BIBLIOTHECA FABULARUM ROMANENSIUM
ET OPERUM PRAECLARORUM

CLAUSTRUM ET FOCUS

CAROLUS READE

LATINE REDDIDIT BENIAMINUS MARTINUS

CAROLUS READE

CLAUSTRUM ET FOCUS

FABULA MEDII AEVI

LATINE REDDITA

CAPITA I–CII

Cum praefatione auctoris

PRAEFATIO AUCTORIS

Exigua huius fabulae pars in commentariis, quibus titulus Semel in Hebdomade, a mense Iulio ad Septembrem anni MDCCCLIX, sub titulo Certamen Bonum in lucem prodiit.

His scriptis, rem latius complecti coepi; simul me angebat quod ab ordine rerum vere gestarum sine necessitate discesseram. Utraque haec cura amplius annum summum a me laborem exegit, quem non frustra susceptum esse existimo. Quibus aperte declaratis, spero fore ut, quicumque de hoc opere iudicaturi sint, intellegant iniustum esse et in auctorem et in lectores, si quis hoc opus nihil aliud esse dicat quam librum antea editum denuo impressum. Anglica lingua verbis abundat, quibus vir veritatis studiosus rem prout est facile significet: quinta scilicet huius operis pars ex priore scriptione repetita est; reliquae quattuor partes ex integro compositae sunt.

CAROLUS READE

CAPUT I

Nullus dies toto orbe terrarum praeterit, quin viri feminaeque ignoti praeclara faciant, magnifice loquantur, doloresque animo generoso perferant. Ex his heroibus, philosophis, martyribus obscuris plerique non ante illam horam cognoscentur, qua multi, qui magni habentur, exigui, qui exigui, magni erunt. Aliorum vero fama apud mortales non tam exstincta quam consopita est: vita moresque eorum in ipsis annalibus, quibus commemorantur, gentibus occulti iacent. Eos plerique lectores animo percipere nequeunt, adeo breviter atque frigide proponuntur. Neque enim narrationes sunt quasi viventes, quae pectus eius permoveant; sed quasi minuta grandinis grana rerum gestarum, quae pectus feriunt et continuo resiliunt. Neque vero eos intellegere possunt: rerum enim compendia narrationes non sunt, sicut ossa nuda figuram hominis non efficiunt.

Ita gravissimarum rerum monumenta plebi litterae mortuae manent, quoniam scriptores nimium multa lectorum imaginationi permiserunt, vis autem fingendi perrara est. Hic igitur fabularum scriptor, si interpres rerum gestarum fiat, etiam lectoribus prodesse potest.

Exstant annales quidam vetustate situque obsiti, Latinitate satis tolerabili conscripti; in iis caput est cuius unaquaeque sententia rem vere gestam continet. Ibi dura quadam brevitate narratur mira duorum hominum fortuna, qui abhinc quadringentos annos sine praeconio vixerunt, sine cantu laudis mortui sunt; atque nunc in illa severa pagina non minus miseratione carent quam fossilia saxo inclusa. Sic sive vivos sive mortuos iniqua adhuc fortuna tractat.

At si mihi contingat ut quae sub aridis illius annalistae verbis latent vobis aperiam, vos, ut opinor, saeculorum neglegentiam corrigetis et duobus illis animis graviter vexatis aliquem in cordibus vestris locum dabitis, saltem unum diem.

Iam saeculum quintum decimum ultra medium processerat. Ludovicus undecimus Gallis imperabat; Eduardus quartus iniuste regnum Angliae obtinebat; Philippus autem, cognomento Bonus, qui Iacobam consobrinam suam vi doloque possessionibus expulerat atque animum ei fregerat, multos iam annos in Batavia sine adversario dominabatur. Ibi fabula nostra initium capit.

In oppidulo Tergou habitabant Elias et Catharina uxor. Ille pannos, sericum, linteum Batavicum fuscum, maxime vero coria bene confecta, tum in universum tum singulis emptoribus vendebat. Hoc genus corii hominibus mediocris fortunae magni erat pretii: viginti enim annorum usum sustinebat, aciemque vulgaris

cultri repellebat. Quae sane non exigua virtus erat in tunica coriacea illius saeculi, quo ferrum homines nimis facile depromebant: quin etiam inter cenandum quispiam carnem suam paulisper relinquebat, ut proximum, ob levissimam sententiarum discrepantiam, cultro dissecaret.

Coniugibus res satis lauta erat, atque omnibus vitae curis vacuissent, nisi novem liberos habuissent. Dum hi singulis fere annis in lucem edebantur, quisque laetitia excipiebatur; sanctis gratiae agebantur, neque cum eis expostulabatur. Quamdiu parentes cum liberis simul iuvenes erant, parvuli tamquam pulcherrima quaedam ludicra e caelo demissa habebantur, quibus negotiatores inter labores oblectarentur, gauderent, vespertinis horis recrearentur.

Sed ubi olivae illae surculos suos altius extulerunt, ipsi parentes aetate provectiores facti, et quae sors numerosas familias maneret oculis suis contemplati, sollicitudinem atque metum amori adiunxerunt. Erant autem ambo ex gente singulari prudentia providentiaque praedita: apud Batavos parentes inconsulti tam rari erant quam liberi non obsequentes.

Ita cum ingens panis in disco immenso inferebatur, instar arcis fossa circumdatae conspiciendus, et, vix semel circum mensam perlatus, quasi liquefactus evanuisset, Elias et Catharina se mutuo aspiciebant atque dicebant: “Quis omnibus his panem suppeditabit, cum nos non erimus?”

Qua voce audita, minores liberi omnem erga parentes reverentiam adhibere debebant, ne vultus illi Batavici risu solverentur. Eorum enim sententia prandium et cena naturae lege nascebantur, haud aliter atque sol oritur et occidit; dumque ille orbis terrarum ambitum perageret, tamdiu fuscus panis circum familiarem mensam ferri debebat, in ventribus liberorum occidere, ut rursus in domestico furno oriretur.

Maioribus autem filiis, qui gentis suae more secum reputare solebant, haec sententia, saepius repetita, multam cogitandi materiam praebuit; alius recta, alius prava agitabat, prout cuiusque erat ingenium.

“Catharina,” inquit pater, “ita crescunt liberi, ut haec mensa brevi angusta futura sit.”

“Non suppetit unde novam comparemus, Eli,” respondit Catharina, non tam verbis quam cogitationi mariti respondens, ut feminis mos est.

Interdum vero sollicitudo futurorum minus tristem, sed magis pudendam faciem induit. Nam liberi cives non minus quam nobiles suam dignitatem

tuebantur; neque hi duo ferre poterant ut quisquam ex suo sanguine post mortem ipsorum inter oppidanos ad inferiorem condicionem delaberetur.

Ita frugalitate sibi imperata effecerunt ut omnia illa corpuscula vestirent, omnes illos magnos hiatus alerent, aliquid tamen pecuniae in futuros usus reponerent. Crescente paulatim pecuniae cumulo, voluptatem sentiebant quam avarus, qui sibi soli thesaurizat, numquam novit.

Aliquando filius natu secundus, undeviginti annos natus, ad matrem venit; atque ea externa animi tranquillitate, qua nonnulli decepti ingenium huius gentis prorsus perperam iudicaverunt, rogavit ut apud patrem intercederet, ut ille filium Amstelodamum mitteret mercatorique cuidam commendaret. “Id vitae genus mihi placet; mercatores opibus florent; numeris tractandis valeo. Quaeso, mater optima, causam meam suscipe; ita semper tibi, ut nunc sum, devinctus ero.”

Catharina manus ad caelum sustulit, simul metu perculsa, simul vix credens quod audisset. “Quid? Tergou relinquere?”

“Quid mihi refert haecne an alia sit via? Si homines Tergovienses relinquere possum, lapides certe relinquere potero.”

“Quid? Patrem tuum miserum, iam non iuvenem, deserere?”

“Mater, si te relinquere possum, etiam illum relinquere possum.”

“Quid? Fratres sororesque miseros, qui te tam carum habent, relinquere?”

“Sat multi etiam sine me domi remanent.”

“Quid sibi ista volunt, Richarde? Quis a nobis pluris fit quam tu? Mane paulisper: num tibi asperius locuta sum? Num te umquam inclementer tractavi?”

“Numquam, quod sciam; atque etiam si ita fecisses, id ex me numquam audires. Mater,” inquit Richardus graviter, quamquam lacrima oculo haerebat, “uno verbo tota res continetur. Nec quicquam me a sententia dimovebit. Unum os minus vobis alendum erit.”

“En quid lingua mea effecerit!” inquit Catharina; ac paulo post flere coepit. Videbat enim primam aviculam suam in margine nidi stantem, alas experientem, in mundum evolaturam. Richardus quietae sed firmissimae erat voluntatis, materque sciebat eum verba non temere profundere.

Res eo exitu finita est, quem natura in talibus colloquiis constituisse videtur. Iuvenis Richardus Amstelodamum profectus est, vultu tam longo tamque maesto, qualem numquam antea gesserat, corde vero saxeo.

Eodem die, cum vesperi cenarent, unum ad mensam os deerat. Catharina sellam Richardi intuens amare flebat. Tum Elias, iratus, magna asperaque voce liberis clamavit: “Latius sedete! Nonne latius sedere potestis?” Deinde caput post tergum sellae avertit atque aliquamdiu tacuit.

Richardus in orbem negotiatorum emissus est, nec postea ne uno quidem nummo parentibus constitit. Sed ut rebus necessariis instructus apud Vander Stegen mercatorem collocaretur, totus ille parvus thesaurus, una corona aurea excepta, impendendus fuit. Itaque parentes rursus a principio colligere coeperunt. Biennio interiecto Richardus locum in mercatura fratri Iacobo invenit; Iacobus Tergou reliquit statim post prandium, quod hora undecima ante meridiem sumebatur.

Eo die inter cenandum Elias prioris discessus memor, voce summissa susurravit: “Latius sedete, carissimi.” Usque ad illud tempus Catharina vacuum locum in mensa animadvertere noluerat: nam filia eius Catharina precata erat ne illa nocte lugeret, et mater responderat: “Non lugebo, corculum meum, polliceor, quoniam id vobis molestum est.” Sed ubi Elias “Latius sedete” susurravit, “En,” inquit illa, “mensa brevi liberis nimis ampla erit, quam tu nimis angustam futuram putabas.” Haec simulata tranquillitate vix effata, gremiali protinus ad oculos sublato, vehementer flevit.

“Optimi liberi nos relinquunt,” inter singultus inquit; “id est quod acerbissimum est.”

“Minime vero, minime!” inquit Elias. “Boni liberi sunt omnes nostri, omnes aeque nobis cari. Nolite eam audire! Quos a nobis Deus aufert, ii semper meliores videntur quam quos retinet. Id est, homines natura ingrati sunt, feminae autem ineptae.”

“At ego Richardum et Iacobum totius gregis florem fuisse dico,” singultiens respondit Catharina.

Arcula denuo vacua erat; itaque pecuniam formicarum more congerebant, ut eam rursus complerent. Illis temporibus fere soli qui talis chartisque ludebant fortunam temere aleae committebant. Elias nullam ad divitias viam noverat nisi lentam et certam. “Denarius quem servaveris pro lucro est,” haec erat simplex eius sententia. Quicquid neque negotiis neque necessariis vitae usibus impendendum erat in arculam coniciebatur, ferreis fasciis circumdatam et clave artificiose caelata munitam.

Alternis etiam tenuissimas sibi voluptates interdicebant; deinde, ubi alter alterius oculos offendisset, subridebant, maiore fortasse gaudio quam ulla indulgentia sibi concessa parere possit. Ita tribus aliis annis exactis satis congesserant ut filium natu quartum sartorem sui iuris, filiam vero natu maximam vestium artificem in oppido Tergou constituerent. Ecce duo alii sibi iam prospicere poterant: nam propria parentum mercatura utrique operam praebere valebat.

At arcula ad fundum usque exhausta erat, atque hoc tempore etiam taberna aliquid ex mercibus, etsi non ex pecunia, amisit.

Heu! Restabant duo qui victum quaerere non poterant, duo qui nolebant. Ex prioribus alter erat Aegidius, nanus quidem, sed generis pessimi: dimidia pars stultitia erat, dimidia malitia; ex capite vero, unguibus et voce totus constare videbatur; canes eum fugiebant, mulieres quarum iudicia amore non obscurabantur aeque devitabant; sola mater, quicquid ageret, semper eius partes tuebatur. Altera erat Catharina parvula, infelix puella cui non nisi fulcris sub alis positis incedere licebat.

Haec perpetuo dolore cruciabatur, sed inter dolores ridebat, vultu marmoreo, oculis violaceis, longis mollibusque ciliis; neque ullum umquam querulum aut impatientiae plenum verbum ex eius ore excidit. Ex his vero qui laborare nolebant, alter erat Sybrandus, natu minimus, homo nihili, ludis adeo deditus ut operari nollet; alter Cornelius, natu maximus, qui, rationibus diligenter subductis, ad focum desidebat, parentibus defunctis in bona eorum successurum se sperans.

Coniuges, tot tantisque conatibus prope fracti, praesertim vero vitiis et corporis incommodis eorum qui domi remanserant animo deiecti, saepe dicebant: “Quid his omnibus futurum est, cum nos non erimus qui eorum curam geramus?” Postquam autem haec saepe questi erant, repente caelum domesticum serenari coepit. Ne tum quidem querelam illam omnino omiserunt, quia consuetudo vim suam retinet; sed iam prope inscii eadem verba referebant et vultu laeto atque hilari adiciebant: “Sed sancto Bavoni ceterisque sanctis gratias agimus: Gerardum habemus.”

Gerardus enim per multos vitae annos filius quodammodo ab aliis segregatus fuerat, de quo neque metuerent quicquam neque magna sperarent. Nihil metuebant, quoniam sacris ordinibus destinatus erat, et Ecclesia illis temporibus quoquo modo suos alere poterat. Nec vero magna sperabant: nulla enim gratia familia apud potentes valebat, qua beneficium ecclesiasticum iuveni impetraret;

ipsius autem studia adeo nugatoria videbantur, ut mercator noster ea in nullo ferre voluisset nisi in eo qui clericus futurus erat.

Nugae illae erant lectio librorum et ars scribendi; quibus sic totus occupabatur ut saepe vix a libris ad cibum revocari posset. Dies ei numquam satis longus erat. Semper secum gerebat pyxidem ad ignem excitandum et surculos sulphure illitos; vicinis etiam supplicabat ut extremas candelarum partes sibi donarent; quas intempestivis horis accendebat, etiam hieme hora vespertina octava, cum ipse oppidi magistratus iam lectum petivisset. Haec studia domi tolerabantur, a monachis autem vicini coenobii fovebantur.

Illi eum artem eleganter scribendi docuerant ac docere pergebant, donec aliquando in media lectione deprehenderunt se ipsos ab eo doceri. Quod per iocum iuveni indicaverunt. Ille oculos demisit rubore suffusus; idem iam suspicatus erat, sed proprio iudicio in re tam delicata parum confidebat.

“At, fili mi,” inquit monachus quidam aetate provectus, “cur tu, cui Deus oculum tam certum, manum tam subtilem nec tamen infirmam, animumque his pulcherrimis artibus deditum concessit, cur, quaeso, codicibus pingendis non aeque operam das ac litteris scribendis? Volumen scriptum quasi ieiunum videtur, nisi verba praeclara fructus, folia, variaeque ornamentorum flexurae ambiant, quae sensus oculorum delectent, quemadmodum illa animum et intellectum pascunt. Nec praetereundae imagines sanctorum virorum feminarumque defunctorum, quibus singula capita decorari convenit, ut non solum oculi pulchris coloribus apte inter se mixtis recreentur, sed etiam cor ad caelestia attollatur, cum sanctorum in gloria effigies intuetur. Responde mihi, fili.”

Quibus auditis Gerardus perturbatus est, atque submissa voce dixit se aliquotiens picturis librorum exornandis operam dedisse, sed haud bene successisse. Sic ea res omissa est.

Non multo post ei studiosus quidam eiusdem artis socius, specie minime exspectata, accessit: anus scilicet quaedam. Margarita, soror et iam sola superstes fratrum Van Eyck, e Flandria profecta in patriam rediit, ut ibi reliquos vitae dies exigeret. Domunculam prope Tergou emit. Deinde Gerardi fama ad aures eius pervenit; cumque nonnulla eius opera vidisset, sic ei placuerunt ut ancillam suam, Reichtam Heynes, mitteret quae iuvenem ad se invitaret.

Inde familiaritas orta est. Nec aliter facile fieri poterat, quandoquidem exigua Tergou numquam antea duos tanta flagrantia eiusdem artis studiosos intra moenia habuerat. Principio anus Gerardi animum vehementer fregit. Quotiens ad

eam veniret, e latebris angulisque delineationes picturasque proferebat, quasdam sua ipsius manu factas, quarum elegantiam se umquam assecuturum esse desperabat. Sed quamvis pictoris sollertia eum opprimeret, mulieris humanitas erigebat.

Illa et Reichta brevi eum ita percontatae sunt ut nihil fere intimum celare posset. Inter cetera causam, quam boni monachi frustra quaesiverant, cur libros coloribus non exornaret tandem elicuerunt: non sufficere scilicet ei pecuniam ad aurum, caeruleum, rubrumque pigmentum emendum, sed tantum ad viliores terras pictorias; verebatur praeterea matrem rogare ut pretiosos illos colores compararet, neque dubitabat quin frustra rogaturus esset. Tum Margarita Van Eyck paululum auri in tenuissimum pulverem contriti, quo penicillo pingi posset, tum cinnabaris et caerulei pigmenti e lapide lazulo confecti, denique membranae optimae particulam ei dedit, in qua his uteretur.

Eam iam paene ut deam venerabatur. Gerardum e domo abeuntem Reichta cum candela et duobus minutis nummis, quadrantalibus dictis, cursu subsecuta est; quam ille exosculatus est. Sed Gerardo, qui libros exornabat, vel auro lapideque lazulo carior erat ea benevolentia qua studia eius excipiebantur. Ea numquam deerat; cumque Gerardus pari studio responderet, inter anum picturae peritam et iuvenem elegantis scripturae artificem caritas quaedam exorta est, quae duplici ratione illius aetatis propria fuit.

Nam eo saeculo artes ingenuae ab artibus manualibus elegantioribus nondum certo limite separabantur, neque artifices ab artificibus; tum etiam qui pulchris artibus studebant se invicem quaerebant et diligebant. Quod si pictorem aut scriptorem nostrae aetatis haec sententia obstupefaciat, meminerit vel Christianos primis temporibus se mutuo dilexisse.

Tam venerabili familiaritate adiutus et femineae benevolentiae praesidio confirmatus Gerardus et scientia et arte proficiebat.

Ingenium quoque eius alacrius conspici coepit. Etiam tum, cum a grandi littera G pingenda ad prandium abstraheretur, identidem ad opus respiciebat; sed ubi semel consederat, summa erga convivas comitate utebatur. Quin hilaritas quaedam, quae antea in eo vix emicuerat, iam clare effulsit: saepe totam mensam risu concutiebat, risumque diu producebat, modo suis ipse salibus, modo veterum iocis, qui familiae prorsus novi videbantur, quamvis ex antiquitate deprompti essent.

Ut monachis amicis tantorum beneficiorum gratiam referret, duos ex pretiosissimis eorum codicibus summa elegantia descripsit, vitam scilicet conditoris coenobii atque Terentii comoedias; membranam monachi suppeditaverunt.

Illustrissimus ac potentissimus princeps Philippus, cognomento Bonus, dux Burgundiae, Lucemburgi, Brabantiae, comes Hollandiae et Zelandiae, dominus Frisiae, comes Flandriae, Atrebatensis regionis et Hannoniae, dominus Salinarum atque Mechliniae, ingenio ad multa et varia promptus erat.

Tam fortiter pugnare poterat quam quilibet rex; mentiri autem non minus sollerter quam ullus, rege Gallorum solo excepto. Venator erat egregius, atque etiam legere et scribere sciebat. Multa et ardentia desideria animum eius occupabant. Gemmas amabat ut mulier, vestes vero sumptuosas; puellas aulicas vehementer diligebat, atque omnino picturas, cuius rei argumento est quod Ioannem Van Eyck nobilitate donavit. Gigantes praeterea, nanos, Turcas insatiabili quodam studio conquirebat. Hi postremi, capitibus more suo fasciis involutis, gemmisque coruscantes, semper circa eum stabant.

Eos ministri blandis pollicitationibus ex urbe Constantinopolitana alliciebant; sed simul ac in potestatem eius venerant, ipse eos vi in grandi labro aqua pleno baptizabat. Quo facto eis permittebat ut humi considentes ora Meccam converterent Mahometemque quantum vellent invocarent; ipse vero tacitus ridebat eorum simplicitatem, quod se adhuc a fide Christiana alienos esse crederent. Leones in caveis alebat, pardos velocissimos ab orientalibus viris edoctos ut lepores cervosque cursu premerent. Denique omnia rara diligebat, virtutes quotidianas et vulgares solas fastidiebat.

Si quid singulari pulchritudine aut diabolica foeditate insigne erat, hunc paratissimum emptorem invenisses. Optimum in eo erat quod in pauperes liberalis erat; deinde laudandum quod artes vere studioseque fovebat. Cuius rei mox insigne documentum dedit.

Praemia proposuit iis qui optima opera ex auro argentoque facta exhiberent, alia sacris usibus, alia profanis destinata; item optimis picturis, sive albumine ovorum sive oleo sive pigmentis aqua temperatis factis, in tabula lignea, serico aut metallo, prout artifici placeret; item optimis imaginibus coloribus perlucentibus in vitro pictis; item optimis membranarum picturis ornamentisque marginalibus; denique pulcherrimae scripturae in membrana exaratae.

Magistratibus singularum urbium imperatum est ut tenuiores competitores adiuvarent eorumque opera accepta sumptibus civitatum suarum diligenter Rotterodamum transmitterent. Quod cum per vias Tergou praeco tintinnabulo praeeunte pronuntiavisset, mille ora hiaverunt; unum tantum cor vehementius palpitavit: Gerardi. Ille timide suis dixit se ad duo ex illis praemiis contendere velle. Omnes taciti obstupuerunt, tam incredibili eius audacia perculsi, donec subitum horrendumque cachinnum, velut machina quaedam bellica explosa, humi insonuit.

Gerardus oculos demisit: nanus erat, qui, ore ab aure ad aurem diducto dentibusque in risu ostentatis, in ipsius contumeliam leonina voce cachinnabat. Natura, quod Aegidium tanta statura privasset quasi paenitens, ei pro compensatione maximam omnium vocem dederat. Susurratio ipsa quasi fagottum resonabat. Similis erat brevibus illis tormentis bellicis lato ore patentibus quae in munitionibus cernuntur: ollae floribus serendis quam machinae bellicae propior; at, di boni, quam terribiliter tonant!

Gerardus ira rubuit, eo magis quod ceteri iam subridere coeperant. Catharina pallida hoc vidit, ac tenuis rubor genas eius perstrinxit. Leniter inquit: “Quid ridetis? An quia frater noster est, ideo eum nihil posse arbitramini? Immo tu, Gerarde, una cum ceteris periculum fac. Multi te peritum esse dicunt; mater et ego Virginem precabimur ut manum tuam regat.”

“Gratias tibi, Catharina parvula. Tu Dominam nostram precaberis, mater autem membranas mihi emet et colores quibus eas pingam.”

“Quanti ista constabunt, fili?”

“Duobus nummis aureis, qui coronae vocantur.” (Eorum summa tribus fere solidis quattuorque denariis Anglicis aequabatur.)

“Quid?” exclamavit materfamilias. “Cum modius siliginis uno tantum nummo grosso, quattuor denariorum Anglicorum pretio, veneat! Ego vero tantum pecuniae in huiusmodi vanitatem profundam, quantum totius mensis farinae, carnis et lignorum pretium sit? Fulmen e caelo in me caderet, liberique omnes ad mendicitatem redigerentur!”

“Mater!” suspiravit Catharina parvula, suppliciter eam intuens.

“Eheu, frustra est, Catharina,” suspirans inquit Gerardus. “Aut proposito desistendum est, aut dominam Van Eyck rogandam habeo. Illa libenter mihi daret; sed pudet me ab ea perpetuo aliquid accipere.”

“Ad eam res ista nihil pertinet,” acerbe respondit Catharina. “Quid sibi vult, quod inter me et filium meum se inserit?” His dictis rubens e conclavi abiit. Catharina parvula subrisit. Mox materfamilias rediit, vultu benigno et amanti, duos aureolos manu tenens.

“En, mi dulcissime,” inquit; “non opus erit dominam aut puellam rogare pro duobus istis misellis aureis.”

Tum Gerardus cogitare coepit qua ratione matris pecuniae parceret.

“Unus satis erit, mater. Rogabo bonos monachos ut exemplar Terentii, quod illis descripsi, certamini offerre mihi liceat; membrana nivea est, nec pulchrius scribere possum. Ita sex tantum foliis membranae, quibus margines picturis et parvis imaginibus exornem, auro ad campos tegendos coloribusque optimis mihi opus erit: unus aureus sufficiet.”

“Noli, Gerarde, navem propter picis guttam perdere,” inquit mater, quae tam facile sententiam mutabat. Sed addidit: “Age, aureum in sinu reponam. Hoc non erit idem atque in arculam reponere. Cum ad arculam accedo non ut pecuniam addam sed ut auferam, videor mihi cultro cor meum aperire et totidem sanguinis guttas emittere. Certe hoc nummo indigebis, Gerarde. Vix ulla domus minoribus impensis exstruitur quam initio aedificator existimaverat.”

Re vera, cum tempus advenit, Gerardus vehementer cupiebat Rotterodamum proficisci, ducem videre, maxime vero opera eorum quibuscum certabat contemplari, ut etiam ex clade discere posset. Tum aureus ex matris sinu magna cum benignitate prolatus est. Gerardus mox sacerdos futurus erat: durum videretur si antequam vitae saeculari perpetuo renuntiaret, modica eius voluptate frui ei non licuisset.

Pridie quam iter susciperet, Margarita Van Eyck rogavit ut epistulam quandam suo nomine perferret; quam cum inspexisset, miratus est inscriptam esse ad principem Mariam, in curia urbis Rotterodamensis commorantem.

Pridie quam praemia distribuerentur, Gerardus veste festiva indutus Rotterodamum profectus est. Gerebat tunicam manicatam e panno cano argenteoque confectam, super quam alteram eiusdem panni, sed manicis carentem, induerat; a lumbis ad calces crura bracis arctissimis e pelle cervina confectis vestiebantur, quae loris tenuibus, quos puncta vocabant, tunicae adligabantur. Calcei modice in acumen producti erant, fascia sub plantae concavitate ducta muniti.

Coma promissa caput et cervicem tegebat; pileum vero post terga inter umeros adfixerat, quem etiam vitta serica purpurea continebat. Hanc parvula Catharina ab utroque pilei latere circum corpus eius duxerat et in pectore concinne vinxerat. Sub pileo, e summo lato cingulo pendebat pera coriacea. Cum iam una fere leuca a Rotterodamo abesset, nonnihil lassus erat; sed mox duos viatores offendit, multo magis fessos.

Senem in margine viae sedentem conspexit, viribus prorsus destitutum; iuxta eum puella decora manum eius tenebat, vultu sollicito. Rustici praetereuntes nihil mali animadvertebant; Gerardus autem, dum transiret, coniecturas faciebat. Nam ipsa quoque vestis multa indicat ei qui eam tam diligenter observat quam qui libros picturis exornat. Senex stolam, palliolum pelliceum, pileum e veluto factum gerebat, quae omnia dignitatis erant indicia; at marsupium triangulum ex cingulo pendens vacuum paene erat, stola attrita, pellis usu detrita: haec inopiam indicabant.

Puella simplici panno subfusco vestita erat; linteum tamen niveum eam colli partem tegebat quam vestis nudam reliquerat, atque ad mediam fere candidam cervicem vitta auro acu picta desinebat. Capitis autem ornatus Gerardo novus videbatur. Nam capillos non multis lintei aut tenuissimae telae voluminibus occultabat, sed reticulo argenteis filis contexto gerebat, cuius nodi argenteis lamellis coruscabant. In eo capilli nitidi, inter flavum et rufum colorem fulgentes, ante frontem in duos densos fluctus dispositi erant; a tergo vero larga et decora mole sustentabantur.

Acutis oculis Gerardus omnia haec simul pervidit, simul senis pallorem et lacrimas quae in puellae oculis haerebant. Cum igitur aliquot passus processisset, secum reputavit; tum reversus ad eos, verecunde accessit.

“Pater, vereor ne nimis lassus sis.”

“Sum profecto, fili,” respondit senex; “atque inedia viribus deficio.”

Gerardi verba seni grata videbantur, puellae minus. Haec quasi pudore mota est; atque verecundo, submisso sermone dixit culpa sua factum esse, quod itineris longitudinem minoris aestimasset patremque imprudenter nimis sero proficisci permisisset.

“Minime, minime,” inquit senex; “non itineris longinquitas me frangit, sed inopia cibi.”

Puella brachia collo eius tenero amore circumdedit; sed inter amplexus tempus nacta ad aurem susurravit: “Pater, alienus est homo, iuvenis!”

Verum iam sero erat. Gerardus enim summa simplicitate, quasi nihil esset naturalius, surculos et arida ligna quam celerrime colligere coepit. Quibus collectis, peram deposuit, panem candidum atque vas ferreum quod prudens mater ei paraverat protulit, una cum pyxide illa igni excitando, quam semper secum habebat. Primum surculum sulphure illitum, deinde extremam candelae partem, tum ramos accendit, atque vas ferreum igni imposuit.

Deinde pronus humi procubuit ac vehementer in ignem sufflavit. Cum oculos sustulisset, animadvertit puellae vultum iam solutum esse, eamque operam eius alacritatemque demisso lepidoque risu intueri. Ipse contra arrisit. “Vas custodi,” inquit, “et per caelum te oro ne quid effundatur. Ecce lignum bifurcum quo stabile contineatur.” His dictis ad segetem aliquanto remotam cursu properavit.

Dum aberat, senex quidam advenit, mulo vectus, cui stragula purpurea magnifice ornata erant: ipso habitu divitias spirabat. Marsupium ad cingulum tumebat nummis; pellis vero pallioli e pretioso ermellino, lata, recens erat.

Is erat Ghisbertus Van Swieten, summus oppidi Tergou magistratus. Aetate iam grandaevus erat, facie sulcata. Avaritia eius omnibus nota erat, et vultu plerumque qualem avarum decet praeferebat. Nunc tamen spes apud ducem cenandi animum eius manifeste exhilaraverat. At ubi senem vestitu obsoleto et filiam vultu nitidam ad surculorum ignem sedentes conspexit, risus ex ore evanuit, atque mira quaedam doloris sollicitudinisque species vultum occupavit. Mulum freno continuit.

“Quid hoc, Petre? Margarita?” inquit prope iratus. “Quas hic nugas agitis?” Petrus respondere parabat, sed Margarita celeriter intercessit: “Pater meus viribus defecit. Itaque aliquid calefacio quod eum reficiat, antequam ultra progrediamur.” “Quid? Eo redacti estis ut iuxta viam cibum capiatis, more vagorum Bohemorum?” inquit Ghisbertus, manumque in marsupium inseruit. Sed manus ibi quasi peregrina haerebat, incerta huc illuc quaerens: timebat enim ne nummus maior digito adhaerens foras una protraheretur.

Eo ipso momento quis nisi Gerardus laetus accurreret? Duas culmorum fistulas manu tenebat. Ad ignem se demisit, Margaritam a coquendi labore liberavit; sed cum subito primarium magistratum agnovisset, totus erubuit. Ghisbertus Van Swieten subito commotus torvis eum oculis intuitus est, manumque e marsupio extraxit. “Ah,” inquit acerbe, “mea opera non desideratur!” Ac lente processit, in Margaritam suspectum, in Gerardum infestum oculorum obtutum diu coniciens, cuius causam haud facile intellegeres.

Aliquid tamen in eo vultu Margarita satis intellexit ut erubesceret et prope caput superbe iactaret. Gerardus tantum stupens spectabat. “Per sanctum Bavonem!” inquit, “credo senem illum avarum nobis tribus etiam unum vasculum iuris invidere.” Quae cum iuvenis de mira illa Ghisberti significatione dixisset, Margarita vehementer respiravit, animo levata, atque dicenti hilare arrisit.

Interea Ghisbertus iter lente pergebat, in divitiis suis miserior quam illi in egestate. Et mirum dictu: mulus, stragula purpurea, dimidiaque pars nummorum quibus illud marsupium tumebat non Ghisberti Van Swieten erant, sed illius senis pallidi atque formosae puellae, qui ad ignem iuxta viam sedebant et ab ignoto homine alebantur. Illi id nesciebant; Ghisbertus sciebat, et in corde scorpionem sua ipsius manu progenitum gerebat.

Scorpio ille conscientiae morsus est: non paenitentia quae mores corrigit, sed dolor sceleris, qui, quoniam vera paenitentia non est, insanabilis manet atque ad nova facinora, nova oblata occasione, paratus est.

Viginti annis ante, cum Ghisbertus vir durus quidem sed honestus esset, occasio qua probaretur ei oblata est, et scelus immani perfidia commisit. Tutum id facinus videbatur. Hactenus quidem impune manserat, quamquam auctor eius numquam securus fuerat. Hodie autem iuventutem, industriam, maxime vero scientiam iuxta pulchram Margaritam patremque eius sedentem viderat, ita ut inter eos magna familiaritas et amor esse videretur.

Iamque daemones rursus ad eius aurem susurrabant.

CAPUT II

“Ius calet,” inquit Gerardus.

“Sed qua ratione id ad os perferemus?” interrogavit senior, spe paene deposita.

“Pater, adulescens nobis culmos attulit.” Haec Margarita cum subdolo risu dixit.

“Bene, bene,” inquit senex; “sed mihi misero artus rigent; ignis praeterea ferventior est quam ut quis super eum genibus innitatur, brevibus his culmis usurus. Per sanctum Ioannem Baptistam! Quam ingeniosus est iste iuvenis!”

Nam dum senex difficultatem explicat, Gerardus eam iam sustulerat. Nodus quo vitta in pectore constringebatur momento solutus est; petasum de tergo detractum quattuor lapillis, singulis in angulis positis, stabilivit. Tum manu extremitate tuniculae involuta vas ferreum ab igne celeriter sustulit, inter lapides ita fixit ut non laberetur, atque petasum cum hilari risu ad ipsius senis os admovit. Ille fistulam e culmo secalino trementibus digitis immisit, et sorbere coepit.

Ecce autem! Facies illa macie palloreque contracta paulatim exhilarari, clarior fieri, denique tota quodam gaudio effulgere visa est; tum, longo spiritu recepto, senex exclamavit:

“Per Hippocratem atque Galenum! Ius est vino temperatum, omnium reficientium medicamentorum praestantissimum! Beata gens quae id excogitavit, beata mulier quae confecit, beatus iuvenis qui deficientibus attulit. Tu quoque, filia, sorbe paulum, dum ego huic hospiti nostro iuveni originem huius admirabilis potionis eiusque virtutes exponam. Hoc corporis firmamentum, optime adulescens, antiquis ignotum fuit: neque in medicorum libris neque in narrationibus vulgo lectitatis, quae multa remedia tum vulneribus tum ceteris morbis adhibita nobis tradunt, eius vestigium invenimus. Hector, si memoria non fallor, in Iliade—”

Margarita submissa voce: “Heu! Iam orationem instituit.”

“—a quadam ex mulieribus illius carminis invitatus est ut vinum biberet; recusavit tamen, quod in proelium mox descensurus esset neque quicquam sumere vellet quod vires debilitaret. Atqui si Troiae hoc ius vino conditum tum cognitum fuisset, profecto, cum ob eam causam vinum merum recusaret, proximo versu heroico adiecisset:

‘At mihi da, domina, ius vino temperatum: id libenter gustabo gratusque accipiam.’ Hoc non modo communis comitatis fuisset, qua nemo imperator perfectus carere debet; verum, nisi ita fecisset, levem se atque improvidum, cui bellum minime committendum esset, praebuisset. Pugnaturis enim opus est cibo omnibusque virium adiumentis; id quod inde constat, quod imperatores stulti, cum milites suos ieiunos adversus satiatos eduxissent, saepe a paucioribus victi sunt.

Romani in Italiae parte septentrionali magnam ab Hannibale Poeno cladem hac una neglegentia acceperunt. At haec divina potio uno momento membris robur, animis ardorem reddit; quod si in Hectorem ipso temporis articulo infusum esset, adiuvantibus Phoebo, Venere sanctisque beatis, Graeci, ut verisimile est, victi essent.

Considera enim quam modo languidus, quam fessus, quam fractus animo fuerim; at nunc hoc caeleste reficiens medicamentum haurio, et ecce Achilli fortitudine, aquilae viribus par sum!”

“Papae, pater! Tu aquila? Me miseram!”

“Puella, et te et universum orbem ad certamen provoco. Equo spumante similis sum, paratus omnem viam quae hinc usque Rotterodamum patet uno impetu devorare; paratus ad mala vitae, etiam egestatem senectutemque, fortiter toleranda. Quam postremam philosophi summum malum dixerunt. Negatur; nisi quis vitam turpiter egerit, quod, ut obiter dicam, plerisque accidit. Nunc ad recentiores veniamus.”

“Pater! Carissime pater!”

“Noli timere, filia; brevis ero, quamquam id neque ratio neque temporis opportunitas suadet. Ius istud vino conditum apud recentiorum aetatis medicos non memoratur; quod tamen nihil est nisi novum argumentum, si quid argumenti deest, medicos per aliquot iam saecula meros fatuos fuisse: qui ius gallinaceum et auri decoctum iactant, summas virtutes illi carni tribuentes quae ex omnibus carnibus minime suci habet, illi metallo quod ex omnibus metallis minime ad mutationes chemicas idoneum est. Circulatores! Asini! Homicidae! Quandoquidem apud istos nulla lux invenitur, ad rerum scriptores transeamus. Primum accepimus Duguesclinum, equitem Gallum, cum adversus Anglos, qui tum dimidiam fere Galliam tenebant et terra marique acriter pugnabant, proelium commissurus esset, non unam sed tres huius vini sorbitiones hausisse, in honorem sanctissimae Trinitatis.

Quo facto in insulanos impetum fecit et, ut facile praedici poterat, magnam eorum multitudinem occidit, reliquos in mare pepulit. Sed ille tantum primus fuit ex longo agmine virorum pietate et fortitudine insignium, qui hoc divino remedio sustentati, firmati, corroborati, consolati sunt.”

“Pater mi, oro te, adde te ipsum huic venerandae multitudini priusquam ius frigescat.” Atque Margarita petasum ambabus manibus suppliciter sustinuit, donec senex culmum iterum ori admovit.

Ita factum est ut recentiorum exempla reliqua narrari non oporteret; Gerardus autem occasionem nactus est Margaritam certiorem faciendi quam superba mater sua futura esset, cum sciret ius a se paratum viro tam docto profuisse.

“At,” inquit Margarita, “parum id ei placiturum esset, si filium omnia aliis largiri, nihil sibi sumere videret. Cur duos tantum culmos attulisti?”

“Domina venustissima, sperabam te mihi permissuram esse ut ex tuo culmo biberem, cum non nisi duo essent.”

Margarita risit et erubuit. “Noli precibus petere quod tibi iubere licet,” inquit. “Culmus meus non est, sed tuus: tu enim in agro illo secuisti.”

“Ego quidem secui, ideoque meus erat; sed deinde labra tua eum attigerunt, atque ita tuus factus est.”

“Factusne? Tum tibi commodabo. En: iam rursus tuus est, quoniam labra tua eum attigerunt.”

“Immo vero iam nobis ambobus communis est. Dividamus igitur.”

“Libentissime: cultrum habes.”

“Non secabo; infaustum enim id esset. Dentibus disrumpam. Ecce! Ego meam partem servabo; tu vero tuam, ubi primum domum veneris, credo incendes.”

“Parum me nosti. Nihil perdo. Forsitan inde acus qua capillos figam efficiam, aut quidvis aliud.”

Hoc responsum Gerardum, in amoris rebus adhuc rudem, non ad novas blanditias incitavit, sed ita perturbavit ut obmutesceret. Iam pane iureque consumptis doctus ille senex ad iter prosequendum se comparabat. Tum difficultas quaedam orta est: Gerardus, qui omnia tam callide confecerat, vittam tamen non poterat ad eundem nodum revocare quo Catharina eam antea vinxerat. Margarita, postquam conatus eius aliquamdiu furtivis oculis spectavit, operam suam obtulit: puellae enim ea aetate modo verecundae modo tenerae, modo procaces modo mites esse amant; neque eam latebat se paulo ante iuveni ruborem iniecisse.

Tum caput pulchrum, fulvis capillis quasi regali corona nitidis atque per reticulum argenteum translucentibus insigne, ad eum suaviter inclinatum est; dum ille eius pulchritudine captus haerebat, duae manus candidae flexibilesque in contumacem vittam leviter incumbebant, atque teneris, paene aeriis, digitorum motibus eam ad formam redigebant. Caelestis quidam tremor innocentem iuvenem pervasit; simul velut per angustas rimas nova affectuum atque sensuum regio oculis eius aperiri coepit.

Quas novas suavissimasque voluptates Margarita, nesciens quid faceret, diutius produxit; neque enim feminis insitum est ut in iis quae ad cultum corporis, quasi ad sacra quaedam, pertinent, praecipitentur.

Quin etiam, cum graciles digiti extremas nodi partes tandem domuissent, nondum prorsus acquievit, donec peculiari quodam femineae manus artificio palmam in convexam quandam formam inflexit, atque ita medium nodum levi pressione leniter oppressit: velut blandum manus osculum, quo diceretur: ‘Age, node bone, ita iam mane.’ Vittae quidem illud manus osculum datum est; cor tamen eius qui vittam gerebat velut ad osculum excipiendum exsultavit.

“Ecce,” inquit Margarita, “ita antea erat.” Recessit paulum ut opus suum semel etiam intentis oculis contemplaretur; tum, erectis oculis simplicem artis suae laudem exspectans, in eius oculis cupidissimum tam ardentis amoris intuitum excepit ut subito oculos demitteret totoque vultu erubesceret. Insolitus quidam tremor eam invasit: demissis igitur palpebris, genis amorem prodentibus, se subduxit et ab altera parte patris bracchium complexa est.

Gerardus, quod oculis suis puellam terruerat, ipse rubens alterum bracchium accepit; sic iuvenes ambo, demisso vultu, mutuae suae perturbationis conscii, aquilam illam taciti sustinentes deduxerunt.

Per portam Schiedamensem Rotterodamum ingressi sunt. Cum autem Gerardus urbis ignarus esset, Petrus ei viam indicavit qua ad Viam Altam, ubi curia publica stabat, pervenire posset. Ipse cum Margarita ad consobrinum suum, in via Plaustrorum Orientalium habitantem, tendebat; itaque vix porta transgressi itinera eorum divisa sunt. Amice inter se valere iusserunt, atque Gerardus in urbem magnam se immersit. Tum, quamvis viae hominibus refertae essent, alta eum solitudinis conscientia invasit.

Gerardum sero paenituit quod ex verecundia comites suos modo dimissos neque qui essent neque ubi habitarent interrogaverat.

“Vah, pereat ista mea verecundia!” inquit. “Sed sermo moresque eorum longe supra fortunam erant; et arcana quaedam animi vox me monebat eos nomen suum celare velle. Numquam iam illam videbo. O mundum taediosum! Odi te moresque tuos! Ecce pulchritudinem, bonitatem, doctrinam, tres pretiosissimas margaritas, inveni; neque iterum umquam visurus sum!”

Dum his maestis cogitationibus animum immergit et pedes quo libet ferri sinit, de via erravit. Mox tamen cum magnam turbam in eandem partem fluentem vidisset, se illi admiscuit, ratus omnes ad curiam publicam contendere. Brevi grex strepens, in cuius medio Gerardus tristis incedebat, non in curiam, sed in latum pratum prope Mosam fluvium erupit; tum quae causa multitudinem allexisset apparuit.

Ludi omnis generis exercebantur: lucta, pila palmaria, quintana, praestigiae, sagittarum iactus, periculosaeque corporis conversiones, quibus, pudet dicere, mulieres non minus quam viri, summa spectatorum voluptate, operam dabant. Aderat etiam ursus domitus, qui capite in terram posito pedibus in sublime erectis stabat, nunc rectus gradiebatur, nunc domino suo mirabili gravitate se inclinans salutabat; lepus quoque tympanum tundebat, gallus autem brevibus ligneis grallis superbus incedebat.

Haec Gerardum interdum ad risum movebant; sed tam laeta rerum species vere eum exhilarare non poterat, quippe cuius animus rebus praesentibus minime congrueret. Cum igitur adulescentem audisset sodali dicentem ducem quidem in prato fuisse, sed iam ad curiam profectum esse, ubi summos magistratus, senatores municipes, artifices ad praemia certantes eorumque amicos convivio exciperet, subito sibi in mentem venit se esurire et cum principe cenare velle.

A fluminis ripa discessit et hoc saltem tempore Viam Altam invenit; ea brevi ad curiam publicam perductus est. Sed ubi eo venit, modo ab una ianua, modo ab altera prohibitus est, donec ad amplam portam atrii pervenit. Hanc milites custodiebant, quibus praepositus erat minister quidam perquam tumidus, collari aureis filis acu picto catenaque honoraria splendens, baculum album, cuius summum caput aureo pomo ornabatur, manu tenens. Multitudo ad portam stipata erat, cui nihil antiquius videbatur quam ut ferream istius praepositi voluntatem precibus flecteret.

Singuli velut exigui fluctus ad eum adibant, singulique eodem modo repulsi recedebant. Gerardus non sine labore propius accessit; cum autem quattuor tantum homines inter ipsum et portam interessent, conspexit rem qua cor eius

exsultavit: Petrus ibi erat, Margarita bracchio eius innixa, suppliciter aditum petens.

“Consobrinus meus, decurio, domi non est; hic eum esse aiunt.”

“Quid ad me, senex?”

“Si nos ad eum admittere non vis, saltem hanc schedulam e pugillaribus meis ei fer. Ecce nomen eius inscripsi: statim ad nos exibit.”

“Quem me esse putas? Nuntius non sum; portam custodio.”

Tum voce ingenti atque inexorabili clamavit:

“Nemini externo aditus patet, nisi iis qui ad praemia contendunt aut qui eos comitantur.”

“Age, senex,” quidam e turba inclamavit, “responsum accepisti; cedo locum aliis.”

Margarita paulum in turbam conversa supplicavit:

“Homines boni, e longinquo venimus, paterque meus aetate gravis est; consobrinus autem meus ancillam nuper conduxit, quae nos non novit neque in aedes eius ingredi ac sedere permisit.”

His auditis turba rauco cachinno personuit. Margarita se contraxit, quasi ictu percussa. Eodem momento manus quaedam manum eius prehendit, cuius tactus vim paene magicam habuit: velut cor cum corde, velut ferrum cum magnete convenisset. Illa subito se convertit: Gerardus erat. Ex pectore eius exiit exiguus quidam laetitiae simul atque opis implorandae clamor; mox suaviter lacrimare coepit.

Nam turba eam modo impulerat atque perterruerat; deinde consobrinum suum ne ancillae quidem adventum eorum praenuntiasse crudele erat; ancillae vero cautio, quamvis e fide erga dominum prudentiaque orta esset, patri filiaeque acerbum dedecus attulerat. Igitur ei, sic humiliatae, sollicitae, turbae impulsibus fatigatae, subito manus illa benigna vultusque amicus apparuit. Hinc illae lacrimae.

“Iam omnia recte se habent,” inquit quidam agresti lepore iocans; “amasius illi tandem adest.”

“Hahaha!” universa turba cachinnavit.

Margarita continuo manum Gerardi dimisit, et conversis in turbam oculis, qui inter lacrimas fulgebant, dixit:

“Non habeo amasium, homines inculti. Sed in hac urbe vestra rusticana neminem habeo qui mihi faveat; hic autem amicus est, et is qui, quod vos ignoratis, senes atque infirmos reverenter tractare novit.”

Turba silentio repente obmutuit. Nihil aliud quam inconsiderate egerant; iam vero reprehensionem, etsi acrem, iustam esse sentiebant. Silentio facto Gerardus cum ianitore agere potuit.

“Ego,” inquit, “ad certamen venio, domine.”

“Quod tibi nomen est?” inquit ille iuvenem suspicaci vultu intuens.

“Gerardus Eliae filius.”

Ianitor schedulam membranaceam, quam manu tenebat, inspexit.

“Gerardus Eliassoen ingredi potest.”

“Una cum meis, his duobus?”

“Minime: hi tui comites non sunt; ante te venerunt.”

“Quid refert? Amici mei sunt, neque sine illis introibo.”

“Ergo extra mane.”

“Id non faciam.”

“Videbimus.”

“Videbimus profecto, neque diu exspectabimus.” His dictis Gerardus tanta vi clamorem sustulit, ut tota platea personaret:

“HEUS, PHILIPPE, HOLLANDIAE COMES!”

“Insanisne?” ianitor exclamavit.

“ECCE UNUS EX FAMULIS TUIS TIBI IPSI OBSISTERE AUDET!”

“Tace! Tace!”

“NEQUE HOSPITES TUOS INTROIRE PATITUR!”

“Tace! Vae mihi! Dux ipse adest; perii!” inquit ianitor, totus tremens.

Subito autem, dum tonitru Gerardi sua voce superare contendit, quanta potuit contentione clamavit:

“PORTAM APERITE, IMPROBI! DATOTE VIAM GERARDO ELIASSOEN ATQUE EIUS COMITIBUS! (Amici una cum eo ingrediantur!)”

Porta velut arte magica repente patuit. Octo milites hastas oblique demiserunt atque arcum fecerunt, sub quo tres illi victores triumphantes ingressi sunt. Ubi praeterierunt, hastae subito crepitu inter se decussatae aditum transversae clauserunt atque civem quendam praegrandi ventre, qui simul obrepere conabatur, paene transfoderunt.

Custoditam portam ubi praeterierunt, paucis passibus tres amici in scaenam quasi orientalis magnificentiae progressi sunt. In atrio mensae ordine dispositae erant, epulis pretiosissimis oneratae, vasis auro argentoque magnifice factis cumulatae.

Convivae vestibus pretiosis, multicolori varietate nitentibus, sub frondosa recentium ramorum umbra consederant; rami funibus sericis aureis, argenteis, caeruleis, per totum atrium eleganter ductis suspensi erant. Poma omnium colorum, nonnulla etiam ex auro, argento, cera artificiose confecta, inter virentes platanorum tiliarumque frondes pendebant, velut nitidi oculi furtim prospicientes. Ministri musici ducis interdum chordas testudinum pulsabant; fons autem vinum Burgundicum rubrum sex rivis in sublime emittebat, qui in aere inter se occurrebant atque quasi certabant.

Sol vespertinus radiis suis per rivos illos purpureos fulsit, ut non vini sed liquefactorum carbunculorum fontes cataractaeque viderentur. Inde lux, uvae sanguine quasi infecta, huc illuc purpureum fulgorem fundebat in vultus formosos, barbas niveas, vestes holosericas, tela serica nitentia, gladiorum capulos gemmis ornatos, aurum ardens, argentum micans, vitrum scintillans. Gerardus comitesque eius obstupefacti steterunt, tamquam incantamento constricti.

Mox circa eos susurrari coeptum est: “Salutate ducem! Salutate ducem!” Suspexerunt: ibi in loco editiore, sub aulaeo regali, princeps eorum sedebat, manu benigne mota novos hospites excipiens. Viri ad terram paene se inclinaverunt; Margarita genu flexo gravi ac venusto corporis motu salutavit. Dux manu adhuc sublata eandem iterum convertit, atque advenas ministrorum catervae ostendit.

Continuo septem ministri, tamquam uno signo commoti, ad amicos nostros praecipites concurrerunt, eos ad mensam collocaverunt, quindecim genera iuris variis coloribus distincta in parvis argenteis catillis apposuerunt, totidemque vina in poculis crystallinis obtulerunt.

“Nequaquam, pater,” inquit Margarita, tum demum a tumultu illo animum recipiens; “ne edamus priusquam optimo nostro amico gratias egerimus.”

“Filia,” inquit Petrus, “hic noster angelus custos est.”

Gerardus manibus vultum obtexit.

“Cum finem laudibus feceritis,” inquit, “significate mihi; tum denuo apparebo cenamque capiam: esurio enim. Novi tamen quis nostrum trium hac altera congressione maxime gaudeat.”

“Egone?” Margarita quaesivit.

“Non: alium conicere conare.”

“Pater?”

“Ne is quidem.”

“Tum quis sit divinare omnino nequeo,” inquit Margarita hilari voce. Iusculis gustatis, quattuordecim manibus ministrantium tam celeriter sublata sunt ut evanuisse viderentur; tum pisces duodecim modis parati illati sunt, crustula cum locustis marinis et amygdalis commixtis, alia ex amygdalis et lactis flore, innumerabilia praeterea obsoniorum minutorum genera, quae pastillis nostris respondent. Post haec fercla non leve quiddam, aper ingens, odore prorsus divino, allatus est.

Cur igitur Margarita bis exclamans ab eo pavore resiluit, simulque Gerardum, tam bene de se meritum, digitis vehementer vellicavit? Quia coquus ducis plus aequo ingeniosus fuerat: illud egregium obsonium tam oculis quam palato blandiri voluerat. Pili igitur saetaeque, quos igni et aqua bestiae ademerat, saccharo ambusto aliisque coloribus esculentis miro artificio simulati restituerat.

Ut aper etiam blandiorem speciem praeberet, immanes dentes in ipsis maxillis diligenter servati erant; hinc os ferum venustum illum risum praeferebat quem ex dentibus prominulis sive bestia sive homo consequitur. Duo etiam oculi e saccharo colorato confecti in capite ardebant. Per sanctum Argum, quales oculi! Tam clari, tam sanguine suffusi, tam minaces ut hominem, quocumque se verteret aut cultrum cochlearve moveret, obtutu suo persequi viderentur.

Sed profecto arte Granvillii aut Tennielii opus mihi esset, si vobis ante oculos ponere vellem duos famulos aureis vestibus micantes, qui ex adversa mensae parte portentum illud coram amicis nostris ponebant, laeti et benevoli, sibi placentes, officiosissimo vultu, cum tamen horrenda illa bestia omnium ciborum flos haberetur; senem Petrum manus ambas religiosa admiratione coniungere; Margaritam oculis metu distentis se convertere, manum in Gerardi umero ponere, trepide clamare, digitis eum vellicare; Gerardum vero, nimis stultum, quod vellicaretur exsultantem; feram horridam in omnes vultu torvo oculos figere; denique convivas omnes risu late renidere.

“Quid istic agitur?” dux, feminae querelas audiens, magna voce quaesivit. Septem ministri statim studio officii incitati ad eum concurrerunt atque rem nuntiaverunt. Dux risit et dixit: “Ergo ei de bubulo farcimine date; dominum vero Aprum ad me ferte.” Benignissimus princeps! Bubulum illud farcimen ipsius

proprium ac peculiare ferculum erat. In tantis epulis bos integer assari solebat, qui pauperibus reservabatur.

Sed princeps ille, non minus prudens quam misericors, invenerat carnem cervinam, lepores, agnos, gallinas ceteraque eius generis, si intra cavam bovis alvum verubus confixa essent, optime ibi coqui: suum enim sucum retinebant atque ferventis bubulae umore imbuebantur. Haec ille bubulum farcimen appellabat, summaque voluptate edebat, sicut nunc etiam tres amici nostri; eius enim iussu septem ministri ad bovem praecipites concurrerunt, tridentes argenteos temere in fumantem illam cavernam demiserunt, atque inde haedum, pullum cycni, complures aves feras infixas extraxerunt.

Hae carnes mox fumantes Gerardo sociisque appositae sunt; Petrus autem, qui apro ablato vultum dolore paulum contraxerat, iterum hilari facie renidebat.

Post haec viginti genera crustorum e fructibus oleribusque paratorum; tum extremo loco opus pistorium mirabili paene gigantum magnitudine: ecclesiae cathedrales e saccharo, quarum caelaturarum interstitia auro coloribusque picta erant; arces cum fossis ac vallis ad veram rei speciem diligentissime expressae; elephanti, cameli, bufones; equites hastis decertantes, reges ac reginae spectantes, tubicines tubas inflantes: omnes hae personae suavissimi gustus erant, dulcibus odoratisque sucis pro sanguine redundantes. Opera artis eo ipso condita ut delerentur!

Convivarum alius propugnaculum exscindebat, alius militem crucis signum gerentem, simul equum hastamque eius, dentibus comminuebat; alius episcopum, pluviale, casulam, baculum pastoralem cuncta una confringebat, non minore animi duritia quam nos parvum saccharatum frustum semine carei conditum conterimus. Inter haec vinum aromaticum aliaque pigmenta, vina Graeca Corsicaque sorbebant. Subinde pueri Turci, mitris redimiti, stellis gemmis auroque ornati, genu flexo parvas aureas pelves aquae rosis aut floribus aurantiorum odoratae offerebant, qua manus convivarum refrigerarentur suaviterque perfumerentur.

Sed multo antequam nostri ad extremam hanc epularum partem pervenirent, iam fames victa erat. Gerardus subito meminit litteras ad Mariam principissam ferendas apud se habere; itaque unum e ministris submissa voce rogavit an eas tradere vellet. Ille epistulam profundo corporis flexu acceptam respondit se quidem non posse principissae ipsi reddere, sed statim uni ex eius comitibus daturum esse, quorum nonnulli haud procul adessent.

Meministis fortasse Petrum et Margaritam huc non cenandi sed consobrini reperiendi causa venisse. Quid deinde? Senex liberaliter comedit; tum itineris labore defessus obdormivit, atque consobrini prorsus oblitus est. Margarita cur eum non admonuerit, postea dicemus.

Interim ille consobrinus paucis passibus pone eos sedebat, eosque agnovit tum primum cum Margarita ad aspectum apri conversa clamorem edidit. Non tamen eos allocutus est, propter quandam, ut ita dicam, municipalis dignitatis rationem. Margarita enim perquam simplici veste induta erat, Petrus vero paene attritis vestimentis. Itaque decurio secum cogitavit:

“Post solis occasum, cum convivae discesserint, satis mature eis me adiungam. Tum cognatos istos pauperes in domum meam recipiam, neque quisquam rem resciscet.”

Media epularum pars Gerardo ac Margaritae paene frustra apposita est. Non enim edacissimi erant; tum vero suavibus cogitationibus pascebantur, quae appetitum ciborum semper minuunt. Est autem quaedam delicatior sensuum voluptas, cuius uterque, fortasse plus quam ceteri convivae, capax erat: colorum, sonorum, odorum delectatio, quae cuncta hic miro quodam lepore miscebantur.

CAPUT AVERTIT; LONGAEQUE EIUS PALPEBRAE SUAVITER DEMISSAE SUNT

Margarita in sedili se reclinavit atque oculos semiclusit. “Quam amabilis haec rerum species!” susurravit Gerardo. “Sol tam tepidus, umbra tam virens, vestes tam splendidae, tam argenteus testudinum sonus, tam refrigerans aquae cadentis concentus, omnesque vultus tam laeti tamque sereni! Et haec omnia tibi accepta referimus.”

Gerardus tacebat, oculis tamen loquentibus; quod cum illa animadvertisset:

“Nunc nihil mihi loquere,” inquit Margarita languidula voce; “fontis sonum audire sine. Qua tandem in arte praemium petis?”

Ille exposuit.

“Optime. Unum saltem praemium feres.”

“Quod? Quodnam? Num aliquid ex operibus meis vidisti?”

“Egone? Minime. Sed praemium accipies.”

“Spero equidem; sed unde ita tibi persuadeas?”

“Quod patri meo tam benigne subvenisti.”

Gerardus rationem istam plane muliebrem subridens, dulci tamen laude confusus, caput demisit ac tacuit.

“Ne loquare,” Margarita leniter subiecit. “Aiunt hunc mundum peccatis miseriisque plenum esse. Potestne id verum esse? Quid tu sentis?”

“Minime,” Gerardus respondit; “vetus est et inepta cantilena. Maioribus nostris placuit id proverbium identidem repetere, nos autem morem servamus: verum non est.”

“Unde tibi id scire contingit? Vixdum enim pueritiam egressus es,” inquit Margarita, cogitabunda quadam gravitate.

“Quid? Circumspice modo! Deinde ego te in perpetuum amisisse putabam, et ecce mihi assides. Iam etiam tibicines iterum cantum repetituri sunt. Peccata et miseriae? Nugae, merae nugae!”

Subito testudines insonuerunt; totum atrium mollissima vocum concordia rursus resonuit.

“Quid tandem ex omnibus his tam pulchris maxime miraris, Gerarde?”

“Scisne nomen meum? Unde didicisti?”

“Ars magica benigna. Venefica sum.”

“Angeli numquam venefici sunt. Sed non capio qua ratione tu—”

“Stulte puer! Nonne nomen tuum ante portam tam clare clamatum est ut omnes paene obsurdescerent?”

“Ita sane! Quo mihi mens abiit? Quid maxime mirer? Si paulo aliter consederis, tibi dicam.”

“Hocne modo?”

“Ita, ut lux in te incidat. Sic. Multa hic conspicio pulchra, etiam pulchriora quam animo fingere potuissem; sed omnium longe pulcherrimum mihi videtur capillus tuus aureus, argenteo reticulo circumdatus, quem sol occidens osculatur. In mentem mihi venit quod Vulgata in pulchritudinis exemplum laudat: ‘malum aureum in reticulo argenteo.’ O utinam te nossem antequam mea illa miseranda picturarum ornamenta ad certamen misissem! Quanto nunc melius codices exornarem! Omnia quanto melius facerem!

Ecce, nunc sol in ipsum capillum plenis radiis incidit: quasi corona lucis circa caput tuum fulget. Ita, credo, sanctissima Dei Genetrix olim visa est, nec post illam quisquam usque ad hunc diem.”

“Proh pudor! Impium est sic loqui. Mene, puellam pauperem et facie parum venusta, cum Regina Caeli comparas? O Gerarde! Bonum te esse adulescentem existimabam.” Margarita autem, specie saltem, vehementer offensa est.

Gerardus sese explicare conatus est. “Non sum reliquis nequior. Sed quid faciam si oculos habeo? si cor habeo? Margarita!”

“Quid est, Gerarde?”

“Quaeso ne mihi succenseas.”

“Quid? Cur tibi succenseam?”

“Amo te.”

“Pro pudor! Non licet tibi talia mihi dicere,” respondit Margarita, cui ad illam tam improvisam amoris declarationem genae vehementer rubuerunt.

“Non possum quin dicam. Amo te. Amo te.”

“Conticesce, conticesce! Per misericordiam te oro! Neque enim debeo talia a viro ignoto audire. Sed ingrata sum quod te ignotum appello. Heu, quam facile in hominibus fallimur! Si scivissem te tam audacem esse—” His dictis pectus Margaritae crebrius moveri coepit, genae rubore suffusae sunt, oculique ad patrem dormientem conversi; ita prorsus visa est ut timidum animalculum, quod fugam iam animo volvat.

Tum Gerardus, timore eius ipse perterritus, “Ignosce,” inquit suppliciter. “Quis enim te non amet?”

“Bene, domine, conabor tibi ignoscere, quandoquidem ceteris rebus tam bonus es; sed mihi tamen polliceri debes te numquam iterum—numquam illud iterum dicturum esse.”

“Tum manum mihi da; aliter te mihi ignovisse non credam.”

Dubitavit; tandem tamen manum paulum tantum porrexit, perquam lente, quasi invita. Ille apprehensam velut captivam tenuit. Cum puella manum satis diu retentam putaret, leniter manum retrahere temptavit. Gerardus firmius prehendit; manus autem vi paruit et patientissime quievit. Quid enim prodest vi resistere? Margarita caput avertit, longaeque palpebrae suaviter demissae sunt. Gerardus promisso suo nihil perdidit. Hic verba nulla numerabantur; silentium verbis multo eloquentius erat.

Eadem tum erat natura hominum atque hodie est; mores tamen aliquanto liberiores erant. Tum, ut nunc, virgines, prima amoris voce audita, pavidae se subducebant; sed affectatae pudicitiae fictarumque blanditiarum vix quicquam erat, citoque iuvenes quid alter de altero sentiret cognoscebant.

Omnia Gerardo favebant: eius forma, bona quam de eo puella habebat opinio, beneficii accepti memoria, denique occasio. In illo enim ducis convivio, vespera aestiva tam blanda, omnia ad teneritatem feminei animi alliciendam

conspirabant. Ad cor quasi viae patebant; sensus coloribus amoenis, sonis lenibus, odoribus delicatis mulcebantur et sedabantur; sol lente descendebat, aer tepidus erat, frondosa super capita umbra, fontisque iam purpureo lumine tincti suavis murmur.

Gerardus et Margarita manibus inter se iunctis silentes sedebant. Oculi illius amanter oculos puellae requirebant; huius autem interdum ad eum cum verecundia et supplici quodam affectu convertebantur. Mox duae lacrimae, dulces quidem sed ratione nulla natae, per genas eius delapsae sunt; interea illa, dum lacrimae siccarentur, ineffabili suavitate risit: nec mora fuit quin siccarentur.

Sol interim decrescebat; aer refrigescebat; fons mollius murmurabat; et duo illi taciti uno quasi cordis pulsu consentiebant. Hic mundus tot aerumnis confectus tum eis caelum ipsum videbatur.

CAPUT III

Ad mensam eorum accessit praefectus aulae, vir gravis canis capillis, atque comiter quaesivit num Gerardus Eliassoen inter eos convivas adesset. Cum Gerardus respondisset, ille ait:

“Maria principissa tecum colloqui vult, adulescens. Ego iussus sum te in eius conspectum deducere.”

Statim quotquot haec audiverant capita repente converterunt et eum, qui ad principissam aditurus erat, curiosis invidisque oculis intuebantur.

Surrexit Gerardus ut iussis pareret.

“Pignore contenderim nos te non amplius visuros,” inquit Margarita placide, sed leviter erubescens.

“Videbitis profecto,” respondit ille; tum ad aurem eius admotus susurravit: “Illa mihi quidem principissa benevola est; tu vero regina mea es.” Mox clariore voce addidit: “Quaeso, me exspectate; statim redibo.”

“Etiam, etiam!” inquit Petrus, qui eodem ipso tempore et experrectus est et locutus.

Post Gerardi discessum, duo illi, quamquam tenui cultu vestiti, quippe qui cum eo consedissent quem principissa accersiverat, omnium proximorum convivarum oculos in se converterunt. Quod cum animadvertisset Gulielmus Johnson, processit, admirationem simulavit, et suos consanguineos agnovisse se professus est.

“Ecce vero! Ego vobis a tergo assidebam, neque me conspexistis!”

“Immo te iam pridem videram, consobrine Johnson,” frigide respondit Margarita.

“Vidisti nec me allocuta es?”

“Consobrine, tuum erat nos Rotterodami excipere, ut nostrum est te, cum Sevenbergen veneris, excipere. Ancilla tua nobis in domo tua ne sedendi quidem locum concessit.”

“Stultissimus ille!”

“Equidem experiri volebam num verum esset illud: qualis ancilla, talis dominus. In proverbiis enim nonnihil veri latet.”

Gulielmus Johnson ad purpuram usque erubuit. Intellexit quam acute Margarita rem perspiceret, seque ipsum in suspicionem venisse. Itaque prudentissimum in tali re consilium cepit: se non verbis, sed factis purgare statuit.

Instabat ut continuo secum domum venirent; ibi ostenderet quanta benevolentia Rotterodami acciperentur.

“Quis hoc dubitet, consobrine? Quis dubitet?” inquit vir ille litteratus.

Margarita humanissime gratias egit; recusavit tamen eo ipso tempore abire, quippe quae musicos iterum audire cuperet. Quarta fere horae parte interiecta, Johnson invitationem renovavit atque ostendit multos iam convivas discessisse. Tum demum vera cunctationis causa apparuit.

“Si nunc abiremus, amico nostro parum officiosi essemus; illeque nos iam non reperiret. Nescit ubi Rotterodami deversaturi simus; ampla autem est urbs, et semel iam alter ab altero discessimus.”

“Eho!” inquit Johnson, “huic rei cavebimus. Adulescens meus—hem, amanuensis, inquam, meus—hic sedebit, eumque exspectabit; deinde ad domum meam adducet. Apud me enim, nec apud quemquam alium, hospitabitur.”

“Consobrine, nimio tibi oneri erimus.”

“Minime vero; videbitis quam libenter vos excipiam: et vos ipsos et amicos vestros, immo, si opus fuerit, amicorum vestrorum amicos. Simul ego cognoscam quid principissa ab illo voluerit.”

Gaudium quoddam Margaritam pervasit, cum cogitaret Gerardum sub eodem tecto secum futurum. Sed subiit leviter timor: “Quid si adulescens tuus neglegens fuerit atque ad ludendum discesserit, ac Gerardus eum non invenerit?”

“Ille ad ludendum discedat? Ille locum relinquat ubi ego eum collocavi manereque iussi? Eho! Adesdum, Hans Cloterman!”

Surrexit iuvenis veste ex panno nigro aspero tibialibusque violaceis obscuris indutus; duos passus progressus ante eos constitit, ne uno quidem musculo commoto: severus, ad amussim compositus, ipsius gravitatis atque rigidi decoris veluti simulacrum. Quo viso Margarita, quippe quae valde laeta esset, vix risum continuit; sed Johnsoni ad aurem dixit: “Pro huius fide manum meam igni committere ausim. Tuis igitur parebimus iussis, consobrine, simul atque huic quae facienda sint praeceperis.”

Hans igitur iussus est ad mensam sedere, Gerardum opperiri, eumque ad Viam Plaustrorum Orientalium ducere. Nihil respondit verbis, sed in sedili sibi monstrato placide consedit; tum Margarita, Petrus, Gulielmus Johnson una discesserunt.

“Et sane, pater, post tantum itineris laborem tempus est ut cubitum eas,” inquit Margarita. Hoc enim iam diu in animo habuerat.

Hans Cloterman, graviter atque ad negotia paratus, sedebat Gerardum exspectans. Temporis momenta praeterlabebantur, nec tamen in illo iuvene per

omnia perfecto ullam impatientiam excitabant. Neque immerito Johnson riserat, cum quis suspicatus esset scribam suum, ut luderet aut iuvenili levitate ac lascivia indulgeret, stationem deserturum vel officio defuturum.

Cum autem Gerardus diutius abesset, patiens Hans, oculis domini sui iam subtractus, otium utiliter sibi impendere instituit: pocula vini Corsici graviter taciteque, brevibus sed diligenter dimensis intervallis, exhauriebat. Vinum forte erat, nec minus firmum erat Clotermani caput; atque iam plena hora a Gerardi discessu elapsa erat, cum exemplaris ille scriba, vino hausto, hanc opinionem concepit: universam rerum naturam a Clotermano exspectare ut omnium bonorum virorum saluti biberet, ac nominatim ducis Burgundiae ibi praesentis.

Quare nonum poculum ad summam oram usque implevit, et cautissime, gravissime, lentissime surrexit. Vix tamen ad plenam staturam erectus erat, cum repente in herbam devolutus est, poculo nihilo minus retento, vinumque frigidum compluribus convivis in talos effudit. Illi pedes subsultantes subtraxerunt; ipse autem ne musculum quidem in longo vultu commovit. Facies eius, mente penitus obscurata, eandem gravitatem, diligentiam, ac falli nesciam prudentiam retinebat.

Interea praefectus aulae Gerardum per complures transitus ad ostium tabernaculi duxit. Ibi iuvenes quidam nobiles, vestibus acu pictis plumisque exornati, principatus heredem custodientes consederant, chartisque lusoriis ludebant ad rubentem facium lucem, quas servi eorum sustinebant. Praefectus uni aliquid in aurem dixit; ille invitus surrexit, Gerardum supercilioso quodam stupore intuitus est, tabernaculumque intravit.

Paulo post regressus utrique annuit ut sequerentur; per unum alterumve aditum ductos in vestibulum interius introduxit. Ibi tres alii iuvenes nobiles, pennis pellibusque ac vestibus acu pictis ita ornati ut opera cuiusdam artificis ludibundi viderentur, studiosissime incumbebant disciplinae illi tam utili et ad bonos mores accommodatae quae alea appellatur.

“Non licet vobis principissam convenire; serum est,” inquit unus.

Alter eandem sententiam subiecit:

“Modo hinc cum nutrice transiit. Iam cubitum ivit, pupam suam secum ferens. Iterum duo et unus!”

Gerardus se recessurum parabat. Tum praefectus aulae, risu incredulitatem testante, respondit:

“Hic adulescens comitissae iussu adest; velitis, quaeso, eum ad mulieres quae eam comitabantur deducere.”

His auditis exsurrexit iuvenis eximia forma, Adonis ipse, vultu quasi iniuriam accepisset; Gerardumque in cubiculum introduxit, ubi undecim mulieres vel sedebant vel molliter reclinatae erant, tam loquaces quam picae. Duae, ceteris paulo industriosiores, filo inter digitos varie implicato ludebant; digitos autem non segnius quam linguas movebant. Ubi ignotus apparuit, linguae omnes velut unius machinae multiplicis partes eodem momento constiterunt, oculique omnes in Gerardum versi sunt, quasi idem funiculus et linguas repressisset et oculos flexisset.

Iam antea Gerardus aegre se habebat; nunc autem tot simul oculorum acies in se conversas ita perhorruit ut vultum demitteret et terram spectaret. Tum istae timidae mulieres, sicut lepus ille qui ad stagnum currens ranas in aquam se praecipitare conspexerat, ubi quem terrere possent repererunt, subridere ac sua virtute gloriari coeperunt. Sed matrona quaedam severa voce “Dominae!” exclamavit; ilico omnes tamquam uno pudicitiae vinculo adductae conticuerunt. Eadem matrona Gerardum suscepit atque ante eum gravi silentio processit.

Animus adulescenti concidit; paene constituerat se convertere atque ex aula effugere. “Quales tandem ipsi principes sint,” secum reputabat, “si tam frigidi sint eorum ministri! Mores profecto a principibus quibus serviunt mutuantur.” Sed has cogitationes interpellavit matrona, quae eum subito in cubiculum deduxit, ubi tres feminae operi intentae sedebant, puellula autem venusta testudinem temperabat.

Mulieres pretiosis sed minime ostentatis vestibus ornatae erant. Matrona ad eam accessit quae linteoli oram consuebat et pauca submissiore voce dixit. Haec tum ad Gerardum conversa subrisit manuque significavit ut propius accederet. Neque surrexit, sed opus deposuit; eo ipso motu quo se ad illum convertit, quamquam perexiguo, tanta venustas, facilitas, humanitas inerat, ut sine mora sermonem institueret.

“Margarita Van Eyck vetus mihi amica est, mi iuvenis; magnopere gaudeo quod epistulam ab ipsa scriptam accepi, tibique gratias ago quod ad me incolumem pertulisti. Maria mea dulcissima, hic est adulescens qui pulchram illam imagunculam tibi attulit.”

“Gratias tibi, domine, millies ago,” respondit puella.

“Gaudeo, filia, te eius beneficio obstrictam esse: nam huic nostro amico vicissim aliquo parvo officio prodesse possumus.”

“Quidquid usquam in terris fieri potest, eius causa faciam,” puella alacriter respondit.

“Quidquid in orbe terrarum est nihil est in mundo,” placide dixit comitissa Charolensis.

“Age igitur, faciam ... Quid me vis facere, domine?”

Gerardus tum demum intellexit quam excelsa esset eorum dignitas inter quos versaretur. “Domina mea principissa,” inquit placide atque aliquantum trepidans, “ubi labor nullus impensus est, merces nulla debetur.”

“At matri nobis parendum est. Totus etiam orbis matri parere debet.”

“Verum dicis. Ergo, domina, hoc mihi pro mercede tribue, si placet: ut carmen illud audiam quod cantatura eras, cum te interpellavi.”

“Quid? Musicam igitur amas, domine?”

“Immo eam amo perdite.”

Principissa parvula ad matrem quaerenti vultu respexit, eiusque risu assensum accepit. Tum testudinem sumpsit et cantilenam illis temporibus usitatam cecinit. Quamquam duodecim tantum annos nata erat, musica tamen arte diligenter instituta, labori assueta, studio indefessa erat. Unguiculae eius chordas audacter ac certo ordine percurrebant; singulae voces, dum chordae aliae post alias pulsarentur, clarae, distinctae, splendidae quasi stellae emicabant. Sed praecipuum carminis decus vox erat: non quidem magna, sed rotunda, pura, plena atque sonora ut campana.

Canebat verecunda quadam dicendi suavitate, quamvis nullas artes affectum simulandi didicisset. Nimis tenera aetate erat ut aut histrionum artes aut affectatam animi mollitiem indueret. Nihil igitur coactum videbatur, omnia sponte profluebant. Os illud parvulum ipsius Naturae os esse videbatur. Carmen quoque tam castum erat quam eius pronuntiatio.

Nullae enim aderant fictae illae vocum divisiones, nulli flebiles sonorum tractus, quos nunc cantores Italici tanto pretio vendunt, cum quilibet thos Indicus, animal lupis cognatum, easdem voces clientibus suis per totam noctem gratis suppeditet; ob eas nonnumquam telo conficitur, idque semper merito. Itaque aberant tum clausulae tum flosculi illi cantionum, tritae, tumidae, languidaeque accessiones, instar lactis cui cremor detractus est, quibus musici scriptoresque ingenio vacui ardorem exstinguunt, colorem eluunt, melodiam denique sententiamque obruunt et interimunt.

Dum pura illa suavisque modulatio ex puellae gutture manabat, oculi Gerardi lacrimis impleri coeperunt. Comitissa eum studiose observabat: mos enim erat principissam magnis plausibus laudare, non autem genis et oculis affectum ita testari. Cum igitur vox conticuisset nec iam pocula tinnirent, illa modeste quaesivit: “Num illi satis factum est?”

Gerardus leviter commotus est; humana enim vox dulcem illum quasi incantationis somnum rupit atque eum ad communem vitam revocavit.

“O domina,” exclamavit, “ita certe cherubim ac seraphim canunt, sanctosque in caelo cantu mulcent.”

“Haud multum a tua sententia dissentio, mi iuvenis,” respondit comitissa animo commota; tum in filiam oculos convertit amoris et lenis superbiae plenos, vultu paene caelesti, qualem dicunt eos habere quibus brevis vita concessa sit, cum in eos intueantur quibus ipsis quoque brevis vita immineat.

Comitissa sermonem repetivit:

“Vetus illa amica mea petit ut tibi operam praestem. Hoc primum beneficium est quod a nobis umquam petere dignata sit; quare eius rogatum nobis sanctum erit. Num tu, iuvenis, sacris ordinibus initiatus es?”

Gerardus caput inclinavit.

“Vereor tamen ne nondum sacerdos sis: nimis adulescentulus videris.”

“Minime vero, domina; ne subdiaconus quidem adhuc sum. Lector tantum sum; proximo autem mense exorcista fiam, nec multo post acolythus.”

“Bene habet, Gerarde. His artibus quas didicisti fretus, inferiores ordines facile atque celeriter percurrere poteris. Id ut facias etiam atque etiam te rogo. Nam postridie eius diei quo primum sacrum celebraveris mihi gratissimum erit ecclesiasticum aliquod beneficium tibi conferre.”

“O domina!”

“Tu autem, Maria, memento me hoc non meo tantum sed etiam tuo nomine polliceri.”

“Noli timere, mater; non obliviscar. Sed si mihi auscultabit, episcopus Leodiensis fiet. Quam pulcher est episcopus Leodiensis! Quid? Nonne meministi, mater, diei illius quo Leodii fuimus? Splendidior ipso avo erat. Coronam gerebat altam, medio veluti incisam, gemmis vero, o, quam pulchris, undique distinctam; vestis eius auro adeo gravis erat ut rigere videretur, itemque pallium, in cuius lata ora imagines omnes erant acu pictae. Sed ante omnia chirothecas eius admirabar: tales tu, mater, non habes.

“Acupictae erant et gemmis undique nitentes, suavissimo etiam odore perfusae; quem toto illo tempore sentiebam, dum manibus sic redolentibus capiti meo impositis benedicebat. O senem carissimum! Credo eum brevi moriturum esse—plerique enim senes moriuntur—tum tu, domine, episcopus esse poteris, atque induere—”

“Lentius, Maria, lentius! Episcopatum solent senes obtinere; hic autem iuvenis est.”

“Mater! Haud adeo iuvenis est.”

“Si cum te conferatur, nonne, Maria?”

“Satis magnus est, mater carissima! Atque certo scio eum satis probum esse ut episcopus fiat.”

“Heu, domina, in eo falleris.”

“Non temere dixerim te falli, Gerarde,” comitissa respondit; “sed miror qua ratione puella ista de moribus tuis tam audacter iudicet.”

“Heu, mater!” inquit principissa, “nonne vultum eius inspexisti?” Atque supercilia sustulit, velut matris tarditatem admirans.

“Ignosce mihi,” respondit comitissa, “inspexi sane. Quod si ego eadem celeritate qua filia mea procedere non possum, aetati meae, non neglegentiae erga tuam fortunam id tribue. Beneficium ecclesiasticum satis erit unde vitae tuae cursum exordiaris. Curandum tamen est ne nimis procul absit ab ... quo nomine locum illum appellasti?”

“Tergou, domina.”

“Multis rebus sacerdos renuntiat,” comitissa perrexit; “et saepe, ut vereor, nimis sero intellegit quanti fuerit quod reliquerit.” Tum muliebris eius oculus in Gerardo paulisper substitit, leni misericordia et quadam admiratione commotus, quod is mulierum amori atque omnibus illis paene caelestibus gaudiis quae illae largiri possunt, summisque gaudiis quae liberi parentibus afferunt renuntiare vellet. “Saltem prope amicos tuos eris. Matrem habes?”

“Habeo, domina, Deo gratias!”

“Optime! Ecclesiam prope Tergou habebis; mater tua mihi gratias aget. Nunc autem te diutius retinere non debemus, cum alii sint qui iure maiore societatem tuam sibi vindicent. Ducissa, fac mihi hoc obsequium: unum ex pueris aulicis iube eum ad epularum aulam reducere; iter enim facile reperiri non potest.”

Gerardus comitissae et principissae humillime se inclinavit atque retrogradus ad ostium recessit.

“Spero pulchrum tibi futurum esse beneficium,” inquit principissa eum abeuntem blande subridens; tum caput quasi gravi sollicitudine commota quassavit. “Sed satius fuisset te episcopum Leodiensem fieri.”

Gerardus novum ducem secutus est, animo gratitudine incalescente; sed antequam ad epularum aulam perveniret, subita quaedam frigiditas pectus eius invasit. Qui quietam vitam sine magnis rerum vicibus egerit, is raro contrarios animi motus eodem tempore percipere et inter se expendere valet; plerumque autem nunc hoc, nunc illo animi motu penitus abripitur.

Dum Gerardus cum comitissa colloquebatur, novitas rei, inopinata promissio, laetitia atque gloria quas illa domi paritura erat totum animum occupaverant. Iam vero amor vicissim audiendus erat. Quid? Margaritam relinquere, cuius mollem manum sua adhuc tenere videbatur, cuius oculos profundos in corde retinebat? Illam deserere, totumque illum amoris ac voluptatis mundum quem hodie ei aperuerat? Tam vehementer haec mutatio mentem eius concussit, ut ilico statueret nullum domi de promisso beneficio verbum facere.

“Tam benigna est comitissa,” cogitabat, “tot habet rationes quibus adulescentis fortunam iuvet. Non coget me sacerdotem fieri, cum didicerit me mulierem amare. Quin etiam paene crediderim eam rem iam intellexisse: singulariter enim me aspexit, cum diceret: ‘Multa sacerdos abdicat, nimis multa.’ Fortasse mihi munus aliquod in aula dabit.” Hoc spei adminiculo recreatus est; et cum iam ad epularum aulam advenisset, duci suo gratias egit et laetis oculis ad Margaritam properavit.

Mensam eorum conspexit: illa aberat. Aberat et Petrus. Nemo omnino ad mensam sedebat; civis tantum quidam sobrio cultu vestitus, vino obrutus, sub mensam modo corruerat, et complures eum sustollebant ut auferrent. Gerardus ne suspicari quidem poterat quantum ad suam fortunam pertineret tam gravis ille ebriosus: pulchram puellam quaerebat, foedum illud animal suo loco iacere sinebat. Per aulam iam magna ex parte vacuam furens discurrit. Margarita nusquam erat.

Exiit e palatio. Foris multitudinem repperit ad duo ingentia luminaria, supra portam recens accensa, obstupefactam. Eos studiose interrogavit num senem longa veste indutum cum virgine formosissima egredientem vidissent. Illi quaestionem risu exceperunt. Nova illa lumina mirabantur, quae noctem in diem verterent; de senibus puellisque, rebus cottidianis, nihil curabant. Ab alia turba cognovit fabulam quandam sacram, quam mysterium appellant, haud procul sub tentorio agi, eoque omnes fere homines spectatum concurrisse.

Spes Gerardo revixit: itaque adiit atque illud spectaculum contemplatus est. Ibi personae divinae, quas ob reverentiam hic nominare non ausim, e caelo imperite demittebantur ut cum quattuor Virtutibus cardinalibus, Musis novem, septemque capitalibus Peccatis, omnibus humana specie inductis et inter se non admodum dissimilibus, argutias commutarent. Ad hanc rem taediosam exhilarandam strepitu subito irrumpebat princeps potestatis aeris, cum quodam daemonculo, qui illum identidem vexabat ac vesica inflata caedebat; quo quotiens ictus erat, spectatores laetitia exsultabant.

Postquam Vitia satis multa obscena dixerant et Virtutes satis multa nugatae erant, caelestes omnes, Musis quoque novem adnumeratis, singuli quam cautissime ad caelum redibant: una enim tantum nubes erat. Eam duo opifices cum supernaturali sua sarcina in altum troclea tollebant atque rursus demittebant, cunctis spectatoribus haec aperte intuentibus.

His sublatis, in media scaena hiatus ille sine fundo patefactus flammis exarsit; fabri et Virtutes Vitia in eum impulerunt, ipsaeque Virtutes cum Beelzebub et illo eius vexatore circa aeternae poenae locum ad tibiae tympanique sonum hilariter saltaverunt.

Spectaculum hoc episcopus Gandavensis composuerat ut per sensuum voluptatem religionis affectus propagaret, neque multum dissimile erat a ceteris fabulis scaenicis, quamdiu earum cura penes clericos fuit. Procedente autem tempore laici ludos scaenicos administrare coeperunt, atque ita, ut ex sacris contionibus audio, theatrum profanum evasit.

Margarita ne in illa quidem turba apparebat; neque Gerardus spectaculo delectari poterat. Quin immo actu secundo abiit, medio ipso colloquio, quod magnis laudibus ferebatur, in quo Iustitia Satanam argutiis superabat. Multas urbis vias perambulavit, sed eam quam quaerebat non invenit. Tandem labore plane confectus ad diversorium se contulit ibique usque ad auroram dormivit. Totum insequentem diem maestus, animo quasi aegrotans, eam quaesivit; neque tamen vel puellam vel patrem eius usquam offendit, nec tenuissimum quidem eorum vestigium reperire potuit.

Tum Margaritam aut sibi infidam fuisse aut animum mutavisse credidit. Iam non modo maestus sed etiam iratus erat; alia etiam prospera ei eveniebant, quae paene oderat. Denique tertio die, cum iterum omnes urbis vias perlustravisset, “In hac urbe non est,” inquit, “nec umquam eam rursus videbo. Domum redeam.” Itaque Tergou petiit, principis favore promisso, quindecim aureis nummis, quos angelos appellabant, in crumena, aureo numismate ad pectus suspenso, corde autem velut plumbi massa gravi.

CAPUT IV

Quarta fere hora post meridiem erat. Elias in taberna versabatur. Filii eius natu maximus minimusque foris erant. Catharina et filiola eius membris invalida iam diu de Gerardo sollicitae fuerant; itaque aliquantum viae progressae erant, ut viderent num forte eum procul redeuntem conspicere possent. Aegidius solus in conclavi domestico remanserat; quod conclave, cum supellectile atque ipso nano, lectoribus nunc depingere constitui.

Batavi semper gens fuerunt ingenio singulari praedita, in multisque rebus primas partes sibi vindicarunt. Typis ligneis libros imprimendi artem, picturam coloribus oleo temperatis, libertatem, rem argentariam, hortorum cultum aliaque permulta se invenisse contendunt. Sed praecipue munditiam, multis iam ante res a me narratas annis, ipsi excogitaverant.

Itaque, dum Anglorum nobiles thoracibus ex villoso serico contextis calceisque gallinarum digitos imitantibus induti per pavimenta gradiebantur veteribus iuncis strata, foeda illa receptacula ossium, ciborum putrescentium, salivae, stercoris canini omniumque abominationum, conclave huius tibialium mercatoris in oppido Tergou laterculis Batavicis instratum erat, adeo nitidis atque tam assidue ablui solitis ut quis etiam cibum in ipso pavimento edere potuisset.

Fenestra una erat, eaque ampla. Lapides transversi, qui in media fenestra inter se decussabantur, tam crassi et eminentes erant ut iis qui domum incolebant verae crucis speciem praeberent; pro cruce igitur in precibus intuebantur. Vitreae autem tabellae erant exiguae, in modum rhomborum sectae, plumbi laminis inter se coniunctae, quales etiam nunc in rusticis quibusdam nostris domibus conspicere licet.

Sellae rudibus antiquisque modis factae erant, una excepta quae brachiis instructa erat. Huius tergum recto angulo a sede surgebat, atque ita in altum porrigebatur ut sedentis caput plus duobus pedibus infra summitatem consisteret. Quercina erat sella, superiore parte opere caelato exornata. Aderat situla cuprea medio corpore constricta, aqua sacra plena, et scopula manu tenenda qua aqua longe lateque aspergeretur; aderat mensa quercina longa et angusta, sed gravissima; aderat denique nanus, qui dentibus margini mensae inhaerebat, oculis truculenter intentis, manibus in aera sublatis et unguibus velut lamia praedam invasura porrectis.

Natura, ut videtur, Aegidium non ex meditata malitia nanum fecerat. Caput enim et truncum corporis solita diligentia fabricaverat; sed tum aliis curis avocata reliquum casui commiserat. Ex quo factum erat ut homo ille cunei sive coni inversi speciem referret. Merito igitur Naturam ipsam his Horatii versibus obiurgare potuisset:

> Amphora coepit
> institui: currente rota cur urceus exit?

Corporis eius medium minime idem erat ac centrum gravitatis. Si medium secuisses, pars superior plus quam triplo gravior fuisset quam inferior. At ipsa illa membrorum inaequalitas ei vires ad certas exercitationes suppeditabat, quibus etiam Milo impar fuisset. Lacerti eius validissimi vix ullum pondus post se trahebant: quare perticam ad perpendiculum erectam sciuri instar scandere poterat, atque ex ramo una manu per multas horas pendere, non aliter quam cerasum e pediculo suo. Quod si manibus, quemadmodum lacertae pedibus facere dicuntur, inanitatem quandam efficere potuisset, ipsum tecti lacunar perreptavisset.

Hic igitur athleta in perexiguum corpus conclusus insano quodam studio delectabatur cum mensam cenatoriam ambabus manibus prehendisset atque ex ea pendulus sese agitaret. Postremo vero, quod voluptatis culmen habebat, dentibus mensae adhaerebat, manibus dimissis, ingentibus illis suis dentibus eburneis tanta pertinacia innixus ut ne mors quidem ipsa eum inde divulsura videretur.

Sed omnibus nostris voluptatibus, quamvis animos in sublime tollant, interrumpi aliquando necesse est. Catharinula Aegidium, Samsonem illum pusillum, ita pendentem deprehendit et obstupuit. Vera matris filia erat: mensae potius quam illi athletae, velut in duodecimam libri formam redacto, sollicitudinem suam impendebat.

“O Aegidi, quomodo hoc facere audes? Mater iam aderit. Dentium vestigia mensae imprimes.”

“I, defer ista ad matrem, delatrix pusilla,” fremuit Aegidius. “Tu enim una es quae rixas concitare soleas.”

“Egone?” placide interrogavit Catharinula. “Hoc mihi sane novum est.”

“In oppido Tergou nemo tantas turbas concitat quantas tu,” submurmuravit Aegidius, dentibus iterum margini mensae affixis.

“Itane vero?” sicce respondit Catharinula.

Hoc aculeo, puellae parum usitato, in fratrem coniecto, cum Aegidius nihilominus incolumis videretur, puella tacite consedit et flere coepit.

Eodem fere momento mater intravit, atque Aegidius se sub mensam praecipitavit indeque trucibus oculis circumspexit.

“Quid nunc accidit?” acriter rogavit materfamilias. Tum oculos usu exercitatos a Catharinula ad Aegidium convertit; cumque et locum quo se abdiderat et vultum eius pudore quodam confusum animadvertisset, auribus ei colaphos minata est.

“Noli, mater,” inquit puella. “Aegidius unum modo verbum stulte dixit. Alio tempore ne animadvertissem quidem; sed fessa eram et de Gerardo sollicita, ut scis.”

“Nemo de me sollicitus sit,” vox quaedam languida ab ostio audita est. Ecce Gerardus titubans introiit, pallidus, pulvere obsitus, labore plane confectus; et dum omnes manus in caelum tollunt, vocesque laetitiae, curiositatis ac timoris inter se miscentur, in proximam sellam viribus destitutus decidit.

Quod Rotterodamum, velut venator saltum, Margaritam quaerens undique pervestigaverat, quodque inde longum iter confecerat, Gerardum prorsus fregerat. Sed iuventus cito vires recuperat. Brevi igitur in medio avidissimorum auditorum circulo consedit. Primum omnium de certaminis praemiis cognoscere volebant. Narravit se, antequam iudices sententiam tulissent, admissum esse ut omnium certantium opera in immensa aula disposita spectaret. “O mater, o Catharinula! Cum aurificum opera conspexissem, paene humi concidi.

“Numquam credideram omnes omnium terrarum aurifices tantum auri, argenti, gemmarum, tantamque ingenii et artificii sollertiam conferre potuisse. Sed profecto artes omnes divinum quiddam habent.”

Tum, ut feminas oblectaret, minutatim descripsit capsas reliquiarum, feretra sacra, calices, baculos episcopales, cruces, pyxides, ostensoria ceteraque ecclesiastici cultus miracula; tum scyphos, magna pocula, horologia parva et maiora, torques, fibulas aliaque ornamenta, adeo ut audientibus salivam moveret.

“Sed, Catharinula, cum ad ea opera perveni quae Gandavenses Brugensesque coloribus atque auro exornaverant, animus mihi concidit. Mea opera iuxta illa sordibus simillima videbantur. Primo momento vix temperabam quin flere inciperem; sed Deum precatus sum ut meliorem mihi animum daret. Mox illa opera admirari potui, Deo gratias agens et pro tam pulchris rebus et pro artificibus tam sollertibus patientibusque, quos mihi magistros esse libenter

fateor. Tam praeclara erant quae coloribus effecerant, ut prorsus oblitus sim operum nigro tantum atque albo expressorum.

“Postero autem die, cum praemia ceterarum artium iam essent distributa, ad scripturam ventum est. Cuius tandem nomen primum pronuntiatum esse putatis?”

“Tuum,” inquit Catharinula.

Ceteri eam deridentes risu exceperunt.

“Licet rideatis,” inquit Gerardus; “nihilominus praeco magna voce “Gerardus Eliassoen Tergoviensis!” conclamavit. Ego stupore defixus stabam; alii me in medium impulerunt. Omnia ante oculos circumagi videbantur. Deinde me ad pedes ducis super pulvino genuflexum repperi. Ille aliquid mihi dixit; ego autem adeo trepidabam ut ne verbum quidem respondere possem. Tum manum ad latus admovit, non ut gladium stringeret et stolidum mihi caput praecideret, sed ut aureum mihi numisma porrigeret. Ecce ipsum!”

Clamor ilico exortus est; omnes paene tumultuati sunt.

“Tum quindecim angelos aureos, magnos nitidosque, dedit. Unum antea videram, sed nullum umquam manu tractaveram. Ecce omnes!”

“O Gerarde! O Gerarde!” undique exclamabant.

“Unus tibi, frater natu maxime; unus tibi, Sybrande; unus tibi, parve malitiose; duo tibi, lilium meum parvum, quoniam Deus te corporis calamitate afflixit; unus mihi ad colores membranasque emendas; novem denique illi quae nos omnes lactavit atque educavit, quae etiam duas coronas in manus miselli Gerardi committere ausa est, incertam eius fortunam secuta.”

Aurum singulorum mores in apertum protulit. Cornelius et Sybrandus quisque nummum suum avide corripuit, oculis nunc avaritia fulgentibus, nunc invidia erga Catharinulam, quod illa duos nummos acceperat, ardentibus. Aegidius nummum suum rapuit, per pavimentum volvit, eumque ludens atque saliens persecutus est.

Catharinula fulcra quibus innitebatur deposuit, consedit et brachiola ad Gerardum porrexit, tanto amoris atque teneritudinis affectu ut gestus paene caelestis videretur. Mater autem, quae primo velut attonita tot aureorum imbrem in praecinctorium suum delabentem exceperat, subito exclamavit: “Desine, Catharinula, eum osculari! Meus est filius, non tuus. Ah, Gerarde mi puer! Non tantum te dilexi quantum merebaris.”

Tum Gerardus iuxta matrem in genua procubuit; illa eum brachiis amplexa lacrimas laetitiae simul et gloriae in collum filii profudit.

“Probe, fili, probe!” inquit mercator, non sine animi motu. “Ad vicinos currendum est ut rem nuntiem. Numisma mihi paulisper commoda, Gerarde: Petro Buyskens, amico meo optimo, ostendam. Nam ille perpetuo mihi narrat quemadmodum Iorianus filius eius, cum ad metam sagittis certaretur, stanneum poculum praemio tulerit.”

“I, mi vir,” inquit Catharina; “et Petro Buyskens unum quoque ex angelis ostende. Dic quattuordecim alios eiusdem generis penes nos esse. Sed cave ne amittas; mihi reddas oportet!”

“Mane paulisper, pater,” inquit Gerardus, cui gaudium eorum quos laetificaverat ruborem gaudii in vultum excitaverat. “Restat nuntium etiam hoc meliorem audire.”

“Meliorem? Hoc ipso meliorem?”

Tum Gerardus quid inter se et comitissam actum esset exposuit; universa domus laetitia personuit.

“Benedicat nunc Deus tam benignae dominae, benedicat etiam dominae Van Eyck! Beneficium ecclesiasticum? Filio nostro? Iam curis meis finis est. Eli, mi amice atque domine, nunc uterque nostrum, cum tempus advenerit, laetus mori poterit. Hic dilectus puer in nostrum locum succedet; nec quisquam horum carissimorum aut tecto aut amico carebit.”

Ex illo tempore Gerardus tamquam totius familiae firmamentum habitus est. Iam pridem a ceteris fratribus quodammodo separatus fuerat, nunc vero longe alio sensu. Quicquid diceret recte dictum videbatur; nihil erat tam pretiosum quin eo dignus haberetur. Cornelius et Sybrandus in dies magis ei invidebant, diemque opperiebantur quo ad beneficium suum abiret: tum enim et fratre illo apud parentes gratioso tandem liberarentur, et crumena sacerdotis, ut sperabant, ad suas necessitates pateret. Quod illi optabant, Gerardus ipse quoque, quamquam alia de causa, maturari cupiebat. Vulnus quod amor ei inflixerat paulatim minus ac minus dolere coeperat.

Prosperi eventus parentumque amor atque admiratio animum ei erexerant; iam de se ipso maius existimabat, Margaritaeque in se ingratum animum et inhumanitatem indigne ferebat. Illa tamen hoc in animum eius valuerat, ut reliquum quoque muliebre genus frigidius respiceret. Itaque omnibus de causis quam primum, mediis ordinibus rite susceptis, sacerdotio initiari cupiebat.

Scripturas sacras secundum vulgatam editionem iam tum plerisque clericis melius noverat; cum monachis autem amicis caerimoniarum sacrarum praecepta atque Ecclesiae dogmata assidue discebat. Cum igitur episcopus primum per eas regiones transiret, Gerardus petiit ut inter exorcistas reciperetur; exorcistarum autem ordo tertius inter minores numerabatur. Episcopus eum interrogavit atque continuo eo ordine initiavit. Genibus flexis, post brevem orationem, libellum manu scriptum, exorcismorum plenum, ab episcopo accepit, qui haec dixit: “Accipe, Gerarde, et potestatem habe manus imponendi energumenis, sive baptizatis sive catechumenis.” Ille libellum reverenter accepit, domumque rediit potestatem daemones e corporibus hominum eiciendi ab Ecclesia adeptus.

Cum ab ecclesia domum reverteretur, Catharinula, fulcris innixa, ei obviam facta est.

“O Gerarde! Quis, putas, nuntium misit qui te domi quaereret? Ipse oppidi praefectus!”

“Ghisbertus Van Swieten? Quid ille a me velit?”

“Nescio equidem, Gerarde. Sed vehementer te videre cupere videtur. Iubet te sine ulla mora domum suam adire.”

“Est quidem oppidi praefectus; ibo igitur. Sed res mihi minime placet. Catharinula, eum me tali vultu intuitum esse animadverti, quali nemo amicum intuetur. Nihil refert: eiusmodi vultus prudentes praemonent. Profecto scit ille—”

“Quid scit, Gerarde?”

“Nihil.”

“Nihil?”

“Catharinula, ibo.”

CAPUT V

Ghisbertus Van Swieten vir erat versutus. Tironem primum de re a vero consilio suo prorsus aliena allocutus est. “Tabulae publicae oppidi,” inquit, “litteris contortis ac lectu difficilibus exaratae sunt; atramentum ipsum vetustate iam rubiginem contraxit.” Tum Gerardo honorem obtulit tabularum illarum nitide exscribendarum.

Quaesivit Gerardus quantum mercedis sibi daretur.

Ghisbertus tantum pecuniae obtulit, quantum ad sumptus calamorum, atramenti membranarumque vix sufficeret.

“At, praefecte, quid de meo labore? Annus integer in hoc opere consumendus est.”

“Labore tuo? Quid? Membranas litteris exarare laborem vocas? Ibi, ut opinor, parum sudoris funditur.”

“Labor sane est, et quidem artificis periti. Artificis autem periti opera in omni arte pluris quam imperiti aestimatur, sive sudor effunditur sive non. Accedit etiam tempus meum.”

“Tempus tuum? Quid enim tempus ad te attinet, qui duos et viginti annos natus es?” Tum oculos acriter in Gerardum intendit, ut videret quo animo verba sua acciperet, atque ita perrexit: “Dic potius te otiosum factum esse. Amas. Corpus tuum apud istos monachos psallentes versatur; cor autem tuum apud Petrum Brandt eiusque filiam comis rufis praeditam est.”

“Petrum Brandt non novi.”

Haec negatio Ghisberti suspicionem auxit; arbitrabatur enim iuvenem illum, qui mox exorcista futurus esset, consilium occultum atque haud leve callide moliri.

“Mentiris!” exclamavit. “Nonne ego te iuxta illam in via Rotterodamum ducente deprehendi?”

“Ah!”

“Ah vero! Atque paucis abhinc diebus Sevenbergae conspectus es.”

“Egone?”

“Ita; et in ipsius Petri domo.”

“Sevenbergae?”

“Ita, Sevenbergae.”

Haec erat, ut nostrae aetatis more loquar, hamus quidam ad verum eliciendum. Quod mera coniectura erat, pro re explorata audacter proferebat, ut ex iuvenis responso eliceret num ille nuper eo venisset necne.

Sed doli eventus ipsum doli auctorem ex improviso perculit. Gerardus mira quadam animi perturbatione correptus subito exsiluit.

“Praefecte,” inquit voce tremente, “triennio iam Sevenbergam non adii; nec nomina eorum, cum quibus me vidisti, tum noveram nec ubi habitarent sciebam. Sed quoniam tempus meum, etsi tu id parvi pendis, mihi carum est, vale.” Haec locutus, micantibus oculis se foras proripuit.

Ghisbertus ira ingenti exsiluit; sed continuo rursus in sellam relapsus est.

“Non me timet. Aliquid certe novit, etiamsi non omnia.”

Tum servum sibi fidissimum propere accivit atque ad fenestram paene pertraxit.

“Videsne illum hominem?” exclamavit. “Festina! Insequere eum! Sed cave ne te videat. Iuvenis quidem aetate, astu autem senex est. Toto die eum ne ab oculis quidem dimittas. Quo eat quidque agat mihi renuntia.”

Nocte demum servus rediit.

“Quid? quid?” Ghisbertus avide exclamavit.

“Domine, iuvenis a te digressus Sevenbergam profectus est.”

Ghisbertus ingemuit.

“Ad domum Petri Magi.”

CAPUT VI

“In cor tuum introspice et scribe!” inquit dominus Vaniloquus; eiusque clamorem cuculi per totum orbem rettulerunt. Inspice Rhenum qua profundissimus est, Tamesim qua limo maxime turbidus, tum utriusque fundum depinge. Demitte situlam in puteum fallaciae, quo mortales se ipsos decipiunt: quod inde hauseris, immortalis profecto veritas erit, nonne?

Primum enim nemo Adami filiorum cor suum omnino legere potest, nisi usum quendam ac lumen alienis cordibus per aliquot annos diligenter perscrutandis sibi comparaverit; ac ne tum quidem, quamvis usu prudentior factus et mutuato lumine instructus, animum suum expedite legere potest: vix singulas eius litteras colligit atque obscura signa interpretatur. Gerardus, cum iam dimidium iter Sevenbergam versus confecisset, in cor suum introspexit quaesivitque ab eo cur Sevenbergam peteret.

Cor eius ne puncto quidem temporis interposito respondit: “Curiositatis causa imus, ut cognoscamus cur illa nos spreverit; simul ostendemus eam rem animum nostrum minime fregisse, nosque honoribus nostris et beneficio ecclesiastico quod iam speramus prorsus contentos esse, nec illam nec ullam ex isto mulierum genere tam mutabili desiderare.”

Brevi casam Petri Brandt repperit. In limine puella sedebat acu opus faciens; iuxta eam vir robustus longo arcui innixus stabat atque cum ea colloquebatur. Cuius conspectu Gerardus nescio quo animi morsu perculsus est. Mox tamen compertum est virum quinquaginta annos iam excessisse, veteranum esse, quem Gerardus meminerat in signum sagittas summa vi nec minore dexteritate misisse. Nec multo post iuvenis coram eis adstitit.

Margarita oculos sustulit, opus e manibus demisit, leviter exclamavit, atque modo palluit, modo erubuit. Sed has animi commoti notas celeriter repressit et multo frigidius neglegentiusque se gessit quam fecisset, nisi prius se commotam prodidisset.

“Quid? Tune es, magister Gerarde? Quidnam te, quaeso, huc adduxit?”

“Hac forte praeteribam et te conspexi; itaque visum est te salutare et de patris tui valetudine quaerere.”

“Pater bene valet. Mox aderit.”

“Ergo hic eum exspectare possum, dum veniat.”

“Ut libet. Tu vero, bone Martine, in vicum abi nuntiaque patri meo amicum eius adesse.”

“Eius amicum, non tuum?”

“Amici patris mei etiam mei sunt.”

“Id quidem dubito. Non est amicae officium polliceri se me exspectaturam, deinde, simul ac tergum verteram, aufugere. Crudelis Margarita! Nescis quam diligenter per urbem te quaesiverim, quamque nihil mihi sine te iucundum fuerit.”

“Inania ista sunt. Si patris mei consuetudinem aut meam cupivisses, redisses. Iam tibi apud consobrinum meum lectum sterni curaveram, domine; ille te magnifice excepisset, et fortasse, quis scit? ego quoque te magni fecissem. Sic mihi tunc libebat. At me posthac eo animo nemo iuvenis, ne tu quidem, reperiet, hoc tibi spondeo.”

“Margarita, simul ac comitissa me dimisit, redii; sed vos iam inde abieratis.”

“Minime vero redisti; alioquin Hans Cloterman ad mensam nostram sedentem vidisses. Eum ibi reliqueramus ut te ad nos deduceret.”

“Neminem ibi vidi, nisi ebrium quendam qui modo humi corruerat.”

“Ad mensam nostram? Qua veste indutus erat?”

“Equidem parum attendi: veste coloris obscuri.”

His auditis Margaritae vultus paulatim mitior factus est; mox tamen diffidentiam severitatemque simulans multa sollerter quaesivit, ad quae Gerardus omnia summa fide respondit. Tandem discussae sunt suspicionis nebulae, et ambo coniecerunt quomodo error ille ortus esset. Tum tenerior utriusque in alterum animus subito rediit, eo etiam vehementior quod alter alteri iniuriam fecerat; deinde, quod periculosius erat, uterque quid in pectore lateret alteri confessus est. Neuter inde ab illo die laetus fuerat; neque umquam postea laetus futurus fuisset, nisi hic felix occursus eos denuo coniunxisset.

Interea Gerardus codicem manu exaratum Vulgatae interpretationis in mensa apertum iacentem conspexit atque in eum velut accipiter in praedam irruit. Nihil enim codicibus manu scriptis ei iucundius erat. Sed priusquam ad librum perveniret, duae manus candidae repente patulis palmis paginae impositae sunt, super quas vultus rubore perfusus imminebat.

“Aufer, quaeso, manus, Margarita, ut videam quo loco legis. Eundem locum domi et ipse legam: ita anima mea animae tuae in sacra pagina occurret. Non vis? Ergo osculis manus istas inde depellere cogar.” Itaque tam crebro eas osculatus est, ut illa ipsa verecundia victa manus tandem subduceret; tum in aperto sacro codice haec verba legebantur:

“Malum aureum in reticulo argenteo.”[1]

[1] Prov. 25, 11 in Vulgata: "Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo". Reade imaginem reticuli argentei ad capillos Margaritae accommodavit; verba igitur ad auctoris sententiam, non ad litteram Vulgatae, reddita sunt.

“En,” inquit illa, “diu hoc ipsum quaerebam; vix modo repperi—et ecce deprehensa sum!” Atque, sibi ipsi paululum repugnans, locum Gerardo digito candido ostendit.

“Ita est,” inquit ille; “sed hodie pulchritudo illa tota sub ingenti isto pileo latet.”

“Pileo sane venusto, ut nonnulli mihi dicunt.”

“Fieri potest; sed id quod tegit pulchrum est.”

“Non est; immo foedissimum.”

“At Rotterodami pulchrum erat.”

“Ita; illo die omnia pulchra erant,” leviter suspirans respondit.

Iam Petrus intravit, Gerardum benigne excepit atque rogavit ut ad cenam maneret. Margarita se subduxit; Gerardus interea cum Petro sermonem iucundum doctisque rebus refertum habuit. Mox Margarita rediit, comis in reticulum argenteum collectis, et eum oculis partim iocantibus partim verecundis aspexit; deinde circum eos leniter versata cenam paravit, gaudio felicitateque tota refulgens.

Vespere, cum aer iam refrigeratus esset, Gerardus eam ut secum egredi vellet blandis verbis oravit; recusavit illa, sed egressa est. Deinde rogavit ut secum ad viam Tergoviam ducentem progrederetur; iterum negavit, sed progressa est. Ibi manus manibus iungentes ultro citroque ambulaverunt; et cum Gerardo tandem abeundum esset, inter se pacti sunt se numquam posthac rixaturos neque alterius animum perperam interpretaturos. Foedus longo amoris osculo sanxerunt, et Gerardus quasi alis sublatus domum rediit.

Ex illo die Gerardus plurimas vesperas apud Margaritam exigebat; amorque utriusque in dies altius radices mittebat, donec eas tantum horas quibus una erant vivere sibi viderentur, reliquas autem numerarent atque perferre cogerentur. In principio huius tam ardentis amoris omnia prospere succedebant. Impedimenta quidem non deerant, sed spei iuventutisque et amoris oculis remota atque exigua videbantur.

Multorum tamen hominum studia cupiditatesque, quibus hic amor obstaturus erat, nullum praemittebant fumum quo monerent quantum ignis quantaque vis in iis velut in monte ignivomo lateret. Verus ille amor placido secundoque cursu ferebatur, donec duo illa iuvenum corda in suum amnem in perpetuum traxisset.

Tum vero—

CAPUT VII

Mane quodam sereno vestes e velluto, antea inusitatae, per vias Tergoviae fulgebant, plumae insolitae nutabant, equorumque ungulae inter cursum micabant et concrepabant; fenestrae autem et maeniana mirantium vultibus undique erant referta. Legatus regis Francorum per oppidum equitabat, venatum in silvam vicinam profecturus.

Praeter proprium comitatum aderant nonnulli ducis Burgundiae ministri, ei honoris causa dati, ut etiam voluptatibus eius inservirent. Ante legatum equitabat ducis petaurista, tanta gravitate tantaque composita maiestate, ut comites eius nobiliores leves prae illo et inepti viderentur. Sed subinde, cum reverentia ac metus prope molesti fierent, tam indecore tamque ridicule ex equo se devolvebat, ut ne legatus quidem risum continere posset.

Rursus etiam caudam equi prehendens in tergum eius conscendebat, quod risum novum excitabat; sic partes suas egregie agebat. In postrema autem pompae parte vehebatur animal quod etiam plures oculos in se convertebat: ducis pardalis. Venator equo Flandrico ingentis magnitudinis ac roboris insidens arcam oblongam ferebat, mira quadam lororum compage ad ipsius lumbos adstrictam; super ea arca pardalis nitida contractis membris residebat, catena venatori devincta.

Populus nitidam bestiae pellem maculasque mirabatur et propius admovebatur; unus alterve iam bestiam contingere, immo caudam eius trahere volebat, cum venator terribili voce inclamavit: “Cavete! Antverpiae quidam tantum pulveris pugillum in hanc coniecit; dux autem ipsum in pulverem redegit.”

“Deus bone!”

“Vera loquor. Dux ille bonus hominem in carcerem, in subterraneam quandam cellam, coniecit; una nocte mures omnem carnem ex ossibus eius deroserunt. Merito quidem, qui misellam bestiam vexasset.” Tum murmur pavoris per multitudinem serpsit, et Tergovienses a pardali domini sui titillanda prudenter abstinuerunt.

Sed res mox accidit quae animos eorum rursus erigeret. Postremos pompae ordines ducis gigas claudebat, Hungarus septem pedes Anglicos et quattuor uncias altus. Hic vir immani corpore, ut nonnullis aliis gigantibus accidere solet, vocem acutam, tibiae sono similem, sed admodum exiguam habebat. Vana gloria inflatus erat; neque hunc vocis defectum neque aliud ullum suum vitium sentiebat. Forte Aegidium in summa maeniani parte sedentem conspexit; substitit igitur et eum irridere coepit.

“Heus, frater!” stridula voce inquit. “Paene te non animadvertens praeteriissem.”

“At tu satis conspicuus es,” Aegidius profunda ac velut ex imo pectore resonante voce intonuit.

“In umerum meum ascende, frater,” tibiola illa gigantea pipilavit; simulque pugnum, ovinae scapulae non dissimilem, porrexit ut nanum de maeniano demitteret.

“Si ascendero, aures tibi pugnis obtundam,” nanus tonuit.

Gigas homunculum iracundum esse vidit eoque acrius eum lacessivit, clamore ridentium incitatus. Neque enim intellexit non suarum facetiarum causa homines ridere, sed ob ridiculam duarum vocum discrepantiam: tibia quidem corpore ingens, sono autem exilis; tympanum contra corpore pusillum, voce profunda atque sonora. Mons stridorem pepererat, tumulus autem talpae tonitrua evomebat.

Tam insolitus concentus non minus insolito fine terminatus est. Aegidius, omni patientia atque animi potestate amissa, utpote qui metum prorsus ignoraret et insuper ira flagraret, in ipsam gigantis cervicem desiluit, altera manu capillos eius arripuit, altera caput ictibus tundere coepit. Gigas primo ridere voluit; sed gravitas ac frequentia plagarum eum ab illo proposito mox revocaverunt.

“He, he! Ah! ha! Heus! Ei! Ei! Sancti omnes! Heus, succurrite! Alioquin hoc monstrum strangulare cogar. Non possum! Illidam tibi caput ad—” Tum retro ad maenianum impetu ferocissimo cucurrit. Aegidius periculum animadvertens ambabus manibus maenianum tempestive arripuit et se citissime supra cancellos recepit, eo ipso momento quo caput gigantis ingenti fragore in cancellos illisum est. Populus risu atque gaudio exsultavit, miram sui parvi propugnatoris sollertiam celebrans.

Gigas iniuria exasperatus duos e ridentibus arripuit, alterum in alterum tamquam duos halteres collisit, concussit atque humi prostratos disiecit; Catharina interim exclamavit gremialique suo Aegidium operuit. Deinde magnis passibus, ira fervens, ceteros pompae comites consecutus est. Ex hoc facto eventura erant quae nemo tum adstantium praesagiret. Interea tamen res laete cesserunt: Tergovienses de Aegidio gloriari coeperunt atque precibus eius, cum membranam peteret, benigniores aures praebebant. Huius enim mercis cum fratre Gerardo certam quandam negotiationem exercebat.

Huc illuc ibat membranam gratis petens; Gerardus autem pro ea minutam pecuniam fratri numerabat.

Eiusdem diei post meridiem Catharina cum filia de argumento sibi carissimo sermocinabatur: de Gerardo, de eius bonitate, de beneficio ecclesiastico quod exspectabat, denique de melioribus totius familiae fortunis.

Prospera enim fortuna ipsam formam induerat quam illae libentissime elegissent. Nam praeter commoda beneficii, quale comitissa Charolensis dare non dedignaretur, illud quoque femineum gaudium accedebat, quod sacerdotem, virum sanctum, intra suam ipsarum familiam haberent. “Ipse Cornelium atque Sybrandum matrimonio iunget; iam enim, si velint, uxores bonas ducere poterunt. Gerardus vero, cum nos decesserimus, tui et Aegidii curam geret.”

“Ita, mater; et ei peccata confiteri poterimus, non alieno sacerdoti,” Catharinula dixit.

“Ita vero, filia; et patri tuo mihique sacro oleo inunget, oculosque nobis, cum dies noster advenerit, claudet.”

“O mater! Deum precor ne id ante multos, multos annos eveniat! Noli ista dicere; semper me maestam faciunt. Quin ego ante te, mater carissima, mori spero. Sed hodie laetemur. Dolore vaco; mater, omni prorsus dolore vaco. Mirum mihi ipsi videtur; tam alacri ac laeto animo sum ut--mater, potesne arcanum servare?”

“Nemo melius, nata. Scis tu quidem me posse.”

“Tum rem tibi pulcherrimam ostendam. Numquam, ut opinor, similem vidisti. Sed Gerardus id rescire nullo modo debet; certum est enim illum nos ex improviso hoc munere delectare velle. Tam sedulo illud operit, interdum etiam omnino secum aufert.”

Catharinula fulcra sua sumpsit et pedetemptim discessit, matre ardentissima exspectatione relicta. Mox rediit rem quandam panno involutam ferens. Pannum removit: apparuit pulcherrima Virginis imago, quae omnibus suis insignibus ornata tiaram gerebat supra copiosam caesariem; capilli autem formosissimi soluti per umeros defluebant. Catharina primo quasi religione percussa obstupuit.

“Ipsa est!” exclamavit. “Ipsa caeli regina! Numquam antea talem imaginem vidi qualem mens mea sibi optaret.”

“Et oculi eius, mater! In caelum erecti sunt, quasi illic, non apud mortales, propriam sedem habeant. Vide quam pulchri sint capilli, aureo igne flagrantes!”

“Cogitare vero me filium genuisse qui sanctos in tabula lignea ad vitam revocare possit!”

“Quod propterea fit, mater, quia ipse quoque iuvenis sanctus est. Huic mundo nimis bonus est. Huc venit ut beatos depingat; mox ad eos discedet, cum quibus in perpetuum vivat.”

Vix dimidiam admirationis partem expleverant, cum vox ignota ad ostium audita est. Occulto quodam sexus sui instinctu imaginem raptim panno texerunt, quamquam nulla causa erat cur id facerent. Subito ingressus est homo qui decem iam annos illius domus limen non transierat: Ghisbertus Van Swieten. Oculos furtim per conclave circumferebat.

Mulieres improviso eius adventu ita obstupefactae sunt, ut modo illum, modo se invicem intuerentur, nihil aliud dicentes quam “Oppidi praefectus!” Quae verba tali sono protulerunt, ut Ghisbertus sibi respondendum esse sentiret.

“Ita vero!” inquit. “Fateor me, cum hic postremum adfui, nulla amicitiae causa venisse. Homines suo quisque commodo student; Eliae utilitas tum meae repugnabat. Age, hic adventus priorem iniuriam expiet. Hodie vestri, non mei commodi causa veni.” Catharina et filia se invicem celeriter aspexerunt, oculis incredulitatem contemptumque prodentes. Hominem enim melius noverant quam ille suspicabatur.

“De Gerardo filio vestro agitur.”

“Scilicet! Scilicet! Vis eum pro oppido sine mercede laborare. Ipse nobis narravit.”

“Non eius rei causa veni. Veni ut vos admoneam filium vestrum in manus improborum incidisse.”

“Avertant hoc caelum sanctique omnes! Homo, noli matrem cruciare! Eloquere, et quidem continuo; prius loquere quam mendacium excogitare possis. Novimus te.”

Ghisbertus hac contumelia palluit; ad reliquas causas, quibus eo venerat, accessit simultatis acerbitas. “Sic igitur res se habet,” inquit, dentibus frendens verbisque properanter effusis. “Gerardus vester potius paterfamilias quam sacerdos futurus est. Assidue cum Margarita, Petri Brandt filia rufis capillis praedita, versatur; eamque tam ardenter amat quam vacca vitulum suum.”

Mater et filia simul risum effuderunt. Ghisbertus in eas attonitus respexit.

“Quid? Iam rem noveratis?”

“Istam fabulam iis narra qui Gerardum meum non noverunt. Mulieres ad eum nihil pertinent.”

“Reliquae fortasse non pertinent; sed haec ei pupilla oculi est, aut erit, nisi quam celerrime eos separaveritis. Age, domina, ne me cogas tempus et amica monita perdere. Servus meus eos iam vicies una conspexit, manus manibus iungentes, et quasi alter in alterius oculis liberos futuros legeret. Intellegis quid dicam, domina; tu quoque olim iuvenis fuisti.”

“Filia, animo angor. Fui sane et ego iuvenis; novi quam caeci quamque stulti iuvenes sint. O me miseram! Uno momento me hoc nuntio aegrotam fecit. Catharinula, quid si verum sit?”

“Minime, minime!” Catharinula studiose exclamavit. “Gerardus quidem aliquam puellam amare posset; omnes enim iuvenes ita faciunt. Quid vero in illis adeo amandum inveniant, mihi nullo modo constat. Sed, si amaret, nobis certe indicaret; numquam nos falleret. Improbe homo! Ne sic vultum contrahas, mater carissima! Gerardus nimis bonus est ut terrenam aliquam creaturam amet. Amor eius in Dominam nostram et in sanctos totus convertitur.”

“Ah! Picturam tibi ostendam. En! Si cor eius terrenis rebus deditum esset, num caeli reginam ita pingere posset? Aspice! Aspice!” Haec dicens picturam velut triumphans ostendit. Ipsa vero illo animi ardore tam splendida tamque formosa erat, ut nulla imago inanimis, sive prior sive futura, pulchritudine cum ea conferri posset. Eloquentia sua atque argumento illo plane muliebri, quo Gerardi puritatem probari arbitrabatur, praefectum vicit.

Ille os oculosque aperuit nec clausit; atque ita hians vultum caputque totum quasi in cardine circumagebat, nunc a pictura ad feminas, nunc a feminis ad picturam respiciens.

“Ipsa est!” vix spiritum ducens edidit.

“Nonne est?” Catharinula exclamavit, iam minus infestum se praebens. “Tibi placet? Ignosco igitur quod nos terruisti.”

“Num in furiosorum domum veni?” inquit Ghisbertus Van Swieten, penitus confusus. “Puellae illius imaginem mihi ostenditis; Gerardum eam pinxisse dicitis; atque ex hoc probari contenditis eum puellam amare non posse. At pictores omnes amicas suas depingunt: hoc enim pictores facere solent.”

“Puellae illius imaginem?” Catharinula, quasi scelus audisset, exclamat. “Absit! Non puella est, sed ipsa Domina nostra beatissima.”

“Non, non. Margarita Brandt est.”

“O caecum hominem! Caeli regina est.”

“Minime; tantummodo vici Sevenbergensis regina.”

“Impietatis plenus homo! Vide coronam eius!”

“Fatua puella! Capillos eius rufos respice. Num Virgo rufos capillos sibi sumpsisset? Quae, decem milibus annorum ante mundi initium, quicumque existerent colores pro arbitrio deligere poterat!”

His dictis, vultus quidam sollicitus circa marginem ianuae apertae paulatim se insinuavit. Erat Petrus Buyskens, vicinus eorum.

“Quidnam hic agitur?” submissa cautaque voce rogavit. “Trans viam omnes vos audiunt. Quid, obsecro, agitur?”

“O vicine! Quid agatur quaeris? Ecce oppidi praefectus Gerardum nostrum infamare conatur!”

“Mane!” inquit Van Swieten. “Petrus Buyskens opportunissimo tempore venit. Patrem filiamque novit; ab eis quoque fascinatus est.”

“Quid? Etiam illa venefica est?”

“Aliter ovum ab ave sua degeneraret. Cur pater Magus appellatur? Dico vobis istos hunc ipsum Petrum magicis artibus devinxisse. Eum carminibus nefandis fascinaverunt, atque tamen torminibus ventris liberaverunt. Nunc, Petre, aspice: quaenam haec est? Vos autem, mulieres, paulisper tacete, si omnino potestis. Quae est, Petre?”

“O rem miram!” Petrus respondit; oculi autem eius in pictura tamquam vi quadam detinebantur.

“Quae est?” Ghisbertus iam impatienter iteravit.

Petrus Buyskens subrisit. “Tute aeque ac ego scis. Sed cur coronam illi imposuerunt? Equidem numquam illam coronatam conspexi.”

“Homo, nonne tandem os illud magnum aperire et puellae nomen clara voce proferre potes, ut nobis tribus gratum facias?”

“Ut alicui vestrum gratum facerem, praefecte, multo maiora praestarem. Quam vero ad vivum expressa est!”

“Male pereat homo! Non dicet! Non dicet! Male pereat!”

“Quidnam, obsecro, nunc feci?”

“O domine,” inquit Catharinula, “per misericordiam tuam aperte nobis dic: suntne haec lineamenta mulieris viventis, suntne--suntne Margaritae Brandt?”

“Nec speculum, filiola mea, verius vultum refert.”

“Sed ipsa est, domine? Pro certo ipse dicis?”

“Quae enim alia esse possit?”

“Cur ergo statim ita non dixisti?” Ghisbertus ringens exclamavit.

“Dixi equidem, quantum apertissime poteram,” Petrus commotus respondit. Atque ambo ob tam exiguam contentionis materiam tam acriter inter se altercabantur, ut neuter animadverteret Catharinam filiamque gremialia sua capitibus obduxisse et maerore confectas ultro citroque se inclinare. Eodem tempore Elias e taberna ingressus substitit, perculsus. Catharina, quamvis facies operta esset, pedum eius sonitum agnovit.

“Maritus meus infelix adest,” inter singultus inquit. “Dic ei, bone Petre Buyskens; ego dicere non audeo.”

Elias palluit. Praefectus post tot annos alienati animi domum suam ingressus erat; uxor et filia graviter perturbabantur. Haec omnia effecerunt ut ille magnum aliquod infortunium timere inciperet.

“Richardus! Iacobus!” aegre spirans exclamavit.

“Non, non,” praefectus respondit; “res propius ad domum tuam pertinet, nec quisquam mortuus est aut iam moritur, vetus amice.”

“Deus tibi bene faciat, praefecte! Ah, grave aliquid de pectore meo sublatum est, quod spiritum iam intercludere videbatur. Nunc igitur quid acciderit dic.”

Tum Ghisbertus eadem omnia Eliae narravit quae mulieribus narraverat, imaginemque in testimonium protulit.

“Tantumne hoc est?” Elias, sollicitudine magna liberatus, inquit. “Quid ita vociferamini et ululatis? Res sane molesta est, etiam indignatione digna; sed non mors est, ne morbus quidem. Iuvenes more iuvenum se gerunt. Ex hoc morbo convalescet: nam summam tantum cutem attigit.”

Cum autem Ghisbertus dixisset Margaritam puellam probis moribus esse nec credibile videri eam cum Gerardo ita familiariter versari, nisi de matrimonio inter eos iam actum esset, Eliae frons obscurata est.

“Matrimonium? Id numquam fiet,” severe inquit. “Prohibebo, etiam vi, si opus erit; haud secus ac si filium, manum ad iugulum sibi secandum attollentem, reprimerem. Quod Iohannes Koestein senex nuper fecit, idem facerem.”

“Quidnam ille fecit, per caelum?” mater gremiali a facie subito remoto quaesivit.

Praefectus respondit:

“Me iussit Albertum Koestein filium suum in carcere curiae includere, donec paternae voluntati cederet. Nec diu res morata est. Duos dies totidemque noctes solus, pane et aqua victitans, ventris ardorem refrixit. ‘Dic patri me eius humillimum esse servum,’ inquit, ‘et sine me rursus in solem prodire. Unus sol plus valet quam quotquot in mundo sunt puellae.’”

“O virorum crudelitatem!” Catharina gemuit.

“Quod ad hoc attinet, praefecto nulla eligendi potestas est; ita lex iubet. Si pater dicit, ‘Praefecte, filium meum in carcerem conice,’ praefecto parendum est. Bella profecto res esset, si patri filium suum in carcerem conicere non liceret!”

“Age, age! Ad tantam rem inter me filiumque meum numquam pervenietur. Semper mihi paruit, semper parebit. Ubi est? Iam cenae tempus praeteriit. Ubi est, Catharinula?”

“Heu, pater, nescio.”

“Ego scio,” Ghisbertus ait. “Sevenbergae est. Servus meus ei in via occurrit.”

Cena maesto silentio acta est. Vesper advenit; Gerardus non aderat. Octava hora pulsata est; Gerardus adhuc non aderat. Tum pater omnes praeter Catharinam cubitum ire iussit.

“Tu mecum, uxor, foras ambulabis, ut de nova hac cura colloquamur.”

“Forasne, mi vir, tam sera hora? Quonam ibimus?”

“In viam scilicet quae Sevenbergam ducit.”

“O ne, ne quid temere iratus dicas, pater! Miser Gerardus; numquam antehac te offendit.”

“Noli metuere. Sed huic rei finis imponendus est; neque ego sum qui opus hodie faciendum in crastinum differam.”

Senes coniuges iunctis manibus ambulaverunt; nam, quod nonnullis lectoribus meis mirum videri possit, mos, quo duo simul ambulantes alter alterius brachio innituntur, in Europa demum aliquot saeculis post invaluit. Diu taciti lente progressi sunt. Nox serena erat et leni tepore perfusa. Tales noctes, placidae et silentio plenae, tempora praeterita tamquam ex sepulcro in memoriam revocant.

“Iam multi anni intercesserunt ex quo tam sero simul ambulavimus, mi vir,” Catharina leniter inquit.

“Ita, mea cara; plures quam quot nobis adhuc victuris restant. (Num ille tandem non veniet?)”

“Non ex eo tempore, Eli, quo ante nuptias mutuo amore flagrabamus.”

“Ita vero. Tunc tu puella eras vegeta atque formosa.”

“Tu quoque tam formosus iuvenis eras, ut puellae ad te furtim oculos converterent. Credo Gerardum nunc cum illa esse, quemadmodum tu mecum olim esse solebas. Magna vis naturae est, eademque per omnes nostras generationes manet.”

“Immo spero eum iam ab illa discessisse, malam pestem! Alioquin per totam noctem hic staremus.”

“Eli!”

“Quid est, Catharina?”

“Felix tecum fui, mi care, quamquam interdum inter nos simultates exstiterunt. Multo certe felicior, ut opinor, quam si--si--monialis facta essem. Nonne filio misello leniter loqueris? Potest quis firmus esse neque tamen asper.”

“Sane potest.”

“At tu, mi Eli, felixne mecum fuisti?”

“Scis profecto me fuisse. Amicos complures habui, sed neminem tibi parem. Da osculum, uxor!”

“Magno solacio est, viro aeque ac mulieri, cor amicum habere, cui gaudia pariter atque dolores communicare possis. Nonne ita est, Eli?”

“Ita est, mea puella.”

“‘Gaudia duplicat,
Curas dimidiat,’
ut proverbium fertur. Ita equidem experiendo didici, mea cara. Ah! Ecce advenit iste iuvenis stultus.”

Catharina tremuit manumque mariti arctius tenuit. Luna clare fulgebat; ipsi tamen sub umbra arborum stabant, neque filius eos conspexit. Cantans ille sub luna incedebat, vultu ipso laetitia splendente.

CAPUT VIII

Dum oppidi praefectus Tergoviae Gerardum apud suos criminabatur, Margarita Sevenbergae sua quadam sollicitudine angebatur. Domestica quidem erat illa sollicitudo, sed gravior quam nunc facile animo concipere possumus. Itaque oculis lacrimantibus ad Martinum Wittenhaagen, veteranum militem, accessit.

“Martine, nihil prorsus quod edamus domi est; Gerardus autem venturus est, qui tam parum sibi prospicit. Saepe domi cenare obliviscitur. Simul ac ab opere discessit, ad me protinus currit, miser; saepe paene viribus destitutus advenit. At ego ne quidquam quidem habeo quod ei apponam qui me tantopere amat atque mihi fideliter inservit.”

Martinus caput scalpsit. “Quid ego facere possum?”

“Dies Iovis est; tuo autem hoc die sagittis venari licet. Ut verum fatear, in te hodie spem posueram.”

“Minime vero,” inquit miles; “mihi venari non licet, dum dux aut amici eius venantur. Quin hoc ipsum lege; nam ego litterarum imperitus sum.” Haec locutus e pera membranam magnifico sigillo munitam protulit. Ex ea constabat Philippum Burgundiae ducem Martino Wittenhaagen, uni ex sagittariis suis, stipendium et venandi potestatem concessisse, pro rebus in bellis fortiter gestis vulnereque prope ipsum ducem accepto.

Stipendium quattuor marcarum in singulos annos constitutum erat, per eleemosynarium ducis persolvendum. Venandi autem licentia eo modo circumscribebatur, ut semel in hebdomada, die Iovis dumtaxat neque ullo alio, tres sagittas in quavis ducis silva quae in Hollandia esset in quasvis feras mittere posset, excepto cervo septenni et cerva fetum in utero gerente. Id tamen tum demum licebat, si neque dux ipse neque quisquam ex amicis eius eo die venaretur. Quod si illi venationi operam darent, Martino silvam ingredi atque feras inde commovere vetitum erat: alioquin stipendio privandus, capite puniendus, et uno denario multandus erat.

Margarita suspiravit neque quicquam respondit.

“Age, bono animo sis, domina,” inquit ille. “Tua causa corpus in discrimen vocabo; saepe idem pro hominibus feci qui ne digito quidem tuo indice digni essent. Neque tantum profecto periculum est. Non nisi ad proximam silvae oram

ibo. Fieri vix potest quin venatores leporem aut hinnulum eo agant unde sagitta mea eum attingere possit.”

“Age igitur; sed, si te abire patiar, polliceri debes neque te longe progressurum neque passurum ut quisquam te conspiciat. Multo satius est Gerardum sine cena manere quam tibi, fidelissime Martine, quicquam mali accidere.”

Promissione data, Martinus arcum et sagittas tres sustulit atque caute in silvam se insinuavit, quae vix stadii spatio aberat. E longinquo cornuum venatoriorum sonitus vix exaudiebatur; ferae omnes passim concitatae discurrebant. “Bene,” secum cogitavit, “brevi ollam carnibus implebo, neque quisquam quidquam resciscet.” Post crassam quercum, unde in apertam inter arbores planitiem prospicere poterat, consistit arcumque nervo instruxit, telum profecto formidabile.

Arcus e taxo Britannico factus erat, sex pedes Anglicos duasque uncias longus, crassitudine magnitudini congruenti. Martinus autem pectore lato, bracchiis ferreis nervorumque robore praeditis, et ab infantia sagittandi usu exercitatus, sagittam trium pedum usque ad caput eius retrahere poterat. Qua emissa, oculus fugam eius vix assequebatur, nervusque arcus tam suaviter quam cithara personabat. Eo arcu multos robustos milites in bellis inter Huccos et Cabellauos gestis prostraverat.

Illis temporibus campus proelii non fumi nube obtegebatur; pauci quidem pugnabant, multi tamen interibant. Quippe cum hostem oculis cernerent, pauciores tum sagittae sine sanguine quam nostro saeculo glandes plumbeae sine vulnere volabant. Lepus interim lento cursu apparuit, deinde alacriter consedit; aures eius in altum erectae formam litterae V egregie referebant.

Martinus ingentem arcum in leporem direxit; emissa est sagitta, insonuit nervus. Sed cum nimis festinasset ut feram in ollam coniceret, unius fere unciae intervallo aberravit. Sagitta leporem ferire visa est; re vera prope eum in terram incidit, sub ventre tamquam fulgur praeteriit, mox per humile gramen sibilans evanuit. Lepus tres pedes recta in altum exsiluit, tum summa qua poterat celeritate aufugit. “O me sagittarium ineptum!” inquit Martinus. Id ipsum satis ostendebat eum non solere imperite sagittare: alioquin culpam lepori tribuisset.

Vix alteram sagittam nervo aptaverat, cum palumbus silvestris in ea ipsa arbore sub qua stabat consedit.

“Euge!” apud se ait; “parvus quidem es, sed suavis esca eris.” Hoc tempore diligentius egit: sagittam caute retraxit, aequabili motu emisit, viditque eam, ut

sibi videbatur, per avem transire atque plumas instar pulveris in caelum spargere. Sed avis, cui pectus laceratum potius quam penitus perforatum erat, non ad pedes eius cecidit; infirmis alis trepide longius avolavit, magnoque conatu supra arborum cacumina emersit. Spatio deinde quinquaginta fere virgarum pervolato, tandem exanimis decidit. Quo tamen loco cecidisset Martinus propter frondium densitatem videre non potuit.

“Fortuna mihi adversatur,” maestus inquit. Nihilo minus tertiam sagittam imposuit et apertum saltus intervallum intentis oculis observavit. Paulo post strepitum post tergum audivit; conversus cervum egregium per patentem locum transcurrentem vidit, sed iam sero ut ei sagittam mitteret. Arcum cum exsecratione humi proiecit. Tum animal longum, maculis distinctum, post cervum celerrime per eundem locum delapsum est; adeo humi adhaerere videbatur ut venter ipsam terram paene tangeret. Martinus arcum properanter sustulit: pardalim ducis agnovit.

“Venatores,” inquit, “haud procul ab ea abesse possunt; mihi autem ab eorum oculis cavendum est. Gerardus hac nocte sine cena erit.”

In silvam se penitus coniecit cervum pardalimque secutus, quoniam ea erat via qua domum redire debebat. Haud longe progressus insolentem quendam ante se strepitum audivit: folia violenter movebantur, humus pedibus quatiebatur. Eo properavit. Pardalim cervi dorso inhaerentem reperit, dentibus unguibusque eum lacerantem; cervus interim in orbem currebat et trepidis saltibus se iactabat, sanguine per latera defluente. Tum Martinus, ut Margaritae cervinam carnem compararet, consilium audacissimum cepit.

Sagittam ad caput usque retraxit et in cervi corpus alte adegit. Ille, quamvis feram in dorso ferret, magnum in aera saltum dedit ac mortuus corruit. Pardalis nihilo setius eum, quasi nihil accidisset, dilaniare pergebat.

Martinus sperabat bestiam, cum sanguine se satiasset, sibi carnem tollere permissuram. Paulisper exspectavit; tum animo obfirmato accessit et manum cervi cruri imposuit. Pardalis horrendum fremitum edidit atque a sanguine suctando destitit. Quid Martinus moliretur intellexit; irata igitur et suspiciosa vigilabat. Quid agendum? Audierat Martinus feras oculos hominis sustinere non posse.

Itaque se erexit oculosque in pardalim defixit. Illa torvum contra eum obtutum intendit nec semel quidem oculos a Martino avertit. Dum ille tamen obtutu feram superare pergit, pardalis, naturalis historiae prorsus ignara, terribili ululatu in

caput eius se coniecit, oculis flammantibus, rictu late diducto unguibusque intentis.

Vix satis mature faucibus eius manum inicere potuit, priusquam illa dentibus faciem eius contereret. Alter ex unguibus humerum eius arripuit ac laceravit; alter, in genam intentus, multo gravius vulnus intulisset. Sed Martinus veterum morum tenax pileum non gestabat: scapulare autem ex eodem corio quo tunica eius confectum supra caput in modum cuculli traxerat. In laxum huius corium bestiae unguis implicatus est.

Martinus aegerrime dentes a facie arcens guttur eius violenter comprimebat; illa humerum eius lacerare non destitit. Ungues erant quasi falces messoriae retusae, quae carnem simul contererent et discerperent. Dolor erat intolerabilis; sed tantum abfuit ut veteranum animo frangeret, ut potius iram eius accenderet. Dentibus igitur stridens, feritate paene bestiae par, collo eius vi ferrea instabat. Quattuor oculi inter se ardebant; iamque hominis oculi non multo minus saevi quam ferae videbantur.

Pardalis se strangulatu premi sensit, efferataque vi sese liberare conata scapulare per totam Martini faciem traxit atque oculos eius operuit; simul unguem ex humero eius cum ipsa carne divellit. Ille tamen manu bracchioque ferreis guttur tenere pergebat. Mox cauda longa, quae antea in sublime erecta fuerat, deorsum decidit.

“Euge!” laetus exclamavit Martinus et collo velut mors ipsa adhaesit. Dein corpus bestiae vim resiliendi amisit, neque iam nisi feram suffocatam ac viribus carentem manibus tenebat. Premere tamen perrexit donec omnis motus cessaret; tum eam in terram proiecit. Deinde anhelans cucullum removit: pardalis muta ad pedes iacebat, lingua ex ore pendente, pede sanguine consperso. Tum primum timor Martini animum invasit.

“Perii! Pardalim ducis occidi.” Aliquot foliorum manipulos festinanter corripuit atque super bestiam iecit; cervum deinde humeris sustulit ac vacillans aufugit, sanguine per totum iter post se relicto, partim ex suis vulneribus, partim ex cervi vulneribus. In Petri domum irrupit specie horrenda, saucius atque cruore oblitus, et cervi corpus humi abiecit.

“Ecce,” inquit, “nihil quaeratis; tantum frustum ex hac carne mihi super prunas assate: nam viribus deficio.”

Margarita Martinum vulneratum esse non animadvertit: omnem sanguinem e cervo fluxisse putabat.

Margarita ad focum cenam parabat; miles autem fortis, aliquantulum seorsum regressus, sanguinem e vulnere sistere ac vulnus suum obligare curavit. Nec multo post Martinus cum Gerardo et Margarita cervina carne assa lautissime cenabant.

Omnes magno gaudio exsultabant. Gerardus autem, mira quadam providentia, lagoenam liquoris Schiedamensis secum attulerat. Quo potu refectus Martinus vires recepit et quomodo carnem nactus esset enarravit; ceteri autem simul cum eo rem gestam iocose celebrabant.

Subito laetitia eorum inopinato interrupta est. Margaritae oculi in unum locum defixi atque velut vi quadam fascinati manebant, genae autem metu expallescebant. Anhelabat nec verbum proferre poterat, sed digito tremente fenestram monstrabat. Ceteri oculos eo converterunt: ibi sub crepusculi luce obscura quaedam forma procumbebat, oculis tamquam cicindelis lucentibus.

Pardalis erat.

Dum immobiles stabant, oculis illis viridi igne micantibus tamquam constricti, ex silva subito unus profundus canis latratus auditus est. Ad eum sonum Martinus contremuit.

“Pardalim amiserunt,” inquit, “canesque vestigatores, rostris capistris adstrictis, ipsam odore indagare iusserunt. Hic eam deprehendent, una cum carne cervina. Valete, amici: hic finis est Martini Wittenhaagen.”

Gerardus arcum arripuit eumque militi tradidit.

“Vir esto!” exclamavit. “Sagitta bestiam confice, antequam illi adsint, in silvamque proice. Quis id resciscet?”

Aliae canum voces exauditae sunt, iam propius accedentes.

“Maledicta sit!” inquit Martinus. “Semel ei peperci; nunc aut illam aut me mori necesse est, verisimilius tamen ambos.” Arcum erexit sagittamque usque ad caput retraxit.

“Ne facias! Ne facias!” exclamavit Margarita, sagittamque prehendit. Sagitta media confracta est; fragmenta ex utraque arcus parte deciderunt. Eodem momento aer canum latratibus personabat: feram iam paene vestigiis assecuti erant.

“Quid egisti, puella? Laqueum collo meo inicis!”

“Minime!” respondit Margarita. “Te servavi. Vos ambo a fenestra recedite. Cultrum tuum, cito!”

Cultrum eius longum et acutum corripuit, paene vi e balteo eripuit, atque e conclavi evolavit. Iam canes latrantes et homines clamantes domum undique circumsteterant.

Oculi illi cicindelis similes loco non movebantur.

CAPUT IX

Margarita ingens cervinae carnis frustum abscidit, ad fenestram cucurrit, idque oculis illis viridi igne fulgentibus foras obiecit. Bestia cum saevo fremitu in carnem insiluit; mox lacerandae carnis ossiumque frangendorum sonitus auditus est. Eodem momento canis venaticus tam prope tamque vehementer latravit ut tota domus personaret; tres qui ad fenestram stabant inter se paventes coierunt.

Tum pardalis, ne cena sibi eriperetur verita, praedam ore tenens celeriter et furtim in silvam elapsa est. Vix autem discesserat, cum equi, homines canesque magno tumultu praeter fenestram praecipites ferrentur, feram clamore venatorio persequentes. Martinus et socii tandem respiraverunt: pardalis enim tanta erat pernicitate ut intra leucam ab eorum domo capi non posset. Manus inter se iunxerunt. Margarita occasione arrepta aliquantulum flevit; Gerardus lacrimas osculis abstersit.

Ad mensam igitur redierunt. Gerardus in muliebris sollertiae honorem poculum hausit. “Plus,” inquit, “muliebre ingenium potest quam virilis vis.”

“Ita sane,” respondit Margarita, “cum periculum iis imminet quos amat; aliter minime.”

Ea nocte Gerardus apud illam diutius quam solebat mansit; inde domum rediit, Margaritae virtute magis etiam quam antea glorians, tam felix quam princeps. Iam domi non procul aberat, cum sub arborum umbra duas figuras obviam habuit, quae viam ei paene intercluderent.

Pater materque eius erant.

Quidnam causae erat cur tam sera hora foris versarentur?

Frigus quoddam pectus iuvenis pervasit.

Constitit eosque aspexit. Illi vultu severo tacitique stabant. Ipse pauca quaedam quaerere conatus haesitanter locutus est.

“Quid quaeris?” pater inquit. “Ipse scis cur hic simus.”

“O Gerarde!” dixit mater, voce quae et reprehensionem et amorem prae se ferebat.

Gerardo cor trepidavit; tacuit.

Tum pater, filii perturbatione ad misericordiam commotus, sic eum allocutus est:

“Age, non est cur caput demittas. Non tu primus adulescens es quem genarum rubor oculique caerulei ceperint.”

“Immo, immo!” interposuit Catharina. “Maleficium est. Petrum magum talia facere omnes sciunt.”

“Age, domine sacerdos,” pater rursus ait, “nosti tibi a mulierum consuetudine abstinendum esse. Modo pollicere te Sevenbergam numquam amplius aditurum, et tota res hic finietur. Propter unum delictum acerbe te non tractabimus.”

“Hoc polliceri non possum, pater.”

“Non potes polliceri, hypocrita iuvenis?”

“Noli me, pater, hypocritam vocare; immerito enim id nomen imponis. Non sustinui vobis aperire quod vos aegre laturos sciebam; atque illi amico bono, quisquis est qui rem vobis indicavit, gratias maximas ago. Magnum onus animo meo demptum est. Ita, pater: Margaritam amo. Sed sacerdotem me ne vocaveris; numquam enim sacerdos ero. Mallem mori.”

“Id quidem videbimus, adulescens. Age iam, noli mihi contradicere. Disces quid sit patrem contemnere.”

Gerardus nihil respondit; tres domum redierunt tristi silentio, quod unus alterve gravis Catharinae suspiratus interrumpebat.

Ex eo tempore parva Tergoviensis domus pacis sedes esse desiit. Postridie Gerardus coram tota familia rationem reddere coactus est; omnes in eum clamabant, praeter Catharinulam et nanum, qui puellulae consilium sequi solebat ne ipse quidem causam intellegens. Cornelius autem et Sybrandus patre etiam infensiores erant.

Gerardus, tot sibi inimicos repente exstitisse videns, obstupuit, oculosque supplices ad sororis parvulae vultum convertit. Huic oculi lacrimis redundabant, dum acerba verba in eum iactabantur qui pridie universae familiae in deliciis fuerat. Ne ea quidem tamen spem illi dedit: faciem avertit atque ait:

“Mi Gerarde, mi carissime, Deum ora ut te ab ista stultitia liberet!”

“Tune quoque contra me es?” maestus interrogavit Gerardus; deinde cum magno gemitu surrexit, domo excessit atque Sevenbergam profectus est.

Initio discordiae, cum ii qui inter se contendunt amore coniuncti sint, voluntatibus autem atque sententiis discrepent, minus plerumque nocetur: fieri potest ut ambo principio recte sentiant. Tum vero amicus tranquillus et prudens, qui utriusque causam aestimare possit, caeleste munus est. Quo diutius enim dissensio manet, eo latius altiusque crescit propter commune hominum erroribus

atque iracundiae obnoxium ingenium, quae vitia neutri tantum parti insunt; tandem ad solitum certissimumque exitum res pervenit: uterque in culpa est.

Certantes viribus minime pares erant. Elias ira incitabatur, Cornelius et Sybrandus malevolentia; Gerardus autem, ut qui ingenio latiore cultioreque esset, utriusque partis rationem cernebat, quam illi unius tantum videbant. Itaque dubitationibus saepe angebatur nec iratus erat, sed miser. Solus praeterea hanc contentionem sustinebat: nemini animum aperire poterat. Margarita enim puella alti animi erat, neque audebat ei narrare quae domi ferret: timendum erat ne, quamvis propria felicitate perdita, parentum eius partes amplecteretur ipsumque dimitteret.

Margarita Van Eyck antea magno ei solacio fuerat; nunc vero ne illam quidem in consilia sua admittere audebat. Vita eius omnibus nota erat. Cum adhuc puella esset, multi eam in matrimonium petiverant; quos omnes artis causa reiecerat: artis, cui munera uxoris matrisque tantopere nocent. Ita innupta remanserat atque una cum fratribus pingere perrexerat. Quo igitur modo ei confiteretur se beneficium ecclesiasticum, quod illa impetraverat, recusare, idque propter amorem quem illa, cum eiusdem aetatis esset ac nunc Gerardus, sprevisset tamque facile abiecisset?

His temporibus Gerardus iam prope erat ut adversariis cederet. Sed illis formidabile auxilium Catharina maior praebebat. Mulier illa animo benigna, doctrina tamen carens, non poterat, sicut filia, placide et constanter agere, multo minus consilium certum sequi. Interdum Gerardum irritabat, eoque ipso iuvabat: ira enim animo audaciam mire sustentat. Interdum autem repente conversa suos socios adoriebatur.

Unum ex multis exemplis afferam. Die quodam, cum omnes domi essent, ipsa etiam Catharina, Cornelius ait: “Noster Gerardus Margaritam Brandt uxorem ducet? Quid aliud erit nisi fames sitim in matrimonium accipiens?”

“At quando tu uxorem duxeris, quid tum erit?” exclamavit Catharina. “Gerardus pingere potest, Gerardus scribere potest. Tu vero, homo ignave, qua arte uxorem alere poteris? Nihil nosti nisi, dum pater vivit, eius calceos hereditate sperare. O, satis intellegimus cur tu Sybrandusque miserum puerum uxorem ducere nolitis: timetis ne ad nos veniat partem bonorum nostrorum rogaturus. At si veniat, si nos ei demus, de nostro damus, non de vestro; fortasse ne umquam quidem vestra ista bona futura sunt.”

Tali tempore Gerardus clam subridebat animosque resumebat, Catharinae autem miseri socii ad tempus confusi conticescebant. Tandem, postquam amplius sex menses iurgiis consumpti erant, contentio ad summum pervenit. Pater, tota

familia audiente, filio dixit se oppidi praefecto mandavisse ut Gerardum in curia publica in custodiam coniceret, potius quam pateretur Margaritam ab eo uxorem duci. Gerardus ira palluit; magno tamen animi nisu tacuit.

Pater addidit: “Et sacerdos ante anni finem eris, velis nolis.”

“Itane?” exclamavit Gerardus. “Ergo me omnes audite. Per Deum et sanctum Bavonem iuro me, dum Margarita vivat, sacerdotem numquam futurum. Quandoquidem non amor nec pietas, sed vis rem dirimere debet, experire vim, pater. Frustra tamen vi uteris. Nam quo die videro praefectum ad me comprehendendum venire, perpetuo Tergovia excedam atque ipsa Hollandia et paterna domo, in qua, ut iam intellego, per hos annos non propter me ipsum carus fui, sed propter lucrum quod ex me sperabatis.”

His dictis, ira desperationeque exsanguis, e conclavi proripuit.

“Ecce!” inquit Catharina. “Hunc fructum ferunt qui iuvenes nimis acriter urgent. Viri vero ipsis tigribus saeviores sunt, etiam in carnem suam atque sanguinem. Deus avertat ne ille umquam nos deserat, sive uxorem ducat sive caelebs maneat!”

Cum Gerardus e domo exiret, genis pallens pectoreque trepidans, Reichtae Heynes obviam venit. Illa nuntium ei afferebat: Margarita Van Eyck ipsum videre cupiebat. Adveniens invenit vetulam tam truci vultu sedentem ut eam iudicem crederes. Nullis praefationibus usis, frigide quaesivit cur proximis diebus ad se non venisset. Priusquam ille respondere posset, per ludibrium addidit: “Putabam, iuvenis, nos amicos esse.”

Gerardus ipsa dubitationis et perturbationis imago videbatur.

“Quia illi numquam aperuisti te amore captum esse,” inquit Reichta Heynes, eius trepidatione miserata.

“Tace, puella! Quid ad nos attinet ut ille res suas nobis narret? Non sumus eius amici; non meruimus ut nobis confidat.”

“Heu, altera mihi mater!” inquit Gerardus. “Non ausus sum meam tibi stultitiam confiteri.”

“Quam stultitiam? Num amare stultitia est?”

“Hoc mihi cotidie dicitur.”

“Non erat cur dominae meae rem aperire timeres,” respondit Reichta; “veris enim amantibus semper benigna est.”

“Domina ... Reichta ... verebar, quod mihi dictum erat ...”

“Quid? Dictum erat ...?”

“Te, cum iuvenis esses, amorem contempsisse atque artem anteposuisse.”

“Ita feci, puer. At quem tandem fructum tuli? Aspice me: arbor sum sterilis, cum mulieres quae mecum iuvenes erant liberos circum se habeant, nepotes in gremio. Suavitates coniugii ac maternitatis abieci. Cuius rei causa? Fratrum carissimorum meorum. At illi iam pridem discesserunt meque reliquerunt. Artis causa? Ea quoque fere me deseruit. Artis quidem scientiam adhuc teneo; sed quid ea prodest, ubi manus tremit? Minime, Gerarde; pro filio te habeo. Bonus es, formosus es, pictor es, etiamsi non eorum similis quos olim noveram. Non patiar te iuventutem perdere, ut ego meam perdidi. Margaritam istam uxorem duces. De ea quaesivi: bonam filiam esse comperi. Reichta nostra garrula est, omnia mihi rettulit. Quamquam nihil impedit quominus tu quoque mihi narres.”

Gerardus miser gaudio efferebatur, quod tandem ei liceret Margaritam palam laudibus efferre coram ea quae intellegeret quid in puella amaret.

Nec multo post, dum ille rem suam narrabat, duo oculorum paria lacrimis umescebant; quod ubi iuvenis animadvertit, tertium quoque par lacrimavit.

Feminae fortissimo animo praeditae sunt. Non tamen eadem prorsus earum fortitudo est ac virorum: quod si eadem esset, dii boni, nobis profecto mulieres pedibus premere desinendum foret! Immo aliena potius quam propria pericula fortiter ferunt. Numquam ipsae in certamine taurorum sese committunt; sed notatum est eas, ubi spectatrices adsident, minime iis timoribus atque sollicitudinibus pro certantium salute agitari quibus vir spectator, infirmae mentis miser, laborat. Nihil aequari potest constantiae qua nonnumquam viros ad proelium miserunt. Ut facetus quidam Gallice ait: “Les femmes sont très braves avec le peau d'autrui”; quod Latine reddas: “Feminae in alienis periculis fortissimae sunt.”

Hac ingenii muliebris proprietate tum Gerardus adiutus est. Margarita Van Eyck et Reichta in hoc consentiebant, viro oportere taurum ipsis cornibus apprehendere. Unam Gerardo viam reliquam esse: Margaritam Brandt nulla interposita mora uxorem ducere; rem semel confectam parentes seniores paulatim aequiore animo accepturos esse. Contra, quo diutius ea dissensio eodem modo permaneret, eo graviora omnibus, praesertim Gerardo, fore mala.

“Vide quam pallidum atque macilentum omnes illi eum reddiderint.”

“Ita profecto, domine Gerarde,” inquit Reichta. “Triste est videre tam iuvenem macie confectum et curis consumptum. Domina, cum hodie in via ei occurrissem, parum afuit quin lacrimas effunderem; adeo mutatus erat.”

“Ceteri autem, opinor, colorem suum retinent, Reichta; qualiscumque ille sit, nonne?”

“Equidem nullam in illis mutationem video.”

“Sane non. Nos pictores cum rusticis certare non possumus. Vitrum sumus, illi saxa. Hominum angusti ingenii molestias, molestias iterumque molestias ferre non possumus; Nec generi humano prodest nos talibus vexationibus obici. Satis difficile est, Deus testis est, egregiam picturam excogitare atque absolvere, etiam si culices et muscae non accedant, quae nos stimulis suis ad mortem usque conficiant.”

Gerardus, cum patris minae iram eius vehementer excitavissent, benignas illas voces audiebat, quae docebant prudentissimum esse parentibus adversari. Audiebat quidem, sed nondum eius sententiae assentiebatur.

“Vim patris non timeo,” inquit, “sed iram vereor. Cum res eo pervenerit, me in carcerem non coniciet. Si id unum timerem, cras Margaritam uxorem ducerem. Sed me abdicaret. Ego puellam e paterna domo ducerem et ei maritum pauperem darem, cui numquam bene succederet, patris maledictione pressum. Domina, interdum cogito: quid si eam clam uxorem ducerem atque in terram aliquam transferrem ubi ars mea pluris aestimatur quam hic? Tum anno uno aut altero exacto, cum procella sedata esset, pecunia in crumena onusti domum rediremus et diceremus: “Parentes carissimi, bona vestra non petimus; hoc tantum rogamus, ut nos rursus, ut olim, diligatis, quemadmodum nos vos diligere numquam destitimus.” Sed heu, haec mihi profecto iuvenis imperiti somnia esse dicentur.”

Vetulae oculi laetitia micuerunt.

“Non est somnium, sed consilium adulescentis mirae prudentiae. Nunc restat ut videamus num satis animi habeas ad consilium tuum exsequendum. Est terra quaedam, Gerarde, in qua tibi iam nunc certa fortuna parata est. Hic artes frigore quasi torpent; illic vero ita florent ut nullo ante saeculo, nulla in terra floruerint.”

“Italia est!” exclamavit Gerardus. “Italia est!”

“Ita, Italia! Ubi pictores principum instar coluntur, librarii autem trecentas coronas accipiunt pro uno libro manu describendo. An ignoras ipsum Summum Pontificem ad omnes terras litteras dedisse, quibus artifices librarios arcesseret, ut centena pretiosorum codicum volumina describerent, quae ex Constantinopoli in illam beatam terram confluunt, cum barbari Turci inde litteras litteratosque vi expellant?”

“Haec nesciebam. Sed Italiam, omnium artium reginam, videre mihi per omnem vitam in votis fuit. O domina! At iter longum est; nos vero omnes tam pauperes sumus.”

“Tu modo animum ad eundum affer; ego sumptus reperiam. Scio ubi decem nummos aureos, quos angelos vocant, inveniam. Iis Romam pervenies, puella quoque tecum, si ita te amat ut debet.”

De hoc consilio usque ad mediam noctem sermocinati sunt. Ex eo die Gerardus pristinos animos recepit; visus est velut occultum amuletum secum ferre, quo cavillationes omnes et asperas voces, quibus domi assidue vexabatur, repelleret.

Praeter pecuniam quam ei ad iter comparaverat, Margarita Van Eyck dona haud minoris pretii ei largita est. “Arcana quaedam tibi aperiam,” inquit, “quae a magistris didici iam e vita discessis, quibus nemo hodie par est. Ne Itali quidem ea norunt. Quod tibi nunc Tergoviae tradam, Florentiae magno pretio vendere poteris. Considera tabulas fratris mei Ioannis: tempus, quod ceterarum picturarum colores exstinguit, eius colores tam vividis relinquit quam erant eo die quo de tabula pictoria dempti sunt. Causa est quod nihil temere neque festinanter fecit.

“Nulli mercennario pigmenta conterenda commisit. Ipse ea terebat aut coram se teri iubebat. Tabulam ligneam iterum atque iterum apparabat — cuius rei rationem tibi ostendam — idque integro anno antequam colori admoveret manum. Plerique malunt colores suos a tabula absorberi atque interire quam tantillum morari. Pictores mali semper festinant.

“Illud praecipue moneo, Gerarde: oleo parce utaris, nec umquam id decoquas. Nam si oleum decoxeris, faex illa e stirpibus orta, quam segregare volumus, intimis olei partibus immiscetur; oleum vero impurum coloribus exitiabile est. Ne igitur decoxeris. Oleum in lagoenam infunde et aquam adde. Uno aut altero die aqua turbida erit: ea faex ex oleo provenit. Aquam immundam caute effunde, tum recentem affunde. Ea quoque remota, oleum iam purum esse tibi videbitur. Sed falleris.

“Reichta, illud mihi affer!” Reichta alveum vitreum cum operculo vitreo apte congruente attulit. “Cum oleum aqua in lagoena ablueris, in hunc alveum una cum aqua transfunde; alveum autem toto die soli expone. Aquam mox rursus turbari conspicies. Cave tamen ne nimis diu pergat purgatio: sol enim oleum in vernicem mutabit. Ubi oleum crystalli instar perlucidum fuerit, nec nimis spissum, aquam diligenter separa atque oleum subere arcte obstrue. Praecipuos colores tu ipse tere, hoc oleo eos impone; sic diu splendebunt.

“Hubertus meus arenam aut salem in aquam inicere solebat, quo celerius oleum purgaretur. At Ioannes dicere solebat: “Sola aqua id optime faciet; aquae tempus concede.” Ioannes Van Eyck numquam festinabat; ideo nec orbis terrarum cito eius obliviscetur.”

Haec aliaque complura praecepta—quae nunc perscribere longum est—Margarita ardentibus oculis Gerardo tradidit, ille autem velut hereditatem de caelo missam accepit; sunt enim quae scripta legenti ieiuna videantur, viva tamen

voce tradita maxime delectent. Pecunia igitur scientiaque instructus Gerardus decrevit uxorem ducere cumque ea in Italiam fugere. Nihil iam restabat nisi Margaritam Brandt consilii certiorem facere atque matrimonii denuntiationes quam minimo strepitu curare. Utriusque rei causa solito maturius Sevenbergam contendit.

Primum Margaritam adiit; dominae Van Eyck beneficia exposuit, quid tandem statuisset narravit, eiusque operam ad consilium exsequendum petivit.

Illa continuo ac prorsus recusavit.

“Non, Gerarde. De familia tua hactenus inter nos numquam locuti sumus. Sed cum de matrimonio agitur ...” Hic substitit, deinde rursus coepit: “Equidem arbitror patrem tuum mihi non magis quam alteri cuivis infensum esse. Hoc ipsum Petro Buyskens dixit; Petrus autem mihi rettulit. Sed quamdiu te sacerdotem fieri vult—tu mihi haec narrare debebas, non ego tibi—te uxorem ducere non possum, Gerarde, quamvis te carissime amem.”

Gerardus frustra eam a proposito dimovere conatus est. Facillimum erat efficere ut fleret, impossibile ut cederet. Tum Gerardus impatienter atque iniuste locutus est.

“Bene sane!” exclamavit. “Ita tu quoque cum illis facis, atque me ad sacerdotium compelles; necesse est enim rem aliquo pacto finiri. Parentes mei me serio oderunt; at quae me amat, ioco tantum amat.”

His verbis effrenatis et acerbis domum furens contendit, Margaritam lacrimantem relinquens.

Cum vir turpiter se gerit, puellam quae eum vere amat interdum mirum in modum commovet: eius enim miserationem excitat. Nobis quibusdam viris id rationi prorsus repugnare videtur. At nostra est oculorum culpa: nimis celeriter illa ratiocinatur quam ut eam assequamur. Sic enim secum reputat: “Quam infelix, quam indignatus esse debet, qui ita se gerat! O miserum!”

Tali dulci muliebri misericordia Margarita plena erat, cum, maximo eius stupore, vix hora et dimidia post discessum interiecta Gerardus ad eam recurrit, effigiei Margaritae Brandt fragmenta manibus ferens, ira doloreque anhelans.

“Ecce, Margarita! Aspice, aspice! O sceleratos homines! Vide quam maligne egerint! Effigiem tuam in frusta consciderunt.”

Margarita conspexit. Re vera manus quaedam maligna imaginem eius in quinque partes dissecuerat. Bona quidem puella erat, non tamen ex glacie facta; usque ad ipsam frontem rubuit.

“Quis hoc fecit?”

“Nescio. Ne quaerere quidem ausus sum: eam enim manum, quae hoc facinus perpetrasset, usque ad mortem odissem. O Margarita misella! Laniones, latrones! Sex mensium labor ex vita mea resectus est, nihilque nunc restat quod ostendam. Vide: ipsam tuam faciem ferro laceraverunt, faciem illam dulcissimam, quam omnes qui te norunt amant. O viperae sine corde, sine misericordia!”

“Noli hoc animo tam graviter ferre, Gerarde,” inquit Margarita aegre spiritum ducens. “Quandoquidem meam ob causam ita te tractant ... Effigiem meam ei eripuistis, nonne? At nunc ipsum vultum meum, qualiscumque est, habebit.”

“O Margarita!”

“Ita, Gerarde. Quoniam illi tam crudeles sunt, ego benignior ero. Ignosce quod te recusavi. Uxor tua ero; cras quidem, si tibi placuerit.”

Gerardus eius manus exsultans osculatus est, deinde labra; tum, gaudio prope sui oblitus, ad Petrum Martinumque accersendos cucurrit. Illi venerunt et sponsalibus testes interfuerunt; quae caerimonia illis temporibus, atque adeo amplius quam saeculum postea, sollemnis habebatur, quamquam nostra aetate in desuetudinem abiit.

CAPUT X

Denuntiationes nuptiarum ter in ecclesia publice recitandae erant, sicut etiam nostra aetate; hoc tamen intererat, quod tum etiam diebus ferialibus fieri solebant. Itaque sponsi haud difficulter a parocho impetraverunt ut intra quattuor et viginti horas omnes tres denuntiationes absolveret: recens enim illuc venerat, et ipsorum vultus tam aperte pro eis loquebantur ut facile impetrarent. Feria secunda ad matutinas et vesperas denuntiati sunt; magno autem eorum gaudio nemo Tergoviensis in ecclesia aderat.

Postridie mane ambo adfuerunt, sollicitudine palpitantes; cum ecce homo ignotus consurrexit atque, ipsis horrentibus, denuntiationibus intercessit, quod ambo nondum legitimae aetatis essent neque parentes consensissent causatus.

Extra ecclesiae fores Gerardus et Margarita, trementes ac paene desperantes, quid agendum esset inter se deliberabant. Nondum vero quicquam constituerant, cum idem homo, qui tantum eis damnum intulerat, accessit significavitque se graviter dolere quod impedimentum attulisset; sua quidem voluntate nihil malle quam ut iuvenes felices essent; sed se aliunde victum quaerere non posse, sed solis nuptiarum denuntiationibus impediendis sustentari. Quid igitur? “Dent mihi,” inquit, “iuvenes coronatum unum; ego quae feci belle rescindam, parocho dicam me falsa fama deceptum esse, et omnia sine mora procedent.”

“Coronatum?” exclamavit Gerardus ardenter. “Aureum tibi angelum dabo, si id feceris.” Ille non minus alacriter consensit; cum Gerardo ad parochum profectus se ridiculo errore lapsum esse professus est, quem ipsorum sponsorum aspectus sustulisset. His auditis parochus constituit ut postridie hora decima eos matrimonio coniungeret. Ita ille, cui alienae felicitati obstare pro quaestu erat, Gerardi aureo ditatus domum rediit.

Hic, ut permulti versutissimi nebulones, stultus erat. Nam angelum suum in caupona quadam Tergoviensi vino consumere instituit, cui pratum adiacebat ad sagittarum certamina ceterosque eius aetatis ludos destinatum. Ibi, ubi vino incaluerat, de facinore diei magna voce gloriabatur. Quis autem forte aderat singulaque verba hauriebat nisi Sybrandus, illius loci assiduus et homo nihili? Confestim domum ad patrem nuntiaturus cucurrit; pater vero aberat, Roterodamum profectus ut a mercatoribus pannos emeret.

Itaque oculos fratris natu maioris nactus, signo dato eum foras evocavit atque quae audierat exposuit.

Vix ulla familia numerosa est in qua non reperiantur oves nigrae; hi autem duo Gerardi fratres erant plane nigri. Otium animos corrumpit; exspectare mortem eorum quos diligere debemus non minus corrumpit. Illi vero canes, una tantum cogitatione occupati, quemvis dilaniare parati erant qui miserae hereditati obstaret, quam interdiu semper animo agitabant, noctu somniabant.

Parentum parsimonia virtus erat: industria comitabatur, amor liberorum eam movebat. Eadem tamen virtus domestica in animis perversis suique tantum amantibus in avaritiam conversa erat; neque in rerum natura scelerum fecundior ulla fere radix reperitur.

Capitibus igitur collatis statuerunt nihil matri indicare, cuius sententia nunc huc nunc illuc ferebatur, sed prius praefectum urbis adire. Satis callidi erant ut intellegerent eum nuptiis adversari, quamquam qua de causa ignorabant.

Ghisbertus Van Swieten quid hi molirentur continuo perspexit; ipse autem cavit ne illi animum eius perspicerent. Narrationem audivit, deinde vultu gravitatem magistratus et frigidam severitatem induens dixit:

“Quandoquidem paterfamilias abest, officium eius ad me pertinet, qui huius oppidi pater sum. Patris vestri voluntatem novi. Omnia mihi relinquite; ante omnia vero ne de hac re ulli mulieri verbum quidem dicatis, multo minus iis quae domi vestrae sunt: linguae enim garrulae prudentissima consilia corrumpunt.”

Ita eos non sine quodam fastidio dimisit: pudebat enim talibus consciis uti.

Cum domum redissent, Gerardum invenerunt humili scabello ad matris genua sedentem; illa manu eius capillos blandissime contrectabat, benigne eum alloquebatur, atque pollicebatur se apud patrem causam eius defensuram nec amori eius deinceps obstaturam. Huius autem subitae mutationis causa in ipsa mulieris indole maxime posita erat. Ipsa enim, subita muliebri iracundia commota, Margaritae imaginem in frusta dissecuerat.

Effectum facinoris non sine timore observaverat: viderat Gerardum morte pallidiorem fieri, tum quasi carissimo aliquo amisso immobilem considere, fragmenta manibus tenentem atque in iis oculos defixos habentem, donec lacrimis obducti oculi nihil iam cernerent.

Tum ipsa facinoris sui atrocitate perterrita est; mox conscientia acrius stimulante vehementer doluit et clam multas lacrimas fudit. Sed, pro suo ingenio, confiteri non ausa secum dixit: “Nihil dicam; iniuriam tamen benefactis resarciam.” Atque materna viscera erga filium commota sunt; ille immoderatus

animi impetus sponte deferbuit; iamque ab eis qui Gerardo adversabantur ad filii partes transibat, cum duae illae nigrae oves intraverunt.

Gerardus proximam huius mutationis causam penitus ignorabat; immo, mulierum animi consilia minus expertus, matris benignitate puduit eum suspicionis quam conceperat, quasi ipsa tabulam lacerasset. Iterum atque iterum eam osculatus est et laetus ad lectum concessit, tam felix quam princeps, quod in ipso rerum suarum discrimine mater sibi rursus mater esse videbatur.

Postridie hora decima Gerardus et Margarita in ecclesia Sevenbergensi stabant, ille gaudio fulgens, haec pudore rubens. Aderant etiam Petrus et Martinus Wittenhaagen, nemo praeterea amicorum. Omnia secreto agenda erant. Margarita iter in Italiam recusaverat: patrem relinquere non poterat, virum nimis doctum et ad vitae usum nimis infirmum. Convenerat tamen ut in Flandriam per aliquot hebdomadas se reciperent, dum Tergoviae irae tempestas sedaretur. Parochus eos non diu moratus est, quamquam ipsis saeculum videbatur transire.

Mox ad altare constitit eosque accersivit. Illi manibus iunctis accesserunt, felicissimi omnium qui tum in Hollandia vivebant. Parochus librum aperuit.

Sed priusquam unum sacri ritus verbum pronuntiaret, vox aspera exclamavit: “Desistite!” Continuo apparitores Tergovienses per mediam ecclesiam processerunt atque Gerardum legis nomine comprehenderunt. Martinus protinus cultrum longum, fulminis instar micantem, destrinxit.

“Desine, homo!” sacerdos exclamavit. “Quid? In ipsa ecclesia ferrum stringis? Vos autem, qui hoc sanctum matrimonii sacramentum interrumpitis, quid sibi vult tanta impietas?”

“Nulla hic impietas est,” minister praefecti reverenter respondit. “Hic adulescens invito patre uxorem ducere vult; pater autem praefectum nostrum rogavit ut secundum leges cum eo ageret. Neget, si potest.”

“Itane res se habet, adulescens?” sacerdos interrogavit.

Gerardus caput demisit.

“Roterodamum eum ducimus, ut ibi sententiam ducis exspectet.”

Haec audiens Margarita desperato clamore exclamavit; ambo autem iuvenes, qui modo tanta felicitate gestiebant, alter alterius complexi tam miserabiliter flebant ut ipsi violentiae ministri gradum retro ferrent pudore commoti. Unus tamen, qui natura clementior erat, quasi eos separaturus accessit atque Margaritae in aurem susurravit:

“Roterodamum? Mentitur. Non alio eum ducimus quam ad curiam oppidi nostri.”

Equo impositum Roterodamum versus abduxerunt; deinde duodeciens fere itinere intermisso ac per devia callide circumducti Tergoviam redierunt. Iuxta oppidum rude quoddam vehiculum linteo contectum eis occurrit. In illud Gerardus coniectus est; atque hora fere quinta post meridiem clam in curiae carcerem invectus. Per complures scalas eductus in parvum conclave intrusus est, cui sola fenestella angusta, una ferrea virga recta instructa, lumen admittebat. Supellex omnis arca erat ingens quercea.

Illis temporibus carcer una erat ex usitatissimis viis ad mortem. Etiam mitissima custodia horrenda est; tum vero frigus, solitudinem sine intermissione, tormenta, famem, saepe venenum secum ferebat. Gerardus intellexit se in hostis potestatem incidisse.

“O qualibus me ille oculis aspexit in via Roterodamensi!” secum dixit. “Aliud hic agitur quam sola patris ira. Vereor ne lucem diei numquam posthac videam.” Genua flexit animamque Deo commendavit.

Paulo post surrexit, ad fenestrae ferream virgam exsiluit atque eam manibus complexus est. Ita genibus parieti innixus foras prospicere potuit. Id quidem vix uno momento licuit; sed eo momento vidit quod nemo nisi captivus dignum aestimare posset.

Martini Wittenhaagen tergum.

Martinus prope curiam ad rivulum sedens placide piscabatur.

Gerardus iterum ad fenestram exsiluit ac sibilavit. Martinus statim ostendit quanto studiosius specularetur quam piscaretur: se repente convertit, Gerardum vidit, signum ei reddidit; tum lineam piscatoriam arcumque colligens celeriter abiit.

Ex hoc Gerardus intellexit amicos suos non cessare; maluisset tamen Martinum remansisse: vel ipsum aspicere erat solacio. Itaque virgae adhaerens militem abeuntem quam diutissime oculis prosecutus est. Deinde, cum aliquanto gravius retro delaberetur, virgam ferream robigine corrosam, quam clavi aeque robiginosi in lapidibus tenuerant, e muro evellit, eo ipso momento quo Ghisbertus Van Swieten ostium post tergum eius furtim aperiebat. Praefecti oculus continuo ad ferrum delatus est, deinde ad fenestram; nihil tamen dixit.

Fenestella centum pedibus a terra aberat. Quod si Gerardus inde desilire vellet, cur eum prohiberet? Panem fuscum atque urceum aquae attulerat, quae tacitus

sollemniter super arcam posuit. Gerardus primo impetu virga ferrea caput eius contundere atque per scalas effugere cogitavit; sed praefectus, cum in eius oculis aliquid minax animadvertisset, leviter tussivit: statim tres viri validi armati in limine apparuerunt.

“Iussus sum te ita detinere, donec iure iurando te obstrinxeris Margaritam Brandt relicturum esse atque ad Ecclesiam rediturum, cui ab ipsis cunis adscriptus es.”

“Mori malim.”

“Id quidem toto animo opto.” His dictis praefectus excessit.

Martinus quam celerrime Sevenbergam profectus Margaritam invenit pallidam quidem atque anxiam, sed animi constantia et alacritate plenam. Epistulam tum ad comitissam Charolois absolvebat, qua eius opem adversus Ghisberti violentiam perfidiamque implorabat.

“Bono animo esto!” Martinus ingressus exclamavit. “Inveni eum. In turri, quam spectra incolere ferunt, inclusus est, sub ipso fastigio. Equidem locum bene novi: multi miseri illuc suis pedibus ascenderunt, qui deinde pedibus praemissis delati sunt.”

Tum narravit se sursum respexisse atque Gerardi vultum in fenestella aspexisse, quae rimam potius in pariete quam fenestram videretur esse.

“O Martine! Qualem vultum gerebat?”

“Quid quaeris? Utique vultum Gerardi Eliassoen gerebat.”

“Sed num pallidus erat?”

“Paululum.”

“Num anxius videbatur? Num hominis ad mortem damnati vultum gerebat?”

“Minime, minime; tam nitidus quam cantharus stanneus politus.”

“Me ludificas. Mane! Si ita est, certe ubi te vidit exhilaratus est. In nobis spem ponit. O quid agemus? Martine, amice optime, hanc epistulam statim Roterodamum defer.”

Martinus manum ad epistulam accipiendam porrexit.

Petrus toto hoc tempore tacuerat, meditans; contra tamen consuetudinem suam intentissime quae circum se agerentur audierat.

“Nolite confidere in principibus,” inquit.

“Heu! Cui igitur confidamus?”

“Scientiae.”

“Heu, pater! Doctrina tua nobis hoc in negotio nihil proderit.”

“Unde id nosti? Ratio atque ingenium iam antehac virgis ferreis potentiora fuerunt.”

“Ita est, pater; sed natura ingenio potentior est, eaque nobis adversatur. Cogita quam alta sit turris! Nulla in Hollandia scala eo usque pertingere possit.”

“Scala mihi nulla opus est; coronato aureo uno opus est.”

“Atqui pecuniam habeo. Novem angelos aureos penes me servo: Gerardus eos mihi custodiendos dedit. Sed quid inde? Praefectus pretio corrumpi non potest ut Gerardum dimittat.”

“Quid inde? Unum mihi modo coronatum date, et hic iuvenis nobiscum hodie cenabit.”

Tanta contentione atque fiducia Petrus haec dixerat ut Margarita ad breve tempus spem conciperet; sed cum Martini oculos conspexisset in senem benigno quodam contemptu defixos, spes recidit.

“Hoc certe humano ingenio excogitari nequit,” gravi suspirio dixit.

“Excogitari?” exclamavit senex. “Quid mihi cum inventione? Cur hodie nova inveniamus? Omnia quae dici possunt iam dicta sunt, omnia quae fieri possunt iam facta. Ego vobis narrabo quomodo eques quidam Florentinus in turri Gerardi turri altiore clausus fuerit, scutifer tamen eius, ad pedem turris consistens, eum liberaverit, nihil aliud adhibens quam hunc arcum, quem tu, Martine, manu tenes, et quasdam res leviculas, quas coronato uno emam.”

Martinus arcum suum contemplatus est, huc illuc manu versavit, quasi ab ipso responsum petiturus; sed exploratio incredulitatem eius nihil minuit.

Tum Petrus historiam exposuit, qua ratione fidelis ille armiger equitem e turri alta Brixiae liberasset. Ratio, ut in artibus certis principiis innixis saepe accidit, tam simplex erat ut iam mirari inciperent se impossibile putavisse quod ne difficile quidem esset.

Epistula igitur Roterodamum non missa est. Petri eruditioni suaeque dexteritati rem permiserunt.

Nona noctis hora erat, caelo sereno et luna lucente. Elias, Gerardi pater, etiamtum aberat; ceteri parvae eius familiae iam aliquamdiu dormiebant.

Figura quaedam ad lectum nani stabat: candida erat, luce lunae illustrata.

Palaestrita ille nanus, immani sono inter ululatum et ferinum fremitum edito, uno continuo motu e lecto devolutus sub lectum se abdidit. Vox mollis eum in latebris secuta est.

“Quid est, Aegidi? Num me times?”

Tum Aegidius caput caute extulit atque non aliud spectrum quam Catharinulam sororem vidit.

Illa digitum labiis admovit. “Tace, ne sceleratus Cornelius aut sceleratus Sybrandus nos audiant.” Aegidii manus unguibus similes marginem lecti prehenderunt, atque uno eodemque motu gymnico in lectum se recepit.

Tum Catharinula fratri exposuit se Cornelium Sybrandumque de Gerardo loquentes audivisse; cumque ipsa, quod Gerardus tota die domum non redisset, vehementer sollicita esset, ad ianuam eorum auscultavisse atque rem horrendam comperisse. Gerardum in carcere esse, in illa curiae turri quae spectris infamis esset. Id patris iussu fieri dicebatur; sed certe fraus quaedam intercesserat: quomodo enim pater rem tam crudelem imperare potuisset, cum Roterodami versaretur?

Postremo Aegidium obsecravit ut secum ad imam turrim proficisceretur, miserum Gerardum paucis verbis consolaretur, eumque certiorem faceret patrem abesse, qui sine dubio reversus filium statim liberaturus esset.

“Mi carissime Aegidi, sola equidem irem; sed larvas timeo, quas illam turrim incolere aiunt. Si vero mecum eris, non timebo.”

“Neque ego, dum tu mecum eris,” respondit Aegidius. “Equidem non credo ullas Tergoviae larvas esse. Numquam unam vidi. Haec quam modo vidi maxime omnium larvae similis erat; sed tandem nihil erat nisi tu, Catharinula.”

Ne dimidia quidem hora intercesserat, cum Aegidius Catharinulaque fores domus cautissime aperuerunt ac foras exierunt. Illa eum laternam ferre iussit, quamvis clara esset nox. “Laternula,” inquit, “animum mihi adversus malos spiritus addit.”

Primus custodiae dies acerbus est, praesertim si captivitatis horrori accedit perpetua solitudo. Video nostra quoque aetate permultos homines primis viginti quattuor horis, quibus soli in cella clauduntur, sibi ipsis mortem consciscere. Ea sine dubio causa est cur carcerum custodes tam diligenter caveant ne eo ipso tempore experimentum quod in anima humana faciunt suis oculis observent: tam importuni nimirum spectatores essent!

Sole occidente etiam Gerardi animus magis magisque demittebatur; cum luce deficiente spes quoque, velut ignis favilla novissima, exstincta est. Fame praeterea languebat, quoniam cibum quem Ghisbertus attulerat edere timebat; fames autem sola satis est ad virorum animos frangendos. In arca sedens brachia caputque

demiserat, maestitiae imago. Subito aliquid parieti ultra eum vehementer illisum est, tum ad pedes eius cum strepitu decidit. Sagitta erat: pennam albam vidit.

Frigus quoddam per membra cucurrit: ergo foris stabant qui eum sagittis confodere vellent! Se contraxit. Nullae aliae sagittae venerunt. Quadrupedis instar reptans sagittam sustulit; cuspis nulla aderat. Spes ei subito orta est: num amica manus eam miserat? Tollens digitis totam pertractavit; molle aliquid ei adligatum repperit. Tum singularis quaedam eius consuetudo magno usui fuit.

Nam pyxide igniaria, quam secum ferre solebat, igniculum excitavit; cuius luce duo conspexit quibus cor eius gaudio exsultavit, quamquam nondum satis intellegere poterat quid sibi vellent. Ad sagittam glomus serici fili adligatum erat; in ipso autem ligno verba scripta erant.

Quam avide haec oculis devoravit, dum pectus trepidabat!

“Mi carissime, sericum cultro tuo firmiter adliga atque ad nos demitte; alterum tamen fili extremum manu retine. Tum ad centum numera ac rursus trahe.”

NON PLUS TRIGINTA PEDIBUS INFRA EUM MARGARITA ET MARTINUS ERANT

Gerardus arcam querceam corripuit atque viribus paene supra humanam naturam eam ad fenestram pertraxit, quam paulo ante ne movere quidem potuisset. In arca stans deorsum prospexit; figuras aliquas ad imum turris conspexit, tam obscuras ut unum corpus immensum viderentur. Pileum manu tremente illis agitavit. Deinde filum sericum celeriter quidem, sed summa cura explicuit; altero extremo cultro firmiter adligato, cultellum demisit donec filum amplius deduci non posset. Tum ad centum numeravit.

Tum filum diligenter retraxit; aliquanto gravius redire videbatur. Tandem nodum magnum reperit, cui iuxta sericum funiculus firmus tenuisque adligatus erat. Quidnam hoc sibi vellet? Dum haesitat, Margaritae vox humilis quidem sed clara sursum pervenit: “Trahe, Gerarde, donec Libertatem videas!” Ad hoc verbum ille funiculum retraxit, iterum atque iterum trahens, donec ad alterum nodum perveniret; ibi tenuis funiculus in crassiorem funem transibat.

Hunc vix trahere coeperat, cum sensit se iam onus grave attollere. Tum repente quid ageretur intellexit; manibus omni vi laborare coepit, trahens atque trahens, donec sudor per faciem deflueret. Pondus crescere ac crescere videbatur; denique paene exhaustus est. Sed cum deorsum respexisset, luce lunae imaginem conspexit quae novas ei vires dedit: ingens quasi serpens ex profunda umbra quam turris proiciebat ad eum ascendebat.

Clamorem laetitiae edidit, ac vicies fere funem vehementius contraxit; ecce funis novus validusque manum tetigit. Traxit atque iterum traxit, extremum in carcerem perduxit, tum continuo per utramque arcae ansam, alteram post alteram, traduxit et nodo firmissimo religavit. Paulisper consedit ut spiritum reciperet animumque confirmaret. Ante omnia experiendum erat num arca integra satisque valida esset ad pondus eius sustinendum, cum in aere penderet. Itaque totis viribus in eam desiluit.

Tertio saltu latus totum arcae subito patefactum est, et quae intus latebant effusa sunt: ingens membranarum copia.

Cum primum obstupuisset metuissetque, intellexit Gerardus arcam non fractam, sed apertam esse: sine dubio occultam quandam machinam saliendo presserat. Nihilominus minus iam de eius firmitate confidebat; itaque alio eam praesidio munivit. Virgam enim ferream trans fenestram posuit eamque funiculo tenui cum fune maiore religavit.

Tum in arcam ascendit; ex ea pedem per fenestram extulit, atque ita in limine consedit ut dimidia corporis parte intus, altera foris esset, una manu funem intra carcerem pendentem tenens. In silentio noctis ipsius cordis pulsus audiebat.

Liber aer faciem eius perflavit animumque dedit ut illud pro libertate in discrimen adduceret quod omnibus nobis olim amittendum est: vitam. Multa pericula eum exspectabant; omnium tamen gravissimum erat primum extra fenestram in funem se demittere. Paulisper cogitavit. Tandem corporis formam natantis imitatus est, ut superiore corporis parte usque ad lumbos in carcere manente, cruribus foras pendentibus.

Funem interiorem ambabus manibus tenens pedibus anxie exteriorem quaesivit; quem cum repperisset, inter plantas pedum firmissime compressit. Tum brevem orationem ad Deum fudit, qua mente tranquillior factus est; sinistra in fenestrae limine posita paulatim foras se proripuit.

Deinde ferream virgam complexus est, atque uno illo metu pleno momento extra fenestram dextra manu ab ea pendebat, dum sinistra funem ad genua quaereret. Funis enim supra genua parieti tam arte adhaerebat ut digitis circumplecti non posset. Ubi tandem sinistra eum firmiter prehendit, virgam dimisit et dextram quoque in funem citissime coniecit. Hoc autem motu corpus necessario duobus fere cubitis delapsum est. Clamor suppressus ab imo turris auditus est. Gerardus medio in aere pendebat.

Dentibus pressis funem pedibus fortiter astrinxit manibusque complexus est, ac lente, altera manu sub alteram admota, descendere coepit. Praeter ingentes asperosque lapides singulos labebatur; in uno muscum viridem crescere conspexit. Nunc sursum, nunc deorsum oculos vertit. Luna in ipsam carceris fenestram lucebat, quae adhuc proxima videbatur; figuras autem infra se trepidantes immensa intercapedine distare existimabat. Vertigine corripiebatur, quotiens deorsum spectabat; itaque oculos in proximum parietem constanter defigens descendebat, descendebat, descendebat.

Praeter striam ferrugineam et lubrica sorde obductam transiit, quae decem fere pedes longa erat. Funis manus eius iam vehementer urebat. Iterum clam sursum adspexit.

Fenestella iam satis procul aberat.

Deorsum, deorsum, deorsum, deorsum.

Funis iam manus vehementer urebat.

Respexit in altum: fenestra tam longe aberat ut auderet rursus deorsum oculos demittere. Et ecce Margarita et Martinus, haud amplius triginta pedibus infra eum, manus fideles sustulerant, parati eum, si forte caderet, excipere. Oculos et dentes eorum sub luna micantes videre poterat; aperto enim ore graviter spiritum ducebant.

“Cave, Gerarde! O cave! Ne deorsum respicias!”

“Nolite pro me timere!” Gerardus laetus exclamavit; oculis in parietem defixis celerius descendit.

Paulo post pedes eius ad manus eorum pervenerunt. Priusquam terram contingeret, eum comprehenderunt; tresque uno complexu inter se artissime cohaeserunt.

“Sst! Hinc taciti discedamus, mi carissime!”

Sub umbra parietis furtim procedebant.

Vix paucos passus fecerant, cum subito lucis torrens ab angulo aedium erupit atque trans iter eorum velut igneum saeptum iacuit; simul susurros et vestigia hominum prope se audiverunt.

“Retro!” Martinus submissa sibilanti voce dixit. “In umbra manete.”

Festinantes redierunt, praeter funem adhuc pendentem transierunt, atque ad parvam turriculam quadratam ex muro prominentem contenderunt. Vix angulum eius circumierant, cum lumen tremulum praeter eos effusum est, deinde incertis motibus longius evanuit.

“Laterna!” Martinus submissa voce ingemuit. “Nos persequuntur.”

“Redde mihi cultrum,” susurravit Gerardus. “Vivus numquam iterum capiar.”

“Minime, minime!” Margarita murmuravit. “Nulla hinc via patet qua effugere possimus?”

“Nulla prorsus. Sed sex hominum vitas umero fero.” Haec dicens Martinus arcum nervo instruxit sagittamque nervo imposuit. “In bello non exspectandum est donec feriaris. Unum aut duos prius interficere constitui quam intelligant unde mors veniat.” Tum sociis silentium imperans arcum trahere coepit, et, priusquam sagittam ad ipsum caput retraxisset, paulatim circa angulum se insinuavit, paratus nervum mittere simul ac inimicus in ictum venisset.

Gerardus et Margarita, horrendae rei exspectatione perculsi, spiritum continuerunt: neuter enim umquam hominem occidi viderat.

Tum spes quaedam immanis, vix in animo compressa, Gerardum pervasit: utinam ille hostis, qui tam vigilanter eos quaerebat, ipse praefectus esset! Sciebat enim militem civis aut praefecti corpus sagitta transfixurum esse non aliter quam aprum in silva.

Sed quis futura, etiamsi proxima sint, praedicere potest? Arcus, qui immotus manere sagittamque letalem emittere debebat, primum fluctuare, deinde vehementer tremere visus est; miles autem robustus ad socios titubans regressus est, genibus inter se collisis, genis timore exsanguibus. Sagittam dimisit atque Gerardi humerum corripuit.

“Sinite me vivum hominem tangere, carnem sanguinemque sentire!” anhelans dixit. “Turris spectris infamis! Turris spectris infamis!”

Eius pavor etiam Margaritam Gerardumque occupavit. Quid accidisset non tam voce quam anhelitu interrogaverunt.

“Tacete!” exclamavit. “Audiet vos! Per murum ascendit! Per murum ascendit! Caput igne flagrat! Ita per murum scandit ut homines per viride gramen ambulant. Si quam precationem nostis, dicite! Hac nocte inferi soluti sunt!”

“Spiritus exorcizandi mihi potestas est,” Gerardus tremens inquit. “Audeo ego prodire.”

“Solus ergo procede!” Martinus respondit. “Ego semel illud vidi, et adhuc vivo.”

CAPUT XI

Ille insolitus, odio plenus obtutus, quem praefectus urbis in Gerardum coniecerat, atque iniusta custodia Gerardo persuaserant Ghisbertum sibi infensissimum esse atque inimicitias ad mortem usque gesturum. Itaque turris angulum furtim circumivit. Neque enim larvam ullam aut aliud naturae legibus contrarium spectaculum videre exspectabat, sed improbi hominis crudele aliquod dolosumque commentum, quo sibi in eo carcere noceretur; eum autem e carcere evasisse vix cuiquam adhuc innotuisse poterat.

Dum furtim progreditur, mollis sed intrepida manus manum eius tacite prehendit. Margarita aderat, huius quoque periculi particeps futura.

Vix turris illa, quam spectra frequentare ferebantur, in conspectum venerat, cum mirabile quoddam spectaculum ambos quasi torpore defixit. Supra mediam turris altitudinem animal quoddam igneo capite praeditum, ingentem velut vermem noctilucum referens, muro constanter ascendebat. Corpus atrum erat, sed radiis ex capite effusis ambitus eius cerni poterat; tota autem bestia quattuor pedibus haud multo brevior videbatur.

Ad ipsas turris radices figura quaedam candida stabat, quae mulieris effigiem ad amussim referebat. Gerardo Margaritaeque corda metu atque stupore trepidabant.

“Funis! Funis!” anhelans Gerardus exclamavit. “Per funem ascendit!”

Dum intentis oculis spectant, vermis igneus in ipsum cubiculum, unde Gerardus modo effugerat, se recepit atque ex oculis evanuit; lux tamen eius intus cellam illustrabat fenestramque rubenti splendore perfundebat. Candida illa figura infra immota manebat.

Qui, cum prima specie rerum supra naturam positarum obstupuissent, animi tamen compotes manent, saepe mirum quoddam terroris genus experiuntur: incredibili cupiditate feruntur in ipsam rem quae tantum eis horrorem incussit. Ita res formidolosa animos allicit, quemadmodum serpens avem. Macready, tragoedus insignis hunc animi motum in fabula cui titulus Macbeth, cum Banquonis umbra iterum apparet, egregie exprimere solebat: capite averso in dirum simulacrum se praecipitabat. Idem nunc impetus Margaritam corripuit.

Manum Gerardi placide solvit paulisperque attonita constitit. Subito vero, clamore effrenato edito, ad spectrum praeceps cucurrit. Gerardus, ignarus eius

motus naturalis quem modo descripsimus, nihil dubitavit quin malus spiritus eam ad exitium traheret. In genua procubuit.

“Exorcizo vos. In nomine beatæ Mariæ, exorcizo vos.”

Dum exorcista extremo pavore correptus easdem voces stridens iterabat, mire animo recreatus est cum ipsum spectrum exiguum timoris clamorem edere audiret. Consolabatur eum quod etiam apud inferos quaedam infirmitates reperiri viderentur. Itaque exorcismos vehementius ingeminavit; mox autem vidit diram figuram ad pedes Margaritae genibus provolutam, atque miserabili voce veniam implorantem audivit.

Nec multo post Catharinula et Aegidius ad turrim infamem pervenerant. Facile intellegitur quam stupuerint, cum funem recens e fenestra carceris usque ad terram pendentem conspexissent.

“Video quid acciderit,” inquit ille ingenio inferior, res prout erant accipiens. “Noster Gerardus hoc fune descendit. Liber evasit. Ego ascendam exploratum.”

“Noli, Aegidi, noli!” respondit illa ingenio superiore, sed opinione praeconcepta occaecata. “Nonne vides has esse praestigias? Hic funis laqueus est quem malus spiritus demisit, ut te in perniciem alliciat. Novit enim quo quisque nostrum maxime proclivis sit: te vero res scandere quam libenter soleas vidit. Unde Gerardo funis? Quo pacto eum ita in aere firmare potuit? Hoc naturae repugnat. Sancti Dei hac nos nocte defendant! Nam inferi passim vagantur.”

“Nugas agis!” nanus respondit. “Ad inferos descenditur; hic vero funis sursum ducit. Numquam mihi tam longum funem scandere contigit. Fortasse anni praeteribunt priusquam alius tam longus, paratus iam et suspensus, mihi offeratur. Malo statim in caput ictum accipere quam numquam vera voluptate frui.”

Haec locutus laeto clamore in funem insiluit, haud aliter ac felis tenui queruloque sono edito in mensam, ubi pisces positi sunt, insilit. Totus ille scandendi peritus ardore flagrabat. Unum tantum Catharinula ab eo impetrare potuit: ut prius sibi ad collum lucernam alligari pateretur.

“Lumen malos spiritus fugat,” inquit illa.

Itaque Aegidius brachiis praegrandibus, cruribus autem tam levibus quasi e plumis factis, funem celerius ascendit quam frater eius paulo ante descenderat. Lucerna ad cervicem eius suspensa vermis noctiluci speciem praebebat. Soror ascendentem anxia sequebatur. Subito muliebris figura e solido pariete

prorupisse visa est, atque in eam tanta celeritate volavit, ut humanae naturae vires superare videretur.

Catharinula voculam tenuem edidit; nec amplius potuit, quoniam lingua prae terrore palato adhaerebat. Tum fulcra e manibus emisit atque in genua corruit, vultu abscondito gemens:

“Corpus meum accipe, animam vero serva!”

Margarita, anhelans: “At mulier est!”

Catharinula, tremens: “At mulier est!”

Margarita: “Quam graviter me terruisti!”

Catharinula: “Neque ego minus territa sum. Heu! Heu! Heu!”

“Mirum sane. Sed quid de illo animali igneo capite praedito? Tecum tamen erat, neque tu cuiquam periculum affers. At cur hac noctis hora huc venisti?”

“Immo tu cur venisti?”

“Fortasse eadem de causa huc venimus. Ah! Tu es Catharinula, bona illius soror.”

“Tu autem Margarita Brandt.”

“Ita est.”

“Tanto melius. Amas eum; hic ades. Ergo Aegidius recte coniecit: liber evasit.”

Gerardus tum in medium processit atque omnem dubitationem sustulit. Sed reliqua explicatio interrupta est clamore tam horrendo tamque ab humano sono remoto, ut sepulcrum ipsum vocem e ventre emittere videretur.

“Membrana! Membrana! Membrana!”

Singulis clamoribus sonus vehementior fiebat. Suspicientes nanum viderunt membranas utraque manu gestantem, vultu fera laetitia micantem, lurido autem quasi infernali lumine collustratum. Lucerna enim cervici appensa a tergo eum collustrabat: vix umquam tam horrenda species, lumine velut perlucens, mortalium oculis se obtulerat. Clamando autem horrendus ille homuncio membranas in capita infra attonita iaciebat. De caelo documenta cadebant, anatum ferarum vulneratarum instar: alia contracta, alia alis velut palpitantibus, alia explicata per aera latis orbibus lente volventia.

Vix haec in terram deciderant, cum idem sepulcralis clamor iterum auditus est: “Membrana! Membrana!” Novus tum documentorum grex partim crepitans cecidit, partim per aera delatus est; alius illum excepit, donec herba candesceret. Postremo igneus ille daemon, corpore levi, manibus corneis, funem delapsus est stellae cadentis modo, et, negotio ante amorem fraternum posito, a fratre quem

liberatum invenerat pretium mercium nuper traditarum confestim sibi solvi postulavit.

“Sst!” inquit Gerardus. “Nimium clara voce loqueris. Omnia collige, nosque hinc in locum tutiorem sequere.”

“Nonne mecum domum redibis, Gerarde?” interrogavit Catharinula.

“Domum nullam habeo.”

“Ne ita dicas. Quis enim post tantam iniuriam domui paternae acceptior quam tu erit?”

“Pater?” Gerardus aspere respondit. “Patrem non habeo. Qui pater meus fuit, idem mihi custos carceris factus est. E manibus eius effugi; numquam posthac in manus eius redibo.”

“Hostis tibi hoc fecit, non pater noster.”

Tum ei exposuit quae Cornelium Sybrandumque colloquentes audivisset. Sed nimis recens erat iniuria quam ut iam leniri posset. Gerardus tantam indignationis acerbitatem ostendit quantam antea nemo in eo esse putasset.

“Cornelius et Sybrandus duo sunt canes improbi, qui dentes atque improbos animos mihi iam pridem ostenderunt; nihil tamen amplius poterant. Pater ipse meus praefecto auctoritatem dedit; alioquin is ne digitum quidem in me, liberum huius oppidi civem, inicere ausus esset. Esto igitur. Filius eius fui; captivus eius sum. Ille suam personam egit; ego meam agam. Vale, oppidum, in quo natus sum, in quo honeste vixi, in quo in carcerem coniectus sum. Dum ullum aliud oppidum in terris supererit, numquam iterum tibi molestus ero, Tergovia!”

“O Gerarde! Gerarde!” Catharinula exclamavit.

Margarita ei submissa voce dixit: “Noli nunc adversari. Sine iram eius paulatim deferbescere.”

Catharinula subito ad eam conversa est. “Sine me vultum tuum inspicere!” Placebat ei, ut videbatur, quod cernebat; nam susurravit: “Vultus est venustus, nec talis qualem habeat mulier discordiarum avida.”

“Ne me timeas,” Margarita eadem voce respondit. “Non possem beata esse, nisi tu quoque, non minus quam Gerardus, me amares.”

“Haec verba animum levant,” Catharinula singultu intermisso dixit. Deinde sursum spectans addidit: “Numquam putavi te mihi tam caram fore. Animus quidem promptus est, sed corporis infirmitas vetat me te complecti.”

Quo audito Margarita sororem Gerardi leniter circumplexa est atque amanter osculata.

“Saepius ille de te mecum locutus est, Catharinula; saepius ego hoc ipsum fieri optavi.”

“Tu quoque, Gerarde,” inquit Catharinula, “antequam discedas osculare me. Graviter enim animum meum hac nocte discessus tuus premit.”

Gerardus eam osculatus est. Illa vero fulcris innixa domum rediit; postremum quod ex ea audiverunt tenue quoddam suspirium placide emissum fuit. Tum crebrae lacrimae Margaritae oculos subierunt; Gerardus autem, ut vir erat, sororis suspirium non animadvertit.

Cum ad Sevenbergam profecturi converterentur, nanus fasciculo membranarum Gerardum leviter pulsavit, manumque in adunci unguis modum concavam porrexit.

Margarita Gerardum ab hoc consilio dehortata est. “Cur aliena nobis sumimus?”

“Hostem quocumque modo potes spolia.”

“Sed nonne hinc novam saeviendi occasionem capient?”

“Quomodo capient? An putas me post haec Tergoviae mansurum? Praefectus libertatem mihi eripuit; haud scio an etiam vitam eius eriperem, si possem.”

“Pro pudor, Gerarde!”

“Quid? An vita pluris quam libertas aestimanda est? Sed vitam ei eripere non possum; itaque id primum aufero quod in manus incidit.”

Aegidio paucos nummulos dedit, quibus acceptis ille gaudio exsultans brevi gressu post sororem se traxit. Margaritam Gerardumque mox Martinus assecutus est, atque omnes Sevenbergam petiverunt.

CAPUT XII

Ghisbertus Van Swieten clavem carceris, in quo Gerardus tenebatur, in sacculo suo custodiebat. Captivum non ante horam decimam invisere voluit; secum enim reputabat: “Modica fames interdum prodest: animos frangit.” Hora igitur decima, pane et urceo sumptis, scalas furtim ascendit; sequebatur minister fidus, armis probe instructus. Ghisbertus ad ostium aures admovit. Nihil intus audiebatur. Torvus subrisus sensim vultu eius apparuit. “Iam,” inquit apud se, “tam fracto animo erit quam Albertus Koestein fuit.” Ostium aperuit.

Gerardus aberat.

Ghisbertus stupore obstipuit.

Quamquam ministrus vultum domini videre non poterat, tam insolito modo Ghisbertus totus immobilis substitit ac paulo post adeo tremere coepit, ut minister, mali aliquid suspicatus, propius accederet atque super umerum eius in carcerem prospiceret.

Cum cellam vacuam, funem ferreamque virgam conspexisset, prae admiratione exclamavit. Sed multo magis obstupuit, ubi vidit dominum, ceteris omnibus neglectis, subito ante arcam vacuam in genua procumbere atque trementibus manibus eam undique contrectare, quasi in re tanti momenti ne suis quidem oculis fidem habere auderet.

Minister eum attonitus intuebatur, nihil prorsus intellegens.

“Quidnam est, domine? Quid accidit?”

Labra Ghisberti pallida moveri coeperunt, quasi responsurus esset; vox tamen nulla exiit. Manus ei ad latera ceciderunt; ipse in arcam defixis oculis haerebat.

“Domine, quid iuvat arcam vacuam tam pertinaciter spectare? Iuvenis illic non est. Sed vide! Animadverte quam callide nequam ille adulescens egerit: virgam ferream exemit atque—”

“ABEST! ABEST! ABEST!”

“Abest? Quid abest? Sancti omnes! Sideratus est!”

“FUREM PREHENDITE!” Ghisbertus stridula voce exclamavit; statimque conversus ministrum veste ad collum arripuit et ira incensus vehementer quassavit. “Tu vero hic stas, sceleste, et dominum tuum spoliari pateris? Curre! Evola! Centum coronas dabo ei qui rem mihi repererit! Immo nihil, nihil proficiet. O stultum me, stultum, qui illud cum captivo in eodem conclavi reliquerim! At nemo antehac occultam illam arcae machinam reperit; nemo umquam praeter hunc reperisset. Sic fieri necesse erat. Sic etiam nunc necesse est!”

“Perditum est! Perditum!” Sed senectute infirmitateque fractus, brevi furore exhausto, super arcam procubuit, identidem mussitans: “Perditum! Perditum!”

“Quidnam perdidisti, domine?” minister benigne interrogavit.

“Domum, agros, existimationem,” ingemuit Ghisbertus; manusque imbecilliter torsit.

“QUID?” clamavit minister.

Hoc verbum, quod minister tanta vi tantaque curiositate exclamarat, Ghisbertum perculit ingenitamque eius calliditatem excitavit.

“Tabulas publicas oppidi perdidi,” balbutivit, hominem obliquis oculis intuens, tamquam vulpes prope gallinarium deprehensa.

“Itane? Id solum?”

“Parumne tibi videtur? Quid de me cives dicent? Quid oppidum faciet?” Tum subito iterum exarsit: “Centum coronas ei qui tabulas recuperaverit; omnes, memento, omnes quae in hac arca fuerant. Si una sola deerit, nihil solvam.”

“Pactum sane, domine! Iam mihi in sacculo centum coronae sunt. Nonne intellegis, ubicumque Gerardus Eliassoen versatur, illic etiam membranas illas ovillas esse, quibus tantum tribuis?”

“Verum dicis, verum! O bone Dierice, minister fidelissime! Omnes, audin? Omnes quae in arca erant.”

“Domine, lictores mecum ad aedes Gerardi ducam, eumque tamquam furti reum comprehendi curabo.”

“Furti? Ita, probe, optime! Furtum est; id oblitus eram. Nunc igitur, cum fur sit, in inferiores carceres eum coniciemus, ubi bufones et mures habitant. Dierice, ille numquam posthac lucem diei aspiciat. Sua culpa factum est: nimis curiose aliena scrutari voluit. Age, festina, antequam loquendi spatium nanciscatur; intellegis, antequam quidquam eloqui possit.”

Ne dimidia quidem hora intercesserat, cum Diericus Brower quattuorque lictores in aedes tibialium mercatoris intraverunt Gerardumque iuvenem a Catharina, pavore paene exanimata, sibi tradi postulaverunt.

“Heu me miseram! Quid nunc iterum commisit?” exclamavit illa. “Iste puer cor mihi tandem franget!”

“Nihil grave, domina,” inquit Diericus, “sed iocus iuvenilis. Membranas aliquot secum abstulit, haud dubie ioci causa. Praefectus autem urbis de earum custodia apud cives rationem reddere debet; ideo sollicitus est. Iuvenis, opinor, brevi obiurgatione dimittetur.”

Haec tam blanda oratio Catharinam penitus decepit. Filia vero eius suspicacior erat; suspicionemque auxerunt ira insolita dolorque spei frustratae, quos Diericus

prae se tulit simul ac cognovit Gerardum neque domi esse neque nocte superiore redisse.

“Eamus igitur,” asperius dixit. “Hic frustra tempus terimus.” Deinde vehementer addidit: “Eum, si modo adhuc in terris est, inveniam.”

Amor ingenium acuit; saepe etiam efficit ut homo innocens callidissimum quemque sollertia superet. Dierico iam egredienti Catharinula signo significavit se secreto cum eo loqui velle. Ille comites praecedere iussit, ipseque extra limen constitit. Puella eum secuta est.

“Tace,” inquit, “mater mea hoc ignorat. Gerardus Tergovia profectus est.”

“Quomodo?”

“Eum heri nocte vidi.”

“Etiamne? Ubi?” avide Diericus quaesivit.

“Sub turri quam spectra infestare dicuntur.”

“Unde funem nactus est?”

“Nescio. Hoc tamen scio: frater meus Gerardus illic mihi valedixit; iamque multas leucas ab oppido nostro abest. Scis hanc urbem eius meritis semper indignam fuisse; cum autem eum in carcerem coniecisset, iuravit se numquam iterum in eam pedem positurum. Sit igitur praefectus contentus. Iuvenem in vincula coniecit; e patria urbe atque ipsa terra natali expulit. Quorsum nunc et illum et nos bona fama spoliare vult?”

Alio tempore haec ratio Dierico haud absurda videri potuisset. Nunc vero adeo angebatur quod Gerardus evaserat et spes centum coronarum e manibus elapsa erat, ut nihil aequi audire posset.

“Quid igitur illi opus erat furto?” acerbe respondit.

“Gerardus istas quisquilias non furatus est; abstulit tantummodo ut praefecto, qui libertatem ei eripuerat, vicem referret. Sed de eo facto praefectus ipse duci rationem reddet, profecto reddet! Quod ad membranas istas attinet, de quibus tantum tumultum concitatis, in proximo rivo aut in suili eas quaerite: ibi eas facile reperietis.”

“Ita putas, puella? Itane putas?” Diericus fulgentibus oculis interrogavit. “Fortasse non sine causa id putas; fortasse id certo scis.”

“Hoc unum scio, Gerardum nimis probum esse quam ut furetur, nimis prudentem quam ut iter ingressurus nugas inutiles secum portet.”

“Bene vale igitur,” Diericus dure respondit. “Has ovium pelles, quas tu flocci facis, ego pluris aestimo quam cuiusquam Tergoviensis cutem.”

His dictis, falso vestigio deceptus, festinanter abiit.

Catharinula domum regressa Aegidium a ceteris separavit.

“Aegidi, animus mihi mala praesagit. Cave ne cuiquam dicas quod nunc tibi commissura sum. Dierico Brower dixi Gerardum e Hollandia iam profectum esse; valde tamen vereor ne ab ipsa Tergovia ne unius quidem leucae spatio absit.”

“Ubinam ergo est?”

“Ubi esse potest, nisi apud eam quam amat? Quod si ita est, illi morari non licet. Viri sunt scelerati atque callidi, occultis consiliis instructi qui eum persequuntur. Aegidi, in oculis Dierici Brower aliquid vidi quod me horrore perculit. Heu, cur non possum ipsa ad Sevenbergam evolare atque eum fugere iubere? Cur mihi non est corpus validum ac vegetum, sicut aliis puellis? Ignoscat mihi Deus quod de voluntate eius conqueror; sed numquam ante hunc diem tam acerbe sensi quam durum sit claudam, infirmam, inutilem esse. Tu vero, Aegidi care,” blanditiis additis inquit, “validus es, pervalidus.”

“Ego vero validus sum!” voce tonanti respondit Aegidius. Deinde, cum intellexisset quo sororis oratio spectaret, vultu moroso subiecit: “At pedibus ire odi.”

“Heu, heu! Quis mihi opem feret, si tu recusas? Mi Aegidi, nonne Gerardum diligis?”

“Diligo eum plus quam ceteros omnes. Ad Sevenbergam proficiscar mula Petri Buyskens vectus. Tu ab eo mulam posce: mihi enim non commodabit.”

Catharinula contradixit. Nam si per oppidum mula veheretur, universa paene civitas eum spectatum sequeretur; omnibus quo tenderet cognitum esset, Gerardusque in gravius periculum veniret quam antea.

Aegidius difficultatem hoc consilio sustulit: se primum ex oppido per viam a Sevenberga aversam exiturum esse, neque caput mulae illuc conversurum, priusquam curiosorum turbam elusisset.

Tum demum Catharinula consensit mulamque mutuata est. Fratri brevem sed gravem nuntium mandavit; eumque identidem eadem verba repetere iussit, donec singula verba memoriter reddere posset.

Aegidius mula vectus profectus est. Catharinula autem se recepit et, quod unum pro fratre carissimo facere iam poterat, genibus nixis diu atque ex animo Deum oravit ut illum incolumem servaret.

CAPUT XIII

Gerardus et Margarita, libertate recuperata audacique conatu feliciter confecto primum gaudio elati Sevenbergam petiverunt. Sed brevi laetitia curis tristioribus cessit. Gerardus enim e carcere profugerat; comprehendi iterum ac fortasse puniri poterat. Necesse igitur erat ut aliquamdiu alter ab altera discederet. Accedebat quod Gerardus adversus patrium oppidum acerbum odium conceperat. Margarita quidem cupiebat eum ad tempus e patria excedere; sed, simul ac de Italia cogitabat, animus ei deficiebat.

Gerardus contra, Italiae visendae cupiditate et spe certa se illic pecuniam famamque comparaturum omniaque nuptiarum impedimenta sublaturum esse sustentatus, aegre tandem in animum induxit ut a Margarita discederet. Iam ei narraverat quidquid virgo Van Eyck secum locuta esset; nunc eadem iterabat admonebatque nummos aureos non aliam ob causam sibi datos esse quam ut in Italiam proficisceretur. Hoc iter Gerardo plane expediebat. Opifex erat idemque artifex; inter homines autem rudes atque incultos in isto oppido quasi perditus latebat.

In Italia profecto homines reperiret qui eius ingenium recte aestimare scirent. Hac praecipue ratione permota puella, quae sua commoda minime spectabat, tandem consensit. Sed assentienti multae ex amore lacrimae fluxerunt; quibus visis Gerardus, aeque iuvenis atque amans ac illa, una cum ea acerbe flevit. Saepe etiam alter alterum interrogabat quidnam deliquissent, ut tam multi, tam diversi homines eis inimici essent atque, quasi inter se coniurassent, eos separare conarentur.

Manibus inter se consertis usque ad mediam noctem sederunt, modo adversam fortunam querentes, modo laetas speque plenas futurae vitae imagines sibi fingentes. Sed inter ipsas laetissimas spes subito Margaritae lacrimae prorumpere solebant; tum miseri Gerardi oratio, quae paulo ante tam copiose fluxerat, in suspirium deficiebat.

Postero mane utrumque animo paratum invenit ut alter ab altera discederet; neuter tamen audebat dicere quo die discessuri essent. Equidem vehementer dubito num hora illa umquam adfutura fuisset.

Sed hora fere tertia post meridiem Aegidius, qui longum multorum miliarium circuitum fecerat, ne quis suspicaretur quo tenderet, mula vectus ad ianuam advenit. Ambo, scire quid accidisset cupientes, in occursum eius procurrerunt.

“Mi frater Gerarde,” ille ingenti voce clamavit, “Catharinula te monet ut pro salute tua fugias. Furti te accusant; ansam illis dedisti. Noli te excusare conari. Ne speraveris Tergoviae ius tibi redditum iri. Membranae quas abstulisti nihil nisi praetextus sunt. Catharinula ex oculis illorum virorum intellexit mortem tibi parari. Capiti tuo pretium constitutum est. Fuge! Per Margaritam, per omnes qui te diligunt, obsecro: ne morando vitam perdas, sed fuge!”

Verba illa tamquam repentinum tonitru ambos perculerunt; pallentes nunc inter se, nunc Aegidium, nuntium terribilem, intuebantur.

Tum Aegidius, qui hactenus tantum ea quae Catharinula edocuerat memoriter reddiderat, aliquid etiam de suo adiecit.

“Omnes lictores domi nostrae te quaesiverunt; ipse quoque Diericus Brower aderat. Prudens est Catharinula, Gerarde; audi eius consilium atque fuge.”

“O ita, Gerarde!” Margarita paene amens exclamavit. “Hoc ipso momento fuge! Eheu, membranae illae! Iam tum animus mihi mali quid praesagiebat. Cur te eas auferre passa sum?”

“Margarita, illae membranae nihil nisi praetextus sunt, ut Aegidius ait. Sed nihil refert: senex ille sceleratus eas numquam recuperabit. Non prius hinc discedam quam thesaurum eius ibi abscondam ubi eum numquam reperire possit.” Tum Gerardus Aegidio summas gratias egit, valere iussit, eumque domum remisit, ut Catharinulae nuntiaret Gerardum iam profectum esse. “Nam priusquam tu domum perveneris,” inquit, “ego iam procul abero.” Deinde Martinum inclamavit eique omnia quae acciderant exposuit; rogavit ut Tergoviam versus aliquantulum procederet et viam observaret.

“Faciam,” inquit Martinus. “Quod si Diericum Brower aut quemquam ex eius comitibus conspexero, sagittam in quercum, quae in horto nostro stat, coniciam. Eo signo accepto tu statim in proximam silvam fugies, meque ad fontem Venatoris Portentosi convenies. Inde per nemus ipse te ducam.”

Ita cautum erat ne Gerardus ex improviso opprimeretur; ille paulum respiravit. Gerardus cum Margarita in hortum processit; dum illa quercum trepida observabat, quovis momento timens ne sagitta inter ramos eius infigeretur, ipse altam scrobem fodit in qua membranas absconderet.

Singulas deinde in scrobem demisit. Omnes fere erant diplomata atque acta publica oppidi; una tamen membrana pactum privatum continere videbatur inter Florentium Brandt, Petri patrem, et Ghisbertum initum.

“Ecce,” inquit Gerardus, “haec tabula non minus ad te quam ad illum pertinet. Legam igitur.”

“Obsecro, Gerarde, nunc quidem noli, nunc noli!” Margarita exclamavit. “Singula morae momenta metum mihi augent. En, iam magnae pluviae guttae cadere incipiunt, et nubes atrae imminent.”

Gerardus eius precibus cessit. Tabulam tamen illam in sinum reposuit; ceteras terra obruit, quam deinde pedibus diligenter calcavit.

Dum haec agit, fulgur emicuit, mox tonitrus procul exauditus est, et imber ingenti vi descendere coepit. Margarita et Gerardus domum refugerunt; paulo post Martinus eos secutus est.

“Via libera est,” inquit ille, “sed gravis tempestas instat.”

Nec vana dixerat. Tonitrua propius propiusque accedebant, donec supra ipsa tecta horrendo fragore personuerunt; fulgura alia aliis tam celeriter succedebant quam

flagelli ictus; imber vero torrentis instar fundebatur. Margarita, ne fulgura videret, faciem manibus operuit. Quod ubi animadvertit Gerardus, rudem fenestrae valvam opposuit candelamque accendit. Interea amantes consilia inter se conferebant, Gerardusque tempestati gratias agebat, quod aliquot horas amplius apud Margaritam manere sibi liceret. Sol interim, nemine animadvertente, occidit; tonitrua tamen adhuc personabant, fulgura emicabant, imber effundebatur.

Cena apposita est; sed Gerardus et Margarita cibum capere non poterant: ipsa cogitatio hanc ultimam esse cenam, quam simul sumerent, fauces eis praecludebat. Tempestas paulum remisit. Petrus cubitum abiit. Gerardus autem prima luce discessurus erat; neuter igitur ne unam quidem horam somno perdere volebat. Martinus quoque aliquamdiu consedit: novum enim nervum arcui aptabat, quod opus mira diligentia tractare solebat.

Amantes iuxta eum sedentes de amore suo ac doloribus submissa voce colloquebantur.

Subito senex manum sustulit, ut eos tacere iuberet.

Conticuerunt atque aures erexerunt; nihil audiebatur. At mox e horto, qui post posticam domus ianuam patebat, unius hominis gressus in foliis autumnalibus humi sparsis leviter crepuit. Homini nihil metuenti talis strepitus nihil significasset; iis autem qui inimicos haberent horribilis videbatur. Nam is qui accedebat omni ope nitebatur ne quid strepitus ederet.

Martinus sagittam nervo imposuit, candelamque celeriter exstinxit. Eodem ipso momento audiverunt, magno cum horrore, plures ad alteram casae ianuam appropinquare; non ita tacite ut ille prior, sed furtim tamen ibant. Tum subito altum silentium factum est.

Sanguis in venis eorum quasi gelu concretus est.

“O Catharinula, Catharinula!” ingemuit Margarita. “Tu dixeras: «Statim fuge!»” Manus maerore ac terrore torquebat, seque vecordi paenitentia excruciabat, quod Gerardum apud se retinuisset.

“Tace, puella!” Martinus voce submissa sed severa imperavit.

Tum gravis ictus ianuam percussit.

Atque simul in corda eorum qui intus erant.

CAPUT XIV

Velut signo inter obsidentes dato, continuo postica quoque ianua non minore vi pulsata est. Undique inclusi erant. Ad hos tamen terrificos ictus Margarita aliquid animi recepisse visa est. “Dic eum hic fuisse, sed iam discessisse”, susurravit. Tum Gerardum arreptum per rudes scalas, quae ad patris cubiculum ducebant, paene vi traxit; ultra id cubiculum suum erat.

Ianua iterum vehementer pulsata est.

“Quis hac hora pulsat?”

“Aperi; tum videbis!”

“Furibus non aperio. Homines honesti iam omnes cubitum ierunt.”

“Legis ministris aperi, Martine Wittenhaagen, aut huius contumaciae te paenitebit.”

“Eho, nisi fallor, Dierici Brower vocem audio. Quid tu hic tam longe a Tergovia agis?”

“Aperi, et disces.”

Martinus pessulum quam lentissime reduxit. Statim Diericus cum quattuor aliis in domum irruit; sodalem autem qui ad posticam ianuam constiterat intromiserunt.

“Age nunc, Martine, ubi est Gerardus Eliassoen?”

“Gerardus Eliassoen? Atqui modo hic erat!”

“Aderat?” Vultus Dierici concidit. “Ubi igitur nunc est?”

“In Italiam profectum esse ferunt. Quid est? Quid accidit?”

“Nihil ad te. Quando discessit? Ne mihi dixeris eum per talem tempestatem iter ingressum esse!”

“Profecto mirum quantum negotii propter Gerardum Eliassoen movetur!” inquit Martinus cum contemptu. Tum candelam accendit, ad focum tranquille consedit, atque tenuissimum sericum filum circa nervum arcus, eo loco quem incisura sagittae terere solebat, diligenter circumvolvere perrexit. “Rem tibi narrabo”, subiecit, tamquam nihil curaret. “Nostin eius fratrem Aegidium, monstrum illud pusillum ac male formatum, cui praeter caput bracchiaque vix quicquam est? Is mula vectus effuso cursu huc advolavit; simul ingenti voce nescio quid vociferatus est. Ego longius aberam quam ut verba bestiolae audire possem; clamorem tantum exaudivi. Quidquid autem dixit, Gerardum certe ad discessum excitavit. Nam simul atque ille abiit, tantae lacrimae atque oscula secuta sunt; tum Gerardus abiit. Ferunt eum in Italiam profectum esse. Tu fortasse scis ubi terrarum Italia sit; ego quidem nescio.”

Dierici facies, haec audientis, magis magisque concidit. In tota narratione nihil erat quod suspicionem movere posset. Qui Martino callidior fuisset, fortasse unum mendacium nimis adiecisset atque ita suspicionem excitasset. Martinus autem partes suas optime egit: unum illud mendacium, quod dicere iussus erat, dixit; nihil praeterea sua sponte commentus est.

“Sodales”, inquit Diericus, “vere illum loqui suspicor. Praetorem iam monueram hoc ipsum futurum esse. Is enim pumilionem Petri Buyskens mula ex Sevenberga citato cursu redeuntem obviam habuerat. «Ad Gerardum», inquit mihi, «illum nanum miserunt; ergo Gerardus Sevenbergae est.» Ego autem: «Heu, domine», inquam, «iam nimis sero est. De Sevenberga antea cogitare debueramus, non in omnibus Tergoviae angulis atque latebris tempus frustra terere, dum membranas illas maledictas persequimur, quas numquam reperiemus nisi prius eum qui abstulit invenerimus. Si Gerardus Sevenbergae erat», inquam, «et illi pumilionem ad eum miserunt, nimirum ut eum de nostra insectatione admonerent miserunt. Iam ille multis milibus passuum procul abest», inquam. Pereat puella illa creta pallidior! Nos, viros iam barbatos, sollertia superavit. Id ipsum praetori dixi, sed ratione adduci non potuit. Huius itineris merces, sodales, singulis nobis nihil erit nisi tunica imbre madida.”

Martinus Dierico in os impavidus subrisit.

“Nihilo minus”, ille subiecit, “ut praetori satisfaciamus, domum perquiremus.”

Ilico vultus Martini gravis factus est.

Neque haec mutatio Diericum fugit; paulisper secum reputavit.

“Duo ex vobis foris excubate, alter ab hac, alter ab illa parte domus, ne quis e superioribus fenestris desiliat. Ceteri mecum venite.”

Et candelam sustulit, gradusque ascendit tribus e comitibus subsequentibus.

Martinus solus relictus est.

Fortis miles caput demisit. Usque ad id tempus tam feliciter omnia processerant; nunc autem quanta calamitas repente impendebat! Subito tamen ei in mentem venit nondum spem omnem esse abiciendam. Gerardus aut in Petri aut in Margaritae cubiculo latebat; neque fenestrae multum a solo aberant. Sane Gerardus per fenestram desiliret. Diericus unum custodem infra posuerat: quid tum? Per dimidii minuti spatium ambo adversus unum essent; quid non eo intervallo efficere poterant?

Martinus igitur posticam ianuam paulum patefecit atque observavit. Lumen in Petri cubiculo fulgebat. “Pereat stultus!” secum ait. “Num velut puella sine certamine se comprehendi patietur?”

Mox lumen in Margaritae cubiculum transiit; fenestra tamen nulla aperiebatur. Si Gerardus ea via effugere constituisset, non exspectavisset dum illi in ipsum cubiculum intrarent. Id Martinus statim intellexit; ianuam reliquit, ad

imos gradus accessit atque auscultavit. Iam existimare coeperat Gerardum per fenestram elapsum esse, dum omnes illi in domo versabantur. Quo diutius silentium durabat, eo firmior haec eius opinio fiebat. Sed subito haec opinio ei funditus excussa est.

Ex interiore cubiculo, quod Margaritae erat, tenues clamores audiebantur.

“Comprehenderunt eum”, gemuit Martinus. “Iam tenent.”

Tum subito intellexit, si Gerardus abduceretur, vitam eius ne assis quidem aestimandam fore; sin quid ei mali accidisset, Margaritae cor dolore confractum iri. Oculos ferociter huc illuc circumtulit, haud aliter quam fera undique circumventa exitum quaerens; atque puncto temporis consilium tam atrox cepit, quale ferreis illis temporibus miles ad extrema compulsus capere poterat. Ad utramque ianuam vicissim accessit atque, Dierici Brower vocem imitatus, imperiose dixit: “Fenestram custodite!” Deinde ambas ianuas sine strepitu clausit pessulisque obiecit.

Tum arcum et sex sagittas sustulit; unam nervo imposuit, quinque reliquas in pharetram condidit. Cultrum in sella post se posuit, capulo ad manum converso; ipse ad imos gradus constitit, certo tranquilloque animo paratus aut quattuor illos viros occidere aut ab eis occidi. Duos, ut satis sciebat, sagittis conficere poterat antequam ad se accederent; adversus reliquos duos Gerardus et ipse comminus manus consererent atque fortunam experirentur.

Praeterea homines huiusmodi impetu subito perculsos nonnumquam pavore torpescere viderat. Si Brower eiusque socii vel unius momenti spatio dubitarent antequam in eum irruerent, tres potius quam duos sagittis conficeret; tum maior victoriae spes penes se foret.

Nec diu exspectandum fuit. Graves gradus in Margaritae cubiculo resonabant, propiusque ac propius accedebant.

Simul lumen appropinquabat; voces quoque audiebantur.

Martini cor, quamvis ille fortissimus esset, vehementer palpitabat, cum illos homines ita ad mortem, atque fortasse ad mortem suam, accedere audiret; immo probabilius sibi videbatur se ipsum occisum iri: quattuor enim hostes in tam angusto pugnae loco, decem pedes in utramque partem patenti, nimium valebant, praesertim cum Gerardus fortasse vinctus esset neque auxilium ferre posset. At ille idem homo, quem antea, cum Aegidium lucernam gestantem pro larva haberet, timore contremiscere vidimus, in tanto veroque periculo nihil omnino haesitavit. Totis membris ad pugnam intentus stabat, oculis ardentibus, aeque paratus sive aliorum vitam eripere sive suam amittere.

Periculosissimum certamen! Si vinceret, e patria statim atque in perpetuum exsulandum erat; si vinceretur, eo ipso loco ubi stabat continuo moriendum.

Diericus Brower et sodales eius Petrum primo somno sopitum invenerant. Armaria eius aperuerunt; alligatori parieti affixo cultros infixerunt; sub lecto inspexerunt. Amplum erat cubiculum atque latebris paene refertum videbatur; Gerardum tamen nusquam invenerunt.

Deinde in Margaritae cubiculum transierunt. Ipse eius aspectus spem inveniendi fugientis minuebat: exiguum erat ac paene nudum, ne uno quidem armario instructum. Erat tamen ibi focus amplus cum lato fumario. In haec Dierici oculi protinus inciderunt. Ibi pulcherrimam Sevenbergensem dormientem repererunt super arca vetere, quae ne pedem quidem alta videbatur nec ullo velamento celabatur. Lintea autem lecti nive candidiora erant, itemque ipsius Margaritae indusium. Ita iacebat, tamquam lilium in sulcum viae delapsum.

Mox experrecta in lectulo se erexit, velut spectaculo insolito attonita; ubi vero homines vidit, clamores tenues edere coepit atque misericordiam implorare.

Ita Diericum Brower pudore suffudit, ut eum mandati sui paeniteret.

“En quantum tumultus!” inquit ille, nonnihil perturbatus. “Nihil tibi nocituri sumus, formosa puella. Quiesce, oculos claude, primamque nuptiarum noctem cogita, dum ego in fumarium istud inspicio, num forte dominus Gerardus ibi lateat.”

“Gerardus? In meo cubiculo?”

“Quidni? Aiunt enim te atque illum...”

“Crudelis homo! Scis illum a me abactum esse, ex ipsa patria sua expulsum esse. Ista vobis tantum causa praetenditur, ut aliud agatis. Fures estis; improbi estis. Neque Sevenbergenses estis: alioquin Margaritam Brandt melius nossetis, nec eum quem diligo in hoc potissimum cubiculo, omnium quae in orbe terrarum sunt, quaereretis. O praeclaram virtutem! Quattuor viri ingentes, undique armis muniti, huc veniunt ut unam miseram sed honestam puellam contumeliis afficiant! Mulieres quae in vestris domibus habitant impudicae profecto sunt: nam si vestrae mulieres pudicae essent, tantam eis reverentiam tribueretis ut puellae integrae famae contumeliam inferre erubesceretis.”

“Age, discedamus, ne quid acerbius audiamus”, inquit Diericus properanter. “In fumario non est. Quod fustis confregerit, gypso refici potest; mulieris autem lingua pugio est utrimque acutus, et puella est mulier cui adhuc lac maternum in ore sapit.” His dictis celeriter se recepit. “Ego quidem praetori praedixeram quid eventurum esset.”

CAPUT XV

Quae tandem mulier partes agere nesciat? Quae, ut virum quem amat servet, eas suscipere recuset aut, si susceperit, non egregie agat? Talibus enim in rebus ipsa natura vel simplicissimis mulieribus opem fert, easque docet quo pacto etiam Salomonem ipsum decipiant.

Vix homines illi abierant, cum Margarita e lecto surrexit atque arcam longam, supra quam cubuerat, aperuit. Cubuerat enim tunica, subucula tibialibusque induta, veste nocturna his omnibus superiecta. Operculum arcae una cum stragulis omnibus, quae super eo iacuerant, ad parietem reclinavit; deinde tacito gradu ad ianuam accessit atque auscultavit. Sonitum pedum per patris cubiculum recedentium ac deinde scalas descendentium audivit, donec penitus conticuit.

In ea autem arca quiddam erat quod extraneus vix deprehendere posset. Pars tabulati, quo cubiculum constratum erat, confracta erat. Cum igitur Gerardus rogatus esset ut locum paulo decentius reficeret, neque satis materiae haberet, tantum ex asseribus sollerter exciderat, quantum opus esset ut arca, quae lecti nomen usurpabat, in eo spatio collocari posset; asseribus autem ita detractis totum tabulatum sarciverat. Ipsa vero arca trabibus nitebatur, quae pede uno infra pavimenti asseres iacebant. Ita arca, quae vix pedem alta videbatur, re vera duos pedes profunda erat.

Silentium undique erat. Margarita flexis genibus Deo gratias egit. Inde furtim regressa super arcam se flexit et blanda voce susurravit: “Gerarde!”

Gerardus nihil respondit.

Illa paulo clarius: “Gerarde, omnia iam tuta sunt, Deo gratias! Surgere potes; sed, obsecro, cautissime!”

Gerardus ne tum quidem respondit.

Manum umero eius imposuit. “Gerarde!”

Nullum responsum. “Heu! Quid hoc est?” exclamavit; simul manibus trepide per os eius pectusque palpare coepit. Umeris comprehensum concussit atque sustulit; at ille e manibus eius trementibus elapsus rursus in arcam decidit, non ut homo vivus, sed velut corpus iners. Tum ingens eam horror invasit. Arcae operculum clausum fuerat; ipsa super eo iacuerat; illi homines aliquamdiu in cubiculo morati erant. Omnibus viribus quas furor ac metus ei suppeditabant Gerardum ex arca abripuit, ulnis sublatum ad fenestram pertulit, fenestramque impetu patefecit. Aura pura suavisque intro influxit.

Eum in fenestra lunae lumine collustratum collocavit. Facies ei cinerea erat; corpus totum flaccidum atque immobile iacebat. Cor eius manu temptavit.

Horrendum dictu! Cor quoque, ut cetera membra, immotum erat. Horrendum supra omnia: ipsa sui corporis pondere eum suffocaverat!

Tantae tam repentinae tamque insolitae calamitati nemo statim fidem habere potest. Gerardus, qui vix quinque minutis ante vivus in arcam intraverat, quomodo iam mortuus esse poterat?

Omnibus blandissimis nominibus, quae vel cor excogitare vel lingua proferre poterat, eum appellavit. Osculis eum cumulabat, amplexabatur, blanditiis permulcebat, orabat ut sibi saltem unum verbum diceret.

At ille ne tam ardentibus quidem amoris verbis respondebat, qualia Margarita nec umquam antea ei dixerat nec se dicere posse crediderat. Tum misera, toto corpore tremens, super cinereum illud os inclinata verba quaedam inepta effundere coepit, quae simul horrorem misericordiamque movebant.

“Eheu, mi Gerarde! Doleo te mortuum esse. Doleo me te occidisse. Ignosce mihi quod istis hominibus te abripi non permisi: id profecto satius fuisset quam quod nunc accidit. O Gerarde, quam graviter me facti mei paenitet! Quam vehementer me paenitet!”

Tum subito quasi furore correpta delirare coepit. “Non, non! Haec fieri non possunt; aut Deus non est. Res est immanis. Quomodo meus Gerardus mortuus esse potest? Quomodo ego Gerardum meum occidere potui? Amo eum! Deus meus, tu scis quantum eum amem. At ipse nescit; numquam illi dixi.”

“Si ille animum meum nosset, mecum loqueretur; non ita surdus esset Margaritae suae miserae. Hoc totum dolo fit, ut clamem atque ita eum prodam. Sed minime! Plus eum amo quam ut id patiar. Prius me ipsam suffocabo.” Tum manibus suis guttur apprehendit, ut saevam illam clamandi cupiditatem, quam dolor metusque excitaverant, comprimeret.

“Utinam unum saltem verbum proferret! O Gerarde, noli sine verbo mori! Miserere mei; obiurga me, sed loquere! Si mihi iratus es, increpa me! Maledic mihi! Id merui; stulta enim sum, quae virum quem plus quam me ipsam amabam interfecerim. Heu! Homicida sum, omnium homicidarum pessima. Succurrite, succurrite! Ego illum interfeci! Ah! Ah! Ah! Ah! Ah!”

Capillos sibi laniavit atque identidem tam feros tamque acutos clamores edidit, ut Dierici Brower sociorumque eius auribus velut funebre tintinnabulum insonarent. Omnes repente consurrexerunt et obstupefacti inter se aspexerunt.

CAPUT XVI

Martinus Wittenhaagen ad imas scalas stabat, sagitta nervo imposita paene ad caput usque retracta, cultro post se posito. Ubi homines illos sine Gerardo redeuntes vidit, tam vehementer obstupuit, ut arcum demitteret eosque ore hianti intueretur. Illi vicissim non minus mirabantur, quod eum ita instructum deprehenderant.

“Eho, sodales, num senex iste in nos sagittam mittere parabat?”

“Nugae!” inquit Martinus, solita sua stolida tranquillitate recepta. “Nervum modo novum experiebar. En, si hoc suspicamini, nervum ab arcu solvam.”

“Hem!” inquit Diericus suspicione motus, “aliquid in te esse suspicor quod nondum intellego. Lignum in focum impone, ut pelles nostras paulisper, priusquam abeamus, siccemus.”

Mox ignis luculentus accensus est; homines eum circumsteterunt, atque vestes eorum promissique capilli ignis calore fumare coeperunt. Tum vero e Margaritae cubiculo acutissimi clamores exauditi sunt. Omnes exsiluerunt; unus eorum candelam rapuit scalasque ad superiora cubicula ducentes cursu ascendit.

Martinus quoque propere surrexit. Subitis illis clamoribus perturbatus veritusque ne hominis curiositas periculum pareret, eum ab ascensu prohibere conatus est.

Tum Diericus a tergo eum brachiis complexus ceteros, ut eum tenerent, inclamavit. Interea ille, qui candelam gerebat, nemine iam obsistente in superiora evasit; ceteri omnes in Martinum irruerunt. Diu acriterque luctati sunt, ita ut non semel omnes humi volverentur, Martino inter eos volutante; tandem senem illum Samsonem superaverunt eumque manibus pedibusque eo fune vinxerunt, quem ad Gerardum vinciendum secum attulerant.

Martinus graviter ingemuit: viderat enim illum, dum certamen ferveret, ad Margaritae cubiculum pervenisse; ipse autem iam vinctus nullam opem ferre poterat.

“Age, dentibus stride, senex improbe!” inquit Diericus, certamine adhuc anhelus. “Dentibus tamen uti non poteris.”

“Ego quidem, sodales, vitas nostras haud satis tutas fuisse arbitror, quamdiu hic senex liberis membris utebatur.”

“Iste mihi argumento est Gerardum haud procul abesse,” alius interiecit.

“Utinam ita esset!” respondit Diericus. “Sed non tanta nobis fortuna contingit. Heus, sodales! Iorianus Ketel nimis diu in illius puellae cubiculo moratur. Ascendant aliquot ex nobis, ut videant quid ibi agat.”

Vix risus ille rudis, quem haec verba excitaverant, consederat, cum supra eorum capita strepitus pedum festinantium auditus est.

“En tandem venit! Age, Ioriane, quid rei est nunc illic?”

CAPUT XVII

Iorianus Ketel recta in Margaritae cubiculum contendit; ibique, summo cum stupore, eum ipsum quem quaerebat repperit pallidum immotumque, capite in Margaritae gremio posito. Illa supra eum genibus nixa haerebat, iam muta atque velut in saxum conversa. Oculi ei late patebant, sed hebetes quasi caligine obducti erant; neque lumen videbat neque advenam audiebat neque quicquam praeter pallidam illam faciem, quam gremio sustinebat, curabat.

Iorianus rei novitate horroreque perculsus constitit; candela in manu eius tremebat.

«Quid hoc est? Ubinam igitur toto hoc tempore latuerat?»

Margarita nihil ad haec respondit. Iorianus ad arcam vacuam accessit eamque diligenter inspexit. Iam rem intellegere coepit. Puellae vero tacita ac velut gelida desperatio Ioriani animum commovit.

«Miserandum spectaculum!» inquit. «Funesta huius noctis opera! Atque haec omnia propter paucas pelles! Satius erat eum nobiscum abduci quam sic perire. Misera ne respondere quidem mihi iam potest. Sed mane; experiamur num forte...»

Speculum parvum rotundumque, quod palmae magnitudinem non excedebat, de loco suo sustulit, ad Gerardi os naresque admovit, ibique paulisper tenuit. Cum illud removisset, superficies eius halitu obscurata erat.

«VIVIT ADHUC!» secum Iorianus Ketel dixit.

Quamquam Iorianus verba vix mussitaverat, Margarita ea protinus excepit: tam subito vitae atque animi ardor in eam rediit, ut statua marmorea sensum et motum repente recepisse videretur. Exsiluit colloque Ioriani bracchia circumdedit.

«O benedicta sit lingua quae mihi hoc nuntiavit!» Virum illum ingentem atque asperum iterum atque iterum amplexa est, tanta alacritate ut paene violenter eum premeret.

«Age, age; eum in calido collocemus,» inquit Iorianus. Nec mora: Gerardum sustulit et super stragula lecti deposuit. Tum lagunculam, quam secum gerebat, protulit; bis manum liquore ardenti Schiedamensi implevit, bis in Gerardi faciem vehementer aspersit. Liquoris acrimonia ad sensus recuperandos aliquid contulit; tenuissimum ille suspirium edidit. O sonum quo nihil umquam mortalium auribus iucundius accidit! Margarita ad eum convolavit; deinde subito restitit, tota tremebunda, ne tangendo laederet verita. Omnem enim fiduciam, quam in se habere solebat, amiserat.

«Recte facis; noli eum attingere,» inquit Iorianus. «Noli eum tam vehementer complecti quam me complexa es, ne spiritum, qui redire incipit, rursus expellas. Sine eum quiescere; profecto ad se redibit. Neque enim senex est.»

Gerardus alte suspiravit, et tenue coloris vestigium sensim in eius labiis apparuit. Iorianus ad ianuam contendit; vix tamen ad eam pervenerat, cum crura sibi a tergo comprehendi sensit.

Margarita erat. Ioriani genua serpenti similis circumplexa, manum illius exosculabatur blandisque precibus instabat. «Non indicabis, quaeso? Vitam ei servavisti; non potes profecto animum inducere ut eum rursus in sepulcrum detrudas, ut beneficium ipsum quod fecisti irritum reddas?»

«Minime, minime! Neque nunc primum vobis ambobus opitulor. Ego eram qui in ecclesia vobis dixi quo Gerardus ducendus esset. Praeterea quid mihi cum Dierico Brower? Potius suspensum illum viderim quam quicquam ei indicaverim. Unum tamen vellem ut mihi diceres: ubi sunt illae membranae? Centum coronati pro earum restitutione praemii nomine promissi sunt. Nonne hoc Ioannae meae liberisque nostris insperatum ac peropportunum lucrum esset?»

«Ah! Profecto centum illos coronatos accipient!»

«Quid ais? Num illae membranae in hac domo sunt?» Iorianus avide quaesivit.

«Non sunt; sed ego scio ubi sint. Per Deum ac sanctum Bavonem iuro te cras eas accepturum esse. Quandocumque volueris, ad me eas petitum venito; sed solus veni.»

«Plane insanirem, nisi solus venirem. Quid? Cum Dierico Brower centum coronatos dividam? Atque ossa mea intra ipsam cutem putrescant, si ulli mortalium significavero miserum hunc iuvenem hic latere.»

Protinus aufugit, ne diutius commoratus suspicionem moveret neve ceteri eum in cubiculum sequerentur. Margarita autem iuxta Gerardum genua flexit et, toto corpore tremebunda, pro eo Deum orabat.

«Quid istic supra agitur?» roganti Dierico Brower Iorianus respondit: «Quid, nisi quod puellam tantum terruimus, ut mentem paene amiserit? Quodam velut deliquio correpta erat.»

«Ergo omnes ascendamus, ut ei medeamur.»

«Sane, ut pavore ad sepulcra usque eam abigamus! Pater eius medicus est; eum excitavi et mandavi ut filiam ad sensus revocaret. Quin potius ad ignem redeamus?»

Tam libere tamque incunctanter haec dixit, ut nemini quicquam suspectum esset. Mox omnes consenserunt culinam deversorii Trium Regum multo calidiorem esse quam Petri domum; itaque, Martino prius vinculis soluto, discesserunt.

«Hoc, sodalis, memoria tene,» inquit Diericus Brower, cum iam in limine staret, «me recte coniecisse, praefectum autem oppidi erravisse. Dixeram nos sero venturos esse neque eum prehensuros: et sane sero venimus.»

Sic Gerardus una illa formidabili nocte carcerem ac sepulcrum paene attigit.

Qua autem tandem ratione ex tot periculis elapsus est? Non occulto illo receptaculo sollerter excogitato, non prompto Margaritae ingenio, sed repentino bonitatis motu in uno ex iis qui eum comprehensuri venerant orto: exiguum humanitatis vestigium, quod in hominis aliquanto temerarii pectore supererat, adiuvante simul lucri cupiditate, eum servavit. Adeo varii atque specie inter se pugnantes animi motus in eodem pectore miscentur; adeo etiam prudentissima consilia parum in posterum prospiciunt.

Qui natura moderatiores sunt aut fortuna mitiore utuntur, ita ut per vitae iter extrema illa gaudia maeroresque, quorum mens humana capax est, intacti effugiant, ii fortasse optimi hominum sunt, certe felicissimi. Talibus tamen lectoribus frustra conarer explicare quanta nunc beatitudo ineffabilis duorum horum amantium, tot vexationibus exercitatorum, animos perfuderit. Quin etiam iis qui summum gaudium summumque dolorem experti sunt, exigua haec mea dicendi facultas vix umbram illius voluptatis quam Margarita et Gerardus perceperunt proponere potest.

Assidere atque contemplari faciem carissimam, quasi e sepulcro revocatam, ad vitam, valetudinem, pulchritudinem celeriter gradatimque redeuntem; videre quemadmodum color rosarum dilectis genis, amoris fulgor dilectis oculis, verba dilectis labiis redderentur: hoc Margaritae gaudium obtigit, quod multorum annorum aerumnas compensare poterat. Gerardo vero datum est ex alto stupore expergisci, caput in Margaritae brachio requiescere sentire, eam quam supra omnes diligebat nova tenerioris amoris verba susurrantem audire, seque eius lacrimis, osculis dulcissimis ac blandis complexibus perfundi.

Numquam ante illum felicissimum momentum cognoverat quam ardenter, quam tenere Margarita se amaret. Inimicis etiam suis gratias egit. Alter alterum brachiis suaviter circumdedit, neque iam labores aut pericula praesentia videbantur: velut in alio orbe atque alia aetate post se relicta erant. Ille eam uxorem, illa illum maritum appellabat. Nonne sollemni sponsalium fide inter se devincti erant? Nonne una ante altare steterant? Nonne sanctae Ecclesiae benedictio coniunctioni eorum adfuerat, eiusdem vero maledictio iis qui eos disiungere conarentur imminebat?

At nulla mulier tam gravem animi contentionem impune ferre potest. Itaque Margarita paulo post languescere coepit, et in umerum Gerardi delapsa est, languide quidem subridens, sed omnino viribus atque animi firmitate destituta. Iam Gerardus vicissim sollicitus est, auxiliumque arcessere volebat. Illa vero blanda manu eum tenuit, oravitque ne se vel momento relinqueret. «Dum te

manu contingere possum, te salvum esse sentio; aliter id credere nequeo. O mi Gerarde, quam ineptus es! Nihil mihi mali est. Infirma sum, carissime, sed beata, o quam beata!»

Iam Gerardi partes erant dilectissimum illud caput excipere, cuius capilli largis undis soluti super eum defluebant, eamque, dum in sinu eius tremebat, fovere ac lenire verbis mollibus fiduciam reddentibus, susurris amoris, tenerisque blanditiis. Viro forti inter omnes mulieris venustates ipsa eius infirmitas est dulcissima.

O misellos! quam felices erant! Postridie discedendum erat; sed illud tunc nihil ad eos pertinebat. Mortem prope conspexerant, et ceterae omnes aerumnae iam leviores aura videbantur. Dum vita manet, manet spes; dum spes manet, manet gaudium. Quid illis, tam iuvenibus, qui sepulcrum paene conspexissent, unius aut biennii discidium esse poterat? Futurum tempus spe refulgebat, praesens vero caelum ipsum erat: ita dulcissimae horae praeteribant.

Heu tamen! innocentiae eorum alia quoque praeter carcerem sepulcrumque pericula imminebant: tum vero, ubi manifesta iam pericula cessaverant, ex propriis potissimum animis atque rerum imperitia eis maxima pericula oriebantur.

CAPUT XVIII

Ghisbertus Van Swieten sollicitudine vexatus totam noctem insomnem egit. Tonitrua enim fulguraque metuebat; alioqui cum ceteris Petri domum perscrutatus esset. Ubi primum procella penitus quievit, tacite scalas descendit, mulo sellam imposuit atque eo vectus ad deversorium Trium Regum Sevenbergae contendit. Ibi suos dormientes offendit, alios in sellis, alios super mensis, alios humi iacentes. Eos iratus e somno excitavit et inquisitionis irritae narrationem audivit, quam ipsi crebris suae diligentiae laudibus interspergebant.

«O me stultum, qui vos sine me proficisci passus sim!» exclamavit praefectus oppidi. «Capite meo spondeo eum ibi toto tempore fuisse. Num sub puellae lecto quaesivistis?»

«Minime; neque enim tantum ibi spatii erat, ut homo contineri posset.»

«Unde id scitis, cum ne inspexeritis quidem?» infrendens inquit Ghisbertus. «Non modo sub lecto, verum etiam in ipso lecto quaerere debuistis; omnes praeterea tabulas ligneas cultellis pulsare ac diligenter explorare. Agite, exsurgite: ego vobis ostendam quomodo quaerendum sit.»

Diericus Brower surrexit totumque corpus excussit. «Si eum inveneris, equum me appellato, non hominem.»

Paulo post Petri domus rursus circumdata est.

Senex ille iracundus mulum Ioriano Ketel custodiendum tradidit, deinde cum Dierico Brower ceterisque domum intravit.

Domus vacua erat.

Nemo usquam apparebat, ne Petrus quidem. Scalis in superiora conclavia ascenderunt; tum subito unus e comitibus clamorem sustulit et per apertam Petri fenestram foras digito monstravit. Ceteri illuc respexerunt: ecce haud procul inde is ipse quem quaerebant per agros placide incedebat, comitantibus Margarita et Martino. Ghisbertus exsultans clamorem sustulit, scalas decucurrit atque in mulum se coniecit; tum ipse una cum suis acri impetu eos insequi coepit.

CAPUT XIX

Gerardus, nuperis periculis cautior factus, ante lucem surrexit Martinumque excitavit. Miratus est vetus miles; nam Gerardum superiore nocte per fenestram effugisse putaverat. Cum rogarent qua via iuvenis tutissime e patria exire persequentiumque manus effugere posset, unam tantum tutam esse respondit. «Per vastam silvam te ipse ducam ad semitam mihi probe notam, qua equites iter facere solent. Ea brevi ad deversorium pervenies, ubi equum velocem tibi commodabunt; tum uno die equo citato extra Hollandiae fines pervenies. Sed proficiscamur priusquam huius loci incolae e lectulis surgant.»

A Petri domo silva unum circiter stadium et dimidium aberat. Iter ingressi sunt: Martinus arcum tresque sagittas secum ferebat, nam dies Iovis erat; Gerardus nihil praeter validum baculum quercinum, quem Petrus itineris causa ei dederat.

Margarita, cum via madida esset, et tunicam et vestem amplam anulis suffultam altius fibulis sustulit. Petrus usque ad saepem horti eos prosecutus est; ibi iuveni benedixit, maiore quam in rebus cotidianis soleret animi commotione.

Sol iam e terrae margine emergere coeperat, cum illi agrum saxis asperum transirent silvam petentes. Dimidiam fere eius partem emensi erant, cum Margarita, quae identidem trepide retro respiciebat, subito exclamavit atque, naturali quodam impetu ducta, ad nemus currere coepit, toto cursu prae metu clamans.

Ghisbertus enim cum suis eos acriter insequebatur.

Repugnare dementia fuisset. Martinus et Gerardus Margaritae exemplum secuti sunt. Insecutores paulatim intervallum minuebant; Martinus autem identidem clamabat: «Ad silvam tantum pervenite! Ad silvam tantum!»

Tantum iam initio fugae praecesserant, ut pedites eos assequi non possent; et Martini verbis nova spes animos eorum erexit. Iam enim grandes arbores ramos velut amica bracchia ad eos protendere, foliaque velut tegumentum, sub quo laterent, praebere videbantur.

Sed inopinatum periculum eis obstitit. Ferox ille praefectus oppidi senex in mulam se coniecit eamque calcaribus ad cursum incitans et suos et fugientes praeteriit. Volebat scilicet iter eis praecidere. Magno impetu semicirculum cursu describens ad ipsam silvae oram pervenit, recta ante Gerardum; ceteri, quod ad eum attinebat, impune effugere poterant.

Margarita eiulavit Gerardumque complexa suo corpore protegere conata est; ille vero eam sine ulla comitate a se reppulit.

Ghisbertus prae ardore oblitus erat feras etiam exagitatas in venatorem impetum facere; nec meminerat duos homines invicem odisse posse, atque utrumque alterius mortem cupere.

Gerardus autem, cum Ghisbertus pro certo haberet Gerardum sibi e via cessurum esse, non declinavit: immo fero ac triumphanti clamore edito in ipsum impetum fecit, totis animi corporisque viribus ictum intulit. Baculus quercinus ingenti fragore Ghisberto in os impactus est; is sub cauda mulae prostratus calcibus humum crebro tundebat, quasi diaboli tympanum pulsaret; sanguis ei per faciem defluebat, collareque resperserat.

Proximo momento tres illi silvam intraverant. Clamor autem consternationis ultionisque, quem Ghisberti satellites, domino tam gravi ictu prostrato, sustulerunt, fugientes docuit non iam de fuga tantum, sed de vita aut morte certandum esse.

«Quid fugimus?» anhelans exclamavit Gerardus. «Tibi arcus est; mihi vero hic!» Atque cruentum baculum concussit.

«Puer!» intonuit Martinus. «PATIBULUM! Sequere me!» Dixit et in silvam aufugit. Mox clamorem audierunt, qualem canum venaticorum grex edit, ubi praedam conspexit. Iam persecutores silvam intraverant et fugientes inter arbores discurrentes conspexerant. Margarita currens gemebat ac spiritum aegre ducebat; Gerardus dentibus compressis baculum fortiter tenebat. Mox in densum rigidumque coryletum inciderunt. Martinus eo se praecipitavit, teneros virgultorum ramos humeris disiecit, quasi segetem stantem disiceret.

Vix triginta passus per illud progressi erant, cum quattuor semitas caecas invenerunt.

Unam Martinus elegit. «Inclinate vos,» inquit; atque illi flexis corporibus, paene repentes, per eam elapsi sunt. Paulo post alia semitarum angustarum et tortuosarum compita occurrerunt. Unam ingressi sunt, quae primum retro ducere videbatur; sed mox flexum faciens eos tandem ad pinetum densum perduxit, ubi solum durum ambulantibus facilem transitum praebebat. Nulla ibi semita erat; abietes autem tenerae tam confertae crescebant, ut ne novem quidem pedes ante nasum cernere posses.

Aliquantum per hoc nemus progressus Martinus consedit; quippe qui militando didicisset, periculo sublato, timorem ipsum deponere. Panem igitur et pernae frustum e pera protulit placideque ientare coepit.

Duo iuvenes attoniti eum spectabant. Ille vultibus eorum respondit:

«Ne tota quidem Sevenberga nunc vos inveniret. Tu vero, Gerarde, longe antequam Italiam attingas, crumenam amittes. Itane pecuniam gestari soles?»

Gerardus deorsum respexit: ecce magna crumena triangula catenulis fibulae loroque perae viatoriae ita implicata erat, ut inde penderet.

«Haec mea non est,» inquit. «Quidnam intus habeat, miror.» Eam explicare conatus est; at inter coryletum transeundum catenulae tam arcte fibulae loroque se implicuerant, ut eas explicare non posset. «Invita me relinquere videtur,» inquit Gerardus, crumenamque cultro expedire coactus est. Explorata crumena, nummi argentei omnium magnitudinum satis multi intus inventi sunt; sed tumorem illius plerumque efficiebant chartae fuscae complures, iterum atque iterum complicatae. Subito quasi lumen animo Gerardi affulsit.

«Atqui senis illius furacis crumena est! En vero, chartis referta est, quibus hominibus imponat!»

Mirabantur tamen quo pacto crumena praefecti oppidi ad Gerardum pervenisset.

Tandem veram causam coniecerunt. Verisimile erat crumenam ab anteriori parte sellae Ghisberti pependisse, Gerardumque, cum in hostem impetum faceret, eam inscium abripuisse; ita uno eodemque motu et adversarium prostraverat et crumena spoliaverat.

Gerardus hoc facto laetabatur; Margarita autem angebatur.

«Abice eam, Gerarde, aut Martino referendam trade. Iam te furem appellant; ferre hoc non possum.»

«Abicere? Illi reddere? Ne unicum quidem stiverum! Haec praeda ab hoste in proelio iure capta est. Nonne ita est, Martine?»

«Ita profecto. Chartas fuscas, si voles, remitte; at crumenam ipsam aut nummos reddere peccatum esset.»

«O Gerarde,» inquit Margarita, «in terras longinquas iturus es. Dei nobis favore opus est. Quomodo eam sperare possumus, si aliena retinemus?»

Gerardus tamen aliter rem interpretatus est.

«Caelum ipsum eam mihi miraculo quodam tradidit; itaque pro caelesti munere servabo,» inquit pius ille adulescens. «Sic etiam populus Deo dilectus Aegyptios spoliavit, atque a Deo benedictus est.»

«Ut tibi placet, ita fiat,» submissa voce respondit Margarita. «Tu me sapientior es. Maritus meus es,» submurmurans addidit; «num me decet tibi contradicere?»

Haec tam demissa verba Margaritae, quae usque ad illum diem plerumque in rebus agendis superior fuerat, Martinum primo in admirationem adduxerunt. Post aliquod tempus eadem ei in mentem redierunt; tum vero minus miratus est.

Gerardus eam pro coniugali obsequio tenero osculo prosecutus est. Tum manibus iunctis iter in intimam silvam persecuti sunt, Martino viam monstrante. Quo longius processerunt, eo securiores ab insequentibus se esse arbitrabantur; neque enim oppidani umquam tam longe in partem nemoris semitis carentem penetrare audebant.

Impetuosi animi cito paenitentia tanguntur. Vix Gerardus se omni periculo ereptum sensit, cum conscientia eum pungere coepit.

«Martine, utinam non tam graviter percussissem!»

«Quem? Ah, istud omitte; leviter etiam poenas dedit pro meritis.»

«Martine, dum baculum in eum demittebam, canos eius conspexi. Haud puto canos illos mihi brevi ex oculis discessuros.»

Martinus contemptim fremuit. «Quis meli propter canos parcit? Quo canior hostis, eo senior; quo senior, eo callidior; quo callidior, eo magis occidendus est.»

«Caedis? Caedis, Martine? Ne de caede quidem loquaris!» Totus autem Gerardus horrore contremuit.

«Valde fallor, nisi occidisti,» hilari voce respondit Martinus.

«Caelum avertat!»

«Senis nebulonis calvaria velut iuglandis putamen crepuit. Hahae!»

«Deus et sancti id avertant!»

«De mula devolutus est tamquam saxum e plaustro excussum. Tum mecum dixi: 'Hic quidem de medio sublatus est.'» His dictis ferreus ille miles immiti risu os diduxit.

Gerardus in genua procidit proque hostis sui vita orare coepit.

Hic Martinus patientiam amisit. «Nugae! Merum histrionum ludicrum! Tu, qui te doctum esse profiteris, nescisne prudentem virum numquam hostem ferire nisi ut interficiat? Quid porro tantus tumultus de senibus occidendis? Si iuvenis esset, cui tot voluptates adhuc manerent, vinum, feminae, praeda, tum sane aliud esset! At senem, qui iam in ipso sepulcri margine stat, cur non intro impellas? Hodie aut cras eo descendendum est; quis locus senibus canis aptior? Ego vero, si quando tam misero fato ad Ghisberti aetatem pervenero, ut non meis, Martini Wittenhaagen, cruribus, sed mulae pedibus opus habeam, et dorsum mihi tale sit»—hic lignum arcus pulsavit—«non tale»—hic nervum percussit—«grates agam benedicamque cuicumque iuveni me, quemadmodum tu senem illum institorem, ictu in caput dato liberaverit. Male illi sit etiam post mortem!»

«O culpa mea! culpa mea!» clamavit Gerardus pectusque manu percussit.

«Aspice,» inquit Martinus Margaritae contemptim, «animo adhuc sacerdos est. Cum vero ira non ardet, per sanctum Paulum, quam mollis est!»

«Tace, Martine!» increpuit Margarita. Tum Gerardum bracchiis circumplexa duplici quasi vi consolata est, prudentia muliebri et vocis suavitate.

«Mi carissime,» submissa voce dixit, «oblivisceris te ne unum quidem gradum de via deflexisse, ut ei noceres qui te, ut occideret, persequebatur. Ab eo fugiebas; ille in te incitata mula invehebatur. Tum demum percussisti, te defendens, uno tantum ictu, eo instrumento quod forte manu gerebas. Si malitia te impulisset, cultrum strinxisses, aut ictum iterum iterumque intulisses. Quotiens homines baculis, non semel sed multis plagis, caesi sunt, neque tamen quisquam mortuus est! Quodsi inimicus tuus cecidit, sua ipsius malitia, non tua, Deo sic volente, id accidit.»

«Benedicat tibi Deus, Margarita, benedicat, quod ita sentis!»

«Verum tamen, dilectissime, si tibi forte accidit ut istum impium occideres, eo magis properandum est ut ex Hollandia quam primum fugias. Age, eamus!»

«Minime vero, Margarita,» respondit Gerardus. «Hominum ultionem non timeo, Martino huic et densitate silvae fretus; unum illum metuo, cuius oculus ipsam silvam penetrat hominisque cor legit. Si eum tantum me defendendi causa percussi, bene se res habet; sin odio motus sum, ille ultorem sanguinis me persequi iubebit usque in Italiam; in Italiam dico? immo ad extremos terrae fines.»

«Silete!» stomachans inquit Martinus. «Propter vestrum garritum nihil audire possum.»

«Quid rei est?»

«Nihilne audis, Margarita? Aures meae iam senescunt.»

Margarita aures intendit; paulo post sonum quendam canorum percepit, quasi gravis campanae uno ictu longe resonantis. Ita Martino eum descripsit.

«Immo audivi,» respondit ille.

«Et ego quoque,» inquit Gerardus. «Pulcher sane sonus erat. En iterum auditur! Quam suaviter aurae ipsi admiscetur! Longe abest. Ante nos venit, nonne?»

«Non, non! Sonorum repercussus in hac silva peregrini aures fallit. Ex pineto ille sonus venit.»

«Ex illo ipso pineto, quod transivimus?»

«Quod transivimus?»

«Quid est, Martine? Num hic sonus aliquid significat? Pallidus es.»

«Mira res!» inquit Martinus risu languido cum irrisione mixto. «Quin etiam rogat num quid momenti habeat! Age, pergamus, pergamus! Quidquid est, saltem hinc in locum aptiorem perveniamus.»

«Aptiorem? Ad quam rem?»

«Ut consistamus et vim persequentium excipiamus, Gerarde,» graviter inquit Martinus; «utque militum more moriamur, ternis hostibus pro unoquoque nostrum interfectis.»

«Quidnam est ille sonus?»

«ULTOR SANGUINIS EST.»

«O Martine, serva eum! O caelum, miserere nostri! Quodnam novum et arcanum periculum nobis imminet?»

«PUELLA, CANIS SAGAX EST QUI SANGUINEM OLFACTU VESTIGAT!»

CAPUT XX

Hominum vulgarium fortitudo, non secus ac ingenium, angusto quodam tramite continetur. Paululum modo ex illo tramite eos educas, continuo deficiunt. Martini fortitudo intra suos fines perfecta erat. Multis ille periculis in aspera vita sua obviam ierat eaque superaverat; eiusmodi autem pericula, quippe quae iam bene noverat, Lacedaemoniorum constantia, paene etiam neglegenter, excipere solebat. At numquam a cane vestigatore sanguinis insectatus erat, neque umquam viderat certissimum bestiae illius odorandi sensum humana sollertia deceptum.

Ita insolita rei novitas, cui quasi prodigii religio accesserat, ferreum eius animum fregit. Paucos passus progressus, arcu innixus constitit; vires simul et spes ex eo sensim effluere videbantur. Gerardus autem, cui periculum, quanto longius aberat, tanto levius videbatur, eum hortabatur ut fugerent.

«Quid prodest?» maestus respondit Martinus. «Si ex silva evaserimus, vili pretio vitam vendemus; hic prope locum novi ubi vitam nostram magno pretio vendere possimus.»

«Heu, bone Martine!» exclamavit Gerardus. «Ne tam cito desperaveris. Aliqua profecto effugiendi via reperiri potest.»

«O Martine!» inquit Margarita, «quid si diversas vias iniremus? Solius Gerardi vita petitur. Num nullo modo fieri potest ut nos duos persecutores sequantur, ille autem salvus evadat?»

«Puella, canis illius naturam ignoras. Non huius aut illius hominis vestigium sequitur, sed sanguinis. Pro capite meo spondeo eos canem in eum locum duxisse ubi Ghisbertus corruit; atque inde, a sanguine mortui ad eum qui sanguinem fudit, exsecrabilis illa bestia persecutores ducet, etiamsi Gerardus per mediam aciem militum currat aut Mosam tranaverit.» Haec locutus iterum in arcum incubuit caputque demisit.

Canis vox suavis ac plena per silvam resonabat.

Numquam tam canorus latratus
In Creta, Sparta aut Thessalia
Clamore venantium cornuve exceptus est.

Mirum est quam saepe ea ipsa quae pulcherrima sunt terrorem mortemque afferant. Serpentis boae oculus, dum praedam velut fascino tenet, mira pulchritudine fulget: nulla regia corona gemmam tam pretiosam gestat; quasi

carbunculus est cui perpetuo viridis smaragdi fulgor alludit. At cervus eum conspicatus omnem movendi facultatem amittit, tremensque mortem opperitur. Eodem fere modo, si auditum cum visu conferre licet, suavis ille plenusque sonus Martinum Wittenhaagen quasi fascinare videbatur. Stabat dubius, attonitus, omni animi robore exutus. Ne Gerardus quidem multo melius se habebat.

Novissima enim Martini verba eum perculerant. Senem percusserat sanguinemque eius effuderat; nunc ipse ille sanguis quadrupedem sanguinis ultorem in eius vestigia perducebat. Nonne in his caelestis numinis digitus apparebat?

Cum viri sic metu obriguissent, mulieris mens contra summa alacritate versabatur. Is enim quem amabat in discrimine vitae erat.

«Cultrum mihi commoda», Martino dixit. Ille tradidit.

«Sed in manibus tuis parum proderit», adiecit.

REPENTE INGENS CANIS E CORYLETO ERUPIT

Tum Margarita callide quiddam molita est. Post Gerardum se recepit, atque clam cultro brachium sibi incidit, ut sanguis large proflueret. Deinde inclinata tibialia calceosque sanguine oblinere coepit; et, dum sanguis manabat, identidem eos oblinebat, tam sollerter ut neque Gerardus neque Martinus quidquam animadverteret. Tum militis brachium arripuit.

«Age, virum te praesta», inquit, «et desine tandem cunctari. Duc nos in locum tam densis virgultis tectum ut hostes multitudine sua nihil proficiant.»

«Eo iam», morose respondit Martinus. «Properando nihil proficimus. Canem effugere non possumus; et locus ille haud procul abest.» Tum sinistrorsum conversus viam praeivit, eo incessu quo damnati ad supplicium ducuntur.

Paulo post eos ad densum coryletum perduxit, simile ei quod mane ad fugam eis adiumento fuerat.

«Ecce», inquit, «vix unius stadii latitudinem habet; sed ad rem nostram sufficiet.»

«Quid igitur nobis faciendum est?»

«Hoc virgultum pertransire et ex altera parte exspectare. Tum, dum illi rari atque dispersi perrumpunt, tres sagittis conficiemus, duos fustibus ad mortem caedemus; reliqui nos occident.»

«Nihilne aliud excogitare potes?» inquit Gerardus.

«Nihil.»

«Ergo, Martine Wittenhaagen, ego ducatum suscipiam; tu enim consilium perdidisti. Age, potesne tam iuveni quam ego sum parere?»

«Certe potes, Martine!» exclamavit Margarita. «Noli Gerardo refragari; plus sapit quam aetas eius pollicetur.»

Martinus aegre ac tacite consensit.

«Quod me facere videbitis, idem vos facite», inquit Gerardus; magnumque cultrum vagina eduxit. Singulis fere passibus unum aut alterum coryli surculum ad imas radices desecabat; deinde conversus surculos ita inter reliquos adhuc stantes implicabat ut ad pectus hominis usque attollerentur. Martinus idem faciebat, sed animo obstinato speque omni destituto. Cum maiorem iam coryleti partem magno labore peragrassent, latratus canis propius propiusque audiebatur, minus iam canorus, sed vehementior et asperior.

Margarita tremuit.

Martinus pronus in ventrem procubuit auresque intendit.

«Ungulas equi audio», inquit.

«Immo», respondit Gerardus, «mulae esse suspicor. Exsecrabilis ille Ghisbertus etiamnunc vivit: nemo alius tanta pertinacia me persequeretur.»

«Hostem numquam ferias nisi ut interficias», tristis inquit Martinus.

«Hac vice fortius feriam, si caelum mihi occasionem dederit», respondit Gerardus.

Tandem e coryleto in rariorem silvam evasere. Arbores illic grandes erant sed magnis intervallis dissitae; ea parte effugium nullum patebat.

Iam canis latratui viginti fere hominum voces, vociferantium atque conclamantium, se admiscebant.

«Totus pagus nos persequitur», inquit Martinus.

«Nihil moror», respondit Gerardus. «Audi, Martine. Iter ita composui ut cani expeditum sit, hominibus autem impeditum; sic illos seiunctos excipere poterimus. Canis igitur homines antevertet; simul atque e coryleto exierit, occidendus nobis erit.»

«Canis? Plures sunt quam unus.»

«Unum tantum audio.»

«Ita est: unus vocem emittit, ceteri taciti currunt; sed ubi prior ille odorem perdiderit, alius latrabit. Duo saltem canes aderunt, nisi forte daemones caninis pellibus induti sunt.»

«Ergo duos pro uno occidemus. Simul atque mortui erunt, in coryletum rursus intrabimus atque eadem via recta regrediemur.»

«Bene excogitasti, Gerarde!» exclamavit Martinus, animum paulatim resumens.

«Sile! Homines iam inter arbores sunt.»

Tum Gerardus susurrans imperavit quid cuique faciendum esset.

«Tu cum arcu ad latus coryleti consiste, illic in fossa. Ego paucis tantum passibus ad illam quercum progrediar et post truncum delitescam. Canes me sequentur; dum ex virgultis prorumpunt, quot poteris sagittis confice; reliquos ego, dum quercum circumcurrunt, fuste capita contundam.»

Martini oculi micuerunt. Uterque locum sibi destinatum occupavit.

Clamores vociferationesque propius propiusque accedebant; mox etiam tenerorum virgultorum strepitus audiebatur; atque interdum canis ille vestigii numquam fallax singulos latratus edebat.

Horrendum erat! Ramorum sonitus paulatim appropinquabat; iam inevitabilis de vita ac morte pugna singulis momentis propius instabat, praeeunte illo velut funebri signo. Tum tremebunda manus Gerardi umero imposita est. Ille, cuius nervi iam intentissimi erant, vehementer exsiluit.

«Martinus ait, si forte separari cogamur, ad illam proceram fraxinum conveniendum esse, iuxta quam huc intravimus.»

«Ita, ita, ita! Sed redi, per caelum! Ne huc in apertum exeas!»

Illa ad Martinum recurrit; sed priusquam ad eum pervenire posset, repente ingens canis e coryleto erupit atque ad momentum erectus substitit. Margarita metu se contraxit; at bestia eam ne respexit quidem. Odor cani idem praestabat quod nobis visus. Paullulum nasum demisit, tum proximo momento horrendo ululatu edito recta ad quercum, post quam Gerardus latebat, prosiluit; statimque praeceps devolutus, saxi instar immobilis, iacuit; sagitta enim ex arcu quem Martinus iuxta coryletum tenebat emissa corpus eius transfixerat.

Eodem momento alter canis ex virgultis prodiit atque mortuum socium odoratus est. Gerardus obviam ei prosiluit; sed priusquam baculo uti posset, velut fulgur album bestiam percussit. Illa in pulvere iacuit, gravissime vulnerata, non tamen interfecta, miserabilem ululatum edens.

Gerardo tempus non fuit quo eam conficeret. Coryletum iam tam prope strepere audiebatur ut ipsum vivere videretur. Manu vehementer significavit Martino ut retro cederet, ipse vero aliquot passus dextrorsum cucurrit; mox caute in densum virgultum irrepsit, eodem ipso tempore quo tres viri ex eo

proruperunt. Hi reliquos socios longo intervallo antecesserant; ceteri alii aliis intervallis subsequebantur. Gerardus paene manibus genibusque innixus retro reptabat. Naturali quodam instinctu ducti Martinus et Margarita ipsi quoque per suam fugae viam eodem modo retro repserunt.

Sic intra paucorum passuum spatium persecutores ac fugientes, diversis vestigiis insistentes, se invicem praeteribant.

Magnus clamor inventos canes, alterum mortuum alterum vulneratum, indicavit. Tum undique strepitus vocum increbruit, et, quotiens alii atque alii persecutores ad locum conveniebant, maior fiebat. Venatores, ut subita re perculsi saepe faciunt, tempus otiose conterebant; fugientes autem quam maxime eo utebantur.

«Nullum iam canem audio», Margaritae susurravit Martinus; iam enim pristinum animum receperat.

Nunc Margaritae contigit trepidare atque desperare.

«Heu, cur a Gerardo discessimus? Gerardum meum interficient, nec ego iuxta eum adero!»

«Immo vero! Nemo ex illis tantum ingenii habet ut eum capere possit. Num iussisti eum apud fraxinum nobis occurrere?»

«Ita, id ei mandavi. Bene tibi, Martine, quod eius rei meministi. Ad fraxinum festinemus!»

«Ita, sed tacitius.»

Iam ad extremam coryleti oram prope pervenerant, cum repente a tergo clamores atque conclamationes audiverunt. Insecutores intellexerant fugientes adhuc in coryleto esse; itaque retroversi virgulta rursus pervestigare coeperant.

«Nihil refert», trementi comiti Martinus susurravit. «Satis temporis habebimus ut e virgultis evadamus atque celeri cursu eorum conspectum effugiamus.»

«Ah!»

Repente substitit. Nam cum iam e fruticeto erupturus esset, oculis hominem conspexit veluti excubias agentem. Ghisbertus Van Swieten erat, mulae insidens. Fascia sanguine imbuta nasum eius tegebat, cuius dorsum fractum erat; supra eam autem oculi acerrime circumspiciebant. Ex eorum obtutu facile intellegebatur eum strepitum fugientium per virgulta audivisse et in eos intentum esse. Martinus diram exsecrationem submissa voce edidit, deinde arcui summa cautione nervum aptavit; eademque cautione ultimam quam habebat sagittam nervo aptavit.

Margarita manibus faciem operuit, nec quicquam dixit. Videbat aut hunc hominem aut Gerardum mori necesse esse. Primo autem metu paululum remisso inter digitos prospexit, corde adeo vehementer pulsante ut ad ipsas fauces ascendere videretur.

Iam arcus attollebatur; iam sagitta letalis lente firmiterque ad caput usque retrahebatur. Tum vero eodem temporis puncto vir agilis post tergum in Ghisbertum prosiluit tanta celeritate, quanta accipiter in columbam devolare solet. Sudarium super praefecti oppidi caput coniecit; uno manus motu totum caput eo obvolvit. Deinde illum e sella detorsit, ita ut graviter humi concideret, ubi metu gemens iacebat. Gerardus ipse statim post eum desiluit.

«Pst! Martine! Martine!»

Martinus et Margarita e virgultis processerunt; prior os stupore apertum tenebat atque exclamabat: «Nunc fugite! Fugite! Dum omnes illi in fruticeto sunt, salvi sumus!»

In ipso tamen discrimine, cum iam salus in manibus esse videretur, Margarita, quae hucusque tam fortiter omnia tulerat, ut casus tulit, viribus deficere coepit; id partim ob sanguinem amissum accidit.

«O mi dilectissime, fuge!» aegre spirans inquit. «Relinque me; animo linquor.»

«Non, non!» exclamavit Gerardus. «Aut una moriemur aut una salvi erimus. En mula! Tu in eam conscende; ego iuxta te curram.»

Confestim Martinus mulam Ghisberti conscendit; Gerardus puellam iam deficientem bracchiis sustulit atque in sella collocavit; tum arcum e Martini manibus accepit.

«Auxilium! Proditio! Caedes! Caedes!» vociferatus est Ghisbertus, qui repente coxis nixus sese erigere conabatur.

«Tace, canis!» rugivit Gerardus, atque iterum pede in iugulum eius incubuit, ut homines viperam conculcare solent.

«Num eam firmiter tenes? Age igitur, fuge! Pro vita nostra! Pro vita!»

Sed eodem ipso momento quo Martinus mulae latus calcaneo pulsans eam subito incitavit, quae posticis ungulis lapillos disiecit antequam in levem cursum erumperet, atque eodem momento quo Gerardus pedem a Ghisberti gutture sustulit ut curreret, Diericus Brower cum quinque comitibus, qui mandata petendi causa redierant atque praefecti clamores audiverant, magno cum fremitu e coryleto in eos proruperunt.

CAPUT XXI

Sermo usitata est via qua homines cogitata proferunt; sunt tamen animi motus tam simplices tamque vehementes, ut non verbis, sed sonis ipsis disertis erumpant. Talibus momentis homo ea quibus a ceteris animantibus distinguitur amittere videtur, neque quicquam aliud esse quam unum e praestantioribus animantibus; nam et illa, cum vehementer commoventur, voces repente edunt, etsi loqui nequeunt.

Horrendum quiddam ac plane ferinum inerat tum rugitui triumphantium, quo insectatores e fruticeto in fugientes proruperunt, tum acuto terroris clamori, quo hi se fuga proripuerunt. Insequentium manus, vix duobus pedibus a fugientium tergis remotae, nihil nisi inanem aerem prehendere potuerunt. Diericus autem et socii, velut leones quibus saltus in praedam irritus cessisset, paulisper perturbati constiterunt; ita Gerardus et mula viginti ulnarum spatium inter se atque illos interponere potuerunt. Tum persecutores armis elatis rursus post eos evolaverunt.

Pro certo habebant se fugientes comprehensuros; neque enim tum primum inter se cursu certabant. Eo ipso mane, cum per apertum campum fugientes sequerentur, illis tribus manifesto appropinquaverant; nunc demum rursus aequis condicionibus certabatur, cum victoria ex sola currendi celeritate penderet. Ducentarum ulnarum spatium momento temporis confectum est; idem tamen viginti ulnarum intervallum inter fugientes et insequentes manebat.

Diericus Brower intellegere non poterat cur Gerardus nunc tanto celerius quam eo mane curreret. Causa autem haec erat: ubi tres simul currunt, tardissimi cursui reliqui se accommodare coguntur. A Petri domo ad silvae marginem Gerardus Margaritae gradu cucurrerat; nunc vero suo ipse cursu ferebatur. Mula enim tam pernix erat, ut omnes longe post se relinquere potuisset. Accedebat quod iuventus vitaque casta atque sobria vim suam iam ostendebant. Spatium inter fugientes et insectatores ita paulatim augebatur, ut vix quisquam animadverteret.

Tum Diericus summis viribus connisus quattuor ulnarum spatium recuperavit; sed paucis post momentis Gerardus idem intervallum sensim rursus auxit. Insectatores maledicta iacere coeperunt.

Quae cum Martinus audisset, facies ei subito hilaritate refulsit. «Animum adde, Gerarde! Animum, fortissime adulescens! Iam inter se dispersi currunt!»

Ita sane erat. Unus enim ex Dierici sociis ipsum iam anteibat, alius autem longe post ceteros remanebat.

Ad clivum deinde pervenerunt haud ita arduum, sed longum; hic iuventus, animi pertinacia, vitaeque sobrietas multo etiam plus quam antea valuerunt.

Priusquam ad summum iugum perveniret, quadraginta vitae anni Diericum tamquam quadraginta glandes plumbeae deorsum premebant. «Frustra laboravimus», anhelans inquit. «Si vivum comprehendere non potestis, occidite!» Ipse currere desiit et lento iam gradu sequebatur. Iorianus Ketel mox cursum remisit, deinde alius; sic unus post alterum consistebat, donec Gerardus omnes cursu exhausisset, uno excepto, qui, haud secus ac pertinacissimus canis venaticus, insequi pergebat, quamvis singulis momentis longius relinqueretur. Ericus Wouverman, nisi fallor, vocabatur.

Hoc uno adhuc insectante, ad alium in silva collem pervenerunt, cuius ascensus priore brevior, sed multo arduior erat.

«Iubam prehende!» exclamavit Martinus.

Gerardus paruit, mulaeque iubam apprehendit; ita mulae auxilio clivum celerius ascendit quam antea suis viribus currerat.

Quod ubi ille Dierici comes vidit, animus ei concidit. Iam enim centum sexaginta ulnarum spatio a Gerardo aberat, atque a proximo qui ipsum sequebatur paulo amplius quam tantundem praecurrerat. Repente igitur substitit et, Dierici iussu, arcuballistam deprompsit, eamque certa manu in fugientes intendit. Cum illi tres iam post summum collis iugum e conspectu labi inciperent, telum misit, quod stridens inter eos transvolavit.

Clamor paventium exortus est; proximo autem momento, quasi fulmine de caelo percussi essent, omnes una cum mula humi iacebant.

CAPUT XXII

Tam subito ac velut praestigiis res acciderat, ut is ipse qui telum miserat paulisper obstupesceret. Deinde clamore socios advocavit, ut ad capiendos fugientes adessent, et ipse clivum ascendere coepit. Sed priusquam mediam eius partem confecisset, Martinus Wittenhaagen e terra surrexit arcum intentum manu tenens. Quo conspecto, Ericus Wouverman protinus post arborem se abdidit ac quam artissime corpus contraxit. Notissima erat Martini sagittandi peritia; canis autem, quem paulo ante sagitta confoderat, quam periculosus esset arcus illius satis ostenderat.

Ericus pone truncum arboris latens caput caute exseruit: ecce sagittae cuspis in ipsum adhuc intenta erat. Micantem eam vidit; nec e latebris exire audebat.

Cum ita aliquamdiu subinde prospiceret et se reciperet, socii eius magno agmine adcurrerunt.

Tum Martinus risu contemptuoso emisso e conspectu evanuit; nec multo post auditus est mula vectus inde abire.

Omnes viri una in summum collem concurrerunt. Inde pratum angustum, sed paene interminabile, inter silvas patebat.

Procul, immenso intervallo, Gerardum et Margaritam currentes conspexerunt; hi propter distantiam culicibus similes videbantur. Martinum autem viderunt mula incitatissima eos sequentem, tam celeri cursu ut venter ei terram paene tangeret.

Venatores igitur non cursu solum, sed etiam astu superati erant. Quid autem Martinus egerit, paucis exponendum est. Ex casibus eodem tempore incidentibus causas saepe colligimus; sed haec temporis congruentia nonnumquam nos fallit. Sic omnes aliquando vidimus leporem, eodem ipso momento quo sclopetum disploditur, in vepribus offendisse atque procubuisse; credimus eum telo ictum esse, donec ille integer citato cursu aufugiens spem nostram eludit. Similiter mula praefecti oppidi eodem fere tempore quo arcuballistae telum supra caput eius sine noxa stridens praeteribat, pede in cuniculi foveam incidit. Inde prolapsa utrumque vectorem excussit.

Gerardus Margaritam labentem excepit, sed eius pondere atque impetu ipse quoque humi prostratus est; ecce omnes fabulae personae passim solo iacebant.

Mula mansueta statim resurrexit ac tremebunda constitit. Mox et Martinus surrexit; circumspiciens cum unum tantum hominem insequentem cerneret, amantes iuvenes pedibus fugere iussit, dum ipse hostem contineret, ut supra narravi.

Deinde ipse mula provectus socios consecutus est; quos cum post longiorem cursum assecutus esset, statim Gerardum et Margaritam mulae imposuit, ipse iuxta eos cucurrit donec spiritus defecit, tum vicissim conscendit. Atque ita vicibus identidem permutatis fugam continuaverunt. Sic semper is qui pedibus curreret viribus integris erat; multoque antequam celeritatem remitterent, omnis eorum sonitus omneque vestigium iam ita evanuerat, ut Diericus eiusque socii nec sonum amplius audire nec vestigium ullum reperire possent. Illi autem animo fracti regressi sunt, ut ducem suum et vestigatorem suum, canem venaticum quasi alatum, requirerent.

CAPUT XXIII

Vitam libertatemque, dum nobis salva manent, parvi pendimus: quidni? Quasi natura ipsa ea nobis praestare debeat. At ubi in discrimen veniunt, tum demum quanti sint vere intellegimus. Sic etiam solis lux: cuius pulchritudinem, cum meridie maxime fulget, homines vix animadvertunt; sub vesperum autem, cum sub ulmarum umbris in fulgentes velut topaziorum bracteas spargitur, tum demum eam mirantur. Quamquam tum languidior est, vicinae tamen umbrae splendori oppositae eius ignem manifestant.

Ita Gerardus et Margarita, quamquam ad cuiusque frondis crepitum paulo solito maiorem exterriti subsiliebant, laetitia tamen gratiaque perfusi inter arbores tamquam amicas incolumes tacitique, summa nemoris quiete circumfusi, progrediebantur; canum latratus et feroces hominum voces adhuc animo audire sibi videbantur.

Mox autem Gerardus sanguinis maculas circa Margaritae talos animadvertit. «Martine! Martine! fer opem! Vulnerata est! Arcuballista!»

«Minime, minime!» Margarita subridens, ut eum confirmaret, inquit. «Neque vulnerata sum neque omnino laesa.»

«Unde igitur iste sanguis, per caelum?» Gerardus vehementer commotus exclamavit.

«Modo ne mihi succenseas!» inquit Margarita, simulque erubuit.

«Num tibi umquam succensui?»

«Numquam, carissime Gerarde. Audi igitur. Martinus dixerat canes illos crudeles sanguinem olfactu persequi; tum ego mecum reputavi, si modo calceamenta mea paulum sanguine conspersa essent, canes me potius sequerentur, atque Gerardus meus incolumis abire posset. Itaque brachium mihi Martini cultello scalpsi. Ignosce! Cuius enim cultello uterer? Num tuo, Gerarde? Ah, minime! Mihi ignoscis?» Haec suppliciter simul et amanter et summa cum blanditia dicebat.

«Primum istam tuam scalpturam ostende», inquit Gerardus, animo commotus adeo ut vix loqui posset. «En, ut suspicabar! Scalpturam vocas? Ego vero plagam dico: altam, horribilem, crudelem plagam!»

Quo viso Gerardus perhorruit.

«Acicula sua idem efficere potuit», inquit miles. «O delicatule! quem exigua scalptura paucisque sanguinis guttis visis nausea capit!»

«Minime vero! Sanguinis mare intueri possim; at eius sanguinem non possum. O Margarita! Quomodo tam crudelis esse potuisti?»

Margarita amore ineffabili subrisit. «O Gerarde stulte», susurravit, «qui tam levi de re tantum tumultus excites!» Tum brachium illud, tamquam sceleris sibi conscium, collo eius iniecit. «Quasi vero non omnem cordis mei sanguinem pro te libentissime profundam, nedum paucas e brachio guttas!» Haec locuta, recordata quam prope ille mortem nuper adisset, misericordia et amore commota in collo eius flevit; ille cum ea flebat.

«Et tamen ab ea discedere cogor», inter singultus inquit. «Nos duo, qui tam vehementer diligimus, in diversas terras abibimus: illa in Hollandia, ego in Italia ero. Heu me! Heu me! Heu me!»

Tum Margarita denuo lacrimavit, sed patienter taciteque. Naturae enim instinctus numquam dormit; Margaritae autem studium alienae salutis iam in naturam verterat. Intellegebat enim, si quid tum animo volveret effunderet, Gerardum acerbius divortii dolorem laturum esse; itaque tacita flebat.

Subito e silva in tritam semitam evaserunt; Martinus constitit.

«Haec est equestris semita, de qua dixi», demisso capite inquit, «atque illac deversorium est.»

Gerardus et Margarita pavidi alter alteram aspexerunt.

«Paululum mecum secede, Martine», Gerardus submissa voce dixit. Cum eum paulum abstraxisset, voce fracta prosecutus est: «Mi Martine bone, eam pro me

custodi! Uxor mea est, et tamen eam relinquo. Ecce, Martine, hic aurum habeo, in iter meum paratum. Frustra eam rogarem ut acciperet: recusaret; tu vero pro ea accipies, nonne? O Deus! Itane hoc unum pro ea facere possum? Pecuniam dare? At egestas malum grave est. Cave ne quid ei desit, mi Martine. Argentum praefecti oppidi mihi satis erit.»

«Bonus es adulescens, Gerarde. Nec inopia nec iniuria eam attinget. Digitulum illius pluris facio quam orbem terrarum universum; etiamsi ad me nihil pertineret, tui tamen causa ei patris loco essem. Forti animo proficiscere; Deus te et euntem et redeuntem comitetur.» Haec locutus miles ille asper Gerardi manum vehementer compressit et, insolito animi motu victus, vultum avertit.

Paulisper siluerunt. Tum Martinus ad Margaritam redire parabat, sed Gerardus eum retinuit. «Noli, Martine bone! Mane hic post hoc virgultum, atque a nobis oculos averte, dum ego ... O Martine! Martine!»

Ita Gerardus, dum ab amata discederet, doloris sui testem amovit; Martinus autem spectaculo miserando caruit. Non vidit infelices adulescentes genua flectere et coram Deo sacra illa vota renovare, quae crudeles homines interruperant. Non vidit quam arcte complexi tamquam unum corpus cohaererent; quomodo deinde discedere conarentur neque possent, et ad invicem redirent atque iterum se complecterentur, velut naufragi, omni spe salutis destituti. Sed Gerardum identidem singultientem audivit et Margaritam gementem.

Tandem raucus clamor exauditus est et pedum creber strepitus in via dura.

Martinus exsiluit: ecce Gerardus effrenato cursu auferebatur, manibus supra caput in precationem consertis; Margarita autem ad Martinum vacillans redibat, palmis miserabiliter protensis quasi auxilium imploraret, genis cineris instar pallidis, oculis in vacuum defixis.

* * * * *

Ille eam in ulnas excepit et verbis consolari conatus est; at mens eius verba capere non poterat. Tantum, voce eius audita, ingemuit atque eum arctius complexa toto corpore vehementer tremuit.

Mulae eam imposuit, bracchio eam complexus, ita corpus sustinens, quod paulo ante velut arcus intentus riguerat, nunc autem penitus remissum et viribus destitutum erat, lento maestoque gradu domum reduxit.

Ne unam quidem lacrimam fudit; ne unum quidem verbum protulit.

Ad silvae marginem cum pervenissent, ex mula eam deposuit iussitque ut inde ad patris domum pergeret. Illa, ut iussa erat, fecit.

Martinus Roterodamum petiit: Sevenberga enim illi iam nimis periculosa erat.

Gerardus, ab amata divulsus, velut per somnium iter faciebat. In parvo deversorio equum ducemque mercede conduxit, atque ad Germaniae fines celeriter equitavit. Sed omnia sine consilio, quasi nullo mentis suae imperio, agebat; sensus ei obtusi erant; arbores, domus, homines praetereuntes quasi per velum conspecti movebantur. Comes eum bis allocutus est, neque ullum responsum tulit. Semel tantum Gerardus truculenter exclamavit: «Num ex hac patria invisa numquam egrediemur?»

Cum per multas horas equitassent, ad supercilium ardui collis pervenerunt; in imo rivulus fluebat.

«Consiste!» dux exclamavit, manumque ultra vallem porrexit. «Ecce Germania.»

«Ubi?»

«Trans rivulum illum. Non arbitror nobis opus esse in vallem equitare.»

Gerardus ne verbo quidem dicto de equo descendit et crumenam praefecti oppidi e cingulo prompsit. Dum eam aperit, dux, paulo stomachans, ait: «Mox ex hac patria tibi tam invisa exibis. Fortasse ea in quam pergis non benignius te accipiet. Sed utcumque se res habet, etiam si templum spoliaveris, simul ac illum rivulum transieris, te capere non poterunt.»

Alio tempore is qui talia dixisset obiurgationem aut colaphum meruisset; nunc verba illa ad Gerardum perinde ac ventus inanis pervenerunt. Adulescentulo pretium tacitus numeravit atque solus collem descendit. Rivulus argenteo splendore micabat; super minutulos lapillos susurrans labebatur, qui aqua limpida perfusi quasi tenui vernice illiti fulgebant. Ad ripam consedit eosque hebeti obtutu contemplatus est. Tum aquam bibit; manus pedesque itinere incensos in rivulo lavit. Aqua frigidissima erat; ea sensus eius excitavit. Surrexit igitur, paulum retrocessit, deinde impetu facto rivulum uno saltu transiit atque in Germania constitit.

Vix alienam terram pede contigerat, cum subito conversus retro respexit. «Vale, ingrata patria!» exclamavit. «Nisi illa esset, nihil mihi doloris esset te in perpetuum relinquere, omnesque propinquos meos, et ... matrem quae me peperit, et ... pueritiae socios, et oppidulum in quo natus sum. Vale, patria; salve, orbis terrarum late patens! Omne so—lum for—ti p—p—at—ri—a!» Haec fortia

verba vix protulerat, cum subito bracchiis cruribusque subito debilitatis concidit; ibi in alieno solo consedit et amare flevit.

* * * * *

Postquam adulescens ille exul aliquamdiu capite demisso sederat, tandem surrexit et lacrimas e genis virili animo detersit; neque semel quidem post se respexit, ne animum infirmaret, sed in immensum terrarum orbem iter ingressus est.

Amor et gravissimus animi dolor ita totum eum occupaverant, ut nullus levioribus sollicitudinibus locus superesset. Ita acerbum erat a Margarita divelli, ut iter pedestre in Italiam, quamquam illo aspero saeculo suscipiendum, prae eo parvum quiddam videretur.

In monasteriis omnium gentium homines conveniunt. Itaque monachis amicis atque insatiabili discendi studio adiutus plerasque linguas, quibus in tam longo itinere usus esset, loqui didicerat. Secum dicebat: «Romae propediem ero; quo citius, eo nunc melius.»

Postquam magnam fere leucam pedibus confecerat, ad quadrivium pervenit. Viae rusticae erant multis flexibus implicitae; quas ob ambages multi etiam ex vicinis, locorum imperiti inter vicos commeantes, in errorem inciderant. Gerardus parvum horologium solare, quod Petrus ei dederat, e sinu protulit atque sub autumnali sole exposuit; eius indicio velut duce nullo haesitatu Romam versus iter instituit. Tam rerum imperitus erat quam novella hirundo in austrum volans; sed hirundines gregatim migrant, Gerardus solus ad meridiem tendebat.

CAPUT XXIV

Non multum in ea via progressus Gerardus in parvum hominum coetum incidit. Duo ministri sobriis vestibus induti, hinc atque illinc equo segniter innixi, inter se colloquebantur. Dominus eorum tunicam sericam gerebat, super eam vestem viridem atque bracas eiusdem coloris, ex panno Anglico confectas, talpae pelli nitore non inferiores. Ventre in aprico humi pronus iacebat, ut lacerta quaedam immanis videretur. Pallium eius holosericum, flavo velut flamma colore praefulgens, equi lumbis diligenter erat impositum.

«Num quid adversi accidit?» quaesivit Gerardus.

«Quod sciam, nihil», respondit alter minister.

«At dominus vester quasi mortuus iacet. Nonne vos pudet hominem humi sic iacere pati?»

«Abi sane! Terra nuda huius morbi remedium optimum est. Qui in lecto crapulam edormierit, ei deinde caput dolet; qui vero humi duro iacuerit, tam alacer exsilit quam alauda primo vere. Nonne ita est, Ulrice?»

«Verum dicit», Ulricus alacriter confirmavit.

«Quid? Dominus ille ebrius est?»

Ad hanc tam simplicem interrogationem ministri raucum risum sustulerunt. Ulricus tamen subito risum repressit, atque Gerardum a capite ad calcem contemplatus, gravissima voce: «Quis tu es», inquit, «aut ubi natus, qui nescias comitem hac hora diei semper ebrium esse?» Itaque Gerardus ipse suspectus haberi coepit.

«Peregrinus sum», respondit, «sed vir bonus, verique cognoscendi cupidus. Quod quaero, discendi, non rimandi, causa facio.»

«Si vir bonus es», Ulricus astute inquit, «pro iis quae didicisti nobis aliquid pecuniae ad potum dato.»

Gerardus paulisper haesit. Deinde hilaritatem simulans: «Dabo», inquit, «quantum exigua mea crumena feret, si mihi explicaveritis cur pallium domino detraxeritis equoque inieceritis.»

Spe propinqui potus excitati uterque statim causam protulit. Alter affirmabat comitem, qui ad vinum assuetus saepe subito ad se rediret, si equum frigidis auris madidum sudore stantem invenisset, pallio interim otioso, maledictis et fortasse verberibus in ministros saeviturum esse. Alter, subtilius philosophari visus, equum miserum esse animal dicebat, quod aquam solam biberet et externo calore molliri atque foveri deberet; dominum vero, bonis semper cervisiis refertum, tantum caloris intus habere, ut ad ipsam cutem incalesceret atque pallio nihil indigeret, idque meram vanitatis laciniam esse.

Uterque suae rationi mire favebat. Neque reticendum est ambos nonnihil eiusdem liquoris hausisse, quo dominus eorum mentem perdiderat. Quare voces in disputando adeo extulerunt, ut ebrius ille viridibus indumentis conspicuus iam non sterteret, sed submurmuraret; id tamen iracundia disputandi occaecati minime animadverterunt.

Mox altercatio in eum cursum devenit, quo illius aetatis disputationes haud raro hilariter terminabantur. Hansius dextra habenas tenebat, sinistra Ulrico gravem alapam inflixit; Ulricus, cui dextra vacabat, plus quam aequo reddidit.

Tum per equi iubam invicem pugnis decertare coeperunt, se mutuo tundentes equumque miserum stimulantes, donec animal retrocedens ferreo ungulae calce in quandam prominentem partem corporis domini viridis vehementer incubuit. Ille, instar bufonis hasta Ithurielis puncti, ululans exsiluit, altera manu locum dolentem premens, altera gladium e vagina educere conatus.

Ministri terrore perculsi equum dimiserunt. Ille hinnitu edito effuso cursu aufugit; ministri clamantes perterriti subsecuti sunt; post hos nobilis viridis, nudum ensem vibrans maledictisque eos onerans, angusta via per saepes huc atque illuc tumultuoso et obliquo cursu iactabatur.

Inter hunc tumultum Gerardus cunctis terga vertit, placide meridiem versus iter persecutus. Gaudebat se quattuor minutulos nummos aereos, quos potus nomine daturus fuerat, servavisse; animum tamen tanta aegritudine premebat, ut ne ridere quidem istam ebriorum insaniam posset.

Iam sol ad occasum vergere coeperat. Gerardus, qui diu frustra deversorium quaesiverat, magnopere sollicitabatur. Accedebat quod atrae nubes caelum obduxerunt.

Itaque gradum acceleravit adeo ut paene curreret.

Frustra. Imber subito tanta vi effusus est, ut viatorem, quo tenderet nescientem, penitus madefaceret, et ipsam lucem solis exstinguere videretur: radios enim iam languentes nova tempestas opprimebat. Per terram ignotam Gerardus tenebris et aqua oppressus graviter incedebat. «O stultum me, qui Margaritam reliquerim!» secum dixit.

Interea tenebrae densiores fiebant.

In silvam ingentem ingrediebatur. Rami arborum vasti supra angustam semitam porrigebantur; viator nocte oppressus, velut per antrum sine fine in atrum caliginis demersum, manibus pedibusque viam tentabat, atque ad asperitates soli identidem offendebat.

Ibant horae, ipse autem ibat et ibat, membris frigore trementibus, ventre ieiuno, animo iam deficiente, donec e latibulis lupi excitati undique per silvam ululabant.

Capilli ei horrore arrecti sunt; baculum tamen artius complexus vitam quam carissime vendere paravit.

Nullus ventus spirabat. Auribus vero metu acutioribus nunc leves pedum sonos in foliis nuper delapsis, nunc humiliores ramos tumultu bestiarum praetervolantium concuti audiebat.

Repente per densas illas tenebras prope terram stella quaedam ignea ingens eluxit. Hanc non secus ac sanctum patronum salutavit. «Lucerna! Lucerna!» inclamavit atque currere conatus est; sed obscura via asperaque cursum cohibuit. Lumen longius aberat quam putaverat. Tandem in media silva domum invenit, cuius intus candelae ardebant et clamores hominum resonabant. Sublato capite quaesivit num insigne deversorii praefixum esset; nullum apparuit. «Ne hoc quidem deversorium est», maestus secum ait.

«Quid refert? Quis Christianus hac nocte canem ipsum in silvam abigeret?» Ita cogitans ostium ad voces ducens petiit; lente aperuit caputque timide intromisit. Sed ilico tamquam colapho ictus caput retraxit atque in imbrem tenebrasque recessit.

Magnum quidem, sed humile cubiculum adspexerat, in cuius medio ingens fornax rotunda, ex argilla exstructa et usque ad lacunar surgens, locum paene omnem occupabat. Circum eam vestimenta madida siccabantur, alia funibus suspensa, alia autem faciliore ratione super rusticorum corporibus. Hae vestes, diei imbre perfusae, multorum vero annorum sordibus infectae, ut ipsi earum domini, calore fornacis vapores effundebant et gravissimos atque inenarrabiles foetores exhalabant.

In uno angulo familia peregrinantium numerosissima consederat; inde puerorum neglectorum ingratus et quasi morbidus odor communem aerem contaminabat. Allii odor quidquid aeris reliquum erat implebat. Haec omnia fenestris clausis, camino medio vehementer aestuante, quadraginta saltem hominibus simul spirantibus efficiebantur.

Modo cenaverant.

Gerardus autem, ut plerique qui artibus student, sensibus erat exquisitis; itaque tam validae exhalationes eum vehementer offenderunt. Sed foris pluvia verberabat, intus lumen et ignis invitabant.

Non tamen poterat tantam foetoris molem uno impetu perrumpere; rursus atque iterum ad lucem remeabat, velut papilio ignem circumvolitans atque alis adustus. Tandem animadvertit diversos odores non omnino inter se misceri, nullo daemone eos in unum confundente. Odor familiae in duobus angulis dominabatur; mediam aulam sibi rustici fervore concocti vindicabant; allium apud turbam prope fenestram regnabat.

Brevi etiam exploratione cognovit allium angustiores aeris fines tenere, rusticos vero madentes longe lateque suum odorem fundere: talem nempe, qualis

exoriretur si caprae vetustissimae aut vulpium progenitores flumine abluti ad ignem Nebuchodonosoris siccarentur.

Ita Gerardus in angulum iuxta ianuam delapsus est. Sed quamquam ipsorum foetorum gravitas eos nonnihil separabat, calor tamen et vapores madidi totam aulam pervadebant, adeo ut parietes guttarent. Adulescens domi delicate educatus circum crura velut frigidae serpentis halitum sentire coepit; caput autem ei velut ingens plumbi pondus fiebat. Deinde una eademque hora suffocari, placide dormire, morique sibi videbatur.

Iam ad animi defectionem prope venerat, cum animi vires revixerunt, non sine summo taedio atque desperatione. Statuit igitur primo diluculo in Hollandiam reverti. Qua re animo constituta paulum se confirmavit et, fame paene exanimis, ex illis quorum circa fenestram allium redolebat unum interrogavit num tandem hoc ipsum deversorium esset.

«Unde venis», ille respondit, «qui hospitium quod Silvae Stella vocatur ignores?»

«Externus sum», inquit Gerardus, «apud nos autem deversoria suis insignibus notantur.»

«Mirum profecto genus patriae tuae! Quid opus est signo domui omnibus notae, in quam viatores conveniunt?»

Gerardus disputationem sustinere neque vires neque animum habebat. Itaque de alio quaesivit, nempe ubi deversorii dominum inveniret.

Ad hoc novum ignorantiae specimen homo loci contemptum iam verbis exprimere non potuit, sed feminam mediae aetatis ab altera fornacis parte sedentem digito demonstravit. Tum ad socios conversus ostendit quam peregrina belua in domum incidisset. Qua re per multitudinem paulatim perlata, clamores singillatim conticuerunt; omnes oculi in Gerardum coniecti, velut cardinibus versati, cunctos eius motus taciti et curiosi, quasi bestiam novam contemplantes, sequebantur.

Hospita in sella ceteris paulo altiore inter duos fasciculos sedebat. Ex priore, ingenti plumarum alarumque acervo, mollissimas pennas separabat, alias e calamorum stipitibus evellens; ita alterum fasciculum implebat et pavimentum plumarum tanta copia spargebat ut ad talos paene pertinerent. Ex eodem labore tenuem et gravem quendam pulveris odorem exhalabat, qui in mundo cubiculo molestissimus fuisset, inter tot tantosque foetores vix sentiebatur. Rogavit eam Gerardus num aliquid edendum sibi praebere posset.

Illa oculos admiratione late aperuit. «Iam plus quam hora est ex quo cena finita est.»

«At ego, bona mulier, nulla cena potitus sum.»

«Meane culpa est? Quod ad me attinet, libenter partem tuam tibi concedo.»

«Sed locorum ignarus sum; nox et imber me invitum tardaverunt.»

«Quid ad me? Novit universus mundus in Silvae Stella cenam a sexta hora ad octavam parari. Ante sextam qui venerit, laute cenat; ante octavam, prout Deo placuerit; post octavam autem mundum cubile habebit, et mane poculum proficiscenti, aut cornu lactis bubuli.»

Gerardus haesitans: «Licetne ergo», inquit, «mihi iam cubitum ire? Neque enim iucundum est madidum ieiunumque hic vigilare. Vetus autem proverbium est: qui dormit, is cenat.»

«Nondum advenerunt lecti», respondit hospita. «Cum ceteri dormient, tum tu quoque dormies. Deversoria non unius causa aedificantur.»

Iam Gerardi vicem mirandi erat. Lectos nondum advenisse! Quid hoc sibi vellet? Interrogare non audebat; omnia enim quae hactenus dixerat universam contionem in admirationem adduxerant, cunctos illos oculos, pecudum instar in se defixos, sentiebat. Itaque muro innixus gemitum non suppressit.

Propter hoc quoque novum spectaculum risus repressus per circumstantem multitudinem cucurrit.

«Hoccine Germania est?» secum cogitavit Gerardus. «Magna quidem Germania, si cum Hollandia comparetur. Mihi potius parvae nationes placent.»

Hoc solacio usus est: primam hanc noctem in Germania futuram etiam postremam. In his cogitationibus cubito in costas infixo repente perturbatus est. Ad eum qui percusserat iratus se convertit; ille autem ad alteram partem cubiculi digito monstravit. Ibi mulier quaedam ex angulo Gerardum nutu accersebat. Ad eam incertus timidusque et gradibus paulatim progressus est; tam lente quidem, ut digitus mulieris eum quasi filo piscatorio alligatum per pavimentum trahere videretur.

Cum advenisset, «Tene paulisper infantem», illa robusta et alacri voce dixit, statimque parvulum in Gerardi ulnas imposuit.

Ille tamquam fulmine ictus stetit, molle et grave infantis corpus manibus sustinens, vultu prolixo subito horrore deformato.

Ad tam miserabilem atque comicam faciem observatores lynceis oculis praediti longum sonorumque risum ediderunt.

«Illos ne cures», inquit mulier hilare; «melius nesciunt. Quomodo enim scirent, in silva nati atque educati?» Interea veste sua utraque manu sollicite scrutabatur, quarum alteram Gerardus ab infante sustinendo liberaverat. Mox parvulam laminam stanneam et quoddam ferculum iam exsiccatum protulit. Infante altera ulna recepto, haec Gerardo altera porrexit, pollice tamen cibum ne delaberetur premens.

«In fornace calefac», inquit; «nimis iuvenis es quam ut ieiunus cubitum eas.»

Gratias egit Gerardus ex animo. Sed fornacem petenti hospitae vultus incidit in oculos. «Licetne, domina?» suppliciter rogavit.

«Cur non liceat?» respondit illa.

Etiam haec interrogatio admirationem aliquam excitavit, quamquam minoris quam priores.

Cum ad fornacem pervenisset, rusticos illos foetentes ostium eius corporibus obstruere invenit. Non movebantur. Ipse paulisper dubitavit. Hospita autem re perspecta opus placide deposuit, accessit, alios caprino odore praeditos huc traxit, alios illuc impulit, vultu prorsus aequo, tamquam supellectilem domi ordinaret. «Aequum est vices servari», inquit; «vos iam plus decem momentis ad ignem exsiccati estis.»

Neque falli poterat oculus eius peritus: isti homines iam non decoquebantur, sed paene coquebantur. A fornace depulsi domum se receperunt, uno excepto, qui ubi ab hospita positus erat immotus tamquam mensa constitit. Gerardus farcimen aridum calefecit; ipse igni admotus vaporis nubem e madidis vestibus emittebat.

Aperitur ostium: ecce fascis straminis per aera in medium cubiculum devolat.

Agricola eum furca iniecerat. Alter, deinde tertius et plures fasciculi insequebantur, donec cubiculum mundam quasi villarum aream imitaretur. Tum stramen circa fornacem per ordines, velut spectaculorum subsellia, dispositum est; momento post omnis multitudo supina iacebat.

Lecti advenerant.

Gerardus farcimen suum e fornace receptum gustavit, idque suavissimum iudicavit. Dum eo delectatur, mulier quae cibum dederat iam in stramine cubans iterum eum nutu vocavit. Accedenti iuxta lecti fasciculum: «Illa te exspectat», submissa voce inquit. Gerardus ad ignem rediit et quod reliquum erat farciminis festinanter devoravit, in hospitam oculos trepidos coniciens, quae in tanta iacentium multitudine velut fatum immota sedebat. Tum ad eam ivit: «Gratias tibi ago, bona domina, quod mei causa exspectasti», inquit.

«Nihil est quod gratias agas», illa aequabili voce respondit, beneficio neque magnificato neque extenuato, et pennas colligere instituit. Sed Gerardus eam prohibuit: «Immo hoc meum est officium!» Protinus genibus nixus omnes pennas summo studio collegit. Illa vultu modesto eum contemplabatur.

«Unde venias nescio», dixit, aliqua adhuc suspicione retenta; deinde iam benignius addidit: «Sed egregie educatus es. Bonam matrem habuisti, pro certo affirmare ausim.»

Ad ianuam universam turbam consueta precatione Deo commendavit atque abiit. Gerardus in ultimum angulum ad stramen suum se recepit: hospites enim ex ordine quo in domum venerant circum sanctam illam fornacem locabantur.

Quod vero Gerardo quasi poena dabatur, id ei beneficio erat; ita enim non in medio maris foetoris et caloris suffocantis, sed in ipso litore iacebat.

Vix somno se permittebat, cum strepitu excitatus vidit agricolam illum nullo misericordiae sensu singulos hospites concutere atque expergefacere, rogantem utrum quisque pennas dominae collegisset.

«Ego collegi!» exclamavit Gerardus.

«Tune igitur?» ait ille; et super iacentes magnis passibus ad eum venit. «Domina iussit me dicere: 'Beneficium beneficio rependendum est.' Ecce tibi poculum ante somnum!» His dictis ingens poculum quercinum sub ipsam Gerardi nasum porrexit.

«Gratias illi ago atque bene precor. Age, bibamus ... heu!» Gratiae enim subito in vultum tortum mutatae sunt; cervisia turbida erat et insoliti medici saporis, quem Hollandi numquam experti erant.

«Exhauri!» agricola quasi contumelia affectus exclamavit.

«Modus in omnibus», adulescens subdole respondit, quasi gravissimam sententiam proferret.

Agricola peregrinum, qui potum in poculo relinqueret, misericorditer intuitus est. «Pro tua salute!» inquit, atque residuum uno haustu ad fundum usque hausit.

Gerardus tum ad parietem conversus duos fasciculos puri straminis arripuit, in eis digito cavum fecit, atque ita naso suo quasi vaginam paravit in qua illum absconderet. Mox omnes obdormiverunt, viri feminae pueri puellae coniuges huc illuc confuse iacentes, tot modis stertentes ut symphonia variis instrumentis paulatim temperandis similis esset. Gerardi corpus in Germano stramine iacebat; animus vero ad Sevenbergam longe aberat.

Mane evigilans socios paene omnes iam abiisse repperit. Unus aut duo prandium exspectabant, quod nona hora parandum erat; tunc sexta erat. Hospitae duo nummulos Germanicos solvit, summa semiassem Anglicum fere aequante; agricola autem qui furcam habuerat aliquid pecuniae ad potum postulavit. Cum paululo plus solito accepisset atque Gerardum situlam lacte spumanti plenam, quam modo a vacca reportaverat, sitientibus oculis contemplantem animadvertisset, eam totam adulescentis labris admovit.

«Bibe quantum cupis!» inquit; et, cum Gerardus pro tam dulci potu pecuniam offerret, dialecto rustica respondit homini licere et ventrem lacte et pulmones aere implere, crumena intacta. Ad ostium Gerardus eam quam superiore nocte benefactricem habuerat invenit, cum marito fabro latissimo pectore praedito.

Mulieri gratias egit; deinde, ut illius aevi consuetudo ferebat, nummum crucigerum pro cibo obtulit.

At illa manum eius leniter repulit. «Qualem me feminam esse putas?» inquit, leviter erubescens. «Nos quoque viatores ac peregrini sumus, sicut tu; necesse est eiusdem fortunae hominum misereri.»

Tum Gerardus vicissim erubuit veniamque balbutiens petiit.

Maritus corpore ingenti utrumque subridens spectabat, quasi iudex superior qui neutri parti faveret.

«Pro cibo osculum uxori da», inquit quasi Iuppiter ipse sententiam ferret, «atque sic paria sint.»

Gerardus tam sublimi iussui paruit feminamque in genam osculatus est. «Deus vos ambos, boni homines, benedicat!» dixit.

«Et tibi, iuvenis, Deus iter prosperum det!» coniuges probi responderunt. Ita discesserunt; numquam in hoc mundo iterum convenerunt.

Sol modo ortus erat; guttae pluviae in foliis gemmarum instar micabant. Aer recens erat viresque reficiebat. Gerardus austrum versus iter capessivit, ne recordatus quidem quid superiore nocte statuisset.

Octo leucas eo die pedibus confecit. Post meridiem ad vastam aedem pervenit, cui ingens porta arcuata et iuxta eam ostiolum angustum erat.

«Monasterium!» laetitia exclamavit. «Hic manebo, ne peiorem fortunam quaeram.» Ostiolum pulsavit, et postquam unde veniret quove tenderet exposuit, statim receptus in hospitum conclave deductus est, amplam excelsamque aulam, ubi peregrini monachorum caritate gratis aluntur atque hospitio accipiuntur. Mox

campanula ad vesperas vocavit. Gerardus in templum ingressus e loco suo tam suaviter canentes monachos audivit, ut caelestem chorum sibi audire videretur.

Unum tamen ei deerat: Margarita ad audiendum una secum non aderat. Quare etiam inter tantam voluptatem graviter ingemuit.

Ad cenam cibos simplices, sed salubres atque abundantes, et optimam cervisiam intra claustra coctam ipsi ceterisque hospitibus ministraverunt. Prima noctis hora in amplum dormitorium ducti sunt; quia numerus hospitum mediocris erat, singuli lectulum habuerunt, ovium pellibus lana adhuc adhaerente strati. Prius tamen monachus quidam, iuventute atque specie Gerardi commotus, eum interrogaverat, donec et consilia itineris et cordis secreta didicisset.

Ubi intellexerunt eum in monasterio institutum solum Romam petere, magni habere coeperunt. Mane totum monasterium ei ostenderunt atque in refectorio prandere iusserunt. In membranula etiam iter quod sequeretur punctis signaverunt; prior autem nummum argenteum, quem guldenum vocant, ad itineris sumptus addidit eumque monuit ut primum proborum viatorum comitatum sequeretur, «nec solus tot itineris pericula temptaret».

«Pericula?» tacitus secum dixit Gerardus.

Eodem die vesperi in oppidulum longis intervallis aedificatum venit, ubi unum tantum deversorium erat. Insigne in fronte nullum; sed Gerardus, moribus regionis iam peritior, statim id agnovit ex insignibus gentiliciis muris pictis. Eorum dominis, viris illustribus, olim variis temporibus ibi pernoctantibus, mos fuerat talia beneficentiae testimonia relinquere. Tunc tamen aedificium potius sepulcrum quam hospitium videbatur; neque intra neque circa illud quicquam movebatur aut sonabat.

Gerardus ingentem quercinam ianuam pulsavit: nemo respondit. Magna voce clamavit: silentium. Post aliquam moram etiam maiorem clamorem edidit. Tandem fenestella rotunda, vel potius foramen in muro, aperta est; ex ea caput viri caute prominuit, quasi testudinis e testa, atque Gerardum stupido obtutu intuebatur, nec ullam syllabam proferebat.

«Estne hoc deversorium?» quaesivit Gerardus, irrisionem nonnihil occultans.

Caput tamquam in altam cogitationem demersum videbatur. Tandem, sed segniter, annuit.

«Licetne mihi hic hospitari?»

Rursus caput cogitavit; denique tristi vultu adnuit, quasi interrogatiunculis ad quaestum factis nimis gravaretur.

«Qua igitur via, amabo, ingrediar?»

Ad hanc quaestionem caput in foramen, velut telo percussum, repente se recepit; manus autem prosiluit atque angulum aedis digito monstravit; fenestella cum fragore clausa est.

Gerardus indicium secutus tandem animadvertit arcem illam uno tantum loco posse expugnari: ostium parvum humile in latere latebat. Nam porta magna et fures et hospites excludere solebat; semel aut bis tantum in anno utriisque simul aperiebatur, cum dux aut comes pompa cum turba purpureorum satellitum adventaret.

Munimento primo superato, Gerardus sine difficultate conclave commune, quod a fornace nomen acceperat, invenit. Ibi iuxta fornacem consedit, in qua paucae tantum prunae calorem lenem et gratum diffundebant.

Cum diu patienter exspectasset, intrantem senem quendam torvum, prolixa cana barba insignem, aspexit, qui sollemni incessu horologium harenosum versavit atque egredi parabat. Ab eo quaesivit qua hora cena pararetur. Minister ille vultu mortis horridus hospites digitis numeravit atque respondit: «Cum ter tot homines hic conspexero quot nunc adsunt.» Gerardus ingemuit.

Senex ferus istum quasi contumacem sonum indignatus est. «Deversoria unius causa non aedificantur», inquit. «Si ceteros exspectare non potes, aliud tibi hospitium quaere.»

Gerardus suspiravit.

Ad hoc suspirium canus ille frontem contraxit.

Tandem viatores paulatim ingredi coeperunt, donec octoginta fere homines variae condicionis convenerunt. Iam Gerardo, adhuc rerum imperito, cubiculum horroris plenum videbatur: matres enim in unum convenientes tineas cutis inter se comparabant; viri luto calceamentis adhaerenti cultellis abrasa pavimentum foedabant, crines longos cum insectorum turba pectebant, atque corpus sicco plerumque frictionis ritu curabant. Aqua tamen in urceis allata est.

Gerardus statim ad unum advolavit; sed ubi quod intus erat vidit, patientiam amisit atque ministro: «Primum aquam tuam lava», inquit, «deinde nos manus in ea lavabimus.»

«Si tibi displicet, aliud deversorium quaere!»

Gerardus nihil respondit; sed senem quendam multarum peregrinationum peritum comiter adiit, rogavitque quantum ad proximum hospitium itineris esset.

«Quattuor ferme leucae.»

Tum demum intellexit quam lepide hospitae servus sibi illusisset.

Is ipse senex mox lignorum fascem gerens rediit, atque hospitibus numeratis singulos stipites senis quibusque addidit; quo facto, quasi aequitate summa uteretur, quo magis aestuabat cubiculum, eo plures ignes excitabat. Hoc rationis vitium Gerardus perspexit, sed omne intellegentiae indicium diligentissime celavit, ne mens sua pedes quattuor leucas ulterius illa nocte agere cogeret.

Cum sudore iam omnes diffluerent atque angustiis spiritus laborarent, mensarum linteamina intulerunt. Sed qualia! tam fusca, tam sordida, tam aspera, ut aut veteres saccos agrorum labore detritos aut lacinias veli navis longo usu confecti diceres. Batavus, qui ne per quietem quidem talia viderat, tenuem eiulatum edidit.

«Quid tibi est?» viator interrogavit. Gerardus pannos illos sordidos maeste ostendit. Alter oculis hebetibus inspectis nihil intellexit.

Tum miles quidam Burgundio arcuballista in tergo pendente Gerardi umero supervenit; causam intellectam maximo risu prosecutus, eum manu in tergum percussit et clara voce exclamavit: «Animum adde! Diabolus mortuus est!»

Gerardus stupefactus haesitabat, nec nuntio credere nec quid ad rem pertineret intellegere valens. Sed vox tam alacris erat, facies militis, quamvis barba terribili saepta, tam hilaris et benigna, ut tandem subrideret. Brevi deinde mora interposita sic respondit: «Bene igitur factum: nam aqua et linteaminibus huius regionis adhibitis ita niger evasisset, ut ne se ipse quidem agnosceret.»

«Eu! eu!» miles exclamavit. «Hic adulescens Gallice paene loquitur!» Itaque iuxta Gerardum consedit, atque momento temporis de bellis, mulieribus, praedis effusissime loqui coepit, plurimis interspersis iuramentis insolitis; quibus auditis Gerardus paulatim se ab eo subducebat.

Interim senex ille immitis introiit; omnes, quasi Abraham oves numerans, contumeliose digitis recensuit; mox egressus cum singulis scutellis ligneis et cochlearibus ex abiete factis rediit. Breve deinde silentium fuit. Singulis longum poculum vitreum attulit et frontem contraxit. Post alia intervalla omnibus crustam panis porrexit atque velut iniuria affectus egredi visus est. His apparatibus hospitum spes irritatae sunt; fere per horam integram sedentibus

licuit cochlearia manu versare, panem autem suo quisque cultello frustatim detondere.

Tandem, spe iam deposita, patientia consumpta, fame paene exstincta, ingens vas magna cum pompa allatum est. Operculo remoto, nubes vaporis erupit, atque apparuit iusculum tenue, in quo quadratae panis particulae natabant. Quamquam cibus animo displicebat, ventrem tamen replebat. Secuta sunt pernae Argentoratenses in segmenta sectae, pisces etiam sale conditi, utraque res tanta salsugine imbuta ut Gerardus vix frustum deglutire posset.

Post haec pulticula quaedam apposita est; cum cena iam ultra horam produceretur, carnes minutatim concisae pipere acerrimo infectae. Deinde, postquam et Francus et Batavus istis deliciis atque cervisia, quam salsamenta et aromata crebro bibere coegerant, iam ad summum impleti erant, tandem haedi assi optimi et carpae tructaeque e flumine recens captae illatae sunt. Gerardus summo conatu appetitum excitatum ad ea convertit, iratosque in illa oculos coniecit; sed, ut poetae aiunt, «non amplius potuit».

Burgundio per iecur et hastam pii centurionis iuravit Germanos sibi imposuisse. Tum ad Gerardum conversus: «Animum adde, amice! Diabolus mortuus est!» clamavit pari voce, non tamen pari fiducia. Indigenae autem prudentes in ventre locum casibus improvisis reliquerant et ipsorum haedorum ossa ad munditiam usque rosserunt.

Cena ferculo animalculorum crudorum, vimineo quasi cavea inclusorum, coronata est. Caseus surculis et funiculis circumdatus erat; deinde in eo foramen factum, in quod vinum acre paulum infusum est. Brevi in eo minuta sed innumerabilia animalia nata sunt. Cum caseus adeo corruptus esset, ut nisi surculis et funiculis cohibitus in partes dilapsus atque quadrupes ipse abiisset, in mensam allatus est. Maligno autem casu cavea haec cum omnibus bestiolis sub Gerardi nasum ipsum posita est.

Ille magna voce exclamans retrorsum prosiluit, cruribus infra genua subsellio tam arcte innixis ut ab eo pependisse videretur.

«Quid est?» contemptim viator quidam rogavit. «Num bonus caseus te terret? Tum huc eum admove, per omnes sanctos!»

«Caseus?» exclamat Gerardus. «Nullum video! Foeda haec vermium multitudo totum devoravit.»

«At», alius respondit, «non longe abiit. Si vermiculos comedimus, simul etiam caseum comedimus.»

«Nequaquam», Gerardus inquit. «Haec animalia non aliter ac nos cibum concoquunt atque in suam carnem convertunt, sed illi putridam, nobis autem propriam et salubrem. Non magis caseum vermiculos devorando comeditis, quam herbam is qui boves herba pastos manducat.»

Haec Gerardus elata voce protulit. Atque universa multitudo novam sententiam, veluti semper peregrinorum dicta, silentio suscepit et suspicionis plenis oculis aspexit. Burgundio autem, qui Germanice parum intellegebat, Gerardum iussit disceptationem Gallico sermone sibi reddere. Tum interpretem manu in dorsum percussit: «Bene dixisti, mi puer; qui te sapientia superat, is minime stultus est!» et consuetum hortamentum iteravit. Gerardus autem ab eo sensim recessit; nam post res foedas et malos odores nihil magis quam blasphemias oderat.

Interea vermiculi isti, quamquam argumentis impugnati, ab hospitibus ad unum laete comesi sunt; atque sitim auxerunt, quod in eo Germaniae tractu ciborum omnium praecipuum propositum videbatur. Tum circumferre pocula immania coeperunt; linguis solutis tantus clamor editus est, ut alteram Babylonem audires. Sed supra omnem illam vocum contentionem, tubae heroicae instar in proelio, miles Burgundio identidem vociferabatur: «Animum addite, commilitones! Diabolus mortuus est!»

Ingressus est senior ille vultu Charonis, patinam ligneam ferens, cui creta circuli semicirculique inscripti erant. Hanc in mensa posuit, tacitus, tristis, torvus, quasi Charon ad Stygem animas expectans. Tum hospites crumenas perscrutati singulos nummos in patinam coniecerunt. Gerardus timide dixit se paene nihil cervisiae bibisse, rogavitque quanto minore pretio quam ceteri teneretur.

«Quid ais?» senex dure respondit. «Cuius culpa est quod non bibisti? Num omnes ob unius hominis mollitiem damnum ferre debent? Nec pluris nec minoris quam ceteri solves.»

Gerardus pudore confusus tacuit.

«Animum adde, puer! Diabolus mortuus est», miles singultu potulenti hominis interruptus inquit, atque nummum in patinam iecit.

«Tu non melior es isto», senex stomachans respondit. «Nimis multum pendis!» Atque vetus ille Aristides tyrannicus e scutella aliquot nummos cum vultu severissimo ei reddidit. Interea viator ille, quem Gerardus ante horam cum dimidia refutaverat, ex longa cogitatione excitatus ad eum accessit: «At mel», inquit, «nihil deterius fit quod per apium ventres transit.»

Gerardus obstupuit. Tam tarde responsum ad se pervenerat, ut iam ne meminisset quidem cui rei responderetur. Alter, cum eum mutum videret, se vicisse ratus placatus discessit.

Cubilia superioris tabulati erant carceres paene sine supellectile, uno lecto excepto. Minister autem, nulla prece nulloque pretio flectendus, ipse imperiose decernebat quis cuius lecti socius fieret. Nemo enim ibi solus cubare poterat: consuetudo vetabat, quasi qui tale quid postularet lusum certum sibi soli vindicare vellet. Gerardo adsignatus est vir ingenti barba nigra.

Homo quidem satis probus erat, sed non omni ex parte perfectus. Cubitum ire recusabat; in lecti margine residens Gerardo invito per longas ambages omnia diei gesta narrabat, eosdem casus modo ridens modo lacrimans, quamquam neque ridiculi neque miserabiles, sed plane communes atque leves erant. Tandem Gerardus digitis aures obturavit, et vestibus indutus in lectum se coniecit, nam lintea adeo sordida erant ut exuere se nollet; sic aliquando obdormivit.

Sed post unam aut alteram horam frigore excitatus animadvertit socium ebrium totam vestem plumis refertam sibi rapuisse: tantum valet instinctus! In duobus enim stratis iacebant, inferiore duro e stramine, superiore mollissimo plumis instar lanuginis referto. Gerardus tegmen trahere temptavit; alter etiam dormiens tam firmiter id tenebat ut nihil proficeret. Improviso avellere studuit, sed alterius insita consuetudo omnia superabat.

Tum e lecto surrexit, et ad partem socii indefensam genibus nixus, praedam facile abripuit; cum ea sub lectum se devolvit, et in uno eius margine iacens reliquam partem circa umeros circumvolvit. Priusquam obdormiret, irati cuiusdam murmura ac fremitus supra caput audiebat, non sine aliqua voluptatis suae compensatione. Ita denique naturae consuetudo fraude victa est; ratio victrix plumis mollibus incubans tacite ridebat, quamvis pulveri paene suffocaretur.

Prima luce Gerardus e strato surrexit, plumaceum tegmen in socium stertentem iniecit, atque lac et purum aerem quaerere processit.

Vox hilaris Gallico sermone eum salutavit: «Heus, comes! Cum ipso sole surrexisti!»

«Qui in canili dormit, mature surgit», Gerardus stomachans respondit.

«Animum adde, amice! Diabolus mortuus est!» miles ilico respondit. Tum nomen sibi Dionysium esse dixit, et se ex Flissinga, Zelandiae urbe, in Galliae diciones ducis Burgundionum proficisci; eo libentius, quod patriam et multas

formosas puellas, quae abeunti lacrimaverant, revisurus erat, atque sermonem Gallicum denuo auditurus. «Tu vero quis es et quo tendis?»

«Gerardus mihi nomen est et Romam eo», Batavus cautior respondit, voce quae plura colloquia aperte vetabat.

«Optime! Usque in Burgundiam simul ibimus.»

«Non est ea via mea.»

«Omnes viae Romam ducunt.»

«At brevissima ad Romam haec est qua ego tendo.»

«Ego ergo, ut bono comite fruar, paulum de via deflectam. Facies enim tua mihi placet; et Gallice loqueris, aut paene loqueris.»

«De hoc pacto bis cogitandum est», Gerardus frigide ait. «Ego quoque sententiis veteribus duci soleo; senum enim prudentiam iuvenibus impertiunt. 'Lupus bonus malus est comes ovibus': militem autem lupo proximum esse aiunt.»

«Mentientes aiunt», Dionysius respondit, «sed etiam si ita est, lupi inter se non devorant.»

«At ego lupus non sum, bone miles: meministine quam exigua occasione lupus ovem rapiat?»

«Omittamus igitur lupos et oves: homines enim sumus. Hoc dico, bonum militem numquam suum itineris socium spoliare. Age, adulescens; tanta suspicio aetatem tuam dedecet. Viatores facies hominum legere discant. Equidem in vultu tuo fidem cognovi; potesne in meo non cognoscere? An plenam illam ad cingulum crumenam times?» His auditis Gerardus expalluit. «Aspice igitur!» Miles zonam solvit, atque ex ea duas plenas manus nummorum aureorum effudit; deinde eosdem in locum reposuit.

«En fidei pignus», inquit. «Hanc zonam cum auro tu fer, atque comites simus.» Zonam plenam porrexit.

Gerardus stupuit. «Si ego nimis cautus sum, tu certe parum cautus es.» Rubor tamen vultui suffusus est, simulque eum delectabat quod alter sibi confideret.

«Nugae! Vultus intellegere didici; idem et tu disces, nisi vis numquam quattuor tua ossa Romam integra deferre.»

«Mi miles, me tristem comitem invenies; pectus enim grave habeo», Gerardus iam cedens dixit.

«Ego te exhilarabo, mi puer.»

«Id te facturum credo», respondit Gerardus suaviter; «nam hac ipsa die quam maxime cupio vocem benevolam in aure audire.»

«Nemo me comitante tristis remanet. Miserorum animos hoc meo militari praecepto erigo: 'Bonos animos habete omnes! Diabolus mortuus est!'» Haec dicens risit.

«Esto igitur», inquit Gerardus; «sed zonam tuam recipe: non soleo cuiquam dimidia fide credere. Usque ad Rhenum una ibimus; Deus utrumque comitetur!»

«Amen!» inquit Dionysius, pileum levans. «Pergamus!»

Duo illi firmo gradu profecti sunt; Dionysius autem viam longam sermonibus suis recreabat. De proeliis et urbium oppugnationibus, quae Gerardo ignota erant, multa narrabat; eratque ex iis hominibus qui quocumque veniant aliquid novi efficiant. Neminem enim praeteribat quin eum alloqueretur. «Non intellegunt quid dicam», inquiebat, «at certe somno excutiuntur.»

Quoties autem monacho aut sacerdoti occurrisset, vultum longum ac religiosum induens viri venerabilis benedictionem petebat; deinde Germanica verba sine ullo metu tam copiose et tam absurde promebat ut ne unam quidem Germanicam sententiam conficere posset.

Omnibus mulieribus, nobilibus ac plebeiis, quas conspexerat pileum detrahebat; acutissimo visu pulcherrimam cuiusque corporis partem discernebat et lingua sua materna, quae ad talia imprimis apta erat, laudabat. Ad corvos etiam aut picas conspectas continuo arcuballistam deponebat; neque recusabat multos passus e via deflectere ut aves circumveniret. Semel veterem corvum arte egregia et celeritate confecit, eumque ad proximum gallinarum tectum detulit; ibi clam ingressus avem mortuam in nido collocavit.

«Domina domus», inquit, «clamabit: 'Heu me! Ecce Beelzebub ova mea incubat!'»

«Minime; oblitus es illum mortuum esse», Gerardus monuit.

«Ita sane, ita! Sed illa nescit; nam me numquam convenit, qui ex urbe in urbem hunc nuntium laetissimum defero et omnium corda exhilaro.»

Talis Dionysius erat tempore pacis.

Sub noctem viatores in vicum devenerunt, parvum quidem, sed hospitio non carentem. Quaerentes parvam domum cum horreo et stabulo reppererunt; in primo conclavi perpetua illa fornax erat, vestimenta circa eam funibus pendebant, unus aut alter peregrinus tacitus ac tristis sedebat. Gerardus cenam rogavit. «Cenam?» hospita respondit. «Non vacat nobis peregrinis cibum coquere; lectos tantum, bonos quidem hominibus et iumentis, praebemus. Cervisiam habere potes.»

«O demens, qui in Hollandia natus exteras petiverim terras!» Gerardus lingua Batava mussitans fremuit. Hospita exsiluit.

«Quae ista sunt verba barbara?» rogavit, signoque crucis se muniens superstitionis plena suspectum aspexit. «In vico cibum quemcumque volueritis emere et in nostro furno coquere potestis. Sed, obsecro te, bone vir, noli apud nos incantamenta aut veneficia mussitare; iam mihi cutis horret!»

Vicum igitur totum ad cibum quaerendum perlustraverunt; tandem ovis assis et pane fusco cenaverunt.

Prima noctis hora minister qui ad cubilia deduceret venit; erat senex rubicundus facie, lucernam manu ferens.

Eum secuti per sordidam villae aream processerunt, ubi aegre pedes sine luto movere poterant. Tandem in bubile ducti sunt. Ibi ab utraque cuiusque bovis parte straminis mundi exigua copia strata erat, et fascis straminis alligati cervicalis loco positus. Senex opus suum paterna superbia spectabat, Gerardus autem minime. «Quid? Homines Christianos inter pecudes cubare iubetis?»

«Sane quidem», senex respondit, «durum id est pecudibus miseris; vix enim locum habent quo se convertant.»

«Quid igitur? Nobis non durum est?»

«Quid mali est? Ego inter eas tota vita dormivi. Me aspice: octoginta annos natus sum et ne semel quidem capite dolui, quia inter boves cubare soleo. O te ineptum! Halitus boum decies suavior est quam Christianorum. Experire!» His dictis ostium cubiculi cum fragore clausit.

«Dionysi, ubi es?» voce lamentabili Gerardus quaesivit.

«Hic sum, ab altera eius parte.»

«Quid agis?»

«Nescio. Sed, quantum conicere possum, credo me obdormiturum. Tu quid agis?»

«Preces Deo fundo.»

«Me quoque precibus tuis commenda!»

«Num umquam tui obliviscar? Dionysi, mox finiam; noli dormire, nam tecum loqui cupio.»

«Festina igitur: nam mihi videor ... heu ... velut in caelo ... in nube tepida ... natare.»

«Dionysi!»

«Heu! Quid? Quid est? Num iam surgendum est?»

«Nequaquam, pro dolor! Ecce brevius precatus sum ut tecum colloquerer; at tu iam dormis! Ante lucem frigore peribimus, nullis stragulis tecti.»

«Bene nosti quid agendum sit.»

«Ego vero nescio.»

«Bovem amplectere.»

«Maximas tibi gratias.»

«Tum in stramine te reconde. Plane novus in rebus humanis es, qui de hoc lecto conqueraris. Quomodo ferres si, quemadmodum ego nuper, in proelii campo sub pruina nudus iaceres, nullo alio stragulo quam mortui hominis corpore, cuius caedi ipse adfueras?»

«Horrendum! Horrendum! Rem totam narra! Sed, o sancti caelites, quam mite hoc stramen iam videtur!»

«Parvum proelium in Brabantia commissum est, modicamque victoriam tulimus, at magno pretio: complures arcuballistarii ibi vitam posuerunt, quorum in numero ego fui.»

«Occisusne es, Dionysi? Age, nonne iocaris?»

«Mortuus prorsus, quasi pecus ad lanienam mactatum. Tot hastarum foraminibus transfixus eram, ut sanguis e me non secus quam vinum Matisconense ex calcatis racemis deflueret. Magnam sane liberalitatem meam agnosces, quod historiam poeticis verborum coloribus tibi narro; nam ... heu ... somnus me opprimit. Ubi tandem eram?»

«In acie mortuus relictus, sanguinem fundens sicut porcus; immo velut uva, aut nescio quid tale. Age perge, quaeso; nefas est inter tam iucundam narrationem obdormire.»

«Accipio. Quidam igitur praedones qui mortuorum militum vestimenta in campo gloriae detrahunt accesserunt, atque me ad extremum usque pannum spoliaverunt. Nullam aliam iniuriam intulerunt: nihil enim opus erat.»

«Nempe; mortuus eras.»

«Hoc inter nos constat. Id solis fere occasu factum puto. Nocte autem gelu acerrimum incidit, quo sanguis in vulneribus conglaciavit, rivulique omnes qui ex corde meo fluere videbantur concreverunt; media ferme nocte velut ex lethargo experrectus sum.»

«Et in caelo te esse credidisti?» Gerardus alacriter quaesivit, qui monachorum fabulis a puero nutritus erat.

«Nimis gelu rigebam ut tale quid crederem, puer. Praeterea vulneratos undique gementes audiebam; inde cognovi me eodem adhuc in loco iacere. Intellexi me sine tegmine usque mane vivere non posse. Itaque tremens atque horrens manibus circa me exploravi. Tandem unus ex iacentibus repente gemere desiit. 'Actum de te est', inquam; et ad eum accessi. Vere mortuus erat, sed adhuc calebat, intellegis.

«Hunc dominum meum ulnis suscepi, sed ad ferendum viribus carebam. Ergo una cum eo in proximam fossam me convolvi. Ibi mane socii me invenerunt, urticis valide punctum, ac mortuum quendam Flandrum, ut vita mihi servaretur, artissime amplexum.»

Gerardus perhorruit. «Hoccine bellum est? Haccine res a poetis et cantoribus carminum et sodalibus eloquentiae celebrari solet? Recte profecto veteres dixerunt: dulce bellum inexpertis.»

«Quid ais?»

«Dico quosdam homines incredibili animi fortitudine esse praeditos!»

«Ita vero, puer? Post illam rem, haec quam nunc patimur voluptas caelestis est. Mollia ... calida ... optima societas ... comes et bos ... animum adde ... diabolus ... mor ...»

Iam lingua antea volubilis per aliquot horas conquievit.

Mane Gerardus excitatus est liquore in oculum insperso: Dionysius mammam vaccae velut siphonem adhibebat.

«Pro pudor!» exclamavit Gerardus. «Quam nefas est bonum lac effundere!» Corneum poculum e pera protulit. «Hoc imple. Etsi, hercle, quo iure ad huius vaccae lac attingamus nescio.»

«Animum securum habe! Superiori nocte comes nostra non satis benigna fuit. Sed quid tum? Vera amicitia caerimoniis non tenetur. Hodie vicissim ipsi cum ea sine ulla caerimonia agimus.»

«Quid autem commisit bestiola innocens?»

«Cervical meum comedit.»

«Ha! ha!»

«Mane evigilans caput meum quaerere debui; in stabuli sulco inventum est. Illa nostrum cervical devoravit; nos nostrum cervical ab ea bibimus. Pro tua salute, domina, sine ulla offensione!» Ita miles ad honorem ipsius vaccae lac eius potavit.

«Sed senex ille recte dicebat», Gerardus inquit. «Numquam postquam patriam reliqui tam refectus somno surrexi. Hinc magnas urbes fugiamus; aut in

monasterio aut in bubili semper cubemus. Malo enim recenti stramine dormire quam linteaminibus ante sex menses diligenter lotis. Bos etiam suaviorem quam Christianus halitum habet, ne de allio dicam, quo mares feminaeque delectantur, boves autem abhorrent; ego quoque, sancto Bavone teste!»

Miles eum a capite usque ad pedes perlustravit. «Ni exiguam illam barbam in mento haberes, puellam te dicerem; et per ungues sancti Lucae, ne illam quidem deformem!»

Tres illae urbes velut exemplaria quaedam fuerunt, quorum imaginem leviter mutatam per multas deinde leucas identidem invenerunt. Sed, etiam ubi nec monasterium nec bubile contingebat, Gerardus paulatim animum obfirmare didicit ad ea quae vitare non posset, atque Dionysium imitari conabatur, quem corporis animique constantia paene supra humanam condicionem esse iudicabat.

Huic tamen admirationi quoddam erat temperamentum.

Nam Dionysius, sicut olim Achilles, unum locum imbecillum habebat; Gerardo quidem imbecillissimum videbatur.

Id vitium amor mulierum erat.

Quidquid diceret aut ageret, simul atque muliebre vestimentum conspexisset, sermone medio haesitabat; totus animus in illum habitum eiusque dominam ferebatur, donec ex oculis evanuisset; saepe etiam multo post.

Non raro Gerardum rubore suffundebat, dum ad feminas sive domi sive foris sedentes aut stantes mira quadam Germanicae linguae corruptione verba dirigebat, illis stupentibus. Si rusticam puellam in via conveniret, pileo detracto tam reverenter salutabat quasi reginam. Ex quo semper idem accidebat: puella subito corpus rectum rigidumque attollebat, tamquam miles in acie ad signum stans, vultumque asperum sumebat.

«Ad desperationem me adigunt», inquiebat Dionysius. «Itane urbanam salutationem referre decet? Procerae sunt, formosae sunt, sed cygnis ipsis stolidiores.»

«Quid urbanitatis exspectas», Gerardus quaesivit, «a mulieribus quae tibialia non induunt, quarum aliquae ne calceamenta quidem? Mihi quidem verecundae ac modestae videntur, ut sexum decet, et sobriae, cum viri non multum ab ipsis cervisiae doliis differant. Visne eas praeterea impudentes esse ac nudis cruribus?»

«Etiam pulchritudinem aliqua comitas exornat», Dionysius suspirans respondit.

«Ergo eas relinque, si tibi non placent», Gerardus rettulit. «Num nulla in Burgundia puella est cui facies pallescat, si te ita in alienis mulieribus occupatum viderit?»

«Sex ferme sunt quae lacrimis oculos exhauriant.»

«Quid igitur?»

«At longe hinc Burgundia abest.»

«Pedibus longe, non cordi. Ego enim illic sum sive vigilo sive dormio, paene omni diei momento.»

«In Burgundia? Sed putabam te numquam ...»

«In Burgundia?» Gerardus contemptim exclamavit. «Minime: in dulci Sevenberga! Heu misero mihi! Heu!»

Tales sermones in longo molestoque itinere innumerabiles inter eos habiti sunt; neuter tamen alterius animum mutare potuit.

Die quodam meridie oppidum aliquanto illustrius ingressi sunt. Gerardus gaudebat, nam novis calceamentis indigebat: veteres penitus attriti erant. Mox tabernam invenerunt pluribus calceamentorum generibus instructam; ad eam accesserunt atque intrare volebant. Sed tabernarius in ipso limine sedens dormiebat, tantamque ventris molem habebat ut angustam ianuam totus obstrueret. Vix lux praeter eius carnem aditum invenire poterat; quanto minus emptor carne et ossibus constans!

Vos vero, feminae quae haec legitis, quibus in tabernas ingredientibus mercatores iam a longe nutibus, blandis signis, risibus obviam procedere solent, sedemque offerunt et per mensam se paene in arcum incurvant ut voluntatem vestram ediscant, optime aestimare poteritis qualis hic Germanus illius aetatis fuerit: tabernam enim non secus ac canis cubile servabat, atque emptores exclusos relinquens porci more stertebat.

Dionysius et Gerardus huic miraculo obstupefacti astabant; quod, liceat mihi dicere, imaginem praebebat omnium impedimentorum quibus ea aetate mercatura retardabatur.

«Transili eum!»

«Ostium nimis humile est.»

«Per ipsum transi!»

«Homo nimis crassus est.»

«Quid istic tumultuamini?» vox ex interioribus pleno ore mussitans rogavit. Discipulus erat cenans.

«Tabernam vestram intrare volumus.»

«Quidnam, per caelum, istic quaeritis?»

«Calceos, ignave!»

Ad hanc responsionem discipuli ira iam excitabatur. «Inter duodecim diei horas nullam reperire potuistis, qua calceos quaerentes nos vexaretis, praeter hanc unicam brevissimamque horam qua dominus meus somnum capit et ego prandeo, cum reliquus mundus iam diu satur sit?»

Dionysius verba audivit, sententiam tamen sequi non potuit. «Noli amplius Germanicam eorum barbariem loqui», inquit. «Cultellum deprome et obesas eius costas titilla.»

«Id non faciam», Gerardus respondit.

«Tum ego hoc acuto telo eum stimulabo.» Gerardus furentis manum perterritus apprehendit; satis diu enim in regione versatus erat ut sciret, si cum incola peregrinus contenderet, universum oppidum illius causam suscepturum. Sed Dionysius sese eripuit, atque iam telum arcuballistae quod manu tenebat ad latera dormientis admovebat, cum duae feminae ex altera parte viae ad eum transierunt. Felix ille aspectus statim eum voluptate ita complevit ut consilii oblivisceretur; telum deponens mulierum adventum laetus exspectavit.

Comites quidem erant, sed non pares, nisi quod utramque Burgundicus arcuballistarius admirabatur. Altera valde procera, altera exigua statura erat; atque, ut in societate etiam rudissima celeriter tales consuetudines oriuntur, maior minoris vestis caudam sustinebat.

Procera caput linteo simplici velatum, umeros sagulo panni crassi tectos habebat; tunicam cinericiam et vestem inferiorem brevem e panno rubro claro gerebat; pedes cruraque prorsus nudos, brachia autem manicis arctis linteis contecta habebat.

Altera tunicam lato pellium limbo ornatam gerebat, duplicesque manicas; interiores ex serico flavo brachiis adhaerebant, exteriores, pellibus totae circumdatae, apud cubiti partem interiorem patebant, ita ut brachiis emissis vacuae penderent. Capitis ornamentum holosericum, crumena ingens ad cingulum, stolae cauda superba, crura nuda. Sic processerunt, matrona civica fastuose incedente, ancilla pone eam leniter labente, caudam dominae religiose

ambabus manibus ferente atque corpore flexili pulchre sese inflectente ut opus perficeret.

Fingite animo, si otium est, gallinulam brevem, cui avis altera maior pomposa obsequiose caudam sequatur.

Pompa haec recta ad tabernam calceorum perrexit. Dionysius humillime salutavit; matrona nobilis benigne, sed festinanter caput annuit, negotium aliquod manuum, immo pedum, habens. Nam statim calcei sui cuspide dormientem in latere pepulit, eamque instar terebrae in ventrem eius versavit, donec ille longo murmure experrectus est. Viventibus tabernae valvis cum fremitu sublatis, femina introiit, neque alterum ei aspectum dignata est.

Ille in vicini sartoris tabernam recessit et in limine consedit, ne quis vicinum intempestiva emptione vexaret. Decet enim vicinos inter se bene mereri.

Dionysius et Gerardus dominam secuti intraverunt. Discipulus ibi adhuc cenabat; ancilla foris stabat, pedibus inter se transversis, muro innixa eumque unguibus leviter pulsans.

«Illos», breviter matrona dixit, parva alba manu superbe calceos flavos ad apices auratos demonstrans. Discipulus inter cenam et officium immotus haesitabat; sed Dionysius ad calceos prosiluit et ad eam attulit. Illa subrisit; placide consedit, pedem calceatum sed sine tibiali, odore suavi perunctum, porrexit. Tum Dionysius ad genua procubuit, veterem calceum detraxit, novosque ad candidam cutem reverenter aptavit.

Cum tam libentem servum invenisset, opportunitate abusa est: modo hunc calceorum par, modo illum, modo priorem rursus temptavit; per dimidiam fere horam ambigebat et cunctabatur, Gerardus fastidio plenus, Dionysius stolida voluptate captus. Tandem satis aptatos invenit; duo paria flava et unum rubrum ancillae foras detulit. Tum ingens suspirium audiebatur. E tabernario exortum est; nam e somno surrexerat, et nunc circa eam versabatur tamquam perdix circa pullos in discrimine positos.

«Omnesne calcei mei colorati abeunt?» inquit, cum eos in ancillae gremio evanescere videret.

Matrona discessit. Gerardus robustum calceamentorum par sibi elegit, pretium rogavit, tacite solvit, veteres autem mendico in via dedit; qui eum in foro benedixit, paulo post tamen calceos furenter in puteum suburbii abiecit. Comites tabernam reliquerunt, in qua duo maesti homines remanserunt, qui et vultu et sermone ita se gerebant quasi tota mercimonii copia spoliati essent.

«Calcei mei vehementer attriti sunt», Dionysius dentibus frendens inquit, «sed malim nudis pedibus usque in Galliam ambulare quam apud istos rusticos pecuniam relinquere.»

Batavus placide respondit: «Satis bene consuti mihi videntur.»

Rheno appropinquantes per silvam post silvam iter faciebant; tum primum voces sinistras in deversoriis circa fornaces sedentium audiverunt: «Fures! Latronum globi! Sicarii!» et similia.

Fama etiam erat rusticos in his locis peregrinos incautos per opacas silvas interficere solere: flexus enim obscuri et impliciti earum hominibus locorum peritis latrocinia caedesque occulte committere permittebant, aut, si detecti essent, facilem fugae facultatem praebebant.

Hoc certe constabat, quemcumque agrestem obvium sibi fieri telum terribile, sive invadendi sive defendendi causa, ferre: securiculam levem, cui parva cuspide ferrea caput instructum erat, manubrio longo tenuique e fraxino aut taxo diligenter siccato. Hanc incolae singulari dexteritate iacere poterant ut cuspis rem aliquot passibus remotam feriret; aut ictu ferri bovem prope stantem occidere.

Gerardus sibi talem emit et iaciendo exercuit. Dionysius vero telorum suorum capita tacite lima acuere solebat, dum simul sibilaret; et cum silvam obscuram intrarent arcuballistam ex umero eximebat et paratam gestabat, non tam viatoris metu insidiarum, quam venatoris animo, ne subitam praedam amitteret.

Die quodam, cum silvam aliquot leucis a Dusseldorpio remotam peragrarent, Gerardus quasi per somnium incedebat, de Margarita cogitans atque ipsam viam sub pedibus vix intuens. Subito Dionysius manum eius umero imposuit, arcuballistam oculis micantibus intendit, atque «Tace!» tam submissa voce dixit ut Gerardum magis quam tonitru terreret.

Gerardus securim arcte prehendit atque paulum tremuit. Audivit enim frutices prope obstrepere; eodemque momento Dionysius in silvam prosiluit, arcuballistam inter saltandum ad umerum attollens. Nervus ferreus striduit; brevi anxietatis mora miles magna voce: «Procurre! Viam obsiste! Ictus est, ictus est!» clamitavit.

Gerardus prosiluit; dum currit, catulus ursi e silva repente in ipsum erupit. Cum viam sibi interclusam videret, in pedes posteriores se erexit, fremitum dedit, et quamquam nondum ad dimidiam magnitudinem excreverat, rictum horrendum longosque ungues ostendit. Gerardus ira simul metuque concitatus in

eum invasit, securi nasum tanto ictu percussit ut bestia vacillaret; altero ictu prostrata est, cum Gerardus etiam iacentem ferro feriret.

«Heus! Siste! Demensne es, qui carnem ita corrumpas?»

«Latronem esse credidi», Gerardus anhelans ait. «Immo latronis adventum animo praeparaveram, itaque manum cohibere non potui.»

«Scilicet garruli viatores caput tuum furum et sicariorum terroribus impleverunt. In tota hac gente verum latronem ne unum quidem viventem invenias. Age, ipse catulum feram, tu arcuballistam meam porta.»

«Vicissim feramus», Gerardus inquit; «grave enim onus est. Miserum animal! Quam sanguis eius stillat! Cur illud occidimus?»

«Ut cenemus, et praemium a magistratu proximae urbis accipiamus.»

«At ob haec mori debuit, cum vix vivere coepisset! Fortasse matrem habet quae hac nocte eius absentiam graviter feret, et ita illud diligit ut matres nostrae nos diligunt, immo plus quam mea me.»

«Nescisne», Dionysius respondit, «matrem eius priore mense in foveam incidisse et pellem iam apud coriarium esse? Patrem autem tot sagittis nuper confossum esse ut velut Iulius Caesar mortuus sit, manibus ante pectus consertis, mortuo cane in utraque comprehenso?»

Sed Gerardus rem in iocum verti nolebat. «Ergo», inquit, «unum Dei animal occidimus, quod in hoc mundo omnium suorum solum erat; sicut ego hodie solus sum in hac terra aliena.»

«O mollissime adulescens!» Dionysius magna voce rugivit. «Si ita res considerandae essent, nemo iam arcum intendere auderet, nullum telum neque in silva neque in acie mitteretur. Unus tui generis hominum si in peditum hastatorum agmine versaretur, omne agmen in molles lactis ollas converteret. Sed hoc stat: Romam non solus ibis, nam vix umquam ad Alpes integra cute pervenires. Ego te Remiremontium, patriam meam, deducam, ibique sororem meam minorem tibi in matrimonium dabo, quae persico pomo formosior est.

«Caput moves? Ah, oblitus sum. Alibi amas, uniusque solius mulieris amans es: animal mihi vix credibile! Ergo non uxorem tibi, non amicam turpem, sed fidelem comitem reperiam: Burgundionem aliquem probum qui usque ad Lugdunum te sequatur. Quin timeo ne is ipse probus homo ego sim, cui in potum pulverem aliquem immisisti ut te diligere inciperem; ante enim homines mitissimos qui viriles vestes gestarent aegerrime ferebam.

«A Lugduno, inquam, navi te in Italiam committam, quae terra, ut omnes narrant, hominum mollium tutissimum domicilium est: illic in tuto eris. Verba tua audient atque statim te ducem suum constituent.»

Gerardus suspiravit. «Vere, bone amice, aegre cogito de Dusseldorpio, ubi nobis discedendum erit.»

Aliquamdiu taciti processerunt, uterque futuram separationem secum reputans. Cogitatio levem sermonem prohibebat; talibus autem temporibus etiam rem exigui momenti agere solacio est. Gerardus itaque Dionysium unum telum sibi commodare rogavit. «Arcum longum saepe tractavi», inquit, «sed eiusmodi arcuballistam numquam!»

«Cultellum deprome», Dionysius callide ait, «atque illud quod in catuli corpore haeret exime.»

«Minime, minime; mundum telum desidero.»

Dionysius tria ex pharetra ei dedit.

Gerardus arcuballistam intendit, atque in ramum arboris qui aliquantum ante eos in via iacebat collineavit. Vis machinae eum in summam admirationem adduxit: arcus ferreus brevis quidem, sed crassus, nervo emisso, totum corpus ad ipsos usque talos concussit; telum autem ferreum tanto impetu evolavit ut in cursu oculis comprehendi non posset; tantum folia arida, quibus November semitam stratam fecerat, ultra ramum prosilientia viderunt.

«Paulo nimis alte collineavisti», Dionysius dixit.

«Quam mortifera machina! Nec mirum si arcum longum ex usu tollit, quamquam Martinus id aegre ferat.»

«Ita, mi puer», Dionysius gloriabundus respondit; «cottidie latius in usu est, quamvis leges edictaque ferantur ut arcus e taxo confecti serventur, quia scilicet maiores eorum eiusmodi arcubus usi sint, quippe qui meliora nescirent. Bellum, Gerarde, ludus non est. Homines in hostem eo telo utentur quod certius feriat et letalius vulneret, non eo quod longius sit et saepius aberret.»

«Tum novae illae machinae, quas nuper commemorari audio, utrumque arcum superabunt; nam exigua pulveris nigri copia, plumbea glande, digito etiam pueri, Martem ipsum aut Goliathum aut septem fortissimos heroas prosternere possunt.»

«Nugas, nugas!» Dionysius ardenter respondit. «Neque fistulae illae ignivomae neque bombardae manuariae umquam dominam arcuballistam expellent. Nos enim decies sagittas mittere possumus, dum illi carbonem et plumbum in

coriaceos suos fumi canales inferunt, deinde funiculos igne accendunt. Nimium id morae et operae in proelio requirit; militis arma non minus quam cor semper parata esse oportet.»

Gerardus nihil respondit. Sonus enim quidam post tergum eius aures moverat, insolitus quidem, quasi res gravis sed non dura super folia sicca leniter magno impetu laberetur. Conversus primum curiosius respexit. Animal vastissimum sexaginta fere passibus aberat et per viam ad eos appropinquabat.

Primo quasi stupore quodam tranquillo illud contemplatus est; proximo vero momento vultus ei repente expalluit.

«Dionysi!» clamavit. «O Deus! Dionysi!»

Dionysius se subito convertit.

Ursa erat, magnitudine equo qui plaustrum trahit non inferior.

Capite ingenti demisso magno cursu properabat, sanguinis recentis vestigium odore persequens.

Vix eam conspexerat Dionysius, cum voce quae animum exstingueret susurravit:

«CATULUS!»

O quantum horroris in eo uno verbo compressum erat, rauco susurro et oculis late patentibus! In ipsa enim syllaba omnia utrique tamquam subita fulguris coruscatio in tenebris apparuerunt: vestigium sanguinis, catulus occisus, mater superveniens, et post haec omnia MORS.

Haec uno temporis puncto. Proximo autem momento eos ipsa vidit. Ingentis corporis animal quasi duplo maius factum est, pilis enim ira horrentibus exarrectis. Caput tauri capite non minus attollens rictum porci similem late aperuit; oculi sanguine et igne flagraverunt; tum in eos impetum fecit, folia circum se turbinis instar dispergens.

«Telum mitte!» Dionysius clamavit. Gerardus autem totus tremens immobilis et inutilis stabat.

«Telum mitte, homo! Decem milia daemonum te rapiant, iaculare! Sero! Arborem, arborem!» Catulo abiecto Dionysius Gerardum trans viam impulit, ipse ad proximam arborem cucurrit et ascendit; idem ab altera parte Gerardus fecit. Dum fugerent, utrique ululatus paene non humanos, quales ferae mortis ictu leviter tactae edunt, emittebant.

Quamvis fugissent quam celerrime, certe alter eorum ad arboris radices dilaniatus esset, nisi ursa ad catulum paulisper substitisset.

Oculis sanguineis ne momento quidem ab hostibus quos persequebatur aversis, catulum undique odorata est, atque quo pacto, nisi solus eius Creator scit, comperit vere mortuum esse, omnino mortuum. Tum talem eiulatum edidit qualem neuter fugientium umquam audiverat aut in rerum natura esse crediderat. Protinus ad Dionysium cucurrit, in pedes posteriores erecta eum ascendentem ferire conata est; ille tamen iam extra unguium ictum erat.

Confestim truncum amplexa ingentibus dentibus magnum ligni fragmentum cum fragore avulsit. Tum iterum se erexit, ungues alte corticem infixit atque arborem lente quidem, sed tam certo quam simia, scandere coepit.

Mala Dionysii fortuna eum ad arborem emortuam adduxerat, quae trunco tantum constabat neque valde alta erat. Ursam celerius ascendit, et mox in summo stetit; huc illuc respexit quaerens num ex ea in alterius arboris ramum transilire posset. Nullus erat. Si in terram desiliret, antequam ex casu se reciperet ursa eum assequeretur et statim discerperet. Praeterea Dionysius parum solebat periculis tergum dare, atque ira eius incalescebat quod ipse ferae praeda quaereretur. Itaque ad resistendum se paravit.

«Adest ultima hora mea», secum dixit. «Ut vir fortis mortem oppetam.» Genibus nixus ramulum apprehendit quo corpus firmaret, cultellum longum eduxit, dentibus constrictis exspectans dum monstrum ad manus perveniret, ut eo feriret.

Quis futurus esset certaminis exitus nemo dubitare poterat.

Caput enim ursae collumque ossibus ingentibus ac pilorum densitate vix vulnerari poterant. Homo bestiam ferro tantum puncturus erat; illa vero hominem ut nucem confractura.

Gerardus melioris animi quam nervorum erat. Ut amicum in mortis discrimine esse conspexit, timorem subito in caecam fere iram convertit. De sua arbore momento temporis descendit, arcuballistam in via antea abiectam rapuit, magno impetu accurrit, atque telum in ursae corpus magno clamore emisit. Ursa dolore atque ira fremuit, et incerta quo se verteret caput flexit.

«Procul absiste!» Dionysius clamavit. «Alioquin peribis!»

«Nihil curo!» Gerardus respondit; statimque aliud telum paravit et in bestiam vehementer coniecit, clamans: «Cape hoc! Et hoc cape!»

Dionysius ex arbore maledictorum imbrem in eum demisit. «Recede, fatue!»

Recte monebat. Ursa, post tergum tam terribilem tamque clamosum hostem animadvertens, murmure edito ex arbore delapsa est, longos in cortice sulcos

unguibus ducens. Gerardus ad suam arborem cucurrit atque celeriter ascendere coepit. Sed cum crura adhuc octo ferme pedibus a terra penderent, ursa in posteriores pedes sese erexit, priore pede eum percussit, atque ex feminalibus eius pannum sanguine tinctum abripuit.

Ille altius atque altius scandebat. Mox vocem velut in aere audivit dicentem: «In ramum exi!» Respexit: ingens ramus solidus paululum sursum inclinatus ante eum porrigebatur. Corpore in eum transiecto convulsis et laboriosis motibus usque ad extremam partem se protraxit.

Tum anhelans circumspicere coepit.

Ursa ab altera arboris parte scandebat. Ungues corticem radentes audivit, et vastum eius corpus ab utroque trunci latere prominere vidit. Oculis haud acutis praedita ad locum ubi ramus ex trunco oriebatur pervenit, eum tamen praeteriit atque maiorem truncum persequebatur. Gerardus liberius spiravit. Sed ursa, sive sonum audiverat sive odore errasse deprehenderat, subito constitit; mox eum conspexit. Paululum fixis oculis eum contemplata placide ad ramorum commissuram descendit.

Caute lenteque priorem pedem porrexit, quo rami firmitatem exploraret. Ramus erat quercinus, ferreo robori similis. Id bestia naturali sensu intellexit. Itaque paulatim in ramum reptabat, minaciter fremens.

Gerardus pavens in terram respexit. Quadraginta fere pedes a solo aberat. Infra mortem videbat. In ipso autem ramo mors, etiam horribiliore specie, lente quidem sed certo appropinquabat. Capilli horrere coeperunt; sudor toto corpore effundebatur. Sedebat immobilis, velut oculorum fascino captus, lingua prorsus haerente.

Dum formidabile animal fremens ad eum repit, cogitationes inter se dissimillimae animum eius percurrebant: Margarita; Vulgata Scriptura, ubi de ursa raptis catulis furente legitur; Roma; aeternitas.

Ursa propius accedebat. Iam Gerardum quasi mors ipsa torpor occupabat; patentes rictus et cruentos oculos prope venientes per caliginem quandam intuebatur.

Velut per somnium audivit nervum arcuballistae crepare. Deorsum respexit: Dionysius pallidus atque tacitus, quasi mortuus, in ursam tela dirigebat. Ursa ad ictum fremuit, sed progredi perrexit. Iterum nervus sonuit; ursa fremuit, propius accessit. Tertio nervus sonuit, et iam fera ad Gerardum pervenerat, qui rigentibus capillis, oculis paene e capite prostantibus, toto corpore resolutus sedebat. Ursa

rictum sepulcri instar aperuit, et calidus sanguis e faucibus eius velut ex aquae antlia in Gerardum prosiluit.

Ramus nutavit. Bestia letalibus vulneribus affecta vacillare coepit; adhaerebat tamen, falcatis unguibus in lignum alte defixis. Tum se in latus devolvit, unguibus adhuc haerentibus; subito autem ramo concusso Gerardus pronus delapsus est, ita ut facies illius contra unum ex pedibus ferae obnixe adhaerentibus incideret. Ad hunc tactum ursa ultimo virium conatu caput etiam atque etiam sustulit, donec Gerardus fetidum eius halitum calidum sentiret. Tum ingentes dentes eius magna cum vi paulo infra hominem in aere concrepuerunt, novissimo irriti odii impetu.

Denique corporis pondus ungues ex ramo avulsit, atque informe cadaver tanto fragore in terram cecidit ut omnis silva personare videretur. Clamor victoriae infra exortus est; sed proximo momento in clamorem terroris conversus est: Gerardus enim animo deficiens, nullo conatu se retinendi, ex periculosa altitudine praeceps devolvebatur.

* * * * *

CAPUT XXV

Dionysius Gerardum, dum decidit, arripuit, casumque eius aliquantum fregit; sed utrum hoc unum satis futurum fuerit, ne cervicem aut membrum aliquod frangeret, merito dubites. Maiori ei auxilio fuit ipsa ursa moriens, in cuius hirsutum corpus capite umerisque delapsus est. Dionysius eum ab ea abripuit; neque id opus erat: nam quamvis adhuc anhelaret fera et artus eius tremerent, lepus ipse non erat tam innocuus. Mox omnino exspiravit. Dionysius vero, qui nihil temere agere solebat, Gerardum molli illi corpori reclinavit atque manu eum ventilavit.

Paulatim Gerardus ad se rediit; sed mente adhuc turbatus, ubi corporis ursini tactum circum se sensit, clamore sublato procul se devolvit.

«Animum adde», Dionysius exclamavit. «Diabolus mortuus est.»

«Mortuane est? Prorsusne mortua?» Gerardus post arboris truncum latens quaesivit. Eius enim fortitudo febri similis erat: modo aestuabat, modo frigebat; tum autem iam aliquamdiu frigida pars eum occupaverat.

«Aspice», respondit Dionysius. Tum aurem beluae per ludibrium traxit, rictum diduxit, caput suum faucibus immisit, aliasque contumelias cadaveri ludens intulit. Inter haec Gerardus vehementer vomuit.

Dionysius risit. «Quid nunc accidit?» inquit. «Quid etiam eo ipso tempore, cum victoriam adepti essemus, de sede tua ex arbore delapsus es?»

«Animo defeci, ut opinor.»

«Quam ob rem?»

Cum responsum non acciperet, perrexit: «Puellae tenerae, te simul ac conspexerint, animo deficere solent; sed saltem tempus locumque deligunt. Quae umquam mulier in arbore collocata animo defecit?»

«Foedo illo sanguine suo me totum conspersit. Odore, credo, oppressus sum. Vah! Sanguinem detestor.»

«Satis mihi persuasum est.»

«Vide quam foede me coinquinaverit!»

«Suo tamen sanguine, non tuo. Miseret me hostis qui tibi placere conetur.»

«Noli tam superbe gloriari, magister Dionysi: ego te sub arbore stantem vidi, pallidiorem ipsa tua subucula.»

«Distinguendum est», respondit Dionysius, rubore suffusus; «pro amico trepidare licet.»

Gerardus nihil verbo rettulit; sed Dionysium collo complexus est.

«Aspice», miles fortis voce fracta questus est, tenero illo iuvenilis animi impetu commotus; «num quisquam umquam mulieri similior exstitit? Amo te, mi mollissime; abi sane! Bene! Ecce iam genibus procumbit. Quid hoc novi capricii est?»

«O Dionysi, nonne Deo, qui nos ambos e tanto mortis discrimine liberavit, gratias agere debemus?» Quibus dictis Gerardus in genua procubuit et clara voce precari coepit. Paulo post Dionysium iuxta se placide genuflexum invenit, manibus, ut gentis eius mos erat, in pectore decussatis, vultu tam longo atque severo, ut paene brachium aequare videretur. Cum surrexissent, Gerardi facies laetitia lucebat.

«Bone Dionysi», inquit, «Deus pietatem tuam remunerabitur.»

«Nugae! Humanitatis causa id feci», respondit Gallus. «Tibi, mi puer, gratificari volui. Sed quid refert? Preces tuae probe ordineque compositae erant, meque, dum recitabantur, penitus aedificaverunt. Vix episcopus rem melius administrasset. Itaque, vespertinis precibus peractis et sanctis nobis conciliatis, pergamus.»

Vix duos passus fecerant, cum Dionysius substitit. «Obiter», inquit, «quid de catulo?»

«O noli, noli!» Gerardus exclamavit.

«Recte mones. Sera iam hora est; satis temporis consumpsimus in arbores ascendendo, ex arboribus decidendo, animo deficiendo, vomendo, orando. Praeterea gravis est fera portatu; et, nunc demum cogitanti, fortasse pater quoque catuli nos persequetur. Mirum quantum molestiae isti ursi de singulis catulis moveant. Sed quid hoc est? Vulneratus es! Vulneratus!»

«Minime.»

«Vulneratus est! Me miserum!»

«Esto animo tranquillo, Dionysi. Nihil me attigit; nullo in loco dolorem sentio.»

«Tu? Nihil sentis nisi cum alteri nocetur!» Dionysius permotus inquit; deinde genibus advolutus Gerardi crus oculis lacrimis micantibus exploravit.

«Cito, cito! Antequam membrum rigescat», clamavit, atque Gerardum secum properare iussit.

«Quis nunc de nihilo tantas turbas concitat?» Gerardus placide quaesivit.

Dionysius autem obliqua admodum responsione usus est. «Hoc tibi scito», inquit, «pravum mihi cor esse. Tu virili virtute mihi vitam servavisti; ego tamen te, militiae rudem, irridere potui. Num ego ipse olim rudis non fui? Deinde, cum ex vulnere animo defecisses, timore te labefactum credidi, mollitiemque tuam exprobravi. Breviter: prava mihi lingua est, pravum cor.»

«Dionysi!»

«Quid vis?»

«Mentiris.»

«Perhumaniter id dicis, mi puer; tibi sempiternas ago gratias», Dionysius, paenitentia adhuc confusus, mussitavit.

Ne multis quidem stadiis progressi erant, cum musculi vulnerati cruris adeo contraherentur atque obrigescerent, ut Gerardus vix digitorum summis terram contingere posset, idque summo cum dolore.

Tandem diutius ferre non potuit. «Sine me», gemuit, «hic procumbere atque mori: intolerabilis est dolor.»

Dionysius monuit iam postmeridianam horam esse, noctes autem tum pruinosas fieri; famem vero ac frigus pessimos socios esse, neque decere animum despondere, cum illa belua formidabilis, ut omnibus constaret, iam mortua esset. Itaque Gerardus securi nixus claudicans perrexit; sed paulo post subito viribus destitutus in media via concidit.

Dionysius eum in silvae recessum subduxit, deinde, quod Gerardus magnopere miratus est, suam arcuballistam cum telis ei tradidit. Severissime praecepit ut quietus iaceret; si qui homines malae speciei per silvam eum deprehenderent, procul absistere iuberet; si imperium spernerent, viginti passibus interiectis transfigeret. «Probi homines viam tenent; cum improbis in silva colloqui nemo nisi stultus ausit.» Sic locutus securim Gerardi rapuit atque cursu se abstulit, non Dusseldorpium versus, quo illum petiturum Gerardus putabat, sed per viam qua venerant.

Gerardus iacebat, vulnere ardente ac dolente. Roma, quae ab initio itineris propinqua paene videbatur, nunc, quamquam ipse ducentis milibus passuum propius accesserat, procul, procul abesse visa est. Sed mox omnes cogitationes ad Sevenbergam redierunt. Quam dulce aliquando Margaritae manum tenere fore, quae quantos pro illa labores pertulisset narrare posset! Huius cogitatio, et ipsius puellae imago, animum placaverunt; inter dolores nervorumque cruciatus placide iacebat, submissa et dulci, quamvis languida, hilaritate vultus.

Duas amplius horas ita iacuerat, cum subito clamores auditi sunt; eodemque momento nescio quid arborem propinquam tanta vi percussit ut infixum tremeret.

Respexit: sagitta erat.

Subito pedibus insiluit. Plura tela inter ramos strepuerunt; omnis silva clamoribus proeliantium personabat. Unde venirent intellegere non poterat, nam in silvis tam vastis voces multiplici echo repercussae peregrinum de loco unde ortae sint fallunt; tota tamen regio strepitu plena esse videbatur.

Brevi silentium quoddam intercessit. Tum equorum vehementer incurrentium ungulas audivit, clamores etiam acriores, ululatusque gemitibus mixtos; super omnia soni novi et terribiles, velut tonitrua immania, repente mugientes, deinde crepitu multiplici pereuntes. Inter arbores identidem linguae flammarum rubrarum emicabant; nubes fumi sulphurei supra caput eius ferebantur. Tum omnia conticuerunt.

Gerardus horrore obstupuit. «Quid Dionysio fiet?» clamavit. «Heu, cur me reliquisti? O Dionysi, amice mi, amice!»

Paulo ante solis occasum Dionysius rediit, vix ingentis rei hirsutae pondere erectus: ursae pellem portabat.

Gerardus tanto gaudio eum excepit ut ipse miles obstupesceret.

«Numquam me te iterum visurum putavi, carissime Dionysi. In proelio fuistine?»

«Minime. Quo proelio?»

«In illo cruento hominum, aut daemonum potius, certamine, quod paulo ante per silvam saeviebat.» Et omnia quae viderat audieratque singillatim narravit, vividius etiam et fusius quam ego vobis exposui.

Dionysius indulgenter eum in dorsum palpavit. «Probe narras», inquit; «pictor egregius es, et febris imaginationem mirum in modum incitat. Ego olim in horreo ubi plaustra recondebantur capite fracto iacens vidi duos exercitus, in areola octo pedum in quadratum, integram horam instrui et proeliari. Res omnes ordine socio meo exposui, quamvis non tam splendide quam tu, cum mihi litterarum doctrina deesset.»

«Quid? Non mihi credis? Cum dicam sagittas supra caput striduisse, proeliantes clamavisse, et ...»

«Dirissimi daemones me abripiant, si verbum ullum credam!»

Gerardus brachium eius apprehendit atque arborem prope stantem tacitus ostendit.

«Sed illa res ... similis est ... immo sagitta lata est, ita vivam!» Dionysius accessit et in sublime aspexit.

«E proelio venit. Audivi eam et vidi.»

«Sagitta Anglica est.»

«Unde scis?»

«Ex longitudine. Angli arcum ad aurem usque intendunt; ceteri ad dextram tantum pectoris partem. Ideo Angli sagittas trium pedum mittunt; haec una ex illis est. Pereant illi! Si res non est mera oculorum praestigia, proelium aliquod haud magnum hic commissum est. Quod si in loco ad proeliandum tam inepto pugnatum est, nihil ad me: dux enim meus nullam hic gerit controversiam. Ergo dormitum eamus», miles veteranus conclusit.

Quibus dictis folia arida in acervum contraxit atque Gerardum super ea cubare iussit, securi ad latus posita. Ipse iuxta eum procubuit, altera manu arcuballistam tenens, deinde ursae pellem, pilis introrsus versis, utrique superstravit. Tam bene calefacti sunt ac si ad fornacem sederent; mox ambo sopore oppressi sunt.

Sed multo ante diluculum Gerardus socium excitavit.

«Quid faciam, Dionysi? Fame pereo.»

«Quid facias? Statim rursus dormi: qui dormit, cenat.»

«At dico me tanta fame laborare ut dormire non possim», Gerardus iracunde respondit.

«Eamus igitur», Dionysius paterna indulgentia dixit.

Aliquamdiu identidem oscitavit; tum ursae aures in parvum fasciculum collegit easque lacinia ex pelle detracta circumligavit, atque viam ceperunt.

Gerardus una parte securi, altera Dionysio innixus claudicabat, non sine crebris suspiriis.

«Dolorem odi», iracunde inquit.

«In ea re prudenter iudicas», ille, ut pater filio responderet, leniter rettulit.

Nox erat clara et stellis illustris. Paulo post luna exoriens finem silvae haud procul ostendit: gratum spectaculum, quoniam Dusseldorpium ultra silvam una tantum fere leuca aberat.

Ad extremum silvae cum pervenissent, rem tam obscuram conspexerunt ut, antequam accederent, e longinquo diligentius contemplarentur. Duae columnae candidae aliquot passibus inter se distantes in altum assurgebant; inter eas multae figurae erant, quarum species homines referebat.

«Non procedam, nisi quid hoc sit cognovero», Gerardus tremente voce susurravit. «Suntne sanctorum imagines in via positae, quibus viatores supplicent? An latrones vivi, qui probos viatores sagittis conficiant? Sed vivi esse nequeunt: pedibus enim nullo loco consistere videntur. O Dionysi, revertamur donec illucescat. Non humano opere hoc fieri potest!»

Dionysius substitit et diu oculos intendit. «Homines sunt», tandem inquit. Quo audito Gerardus etiam vehementius redire volebat.

«Sed homines qui neque nobis nocere possint neque nos illis. Ne pedes intuere, ut scias ubi stent.»

«Quo igitur, per omnes sanctos, spectabo?»

«Supra capita eorum», Dionysius graviter respondit.

Gerardus monenti paruit et mox trabem ingentem fuscam ab altera columna ad alteram porrectam obscuro lumine discernere coepit. Cum propius, iam summis pedum digitis incedentes, accessissent, funes ex trabe dependentes velut angues nigri alii post alios sub luna apparebant, singuli homini mortuo suspenso adstricti, tam rigidi quam nervi ferrei.

Cum sub tam tristi sceleris suppliciique monumento transirent, aura levis exorta est; plurima cadavera pendula ultro citroque lente moveri atque circumagi coeperunt, omnibus funibus stridentibus. Gerardus ad hanc horribilem velut salutationem perhorruit. Tamdiu oculos in patibulum gravissimum onus ferens defixerant, ut tum demum ignem infra illud accensum conspicerent atque

hominem vivum ad flammam contractum sedentem. Iuxta illum securis iacebat, cuius ferrum splendore ignis rubescebat. Homo dormiebat.

Gerardus horruit; Dionysius autem tantum submissa voce dixit: «Animum adde, comes; ecce ignem habemus.»

«At homo quoque ibi est.»

«Tres mox erunt.» Et ligna ab ipso custode praeparata super ignem conicere coepit. Interea prudens Gerardus securim hominis arripuit, super eam firmiter consedit, suam quoque securim in manibus paratam tenens, atque dormientem diligenter contemplatus est. Nihil erat in eo quod peculiarem hominis condicionem declararet. Vestitum agrestem et pileum regionis triangularem, Brunsvicensem appellatum, gerebat, adeo rigidum ut ictui ensis resistere posset, lata fasciola aenea circumdatum.

Totius tegminis pondus aures hominis deorsum flexerat, ut similitudinem leporis cuiusdam ridiculi praeberent. Hoc tamen nihil insoliti videbatur: nam multos nuper rusticos simili habitu et auribus deiectis conspexerant. Illud unum insolens erat, hominem agrestem sub patibulo tot suspensorum cadaveribus onerato vigilare. Quam ob causam?

Dionysius, etiamsi curiositate tangebatur, id non ostendebat. Duas ursae aures e fasciculo protulit, ligneis verubus transfixit, atque ad ignem torrescere coepit. «Pecuniam ipsam edemus», inquit. «Praetor enim Dusseldorpiensis pro his auribus, quibus ursam occisam probaremus, unum nummum argenteum, quem talerum vocant, nobis dedisset. Sed satius est tenuem crumenam quam inanem stomachum habere.»

«Infelix homo!» Gerardus exclamavit. «Hicine cibum capere potes?»

«Ubi ignis accensus est, illic cibus assandus; ubi assatus est, illic comedendus. Nam cibus semel assatus omnium rerum pessime viam patitur.»

«Age tu, Dionysi, comede, si potes. Ego vero frigore ac nausea laboro, atque post tam dirum aspectum nullum fami locum in pectore relinquo.» Tremens ad ignem accessit. «Heu, ut funes crepant! Quisnam est iste homo? Quam foeda facie!»

Dionysius eum quasi artifex tabulam pictam contemplatus est, deinde iudicium protulit. «Eiusdem eum generis esse existimo cuius isti, quos supra cernis; sed ex vilioribus reliquiis, cum optimi, ut vides, capita sua in periculum immiserint.»

«Si ita est, cur non antequam expergiscatur ictu eum sensu privamus?» Gerardus anxius super securi sedens se commovit.

Dionysius hilariter miratus oculos sustulit. «Tu, qui mollem te esse simulas, manu omnium promptissimus es. Cur duo unum ictu sensu privemus? Sile; evigilat. Quid primo dicat observa et mihi interpreta.»

Vix ea susurraverat, cum custos oculos aperuit. Ignem auctum et duos ignotos homines in se intentos videns obstupuit. Tum tranquillitatem simulare summo conatu studuit, neque tamen sine aliqua felicitate; sed levis tremor per totum corpus discurrebat. Tandem animos collegit et voce aspera: «Bonum mane», inquit. Verum eo ipso momento securim suam desideravit, eamque Gerardum, qui supra consederat, premere vidit, propriam autem prope manum paratam tenere; statim iterum vultus ei concidit.

Dionysius ad hunc tacitum ludum acerbe subrisit.

«Bonum mane», Gerardus tranquilla voce respondit, oculos tamen ab homine non avertens.

Custos iam adeo perturbatus erat ut tacere non posset. «Ignem meum», inquit, «sine venia occupatis.» Tum addidit, voce aliquantum tremente: «Sed bene advenistis.»

Dionysius quaedam Gerardo in aurem dixit; custos ambos suspicaciter aspectabat.

«Socius meus dicit», Gerardus interpretatus est, «quoniam ignem tuum participamus, te quoque cibum eius participaturum.»

«Fiat ita», homo alacriter respondit. «Dimidium haedi in vicino frutice suspendi: eo ibo ut afferam.» Vultu hilari et officioso surrexit atque abire parabat.

At Dionysius arcuballistam subito corripuit et in caput eius direxit. Homo genibus procubuit.

Dionysius telum deposuit, manuque ostendit eum in pristinum locum redire debere. Ille lento incertoque gradu rediit, artubus quasi dissolutis, animo tam misero quam mus cui felis aliquamdiu evadendi libertatem concessit, ut statim iterum in eum prosiliat et in potestatem redigat.

«Consede, amice», Dionysius Gallorum sermone ac torvo vultu dixit.

Homo et manu ostendenti et sono vocis obtemperavit, quamquam Gallice ne unum quidem verbum noverat.

«Dic ei ignem nostrum plus quam tribus hominibus sufficere non posse. Sententiam facile intelleget.»

His per Gerardum relatis custos risit. Ex quo Dionysium aliena lingua locutum audiverat, manifestius tranquillior videbatur. «Vos peregrinos esse nesciebam», Gerardo dixit.

Dionysius tum fragmentum assatae auris ursinae abscidit, atque eidem homini, in quem modo telum direxerat, venuste obtulit.

Ille placide accepit; simul panem e pera protulit, quem inter utrumque hospitem divisit. Quin etiam connivens manum sub foliorum acervum in quo sedebat inseruit. Gerardus securim statim prehendit, paratus hominis caput percutere; sed ex acervo tantum utrem coriaceum, qui sedecim fere sextarios vini capiebat, ille extraxit. Ori admoto pro utriusque salute bibit, deinde Gerardo tradidit; Gerardus intactum Dionysio porrexit.

«Per vitam meam!» miles exclamavit. «Vinum Rhenanum est, dignum quod ipse archiepiscopus hauriat. Tibi bene sit, princeps sodalium! Brevem tibi vitam opto, sed hilarem. Age, Gerarde, bibe, bibe! Ne illos curaveris: illi te non curant. Sed si ego supra talem vini Rhenani utrem penderem, tresque rustici infra me sederent, ex eo bibentes, nec mihi guttam offerrent, protinus in medium eorum descenderem.»

«Dionysi! Dionysi!»

«Spiritus enim meus funem resecaret, tum ipsum corpus inter vos cum fragore decideret; altera manu utrem prehenderem, altero oculo nictarem, altero ...»

Gerardus horrore clamavit, exsiluit, digitis utramque aurem obturavit et fugere instituit. Sed securi custodis conspecta, certum praesensque periculum eum reduxit. Itaque rursus super securim consedit, auribus digitis clausis.

«Animum adde, amice! Diabolus mortuus est!» Dionysius hilare vociferatus est. Tum auris ursinae frustum obtulit, idque, cum Gerardus aures premendo manibus occuparetur, ad ipsum nasum admovit. Gerardus fastidio vultum avertit.

«Vinum!» anhelans postulavit. «Scit Deus quam mihi sit necessarium, cum te et illos ... comites habeam.»

Longum haustum vini Rhenani cepit. Calor per venas descendens pectus refovit viresque restituit; ne sic tamen impedire potuit quin, quoties aura spiraret, corporis tremore quateretur. Dionysius autem et custos nulla moderatione edebant, pocula assidue exhauriebant, salutes invicem propinabant, sub illo stridente sepulcro et tam foedis incolis temere comissantes.

«Roga eum quomodo illi huc pervenerint», Dionysius pleno ore dixit, supra caput neglegenter monstrans.

His per Gerardum interpretatis custos respondit eos proditione perisse, nefaria proditione et sacerdotum fraudibus. Mox vino loquacior redditus longam et fastidiosam historiam rettulit, cuius summa haec erat. Probi illi viri, qui tam misere nunc penderent, omnes fortes fidique erant; in silva proprio ingenio sustentabantur.

Eorum libertas resque florentes magnam hominum partem invidiae et odio incenderant, multi etiam insidias vitae et libertati eorum posuerant. Sed Virgo Maria sanctique tutelares, cum propria virtute prudentiaque coniuncti, omnia semper conamina frustrati erant. At pridie vesperi negotiatores quidam e Dusseldorpio mulis impositi lento gradu advenerant.

Quos honesti viri conspicati per silvam fere totam leucam intrare permiserunt; tum eos aggressi sunt, ut partem lucrorum iniuste quaesitorum ex eorum crumenis eruerent.

Sed heu miseriam! Negotiatores isti nequaquam negotiatores erant, sed milites diversarum gentium stipendia ab archiepiscopo Coloniensi accipientes. Sub vestibus loricas gerebant, variaque arma parata habebant. Nihilo minus boni viri fortiter pugnaverunt et perfidos hostes acriter presserunt. Ecce vero equites, qui multas ante horas in insidiis collocati erant, concitato cursu advolaverunt; novis illis diaboli machinis bellicis glandes plumbeas emiserunt, multos ex bonis viris interfecerunt, reliquis tantum terroris iniecerunt ut arma deponerent atque caperentur.

Quos in manifesto scelere deprehensos victores, incredibili saevitia, funibus quos ipsi antea circa lumbos gestaverant celeriter suspenderunt; mortuos quoque iuxta vivos in patibulo suspenderunt, quo spectaculum pulchrius redderetur. «Ille in extremo dux erat. Funem ipse ne sensit quidem: priusquam capi potuit, sagittis latis et globis plumbeis totus perforatus est. Vir dignissimus qui viatoribus 'Consistite atque tradite!' imperaret, sed aliquanto praecipiti ingenio. Non valde ... immo mane, oblitus sum, mortuus est. Valde praecipitis animi erat, et pertinax velut sus.»

«Ille, qui in tunica ex corio flavo pendet, secundus imperii gradus tenebat, vir probissimus omnium. Vivus suspensus est.»

«Hunc vero numquam ferre poteram. Non, non illum dico: is Conradus est, amicus mihi intimus. Illum dico qui recta supra me calceos digitis avium similes gerit. Semper, furcifer, rumores circumferebas atque discordias movebas: tu scis te id fecisse! Ego autem, hospites, malim in saltu parvo inter concordes vivere quam in silva lata inter obtrectatores et delatores. Igitur vestrae saluti bibo.»

Ita per totam pendentium seriem processit; unumquemque collo utris velut baculo ostentatoris designabat, et de cuiusque ingenio brevem, aptam, acutam, sed semper falsam descriptionem dabat. Nam etiamsi se peritissimum hominum iudicem esse putabat, nullius vere mores cognoverat, omnesque prorsus perperam interpretatus erat.

«Satis verborum!» Dionysius tandem exclamavit. «Pergamus! Da mihi securim eius. Nunc dic eum te in ambulando sustentare debere.»

Vultus hominis concidit; sed ex oculis Dionysii intellexit resistere periculosum fore, itaque paruit. Gerardus tamen ipse obstabat. «Quid cogitas?» inquit. «Latronem tangere! Ipsa mihi cutis horret.»

«Puerilis istaec sunt. Omnes artem suam habent qua victum quaerant. Praeterea consilium mihi est. Noli te seniore sapientiorem existimare.»

«Minime. Sed si illi inniti debeo, manum intra vestem tenebo, manubrium pugionis numquam dimittens.»

SIC ILLI TRES, OFFICIIS BENIGNIS CUM MORTIFERA SUSPICIONE MIRE COMMIXTIS, ITER FACIEBANT

«Novum quidem ambulandi modum invenisti: sed tuo arbitrio utere.»

Ita tres illi, humanitatis officiis et mortifera suspicione mirum in modum permixtis, profecti sunt. Utinam pingere possem! Calamo enim tantam rei insolentiam exprimere mihi vix licet.

Ubi silva excesserunt, lumen e specula Dusseldorpiensi emicans conspexerunt; quo Gerardi animus refectus est. Post unius horae iter, cum iam et turris obscura forma et reliqua aedificia plane distinguerentur, comes eorum substitit atque tristi voce dixit: «Aeque mihi utile fuerit statim a vobis interfici quam ad portas Dusseldorpii propius adduci.»

Quibus Dionysio relatis, miles statim respondit: «Dimittatur igitur. Nam, si propius nobiscum processerit, cervix illi certe in discrimen veniet.» Gerardus sine mora assensus est. Quamquam sceleratos vehementer horrebat, nihil tamen eum movebat ut legibus eos persequendo subveniret.

Verum illis temporibus nulla fere in Europa privata persona in sceleratos, nisi sui defendendi causa, manus iniciebat; Anglia sola excipienda est, quae, cum quibusdam rebus ceteris nationibus inferior esset, hac una multis saeculis eas anteibat.

Reddita libertate, homo suam securim postulavit. Accepit; sed, quod socios miratus est, adhuc morabatur. Num nihil mercedis ob tam longam de via deflexionem sibi dandum erat?

«Accipe hos duos nummos, quos batzios vocant, amice.»

«At vinum? Illud optimum Rhenanum?»

«Num quid pro eo ipse solvisti?»

«Solvi profecto: vitae meae periculo.»

«Hem! Dionysi, quid censes?»

«Dignum erat auro pari pondere. Ecce tibi, puer, nummi argentei: unus pro quaque glande in illa patibuli arbore; atque hic praeterea unus pro te, qui haud dubie suo tempore ibidem pependeris.»

Homo nummos accepit; nihilominus haesitabat.

«Quid nunc etiam?» Gerardus indignatus exclamavit, nimis eum iam remuneratum ratus. «Num pellem quoque nobis detrahere vis?»

«Nequaquam, domini boni. Sed vidistis hac nocte quam periculosa vita mea sit. Vos boni viri estis, vestraeque preces valent. Obsecro igitur ut pro me brevissimam precationem fundatis; ego enim nullam novi.»

Gerardus in hunc impudentem latronem, qui nihil nisi se ipsum curabat, irasci coepit; et, ex quo vulneratus erat, subitae irae impetus saepius sentiebat. Tamen labrum momordit, atque ait: «Duo sunt quae de hac precatione prius agamus. Dic mihi: verumne est quod homines de vestris Rhenanis latronibus narrant, vos non solum spoliare, sed etiam viatores innocentes, quamquam nihil repugnent, interficere solere?»

Ille torvo vultu respondit: «Qui a vobis latrones appellantur, huius rei culpa vacui sunt. Leges ipsae culpandae sunt.»

«Papae! Ergo legis culpa est, si improbi eam violant?»

«Non ita dico. Sed lex apud nos hominem etiam propter furtum solum capitali supplicio afficit. Quid inde sequitur? Misericordiam praestare vellet miser, sed a lege prohibetur. Si pareat, misericordia non remuneratur, periculum suum duplicat. Nam sive tantum crumenam surripuerit, sive iugulum etiam secuerit, capitis poena manet. Itaque, ut propriam cervicem servet, alienam secat: mortui enim nihil indicant. Ora igitur pro misera anima quam leges cruentae cogunt aut occidere aut occidi. Si minus frequenter ad viam patibula erigerentur, minus quoque frequenter in silvis obscuris viatorum iugula necessitate secarentur, domini mei.»

«Paucioribus verbis uti potuisti», Gerardus frigide respondit. «Quaestionem proposui; respondis. Satis est.» Tum subito pileum detraxit ac precatus est:

«Obsecro Deum omnipotentem, ut, qua cruce iam pendent isti quindecim latrones fures et homicidae, in ea homicida fur et latro tu pependeris quam citissime, pro publica salute, in honorem iusti Dei cui sit gloria in aeternum. Amen.»

«Atque ita vale.»

Tum demum avarus ille latro suo voto satis impetraverat. «Latine locutus est», secum mussitabat, «multoque plura quam pactus eram.» Et sane plus impetraverat. Negotium suum rursus animo securo petiit.

Amici autem omnia quae paucis horis perpessi erant tacite reputabant.

Tandem Gerardus graviter: «Illa ursa», inquit, «utrumque nostrum servavit, Deo ita volente.»

«Verisimile est», Dionysius respondit. «Quod si verum est, bene accidit quod in cenando non tardavimus.»

«Quid vis dicere?»

«Dico non omnes eorum suspensos esse; septem vel octo reliquos, atris faciebus, circa ignem nostrum convenientes vidi.»

«Quando? Quando?»

«Vix quinque momentis postquam discessimus.»

«Deus bone! Et ne verbum quidem dixisti!»

«Nihil profecisset, nisi ut te frustra terrerem, et socium nostrum identidem post se respicere cogerem, atque fortasse eo perducerem ut caput eius confringeretur. Reliquum omne periculum iam praeterierat; nos enim extra lunae lucem progressi eramus, nec illi videre poterant, et viam iam flexuri eramus. Sed ecce sol oritur, et portas Dusseldorpii iam cernimus. Bono animo, amice: mortuus est diabolus!»

«Heu caput, caput meum!» Misero Gerardo nihil aliud dicere licebat.

Tot ictus fortunae, tot motus animi, tot pericula atque terrores, quibus vulneratio quoque, prima vitae eius, accesserat, teneram illam aetatem sensumque exquisitum ultra modum oppresserant.

* * * * *

Eiusdem diei meridies erat. In cubiculo deversorii quod Leo Argenteus vocabatur Dionysius ille vultu asper iuxta lectum anxius sedebat, amicum iuvenem intuens.

Gerardus enim febri vehementi flagrabat, interdum mente captus, unicumque nomen perpetuo ore repetebat:

«Margarita! Margarita! Margarita!»

CAPUT XXVI

Postridie, iam inclinante die, Gerardus mentis errore liber erat, sed facile irritabatur variis subitisque desideriis capiebatur. Inter haec Dionysium oravit ut sibi citreum aliquem fructum afferret, cuius sucum ore exprimeret. Dionysius, cuius animus ex aspero milite tenera erga socium caritate paene in avi indulgentiam mutatus erat, ilico surrexit; iussit illum bono animo esse, affirmans prius citrea adfutura quam poculum cervisiae exhauriri posset, atque officinas tabernasque urbis perquirere coepit.

Fructus illi tum in septentrionalibus terris longe rariores erant quam hodie. Quare diu abfuit; Gerardus interim impatiens morae factus est. Tandem ostium aperitur. Sed non Dionysius intravit.

Vir gravis ac venerabilis placido gradu ingressus est: senex veste talari sobria, pretiosis tamen pellibus ornata, bracis cerasini coloris et calceis in acutum fastigium desinentibus indutus; ad latus gladius e vagina corio Maroccano vestita pendebat. Collare collo circumdatum non modo amylo rigide duratum erat, sed occultis etiam ligneis fulcris in plures sinus inflexum atque firmatum. Pileum quattuor angulis distinctum, pellibus circumtextum, in capite gerebat; barbam vero splendidam, albam, amplam, quae mento pectorique decus afferebat.

Gerardus, gladio uno excepto, ex ipso habitu advenam medicum esse statim intellexit; talis enim habitus sollemnis erat medicorum. Puer quoque eum subsequebatur, corbem ferens, e quo phialae, linteola et chirurgica instrumenta ita eminebant, ut ostentari potius quam occultari viderentur. Senex ad lectulum quietis passibus accessit atque blande submissa voce interrogavit: «Quomodo vales, fili mi?»

Gerardus gratias agens respondit vulnus iam parum dolere, sed fauces sibi arere caputque gravari.

«Vulnus?» inquit ille. «Id mihi nemo nuntiavit. Ostende. Hem, hem! Pulchra et munda morsio. Canis ille ingens dentes sane firmos habuit, qui talem carnis particulam abstulerunt, pro certo scio.» Et bonus medicus omnem paene misericordiam ad quadrupedem, quem ipse animo finxerat, convertere videbatur.

«Hoc protinus cauterio urendum est, alioquin aquam fugies ac resilies, et in ipso lecto coram nobis te praecipitem volves. Hoc anno rabidi canes ubique

vagantur; unus te male accepit, sed eius vires nos eludemus. Heus, puer, ferrum calefac.»

«At, domine», Gerardus interloqui conatus est, «non canis fuit, sed ursa.»

«Ursa, adulescens?» senex graviter increpavit. «Vide quid dicas. Non decet ludere cum perito medico, qui canitiem ac diuturnam doctrinam ad salutem tuam contulit. Ursam narras! Si tot ursos quot ego dissecuisses, aut decimam saltem partem, eorumque dentes ad manum exercendam evulsisses, intellegeres nullam ursae mandibulam tam leve ac nugatorium vulnus efficere posse. Canis erat, inquam; atque, quandoquidem mecum contendere audes, ne canis quidem magnus, sed ex pusillis illis furiosisque catulis, qui passim discurrunt, crura virorum mordent ac viatores sternunt, nisi ego meique eruditi sodales ferro et cauterio malum reprimamus.»

«Heu, domine! Quando dixi mandibulam ursae me laesisse? Ursam tantum nominavi. Pede, non dentibus, me vulneravit.»

«Cur igitur id statim non declarasti?»

«Quia tu mihi interim omnia declarabas.»

«Medico tuo nihil umquam cela, adulescens», perrexit senex, ad loquendum promptissimus, ad audiendum vero inter omnes Europaeos fere tardissimus. «Male tamen res se habet. Quaecumque in animalibus exstant dura atque cornea, ut tigrium, pantherarum, melium, felium, ursorum ungues, cervorum cornua, hominum etiam, praesertim puerorum, ungues, pernicioso veneno infecta sunt. Satius tibi fuisset a cane morderi, quidquid dicas, quam a tauro aut cervo cornu configi aut ab ursa ungue lacerari. Dabimus tamen cruri tuo cataplasma acre ac mordax; interea corpus frigidum servandum est. Linguam ostende. Bene: febris. Pulsum sinas explorare. Bene: febris. Vena igitur, mea sententia, sine mora incidenda est.»

«Vena incidenda? Hoc est sanguinem detrahere, nonne? Hem! Sit sane, modo certo saner: neque enim otiosus hic diutius iacere volo.» Medicus eum certiorem fecit venae sectionem remedium numquam fallens esse, in hac praesertim aegritudine.

«Hansi, quaeso, instrumenta affer; ego interim aegro causas et rationes aperiam.»

Tum vir artis Gerardo explicavit in morbis sanguinem excalefieri, turbari atque aliquatenus venenatum fieri; si vero pars eius corrupti humoris subtraheretur, naturam cogendam esse, ut pro eo novum liquorem purioremque gigneret. Itaque sanguinis missionem, quae simul refrigeraret et expurgaret, in

omni morbo proprium esse remedium; nam omnes morbos, quidquid imperiti contra garriant, febriles esse.

«Ne tamen existimes», inquit ferventius, «satis esse sanguinem mittere. Tonsor quilibet vilis venam aperire potest, etsi non omnes rursus claudere valent. Ars in eo sita est, ut scias ex qua corporis vena cuique morbo sanguis detrahendus sit. Nuper mihi hominem auris dolore misere vexatum adduxerunt; sanguinem e dextro femore emisi, atque auris dolor continuo aufugit. Is quidem postea mortuus est; sed hoc aliud negotium. Alter dentium doloribus cruciabatur; post aurem venam eius aperui, et momento recreatus est. Forte evenit ut ille quoque deinde mortuus sit. Praefecto oppidi nostro, quem articulorum dolor angebat, sanguinem inter pollicem et indicem detraxi. Mox idem ad me recurrit, capite dolens, auribus obstrepentibus, manumque supra peluim porrigebat. Ego tamen ignorantiam eius subridens, sinistro talo, invitissimo illi, venam incidi; quo facto tam leve caput habuit quam nucem.»

Hinc, ut ardentibus studiis deditis mos est, a proposito paulum digressus, venerabilis doctor doctrinam suam sic persecutus est.

«Scito, adulescens, duas hoc tempore medicinae scholas per totam Europam certare. Arabica est altera, cui veteres auctores Avicenna, Rhazes, Albucasis; recentiores autem Guido de Cauliaco et Lanfrancus praesunt. Altera Graeca, cui nunc Bessarion, Platinus, Marsilius Ficinus patroni sunt, initio vero Phoebus, Chiron, Aesculapius eiusque filii Podalirius et Machaon, Pythagoras, Democritus, Praxagoras, arteriarum inventor, et Dioctes, *qui primus urinae animum dedit*. Hi omnes viva voce docebant.

«Post eos Hippocrates accessit, ab Aesculapio decimus octavus; huius scripta manu exarata possidemus. Ab eo principium illud vitale accepimus. Idem fascias invenit, hydropicos pectore inciso exoneravit, atque, quod maximum est, corpora dissecuit, quadrupedum tamen dumtaxat; nam vulgus gentilium saeva superstitione cadaver humanum a cultro scientiae prohibebat. Aristoteles deinde secutus est, qui nobis aortam, maximum corporis humani vas sanguineum, donavit.»

«At profecto, domine», Gerardus humiliter respondit, «Deus omnipotens omnia, quae in corporibus nostris sunt, dedit; non Aristoteles nec Graecus quisquam.»

«Puer! Deus quidem ipsam rem dedit; Aristoteles plus aliquid, nomen rei, dedit. Verum iuvenes semper respondere volunt. Magnum deinde lumen exstitit Galenus, qui Alexandriae, tum artium patria, studuit. Quadrupedibus non contentus simias, quoniam humanae naturae propiores sunt, dissecuit,

sanguinemque non minus audacter quam miles Troianus fundebat. Post eum Theophilus nervos, vasa lactea, tenuemque illam cerebri membranam, quam *piam matrem* vocamus, nobis donavit.»

Haec verba Gerardum angebant. «Nequeo», inquit, «quietus iacere, cum mortalibus hominibus tribuantur corporis partes, quas Adam pater noster ab eo accepit qui ipsum e limo terrae finxit nosque ex illo genuit.»

«Quis umquam talem pertinaciam vidit?» exclamavit medicus, vultu rubescente. «Quis rem vere homini donat? Isne qui eam in obscuris corporis recessibus absconditam posuit, an vir doctus, qui eam menti cognoscendam patefacit ac scientiae divitiis hominem locupletat? Quod intellegis, id demum vere possides. Num satis tibi responsum est?»

«Tacere me iussisti, domine.»

«Quod multo etiam praestat; nam aegros garrulos aegre, febricitantes maxime, curamus. Dico igitur Erasistratum nervos cerebri vasaque lactea nobis dedisse; eumdem calculos vesicae scalpello tollere primum docuisse, quidquid tu reclamaveris. Deinde alius fuit, cuius nomen mihi excidit; tu enim ineptis istis exceptionibus animum meum conturbas. Postremo Ammonius artem calculos comminuendi invenit. Sed ecce Hansius cum pelvi, qui tuum tandem loquendi studium reprimet. Heus, puer, carbones folle excita et peluim porrige. Ita recte.

«Arabes vero! Quid sunt nisi secta heri nata, quae circa millesimum post Christum natum annum libros Graecorum forte nacta perperam interpretata est, nullo proprio lumine adiuta? Eorum enim semideus, ille camelorum agitator Mahometes, non minus in scientia quam in religione impostor, sectionem etiam brutorum animalium severe vetuerat; quam qui medicinae subtrahit, *tollit solem e mundo*, ut ait Tullius. Nec tamen, optime iuvenis, mireris me ardentius loqui.

«Cum salus publica in discrimen vocetur, honestum est ac civile pro civibus studio quodam ardere. Nuper enim huc venit pestilens quidam Arabicae scholae sectator, merus empiricus, qui corporis sectionem contemnit et Graecas litteras ab Hebraeis vix discernit; dimidiam tamen partem aegrotorum meorum artibus suis ad se pellexit, atque de reliquis iam metuo. Tende talum. Tu vero, Hansi, carbones suffla.»

Haec dum aguntur, Dionysius cum citreis ingressus est; conspecto apparatu substitit, superciliis in sublime sublatis. «Quae hic fabula agitur?» inquit.

Gerardus aliquantum erubescens respondit doctissimum medicum sibi sanguinem detracturum et vulnus cauterio adusturum esse; nihil amplius.

«Itane vero? Et ille parvus daemon cui rei tam vehementer prunas sufflat?»

«Cui rei nisi», medicus ad Gerardum conversus ait, «ut vena patefacta, sanguine corrupto emisso, admoto ferro candenti claudatur? Haec sola via tuta est. Avicenna quidem ligatura venam constringendam suadet; sed quomodo id efficiatur nec docet nec ipse noverat, quantum scio, nec ullus ex Ismaelis progenie. Ego talibus praestigiis nihil fidei habeo. Hoc autem pro certo praecepto tibi tradam: quidquid Arabs aut sectator Arabum rectum esse dicit, falsum esse necesse est.»

«Nunc intellego», inquit Dionysius. «Tamne simplex es, Gerardule, ut candens ferrum tuae carni vivae admoveri patiaris? Num digitum minimum decem tantum momentis supra candelam tenuisti? At hic totidem minutis te crematurus est. Nonne satis est tibi post mortem in purgatorio ardere? Num etiam hic gustare supplicium pretio emere debes?»

«De hoc non cogitaveram», Gerardus graviter respondit. «Bonus medicus de ustione nihil dixit, sed de cauterio. Res quidem eadem est, sed cauterii nomen multo minus terribile auditur quam ustionis.»

«O ineptum hominem! Hoc ipsum artis eorum est: obscuris nominibus imperitos ita implicant, ut quid verba significent tum demum intellegant, cum cutis stridet ardens. Audi autem quae ipse expertus sum. Si miles in proelio vulneratus sanguinem fundit, isti medici statim clamant: “Febris adest! Sanguinem detrahite!” Ita utrimque lucernam urunt: iam cruentum denuo exsanguinant.

«Febrem mox sequitur imbecillitas ultima; tum aegro ad vivendum omni sanguine suo opus est. Sed isti venarum sectores et ustores, nihil praevidentes, quid paucis post horis necessario futurum sit nihil curantes, nec ultra id quod ante oculos est prospicientes, quod ferarum proprium est, ei interim ipsam sanguinis copiam subtraxerunt, quam vulnus reliquerat ad imminentem debilitatem sustinendam. Sic vir exsanguis moritur. Centenos ego fortes milites vidi ita ferro laedi, pungi, e vita expelli; at quibus tam feliciter accidit ut medicus post vulnus non adesset, hi saepe convaluerunt. Id quoque meis oculis vidi.

«Ego ipse num ex illo proelio apud Brabantios superstes evasissem, nisi casus quidam mihi salutaris, inopia chirurgorum, subvenisset? Gelu vulnera mea omnia constrinxit, unde sanguis fluere desiit atque ego vixi. Chirurgus vero uno amplius vulnere lanceola mihi inflicto postremam sanguinis guttam, atque una animam, eduxisset. Quia tam insanos medicos in exhauriendo iam exsangui milite conspexi, iis fidem non habeo: quod veterano mortiferum est, idem adulescentem molliter educatum multo facilius perdet.»

«Haec sane communi rationi consentanea videntur», Gerardus languide suspiravit, «sed non est quod tantopere clames. Surdus natus non sum, nunc vero nimis acute audio.»

«Communis ratio! Immo ratio plane vulgaris!» exclamavit senex, pessimus ille auditor. «Miles est hic, belua, cuius officium homines necare, non sanare.» Tum sermone Gallico haud inepto addidit: «Vae tibi, indocte homo, si inter medicum et aegrotum te interponis; vae etiam tibi, misere iuvenis, si huic viro sanguinario aures praebes!»

«Gratias tibi habeo», Dionysius simulata urbanitate respondit; «verum ego vir probus sum, nec quemquam suo nomine spoliare velim. In sanguinis effusione aliquid quidem mihi est usus, sed tam exiguum ut coram te ne memoratu quidem dignum sit. Nam pro uno quem ego occido tu viginti occidis; pro cochleari sanguinis quod ego fundo tu vas ingens exhauris. Species adhuc mundum fallunt. Nos milites gladiis longis gloriantes vel in proelio pro uno interfecto duos hostes nobis parimus; vos autem mollibus togis, lenibus verbis, tenuibusque ferramentis armati, vos estis qui genus humanum extenuatis.»

«Cubiculum aegroti non est locus iocorum», medicus exclamavit.

«Nec clamorum, domine medice», Gerardus iracundius respondit.

«Age, iuvenis», senex benigno vultu ait, «rationi pare. *Cuilibet in sua arte credendum est.* Omnem vitam huic arti dicavi. Monspelii studui, in prima Galliae schola, atque ideo totius Europae. Ibi didici dririmantiam, scatomantiam, pathologiam, therapeusin, praesertim anatomiam, quae ceteras omnes superat. Nobis enim, Hippocratis et Galeni discipulis, facultates illic suppetebant quas ipsi antiqui numquam habuerunt.

«Valeant quadrupedes et simiae; valeant paganismus ac religio Mahometana! Aedituis pecunia data cadavera emebamus, ipsa e patibulis detrahebamus, et quae sepultores condiderant noctu rursus effodiebamus; tanta nos scientiae hominumque salutis caritas incendebat. Lutetiae magistratibus omnibus mandatum erat ut oculos clauderent, et clauserunt. Per deos Olympios, quam diligenter clauserunt! Rex quoque clementissimus nobis favit: bis quotannis sontem vivum, capitis damnatum, misit dicens: “Ut disciplina vestra poscit, eo utimini; si expedire censetis, vivum dissecate.”»

«Per iecur Herodis ac viscera Neronis!» Dionysius voce maxima inclamavit. «Si diutius patriam meam laudaverit, efficiet ut eius me pudeat!»

Gerardus tenui quodam eiulatu edito digitos auribus inseruit; sed eos mox retraxit et non minus magna voce iratus exclamavit: «Tu, taure de Basan, immanis, mugitor atque blasphemus, conticesce tandem!»

Dionysius statim vultum paenitentiae plenum sumpsit.

«Quiesce, homuncio», medicus tranquillo contemptu dixit, manumque supra illum quatiens, quasi venaticum canem iubens humi procumbere. Tum sollemni quodam tenore perrexit. «Raro, immo fere numquam, sontem vivum integrum dissecabamus; aliquam tantum partem incidere solebamus. Plerumque autem morbos, quos sterilia illa tempora nobis suppeditare poterant, talibus hominibus inferebamus, maxime eos quorum studium difficilius atque iucundius videretur.»

«Hoc est foedissimos», Dionysius suppliciter susurravit.

«Quorum deinde progressum, gradus, mutationes atque ad ultimam maturitatem incrementa attente observabamus.»

«Id est donec miser ipse moreretur», Dionysius eadem demissa voce subiecit.

«Nunc igitur, miserande adulescens, uter meretur cui salutem tuam committas? Hic miles, iuvenis, rudis, praeiudicatis opinionibus obnoxius, an canus senex, qui collectam tot aetatum sapientiam secum fert?»

«Hoc scilicet quaeris», Dionysius impatiens exclamavit, «utrum credendum sit iis quae monedula, longa veste induta, a sturno pari veste ornato audivit, ille a graculo, graculus a pica, pica a psittaco; an mihi, qui neque fraudando quidquam lucrari neque mendacium dicendo prodesse possum, et qui haec non alienis auribus, quibus fallimur, didici, sed meis ipsis oculis, fidelibus corporis excubiis, vidi, vidi, inquam: homines febri laborantes, quibus sanguis emissus est, mori; iis vero, quibus venae intactae relictae sunt, vitam servari? Sed mane! Quis hanc sanguisugam accersivit? Tune?»

«Ego certe non; te vocasse putabam», Gerardus respondit.

«Minime», medicus explicavit. «Hospes ipse bonus mihi dixit quendam in aedibus suis decumbere. Tum ego mecum reputavi: “Peregrinus est et artis meae eget.” Itaque nulla interposita mora adveni.»

«Id sane boni Christiani officium fuit, domine», Gerardus dixit.

«Boni potius canis odorantis sanguinem!» Dionysius contemptim exclamavit. «Quid? Tam rudis es ut nescias caupones omnes cum quibusdam civibus in societatem coire, qui pro praeda ad se delata partem mercedis illis pendunt? Quidquid huic seni dederis ut sanguinem vitae tuae surripiat, eius tertiam partem hospes accipiet, qui te illi prodidit.

«Quin etiam, simul ac sanguis tuus hac pelvi per scalas deferetur, hospes illum aut videbit aut odorabitur; tum citato nuntio eum qui funera curat arcesset, ut tertiam etiam huius quaestus partem sibi vindicet. Nam si medicum prius descendere patiatur, medicus funebrem suum conductorem antevertens arcesset, atque ipse tertiam illam atram partem recipiet. Num vera dico, vetule rubro atque nigro mixto? *Dites!*»

«Dionysi, Dionysi! Quis te docuit tam male de hominibus existimare?» Gerardus rogavit.

«Oculi mei, quos verba hominum fallere non possunt, quoniam tot per annos per terras varias non quae dicunt, sed quae faciunt, conspexi.»

Medicus, haud imperite, hac ipsa sententia usus est ut quaestionem ad se pertinentem vitaret. «Mihi quoque oculi sunt», inquit, «nec aliena traditione tantum, sed rebus a me visis atque etiam gestis iudico. Ego sanguinem mittendo totidem homines sanavi quot ille pestilens Arabicae scholae sectator, sanguinem non mittendo, perdidit. Nuper hominem, cui lepra imminebat, sanavi: summo tantum naso venam pupugi. Anno priore quartanam febrem curavi. Qua ratione? Digiti indicis vena aperta. Parochus noster memoriam amiserat; eam ei cuspide lanceolae reddidi, post aurem sanguinem emittens. Puerum quendam stultissimum sanguine purgavi; nunc solus in tota familia fatuorum dextram a sinistra distinguere potest.

«Ante annos complures, cum pestis urbem nostram invasit, non similis illi ficticiae quam empirici sexto quoque anno praedicunt, sed vera illa probataque Byzantina lues, unum e senatoribus civitatis copiose exsanguinavi, bubones morbi indicia cauterio adussi, atque ipsum velut ex sepulcro eripui. Chirurgus autem noster eo tempore, Arabum sectator periculosissimus, ipse morbo correptus interiit, Rhazem, Avicennam atque Mahometem invocans; qui, etsi ad eum venire potuissent, pari clade interissent!»

«O miserae aures meae!» Gerardus suspiravit.

«Egone adeo contemptus sum, ut homo facie et sermone tuo ornatus artem meam reiciat, militem autem agrestem audiat? Ne is quidem in sua miserrima militia ad aetatis nostrae inventa progressus est: arcuballistam enim fert, instrumentum iam obsoletum, quo pueruli Germani columbas petunt, milites autem Germani irrident, ex quo sclopeta novae formae in usum recepta sunt!»

«Veterator impudentissime», Dionysius exclamavit, «arcuballistam umeris gestant viri multo maiores quam quisquam qui umquam Rhenanis bracis vestitus stetit; hodieque haec arma tot homines feriunt, ut sclopeta tua strepentia et

foetentia longe superent, non minus quam tua lanceola nostrum omne armamentarium caedibus antecellit. Iure veteres vos sanguisugas appellaverunt. Sanguisugae! Sangsues! Va!»

Gerardus ingemuit. «Per sanctam Virginem, utinam ambo Hierichunte essetis, ibi inter vos mugientes!»

«Gratias tibi, mi sodalis. Ergo iam non latrabo; sin opus erit, mordebo. Si ille lanceolam habet, mihi gladius est. Si tibi sanguinem miserit, ego illi mittam. Simul ac illius lanceola cutem tuam pupugerit, mi parve amice, capulus gladii mei in eius costas impingetur. Dixi.»

His dictis Dionysius palluit, brachia complicuit, torvus atque formidolosus constitit.

Gerardus fessus suspiravit. «Quandoquidem haec tota contentio mea causa suscipitur, mihi quoque aliquid dicere permittite.»

«Ita sane! Eligat iuvenis ipse vitam an mortem.»

Tum Gerardus contentiosos consiliarios non aperto convicio, sed contraria suorum verborum moderatione tacite reprehendit. Tam placide, tam suaviter, tam mansuete locutus est, ut nemo quicquam simile antea audivisset. Haec autem verba erant Gerardi, filii Eli: «Non dubito quin uterque mihi bene velit; sed inter vos me interficitis. Quies atque tranquillitas mihi nunc summo sunt usui, at vos instar duorum canum circa unum os rixamini. Ego vero ipse os futurus sum, nisi hae voces cito cessaverint.»

Silentium mortuis simile factum est. Nihil audiebatur nisi argentea Gerardi vox, qui placide supinus iacebat, in tectum immobiliter intentus, verbisque tamquam guttis lente fluentibus utebatur.

«Primum, venerande domine, gratias tibi ago quod me invisere dignatus es, sive humanitate motus, sive honesto quaestu; cuique enim artifici ex arte sua vivendum est.

«Magna mihi, saltem, doctrina tua videtur; magnum etiam rerum usum canities testatur.

«Dicis te multorum sanguinem emisisse, multosque ex his non mortuos esse, sed convaluisse atque diu bene vixisse. Hoc tibi credere debeo.»

Medicus se inclinavit; Dionysius graviter fremuit.

«Alios quoque sanguine exutos postea mortuos esse fateris. Hoc quoque mihi credendum est.

«Dionysius te multo pauciora novit, sed quae novit ea bene cognita habet. Non temere coniectat; id ipse animadverti. Testatur se vidisse plerosque, quibus et febris fuit et sanguis detractus, mori; eos autem qui febrem passi neque sanguinem perdiderunt, vivere. Huic etiam credendum est.

«Itaque utrimque dubitatio manet.

«Illud tamen certum est: si venam mihi aperueris, mercedem tibi pendam, candenti ferro urar, atque cruciabor, quamquam nullum scelus commisi.

«Pro dubio remedio certum pretium, et pecunia et dolore numerandum, numquam dabo.

«Praeter pecuniam et corporis levamen, pax quoque atque quies certa sunt bona, eaque potiora, maxime in aegri cubiculo. Quoniam vero de medicina sine ira et contentione disputari posse non videtur, ego paulum dormire conabor, Dionysius in publicum exiens puellas huius oppidi spectabit, tu autem ad alios aegros redibis, quibus tantae copiae sanguinis et pecuniae superent, ut phlebotomiae atque cauterio eas profundere queant.»

Senex medicus natura erat iracundus. Saepius in hac verborum pugna vix iram coercuerat, nunc vero ab illa ipse victus est. Intellexit silentium sibi dignissimum fore. Itaque erecto corpore ad ostium magnifice processit, puerulo cum grandi corbe vestigia eius subsequente.

At prope limen ira eum strangulare coepit; intumuit et tandem erupit. Subito se convertit et ore aperto in cubiculum recurrit; puer corbem ferens semicirculum propero cursu describere coactus est, ne a magistro prosterneretur. Nam medicina, praesertim cum irascitur, *de minimis non curat*.

«Aha! Artem meam aspernaris, peritiam contemnis! Mea erit ultio ut te tuis viribus solum relinquam. Stultissime perditissime, nunc me solemque supremo aspectu intuere. Sanguis tuus super caput tuum!» His dictis pedibus vehementer pulsans discessit.

Sed ostium vix attigerat cum circumactus iterum rediit; corbis ille vimineus post tergum velut felis cauda in orbem volvebatur. «Intra duodecim horas ad secundum febris gradum venies. Caput tibi disrumpetur; arteriae colli pulsabunt. Aha! Si acus in pavimentum ceciderit, ad lacunar insilies. Tum me arcessite: neque veniam.» Discessit; at ad ipsum ostii manubrium nova ira accensa est. Iterum convertitur, iterum impetu intrat, puero terrore pallido corbeque post eum circumvolutis. «Tum sequentur VENTRIS TORMINA! Aha!

«Deinde VOMITUS BILIOSUS! Aha!

«Deinde SUDOR FRIGIDUS et STUPOR MORTIFER.

«Deinde OMNIUM SENSUUM CONFUSIO.

«Deinde SANGUINIS VOMITUS.

«Post haec nemo te servare poterit, ne ego quidem; quod si possem, nollem. Itaque vale!»

Etiam Dionysius ad tam ardentes tamque accuratas minas expalluit; Gerardus autem, strepitu iam intolerabili exagitatus, dentibus stridens cervical durum corripuit, oculis iracundia ardentibus.

Hoc ignem novo alimento auxit; senex, qui iam quasi invito ostio prohiberetur exire, puerum corbemque circumvolvens ad iuvenem, a quo se contemptum putabat, rursus accessit.

«Post haec INSANIA!

«Post hanc ATER VOMITUS!

«Tum CONVULSIONES!

«Tum ILLA OMNIUM VITALIUM ACTIONUM CESSATIO, QUAM VULGUS MORTEM VOCAT! Huius rei culpam tuae stultitiae satanicae et insolentiae imputato. Vale!» Abiit; rediit. Tum maxima voce intonuit: «Nec speres te in ullo coemeterio Christiano sepultum iri. Vilicus enim meus familiaris est; docebo illum qua de causa et quomodo mortuus sis. *Felo de se! Felo de se!* Vale!»

Gerardus, viribus quas sola ira mirum in modum ministrabat, in lecto pedibus constitit. Quem ita commotum videns, medicus contumeliosus etiam ferocius rediit, ultimam nescio quam terribilem sententiam prolaturus, quae misere e memoria hominum excidit. Dum enim pugno minitans, puerulo et corbe circumvolutis, in eum ruit, Gerardus cervical ingenti vi in ipsius faciem misit atque in terram prostravit. Caput pueri a cadente magistro vehementer percussum est; medicus ipse, lingua tandem retusa, magno fragore in corbem procidit, ubi angulo praepostero inclusus singulas phialas pondere suo confringebat.

Puer, ut levior, longius proiectus est, ita tamen ut in natibus consederet. Sic ambo per ordinem, velut exempla magnitudine gradatim disposita, sedebant, minore ululante. Paulo post vultus medici novo terrore distortus est. Stridore horrendo clamavit, pedibus calcitravit, ac pro aetate incredibili agilitate se expedire conatus est.

Super carbones candentes sedebat.

Illi iam pannum vestis adusserant, nunc carnem ipsam mordebant. Cum ex corbe elabi frustra conaretur, una cum ipso in latus corruit ululans; continuo

ingens sibilus auditus est. Tum Gerardus, ut erat misericors, strictum corbem non sine vi ab eo avulsit.

Medicus pronus iacebat, gemens, suo ipsius carbonum foco pulchre adustus, suis quoque foedis medicamentis paulo serius refrigeratus. Haec autem, cum varia admodum essent et pulcherrimis etiam coloribus lucerent, quamvis gustu taeterrima, vestem eius canam miris maculis variegaverant, ita ut splendidiorem potius quam nitidiorem redderent.

Gerardus et Dionysius eum sublevaverunt et consolati sunt. «Forti esto animo, vir bone! Cauterium tantum est, balsamum Galaadense. Id ipsum paulo ante sodali meo tu laudabas.»

Medicus nihil respondit, nisi vultu, quo odium in unum coactum exprimebatur. Tacitus exiit, ventre ita in priorem partem proiecto ut ridiculissimum spectaculum praeberet. Puer paulo post secutus est; sed eo brevi intervallo eiulatum repressit, vultum risu late diduxit et gestu quodam minime urbano sociis significavit se domini sui calamitatem penitus intellegere eoque casu tacita sed incredibili laetitia perfrui.

CAPUT XXVII

Medicus ille dignissimus domum reversus ei quae rei domesticae praeerat questus est se ex «gravi ustione» cruciari. His ipsis verbis usus est. Ita enim et in ustionibus et in reliquis rebus contingit: digitos alienos cauterio adurimus, nostros autem igni comburimus. Domus curatrix remedium quoddam e vetularum arte petitum, lacte lenius, loco adusto imposuit; medicus, agni instar, eius peritiae se commisit: nam, cum ipse aegrotaret, id unum petebat, ut sanaretur. Interea tamen pretium phialarum confractarum ratione sua computavit, statimque curavit ut duo viatores in custodiam ducerentur.

Apud magistratum enim iure iurando affirmavit peregrinos illos, sibi pecuniam debentes, continuo ex oppido clam aufugere parare.

Heu miserum! Eo die adversa ei fortuna fuit. Nam sincera illa periurandi voluntas et sedulus conatus re quadam frustrati sunt, quam neque praeviderat neque omnino fieri posse crediderat.

Verum dixerat.

ET QUIDEM IN TESTIMONIO IURE IURANDO CONFIRMATO!

Qui missi erant ut eos comprehenderent, ad deversorium, cui Leo Argenteus nomen erat, pervenerunt; ibi aviculas iam evolasse compererunt.

Ad flumen igitur descenderunt et, quibusdam ibi indicibus certiores facti, adverso flumine per ripam eos citato gradu persequi coeperunt.

Hanc fugam, quamquam brevem, duo amici prudentiae et oculis Dionysii debebant. Ille, ubi cachinnum ediderat cuius vel sonus animos recrearet, suumque solitum bellicum dictum ter pronuntiaverat, subito vultum contraxit, et Gerardo dixit neque sibi neque illi Dusseldorpii tuto manendum esse.

«Senex ille,» inquit, «qui tam multa semper effutiebat, cum discederet contra naturam suam obmutuit. Nos peregrini sumus; praefectus oppidi amicus eius est: intra quinque momenta in tenebricoso carcere iacebimus, quod virum tanta in hoc oppido dignitate praeditum pulsaverimus. Potesne ad ripam usque claudicans pervenire? Prope admodum est. Ibi, pro lecto, in navicula recumbes; quid tandem interest?»

«Quid intersit, Dionysi? Tantum, quantum dici vix potest; idque totum naviculae favet. Romam petere exopto; per Romam enim aliquando Sevenbergam redire spero. Deinde in navicula quidem iacebimus, sed in Rheno, in illo claro Rheno, in flumine frigido et recreante! Iam mihi ventos eius aspirare sentio. Vel ipse huius fluminis aspectus febriculam istam pusillam, quae ne pollicem quidem aequat, sanabit. Eamus, eamus!»

Cum in hunc impetum adulescens ardens venisset, Dionysius sine mora cum caupone rationes confecit; tum ambo ad ripam properaverunt. Quaesiverunt autem de navibus publicis atque invenerunt, magno suo dolore, eam quae viatores veheret iam ante semihoram discessisse, nullamque illo die alteram profecturam esse, cum iam post meridiem esset. Multis igitur interrogatis et undique turba convocata tandem impetraverunt ut senex quidam cum duobus filiis suis naviculam privatam eis locaret.

Tum unus ex adstantibus hanc operam derisit. «Tribus remis,» inquit, «tantum fluminis impetum non vincent.»

«Igitur ego et socius meus ipsi remigabimus,» respondit aegrotus.

«Nihil opus est,» inquit senex. «O te nimium simplicem! Iste qui irridet alterius naviculae dominus est.»

Validus ventus a puppi recta spirabat. Nautae velum amplum sustulerunt simulque remis incubuerunt, atque navicula summa cum celeritate Rhenum ascendere coepit.

«Num melius te habes, puer, huius fluminis aura recreatus?» Dionysius interrogavit.

«Multo melior; quamquam, ut verum fatear, medicus quoque mihi profuit.»

«Medicus? At nullum illius remedium admittere voluisti.»

«Non illud dico. Ridebis me, scio; sed cum senem illum stultum in terram deiecissem, nescio quomodo animus meus conquievit.»

«O columba mitissima! Quotidie magis atque magis, sicut rosae gemma paulatim panditur, egregia tua indoles nobis aperitur. Profecto initio te prorsus ignorabam.»

«At ne tu quoque me perperam intellexeris, Dionysi. Credo equidem me minas eius vanas patientissime laturum fuisse, quamvis vociferatio illa miseras aures meas transfigeret. Sed homo infidelis erat, aut certe ab infidelitate paulum tantum aberat; tales vero ex disciplina quam accepi detestari didici. Nonne fere dixit partes corporis nostri ab hominibus, quorum nomina Graeca prolixa sunt, nobis datas esse, non ab eo cuius nomen apud Batavos una syllaba constat, cuius tamen manus universam terram complectitur? Paganus!»

«Itaque protinus eum prostravisti, ut bonum Christianum decet.»

«Semperne, Dionysi, iocabere? Noli hominis improbi causam agere. Etiamsi fulmine caelesti percussus esset, merito suo poenas luisset. At nunc a debili hoc brachio pulvinum tantum accepit.»

«A quo debili brachio?» quaesivit Dionysius, oculis subridentibus. «Inter arma omnem fere aetatem egi; tamen, per hirsutam Samsonis manum iuro, nullum umquam brachium vidi quod tormento bellico propius accederet. Pulvinar enim nasum senis ita circumplexum est, duaeque eius partes post occipitium quasi osculatae sunt; frons resonuit; atque, si ille Goliath aut ipse Iulius Caesar fuisset, non senex medicamentorum circumforaneus, nihilo minus corruisset. Sanctus Dionysius me defendat ab adversariis tam infirmis qualis tu es! Praesertim vero ab eorum debilibus brachiis, o iuvenis hypocrita vere diabolice!»

Rhenus autem flexuosus huc illuc saepe vertebatur; unde ventus interdum non iam a puppi, sed ab altero latere inflabat. Quoties id accidebat, omnes ad latus naviculae vento obversum transibant, ne nimium inclinaretur. Unus tantum immotus manebat: puerulus quinque fere annorum, nepos atque deliciae senis nautae. Is momento ipso quo solvenda navis erat clam conscenderat; tam levis autem erat, ut navis aequilibrium vix mutaret, atque adeo legibus nauticis quodammodo nec parere nec repugnare videretur.

Laeti ita navigabant, minime suspicantes tot ministros publicos mandato praefecti instructos se persequi, eosque singulis momentis propius accedere. Nam si validus erat ventus, haud minus validus erat adversus fluminis impetus.

Inter haec Gerardo subito in mentem venit hanc viam ad Romam quidem percommodam esse, ad Burgundiam autem haudquaquam ducere. «O Dionysi,» inquit paene territus, «hac via tu domum non redis.»

«Scio,» ille placide respondit, «sed quid faciam? Priusquam febris te dimiserit, a te discedere non possum. Adhuc enim modo rubes, modo palles; observavi ego. Videtur mihi Coloniam usque tecum eundum esse; inde tum in viam meam transversam deflectam.»

«Deo gratias!» Gerardus gaudens exclamavit. Tum aliquantulum se ipsum fallens alacriter subiunxit: «Peccatum profecto foret, cum tam prope Coloniam essemus, urbem non invisere. O mirabilem urbem! Quanta quantaque vetustate urbs est! Quoties eam mente finxi et videre cupivi, neque umquam mihi eius conspectus obtigit!»

«Heu me miserum, qua adversa fortuna ad eam nunc accedo? Attamen, Dionysi,» continuavit, subiectiore iam voce, «tantam vetustatem prae se fert, ut primo a Christo nato saeculo a femina Romana condita esse dicatur, deinde ab Attila barbaro direpta, postea a Lothario Normanno gravissime deformata.»

«In ea tot ecclesiae sunt quot anni hebdomades, praeter innumerabiles monasteriorum monialiumque aedes sacras et sacella. Omnium autem maxima illa et stupenda ecclesia cathedralis est, necdum perfecta. Ibi in proprio sacello requiescunt tres reges qui Domino nostro munera obtulerunt: Melchior aurum, Gaspar tus, Balthasar autem, rex ille Aethiops, myrrham. Supra eorum ossa exstructum est sanctuarium quod totus orbis miratur.»

«Aere factum est quod auro clarius perpetuo relucet, imaginibus summa arte expressis atque exquisitis operibus variarum formarum et colorum ornatum. Duo praeterea lati gemmarum ordines per totum opus huc illuc discurrunt; tanta est uniuscuiusque gemmae magnitudo ac raritas, ut singula vel diadema ornare vel, si opus esset, eum qui id gestaret redimere posset. Super illud trium regum simulacra miro artificio stant; duo ex argento solido, auro magnifice obducto, nuda capita ostendunt; tertius vero rex, cui Aethiopicae ebenae color est, auream coronam gerit. In medio beata Virgo ex argento purissimo, Christum infantem in ulnis tenens, fulget; in quattuor angulis cerei magni, ramis aureis innixi, noctes diesque sine intermissione ardent.»

«Oculi piorum hominum per multa saecula eos ignes custodierunt alueruntque; neque desinent eos servare in saecula. Dico tibi, Dionysi, antiquissimum carmen, antiquissima sive Flandrica sive Germanica fabula, eos iam ardentes invenit; iidem ad extremum usque mundi diem lucere perseverabunt.»

«Est etiam ecclesia sanctae Ursulae, virginis ex Britannia oriundae, ubi eius ossa iacent et omnium virginum quae cum ea passae sunt. Undecim milia fuerunt: pro fide occisae esse dicuntur a Mauris barbaris, die tertio et vicesimo mensis Octobris, anno post Christum natum ducentesimo tricesimo octavo. In cryptis ossa earum congeruntur, atque multa capita ipsa in ecclesia ostenduntur.»

«Caput sanctae Ursulae theca tenui aurea includitur et in ara maxima collocatur; humilioribus tamen Christianis non nisi diebus sollemnibus ostenditur.»

«Undecim milia virginum!» exclamavit Dionysius. «Quam stulti atque infantibus similes fuerint Germaniae viri illis temporibus! Utinam, cum ad urbis portas accesserimus, ossa illa in carnem mutentur, capita in amabiles vultus. Haud mirum fuerit si aliquae ex eis tam diuturna sorte sua tandem defatigatae sint.»

«Tace, Dionysi!» Gerardus respondit. «Cur, cum vir bonus sis, malum te ostendere pergis? Si vota tua quidquam valent, potius exoptato ut in altera vita vel minimam ex illis prudentibus virginibus conveniamus. Ut id nobis aliquando contingat, veneremur in hoc saeculo sacrum earum pulverem.»

«Est praeterea ecclesia sanctorum Machabaeorum; ibi ostenditur lebes ille in quo rex impius illos cum matre Solomona decoqui iussit, quod carnem suillam edere recusaverant.»

«O regem pertinacem, o Machabaeos vere obstinato capite! Ego vero suillam cenare maluissem quam in ignem conici, ut ipse alii cena essem.»

«Quae ista foeda verba sunt? Propter fidem suam passi sunt.»

«Ne irascaris, amice, sed potius dic mihi: nihilne aliud praeter ecclesias in illa urbe quam tantopere laudas conspicitur? Ego enim militiae libentius quam sacerdotio deditus sum.»

«Immo vero ibi universitas est litterarum, iam ferme centum annos constituta. Est forum nulli toto orbe pulchritudine secundum, cuius quattuor latera domibus velut regum palatia cinguntur. Est curia ingens, innumerabilibus statuis tota

exornata; earum in summo loco effigies est Hermanni Gryn, fortissimi militis, tui similis, Dionysi.»

«Optime! De illo narra. Quo praeclaro facinore belli sedem inter statuas meruit?»

«Rarum sane facinus: leonem singulari certamine, solo pallio et brevi gladio armatus, interfecit. Pallium bestiae in os ingessit, deinde spinam dorsi ferro dissecuit. Hominis et leonis simulacra ibi sunt, quae rei fidem faciunt. Non nisi alios tres simile facinus fecisse credo: Samsonem unum, alterum Lysimachum Macedonem, tertium Banaiam, unum ex ducibus exercitus Davidis.»

«Per fidem! Tres illi praestantissimi viri fuerunt. Utinam hac nocte cum omnibus quattuor cenare possem!»

«Ego vero minime,» Gerardus sicco quodam lepore respondit.

«Sed dic mihi,» Dionysius paulum admiratus rogavit, «quando tu Coloniam vidisti?»

«Numquam oculis; animo tantum. Nam cum bonis monachis, quoscumque in itinere convenio, saepe sermocinor, et illi de rebus tum veteribus tum recentibus, quae memoria dignae sunt, mihi narrant.»

«Bene, bene; num ego nasum tuum intra ipsas illorum cucullas non vidi? Sed cum ego de rebus absentibus loquor, verba mea exigua sunt et res amplae; tua vero verba non minora, saepe etiam maiora, rebus quas describis. Oratione tua pictor egregius es, id iam dixi. Et, quamvis sanctus quidam videri velis, manu, ferro, ipso denique pulvino tam promptus es quam quicumque peccator vivit. Itaque dicamne tibi quid me potissimum ex omnibus illis, quae narrasti, Coloniam trahat?»

«Dic, Dionysi.»

«Tu, et solus tu; non sanctus aliquis iam mortuus, sed meus vivus et fidelis amicus atque commilito. Tu unus Dionysium Burgundum Coloniam perducis.»

Gerardus demisso capite nihil respondit.

Eodem tempore unus ex iuvenioribus nautis subito quaesivit quid tandem «pusillo illo rapae vultu» accidisset.

Ita enim nepotem suum appellabat. Puer autem paulo ante in puppim processerat, vultu tam severo quam iudicis, atque continuo nullo praemisso indicio lacrimis et vagitu eruperat. Huius rei insolitae atque tam perspicuae causam omnes exquirebant, alii blande, alii asperius. Num laesus erat? Num

nimium ederat? Num timebat? Num frigus sentiebat? Num aegrotabat? Num omnino stultus erat?

Ad omnes interrogationes eodem vagitu respondebat, quam qui Anglice fabulas scribunt sic exprimunt: «O! O! O!»; qui autem Gallice, sic: «Hi! Hi! Hi!» Adeo certas sibi leges habent ipsi fictorum vagituum soni.

«Quis divinet quid huic moroso catulo doleat?» iuvenis nauta iratus fremuit. «Illuc potius respicite et dicite quosnam homines illi persequantur!»

Senex et alter filius quo ille demonstrabat oculos verterunt. Quattuor viros secundum orientalem fluminis ripam ambulantes conspexerunt. Tum remigare paulisper desierunt, atque in puppi quasi occulti consilii causa convenerunt, inter se susurrantes et modo ad viatores suos, modo ad quattuor illos pedites furtim respicientes.

Ex eo autem quod secutum est fortasse apparebit melius eos facturos fuisse, si coniecturis omissis penetrare conati essent mysterium quod sub illo rapae vultu latebat. Ignoscite senectuti meae: profunditatem scilicet ingenii infantilis, quod nihil timet, dicere volui.

«Si res ita se habet ut suspicor,» alter iuvenum submissius inquit, «cur non clamore eos monemus ut sibi caveant, navemque ad occidentalem ripam dirigimus?»

Senex summa contentione contradixit. «Quid? Propter duos peregrinos in pericula nosmet ipsos coniciamus? Num desipitis? Quin potius ad orientalem ripam transeamus; cum potentiore semper stare debemus, hoc meum consilium est. Tu quid censes, Wertere?»

«Vos ipsi quod libet statuite,» ille respondit.

Quod neque senectus neque iuventus dirimere potuerat, repentina venti procella, aequissima omnium iudex, diremit. Nam subito validus turbo incubuit, naviculaque in latus vehementer inclinata est. Nautae ad alterum latus, vento obversum, prosiluerunt ut aequilibrium restituerent; at in ipso navigio magno suo horrore viderunt aquam, quasi fossam fluentem, a prora ad puppim versus latus inferius ruere. Proximo momento nihil amplius viderunt: Rhenum tantum, Rhenum frigidum et rapidum, toto corpore senserunt.

Puer ille, cui rapae similis erat facies, obturamentum e fundo naviculae extraxerat.

Interea ministri publici funes, quos circa lumbos gesserant, resolverunt.

Gerardus natando anatibus non cedebat. Sed optimus quisque natator, si e navicula subito eversa in aquam excussus sit, necesse habet primum mergi, tum demum natare. Supra caput eius aqua atra magno murmure ebulliit; deinde ad superficiem emersit, paulisper paene caecus paene surdus. Mox naviculam nigram, fundo sursum verso, conspexit, atque homines qui ei adhaerebant.

Caput, ut canis ex aqua egressus, excussit, et, nullo certo consilio, quasi alienum exemplum imitando, ad navem natare coepit. Sed priusquam eo perveniret, vocem post tergum audivit, non magnam, sed virili et gravissimo dolore plenam: «Vale, sodalis, vale!»

Respexit: ecce miser Dionysius in profundum labebatur, labebatur, arcuballista sua infelicissima deorsum eum trahente. Pallidus erat vultus; oculi late patebant atque desperatione pleni ad amicum carissimum vertebantur.

Gerardus amorem simul atque terrorem ingenti clamore patefecit; aquam manibus cruribusque quasi insanus discindens ad socium contendit. Sed proximo momento Dionysius sub aquis evanuerat.

Proximo momento Gerardus post eum mersus est.

Ministri autem publici funem nodo constrinxerunt atque extremam eius partem in flumen iecerunt.

CAPUT XXVIII

Mira quadam ratione, atque id fere ubique, bona malis compensantur. Arcus ferreus, quem arcuballistarius transversum dorso adligatum supra caput gerebat, hominem in profundum traxerat. At idem arcus, eodem prorsus situ, manus Gerardi effugere non potuit: altera ipsum arcum ferreum corripuit, altera inter arcum nervumque immissa est; quod aeque firmum erat. Vix hoc fecerat, cum Dionysius per suam arcuballistam tanta vi sursum tractus est, ut dimidia corporis parte supra aquam emicaret.

«Noli me complecti! Noli, quaeso, arripere!» exclamavit Gerardus, mortiferi illius erroris metu perculsus.

«Non adeo stultus sum», inter undas bulliens Dionysius respondit.

Ubi Gerardus intellexit Dionysium non omnino consilii expertem esse, statim spem animosque recepit. «In tergum te verte», imperiose inquit; et arcuballista prehensa, dum ipse uno ictu aquam impellit, socium in eam partem convertit. «Manum umero meo impone; altera aquam ferito. Non ita! Deorsum eam pelle:

sic. Nihil omnino facias praeter id quod iussero.» Gerardus iam longos Dionysii capillos comprehenderat, eosque contortos inter dentes molares mordicus tenebat; ita valido iuvenilis cervicis robore caput militis supra undas facile sustinebat, ipse autem fortiter per adversum fluminis impetum natabat.

Per breve tempus dubitaverat utram ripam peteret, minime intellegens quanti momenti simplex illa electio futura esset. Deinde, cum occidentalem paulo propiorem videret, eo cursum flexit: neque, ut puer legibus obsequens, ad carcerem ultro enatavit, ut novum huic fabulae casum suppeditaret. Vi fluminis obliqua via longe ferebantur; cumque trecentorum fere pedum spatium confecissent, Dionysius anxia voce susurravit: «Quantum adhuc superest?»

«Fortem praebe animum», Gerardus vix articulata voce respondit. «Quod anas natando scit, idem Batavus scit. Tam tuto es quam si in lecto iaceres.»

Paulo post, cum minime exspectarent, pedibus fundum fluminis attigerunt; ita per vada ad ripam processerunt. Ubi primum in solida terra steterunt, alter alterum a capite ad pedes oculis paene devorabat. Tum, velut uno impetu ducti, uterque brachium alterius collo iniecit; ibi diu anhelantes constiterunt, pleno affectu oppressi, ut loqui non possent. Ea vero hora, quasi sacra, vita utrique tam dulcis videbatur quam ipsum caelum; dulcissima fortasse Gerardo, amanti patria profugo, qui socium suum paulo ante morti eripuerat.

O gaudium! Quis poetarum umquam ad tantum gaudii fastigium pervenit, aut pervenire conatus est? Vitam hominis servare, eamque hominis dilecti: propter unum tale momentum vel septuaginta annos vivere operae pretium est. Tandem paulatim sedatis animis dextras inter se iunxerunt, atque ita manibus coniunctis ripam sequebantur, quasi duo amantes, vix scientes neque curantes quo tenderent.

* * * * *

Qui navicula vecti erant omnes incolumes super inversam naviculae carinam consederant, quae paulo ante intrinsecus concava, nunc extrinsecus convexa apparebat; inter eos medius ille puer rapae facie, rerum omnium eversor, sedebat. Nec hic tantus tumultus consuetudinem eius mutavisse videbatur: nam flebat cum amicos nostros in Rhenum praecipitavit, et flebat adhuc cum illi in ripam evasissent.

«Exspectabimusne dum naviculam rursus erigant?»

«Minime, Dionysi. Mercedem navigationis persolvimus; nihil eis debemus. Eamus porro, et quidem alacriter.»

Assensus est Dionysius, addens se posse hac eadem ripa usque Coloniam pedibus pervenire.

«Ego Coloniam non peto», placide Gerardus respondit.

«Quo igitur pergis?»

«In Burgundiam.»

«In Burgundiam? Ah, non potest tanta felicitas vera esse!»

«Vera profecto est, nec minus prudens. Quid enim mea refert qua via Romam tandem veniam?»

«Noli, noli! Haec profecto ut mihi placeas dicis. Nimium repentina voluntatis mutatio est; neque me tam immanem putes, ut tuo sermone statim abutar. Nonne vidi oculos tuos laetitia micantes, cum de mirandis Coloniae rebus audires? De templis, imaginibus, reliquiis?»

«Quam parum intellegis, Dionysi! Tum enim de illis gaudebam, cum una nobis ea spectanda essent. Templa vero plurima, quaecumque ad Romam ducit via, inveniam; ossa sanctorum martyrumque, heu, toto terrarum orbe dispersa sunt. Sed amicum tui similem ubi terrarum alterum reperiam? Non sinam ut te longius ab itinere ad patriam tuam dilectam, ad eam quae desiderio tui tabescit, avertam; nec ego mihi ipse te eripiam, a te discedendo. Ex quo te Rheno eduxi, multo te carius quam ante diligo.»

«Tu mihi margarita pretiosa es; ego te ex aquis piscatus sum, et quod inveni retinere debeo. Itaque ne amplius contradicas, ne febrim mihi reducas: clama potius quod soles, animum addas, viam praeeas; et age, Burgundiam petamus!»

Dionysius gaudio exsultans alte exsiluit. «Forti animo! Burgundiam igitur! Bono sis animo: hac certe vice iste nebulo prorsus interiit!» Itaque ambo Rheno terga verterunt.

Ubi hoc consilium ex eorum gestu apparuit, ex altera ripa inter quattuor illos, qui colloquium spectaverant, repentinus tumultus ortus est. Nondum amici multos passus fecerant, cum vox trans flumen insonuit: «CONSISTITE!»

Respexit Gerardus; unum ex quattuor insigne magistratus membranulamque oblongam ostentantem vidit. Cor ei decidit. Legibus enim obsequi didicerat neque vocem, quae eum Dusseldorpium redire iubebat, aspernari solebat: vox illa legis erat.

Dionysius vero nihil tale verebatur. Gallus erat, qui reliquas gentes omnes contemneret, non modo homines earum, sed leges quoque et mores; miles erat, atque omnia militari ratione aestimabat. Maior hostium vis obviam, flumen

interpositum, a tergo liberum iter: quid aliud nisi facillima recipiendi se occasio? Uno obtutu intellexit naviculam etiam tum medio flumine errantem ferri, nec traiectum propiorem Dusseldorpio exstare. «Ad illum collem me recipiam», inquit, «deinde, ubi conspectum eorum effugerimus, citato gradu pergamus.»

Lento igitur quasi nihil curantes gradu abierunt.

«State, praefecti nomine!» ex adversa ripa clamatum est.

Dionysius se convertit et digitis, ut palam magistratum irrideret, contemptim concrepuit; tum iter continuavit.

«State, archiepiscopi nomine!»

Dionysius et archiepiscopum eodem digitorum concrepitu sprevit, et processit.

«State, imperatoris nomine!»

Nec imperatori plus honoris tributum est: Dionysius digitis iterum concrepuit et processit.

Gerardus hanc tam supervacaneam gesticulationem aegre ferens, simul ac post collem ab eorum conspectu subducti sunt, dixit: «Una iam nobis via restat: non ambulandum, sed currendum est Burgundiam.» Nec mora, currere coepit; magnamque partem unius leucae sine intermissione confecit.

Dionysius anhelitu paene confectus, quidnam tandem de Gerardi febri factum esset quaesivit. «Equidem», aride subiecit, «illam desiderare iam incipio.»

«Opinor me in Rheno deposuisse», Gerardus respondit.

Haud multo post vicum parvum attigerunt. Ibi Dionysius panem unum magnamque vini Rhenani lagenam emit. «In aliquo recessu», inquit, «hac nocte dormiendum est. Si in deversorio cubuerimus, in ipsis lectis comprehendemur.» Hoc quidem a veterano milite prudenter consulebatur.

* * * * *

Illis temporibus magistratus per regiones arto inter se nuntiorum custodiumque nexu cohaerebant, ut homines legum violatarum suspecti, praesertim plebeii, facilius comprehenderentur; populi autem ad eos adiuvandos studium paene nullum, certe in Europa continentali, habebatur. Caupones ubique, quoscumque hospites reciperent, diligenti custodia observabantur; quin etiam eorum factis aliquatenus respondebant, magis fortasse quam calamitatibus quas iidem hospites patiebantur.

Amici igitur ambo solis occasu laetati sunt; multo autem laetiores, cum longo itinere sub sideribus facto (luna enim, nisi memoria fallor, tertia fere hora post

mediam noctem demum orta est), ad ingens horreum pervenerunt, quod ad domum quandam pertinebat, sed ab ea aliquanto intervallo distabat. Hordeum nuper excussum ibi fuerat: nam ex altera parte areae triturae tam alte acervus paleae exstabat, quam ex altera strues messis nondum trituratae.

«Ecce duos nobis regios lectos», inquit Dionysius. «Utro potius cubabimus, in frumento an in palea?»

«Paleam ego eligo», respondit Gerardus.

In paleae acervo consederunt et pane fusco vinoque vires refecerunt. Tum Dionysius amicum palea cooperuit, eamque tam alte supra eum congessit, ut unum spirandi foramen relinqueret. «Aquam», inquit, «febricitantibus mortiferam esse aiunt. Ego certe efficiam ut illa saltem calida fiat.»

Gerardus eum de se nihil sollicitum esse iussit. «Paucae istae Rheni guttae me refrigerare non possunt. Tantum nunc in corpore meo calorem sentio, ut canile exsiccare aut nubem, si intra illam essem, ad fervorem adducere possem.» Haec locutus tam subito sopore oppressus est, ut revera in somnum decidisse videretur.

Dionysius, cum aliquantisper vigilasset, sonitu quodam audito propius ad amicum sub palea se contraxit. Equorum ungulae Dusseldorpio venientes magno strepitu resonabant; horreum ipsum ligneum tremebat, dum turma praetervehebatur atque clamorem illum edebat, qui saeculo quinto decimo vulgo bene notus atque intellectus erat, nunc autem in Europa tam insolitus est quam ululatus bellicus gentium Americae indigenarum.

Dionysius sub palea tremebat.

Gerardus vero altissimo somno sopitus iacebat.

Equites cum illo ululatu praeterierunt, et paulatim longius audiri desierunt.

Tum strenuus ille miles longum spiritum duxit; leniter quasi sibi ipsi sibilavit; oculos clausit; ipseque non minus alte quam Gerardus obdormivit.

Mane, cum sese erexisset, manum extendit ut Gerardum expergefaceret; at manum in fronte iuvenis posuit, eamque sudore madentem invenit. Tum se aegroti ministrum esse reputans, noluit dormientem excitare. «Neque somnum», inquit, «neque sudorem aegroti sistere bonum est. Hoc equidem novi, quamquam neque simiae viscera concidi neque suspensi hominis cadaver dissecui.»

Iam hora amplius exacta, fame vehementer angebatur. Itaque, ne se fame conficeret, rursus obdormivit. Miser enim miles, in dura sua vita, saepe ad hoc consilium confugere coactus erat. Meridie tandem experrectus est Gerardo sese movente; eum sedentem repperit, palea circa eum velut sterquilinium fumante.

Ita calor corporis cum umore certaverat. Gerardus socium «ignavum nebulonem» appellavit; ille tacite, ore in risum diducto, nihil respondit.

Iter denuo ingressi sunt. Dionysius ante omnia arcuballistam et reliqua arma Gerardo tradidit, ipseque arborem prope viam excelsam conscendit. «Usque ad proximum vicum nihil periculi apparet», de arbore descendens ait; atque ita perrexerunt.

Cum vico appropinquarent, Dionysius substitit, repenteque Gerardo quaesivit quomodo se haberet.

«Quid? Nonne ipse vides? Ita me habeo, ut Roma mihi non longius quam ille vicus abesse videatur.»

«At de corpore tuo rogo, mi puer, de cute ipsa.»

«Neque calet neque friget; heri autem modo aestuabam modo horrebam. Unum tamen me perpetuo vexat: crus istud importunum.»

«O grave malum! Multis quidem e commilitonibus meis crus amittere haudquaquam tam difficile fuit.»

«En rursus! Pruritu enim paene absumor.»

«O miserum iuvenem!» Dionysius vultu gravissimo respondit. «Haec igitur summa malorum tuorum est: febris abscessit, vulnus autem — sanescit. Quoniam res ita se habent», benignius addidit, «nuntium tibi aperiam quem alioquin adhuc celavissem.»

«Quid tandem?» Gerardus curiositate ardens interrogavit.

«CLAMORE PUBLICO PERSEQUUNTUR NOS MAGISTRATUS; ET QUIDEM EQUIS VELOCISSIMIS!»

«O!»

CAPUT XXIX

Gerardus hoc tam repentino nuntio perculsus est; vultus ei modo palluit, modo rubuit. Tum ira dentes compressit. Nam homines quibus vel tantillum animi est apro silvestri similes sunt. Ille quidem maiori hostium vi cedit, fortasse quia asinus non est; sin autem nimis diu nimisque prope a tergo instes, eumque assidue urgeas atque pungas, subito conversus in magnam venatorum turbam furens irruit, eosque fortasse ipse dentibus confodit. Sic Gerardus dentibus frendens pugnam poscere videbatur.

Sed proximo momento vultus ei concidit, et querula voce inquit: «At securis mea in Rheno iacet!»

Inter se deliberaverunt. Prudentia vicum illum evitandum esse suadebat; fames iubebat: «Cibum emite.»

Fames clarius clamabat; prudentia firmioribus rationibus persuadebat. Tandem constituerunt per agros recta iter facere.

Ad faeni acervum substiterunt; inde duos fasces, quasi mutuo sumptos, secum abstulerunt. His in fossa sicca substratis procubuerunt, extra hominum conspectum, sed inter urticas.

Vicissim e latebris egressi rapa attulerunt. Haec identidem rodentes in illo recessu usque ad solis occasum latuerunt.

Paulo post, frigore trementes, ex latebris in imbrem tenebrasque sensim emerserunt et, vico praeterito, in viam publicam redierunt.

Tristis erat nox, pice atrior, vehementibus ventis agitata. Neque cernere neque audire poterant; neque ipsi ab ullo cerni aut audiri. Itaque, quod equidem sciam, fortasse velut umbrae ipsos hostes suos proxime praeterierunt. Sed tanta erat ipsius atrae tempestatis formido, ut paene obliviscerentur hominum qui eos persequebantur: nam videbantur manibus iter ante se tentare atque per tenebras, velut per marmor nigrum, vi sibi viam caedere. Luna orta iam multis leucis a Dusseldorpio aberant. Pergebant tamen. Tandem ad ingens quoddam aedificium pervenerunt.

«Bono animo!» exclamavit Dionysius. «Hoc monasterium, nisi fallor, agnosco. Ita vero, ipsum est! In dioecesi Iuliacensi sumus. Hic Coloniensis archiepiscopi potestas nulla est.»

Proximo momento intra eius moenia tuti recepti sunt.

CAPUT XXX

Hic Gerardus monachum quendam cognovit, qui in horto prioris magnum horologium solare construxerat, rotam qua aqua hauriretur, machinam qua frumentum ventilandum esset, aliaque eius generis multa; neque fere umquam deerat quod sollerti ingenio excogitatum manibus perficeret. Psalteria complura et duo dulcimera confecerat; tum vero organum parvum, quod regalia vocant, usui chori accommodare conabatur.

Gerardus ipse psalterio, instrumento sane humili, aliquantulum canere noverat. At monachus tam mirifice id pulsabat, ut iuveni non modo quantum a perfecta musica abesset ostenderet, sed etiam discendi voluptatem afferret. Litteras quoque picturis coloribusque egregie exornabat, quamquam ipsius manus non tam pulchre quam Gerardi scribebat. Cum igitur uterque quid didicisset quidve posset alteri aperiret, ea gravitate atque simplicitate qua illo saeculo artes non ad inanem ostentationem, sed ex ingenii vero studio colebantur, senex adulescensque brevi tamquam fratres facti sunt. Monachus acriter instabat ut Gerardus ibi pernoctaret. Consuluit ille Dionysium; qui umeris maeste sublatis assensit.

Gerardus novo illi amico seni, quo iter destinasset, exposuit, casusque proximos narravit; de pulvinari tamen et de eius iactu, quantum poterat, rem mitiorem fecit.

«Heu me miserum!» inquit senex benignissimus. «Ego quoque olim multas terras peragravi, nec tamen quisquam mihi molestus fuit.» Deinde monebat ut cauponas vitaret: eas enim homines improbos temulentosque tumultuatores assidue frequentare, inter quos animus etiam tum laedi posset cum corpus incolume evasisset. Ita singulos dies disponeret ut, nocte adventante, apud tranquillum aliquod monasterium deversaretur. Haec dicens repente constitit; oculosque tam acute quam acus cuspidem in Gerardum coniciens, quaesivit quam dudum peccata confessus esset. Gerardus rubore suffusus dubitanter respondit:

«Plus quattuordecim dies sunt.»

«Et tu exorcista es! Minime mirum est tot tibi pericula accidisse. Age, statim peccatorum absolutionem pete.»

«Libentissime, pater, atque ex toto corde», inquit Gerardus; iamque coniunctis manibus genua flectere incipiebat, cum monachus eum paulo impatientius inhibuit.

«Non mihi! non mihi! non mihi! Ego rebus huius saeculi non minus implicatus sum quam tu, aut quivis alius qui inter homines vivit. Tota mea mens his ligneis fistulis, his miseris valvulis e corio confectis haeret; quae una cum iis peribunt, quorum animi vanitatibus istiusmodi defixi sunt.»

«At, pater carissime», inquit Gerardus, «haec omnia ad cultum Ecclesiae fiunt; nonne tam sanctus usus omnem in eis fabricandis laborem sanctificat?»

«Id ipsum diabolus iamdiu auribus meis insusurrat», respondit monachus; altera manu post tergum reiecta, alterius digitum ad Gerardum modo minaciter

modo iocose intentavit. «Tam officiosus etiam fuit ut mihi in memoriam revocaret Salomonem Domino aedem exstruxisse pretiosisque aulaeis exornasse, idque illi in laude, non in culpa, positum esse. O quam callide ille sacras litteras affert!»

«Sed non tam imperitus sum monachus quam me esse putas, mi adulescens!» exclamavit pater bonus, repente quasi ad certamen provocatus; nec iam Gerardum, sed inanem aerem compellabat. «Hoc unum opusculum si perfecero, tum vigilias agam, ieiunia servabo, preces fundam: preces stans, preces in pavimento sacelli prostratus, preces in amplo labro aquae frigidae pleno ad mentum usque immersus.» Tum Gerardum cubito leniter impellens oculumque conivens, quasi arcani cuiusdam participem fecit. «Nihil enim ille malignus magis odit aut reformidat quam monachos ad mentum usque frigida aqua demersos, preces tamen fundentes. Nam corpus domat aqua.»

«Tu igitur eas leviculas culpas, quae iuventuti atque saeculari vitae facile condonantur, confitere; meas autem mihi relinque, quae mihi melle dulciores sunt, sed tanto etiam acriore paenitentia eluendae.»

Gerardus caput demisit, sed sibi temperare non potuit quin diceret: «Ubinam, quaeso, confessarium te sanctiorem aut clementiorem inveniam?»

«In singulis harum cellarum», monachus simpliciter respondit (iam enim in ambulacro erant). «Ecce illic fratrem Anselmum adito.»

Gerardus qua iussus erat contendit, et ad cuiusdam cellae ostium accessit. Sed ostia satis inter se propinqua erant, atque, ut videtur, erravit. Iam pulsaturus erat, cum senem amicum trepida voce submissa clamantem audivit: «Noli! noli! noli!» Conversus monachum ad propriae cellae limen stantem aspexit, mira sollicitudine agitatum; ultro citroque discurrebat, utraque manu aerem identidem caedens, ut serrator qui sub trabe consistens ingentem serram utraque manu ducit.

Gerardus propemodum credidit eam cellam, cuius ostium iam paene pulsaverat, feram aliquam saevissimam continere, nisi forte ipsum illum, cuius in monasterio praesentiam senis verba tam aperte significaverant. Interroganti similis retro respexit, deinde ad proximum ostium processit. Tum amicus senex caput celeriter saepius annuit; vultus ei subito paene beatissima laetitia enituit; statimque in cubile suum sese recepit.

Horologium harenosum arripuit, inversum posuit, atque operi organi denuo incubuit. Saepe tamen oculos attollens secum aiebat: «Heu quam velociter harenae labuntur, cum homo vanis terrenisque ludicris incumbit!»

Frater Anselmus monachus erat aetate venerabilis, capite amplo, vultu tanta gravitate atque caritate praedito ut Gerardus, dum peccata ei confiteretur et ad quaestiones benignas quidem sed diligentes responderet, cogitationem hanc a se arcere non posset: «Quam pulchrum caput! O Deus bone, o Deus bone! Utinam, postquam confessionem absolvero, liceat mihi illud pingere!» Ita dum eius animus aliorsum evagatur, peccatum unum alterumve memoria excidit. Neque tamen hac vice vim illius pulvinaris iacti extenuavit, neque tam parum candidus fuit ut hominem, qui pulvinaris ictum exceperat, minorem quam revera erat religionis contemptorem fingeret.

Hanc ei paenitentiam confessarius imposuit: templum monasterii ingredi deberet atque humi procumbens infimum altaris gradum ter osculari; deinde in pavimento genua flectere, ter orationem dominicam recitare et semel symbolum fidei profiteri. «His peractis», inquit, «ad me sine mora redi.»

Gerardus igitur brevi illa corporis sui humiliatione perfunctus rediit, fratremque Anselmum emplastrum praeparantem invenit.

«Post animam curandam corpus curandum est», inquit monachus. «Me hic vulnerum medicum agere scito, quoniam melior deest. Hoc emplastrum cruri tuo imponam; refrigerabit, non exuret: quod sancti prohibeant!»

Dum medicamentum admovet, monachus, quem de Dusseldorpiensibus rebus ex Gerardi confessione quaedam comperta haud iniuria moverant, Dionysii sententiae de sanguine detrahendo paulum favebat. «Nos fratres Praedicatores», inquit, «iam raro venam secamus. Medici saeculares id timiditati atque artis imperitiae tribuunt; nos vero diu iam didicimus simplicibus medicamentis plerosque morbos, qui omnino sanari possunt, curari. Quae quidem, si recte tractantur, neminem interficiunt; alia autem remedia instar fulminis mortem inferunt.»

«Quod ad sanguinem attinet, ipsa Scriptura Vulgata aperte docet eum vitam hominis esse. In medicina igitur aut iure, non minus quam in rebus divinis, si quis se eo sapientiorem putat qui omnium sapientissimus est, stultus evadit. Accedit quod herbae simplices magnam vim habent.»

«Est animal quoddam parvum quadrupes, quod serpentes venenatos interficit; quod si ipsum morsu percussum est, herbam invenit, cui tanta vis est ut illud venenum restinguat, quamvis eo acrius celeriusque agat quam ullus morbus hominum. Nos eius exemplo docti, simul maiorum nostrorum memoria admoniti, herbas quibus bonus Deus terras contexuit assidue quaerimus earumque virtutes

experimur: quasdam enim hominibus in alimentum, quasdam in medicinam dedit. In morbis demum desperatis vim caelestem terrenis remediis admiscemus.»

«Capillos enim aut ossa sancti alicuius defuncti in potionem medicam immergimus, atque ita sanationes mirabiles efficimus.»

«Num putas, pater, reliquiis ipsis id effici?» quaesivit Gerardus. «Petrus enim a Floris, medicus doctus nec tamen paganus, hoc vehementer negat.»

«Quid Petrus a Floris scit? Aut quid ego scio? Nequaquam mihi sumo ut affirmem nos sanctis imperare posse atque, sive ipsi velint sive nolint, e beatis eorum reliquiis vim quandam corporibus salubrem elicere. Illud tamen video: saepe aegrotum, qui potionem ita paratam cum fide bibit, mirum in modum refici, haud secus ac si carmine quodam sanaretur. Haud dubie plurimum valet in his sanationibus ipsius accipientis fides. Sed hoc ab initio ita fuit. Mulier quaedam aegra, quam medici Iudaeorum omnes curare nequiverant, vix vestem Christi attigit, et e vestigio sana facta est.»

«Nisi sacram illam vestem tetigisset, non esset sanata. At si sine fide non modo tetigisset, verum etiam usque ad mortem induisset, nihil, ut opinor, inde profecisset. Verum peccamus, si talia curiosius scrutamur. Quidquid circum nos est fidem postulat. Habeto igitur tantulum patientiae: mox omnia cognoscemus. Interea ego, qui hodie confessionem tuam excepi, severissime tibi interdico, pro ipsius animae salute, ne saecularium hominum, quantumvis doctorum, de religione sententias sequaris.»

«Superbia eos perdit; ea velut manu sua caeli apertas portas in faciem sibi claudunt. De doctis, inquam, hominibus saecularibus loquor; nam indocti saepe mihi humilitatis magistri fuerunt, et tibi quoque esse poterunt. Vulnus tuum curatum est; intra triduum nihil nisi cicatrix restabit. I nunc felix; Deus te adiuvet, sanctique efficiant ut tam probus tamque felix sis quam nunc formosus atque comis es.» Gerardus sperabat sibi nondum ab eo discedendum esse, quoniam cum fratribus in refectorio pransurus erat.

At pater Anselmus, levissima maestitiae nota, quae vix animadverti poterat, respondit se per hanc hebdomadem e cella non exire, quippe qui ipse paenitentiae operam daret. Haec locutus caput Gerardi ambabus manibus summa lenitate complexus est, frontem osculatus, atque, prius fere quam ostium post iuvenem clauderetur, ad pia sua officia redierat. Gerardus discessit, cui ipsa vitae

monasticae solitudo animum eius gelu quodam perstrinxerat, et simul tristitiam iniciebat.

«Heu me!» secum reputabat, «ecce vultus humanus tam benignus, quem in his terris numquam iterum visurus sum; ecce vox amica, quae auribus meis et cordi in perpetuum erepta est. In hoc misero mortalium orbe nihil est nisi ut conveniamus atque iterum discedamus.»

«Heu, quam tristis rerum condicio!» Dum ita secum cogitat, adulescens monachus ad eum venit eumque in refectorium deduxit. Ibi nonnullos fratres mensae assidentes invenit, Dionysium autem tam rigidum quasi stipitem stantem, dum percontabantur quae oppida in itinere esset transiturus. Tum singuli quod quisque de itineribus sciret contulerunt; viam, qua eundum esset, descripserunt, monasteria omnia quae in ipsa via aut haud procul ab ea sita essent notaverunt; tabellamque sic confectam Gerardo tradiderunt.

Deinde cena sumpta est; qua finita monachus senex Gerardum in suam cellam duxit, ubi ambo cupide inter se multa collocuti sunt. Forte autem senex aperuit cur in ambulacro paulo ante tam miris gestibus usus esset. «Haud multum afuit», inquit, «quin in fratris Hieronymi manus incideres: illius erat cella.»

«Num pater Hieronymus vir malus est?» quaesivit Gerardus.

«Malus?» exclamavit frater, signo crucis se muniens. «Sanctus est, anachoreta, huius ipsius monasterii columna! Is te nudis pedibus Lauretum misisset. Immo vero oblitus sum te in Italiam ire: sanctus ille senex, qui nobis in terra relictus est ut nos vexaret, Cantuariam aut Compostellam te ire iussisset. Verum Hieronymus iam senex et cucullo indutus natus est; Anselmus autem et ego aliquando pueri fuimus, atque adeo improbi ut nihil tam improbum mente fingere possis.» Gerardus vultu haud prorsus creduli hominis haec audiebat. «Quod olim fuerimus, id nos nunc plus minusve humiles retinet, facitque ut iuventuti et fervido sanguini modum veniae non iniquum concedamus.»

Tum, Gerardo vehementer orante, senex semel adhuc psalterio quasi caelestem quendam concentum elicuit. Tum cubitum itum est; ita mens Gerardi perturbata conquievit, dolorque cordis lenitus est.

Hunc diem, sola quiete a superioribus distinctum, post tot animi motus periculaque velut oleum fluctibus infusum supervenientem, tam diligenter descripsi, quia in hac narratione pro multis eiusdem generis diebus, qui deinceps secuti sunt, unus hic stare debet. Nostri enim viatores longo illo ac laborioso itinere id experti sunt quod plerique lectorum meorum in multo longiore vitae

itinere aliquando experturi sunt: res memorabiles non aequabiliter per totam viam dispergi, sed modo raras, modo frequentes, velut in unum locum conglobatas, evenire.

Quod fortasse aliqua ex parte inde fit, quod alius casus alium occultis quibusdam nexibus post se trahat. Sed non omnis rei causa haec est; sic enim revera humanae res feruntur. Vita velut febris intermittens est. Quicumque autem historias aut fabulas narrant, necesse habent ea temporis intervalla, quibus nihil memoratu dignum accidit, breviter praeterire; sin minus, librorum volumina sine modo augere cogerentur. Haec tamen narrandi consuetudo legenti parum cauto falsam temporum spatiique rationem suggerere solet; quod in hac potissimum fabula mihi singulari de causa, quoad fieri possit, cavendum est.

Itaque intellegentiam vestram in auxilium voco, lectores, vosque oro ut haec animo complectamini: quamvis per longum tempus nullae maiores aut insigniores res iis acciderint, tamen diem itineris dies alius secutus est; monasterium post monasterium eos sine pretio pavit hospitioque excepit, benigne semper, interdum etiam iucunde; atque, quamquam hostes alios non habuerunt quam hiemem et asperam tempestatem, adversarios haud omni tempore contemnendos, multo tamen longius terrarum spatium pedibus emensi sunt quam illud quod tam minutatim hactenus eos peragrare narravi.

Sic denique ambo ad fines Burgundiae appropinquabant, Gerardus vultu sole adusto atque a capite ad calcem itineris pulvere conspersus, Dionysius calceis iam dilaceratis, ambo rigentibus membris pedibusque dolentibus.

CAPUT XXXI

Terram illam promissam Gerardus haud minus quam Dionysius videre cupiebat. Hic enim Burgundiae laudes sine fine canebat, atque, quoties vel minimum molestiae acciderat, asserebat omnia in Burgundia melius administrari; praesertim autem quod iuveni maxime cordi esse sciebat identidem commemorabat: in cauponis gentis illius tam excultae munda semper lectisternia reperiri.

«Nihil amplius postulo,» respondere solebat Batavus. «Cogita me, ex quo domo profectus sum, ne semel quidem in lecto nudum cubuisse! Cum enim lintea eorum contemplor, non vestimenta et caligas exuere, sed oculos nasumque mihi prorsus adimere cupio.»

Tantum autem patriae suae Dionysius studebat, ut viginti leucas calceis undique hiantibus ac paene disruptis iter facere mallet quam novos a rustico aliquo Germano emere, qui emptori omnia impedimenta obiceret: suam inhumanitatem, prandium, denique ipsum corpus.

Sub solis occasum aequo fere intervallo a parvo oppido et a monasterio aberant; monasterium autem aliquantum a publica via decesserat. Dionysius ad diversorium, Gerardus ad coenobium contendere volebat. Miles concessit, hac tamen lege, ut, simul atque fines Burgundiae intrassent, deinceps in cauponis semper pernoctarent. Cui Gerardus libentius assensus est quod tabula itineraria, in qua monasteria descripta erant, ibi finiebatur. Itaque e via deflexerunt. Tum Gerardus admirans quaesivit unde tam subito Dionysio nata esset aversatio locorum quae eos totiens sine mercede pavissent hospitioque recepissent.

Miles initio haesitavit et verba quaesivit; tandem vero querelae diu repressae eruperunt. Tum demum apparuit odium illud non repente ortum, sed vetus atque penitus infixum esse; quod hactenus summa difficultate, tamen comitatis causa, presserat. «Vidi,» inquit, «istis hominibus pulverem nescio quem in potionem tuam admiscuisse; quam ob rem tua causa eis peperci. Sed, cum hoc ultimum monasterium sit, quidni animum meum exonerem? Scito me in istis magnis carceribus non secus ac piscem in sicco relictum angustiis vexatum esse.

Tu vero protinus aliquem senem rasa tonsura comitaris atque e conspectu meo evanescis: itaque nihil ex iis vides quae ego velut in purgatorio patior.»

«Ignosce mihi! Nimium mei ipsius rationem habui.»

«Ignosco, ignosco, mi pusille; neque id tua culpa est. Non enim primus es stultus quem sacerdotes quasi frenis agant, monachi velut canes morsibus lacessant. At istis, quanta perpessus sim, non ignoscam.» Tum, saeculo fere antequam Henricus Octavus commissarios suos ad monasteria exploranda mitteret, gravissimam in monachos accusationem intentavit. Omnia illa tristia aedificia ad unum exemplum exstructa esse. Diversoria inter se differre; hic autem omnia eadem esse: portam magnam, portulam, certos gradus, deinde obscuras porticus claustrales.

Hinc dormitorium, illinc magnum illud frigidum refectorium, ubi aut omnino tacendum sit aut saltem ita submisse loquendum ut nemo exaudiat; idque ei homini, cui libere quod sentiat dicere voluptas sit! «Praeterea,» inquit, «hic nemo vir sui iuris est, sed omnes servi sunt. Cuiusnam? Campanulae morosae atque tinnienti, quae numquam dormit! Si tuba esset quae ad arma semper vocaret,

minus mihi animum refrigeraret. Tin tin tin! atque ad mensam accurrendum est, etiamsi cibi nulla cupiditas est.

Vix cibum concoquere coeperis, cum iterum tin tin! atque ad templum properandum est, etiamsi mens tua tum precibus prorsus aliena sit: neque enim ego, ut porcus, ex solo signo ad orandum impellor. Tin tin! atque nunc cubandum est, quamvis oculi nondum somnum capiant. Ubi eos tandem claudere potuisti, daemon quidam nocturnus, cui nihil quietum esse licet, funem campanae arripit, et tin tin! oportet in tenebris precationem dicere, sive ullam memoriter tenes sive nullam.

Si modo audirent quales preces ego susurrem, cum somnum meum isto tintinnitu interrumpunt! Denique rursus obdormiscis et vix tantum somni capis quantum uno oculo capere possis, cum ecce tin tin tin! ad vigilias matutinas surgendum est.»

«Solam igitur inter omnes campanarum linguas mulieris linguam amas,» interiecit Gerardus, haud sine fastidio.

«Quoniam in ea, etiam cum obiurgat, aliquid tamen musicae est,» constanter respondit miles. «Accedit quod de omnibus rebus continuo reprehendor. Si digitum tantummodo in salinum intuli, statim audio: 'Num culter tibi deest, ut digitos in salem demittas?' Si autem, ut celerius agam, cultrum in mappa extergo, mox: 'Si sordidus est culter, pane extergito; si mundus, mappa!' O quam angusti sunt animi! Istae minutae atque acerbae disciplinae conviviorum hilaritatem haud minus extingunt quam guttulae glaciei de stramineis tectis in convivas destillantes.»

«Munditiam ego,» inquit Gerardus, «non puto esse inanem cavillationem. Decet te semel aliquando mores honestiores discere.»

«Immo illi sunt qui urbanitatem nesciant: quotiens verbum proferre conor, continuo mihi os obturant.»

«Alterum potius quodque verbum dicis: quotiens scilicet obscenum aliquid aut in Deum contumeliosum effutis.»

«Nimium exaggeras! In ultimo certe istorum ergastulorum pauperes viatores inveneram circum unum rasi capitis fratrem gelidos tacitosque considentes, velut noxios qui quisque suam ad supplicium vicem exspectarent. Ego igitur, ut animos eorum erigerem, tantummodo magna voce exclamavi: 'Courage, tout le monde, le dia--'»

«Connu! Quid deinde accidit?» rogavit Gerardus.

«Hoc videlicet. 'Noli blasphemare!' inquit carnifex ille. 'Plait-il?' ego. Ille statim in me conversus obiurgare coepit Gallice nescio quo Alsatiae more, omnibus litteris P in B commutatis. Vix me continui quin illi in faciem riderem.»

«Cum ipse eius linguae ne decem quidem verba sine errore enuntiare queas!»

«Atqui universus terrarum orbis Gallice loqui debet. Quorsum tot linguarum confusio, nisi ut inter hominum corda fines et munimenta ponantur?»

«Sed quid tandem ille respondit?»

«Quid refert quid stultus aliquis dixerit?»

«Non tamen stultorum omnia dicta stulta sunt; alioquin ego te non audirem.»

«Age igitur. Aiebat ille: 'Qui nomen diaboli licenter usurpare incipiunt, idem tandem divina omnia nomina pari licentia tractant.' Ego: 'Pater, miles sum; ista vox mihi non aliter est quam consigne, id est signum quo in stationibus utimur.' Tum ille: 'Ergo consuetudo tantum est?' Ego, fraudem veteris vulpis non suspicatus, quo facilius me excusarem, ita esse confessus sum. 'Decuplo igitur peius est!' inquit. 'Aliquando diabolum ad aures tuas ipsum provocabit. Is enim ubi nomen suum crebro vocari audit, illuc venire solet.'»

«Animadverte, quaeso! Nullas mihi gratias egit pro nuntio quem neque ex missalibus neque ex breviariis suis umquam acceperat. Insuper tanta fuit benignitas eius, ut mihi diceret milites ea scelera passim perpetrare, propter quae ceteri homines rota supplicii frangerentur: homicidia, stupra, rapinas, ut ipse nominatim enumeravit.»

«At nonne vera sunt ista?» Gerardus interrogavit.

«Vera sint necne, certe parum urbane dicta sunt,» respondit Dionysius cautius. «Tum liberalis ille hospes: 'Cum iam hostes generis humani sitis, quid etiam bonos spiritus vobis infensos facitis, dum malorum spirituum nomina sine fine clamitatis?' Et alia multa eiusdem generis inepta subiecit.»

«At, Dionysi, sive consilium eius sequaris sive respuas, cur hominem vituperas quod vocem attollit ut animam tuam servet?»

«Quomodo vox eius animam meam servare potest, cum litteram P ubique in B vertat?»

Hoc audito tam insolenti Gallicae superbiae exemplo Gerardus obstupuit. Sed, priusquam sese collegisset, Dionysius quasi victor ad alia subito deflexit et omnes monachos simulationis accusavit. «Aspice modo quomodo furtim quasi repunt, nec in vultum tuum sicut probi homines audent intendere.»

«Minime vero,» alacriter respondit Gerardus. «Oculos sic modeste in terram deicere pars est disciplinae ipsorum; custodia oculorum appellant.»

«Custodia oculorum? Quid? Bufones maledicti qui 'hoc, hac, horum' vorant? Nihil istorum! Sic prorsus vultum gerit marsupiorum sector: oculos hominis probi ferre non potest. Cucullum monacho detrahe: ecce furem! Cucullum furi impone: ecce monachum! Ne mihi dicas tales umquam posse in ipsum Dei omnipotentis vultum oculos erigere, cum hic ne probum quidem hominem in faciem intueri audeant. En monasterium! Atrum est velut atramentum. Age, sodalis, in puteum descendamus. Misericordia! Iamne iterum campanula illa tinnit?

Verum omnium tinnitus hic optimus est; ad cenam enim vocat. Mane, ausculta! Nonne dixi? Lupus qui in ventre meo habitat 'Amen!' respondit.» Quod dictum duobus iuramentis confirmavit, deinde, velut gallus e certamine victor crista erecta, in monasterium incessit. Silentium enim Gerardi pro victoria sua habebat; quam graviter autem sermonibus suis eum offendisset ne suspicabatur quidem.

CAPUT XXXII

In refectorio, ad mensam cui Gerardus assidebat, sermo incidit de monacho qui nuper repentina morte correptus erat. Huic mandatum fuerat ut nova monasterii diplomatis et regulae ceterorumque eius generis monumentorum exemplaria manu sua describeret.

Quod ubi Gerardus audivit, modeste obtulit se illud opus suscepturum. Fratres aliquamdiu dubitarunt; quam moram ille aliter atque res erat interpretatus: «Non quaestus causa, patres,» inquit, «sed amore vestri id faciam, atque ut aliquantulum gratiam referam pro tot noctibus quibus fratres ordinis vestri me, peregrinum inopem, benigne hospitio exceperunt.»

Unus e monachis probans animum adulescentis subrisit, simul tamen significavit fratrem vita functum egregium fuisse scribam, neque opus quod is coeperat nisi a peritissimo homine absolvi posse. Tum Gerardus, non sine trepidatione, e pera membranam eduxit, qua conventio quaedam conscripta erat; cuius tergum prius purgaverat deinde, quo artis suae specimen praeberet, litteris ornaverat.

Vix monachus hanc conspexerat, cum admiratione paene exsiluit; statimque ad mensam superiorem, quae in extrema aula posita erat, properavit. Quintum gradum et decimum, qui ultimus erat, genu praeteriens vix tetigit; tum demum

membranam priori obtulit, additis nonnullis verbis quibus eius elegantiam commendaret.

Continuo duodecim oculi artis periti, in eam intenti sunt; confusa inde vox admirantium exaudita est. Gerardus priorem saepe digito ad scripturam demonstrantem conspexit. Nec multo post idem monachus rediit, laetitia et superbia gestiens, ferens Gerardo crustum regium, quod appellant *crustade ryal*, id est pastillum ferina carne, iure et condimentis refertum; adhaec poculum argenteum gratiae, vino odorato et variis aromatibus condito, quod *pimentum* vocabant, plenum.

Gerardus poculum accepit atque primum priori procul sedenti, deinde convivas iuxta se discumbentes demisse salutavit; tum utrisque manibus vas tenens vinum hausit, poculumque per mensam aliis bibendum tradidit.

Statim, quod ei summae admirationi fuit, tota mensa uno ore fratrem suum appellare coepit. «In monasterio educatus es,» inquiunt; «ne negaveris!» Id ille professus est, Deo gratias agens quod tales mores didicisset; alioqui enim tam rusticus et imperitus fuisset quam Sybrandus et Cornelius, fratres eius.

«Sed mirum profecto est,» inquit, «unde id cognoscere potueritis.» «Quod ambabus manibus poculum tenens bibisti,» una voce duo monachi responderunt.

Interea ex mensa quadam ad imam aulam posita voces iam pridem altius exaudiebantur. Subito vero tantus inde risus, tam diuturnus et effrenatus, erupit, ut prior ipsum subpriorem per totum refectorium mitteret, qui tumultum compesceret singulisque illius mensae fratribus poenam imponeret. Gerardus pudore rubuit; inter tumultum enim vocem «Courage!» et stentoream Dionysii Burgundi vocem plane agnoverat.

Paulo post Gerardus in cellam Werteri, iam vita functi, introductus est. Ibi candelas cereas invenit, parvumque fulcrum ligneum ad quemvis angulum accommodabile, et cuncta instrumenta quibus ad eleganter scribendum opus esset. Sed tantum erat opus, ut una vespera perfici nequiret.

Iam anxius secum deliberabat quomodo Dionysio, monachorum osori, persuaderet ut diutius maneret. Tandem rem aperuit, affirmans se quod ille statuisset facturum esse. Quam iucunde miratus est, cum miles comiter respondit: «Unus quietis dies neutri nostrum nocebit. Tu scribe; ego interim aliquid inveniam quo tempus traducam.»

Scriptura Gerardi incredibilem admirationem movit; inter fratres etiam conveniebat, post Werteri mortem monumenta monasterii non detrimentum sed

incrementum accepisse. Subprior iuveni, quamvis recusanti, nummum argenteum, quem *rixdalerum* vocabant, in manum inseruit, simul penicillos aliquot variosque colores e copioso monasterii apparatu dono dedit.

Ita Gerardus, laetissimo animo, iter rursus ingressus est. Bonum enim omen hoc sibi esse existimabat: calamo et scribendi artificio sperabat se opes aliquando paraturum atque ad carissimam suam rediturum.

«Age, Dionysi,» inquit benigne, «vide quae mihi boni illi monachi dederint. Quaeso te, aequius de eis iudicare conare. Nam, ut libere tibi fatear, cum benefactores meos etiam a te hypocritas appellari audirem, amicitia mea erga te paulisper refriguit.»

«Revoco quae dixi,» respondit Dionysius. «Gratias tibi ago, gratias! O bone Dionysi!» exclamavit Gerardus. «Vagabundus eram maledicus atque petulans,» addidit miles.

«Noli, quaeso, tam graviter in te ipsum invehi!» «At nos milites asperi sumus et praecipites. Quod antea dixi, falsum esse confiteor; eos quos male intellexi summo honore dignos existimo. Iniquum est enim propter paucorum simulationem tot milia virorum infamia aspergere.»

«Nunc tandem rationem sequeris. Ergo verba mea te ad cogitandum adduxerunt?» «Minime; ipsis illis mutationem animi mei acceptam refero,» respondit Dionysius.

Gerardus aliquantulum sibi plaudebat: quis enim non delectatur ubi sententiam suam comprobatam esse videt? Itaque intentis auribus exspectavit dum Dionysius narraret qua ratione sententiam mutavisset.

«Primo igitur die,» inquit miles, «cum cenaremus, monachus quidam iuvenis mihi proximus os aperuit atque tam clare tamque suaviter risit, ut omnibus audientibus voluptatem afferret. 'Bene habet!' mecum dixi; 'tandem hominem inveni, non simiam tonsam.' Ut autem eum diligentius explorarem, manu latum eius dorsum percussi et signum meum solitum edidi.

«'Deus avertat!' inquit ille. Obstupui; nam ille improbus vultum tam gravem induerat quam si Salomon ipse adesset. Neminem mimum, ne in fabulis quidem sacris quae in theatris aguntur, tam artificiose agentem vidisses. 'Video,' inquit, 'te bella gerendo prudentiorem non factum esse.'»

«'Quid enim aliud sacerdotum munus est quam cum foedo illo daemone dimicare? Aut ad quid monachi constituti sunt? Daemon interiit; fratrum munus periit. Monasteria arare liceret, nec nobis miseris quidquam

restaret faciendum, nisi ut milites fieremus atque ipsum rursus ad vitam revocaremus.' His dictis omnes me irrisere.

«'Tu vero,' inquam, 'monachus es qualem quaerebam!' Ille autem: 'Et tu sagittarius qualem ego! Sine dubio bella narrare potes, quibus audientibus capilli horrore erigantur.' 'Venia,' ego, 'hoc omnino fieri nequit: tonsor enim istis capillis iam rem confecit.' tandem vicissim risum excitavi.»

«O quam miseri atque impudici sunt isti ioci!» tristis animadvertit Gerardus. Dionysius, minime pertinax, fatebatur se aliquando iocos laetiores audivisse, nec tanta cum strepitu emissos. «Sed maximum erat,» perrexit, «quod tandem simulationem omnem deposuerant. 'Sin minus,' inquam, 'cutem saltem anserinam, quam Galli *chaire de poule* vocant, vobis excitare possum.' 'Videbimus,' responderunt omnes, mutuo quodam signo dato.»

Tum Dionysius summa voluptate narravit se, ubi cubitum eundum erat, non in commune dormitorium sed in cellam separatam deductum esse. Ibi severe mandatum erat ne dormiret. Ne autem vigilanti otium molestum esset, liber ei datus est picturis refertus, quibus centum fere iocosi monachorum casus, dum mulieres saeculares sectantur, exprimebantur.

Deinde, hora constituta, pedibus nudis e cella eductum esse atque in conclave ad colloquia destinatum deductum; ibi cenam apparatam invenisse qualis duci conveniret, duodecimque fratres hilariores et clamosiores quam quos umquam sive in bello sive in pace convenisset.

Fabulas, propinationes, iocos, pocula vini vicissim circumisse; nonnullos autem chartis pictis lusisse, quarum facies mirifice auro ornatae erant. Sancta Teresia et sancta Catharina, cum aliis eiusmodi imaginibus, locum quattuor reginarum obtinebant; quattuor vero ministrorum partes monachi nigri, albi, cinerei et crucigeri agebant. Quin etiam ipsos rosarios pignori posuisse, et ubi alea male cecidisset, militum more diris verbis imprecari.

Sub mediam noctem monachum quendam callidum clam egressum esse; quem ipse cum nonnullis aliis pariter occulte in hortum secutus esset. Ibi fratrem manum in hederam immisisse atque inde scalam funibus contextam eduxisse.

Ea arrepta, monachum murum ascendisse, qui decem pedes in latitudinem patebat; neque tamen tam celeriter in summum murum pervenisse quin ex altera parte femina, tunica fusca vestita, paene simul in summum murum emersisset. Ibi continuo oscula et blanditias inter se dedisse. Dionysio autem congressus ille felinus potius quam monasticus visus erat; quare vocem felis ediderat: «Miau!»

Ceteros continuo simili concentu miaulasse; mulierem autem, insperato clamore perterritam, exclamasse atque vehementer perturbatam esse. Monachum tamen, cui nomen Abelardus erat, nequaquam commotum respondisse: «Quid? Vosne adestis, invidi isti feles imitantes? Cras nocte aliam vobis cantandi materiam praebebo: singulis vestrum vestem muliebrem circulis distentam aptabo.» Qua promissione, quamquam foeda esset, Dionysium adductum esse ut Gerardo rogante unum diem amplius maneret.

Gerardus graviter ingemuit.

Illi interim, cum impudentissimum monachum confutare non possent, puella iam paulatim flente, ritu quasi saltationis circum utrumque miaulantes saltaverant; deinde sollemni quadam benedictione amatoribus supra murum datā, ad conclave regressi erant. Ibi duos fratres vino obrutos velut mortuos iacentes invenerant, alios duos adeo tenero affectu permotos ut lacrimas funderent.

Ebrios igitur humeris sustulisse, eos vero qui mutuam caritatem lacrimis testabantur invitissimos extraxisse; postremo unumquemque cum plausu et iocis in suam cellam calcibus compulisse, atque ita omnes in cellis, incredibili laetitia perfusos, conclusisse.

Gerardus haec audire non poterat quin stomacharetur; idque aperte significavit.

Dionysius autem subridens perrexit. Postero die se cum monachis iuvenibus piscinas expiscatum esse, ex quibus lucios, cyprinos, tincas, anguillas plurimas in suum usum clam subduxissent. Tum media nocte se sine calceis per varios flexuososque aditus in ecclesiam perductum esse, cuius tenebrae locum velut larvis habitatum ostenderent; inde per gradus aliquot in cryptam sub templo sitam descendisse, ubi subito velut paradisum sibi apertum esse.

«Illuc,» interiecit Gerardus, «sancti patres orandi causa secedere solent.»

«Non semper,» inquit Dionysius. «Duodenae candelae cereae lucebant; epulae vero regibus dignae adpositae erant. Quindecim genera iusculorum quae ieiunalia vocabant, sed quae cervinae carnis, tetraonum leporumque mirabili sapore redolebant; viginti praeterea genera piscium, quippe die Veneris, summo artificio coctorum! Singuli inter duas puellas formosas sedebant, puellae autem inter duos cucullatos viros; ego solus sine pari eram. Et cogita me interprete usum esse, dum virginem alloquerer! Vereor ne scelestus ille tria verba suo nomine, unum tantum meo addiderit; nisi fecit, stultissimus fuit.»

«Quaedam ex feminis in bibendo tirones erant, et vino generoso nondum adsueverant; itaque blanditiis prius persuadendum erat, ut pocula ad candidos dentes admoverent. Sed paulatim discebant. Fabula, iocus, poculum de manu in manum ibant. Nec omittam illud: Urceos habebant in formam breviariorum fictos! Unus autem monachus citharam pulsabat ac cantica voce canebat tam suavi quam alauda verno tempore. Ipsae canendi sententiae mulierum ora primum rubore suffuderunt; at mox etiam his adsueverant.»

Haec Gerardus diutius ferre non potuit. «O miserrimos homines!» erupit. «Iuventutis corruptores! Innocentiae eversores! Nisi tu, Dionysi, qui meliora nondum didicisti, inter eos fuisses, utinam in totum illud impium agmen templum corruisset! O nefarios, detestabiles hypocritas!»

«Hypocritas?» Dionysius, vere miratus, exclamavit. «Eodem ego nomine eos antea appellabam, cum nondum nossem; tu vero obstabas. Peccatores quidem sunt: quis enim vir facetus et hilaris non peccat? At per galeatam sancti Dionysii calvariam, hypocritae nequaquam sunt; homines sunt boni, clamosi, conviviales!»

«Dionysi,» inquit Gerardus graviter, «nescis quam magnum periculum ea nocte adieris. Templum illud, quod tam turpiter violastis, umbris mortuorum infestatur; ab uno e senioribus monachis didici. Mortui ibi ambulant: levem pedum eorum strepitum per saxa audierunt.»

«Misericordia!» submissa voce Dionysius susurravit.

«Immo vero,» perrexit Gerardus, vocem adeo demittens ut vix audiretur, «ex ipsa crypta, quam vos in tabernam convertistis, concentus quidam caelestes provenere. Voces mortuorum inter se sermocinantium aures nocturnas rigore quodam perstrinxerunt. Quin etiam nonnumquam, Dionysi, pii fratres nocturnas excubias agentes musicam ex labiis mortuorum exire audiverunt: chordae nullo hominis digito tactae, nulla humana manu pulsatae, sub illis sanctis monumentis leniter resonuerunt, quasi voces remotae.»

Dionysii vultus pallore ac timore mutatus est. «Eheu!» inquit. «Si id scivissem, ne mulis quidem aut funibus carrorum eo me trahi passus essem. Sed tum,» suspirans addidit, «tam laeto convivio caruissem.»

Quid amplius de miris illis sonis inter se disseruissent, quis sciat? Ecce enim e monasterio supervenit frater barbatus, mulae insidens eamque calcaribus incitans atque membranam manu gestans. Erat ipsa conventio inter Ghisbertum Van Swieten et Florim Brandt facta. Gerardus hoc documentum, velut pignus patriae, in deliciis habebat. Palluit cogitans quam prope afuisset quin illud

perderet; deinde, Dionysio summopere ridente, non modo nummum fratri laico dedit, sed etiam mulae rostrum osculatus est.

«Nunc te legam,» inquit membranam alloquens, «etiamsi duplo deterius scripta esses. At ne umquam iterum te amittam...» Tum assedit, acum filumque ex pera deprompsit, et mira quadam sollertia, qualem in femina laudavisses, membranam tunicae suae insuit. Cogitationes autem et animus eius iam longe aberant, Sevenbergae, ubi carissima sua habitabat.

Tandem in terram illam promissam pervenerunt. Dionysius gaudio elatus omnibus feminis obviam venientibus pileum detrahebat; illae contra genu modice flexo salutabant atque ridebant. Plurimis viris solitum suum signum militare inclamabat; alii obstupescebant, alii renidebant, alii utrumque faciebant. Postremo amicum suum ad unum e Burgundicis diversoriis, quae tamdiu laudaverat, perduxit.

«Parvum est,» ait, «sed vetus mihi notum, et bonum. *Les Trois Poissons* appellatur, id est Tres Pisces. Sed quid illud in fronte domus inscriptum est? Non memini me antea vidisse.» Digitum intendit ad litteras ingentes, quae una serie per totam aedium frontem inscriptae erant. Tum, singula verba magna contentione quasi perspiciens: «Iam intellego,» inquit magnifice, «*Ici on loge à pied et à cheval*: hic pedites atque equites hospitio recipiuntur.»

Gerardus quoque oculos ad inscriptionem sustulit. Re vera autem ibi haec verba legebantur: «ON NE LOGE CÉANS À CRÉDIT: CE BONHOMME EST MORT, LES MAUVAIS PAIEURS L'ONT TUÉ.» Id erat: «Hic nemini hospitium fide datur; bonus ille vir, qui credere solebat, mortuus est; debitores mali eum necaverunt.»

CAPUT XXXIII

In aditu diversorii cauponem offenderunt. Ille pileum detrahens demisso capite: «Salvete, domini,» inquit. «Age vero,» ait Gerardus, «certe non in Germania versamur.»

In conclavi publico cauponam reppererunt, mulierem quadraginta annorum, corpore amplo, vultu hilari. Haec genu flexo benigne eos salutavit. «Dignare, mi bone adulescens, sedendi molestiam subire,» inquit Gerardo, duasque sellas linteo quo praecincta erat abstersit, quamquam iam satis mundae erant. «Gratias ago, domina,» respondit ille; secum autem: «Quam civilis est haec gens! Molestiam sedendi? Hanc equidem summa patientia tolerabo; mox etiam edendi laborem, deinde concoquendi fatigationem, tum, Hercule adiuvante, cubitum eundi

contentionem, postremo gravissimum illum in somnum altum decidendi certamen.»

«Quid agis, Dionysi?» repente exclamavit. «Cenam duobus tantum imperas?» «Quidni?» «Quid? Licetne nobis cenare, nec quadraginta alios exspectare? Vivat Burgundia!» «Euge! Courage, camarade! Le dia--» «C'est convenu,» interpellavit Gerardus.

Lex Salica, ut videbatur, ad Gallicorum diversoria nondum pervenerat. In hoc certe mulierum velamina et tunicae dominabantur; thoraces virorum et femoralia et numero pauca erant et viribus infirma. Ipse caupo nullo certo negotio per domum vagabatur, omnibus sine causa pileum detrahens, quippe qui nihil aliud quod ageret inveniret. Mulieres autem, quoties praeter eum transibant, tacita manu eum removebant neque respiciebant, ut nos ramulum virentem dum per silvam properamus manu depellimus.

Ancilla cenam intulit; caupona vacuis manibus eam secuta est. «Agite, domini, edite,» hilariter inquit; «unus hic vobis hostis est, isque sub cultro vestro iacet.» Quae verba, nisi fallor, sollemni quodam more dici solebant.

Hospites ad cenam se contulerunt. Domina propius ad mensam sellam admovit; neque solum escas, sed etiam consuetudinem et sermonem praebuit, cum ignotis peregrinis tam familiariter garrula quam si veteres amicos recepisset. Hoc humanitatis officio peracto, mulier negotiosa se subduxit, filiamque suam, puellam viginti fere annorum forma egregia, in locum suum misit. Haec minus exuberans quam mater erat, sed mansueta atque laeta; cumque didicisset quam longo itinere puer ille venisset et quantum viae adhuc restaret, materna quadam misericordia Gerardum prosequebatur.

Dimidia fere hora apud eos mansit. Qua digressa: «Hocine diversorium est?» ait Gerardus. «Immo domum meam redisse videor.» «Qui fit Francois il fit courtois,» respondit Dionysius, gaudio patriae suae elatus.

«Humanitatem dicis?» inquit Gerardus. «Potius Christianam caritatem! Nos ignotos, hodie advenas, cras abeuntes, tamquam familiares atque domesticos excipiunt. Et quorum potius misereri oportet quam viatorum labore confectorum, a suis longissime absentium? Heus, ecce aliam!»

Advenit enim ministra cubiculis praeposita, annos nata circiter quinque et viginti, naso sursum repando, ore amplo et risu facili, oculis nigris micantibus, brachiis nudis robustissimis, quamquam haud elegantibus.

Vix limen transierat cum unus e viatoribus iocum paulo liberiorem in eam iecit; proximo autem momento universi hospites in ipsum ridebant, tam celeriter mulier lingua exercitata hominem prostraverat. Non aliter in certamine rudis tiro cum gladiatore exercitatissimo concurrit: ferrum ferro sonat, et tiro iam vulneratus est. Tum alter, deinde tertius certare cum ea audet; at Marion, validis brachiis in latera positis, universum conclave sola lacessit atque sustinet.

Rustica ista omnem illam promptam asperamque dicacitatem possidebat, quae litteris mandata sordida ac plebeia videtur, viva autem voce prolata cunctos vincit. Non erat hic acutus ingenii gladius, sed gravis eiusdem fustis. Multum ei natura dederat, cetera cotidiana cauponae consuetudo addiderat.

Neque tamen ipsam ad vivum exprimere conabor, sed levi tantum lineamento indicabo. Quattuor enim saecula iam praeterierunt; sermones tum rudiores erant; iocis petulantibus parem vicissim ictum reddebat; et quamquam pudica mulier erat, nullo rubore ea effutiebat quae vir probus nostra aetate ne inter viros quidem proferre auderet.

Gerardus hianti ore admirabatur. Novum fere genus illius animalis quod homo appellatur videre sibi videbatur. «Dionysi,» susurravit, «nunc intellego cur Galli dicant mulieris linguam gladium esse.» Eodem momento alterum certatorem illa prostravit. Dionysius autem, homo mulieribus officiosus, ut infirmiorem sexum adiuvaret (quamquam haec inter vasa fictilia ferreo lebeti similis erat), solitum signum edidit: «Courage, ma mie, le--» Cetera ne perficere quidem potuit.

Illa enim continuo in eum conversa: «Quomodo mortuus esse potest, dum vel unus ballistarius vivit?» inquit. Risus universorum adversus ipsum eius fautorem exortus est.

«Hodie vestimenta lavamus, domini,» ait Marion, subito vultu composito. «Et postea?» interiecit senex morosus qui ad focum sedebat. Hic per totam iocorum concertationem tacuerat; nunc vero ex umbra sua in apertum rerum vulgarium sermonem processit. «Num nos peregrini nudos incedere debemus, dum tu nostras vestes eluis?»

«Non ad te, venerande senex, verba mea pertinebant,» respondit Marion supercilio elato. «Sed quando me rogas...» Hic eum a capite ad calcem lente perlustravit. «Credo te, vestibus etiam indutum, semel in labrum demitti posse nec quidquam damni inde accepturum esse.» Risu excitato perrexit: «Quod vero dicebam, adulescentem hunc barbam suam amylo durari fortasse velle suspicabar.»

Tum vero in miseri Gerardi mentum impetus dirigebatur: exigua enim atque mollissima barba ei crescebat.

Omnium vehementissime Dionysius perfidus ridebat; illius quippe barba satis longa, rigida atque horrida erat. Itaque poeta ille Anglus Shakespeare, quamquam Dionysium numquam viderat, eum tamen plane descripsisse videbatur, cum militem his verbis pinxit: «Iuramentis insolitis plenus, pardina barba horridus.» Ita in fabula cui titulus est Ut vobis placet.

Gerardus autem tamquam vir parum sibi placens ferox illud Amazonis acumen aequo animo tulit. «Non ita, ministra,» subridens dixit; «barba mea opera tua prorsus indigna est; istam potius pulchram segetem cura!» Et barbam Dionysii quasi horti fruticem digito demonstravit. «Huic erit tempus,» inquit Marion, «cum scopas amylo obdurare coepero.»

Omnibus hanc plagam cachinno celebrantibus, caupona rediit. Nec prius limen transiit quam illa Amazon, modo dicacissima, subito in virginem sanctissimam et mansuetissimam commutata videretur. Miram profecto potestatem dominae in famulas exercent; parem vix in orbe terrarum invenias. Vos, ancillae, iudicate! Inutilis tamen erat illa scaenica mutatio: nam domina risum audiverat, neque illum in animo suo damnabat.

«O Marion, puella,» benigne dixit, «si quoties cachinnas totidem mihi ova pareres, apud Tres Pisces numquam deesset patina ovorum.» «Age, domina,» inquit Gerardus, «quantum debemus?» «Quam ob rem?» «Pro cena.» «Quid festinas? Nonne satis est discedentes solvere? Hospitem amitte, pecuniam accipe: hoc apud Tres Pisces pro lege habetur.»

«Sed, domina, extra Tres Pisces scriptum est: 'Ici on ne loge--'» «Papae! Pulicem illum parieti relinque. Huc potius aspice.» Et ad lacunar fumo obscuratum digitum intendit, in quo notae quaedam vix intellegendae apparebant: rationes scilicet et nomina debitorum, quae caupona filiaque facile legebant. Ubi opus erat aliquid adscribere, subsellium humilius conscendebant et cultello fuliginem lacunaris deradebant, ut lineamenta lucida sub nigro fumo apparerent.

Signum illud supra fores positum, ut domina explicavit, eo consilio factum erat ut inopes, quibus pecunia deesset, a diversorio absterrearentur; aut ut interdum adhiberetur adversus eum qui nihil soluturus tamen cibum atque hospitium postularet. «Nam plane recusare non licet,» inquit; «lege prohibemur.» «Quid autem tibi persuadet me talem non esse?» interrogavit Gerardus.

«Absit istud!» inquit illa. «Nullus hoc autumno vultus honestior Tres Pisces intravit.» «Quid meus?» rogavit Dionysius. «Nullamne hic fraudem suspicaris?» Mulier vultum eius tranquille contemplata respondit: «Non tam bonus est quam adulescentis; nec umquam erit. At tamen probi viri vultus est. Quamquam,» siccius subiecit, «si decem annis iunior essem, illum in tenebris nocturnis, procul a domo, obviam habere nollem.»

Gerardus obstupuit; Dionysius risit. «Domina,» ait, «ego quidem rorem tantum nocturnum e flore delibarem; neque tibi decem annos, immo ne decem quidem dies, ex aetate detrahendos esse puto, ut propter te vel faciem mihi unguibus lacerari patiar.» «En, domina nostra,» interiecit Marion, quae modo redierat; «nonne heri dixi te, si modo velles, etiamnunc homines in stultitiam posse ducere?» «Dixisti fortasse; talis enim oratio a puella parum sana proficisci solet.»

«Mira sunt haec, domina,» inquit Gerardus. «Quid? Minime vero. Hic totam vitam egi. Vultus enim hominum intellegere prima ars est quam puella in diversorio discit.» Marion: «Secunda autem ova frigere; immo fallere, frigere ova tertia est.» Domina: «Novissima linguam continere; verecundiam vero numquam omnino discit.»

«Heu meam linguam!» exclamavit Marion. «Sed tacebo: ipsa cuius sub alis vivo ictum mihi infligit. Occidi, de ancilla nihil superest. Excipite quod reliquum est!» Simul simulato animi corporisque languore retro cecidit in manus formosissimi omnium qui aderant; is forte Gerardus erat. «Tic, tic!» inquit ille aegre ferens. «Noli inepta esse. Iocus iste mihi nimis gravis est. Nonne vides me cum domina loqui?»

Marion statim pristinas vires simulavit recuperasse, os deformans bis in medium conclave subsiluit, deinde uno pede circumacta: «Cedo,» inquit, «domina, tibi regnum virorum concedo, saltem puerorum qui sexum virilem mentiuntur.»

«Adulescens,» ait caupona, «non tam inepta est haec puella quam gestu videri vult. Facies legere et ova coquere nobis bene contingit; nec mirum, cum paene nihil aliud didicerimus.» «Non satis sententiam meam intellegis, domina,» respondit Gerardus. «Honestatem e vultu elucere, ut tu perita statim perspicias, facile credo. Sed quomodo hoc uno intuitu vitium Dionysii deprehendisti, illam insanam et miseram mulierositatem?» Quo plura de re cogitabat, eo magis irascebatur.

«Mulam... quid?» inquit illa, tam insolita verbi longitudine perturbata ut signum crucis faceret. «Novum vocabulum,» ait Gerardus, «quod propter eum

ipse finxi. Verbis enim usitatis mores eius satis exprimere non poteram.» «Finxisti? Tune, tam puer, voces novas fingere audes, praeter eas quae sponte in Burgundia nascuntur? Cave quid agas! Iam nimis multis vocabulis laboramus, maxime improbis. O tempora! Mox etiam novum tribulum quispiam confecturum esse audio.» «Sed necessitas,» Gerardus inquit, «mater est...» «Age, istud certe vetus est!» mulier interpellavit.»

«Age igitur, mulierosus dico eum qui corpore animoque feminis implicatus est. Nunc mihi dic, quaeso: qua arte huius stulti mulierositatem statim agnovisti?» «Heu, bone puer, e musca elephantum facis. Nos feminae omnia observamus; extremo etiam oculo plura conspicimus quam plerique viri, etiamsi specillo prospectorio oculis in rem aliquam intentis intendant.»

«Dum huc illuc officia mea obeundo discurro, oculus semper ad hospites redit. Hunc militem animadverti numquam oculos a feminis avertere: filiam meam, Marionem, me ipsam iam aetate provectam, omnes quasi aurum considerabat. Ibi sedebat oculos in omnes defixos tenens: o stultum, stultissimum hominem! Tu autem semper eum respiciebas qui loqueretur, sive vir sive femina; id hominis sanae mentis est.»

Dionysius risu rauco erupit. «Numquam magis decepta es, domina. En tibi hunc vultu tenero et barba molli sodalem: nisi barbatula obstaret, Turcum verum diceres. Feminam enim, ut ita dicam, acrius amat quam ullus qui in custodibus ducis sagittas gerunt. Unam Batavam, nomine Margaritam, ita animo complexus est, ut ego universam vestrarum turbam, fuscarum et candidarum, prae illo vix amare videar.»

«Immo prorsus contrarium est,» respondit caupona. «Tuum studium venenum est; illius medicina. Tu, care adulescens, Margaritae tuae fidelis permane. Spero eam puellam probam esse.» «Domina, angelus est.» «Sic antequam satis cognoscantur omnes angeli esse dicuntur. Ego malim probam tantum esse: sic enim te a foedioribus consuetudinibus prohibebit. Tibi autem, miles, multae aerumnae parantur: isti oculi non ad animae salutem tibi dati sunt.»

«Neque ad marsupii salutem,» adiecit Marion; «labra vero eius rorem, ut ipse appellat, e multis dumetorum ramis delibabunt.» «Nimis multa garris, Marion, nimis multa.» «Per corpus Domini, domina, num ut unus ex tribus tuis piscibus tacita iacerem conductam me putas?» Tum per triginta fere temporis momenta labra obstruxit.

«Siccine dominam nostram alloqueris?» interrogavit caupo, qui interim intraverat. «Tu tace,» uxor acriter respondit; «non tuum est puellam reprehendere. Tibi enim fideliter servit.» «Quid? Num gallo numquam cantare licet, dum gallinae tota die clamitant?» «Extra domum, mi vir, quantum vis canta. In hoc autem gallinario gallinae principatum tenebunt.»

«Huius rei proverbium quoddam novi,» ait Gerardus. «Ain vero? Profer igitur.» Tum ille veteres Gallicos versus recitavit: «Femme veut en toute saison
Estre dame en sa maison.» Id est: omni tempore mulier in domo sua domina esse vult.

«Numquam antehac audivi,» inquit caupona; «sed tam verum est quam Evangelium. Qui talia proverbia primum sparxerunt, habebant oculos atque linguas, et linguas atque oculos. Mihi certe, coram omnibus, vetus dictum potius quam novum placet.» «Mihi vero novus maritus,» interiecit Marion. «Nunc vobis occasio erat respondendi: nemo tamen vocem misit. Serius est; iam sententiam mutavi.» «Tanto melius cuipiam misero viro,» Dionysius suggessit.

Adveniente tandem filia cauponae, quam parvam dominam appellabant, omnes quasi una laeta familia focum circumsteterunt: peregrini, hospes, hospita, famuli etiam in extremo circulo. Ibi fabulas inter se narraverunt usque ad noctis horam. Gerardus quoque ex suo thesauro, codice manu scripto de gestis sanctorum, narratiunculam terribilem protulit qua omnes suaviter exhorruerunt. Sed mox oscitare coepit, tanta scilicet narrationis contentione defessus, ut opinor.

Parva domina hoc animadvertit et Marionem oculis admonuit. Haec continuo iuncum ad lucendum accendit, manum Gerardo in umerum imposuit eumque se sequi iussit. In cubiculum duxit ubi duo lecti pulchri linteis candidissimis strati erant. Utrum vellet eligeret.

«Uterque mihi paradisus videtur,» ait ille. «Hunc sumam. Scisne me, ex quo patria Batavia discessi, ne semel quidem nudum in lecto dormivisse?» «Heu, miser puer!» respondit illa. «Ergo quo citius linum meum et pluma tua conveniant, eo melius. Age igitur, allons!» Et maxillam osculandam ei obtulit eadem promptitudine qua manum pro mercede porrexisset.

«Allons? Quid hoc sibi vult?» «Bene noctem tibi precor, hoc est. Hem! Num apud vos cubicularias salutari osculo non solet?» «Non statim certe.» «Quid igitur? Longa negotia prius agitis?» «Minime, verborum perversor; ignotas tantum feminas non tam familiariter tractamus.»

«Tum illae feminae prorsus insolitae sint necesse est, si non vos stultos insolitos iudicant. Quantus hic strepitus! Senes enim qui apud nos dormiunt, barba cana, unguento rancido foetentes, omnes nos cubicularias osculantur, heu! Et quid nobis miseris in altera rationum parte relinquitur, nisi interdum tener adulescens...? Sed tempus fugit, et cubiculariam diu in cubiculo infantium detineri non licet. Age, quid statuimus?»

«Sodes, rem cum sodali meo pro nobis ambobus compone. Ille mulierosus est, ego non sum.» «Illi frena potius quam calcaria opus erunt. Age, bene; sine vectigali solito cubitum ibis. O quam dulce est adulescentem offendisse qui pravas consuetudines antiquas oppugnare possit et petulantes feminas respuere! Mercedem tamen tuam habebis.»

«Gratias ago! Sed quid lecto meo agis?» «Ego? Nihil nisi haec lintea aufero, eaque substituo in quibus heri nocte molitor ebrius iacuit.» «Noli, quaeso! O mulier crudelis, nigri animi! Age, age!»

«Bene habet! Quid non vincit perseverantia? Sed considera quam pervicax sit animus puellae ineptae! Mihi enim osculum istud minimi erat; quinque abhinc annos satietate huius ludi laboro. Quia tamen negabas, statim consequi volui, etiam per ignem aquamque transitura. Heu, bone adulescens, nos feminae animalia difficilia atque perversa sumus: parce nobis, et suum nobis locum ostende, id est procul a te brachii spatio. Nunc vale, dormi bene!»

In ipso limine conversa constitit et, subito immutato vultu atque voce: «Beata Virgo caput tuum custodiat,» inquit, «et sancti Evangelistae vigilent lecto in quo iacet peregrinus adulescens, procul a patria sua! Amen.» Tum per scalas citatissime descendere audita est; nec multo post risus ex conclavi inferiore ad aures eius pervenit, quo cognovit ubi ancilla versaretur.

«Mira profecto est ista femina,» graviter apud se dixit Gerardus, et hoc deprehendisse glorians oscitavit. Paucis post momentis in lintea pura, frigida atque sicca sese immerserat, velut in balneum sine aqua. Nihil sibi tam iucundum videbatur post tantam huius voluptatis inopiam. Mox per membra dulcis calor pervasit; deinde animo et somnio iam Sevenbergae versabatur.

Postridie mane Gerardus mirum quantum recreatus experrectus est et e lecto surgere voluit; sed se velut captivum clausum invenit. Lintea enim quae induerat nusquam erant. Quod eo gravius fuit quod tunica nocturna recentiore demum aetate in usum venit. Saeculo Gerardi, neque paucis post saeculis, homines, quando lintea munda nancisci poterant, non ea contemnebant, sed, more Adami,

innocentes atque nudi sub ea se condebant; extra lectum autem filium eius natu maiorem potius imitari videbantur.

Hanc calamitatem Dionysio querebatur Gerardus, cum ianua patefacta Marion ingressa est, utroque brachio lintea eorum recens lota atque levigata gestans. In mensa omnia posuit. «O puella optima!» exclamavit Gerardus. «Heu, demum qualis sim cognovisti?» «Sane; num etiam haec mos patriae vestrae est?»

«Vestimenta invitis eripere non solemus,» respondit illa; «sed noctu hospites interrogamus an lintea lavanda habeant. Cum huc intrarem, vos ambo alte dormiebatis. Itaque dominae iuniori dixi: 'Quid prodest homines labore fessos excitare ut rogemus num Carolus Magnus mortuus sit, aut num linteis sordidis potius quam mundis uti velint, praesertim hunc, cui pellis lacte candidior est?' 'Ita vero est,' inquit illa, 'verissime dicis.'»

«De me scilicet loquebamini,» interiecit Dionysius quasi peritus interpres. «Iterum coniecta; fortasse tandem verum assequeris.» «Ne illum audias, Marion,» ait Gerardus; «improbus est. Nos autem tantam tuam beneficentiam ne satis quidem laudare possumus. Me etiam paenitet quod heri tibi negaverim quidquid tum postulabas.»

«Ah, ita ergo?» inquit lepida puella. «Hoc est, opinor, te nunc illum rorem matutinum, quem verecundus sodalis tuus appellat, ab ore meo abstergere velle. Ignosce: consuetudo id quidem permittit, prudentia vetat. Par pari rettuli, mi puer!»

«Mane, mane!» clamavit Dionysius, cum illa quasi victrix abire vellet. «Scire cupio quot ex vobis heri nocte nos dormientes oculis devoraverint.» «Tam iucundum erat spectaculum ut ne dimidium quidem momentum in eo consumpsimus. Quot? Domina maior, minor, Iannetta, ego, omnes denique tacito pede adfuimus. Ultimo noctis tempore cubilia lustrare solemus, ne forte incendium fiat; et quo plures simul sumus, eo audaciores, praesertim ubi passim milites sagittarii iacent.»

«Cur mihi non dixisti? Vigilassem certe.» «Mi formose domine, proverbium est bonos malosque dum clausis oculis iacent inter se nihil differre. Itaque diximus: 'Hic dormiendo Deo melius serviet; quietem ne turbemus.'»

«Lepida est,» dixit Gerardus quasi sententiam de qua disputari non liceret pronuntians. «Aut lepida esse oportet aut improba.» «Quare?» «Quia Tres Pisces mihi mercedem solvunt ut hospites rideant. Antequam abeatis cibum sumetis?

Optime; ego iam videbo num illae tam venerabiles dentes bonis epulis excipi possint.»

«Dionysi!» «Quid vis?» «Utinam iste puer magnus esset et nobiscum iter faceret, qui nos tam bene exhilarare posset!» «Ego vero utinam nobiscum iter faceret talis qualis nunc est.» «Absit! Te ipsum quam ridicule gereres!»

Ientaculo sumpto, rationibus solutis, valedixerunt. Tum vero intellexerunt Marionem non mentitam esse cum de patriae consuetudine loqueretur. Tres feminae quae domui praeerant amplexae viatores ex animo osculatae sunt; illi vicissim tres osculati sunt. Caupo quoque utrumque osculatus est, et ab utroque osculum accepit. Omnes una voce: «Redite,» clamabant, «quo citius, eo gratius!»

«Numquam Tres Pisces praeterite. Etiamsi sacculi vestri vacui fuerint, vos ipsos afferte: dominus ille quem Fidem vocamus vobis nondum mortuus est.» His dictis duo amici iter rursus susceperunt.

Ad oppidulum quoddam pervenerunt, ubi Dionysius calceos empturus discessit. Sutor in limine stabat, minime tamen otiosus nec somnolentus. Illum advenientem usque ad terram inclinatus salutavit; calcei mox Dionysii pedibus aptati sunt; tum emptorem in viam prosecutus, denuo ex limine pulcherrima reverentia dimisit.

Amici inter se fatebantur cum tali sutore agere paene Elysii voluptatem esse. «Quamquam,» iustus Gerardus adiecit, «nec calcei quos in Germania emi prorsus inutiles fuerunt: satis diu duraverunt.»

Extra oppidum semita calculis strata erat. «Hoc,» inquit Dionysius, «civibus factum est ut diebus dominicis cum uxoribus filiabusque ambulantes pedes siccos servent.» Verba ista, imprudenter effusa, domesticae vitae imaginem in Gerardi corde repente depinxerunt. «O quam suave!» exclamavit.

«Misericordia! Quid illud est? Patibulum! Et duo, heu, hominum sceleta inde pendent! O Dionysi, quam tristis species homini qui amore ducitur!» «Immo laeta,» respondit miles; «quot enim latrones in aere pendent, totidem in terra minus oberrant.»

Paulo post duas columnas viderunt inter quas rota ingens posita erat, densis ferreis aculeis instructa; in quibus ossa et vestimentorum lacera fragmenta misere haerebant.

Gerardus manibus faciem texit. «Heu! Cogitare illa ossa et pannos esse quidquid de homine reliquum est, qui nuper talis erat quales nunc sumus!»

«Excusez!» interiecit Dionysius. «Animal bipes erat quod furabatur. Num nihil amplius quam eiusmodi animalia sumus?» «Unde scis eum furatum esse? Nonne probi quoque homines supplicia et tormenta pertulerunt?» «ex propinquis meis neminem umquam ad patibulum pervenisse certo scio.» «Tanto felicior eorum fortuna! Dic, quaeso, qua morte sancti perierunt?» «Crudeli. Sed non in Burgundia.»

«At Lugduni integros eorum greges occidistis, et Lugdunum prope limen Burgundiae situm est. Tibi patibulum ipsum criminis probationem praebet, quia historias non legisti. Heu, si Calvariae adfuisses illo die sanguinolento cuius memoriam usque hodie gemimus, vereor ne etiam tu ad crucem ibi positam gaudio exclamasses; crux enim, ut pater Martinus docet, nihil aliud erat quam Romanorum patibulum.» «O canis vetulus blasphemus!» «Tace, obsecro: vir sanctus est, doctus etiam litteris. Tu, Dionysi, eos quoque qui illic crucifixi sunt e solo patibuli adspectu iudicasses: 'Clavos adigite!' clamasses; 'latus hasta transfigite! Ecce tres scelerati, tres supplicio digni!' At ex tribus illis unus primus sanctorum Christianorum fuit, alter mundi Salvator, quem mundus ipse cruci affixit.»

Dionysius per fidem suam affirmavit in Burgundia multo iustius talia negotia administrari. Deinde reputans, etiam se, cum pius sacerdos vici sui tempore Paschali de Christi supplicio narraret, saepius ira exarsisse atque diris vocibus exsecratum esse. «Sed illa,» ait, «apud peregrinam gentem, et ante annos fere mille, acciderunt. Mort de ma vie! Speremus potius rem falsam esse aut saltem multo auctiorem quam fuit. Vide quam magnas historiae, dum de ore in os feruntur, crescant!»

Rursus secum cogitavit; subito autem indignatione rubens: «Non erubescis,» inquit, «doctrina librorum amico tuo litterarum ignaro illudere, oculis eius pulverem inicere, sanctosque cum istis reptilibus conferre?» Mox vero ad pristinam hilaritatem rediit. «Quando vermiculis tantum compatieris, corvis quoque cadaveribus vescentibus miserearis. Aeque boni vermiculi sunt; num vis belluas illas esurientes cubitum ire, misellas pulchellasque aves? Ecce horreum earum: nisi interdum frigidum furis corpus hic atque illic penderet, fame conficerentur.»

Gerardus iam diu tacitus tandem dixit se de hac re numquam posthac cum eo disputaturum. «Sunt quaedam,» inquit, «in quibus tam animis quam sententiis ab invicem distare videmur quantum duo mundi poli. Nihilo tamen minus te ex imo

corde amo, Dionysi.» Quod tanta suavitate et caritate dixit ut miles vix commoveri non posset.

Sub horam postmeridianam vagitum quendam tenuem procul audiverunt, qui propinquantibus clarior fiebat. Celeri gradu incedentes causam mox offenderunt. Viginti fere milites hastis armati cum nonnullis ministris publicis viam tenebant; ante eos velut grex pecudum agebantur plus centum animantia variis aetatibus, pauca admodum senectute confecta. Mares demissis animis taciti ibant; feminarum erat omnis ille clamor. Nempe pecudes illae, quas vis legum propellebat, homines erant, viri et mulieres.

«Deus bone!» exclamavit Gerardus. «Quantus hic grex! Sed non possunt certe omnes illi pueri fures esse; ecce aliquot etiam in ulnis portantur. Quidnam hoc est, Dionysi?» Miles eum iussit magistratum insigni ornatum interrogare. «Burgundia haec est: hic qui comiter rogat comiter responsum accipit.»

Gerardus igitur ad ministrum accessit, pileum detraxit; ille statim pari humanitate salutem reddidit, atque: «Per beatam Virginem, domine,» rogavit, «quo ducitis hos miseros?» Ille suspicax respondit: «Quid tua refert, adulescens?» «Hospes sum, domine, scientiae cupidus.» «Alia res est. Quid agimus? Hem... nos quidem... Audisne, Iacobe? Ecce peregrinus qui quaerit quid faciamus!» Ambo officiales iucunde ridebant quod aliquem invenerant qui rem sibi notam ignoraret; quae voluptas omnibus saeculis eadem fuit. Brevi tamen risum civilitas coercuit, et prior ad Gerardum versus haesitavit, non rei dubius sed unum vocabulum quaerens quo totam complecteretur.

«Ce que nous faisons, mon gars? Mais... dam... NOUS TRANSVASONS!» «Transfunditis?» inquit Gerardus. «Hoc vasa de uno in alterum liquorem effundentia significare debet.» «Prorsus.» Tum declaravit anno superiore oppidum cui nomen Charmes pestilentia graviter vastatum esse: domos vacuas, artes operariis destitutas, segetem siliginis aegre collectam, linum pro magna parte corruptum. Quare praefectum oppidi cum decurionibus ad scribam ducis litteras misisse; ducem autem per totam regionem quaesivisse quod oppidum multitudine redundaret. «Nos redundamus,» praefectum Tulli respondisse; ducem continuo iussisse centum ferme homines inde transferri.

«Nonne igitur ex oppido pleno in vacuum homines transfundimus?» inquit magistratus. «Et nonne bonus dux pater est populi sui, qui neque bello neque peste Burgundiam debilitari neque pulchra oppida exinaniri patitur? Bello hastis et balistis occurrit» (simul centurioni Dionysioque vicissim pileum inclinavit); «pestilentiae vero consilio providet. VIVAT DUX!» Neque milites hastati in fide

erga principem inferioris animi esse voluerunt, sed una voce tonante clamaverunt: «VIVAT DUX!»

Tum etiam ii qui transfundebantur, partim quia illo tempore fides erga principem non ratione sed consuetudine nitebatur, partim fortasse ne soli tacentes gravius aliquid paterentur, tremula debilique voce responderunt: «Vivat dux!»

At continuo ipsa natura, contumelia lacessita, reclamavit. Forsitan ficta illa laetitia verum dolorem acrius excitavit. Nam statim post clamoribus principem laudantibus editis omnium feminarum e pectoribus acutissimus ululatus, omnium virorum gravissimus gemitus erupit. Uno momento aer maerore virorum feminarumque impletus est; tanta erat vis luctus ut ipsi rudes milites sine iussu subsisterent, perturbati quasi paries doloris ante oculos exstitisset.

«En avant!» fremuit centurio. Iter rursus faciunt, sed fremunt inter se et maledicunt. «O quam foedus sonus!» dixit magistratus, quasi dolore corporis percussus. «Les malheureux!» flebiliter exclamavit: quis enim potest multorum hominum repentinam calamitatem audire nec aliquatenus moveri? «Les ingrats! Inde migrant ubi nimii erant, illuc ubi desiderantur; e fame ad abundantiam transeunt, et tamen recusant, voces quoque lugubres edunt. Quasi eos e Burgundia expelleremus!»

«Discedamus,» susurravit Gerardus, toto corpore tremens; «discedamus.» Celeriter igitur praeter agmen ierunt. Viri oculos terrae fixos habebant, maerore acerbo perculsi; mulieres, aliae parvos in ulnis ferentes, aliae manu ducentes, lacrimantes procedebant. Pueri quidam ludebant, alii quia matres flebant ipsi quoque flebant. Gerardus aegre consolari conatus est; sed vox faucibus haesit. Nihil aliud quam hoc pronuntiare potuit: «Perge, Dionysi; non possum tam magnum dolorem paucis consolationis verbis illudere.» Tum autem, pictoris quodam instinctu, nihil magis cupiebat nisi ut quam celerrime ab ea miseria quam levare non poterat discederet. Prope cursu fugiebat, ne gemitus et suspiria audiret.

«Quid est, sodalis?» inquit Dionysius. «Tam pallidus es quam citreum malum. Noli alienas aerumnas ita animo suscipere. Ex istis querulis nemo est qui, si te alienigenam in patibulo videret, palpebram quidem moveret.» Gerardus eum vix audiebat.

«Transfundere!» ingemuit. «Ita sane, si sanguis tam tenuis esset quam vinum! O principes, lupi estis! Miseri homines, miseri! Dionysi, alienum illum dolorem

intuens proprium meum rursus in corde sentio. Heu, heu!» «Nunc tandem recte loqueris,» respondit miles. «Te quidem, infelicem puerum, e Batavia Romam usque pulsum esse deplorandum est. At istos canes plorantes quis iniuria affecit? Centum viginti simul sunt, ut se mutuo consolentur; nec e Burgundia egrediuntur.» «Melius iis fuisset si in Burgundiam numquam ingressi essent.»

«Mechant, va!» ait Dionysius. «De vico tantum in vicum ducuntur, itinere quo mula uno die conficiat; tu autem... Age, de hac re satis. Courage, camarade; le diable est mort.» Gerardus dubitanter caput movit; per mille fere passus tacitus ambulavit. Tandem: «At tamen, Dionysi,» cogitabundus dixit, «ego litterarum studio sustentor. Illi homines simplices fortasse vicum suum totum mundum esse putabant. Sed quid hoc? Iterum lacrimae! O quam suavis mundus! Hem, puellula ollam fregit. Per patibula tua iuro me hodie alicuius lacrimas siccaturum!» Et subito ad parvam illam miseram devolavit quasi milvus ad pullum; animo tamen longe benigniore.

Puella erat circiter duodecim annorum, pulchra facie, cuius genae duobus persicis similes lacrimis rigabantur. Manus in caelum extulerat eo absoluto, quamquam mox praetereunte, maerore quo calamitas aetatem duodecim annorum afficere solet. Ad pedes eius iacebat mali causa: olla fracta, cuius pretium vix quintam partem minutissimi nummi nostratium aequaret.

«Quid, parvula, ollam fregisti?» interrogavit Gerardus, summam misericordiam prae se ferens. «Helas, bel gars!» inquit illa; «ut vides!» Manus e caelo demisit atque ambas in fragmenta ollae intendit: velut parvum simulacrum adversae fortunae.

«Et propter hoc tantopere fles?» «Quidni fleam, bel gars? Mater enim me interficiet! Nonne iam,» hic nova lacrimarum tempestas orta est, «me Ie-Ie-Iannetonem Frangi-omnia appellant? Hoc unum deerat, ut etiam hanc misellam ollam frangerem! Helas! Fallait-il donc, mere de Dieu?»

«Bono animo esto, parva carissima,» inquit Gerardus; «olla, non cor tuum fractum est. Nummis ollae facile reficiuntur. Ecce hic tibi argenteum nummum do; figulum autem haud procul vides. Illum adito, aliam ollam eme, aes vero quod tibi reddiderit ludis tuis cum aequalibus reserva.»

Mens parvula paulatim omnia intellexit, risusque cum lacrimis decertare coepit. Sed animi perturbationes, fluctuum instar, non protinus conquiescunt, ubi ventus qui eas excitavit cessavit. Dionysius igitur suam quoque consolationem adhibere constituit. «Courage, ma mie! Le diable est mort!» clara voce exclamavit.

Gerardus umeros subduxit, quod tali formula puellam consolari conaretur. «Lyra praeclara est,
cui chorda una inest!» inquit.

Subito vultus puellae velut sole perfusus est. «O laetum nuntium! O praeclarum nuntium!» cantillabat, tanto animi gaudio ut vox iam paene in flebilem modulationem verteretur; sic etiam hilaribus veterum cantilenis saepe subest tristitia quaedam dulcis. «Ergo,» inquit, «non amplius nos puellulas isto terrere poterunt, neque sic vitam nostram vexare!» Tum saliens aufugit, Iannettae amicae suae nuntium relatura.

Aiunt omnia in rerum natura rem sibi congruentem habere. Si vera est sententia, Dionysius tandem animum invenerat cui solitum eius signum optime conveniret. Is magno risu tam inopinatum successum atque Gerardi stuporem celebrabat, cum parva manus tunicam eius traxit; faciesque parvula iuxta latus militis apparuit. In illo vultu vivacissimo curiositas iam regnabat.

«Est-ce toi qui l'a tué, beau soldat?» quaesivit illa; hoc est: «Tune illum occidisti, miles formose?» «Oui, ma mie, c'est moi,» respondit Dionysius voce quam potuit gravissima, sciens talem sonum apud puellas tenuibus vocibus praeditas maiorem quasi vim supernaturalem ostendere. «Çà vaut une petite embrassade—pas?» «Je crois ben! Aie! aie!» «Qu'as-tu?» «Çà pique! Çà pique!» «Quel dommage! Je vais la couper.» Barbam enim eius pungentem esse puella queritabatur, ille vero se eam abscissurum promiserat.

«Nenni, ce n'est rien,» illa respondit, «et pisque t'as tué ce méchant, t'es fièrement beau tout d'meme! T'es ben miex que ma grande sœur.» Ita militem pulcherrimum atque sorori suae longe praestantiorem esse affirmabat.

«Nonne me quoque osculaberis, ma mie?» rogavit Gerardus. «Je ne demande par miex. Tiens, tiens, tiens! C'est doulce, celle-ci!» Plura oscula dedit, deinde: «Ah! que j'aimons les hommes! Feminae enim,» subiecit, suae gentis lingua rudi utens, «mihi nummum argenteum numquam dedissent; potius in os meum risissent. Res vilissimae sunt feminae! Valete, pulchri domini, bene iter facite; Iannetonem ne obliviscamini!»

«Vale, corculum,» respondit Gerardus, atque processerunt. Paulum post retro aspicientes viderunt puellulam, modo mulierum contemptorem, media in via stantem, eis reverentiam facientem et oscula flatu mittentem, vultu quasi florente matutino Maio. «Age,» magna voce Gerardus exclamavit, «adhuc Romam perveniam! Sancte Bavo, quam purus innocentiae radius in hanc nostram

caedibus horridam viam incidit! Tene ego, Iannetona, obliviscar? Non certe, inter tot ululatus, patibula, oppida hominibus transfusa! Age, cessator, propera!»

«Hocne iter facere appellas?» Dionysius reclamavit. «Isto gradu etiam per diem Natalem Domini ambulabimus, nec eum umquam videbimus.»

In proximo oppido quod ingressi sunt repente miles ballistarius e taberna prosiluit eosque persecutus est. Vix eos assecutus erat, cum eius barba et Dionysii tamquam duae scopae in amplexu coniunctae essent: sodalis enim militaris erat. Utrumque vehementer hortatus est ut secum in tabernam introirent et ampullam vini biberent. In sermone narravit seditionem in provinciis Flandricis ducis exortam esse, militesque undique ex Burgundia eo mitti. «Mirabar igitur,» inquit, «te huc versus iter facere.»

«Propinquos meos revisere eo, quos iam tres annos non vidi. Seditionem istam pusillam sine me facile comprimetis, ut opinor.» Subito Dionysius quasi nova cogitatione percussus: «Audisne, Gerarde? Hic commilito in Bataviam proficiscitur!» «Quid tum? Ah, epistulam! Epistulam ad Margaritam! Sed tantamne ille benignitatem praestabit?»

Miles ille torrentem dirarum vocum effundens promisit se litteras non modo laturum, sed etiam unam alteramve leucam ex via deflexurum ut eas traderet. Gerardus confestim e pera atramentarium et chartam protulit. Longam Margaritae epistulam scripsit, breviter ea narrans quae ego fortasse prolixius vobis exposui. Maxime de urso et saltu in Rhenum scripsit, Dionysiique mores tam ad vivum depinxit ut qui eum nosset ante oculos videre sibi videretur.

Multis postea verbis amantissimis puellam bono animo esse iussit. Nonnullos quidem labores periculaque passos esse, sed haec iam praeteriisse; unum superesse dolorem, quod antequam Romam pervenisset ab ea litteras sperare non posset. Iterum atque iterum eam consolari studuit. Tam autem intentus erat animo in carissimam suam et scribendi artem, ut non animadverteret omnes qui in taberna aderant circumstetisse ad spectandum quam expedita certaque manu tam pulchras litteras fingeret.

Dionysius amici arte glorians scribentem non turbavit, donec vultus eius paulatim commoveri coepit et ardentes lacrimae singillatim e iuvenilibus genis in ipsam chartam ceciderunt, ubi verba consolationis tum scribebat. Tum curiosos Dionysius durius repulit et commilitonem voce iam tremula interrogavit num tam dulcem amatoriam epistulam perire passurus esset. Ille per sancti Lucae vultum

iuravit se prius dextrae manus indicem digitum amissurum quam epistulam perditurum.

Gerardus hoc audito etiam brevem et frigidam ad parentes epistulam eidem tradidit. In ea duas manus inter se dextras iungentes calamo celeriter delineavit, quo signum valedicendi exhiberet. Ceterum etiam in litteras ad Margaritam una amaritudinis gutta irrepsit. Quaedam enim de suis cognatis ibi severe mandaverat, his fere verbis:

«Tibi uni scribo, et iis qui te amant. Si qui ex meo sanguine orti mea scire cupiunt, tibi primum bene faciant: tum demum licet epistulam meam eis recites. Aliter vero minime. Quin etiam tum ne ex manibus quidem tuis exeat, nisi vis me de amore tuo dubitare. Scio quid a te postulem, et qua de causa; tu nescis. Ego nunc multis annis te aetate supero, immo etiam me ipsum, qualis ante mensem eram, multis annis supero. Quare hac una in re mihi obsequere, carissimum cor, alioquin facies ut ego peior tibi uxor sim quam te, Deo favente, mihi maritum futurum spero.»

Re diligentius perpensa, fortasse non sola amaritudo his verbis inerat. Iuvenis enim ille, quamquam aetate tener, vehemens erat ingenio: animum cotidie per multas horas Sevenbergae et Tergoviae fixum habebat; quidquid ex exsilio suo in hominum affectibus rerumque statu mutari posset, assidue mente reputabat.

Iam Gerardus militi pretium laborum offerre coepit. Is paulum dubitavit, deinde recusavit. «Minime,» inquit. «Sodalis es sodalis mei; atque per...» Cetera solito militum more imprecatus est. «At tantus amor erga puellam animum meum movet. Si vis, alteram ampullam tuo sumptu bibam, atque ita paria habebimus.» «Recte dictum, commilito!» exclamavit Dionysius. «Si nummos accepisses, te in atrium evocassem ut gladiis inter nos decerneremus.» «Tunc ego cristam tuam tibi amputassem,» alter respondit. «Experiri certe conatus esses, homo facetissime; non dubito.» Novam igitur ampullam exhauserunt, manus iunxerunt, solita patriae oscula dederunt, et diversis viis discesserunt.

Hac tamen mora Dionysii rationes itineris aliquantum turbatae sunt; vesper enim eos ante oppidulum illud comprehendit ad quod pervenire studebat, quia ibi diversorium praeclarum esse noverat. Fortunam tamen nacti sunt cauponam ad viam positam; Dionysius, ubi ad fores puellam corpore plenam vidit, «Haec satis honesta caupona videtur,» inquit et in culinam prior ingressus est. Cenam iusserunt, neque recusavit hospes, nisi quod pretium ante escas dari postulavit. Id sane nullo in orbe terrarum inauditum erat.

Sed quamquam res non insolita erat, non tamen ubique servabatur. Dionysius igitur offensus manu magna cum ostentatione in marsupium demissa aureum nummum, cui angelus insculptus erat, protulit. «Reliquum mihi argentum quam celerrime enumera,» inquit. «Vos enim caupones multo facilius me spoliabitis quam ego vos.»

Dum cena parabatur, Dionysius evanuit; postea Gerardus eum in atrio invenit Manonem, feminam crassiusculam nec nimis ingeniosam, quae quasi anas ad capiendos hospites adhibebatur, aquam e puteo haurire adiuvantem. Interea mulieris auribus laudationes immoderatas infundebat. Gerardus stomachatus ad mensam rediit; sed Dionysius per quartam fere horae partem non comparuit.

«Post tantum iter arduus labor,» inquit ille tandem, umeris sublatis. «Quid tua refert?» sicce respondit Gerardus. «Canis rabiosus omnes mordet.» «Nimis auges. Scis me pulchriorem tantum hominum partem mordere. Sed ecce cena adfertur; hanc mordere longe praestat.»

Inter cenandum puella identidem intrabat atque exibat, eos palam intuens, Dionysium praecipue. Tandem, cum ad patinam removendam supra eum inclinaretur, pauca ei in aurem susurravit, quibus ille capitis nutu respondit.

Mensis sublatis Dionysius surrexit et lente ad fores processit; Gerardo dixit pulchram illam paulo ante tam austeram tandem mollitam esse, seque ad conventum nocturnum in stabuli atrio convenire iussisse. Gerardus suggessit vitulorum saeptum ad eiusmodi congressum aptius futurum. «Ego igitur cubitum ibo,» paulo iratior inquit. «Ubi caupo est? Tanta nocte foras exivit? Nihil interest: cubiculum nostrum scio. Sed num diu abes?»

«Non diu, minime. Invitus et te et ignem hunc relinquo. Sed quid faciam? Duo sunt invitationum genera quibus Burgundus nullus renuntiare solet.»

Dionysius ad puteum pervenit, ubi figuram sedentem conspexit. Manon erat; sed, quamquam ipsa eum arcessiverat, non eo modo excepit quem miles speraverat: nihil faciebat nisi flere. Quid accidisset rogavit; flevit. Num aliquid pro ea facere posset? Flevit.

Dionysius, natura benignus sed ingenio iam ad finem (nec sane multum distantem) perductus, consuetudinem Burgundiae ad solacium obtulit. Illa vehementer eum repulit. «Hocne tempus iocandi est?» inquit, et rursus flevit. «Tu certe ita sentire videris,» respondit Dionysius, iram concipiens. Sed momento post mollius addidit: «Ego vero numquam pulchritudinem afflictam intueri potui.»

«Non propter me ipsam fleo.» «Propter quem igitur? Amatorem tuum?» «O que nenni! Amator meus iam inter vivos non est; atque ecce mihi ne unum quidem nummum aureum, quem ecu appellant, superest quo missas pro anima eius celebrandas curem!» Tum illa, cuius animus leviter huc illuc ferebatur, dolorem omnem in illam rem convertisse visa est.

«Age, age,» inquit Dionysius; «pecuniam accipies qua pro mortuo tuo missas emere possis, id tibi iuro. Sed interea dic mihi cur fleas.» «Propter te.» «Propter me? Insanisne?» «Non insano. Tu insaniebas cum marsupium coram caupone aperuisti.»

Aenigma obscurius fieri videbatur. Dionysius interrogationibus tamquam luto turbando defessus tacuit, sperans rem per se paulatim elucere. Puella, postquam nemo eam amplius interrogabat, secum quasi in gravissimo certamine versabatur. Tandem obstinate clara voce: «Dicam,» inquit. «Virgo mihi animum addat! Quid refert si me occiderint, cum ille iam mortuus sit? Miles, caupo foras exiit.» «Itane?» «Solentne caupones hac noctis hora diversorium relinquere? Aspice quoque tempestatem! Hic quidem tecti sumus, sed trans aedes ventus quasi turbo saevit.»

Dionysius nihil respondit. «Illam manum accersitum abiit,» puella subiecit. «Manum? Quam manum?» «Eos qui iugulum tuum secabunt et aurum auferent. Miser homo, qui ante cauponis oculos nummos aureos iactasti!»

Tam improvisus hic ictus fuit ut etiam Dionysium, innumeris periculis adsuetum, paulisper perculerit. Unum tantum nomen susurravit; sed eo universum animi dolorem patefecit: «Gerardus!» «Gerardus? Quis ille? Ah, sodalis tuus, infelix puer! Eum cito foras educ, priusquam isti veniant, atque ad proximum oppidum fugite.»

«At tu?» «Me interficient.» «Id non patiar; nobiscum fugies.» «Nihil mihi prodest. Unus ex latronibus mittetur qui me occidat. Omnes enim se mutuo iureiurando obstrinxerunt ut eos qui prodiderint interficiant.» «Ego te triginta leucas ad patriam meam perducam, sub ipsius matris meae alis occultabo, priusquam ullus eorum capillum tuum attingat. Sed primum Gerardum eripiam. Mane hic donec eum adduxero!»

Iam properanti puella manus iniciens eum tanta vi retinuit quam mulieribus vehementer commotis ipse timor afferre solet. «Noli me retinere, obsecro,» ille exclamavit; «de vita aut morte agitur!» «Sst, sst!» susurravit Manon, palma os eius

fortiter obstruens, labra pallida ad eum admovens, oculos vero in tenebras retro conversos dirigens, quasi incertum quendam sonum percipere studeret.

Dionysius aures intendit. Multos gradus audivit, nullas voces. «Venerunt,» in aurem illa susurravit; tremuitque velut folium. Dionysius idem sensit: tot viatores numquam tam alto silentio adventarent. Iam vestigia ad ipsum ostium pervenerant.

«Quot sunt?» profunda voce percontatus est. «Tace!» puella labris ad ipsissimam eius aurem admotis dixit. Quis eos ita compositos videns credidisset corda utriusque metu frigescere atque tam horrenda inter eos verba susurrari? «Septem.» «Quibus armis instructi?» «Gladiis et pugionibus; ingens ille securim fert. Abbatem eum vocant.»

«At sodalis meus?» «Nihil eum servare potest. Unum potius quam duos perire sine. Fuge!» Dionysio sanguis ad ista verba tam immania obriguit. «Miseranda,» inquit, «nondum nosti quale cor miles habeat.»

Momentum caput manibus continuit, dum centum consilia, quorum nullum a periculo eos liberare poterat, per mentem volitabant. «Audi, puella!» tandem inquit. «Unica via salutis nobis restat, si fida eris. Curre in oppidum; primam tabernam pete, et primo militi quem ibi offenderis nuntia militem hic a latronibus oppressum esse, sed armatum; si cito auxilio venerint, vitam servari posse. Tum praefectum oppidi quaere. Sed primum milites. Nihil amplius dic: osculare me, bona puella, et curre. Vitae hominum in pedibus tuis pendent.»

Illa vestem ad genua sustulit ut curreret. Dionysius ad viam una processit; vidit eam primo tremulam et se inclinantem praeterire, deinde se erigere et per tenebras aufugere, tandem in procella nocturna paulatim evanescere.

Iam ad Gerardum perveniendum erat. Sed qua? Totam latronum manum praetergredi necesse fuit. Secum reputavit quid deterrimum hostes facere possent: in bellis enim didicerat adversarium non id facere quod speres, sed quod timeas. «Ad ingressum culinae me invadent,» secum ait. «Ergo moram iis dare non debeo.»

Cum ad pessulum appropinquaret, horrenda eum cogitatio invasit: «Quid si Gerardum iam interemerunt? Tum nihil restat nisi occidere atque occidi.» Balistam intendit et citato gradu culinam intravit. Ibi septem vultus horrendi circa ignem sedebant, caupone merum ardens eis infundente, quasi sanguinis futuri praecursorem, ut omnibus saeculis solet.

«Quid? Convivae?» laeta voce Dionysius exclamavit. «Momentum unum, amici, et ad vos redeo.» Candelam ardentem e mensa rapuit, ianuam ad scalas ducentem aperuit, atque clamans sursum cucurrit: «Heus, Gerarde, quo te abdideris?» Nulla vox respondit. Fortius iterum clamavit: «Gerarde, ubi es?»

Post unum momentum, quod Dionysio integram horam angoris aequavit, e cubiculo in summo gradu posito somnolentus quidam sonus, parum distinctus, prodiit. Dionysius intro irrupit; Gerardum ibi dormientem invenit. «Deo gratias!» voce oppressa dixit; tum magna voce sine arte cantare coepit. Gerardus digitos in aures inseruit; sed mox in vultu sodalis horrorem vidit, qui cum subita illa hilaritate mirum in modum pugnabat.

«Quid tibi est?» inquit, in cubili se erigens et eum intuens. «Tace,» respondit Dionysius, manu etiam clarius quam ore loquens; «me audi.» Deinde oculos ad ianuam convertit, significans aures alienas ibi excubare. Cantilenam igitur clara voce continuavit, sed inter verba modulata syllabas paucas submissa voce immiscebat: «(Vitae nostrae in periculo sunt.) (Latrones.) (Tunica tua.) (Gladius.) (Auxilium.) (Veniet.) (Tempus trahe.)»

Tum clara voce: «Age, alteramne ampullam vis?» subiecit tacite: «Negato.» «Nolo equidem,» respondit Gerardus. «At sex fere viri iucundissimi adsunt!» Dionysius submissa voce addidit: «Fessus.» «Immo vero tantopere defessus sum,» ait Gerardus, «ut non possim surgere. Tu abi.» «Minime, minime!»

Deinde ad ianuam accessit et hilari voce: «Heus, caupo!» clamavit; «puer ille mollis surgere recusat. Bonis istis viris alteram ampullam da: cras mane pretium solvam.» Risum immanem atque ferocem infra audivit.

Cum ita explorasset ianuam culinae clausam esse nec scelestos illo ipso momento auscultare, ostium cubiculi diligenter inspexit. Deinde placide clausit, non tamen obiecit pessulum; et ad fenestram examinavit. Tam angusta erat ut homo nullo modo per eam evadere posset; insuper crassa ferrea transversa in lapidem immissa etiam angustiora foramina fecerat. Dum hoc animo frigescente cognoscit, exterior domus ianua magno strepitu obserata est.

Dionysius gemuit: «Pecudes iam in macello sunt.»

Sed num latrones eos vigilantes aggressuri erant? Vix verisimile. Ut hanc unicam spem servarent, duo miseri colloquia communium rerum quasi otiose agentes summa vi animi simulaverunt. Ita Gerardus omnia quae acciderant cognovit, simul et puellam auxilium petituram abiisse.

«Det Deus ne in itinere ei deficiat animus,» maeste inquit Dionysius. Tum Gerardum oravit ut sibi ignosceret quod eum ab itinere recto in hanc insidiam abduxisset. Gerardus benigne ignovit.

«Minus istos timerem,» perrexit Dionysius, «nisi unus adesset quem Abbatem vocant. Eum continuo agnovi: te statura superat, ambobus nobis coniunctis mole corporis maior est. Securim pro gladio gerit. O Gerarde, ducere posset cervorum agmen in proelium! Hunc ego hac nocte occidam, aut ipse me interficiet. Nescio qua mente praesagio illum potius me interfecturum esse.»

«Sancti avertant!» respondit Gerardus. «Eum in limine balista confice. Quid valet tanta vis corporis contra telum tuum?» «Eum priorem petam; sed si ad manus ventum erit, intra ipsius ictum celeriter te subice, alioquin periisti. Neuter nostrum securis eius ictum sustinere potest; talem hominis molem numquam vidisti.»

Gerardus ostium pessulo claudere volebat; Dionysius autem manu demonstravit dimidiam fere postis partem cardinibus ita suspensam esse ut foras versari posset, atque magnum illum pessulum paene inanem speciem esse. «Ideo non clausi,» inquit, «ut nihil de nobis suspicentur.»

Sic hora fere integra transiit, longa quasi aetas. Sed hora tantum fuit, oppido una tantum leuca remoto. In culina interim voces quaedam impatientes irataeque fieri coeperunt. «Diu non exspectabunt,» ait Dionysius; «nec nobis spes est ulla nisi eos improvisos opprimamus.» «Quidquid iusseris faciam,» humillime respondit Gerardus.

In eodem pariete quo ianua armarium erat, sed propius fenestram. Id usque prope solum descendebat, neque tamen terram prorsus attingebat. Dionysius armarii ostium aperuit, Gerardum in sella post id collocavit. «Si ad lectum currant,» inquit, «in cervices eorum feri: ictus gladii eo loco aut mortem aut membrorum debilitatem affert.» Deinde cervicalia et calceos in cubili composuit, ut qui procul aspiceret homines illic dormire crederet; cortinas breves ad caput lecti deduxit.

Interea Gerardus genua flexerat orabatque. Dionysius conversus eum vidit. «Heu,» inquit, «hoc praecipue a sanctis pete, ut mihi ignoscant, qui te in hanc insidiam perduxerim!» Tum manus iunxerunt, mutuo sese in oculos intuentes: quale illud spectaculum! Dionysii manus frigida erat, Gerardi calida.

Uterque stationem suam occupavit. Dionysius candelam exstinxit. «Nunc silentio opus est.» Tantum erat animorum nervorumque utriusque intentio ut

susurros etiam tenerrimos intra cubiculum perciperent quos nemo extra ostium audire potuisset. Interdum suorum cordium pulsationes mutuo audiebant.

«Bona spes!» exspiravit Dionysius, ad ianuam auscultans. «Sortes ducunt.»

«Precare ut Abbas sortiatur.» «Ita? Quare?» «Si solus intrabit, eum certo conficiam.»

«Dionysi!» «Quid est?» «Vereor ne insaniam, si non iam veniant.» «Num me dormire simulare vis? Stertamne?» «Num id...?» «Fortasse.» «Age igitur, et Deus nostri misereatur!»

Dionysius subinde stertere coepit. Tum ex culina strepitus hominum quasi inter se colluctantium auditus est, mox omnia silentium tenuit. Rursus Dionysius stertuit et se post ianuam occultavit. Sed ille, vel illi, quos sors delegerat periculum nullo modo temere adire statuerant; nihil praepropere fiebat.

Cum iam frigore et exspectatione paene exanimarentur, ostium scalae molliter apertum atque clausum est. Deinde nihil. Rursus silentium animos laceravit. Tum unum pedis vestigium lene in scala sonuit; rursus nihil. Postremo lumen tenue sub ostio reptare coepit. Et nihil amplius.

Mox levissimum quendam stridorem, muris scalpentis sono multo tenuiorem, audierunt. Falsus deinde postis paulatim aperiri coepit, rimamque rectam reliquit per quam lumen intromittebatur. Si ianua pessulo clausa fuisset, iam solo extremo pessuli capite in vero poste innixo pependisset; nunc autem sponte sua leniter patefacta est. Intus enim vertebatur, quare Dionysius balistam e terra non sustulit, sed pugionem tantum manu prehendit.

Candela ab aliquo alte tenebatur, manu post ipsam flammam opposita ne lumen oculos eius offenderet. Homo in limine stans lectos inspiciebat, utrumque viatorem cubare credens. Tum in cubiculum furtim irrepsit. Sed vix primo gradu capto, armarii sellaeque situs aliquid ei suspectum fecit. Ulterius procedere non ausus est: candelam in pavimento posuit, pronusque sub sellam inspicere coepit.

Eodem autem momento manus ferrea umerum eius corripuit, pugioque tanta vi per cervicem actus est ut mucro e gutture prodiret. Horrendus quidam singultus, non clamor, exauditus est; deinde sex fere ictus tacitissimi tanta celeritate inflicti sunt ut singuli ad mortem sufficerent. Sic latro ipse in pavimentum sine strepitu corruit.

Dionysius ianuam clausit, pessulum lenissime admovit et falsum postem in locum reduxit. Dum hoc facit Gerardo susurravit ut sellam afferret; ille statim paruit. «Adiuva me ut hunc erigam.» «Mortuusne est?» «Parbleu.» «Quo consilio?» «Ut illos terreamus atque tempus lucrifaciamus.»

Haec dicens Dionysius iam funiculum circum mortui collum iecerat atque cadaver sellae alligaverat. Sic horrendum illud simulacrum contra ianuam sedebat. «Dionysi,» inquit Gerardus, «aliquid melius possum. Sancti mihi ignoscant!» «Quid? Fac cito; pauca nobis momenta supersunt.»

Dionysius interim balistam aptavit et culcitram stramentis refertam e lecto avulsit; eam ante se pro munimento erexit, paratus sagittam emittere simul ac ianua pateret. Neque enim sperabat quemquam singulum iterum ingressurum, cum prior non rediret. Dum ita laborat, Gerardus circa cadaver in sella positum occupabatur; subito, magno Dionysii stupore, lumen quoddam ex mortui facie candida paulatim diffundi coepit.

Gerardus candelam exstinxit; tum etiam acrius facies mortui lucebat, velut caput insecti nocte lucentis. Dionysius pedibus tremebat, dentesque ei collidebantur. «Quid hoc est, per caelum?» submissa voce rogavit. «Tace; phosphorus tantum est, sed ad rem nostram utilis.» «Cave! Deprendent te!»

Iam ex inferiore culina murmur anxium audiebatur. Tandem vox profunda dixit: «Quid tamdiu moratur? Num ille scurra ipsos spoliat?» Nondum igitur hostes sed socium suum suspectum habebant. Mox aliquis molli quidem sed celeri gradu scalas ascendit; ostium temptatum est.

Cum resisteret, quod illi minime exspectaverant, falsus postis summa cautione paulatim remotus est; oculus fortasse per rimam inspexit. Confestim autem ululatus timoris auditus est, atque homo gradibus se praecipitantem in culinam remeavit. Ibi continuo tantus vocum tumultus exortus est ut alteram Babylonem audires.

Gerardus rursus ad furem mortuum cucurrit et in facie pingenda occupatus est. «Recede, insane!» susurravit Dionysius. «Minime. Istos homines rudes atque superstitiosos novi; aliquamdiu huc accedere non audebunt. Faciem istam decies terribiliorem reddam.» «Saltem rimam claude: ne te in isto opere diabolico videant.»

Gerardus falso poste reducto intra dimidium momentum penicillo vultum cadaveris tanta deformitate auxit ut quemlibet aspectantem terror invaderet. Miram profecto artem suam ad usum convertit, qualem fortasse nemo ante eum

inter mortales excogitaverat. Mortui inimici faciem lumine illustrare instituit, ut hostes vivos fugaret: oculos rigentes quasi duos globos ignis effecit; dentes intactos albos reliquit, quippe qui ex oppositione etiam terribiliores viderentur; palatum vero et linguam flammeis notis pinxit, ut hiatus oris demissi velut ardens spelunca appareret. In fronte litteris igneis haec verba scripsit: «LA MORT.»

Dum hoc tam insolito modo operam arti navat, Dionysius, vir fortissimus, tamen metu vindictae divinae tremebat. Non omnibus eadem est fortitudinis ratio. Infra eos sceleratorum grex iam palam inter se litigabat, magna voce sine ullo silentii velamine.

Scalae a cubiculo ad culinam descendentes quindecim tantum erant, sed paene ad perpendiculum positae; quare propemodum nullo intervallo oppugnantes ab obsessis distabant, hi autem paene omnia quae dicerentur audire poterant. Tandem unus exclamat: «Diabolus, inquam, illum arripuit et igne infernali signavit! Malo ex hac domo exsecrata fugere quam iterum in cubiculum plenum daemonibus intrare.»

«Ebriusne es?» alius interrogavit. «An mente captus? An ignavus?» «Ignavum me appella, pugione meo te transfigam atque illuc mittam ubi Petrus aeterno igne ardet!» «Age, satis rixarum,» voce tanta aliquis intonuit ut parietes ipsi contremiscerent. «Si in opere inter vos certaveritis, amborum capita pugno confringam, atque illuc vos mittam quo omnes serius ocius venturi sumus.»

«Abbas,» graviter susurravit Dionysius. Vox illa nullius nisi colossi quem in culina conspexerat esse poterat; totam aedem quasi commoverat. Litigatio aliquantisper duravit; tum silentium funereum secutum est.

«Cave tibi, Gerarde.» «Caveo. Quid nunc molientur?» «Mox intelligemus.»

«Num te exspectem, an primum qui ianuam aperuerit gladio caedam?» «Me exspecta, ne eundem ambo feriamus atque ictum unum frustra profundamus. Heu, nullum sic perdere possumus!»

Silentium erat profundissimum.

Repente aliquid in cubiculum incidit quo uterque ita expavit ut etiam corda contremiscerent. Quidnam fuit? Radius lunae. Adeo animus in periculo intenditur ut vel levissima rerum novitas eum concutiat. Repentina illa lux pura et acuta in locum caedis irrupit; argentum quasi frigidum tranquillumque per angustum fenestrae foramen in pavimentum effudit.

Post primum pavorem Gerardus: «Courage, Dionysi!» susurravit. «Etiam hic oculus Dei nos intuetur.» Tum ad fenestram versus genua flexit. Tamquam sanctus quidam oculus repente aperiebatur qui scelera et motus animorum hominum inspiceret. Multas ille purus frigidusque lunae oculus caedes viderat, paucas tamen umquam hac formidabiliores: duos homines, cadavere inter eos luce propria fulgente, spiritum vix trahentes, ut aut ipsi hostes interficerent aut ab eis interficerentur, exspectare.

Nec lunae lumen horribilem cadaveris lucem exstinguebat; immo magis augebat. Corpus enim in extremo lunaris radii margine sedebat; lux caelestis umerum et aurem tamquam acuta linea dividebat. Altera faciei pars livido candore, altera rubro igne lucens praeter naturam horrenda apparebat; os quoque, oculi, dentes propria luce ferina fulgebant. Dionysius autem illuc oculos convertere non audebat.

Luna per ipsam ianuam latam lucis albentis fasciam traiecit. In ea Dionysius immotos oculos tenebat; subito: «Gerarde!» susurravit. Gerardus respexit gladiumque extulit. Quamquam acutissime audiebant, nihil iam diu in gradibus strepuerat. Ecce autem in extrema postis ora, quam lunae radius illustrabat, digitorum quorundam summitates comparuerunt.

Ungues micabant. Mox digiti lente, lente deorsum ad pessulum repere coeperunt, tam cauta tarditate ut ipsum motum vix sentires. Paulatim in lunae lucem venerunt; unguibus plus minusve candidis apparentibus, cetera manus inter articulos magnos et carpum adhuc in tenebris manebat.

Dionysius balistam lente sustulit, direxit, et diu certum collimavit. Gerardus trepidabat. Tandem nervus balistae sonuit. Manus cum gravi concussu ad postem tremulum confixa est; clamor doloris erupit. «Caede!» ardenter susurravit Dionysius. Gerardus gladium iam sublatum bis celeriter demisit et carpum abscidit. Corpus extra ianuam cum gemitu corruit.

Manus intus immota mansit, sanguine e vulnere in parietem destillante. Telum ferreum, cui exiguae unci in extremo erant, totam manum penetraverat et alte in verum ostii postem adactum erat.

DIONYSIUS MUCRONEM FERRI EX ABBATIS TERGO PRODEUNTEM VIDIT

«Duo,» horrenda tranquillitate Dionysius dixit. Iterum balistam intendit et post tegmen suum genu flexo consedit.

«Proximus Abbas erit.» Vulneratus primo se movit, deinde per gradus ad sodales suos reptans descendit, et ianua culinae clausa est. Inde nunc nihil nisi

murmura suppressa audiebantur. Res novissima omnibus ostenderat quam mortifera essent arma quibus obsessi utebantur.

«Iam suspicor,» inquit Dionysius, «Abbati minorem esse animum quam corpus.» Vix verba finierat cum paucissimis momentis haec omnia evenerunt. Culinae ostium violenter apertum est; homo ingens sed agilissimus per scalas nullo occultandi studio cucurrit; uno ictu tam valido ianuam e cardinibus evulsit ut per totum cubiculum in munimentum Dionysii evolaret, quod paene cum ipso milite prostravit. In limine colossus stabat, securi fulgenti armatus.

Cadaver vidit, cuius faciem ex una parte luna caeruleo lumine, ex altera ruber ignis illustrabat, qui etiam intra hiantem maxillam ardebat. Attonitus constitit, manus demisit, genua invicem collidebantur, totus corpore se contraxit metu. «LA MORT!» voce terroris plena exclamavit, et fugere coepit.

Dum ille tergum vertebat, Dionysius prosiluit eumque telo per ambas maxillas transfixit. Abbas uno saltu in culinam desiluisse videbatur; ibi securi innixus stetit, sanguinem, dentes, diraque iuramenta ore fundens.

Dionysius iterum balistam intendit, deinde manum in sinum immisit. Vacuam retraxit, vultu subito exsanguis. «Ultimum telum amisi,» gemuit.

«At gladios adhuc habemus, et tu gigantem occidisti.» «Non, Gerarde,» graviter respondit Dionysius, «nondum occidi. Quod pessimum est, vulneravi. Stultus ego, qui leonem fugientem telo petivi! Nisi me imprudenter immiscuissem, numquam iterum in tuam picturam adspexisse auderet.» «Heus, para te! Audiuntne aures tuae ianuam aperiri?»

Dionysius, uno illo errore per totam horrendam noctem commisso maestus, supremam sibi horam adesse pro certo habuit. Gladium eduxit tamquam iam ad mortem damnatus. Sed quid illud? Rubra lux in lacunari micat. Gerardus ad fenestram cucurrit et foras aspexit. Milites aderant, faces ferentes, loricis luce rubra fulgentibus. «Servati sumus! Armati homines!» Et gladium per fenestram porrexit, magna voce clamitans: «Cito, cito! Gravissime premimur!»

«Retro!» fremuit Dionysius. «Veniunt! Hunc unum petamus!» Eodem momento Abbas cum duobus sociis nudis telis armatis in cubiculum irrupit. Simul exterius ostium ingentibus ictibus feriebatur; socii Abbatis, strepitum et lumina facum animadvertentes, conversi fugerunt.

Non ita ille Abbas metuendus. Ira et dolore paene insanus, cadaver socii cum sella una per cubiculum pede proiecit; deinde cum duos adversarios hinc inde contra se stare videret, oculis igne micantibus, securim immanem quasi plumam

dextra laevaque agitavit ut spatium sibi faceret; tum eam alte extulit, ut ambos uno impetu in frusta dissecaret.

Adversarii viribus quidem inferiores erant, celeritate autem et audacia non inferiores; praeterea antea inter se constituerant quomodo eum aggrederentur. Simul ac securis alte erecta est, ambo velut feles in eum insiluerunt. Si plenum securis ictum intulisset, unum certe occidisset, alter eum sine dubio confecisset. Hoc intellexit colossus, non minus callidus quam validus; lignum igitur securis in Dionysii faciem omni vi adigit, tum securis aciem in Gerardum torsit. Dionysius sanguine oblitus retro vacillavit.

Gerardus fulguris instar incurrerat, et, cum securis iam in eum descensura esset, gladium tanta vi per corpus gigantis egit ut ipsa capuli pars costis illius percussis velut pugilis ictu sonaret. Dionysius, ut amico succurreret, aegre remeans, mucronem ferri ex dorso Abbatis emersisse vidit.

Colossus letaliter percussus tamquam taurus mugivit, securim demisit, et Gerardi guttur manibus immanibus corripiens eum tamquam infantem concussit. Tum Dionysius saevo fremitu gladium in tergum gigantis defixit. «Firmiter sta nunc!» clamavit, ferrumque frigidum per totum corpus adegit, donec ex pectore appareret.

Sic utrimque gladiis transfixus Abbas tremore violento concussus est, calcibus terram convulsive pulsans. Labra eius celerrime livescentia late aperuit et prima voce desperationis plena, duabus sequentibus horrendo tremore fractis, clamavit: «LA MORT! LA MORT! LA MORT!» Illas duas voces posteriores nemo ex iis qui audiverunt unquam oblivisci potuit.

Eodem momento ianua ad viam spectans vi aperta est. Subito bracchia Abbatis velut alae molendini circumagi coeperunt; corpus ingens ita contortum est ut duos viros ensibus adhaerentes secum ad ostium raperet, articulis eorum torsis, paene pedibus subductis.

«Etiam nunc effugiet!» exclamavit Dionysius. «Ferrum extrahite, iterumque immergite!» Ambo gladios fumantes evulserunt; sed antequam iterum ferire possent, Abbas quinque fere pedes in altum prosiluit, deinde ingenti strepitu in ianuam inferiorem decidit. Hanc secum detulit quasi chartam tenuissimam; per aperturam subito facum splendor in vultus supra stantium attonitos irruit, adeo ut oculi eorum paene caecarentur.

Latrones primo tumultu ad posticum fugere conati erant; sed robusta custodia inde repulsi ad culinam redierunt, ipso momento quo claustrum exterioris ostii

evellitur et sex fere sagittarii loricati intrant. Illi desperatione impulsi gladios strinxerunt.

Prius tamen quam utrinque ullus ictus ederetur, ostium scalae magno fragore in medium conclave deiectum est, et una corpus Abbatis quasi nulla humana vi proiectum advolavit. Per pavimentum volutatum corpus e dorso simul et pectore sanguinem duobus quasi torrentibus effundebat; paululum contremuit, deinde spiritum numquam amplius duxit.

Scelerati tanto spectaculo perterriti statim genua flexerunt, et ballistarii eos vinxerunt. Supra autem duo amici e morte erepti adhuc velut simulacra loco affixi stabant, gladios sanguine stillantes in rubro facum lumine porrigentes; exspectabant enim hostem illum invictum tam mirabiliter ad eos rursus prosilire quam modo ab iis discesserat.

CAPUT XXXIV

«Ubinam estis, probi viri?»

«Hic sumus! Deus vos omnes sospitet! Deus vobis benedicat!»

Ad scalas protinus concurrerunt; sex ferme manus asperae quidem, sed amicissimae, ad eos porrectae sunt, quas illi grato ac ferventi animo presserunt. «Vos, commilitones, nos servavistis,» Dionysius clamabat; «vitam nostram hac nocte e faucibus mortis eripuistis!»

Mira simul atque horrenda species oculis eorum, qui modo erepti erant, obversabatur: faces per conclave flagrantes; loricae sagittariorum micantes; vultus eorum sole adusti; vultus latronum vinctorum pallidi; atque ipse colossus sanguine perfusus, quem illi fortes viri, mortuum iam et proprio cruore iacentem, eo loco reliquerant ubi ceciderat.

Gerardus ad singulos sagittarios adiit, singulorum dextras pressit, oculis lacrimis nitentibus. Illi eum omnes osculati sunt; et tum demum ipse vicissim oscula reddidit. Ad unum deinde militem, iuvenem pulchrum et aetate sibi parem, conversus: «Obsecro te, bone miles,» inquit, «custodi me paulisper. Somnus quidam insolitus me subito opprimit. Cave, quaeso, ne quis, dum dormio, iugulum mihi secet: per misericordiam tuam te rogo.»

Sagittarius ridens fidem dedit; iocari enim puerum arbitrabatur. Gerardus autem vix verba finierat, cum gravissimo somno oppressus est.

Dionysius hoc miratus est; neque tamen eum excitavit, quippe cui somnus amici ad praesentem suam rationem egregie conveniret. Interea duo sagittarii cadaver Abbatis inspiciebant; id pedibus huc illuc semiversum vertebant atque interrogabant quisnam ex duobus viris istum tantum nebulonem e cenaculo ita praecipitem deiecisset. «Istius brachii artem,» inquiunt, «ediscere velimus.»

Dionysius primo fastidiens aliquid mussitavit, interdum nasum contrahens; neque tamen palam gloriari ausus est. «Nam,» secum reputabat, «si quid iactavero, ille vagulus continuo interpellabit: Dei digitum fuisse, non hominis brachium, aut tale aliquid dicet, quo ego stultus videar.» Ubi vero conspexit Gerardum sensibus sopitis iacentem, audacior factus est atque, quae rogabant, aperuit:

«Res ita se habuit, sodales. Huic improbo gladium meum ad capulum usque per corpus adegeram; cum unus aut duo ex illis circa me muscarum more circumvolitarent. Aut ferrum erat recuperandum aut mihi moriendum. Itaque pedem in eius ventrem firmiter impressi, manu ensem retraxi, pede simul vehementer repuli; sic eum per aera ad inferos usque volare iussi! In ipso aere animam efflavit; cadaver autem in vos sine ulla salutandi mora devolutum est. Haud dubie vos saltu commovit!»

«Sed, per hastas et praedam! Quid iuvat, rebus iam transactis, de nugis istis garrire? *Buvons, camarades, buvons!*»

Sagittarii responderunt, cum vinum omnino deesset, facilius esse *buvons* dicere quam bibere.

«Egone,» Dionysius ait, «vinum invenire nequeam? Natura ipsa nasum mihi dedit vini odoris investigandi peritissimum. Vos me sequimini, ego nasum meum. Facem huc afferte!» Ita conclave reliquerunt; atque, inventis brevibus gradibus lapideis, in cellam vinariam amplam, humilem et umidam descenderunt.

Aer ibi clausus et graveolens erat. Parietes passim velut aranearum telis obducti videbantur; propius inspecti non telas sed nitrum ostendebant, quod ex umidis lapidibus manans in candidas particulas concreverat.

«O quam iucundus hic vetustatis et mucoris odor!» Dionysius exclamavit. «In talibus latebris vinum optimum saepe delitescit. Propius facem admove. *Diable!* Quid illud est in angulo? Num pannorum acervus? Non: homo est!»

Cuncti cum face accesserunt. Ecce in extremo angulo, super congestam quandam materiem, figura humana contracta sedebat, pallore cineris similis et toto corpore tremens.

«Hercle, ipse caupo est!» inquit Dionysius.

«Surge, timide!» unus sagittariorum magna voce increpuit.

«Eho, homo! Latrones iam vincti sunt; nos autem, qui eos vinximus, siti laboramus. Surge, et vinum tuum nobis ostende: nullas enim hic vini ampullas video.»

«Quid? Illi improbi vincti sunt?» balbutiens caupo pallidus quaesivit. «Bona nuntiatis. V-v-vinum? Libenter, honestissimi domini!»

Tunc cruribus vix sibi parentibus surrexit, atque eos ad veram vini cellam ducere se professus est. Sed Dionysius intercessit. «Erratis omnes, sodales,» inquit. «Hic ipse cum latronibus societatem habet.»

«Heu, bone miles! Ego cum illis nefariis praedonibus societatem? Potestne hoc cuiquam verisimile videri?»

«Puella certe ita dicebat.»

«Puella? Quae puella? Ah! Maledicatur perfidae illi proditrici!»

Tum alius sagittarius: «Puella quidem hic non est; ad magistratum urbanum iam profecta est. Quare cives ipsi iudicent utrum hic timidus reus sit necne. Nos enim eum in ipso scelere non deprehendimus. Interea vinum nobis promat.»

«Unum paulisper!» Dionysius, acuta suspicione permotus, dixit. «Cur puellae maledixit? Si vir probus esset, ut nos eam laudamus, ita ille quoque benediceret.»

«Eheu, domine,» respondit caupo, «bonam famam solam ad victum mihi reliquam habeo. Quod illi maledixi, ideo feci quia tu eam me mendacio infamasse dixeras.»

«Hum!» inquit Dionysius. «Furem te esse opinor. Quis autem fur est qui non lenissimo vultu mentiri possit? Tenete igitur hominem, sodales. Etiam captivus nobis vinum depromere potest, modo manus ei solutae relinquantur.»

Caupo ne verbo quidem adversatus est; quin libentissime se ostentaturum esse dixit ubi modica vini copia reposita esset. Hoc unum rogavit, ut pro vino quod biberent pretium penderent: mercedem enim aedium duobus iam mensibus debitam nondum solverat.

Sagittarii, quibus haec simplicitas ridicula videbatur, tristi risu subriserunt. Unus cauponis umerum leniter quidem, sed ita ut effugere non posset, manu comprehendit; alter cum face dux praecessit.

Iam ad limen alterius cellae pervenerant, cum Dionysius subito: «State!» exclamavit.

«Quid est?»

«In hoc angulo ampullae quaedam iacent. Huc lumen admove!»

Facem gerens ad eum accessit. Dionysius iam vaginam gladii e balteo solverat, eaque acervum, in quo caupo modo delituerat, perquirebat.

«Minime! Minime!» caupo clamitabat. «In proxima cella vinum est; ibi nihil omnino reperies.»

«Istuc nihil,» respondit Dionysius, «sane durum est.» Simulque aliquid manu e strue extraxit.

Os erat, nec aliud.

Id in pavimentum abiecit, unde crepitum sonorum edidit.

«Nihil ibi iacet,» caupo dixit, «nisi ossa quae in hac domo remanent.»

«Modo nihil erat,» Dionysius respondit; «nunc, ubi aliquid repperimus, ossa tantum esse dicis. Ecce aliud. Hem! Hoc tu, commilito, inspice; tu quoque accede atque hunc blandum nebulonem adduc.»

Sagittarius facem ferens, cui Philippo nomen erat, os ad lumen sustulit et huc illuc versavit.

«Quid censes?» Dionysius rogavit.

«Si in campo proelii essemus,» Philippus respondit, «hoc os hominis tibiam esse sine ulla dubitatione dicerem. At neque campus proelii est neque sepulcretum: caupona est.»

«Recte ais, sodalis. Sed vultus huius nebulonis cinereus tam bene mihi lucet quam campus proelii: eo indice os agnosco. Istum vultum propius admovete. Quidnam est, ubi dorsalis spina nusquam apparet et canis domesticus ne oculos quidem in te tollere audet, quin caudam inter crura recipiat? Quis fur esse potest? Sodales optimi, animus mihi male praesagit. Quo altius vaginam demitto, eo plura ossa invenio. Forsitan, si haec ossa loqui possent, tale facinus narrarent ut audientium cutis horrore perhorresceret.»

«Heu, iuvenis!» caupo inquit. «Quae dira tibi in mentem veniunt? Ossa sunt boum et ovium et haedorum, non virorum mulierumque, ut suspicaris. Sancti omnes nos protegant!»

«Tace! Verba tua vento similia sunt. Non cum civibus de te iudicantibus loqueris, qui suram vituli ab avi sui costis discernere nesciant; sed cum militibus, qui, cum socios dilectos in proelio quaererent, ossa eorum a corvis ita detersa repererunt, ut haec quoque ossa a te tuisque sociis carnibus nudata esse suspicer. Virorum *mulierumque* ossa dixisti? Quando ego de mulierum ossibus vel unum verbum protuli? Etiam puer ex hoc te suspectum haberet.»

«Campus proelii, inquis, Philippe? Nonne haec ipsa domus ante dimidiam horam campus proelii fuit? Hunc propius ad me trahite, ut os eius perscruter. Age, furcifer, quid hoc est?» Et parvum quoddam os subito ante oculos cauponis obtulit.

«Eheu! Nescio,» ille exspiravit.

«Neque ego quidem iuramento affirmaverim,» respondit Dionysius. «Sed nimis simile est pollicis humani ossi. Commilitones, horror mihi per artus serpit. Sepulcretum negas? Unde scio hanc cellam sepulcretum non esse?»

Ita locutus gladium e vagina eduxit; eo acervum terrae, testarum fractarum et ossium in pavimentum raptim distrahere coepit.

Caupo eum tempus frustra terere asseverabat. «Nos pauperes caupones peccatores quidem sumus,» inquit; «mensuras interdum minores damus et vinum aqua baptizamus. Facere haec cogimur, nam leges nobis iniquissimae sunt. Sed homicidae non sumus. Quomodo vivere possemus, si hospites occideremus? Fulmine me caelum percutiat, si alia ossa in isto acervo sunt quam eorum animalium quorum carne vesci solemus! Ancilla culinaria haec illuc conicere solet. Iuro per sanctam Dei Matrem, per sanctum Paulum, per sanctum Dominicum et per sanctum Dionysium, patronum meum—ah!»

Dionysius nihil dicens os quoddam sub ipsos oculos eius sustulit. Nemo, quantumvis imperitus aut mendacissimus, illud cum ovium boumve ossibus confudisset. Eo viso labra hominis tot mendaciis assueta subito obmutuerunt; cor illud nulla miseratione motum quasi torpore obriguit.

Comae cauponis ita in capite surrexerunt ut aculei viderentur; genua succiderunt, quasi tibiae ei subito amputatae essent. Sed sagittarii brachiis raptum vi erexerunt et rectum sub face tenuerunt. Ille defixis oculis calvariam hominis mortui intuebatur, quae aeque candida atque ipsius viventis genae, nec candidior, in ipsum suum interfectorem torvis quasi orbibus respiciebat. Labra pallida aperiebantur, rursus aperiebantur: vox tamen nulla exire poterat.

«Ah!» inquit Dionysius voce gravi, iam ipse ira tremens. «Aspice istas oculorum sedes, unde oculos eripuisti! Istae te ita spectent ut ipsi tui oculi, antequam haec hebdomada exeat, corvis eruendi relinquantur. Hoc nunc tene, dum reliqua quaero. Tene, inquam, aut ego patibulo praedam suam eripiam!» Gladium nudum minaciter vibravit, donec miser gemens calvariam accepit atque in manibus tenuit, paene animi deliquium passus.

Utinam omnis qui hominem interfecit, aut caedem machinatus est, eum videre posset, metu languentem, titubantem, capillis horrentibus illud caput frigidum gestantem, ac pro certo habentem suum quoque caput mox tale futurum! Paulo post acervus omnino dissipatus erat; atque, pro dolor, non unum aut duo tantum, sed multa capita humana ex tenebris emerserunt. Ad singula detecta ille gemitum emittebat.

Subito Dionysius clamorem edidit dolore tam plenum ut mirum esset e viro tam forti tamque durato profectum esse. Massam enim crinium humanorum ad facem sustulerat: capilli longi, nitidi, aurei, quales pulchra mulier gestare soleret. Quo spectaculo commoti sagittarii captivum sponte ita concusserunt ut totus tremeret; ille miser flebili voce ingemuit.

«Sororcula mihi est,» Dionysius aegre verba expromens inquit, «cui capilli tam flavi tamque splendidi sunt quam isti. Iesu! Quid si ipsius sint! Cito, ensem meum et pugionem sumite; procul a manibus meis tenete, ne hominem statim occidam atque supplicio publico fraudem. Tu vero, misera innocens, cuius caput tam pulchris crinibus ornatum erat, audi me genu flexo iurantem: numquam ego istum hominem deseram, donec eum in rota membratim confringi meis oculis videro, vel tui unius causa!»

A genibus surrexit. «Quin, si tot vitas haberet quot hic capilli numerantur, omnes ei eriperem, per Deum!» Crines in sinum recondidit. Tum furore novo accensus cauponem gutture corripuit, in genua depulit, et pede capiti imposito faciem eius inter victimarum ossa crudeliter attrivit, ubi densissima iacebant. Homicida primo ululavit, deinde canis instar queri atque eiulare coepit, cui nasus in corpus lepusculi alicuius, quem ipse necaverit, violenter deprimatur.

«Philippe, nervum arcus tui mihi commoda!» Nervum per alternos oculorum hiatus calvariae traiecit, ac funestum illud sceleris mortalitatisque signum collo cauponis suspendit. Tum eum sursum erexit, atque calcibus crebro impulsum in culinam egit. Ibi iam unus ex decurionibus oppidi cum apparitoribus advenerat, et e sagittariis cuidam testimonium dicenti operam dabat.

Vir gravis obstupuit cum vidit cauponem ita propulsum, multis victimarum suarum ossibus laceratum et sanguine manantem, atque torquem horribilem collo pendentem gestantem. Sed Dionysius anhelans eum secutus est, et paucis verbis ira ferventibus rem omnem aperuit.

«Hunc quoque cum ceteris vincite,» decurio severe iussit. «Hunc omnium sceleratissimum esse existimo.»

Dum manus eius vinculis astringebantur, infelix suppliciter rogabat ut calvaria de collo suo removeretur.

«Hum!» inquit decurio. «Ego quidem numquam talem rem ulli mortali imponi iussissem. Sed iam imposita est; neque ego vocem neque digitum movebo ut tollatur. Apte te decet, canis sanguinarius. Insigne tuum est, et supra tam spurcum cor digne pendet.»

Deinde decurio Dionysium interrogavit utrum totam latronum manum an partem tantum comprehendisse putaret.

«Domine,» respondit ille, «septem tantum latrones erant, praeter hunc cauponem. Unum supra occidimus, alterum iam mortuum e superiore cenaculo praecipitem dedimus; reliqui omnes ante te vincti stant.»

«Bene. Ite, cadaver illius qui supra iacet deferte; iuxta alterum ponite, quod ego iam inde amoveri iussi.»

Hic vox tenuis et arguta, velut gallinae Numidicae, querula interpellavit: «Age, age, age! Ubi est manus? Illam ego videre cupio.» Qui ita loquebatur scriba pusillus, legum argutiarum captator.

«Supra invenies,» inquit Dionysius, «telo balistae ad postem ostii confixam.»

«Optime!» exclamavit scriba. Tum ad decurionis aurem inclinatus submurmuravit: «O quam praeclarum spectaculum haec *pièces de conviction* praebebunt!» His dictis singula in tabulas referre coepit, singulis recensendis vocem stridulam edens: «Calvariae... ossa... capilli muliebres... manus furis... securis una... cadavera duo... telum balistae unum.»

Hoc peracto ipse quoque cellam perscrutari cupiebat. Forsitan alia documenta egregia reperirentur, auricula, verbi gratia, vel etiam inauris. Decurione annuente facem rapuit et ad cellam festinabat, cum casus inopinatus iter eius interrupit, immo uno alterove gradu in contrariam partem eum tulit.

Apparitores ordine singuli per scalas ascenderant. Primus vero eorum, praefectus ipse, ubi conspexit cadaver pallido quodam lumine micans prope lectum in sella sedens, stupore defixus substitit. Deinde velut febri frigida correptus tremere coepit; cum autem terror magis magisque invalesceret, ululatum quendam emisit et subito se retraxit.

Graduum oblitus, cum retro cederet, in proximum socium supinus decidit. Ille vero, clamore perterritus atque monstri cuiusdam speciem obiter conspicatus, iam per se vacillabat; neque tantum pondus sustinere potuit: nam apparitorum praefecti, ut plerumque accidit, corpore graves sunt. Duo tertium secum

deiecerunt, tres quartum; omnes in culinam in cataractae modum delapsi sunt, atque in solo alius alii incumbentes iacuerunt, velut chartae lusoriae in serie compositae.

Scriba autem facem gestans ad tumultum properavit, atque imprudens in quartum hominem tamquam impetu facto incurrit. Is, communi ruina impulsum accipiens, scribam statim resupinum deiecit, tamquam as in illa quinque chartarum serie. Ibi miser supinus pedibus calcitrans facemque circumagitans iacebat, specie quasi victoriam celebraret, re vera magno convulsu vexatus: nam collisione et spiritus et sensus simul excussi erant.

«Quidnam hic agitur, per caelum?» decurio non mediocriter perterritus exclamavit, e sede consurgens. Dionysius autem rem exposuit atque se ipsum decurioni comitem obtulit. «Fiat,» ille respondit. Apparitores, licet aegre, e solo surrexerunt; decurio eos praecedens aedes omnes supra infraque perlustravit. Captivorum vero interrogatio in aliud tempus dilata est, donec coram ancilla quae eos prodiderat sisti possent.

Ante lucem latrones, et vivi et mortui, cum omnibus sceleris et poenae vestigiis atque argumentis, in legis retia coniecti atque inde abducti sunt. Diversorium silentio iam paene vacuum remansit. Unus tantum apparitor ibi erat, et Dionysius, et Gerardus, qui adhuc gravissimo somno tenebatur.

CAPUT XXXV

Gerardus e somno experrectus Dionysium repperit, qui eum sollicitus observabat.

«Tu vero dormire nosti! En iam meridies est!»

«Beatus ille somnus,» inquit Gerardus; «divinitus mihi datus esse videtur. Velum quoddam inter me et terrorem noctis illius interposuit. Cogita te et me hic vivere atque incolumes sedere! Quam dirum somnium me vidisse videor!»

«Ita sane, puer. Ita sapiens esse debes: quae enim semel praeterierunt, somnia iam sunt et umbrae. Ieiunium solve, et mox non amplius ea cogitabis. Praeterea promisi me te ad meridiem in oppidum atque ad decurionem perducturum.»

«Quam ob rem?»

«De rebus gestis te interrogare vult. Quin etiam iam te ad id excitare volebat; sed ego obnixe restiti atque pollicitus sum me te mane ad eum adducturum.»

«Ne mea causa fidem fallas.»

Tum Gerardus panem secalinum vino rubro intinxit atque eo ientavit; deinde cum Dionysio loca certaminis perlustravit et inde horrore percussus rediit. Tandem cum amico iter ingressus per saepes identidem prospiciebat, quamquam periculi causa nulla iam suberat, ne quis ex occulto sibi repente impetum faceret. Ita ad oppidulum pervenerunt, ubi Dionysius eum in diversorium, cui signum erat «Cervus Albus», duxit.

«Hic nihil a sicariis metues,» inquit. «Cauponem multos iam annos novi. Civis est et praefectus oppidi futurus videtur. Huc heri vesperi contendebam; sed tempore amisso nox nos oppressit, atque—»

«Atque feminam in limine vidisti et te prudentiorem quam la Jeanneton esse credidisti. Illa enim illos homines nequam esse nobis dixerat.»

«Atqui quae res vitam nobis servavit, nisi femina? Quin ipsa vitam suam in discrimen adduxit, ut nos servaret.»

«Vera dicis, Dionysi. Et quamquam feminae ad me nihil pertinent, huic miserae puellae ex animo gratias agere eamque praemio donare cupio, etiamsi minutissimum quemque nummum in crumena mea cum ea partiri debeam. Nonne et tu?»

«Parbleu!»

«Ubi eam inveniemus?»

«Forsitan decurio nobis indicabit. Ad illum primum ire debemus.»

Decurio eos vultu tam insolito tamque inexplicabili excepit, ut neuter quid sibi vellet perspiceret. Paulo tamen reputato torvum quendam risum induit; mox Gerardum ordine interrogavit et responsa eius litteris mandavit. Quibus peractis pronuntiavit ambo in oppido manere debere, donec latrones iudicarentur, et paratos ad testimonium dicendum adesse: sin minus, multa et carcere plectendos esse. His auditis ambo stupore defixi sunt.

«Ceterum,» ait, «non longa erit mora, cum scelerati in ipso facinore comprehensi sint.» Adiecit deinde: «Et vos scitis vos certe hac hebdomade, quicquid acciderit, ex oppido discedere non posse.»

Dionysius his verbis obstupuit. Gerardus autem subrisit, senis simplicitatem tacite irridens, quod ille crederet oppidulum Burgundiae tantas habere illecebras, ut eum ab urbe Roma et a Margarita detinerent.

Tum Gerardus ad rem utrique maxime cordi sermonem convertit. «Domine,» inquit, «benefactricem nostram nusquam in oppido reperire possumus.»

«Quamnam benefactricem dicis?»

«Quam? Illam scilicet probam puellam, quae noctu ad te venit atque, vitae suae periculo, nos e morte eripuit. O domine, quanto desiderio ei gratias agere eamque bonis ominibus prosequi cupimus! Ubinam est?»

«O, in carcere est.»

CAPUT XXXVI

«In carcere, domine? Proh, quodnam admisit scelus?»

«Testis est, et fortasse eius testimonio opus erit.»

«Atqui, domine praefecte,» interposuit Dionysius, «non omnes, opinor, testes in vincula conicis.»

Decurio, quod praefectus appellatus erat, delectatus, liberius loqui coepit. «Cum caedis quaestio agitur, eos testes retinemus qui fugiendo iustitiam eludere posse videntur. Ea de causa mulieres etiam nunc in custodia tenemus. Nam vir aliquando per septem dies idem sentire potest; mulier autem, etiamsi Veneris die rei publicae officium praestiterit, ante diem Solis quod fecit rescindere conabitur. Si hanc puellam nunc videretis, eam reperiretis flentem atque eiulantem quod quinque viros ad patibulum prodidisset.

Quod si feminae essent, satis fuisset eas per edictum citare; mulieres enim aliae alias contemnunt, neque hac in re prorsus insipiunt. Sed, dum haec loquor, alia quoque causa subit cur illa in custodiam coniecta sit. Da mihi, adulescens, illa interrogationum acta.» Tum perspicilla induit. «Ita est! Sceleri implicata erat; ex ipsa latronum manu fuit.»

Dionysius et Gerardus uno tempore magna voce hoc negaverunt.

«Nolite me clamoribus obtundere,» respondit decurio. «Ecce res atramento in charta perscripta est. 'Ioannes Hardy'--hic unus e latronibus est--'interrogatus confessus est...' Hem, ubi est? Ita, hic legitur:

'Manonem puellam illecebrae causa adhibitam esse; amatorem autem eius Georgium Vipont unum e latronibus fuisse atque superiore mense suspensum. Ex illo tempore puellam maestam fuisse, et palam latrones ob eius mortem accusavisse; dixisse enim illum numquam comprehendi potuisse, nisi ipsi ignavissimi fuissent. Quare se existimare eam sola ulciscendi cupiditate socios prodidisse, et...'»

«Se existimare!» indignans exclamavit Gerardus. «Quid refert quid sentiat sicarius, qui in eam, a qua iustitiae traditus est, ultionem animo ardenti

meditetur? Si ad hanc opinionem respicitis, quid eius testimonium valet? Num latro mentiri nescit? Immo semper mentitur; nunc vero aperta est cur mentiatur causa. Ultionis cupiditas omnium cupiditatum violentissima est.

Quam igitur insanum est, domine, facinorosum hominem deprehensum interrogare eumque audire, dum mendaciis innocentem in perniciem impellit, quasi vir probus in clara luce dextra manu Evangelia tangens iure iurando testetur!»

«Adulescens,» inquit decurio, «ardorem tuum coram magistratu coerce. Ex lingua te peregrinum esse intellego. Scias igitur apud nos omnes homines interrogari. Neque tam stolidi sumus ut, dextram aut sinistram aurem obturantes, veritatem nos inventuros speremus.»

«Itaque Satanam quoque audiretis, si sanctos calumniari vellet!»

«Age, age! Lex cum viris mulieribusque rem habet, neque hi, quantumvis conentur, narrationem ex meris mendaciis contexere possunt. Quare, ut proverbio utar, horreum nostrum nullius frumento occludimus; sed, postquam recepimus, ventilamus atque cribro discernimus. Quis tibi dixit me omnia quae latro narravit tamquam aquam puram hausisse? Minime vero: tantum credidi quod certioribus argumentis comprobari poterat.»

«Certioribus argumentis?» Gerardus obstupuit. «Quis enim praeter ipsos latrones quicquam contra eam dicere potuit?»

«Ipsa, hercle, puella.»

«Ipsa, domine? Etiamne illam interrogastis?»

«Dixi iam omnes nos interrogare. Ecce verba ab ea dicta. Legere scis? Lege igitur ipse.»

Gerardus, ad Dionysium conversus, haec ei ex actis recitavit.

TESTIMONIUM MANONIS

«Epinali nata sum. Ante biennium patriam reliqui, quod infelix eram: eum virum amare non poteram quem parentes mihi imposuerant. Itaque pater me verberavit; ego ab eo aufugi. Famulari coepi; sed dominam deserui, quod mihi invidebat. Ipsa autem me dimisit, ut dicebat, propter procacitatem. Anno superiore cum ceteris puellis in foro stabam, operam meam locatura. Caupo diversorii, cui nomen erat 'Stella Pulchra', me conduxit. Undecim menses apud eum fui. Adulescens quidam me adamavit; ego eum amavi.

Comperi viatores ad diversorium venire, sed numquam inde abire. Amatori rem indicavi; ille tacere iussit et minis me terruit. Tum intellexi ipsum ex

latronum grege esse. Quotiens viatores diripiendi erant, caupo foras exibat et socios advocabat. Ego tum flebam et pro animabus viatorum orabam. Nemini tamen quicquam aperui. Ante mensem amator meus mortuus est.

Miles ille mihi amatorem meum in memoriam revocavit: barbam enim habebat eius similem quem amiseram. Nescio an, si barba caruisset, opem eis tulissem. Nunc me paenitet quod rem patefeci.»

Charta paene de manibus Gerardi excidit. Tum demum intellexit Manonem in summo vitae discrimine versari. Noverat quam inexorabilis esset lex, quam pertinaces qui eam exsequerentur. Repente ad pedes decurionis in genua procubuit.

«O domine, cogita quantum intersit inter crudelissimos illos viros et hanc miseram infirmamque feminam! Paterisne ut eodem supplicio atque illi afficiatur? Paterisne ut nos coram aspiciamus eius necem, quae, nisi pro nostra salute vitae suae periculum subisset, nunc ipsa nihil timeret? Heu, domine, si illius non misereris, nostri saltem misereare! Dionysius et ego viri probi sumus; corda nostra discerpes, si hanc simplicem puellam necari iusseris.

Quid nobis faciendum restabit? Quid aliud possumus, nisi ad pedes patibuli eius iugulos nostros ipsi ferro secare?»

Decurio durus erat, non tamen inhumanus. Preces atque animi perturbatio Gerardi primo obstupefecerunt, deinde commoverunt. Id autem insolito modo ostendit: morosus et iracundus fieri coepit. «Surge, quaeso, surge!» inquit. «Vereor ne nemo pro me tot verba dicturus esset. Heus, Daniel, arcesse scribam oppidanum!» Qui ubi ex proximo conclavi intravit, decurio ait: «Adest hic stultus adulescens, qui propter puellam illam se macerat. Possumusne aliquid ex rigore iuris remittere? Quid si eam ad testimonium dicendum admittamus, atque benignius interrogemus?»

Scriba oppidanus ex eo genere erat hominum quibus nihil umquam fieri potest.

«Minime, domine; hoc facere non licet. In hoc scelere particeps non fuit. Si sceleris socia fuisset, veniam ei pro testimonio offerre potuissemus.»

«Atqui longe melius egit!» interrupit Gerardus. «Non sceleri opem tulit, sed illud impedivit; quin ultro huc cucurrit et rem deferendo testis fieri obtulit.»

«Nugas, adulescens; de iure agitur.» Tum decurio et scriba diu disputarunt: ille contendebat eandem Manoni ex lege rationem patere quae patuisset, si neci viatorum opem tulisset; hic negabat.

Quae contentio Manoni saluti fuit. Nam decurio, scribae iterum atque iterum dicenti hoc sibi non licere, illud fieri non posse, aliud vetitum esse, indignatus, se illi ostensurum esse professus est nihil sibi non licere quod vellet. Puellam igitur produci iussit. Cum caupo 'Cervi Albi' pro ea fidem obligasset et Dionysius quinque aureos apud eum deposuisset, ipsa quoque, Dionysio nonnihil blandiente, promisisset se ad testimonium adfuturam, dimisit eam. Sed ne se nimis clementem fuisse putaret, rationem indulgentiae suis verbis reddidit.

«Oppido,» inquit, «pro singulis suspensis novam restem carnifici emere et tradere mos est, aut pretium eius pecunia persolvere. Haec autem puella tanti sumptus publici mihi non videtur; contra tales homines, quales fuerunt nuper eius socii, digni sunt.» Sic Dionysius Gerardusque eam secum abduxerunt: Gerardus gaudio exsultans circum eam saltabat; Dionysius eius animum firmabat asseverans molestissimum quendam hominem vita decessisse; ipsa autem, parum laeto omine, lacrimabat.

Iam ad 'Cervum Album' redibant, cum populus eam agnovit. Quippe sagittarii, qui totam rem, ut consentaneum erat, in eius gratiam ardentius exposuerant, iam famam vulgaverant. Itaque homines magna voce plaudentes atque cohortantes eam secuti sunt, donec illa, multitudinis favore se tuta sentiens, aliquantum animos recepit. Caupo quoque statim animadvertit puellae praesentiam multos hospites ad se allecturam; benigne igitur accepit et cubiculum in superiore aedium parte dedit. Illuc se recepit, atque ubi sola fuit rursus lacrimis se effudit.

Misella mens! Undae parvae similis erat, nunc sursum nunc deorsum, rursus deorsum et sursum fluctuans. Socii cauponem monuerunt ut eam quam humanissime tractaret, neque tamen sineret exire, quasi captivam custodiret ita ut ipsa captivitatem non sentiret. Deinde egressi in viam duo agmina ex contrariis partibus sibi occurrentia conspexerunt.

Alterum frequentissima hominum multitudine constabat, strepitu, ululatibus atque illis inenarrabilibus clamoribus comitatum, quibus homines rudiores interdum ostendunt se cognatos esse bestiis agrorum silvarumque, quod alias dissimulare solemus. Alterum perpaucae moniales et fratres religiosi comitabantur; lente silentioque procedebat.

In altero captivi trahebantur, ut in foro palam populo ostenderentur; in altero collecta victimarum ossa ad coemeterium portabantur.

In angusta via prope ipsum diversorii ostium agmina sibi occurrerunt, neque diu alterum alteri cedere potuit. Feretrum, quod mortuorum reliquias ferebat,

plaustro adhaesit, quo vehebantur homines qui illa ossa sic reliquerant, atque ipsi paucis post horis eiusdem facinoris poenas morte daturi erant.

Plebs non tam celeri ingenio erat ut statim huius congressus severitatem persentiret. Tandem mulier quaedam exclamavit: «Ecce, canes, vestra opera!» Vox velut flamma per turbam cucurrit; horrendus clamor exortus est. Rei gemuerunt, capitaque pectoribus abscondere conati sunt; sed manibus vinctis id facere non poterant.

Ibi stabant pallidae desperationis imagines, oculis in orbitas immersis. Quam cupide in feretrum intuebantur! Quam invidebant illis quos ipsi praemiserant in viam obscuram, quam mox ingressuri erant! Duo autem viri, quibus uterque ille comitatus originem debebat, graviter spectabant. Ipsa Manon, strepitu audito, ad fenestram furtim accessit et, facie manibus obtecta, inter digitos tremens prospexit, ut mulieres facere solent.

Hic insolitus congressus Dionysium a Gerardo separavit. Ille curiositati atque ulciscendi cupiditati cessit; hic capite nudato religiose secutus est miseras reliquias eorum quorum sortem ipse paene expertus erat.

Aliquamdiu unus inter laicos luctum comitatus est. Sed, cum ad suburbia pervenissent, procul ab eo spectaculo quod forum implebat, non unus artifex ferramenta deposuit, non unus tabernarius negotium intermisit; miseratione enim aut communis humanitatis sensu moti, fortasse etiam Gerardi exemplo incitati, ossa capite aperto secuti sunt, atque viderunt ea inter preces Ecclesiae in terra consecrata condi.

Funere rite peracto Gerardus ad parochum reverenter accessit et pecuniam obtulit, qua pro animabus mortuorum missa celebraretur.

Gerardus, Catharinae filius, in omni nummo utramque faciem inspicere solebat. Itaque ob miserabilem mortuorum condicionem missae pretium paulo infra solitum redigere conatus est. Bonus autem parochus leniter quidem sed callide eius argumenta elusit, atque blanda pertinacia ad pretium vulgo statutum eum perduxit.

Inter hanc pactionem intellexerunt se moribus haud dissimiles esse. Pietatem cum rerum domesticarum prudentia coniunctam reperire non rarum est; sed rarius utramque tam longe procedere quam in his duobus. Veluti cum miles militi pari virtute praedito occurrit, ita certamen in hoc quasi foro precum mutuam admirationem peperit. Praeterea bonus parochus fabulas audire amabat; cumque

rescivisset hospitem unum ex iis fuisse qui apud Domfront latronibus restiterant, eum in conclave suum invitavit, ut rem totam ab ipsius ore cognosceret.

Tandem eius animus in Gerardum benevolentia exarsit. «Bonus tibi Deus adfuit,» inquit. «Toto corde illi gratias ago. Probus es adulescens.» Tum siccius addidit: «Hanc mihi fabulam in coemeterio narravisses, atque, opinor, missam tibi gratis celebrassem. Sed,» subiunxit, benevolentia repente quasi frigore correpta, «pacta semel facta rescindere mali ominis est.

At ampullam vini mei Medocensis veteris tibi aperiam; pauci sunt hospites quibus tantum tribuam.» Tum ad armarium accessit et, dum electam ampullam quaerit, secum murmurat: «Ecce illi ad pristinas artes redeunt!»

«*Plait-il?*» inquit Gerardus.

«Nihil dixi. Ah, tandem repperi.»

«Immo vero, reverende pater, aliquid locutus es: dixisti eos ad pristinas artes redire.»

«Egone istud dixi?» sacerdos subridens respondit. Deinde vinum aperuit et utrique poculum implevit; lignum quoque igni imposuit, nam in Burgundia fornaces calefactoriae nondum erant. «Ergo dixi eos ad pristinas artes redire? Age, bonum vinum paulatim sorbeamus; dum durat, fabulam pro fabula reddam. Non recusabo tibi brevem quandam historiam narrare.»

Oculi Gerardi micuerunt.

«Fabulas igitur amas?»

«Non minus quam vitam ipsam.»

«At ne nimias spes concipias: res est admodum levis et ridicula, tuis casibus nullo modo comparanda.»

FABULA PAROCHI

«Olim igitur in regno Francorum, in ducatu Burgundiae, haud amplius unius diei itinere ab oppido in quo nunc vetus Medocense vinum bibimus, vivebat quidam parochus. Vivebat dixi; vix tamen victum tolerabat. Parochia exigua erat, parochiani avari; nec unum nummulum sacerdoti dabant ultra id quod lege ab eis exigere posset. Putabant fortasse quanto propius macie ad spiritum sine corpore accederet, tanto sanctiores pro ipsis preces fundere. Num haec esset eorum sententia nescio; certe mores ita indicabant.

Tandem excogitavit qua ratione eos castigaret.

Quodam die agricola ditissimus pagi geminos baptizandos habebat. Parochus, ut mos erat, ad convivium baptismale invitatus est; sed antequam infantes

baptizaret, non modo baptismi sed etiam sepulturae mercedem exegit. 'Sancti nos servent, pater!' exclamavit mater. 'De sepultura ne loquaris! Numquam vidi infantes qui maiorem vivendi spem prae se ferrent.' 'Neque ego,' respondit sacerdos, 'Deo laus. Nihilo tamen minus aliquando morientur; quippe et Adam filii sunt, non tui tantum, domina.

Quando autem morientur, nihil amplius solvendae sepulturae causa impendent; nam pretium iam solutum hisce tabulis inscribetur.' 'At aliquid tamen impendent,' inquit molitor, totius pagi dicacissimus atque nequissimus; uter vero omnium nequissimus esset Deus sciebat, nemo mortalis, ne carnifex quidem. 'Molitor, id nego,' ait parochus. 'At ego affirmo, sacerdos,' ille respondit.

'Vitam enim suam impendent.' Ad hanc a molitore quasi mola tritam facetiam, risu omnes effusi sunt; inter communem autem laetitiam mercedes persolutae et infantes baptizati sunt.

Cum vero pro infante proximi parochiani, deinde pro altero, denique pro omnibus, sepulturae pretium exigeretur, nisi locum in caelo amittere vellent, occulta indignatio per parochiam serpere coepit. Quodam igitur die clam congregati aedituum cum querela ad episcopum miserunt. Statim in miserum parochum fulmen decidit: medio prandio edictum accepit quo ad episcopi aedes accedere, libros parochiae ferre et crimina sibi obiecta refellere iubebatur. Tum sacerdos unde querela nasceretur intellexit.

Cibum in mensa reliquit, neque enim tum appetitus magnus erat; librosque sublatos tremens ad episcopum contendit.

Episcopus eum torvo vultu excepit atque accusationem recitavit. 'Reverendissime domine,' humillime respondit sacerdos, 'multa in me obiecta sunt an unum tantum?' 'Hoc unum,' respondit episcopus, iam aliquantum mitior. 'Primum, domine, factum confiteor.' 'Bene,' inquit episcopus; 'ita operam et tempus servamus. Nunc excusationem affer, si qua est.' 'Septem annos,' ait parochus, 'hanc parochiam rexi; quinquaginta infantes baptizavi, ne quinque quidem sepelivi.

Primum dicere solebam: Caelo gratias, saluberrimus est huius pagi aer. Sed cum tabulas diligentius perscrutarer, intellexi id semper ita fuisse; rei deinde causas scrutatus comperi ex iis qui Domfront nascuntur omnes paene, paucis admodum exceptis, Aquis ad patibulum duci. Ita non me tantum sed universam Ecclesiam mercedibus suis fraudant: suspensi enim sepulturae nihil solvunt, quoniam in aere sepeliuntur.

Quare, cum avaritiam eorum longa experientia nossem et viderem quam aegre unumquemque solidum Ecclesiae tribuerent, insidias avaritiae eorum struxi, quo a suspendio eos deterrere conarer. Sic avaritia avaritiae opposita, fortasse nonnulli malent in suo lecto honesti mori quam Ecclesiae pro nihilo pretium sepulturae concedere.' His auditis episcopus adeo risit ut lacrimae effluerent. Custodem ecclesiae interrogavit, qui tandem fateri coactus est nimis multos parochianos Aquis in eo exitio vitam finire.

'Itaque,' inquit episcopus, 'hoc institutum et meo et successorum meorum nomine probo. Valeat perpetuo, donec mores correxerint et in lectulis suis mori didicerint.' Postridie principes querelae, vultibus demissis, ad parochum venerunt. 'Pater,' inquiunt, 'semper nobis benignus fuisti, hoc uno negotio excepto; quaeso, ne propter rem tam exiguam inimicitiae maneant.' Et sacerdos: 'Filii mei, indignus essem qui vobis pastor essem, nisi iniuriam ignoscere possem. Ite in pace, atque liberos quam plurimos gignite, ut duplicatis mercedibus vester dilectus parochus famem effugiat.'

Saepe episcopus hanc fabulam narrare solebat, atque ita sacerdotis memoria apud eum vigebat. Tandem illum in parochiam honestiorem transtulit, ubi possit iis qui digni sunt poculum veteris Medocensis vini porrigere. Eorum sane non est innumerabilis multitudo.»

Subito Gerardus rem intellexit; id ipso vultu patebat.

«Ita est,» inquit hospes. «Ego ille sum sacerdos. Nunc intellegis cur dixi eos ad pristinas artes redire. Pro certo habeo successorem meum blanditiis adductum remissionem mercedis sepulturae concessisse. Bene fecisti quod ex illa parochia evasisti; et ego bene evasi.»

Tum parochi neptis parvula irrupit: «Avuncule, ponderatio parata est... O, hospes adest!» Et statim exsiluit.

Parochus sine mora surrexit, sed Gerardum dimittere noluit.

«Poculum denuo labiis admove, deinde mecum veni.»

In vestibulo ecclesiae aedituum invenerunt cum grandi libra atque ponderibus omnium magnitudinum. Nonnulli humiles cives stabant circum. Mox accessit mulier puerum aegrotum ferens, et ait: «Quamlibet gravis aut levis sit, polliceor me tantum farinae secalinae optimae Ecclesiae daturam quantum hic puer pendeat, si morbo liberatus fuerit. Vos, boni homines, pro hoc parvulo orate, simulque pro matre eius maerore atque cura oppressa!»

Puer in lancem impositus tam vehementer vagivit quasi non libra sed fons baptismalis esset.

«Animo bono esto, domina!» exclamavit Gerardus. «Hoc auspicium laetum est: vires huic puero supersunt quibus morbum expugnet.»

«Benedicta lingua quae id mihi nuntiat!» respondit misera mater. Puerum modo pensum ad pectus pressit, paulumque se subduxit, dum alia mulier infantem suum ad libram adducebat.

Subito magna vox imperiosa audita est: «Cedite, cedite! Locum domino date!»

Humiles homines in utramque partem recesserunt, quasi fluctus ingenti navi ariete sulcati. Intravit tum splendidissimo vestitu vir, cui pileus gemma topazio ad radicem pennae exornatus erat, tunica pelliciis pretiosis ornata, subucula serica, tibialia rubra, calcei in modum patinarum producti, gladius cui capulus adamantibus fulgebat vagina holoserica conditus, accipiter autem in manu sedebat: ipse dominus fundi. Se in lancem ita proiecit quasi non fundi tantum sed duodecim signorum caelestium dominus esset. Accipiter alis agitatis aequilibrium servare conatus est; retinuit tamen sedem, deinde connivit.

Dum aedituus maxima pondera in alteram lancem imponit, parochus Gerardo explicavit: «Dominus nuper gravissimo morbo ad mortem usque laboravit, et votum fecit se quantum pendeat in pane et caseo pauperibus daturum, Ecclesiae decimam partem accipienti.»

«Da veniam, domine: si baculo tuo alteram lancem ita premere pergis, aequilibrium librae perturbabis.»

Dominus subridens baculum sustulit, sed ei innixus est; parochus huic quoque rei comiter quidem sed firmiter restitit.

«*Mille diables!* Quid igitur cum eo faciam?» ille exclamavit.

«Dignare, domine, baculum ita porrigere ut ab utraque lance absit.»

Quod cum dominus fecisset, in eas ipsas insidias incidit quas Ecclesiae paraverat. Bonus parochus Gerardo in aurem insusurravit: «Cretensis incidit in Cretensem!» Quod ego sic intellego: astutus ab astuto superatus est. Deinde vultu officiosissimo ad nobilem conversus ait: «Si dominationi tuae displicet plenum pondus caelo tribuere, accipitrem servo committere potes; sic libram unam lucraberis.»

«Gratias ago pro consilio, sacerdos,» respondit vir magnus voce obiurgantis. «Egone propter miserrimam libram avem meam dilectam beneficio sanctae

Ecclesiae fraudem? Malo diabolum me domumque meam abripere quam avem istam, quocumque die anni!»

«Quam dulcis amor!» submurmuravit sacerdos.

«Inter volucrem et beluam,» respondit eodem modo Gerardus.

«Tace!» sacerdos perterritus insusurravit.

Pondus domini in tabulas relatum est; spero equidem atque credo caelum non eadem lance gratum eius animum pensavisse qua sanctuarii stips pendebatur.

Neque tamen existimet lector meus rerum antiquarum imperitus quicquam in hoc viro aut eius erga bonorum omnium largitorem grato animo singulare fuisse. Aliter enim mortem futuram intuemur, aliter morbum iam praeteritum. Accedit quod, quoties homines de pretio paciscuntur, eam pactionis partem sibi quaerunt in quam sol cadit: nihil refert utrum cum homine an cum caelo paciscantur.

Hac in re animo intimo idem nunc sumus atque ante quadringentos annos, nisi quod illi maiori quadam simplicitate agebant, quae eo clarius apparebat quod ea aetate rudiori corpus animo plus valebat, atque omnes affectus corporeis rebus exprimebantur. Homo flagellis paenitentiam agebat, globulis preces numerabat, cereis donis sanctos sibi conciliare conabatur, piscibus manducatis animam sanctificabat, in aquam frigidam immersus affectibus imperabat, ac Deo pro valetudine reddita gratias persolvebat panis et casei pondere certo definito: centenarium unum, lapides ponderarios duos, libras septem, uncias tres atque unum denarium ponderis.

Dum ego, qui raro et parum eleganter praedicare soleo, haec praedico, bonus parochus dominum fundi rogavit ut in ecclesiam ingrederetur atque statueret quid de abavo suo faciendum esset.

«Per sanctum Dei corpus! Quid? Eum effodistis?»

«Minime, domine; numquam enim sepultus est.»

«Ergone vetus illa fama vera fuit?»

«Adeone vera, ut operarii hodie ipsum sceletum erectum invenerint intra columnam quam reficiunt. Statim ad te nuntium misissem, nisi scivissem te huc venturum.»

«Ipse est! Certe ipse!» exclamavit abnepos, gressum accelerans. «Eamus senem videre. Hic adulescens peregrinus, ut opinor, est.»

Gerardus inclinato capite salutavit.

«Scias igitur abavum meum superbissimum fuisse. Cum iam moriturus esset, indignatus est quod sub pavimento templi una cum maioribus suis iacere deberet,

ut vulgus supra eum ambularet. Itaque, ut memoria tradit, filium suum, proavum meum, iure iurando adegit ut eum erectum in una ecclesiae columna conderet.» His verbis dictis vestibulum intraverunt.

«'Nam,' inquit ille, 'NULLUS HOMO VILIS SUPER VENTREM MEUM AMBULABIT.' Peste!» Dum haec loquitur, dominus baculo suo scite avertit calvariam quae ad eum subsiliens volvebatur: puer enim quidam media in navi ecclesiae eam tamquam pilam miserat. Qui puer, ubi quid fecisset animadvertit, ululans timore aufugit; at dominus calvariam in fugientem iratus coniecit. Sacerdos clamore exterritus brachium porrexit quo eum prohiberet, sed sero.

Parochus alte ingemuit. Et quasi hoc gemitu excitati essent maligni spiritus, grex puerorum ex occultis angulis subito exsiluit; quos nemo iam videbat, quamquam tanto strepitu per ecclesiam effugerunt quanto aves e denso nemore subita fuga evolant.

«O infantes pestilentissimi!» exclamavit parochus. «Vix operarii ad meridianum cibum discedunt, cum pueri ecclesiam implent. Utinam ossa nobilis domini non invenerint! Sed memini me sceletum sub tunica operarii abscondisse, et... Sancti nos defendant! Tunica sublata est.»

Quod parochus maxime metuerat, evenerat: infimae condicionis liberi nobilem illum antiquum superbe se gerentem ludibriis affecerant. Pueri enim de ossibus inter se certaverant, atque ea quibus in ludis rusticis uti possent in sinus condiderant.

«Excommunicabo eos,» rugiit parochus, «atque totum genus eorum!»

«Nihil moror,» inquit nobilis ille nequam, accipitrem manu permulcens. «Sat multa pars eius remanet per quam iurare liceat. In columnam reponite, reponite!»

«At certe, domine, vis ut ossa eius terra consecrata condantur atque pro anima illa misera superbiaque maculata missae celebrentur?»

Nobilis accipitrem permulsit.

«Quid ais, domine paroche? Minime. Res nimis vetus est: iam pridem e purgatorio exiit, sive sursum sive deorsum. Crumenam pro illo non solvam. Suo cuique cani dies venit. Valete, domini, vale, abave!» Haec locutus abibat lente, accipitri sibilans eumque blande tractans.

Sacerdos abeuntem maesto vultu prosecutus est.

«Cretensis incidit in Cretensem,» maerens inquit. «Iam duodecim saltem missas ab eo impetraturum me esse putabam.

Nec tamen ipsum reprehendo, sed illum inutilem puerum qui calvariam maioris eius ad nos evolvit. Quis enim abavum suum venerari potest, si capite eius pilae ludus agatur? Decet tamen nos meliores eo Christianos esse.» Itaque ossa reverenter collegerunt, et parochus ea sub clave condidit; operarios autem, qui iam in ecclesiam redierant, vetuit columnam iterum claudere, antequam minis ecclesiasticae censurae omne illius nobilis ossiculum recuperasset. Tum Gerardo sacellum quoddam in ipsa ecclesia celeberrimum ostendit.

Ante sacellum solita munera, cerei aliaque eiusmodi, collocata erant. Inter ea simulacrum accipitris ex cera factum conspiciebatur, tam artificiose expressum pictumque ut veram avem etiam oculis repraesentaret. Gerardus illud statim animadvertit et magnopere laudavit; parochus adsensus est. Tum Gerardus quaesivit: «Num sanctus iste aucupium adamavit?»

Parochus eius simplicitatem risit. «Minime: cera effictus accipiter est. Si quis generosi generis avem habet quam nullo modo domare possit, imaginem eius ex cera faciendam curat, quam cum munere ad hoc sacellum mittit. Deinde sanctum precatur ut animum avis contumacem emolliat et, sicut cera mollis est, ita ad disciplinam facilem reddat. Haec est hominum opinio, neque mihi prorsus absurda videtur.»

Gerardus adsensus est. «At, heu, reverende pater, si ego sanctus essem, columbae innocenti potius quam accipitri crudeli, qui eam dilaniat, favere mallem.»

«Per sanctum Dionysium, recte dicis,» respondit parochus. «Sed, *que voulez-vous?* Sancti benigni sunt: ipsi quoque carne induti fuerunt, humanamque infirmitatem et ineptias norunt. Hunc accipitrem episcopus Avenionensis misit.»

«Quid? Episcopine in hac regione accipitribus venantur?»

«Omnes prorsus. Omnes nobiles accipitribus venantur, atque avem in manu perpetuo portant. Quin abbas noster vicinus et dominus ille qui modo a nobis discessit per biennium inter se de eo certaverunt utrius accipiter ad dextram altaris in ipso illo altari sederet. Uterque enim locum dextrum suae avi vindicabat.»

«Quanta sacri loci profanatio!»

«Minime, minime! Scis nos eos iubere chirothecam atque accipitrem deponere cum sacram Eucharistiam sumunt. Chirothecas gemmis ornatas servo aut alicui homini humili tenendas committunt; aves autem dilectissimas nullo loco nisi ipso altari deponere volunt.»

Tum Gerardus quaesivit quomodo lis accipitrum composita esset.

«Abbas, ut Ecclesia erga laicos solet, cessit. Veteres enim libros scrutatus repperit sinistram partem honoratiorem esse, quippe quae re vera dextra sit, cum altare ad orientem pertineat, frontem tamen ad occidentem vertat. Ita domino illi partem quasi dextram concessit, sibi vero eam partem quae dextra re ipsa erat servavit. Sic semper, salva tua reverentia, Ecclesia nobilitatem laicam arrogantem sollertia superat.»

«Immo, pater, Ecclesiam veneror: in monasterio educatus sum, omniaque quae habeo et sum sanctae Ecclesiae debeo.»

«Ah, inde igitur nascitur illa benevolentia qua te subito prosequi coepi. Gratiosus es iuvenis. Veni ad me quotiens voles.»

Gerardus haec verba pro signo accepit sibi iam abeundi potestatem fieri. Id quoque ipse cupiebat, nam scire ardebat quid Dionysius interea vidisset atque egisset. Sacerdotem reverenter salutavit, ex ecclesia exiit, atque ubi primum extra conspectum erat, quantum viribus potuit currere coepit. Sed angulum viae celeriter circumagens in amplissimum quendam ventrem incurrit; cuius dominus Gerardum arripuit, ne ipse concussu prolapsus caderet, neque tamen, ubi firmo gradu stetit, dimisit.

«Dimitte me, homo,» inquit Gerardus.

«Minime. Captivus meus es.»

«Captivus?»

«Ita est.»

«Quam ob rem, per caelum?»

«Quam ob rem? Propter artem magicam.»

«ARTEM MAGICAM?»

«Artem magicam.»

CAPUT XXXVII

Rei, manibus post tergum vincti, duas horas in foro publico stare iussi sunt, ut, si quis eorum vel unum ex iis ob alia scelera agnosceret, id apud iudices testimonio confirmare posset.

Per totum tamen tempus steterunt, neque quisquam novi quicquam in eos protulit. Nec mirum: erant enim nocturnae aves, sanguisugae quaedam, quae

tenebris opertae in viatores itineribus fatigatos, plerumque peregrinos, grassabantur.

Iam vero, cum inde iam deducerentur, subito ex turba clamor horrendus auditus est. Mulier quaedam, oculis paene e capite salientibus, unum ex eis digito monstravit; sed priusquam loqui posset, animo relicta concidit.

Tum viri feminaeque circa eam constipati sunt, alii ut auxilium ferrent, alii mera curiositate. Ubi paulatim ad se redire coepit, de eo quem monstravisset inter se coniecturas faciebant.

«Illum digito ostendit.»

«Minime; hunc potius.»

«Neutrum,» inquit alius, «sed istum carnificis candidatum, cui capilli collo circumdati sunt.»

Ceteris coniecturis finem imposuit misera ipsa. Vix enim sensus receperat, cum in cauponem, leaenae instar, impetum fecit.

«Filia mea! Homo! Homo! Redde mihi filiam!» Arripuit deinde capillos illos aureos nitentes, quos ministri collo eius suspenderant, avulsosque a collo innumeris osculis cooperuit. Mox, cum mens misera paulisper ex perturbatione emersisset, ex ipso illo indicio filiam amissam mortuam esse intellexit. Subito igitur humi corruit, super capillos miserabiliter vociferans et singultans. Quo viso omnis turba uno immani fremitu in sicarium ruit. Ibi brevi vita eum deseruisset; nam illa aetate nemo fere non mortem ad cingulum gestabat.

Sed Dionysius confestim gladium strinxit et «*A moi, camarades!*» conclamans multitudinem propulsavit. «Qui hunc digito tetigerit, morietur.» Alii sagittarii ei adfuerunt, aegreque effecerunt ut captivus inviolatus maneret, dum Dionysius eos qui sanguinem eius poscerent compellat.

«Qualis, quaeso, haec ultio est? Adeone insanitis ut hominem a supplicio rotae eripiatis et tam nequam bestiae facilem mortem tribuatis?»

Plebs ferro sagittariorum potius quam Dionysii verbis repressa est; interdum tamen oculis ardentibus fremitus edebat. Quod magistratus municipales animadvertentes concurrerunt et, una cum sagittariis praesidio facto, reos prudenter in carcerem reduxerunt.

Vulgus pariter et ministros et captivos exsibilavit. Dionysius, ubi illos tuto inclusos vidit, ad diversorium «Cervi Albi» contendit, in quo Gerardum reperturum se sperabat.

In via duas puellas conspexit ad fenestram superioris tabulati opus facientes. Salutavit; illae subriserunt. Sermonem conseruit. Moribus erant expeditae, genis rubicundae.

Ad epulas eas in «Cervum Album» invitavit. Recusaverunt. Ille repulsam patienter accepit. Consenserunt. In tam iucunda societate infelicis Gerardi penitus oblitus est. Gerardus interea in carcerem ducebatur; sed in itinere, animo aliquantum recepto, repente constitit et cuius auctoritate comprehensus esset sciscitatus est. «Vicepraefecti,» respondit apparitor.

«Vicepraefecti? Heu! Quid ego peregrinus contra vicepraefectum admisi? Nam hoc de magia crimen praetextum esse oportet. Non magus sum, sed pauper adulescens honestus, longe a patria mea profectus.»

Tam incerta defensio apparitori displicuit. «Iacobe,» inquit, «ostende ei mandatum comprehendendi.»

Iacobus tabellas ambabus manibus tenuit, intervallo quattuor pedum et semissis a Gerardi oculis; simul apparitor ille vasti corporis captivum subito artius prehendit. Uterque enim sollicitus erat ne reus instrumentum eriperet, cui vim quandam superstitiosa religione tribuebant.

At captivus miser ne cogitaverat quidem id tangere; dubitari poterat an forcipe admota id attrectaturus fuisset. Cervicem tantum protendit atque legit. Tum summa admiratione comperit vicepraefectum qui mandatum subscripserat esse illum ipsum benignum decurionem. Animum recepit atque erratum esse asseveravit. Sed, cum custodem non commoveret, postulavit ut ad decurionem duceretur.

«Quid de hac re censes, Iacobe?»

«Fieri non potest. Nullum accepimus iussum ut eum coram domino statuamus. Mandatum lege!»

«At, quaeso, viri boni et humanissimi, quid mali inde nascetur? Utrique vestrum singulos aureos nummos, quos scuta vocant, dabo.»

«Quid nunc censes, Iacobe?»

«Hem! Nullum quoque mandatum accepimus ne eum coram domino statuamus. Mandatum lege!»

«Dicamus igitur nos ad carcerem per aedes domini ituros.»

Convenit. Pecuniam acceperunt, Gerardumque monuerunt magnum sibi beneficium ab eis tribui. Intellexit ille eos non modo multum argenti, sed etiam

aliquid gratiarum exspectare. Utrumque eorum appetitum explere conatus est; sed gratiarum verba in faucibus haerebant. Fingere enim non satis callidus erat.

In conspectum decurionis adductus, corde paene in ore palpitante, voce titubante quaesivit quid, ex quo Manonem et Dionysium eadem illa camera deduxisset, commisisset quo eius offensam mereretur.

«Nihil, quod sciam,» inquit decurio.

Ubi autem scriptum ei ostensum est, confessus est se prima luce subscripsisse. «Senesco iam, memoriaque me fallit. De puella illa disputantes criminis tui prorsus obliti sumus; nunc autem recordor. Recte omnia. Tu ille es quem propter magicas artes comprehendendum curavi. Mane! Priusquam in carcerem abducaris, audies quid accusator dicat. Tu, curre atque eum accerse.»

Accusatorem apparitor non statim repperit. Itaque decurio morae impatiens Gerardo summam criminis aperuit: eum cadaver igne diabolico inflammavisse, quod arderet quidem, neque tamen consumeretur. «Quod si verum est, adulescens, tui me miseret: nam procul dubio lignis pineis in ipso foro Novicastri combureris.»

«O domine, per misericordiam tuam obsecro, permitte mihi cum reverendo parocho colloqui.»

Decurio contra suasit. «Gravius magos Ecclesia quam civitas persequitur.»

«At ego, domine, innocens sum,» inquit Gerardus, voce inter fremitum et gemitum media.

«O, si tu te innocentem esse putas ... Apparitor, duc eum ad parochum; sed cave ne tibi elabatur. Innocens, ait!»

Parochum invenerunt tunica simplici indutum, qui vehiculum unius rotae reficiebat. Gerardus omnia ei narravit, miserabiliter auxilium implorans. «Quod paululum phosphori ad me contra sicarios defendendum, quos ipsi mox suspendent, adhibui, idcirco suspendere me volunt!»

Bene mago nostro cessit quod iam antea universam rem parocho exposuerat. Ita enim vir prudens causam suo commodo instructam tenebat; magistratus contra eam plane perverse apprehenderant. Sacerdos vultu gravissimo dixit: «De hac re tam infelici seorsum te interrogare debeo.» In cubiculum interius eum duxit, apparitoremque iussit foris ostium custodire, paratum intrare si vocaretur.

Apparitor ille corpore ingens extra ianuam trepidus stetit, exspectans ut conclave subito evolaret, foetore sulphuris relicto. At ubi soli erant, sacerdotis frons ilico remissa est atque ad solitum ingenium rediit.

«Age, ostende mihi huius artificii rationem,» inquit, cupiditate discendi incensus.

«Non possum, pater, nisi locus obscuratur.»

Parochus fenestram tabula lignea celeriter occlusit. «Age nunc!»

«Sed cui rei illud admovebo?» inquit Gerardus. «Nulla hic mortui facies est; haec enim tantum horrorem incussit.» Sacerdos per obscurum exploravit. «Euge! Ecce simulacrum; sanctus est quem patronum colo.»

«Absit hoc, per caelum! Sacrilegium foret.»

«Nugae! Num id postea abstergi non potest?»

«Potest; sed invito animo tantam in sanctum libertatem sumere audeam,» respondit magus.

«Nugas agis!» theologus ait.

«Quamquam, si huic sancto id admoveam, facile perspicies, reverende pater, nihil ibi esse artis satanicae.»

«Fortasse id ipsum spectabam cum id suaderem,» parochus astute respondit.

Hac venia accepta Gerardus oculos naresque simulacri phosphoro collustravit, adeo ut parochus expavesceret. Tum capillos hinc inde micare fecit, postremo totam faciem luminis instar vermis noctu lucentis splendescere.

«Per beatam Virginem!» exclamavit parochus. «Res mira sane est; neque miror illos te magum credidisse, cum mortui faciem ita ignitam conspexerint. Nunc mecum veni!»

Tunicam canam et latum pileum induit; paucis post minutis ambo coram decurione steterunt. Ad latus eius, animum eius veneno inficiens, accusator astabat, mirabili habitu: tibialibus calceisque rubris, veste nigra caeruleis limbis distincta, pileo in acumen utrinque sublato.

Salutato decurione, parochus ad eum conversus est et hilari vultu ait: «En, Mangi, rursus in opere es, innocentibus garrulitate tua mortem allaturus! Age, domine, vetus haec est fabula: duo eiusdem artis artifices vix concordes esse possunt.

Ecce Mangis, qui magiam se profiteri gloriatur, quique hac ipsa nocte se Satanae vendiderit, nisi Satanas tam stultus esset ut emeret quod gratis possidere potest. Hic igitur Mangis, qui magus esse vult sed nihil est nisi circulator fallax, magiae accusat adulescentem probum, qui arcano quodam chemiae artificio, mihi cunctisque clericis noto, adversus sicarios se defendit.»

«At non est clericus, ut talibus mysteriis se immisceat,» obiecit decurio.

«Plus clerici quam laici habet,» respondit parochus paratissimus, «quippe in monasterio educatus atque minoribus ordinibus initiatus. Quare tu, magice, accusationem continuo revoca!»

«Id non faciam, reverende pater,» Mangis constanter respondit. «Magus quidem sum, sed albus, non niger. Cum Satana nullum foedus pango; immo perpetuum contra eum bellum artibus honestis necessariisque gero. Numquam sacramenta profano, ut faciunt nigri magi; neque in felem mutatus sanguinem infantium, ne spiritum quidem eorum, exsugo, neque mortuorum corpora flammis accendo.

Agricolis tantum dico quando pecora vel gallinae malis spiritibus teneantur; qua lunae aetate secale serendum sit; quibus mensis diebus faustum sit puellas ambire aut boves vendere, et similia. Ante omnia artem qua nigros magos detego exerceo, sicut totam illam turbam detexi quae proximo anno Doli combusta est.»

«Ita vero, Mangi. Sed quem exitum habuit praeclarus ille ignis quem lingua tua excitavit?»

«Cineres eorum ventis sparsi sunt.»

«Immo fabula tua hunc habuit exitum. Senatus Divionensis causam postea diligenter inquisivit atque comperit illos non magos, sed cives bonos pacificosque fuisse. Quin etiam hebdomade superiore pro animabus eorum missas celebrari atque in septem Burgundiae oppidis ludos sacros et fabulas expiatorias agi iussit. Sed neque illa omnia cineres in viros mulieresque redigere possunt.

Haec apud nos consuetudo viget: cum innocentem necaverimus, falsorum nebulatorum, qualis tu es, vocibus decepti, non nostras aures nimis credulas, sed linguam mendacem quae nos decepit culpamus. Cogita igitur uno meo ad episcopum verbo fieri posse ut propius quam ullus sceleratus adhuc vivus expertus sit pinorum ardentium odorem sentias, et fumi nube ad eum deferaris cuius cor in pectore geris. Nam vox diaboli Latine falsum accusatorem significat; eius quoque colores gestas.»

Haec dicens parochus baculo Mangem designavit.

«Verum hercle!» inquit decurio. «Nam ruber et niger mali daemonis colores sunt.»

Iam vultus candidi illius magi non minus pallidus erat quam vestis eius coloribus igneis splendebat; tanta autem inter vultum vestemque erat coloris discrepantia, ut picturam videre crederes. Balbutiens ait: «Sanctam Ecclesiam

eiusque voluntatem veneror. Licet illi, quantum ad me pertinet, totum coemeterium cum omnibus quae ibi sunt accendere; accusationem revoco.»

«Tum te ipsum hinc remove,» vicepraefectus ait.

Ubi ille discessit, sacerdos decurioni comiter exposuit accusatum illam rem chemicam a sancta Ecclesia accepisse, atque eidem reddidisse, cum totam sibi tradidisset.

«In bonis igitur manibus est,» respondit decurio. «Adulescens, liber es. Tu vero, reverende pater, memento mei in precibus tuis.»

«Id tibi promitto. Hem! Vicepraefecte, civitas iam tribus mensibus et amplius quattuor francos argenteos mihi debet.»

«Solventur, paroche, antequam haec hebdomas effluat.»

Ita Ecclesia atque res publica optima inter se concordia discesserunt. Ubi in publicam viam redierunt, Gerardus sacerdotis manum arripuit osculatusque est.

«O domine! O reverende pater! E rogo me servasti. Quid dicam? Quid agam? Quid ...»

«Nihil, stulte puer. Beneficium sibi ipsi pretium est. Attamen ... hem ... vellem equidem hoc me sine mendacio fecisse. Falsum loqui sacerdotem minime decet.»

«Mendacium, pater?» Gerardus obstupuit.

«Nonne me audivisti dicentem te illum ipsum phosphorum mihi tradidisse? Quod verbum temerarium quindecim dierum paenitentia mihi expiandum erit.» Parochus suspiravit; in oculis autem callidus quidam risus micabat.

«Minime, minime!» Gerardus ardenter exclamavit. «Absit hoc! Nihil falsi dixisti, pater; probe enim sciebas phosphorum tuum esse, atque nunc tuum est.» Et vasculum sacerdoti in manum inseruit. «Sed, heu, munus hoc nimis exiguum est. Nonne aliquid e mea crumena in sanctae Ecclesiae usum accipies?» Simul oculis gaudio nitentibus crumenam porrexit.

«Nequaquam,» parochus breviter respondit, manibus propere post tergum reiectis. «Ne teruncium quidem. Pro pudor! Pauper es et exul. Quin potius cotidie meridie apud me pransum veni; iam enim cor meum erga te incaluit.» His dictis subito discessit, manibus post tergum iunctis.

Manus vero ei pruriebant.

Sed frustra pruriebant.

Nam et cor suum habet Rubiconem, quem non facile transeat.

Gerardus ad diversorium festinavit, ut Dionysium sollicitudine liberaret, quam tam diuturna et inexplicabilis absentia certe effecisset. At invenit eum placidissime sedentem, tesseris ludentem cum duabus puellis moribus solutis genisque rubentibus.

Gerardus aegre tulit. «*N'oubliez point la Jeanneton!*» inquit, rubore suffusus.

«Quid de illa?» inquit Dionysius hilariter, tesseras agitando.

«Illa dixit: *le peu que sont les femmes*.»

«Ita dixit? At vos, puellae, quid ad haec dicitis?»

«Dicimus nullos mulieribus maledicere nisi quos aetas aut deformitas aut stultitia impediat quominus mulieribus placeant.»

«Stultitia, inquis! At viri sapientes neque tam stulti sunt ut illis placeant, neque tam insani ut placere studeant,» Gerardus superciliose respondit. «Sed socium meum alloquor, non vos, ranae impudentes, quae primo congressu cum viro tantam familiaritatem sumitis.»

«Perge praedicare, comes; in capita nostra unum aut alterum proverbium mitte. Scitote, puellae, hunc Salomonem ipsum esse proverbiorum; proverbia pro lacte a nutricibus accepisse credas.»

«Utinam amicitia tua in proverbium abeat!» retorsit Gerardus. «Amicitia, quae uno conspecto muliebri amictu statim dilabitur.»

«*Malheureux!*» Dionysius exclamavit. «Ego globulos tantum iacio, tu pugiones remittis.»

«Utinam vero remitterem,» respondit Gerardus. «Vale.»

«Quam ferus est parvus iste!» dixit una e puellis.

Gerardus aperta ianua caput rursus intulit. «Proverbium excogitavi,» inquit maligne.

«*Qui hante femmes et dez*,»

«*Il mourra en pauvretez*.»

«Tenete!» Hoc antiquae sapientiae fulmen cum emisisset, ianuam iratus vehementer clausit, ne quis ex iis respondere posset.

Iam sollicitudinibus suis aliquantum exhaustus ad cauponem descendit, panis frustum et vini poculum petitum. Caupo autem vinum non nisi lagenis singulos sextarios continentibus vendere se dixit. Age, lagenam accipiet. Sed ubi quod lagena continebat cum magnitudine ipsius comparavit, miram discrepantiam animadvertit. Itaque vas curiosius perscrutatus est atque invenit vitrum ad

collum tenuissimum esse, ad fundum autem praeter naturam crassum; id statim cauponi demonstravit.

Caupo superbe respondit se lagenas non fabricare neque de forma earum ullam rationem se reddere debere.

«Mox videbimus,» inquit Gerardus. «Hunc tuum sextarium ad vicepraefectum deferam.»

«Ne facias, obsecro te per caelum!» exclamavit caupo, repente mutato sermone. «Semper hospitibus satisfacere cupio. Si forte sextarius hic iusto minor est, eum alterumque simul tribus solidis vendam, non singulos binis.»

«Fiat. Miror tamen te, tanti diversorii dominum, talibus fraudibus uti. Quin ipsum vinum fontanae aquae nimis sapit.»

«Mi iuvenis,» inquit caupo, «nos hic viatoribus guttura non secamus, sicut in plerisque aliis cauponis. Ceterum id tibi satis notum est. ‹Cervus Albus› non leo est neque ursus. Hic, si quid per vim rapitur, ab infelici caupone rapitur. Quomodo igitur vivere posset, nisi eos paucos qui solvunt leviter falleret?»

Gerardus universam rationem ab ipsis radicibus improbavit. Honesta mercatura, aiebat, ex lucris modicis atque emptionibus venditionibusque crebris constare debet: nec fallere nec falli.

Caupo ad hanc imaginem suspiravit. «Sic fortasse in caelo diversorium regeres, non in Burgundia. Cum pedites ad bellum euntes in meas aedes hospitio recipere cogor, quomodo non damnum accipiam? Singulis in diem duo solidi stipendii dantur; totidem ex cibis consumunt, bibunt praeterea. Quaestores indulgentiarum bene mihi volunt; sed peregrini sacris locis adeuntes atque viatores voti causa profecti quid mihi afferunt? Damnum, per Deum! Cantores et histriones hospites alliciunt, ideoque se nihil pro victu aut cubiculo debere affirmant, nisi pro potu.

Ex monachis saecularibus neque lucrum neque damnum accipio. At fratres nigri et cinerei paupertatem quidem, non tamen famem, professi sunt: luporum instar devorant, misero cauponi praeter preces nihil reddunt, fortasse ne preces quidem; quis enim scire potest? Patris mei temporibus nuptiarum convivia nobis quaestui erant. Nunc autem nobiles aedes suas, argentea vasa, scyphos et cochlearia quibuslibet honestis sponsis conducenda praebent; eo etiam opifices cum sponsis atque omni nuptiali pompa conveniunt.

Ad nos iam non veniunt. Nec satis sellarum vasorumque haberemus tantae multitudini, quae vel in humillimis nuptiis per hebdomadem totam epulatur, bibit saltatque. Patris mei aetate proceres vinum non nisi doliis vendebant; nunc etiam

per praeconem in foro singulis parvis mensuris distrahere permittuntur. Quomodo cum illis certemus? Illi vinum gignunt; nos a cultoribus emimus. Supersunt quidem conventus eorum qui mortem violentam inquirunt: inde lucrum honestum sperares; sed caro semper absumpta est priusquam convivae satiati sint.»

«Maiorem ciborum copiam comparare deberes,» suadebat auditor.

«Leges non sinunt. Prima fori hora nobis mercari vetitum est; itaque cum advenimus, cives omnia praeter vilissima emerunt. Praeterea plus quam tres modios farinae simul emere prohibemur, cum nundinae semel tantum singulis hebdomadibus agantur. Laniones autem pecudes nobis mactare nolunt, nisi pecunia corrupti fuerint.»

«Forti animo esto,» Gerardus benigne respondit. «Omnis negotiator alicubi calceo premitur.»

«Ita, sed non tam graviter quam nos. Calceus noster non solum urget, sed toto latere depravatus nos claudicare cogit. Hoc accipe: si mercatoribus a quibus farinam, carnem vinumque emimus non solvimus, nos in carcerem conicere possunt, ubi maneamus donec solvimus aut moriamur. At nos eos qui eadem alimenta a nobis emunt incarcerare non possumus. Equum viatoris pro debito retinere licet; sed ubi, quaeso? In nostro stabulo, nostro sumptu tantum edentem ut nos ad inopiam redigat.

Quin etiam ipsum viatorem detinere possumus; sed ubi? In carcere? Minime, in nostris aedibus, ubi eum gratuito pascere et hospitio accipere cogimur. Num bonam pecuniam post malam eiciamus? Gratias ago; malo eum cum mala peste abire. Omnium hospitum nostrorum honestissimi latrones sunt. Neque nimis curiosi sunt quam formam poculum habeat neque rationes cauponis diligenter scrutantur; cum illis pecunia, quemadmodum venit, ita discedit.

Liberaliter quoque profundunt, cum nesciant an unaquaeque potatio postrema sit futura. At latronum investigatores, pro eo quod hoc pulchrum exemplum imitentur, miserum cauponem perpetuo spoliant. Ubi honesti viatores vel nobiles ad ostium nostrum descendunt, veniunt praefecti ministri, qui eos suspectos simulant et corpora chartasque explorare minantur. Ne hospites tali iniuria afficiantur, caupo vinum et carnem profundere cogitur. Deinde publicani veniunt pondera mensurasque inspiciendi causa; eorum quoque ora carne et vino obturanda sunt. Vectigalia urbana,

vectigalia regia, vectigalia senatus: totum examen, singulis lupi in ventre, spongiae in faucibus latent. Monachi, fratres, peregrini, palmarum gestatores, milites, publicani, praefecti eorumque ministri, debitores plane improbi: quomodo contra hos omnes ‹Cervus Albus› cornibus pugnabit? Cum nos ad nos defendendos gulae nullius viatoris secemus, sicut ‹Cygni›, ‹Rosae›, ‹Aprorum Capita›, ‹Leones Rubri›, ‹Aquilae›, ‹Lunae›, ‹Stellae› atque ‹Mauri› faciunt, quomodo pro sextario vini sextarium integrum dare possumus? Omnia praeterea tam cara facta sunt!

Nam, adulescens, nullum panis pondus librae aequale vendo quin mihi tribus bonis denariis aeneis constet, cum duodecim denarii solidum efficiant. Sextarius vini, doliis empti, quattuor denariis constat; sacculus carbonum binis solidis, intra diem consumendus. Duo perdices quinque solidis! Quid hoc censes? Audivistine simile quicquam? Quinque solidi pro duobus animalculis nihil nisi ossa et plumas habentibus! Duo columbi triginta denariis. Haec ipsa est pernicies! Nec nobis pretia una cum nundinarum pretio augere licet. Minime vero!

Dico tibi calceum nostrum ex una parte depravari atque adeo urgere ut lacrimas oculis exprimat. Pro sinapi, pipere, sale, lignis ad ignem nihil exigere licet. An nos haec gratis accipimus? Candela singula libra solidum constat; sal quinque solidis lapidis pondere, piper quattuor solidis libra, sinapi viginti denariis sextario. Caro cruda in veru coquendo minuitur; num haec imminutio nihil mihi constat praeter ipsum pondus amissum? Quid vero coquae meae mercedis solvi credis? Numquam conicies: CENTUM SOLIDOS IN ANNOS SINGULOS, ITA VIVAM!

Ministro autem mensarum triginta solidos, praeter dona quae ab hospitibus capit. Ille multo ditior est quam ego. Ac nobis, praeter direptionem, etiam contumeliae ferendae sunt. Proxima dominica ad ecclesiam ivi, quem locum raro frequentare soleo. Nonne parochus in caupones atrociter invectus est? Fateor eum omnia artificia reprehendisse, uno excepto, quod luxuriae, superbiae desidiaeque proverbio notatum est, clericorum scilicet.

Attamen ceteros ordines laicorum quasi pluma tetigit, caupones vero tauri neruo flagellavit: impii propter hoc, impii propter illud, maxime vero impii quia missae tempore fores aperimus. At lex ipsa cogit nos omni hora recipere peregrinos ex aliis oppidis venientes, sive sistentes sive pertransientes: verba legis ipsa refero.

Si eos recusamus, vel dum missa celebratur, apud praefectum multari possumus. Quod si civis quidam cum veris viatoribus clam intraverit, num nostra

culpa est? Omnes se lassos peregrinos esse iurant. Num omnes hominum facies in tanta urbe nosse possum? Itaque si legi paremus, animas nostras periclitari dicunt; sin non paremus, exigue crumenae nostrae duobus foraminibus exhauriuntur, multa scilicet et amissis hospitibus.»

Homo, cum de se ipso communiter narrat, rivulo garrulo similis est; cum de iniuriis sibi illatis, flumini fulgenti.

«Labitur et labetur in omne volubilis aevum.»

Feliciter igitur lectoribus meis, quamquam non omnibus ibi praesentibus, orator ille iniuriarum pleno cursu interruptus est. Alter enim vir in ipsas eius querelas irrupit, recentis iniuriae beneficio superior: iniuriae, ut ita dicam, etiam ferventis. Erat Dionysius, qui maledicta fundebat et se spoliatum esse clamabat.

«Transieruntne hinc meretrices illae? Quaenam sunt? Ubi habitant? Crumenam mihi et quindecim nummos aureos abstulerunt! Clamorem tollite, persequimini! O perfidae! O viperae! Omnia ista diversoria vera *guetapens*, id est insidiae viatoribus positae, sunt.»

«En vides!» ad Gerardum exclamavit caupo.

Gerardus eum obsecravit ut animum placaret atque quo modo res evenisset exponeret.

«Primum altera nescio qua causa simulata exiit; aliquanto post altera abiit, quasi illam reductura. Ubi neutra rediit, manum ad crumenam admovi vacuamque inveni. Ingratae mulieres! Permittebam eis tesseris tam celeriter vincere quam volebant; sed tesserae dolo paratae haud satis celeriter lucrum afferebant: totam pecuniam uno impetu ungulis abripere maluerunt.»

Gerardus ad decurionem continuo eundum esse censuit, ut ministri ad puellas quaerendas mitterentur.

«Ego vero non ibo,» inquit Dionysius. «Legem odi. Ita igitur, ut venit pecunia, abeat.»

Gerardus causam ita deserere noluit.

Caupone submonente, Dionysium secum ad praefectum militarem vi traxit. Ille caput movit. «Nulla nobis vestigia sunt huiusmodi mulierum quae nonnumquam tantum furantur, ceterum honestissime acu operantur, donec stultus aliquis facilem praedam offerens eas tentat; tum eum detondent.»

«Eamus,» furens exclamavit Dionysius. «Sciebam quam parum cives isti in rebus angustis mihi profuturi essent!» Ita iratus discessit.

«Iam e civitate profugisse videntur,» dixit Gerardus.

«De hoc ne verbum quidem facias, si amicitiam meam magni aestimas. Quinque aureos apud praefectum depositos habeo; decem autem, feliciter, apud Marionem reliqui. Alioquin perfidae illae etiam extremam pennam e nido meo abripuissent. Quid ita os diducis? Immo male facio quod iram in te effundo. Omnia tibi narrabo; prudentior es quam ego. Quid ad ostium antea dixisti? Nihil refert. Age igitur, illi Marioni matrimonium obtuli.»

Gerardus rei novitate plane attonitus est.

«Quid? Quid illi obtulisti?»

«Matrimonium. Adeone mirum est puellae nuptias offerre?»

«Mira res est puellae prorsus ignotae in itinere obviae nuptias offerre.»

«Non adeo stultus sum ut tu existimas. Triticum inter tot paleas animadverti. Sciebam me honestis rationibus eam obtinere non posse; itaque rationem minus honestam temptavi. ‹*Mademoiselle*,› inquam, ‹non soleo uxorem ducere; sed virtutibus tuis captus hanc semel exceptionem facio: dignare hanc manum meam accipere.›»

«At illa manum tibi ad aurem admovit.»

«Minime. Immo vero ... Tu simia es parva atque inverecunda! Scito hic, ubi neque Hollandia neque alia barbara regio est, humanitatem humanitate pensari. Ait illa, velut rosa rubens: ‹Miles, sero venisti. Alter ille pulchritudine te ne minima quidem ex parte aequat; sed iam pridem me amat.›»

«‹Ille? Quis ille?›»

«‹Alter ille.›»

«‹Quis alter?›»

«‹Ille qui non sero venit.› Sic omnes istae amatae loquuntur, lupae potius quam amicae. Mens earum saltu procedit. Num verba acie instructa disponere putas? Linguae nimis properant. Ait: ‹Non eum amo; non ita ut amor dici possit. Sed ille me amat, et vehementer; quare mori malim quam ei dolorem afferre. Ita plane.›»

«Ego vero illam eum revera amavisse puto.»

«Quis dubitat? Id enim dixit, per ambages quidem, ut solent, atque ‹non› pro ‹ita› usurpans. ‹Spero vos simul felices futuros,› inquam.»

«Sermo alius ex alio natus est. Denique, cum manum suam mihi dare non posset, consilium dedit: ut partem pecuniae apud iuvenem cauponam deponerem. Ita, ubi improba societas me exhausisset, saltem quod ad reditum satis esset haberem. Ego dixi consilium eius me melius facturum: apud ipsam deponerem.

Rubuit. ‹Cogita,› inquit, ‹quid facias: ancillae cubiculares parum bonae famae sunt in rebus pecuniariis.› ‹Diabolus non tam ater est quam pingitur,› respondi.

‹Periculum faciam.› Ita quindecim nummos aureos apud eam deposui.»

Gerardus suspiravit. «Utinam illos umquam recipias. Mirum quam magno honore sexum illum prosequaris, cum primae obviae tantum credas. Equidem pauca de mulieribus scio; unam tantum vidi quam aeque ac te amare possem. Sed veteres profecto rem intellexerunt, atque mulieres parvi habebant.

‹Levius quid femina?› inquiunt; quod idem est ac Gallicum illud quod Jeanneton canebat: ‹*Le peu que sont les femmes*.› Vide etiam quam graviter senes nostrorum temporum, ubi libido oculis non iam obstat, de mulieribus iudicent; decurionem illum, exempli causa.»

«O noviciorum novicissime!» Dionysius exclamavit. «Num non intellexisti cur senex ille stultus tantas in miseras mulieres contumelias congerat? Ex tot milibus mulierum, quas omnes detrectat, una olim alium virum illi praetulit, et decem contra unum certum est eam recte elegisse. Propter unius mulieris illud iudicium toti pulchriori generis humano maledicit; quo quid demonstrat? *Le peu que sont les hommes*.»

«Video te mulierum causam acriter tueri,» Gerardus subridens dixit. Mox autem serio rogavit cur haec omnia antea sibi non narravisset.

Dionysius risit. «Si puella ‹ita› respondisset, continuo dixissem. Sed militum haec est lex: clades nostras numquam promulgamus; mirum est si, quotiens repulsi sumus, victoriam non praedicamus.»

«Verum istud est,» inquit Gerardus. «Ego ipse, quamvis adhuc iuvenis, saepe vidi post magnum proelium duces utriusque exercitus ad proximam ecclesiam procedere, ut singuli de victoria sua ‹Te Deum› canerent. Aptius, opinor, ‹Te Martem›, aut ‹Te Bellonam›, aut ‹Te Mercurium› canerent; Mercurius enim mendaciorum deus est.»

«*Pas si bête*,» Dionysius laudans respondit. «Oculos habes; turrim ecclesiae plena luce cernere potes. Nunc autem dic mihi quid tibi toto die in hac urbe acciderit.»

«Age,» inquit Gerardus, «bene facis quod rogas; alioquin numquam narrassem.» Tum ordine cuncta exposuit: quo modo comprehensus esset, qua singulari divina providentia e diuturno carcere aut celeri incendio evasisset.

Haec narratio effectum longe alium quam speraverat atque optaverat peperit. «Proditor ego sum!» exclamavit Dionysius. «Te in urbe aliena solum reliqui, ut

tuas ipse pugnas pugnares, dum ego cum istis meretricibus tesseras iactabam. Accipe nunc gladium hunc et corpus meum ilico transfige!»

«Quam ob rem, per caelum?» Gerardus quaesivit.

«Ut exemplum sim,» Dionysius rugivit, «et monimentum omnibus perfidis nebulonibus qui amicitiam profitentur atque dedecore afficiunt.»

«O, perbene,» inquit Gerardus. «Non mala sententia. Ubi igitur te feriam?»

«Hic, per cor; id est, eo loco ubi ceteris hominibus cor est, mihi autem nullum, aut diabolicum et fallax.»

Gerardus quasi eum transfossurus gladium admovit, sed pro vulnere amplexus est. «Nullam aliam viam ad cor tuum novi, stultissime homo, nisi hanc.»

Dionysius exclamavit, tum eum vehementer complexus est. Tam inopinata iuvenilis amoris et gratiae naturalis significatione commotus, voce singultibus interrupta dixit: «Mulieribus maledicis, et tamen ipsis similis es tam dulcibus artibus. Matris lac adhuc in te manet. Ipse Satanas te amaret; aut bonus Deus eum ex inferis eiiceret, ne ea sede dedecore afficeretur. Da manum! Da manum! Per ...» Tum dirum iusiurandum addidit: «si te ante Italiam ex oculis amittam!»

Ita fidissimi amici, post brevem discordiam, etiam arctiore quam antea concordia coniuncti sunt.

Postridie latrones in iudicium adducti sunt. Argumenta criminum, quae Galli «pieces de conviction» vocant, numero deminuta erant, ad magnam scribae minoris molestiam, quod ossa sepulta essent. Spectaculum tamen haud exile restabat: manus latronis in ipso scelere deprehensi abscissa, capilli mulieris occisae, securis abbatis, cetera instrumenta scelerum. Magistratus qui invenerant iure iurando crania aliaque testimonia confirmaverunt. Ea aetate eoque loco ratio probandi admodum neglegens erat. Omnes praeter cauponem confessi sunt; itaque Manon ad testimonium vocata est, ut illum criminis convinceret.

Eius testimonium rem confecit. Frustra caupo fidem testis labefactare conatus est, cum ab ea elicuit amatorem ipsius unum e latronibus fuisse, neque eam, dum ille viveret, quicquam detexisse. Accusator publicus testi subvenit atque interrogando ab ea elicuit cultrum faucibus eius admotum fuisse, et amatorem ipsum gravissimis iuramentis minatum esse se eam occisurum si socios proderet; hoc terribili metu, non solo mortis timore, linguam eius obstrictam mansisse.

Ceteri latrones suspendio, caupo rotae supplicio damnatus est. Ubi sententiam accepit, clamorem acutissimum edidit.

De misera Manone deinceps variae hominum sententiae latae sunt. Neque vero sententiae omnium iam ei omnino favebant: in duas magnas partes discesserunt. Quod mirabile dictu est, feminae pleraeque ipsius partes secutae sunt, viri autem in duas aequales partes divisi, quod vix semel intra saeculum evenire solet. Fortasse aliqua domina nobis huius rei causam exponet; ego enim ea quae non intellego explicare vereor. Id hodie iam nimis vulgare artificium est.

Interim, si gloriae popularis cupida fuisset, felix esse potuisset: tota enim urbs nihil nisi de ea loquebatur. At puella misera hoc unum optabat: ut turbam se sequentem effugeret et alicubi caput occultaret, quo fleret ob suum «*pendard*», quem haec omnia tenerae memoriae eius vividissime revocaverant.

Is antequam suspenderetur mortem illi minatus erat. Sed non erat ex istis fastidiosis puellis quae deos suos masculos minus diligant, quod eas verberent, pedibus impellant, aut etiam occidere conentur. Immo propter haec ipsa magis amant, dummodo inter asperitates nonnullae blanditiae inserantur. Mirum igitur fuisset si tam levi mortis comminatione offensa foret. Rivalem ei numquam minatus erat; ideo uno tantum amori intenta flebat.

Interim diversorium plenum erat eorum qui Manonem videre sitiebant, et epulando bibendoque tempus trahebant donec illa apparere dignaretur. Postquam aliquamdiu fleverat, ostium pulsatum est; intravit caupo cum nova propositione. «Noli flere, bona puella; fortuna tua facta est, si placet. Verbum tantum dic, et ancilla cubicularis ‹Cervi Albi› eris.»

«Minime, minime,» Manon renovatis lacrimis respondit. «Numquam posthac in diversorio ministrabo. Ad matrem meam redibo.»

Caupo blanditiis consolationibusque usus est. Illa aliquanto tranquillior facta est, sed in sententia recusandi nihilo minus perstitit.

Caupo discessit; haud multo post rediit atque alteram rem proposuit: velletne uxor sua fieri atque ipsius «Cervi Albi» domina?

«Male facis quod mihi illudis,» maesta respondit.

«Minime, carissima; non illudo. Nimis senex sum quam ut miseros iocos faciam. Unum dicito verbum, et socia mihi eris in prosperis atque adversis.»

Manon oculos in eum coniecit atque sincerum esse intellexit. Tum subito ob memoriam sui «*pendard*» uberrimas lacrimas fudit: hae postremae, velut imber, fluxerunt. Denique cauponi «Cervi Albi» dextram dedit, atque una coronam auream in duas partes fregerunt, fidei coniugalis inter se datae signum.

«Rem celabimus donec turba ex aedibus discesserit,» inquit caupo.

«Fiat,» inquit illa. «Sed interim da mihi, quaeso, linteum quod acu perficiam aut aliud opus; tempus enim plumbo gravius mihi iacet.»

Ad hanc tam domesticae indolis petitionem sponsi oculi micuerunt, qui quattuor et viginti lagenas stanneas, diversas magnitudine, ad eam detulit, ut mundaret atque expoliret.

Magna ei animi satisfactio accessit, cum reputavit mirabili fortunae mutatione omnia illa vasa stannea iam sua futura esse.

Quae tam diligens stanni expolitio mihi commemorat iustitiam postulare ut etiam ego paulum eiusmodi operis faciam.

Enimvero testimonium, quod in decurionis conclavi tamquam Manonis recitatum est, non tam diligenter redditum erat quam talia testimonia reddi debent. Decurio enim verba eius contraxerat. At in quavis magna gente vix tres homines reperias qui alienum testimonium sine ulla falsitate contrahere possint; decurio autem noster non erat e tam exiguo numero. In priore parte testimonii tamquam parvi momenti haec verba omiserat: «Mater mea mihi suasit ut ab eo abstinerem donec ira eius deferbuisset.»

Inter verba «mihi invidebat» et «causam» Manon addiderat: «Dominus meus me passim sequebatur; quare dominae rem narravi, et dixi me abire malle quam discordiae causam esse.» Haec decurio tamquam inanem garrulitatem omiserat, cum virtutis indicium essent. In proxima quoque sententia vocem «postea» praetermisit. Manon enim dixerat eos causam postea reddidisse, hoc est, «cum ego iam ibi non essem quae contradicerem.» Similiter per totum testimonium egit.

Interdum testis, sicut multi etiam nostra aetate in actis diurnis atque aliis relationibus patiuntur, eo tantum laedebatur quod ipsa interrogatio omittebatur. Ecce quid revera dictum sit:

DECURIO: «Age nunc, num intervenisses, si hic miles barbam non habuisset?»

MANON: «Unde scire possum quid fecissem?»

Hoc prudentissimum tantum erat responsum ad interrogationem absurdam, quam nullus magistratus proponere debuerat. Sed postquam verba contracta sunt, ecce mulieri quasi ultro prolatae sententiae turpissimae auctoritas imposita est.

Denique haec dixerat: «Paenitet me quod indicavi, si ob eam rem suspendenda sum.»

Senex vero, ut supra dictum est, id in breviorem formam redegerat, cantorem Sinclairum, quantum fieri poterat, veluti praecurrens.[2]

Dum Manon et ego stannum expolimus, illa quod mox suum futurum erat, ego quod in narratione iam relinquebam, caupo scalas descendit, cum amicis nostris forte congressus, eos seorsum in cellam potatoriam duxit.

Dionysium deinde gravi quadam voce adlocutus est. «Veteres sumus noti, neque prudentia tibi deest. Nunc ergo in re difficili consilium da. Frequentia hospitum meorum paulum decrescit; Manon vero haec puella toto oppido celebratur, ut vides quam plena hac nocte caupona sit. Ipsa ancilla mea cubicularis esse recusat. Cogito eam uxorem ducere. Quid censes? Num matrimonium proponam?»

Dionysius nihil respondit; oculos tantum admiratione late aperuit.

Caupo ad Gerardum semirogante vultu conversus est.

«Minime, domine,» Gerardus ait. «Nimis iuvenis sum ut senioribus meis et melioribus consilium dem.»

«Nihil refert: quid sentias audire cupio.»

«Quoniam ita vis, domine, memini veteres de bona uxore dixisse: ‹Bene quae latuit, bene vixit›, id est, optimam esse coniugem de qua minime vulgus loquatur; at de hac aptius dici possit ‹Male quae patuit›. Si igitur puellae bene vis, cur non tecum ego et Dionysius pecunias conferamus, ut eam cum dote tutam ad suos mittamus? Ibi fortasse rusticus quispiam eius loci eam uxorem ducere volet.»

«Quid tot verbis opus est?» Dionysius inquit. «Senex hic vulpes est, non asinus, ut se simulat.»

«Oho! Hoc igitur vestrum consilium est?» caupo stomachans respondit. «Mox autem videbimus uter stultior sit, vos an ego. Nam iam ei rem proposui, et, quod pluris est, consensit: nunc etiam lagenas expolit.»

«Oho!» Dionysius sicco risu respondit. «Insidiae igitur erant. In eo casu hoc suadeo: accerse tabellionem, nodum constringe, tum nos tres sponsae salutem bibamus, donec sex ebrios potantes oculis nostris videamur.»

---

[2] Sinclair cantor fuit. Cum in fabula musica cui titulus «Rob Roy» inter cantica nimis multa verba simplici oratione pronuntiare iuberetur, apud moderatorem spectaculi conquestus est. «Reseca, mi fili, reseca!» respondit moderator. Tum vox et p. n. verba Scoti resecare coepit; neque dubium est quin multae eius sectiones a quibusdam testium dictorum contractorum emendatoribus haud indignae fuissent. Sed una tantum ex praeclaris eius sectionibus ad posteros pervenit. En sententia qua vox eius canora onerata erat: «Rashleigh mihi consobrinus est; sed quam ob causam mihi inimicissimus sit perspicere nequeo.» Hanc sic contraxit atque pronuntiavit: «Rashleigh mihi consobrinus est, sed quam ob causam perspicere nequeo.»

«Ita faciam; nunc demum sapienter loqueris.»

Intra decem minuta nuptiae civili more in superiori tabulato coram tabellione, eius scriba, duobusque amicis nostris confectae sunt.

Post decem alias minutas cerva illa alba, solitudinis taedio gravissime aegrotans, in cella potatoria locum suum occupaverat atque vinum ministrabat, huc illuc discurrebat, colore paulatim in genas redeunte.

Post sex alias minutas ancillam neglegentem vehementer obiurgavit, quod parvum vini vas oblique portans bonum vinum effudisset.

Eadem vespera octo viri per mensam potatoriam Manoni nuptias obtulerunt, quorum nonnulli cives spectatae honestatis erant. Interim caupo et amici nostri, nihil mali suspicantes, post velum se abdiderant, ut novi coniugii salutem tranquille biberent. Hanc autem comoediam Fortuna munifica eis quasi ad spectaculum obtulit.

Singulas nuptiarum petitiones audiebant, atque Manonis, minime inventricis, semper eandem responsionem: «*Serviteur*; uno die post nundinas venisti.» Caupo cachinnabat, vultu benigne triumphante duos consiliarios suos spectans, qui vetere opinione ducebantur viros mulierem «quae patuit», id est cuius nomen toti civitati in ore esset, aversari.

Dionysius autem mariti de se victoriam vix animadvertit: tantopere sua de Gerardo victoria occupabatur. Quoties novus civis aeternum amorem obtulit, Dionysius paene purpureus factus est, dum risum ingentem aegre continet. Tum cubito in latus Gerardi, qui antiquorum sententias graviter animo volvebat et stupebat, impingens, susurravit: «*Le peu que sont les hommes*.»

Postridie Gerardus iter continuare ardenter cupiebat; Dionysius vero iure iurando se obstrinxerat ut supplicio latronum qui puellam aureis capillis ornatam occiderant interesset.

Gerardus iusiurandum amici reveritus est, sed exemplum eius sequi noluit.

Ipse potius parochum adiit, ut vale diceret, atque ab eo benedictionem petivit accepitque. Circa meridiem tandem urbe egressi sunt. Paulo ultra portam australem iuxta patibulum transierunt; octo ibi corpora pendebant: ossa amatoris Manonis, olim defleti nunc iam paene oblivione obruti, et corpora latronum qui paulo ante viatores nostros necavissent, nisi prohibiti essent. Manus abscissa trabi affixa erat. Non procul, super ingenti rota, cauponis cadaver iacebat, omnibus corporis ossibus confractis.

Gerardus avertit oculos et gradum acceleravit. Dionysius autem substitit, victis iam mortuis superbe insultans. «Mutata sunt tempora, sodales, ex quo nos duo frigore tremuli sedebamus, septem vos opperientes qui veniretis iugulaturi nos.»

«Pro pudor, Dionysi! Mors omnes rationes aequat. Perge, obsecro, nec verbum amplius dicito, si existimationem meam vel unius nummi pretio aestimas.»

His gravibus monitis Dionysius cessit; quin etiam cogitabundus ait: «Melius quam ego educatus es.»

Hora diei tertia postmeridiana ad oppidulum pervenerunt, ubi in coetus congregati cives strepitum faciebant. Lupi enim frigore fameque exagitati oppidum ingressi erant, atque nocte superiore in ipsa via principali duos adultos homines devoraverant. Alii devoratos culpabant: «Stulti tantum aut improbi nocte foras exeunt»; alii leges, quod oppidum non defenderent; alii magistratus, quod leges, qualescumque essent, non exsequerentur.

«Bah! Nihil hoc ad nos pertinet,» inquit Dionysius, iter continuare paratus.

«Immo ad nos maxime,» Gerardus contradixit.

«Quid? Num nos ipsi illi duo sumus quos devoraverunt?»

«Minime; sed proximi esse possumus.»

«Recte dicis, vicine,» senex quidam respondit. «Culpa oppidi est, quod edicto ducis non paret, quo omnes tabernarii iubentur ad solis occasum lucernam supra ostium accendere atque usque ad ortum solis ardentem servare.»

Ad haec Dionysius cum irrisione quaesivit: «Quid illi in mentem venit ut existimaret lumina e iuncis et sebo facta lupos fame exanimatos territura esse? Nam adeps ovillus iis res omnium gratissima est.»

«Non adeps, homo vane, sed lux lupos fugat. Omnia mala lucem oderunt, praesertim lupi atque daemonia quae sub eorum pellibus, ut opinor, delitescunt. Accipe exemplum: Lutetia quasi in silva sita est, atque circa urbem lupi totam noctem ululant. Attamen his annis raro iam vias urbis intrant. Quidni? Quia ibi vigiles fores obscuras pulsando quatiunt, atque etiam fatigatum hominem e somno excitant ut lucernam accendat. Haec mihi filius meus narravit; est enim magnus viator Nicolaus meus.»

Ad causam plenius exponendam affirmavit ante hoc decretum nullam urbem lupis peius vexatam esse quam Lutetiam. Anno MCCCCXX totum agmen luporum urbem audacter oppugnavisse; anno MCCCCXXXVIII uno mense inter Montem Martyrum et portam Sancti Antonii quattuordecim homines devoratos esse, neque id mensibus hiemalibus, sed Septembri.

Cadavera vero, quae noctibus in viis post rixas aut caedes reperirentur, a lupis solita esse vorari; quin etiam recentes coemeteriorum tumulos effodisse, corporaque e terra avulsa dilaniasse.

Tum civis quidam, sapientiam quandam ostentans, coniecit lupos Lutetiae nuper non propter lumina, sed propter Anglos e regno Francorum pulsos coercitos esse: «Nam Angli ipsi feritate atque avaritia veri lupi sunt.» Quid mirum igitur si, eis dominantibus, finitimi Franci lupis devorati essent? Haec argumentandi ratio tempori locoque tam apta erat ut omnes eam plausu exciperent. At senex sententiam suam pertinaciter defendit.

«Concedo illos insulanos lupos esse, sed bipedes, neque quattuor pedes habentibus cognatis suis multum favere. Num avidum animal alterum avidum amat? Minime vero. Quin, ut idem argumentum confirmem, haec quoque a Nicolao meo accepi: Londinii dominus lupus ne nasum quidem in urbem inferre audet, quamquam Londinium Lutetia minus est, et prope murum septentrionalem densae silvae iacent, cervis plenae, apris autem non minus abundant quam media aestate muscae.»

PILEIS DETRACTIS PROFUNDE SE INCLINAVERUNT; ILLA GENU FLEXO SALUTAVIT

«Mi domine,» Gerardus ait, «de feris bestiis multa scire videris; quaeso igitur Dionysio et mihi consilium da. Nolumus in itinere diem terere. Licetne nobis sine magno periculo ad proximum oppidum pergere?»

«Adulescens, periculum istud frustra subiretis. Una tantum hora ad crepusculum restat; praeter silvam autem iter facere oportet, ubi multa luporum milia latent, singuli ignavissimi, in magnis vero agminibus leonibus audaciores. Quare suadeo ut hac nocte hic maneatis et prima luce iter resumatis. Nam ubi dies illuxerit, bestiae ululando rapiendoque fatigatae erunt, fortasse etiam carnibus horum meorum vicinorum imprudentissimorum ventres vacuos expleverint.»

Gerardus optavit ut hoc non eveniret, quaesivitque num bonum diversorium indicare posset.

«Hem! Est hic ‹Caput Aureum›. Neptis mea id regit. Est quidem ‹*mijaurée*›, sed minus improba quam plerique caupones, atque aedes mediocriter mundas habet.»

«Euge, ad ‹Caput Aureum› eamus!» Dionysius interiecit; antiquo vitio invincibili statim commotus.

Illuc euntes Gerardus socium quaesivit quid esset «*mijaurée*».

Dionysius eius ignorantiam risit. «Nescis quid ‹*mijaurée*› sit? At omnes sciunt. Nihil aliud est quam ‹*mijaurée*›.»

Cum «Caput Aureum» intrarent, occurrit eis puella veste sumptuosa ornata, capite velamine holoserico amicta, quo uti lege solis nobilibus licebat. Pileos detraxerunt seque humillime inclinarunt; illa genu leviter flexo salutavit, sed oculos in vacua spatia defixit, quo gestus magis insolitus quam benevolus videbatur. Verum nobiles illius aetatis longe minus humiles erant quam nostris temporibus; itaque parum mirati sunt. Paullo post cena allata est; ecce eadem quasi principissa intrat atque anserem cultro dividit.

«Sancte Bavo!» exclamavit Gerardus. «Ipsa caupona tota hac hora fuit!»

Puella erat dentibus pulchris candidissimis, manibusque elegantissimis infeliciter ornata: nam haec pulchritudo, cum cetera facie minime consentanea esset, caput illi plane verterat. Male quidem carnem secabat, non ut aliis inserviret, sed ut manus suas ostenderet. Cum cibos non dividebat, semper aut acum e capite corporeve educebat aut in caput corpusve inferebat. Ut dentes ostenderet, aeque in rebus gravibus ac iocosis ore usque ad aures aperto ridebat. Et cum «otiosa sederet», os perpetuo paulum patebat.

Est in rerum natura animal quod ceteris virtutibus haud multum excellit, sed ad affectationem deprehendendam accipitris oculos habet: «puer» vocatur. Gerardus autem quibusdam rebus adhuc puer erat, promptus ad affectationem animadvertendam et aversandam. Itaque Dionysius in eandem mimam oculos amatorios, Gerardus truces coniciebat.

Inter illas blanditias simulatas repente acutum clamorem edidit atque e sella, velut lepus e cubili, exsiluit; inde retrocedens conclavi egressa est, parvos clamores edens atque amplam vestem ambabus manibus ad talos deprimens. Eodem momento mus in parietis tabulata refugit, non minore, fortasse iustiore, metu perterritus. Hospites primo clamore sollicitati surrexerant; postquam aliquamdiu incerti steterunt, ridendo rursus consederunt.

Dionysius mollis erga feminas, cui timor muliebris, ut proprium sexus ornamentum, amabilis videbatur, dixit se eam consolaturum atque reducturum esse.

«Ne facias, ne facias, ne facias! Obsecro, sine illam ibi manere!» Gerardus vehementer exclamavit. «O beate mus! Certe sanctus aliquis te nobis auxilio misit.»

Ad dextram Gerardi sedebat civis robustus mediae aetatis, qui hactenus animum irrisorem ostenderat. Is toto tumultu ne commotus quidem erat neque cultellum deponere dignatus. Nunc ad Gerardum conversus superbe rogavit utrum vere existimaret illam «grimaciere» murem timere.

«Ita credo. Nam vero ex animo exclamavit.»

«Ubi est illa simulatrix quae non possit prorsus ad vivum exclamare? Istiusmodi cauponae nobiles perpetuo imitantur. Principissa aliqua vel ducissa hic noctem egit, quae murem revera timebat, utpote ab infantia ad tales timores instituta. Haec vero simia eam conspexit et dixit: ‹Ego quoque murem horrebo atque magnum tumultum excitabo.› Neque maius ius habet ad murem expavescendum quam ad pellem illam pectori imponendam atque holosericum pileum simiae capiti suo.

Civis huius oppidi sum, adulescens, atque ‹*mijaurée*› istam ab infantia novi. Memini cum murem haud magis timeret quam virum.» Addidit eam talibus simiarum gestibus hospites paene omnes expellere. «Omnes manus eius ita fastidiunt, ut propinqui ipsi ab earum conspectu abstineant.» Denique paene suspirans ait: «Sub bono patre eius, vetere amico meo, ‹Caput Aureum› florebat; at ipsa dentibus unguibusque sepulcrum eius effodit.»

«Dentibus unguibusque! Lepide sane dictum et verissime,» inquit Gerardus. At ille facetissimus sermo ab homine plane inscio prolatus erat, innocentior ipsa nive; robustus enim civis ad sepulcrum usque descendit, numquam intellegens quam apte dixisset. Tum vero omnium animi ad Dionysium pompose redeuntem conversi sunt.

Dionysius totum conclave summo studio, magistratus cuiusdam vultu, exploravit, quin etiam sub mensa gravissime inspexit. Dum ita investigat, manus candida in limine apertae ianuae studiose exposita est; vox autem tremula ex postico quaerebat num horrenda bestiola omnino abiisset.

«Hostis cum omnibus impedimentis terga vertit,» respondit Dionysius. Tum feminam trementem induxit. Illa ubi consedit, tam vehementer, tam lepide, tamquam vere sui contemnens, ob vanos timores hospitibus excusavit, ut Gerardus, nisi in vicino suo risum acerbum vidisset, una cum ceteris hospitibus deceptus esset. Cena peracta, caupona iuvenis fratrem Augustinianum ad dextram sedentem rogavit ut gratias Deo ageret. Is precationem satis longam pronuntiavit.

Vix autem orare coeperat, cum illa pias manus candidas iunxit atque alte sustulit, ut cuncti mortalium earum speciem admirarentur; est enim mirabilis positura ad digitos candidos tenuesque ostendendos. Oculos etiam in caelum sustulit; sed non maiorem erga caelum gratiam habuit quam pica quae digitale tuum rostro rapit.

Post cenam duo amici ad ostium egressi forum intuebantur. Caupona ad eos accessit et curiam, carcerem publicum, aedem Sanctae Catharinae ceteraque monstravit. Haec quidem per se officiosa erant; at vera causa statim patefacta est. Nam quoties aliquid ostenderet, candidam manum paene sub ipsos oculos viatorum inferebat; Gerardus autem eam oculis basilisco similibus fixus aspiciebat, manipulum urticarum ardenter desiderans.

Sol occidit; pauci hospites circa magnum ignem crepitantem convenere et, cum in veru ipsi imponi neglexissent, a fronte paene assabantur, a tergo congelabantur. Germanorum enim fornaces nimium calorem dabant, Gallicorum autem cenaculorum aer frigidissimus et maxime ventosus erat.

In Germania viri capite nudo ad fornacem sedebant atque exteriores vestes deponebant; in Burgundia vero pileos retinebant et calidissimas pelles induebant, cum circa focos patentes assiderent, ad quos ventus externus per ostium fenestrasque male commissas furiose irruebat. Attamen homines illius aetatis terga satis lata ad haec toleranda habuisse videntur; nam non modo commode sed etiam hilariter se gerebant, iocos innocentes in vicem iacientes.

Exempli gratia, novi Dionysii calcei, quamquam nullo inter se vinculo coniuncti, eodem die quasi gemelli uno consensu rupti erant. «Ubi calceos tuos emisti, miles?» rogavit unus.

Dionysius Gerardum oblique aspexit; argumento displicente rem a se repellere conatus est. «Ex arboribus ad viam crescentibus eos decerpo,» morose respondit.

«Tum nimis maturos decerpsisti,» inquit caupona, quae externa tantum specie stulta erat.

«Immo iam putridos,» alius adiecit, calceos inspectans.

Gerardus nihil dixit, sed gestu ioci vim auxit. Utrumque pedem, alterum post alterum, callide sub Dionysii oculos extendit, Germanicis calceis indutum, quos centum leucarum iter ne leviter quidem attriverat; tamquam ex saxo excisi videbantur.

«Illius nequam venditoris qui mihi istos vendidit collum contorquebo!» Dionysius ingenti ira conclamavit, minas peculiaribus militum illius aetatis

iuramentis confirmans. Caupona digitos in aures infixit, novam hoc gestu pulchritudinem manuum ostendens. «Aliquis mihi dicat cum preces suas absolverit,» molliter suspiravit. Postea omnes fabulas inter se narrare coeperunt.

Gerardus, cum sua narrandi vice venisset, suum Dionysiique casum apud diversorium Domfrontense tam commode exposuit, ut auditores voluptate capti et «*mijaurée*» et manuum eius prorsus obliviscerentur. Qua re illa graviter perturbata ad ultimum suum artificium confugit. Iam per annum oscitationem studiose exercuerat, adeo ut quovis tempore tam naturaliter oscitare posset ut universum genus humanum, si adesset, oscitare cogeret. Hac arte omnia sua ornamenta simul in conspectum proferebat.

Primum enim dentes ostendebat, deinde, ut decori causa fieri solet, tribus digitis candidissimis os obtegebat. Itaque ubi primum Gerardi fabula nimis delectabilis atque captans facta est, oscitare atque gestum quem Galli *croix sur la bouche* vocant facere coepit.

Optime quidem illi haec ars procedebat; sed Gerardus artifex erat, et artificum animi auditoribus oscitantibus refrigescunt. Diu contra illas oscitationes perstitit; tandem, cum infinitum earum fontem videret, animum simul atque patientiam amisit. Subito in media narratione exsurgens ait: «At video me dominam nostram taedio afficere; et ipse fessus sum. Quare bonam noctem!» Candelam e repositorio corripuit, Dionysio insusurravit «Non possum eam ferre,» atque continuo cubitum abiit.

«*Mijaurée*» rubuit et labra momordit. Non enim crediderat Gerardum occultum suum ludum animadvertisse; statim intellexit se rudem, stultam atque coram omnibus reprehensam esse. Genis igneis et lacrimis aliquantum genuinis in oculis apparentibus consedit, decies pulchrior, vere muliebrior atque amabilior quam toto die fuerat. Cum optimus narrator discessisset, conventus dissolutus est. Dionysius autem, minime ambitiosus, ad puellam cogitabundam accessit eamque verbis blandissimis invitavit ut secum tesseris luderet.

Illam a cogitationibus excitavit. Primo tanta dignitate eum despexit ut ad centrum terrae usque detrudere videretur; deinde consensit, quod subito recordata erat quantum spectaculi manibus tesserarum ludus offerret.

Miles et «*mijaurée*» tesseras agitabant. Illa adeo manuum suarum admiratione occupata est ut dolum facere oblivisceretur, atque Dionysius scutum aureum, quod «*écu au soleil*» vocabant, ab ea vicit. Illa lentissime crumenam tractabat: partim quod feminae debita e ludo orta non libenter persolvunt, partim ut

spectaret quam eleganter parvi digitorum articuli inter molles candidosque pulvinulos exstarent. Dionysius conditionem aequam obtulit. «Tres francos argenteos a te vici, formosa domina; sin mihi ter hanc manum candidam osculari licuerit, nihil amplius debebis.»

«Nimis procax es,» inquit puella capite iactato; «praeterea manus meae adeo sordidae sunt. Vide, atramento inquinatae videntur!» Quod ut probaret, ambas porrexit et nunc supinas nunc pronas ostendit. Non magis sordidae erant quam lac recens a vacca mulsum. Id ipsa optime sciebat, quippe quae perpetuo lavaret atque unguentis perfunderet.

Dionysius, ut decet militem in talibus rebus attentissimum, quid illa vellet statim perspexit, manusque arreptas multis osculis pressit.

Ubi vero vidit eum has suas venustates tanti facere, verecunde rogavit: «Vis mihi, bone miles, beneficium praestare?»

«Mille faciam, formosa domina, si tantum iusseris.»

«Unum tantum peto. Dic socio tuo me magnopere doluisse quod tam mirae narrationis finem non audiverim, sperareque me eum cras mane reliquam fabulam narraturum. Interea ne dormire quidem possum, tam vehementer de ea cogitans. Hoc ei, ut mihi gratus sis, nuntiare vis?»

«Nuntiabo feroculo illi iuveni. Sed, dulcissima domina, ne dignus quidem est tanta humanitate tua; quovis die malit viro quam feminae assidere.»

«Id ipsum ... ehem ... Recte facit: puellae huius aetatis eo indignae sunt, ‹*un tas des mijaurées*›. Vultum honestum habet et venustum. Quidquid est, nolim hospitem meum existimare me parum humanam esse, ne pro omni quidem mundo. Fidemne servabis atque ei narrabis?»

«Per hanc pulchram manum iuro, et hoc osculo fidem obsigno.»

«Age; sed ceram tamen liquefacere non est necesse. Nunc cubitum abi, et priusquam dormias nuntium ei defer.»

Rana illa perversa (Marioni gratias ago, quae me hoc vocabulum docuit) aliquantum amoris sui in Gerardum conferre coeperat. Non quod facile incenderetur: multo minus ad ignem propendebat quam multae quae in oppido sanctimoniales habebantur. Sed Gerardus tria illa bona possidebat quibus per omne aevum mulierum blanditiis deditarum animi capiuntur: primum, forma eximia erat; deinde, eam minime admirabatur; tertio, palam gravem illi alapam, verbis quidem, impegerat.

Dionysius Gerardum e somno excitavit atque nuntium reddidit. Gerardus nullo modo laetatus est. «Dormientem fessum ad hoc excitasti? Num ‹*mijaurées*› me noctu quoque, non die tantum, vexabunt?»

«At dico tibi, novici, te illam vicisse. Experientiae meae crede: vox eius in suavissimos susurros descendit; callida autem femina me velut pretio quodam illexit ut provocationem ad amoris certamen ad te deferrem. Ita ego nuntium intellexi.»

Tum Dionysius, aetate et usu rerum superiorem se praebens, Gerardo exposuit tempus venisse quo demonstraret quanti miles amicitiam et societatem aestimaret. De itinere in Italiam iam cogitandum non esse; meliora fortunam obtulisse; caecam illam Fortunam saltem semel merito favisse. Diversorium «Caput Aureum» olim floruisse; iterum floriturum esse, si vir ad gubernacula eius accederet.

Imperatorem bonum consilia longe prospicientia capere, sed semper paratum esse ea abicere, si inopinata magna opportunitas se obtulerit, atque totam improvisi successus messem colligere. Hac praecipue virtute magnos duces parvos vincere; nam hi nihil facere posse nisi quod antea diligenter dispositum esset.

«Parum benigna amicitia est quae me ‹*mijaurée*› in matrimonium iungere cupiat,» interpellavit Gerardus oscitans.

«Age, comes, aequus esto. Non est necesse ut ovis lascivissima e rupe praecipitet. Omnia animalia aliquando, sive mature sive sero, paulum lascivire debent; cur non mulier? Quid catulo felis mobilius? Quid fele adulta gravius?»

«Naturam perspicaciter observas, Dionysi, id tibi concedo,» Gerardus respondit.

«Sed utilitatem tuam etiam perspicacius intueor, adulescens. Crede mihi; columbulas istas die noctuque observo. Felix vir est cuius futura uxor ante nuptias lasciviam omnem expleverit, atque ad altare potius ascendat quam inde descendat. Matrimonium feminas necessario mutat, aut in melius aut in peius. Quin, Gerarde, puella ista, si omnia reputas, honesta est. Nec vir nec dimidius vir est qui feminam honestam, tamquam ceram calidam, fingere nequeat, cum ea semper ad mensam et in lecto vivens.

Aio tibi intra mensem futurum ut hanc lascivam mulierem matronam omnium in urbe gravissimam reddas, atque ex omnibus uxoribus maxime oboedientem et subiectam. Iam dimidia pars eius domita est. Novem ex decem puellis quae mites

et modestae videntur, si occultam earum superbiam laesisses, te tota vita placide odio habuissent quasi venenum. Haec autem pro contumelia amorem reddit. Per tubam Iosue! Nobilis indolis est et ab exigua malitia aliena. Post discessum tuum sedit cogitabunda et tacuit.

Certissimum amoris indicium in illo sexu: nam de omnibus aliis rebus prius loquuntur quam cogitant. Vox quoque eius, cum de te verba faceret, humillima ac suavissima in susurrum mutata est: aliud signum infallibile. Telum in pectus eius penetravit atque intus haeret; gaude igitur! Taces? Intellego: res constituta est. Solus igitur ad Remiremontem proficiscar, solus et tristis.

Sed, per praedas et secures! Quid mea interest, si carissimus comes meus hic manebit, caupo ‹Capitis Aurei›, ab omnibus vitae tempestatibus tutus? Num aliquando mei recordaberis, Gerarde, apud focum tuum calidum sedens? Mei, qui in ventoso campo castra ponam, aut in fossis aqua plenis iaceam, aut vulneratus in acie sine ullo solacio prostratus sim? Immo,» addidit animo vere generoso, «non sine solacio.

Nam sive frigore torpeam sive madeam sive sanguinem profundam, mihi tamen cor calefaciet, cum supinus cogitabo me dilectum socium et fidelem amicum in ‹Capite Aureo› collocavisse, longe ab omnibus militiae malis.»

«Sinebam te loqui, carissime Dionysi,» Gerardus leniter respondit, «quoniam singulis verbis ostendis quantus boni cordis thesaurus in te sit. Sed nunc cogita fidem meam iam datam esse illi apud quam cor meum manet. Tu ipse tam fidelis, num me perfidum facere vis?»

«Peream! Huius prorsus oblitus eram,» inquit Dionysius.

«Nihil ergo amplius; cubitum abi, bone Dionysi. Post Margaritam te unum in terris maxime amo, et cor tuum aureum duodecim istis ‹Capitibus Aureis› longe antepono. Quare prima luce, cum Aurora roseis digitis caelum tanget, me excita; et hinc abeamus antequam illa, quae manus suas tam superbe ostentat, e somno excitata ad nos redeat.»

Prima luce surrexerunt atque apud focum culinae ieiunium solverunt.

Dionysius puellam ministram interrogavit num domina iam surrexisset.

«Non adhuc adest; sed iam e lecto surrexit. Ecce enim hoc ei fero quo se lavet.» Tum scyphum aqua ferventi implevit et in superiora aedium ascendit.

«Ecce,» inquit Gerardus, «ipsa elementa calefacienda sunt ut cuti eius placeant. Quid sancti dicerent, qui ad se lavandos gelidissimas aquas eligere solebant? Eamus, priusquam descendat et nos deprehendat.»

Ratione soluta «Caput Aureum» reliquerunt, dum domina manus suas lavabat.

CAPUT XXXVIII

Urbem egressi nivem per totam viam recentibus innumerabilium luporum vestigiis proculcatam invenerunt, neque erat usquam pedis spatium quod non luporum pedibus contritum esset.

«Bene fecimus, Dionysi, quod senis consilium secuti sumus.»

«Optime sane. Nam nunc demum recordor me eos hac nocte sub fenestra nostra discurrentes audivisse, in illo foro ululantes atque gementes, humanae carnis avidissimos. Nemo tamen ex opulentis istis et pinguibus civibus miserorum erronum misertus est, ut e fenestra ad eos delaberetur.»

Gerardus subrisit, sed ita ut mentem alio intentam haberet.

Ita taciti per nivem aegre processerunt.

«Quid tam alte tecum cogitas?»

«De tua bonitate.»

Hoc responso Dionysius minime delectatus est. Erat enim in eius moribus haec singularis discrepantia: veras iniurias, quippe natura benignus, magna ex parte patienter ferebat; interdum vero exardescebat, ubi ne umbra quidem causae irascendi aderat.

«Qui civiliter interrogat, civile responsum meretur,» sicco admodum sermone respondit.

«At ego nihil aliud dicere volui,» inquit Gerardus.

«Cur igitur te de mea bonitate cogitare simulas, cum scias nullam sub hac cute mea bonitatem latere?»

«Si quis alius id dixisset, 'mentiris' respondissem. Tibi autem dico te in viris bona animi non cernere, cum in feminis omnia perspecta habeas. Atque iterum, irae tuae sine causa concitatae non cedens, affirmo me de bonitate quam heri vesperi ostendisti cogitasse. Nam mihi suasisti ut non modo ‹Capiti Aureo›, sed potius ‹*tête de veau dorée*›, id est capiti vitulino inaurato, me matrimonio coniungerem, te autem solum relinquerem.»

«Ah, istuc igitur spectabas, puer?» inquit Dionysius, cui statim hilaritas rediit. «Verum, ut tibi verum dicam, id non ex bonitate, sed ex amicitia et fideli societate fecissem; nihil amplius. Et scito, mi adulescens, conscientiam meam etiamnunc

mordere quod te a fortuna, ab otio securo atque opibus aversum dimisi. Amicus me fidelior tibi poplites paululum incidisset.

Ita enim in ‹Capite Aureo› mensem unum aut alterum saucius iacuisses; puella illa lascivula te summa cura fovisset, et cuncta prospere cessissent. Ferrum ad id paratum in manu tenebam; sed, cum recordatus essem te vel levissimi vulneris dolorem fugere, animus mihi, pro pudor, ipso discrimine defecit.» Dionysius vero vultu supplici quasi veniam rogabat quod in tanta officii perspicuitate animum ad rem honestam peragendam non firmasset.

Gerardus, hac immani sed ingenio Dionysii convenientissima confessione obstupefactus, supercilia sustulit. Neque tamen novam illam et subtilissimam amicorum quaestionem disputaverunt, utrum scilicet amicus, si vere amet, alterius amici tendinem Achillis secare debeat; res enim quaedam intervenit.

«Ecce,» Dionysius clamavit, «quidam post nos advenit, qui mulam vicini sui conscendit!»

Gerardus conversus est. «Unde, quaeso, scis mulam non suam esse?»

«O caecum hominem! Quia nulla prudentia equitat.»

Re vera rusticus illo tam furioso impetu equitabat, ut equitandi artem prorsus ignorare videretur. Sed utrumque socium maxime miratum est quod, ubi ad eos pervenit, rusticus oculos quasi patinas patefecit, habenasque tanto impetu retraxit, ut mula prioribus pedibus porrectis inter viatores delaberetur velut mensa quattuor cruribus et rotulis subiectis.

«Vos, ut opinor, a ‹Capite Aureo› venitis.» Annuerunt. «Uter vestrum natu minor est?»

«Is qui posterius natus est,» inquit Dionysius, socio oculum coniciens.

«Gratias tibi pro tanta doctrina.»

«Age igitur, divinare conare!»

«Faciam. Tua barba iam matura est, huius adhuc viridis: igitur hic iunior erit. En, adulescens.» Simul fasciculum charta involutum ei obtulit. «Hoc apud ‹Caput Aureum› reliquisti; domina nostra tibi mittit.»

«Minime vero, bone vir, nihil ibi reliquisse mihi videor.» Tum Gerardus marsupium suum aliaque exploravit.

«Num dominam nostram mendacii coarguere vis?» rusticus exprobrans quaesivit; deinde multo graviore voce: «Num mihi nihil *pourboire*, id est mercedis pro potu, dabitur? Ego vero *ventre à terre*, quasi ventre ad terram admoto, advolavi!»

«Atqui mercedem pro potu accipies,» respondit Gerardus, eique nummulum dedit.

«*À la bonne heure*! Nunc recte agitur!» exclamavit rusticus, facie laetitia immodica radiante. «Virgo sanctissima vos comitetur. Age, Ienna!» Atque ita rediit «ventre ad terram», ut homines gentis eius cursum talem appellare solent.

Gerardus fasciculum aperuit: sex circiter digitos in singula latera patebat; intus alter erat fasciculus, in eo tertius, atque ita porro. Quarto reperto totum fastidiose in nivem proiecit. Dionysius sustulit et impatientiam eius vituperavit. Gerardus se omnem affectationem odio habere causatus est.

Dionysius, «Per digitum pedis maximum filiolae Herodiadis!» iurans, «nihil hic affectationis est, sed tantum ingenium femineum. Procul dubio tot involucra rem aliquam celant quam mulier, seu verecundia seu sollertia muliebri, servo suo videre noluit, cum eam adulescenti donaret: periscelidem tuam, verbi gratia.»

«Nulla periscelide utor.»

«Suam igitur: aut cirrum capillorum suorum. Quid hoc est? Sericum nondum elaboratum, nuper e bombyce detractum. O mirabile inter omnia amoris pignora!»

«Quis praeter te umquam somniavit eam tam levem esse ut mihi amoris pignora mitteret? Nihil improbi in illa vidi, si manus excipias.»

«Mane: aliquid durum in molli hoc nido latet. Exi, parve nidicole, exi, inquam! Per sanctos et hastarum sudes, hoc vide!»

Anulus erat aureus, cui ingens amethystus insertus fulgebat ac scintillabat, colore quidem pleno et ardenti, sed crystallino splendore purissimo.

«Quam pulcher!» Gerardus innocenter exclamavit.

«Et hic aliquid scriptum est: tu lege. Non enim tam expedite quam nonnulli lego, nisi rem de qua agitur iam ante noverim.»

Gerardus chartulam sumpsit. «Versiculi amatorii sunt, et non indiligenter scripti.» Legebat autem pudore virginali suffusus. Simplicissimi erant versus, quos Latine sic reddere licet:

> «Iuvenis, tecum cor meum fugit;
> Ad Caput Aureum redi!
> Sin redire nolis, hoc serva pignus
> Eius quae te abeuntem lacrimis prosequitur.
> Si mundus tibi durus et frigidus fuerit,
> Ad Caput Aureum redi!»

«O columbulam teneram!» leniter murmuravit Dionysius.

«Immo grandem noctuam! Quae famam suam tali temeritate in discrimen adducat. Deo tamen gratias ago quod hanc stultitiam apud honestum adulescentem fecit, qui eam numquam in vulgus proferet. At quam pertinax perversitas! Nonne tibi potius ineptias suas amatorias offerre poterat?» Dionysius suspirans umeros contraxit. «Tibi, qui ad stultitiam non minus quam ipsa maturus es?»

Dionysius confessus est amicum suum id ipsum dixisse quod ipse cogitaret. Mirum sane ei videbatur puellam oculis praeditam virum praeterire et in puerum amorem conferre. Nihilominus hoc ipsum beneficio naturae tribuendum esse censebat.

Nam pueri quoque homines erant; ac nisi mulieres interdum tam miro studio in eos ferebantur, miserabilis omnino illorum condicio futura erat: extra solis lucem relinquerentur, velut plantae frigore adustae, neque ad maturitatem umquam pervenirent, quandoquidem solae formosae mulieres ex materia tam parum promittente quam puer est virum efficere possent. Huius orationis tam blandae impatiens Gerardus rogavit philosophum illum militarem ut anulum dominae sibi dono datum acciperet.

Ille omnino recusavit; immo Gerardum hortabatur ut statim cum anulo ad «Caput Aureum» rediret, more viri, neve miseram puellam brachia frustra sibi tendere pateretur.

«Manus, credo, dicere vis.»

«Manum dico, in qua ipsum ‹Caput Aureum› continetur.»

Cum hoc assequi non posset, anulum in amici digitum inserere conatus est. Gerardus noluit. «Iam anulum gesto.»

«Quid? Illud vile ornamentum? Ex stanno plumbo admixto constat, aut summum e stanno puro; hic autem ex auro puro factus est, praeterea gemma insignitus.»

«Ita; sed hunc Margarita mihi dedit: quare eum omnibus carbunculis pretiosiorem habeo. Nec umquam eum deponam, nec alium anulum aemulum eius esse patiar.» Tum vilem illam materiam osculatus est et monuit ut nihil timeret.

«Video noctuam anulum suum anseri misisse,» maestus inquit Dionysius. Tamen tandem Gerardum persuasit ut anulum in interiore pilei parte alligaret. Hoc quidem ille haud invitus fecit; nam quasdam gemmas summam vim adversus

pericula habere omnibus illis temporibus persuasum erat, et amethystus inter eiusmodi pretiosa amuleta magnum locum tenebat.

His compositis Gerardus amicum enixe oravit ut de hac re iam desineret disserere; quoties enim de feminis audiret, tanto sibi acrius Margaritae desiderium renovari, ac paene animum deficere, cum reputaret singulis passibus se longius ab ea discedere. «Non sum, Dionysi, omnium mulierum amator. Uni tantum puellae et uni amico in corde meo locus est. Procul a carissima mea domina absum; amicum autem post paucas leucas etiam amittam.

Sine igitur me, dum licet, puram tuam amicitiam haurire, neque eam harum stultarum muliercularum commemoratione adulteres.»

«Hausturus es, mi mellitule, hausturus,» Dionysius benigne respondit. «Sed quod me Remiremonti a te discessurum putas, id ne speraveris! Nam,» tribus iuramentis continuis interpositis, «pereo si id faciam. Quin potius tibi suadebo ut ibi duos dies maneas, dum matrem sororesque meas ceterasque feminas osculor; deinde tecum ad mare usque pergam.»

«Dionysi! Dionysi!»

«Ne me sic appellando rem detineas! Statutum est. Noli repugnare, alioqui te Romam usque comitabor. Cur enim non? Pontifici Romano semper aliquod bellum parvum atque iucundum in manibus est; miles autem Burgundus in eius copiis libenter accipitur.»

His auditis Gerardus animum aperuit. «Dionysi, antequam te conveni, saepe in via subsistere solebam, quia ulterius progredi non poteram: adeo mihi animus infirmus ad patriam redire cupiebat. Tum post brevem precationem, qua sanctos auxilium implorabam, assurgebam et corpus meum quamvis invitissimum porro trahere cogebam. Ex quo autem tecum iter facio, mirum quantum animi mihi accessit.

Verum esse cognovi quod veteres dicebant, meliorem esse comitem hilarem in longa via quam lecticam iumentis vectam. Et, mi frater carissime, cum reputo quae una gesserimus et perpessi simus! Tu me ab urso, tu a latronibus etiam ferocioribus eripuisti; ego vero, quamquam infirmus, te e Rheno aliquo modo extraxi, atque ex ea hora te duplici quodam amore dilexi. Quot inter nos vincula tenera simul et fortia! Si mihi optare liceret, numquam, numquam, numquam, numquam ab hoc meo Dionysio ante mortem separari vellem.

Sed heu! Fiat voluntas Dei.»

«Immo hac vice voluntas mea fiat!» conclamavit Dionysius. «*Le bon Dieu* maiores pisces assandos habet quam nos duos. Romam tecum ibo; en dextram, qua fidem do.»

«Vide quid dicas! Fieri non potest. Ego enim nimis de me ipso cogitarem.»

«Dico rem constitutam esse. Nulla vis consilium mutabit. Remiremonti decem nummos ab avunculo meo mutuabor, et simul proficiscemur. Ita decretum est, immutabile velut fatum.»

Inter se dextras iunxerunt. Tum Gerardus nihil respondit, nam cor eius laetitia redundabat; sed amicum ambulantem bis circumcurrit, deinde ante eum retrocedens laetitia saltavit, postremo eius manum arripuit. Sic ambo manibus coniunctis, quasi amantes, ibant, donec in iugi cuiusdam vertice apparuit equitum manus ad quinquaginta virorum.

«En vexillum Burgundiae!» laetus inquit Dionysius. «Ex iis aliquem commilitonem meum reperturum spero.»

«Quam splendide vexillum solis radiis fulget!» inquit Gerardus. «Quam magnifice duces, serico villoso plumisque ornati, ferreas loricas gerunt, quae tamquam specula nitent!»

Cum propius accessissent, ut vultus discerni possent, Dionysius repente exclamavit: «Per fidem meam, ipse Burgundiae Nothus est! Igitur proelium aliquod instat, quando ille in expeditionem exit. Egregius dux, Gerarde: vitam suam non pluris facit quam gregarii militis, vitam autem militis non pluris quam aviculae minutissimae. Talem ego ducem desidero.»

«Et vide, Dionysi, ipsas mulas, quarum frontes magnis aeneis laminis et corpora ornamentis instruuntur, superbire videri quod tantos viros vehunt. Mirum non est homines militiae desiderio accendi!» Dum haec ille innocentissime miratur, equitum agmen ad eos pervenit.

«Consistite!» vox ingens imperavit; constitit agmen. Nothus Burgundiae Dionysium torvo vultu intuitus est. «Quid hoc est, balistari? Cur austrum versus iter facis, cum omnes qui forti manu animoque valent ad septentrionem festinent?»

Dionysius reverenter respondit se, post aliquot annos sub signis exactos, commeatum petivisse, ut Remiremonti propinquos suos inviseret.

«Recte. Sed nunc proficiscendi tempus non est; ducatus turbatur. Heus, mulam illius militis mortui in primam aciem ducite! Tu autem eam conscende et nobiscum in Flandriam procede.»

«Si vestrae celsitudini placet,» Dionysius constanti voce respondit, «id fieri non potest. Patria mea prope est; iam triennium est quod eam non vidi. Praeterea hunc miserum adulescentem fidei meae commissum habeo, quem relinquere neque debeo neque possum, donec eum navem Romam petentem conscendisse videro.»

«Mecumne verbis certare audes?» inquit dux, admiratione celeriter in iram versa. «Num te vitae taedet? Dimitte manum adulescentis et sine mora in mulam conscende, nulla amplius vana voce addita.»

Dionysius nihil respondit; sed Gerardi manum arctius comprehendit et oculis obstinatam voluntatem prae se tulit.

Tum Nothus fremens conclamavit: «Iarnace, sex ex sagittariis tuis equis desilire iube, qui hunc imbellem canem sagittis ibi conficiant, ceteris in exemplum.»

Iuvenis comes de Iarnac, qui secundum ducem locum tenebat, iussum dedit; milites ad exsequendum descenderunt.

«Nudate eum,» inquit Nothus ea voce frigida qua res militaris administrari solet; «arma vero omnemque eius apparatum in mulam vacantem imponite. Fortasse aliquem rusticum reperiemus his armis gerendis digniorem.»

Dionysius ingemuit: «Num non satis est occidi, nisi etiam dedecore afficiar?»

«Minime! Minime! Minime!» conclamavit Gerardus, subito ex stupore, quo fulmen illius dominationis eum perculerat, experrectus. «Statim tecum ibit. Malo enim in perpetuum ab eo separari quam ullum capillum capitis eius carissimi laedi. O domine, o princeps, da misero adulescenti unum dumtaxat momentum quo unico amico vale dicat! Tecum ibit, iuro tibi, tecum profecto ibit.»

Dux saevus capite nutato frigide atque contemptim concessit. «Tu, Iarnace, cum his remane et eum, sive vivum sive mortuum, adducito. Progredimini!» Deinde iter continuavit, tota manu sequenti, praeter iuvenem comitem et sex sagittarios, quorum unus mulam vacantem tenebat.

Dionysius et Gerardus alter alterum maestis exanimatisque oculis intuebantur. Qualis ille aspectus erat!

Cum ita taciti dolorem mutuo significavissent, verba properanter facere coeperunt; momenta enim fugiebant.

«Tu in Hollandiam ibis; scis ubi illa habitet. Dic ei omnia. Tui causa erga te benigna erit.»

«O quam tristem nuntium ad eam referam! Per Deum, redi ad ‹Caput Aureum›. Ego demens fui.»

«Tace! Sine me cogitare: num nihil restat quod tibi dicam, Dionysi? Heu, caput meum, caput meum!»

«Ah, iam repperi! Rhenum pete, Gerarde, Argentoratum. Non longe abest. Inde secundo flumine Rotterodamum naviga. Ibi Margarita est: et ipse illuc veniam. Dicam ei te advenire. Omnes simul erimus.»

«Iuvenes, maturate, ne nos in incommodum adducatis,» comes graviter, sed iam sine asperitate, monuit.

«O domine, unum momentum! Unum modo momentum!» anhelans oravit Gerardus.

«Maledicta sit terra in qua natus sum; maledictum hominum genus, atque ille ipse qui tales eos fecit!» Dionysius vociferatus est.

AMATOR FIDELIS TACITUS IN NIVE IACEBAT

«Tace, Dionysi, tace! Ne blasphemes! O Deus, ignosce ei; nescit quid loquatur. Patientiam habe, Dionysi, patientiam! Etiamsi hic in terris numquam amplius conveniamus, in meliore mundo conveniamus, ubi blasphemis nullus est locus. In pectus meum veni, amice iam mihi eripiende! Quid iam verba prosunt?» Brachia expandit, et alter alterum artissime complexus est. Iterum atque iterum sine voce oscula dederunt, dum lacrimae imbre continuo per genas defluerent.

Comes Iarnac obstupefactus spectabat; milites autem ferociores, quibus commilitonis nomen sacrum erat, sub vultu aspero nonnullam misericordiam ostenderunt. Mox Iarnaco signum dante, Dionysium, amica quidem vi adhibita et verbis rudibus consolati, in mulam paene sustulerunt; in medio eum posuerunt et calcaribus admotis ducem consecuti sunt. Gerardus vero, quia via in flexum ibat, quasi amens post eos cucurrit, ut amicum postremum videret. Extremus autem conspectus hic erat: Dionysius in mula huc illuc vacillabat et capillos sibi manibus evellere conabatur.

Quo viso tantus dolor guttur Gerardi invasit, ut nec currere nec spirare posset; aegre anhelans ad saepem nive opertam accessit, eam manibus apprehendit, miserabiliter anhelans ac paene suffocatus.

Spinae manus eius pupugerunt.

Diu acerbe luctatus spiritum tandem recepit; tum demum calamitatem suam percipere coepit, neque tamen uno momento totam intellegere, tam repentinus atque sensus opprimens ictus fuerat. Incerto gradu processit, vix sentiens, neque curans, quo tenderet; subinde subsistebat, brachia decidere sinebat, caput in

pectus demittebat, atque immotus stabat. Tum secum: «Potestne hoc verum esse? Somnium esse debet.

Vix quinque minuta transierunt ex quo tam felices eramus: iunctis manibus ambulabamus, Romam simul ituri, illos autem equites cum splendidis vexillis et galeis admirabamur. O infernales animos!»

Iam omnis natura tam solitaria quam ipse esse videbatur. Nulla res animata in conspectu; nullus color praeter album. Ipse quasi sui ipsius umbra inter arborum, agrorum saepiumque umbras solus errabat. Solitudo! Solitudo! Solitudo! Ubique sola solitudo.

Genua flexit et paululum nivis sustulit. «Non somnio: nix enim haec est, frigida velut mundi cor. Cruenta quoque est: quid sibi hoc vult? Stulte, de manu tua sanguis venit! Vulnus ne sentio quidem. Ah, intellego: spinae. Salvete, inimici benigni! Vos ne sensi quidem; cor mihi certe non pupugistis. Non tam crudeles estis quam homines.»

Surrexerat iam et membra velut plumbo onerata vix trahebat, cum pone se ungularum strepitum et voces laetas audivit. Conversus est, spe gaudio mixta sed paene insana ductus, milites fortasse misericordia motos Dionysium reducere. Sed minime: equitum erat comitatus laetissimus. Vir quidam nobilis inter familiares suos, velutis, pellibus plumisque ornatos, procedebat; sequebantur quattuor aut quinque armati satellites, coriaceis thoracibus induti.

Hi omnes festivo impetu praeterierunt.

Gerardus postquam praeterierant ne respexit quidem; imagines quaedam splendidiores advenerant ac discesserant, nihil aliud. Somnianti similis erat. Sed ruditer experrectus est. Repente enim vox ante eum aspera exclamavit: «Subsiste et quod habes trade!» Tres e servis nobilis illius ei obviam stabant: ad eum spoliandum redierant.

«Quid, perfidi nebulones,» inquit ille omnino tranquille, «num dominum vestrum nobilem dedecore afficere vultis? Ad arborem proximam vos suspendi iubebit!» Haec locutus pertinaciter gladium eduxit et tergum saepi admovit.

Unus ex latronibus protinus sclopetum breve in eum direxit.

Sed alter, minus sanguinis cupidus, intercessit. «Ne adeo praeproperus sis! Tu quoque ne tam demens sis; illuc respice!»

Gerardus respexit: sexaginta fere passibus aberat nobilis ille cum amicis, qui equis insidentes constiterant et facinus spectabant. Superbia eos deterrebat

quominus ipsi tam sordidum officium exercerent; non tamen quominus fructus sceleris caperent, nec quominus observarent ne ministri pecuniam a peregrino ereptam ipsis eriperent.

Tum servus mitior, homo haud natura malus, ostendit nihil profuturam esse resistentiam; commonuit latrones vulgares non solum marsupium sed etiam vitam saepe auferre; adiecit magnificam vitam nobilium immensas pecunias absumere. Dominum enim suum nocte praeterita alea pecuniam perdidisse et nunc ad amicam clandestinam proficisci: ideoque pecuniam, ubicumque videret, accipere necesse esse.

«Itaque, bone adulescens, intellege nos non nostram, sed domini causam agere, ac marsupium illud grave quod ad cingulum gestas nobis sine mora trade; neve nos cogas ut, gutture tuo inciso, idem auferamus.»

«Recte hic nebulo dicit,» Gerardus sibi ipsi, sed voce audibili, placide respondit. «Vitam frustra proicere non debeo; Margarita id aegerrime ferret. Accipite igitur marsupium pauperis, quod in loculos divitis conferatis. Sed una hoc nuntium afferte: sacrosanctam Trinitatem precor ut singuli nummi eius manum urant, cor gelu obstringant, animam in perpetuum exurant. Abite, et me cum maerore meo relinquite!» His dictis marsupium in eos coniecit.

Abierunt equites inter se mussitantes; nam verba eius animum eorum nonnihil pupugerant, perquam tamen leviter. Gerardus vero, iam et pecunia et amico spoliatus, titubans processit usque ad silvae marginem. Ibi, quamquam cor alterum illum ictum paene non sentiebat, mens tamen eius vim intellexit, et secum deliberare coepit quid ulterius procedendo proficeret. In via dura consedit, digitos in capillos implicuit, et quid optimum factu esset cogitare conatus est; eo difficilius id erat quod insolita quaedam somnolentia eum sensim opprimebat.

Sine pecunia Romam pervenire nullo modo poterat. Dionysius dixerat: «Argentoratum pete, inde secundo Rheno domum redi.» Dionysio obtemperaret; sed qua ratione Argentoratum sine nummis attingeret?

Tum subito in auribus eius sonare visi sunt versus illi:

«Si mundus tibi durus et frigidus fuerit,
Ad Caput Aureum redi!»

«Sed si redeam, necesse erit eius minister fiam, cum ego Margaritae sim. Lassus sum, lassus. Dormiam, et somniabo omnia pristino statu manere. Heu me! Quam felices ante unam horam fuimus, neque ipsi intelleximus quam felices essemus! Ecce domus; possessor dives esse videtur. Quid si illi iniuriam mihi factam

narrem, opemque petam ut marsupium recuperem atque ad Rhenum perveniam? Stulte! Nonne et ille homo est, quales ceteri? Me contemneret atque humilius proculcaret. Dionysius genus humanum exsecratus est. Ego id numquam faciam; sed, o miseria, homines fastidire atque horrere iam incipio.

Immo hic usque ad solis occasum iacebo; deinde sub noctem clam in divitis illius horreum intrabo et haustum lactis aut pugillum frumenti furtim sumam, ut vitam sustentem. Forsitan Deus, qui divites me spoliantes vidit, mihi ignoscet. Aiunt in nive dormire periculosum esse. Mors ad eos qui sic dormiunt pedibus silentibus, spiritu melle dulciore, furtim accedit. Sed quid faciam? Lassus sum, lassus.

Num haec eadem silva est in qua illi lupi habitant, de quibus senex nos monuit? His quoque me committendum est: certe homines non sunt. Et adeo lassus sum.»

Ad viae marginem reptans membra in nive extendit magno cum suspirio.

«Ah, ne sic tibi capillos evellas! Cor meum dilaniatur dum te aspicio.

Mar—garita. Numquam me amplius videbis. Misera Mar—ga—rita.»

Tum tenerius illud cor siluit.

Et fidelis amator, amicusque priscorum morum, tacitus in nive iacebat, caelo frigido, feris bestiis, fame expositus, sine amico, sine pecunia, in terra peregrina, cum ne mediam quidem ad Romam viam confecisset.

CAPUT XXXIX

Aspera peregrinatio nos Anglos allicit; neque minus iucunda sunt eius itinerum commentaria, etiamsi is qui pericula subiit non amoris causa peregrinatus sit. Amicitia quoque illa veterum saltem ea curiositate digna est qua fossilia vetustate obruta contemplamur. Verumtamen cum huius narrationis vera sedes in Hollandia sit, iam tempus est illuc redire, ad homines resque quotidianas, ex quibus omni aetate maxima pars vitae humanae constitit.

Iorianus Ketel ad Petri domum venit ut Margaritam de promisso admoneret et debitam sibi fidem reposceret. At Margarita febri laborans in lecto iacebat; Petrus autem, ubi intellexit quid ille peteret, contumeliose eum excepit atque a suis aedibus abire iussit. Quin etiam ex adstantibus unus alterve illum in aquam mergere parabat. Nam et pater et filia apud omnes gratiosi erant; tota res per omnium ora ferebatur; Sevenbergenses vero ita ira inconsulta flagrabant, ut saepe fieri solet ubi favor multitudinis vehementer excitatur.

Itaque Iorianus Ketel indignatione plenus discessit atque beneficii sui paenitere coepit. Nec rara est eiusmodi paenitentia; hoc saltem laudis habet, quod sincera est.

Diericus Brower in caupona, cui nomen erat «Tres Reges», deprehensus est, cum hominem loquacissimum vino inebriaret, ut ex eo per dolum cognosceret ubi Martinus Wittenhaagen lateret. Continuo in stagnum, in quo equi potari solebant, praecipitatus est, eique graviora minati sunt, si umquam in oppido denuo appareret. Postremo, cum aemulatio inter municipia commota esset, praefectus Sevenbergensis litteras publicas ad praefectum Tergovanum misit, quibus eum admonebat fines iuris sui excessisse, atque postulabat ut, si posthac adversus quemquam e Sevenbergensibus querelam sive veram sive fictam haberet, magistratus Sevenbergenses rite adiret.

Ghisbertus astutus, ira quam illa admonitio moverat occultata, comiter rescripsit hominem quem Sevenbergam persecutus esset civem Tergovanum fuisse, Gerardum nomine, qui tabulas publicas oppidi furatus esset. Eum, postquam in terras externas profugisset ac fortasse documenta secum abstulisset, iam capi non posse; itaque rem totam esse confectam.

Sic necessitatem in speciem virtutis convertit. Re vera tamen quies illa simulata erat. Sevenbergae frustratus, alio animum convertit; ministros misit qui a familia Tergovana exquirerent quo Gerardus profugisset. Sed, quod ei «maxime mirum» videbatur, ne familiares quidem id sciebant. Quo nuntio sollicitior factus suspicari coepit Gerardum in vicinia adhuc occultari; fore ut ille arcani cuiusdam conscius fieret, deinde rediret atque ultionem atrocem sumeret.

Ex hoc tempore Diericus aliique qui Ghisbertum Van Swieten propius noverant animadverterunt eum in deterius mutatum esse. Tristis, difficilis, iracundus factus est. Metus quidam assiduus animum premebat. Furtim huc illuc oculos circumferebat, quasi qui ictum exspectaret neque sciret unde veniret. Alios infelices reddiderat, neque tamen ipse felix erat. Neque enim aliena miseria quemquam facile beatum reddit.

Familia illa Tergovana, quae, nisi Ghisbertus tam violenter intercessisset, discordias suas aliquando fortasse sedavisset neque spem gregis in longinquas terras expulisset, eandem quidem foris speciem retinebat; intus autem non iam erat illa simplex ac laeta domus quam initio huius fabulae vidimus.

Catharinula sciebat quantam partem Cornelius et Sybrandus in exilio Gerardi habuissent. Quamquam igitur, ne plura mala excitaret, matri nihil umquam narravit, interdum tamen solo fratrum conspectu horrescebat, et cum illi

simulatione doloris fratrem absentem quererentur, ipsa rubore suffundebatur. Catharina, sollertia qua mulieres res domesticas animadvertunt, haec observavit; ipsa tamen non minus prudenter tacuit, rem secum reputans et cetera signa diligenter exspectans.

Ipsae illae oves nigrae, dum maerorem communem imitari conabantur, patrem atque Aegidium adeo fallere valebant; at tacita illa voluptas, quae sub simulato dolore latebat, feminarum oculos effugere non poterat:

«Cuncta videbant, sed nil videre videbantur.»

Ita diffidentia suspicioque mensae domesticae assidebant, misere sane in locum prudentis illius vultus Gerardi suffectae, qui totum coetum illustraverat, quamquam nemo, antequam abesset, animadvertisset quantam lucem afferret. Senex autem tibialium mercator superbiam suam filii inoboedientia vulneratam sentiebat; itaque animum obfirmabat et, quantum poterat, ne nomen quidem Gerardi commemorabat. Verumtamen sub Lacedaemonio illo severitatis pallio natura ipsa velut nervos cordis eius trahere videbatur. Unam sollicitudinem occultare numquam conabatur.

«Utinam modo scirem ubi puer meus sit,» saepe dicebat, «eumque salvum atque incolumem esse! Tum reliqua parvi facerem.» His verbis profundum suspirium addebat. Equidem suspicor, si Gerardus tum ianuam aperuisset domumque intravisset, multas lacrimas multosque amplexus reperturum fuisse, reprehensiones vero perpaucas, aut nullas.

Una res senes coniuges vehementer et contra opinionem perculit: res domestica eorum in omnium sermones venerat. Neque enim septimana ab exitu Gerardi praeterierat, cum iam cuncti de eius casibus loquerentur. Quod autem peius erat, favor populi aperte in partes amantium inclinabat, contra parentes Gerardi crudeles et contra praefectum illum senem alienis negotiis se ingerentem, «qui nasum suum rebus ad se minime pertinentibus immiscere necesse haberet».

«Mater,» inquit Catharinula, «per totum oppidum fertur Margaritam febri laborare, eaque ardentissima; pater eius de vita filiae vehementer timet.»

«Margaritam? Quam Margaritam?» Catharina interrogavit, tranquillitatem et neglegentiam fallaci vultu simulans.

«O mater! Quam aliam dicerem? Margaritam scilicet Gerardi.»

«Margaritam Gerardi!» conclamavit Catharina. «Quomodo istud coram me dicere audes? Moneo te ne umquam in hac domo nomen istius impudicae proferas, quae domum nostram vastavit. Illa puerum meum perdidit, florem

totius meae familiae. Eius culpa nunc non sacerdos sanctus inter nos versatur, sed per terrarum orbem errat; ego autem mater deserta et corde fracto maneo. Age, noli flere, filia; iniuste facio quod tibi tam aspere loquor. Sed, o Catharinula mea, nescis quae in pectore matris agantur.

Coram vobis omnibus fortiter me gero; mihi enim timores devorandi sunt. At noctu in somnis eum video, semper aliquo periculo imminente. Aliquando ferae eum dilacerant; alias in latronum manus incidit, quorum cultri crudeles ad pallidum illius vultum feriendum attolluntur, cuius aspectu lapidem ipsum misericordia commoveri putes. Heu, quotiens cogito me hic in otio sedere, cum fortasse infelix puer meus in aliqua terra barbara mortuus iaceat! Et omnia propter puellam illam. Ecce, ipsum eius nomen mihi veneno est.

Toto corpore contremisco, quoties illud audio.»

«Nihil dicam nihilve faciam, mater, quo dolorem tuum augeam,» filia benigne respondit; sed suspiravit.

Eam vero, cuius nomen in hac domo tanta severitate vetabatur, alibi multi commemorabant, nonnulli etiam miserabantur. Omnes Sevenbergenses eius vicem dolebant; iuvenes virginesque praetereuntes misericordes oculos saepe ad fenestellam convertebant, post quam pulcherrima vicina «amore tabescere» dicebatur. Hoc vulgari dicto animi eius fortitudinem ac sui oblivionem parum aestimabant. Gerardus enim mortuus non erat; ipsa vero tam fidelis erat ut de fide eius dubitare non posset.

Patrem diligebat, qui sine filiae auxilio nihil fere agere poterat. Nisi corporis infirmitas impedivisset, ne vehemens quidem amor Gerardi eam ab officiis domesticis retinuisset, etiamsi demisso capite cordeque maesto ea perfecisset. Sed perturbatio corporis animique febrem tam gravem excitaverat, ut sola iuventus et firma corporis constitutio vitam conservarent. Tandem morbus recessit, sed eam reliquit extrema quadam debilitate confectam, qua laboranti vita ipsa gravis videtur.

Tunc amor et amicitia ad lectum adsidentes angeli mortales fiunt, quorum vox solacium, manus salutem afferunt.

At infelix haec puella ad vitam viresque redire sola, quocumque modo posset, cogebatur. Multos dies nullo comite iacebat, horaeque graves velut fluctus plumbei super eam volvebantur. Corpore debilitato vita ipsa oneri erat, atque quasi iam transacta videbatur. Ne ad sanitatem quidem redire omni studio conari valebat. Gerardus aberat; non aderat ille cuius causa convalescere cuperet. Saepe

per multas horas omnino immota iacebat, dum lacrimae placide ex oculis manabant.

Quadam die, cum ex somno inquieto experrecta esset, duas mulieres in cubiculo conspexit. Altera famula erat; altera, cuius vestis circa collum et in manicis pretiosis pellibus ornabatur, haud mediocris dignitatis mulier esse apparebat. Ex tenui argenteorum crinium limbo, quem ornatus capitis ad frontem ostendebat, facile intellegi poterat iam eam aetatem excessisse qua prudentiores feminae annos suos celare solent. Utraque vultu benigno et amico spectabat. Margarita corpus in lecto erigere conata est; sed anus manum lenissime super eam imposuit.

«Quiesce, dulcissima,» inquit; «non ut te fatigemus venimus, sed ut, Deo volente, consolari possimus. Age, bono animo esto et primum nobis dic quas nos esse putes.»

«Immo, domina, te agnosco, quamvis antea numquam conspexerim. Tu es virgo Van Eyck; haec autem Reichta Heynes. Gerardus mihi de vobis saepe narravit et quantam ei benignitatem praestiteritis. Domina, nunc prope se neminem habet cui tam confidere possit quam tibi.» Hoc cogitans in pulvinum recidit, lacrimis statim ex oculis erumpentibus.

Reichta, natura perquam benigna, una flere coepit. Sed domina eam increpuit: «Perbellam profecto aegrotantis ministram te praebes!» Tum innoxiis quibuscumque artibus quas noverat puellam recreare temptavit, nec sine aliquo successu. Anus enim quae vitam laboresque omnes experta est iuxta tristem adulescentulam caeleste quoddam beneficium est. Novit quid dicendum, quid tacendum sit; novit quomodo animum mitiget et mentem ad res iucundiores convertat.

Nondum horam ibi egerat, cum iam caput Margaritae non in pulvino sed in anus umero requiescebat; oculi autem puellae molles eam grata quadam benignitate contemplabantur.

«O capillos praeclaros!» domina anus inquit, digitos inter crines ducendo. «Accede, Reichta, atque aspice!»

Reichta accessit, capillos manibus contrectavit eosque sincera admiratione laudavit. Misera puella, cui isti crines erant, nondum adeo ab omni vitae sensu aliena erat ut adulatione omnino non moveretur; quippe adhuc vivebat.

«Equidem, domina,» inquit Margarita, «olim eos mihi foedissimos esse putabam. Sed ille laudavit, ex eoque tempore paene superbire de eis coepi, sancti mihi ignoscant. Scis, domina, quam stulti sint amantes.»

«Multo stultiores sunt qui non amant,» anus acriter respondit.

Margarita pulcherrimos oculos aperuit eamque ita aspexit, quasi quid sibi vellet rogaret.

Nec haec sola fuit visitatio, sed prima multarum. Aut enim Margarita Van Eyck aut Reichta fere cotidie veniebat, donec aegrota convaluisset; sub earum cura celeriter vires recuperavit. Reichta id potissimum cibis quibusdam nutrientibus, quos in culina Petri parabat, tribuebat; Aegrota autem ipsa plus tribuebat verbis benignis et oculis amicis, qui sibi assidue significabant amicos adhuc esse quorum causa vivere deberet.

Martinus Wittenhaagen recta Rotterodamum contendit, ut, quemadmodum dicitur, taurum cornibus comprehenderet. Taurus autem ille bipes erat, cui pro cornibus corona erat: Philippus Bonus, huius regionis dux, illius comes, alterius dominus. Cum Rotterodamum pervenisset, aulam Gandavi esse comperit. Itaque Gandavum profectus aditum ad principem postulavit; sed famuli atque aulici eum nunc procrastinando nunc prohibendo frustrabantur. Quare, cum dux venatum exisset, Martinus ei se in viam obiecit atque, contra omnem aulae consuetudinem, prior verba fecit, veniam magna raucaque voce implorans.

«Quid est, homo? Ubi periculum?» dux circumspiciens ridensque quaesivit.

«Veniam, princeps, veterano militi a civibus venationis instar insectato!»

Reges quidem, sicut ceteri homines, moribus inter se differunt; unum tamen fere commune habent: hominibus infimae fortunae mira quadam facilitate se benignos praebent. Cum his enim nulla de re certare necesse habent; itaque nulla invidia intercedere potest. Quin etiam libertas sermonis et insolita eorum consuetudo eos oblectant; ipsaque naturae sinceritas miseros principes recreat, res in aula rarissima.

Ita Philippus Bonus equum continuit, Martinumque paene solum ad colloquium admisit. Ille principem certi cuiusdam proelii commonefecit, in quo sagittam, non sibi sed domino suo destinatam, corpore exceperat. Dux rem egregie recordabatur, eamque hilari atque benigno animo tractare dignatus est; quod sane facile facere poterat, cum non ipse sagitta ictus esset.

Deinde Martinus principi narravit quo modo Gerardus primum in ecclesia comprehensus esset, deinde in turri inclusus, qua fraude e carcere ereptus, et omnia venationis humanae adiuncta. Utrum ille haec melius exposuerit quam ego, an dux pauciores fabulas iucundas audiverit quam vos, certum est principem narratione adeo captum esse, ut, cum complures aulici concitatis equis advolantes

narrationem interpellarent, is velut rusticus in foro maledicere inciperet; minaretur etiam, partim iocans, se proximi hominis caput amputaturum qui inter se et fabulam bonam intercedere auderet. Ubi autem Martinus finem fecit, princeps exclamavit:

«Per sanctum Lucam! Quam mirae venationes in hoc meo comitatu fiunt! Immo in meis ipsius silvis, neque quidquam video! Vos ignobiles homines omnem fortunam habetis.» Graviter enim angebatur quod Fortuna tam inique beneficia distribueret. «Ecce,» inquit, «haec vera venatio hominum fuit! Mihi vero numquam contigit ut venationi hominis interessem.»

«Nec mihi adeo prospera fortuna fuit,» Martinus aperte respondit; «nam ego ab ea parte stabam in quam canum nares intendebantur.»

«Ah, ita vero; oblitus eram.» Quibus auditis regia maiestas sortem suam iam aequiore animo tulit. «Quid igitur a me petis?»

«Veniam plenam, celsissime princeps, mihi atque Gerardo.»

«Quam ob rem?»

«Quod carcerem effregimus.»

«Age, aves e caveis evolare solent: natura ipsa iubet. Praeterea iuvenem includere quod virginem amat? Istis urbium praefectis communis sensus deesse videtur. Quid praeterea?»

«Quod praefectum urbis humi prostravimus.»

«At aper ad extremum compulsus in insectatores se vertit. Id suo iure facit; qui autem id ei vitio vertit, vix viri nomine dignus est. Quid aliud?»

«Quod canes ad sanguinis vestigia persequenda institutos occidimus.»

Tum ducis vultus repente concidit.

«Aut illi occidendi erant aut ego,» Martinus ardenter addidit.

«Ita est; sed non possum pati ut canes mei, pulcherrimi illi canes vestigatores, ita trucidentur propter…»

«Minime, minime, princeps! Non erant canes vestri.»

«Cuius ergo erant?»

«Saltuarii.»

«Ah, bene. Equidem hominis vicem doleo; sed, ut dicebam, pati non possum ut veterani mei milites canibus eius vestigatoribus immolentur. Veniam igitur plenam habebis.»

«Et Gerardo misero?»

«Et Gerardo misero, tui causa. Quin etiam huic praefecto nuntia rem eius mihi displicere. Sic enim regis sibi potestatem, non praefecti civitatis, arrogat. Nullos in Hollandia reges praeter unum tolerabo. Iube eum modestioris esse animi; alioqui, per sanctum Iudam, ante ipsius ianuam suspendi iubebo, sicut praefectum cuiusdam oppidi, cuius nomen mihi fugit, in Flandria suspendi iussi. Immo in Brabantia fortasse fuit. Nihil refert. Illud certe memini me eum suspendisse, quod pauperes opprimebat.»

Tum dux cancellarium suum accersivit, senem obesum, qui equo insidens sacco similis videbatur, eique mandavit ut veniam plenam Martino cuidam et Gerardo cuidam litteris publicis consignaret.

Praeclarum illud diploma rite conscriptum postridie principis subscriptione firmatum est; Martinus vero eo accepto domum laetus festinavit.

Margarita iam aliquot dies e lecto surrexerat; tum pallida atque cogitabunda ad focum sedebat, cum Martinus repente irrupit, membranam manu vibrans atque clamans: «Venia plena, puella! Gerardo non minus quam mihi data est. Arcesse eum quando voles; omnes totius orbis praefecti ne digitum quidem in eum inicere audebunt.»

Puella gaudio tota erubuit; manus aviditate tremebant dum chartam accipiebat oculisque quasi devorabat. Hanc iterum atque iterum osculata est, deinde collo Martini bracchia circumiecit ipsumque osculata est. Ubi paulum se collegit, Martino narravit caelitus sibi amicam datam esse dominam Van Eyck. «Libenter,» inquit, «eam de hoc tam laeto nuntio consulerem; sed nondum satis virium habeo ut tam longe pedibus ambulem.»

«Quid opus est pedibus ire? Mula mea adest.»

«Mula tua, Martine?»

Senex miles, sive veteranus praedator, risit; confessus est se ita mulam illam usu sibi vindicasse ut interdum oblivisceretur Ghisbertum priorem in eam ius habere. Postridie eam in aream aedium praefecti reducturum; hac tamen nocte Margaritam Tergou vecturam esse.

Iam crepusculum appropinquabat; quare Margarita iter suscipere ausa est. Hora circiter septima vespertina ad domum dominae Van Eyck, amicae novae quidem, sed impense studiosae, pervenit; cui inopinatus eius adventus et admirationi et gaudio fuit. Rubor enim insolitus genas puellae decorabat, litterasque quibus Gerardo venia concessa erat in sinu servabat.

CAPUT XL

Nonnulli quadragesimo aetatis anno iam animo senes sunt; alii octogesimo adhuc iuvenescunt. Margaritae Van Eyck animus perpetuo florebat. Puellam eiusdem nominis iuvenili ardore diligebat. Neque novus ille amor ex levi quodam impetu ortus erat: sagacissime enim ingenia hominum perspiciendo in Margarita Brandt animadverterat id quod feminam prudentem in altera femina plurimi aestimare decet, sinceritatem. Sed praeter proprias puellae virtutes ab initio validum quoddam praesidium in animo anus artificis habuerat.

Natura humana.

Etenim, quod iis qui parum observant mirum fortasse videbitur, facilius in eos amore incalescimus quibus ipsi benefecimus quam in eos a quibus beneficia accepimus. Hoc iam nonnulli Graecorum philosophorum animadverterunt; Homerus vero Britannicus versibus immortalibus consignavit:

«Audivi; tum memini, quam saepe per arma
Una stetissemus, coniunctis viribus ambo,
Quot mecum certamina dura subisses,
Et Bertrami pectus Philippo pro scuto fuisset.
Tum Darienae deserta pallentia mente reviso,
Qua Mors vespertino sublime vehitur vento;
Utque meo carum velaverim tegmine amicum,
Ipse sine tegmine letiferum pertulerim rorem.
Et Quarianam rupem memoria repetivi,
Cum scapha fracta mediis evasissemus ab undis,
Perque albos saevique maris spumantes fluctus
Mortramum exhaustum ipse ad tutum litus reportavi;
Cumque latus eius sagitta venenata fixisset,
Indicum ex vulnere virus ore meo exsuxi.
Haec rapidorum instar torrentium mentem inundant,
Firmumque animi propositum vi sua abripiunt.»

Animadverte: manum illius, caedem parantis, non acceptorum beneficiorum, sed collatorum memoria continuit.

Margarita autem Van Eyck Margaritae Brandt mira benignitate usa erat: consuetudinem suam fregerat ut eam inviseret, aegrotam curaverat, maerentem consolata erat, blanditiis recreaverat, plus denique ad salutem eius contulerat

quam omnia terrarum medicamenta. Sic pectus anus in eam cui benefecerat patuit; iamque multo tenerius puellam diligebat quam Gerardum umquam dilexerat, quamvis initio unius Gerardi causa ad eam visendam accessisset.

Cum igitur ruborem in genis Margaritae conspexisset atque membranam legisset quae tantam laetitiam attulerat, consilia sua nullo murmure deposuit.

«Dulcissima,» inquit, «optaveram eum quinque aut sex annos in Italia commorari, inde divitem redire, et, quod caput est, perfectum artificem. Sed felicitas tua ceteris omnibus mihi antiquior est. Intellego te sine illo vivere non posse; itaque curandum est ut quam celerrime domum revertatur.»

«O domina, ipsas cogitationes meas perspicis!» Puella paululum caput demisit atque erubuit. «Sed quomodo eum certiorem faciam? Id excogitare non possum. In Italiam abiit; sed in quam regionem profectus sit nescio. Mane! Urbes quas visere constituerat nominavit; Florentiam unam, Romam alteram. Sed tamen...»

Denique, utpote puella prudens, suspicata est epistulam cui inscriberetur «Gerardo meo, in Italia» fortasse perditum iri; itaque amicae vultum consilium implorans aspexit.

«Ad locum opportunum opportuno tempore venisti,» anus respondit. «Hodie apud me fuit Hansius Memlingius; is, filia, non serius quam proxima hebdomade in Italiam proficisci parat, ut, sicut ipse ait, manum in pingendo exerceat. Nec profecto ante tempus: hoc tibi confirmo.»

«Sed qua ratione Gerardum meum reperiet?»

«Gerardum tuum novit, puella. Saepius hic una cenaverunt, et artissima inter se familiaritate vivebant. Nunc autem, cum utriusque eadem sit ars...»

«Quid? Pictor igitur est?»

«Pro pictore quidem habetur. Eadem loca petet quae Gerardus, atque aliquando, serius ocius, in eum incurrere necesse erit. Tu igitur epistulam longam conscribi cura, veniamque illam publicam in eam transcribi; de nuntio ego spondeo. Intra sex menses ad summum Gerardus litteras habebit; ubi acceperit, osculabitur, in sinu recondet, volucri cursu domum redibit. Quid rides? Cur nunc tam rubent genae? Cur autem me tam vehementer amplectaris prorsus nescio.

Ita vero, mea gemmula, dies felices appropinquant.»

Interea Martinus in culina sedebat, ante se nigro poculo coriaceo posito, Reichta autem Heynes iuxta eum lanam nendo operam dabat; at di boni, quot quaestionibus illum ea nocte exhausit!

Hic Hansius Memlingius olim Ioannis Van Eyck sororisque eius discipulus fuerat. Pictor re vera erat, quamvis Margarita irrideret, homoque haud malus, uno vitio excepto: plus aequo amabat pocula parva, pocula maiora, atque fuscos illos scyphos. Haec voluptas singularis impediebat quominus opes compararet; ob eamque causam saepe ad Margaritam Van Eyck cibum petitum, interdum etiam nummulum, veniebat. Ita ei devinctus erat ut anus aliquid in eum iuris haberet; sciebatque eum negotium sibi commissum non neglecturum esse.

Epistula rite scripta Margaritae Van Eyck tradita est. Proxima autem hebdomade Hansius, ut promiserat, e Flandria rediit. Anus ei litteras dedit et aureum nummum in viaticum addidit. Ille proficisci admodum festinare videbatur.

«Tanto melius,» inquit anus artifex; «eo citius in Italiam perveniet.»

Sed quemadmodum equi quidam ad initium itineris accensi ferociter fremunt, mox vero uno alterove passu confecto calcaribus aut flagello egent, ita illius festinatio in desidiam conversa est, simul ac ad praecipuum Tergovae deversorium venit atque duos compotores suos ad fenestram prominulam sedentes conspexit. Intravit ut ultimum poculum cum illis biberet; sed cum pecuniam solvere vellet, prohibitus est. Minime vero! Cum longum iter suscepturus esset, illum ipsi excipere volebant; omnes eum potu donare debebant, caupo quoque cum ceteris.

His honoribus effectum est ut lingua eius, quasi vinum oleum fuisset, tam lubrica fieret, ut sodalibus inter pocula confideret se proficisci ut Italis ostenderet quomodo pingendum esset. Deinde suas in proeliis res gestas iactavit, quippe qui hastam aliquando tractavisset, et prosperos amores suos apud mulieres iactavit, quae aberant nec aliam rerum versionem proferre poterant.

Denique, ut verbis veteris poetae utar, «plenus rimarum erat: huc illuc diffluebat»; inter cetera igitur quae per illas rimas effluxerunt effutivit se litteras ad quendam Gerardum, civem eorum hominem optimum, perferendas accepisse. Addidit «vos quoque omnes optimi estis»; atque ut laudem quasi sigillo firmaret, Sybrandum tam valide in dorsum percussit ut misero spiritum paene intercluderet.

Sybrandus ad alteram mensae partem se contulit ne tam robustam amicitiam rursus experiretur; sed verba singula auscultabat, tumque primum didicit Gerardum in Italiam profectum esse. Ut tamen rei certior fieret, se dubitare simulavit.

«Frater meus Gerardus in Italia non est.»

«Mentiris, canis!» fremuit Hansius, subito ira correptus, nec tam sobrius ut intellegeret eum qui nunc ex adverso sedebat eundem esse quem antea sibi propinquum laudaverat atque percussisset. «Etiamsi decies frater tuus sit, in Italia est. Quid igitur hoc esse putas? En tibi! Lege quae foris adscripta sunt!» Litterasque in mensam proiecit.

Sybrandus epistulam sustulit et gravi vultu inspexit; tandem tamen deposuit confessus se legere nescire. E convivis autem unus, immenso quodam fortunae beneficio, legere sciebat; atque tam rara facultate superbus epistulam arripuit haecque recitavit: «Gerardo Eliassoen Tergovano. Hae litterae per fidelem Hansium Memlingium quam celerrime tradendae.»

«Pulcherrime scripta est,» inquit lector, singulas litteras contemplans.

«Ita sane!» Hansius magnifice respondit. «Nec mirum: clarissima manu scripta est; a Margarita, sorore Ioannis Van Eyck. Sit illius memoria benedicta atque honorata! Antiqua mihi amica est Margarita Van Eyck.»

Tum Hansius, sermone in omnes partes diffluente, ad quadraginta alia argumenta transiit.

Sybrandus interea tacitus e coetu elapsus Cornelium quaesitum abiit.

Duo fratres auditis nuntiis capita contulerunt. Italia longo immensoque intervallo aberat. Utinam Gerardum illic retinere possent!

«Retinere? Nihil eum diu a Margarita sua detinebit.»

«Maledicta sit!» Sybrandus inquit. «Cur non mortua est, cum iam prope mortua esset?»

«Illa mori? Ipsam pestilentiam superabit ut nos vexet.» Adeo Cornelius puellae iniquitatem indignabatur, quod mortem sibi ob eorum commodum subire noluerat.

Duae illae oves nigrae consilia iterum atque iterum communicabant, mutuoque se in deterius corrumpebant, donec pravis animis consilium ortum est quo Gerardus per omnem vitam in Italia retineretur, atque illius pars bonorum paternorum sibi vindicaretur.

Sed invento consilio nihilo propiores erant ad rem exsequendam: ingenio enim opus erat; sic scelus in medio cursu substitit. Mox tamen, quasi Satanas inter duo capita constitisset atque in aurem dextram alterius et sinistram alterius eodem tempore insusurrasset, ambo conclamaverunt:

«PRAEFECTUS URBIS!»

Ad Ghisbertum Van Swieten contenderunt, qui eos confestim admisit: nam is quem ancipitis exspectationis cruciatus torquet avidissime certum quid cognoscere cupit. Certitudo saepe acerba est, sed raro, sicut dubitatio suspensa, intolerabilis.

«Quid? Aliquid de Gerardo comperistis?» ille avidissime quaesivit.

Tum fratres de epistula et Hansio Memlingio narraverunt. Ghisbertus oculos inquietos huc illuc movebat, dum auscultabat. «Quis epistulam scripsit?»

«Margarita Van Eyck,» responderunt: nam et inscriptionem exteriorem et ipsas epistulae litteras eadem manu scriptas esse arbitrabantur.

«Certo scitis?» Ex arca schedam protulit quam Margarita Van Eyck olim conscripserat, cum de domo sua cum civitate agebat. «Talesne erant litterae?»

«Ita. Eadem ipsa scriptura est,» Sybrandus audacter respondit.

«Bene. Quid autem a me vultis?» inquit Ghisbertus, corde vehementer palpitante, sed neglegentiam tam sollerter simulans ut fratres obstupescerent. Illi pileos manibus versabant, balbutiebant, verba pauca tentabant, mox haesitabant atque ambagibus utebantur; paulatim denique explicaverunt sibi epistula opus esse quae tale quid contineret quo Gerardus in Italia detineretur. Hanc se in pera Hansii Memlingii pro ea quam ferebat clam substituturos esse.

Dum hi pileos versabantur et scelus animo agitabant, incerti utrum praefectum venerarentur an eum non minus quam se ipsos improbum atque Gerardo infestum suspicarentur, in animo callidi senis rationes contrariae vehementer certabant. Vindicta iubebat Gerardum reverti et vim legum experiri; prudentia procul, etiam mille milium spatio, detinendum suadebat.

Sed eadem prudentia monebat: cur manibus sordidis rem incerti exitus aggrediaris? Cur nomen tuum horum duorum improborum potestati committas? Tandem opinio firma, Gerardum scire arcanum quo gravissime eum laedere posset, una cum cautione haec verba peperit: «Cives qui scribere nesciunt adiuvare officium meum est. De eo tamen quod litteris mandabitur minime respondebo. Dicite igitur quid scribendum sit.»

«Aliquid de hac Margarita.»

«Scilicet eam perfidam esse, alii nupsisse; id facile asseverare possum.»

«Nequaquam, praefecte, nequaquam! Ne pro toto quidem mundo!» clamavit Sybrandus. «Gerardus rem non crederet, aut ex parte tantum crederet; tum rediret ut ipse videret. Immo scribe eam mortuam esse.»

«Mortuam? Ea aetate? Num id credet?»

«Illud potius quam alterum. Quin ipsa paene mortua erat; quare, si vere rem aestimes, haud plane mendacium erit.»

«Hem! Putatisne hoc eum in Italia detenturum?»

«Certe scimus. Nonne, Corneli?»

«Ita,» respondit Cornelius. «Gerardus noster, postquam in Italiam pervenit, numquam eam relinquet. Illuc ire semper in votis habuit. Margaritae causa domum rediret, nostra nequaquam. Quid enim de nobis curat? Suos semper contempsit, nec umquam aliter fecit.»

«Acerbum ei hoc medicamentum erit,» senex hypocrita inquit. «Sed tandem ei proderit,» adulescens respondit.

«Quid prodest Famem cum Siti matrimonio coniungere?» Cornelius dixit.

«Quid vero de luctu quem tam frigido animo ei paratis?» Ghisbertus irridens dixit, ipse tamen vindictae suae dulcedinem interea degustans.

«Mendacium non est ictus securis brevis. Carnem non findit, ossa non frangit.»

«Securis?» Sybrandus inquit. «Ne ictui quidem fustis comparari potest.» Simul nasum praefecti olim fractum venenato obtutu petivit.

Ghisberti vultus ira obscuratus est, cum lingua viperea in vulnus eius incidisset; at hoc ipsum frater optaverat. Senis enim odium, quasi stimulis actum, acrius exarsit.

«Age,» inquit, «dicite quid vobis scribam, et scribere mihi necesse est. Sed hoc scitote: si quid secus acciderit, vos culpae obnoxios futuros, non me. Non manus quae scribit, sed lingua quae dictat rem agit.»

Fratres assensi sunt libentissime, tacite irridentes. Ghisbertus deinde atramentarium admovit, ante se exemplar scripturae Margaritae Van Eyck posuit, et de epistulae magnitudine atque figura percontari coepit. Sed subito res inopinata intervenit: Iorianus Ketel in cubiculum festinanter irrupit, male ferens quod praefectum non solum invenisset.

«Vides, amice, me negotiis occupatum esse.»

«Video; sed res gravis est. Bonum nuntium fero, quem tamen non omnes audire decet.»

Praefectus surrexit et Iorianum in profundam fenestrae cavitatem abduxit. Fratres eos submissis sed ardentibus vocibus colloquentes audiverunt. Postremo Ghisbertus Iorianum emisit ut mulam sterneret; tum ad duas oves nigras conversus tanta subito frigiditate locutus est ut illi obstupescerent:

«Pacem familiarum diligenter tueor; sed haec res non est quae praecipitanter agatur. Videbimus, videbimus.»

«At, praefecte, homo ille mox discedet. Tum sero erit.»

«Ubi est?»

«In deversorio bibit.»

«Age ergo, vino eum quam diutissime detinete. Videbimus, videbimus.» Sic eos spe frustratos dimisit.

Ut haec intellegantur, paululum retro repetenda est narratio. Eodem illo mane Margarita Brandt Iorianum Ketel prope ianuam domus suae obvium habuerat. Is vultu torvo praeteriit. Quo commota puella eum recognovit.

«Mane,» inquit. «Ita est! Hic est vir bonus qui illum servavit. Heu, cur postea numquam me invisisti? Cur membranas tuas reposcere non venisti? An promissum centum coronarum falsum erat?»

Iorianus indignatione quasi fremuit; sed vultu eius tam sincero conspecto coepit suspicari errorem intervenisse. Narravit ergo se venisse et quomodo exceptus esset.

«Heu,» illa respondit, «horum nihil sciebam: nam tum in extremo vitae discrimine iacebam.» Deinde eum secum venire rogavit, in hortum duxit et locum demonstravit ubi membranae defossae essent. «Martinus eas effodere volebat, sed ego non permisi. Is enim eas ibi posuerat; nec quemquam praeter te, qui tam bene de illo et de me meruisti, eas effodere debere dixi.»

«Da mihi palam!» Iorianus cupide exclamavit. «At exspecta! Immo, non ita. Homo est suspiciosus. Certe scis illas adhuc ibi esse?»

«Si quis eas attigit, palam culpam in me recipiam.»

«Serva igitur eas duabus horis amplius, oro te, bona Margarita,» inquit Iorianus, et laetissimus ad curiam Tergovanam cucurrit.

Praefectus mulam lentis passibus agens Sevenbergam contendebat, Ioriano iuxta eum magnis passibus incedente et affirmante intra unam horam chartas amissas in eius manibus futuras.

«O domine,» inquit, «fortunate nobis accidit quod non fur eas abstulerit.»

«Non fur? Non fur? Quid ergo eum appellas?»

«Salva dignitate tua, monedulae similem eum appello. Opus monedulae hoc est, si quod umquam fuit: rem quae minime opus sit auferre atque occultare. Novi ego istas aves: nam cum graculo quodam ab infantia una educatus sum. Eodem anno natus est quo ego; sed dentes multo ante me eduxit, et, heu, quamdiu mihi vitam molestissimam fecit!

Si in caligis meis foramen esset nummulo tantum aequale, rostrum illius, terebrae instar, statim introibat. In furtis autem Gerardum ipsum referebat. Quicquid sibi minime utile, alicui vero bono Christiano maxime necessarium erat, id ante omnia rapiebat. Mater mea mulier industria insignis erat; quae cum tantum oculos averteret, continuo digitabulum eius avolabat. Pater artem sutorum exercebat: itaque prima luce graculus subulam eius, ceram, filum diligenter auferebat.

His amissis, vide qua ratione panem quaeras! Olim audivi matrem meam graculo in os dicentem illum sex alios liberos malos facere posse; at ille uno oculo in eam converso, momento post e pede infantis calceolum arripuit. Gerardus idem ingenium habet. Membranae illi haud magis usui sunt quam graculo matris digitabulum aut patris subula. Solius malitiae causa eas sustulit atque abscondit; numquam autem eas repperisses, nisi ego te adiuvassem.»

«Credo te recte iudicare,» respondit Ghisbertus; «plus quam necesse fuit me ipsum cruciavi.»

Cum ad Petri portam pervenissent, senem quaedam anxietas invasit.

«Utinam alio quolibet loco essent!»

Iorianus eum confirmavit.

«Puella,» inquit, «proba est atque benigna. Eam in chartis auferendis nullam partem habuisse iure iurando affirmaverim.» Tum in hortum eum duxit. «En, domine: si vultui hominis credere licet, hic iacent; quin etiam humus soluta videtur.»

Currens palam attulit quae aliquanto longius in terra defixa stabat, fodere coepit, et mox membranam detexit. Quam ubi Ghisbertus vidit, Iorianum in latus reppulit et ipse in genua procidit, chartamque ex fovea avide rapuit. Manus tremebant, vultus gaudio splendescebat. Aliam post aliam membranam extraxit, dum Iorianus pulverem excutiebat, chartas purgabat atque agitabat.

Sed cum multas iam protulisset, vultus Ghisberti paulatim obscurari atque in longum contrahi coepit; ubi ad ultimam pervenit, utraque manu tempora compressit, plane attonitus.

«Quid hic mysterii est?» anhelans dixit. «Num daemones me illudunt? Altius fode! Altera hic esse debet.»

Iorianus palam altius egit, multam terram duram effodit, sed frustra. Interea domini animus plane mutatus erat.

«Proditio! Fraus!» clamavit. «Tu de hac re sciebas!»

«De qua re, domine, per caelum immortale?»

«Sceleste, sciebas aliam esse membranam quae omnibus his duplicatis pluris valeret!»

«Falsum est,» exclamavit Iorianus, aliena suspicione ad propriam suspicionem excitatus. «Fraus est, ut centum coronas mihi debitas eripias. O te novi, praefecte!» Iam paene in lacrimas solvebatur.

Tum vox dulcis utrique tamquam oleum fluctibus infusum incubuit. «Non, bone vir, non mentitur; nec tamen plane verum est quod ait: altera membrana revera erat.»

«Ubi? Ubi? Ubi tandem est?»

«Sed,» Margarita placide perrexit, «illa non erat tabula publica, quare tu, bone vir, centum coronas meruisti; sed pactum privatum inter hunc praefectum atque avum meum Flor...»

«Tace, tace!»

«...is Brandt initum.»

«Ubi est, puella? Hoc unum scire volumus.»

«Patienter exspecta, et dicam. Gerardus eius titulum legit atque dixit: “Haec membrana non minus ad te quam ad praefectum pertinet”; tum seposuit, ut eam aliquando otiose mecum legeret.»

«In domo igitur est?» praefectus, ad tranquillitatem reversus, quaesivit.

«Minime, domine,» Margarita constanter respondit; deinde voce repente tremente addidit: «Gerardum meum infelicem tam acriter, tam prope persecutus es, ut nullum ei tempus relinqueres quo de alia re praeter vitam suam et dolorem cogitaret. Membranam in sinu habebat et secum abstulit.»

«Quo? Quo abiit?»

«Plura noli a me exigere, domine. Quo iure sic me interrogas? Tui causa, bone vir,» ad Iorianum conversa inquit, «animo meo vim attuli, ut huc prodirem et cum hoc sene duro colloqui sustinerem. Nam cum recordor quantas calamitates ille et Gerardo et mihi intulerit, ne aspectum quidem eius ferre possum.» Tum involuntario quodam horrore concussa, manum capiti admovit atque lente domum ingressa acerbe flevit.

Paenitentia praeteritorum, metus futurorum (quae lenta sed, ut nunc sentiebat, inexorabili necessitate instabant), avaritia simul et pavor uno brevi momento durissimum Ghisberti pectus lacerabant. Caput demisit, bracchia languida ad latera pependerunt. Subito crassus quidam risus eum converti coegit: en Martinus Wittenhaagen arcui innixus stabat, ore ab aure ad aurem irrisu diducto. Eo viso eiusque risu audito, pessimae Ghisberti cupiditates rursus exarserunt.

«Heus, hunc comprehendite, arripite, proditorem et furem!» inclamavit. «Canis, omnia mihi persolves!»

Martinus nihil locutus litteras veniae a duce datas placide sub ipsis Ghisberti naribus porrexit. Senex inspexit nec verbum invenit quo responderet. Martinus eo commodo usus est.

«Ego et dux milites sumus. Numquam ille patietur ut vos urbani pingues veteranum commilitonem obteratis. Nuntium quoque tibi afferre iussit.»

«Dux mihi nuntium misit?»

«Ita sane! Narravi ei insolentiam tuam, et quomodo Gerardum inclusisses quod virginem amaret. Tum ait: 'Dic illi regis partes agere, non praefecti civitatis. Unum tantum regem in Hollandia esse volo. Modestior fiat, alioquin ante propriam ianuam eum suspendam!'» Ghisbertus contremuit; sciebat enim ducem id facere posse. «'Sicut suspendi,' inquit, 'praefectum oppidi Thingembob, aut cuiusdam eiusmodi.' Dux non recordabatur uter vestrum suspensus esset aut in qua provincia; talia enim levia in militis memoria non haerent. Hoc tamen constabat, quemdam vestrum ab illo propter pauperum vexationem suspensum esse: 'Nec me pigeat alterum suspendere,' inquit bonus dux.»

Haec totiens ab homine tam humili accepta contumelia, cum immunitate qua ille ducis auctoritate tegebatur coniuncta, senem iracundum in impotentem furorem adegit. Pugnum in militem concussit, minas intentare conatus est, sed ira atque dedecore faucibus obstructis fari non potuit. Tum stridorem quendam edidit, totus oculis et corpore in orbem contractus, velut serpens crotalus ictum parans, et in Martini tunicam furiose exspuit.

Martinus crassae cutis miles hunc impetum vere contempsit. «Ecce senem bufonem venenatum! Scit uno huius pedis ictu ad ultimum domicilium se mitti posse; tamen efficere cupit ut ego eum potius quam carnifex interficiam. Sed nimis multos viros in iusto proelio occidi quam ut manum in id inferam quod ne hominis quidem nomine dignum est. Hunc enim hominem non existimo. Quid ergo, per caelum, est? Uter vetus e pelle caprina factus, ossibus putridis refertus.»

«Mulam meam! Mulam!» Ghisbertus stridens clamavit.

Iorianus senem omnibus membris trementem in sellam sublevavit.

Ubi mulae insedit, subito vires quasi praeter naturam recepisse visus est. Species vero eius, cum Tergovam praecipiti cursu ferri videretur, mirabilis atque horrenda erat: vultus tam vetus ac macer; capilli candidissimi, dignitatem senilem referentes, vento sparsi; oculi maligno fulgore ardentes; ira tanta ut corpus incurvum concuteret, dum calcaribus animal quasi furens agitaret. Vox autem

tremula iterum atque iterum vociferabatur: «Faciam ut corda eorum doleant! Faciam ut doleant! Faciam ut doleant! Faciam ut doleant! Omnium! Omnium! Omnium! Omnium!»

Duae oves nigrae inter compotores tristes sedebant, oculos ad peram Hansii Memlingii conversos. Is enim, quo commodius sederet, peram deposuerat et in mensam abiecerat. Quam facile epistulam illam eximere, aliam in eius locum reponere potuissent! Primum tum in vita paenitebat eos artem scribendi, ut frater ipsorum, numquam didicisse.

Iamque Hansius de profectione loqui coepit, fratresque inter se submissa voce consilium ad tempus omittendum esse decreverunt. Vix hoc constituerant, cum Diericus Brower repente in limine apparuit atque oculo eis innuit.

Foras ad eum processerunt. «Ad praefectum quam celerrime venite,» inquit.

Ghisbertum ad mensam sedentem reppererunt, pallidum atque commotum. Ante ipsum exemplar scripturae Margaritae Van Eyck iacebat. «Scripsi quod petivistis,» inquit. «Nunc de inscriptione agendum est. Quibus verbis constabat? Vidistisne?»

«Legere nescimus,» Cornelius respondit.

«Tum tantus labor frustra sumptus est,» iratus exclamavit Ghisbertus. «Stulti!»

«At ego,» Sybrandus respondit, «verba recitata audivi neque oblitus sum. Haec erant: 'Gerardo Eliassoen; hae litterae per fidelem Hansium Memlingium quam celerrime tradendae.'»

«Bene. Quomodo autem epistula complicata erat? Quanta magnitudine?»

«Longior quam ista, brevior quam haec.»

«Bene. Ubi nunc est?»

«In deversorio.»

«Ite igitur; sumite hunc nummum grossum, et potum ei offerte. Tum epistulam videre petite atque hanc pro illa substituite. Alteram ad me afferte.»

Fratres annuerunt, epistulam acceperunt, deversorium petiverunt.

Vix uno minuto post e curia egressus est Diericus Brower, qui fratres sequebatur. Iussus enim erat ne eos e conspectu dimitteret antequam vera epistula ad dominum suum pervenisset. Itaque foris prope deversorium observabat.

Nec diu exspectandum ei fuit. Illi enim mox demissis vultibus egressi sunt. Diericus eos accessit.

«Serum est! Serum!» clamaverunt. «Abiit!»

«Abiit? Quam pridem?»

«Quinque vix minuta praeterierunt. O fortunam exsecrandam!»

«Ad praefectum statim reverti debetis,» Diericus Brower inquit.

«Quorsum?»

«Nihil refert. Venite.» Et ad curiam eos festinanter reduxit.

Ghisbertus Van Swieten non erat vir qui cladem placide acciperet. «Quid tum?» inquit, ubi malum nuntium accepit. «Fac abisse. Num equo vehitur?»

«Minime.»

«Quid igitur obstat quominus eum assequamini?»

«Sed quid proficiet eum assequi? In via qua profectus est nulla sunt deversoria.»

«Stulti!» Ghisbertus exclamat. «Num nemo nisi vino atque arte furtiva ex hominis pera aliquid eximere potest?»

Oculis inter Ghisbertum et Diericum significanter commutatis, fratres quid senex vellet tandem intellexerunt. Palluerunt, totumque illius negotii studium deposuerunt.

«Minime, minime! Fratrem nostrum non odimus. Neque nos ipsos suspendi patiemur ut ei noceamus,» Sybrandus inquit; «hoc stultorum est.»

«Suspendi?» Ghisbertus exclamavit. «Nonne ego praefectus urbis sum? Quomodo suspendi poteritis? Nunc intellego: duo unum hominem aggredi timetis. Leporum corda habetis! O utinam iterum iuvenis essem! Ego solus rem conficerem.»

Iam senex omnem simulationem deposuit atque palam demonstravit quanto studio hoc scelus cupiebat. Alternis nunc laudabat, nunc rogabat, nunc irridens lacessibat; sed nulla eloquentia eos in facinus impellere potuit quod, quamvis turpissimum esset, periculum aliquod secum trahebat. Tandem arcam aperuit et magnum acervum nummorum argenteorum ostendit.

«Modo has litteras mihi permutate,» inquit, «et uterque vestrum unam manum in hanc arcam demittat, quotque nummos uno pugillo capere possit auferat.»

Mira vis promissi! Oculi cupiditate fulserunt, corpora tota quasi intumuerunt, et subito virilis quaedam audacia animos erexit.

«Iura igitur,» inquit Sybrandus.

«Iuro.»

«Non ita; per crucifixum iura.»

Ghisbertus, Christi crucifixi imagine tacta, iuravit.

Momento post fratres in via erant, Hansium Memlingium persecuturi. Circiter duabus leucis a Tergova eum conspexerunt; sed quamquam sciebant ei nihil armorum praeter baculum esse, adeo cauti erant ut claro die eum aggredi non auderent; itaque retro cessere.

Iam vero tres amplius leucas ab oppido aberant; via graminea erat, sol occiderat, luna nondum exorta erat. Tum honestus Hansius subito ante et post a duobus viris cultris sublatis oppugnatus est; qui voce magna sed aliquantum tremente inclamaverunt: «Consiste, et bona trade!»

Impetus tam repentinus atque tam apte dispositus erat ut Hansius consternaretur. «Ne occidatis me, boni viri,» clamavit; «pauper sum; omnia tamen quae habeo accipietis.»

«Bene igitur. Vive! Sed peram evacua.»

«Nihil in pera mea est, amici, nisi una epistula.»

«Id videbimus,» Sybrandus, qui ante illum stabat, inquit. «Ita vero: epistula est.»

«Noli eam, quaeso, auferre. Nihil pretii habet; domina autem bona quae scripsit aegre ferret.»

«En,» Sybrandus inquit, «epistulam recipe; nunc vero sacculum exinanito. Age! Ne cuncteris!»

Sed Hansius interim a primo pavore se receperat. E trepidatione quadam Sybrandi atque anhelitu Cornelii, et quodam inexplicabili animi praesagio, sibi persuasum habebat homines cum quibus rem haberet nullos esse fortes viros.

Simulavit se pecuniam in sacculo quaerere; tum repente baculum vehementer in faciem Sybrandi impegit atque eum titubantem repulit; Cornelium vero ictu transverso in aurem tam valide percussit ut ille velut venti index Martio mense circumageretur. Deinde baculo supra caput rotato media in via velut simulacrum nervis saltantibus excurrens conclamavit: «Adeste, fures ignavissimi! Adeste!»

Provocatio satis aperta erat; illi tamen ita perverse intellexerunt ut in fugam se conicerent. Hansius pone insequebatur clamans «Fures tenete!»; fratres vero dum currebant prae metu atque dolore ululabant.

CAPUT XLI

Dionysius, ne prae desperatione fugam temptaret, ut verebantur, inter commilitones medius collocatus, ingenti dolore ac paenitentia discessit. Dionysii enim causa Gerardus viam Germanicam, qua Romam petebat, reliquerat; quid ille

pro tanto beneficio rettulerat? Solum atque destitutum in media Burgundia reliquerat. Ea cogitatio Dionysium maxime excruciabat, ut modo caelum terramque conviciis incesseret, modo in silentium tam torvum et atrox delaberetur ut ei arma adimere prudentius duceretur.

Ducem extra oppidi portas consecuti sunt; deinde omnis equitum manus ad diversorium cui signum erat ‹Caput Aureum› substitit, ut iumenta reficeret.

Iuvenis cauponae domina, cum comiti diligenter ministraret, Nothum autem Burgundiae maiore etiam studio prosequeretur, Dionysium conspexit solliciteque quaesivit quid de iuvene eius comite factum esset.

Ille, luctu subito erumpente, omnia narravit, eamque oravit ut aliquem post Gerardum mitteret. «Nunc a me seiunctus,» inquit, «fortasse consilium meum audiet; miser enim solitudinem non amat.»

Domina cauponae caput excussit. «Nimis, ut opinor, benigna iam fui,» inquit, vultu aliquantum rubescens.

«Non igitur mittes?»

«Minime vero.»

«Tum...» Atque continuo eam maledictis conviciisque velut iaculorum imbre incessivit.

Illa terga ei vertit et, inter lacrimulas discedens, conquerebatur se non solere eiusmodi maledicta audire; deinde famulum rusticum duas mulas sternere iussit.

Dionysius cum manu sua septentrionem petiit, tacitus atque in sellam demisso capite incumbens. Dionysio prorsus inscio, illa veracissima puella intra quadraginta tantum minutas ad equitandum se comparavit, quippe quae re vera festinaret, atque cum famulo in contrariam partem mulis incitatis profecta est.

Sub noctem, longo itinere confecto, Nothus Burgundiae cum militibus ad ‹Cervum Album› pervenit. Eorum adventus in diversorio ingentem tumultum concitavit, nec Manon inter tantam hominum turbam veterem amicum statim agnovit. Ubi agnovit, nihil nisi altiore vultus rubore ostendit: neque eum palam appellavit neque veterem familiaritatem agnoscere voluit. Misera enim iam spernere incipiebat:

«Viles illos gradus quibus ascenderat.»

Hoc Dionysius vidit, nec tamen subridere potuit: ipsum diversorium Gerardi memoriam nimis acerbe in animum revocabat.

Priusquam nox prorsus obduceretur, alia aura spirare coepit. Manon in conclave prospiciens digito eum advocavit. Ille invitus surrexit, unaque cum eo custodes.

«Immo pauca tecum secreto loqui volo.» In angulum conclavis eum abduxit ibique submissa voce rogavit num sibi beneficium aliquod praestare vellet.

Ille clara voce respondit: «Minime. Non is nunc animus est ut viro aut feminae benefaciam. Si cui omnino beneficium tribuendum sit, cani potius tribuam; neque cani quidem, si id vitare potero.»

«Heu, bone sagittarius, ego tibi olim benefeci, nec minus venusto illi comiti tuo,» Manon demisse dixit.

«Benefecisti sane, domina, benefecisti. Ergo illius gratia—quid a me fieri vis?»

«Rem meam nosti. Olim infelix fui; nunc matrona honorata sum. Hodie tamen mulier quaedam illum mihi in opprobrium obiecit; semper idem fiet dum ibi pendebit. Vellem eum de patibulo deponi. Heu me!»

«Totis id votis opto.»

«Neminem autem praeter te rogare audeo. Faciesne?»

«Ego vero non faciam, etiamsi captivus non essem.»

His duris verbis auditis tenera Manon suspiravit, palmis maeste coniunctis. Dionysius eam consolatus est; esse enim milites minore honestatis cura, qui cerasum eiusmodi uno morsu consumerent. Rem totam in pecunia positam esse: si duos nummos aureos, qui angeli vocarentur, inveniret, se duos milites reperturum qui sordidum illud ‹Cervi Albi› opus peragerent.

Haec Manoni parum arridebant. Sed reputavit milites aves esse peregrinas, quae hodie hic potarent, cras alibi capite caederentur; itaque leniter dixit: «Ad me eos mitte. Sed, quaeso, explica id amici cuiusdam mei causa peti, non mea; alioqui prae pudore vel in terram me condere velim. Tempora mutata sunt.»

Dionysius duos milites invenit qui singuli nummum angelum tam facili negotio libentissime lucrarentur. Eos foras ad eam misit; tum ea re statim cum fastidio ex animo eiecta consedit atque amicum amissum maestus recordabatur.

Manon cum militibus brevi de summa rei convenit. Sed quid de corpore, ubi de patibulo detractum esset, facerent? Illa haesitans murmuravit: «Flumen non longe est a ... a ... loco.»

«In flumen proicere, ais?»

«Nequaquam, nequaquam; ne tam crudeles sitis! Nonne possetis eum ... leniter ... in aquam demittere, pondere aliquo addito?»

De his rebus singillatim cogitaverat, ut videbatur; quamquam non erat eius ingenii ut facile consilia caperet.

Reliqua statim convenerunt, nisi quando merces numeranda esset. Milites loricati nummos avidissime cupiebant eosque ante rem perfectam poscebant. Manon cunctabatur.

Quid? Num fidem ipsorum suspectam haberet? Tum una cum eis veniret aut procul stans spectaret.

«Ego?» exclamavit Manon perterrita. «Mori potius malim quam id oculis videre.»

«Quod tamen fieri vis.»

«Volo sane; tanta me necessitas urget. Tempora mutata sunt.» Iam praecepti oblita erat quod ipsa paulo ante Dionysio dederat.

Una hora post foeda illa prioris vitae, qua velut eruca ante mutationem vixerat, reliquia desiit honestissimae matronae famam publicam rodere; nec iam torvi praeteritorum annorum oculi e patibulo in amoena illa trifolii prata, quae alba cerva sibi vindicaverat, maligne despiciebant.

Summa rerum: cauponi uxor mediocris fuit, domui vero canis custos egregius; omnibusque superstes mansit.

Duo illi milites, qui praeceptum «Veterem amorem e medio tollite» mira quadam medii aevi simplicitate exsecuti erant, reversi non mediocriter consternati sunt. Forum enim, quod una hora ante vacuum fuerat, densis hominum globis iam nigrescebat. Conscientia eos pupugit: hunc nempe fructum ferebant, quod mortuorum quietem violassent. Tamen audacior e duobus tenebris confisus solus processit atque clam circumstantium coetui se immiscuit. Mox ad socium rediit atque eum, haud prorsus iusta obiurgatione, sic allocutus est:

«O stulte ab incunabulis! Nihil aliud est quam miraculum.»

CAPUT XLII

Litterae igneae in pariete ecclesiae modo quaesiverant, quasi re ipsa scire cuperent, cur his temporibus tam turbulentis pro duce missa non celebraretur. Eam supernam admonitionem multi viderant; deinde litterae paulatim evanuerant, spectatoribus tamen stupore hiantibus in loco quasi affixis. Inde factum est ut magistratus oppidani, ne in fide erga principem terrenum ab ipsis angelicis potestatibus superarentur, liberaliter pecuniam ad missas celebrandas erogarent.

Ex hac re vetus ille noster amicus, parochus, non exiguum pecuniae fructum cepit; cui nummorum suavitas haud mediocriter placebat. Nisi vero hic quaestus intercessisset, haud sane vos tam vulgari re quam miraculo detinuissem.

Dionysius enixe petiit ut arma sibi redderentur: «Cur eum, cui iam cor fregistis, etiam dedecore afficitis?»

«Iura igitur per crucem gladii tui te e militia Nothi Burgundiae non recessurum, donec seditio compressa sit.» Necessitati cessit, terque iuramenta velut tela in adversarios effudit; tum arma et libertatem recepit.

Agmen ad diversorium cui signum erat ‹Tres Pisces› constitit. Marion, ubi eum conspexit, exclamavit: «Male mihi evenit! Quis umquam te huc reversurum putasset?» Cum autem eum maestum videret, magisque laesum quam delectatum tam incauto ioco, quid mali accidisset quaesivit. Narravit ille. Marion rem laetiore animo spectavit: Gerardum nimis formosum ac moribus probis praeditum esse quam ut quicquam mali ei accidere posset; feminas quoque semper eius partes defensuras esse. Dicebat enim res illi aut prospere aut adverso casu cessuras esse: si prospere, Gerardum cum honestis itineris comitibus Romam iturum; sin adverso, domum reversurum, fortasse Dionysium ipsum anteventurum: «Nam, quantum audio, nonnulla tibi in Flandria proelia gerenda erunt.» Tum nummos aureos eius attulit, neque unum quidem accipere voluit, quamvis ille identidem instaret. Dionysius eius rationibus aliquantum assensus est, quia illa ea ipsa dicebat quae ipse fieri cupiebat; praeterea eius probitas maestum animum aliquantum recreavit.

Ita paulo aequiore animo de illo mundo cogitare coepit, in quo misellus amicus eius solus iter faciebat.

Pedites iam passim in itinere erant, nunc parvis manipulis, nunc bini vel terni, lente Flandriam petentes; multi sine pecunia, sed a praefectis oppidorum de civitate in civitatem transmissi, cauponibus mandatis ut eis victum et hospitium praeberent.

Antonius Burgundiae multos ex his in itinere assecutus sub signa sua recepit, ita ut cum sescentis militibus Flandriam ingrederetur. Eum fines transgredientem frater Balduinus cum militibus, armis commeatuque excepit; Antonius copias universas ordinavit atque acie instructa per complura oppida iter fecit, nullo impediente, magna etiam omnium acclamatione. Haec tanta erga principem fides nonnullorum minus benignas voces excitavit.

«Haec nostra seditio nihil nisi fallacia est,» fremuit miles quidam Simon nomine, qui se Dionysii comitem delegerat.

Dionysius tacuit, sed sancto Marso votum secreto nuncupavit se Antonium Burgundiae sagitta interfecturum esse, si ea seditio, propter quam Gerardum amisisset, nulla prorsus seditio reperiretur.

Eiusdem diei postmeridiana hora oppidum munitionibus egregie firmatum procul conspexerunt; rumor per agmen increbuit hoc oppidum a ducis partibus defecisse.

At cum propius advenirent, porta magna patebat, et in duabus turribus, quae portam utrimque muniebant, singuli tantum excubitores stabant. Itaque procedentes ordines aliquantum solverunt atque securius accesserunt.

Cum ad unum fere stadium appropinquassent, pons subducticius super fossam paulatim stridens sublatus est, donec erectus contra munimentum ad perpendiculum staret; vix autem eum locum tenuit, cum cataracta ferrea e summa porta magno fragore delapsa est, et turres atque muri interiecti hastis et arcuballistis velut spinis horruerunt.

Murmur grave per primam Nothi aciem cucurrit atque ad postremos usque pervenit.

«Consistite!» inclamavit dux; vox per totum agmen tradita est, omnesque constiterunt. «Praeco ad portam!» Praeco minor equum calcaribus incitans ex ordinibus processit, atque duodecim fere passibus a porta substitit; tum cornu sustulit, cui vexillum praeconium circumligatum erat, eoque sonitum ad responsum poscendum edidit. Supra portam vir excelsus aereis armis indutus apparuit.

Pauca inter illum et praeconem verba ferocia commutata sunt: quae quidem procul audiri non poterant, sed quid significarent tamen facile apparebat; praeco enim acuto ac minaci cornus clangore muros semel provocavit, deinde vultu bellum minitante ad suos concitato equo rediit.

Nothus ex acie ad eum excipiendum processit; vix duobus momentis capita inter se contulerant, cum ille in sella conversus magna voce iussit: «Fossores in primam aciem!» Continuo saepes deiectae sunt, copiae in apertum agrum progressae sunt castraque extra teli iactum ab oppido posuerunt; interim praefecti equis vecti ad meridiem, orientem, occidentem ad civitates amicas properabant, catapultas, vallorum sudes, pluteos, coria cruda, dolia pice referta, fabros lignarios, commeatum atque omnia alia ad obsidionem necessaria petituri.

Haec praeclara rerum futurarum species unum ex militibus maerore demissum mirifice erexit. Primo cataractae fragore oculi eius micuerant, tempora rubuerant; tum, ubi praeconem vultu ad pugnam ardente redire vidit, statim quid

ageretur intellexit, primumque post multos dies exclamavit: «Courage, tout le monde, le diable est mort.»

Quodsi magnus ille bellator haec audivit, quantopere cachinnaverit!

CAPUT XLIII

Obsessores ad unum stadium a moenibus castra posuerunt viasque munierunt; hastatos in castris, ad impetum faciendum ubi occasio se daret, paratos retinebant, cuniculatores vero, operarios, machinatores, balistarios in primam aciem miserunt. Hi fossam complendo, cuniculos agendo, murum subruendo aut perfodiendo ceterisque eiusmodi operibus obsidionem instituerunt.

Cum autem magna pars operis inter crebras sagittas, tela balistarum, veruta, saxa lapidesque minores esset facienda, artificibus illis, ut vulgo dicitur, centum oculis opus erat; inter se summa vigilantia conspirabant, singulique tantum ingenii, audaciae et peritiae praestabant ut obsidio iis qui spectabant rem sane iucundam, immo interdum etiam ridiculam, exhiberet.

Primum fabros lignarios sub cratibus mobilibus ad ipsam fossae oram promoverunt, ut vallum ligneum altum firmumque exstruerent. Nonnulli hoc opere interierunt, sed haud multi; nam valida balistariorum manus, in qua Dionysius erat, cratibus suis provectis super fabrorum capita sagittas mittebat in quemcumque ex oppidanis caput ostenderet, in quascumque fenestellas, rimas sagittarias aliasve aperturas unde locus fabrorum peti posset.

Ita sagittarum quasi nimbo tecti fabri brevi validam palorum saepem inter se et tela, quae per foramina muri emittebantur, erexerunt.

At oppidani hoc ipsum exspectaverant et noctu e summis muris inter turres tabulata lignea, velut tecta prominula, proiecerunt. In muris enim paulo infra summum fastigium foramina quadrata relicta erant, quibus trabes ad haec opera sustentanda immitterentur. Haec erant vera munimenta castellorum mediae aetatis; inde oppidani tela multo liberius et in plures partes emittere poterant quam per angustos obliquosque parietum aditus, qui immobiles manebant, aut per declives turrum superiorum crenas.

Itaque obsessores machinas lapidarias admoverunt, quibus ingentia saxa in tabulata illa lignea conicerent eaque comminuerent. Eodem tempore turrim ligneam triangulam, muro altitudine parem, aedificaverunt, quam extra telorum iactum ad usum paratam tenebant.

Horrendum id oppidanis spectaculum erat; eiusmodi turres iam multas urbes ceperant. Itaque sub ea fossae parte, cui turris minitabatur, cuniculos agere

coeperunt, aliaque parabant quibus adventantes fervide exciperent. Obsessores quoque cuniculos agebant, sed alio in loco: barbicanam quadratam suffodere ac deicere studebant. Interea Dionysius post cratem suam cum altero balistario consistens operarios tuebatur et complura tela egregie coniciebat.

His ictibus gratiam sibi apud arcitenentem quendam, quem numquam conspexerat, conciliavit: ille enim eum identidem pennatis quasi munusculis, quae in crate eius defixa vibrabant, salutabat. Unum telum vix pollicis intervallo a rima angusta defixum est, per quam Dionysius tum ipsum conniventibus oculis prospiciebat. «Peste!» inquit. «Probe sagittas iacis, amice. Prodi et gratulationes meas accipe! An tanta virtus se abscondat? Soci, unus ex illis exsecrandis Anglis est, sagitta semissis ulnae armatus. Non moriar, nisi prius in murum Londinensem sagittam emiserim.»

In adversis propugnaculis vir quidam sub telis obambulando omnium mox oculos in se convertit. Eques erat procerus, toto corpore aere vestitus, hastam levem sed mira longitudine gerens, qua defensoribus quo se conferrent significabat. Quotiens autem obsessores aliquod detrimentum accipiebant, procerus ille eques longaque eius hasta in eo negotio haud procul abesse videbantur.

Iuvenis lector meus fortasse quaeret: «Cur Dionysius eum sagitta non petivit?»

Petivit profecto Dionysius, atque id cotidie; petebant ceteri balistarii, petebant sagittarii; nemo fere erat qui eum non peteret. Ad id unum, ut sagittis peteretur, ibi stare videbatur. At gravissimum malum erat quod ictus flocci non faciebat. Quin etiam eo progressus erat improbitatis ut, cum feriretur, ne sensisse quidem videretur. Sub telis per propugnacula incedebat, non aliter ac robustus navis magister, vestibus e panno Flissingaensi indutus, tabulatum navis suae metitur, guttarum Aprilium quae in lanatum amictum cadunt omnino neglegens.

Tandem obsessores indignati sunt nec iam bonum ferrum in eum perdere voluerunt; maledictis igitur illum et loricam telis imperviam onerabant.

Haec quoque tela, non minus quam cetera, aequo animo excipiebat.

Pulvis pyrius bellum corrupit. Bellum quidem utilitatibus humanis semper obfuit; sed olim aliqua saltem bona praebebat: pulchre pingebatur, divinitus canebatur, Iliadas suppeditabat. At caedes oculis subducta, sub fumi nube per totum stadium extensa, cui tandem bono est? Poeta libellum suum gerens repetere potest: «Suave etiam belli certamina magna tueri»; at vana sententia est et vocem cuculi redolet. Nihil ibi tueri potes nisi horrendum strepitum.

Non enim ille dixit: «Suave etiam ingentem caliginem tueri per campos instructam.»

Melius his rebus media aetas consuluit.

Haec quidem obsidio parvi momenti erat; qualiscumque tamen esset, scriptor aut cantor rem oculis intueri et eam carminibus celebrando mercedulam honestam lucrari poterat. Hactenus igitur ludus ille non prorsus absurdus erat, immo suo aliquo usui serviebat.

Dies serenus ac lucidus erat, nondum tamen prorsus gelidus.

Omnis obsidentium vis in spatium circiter ducentarum quinquaginta virgarum Anglicarum conversa erat, quod duos muros inter turres, duasque turres complectebatur. Ex his una propugnaculum quadratum, quod barbicanam vocant, erat; altera tectum fastigiatum habebat extra muros prominens atque in machicolatione lapidea innixum; ita inter tectum et murum series periculosorum foraminum in proximos oppugnatores despectabat, haud dissimilis dentibus navis bellicae recentioris, cuius singulae fenestrae tormentariae paene clausae sunt.

Super interturres tecta lignea prominebant, quae machinamenta lapidaria, trabuchiae ceteraque missilia oppugnantium haud parum quassaverant. In ea fossae ripa quam obsessores tenebant ingens quasi armamentarium primo aspectu apparebat, longitudine latitudinem superans, humanis formicis refertum, assiduae honestique operae plenum, ubi omnes artes mechanicae illius aetatis usurpabantur. Hic vectis movebatur, illic trochlea et funis circumagebantur, alibi trutina, alibi ergata versabantur.

Ubique lapidum acervi, fascinarum strues, crates mobiles et dolia pice plena ad incendia instruenda; huc illuc crates volvebantur, mallei totum diem crepitabant, equi plaustraque sine fine materiam comportabant.

Sed si quis officinam illam studiosius contemplaretur, animadverteret sagittas utrimque perpetuo volitare, gruas pondera lapidum non molliter deponere sed arte quidem certa, sine ullo tamen rerum alienarum respectu, proicere; inter vasa telis plena, dolia picis, trabes, sarmenta ceterasque operis supellectiles hic illic fabrum aut militem pro brevibus somniis solito planius humi iacere, atque ex corpore eius aliquid pinnatum prominere, sanguinem vero ceteraque eiusmodi necessaria effluere.

Ad oram fossae adversus turrim ligneam tectum robustum, quod «felem» vocabant, ad murum quasi repere videbatur, fossam paulatim fascinis et ruderibus explens, quae operarii ex eius ore eiciebant. Duplex funium ordo per trochleas circumactus id promovebat, singulos ordines ergatae procul a fele

collocatae movebant. Eques primam felem incendiis delevit, dolia ardentia picis desuper in eam coniciens.

Obsidionem gerentes alteri feli tectum valde praeceps fecerunt crudisque coriis operuerunt, ita ut dolia ardentia nihil nocerent. Tum eques hastam ad signa danda agitavit, et trabuchia parva intra muros posita saxa paulo ultra muri crepidinem in fossam iacere coepit. Postquam locum tandem certis ictibus nacti sunt, saxum tectum felis recta penetravit foedumque foramen fecit.

Quod cum Balduinus Burgundiae vidisset, ira victus magnam machinam lapidariam, quae adversa interturrium tabulata quatiebat, converti et oblique in invulnerabilem illum equitem dirigi iussit. Dionysius et sagittator ille Anglus ad prandium discesserunt. Hi duo viri, qui alter alterum assidue insidiis observabant, quandam procul amicitiam contraxerant, signisque inter se colloquebantur, maxime de re quae sive pax sive bellum esset eandem vim obtinebat.

Interdum Dionysius panis frustum supra cratem suam ponebat, deinde sagittarius Anglus aliquid simile filo suspensum ostendebat; interdum alter prior invitabat. Utcumque res ceciderat, semper simul prandere quodammodo poterant.

Tum vero machinatores consilium insolens inierunt: saxa quinquaginta librarum in unum hominem iacere coeperunt.

Machina illa lapidaria opus erat sollerter excogitatum, simplex simul atque venustum, ad saxa in sublime per breve spatium iaculanda illo tempore perquam efficax.

Finge abietem succisam, quae inter altos stipites circa axem transversum versari possit, sed non aequa ponderis ratione libratam, ita ut tres partes ex quattuor arboris citra axem promineant. Breviori eius crassiorique extremitati pondus dimidiae tonnae adfixum erat. Hoc posticum caput, antequam machina emitteretur, in hostem spectabat. Per validam ergatam pars arboris longa in tenuem apicem desinens ad solum usque deprimebatur clavoque retinebatur; lapis autem in fundam, extremo arboris apici adligatam, imponebatur.

Quo facto necesse erat crassum illud caput cum ingenti pondere in sublime attolli, ubi frustra in terram recidere conabatur. Tum clavo retracto Gravitas, institutum etiam tum florentissimum, imperium suum recepit: breve caput vi magna deorsum ruebat, longum pari impetu sursum circumagebatur, atque summo in cursu saxum ingens e funda vehementissimo impetu excutiebat.

Hoc in casu moles ita emissa equitem praeteriit, sed in tabulatum prope eum decidit, quod velut chartam perrupit, ingenti per tectum solumque hiatu facto. Per solum duae res inanimatae delapsae sunt: lapis ipse et dilaniatum obsessoris corpus, quem ille percusserat.

De alto interturrii pariete ambo decidere, decidere, ac paene simul in tristia fossae stagna inciderunt, quae cum bullis super eos coaluerunt; ibi lapidem et os ducentos annos retinuerunt, donec tormenta ignivoma aquis illis toties conturbatis illuserunt, easque humanus cultus exsiccavit.

«Euge! pulchre ictum,» exclamavit Balduinus Burgundiae.

Procerus eques se recepit; obsessores eum sibilis et clamoribus insectati sunt.

Paulo post in suggestu barbicanae rursus apparuit, ita ut cassidis summa tantum pars supra loricam muri videretur. Studiosissime aliquid moliri videbatur; mox ingens machina Turcica in suggestu apparuit, quae e loci altitudine adiuta saxum viginti librarum ad spatium ducentarum quadraginta virgarum Anglicarum per aera misit. Inde resiluit, terram in oculum domini Antonii coniecit, eumque ad diras devotiones impulit.

Proximum saxum equum, qui plaustrum sagittarum fasciculo onustum trahebat, percussit; eumque exanimem quasi leporem in latus stravit, plaustrum simul evertit. Tum machina contra ligneam obsessorum turrim conversa est, quam extra telorum iactum esse putabant. Dominus ille Turcus saxa acutis angulis consulto dolata emittebat; turrim saepius percussit multisque locis confringebat.

Obsessores duas ex suis machinis in monstrum illud converterunt, minoraque saxa in barbicanae suggestum sine intermissione iecerunt et duos machinatores occiderunt. Turcus tamen ita contempsit ut ne responderet quidem: saxum quadraginta librarum in magnam obsessorum machinam misit, quod prope axem ictu facto totam structuram dissipavit, artifices vero salientes ululantesque fugavit.

Postmeridie, cum Simon a vallo, unde contra oppidanos sagittas emiserat, ad cratem suam recurreret, Dionysius per angustum suum foramen prospiciens miserum subito consistere, oculos figere, bracchia tendere vidit; deinde in faciem pronus cecidit, sagitta pinnata ex tergo prominente. Sagittarium paulisper se ostendentem conspexit, qui suo ictu gaudebat: Anglus erat. Dionysius, qui iam paratus fuerat, telum balistae misit, et homicida ille sagittarius vulneratus titubans discessit. At miser Simon ne se quidem movit. Bellis eius finis aderat.

«In sociis parum felix sum,» inquit Dionysius.

Postero mane oppidani rem sibi ingratiorem viderunt. Feles culcitris ac crudis coriis protecta fossam celeriter complebat. Eques saxa in eam iecit, frustra; dolia ardentia picis, rursus frustra. Tum propriis manibus saccum sulphure piceque ardentibus plenum fune demisit, ut foetore operarios fugaret. At Balduinus, ut astacus loricatus, adcurrit, super tectum desiluit, funem praecidit, opusque continuatum est.

Tum eques novos cuniculatores in subterraneum opus misit, locum effodiendum curavit, trabes subiecit quae terram sustinerent, trabes autem adipe piceque copiose illinivit.

Prima luce fossa iam expleta erat; turris lignea rotis insidens ad eam muri partem moveri coepit, in quam duae machinae lapidariae iam saxa mittebant, ut tecta prominentia everterent aditumque patefacerent. Terribilis erat et paene magica eius progressio, nulla vis operantium exterius apparente; intus enim cylindri subiecti vectibus agitabantur.

In summo suggestum erat, in quo primi oppugnatores stabant, a fronte ponte turris subducticio protecti, qui donec in murum deponeretur erectus manebat, sed multo magis armis totum corpus tegentibus muniti. Oppidani in turrim saxa iaciebant, saepe etiam percutiebant, sed nihil proficiebant: culcitris coriisque egregie tecta erat, moxque ad fossae marginem pervenit. Tum eques cuniculum infra eam incendi iussit.

Interea machina Turcica saxum sex et quinquaginta librarum inter ipsos milites loricatos immisit, duosque secum e turri in planitiem deturbavit. Unus humi iacebat seque dolore torquebat; alter neque movebatur neque vocem edebat.

Iam machinae obsessorum dolia pice ardentia iaculatae tecta lignea utrinque incenderunt; milites post turrim per scalas ascenderunt, pontemque in murum iam quassatum demiserunt, dum machinae eodem impetu dolia ardentia in opera contigua conicerent, ut defensores inde pellerent. Viri armati in suggestu stantes, duce Balduino, in pontem prosilierunt.

Eques telis invulnerabilis cum suis armatis adversus eos processit, et atrox commissum est proelium, in quo multi e ponte angusto praecipites labi visi sunt. Sed alii atque alii obsessores post turrim continuo ascendebant, donec oppidani e ponte depulsi sunt.

Unum adhuc momentum, et oppidum captum esset; sed tam opportune cuniculus incensus erat ut ipso illo tempore fulcra trabium cederent, et turris a muro subito recederet atque subsideret, ponte vi avulso, militibusque ex eo

partim in saxeum murum, partim in siccam fossam praecipitatis. Oppidani ferocem clamorem sustulerunt, Balduinum sociosque continuo circumsteterunt; sed, quod mirum dictu est, salutem captivis obtulerunt.

Dum pars eorum captivos armis exuit ac deduxit, ceteri globis ignivomis manu coniectis turrim quinquaginta locis incenderunt. Nemo in eo opere illo procerissimo equite industriosior erat. Is sacculos igne repletos longae hastae imponens in ruinam machinae, quae modo tam terribilis fuerat, protrudebat. Quod ut faceret, in trabem prominentem e tabulato quassato progressus est, manu hastati cuiusdam ad se sustentandum apprehensa.

Hoc Dionysii iram movit: e latebra cratis egressus, spe ductus se in tanto tumultu non animadversum iri, balistam direxit et ab equite longe aberravit, sed sagittam in cerebrum hastati, qui illum tenebat, immisit; tum procerus eques cum hasta ipsa graviter ex muro decidit. Dionysius obstupefactus spectabat, cum infelici illo temporis momento brachium sibi primum calere, deinde frigescere sensit, sagitta enim Anglica per id traiecta erat.

Haec res in tanto tumultu vix cuiquam notata est. Eques, cuius arma a sole matutino fulgebant, praeceps cecidit; sed dum ad aquam appropinquaret corpus circumagens, tanto fragore eam percussit ut ad miliare Anglicum unum audiri posse videretur.

Nemo eum umquam rediturum sperabat. At in extremas fascinas incidit, quibus turris inclinata innitebatur; hasta sub aqua in eas defixa est. Summo nisu ad ripam pervenit, sed e fossa evadere non potuit. Antonius duodecim equites cum albo vexillo misit ut eum captivum acciperent. Ille tam mansuete quam agnus se tradidit, sed nihil dixit.

Ad tabernaculum Antonii ductus est.

Hic primo luto tincta eius arma videns risit; mox autem fronte contracta dixit: «Miror te, vir egregie, cum tam bonus eques sis, officium tuum tam male nosse ut seditiosus fias totque nobis molestias crees.»

«N-n-n-n-non sum eques.»

«Quid ergo es?»

«Tibialium mercator.»

«Quid ais? Igitur armis exutus ad palum ante munimenta alligaberis, et sagittis undique confodieris, ut proditores reliqui exemplo deterreantur.»

«N-n-n-n-noli hoc facere!»

«Cur non?»

«O-o-o-oppidani a-a-a-alterum No-no-no-Nothum suspensuri sunt.»

«Quid? Quemnam?»

«Fr-fr-fratrem tuum Balduinum.»

«Quid? Illi nebulones eum ceperunt?»

Mercator ille tibialium bellicosus capite annuit.

«Suspende stultum!» iracunde Antonius inquit.

Mercator ille bellicosus oculis Antonium observans galeam deposuit, atque ex interiori galeae subtextu litteras interceptas protulit, quibus dux iubebat ipsum Antonium ad aulam quam primum venire: legatus enim Burgundicae aulae ad regem Angliae mittendus erat, ut sororem regis Anglici acciperet eamque sponso suo, comiti Charolensi, deduceret. Haec legatio non modo superbiae Antonii, verum etiam voluptatum studio admodum blandiebatur.

Nam Eduardus Quartus laetissimam splendidissimamque totius Europae aulam habebat. Callidus mercator vidit eum discedere vehementer cupere; itaque ait: «Da-da-da-dabimus tibi mille angelos aureos, si obsidionem solveris.»

«Quid vero de Balduino?»

«I-i-i-ibo, et eum una cum pecunia tibi mittam.»

Iam prandendi hora erat. Utrimque igitur signo induciarum sublato, eques simulatus verusque una pransi sunt, atque ad amicabilem compositionem pervenerunt.

«Sed quid tandem vobis iniuriae factum est, amice bone?»

«Ni-ni-ni-nimia vectigalia.»

Dionysius ubi sagittam in brachio dextro haerentem animadvertit, terga hosti vertit, quae longo scuto muniebantur, atque iratus in castra recessit. Obviam ei factus est comes Iarnacensis, qui egregium eius ictum viderat, atque, cum eum etiam vulneratum invenisset, pugillum nummorum aureorum latiorum ei donavit.

«Iam, ut video, dolorem tuum vicisti, balistari.»

«Dolorem sane, non amorem. Simulatque hanc seditionem oppressero, in Hollandiam veniam, ibique eum rursus conveniam.»

Hoc citius quam putaverat Dionysius eventurum erat. Postero enim die militia liberatus est, et, quamquam grave vulnus acceperat, animo forti in Hollandiam profectus est, ut amicum suum rursus conveniret.

CAPUT XLIV

Margarita Brandt mirum in modum mutata est. Munera domestica velut per somnium obibat. Si Petrus paulo celerius ad eam loqueretur, exhorrescebat oculosque in eum pavore dilatatos defigebat. Rarius quam antea ad amicam suam Margaritam Van Eyck ibat, nec apud eam quieto animo versabatur. Blanditias amicae senis, quae eam tam diligebat, non iam vicissim amplexu excipiebat, sed tremebunda patiebatur, interdum etiam paene refugiebat. Illud vero omnium maxime mirandum erat, quod luce diei e domo sua egredi omnino nolebat.

Quotiens Tergoviam petebat, post solis occasum proficiscebatur, ante primam autem lucem redibat. Ne ad matutinas quidem preces ibat. Tandem Petrus, quamvis eiusmodi res vix animadvertere soleret, id observavit causamque rogavit.

«Omnes enim me ita intuentur,» respondit.

Aliquando Margarita Van Eyck quaesivit quid ei accidisset. Illa vultu perterrito lacrimisque subito effusis nihil aliud respondit. Anus benigne eam reprehendit: «Quid hoc est, mea dulcissima? Etiamne mihi dolores tuos committere times?»

«Nullas habeo aerumnas, domina, nisi quas mihi ipsa peperi. Benignius mecum agitur quam merui, in hac praesertim domo.»

«Cur igitur non saepius ad me venis, mea cara?»

«Saepius venio quam mereor,» inquit, graviter suspirans.

«Ecce Reichta te magna voce vocat,» ait Margarita Van Eyck. «I, filia! Quidnam in terris rei est?»

Variis de causis secum reputatis, anui visum est puellam contemptu vexari quo eam Gerardi cognati afficiebant. «Eos certe increpabo,» secum dixit, «mulieres saltem.» Postero igitur die cucullo pallioque induta, Reichta comitante, ad domum mercatoris tibialium profecta est. Catharina honorifice eam excepit lacrimisque obortis gratias egit quod Gerardo tam benigna fuisset.

At cum hospita, hoc initio confirmata, sermonem ad Margaritam Brandt detulisset, Catharinae statim lacrimae exaruerunt, labra dimidio angustiora facta sunt, vultusque eam pertinaciam induit quam in mulieribus imperitis obstinatisque interdum videre licet. Quotiens talem vultum induerant, earum animos flectere aut eis rationibus persuadere perinde erat ac latericium parietem emollire. Conata est Margarita Van Eyck, sed frustra.

Itaque ipsa, quae repulsam ferre non consueverat, indignari coepit, ac denique exiit festinanter, salutatione brevi ac semiperfecta, corpore vix inclinato; quam

Catharina vultu magis contumaci quam reverenti reddidit. Foris apud ianuam Margarita Van Eyck Reichtam conspexit cum puella pallida, quae duobus fulcris innitebatur, colloqui.

Anus, rubore irae adhuc in genis flagrante, eas praeterire parabat, capite fastidiose iactato ut totam familiam simul sperneret. Sed ecce manus tenuis timidissime in manum eius irrepsit. Conversa duos oculos columbarum similes vidit, lacrimis madidos, qui simul gratias agere atque supplices opem implorare videbantur. Illam mirabilem vultus significationem, quamquam tot rebus implicatam, anus intellexit; ira statim concidit. Inclinata frontem Catharinulae osculata est. «Intellego,» inquit.

«Tu igitur cura; tibi rem committo.» Domum reversa haec dixit: «Hodie domum quandam adii, ubi rem pervulgatam et rem rarissimam vidi: mulierem stultam atque obstinatam, et angelum carne indutum, cui talis est vultus, ut, si eum hic haberem, penicillos iterum sumerem eiusque effigiem pingere conarer.»

Neque Catharinula spem, quam anus tam cito de ea conceperat, fefellit. Occasionem opportuniorem exspectavit, tum matri narravit quod ex Reichta Heynes compererat: Margaritam in silva pro Gerardo sanguinem suum fudisse.

«Vide, mater, quantum illum diligat.»

«Quis eum non diligat?»

«O mater, cogita quid illa perpessa sit! Misera puella!»

«Ita sane, filia. Habet illa sine dubio suas aerumnas, sicut nos nostras. Ego vero ne sanguinem quidem videre possum, nedum meum ipsius.»

Hoc unum Catharinula effecerat; sed cum coeptum provehere vellet, subito repressa est.

Post unum fere mensem miles quidam ex Dalgettyano illo genere qui pro mercede sub quibuslibet signis militant, ex Burgundico bello reversus, vesperi epistulam ad domum mercatoris tibialium attulit. Pater familias negotiis occupatus aberat; ceteri tamen familiares ad cenam sedebant. Miles epistulam in mensa prope Catharinam posuit, mercedem ob allatum nuntium omnem repudiavit, atque Sevenbergam contendit.

Epistula explicata in mensa patebat; et, quod mirum dictu, quamquam nemo eorum legere sciebat, omnes tamen Gerardi manum esse agnoscebant.

«Et pater vester nunc abesse debuit!» Catharina exclamavit. «Nonne vos pudet? Nemo vestrum litteras fratris legere potest!»

Quamquam verba ipsa iis non minus obscura erant quam nobis litterae Aegyptiorum sacrae, in epistula tamen aliquid erat quod intellegere poterant. Ars

quaedam est quae sine verbis loquitur; non iis finibus continetur quibus calamus scribentis, sed per oculos in animum atque in cor, sive docti sive indocti hominis, furtim penetrat. Haec fines gentium ac maria transit, nihil amittens; nullo interprete eget, quippe cuius sermo omnibus gentibus communis est.

Itaque cum hoc signum viderent,

quod Gerardus graphide inter duos breves epistulae paragraphos delineaverat, intellexerunt continuo quid sibi vellet, atque ad intima eorum pectora pervenit. Duas enim manus inter se iunctas pinxerat.

Gerardus suis valedicebat.

Dum illam simplicem picturam intuentur, cuius singulas lineas et flexus propriae Gerardi manus indicia esse agnoscebant, ipsum quasi coram adesse sibique vale dicere sentiebant.

Mulieres tamdiu imagini illacrimaverunt, donec lacrimis obscurata oculorum acies eam amplius videre nequivit.

Aegidius voce solito demissiore, quae vix eius esse videretur, dixit: «Miser Gerardus!»

Quin etiam Cornelius et Sybrandus paulisper conscientiae morsus senserunt, taciti tristesque consederunt.

Sed quemadmodum verba epistulae sibi legi curarent? Pudebat eos et imperitiam suam et animi commotionem alieno homini patefacere.

«Domina Van Eyck?» submissa voce Catharinula suggessit.

«Ita faciam, Catharinula,» respondit mater. «Bonum cor habet; ipsa quoque Gerardum amat; gaudebit si quid de eo audierit. Cum huc venisset, nimis dure eam excepi. Nunc veniam ab ea petam, atque tum narrabit mihi quid misellus filius meus ad me scripserit.»

Haud multo post in aedibus Margaritae Van Eyck aderat. Reichta eam in cubiculum introduxit et dixit: «Exspecta paululum; domina precibus occupata est.»

In cubiculo iuvenis quaedam mulier iuxta fornacem sedebat, cogitationibus intenta; ubi vero hospitam vidit, surrexit et locum comiter cessit.

«Gratias ago, mea puella; frigidae sunt noctes hiemales, atque ista fornax me reficit.» Tum Catharina, manus calefaciens, comitem furtim a capite ad calcem usque perlustravit. Iuvenis velamen capitis vulgare gerebat, sed vestis eius limbo pelliceo ornata erat, quod illis temporibus opulentiae vel nobilioris condicionis indicium prope certum erat. Maxime tamen Catharinam candor verecundiaque

vultus commoverunt. Ex tali facie benignam sibi audientiam sperans, familiariter garrire coepit.

«Quid me huc adduxerit, puella, putas? Epistula est, epistula a misero filio meo missa, qui in barbaris quibusdam terris procul abest. Quod fateri pudet, nemo nostrum legere eam potest. Nescio an tu litteras legere scias.»

«Scio.»

«Tune vero scis? Haud mediocris tibi laus, mea cara. Domina, opinor, non diu morabitur; sed matri quae filium desiderat momentum quodque hora integra est.»

«Ego tibi epistulam legam.»

«Benedicat tibi Deus, mea cara, benedicat!»

Catharina, sincero litteras audiendi studio occupata, non animadvertit quam cupide puella manum ad epistulam lente porrigeret, id aegre dissimulans; nec vidit quo tremore chartam prehenderet.

«Age igitur, lege mihi, quaeso; desiderio conficior.»

«Prima verba haec sunt: 'Parentibus meis honorandis.'»

«Ita vero! Semper nos honore prosecutus est, misellus.»

«'Deus et sancti vos in tutela divina custodiant, noctu diuque benedicant. Unum illud factum vestrum asperum oblivioni datum est; multorum autem annorum amor memoria retinetur.'»

Catharina manum pectori admovit, longoque uno singultu edito in sellam resedit.

«Deinde sequitur hoc, domina. Per se ipsum loquitur: 'Longum vale.'»

«Ita; perge, filia, benedicat tibi Deus! Maestam mihi consolationem praebes; sed tamen consolatio est.»

«'Fratribus meis Cornelio et Sybrando: contenti estote; me numquam iterum videbitis!'»

«Quid hoc sibi vult? Ah!»

«'Sorori meae Catharinulae: o parve angele domus paternae, illi benigna esto—' Ah!»

«Margaritam Brandt significat, filia, puellam quam amabat, misellam. Ego vero huic parum benigna fui. Ignosce mihi, Gerarde!»

«'—propter miserum Gerardum: nam dolor illius mors est—mi—hi—' Ah!» Tum natura ipsa, indignata quod infelix puella contra animi vim tam pertinaciter obluctaretur, tandem vicit: illa e sella delapsa sensibus orbata iacebat, epistula in manu adhuc retenta, capite in Catharinae genibus recumbente.

CAPUT XLV

Mulieres longo rerum usu edoctae, ubi mulier animo deficit, non exterrentur neque temere aliam quam corporis causam suspicantur, cum tales causas saepius idem efficere viderint. Catharina huc illuc festinabat: puellam humi collocavit, capite ipso solo innixo, fenestram aperuit vestemque iacentis laxavit. His demum peractis ad ianuam accessit et voce satis magna dixit:

«Adeste, quaeso.»

Margarita Van Eyck et Reichta accurrerunt; alteram Margaritam humi plane iacentem repererunt et Catharinam eius manus identidem pulsantem.

«O miseram meam puellam! Quid illi fecisti?»

«Egone?» irata respondit Catharina.

«Quid igitur accidit?»

«Nihil, domina; nihil nisi quod in eius condicione natura ipsa fieri solet.»

Margarita Van Eyck ira rubuit.

«Bene sane facis quod tam placide loqueris,» inquit, «cum tu ipsa huius condicionis causa sis.»

«Ego vero non sum,» Catharina sine ambagibus respondit, «neque ulla mulier umquam nata.»

«Quid? Nonne tu et vir tuus eos inter se separatos tenuistis? Atque ille nunc solus in Italiam abiit. Condicionem vero? Vos ipsi cor eius fregistis.»

«Sed quaenam tandem est haec puella, domina? Per caelum! Si te audiam, hanc Gerardi mei puellam esse credam. At fieri non potest. Haec pellis numquam minus quinis coronatis pro singula ulna constitit; praeterea iuvenis haec nupta est, aut certe esse debet.»

«Certe debet. Sed cuius culpa est quod non est? Quis inter eos ad ipsum altare constitutos se interiecit?»

«Deus ignoscat iis, quicumque fuerunt,» dixit Catharina graviter; «nec ego nec vir meus.»

«Age,» inquit altera iam aliquanto placatior, «nunc eam vidisti, fortasse iam minus acerba eris in illam, domina. Ecce animum recipit, Deo gratias.»

«Ego acerba in illam? Minime; ista iam praeterierunt. Infelix! mala et praeterita et imminentia! Et me hanc, ex omnibus mulieribus, adhibuisse ut mihi Gerardi epistulam legeret! Id profecto fecit ut animo deficeret, iuraverim. Iam ad se redit. Quid est, carissima? Noli timere; nonnisi amici adsunt.»

Eam in sellam mollem reposuerunt. Cum paulatim color ad genas labraque eius rediret, Catharina Margaritam Van Eyck seorsum duxit.

«Num apud te commoratur, quaeso?»

«Non, domina.»

«Ego quidem eam hac nocte Sevenbergam redire non sinerem.»

«Id ex ipsius voluntate pendet. Etiam nunc pernoctare recusat.»

«At tu annis maior es; auctoritate tua efficere potes ut maneat. Ecce iam animum advertit.» Tum Catharina ad ipsam aurem Margaritae Van Eyck os admovit vix dimidii momenti spatio; neque verbum, nedum totam sententiam, tam cito dici potuisse videbatur. Sunt tamen res de quibus mulier mulieri nuntium ipsa fulguris vel cogitationis celeritate tradere valet.

Anus exsiluit, deinde submissa voce respondit:

«Falsum est! Calumnia est! Res monstrosa! Aspice vultum eius. Tali vultui tale crimen obicere impietas est.»

«Nugae, nugae, nugae!» inquit altera. «Perinde dicas hanc manum non esse meam. Scire equidem debeo, et ita esse tibi affirmo.»

Tum, Margarita Van Eyck vehementer mirante, Catharina ad puellam accessit et bracchiis collum puellae complexa ardenter osculata est. «Ego pro Gerardo dolores pertuli; tu autem, ut audio, sanguinem pro eo fudisti. Ipsius verba me erravisse demonstrant, ea ipsa verba quae mihi legisti. Ah, Gerarde, fili mi, ab illa ego me subduxi. Sed ubi coepero, illud omne compensabo. Ab hac hora filia mea es.»

Alter amplexus, haud minus calidus, subitum illud foedus obsignavit; tum mulier impetuosa abiit.

Margarita in sella recubuit, tenuisque risus faciem eius subiit. Mater Gerardi eam osculata filiamque vocaverat; at mox antiquam amicam vultu offenso se intuentem conspexit.

«Miror quod permiseris ut illa mulier te oscularetur.»

«Mater eius!» submissa voce Margarita dixit, non sine leni reprehensione.

«Mater sit an non sit, si scires quid de te in aurem mihi susurraverit, ne tangere quidem te sineres.»

«De me?» infirma voce Margarita interrogavit.

«Ita, de te, quam ante hanc noctem numquam viderat.» Anus, paulisper haesitans et verba diligenter eligens, puellam indignationis suae participem facere parabat, cum res improvisa vocem ei interclusit.

Iuvenis e sella ad genua provoluta est et veniam ab amica suppliciter orare coepit. Quicumque adfuisset, ex verbis gestuque paenitentis coniecisset eam iniuriam aliquam saevissimam atque intolerabilem contumeliam venerabili amicae intulisse.

CAPUT XLVI

In domo tibialium mercatoris parvus ille coetus ad mensam consederat, de re nuper gesta sermocinans, cum mater rediit. Ea omnes acerrimo oculorum obtutu perlustravit, deinde epistulam in mensa explicatam posuit. Singula eius verba memoriter recitavit, lineas digito persequens, ut et sibi et audientibus persuaderet se ipsa verba legere aut certe legere prope posse. Subito caput attollens Cornelium Sybrandumque alio acri obtutu petivit; illi oculos demiserunt.

Tum tempestas, quae iam diu parabatur, in utriusque capita erupit.

Catharina velut gallina irata plumas erigens toto corpore intumescere videbatur; ex ore eius tamquam e geminis amnibus Rhodano et Arare prorupit ingens vis sapientiae atque ineptiarum, gravium leviumque conviciorum; talem sermonis torrentem ne vir quidem ullus uno tenore fundere potuisset, nec multae profecto feminae.

Quae sequuntur, etsi exigua pars, verum tamen specimen eius orationis praebent; ea vero omnia uno spiritu sine ulla intermissione effudit:

«Iam pridem suspicabar vos discordiae flammam inter Gerardum patremque vestrum excitasse atque Ghisbertum illum veteratorem ad id incitasse. Nunc ipsius Gerardi verba manu scripta id testantur. Fratrem vestrum, eiusdem carnis atque sanguinis, in terras longinquas expulistis, matrique quae vos peperit filium carissimum eripuistis, oculorum decus, cordis gaudium. Sed a principio ad finem eiusdem estis nequitiae.

Cum pueri omnes una viveretis, ceteri filii mihi solacio erant; vos contra tormento, improbi atque fallaces, adeo ut mulieri dimidia pars diei opus esset ad vestes vestras integras servandas. Cur ita? Labor vestem deterit, lusus lacerat. Cum barba prudentiam quoque advenire dicunt; sed vobis barba advenit, prudentia numquam. Etiamnunc ultimi cubitum itis, ultimi e lecto surgitis. Cur? Quia probitas mature cubat et industria prima luce surgit; ubi duo somnolenti sub eodem tecto iacent, ibi duo nequam habitant.

Saepe sedens mores vestros intuita sum et mecum quaesivi unde tandem venissetis. Neque patrem vestrum refertis, neque mihi magis similes estis quam vespa formicae; aut in cunis commutati estis aut cuculus vos in pavimento nostro deposuit. Nec manus nostras geritis nec animos nostros. De nostro sanguine vos soli umquam eos irridere ausi estis quos Deus calamitate afflixit. Ego enim saepe, cum vobis terga verteram, vos audivi Aegidium illudentes quod aliis statura cedat, Catharinulam autem meam, candidam velut lilium, quod non aeque valida sit ac equa Flandrica.

Post haec, si vultis, etiam templum spolate; peiores enim esse iam non potestis neque apud Deum, qui Aegidium Catharinulamque fecit, neque apud me, quae et pro illis, misellis meis carissimis, et pro vobis dolores pertuli, viles canes, immisericordes et perfidi! Non, filia, non silebo. Calicem nimium iam impleverunt.

Multum sane opus est ut mater a filiis animum avertat, quos in gremio suo lacte nutrivit. Quotiens ego per simulationem non vidi quod videbam, atque linguam dentibus pressi, ne pater eorum quales essent, ut ego scio, cognosceret! Eos enim illo ipso momento foras eiecisset. Nunc autem calicem nimium impleverunt. Unde vero tanta vobis pecunia? Totius huius mensis spatio nummis abundastis, quos labore certe non quaesivistis. Utinam numquam ex alieno ore audiam qua via eos adepti sitis!

Post eam noctem haec coeperunt, cum tam sero domum redistis, et tu, Corneli, capite adeo tumido revertisti. Ignavia et avaritia, domini mei, male inter se conveniunt: quisquis pecuniam cupit aut sudare aut furari debet. Quod si miserum aliquem spoliastis, mulierem aliquam fuisse sponsione contenderim; vir enim vos manu nuda facile fugaret. Sed nihil refert; saltem id boni habet quod ostendistis quemadmodum bona nostra administraturi essetis, si aliquando vestra fierent. Observavi vos, pueri mei, per hoc tempus: hodie unum grossum nummum inter vos absumpsistis.

Ego vero vix unum nummum grossum in tota hebdomade consumo atque vos omnes, bonos pariter ac malos, alo. Desinite igitur calceos exspectare qui fortasse post feretrum vestrum ipsi ambulaturi sint. Nam haec taberna et haec domus vestrae numquam erunt. Gerardus heres noster erit, pauper Gerardus, quem exsilio affecistis et, quantum in vobis fuit, interficere omnibus viribus conati estis. Itaque ne me posthac matrem appellaveritis! Sed vos illum mihi decies cariorem fecistis. O puer meus amissus! Brevi iterum videbo; meis illum bracchiis complectar et in genua mea collocabo.

Immo, miramini quantum lubet! Nimis callidi estis, et tamen non satis callidi. Caulem succidistis, semen autem reliquistis, quod vos et magnitudine et vitae spatio superabit. Margarita Brandt iam infantem in utero moventem gerit, et is Gerardi est; et quod Gerardi est, meum est. Sanctos precata sum ut puer masculus nascatur; et nascetur, ita esse oportet. Catharinula, cum id primum comperi, viscera mea erga infantem nondum natum commota sunt tamquam meus ipse infans futurus esset. Is heres noster est, is nobis superstes erit.

Vos autem nobis superstites non eritis. Nam animus malus in corpore velut vermis in nuce est: brevi totum corpus ad pulverem redigit. Quare, Catharinula, e loculo quem nosti deprome pectorale et colli amiculum quae Gerardulus olim gerebat; aliquo die ea Sevenbergam feremus. Plaustrum Petri Buyskens mutuum sumemus atque ibimus Gerarduli uxori sub onere suo laboranti solacium dare. Uxor eius est.

Quis tandem est Ghisbertus Van Swieten? Num potest is inter sponsos et altare se interponere atque eos dirimere quos Deus sacerdosque in unum coniunxerunt? Filia mea est; ea non minus fere glorior quam te, Catharinula. Vos autem aliquamdiu a conspectu meo recedite: nam mihi nunc velut canes nigri ante oculos estis.»

Cornelius Sybrandusque significationem intellexerunt et taciti se subduxerunt, conscientiae morsu et obstinata impoenitentia et odio simul cruciati. Quantum poterant eius oculos fugiebant; et per multos dies Catharina neutri quicquam dixit, nec boni nec mali nec medii. Liberaverat animum suum.

CAPUT XLVII

Catharina erat materfamilias diligens, quae raro totum diem domo abesset; quoties autem aberat, semper aliquid aut aliud male cedebat. Quod ipsa optime sciebat; itaque opportunitatem opperiens qua domestica negotia paulisper remitterent, iter ad Sevenbergam de die in diem differebat. Cum vero quadam postmeridiana hora tandem proficisci posset, mula Petri Buyskens nusquam inveniebatur.

Tandem aliquando Elias, cuncta familia praesente, eam interrogavit num verum esset ipsam de Margarita Brandt visenda cogitavisse.

«Ita vero, mi vir.»

«Tum ego tibi interdico.»

«Itane? Tu interdices?»

«Ego sane.»

«Nihil igitur, ut opinor, superest quod dicam», inquit illa rubore suffusa.

«Ne verbum quidem», respondit Elias severe.

Postea cum filia sola relicta non Eliam sed semet ipsam vehementer obiurgavit.

«Potuissem equidem illuc tam tacite ire quam felis rubeculae insidians. Sed ita me semper gero. Similis sum gallinae stultae, quae ovum parere non potest quin gracillet universamque familiam convocet, quae ovum ipsi eripiat. Posthac, si tu egoque aliquid agere cogitabimus quod vel tantulum improbetur, per caelum, statim id agamus; nec deliberandi tempus sumamus, nedum loquendi. Ita si quis rationem exigat, dicere poterimus: "Heu, nesciebamus; nihil mali suspicabamur; quis hoc umquam putasset?" ceteraque eiusdem generis. Vix me contineo quin illuc proficiscar, omnibus illis reclamantibus.»

Tam effrenata et tam vivide expressa contumacia Catharinulam obstupefecit. «Minime, mater; si patienter exspectaveris, pater tandem animum mutabit.»

«Et festum Sancti Michaelis tandem adveniet; sed quando? Ego autem tantopere cupiebam te puellam ipsam videre. Tum de ea collatis consiliis deliberare poteramus. Dicant alii quidquid velint: nec hominem nec pecudem recte iudicaveris nisi oculis inspexeris.

Quin, si mihi quinquaginta etiam filii nascerentur, nullius amori obstarem, priusquam dilectam eius meis oculis vidissem et ubi pericula laterent cognovissem. Dices fortasse me hoc ante cogitare debuisse quam amorem Gerardi damnarem. Sed ita est: vita schola est, cuius discendi finis nullus; vitium unum deponimus, alterum induimus, hic illuc errando labimur, donec in ipsa sepulcra errantes incidamus; atque ita omnia finiuntur.»

«Mater», timide inquit Catharinula.

«Quid nunc futurum est? Nihil profecto boni nuntiabis, si vultum tuum aspicio. Quae res, obsecro, miseram puellam tantopere exterret?»

«Declarationem facere debet», vix audibili voce balbutivit Catharinula.

«Ecce quam politum verbum profers!» superbiens inquit Catharina. «Noster Gerardus te id docuit, spondeo. Age igitur, declamationem tuam profer.»

«Ita igitur est: ut verum dicam, ego illam vidi.»

«Quid ais?»

«Quin etiam cum ea collocuta sum.»

«Nec mihi umquam dixisti? Post haec miracula nihil iam mirum est.»

«Mater, tu adeo irata in illam eras, ut exspectarem donec rem tibi narrare possem neque te gravius irritarem.»

«Ita est», ait Catharina, partim maesta partim amara, «qualis mater, talis filia: timiditas nos perdit. Ceteros interdum castigo: alioquin quid domui fieret? Sed tu, Catharinula, num a misera matre tua umquam verbum asperum aut torvum vultum passa es, ut tu—? Non, puella, nolo te lacrimare; decem contra unum rationem aliquam habuisti. Ergo surge animo forti et omnia mihi narra: satius sero quam numquam. Ac primum quando et quo pacto, istis misellis baculis subalaribus innixa, Sevenbergam pervenisti, me prorsus ignara?»

«Numquam ibi fui, mater carissima; nec negabo me illam videre cupivisse, sed neque profecta sum neque umquam eam convenire quaesivi.»

«En tibi», disputandi studio inquit Catharina, «nonne dicebam filiae meae prorsus dissimile esse rem me inscia attentare? Age nunc, rem totam cognoscere ardeo.»

«Sic igitur accidit. Ad aures meas pervenit, nihil refert quomodo; immo, bona mater, genibus flexis obsecro ne umquam quaeras unde audiverim, Gerardum in turri curiae oppidanae captivum teneri.»

«Ah!»

«Id autem patris iussu factum esse dicebatur.»

Catharina suspirium edidit paene gemitui simile. «Atriorem quam putabam faciem res habet», submissa voce mussitavit.

«Aegidius et ego noctu exivimus ut eum bono animo esse iuberemus. Atque ibi, ad radices turris, puella quaedam animosa, mihi prorsus ignota, eodem proposito venerat.»

«Videsne hoc, Catharinula?»

«Primum alteram altera vehementer exterruimus, quod locus male audiebat et mentes nostrae daemonibus plenae erant; luce lunae nonnihil expalluimus. Sed mox ego: "Tu Margarita es", inquam; illa autem: "Tu Catharinula es." Cogita quam mirum!»

«Quis hoc umquam vidit? Gerardus nimirum fecit! Crebro enim apud illam de te, apud te de illa locutus erit.»

Pro his verbis Catharinula matri unum e pulcherrimis naturae donis tribuit, osculum multiplex. Unum enim tantum osculum eius genae impressit; sed eo uno significabat:

Primum: «Prorsus recte coniecisti.»

Deinde: «Quam bona, quam sollers mater es, quae tam cito tam recte divinaveris!»

Tum: «Quam suave est nos duas iterum idem sentire, quae antehac semper concordes fuerimus!»

Denique: «Et cetera.»

«Age nunc, filia, dic quid sentias; Gerardus hic non adest. Heu, quid dixi? Utinam adesset!»

«Itaque, mater, puella formosa est, neque multum a picta sua effigie discrepat.»

«Eheu, audite iuvenes! Ego bona facta quaero, non pulchras facies. Num filium meum tam ardenter diligit quam meretur?»

«Sevenberga longius a curia oppidana abest quam domus nostra», reputans inquit Catharinula; «et tamen illa ante me adfuit.»

Catharina annuit se intellegere.

«Immo vero plus fecit: eum priusquam ego venirem iam e custodia educere curaverat, ex ipsa captivorum turri.»

Catharina incredula caput agitavit. «Ex turri quae omnibus circumiectis altitudine praestat? Fieri non potest.»

«Verum tamen est. Ipsa una cum sene quodam quem adduxerat rationem excogitavit qua funem ad eum sursum transmitterent. Funis inde e fenestra carceris pendebat, et noster Aegidius eo ascendit.

Ubi primum funem pendentem conspexi, "Haec magica res est", inquam. Sed cum ingenua puella me bracchiis complexa esset, cum pectus eius adversus meum palpitaret et genae lacrimis rigarent, tum dixi: "Non magica res est: amor est." Nam illa mei dissimilis est, firma corporisque viribus praedita. At ego quoque, quamquam infirma et debilis, interdum sentio me pro iis quos diligo totum terrarum orbem posse movere. Te amo, mater; illa Gerardum amat.»

«Deus eam propterea benedicat! Deus benedicat!»

«Sed—»

«Sed quid, agnella?»

«Num certum est amorem eius honestum esse? Mirum dictu, sed id ipsum quod te ad eam conciliavit me paulum ab ea avertit, misera! Uxor enim, mater, ut res se habet, non est.»

«Hem! Ad altare certe una steterunt.»

«Ita; sed discesserunt quales venerant, illa virgo, ille caelebs.»

«Sacerdosne id affirmat?»

«Id quidem nescio.»

«Tum in causa tam implicata nulli credam nisi ipsi sacerdoti.» Deinde aliquantisper secum meditata addidit: «Ceterum recte mones, filia; Sevenbergam sola ibo. Uxor sum, non serva. Nos omnes in tenebris versamur; illa filum tenet quo ex iis educamur. Solam eam interrogare oportet, nemine teste; te minime omnium adducam. Lilium meum in domum maculatam non ducam, ne auream quidem argenteamque regiam.»

Quo diutius Catharina illum sermonem reputabat, eo magis ad Margaritam trahi se sentiebat. Praeterea desiderio omnia cognoscendi flagrabat; quae cupiditas apud omnes valet multum, apud eos vero paene omnia potest qui, ut Catharina, eam lectione numquam satiant.

Tandem quodam die sereno, post prandium, Catharinulae insusurravit: «Fac, si potes, ne domus corruat.» Tum optimam tunicam et cucullum induit, tibialia coccinea ad talos ornata calceosque novos sumpsit, atque alacriter Sevenbergam pedibus contendit, nulla cuiusquam mula usurpata.

Eo ubi pervenit, quaesivit ubi Margarita Brandt habitaret. Primus quem rogavit caput movit ac dixit: «Nomen mihi ignotum est.» Paululum progressa puellam annorum ferme quindecim ad ianuam stantem interrogavit. «Pater», illa in aedes clamavit, «en alia rursus filiam illius magi requirit.» Vir e domo egressus docuit tugurium Petri Brandt extra oppidum ab oriente situm esse. «Hinc etiam fumarium videre potes», inquit, digito demonstrans.

«Sed neutrum illic invenies, nec patrem nec filiam; hac hebdomade oppido discesserunt, ita te Deus amet.»

«Noli hoc dicere, vir bone, cum ego usque a Tergovia pedibus venerim!»

«A Tergovia? Tum militem illum tibi obviam venisse necesse est.»

«Quem militem? Immo vero militem quendam in itinere vidi.»

«At ille miles huc venit eandem illam Margaritam quaerens.»

«Atque quam iratus nobis erat quod illa abierat!» interiecit puella. «Barba eius longa genas illius non semel tetigit, ut opinor.»

«Noli plus dicere quam scis», acriter inquit Catharina. «Nimis iuvenis es ut natu maiores maledictis insecteris. Mane! Tu autem, vir bone, mihi de illo milite plura expone.»

«Nihil sane amplius novi, nisi quod huc venit Margaritam Brandt quaesitum. Cui dixi illam cum patre septem abhinc diebus clam nocte discessisse; quidam enim putabant diabolum eos, quod magi essent, secum abstulisse. Tum ille: "Te quoque diabolus auferat cum malis nuntiis", inquit: haec erat merces mea. "Sed mendacium esse suspicor", addidit.

Ego autem: "Si ita putas, i et ipse vide." "Ibo", ait; atque multa barbara verba effudit, quae uxor mea maledicta esse arbitratur, et ad tugurium properavit. Non multo post redit et aliam prorsus cantilenam canit. "Tu recte dixisti, ego erravi", ait, et nummum argenteum mihi in manum inseruit. Ostendite, quaeso, nummum mulieri huic, aliquis vestrum: tum credet mihi; semel hodie mendax vocatus sum.»

«Non opus est», respondit Catharina, nummum tamen interea attente perlustrans.

«Ac miles ille quietus et velut maestus videbatur, nonne, puella?»

«Ita prorsus», alacriter puella respondit; «et, domina, tam pulcher vir erat quam ullus quem oculis vidi. Genae velut rosae, barba splendida, oculi in capite nigri velut prunorum silvestrium baccae.»

«Barbatum quidem esse vidi», ait Catharina; «cetera autem ego hac aetate non ita scrutor ut olim iuvenis stultaque faciebam. Perhumanus tamen videbatur: pileum mihi detraxit quasi regina essem, egoque eum summa reverentia salutavi; comitas enim comitatem parit. Sed minime suspicabar illum amasium eius fuisse atque verisimillime etiam— Quis in hoc oppido panem coquit?»

Vir, qui eam antea non noverat, oculos admiratione dilatavit propter tam subitam tamque expeditam sermonis conversionem.

«Duo sunt, domina: Ioannes Bush et Ericus Donaldson; ambo in hac ipsa via habitant.»

«Bene valeatis, homines boni», inquit illa, et abiit; sed pes, qui antea incedendo alacriter terram feriebat et calcaneo laeto saltabat, iam graviter et planus humum calcabat. Pistores interrogavit num Petrus Brandt discedens quicquam iis debuisset. Bush negavit illos umquam a se quicquam emisse. Donaldson respondit: «Ne unum quidem stuiverum: filia eius ipso discessus eorum vespere ad me venit et omne aes alienum solvit.

Ne teruncium quidem cuiquam in oppido debere eos credo.» Ita Catharina, nullo fere negotio, quicquid eius generis scire cupiebat comperit.

«Potesne mihi dicere qualis esset illa Margarita?» quaesivit iam discessura.

«Mihi quidem aliquanto taciturnior erat quam placeret. Ego emptorem garrulum malo, dummodo ipse non sim nimis occupatus. Sed apud omnes honestae filiae famam habebat.»

«Haud parva laus est. Aiunt etiam forma praestanti fuisse?»

«Quid? Undenam venis, mulier?»

«Tergovia.»

«Ah, intellego. Tu igitur iudica. Iuvenes eam "decus puellarum Sevenbergae" vocabant; puellae autem hoc risu repellebant, atque adeo multis eam criminibus dilacerabant ut duae vix de eodem vitio consentirent.»

«Satis est», ait Catharina. «Video pistores Sevenbergae non stultos esse, neque puellas hic leviores esse quam in aliis oppidis.»

Panem candidum emit, partim aequitatis et communis officii causa, cum ipsa tabernam haberet, partim ut suis domi ostenderet quanto meliorem panem cotidie suis suppeditaret. Sic maesta Tergoviam rediit.

Catharinula ei extra oppidum oculis prae gaudio fulgentibus obviam processit.

«Eia, Catharinula mea, bene evenit quod ivi: cor meum fractum est. Gerardo gravissima iniuria illata est. Infans ille noster non est, neque mater eius ab hoc die familiae nostrae erit.»

«Heu, mater, quid velis prorsus non intellego.»

«Noli plura quaerere, filia; sed nomen eius numquam iterum apud me commemoraveris. Haec dixisse satis est.»

Catharinula humili suspirio acquievit, et ambae domum simul redierunt.

Militem apud focum suum placide sedentem invenerunt. Qui simul ac limen ingressae sunt surrexit easque comiter salutavit. Steterunt ambae eumque intuebantur: Catharinula aliquanto mirata, Catharina autem vehementer admirata atque ira paulatim exardescens.

CAPUT XLVIII

«Quid hic agis?» his verbis Catharina militem excepit.

«Margaritam quaesitum veni.»

«Nos quidem nullam eius nominis novimus.»

«Noli ita dicere, domina; certe Margaritam Brandt, nomine saltem, nosti.»

«De illa sane audivimus, et nostro quidem damno.»

«Age, domina, obsecro te, dic mihi saltem ubi habitet.»

«Ubi habitet nescio, nec scire curo.»

Dionysius pro certo habebat eam consulto mentiri. Labrum mordens, «Equidem,» inquit, «cum Tergoviam venirem, in hostium fines me venturum putabam; sed fortasse, si omnia nosses, minus dura esses.»

«Omnia novi,» Catharina amaro animo respondit. «Hodie mane nihil noveram.» Subito autem manibus lateribus impositis, voce sublata oculisque ira micantibus, mirari se dixit quanta illi esset impudentia, qui ex omnibus terrarum focis hunc unum ad sedendum elegisset.

«Satanas focum istum tuum in stagnum ignis ac sulphuris abripiat!» exclamavit Dionysius, qui Flandrice expedite loquebatur. «Ancilla tua ipsa me hic sedere iussit, donec venires; alioquin focum istum tuum ne attigissem quidem. Huic et inhospitali tecto, quod peregrinum nihil mali meritum sic excipit, male precor!» Haec vociferatus, torvo vultu ad ianuam magnis passibus contendit.

«O! o!» exclamavit Catharina, metu et conscientia simul compuncta; mulier modo adeo pugnax subito in sellam se demisit et in lacrimas prorupit. Filia quietius, sed nullo temporis intervallo interposito, idem fecit.

Scriptor quidam acutissimus, quem infeliciter iam amisimus, dialogum hunc alicubi composuit:

Illa: «Omnem muliebrem infirmitatem in me sentio.»

Ille: «Ergo vinci non potes.»

Dionysius sententiam tam utilem ante tempus veram esse ostendit; in limine enim constitit, et maestus intuebatur quantam cladem eloquentiae suae fulmine effecisset.

«Age, bona mulier,» inquit, «noli propter militis verbum temere effusum flere. Non omnia quae dixi ex animo dixi. Domus enim tua tua est; quid mihi in ea iuris est? En, discedam.»

«Quid hic tumultus est?» vox gravis et virilis quaesivit. Elias erat, qui e taberna intraverat.

«Nebulo quidam mulieres tuas conviciis lacessivit, lacrimasque iis expressit,» explicavit Dionysius.

«Catharinula, quid accidit? Neque enim nebulones se ipsos nebulones appellare solent,» ait prudens Elias.

Antequam filia rem explicare posset, «Tace tu, puella,» inquit Catharina. «Muriel eum sedere iusserat; ego id ignorabam atque in eum culpam contuli. Ille autem discedebat, toti domui nostrae a stirpe ad ramum male precatus. Numquam in vita mea tam diris maledictis onerata sum. O! o! o!»

«Uterque vestrum aliqua ex parte peccavit, et tu et ille,» placide ait Elias. «Ceterum quod servus nomine domini pollicitus est, dominus ratum habere debet. Domus quidem nostra omnibus non patet; attamen non adeo inopes sumus ut viatori honestae faciei, frigore oppresso, et, ut mihi videtur, saucio, sedem ad focum invideamus. Itaque inimicitiarum finis esto; sede, quaeso.»

«Saucio?» mater et filia una voce exclamaverunt.

«An militem ludendi causa bracchium fascia suspendere putatis?»

«Nihil est, nisi sagitta,» hilariter Dionysius respondit.

«Nisi sagitta?» Catharinula, horrore confecta, exclamavit. «Ubi erant oculi nostri, mater?»

«Nihil hercle magni; quamquam id ipsum, dominae, rogo ut excusationem fervoris mei accipiatis. Vulnuscula enim ista tam parva tam inepta militem saepe exasperant, vir optime. Ecce Gerardus noster, quo nullus umquam mitior fuit, cum ursus e sura eius particulam carnis ne nummi quidem aurei amplitudine abstulisset, ita incanduit atque stomachatus est ut non tuus filius, sed a strenuo equite Ioanne Pipere et domina Sinapi uxore eius genitus videretur. Sed quis hic adest? Pumilio? Tuus servus sum, domine Aegidi.»

«Ego tuus servus, miles!» ingenti voce novus hospes intonuit. Dionysius exsiluit; non enim exspectaverat hominem instar bellici tormenti sibi salutanti responsurum.

Verba Dionysii hospites suos miratione affecerant; sed eorum habitus ipsum Dionysium vix minus obstupefecit. Tres omnes lente ad sedentem accesserunt, atque ore semiadaperto in eum desuper defixos oculos tenuerunt, quasi rem novam atque prodigiosam intuerentur.

Mirationi motus animi subinde vehementior successit.

«Iam tacete,» ait Elias; «nemo nisi ego loquatur. Iuvenis,» graviter perrexit, «per Deum te obtestor, quisnam sis, qui nos noveris, cum nos te non noverimus, quique de absente illo, filio nostro misero ac contumaci, cui caelum veniam det et benedictionem, mentionem faciendo corda nostra commoves?»

«Quid, domine,» submissa voce Dionysius quaesivit, «nihilne ad vos scripsit? Nonne de me, Dionysio Burgundo, vobis narravit?»

«Scripsit sane; sed tres dumtaxat versus, neque Dionysium Burgundum neque quemquam alium commemoravit.»

«Ah, recordor: longa epistula ad puellam eius amatam Margaritam missa est. Illa autem aufugit, pestis illam auferat; atque quo pacto reperiam, caelum solum novit.»

«Ergone tibi illa amica non est?»

«Quae, domina, si placet?»

«Margarita scilicet Brandt.»

«Qui fieri potest ut amici mei puella mea sit? Ne a filia quidem fratris Noe eam internoscere possem. Quo enim pacto? Numquam eam vidi.»

«Mitte istos sermones inanes, Catharina,» impatienter Elias inquit, «et sinite iuvenem mihi respondere. Qui factum est ut Gerardum filium nostrum noveris? Considera, quaeso, sollicitudinem parentum, ac, ut militem decet, aperte mihi responde.»

«Respondebo. Apud Vlissingam mercede soluta militia dimissus Burgundiam petebam. In Germaniae finibus eodem quo Gerardus deversorio pernoctavi. Aspectus eius mihi placuit; dixi: 'Esto comes meus.' Primo recusavit, mox assensus est. Multa miliaria, fessi ambo, una emensi sumus. Nulla umquam amicitia fidelior fuit, nec, dum terra manet, erit. Primum ego de via mea paulum deflexi ut eum sequerer; deinde ille de sua ut me comitaretur. De Sevenberga, de Tergovia, atque de omnibus qui hac domo continentur, millies locuti sumus.

Inciderunt nobis in via aerumnae; sed coniunctis viribus toleratae leves videbantur. Ego eum ab urso eripui, ille me in Rheno servavit: nam ille ut anas natat, ego ut corbis lateribus refertus ad fundum mergor. Alter alterius vitam rursus servavimus in caupona quadam Burgundiae, ubi ambo contra septem sicarios cubiculum per horam integram tenuimus; unum claudum reddidimus, duos interfecimus. Filius autem vester viriliter se gessit: fortissimo omnium quos ego umquam certamine conveni adversario occurrit, eumque gladio velut porcellum lactentem transfixit. Alioquin ego nunc hic non essem.

At cum omnia prospere cederent, atque ego eum in navem Romam profecturam, immo, si licuisset, usque Romam ipsam tutum perducturus essem, ecce nobis occurrit ille filius... dominus Antonius Burgundiae, cum suis in Flandriam tum rebellantem properans. Nos vi disiunxit; me in exercitum secum traxit, ubi nummos aliquot latos in manus accepi, latamque sagittam in humerum accepi; Gerardum vero miserum solum reliquit. Illo maestissimo digressu, quamquam miles sum, oculi mei lacrimas calidas atque salsas effuderunt; nec minus eius, miseri iuvenis.

Ultima eius ad me verba erant: 'Vade et Margaritam consolare!' Itaque adsum. Mea vero ad illum: 'Romam ex animo eice. Rhenum pete, ac flumine secundo ad patriam descende.' Vos igitur, qui res melius nostis, dicite: bene an male ei consului?»

«Miles, manum mihi porrige,» ait Elias. «Deus tibi benedicat! Deus tibi benedicat!» Ei labrum tremuit. Haec sola responsio fuit, sed pluribus verbis eloquentior.

Catharina nihil respondit; ex cubiculo autem protinus evolavit, Murielem iussit optima quaeque domi essent afferre, deinde ambabus ulnis ligna complexa rediit, focum auxit, linteum nive candidius ex armario protulit, et summa festinatione mensam hospiti Gerardi stratura erat, cum subito consedit, omnesque vires corporis extemplo eam deseruerunt.

«Pater!» exclamavit Catharinula, cuius oculi aeque ac amor prompti erant. Dionysius consurrexit; Elias autem manu eum in sedem repressit et paulum aquae uxoris vultui impetu aspersit. Remedium continuo profuit. Illa anhelans, «Tam repente! Fili mi miser!» dixit. Elias Dionysio susurravit: «Nihil animadvertas: die noctuque de illo cogitat.» Omnes se nihil vidisse simulaverunt, illaque animum collegit, festinans linteum ipsa instravit; sed dum id complanat, manus tremebant et una alteraque lacrima per genas tacite delapsa est.

Quantumvis Dionysio ministrarent, numquam satis esse putabant. Cibis eum usque ad satietatem oneraverunt; deinde circum eum considentes poculum alius post alium implebant. Ille autem inter benignum ignis calorem, rubentia pocula, oculosque in se intentos, omnia quae ego iam narravi rettulit, additis innumeris rebus minoribus quas artifex, quamvis minutus, omittere solet.

Quanto aliter narratio animos eorum qui aderant quam lectores meos commovit! Illis enim antequam primum verbum proferret materia ipsa carissima erat. Omnia de Gerardo erant; et qui narrabat cum Gerardo recens versatus erat, atque ipse rerum omnium quas explicabat socius exstiterat.

Homines illi carne atque sanguine nati circa focum tremore commovebantur, dum de familiae suae membro abscisso eiusque laboribus ac periculis audiebant.

Lectores meos rogo ut quidquid de itinere Gerardi cum Dionysio meminerint in memoriam revocent, et animo fingant eadem ipsa ab itineris comite narrari patri exsulis, qui foris animi motus premeret, intus vero paterno amore arderet, duabusque mulieribus miseris, matri sororique exsulis, quae et intus et extra nihil nisi amorem, misericordiam ac sollicitudinem teneram prae se ferrent. Velitisne nunc librum hunc uno momento claudere, atque paulisper conari rem totam vere ante oculos ponere? Sic nobis multa repetere opus non erit.

Tum non mirabimini si dicam Aegidium paulo post tacite accessisse, ante focum sese in orbem complicuisse, atque, cum ipse iaceret, narratorem paene canina reverentia contemplatum esse. Cum autem miles ille rudis, inscius quidem sed plane, probitatem suam atque imprimis singularem in Gerardum amorem patefecisset, Catharinula, quamquam timidior avicula erat, parvam manum suam clam in ingentem fuscam militis palmam immisit. Ibi per punctum temporis iacebat, quasi cochlear lactis floris in latam lancem effusum; deinde carnosam pollicis partem leniter pressit, atque ita cordis mensura facta est.

Id est, Fortuna etiam inter aemulos fabularum narratores aequa est atque res compensat. Dionysius enim auditoribus suis vectigal quoddam pendere cogebatur, a quo ego liber sum. Quotiens Gerardus nimis gravi periculo premebatur, feminarum vultus tam pallidi fiebant, guttura tam misere trepidabant, ut ille humanitatis causa exitus rerum ante tempus patefacere cogeretur, atque ita paene omnem exspectandi voluptatem corrumperet. Suspensa enim exspectatio ipsa narrandi anima est; ita Burgundus ille asper idemque tener pulcherrimas fabulae suae suspensiones identidem solvebat.

«Noli, domina, te dolore conficere, priusquam exitum audias. Puella, ne pallescas; fortem animum habe: pallor te dedecet! Audies tamen qua ratione evaserimus. Si Gerardus periisset, egoque ei adfuissem, num adhuc viverem?»

Manum autem Catharinulae cardiometrum, id est cordis mensuram, appellavi, quod animi motus per gradus significabat, et pro magnitudine eorum digitos constringebat. Neque maxima vis eius erat magna; sed omnia ex comparatione aestimanda sunt. Dionysius brevi teneram istam animi motuum scalam didicit; iamque sciebat quando moram interserere, quando exspectationem lenire, et quousque voluptatem auditorum producere posset. Uno tantum casu sibi callide pensavit quod alibi perdiderat. Cum ipse in Rhenum decidisset atque mergeretur, digitulos in manu sua constringi sensit, quod ei mirum simul ac gratum fuit.

«Oho!» secum cogitavit; et more anatomicorum, quibus dictum est 'experimentum in corpore vili', per quadrantem horae sub aqua se tenuit, dum manus eius eodem tempore fortius premeretur.

Ac ne tum quidem, cum Gerardus eum tenuisset, facile flumine exire voluisse se dixit. Itaque, cum de narrationis veritate minus quam ego laboraret, primum cum Gerardo ad ripam orientalem natavit, iamque ex aqua exiturus erat, cum apparitores conspexit et quid molirentur intellexit; eos paulisper irridens, dum aquam calcando in loco staret, postea se convertit ac defessus totum alveum rursus tranavit. Denique prae pudore exire coactus est, nisi confiteri vellet se lucium piscem esse; ita demum ex aqua lassissimus enavit, et manus illius pressio remissa est.

Iam undecima noctis hora erat, quod apud eos incredibile videbatur; sed hac nocte horarum nullam rationem habebant. Multa adhuc Dionysio narranda erant, cum ianua leniter aperta Cornelius et Sybrandus intraverunt, demisso capite quasi facinore deprehensi. Ea nocte reliquum omne argentum illud, unde eis provenisset nemo sciebat, in potationibus absumpserant.

Catharina metuebat ne vir eos coram Dionysio increparet; at ille tantum maestus eos aspexit, manuque significavit ut tacite sederent.

Dionysius contra perturbatus videbatur. Supercilia contraxit, atque iuvenes cogitabundus, paulo etiam torvus, intuebatur. Deinde ad Catharinam conversus, «Quid censes, domina?» inquit. «Reliqua cras? Nam aliquantum fessus sum, iamque sera nocte est.»

«Ita fiat,» ait Elias. At ubi Dionysius surrexit ut ad deversorium abiret, Catharina eum statim prohibuit.

«Quid? An putas te extra hanc domum hac nocte dormiturum? Cubiculum Gerardi iam ante horas tibi paratum est; de linteis nihil magnopere gloriabor, cum ipsa linum nevi telamque texuerim.»

«Tum vel obtectis oculis in iis cubarem,» comiter respondit miles.

«Ah, domina, Gerardus noster lintea tenuia mire diligebat. Vix Germanis honestis ignoscere poterat quod lino tam crasso uterentur; atque quotiens perfidi isti populares mei aliquid perperam fecissent, eos excusare solebat: 'Bene, bene; *bonnes toiles sont en Bourgogne*', id est: 'Burgundia linteis bonis abundat.' Sed nemo eum proverbiorum copia munditiaque superabat.»

«O Eli, Eli! Nonne in singulis huius verbis filius noster ad nos redit?»

«Ita est. Da mihi osculum, misera Catharina. Quidquid hac nocte utriusque in animo versatur, nos soli novimus. Nec quisquam alius praeter Deum scire potest.»

CAPUT XLIX

Postridie Dionysius nactus occasionem matri filiaeque reliqua narravit; cur autem Cornelium atque Sybrandum ab ea narratione exclusisset, suo more excusavit: «Nolim ego illos infamare: honesto genere nati sunt. Sed Gerardus, quod ad hanc rem attinet, eos amicorum loco non habet; ego vero Gerardi commilito sum. Nobis autem militibus mos est nihil hostibus aperire, nisi mendacia.»

Catharina suspiravit, neque tamen respondit.

Quae ille de suis casibus referebat, nunc trepidationem nunc dolorem in animis earum excitabant; praesertim cum de amicorum discidio ageret, tam graviter flebant, ut ne Dionysius quidem etiam tum sine titubante voce illud memorare posset. Tandem tamen omnes illi dolores in spem laetam atque exspectationem celeris Gerardi reditus conversi sunt. Hanc spem et Dionysius certissimam esse putabat; monebat tamen non idcirco sibi amici mandata extremaque verba neglegenda esse. Quam ridiculus ipse coram omnibus appareret, si Gerardus proxima hebdomade rediret, Margarita autem nusquam reperiretur?

Numquam Catharina absentem Margaritam tam benevole quam nunc animo complexa erat; neque minus quam Dionysius cupiebat eam ante Gerardi reditum invenire benigneque excipere. Sed non concedebat quicquam profuturum esse, si ex his finibus ad illam quaerendam proficiscerentur. «Certe alicui dixit quo se conferret. Non sunt isti homines improbi qui patria fugerint; ne nummulum quidem cuiquam Sevenbergae debent. Et, mi Dionysi, non potes totam Bataviam percurrere ut eam invenias.»

«Non possum?» inquit Dionysius truci vultu. «Id vero videbimus.» Paululum secum reputans addidit copias sibi cum Catharina inter se dividendas esse: Catharina domi maneret, oculos auresque intentas haberet; ipse, si opus esset, omnes Bataviae urbes perscrutaretur. «Sed non multis hinc leucis abest. Tres enim simul iter faciunt; tres autem nec tam celeriter nec tam longe quam unus solus proficisci possunt.»

«Recte loqueris,» ait Catharina; sed ante omnia ad dominam Van Eyck eum ire iussit. «Illam et nostram Margaritam artissima amicitia coniunxit; scit quo puella discesserit, si modo nobis indicare velit.» Dionysius continuo ad eam ire volebat; Catharina igitur momento temporis habitum suum aliquanto elegantiorem reddidit eumque comitata est.

Anus in conclavi opulenter instructo sedens Catharinam comiter excepit; illa rem ad quam venerat aperuit. Margaritae Van Eyck e manibus opus acu pictum delapsum est. «Abiit? Sevenberga abiit neque mihi indicavit? Ingrata puella!»

Hoc audito hospites vehementer mirati sunt. «Quid? Tu nesciebas? Quando tandem te postremo convenit?»

«Fortasse ante dies decem. Penicillos post tot annos rursus sumpseram ut eius effigiem pingerem. Sed non pinxi; causae fuerunt.»

Catharina rem prorsus miram esse dixit, quod puella cum sarcinis omnibus discessisset, nullo petito permissu, nulla causa reddita, nemine salutato. «Quis umquam rem tam importunam audivit? Nunc demum omnes eam toto animo diligimus; en autem Gerardi commilito ab ultimis terris venit, qui ab ipso Gerardo solacia ei afferat, neque invenit eam, cum ipse Gerardus brevi venturus sit. Quid agamus nescio. Sed haud dubie sine aliqua causa non ita se proripuit. Num tu, domina carissima, aliquid nobis indicare potes unde vestigia eius persequamur? Obsecro te.»

«Nihil habeo quod indicem,» respondit anus paulo iracundius.

«Ego vero habeo,» inquit Reicht Heynes, quae in limine apparuit, vultu aliquanto rubentiore.

«Ergone totum hoc tempus auscultabas?»

«Quorsum mihi aures datae sunt, domina?»

«Verum dicis. Age igitur, tenebras huius rei sapientia tua illustra.»

«Nullas hic tenebras video,» inquit Reicht. «Quod si causam huius rei filo duplici similem dixeritis, cuius uterque finis hoc ipso in conclavi sit, haud multum errabitis. Miror profecto, domina, te istic sedere et simulare te nihil scire.»

«O quam insolens!» inquit domina, cuius genae iam haud minus quam ancillae rubuerant. «Ego igitur illam stultam puellam hinc expuli!»

«Tu quidem partem tuam egisti, domina. Quomodo eam salutavisti cum postremum veniret? Num putas illam, omnibus amicis destitutam, id non animadvertisse? Dixisti enim, 'Mutavi consilium: te iam pingere nolo,' et naso fastidiose sublato eam aspexisti.»

«Nasum non sustuli. Neque enim eum talem habeo qualem tu, qui semper caelum spectare videatur.»

«Omnium nostrum nasi, si res eo redeat, animi inclinationem sequi possunt. Miseram illam! Ad me in culinam venit. 'Non iam pingenda sum,' inquit, lacrimis in oculis. Nihil addidit; ego tamen satis intellexi quid vellet. Te enim videram.»

«Age,» inquit Margarita Van Eyck, «hoc saltem fateor, atque te, Catharina, iudicem facio. Novellae istae puellae sua sponte nihil agere possunt; quidquid amatores earum faciunt, id sedulo imitantur. Gerardus autem tuus multis in

rebus non imperite versatur, inter quas ars libros imaginibus illuminandi numeratur. Margarita igitur discipula eius est, eaque patientissima. Quid mirum? Mulieris oculos ad colores habet, amantemque cuius exemplum sequatur.

Istam ego artem imitandi ex animo contemno: sic enim ars colorum praeclara, quae regia, excelsa, libera esse deberet, in angustum scribendi imprimendique ministerium deprimitur; vincitur, includitur, contrahitur et corpore et animo, donec ipsa quoque ad angustias librorum accommodata in sinu locupletis stulti ad templum portetur.

Sed amor tamen nos omnes regit. Itaque cum misella mihi afferret spinarum folia, lilia, hederas, mora ruborum, scarabaeos maculatos, erucas papilionum atque omnem naturae faecem, auro affixa tamquam vespae in mellis olla, simulque diurnale suum, in quo ad unamquamque paginam centum, aut centum quinquaginta, aut etiam ducentas horas desudavisse apparebat, indignabar profecto animam immortalem, tantum laboris temporisque, tantam manuum industriam in vilia naturae purgamenta, folia, insecta, vermiculos atque steriles litteras absumi. Sed quia et ego misericordia non careo, meliores, ut ita dicam, animi sensus vi cohibui, atque operam benigne contemplata sum, qua ratione emendari posset. Tum ego: 'Quandoquidem caelum pro peccatis nostris nos damnasse videtur ut tempus, animum, colores in litteras ingentes atque scarabaeos minutos consumamus, sanctis interim heroibusque et eorum gestis passionibusque omissis, cur non has ipsas sordes verae naturae similiores reddimus?' Admonebam eam uvas quas in agris viderem e ramis in aere pendere, non in pariete adhaerescere; 'ipsa etiam insecta,' inquam, 'ceteraque naturae sentina non in metallicis carceribus velut muscae in melle glutineve miserrime premuntur, sed libere repunt aut volitant, aerem infestantes.' 'Mea amica,' inquit illa, 'iam intellego quo tendas; sed superficies ista aurea est, in qua umbras ponere non licet.' 'Quis hoc vetat?' inquam.

'Omnes huius artis magistri,' inquit; deinde, ut me, credo, uno ictu vinceret, 'ipse quoque Gerardus!' 'Gerardum illum omnesque eius asseclas parvi pendo,' inquam; 'da mihi penicillum!'

Tum ego, ut fructus vermiculosque eius umbris distinguerem, colorem delegi qui per se naturae non conveniret, sed ad illum immanem auri splendorem comparatus verus videretur; intra quinque minuta ruborum Idaeorum racemus cum ipsis ramulis emersit, ut paene in os spectatoris prosiliret. Similiter erucam illa tam vere depinxerat ut etiam fortissimo homini stomachum evertere posset. Tum puella collo meo bracchia circumdedit et 'O!' inquit.»

«Itane fecit?»

«O quam amabilis puellula!» interiecit Dionysius, cui tandem contigit ut verbum insereret.

Margarita Van Eyck eum intuita est, deinde subrisit. Tum perrexit narrare quo pacto gradatim adducta esset ut artem quam post fratrum mortem cum gemitu deposuisset rursus susciperet, atque imaginem beatae Virginis denuo pingeret, Margarita ipsa ad similitudinem eius sedente. Inter haec etiam aperuit qua ratione puellae in sanctarum effigies converterentur. «'Capilli tui adorandi sunt,' inquam. 'At rufi sunt,' inquit illa.

'Sunt sane,' inquam, 'sed quam pulchro rubore! quam in brunneum vergunt! quanto nitore fulgent! Capilli plerorumque hominum pictori ne paleam quidem valent; tui ipsum colorem quem artifex desiderat praebent. Sed oculos istos violaceos, nimis adhuc terrena sapientes, qui modo uno Gerardo absente languent, modo eiusdem spe accenduntur, ad caelum attollam, ut immobiles sanctaeque contemplationi intenti sint. Nasum autem tuum, qui iam aliquantulum in caelum surgit, quamquam non tam pie quam Reichtae, paululum deprimam, mentumque aliquanto minus firmum reddam.'»

«Mentum minus firmum? Heu! quid sibi velit ista locutio? Non assequor, domina.»

«Mentum enim obstinatum habet; non nimis obstinatum huic mundo scelerato, sed in imagine Deiparae? Minime vero.»

«Quae res nova! Mentum obstinatum!»

Dionysius: «Quam cara puella!»

«Nunc vero ad difficultatem venio. Cum mihi dixisses eam in eo esse statu in quo nunc est, vehementer commota sum: penicillos abieci. Egone, hoc aetatis, puellam quae amantem suum ab se arcere non potuisset in Virginem Mariam converterem? Misellam etiamnunc amo, sed beatissimam Dominam nostram adoro. Fortasse dices pictorem talibus in rebus non debere fastidio indulgere. Sed plerique pictores viri sunt, et viri, quam praeclari sibi ipsi videntur! Omnia illis licent. Sanctarum virginumque effigies ab eis pictae nihil aliud sunt quam suarum amasiarum imagines, pace vestra dixerim.

Ob hoc ipsum dimidia eorum ars mihi displicet: sub candidis enim angelorum alis easdem meretrices agnosco quas per vias ostentari vidi, gemmis onustas ut simulacra gentilium, ornatuque similes reginis quae in chartarum lusoriarum fasciculis pinguntur. Ego autem non vir sum, cui omnia conceduntur, sed mulier tantum; ars mea dimidia quidem pictura est, dimidia vero pietas. Itaque iam intellegitis quid animo meo acciderit.

Stulte fortasse egi, sed me continere non potui; nunc tamen facti paenitet.» Ita anus sermonem, quem tam ferociter inceperat, maesto animo conclusit.

«At certe scis, domina,» inquit Catharina, «quanto dolore affici necesse fuerit illam miseram, quae te adeo diligeret?»

Margarita Van Eyck nihil nisi suspiravit.

Puella Frisia, cum aliquantisper impatienter labra momordisset, ad Catharinam se convertit. «Quid? Putasne ob hanc unam causam Margaritam et Petrum Sevenberga abisse? Minime.»

«Quam ob aliam igitur?»

«Quam aliam? Quia Gerardi propinqui eam tam crudeliter aspernantur. Quis enim apud eos homines saxeo corde maneret, qui iuvenem eius in Italiam expulerunt, ac nunc, illo absente, nec paenitentiam agunt, sed pertinaciter perstant, nec ad eam solam relictam umquam accedunt?»

«Reichta, iam illuc ire constitueram.»

«Sane, ibas, ibas, semper ibas! Aut minus promittere aut plura facere debuisti. Verbis tuis spem eius erexisti, factis autem rursus deiecisti. 'Numquam venerunt,' mihi infelix puella inquit, magno cum gemitu. Ego certe eius dolorem intellegere possum: ipsa enim longe a meis amicis absum; et cum primum in Bataviam veni, saepe sola apud me largiter flebam.

Sed decies malim Reichta Heynes esse, quamvis tot leucis a cunctis meis necessitudinibus seiuncta, quam illius loco vivere in media eorum frequentia qui eam diligere deberent, atque tamen tam solitaria esse quam nunc ipsa est.»

«Heu, Reichta, heri tandem ad eam veni, et multo ante venissem, nisi semper aliud ex alio impedimentum mihi incidisset.»

«Domina, num quis illis diebus te impedivit quominus pranderes? Non opinor. Quod si carnis ac sanguinis tui tantam curam habuisses quantam carnis quam e macello ad mensam affers, nihil te prohibuisset ad misellam venire, quae sola viam spectabat et te solaciumque tuum exspectabat, cum proles filii tui sub eius pectore viveret.»

Hic rudis puellae orationem casus interrupit, cuius similem in vita famulorum non raro videre licet. Margarita Van Eyck ancillae in se impetum moleste tulerat, sed callide se usque ad id tempus subduxerat; tum repente ex insidiis erupit. «Quandoquidem hospites meos contumeliis afficis, aliam tibi domum quaere!»

«Libentissimo animo,» respondit Reichta constanter.

«Noli, domina,» intercessit Catharina, natura benigna. «Homines sinceri quae sentiunt palam dicunt. Lingua illi aculeum habet.» Hic ipsa loquens in lacrimas prope prorupit, quasi rei fidem faciens. «Sed satius est quod cogitat dixisse quam tacite retinuisse; nunc enim dolor in pectore eius non putrescet. Neque sane propter me eam dimittes. Vah, quam procax est! Scit se egregiam ministram esse, atque hac fiducia abutitur. Nobis miseris quae domos regimus necesse est virtuti

ministrorum tributum pendere. Habui olim bonam famulam, cum adhuc adulescentula essem.

Heu, quam me illa in pulverem usque afflixit! Tandem, caeli beneficio, pistori nupsit, egoque rursus domina mei facta sum. 'Nullas,' inquam tum, 'bonas famulas deinceps admitto, quae me domi imperio premant.' Stultam aliquam accipio et doceo; quam primum dextram a sinistra discernere novit, insolenter mihi respondet: continuo collum eius manu prehendo atque foras eicio, aliamque ineptam in eius locum induco.»

«Fatigat sane stultas totiens singillatim docere; sed mea tamen iura dominae retineo!» Hic vero oblita se Reichtam defendere, aliquanto acerbius eam aspiciens addidit: «At tu, nisi fallor, hic domina es!»

«Non magis quam illud scamnum,» magnifice respondit Margarita Van Eyck. «Neque domina neque ancilla est; sed eiecta. Domo dimissa est, atque ita res finita. Nonne me audivistis protervam istam expellere?»

«Audivimus sane, omnes audivimus,» inquit Reichta, summa cum neglegentia.

«Nunc ergo me audite!» dixit Dionysius graviter.

Omnes velut circa axem acti oculos in eum defixerunt.

«Audiamus quid vir dicat,» hortata est hospita. «Quam praeclari sunt viri, tam graves raucaeque illis voces!»

«Domina Reichta,» inquit Dionysius tanta cum dignitate tantaque caerimonia ut paene risum moveret, «dimissa es. Si mihi, cum vix te noverim, consilium dare liceat, suadeam ut, quoniam ancilla iam non es, domina fias, immo regina.»

«Facilius dictum quam factum,» respondit Reichta simpliciter.

«Nequaquam. Hic vides virum, quamquam Anglici illius nefandi sagitta dimidium fere balistarii abstulit; sed ego vicissim similem notam in corpore eius reliqui, quod mihi haud parvum solacium est. Habeo viginti aureos,» (quos protulit), «bracchiumque validum; intra hebdomadem alterum quoque mihi erit. Matrimonium, fateor, non in consuetudine mea fuit; sed tot virtutibus tandem me victum dedo. Pulchra es, bono corde, libera lingua; atque ante omnia sociae meae causam defendis. Esto igitur balistaria!»

«Quidnam, malum, istud est?» quaesivit Reichta.

«Hoc dico: esto Dionysii Burgundi, qui hic coram stat, uxor, domina, regina!»

Silentium mortis simile omnes tenuit.

Non diu tamen: mox indignatio prorsus absurda magna voce erupit.

Catharina: «Quis tale umquam audivit?»

Margarita: «Numquam, quoad vixi, tale quicquam vidi!»

Catharina: «In ipsis nostris oculis!»

Margarita: «O quam absurdum, quam procax est hoc ridiculum virorum genus...»

Hic Dionysius aliquanto siccius animadvertit ipsam mulierem ad quam verba sua direxisset tacere; ceteras vero, quarum eloquentiae tum nullus omnino locus esset, non cessare loqui. His auditis voces subito conticuerunt, oculique velut circa cardinem acti in Reichtam conversi sunt.

Illa militarem petitorem sub ciliorum umbra furtim conspexit et ait: «Quemlibet virum ante diligenter contemplari volo, quam in eius complexum prosiliam.»

Dionysius maiestatem sibi assumens se erexit. «Contemplare igitur quantum lubet, deinde salta!»

Hoc consilium novissimum prorsusque inopinatum eventum peperit. Margarita Van Eyck digitum longum candidumque secundum lineam oculorum ad Dionysium porrexit, atque voce trepidante per omnes sanctos eum stare iussit. «Pulcher es, sic stans!» exclamavit. «Divino quodam furore afflaris... stultitiae quidem! Quid refert? Afflaris tamen. Caput tuum mihi depingendum est.» Et continuo graphidem sumpsit. «Prodi, improba!» Reichtae clamavit. «Ante eum paulo propius sta, istumque stultum sublimem atque pulchrum esse sine.»

«Utinam hunc insanum mihi centurionis mei exemplar dedissent! Illi vero beluam attulerunt humili fronte barbaque informi.»

Catharina hoc gestuum spectaculum summa cum admiratione spectabat, secumque statuit venerabilem hospitam hactenus insaniam sub persona sapientiae occultavisse, nunc vero personam abiicere. Reichta autem tristis erat atque irata.

Ollam suam igne incerto reliquerat; nec celabat ministeria sua tam gravia esse ut sibi vacare non posset, neque ut simul statuae partes ageret neque ut stultae. Cui domina respondit licere quidem ancillae erga vetulam dominam solitariam, benignam, amantem contumacem atque iniuriosam esse, nec tamen idcirco necesse esse ut omnem humanitatem exueret, efferata fieret atque artes ipsas conculcaret.

Tum Reichta stetit, labra protendit et velut parvus basiliscus virum, cuius pulchritudo sibi molestias pariebat, torvis oculis intuita est; ille autem eam pari admiratione colere perstitit. Tandem pictura finem cepit, cum artificis carpus longa desuetudine contractus esset; non prius tamen quam rudem sed nobilem imaginem delineaverat. «Iam plura facere nequeo,» inquit maeste.

«Ergo, domina, licetne tandem mihi ad ollam redire?»

«Licet, licet! Redi ad ollam; immo in eam sali. Ibi animum tuum reperies; sic denique omnes una eritis.»

«Atqui, Reichta,» dixit Catharina ridens, «te dimisit.»

«Bah, bah, bah!» inquit Reichta fastidiose. «Cum me amovere volet, ipsam se potius dimittat ac moriatur: aetate certe satis provecta est. Sed noli properare, domina; si tibi mora placet, mihi quoque placet. Cum ille dies venerit, opus erit viro qui lacrimas mihi abstergat. Quod si, miles, tum eodem adhuc animo eris, id mihi poteris dicere; sin minus, Reichtae Heynes nihil intererit.»

Atque ita puella liberae linguae discessit; sed verba eius non frustra ceciderunt. Utraque mulier secum confiteri coacta est hanc ancillam audacem, quae et ipsa sola ac procul a suis viveret, rem Margaritae Brandt fortasse recte perspexisse, eamque fracto corde Sevenberga profugisse.

Catharina et Dionysius Margaritae Van Eyck valedixerunt; eodemque postmeridiano tempore Dionysius ancipitem incertamque quaestionem aggressurus profectus est. Consilium eius, ut omnia magna consilia, simplex erat: centum urbes pagosque perlustraret, ubique quaereret de medico sene cui filia formosa esset, militeque sene qui arcu longo uteretur. Magistratus urbium de omnibus nuper advenis interrogaret, fontes quoque adiret ibique mulieres puellasque observaret, quae cum hydriis aquam petitum venirent.

Ita profectus per multos multosque menses vias terere perrexit, nec tamen eam repperit.

Feliciter tamen istud amicitiae officium vere equestre aliquam ex se ipso mercedem tulit.

Sunt qui domi sedentes, superbia propriae mentis velut caeci facti, atque e profundis inanis conscientiae suae recessibus hominem aut camelum sibi fingentes, quippe qui nihil sciant, affirmant inter bella periculaque pacem et vitam tranquillam tandem suo pretio aestimari atque fortem virum penitus satiare. Qui vero prius spectant quam garrire aut scribere incipiunt, vident et fatentur homines qui vitae suae cotidiana pericula subeant inter ipsas periculorum vices voluptates novas et animos concitantes appetere, non tranquillitatem innocuam.

Neque Dionysius aliter affectus erat. Tota eius vita militaris dimidia Sparta, dimidia Capua fuerat; eratque idem tam bonus miles tamque peritus voluptatum sectator, ut alteram vivendi rationem cum altera numquam confudisset. Nunc autem primum utramque miscere coactus est: in pace agebat, sed tamen in officio; sic enim, bono suo fato, illam incertam peregrinationem aestimabat. Omnibus igitur illis mensibus semispartanus fuit, sobrius, providus, vigil, indefessus, atque inter perpetuas spei deceptiones, ut facile credas, felix.

In itinere multis feminis per viam magnifice blandiebatur, sed tempus in talibus rebus non consumebat. Neque inter omnes illas peregrinationes vel uni mulieri dixit «matrimonium in meis moribus non esse» ceteraque huiusmodi.

Atque eum sic viam persequentem relinquimus, «Amicitiae Peregrinum», quemadmodum misellus eius socius «Amoris Peregrinus» erat.

CAPUT L

Catharina, mulier natura benigna, animo minime tranquillo erat. Non quod sibi graviter exprobraret, quod ad Sevenbergam maturius non isset, quo omnino ire non tenebatur, nisi quod Margaritae vanas spes excitaverat. Sed vehementer perterrebatur, quotiens cogitabat Gerardum intra mensem ad summum domum venturum esse, verisimilius autem intra hebdomadam.

Quo pacto ei confiteretur se ne sponsae quidem eius curam aliquam egisse? Deinde incertum erat quid puellae accidisset; quae suspicio interdum adeo horrenda fiebat, ut ipsa aegresceret.

«O Catharinula,» gemebat, «quid si illa se ipsa interemerit?»

«Mater, numquam tam scelerate fecisset.»

«Ah, filia, nescis quam praecipites stultae sint puellae, quibus matres desunt quae eas in recta via teneant. Ob unum virum in aquam se praecipitant, cum proximus vir qui occurrisset intra septem dies earum amorem sanare potuisset. Memini quasdam quae uno momento audacter in aquas prosilirent, proximo autem auxilium clamitarent. Ne in re quidem tam exigua constare sibi poterant.

Accedunt interdum corporis dolores, quibus, quantum quidem audivi, nulla alia animalia laborant; hi animos earum tam vehementer intendunt, ut patientia, qua alias omnia animantia praeter asinos superant, subito penitus excutiatur, atque illae in aquam ruant. Quare dico viros monstra esse.»

«Mater!»

«Monstra, inquam, nec quidquam minus, qui tot fossas aquarias exstruant, ut miseras feminas in eas alliciant. Sciunt nos iugulum nobis non praecisuras esse: aspectum sanguinis exsecramur, cutemque nostram multo pluris quam vitam aestimamus. Nam ad suspendium quod attinet, dum clavo figendo et laqueo nectendo occupamur, satis temporis est ut sententiam mutemus. At in fossam prosilire haud difficilius est quam in lectum insilire; cetera aqua ipsa, velis nolis, conficit.

Me ipsam considera, novem liberorum matrem: nonne ego quoque aliquando in canalem nostrum praeceps ire volui?»

«Minime, mater: de te istud numquam credam.»

«Crede tamen. Primo anno quo domum communem tenuimus accidit. Tum neque Elias meas commissuras infirmas cognitas habebat neque ego illius; ita, cum in diversa traheremus, scissura facta est: inter nos rixa orta est.

Tum flens cucurri, ut cuidam garrulae stultae mihi simili ea narrarem quae extra domum nemini nisi sanctis dicere debebam; et ecce una ex istis pretiosis fossis aquariis mihi in via erat. An nos querquedulas esse putant? O quam

invitans illa aqua videbatur! Mecum dixi: ‹Quoniam ille me iurgio facto e limine egredi passus est, mox me demersam videbit, atque tum cantum mutabit.

Largiter flebit; ego autem e caelo desuper spectabo› (oblita eram me in alteram potius partem venturam esse) ‹eumque lamentantem videbo, et quam dulce erit!› Iam summis pedum digitis innixa stabam, parata delabi; tum vero repente statui me id non facturam. Nam vestem novam mihi faciendam curaveram, iam fere absolutam. Itaque domum redii. Et quidnam primum dixit Elias? ‹Sinamus illam pulicem in pariete haerere, mea puella,› inquit.

‹Nihil verum erat eorum quae ad te irritandam dixi, hoc uno excepto: te amo.› Ipsissima eius verba haec erant; bene ea memini, cum prima nostra rixa esset. Tum collo eius brachia circumdedi et paulum flevi, simul fossae memor; ille vero non frigidior erga me fuit quam ego erga illum, quippe vir et iuvenis. Hoc multo melius erat quam in aqua iacere, simulque vestem nuptialem et novos elegantesque calceos meos corrumpere, quos Ioannes Bush senior fecerat, patruus eius qui nunc tabernam tenet. Sed quid meus dolor ad illius dolorem?»

Catharinula sperabat Margaritam patrem nimis diligere, quam ut eum aetate provectum solum relinqueret. «Ille pro patre, pro matre, pro omnibus illi est, ut scis.»

«Minime, Catharinula; omnia ista uno desperationis momento obliviscuntur, cum ipsum caelum super capita atrum videatur. Plus fiduciae in eo colloco qui nondum natus est quam in eo qui iam sepulcro proximus est, ut eam a pernicie prohibeat. Nam aegerrime vitam relinquimus, cum parvulus innocens intus corda nostra quasi trahat, ut eum vivere sinamus, et ipso venarum sanguine alatur.»

«Age igitur bono animo esto, mater.» Addidit fortasse metum omnem plus aequo auctum esse. Denique matrem suppliciter obsecravit ne sexum infantis quem Margarita paritura erat tam pertinaciter ante partum definiret: omnes vicinae id pessimi ominis esse dicebant. «O cor meum, perinde ac si non tot puellae quot pueri nascerentur!»

Haec sententia, quamquam non absurda, magno clamore excepta est.

«Tantane tibi crudelitas est ut puellam mihi miniteris? Puellis pluribus non egeo, dum te habeo. Quid mihi puella proderit? Num eam genibus imponere potero atque Gerardum meum rursus in eius vultu videre, sicut in puero? Dico tibi rem iam constitutam esse.»

«Quomodo constitutam?»

«In mente mea. Quod si postremo spes mea me fefellerit, non tuum est me ante tempus frustrari dicendo non infantem sed puellam nascituram esse.»

Hae omnes curae atque, si liceat sine iniuria mortuorum dicere, nugae quae eas comitabantur mox intermissae sunt re propiore, quae cives Tergoviae

vehementi in Catharinam invidia incendit, ipsam vero Catharinam in lacrimas egit. Si lector meus tempus terere amat, ut nonnulli fabularum lectores solent, nihil efficacius ad illud perdendum excogitare poterit quam coniectare quae res tam dissimiles exitus efficere potuerit.

Ad ostium Eliae processit spectaculum oculis splendidum, vulgi iudicio nobile, philosopho vero magis minusve miserabile.

Unum animal, centaurus quidam, primo aspectu videbatur; diligentius inspectum duo animalia esse compertum est. Pars humana duobus illis metallis misere ornata erat, quibus ut corpus vestiret atque crumenam impleret homo nonnumquam animam ipsam vendidit; equus tamen ex duobus vanior erat. Hic tam multiplicibus laciniis, tam miris tegminibus capitis et palliorum oneribus cumulatus erat, ut nullam nobilem feminam, etiam regnante crinolina, non superaret. Homo enim sub specie calefactorii ferrei naturae formam aliquam retinuerat.

At hic «subaudi equum!» Vix scripulum sincerae equinae carnis apparebat. Crinolina nostra nobiles feminae partes intactas relinquit, inferiores vero immaniter dilatat (cur tam singulari favore has potius?); miser autem hic quadrupes a capite ad caudam luxu obrutus erat. Aures eius magnis vaginis lini candidi, argento caeruleoque ornatis, abscondebantur. Corpus rigidis pretiosisque velis usque ad humum dependentibus obvolutum erat, nisi quod ad anteriores pedes exiguum spatium relictum erat, quo minutis passibus progrederetur.

Cauda eius, quamvis sine dubio memoria grata, aspectui prorsus erepta erat, nescio quo modo involuta. Oculi soli per bina foramina in illis ornamentorum munimentis facta tamquam per specularia fulgebant; ungulae autem anteriores parvulae, velut mures, modo prodibant modo latebant.

Attamen hoc compositum, splendidum atque ratione carens, potestatem repraesentabat, potestatem absolutam. Recta enim, ut principis iussa exsequeretur, a certamine equestri aulae ducis veniebat; dux autem iter faciens proxima nocte in oppido vicino deverterat.

«Heus!» clamavit pars superior illius monstri; atque Elia prodeunte, Catharina eum sequente, salutem dixit: «Pax vobiscum, boni homines. Gaudete! Nanum vestrum petiturus adveni.»

Elias attonitus tacuit; Catharina vero post tergum eius exclamavit: «Erras viam, bone vir: apud nos nanus nullus habitat.»

«Minime, uxor,» inquit Elias; «de Aegidio nostro loquitur, qui statura aliquantum brevis est. Cur rem negamus quam negare non licet?»

«Ita!» exclamavit splendidus nuntius; «ille est: et tam magno strepitu loquitur quam tympanum ingens.»

«Sane quidem pectus ei integrum est,» respondit Catharina acrius.

«Et pugnis promptus est, quamvis iniquis condicionibus certet.»

«Quomodo aliter miser in tali mundo caput suum servare posset?»

«Bene dixisti, matrona! Aeque prompta es telo tuo atque ille suo; matrem eius te esse suspicor. Igitur continuo eum educ. Ecce mulam exiguam illi ducunt. Dux eum desiderat, vehementer desiderat. Nani enim nobis prorsus desunt, item feles tigridibus similes; quod ferri non potest, dum tales terra gignit. Ultimus noster homuncio pollice non maior nuper in puteum prolapsus est.»

«Et putasne me dilectissimum filium ad domum tam male administratam missuram esse, ubi ancillae neglegentes os putei non operiunt, sed apertum relinquunt, ut innocentes velut lupos capiant?»

Legatus summae potestatis, insolita hac repugnantia iratus, torvo vultu voceque severa eam cogitare iussit utrum melius esset «monstrum vestrum abortivum in aula ut episcopum ali, ut principem vestiri, an vestra omnium capita amputari et hastis infixa circumferri, praecone clamante: ‹Aspicite capita audacium rebellium, qui cum filium deformem forte genuissent, eum duci suo tradere sceleste recusaverunt, quamquam dux verus omnium subditorum, magnorum parvorumque, pater est!›»

«Noli,» inquit Elias maestus, «nos conviciis onerare. Homines fidi sumus, nec rebelles nec proditores. Sed res repente accidit, et puer nostra caro nosterque sanguis est, nuper etiam plus prudentiae quam antea ostendit.»

«Frustra vitam nobis minaris,» singultim dixit Catharina. «Duci eum non invidebimus: sed profecto ire non potest; omnia eius lintea foraminibus plena sunt. Itaque res confecta est.»

At virilis mens huic telo extremo restitit.

«Credis ducem lintea non praebiturum esse, insuper et auro contextas vestes? Nemo in aula splendidior aut delicatior est monstris nostris, sive magnis sive parvis.»

Quamdiu haec contentio duratura fuisset, antequam ferrea despotarum argumenta victoriam inevitabilem reportarent, nescio; sed subita intercessione eius composita est quem neutra pars consulere dignata erat.

Nam ipsa discordiae causa ex domo processit, atque in regiae potestatis partes transiit.

«Si mei insaniunt, ego non insanio,» rugiit. «Tecum ibo, atque hoc ipso momento.»

Tum Catharina miserrime conclamavit. Alterum iam ex pullis suis sub alis eius in ignotam quandam regionem evolare videbat. Aegidius tamen matris dolore nonnihil movebatur, tam simplici atque tam aperto; itaque dixit: «Noli flere, mater! Hoc enim divinitus mihi contingit. Nam hanc domum fastidio habere coepi, ex quo Gerardus discessit.»

«O crudelis Aegidi! Potius dicas me Gerardo iam orbatam esse; eo magis debes apud me manere et me consolari.»

«Quid! Romam non peto; non tam ineptus sum. Numquam ultra Roterodamum proficiscar; saepe autem vos visam. Et si locus mihi non placuerit, quis me illic retinebit? Ne universi quidem Christiani orbis duces.»

«Prudentia in parvo corpore latet,» approbans dixit legatus. «Ergo, domine Aegidi, parentes osculare, iisque gratias age quod te deformem genuerunt. Et tu, heus, mulam eius huc adduc!»

Unus e comitibus mulam perpusillam adduxit. Aegidius eam fastidio repudiavit; cur autem recusaret interrogatus, iniuriam sibi fieri respondit: «Cur omnia in unam lancem conicitis? Num magna magnis, parva vero parvis semper adiungenda sunt? Insuper parva omnia odi atque contemno. Maximum equum qui hic est conscendam, aut nusquam ibo.»

Nuntius eum per aliquod tempus attente aspexit; deinde urbanitate adhibita respondit: «In omnibus rebus rationi consentaneis voluntati tuae obsequar. (Tu, Erice, descende: maximus est equus tuus.) Si vero per unam alteramve horam in oppido manere cupis, dum parentibus vale dicis, tantum dicito; mihi enim summa voluptas erit quod tibi placuerit.»

Aegidius secum reputavit.

«Domine,» inquit, «si integrum mensem exspectaverimus, eadem erit res. Mater mea bona est anima; sed corpore animum superat. Non sine una alterave lacrima discedemus: quo celerius discesserimus, eo pauciores fluent. Proinde equum illum mihi adduc.»

Catharina praecinctorium vultui obiecit atque flevit. Equus altissimus adductus est; Aegidius autem per caudam eius velut per funem ascendere conabatur, cum famulus exclamavit: «Cave: calces iacit!» «Ego eum calcibus petam,» inquit Aegidius. «Equum sub fenestra ista siste, atque omnes vos docebo quomodo equum conscendere oporteat qui calces iacit nec cauda, scala equina, conscendi potest.» Tum in domum impetu abiit, ac paulo post ad fenestram superioris tabulati cum fune apparuit.

Unum funis caput nescio quo pacto alligavit, alterum manu tenens per murum tam celeriter tamque leniter delapsus est quam fulmen oleo perunctum per sulcum decurreret; equi dorso insedit ita ut animal minus animadverteret quam si musca consedisset.

Aulicus ille minister manus ad caelum stupore affectato sustulit. «Pretiosam margaritam repperi,» secum cogitavit; «mehercule quantam hodie utilitatem cepi!»

«Agedum, pater, agedum, mater: oscula mihi date et benedicite; tum statim discedam.»

Elias ei benedixit monuitque ut probus fidelisque esset atque familiae suae decori. Catharina loqui non poterat; sed inter amplexus lacrimasque ei adhaerebat. Nec tamen lacrimarum caligo impedivit quominus exiguam scissuram in manica eius statim deprehenderet, quam e fenestra descendendo fecerat; acum protinus eduxit ibique manicae rimam consuit; lacrimae interea in bracchium filii cadebant, nullo animadvertente nisi oculis illis corpore carentibus, quibus ipsum aera undique refertum esse aiunt.

Ita nanus equum altissimum conscendit laetusque abiit, dum ille blanditiarum aulicarum peritus blanditias regias velut butyrum trulla in dorsum eius late illineret. Parum curabat Perpusillus duas miseras feminulas, quae ad focum iam orbatum sedebant, se huc illuc iactantes, flentes, omnes eius virtutes enumerantes, quantum ingenio nuper profecisset commemorantes, vitia vero eius haud minus quam duo scarabaei caeci ignorantes. Ille autem hilaris audaxque ab eis discedebat,

Ingentes animos angusto pectore versans.

Ad aulam perveniens brevissimo tempore magnam gratiam adeptus est.

Singularis tamen quaedam eius indoles totam aulam velut fulmine perculit; sed ob corporis exiguitatem, rei novitatem, ac monstri speciem in eo tolerata est. Ut breviter dicam, vera loqui ei permissum est.

Quod quidem parum gratum esse solet.

Ille autem rem etiam intolerabilem reddidit.

Nam veritatem clamore ingenti omnibus inculcabat.

CAPUT LI

Margarita Brandt consuetudinem Sevenbergensium semper vitaverat; quam eius verecundiam illi superbiae tribuebant. Id ad aures eius pervenerat, neque ignorabat multorum animos invidia malevolentiaque intumescere. Quanto vero gaudio de ea triumphaturi essent, ubi graviditas eius iam celari non posset! Haec cogitatio noctes diesque eam exedebat. Iam aliquamdiu effecerat ut domi sese conderet lucemque ipsam vitaret, etiam cum raro foras prodibat.

Non quod intimo animo aut conscientia de sua condicione morali erraret, quemadmodum fortasse quidam ex lectoribus meis iuris imperitis erraverunt.

Quamquam subtiliores iuris illius aetatis distinctiones nesciebat, noverat tamen sponsalia pactum esse coniugale, quod neutri parti magis quam aliud quodvis pactum scripto testibusque firmatum iure rescindere liceret; matrimonium autem cum alio quam cui quis desponsus esset initum et ab Ecclesia et a civitate rite irritum pronuntiatum esse; denique sponsos saepe sine alia caerimonia una vivere, eorumque liberos legitimos haberi.

Hoc autem animum eius simplicem, qualem media illa aetas ferebat, maxime premebat: ipsum sponsalium instrumentum reperiri non poterat. Quod, cum ipsa servare debuisset, penes Gerardum erat, ipse vero longissime aberat. Ob infelicem illam incuriam, qua falsae hominum opinioni obnoxia facta esset, se ipsa oderat ac despiciebat.

Quamvis illud notissimum Horatii distichon, «Segnius irritant» et quae sequuntur, numquam audivisset, tamen ingenio suo plane Horatiana erat: iudicio enim sano, severo, rebus ipsis innixo utebatur, quo, quod mirum videri possit, feminarum iudicia excellere solent, modo affectus earum mentem penitus non occaecent. Quid vulgus intellegere posset, ad unguem pernoverat. Instrumentum nuptiale, quod in Italia latitaret atque oculis subductum esset, numquam tantum valiturum erat ut graviditatem oculis expositam, posteaque infantem natum, apud homines compensaret.

Quae enim narratio linguas maledicas cohibere poterat? «Instrumentum sponsalium habeo, sed vobis ostendere nequeo.» Quae mulier ei crederet, aut se credere simularet? Cumque revera inter verecundissimas Hollandiae puellas numeraretur, mulierum, non virorum, de se existimationem expetebat.

Etiam calumnia aperta feminam imparatam adgreditur; hic autem calumnia speciem veri prae se ferebat. Mulier illa, quam «mente valida et sui iuris» vocant, nondum inventa erat. Margarita, quamvis et natura et cura familiae ab

adulescentia suscepta quibusdam in rebus constans esset, in aliis aqua ipsa infirmior erat; in hac vero omnium infirmissima. Ut ceterae sui sexus optimae, ita velut folium ad omnem aurae rumorem tremebat, sive vera fama spiraret sive falsa.

In paucis verbis miseriarum immensitas contineri potest. Dubito an paginae complures a quovis viro rebus enarrandis impletae ulli mortali, nisi feminis honestis, quae tali auxilio non egent, illam animi cruciationem explicare possint, qua mulier honesta se pro impudica traducendam prospicit. Si corde impudica fuisset, frontem fortasse obdurare potuisset; at hoc praesidium deerat. Nive candidior erat, et picem videbat paulatim sibi appropinquare. Itaque misera per horas immota ac deses sedebat, intimo dolore ingemiscens.

Saepe etiam, cum pater ad eam loqueretur ipsa autem responsa ex consuetudine sine animo redderet, repente genae eius ignis instar ardebant; tum senex mirabatur quaenam verba sua filiam turbassent. Nulla. Nam eius dicta vento leviora apud eam erant: metus assiduus, quicquid loqui aut cogitare videretur, ruborem pudoris in genas inflammatas mittebat. Sed pudor pariter ac timor summum attigerunt, cum illa nocte a domo Margaritae Van Eyck rediit.

Condicio eius comperta erat, idque a feminis. Anus illa picturae perita, haud secus ac ipsa in solitudine vivens, rem fortasse non proderet; Catharina autem, fabularum cupida, intra magnam familiam frequentemque viciniam versata? Una tamen spei scintilla restabat: Catharina benigne, immo amanter, locuta erat. Res medium consilium non patiebatur. Mater Gerardi, tali nuntio commota, aut optima eius amica aut infestissima inimica futura erat. Ergo anxia ac cruciata responsum exspectabat; nullum venit. Tum spe deposita intellexit Catharinam sibi non amicam futuram.

Itaque rem divulgaturam esse credebat, cum nihil benevolentiae acrioris obstaret naturali garrulitatis cupiditati.

Tum demum cupido ex his locis fugiendi crescere coepit atque animum rodere, donec in vehementissimum quasi furorem exarsit. Sed qua ratione patri persuaderet? Senes locis suis adhaerent; is vero senio et valetudine fractus erat, nec facile sedem mutaturus. Restabat ut eum consilii sui participem faceret: id satius erat quam patrem deserere atque sola fugere, quod alterum sibi restare sentiebat.

Ita inter inexpugnabilem voluntatem fugiendi delitescendique et invictam repugnantiam, qua rem viro, ne patri quidem, aperire recusabat, miserabili animi cruciatu huc illuc iactabatur. Mox inter haec duo quadam die funesta cogitatio

intervenit: «Omnia finiam!» Quae imperite dicuntur non semper stulta sunt. Canales illi tam multi, quos misera Catharina tamquam perpetuum periculum reformidabat, puellam huc illuc fluctuantem vehementer tentarunt. Quadam postmeridiana hora in ripa constitit aquamque profundam et placidam contemplata est.

Quietis imaginem prae se ferre videbatur; ipsa autem laboribus vexabatur. Nullae iam curae, nullus infamiae metus. Nisi eam Gerardus amavisset, vereor ne illic vitam finiisset.

At vero ad aquae marginem genibus flexis Deum ardentissime oravit, ut tam scelestas cogitationes a se depelleret. «O me perditam atque mei tantum studiosam!» inquit; «patremne deseram? O me nefariam, quae infantem meum necatura sim, Gerardoque misero fructum omnium laborum periculorumque eripiam quae ut me rursus videret suscepit! Patri omnia hodie ante solis occasum confitebor.» Domum propere contendit, ne bonum propositum priusquam rediret e pectore sensim efflueret.

In rebus domesticis Petrus doctissimus tam simplex erat quam puer; Margarita autem iam inde a sexto decimo aetatis anno familiam placide quidem, sed summo cum imperio regebat. Quare novum atque insolens in illa domo erat quod domina iuvenis, imperio solita, dubiis verbis et animo incerto eum adiret, qui in rebus domesticis minoris prope momenti ducebatur quam Martinus Wittenhaagen, immo quam puellula quae mane veniens pro exigua mercede vasa lavabat et noctu domum redibat.

«Pater, tecum loqui velim.»

«Loquere, filia.»

«Audiesne me? Et ... et ... non ... et errata mea excusare conaberis?»

«Omnes erramus, Margarita; nec tu magis quam ceteri, immo minus, nisi amor patrius me caecum reddit.»

«Heu, minime, pater. Puella sum stulta et misera, quae recte facere cupiens male, pessime atque imprudentissime feci; nunc autem ignominiam ferre debeo. At, pater, te cum omnibus vitiis meis amo; nonne tu imprudentiae meae ignosces et filiam matre orbatam tamen amabis?»

«Id tibi certe polliceri possum», respondit Petrus hilari vultu.

«Ah, noli arridere! Quomodo enim loqui pergam, si meis dictis te maestum factura sum?»

«Quid igitur est?»

«Pater, dedecus huic domui imminet; iam ante fores stat. Ego culpam contraxi. O pater, averte vultum. Ego ... ego ... pater, passa sum ut Gerardus instrumentum sponsalium secum ferret.»

«Hocine totum est? Neglegentia quaedam fuit.»

«Insanientis feminae id facinus fuit. Sed vae mihi! Hoc non est gravissimum.»

Petrus interpellavit: «Iuvenis probus est teque carissime diligit. Iuvenes estis; quid vobis interest, si unum alterumve annum exspectandum sit? Gerardus sine dubio redibit fidemque datam servabit.»

«Interea vero scisne quid venturum sit?»

«Nescio; hoc unum scio, me prius e vita excessurum esse.»

«Hoc etiam gravius est. Dolor morte gravior invenitur. At quaeso, pater, caput averte.»

«Stulta puella!» secum mussit Petrus, sed caput avertit.

Illa vehementer tremens genisque ardentibus balbutire coepit: «Gerardum pro marito habebam, quippe cui desponsa eram; ipse vero in tantum periculum venerat, egoque mea culpa eum periisse putabam, atque ego ... O si mater mea esses, fortasse animum colligerem: me interrogando adiuvares. Tu vero nihil dicis.»

«Quidnam est, Margarita, cur tantum tumultum excitas? Cur tibi genae rubent, cum non peregrino sed patri tuo seni loquaris?»

«Cur genae meae ardent? Quia ... quia ... Pater, occide me! In caelum me mitte! Iube Martinum sagittam in me conicere! Tum mulieres maledicae venient et tibi narrabunt cur hodie sic erubescam; tum, cum mortua ero, spero te filiam tuam matris eius causa rursus amaturum.»

«Manum porrige, domina», inquit Petrus paulo severius.

Illa manum tremebunda porrexit. Pater placide prehendit atque, cura iam in vultu apparente, pulsum temptare coepit.

«Heu, non ita est!» inquit. «Animus meus ardet, non corpus febri. Sevenbergae manere neque possum neque volo.» Tum impatiens manus suas torsit.

«Quiesce tandem», inquit senex blande, «nec te sine causa excrucia. Sevenbergae manere non vis? Quid opus est ibi vel unum diem manere, si locus te angit febremque tibi movet? Nam febri laboras, quantumlibet neges.»

«Quid?» exclamavit Margarita, «hincne migrare consentires neque aliam causam quaereres quam meum discedendi desiderium?» Tum repente iuxta eum genibus procumbens ardore supplicis primum manicam, deinde brachium, postremo umerum eius arripuit, orans ut ex eo loco migrare vellet neque eam de

causa interrogaret. «Heu, quid opus est quaerere? Mox ipse videbis. Ego vero numquam dicere possem; mori malim.»

«Stulta puella! Quis arcana puellaria tua perscrutari cupit? Ego vero, qui totam vitam naturae arcana vestigando consumpsi? Quod ad Sevenbergam relinquendam attinet, quid me hic retinet, si tu manere recusas? Num hic mihi honor aut gratia redditur? Nonne ii qui me numquam adeunt medicum impostorem vocant, ii vero quos curo magum? Nonne mercedem honoremque, quos mihi negant, imperitis illis largiuntur qui eos interficiunt? Praeterea quid mea refert ubi commoremur? Locum tu elige, ut ante te mater tua solebat.»

Margarita eum tenerrime complexa est, lacrimasque super umerum eius effudit.

Indutiae ei concessae erant.

Sed etiam dum liberata flebat, paene cupiebat ut satis animi habuisset ad omnia aperienda.

Post aliquantum temporis pater nisi medicamentum quod attulerat ipsa sumpsisset acquiescere nolebat. Illa obsequenter bibit, ut patri gratificaretur: id minimum praestare poterat. Potio erat quae animum sopiret, et, quamvis ex errore medico haud infrequenti data esset, plus tamen profuit quam nocuit. Longo somno refecta tranquilla evigilavit, atque eodem die ad migrandum apparare coepit.

Hebdomade insequenti, omnibus sarcinis ablatis, Roterodamum commigraverunt et supra tabernam sartoris in via quae Brede-Kirk Straet appellabatur deversati sunt.

Unus tantum Tergovae incola noverat quo se contulissent.

Praefectus urbis.

Is rem intra pectus suum clausam retinuit.

Quo autem eius notitia brevi tempore usurus esset, lector haud facile divinabit: ne ipse quidem praefectus adhuc divinabat.

Sed tempus ostendet.

CAPUT LII

Inter homines ignotos Margarita Brandt aliquanto felicior vivebat. Nec multo post nova et inopinata laetitiae causa orta est. Dignitate municipali ornatus quidam, cum aegrotaret et quanto gravior morbus esset tanto magis opinionibus suis indulgeret, ab uno medico ad alterum ibat; cum iam ad mortis limen pervenisset, Petrum arcessi iussit.

Petrus aegrotum sanguine exhaustum et purgationibus prope ad nihilum redactum invenit. Turmam ampullarum per fenestram eiecit atque ipsam fenestram apertam reliquit; vitella ovorum cum liquore Schiedamensi mero agitavit, mixturamque paulatim bibendam dedit. Deinde carnes vino rubro et aqua lente coctas obtulit, herbas leniter febrem depellentes, nec nocentes, utrique cibo admixtas.

Denique aegrotus rursus ambulare potuit, ita tamen macer ut inter hominem et involucrum cervicale medius videretur. Cum esset magistratus ad loquendum promptissimus, Petri famam per omnes vias divulgavit; ille autem, cui ars diu frustra claritatem deberi videbatur, fortuna adiuvante eam repente adeptus est. Res in melius vergebant: superbia senis tandem recreata est, marsupiumque nummis impleri coepit. Magnam tamen lucri partem in herbas pretiosas et medicamenta electa impendebat, totumque impendisset, nisi Margarita blanda quadam vi partem pecuniae reservandam extorsisset. Sed victoria serius quam oportuit venerat.

Nam laetitiae nimia commotio mortifera fuit.

Vespere quodam, dum filiae bonam noctem precabatur, vox eius aliquantum impedita videbatur.

Postero mane repertus est mutus et vix sui compos.

Margarita, quae multos annos diligens patris discipula fuerat, statim intellexit eum apoplexia percussum esse. Sed suo iudicio diffidens cucurrit ut medicum arcesseret. Venit unus ex iis quos Petrus impediverat ne magistratum occiderent, et hilariter eius opinionem confirmavit. Sanguinem aegro detrahere volebat; illa recusavit. «Pater sanguinem mitti semper improbat,» inquit, «praesertim senibus.» Petrus quidem vixit, sed numquam postea idem fuit.

Memoria ei graviter debilitata erat, nec iam sine periculo medicamenta praescribere poterat. Iam complures aegroti ad eum venerant; unus etiam atque alter, qui nullo nisi novo illo medico sanari volebat, donec convalesceret exspectabat. Inopia Margaritae aperte minabatur. Itaque ad consobrinum

Gulielmum Johnson, quem propter paupertatem et superbiam hactenus vitaverat, consilium solaciumque quaesitura ire constituit. Eum cum ancilla in eodem conclavi sedentem invenit, utrumque vino non plane sobrium.

Nullum admirationis signum prodens salutavit; mox dixit se de re familiari locuturam venisse, simul ancillam tacito obtutu significans se eius discessum exspectare. Mulier intellexit, sed non ita ut Margarita speraverat.

«O, coram me loqui potes, nonne potes, senex mi?» inquit ancilla.

Illam nimiam familiaritatem audiens Margarita vehementer erubuit atque ita locuta est:

«Ignosce, domina; nesciebam consobrinum meum ad huius urbis mores iam transisse. Occasionem igitur aptiorem exspectabo.» Et surrexit ut discederet.

«Quid sibi velint isti urbis mores nescio,» respondit ancilla prosiliens; «hoc tamen scio, bonae ancillae officium esse dominum suum a cognatis mendicis diripi non sinere.»

Margarita rettulit: «Nimis verecunda es, domina. Ancilla non es: verba ipsa te produnt. Simia non ante caudam aperte ostendit quam arborem ascenderit.»

«Immo istic sedet servus, cui Deus opem ferat! Dum ita res se habet, noli timere ne cognati eius tam abiecto animo sint ut huc veniant, ubi tui similes stipem quam peterent contumeliis exprobrari paterentur.» Tum consobrinum semel tacite obiurganti oculo aspexit, quod virum se non praestaret sed omne tempus immobilis tacitusque consedisset; atque superba domo exiit. Nec lacrimam prius effudit quam domum pervenit et omnia secum reputavit. Duo iam viri ab una puella gravida alendi et hospitio accipiendi erant, tertiumque os mox in lucem venturum.

At hoc ipsum tertium, omnium infirmissimum, optimus eorum amicus fuit.

In Margarita Brandt natura plurimum valebat, eadem scilicet vis qua ferae, aves, insectaque tam sollerter liberis nondum natis victum tectumque parant.

Hac natura stimulata sedebat et diu animo versabat atque iterum versabat qua ratione imminentem egestatem anteverteret. Quamquam quinque adhuc aureos habebat, famem certo gradu appropinquantem iam cernebat.

Mulieres, ubi a consuetudine discedentes pari cum viris animi contentione cogitant, non minus apte quam viri consilia capiunt.

Surrexit igitur, Martinum iussit Petrum in aliud conclave transferre, suum cubiculum mundissimum reddidit, globum vitreum expolivit ac de laqueari suspendit, crocodilum pulvere deterso ad exteriorem parietem affixit. Martino deinde satis edocto mandavit ut ad ianuam quasi miles otiosus excubaret, iisque

quos crocodili insigne alliceret indicaret magnum quendam alchimiae peritum, senem ac doctissimum, ibi habitare, qui interdum, cum studiis relaxaretur, ad delectationem suam morbos letales curaret.

Mox aegroti convenere, quos Margarita excipiebat et qui medicum videre flagitabant. «Id fieri non potest: arcanis studiis inhaeret et magnum vitae elixir quaerit; ne principibus quidem ad eum aditus datur. Signa morbi mihi exponite et post duas horas redite.» O miram artis occultae potentiam! Redeuntibus enim medicina aut potio semper parata erat.

Aliquando, si honoratior advenisset aegrotus, vultum eius diligenter perlustrabat, pulsum cutemque tangebat, eiusque narratione audita tacite in Petri cubiculum se recipiebat; ibi secum cogitabat qua ratione pater, cuius methodum iam diu attente observaverat, eiusmodi morbum curaturus fuisset.

Tum schedulam scribebat litteris vix legendis et signo quodam arcano, eamque velut sacram chartam reverenter ad aegrotum referebat. «Potesne ista legere?» Tum ille aut «Litteras nescio,» aut admirans «Nihil inde intellegere possum, domina,» respondebat.

«Ego vero intellego. Remedium est certissimum. Iam te sanatum puta!» Si medicamentorum materiam domi habebat, et tam provida erat ut iis potius uti mallet quae in promptu essent, interdum coram aegro remedium miscebat, schedulam sacram anxie identidem respiciens, ne tanta doctrina per manus suas laederetur. Sic aegros emittebat pecunia levatos, medicamentis tamen locupletes et spe plenos, omni genere fallaciarum ad satietatem delusos.

Populus vult decipi. Illis digressis duas capsulas depromebat quas Gerardus olim ei fecerat. Alteram inscripserat «Hodie», alteram «Cras»; minores nummos in priorem, maiores in posteriorem coniciebat, una cum iis aureis qui ex itinere Sevenbergensi et impensis domus in urbe ignota superfuerant.

Ita sumptibus cotidianis occurrebat et in diem adversum quem adventare videbat pecuniam recondebat, medicamentis simplicia miscens, vitium virtuti. De hoc ultimo conscientia acerrime stimulabatur: singulis vesperis, post cuiusque diei comoediam, genibus flexis Deum orabat ut «propter infantem suum» sibi ignosceret. Sed ecce aegri complures curati esse nuntiabantur; qua re conscientia paulatim obduruit. Martinus Wittenhaagen recentioribus diebus ei pondus iners factus erat.

Nam, ut multis qui graves aerumnas perpessi sunt accidit, subito membra rigescere coeperant. Sed, quamvis minus flexibilis, viribus nihil amiserat et, suo

gradu incedens, medicam ipsam per totam Roterodamum circumferre potuisset. At pro eo vasa sordium eius efferebat.

In novo hoc negotio militarem indolem ostendit: sine ratione imperatis parendi studium, temporis observantiam, diligentiam, celeritatem, ebrietatem.

In homines quos «bonos sodales» appellant incidit; improbi eum liquore Schiedamensi inebriabant; ille multa garriebat et iactabat.

Margarita medica magna iam apud eum auctoritate florebat. Crocodilum in signum velut vexillum efferre, senem hebetem in insidiis collocare, sordes aliorum abigere, pecuniamque bonam vicissim accipere: haec illi non scientia videbantur, sed res multo praestantior, ars imperatoria. Itaque inter pocula coram hominibus utriusque sexus gloriabatur «ego et dux mea cives mordemus.»

Postquam sermo ille per urbem satis late serpserat, Margarita, dux simul ac medica, a ministris publicis adita est. Illi eam trementem ac ministris inferioribus veniam frustra rogantem ad praefectum urbis duxerunt. Iuxta illum veri medici steterunt, terribilis longo ordine turba, togis prolixis et pileis quadratis induta, eam accusantes quod in subditorum ducis corpora contra legem medicinam exercuisset. Initio metu adeo correpta erat ut vocem emittere non posset. Ut rudis tiruncula, solo legis nomine exanimata est.

Interrogata autem diligenter, et paulo mitius quam si deformis fuisset, verum confessa est: diu patris discipulam fuisse et eius rationem curandi secutam; multos se sanasse; «neque, domini, propter me ipsam id facio, sed duos domi habeo viros honestos, pauperes atque imbecillos, quos alere necesse est. Quid aliud faciam? Quaeso, viri boni, sinite miseram puellam honeste victum quaerere: nec prohibetis alios quin otio et turpitudine eum quaerant. Vos coniuges estis, vos patres; videtis profecto cur mihi laborandum sit, cur omnibus viribus providendum.» Vix haec mulieris precatio ex ore eius exierat cum cuncta sua verba retrahere orbis terrarum pretio voluisset; manu altera ad cor, altera ad vultum posita faciem texit, sed lacrimas subtus labentes celare non potuit.

At omnia ista ad homines prorsus alienos dicta erant. Fortasse femina quaedam in apparitoris munere eiusmodi argumentis victa concessisset ut illa medicinam faceret legemque violaret, dum infans a lacte depulsus esset, non diutius.

«Quid ista ad nos?» ait praefectus urbis. «Hoc tantum: si polliceris te numquam deinceps legem rupturam, carcerem remittam, multam tantummodo exigam.»

Tum medica Margarita manibus iunctis cum maxima paenitentia iuravit se numquam, numquam, numquam vel hominis vel bestiae corpus denuo

curaturam esse. Dimissa cum apparitoribus, ut multam solveret, in limine conversa misera genua flexit dominisque ob clementiam gratias egit.

Ut multam solveret capsula «Cras» dicta ilico aperienda fuit; sed nimia cautela eam clavis obfixerat, ne levi quidem temptatione vinci posset. Iam vero clavos extrahere nequibat, apparitores impatientes fiebant, de rebus inclusis dubitabant, atque «Nos eam tibi frangemus,» dicebant. Illa tamen non permisit.

«Peius quam ego frangetis,» respondit. Malleum arripuit, sed tam languide percussit ut paulisper totis viribus destituta esset et lacrimis quasi convulsa fleret. Denique capsulam fregit, et cum illa fracta esset parvus ei clamor excidit. Multam solvit: in eam omnes quaestus illiciti duoque praeterea aurei abierunt. Apparitoribus digressis fragmenta capsulae et paucos nummos relictos in mensam congessit, brachiis omnia circumdedit; comae eius opimae solutae defluxerunt, frontemque in ruinas illas demisit et singultans dixit: «Capsula amoris mei fracta est, unaque cor meum.» Sic iacuit.

Martinus Wittenhaagen intravit. Illa caput tollere non potuit, sed suspirans quae accidissent narravit, ita concludens: «Capsula quam meus amatus fecit fracta est, et cor meum pariter fractum est.»

Martinus non tam maerore quam ira commovebatur. Proditor aliquis eum prodiderat. Quis tam saxei pectoris fuerat ut haec nuntiando eam in tantum malum coniceret? Quicumque is esset, sagittae suae cuspidem sensurus erat. Nec umquam cogitavit quam insolita corporis figura ei telum emittendum esset.

«Garrulitas inanis, garrulitas!» gemuit Margarita, fronte a mensa non sublata. «Cum omnes huius urbis garrulos occideris, poterimusne eos manducare? Dic mihi qua ratione vos omnes alam, aut tace quaeso, sinasque sanctos aliquid mihi submissa voce suggerere.» Martinus conticuit et imperatricem suam victam oculis anxiis observabat.

Sub vesperum surrexit, vultum lavit comasque composuit, tum obstinato vultu Martino imperavit ut crocodilum detraheret, pro eoque corbem foras poneret.

«Lintea ego,» inquit, «melius lavare, amylo firmare et ferro levigare possum quam huius viae mulieres videntur; tu vero ea in corbe portabis.»

«Id tua causa libenter faciam,» respondit miles.

«Bone Martine, ignosce mihi quod acerbius tibi locuta sum.»

His duobus ita loquentibus vir quidam medicinae causa advenit. Margarita rettulit praefectum urbis intervenisse neque sibi iam licere medicamenta vendere. «At,» inquit, «vestes tuas libenter levigabo atque amylo firmabo, et ... ego ipsa domo tua eas accipiam.»

«Insanisne, puella?» exclamat ille. «Medicum quaerens venio, tu autem mihi lotricem offers!» Et indignatus discessit.

«Quam stolidum hominem!» maesta Margarita dixit.

Paulo post mulier accessit, quae aegri filioli indicia enarrare volebat; sed Margarita eam interpellavit.

«Apparitoris edicto medicamenta vendere nobis non licet. Verum libenter tuis linteis lavandis, levigandis, amylo firmandis operam dabo, atque ego ipsa ad domum tuam ea petam.»

«O ita vero,» respondit mulier. «Sunt mihi tuniculae et collaria lintea sordida. Veni et aufer; et simul puerum inspicere poteris.» Ubi habitaret dixit et quo tempore maritus abesset; nec tamen maritum omnino non diligebat.

Quavis occasione datur aditus. Itaque duo vel tres ex iis aegrotis qui frustra medicamenta petiverant medicam Margaritam in lotricem suam converterunt.

«Age, Martine, tu mihi opem dare debes. Nullas feles volo nisi quae mures capere possint.»

«Domina, animum ad opus non deesse fateor; sed ingenium, pro dolor, deest,» respondit.

«O, non de linteis amylo firmandis nec ferro levigandis loquor: ad ea mulier requiritur, eaque exercitata. Sed ad simplicem ablutionem vir certe sufficit. Quin etiam mulus satis ingenii haberet ut illud ungulis praestaret, modo eum in labrum impellere posses. Age, tunicam exue et experire.»

«Ecce servus tuus,» inquit fortis senex miles, tunicam ad laborem insuetum exuens. «Ego bracchium meum aquae sapone mixtae committam, modo tu gloriam tuam in discrimen des.»

«Meam quid?»

«Gloriam, inquam, atque honorem tuum ... ut lotricis.»

«Gratias tibi! Si vir satis industrius eris ut lintea semilota mihi leviganda tradas, ego mulier satis animosa ero ut ea in aquam sordidam denuo proiciam.»

Sic puella fortis milesque fortis animo toto laborabant ac famem a limine propellebant. Plus efficere non poterant. Margarita capsulam «Cras» refecerat; dum autem super glutinum inclinaretur, lacrimae illi admiscebantur, et capsulam amatoris procul relegati lacrimis suis compingebat. Quod si quis arridere velit, arrideat sane, sed risu intellegenti misericordia temperato, non inanibus cachinnis asini saeculi undevicesimi, qui libros sacros ludibrio habeat et omnia praeter ipsum risum derideat.

Sed capsula refecta vacua mansit.

Mercedem aedium hebdomadatim pendebant et cibum in ollam imponere poterant; nihil amplius.

Iam vero rerum series alia subsecuta est. Ab uno ad alium commendata Margarita ipsi praefecto urbis lintea lavare coepit. Cum die quodam vestes mundas domum eius reportaret, in culina audivit unicam eius filiam gravi morbo correptam esse ac spem vitae paene amisisse. Misera Margarita non potuit quin plura quaereret; ancilla quaedam signa morbi quae ipsa viderat narravit, sed ea nimis incerta erant. Hinc tamen alia mulier rem aliquam addidit, illinc altera aliam; Margarita cuncta animo diligenter pensitabat.

Tandem aliquando ipsum urbis praefectum convenit. Ille statim eam agnovit: «Tu es, opinor, illa medica sine venia.» «Fui,» respondit, «nunc autem vestes tuae amplitudinis lavo.» Magistratus erubuit dixitque hoc profecto ad inferiorem fortunam descensum esse.

«At minime tibi succenseo; nam severius mecum agere potuisti. Quin potius officium tibi praestare velim. Domine, filia tua aegrotat: sine me eam videre.»

Praefectus caput quassavit. «Id fieri nequit. Legem quam in alios exsequor ipse violare non debeo.» Margarita oculos magna admiratione aperuit.

«Heu domine, nunc mercedem pro sanandis hominibus non peto; ecce lotrix sum. Licet, ut opinor, orbem terrarum totum sanare, modo medicus patiatur se ab ipso orbe fame enecari.» «Id quidem aequum est,» ait praefectus, deinde addidit: «Si rem in quaestu non habes, nulla lege peccas.» «Ergo filiam tuam videre sine.»

«Quid proderit? Omnes Roterodamenses medici eruditissimi eam viderunt, nec ullus quicquam levaminis attulit. Morbus eius occultus est: alius splenem accusat, alius iecur, tertius sanguinem, quartus stomachum, quintus daemonis possessionem. Ac re vera daemonio vexari videatur: homines omnes fugit, sola contabescit, tam parum cibi sumit ut passer illo ali possit;

raro loquitur, nec alios loquentes audit, et cotidie macrior, pallidior, morti propior fit; heu miserum me!» «Domine,» inquit Margarita, «si tunicam tuam e panno villoso pretioso ad sex tabernas huius urbis feras atque quaeras utrum pannus bonus an malus sit et quot nummis ulna aestimetur, omnes sex mercatores eum aspicient, contrectabunt, unoque verbo idem respondebunt. Cur? Quia artem suam norunt. Medici autem tui de morbo tot inter se discrepant. Cur? Quia suam artem nesciunt.

Patrem meum saepe audivi dicentem unumquemque medicum morbo aliquo tam esse deditum ut eum obtusis vespertilionis oculis in omnibus aegrotis videat. Etiam si domi mansissent nec filiam tuam vidissent, eadem omnia dixissent:

splenem, sanguinem, stomachum, pulmones, iecur, insaniam, aut eam quam possessionem appellant. Sine me illam videre.

Eiusdem sumus sexus, quod haud parvi momenti est.» Cum ille adhuc dubitaret, Margarita, irritabilitate feminae gravidae commota, exclamavit: «O caelites! Sicne viri carnem sanguinemque suum diligunt? Mater puellae me iam dudum amplexa in cubiculum aegrae deduxisset.» Et duo eius oculi violis similes igne micuerunt.

«Sequere me,» praefectus properanter dixit.

«Domina,» inquit praefectus, «novam tibi medicam adduxi.»

Puella cui haec dicta erant, decem et octo annos nata, pallida, umerum contemptim concussit, seque ad ignem, cui assidebat, etiam pertinacius convertit.

Margarita placide accessit et iuxta eam sedit. «Haec autem te non vexabit,» inquit.

«Femina!» virgo admirans et aliquantum contemptim exclamavit.

«Morbi tui signa ei explica,» pater dixit.

«Quorsum? Nihil inde sapientior fies.»

«At tu nihil inde deterior fies.»

«Bene: nulla mihi cibi cupiditas, nihil in vita iucundum. Nunc sana me et abi.»

«Paululum patientiae! Cibusne in ore tuo velut sine ullo sapore est?»

«Ita. Unde hoc novisti?»

«Non noveram priusquam tu mihi dixisti. Puto te bona consuetudine hominum aliquantulum recreari posse.»

«Ego non puto. Quid ad me stulta eorum garrulitas?»

Tum Margarita patrem rogavit ut eas solas relinqueret; eo digresso pauca ad rem pertinentia quaesivit. Deinde tacita cogitavit.

«Cum mane e somno expergisceris, tremula quodammodo es, nonne?»

«Minime. Immo ... ita. Qui hoc intellexisti?»

«Medicamentisne te onerem, an paululum meo illo 'stulto sermone' molestam esse mavis?»

«Quidquid tibi libet.»

«Fabellam igitur narrabo, de duobus qui vere se amabant.»

«Amantium fabulas audire odi,» ait puella; «sed narra, si vis: fortasse minus nauseam movebit quam tua medicamenta.»

Tum Margarita amoris historiam narravit. Puella Ursel vocabatur, iuvenis Conradus; illa medici senis filia erat, hic tibialium lanearum mercatoris filius Tergovae. Eorum casus, labores, miseram condicionem exposuit; omnia ex

puellae parte narravit, voce tam dulci, tam blanda, tam ardenti ut animum illum contumacem paulatim caperet atque suspensum teneret. Ubi narrationem interrupit, aegra vehementer aegre tulit.

«Minime, minime! Finem audire debeo, audiam profecto.»

«Non potes: nam ego finem nescio; solus Deus eum novit.»

«O illa Ursel tua quanti pretii gemma fuit!» puella ex animo dixit. «Utinam adesset.»

«Pro hac quae adest, scilicet.»

«Id non dixi,» respondit, paulum erubescens.

«At id animo cogitas.»

«Cogitationes liberae sunt. Quidquid sit, si hic adesset, osculum ei darem, misellae.»

«Ergo mihi da: ego enim illa sum.»

«Non, non: id per iusiurandum affirmare possum, te illam non esse.»

«Noli ita dicere. Vere ipsa sum, et oro te, dulcis domina, ne promissum negaveris, sed osculum quod dixisti libenter mihi da. Nam meum quoque cor grave est, aeque grave atque tuum, dulcis domina.»

Virgo nobilis surrexit, Margaritam collo amplexa osculata est. «Tua me miseret,» suspiravit. «Bona anima es; mihi profuisti ... aliquantulum.» Fauces ei singultus obstruxit. «Iterum veni! Saepe veni!»

Margarita saepius rediit, et colloquens suaviter sed acute animadvertit quibus rebus aegrae animus moveretur. Unum tantum argumentum eam commovebat. Tum praefecto dixit: «Intellexi unde filia tua laboret, morbusque sanari potest.»

«Quid tandem? Sanguisne?»

«Minime.»

«Stomachus?»

«Minime.»

«Iecur?»

«Minime.»

«Daemon immundus?»

«Minime.»

«Quid igitur?»

«Amor.»

«Amor? Ineptiae, fieri non potest! Nondum nisi puella est; numquam sine custode foras prodit, nec umquam ab infantia processit.»

«Tanto melius: ille non longe igitur quaerendus erit.»

«Minime vero. Ego illam iubebo nomen nebulonis edere, qui artibus magicis teneros eius affectus devinxerit.»

«O quam saepe sapientes stulti sunt!» exclamavit Margarita. «Visne filiam monendo cautam reddere? Immo consilio et arte primum utamur; quod si ista consilia frustra fuerint, etiam tum violentiae ac stultitiae spatium erit.»

Margarita non sine difficultate magistratui persuasit ut, cum dies Sabbati esset, omnes famulos coram filia eius et ipsa mercedes suas accipere iuberet.

Sic factum est: quindecim fere ministri conclave intraverunt et mercedem acceptam benigne a domino salutati tulerunt. Tum Margarita, quae toto tempore proxima aegrae sederat, surrexit foras abiitque. Praefectus eam secutus est.

«Domine, quo nomine appellatur ille iuvenis nigro capillo?»

«Ulricus est, scriba meus.»

«Is igitur est.»

«Quod Deus avertat! Puerum illum ex ipsa platea ad me adscivi.»

«At, domine, vir prudentissimus es; non eum recepisti nisi aliquam virtutem in eo cerneres.»

«Virtutem? Ne micam quidem. Mihi pueri vultus placebat, nihil aliud.»

«Idne nihil laudis erat? Oculis patris placuit; nunc etiam oculis filiae placet. Id iam inde ab Adamo saepe accidit.»

«Unde scis illum esse?»

«Eius manum tenui digitoque leviter carpum tetigi. Dum ceteri intrabant et exibant, non magis commovebatur quam si canes et feles conclave percurrissent; ubi vero Ulricus ingressus est, subito pulsus eius exsiluit oculique fulserunt. At eo abeunte resedit illa suspirans; lux ipsa ex cubiculo eius evanuisse videbatur. Noli tam territus me intueri, praefecte; neque venefica neque maga sum, sed puella pauper quae doctissimi, sed neglecti, medici praeceptis parere didicit atque arte eius profecit.

Quae tibi narro iam ante milia annorum facta sunt. Tu hic mane donec rediero; quaeso atque iterum quaeso, ne operam bene institutam importuna intercessione perdas.» Tum ad aegrotam reversa est et ab ea capillorum cirrum petivit.

«Cape,» respondit illa, iam etiam solito languidior.

«Ehem, haec virgo ex marmore facta est. Quousque sic duraturam te putas, domina?»

«Donec sepulcro condar, dulcis Margaritula.»

«Quis scit? Forsitan post decem minutas totum corpus tuum calescet.»

In tabernam propere cucurrit, moxque ad praefectum reversa est: «Laeta nuntio! Ille quoque filiam tuam amat, nec parum. Quid nunc fiet? Filiamne tuam nuptui collocabis an sepulcro condes? Tertia via non est: nam pudor et amor virgineum eius pectus morti tradunt.»

Magistratus ritum laetiorem, quamquam haud sine certamine animi, elegit; cuius pugnae vestigia in vultu ferebat cum Margaritam ad filiam comitatus est. Verum homines raro festinant ut potionem amaram bibant; tacitus igitur stabat. Tum medica Margarita hilariter dixit: «Domina, cirrus tuus abest: vendidi eum.»

«Quis tantus insanus fuit ut tale quicquam emeret?» sprevit virgo.

«Iuvenis quidam nigro capillo, dentibus candidissimis; Ulricum vocant.»

Statim omnis pallidus eius vultus, usque ad frontem, rubuit.

«Ille, inquit, 'O dulcis domina, da mihi illum.' Ego cunctis iam indicaveram cuius esset. 'Non dono,' inquam, 'sed vendo: ex venditione victum quaero.' Ille hoc, ille illud obtulit; ego tamen nihil minus quam proximorum trium mensium mercedem poposci.»

«Crudelis!» virgo vix audibili voce mussavit.

«Mirum, pater tuus eadem verba prope dixit. Cum ei narrassem, 'Si,' inquit, 'crines eius tam amat, dubium non est quin reliquam puellam quoque amet. Est iuvenis probus; eam uxorem habeat, modo illa tandem tristitiam deponat et consentiat.' Quid igitur dicis, domina? Ulrico nubere vis, an in coemeterio sepeliri?»

«Pater! O pater!»

«Ita res est, filia. Loquere quod sentis.»

«Ego ... patri ... in omnibus ... parebo,» balbutivit misella, summa ope nixa ut condicionem sibi utilem a Margarita paratam retineret. Sed natura, gaudium, miraculi similis repentina spes praevalebant etiam callidae virginis verecundiae. Utrumque significanter intuita est, deinde ad patris genua concidit, multa cum lacrimis veniam petens, quod paternam pietatem tam diu suspectam habuisset.

Ille eam brachiis erexit ad pectusque admovit, per lacrimas gaudio, vita redeunte, amore filiali radiantem. Pater et filia sacrum vere momentum vixerunt, magistratusque tam felix erat quam se miserum fore putaverat: adeo difficile est mortalibus futura praescire. Conversi Margaritam quaesiverunt, sed illa clam placide discesserat.

Puella per totam domum Margaritam quaesivit.

«Ubi latet? Ubinam gentium est?»

Ubi esset? Nempe domi suae cibum duobus senibus suis tamquam liberis coquebat; interea amare flebat, memor vivae illius felicitatis imaginis quam ipsa nuper effinxerat.

«Heu quantum inter fortunam illius atque meam interest, heu!»

Cum postea magistratum conveniret, ille tussiculans dubitanterque loquens dixit quam miserum esset quod lex sibi vetaret mercedem ei dare quae filiam sanavisset. «Tamen,» addidit, «cum omnia consideres, nulla ibi ars fuit, sed tantum muliebre ingenium.»

«Nihil aliud profecto, praefecte,» acerbe dixit Margarita. «Viris doctrina praeditis mercedem solve, quamquam filiam tuam non sanarunt. Mihi autem, quae sanavi, unum hoc praemium tribue: ne ob gratiam reddendam vestes tuas sordidas ad aliam lotricem mittas.»

«Quare mittam?» quaesivit ille.

«Quia quidam tibi stulti persuadebunt feminam quae tam obscuros morbos curare sciat non posse e pannis sordes tollere. Promitte igitur te id non facturum.»

Vir ille magnifice pollicitus est sibique beneficus patronus videri coepit.

Aliquid tamen agendum erat ut capsula «Cras» rursus impleretur. Itaque litteras initiales artificiose pictas et membranas coloribus ornatas per totam urbem vendendas circumferebat. Ars typographica interea calligraphiae atramento tantum scriptae in Hollandia Germaniaque gravissimum vulnus inflixerat; sed nonnulla librorum typis impressorum exemplaria adhuc imaginibus ac litteris pictis ornari solebant. Typographi Margaritam ad haec duo opera invitaverunt, mercede proposita.

«Rem considerabo,» respondit.

Librum cotidianum deprompsit et computavit singulis horis arti illi impensis quintam fere partem mercedis reddi quam ex eadem hora in lavacro et prelo linteario acciperet. «Prius fame peream,» inquit, «quam artem reconditam quinquies vilius aestimandam patiar quam opus manuum!»

Martinus, cum corbem linteorum siccorum ferret, a sodalibus potu invitatus est, atque inde inebriatus. Hoc tempore totam dominae suae historiam effudit. Puellae rumorem exceperunt ac Margaritam ad fontem illudere coeperunt.

Quidquid antea passa erat leve videbatur prae aculeis quibus sui sexus feminae cor eius terebrabant, quotiens ad laetum virginum coetum cum hydria veniret: id autem cotidie facere debebat. Utrique sexui proprium crudelitatis genus est; virorum saevitia crassior ac formidolosior, at feminae leviores, quae

nec libros legerunt nec dolorem expertae sunt, crudelitatem quandam viribus corporis carentem exhibent, nisi communis sexus misericordia eam frangat.

Hoc vitium fortasse intellectus potius quam morum nostro saeculo libris, praesertim fabulis ab ingeniosis hominibus scriptis, aliquatenus mitigatum est. Duae enim viae ad summum intellegentiae opus, misericordiam, ducunt: aerumnarum experientia, et imaginandi facultas, qua dolores numquam passos animo concipimus. Saeculo quinto decimo puellae hydrias ferentes unam tantum viam habebant, experientiam, quam sedecim annos natae vix adhuc ingredi coeperant. Itaque pertinaciter asserebant Margaritam ab amatore desertam esse.

Ac deseri crimen erat; ipsae tamen nondum desertae erant. Gerardum illum, quem ex sua mente finxerant, nulla vituperatio contingebat: ob crimen ei falso attributum in ipsam, quam victimam esse putabant, saeviebant. Interdum palam ei contumelias iactabant; saepius ultro citroque verbis oblique iaculabantur, tam callide tamque pertinaciter ut, sicut miser Andreas Aguecheek dixit, «utinam talem industriam artibus impendissent!»

Margarita autem simul fortis erat et ignava: adversus difficultates et adversam fortunam fortis, pro caris suis sanguinem proprium profundere parata. Patientiam et constantiam habebat, non autem veram pugnandi audaciam. Puella erat valida, procerior, corpore pleno aequabiliterque formato; tamen si quis ex istis puellulis os ei alapa percussisset, miserae manus velut sine viribus decidissent, aut ad suos oculos potius quam ad adversariam cucurrissent.

Nec tot linguis par esse poterat. Praeterea quid diceret? De istis puellis nihil noverat nisi quod aerumnas suas nescio quo modo comperissent et eam odissent. Hoc tantum secum cogitabat, eas beatissimas esse debere, alioquin erga ipsam non tam duras futuras.

Ita convicia tacita tolerabat, unumque conabatur: ne hostibus ostenderet quantum intus tormenti pateretur.

Hic eius animi constantia valuit: ictus earum simulata quadam gelida superbia excipiebat. Statuam velut colaphis caedebant.

At die quodam, cum ob graviditatem animo imbecillior esset, duodecim fere puellae tam concinenter in eam invectae sunt ut universum muliebre genus contra se stare crederet. Animum amisit, lacrimaeque tacitae ad singulos aculeos per genas decurrere coeperunt.

Tum illarum victoria modum nescivit; dimidiam usque ad domum viam eam secutae sermonibus venenatis persequebantur.

Postquam infirmitas eius detecta erat, statuae habitum iam induere non poterat. Procul igitur trepida stabat, extra spatium quo linguae hostium pertingerent, donec puellulae tyrannicae hydrias implessent et discessissent; tum ipsa ad fontem furtim accedebat. Semel tam diu exspectavit ut aqua fluere iam desiisset. Postero die igitur aut cum illarum agmine confligendum erat, aut domus aqua caritura. Lento gradu appropinquavit, minus tamen pavens, quod virum quendam ad fontem cum illis colloquentem vidit.

Vir enim illarum animos alio avocaret; praeterea linguas malignas frenaturas putabat, ne coram viro mores suos veros detegerent. Prudenti quidem ratione coniectabat, sed fallebatur. Neque enim omnes uni viro blandiri poterant: quas sermo eius non occupabat, simul ac Margarita advenit, hanc in contumelias vertere coeperunt.

«Quid novi ex terris longinquis, Iacquelina?»

«Nihil ad me, Martha. Meus iuvenis numquam ultra urbis moenia a me discedit.»

«Ego tantundem dicere non possum,» tertia inquit.

«Sed si meus in Italiam proficiscatur, alium iam paratum habeo qui stulti locum occupet.»

«Ille eo non ibit, puella; non tam longe homines migrant nisi mulierum quae in Hollandia remanent iam satiati sunt.»

Miratio, ira, et viri praesentia Margaritae paulisper animum ad resistendum dederunt. «O, nolite me sic illudere, nec coram ipso milite malignitatem vestram ostendite!

Per caelum, quid mali vobis umquam feci? Quod verbum asperum pro tot conviciis reddidi? Ego sola et desolata in urbe vestra crudeli vitam ago, vos autem de mea miseria et de miserrima amati mei, qui invitus longissime relegatus est, fortuna insultatis. Si corda carne facta haberetis, utriusque nostrum misereremini, non tot dies haec ipsa nobis probro verteretis, o frontes aeneae, o pectora saxea!»

Illae novitatem, resistentiam scilicet, stupentes spectabant; priusquam animum colligere possent ut eam verbis dilaniarent, hydriam placide humi posuit, gremiale rude super caput traxit et ibi dolens stetit, audacia brevi paulatim evanescente. «Heus!» miles exclamat, «quid mali tibi est?» Illa nihil respondit. Sed puellula quaedam, quae maioribus clam iam diu infesta erat, clara voce pipivit: «Illae eam deriserunt, semper derident! Ad fontem accedere non audet earum metu, quod turpissimum est.»

«Quis eam allocutus est? Ego certe non.»

«Nec ego: non tam humilis sum ut talis personae verba faciam.»

Vir magnopere risit, cum talem dignitatem ostenderent. «Age, mulier,» inquit, «vexillum tuum numquam his levibus velitantibus submitte. Tu quoque linguam in ore habes, non minus quam illae.»

«Heu bone miles, ego contumeliis commutandis educata non sum.»

«At bracchium istis firmius habes. Cur non binas super genu tuum extendis et palma caedis donec 'Mea culpa!' clament?»

«Nolo corporibus earum dolorem inferre, quamvis ipsae corde tam crudeli sint.»

«Ergo ridere eas debes, mulier. Quid? Adulta es et nondum intellegis cur istae dominae latrent? Tu es femina valida et pulchre formata, illae autem fasciculi tenuissimorum filorum. Tu candida es et florida; illae omnes sub oculis circulos illos Hollandicos habent, ex paludibus perpetuis ortos. Id crimen tuum est. Age, hydriam da mihi; si me illudant, videbis me barbam in facies earum fricare donec 'Sancta mater!' stridant.» Hydria mox aqua impleta est, milesque Margaritam eam tenere iussit.

Illa mussavit: «Ex animo gratias ago, fortissime miles.»

Ille umerum eius manu leviter percussit. «Animum adde, fortis mulier: Diabolus mortuus est!» Illa continuo gravem hydriam in pedem eius dimisit. Tum miles foedissime maledixit et uno pede saltans circumibat, dicens: «Immo fur vivit et pollicem pedis mei contrivit!»

Gremiale de capite cecidit: pulcherrimus vultus animi motu rubens, oculi duo lucentes coram illo apparuerunt, manusque duae iunctae ad eum protendebantur.

«Nihil est, nihil est,» ille benigne dixit, sensum gestus perperam coniciens.

«Dionysi?»

«Quid? Sed ... heus! Unde nomen meum scis?»

«Dionysi Burgunde!»

«Per corpus Dei! Ego te nescio, tu autem me nosti.»

«Ex epistula Gerardi. Arcuballista, barba, pulcher vultus, 'Diabolus mortuus est!'»

«Per gladium Goliath! Haec ipsa esse debet. Capilli rufi, oculi violacei, vultus venustus. Ego tamen te uxorem alicuius putavi, cum viderem te ...»

«Dic mihi nomen meum,» illa propere dixit.

«Margarita Brandt.»

«Gerardus? Ubi est? Vivitne? Valetne? Rediitne? Cur hic non adest? Ubi eum reliquisti? O dic mihi! Obsecro te, obsecro, obsecro, dic!»

«Ita, ita, sed non hoc loco. Heus, dominae, nunc vos omnes curiosae factae estis, nonne? Puella, per tres menses totam Hollandiam pedibus peragravi ut te invenirem, et ecce hic ades. O gaude!» Pileum in aerem misit, ambasque eius manus corripiens ardenter osculatus est. «O pulcherrima sodalis mea, tandem te inveni. Sciebam me inventurum. Nemo te amplius vexabit. Primo verbo cervices vestras torquebo, puellulae impudentes. Quindecim quoque aurei quos angelos appellant mihi restant, tibi destinati, et Gerardus noster mox aderit.

Oculos tuos purpureos amplius lacrimis non madefacies.»

At oculi pulchri iam lacrimis madebant, dum Margarita amicum, velut e caelo inter hostes delapsum, Gerardi commilitonem, benigne atque grato animo intuebatur. «Quaeso, bone, care Dionysi, mecum domum veni; coram istis de eo loqui non possum.» Una abierunt, clamore puellarum prosequente: «Virum tandem invenit! Virum invenit! Huu! Huu! Huu!»

Margarita gressus acceleravit; Dionysius autem arcuballistam detraxit simulavitque se cunctas sagittis confossurum. Illae ululantes in quattuor partes diffugerunt.

CAPUT LIII

Iam lector novit quam multa sibi invicem hi duo narranda habuerint. Dies ille Margaritae dulcis simul atque acerbus fuit: verum enim amicum ei attulit, sed tristem nuntium. Tum primum didicit Gerardum in peregrina illa terra prorsus solum relictum esse. Neque Dionysio assentiri poterat, qui eum domum rediturum sperabat; iam enim, si ita futurum esset, rediisset.

Dionysius maerori eius quasi medicina erat. «Sodalem meam» eam appellabat, crebrisque iocis et perpetuo illo dicto suo «Diabolus mortuus est!» animum ei faciebat. Illa vicissim eum mulcebat, blanditiis obsequebatur, et utrique, tam Dionysio quam Martino, simulata quadam, quamvis infirma, severitate imperitabat; neque sivit ut semel quidem extra suas aedes cibum sumeret. Vetuit praeterea ne verba obscena usurparet. «Te dedecent ista, Dionysi.

Proh! Quam foedum est tam deformia verba ex tam formoso capite exire! Desine, nisi me iratam habere vis. Loquere igitur modeste.» Dionysius tum se continentissime gerebat; risum vero movebat certamen inter urbanitatem ingenitam atque ferociam longo militiae usu comparatam. Cum autem bona non singula sed quasi agmine veniant, alii quoque iam amicitiam Margaritae quaerebant.

Margarita enim ad virginem Van Eyck litteras supplices miserat. Fatebatur se non iam, ut olim, illi carissimam esse, atque ideo ab eius consuetudine abstenturam; priorum tamen beneficiorum memoriam numquam depositurum. Tum breviter rettulit quam multis artibus victum quaesivisset; ad extremum vehementer rogavit ne locus ubi habitaret cuiquam proderetur, «minime omnium vero Gerardi propinquis. Eos enim odi: ipsi me ab illo disiunxerunt.

Nec postquam ille abiit eorum animi ad me conversi sunt, quemadmodum conversi essent, si crudelitatis qua eum afflixerant eos paenituisset.»

Virgo Van Eyck haesitabat. Tandem Reichtae rem arcanam commisit; per hanc autem, velut per tubum rectum, arcanum ad Catharinam usque perfluxit.

«Itane tam acerbe in nos conversa est?» inquit bona illa femina. «Filium nobis eripuit, nunc vero indignatur quod in eius amplexus non ultro cucurrimus. Attamen gratum est eam vivere neque longius quam Rotterodami abesse.»

Princeps illa Anglica, iam comitissa Charolensis, per septentrionales ducatus regiones magnifico comitatu iter fecit, una cum privigna sua Maria Burgundica, puella totius Burgundiae herede. Tum senex dux, princeps omnium Europae splendidissimus, opes atque magnificentiam suam in conspectum eduxit.

Equitum splendidissimorum turbae et feminarum pulchrarum pompae pretiosissimis vestibus indutae duas principes comitabantur; sequebantur cantores, fabularum narratores, poetae, musici, histriones, saltatores ac viri qui corpora miris modis contorquerent. In omni oppido quod illarum adventu collustrabatur gladiorum exercitationes, choreae, gaudia celebrabantur. Aegidius, iam apud aulam gratiosus, litteras opportune Tergovam misit, quibus omnes suos invitabat ut Rotterodami spectaculum convenirent.

Illi constituerunt negotiis tandem aliquando intermissis sibi otium sumere. Filiae igitur nuptae tabernae curam mandaverunt, ipsique Rotterodamum venerunt. Duobus tamen ex illis non principes illae augustae, sed pusillus Aegidius maximum spectaculum erat.

Cum iam aliquot dies Rotterodami commorati essent, Dionysius forte Catharinam in via convenit. Post mutuas laetas salutationes, ille eam gaudere iussit, quippe qui sodalem suam repperisset, atque velut gallus victoriae suae cantum edidit; Catharina autem gaudium eius repressit, ostendens quanto citius eam reperire potuisset, si Tergovae quietus mansisset, quam totam Hollandiam vagabundus peragrando. «Quid autem nobis prodest quod inventa est? Cor eius nunc plane contra nos obstinatum est.»

«Eia, istum pulicem haerere sine! Tu mecum ad domum eius veni.»

At illa eo ire noluit, ubi certo sciret sibi parum benignum hospitium futurum. «Qui non invitati veniunt, sine sede manent.» Dionysium igitur internuntium esse maluit, qui utramque partem in concordiam reduceret. Munus protinus magna cum fiducia et pompa suscepit. Ad Margaritam propere rediit, dixitque: «Sodalis mea, hodie amicum tuum conveni.»

«Ergo in flumen Rotter inspexisti teque ipsum vidisti.»

«Minime; femina erat, quae tuam benevolentiam quaerit: Catharina, mater Gerardi.»

«Itane?» inquit Margarita. «Dic ergo ei sero eam venire. Fuit tempus cum eam vehementer, vehementer desiderarem; sed illa, cum maxime eius ope indigerem, procul a me stetit. Itaque posthac eodem modo inter nos erit quo antea fuit.»

Dionysius hoc propositum evertere conatus est. Blanditiis animum eius temptavit; sed illa acerba atque obstinata blanditias aspernabatur. Tum graviter eam obiurgavit; quo facto in lacrimas convulsionesque repente incidit.

Dionysius, eloquentiae suae exitum metuens, incautus in id inductus est ut sollemniter promitteret se numquam de hac re denuo dicturum esse. Ad Catharinam demisso animo rediit remque narravit. Illa ira exarsit et suis exposuit

quo modo Margarita legationem Dionysii excepisset; illi item exarserunt. Ita dissidium ortum est, quod in dies vehementius ardebat. Sola Catharinula nonnullas pro Margarita excusationes afferebat.

Postridie alius hospes ad Margaritam venit, militesque sub iugum missos atque humilibus operibus deditos invenit: Martinus ad cubitos usque inter saponis spumas laborabat; Dionysius vestimenta ferro haud perite levigabat; Margarita vero collaria lintea in crebras plicas componebat, et velut domina tirones suos adhuc rudes oculis diligenter observabat. Ad hos senex intravit, primo aspectu venerabilis, sed propius inspectus oculis acutis, corpore exili et rugoso.

«Ah!» exclamavit Margarita, statimque tergum illi vertit vultumque inexpugnabili fastidio abscondit. «O illum hominem! illum hominem!»

«Noli me timere,» inquit Ghisbertus. «Amici cuiusdam mandatum exsequor. Epistulam tibi e longinquis terris affero.»

«Ne me ludibrio habeas, senex,» respondit illa, paulatim se convertens.

«Immo aspice,» inquit, epistulam ingentis magnitudinis proferens. Margarita continuo ad epistulam prosiluit, eamque manibus trementibus, oculis lacrimis nitentibus, tenuit. Litteras ipsa Gerardi manu scriptas esse agnovit.

«O gratias tibi, domine! Pro hac re tibi Deus bene faciat. Quicquid mali mihi umquam intulisti, omne condono.» Epistulam una manu ad pectus pressit, atque cum ea e conclavi celeriter et leniter elapsa est.

Cum non rediret, Ghisbertus discessit, non tamen quin Martinum torvo vultu intueretur. Margarita per multas horas sola cum epistula sua mansit.

CAPUT LIV

Cum illa rursus descendisset, plane alia videbatur femina. Oculi lacrimis adhuc madidi erant, sed tranquilli; acerbitas omnis animique aestus velut incantamento dissipati erant.

«Dionysi,» inquit leni voce, «mandata accepi. Epistulam amati mei familiaribus eius praelegere debeo.»

«Num tu id umquam factura es?»

«Immo vero faciam.»

«Video in epistula aliquid esse quod animum tuum erga illos molliverit.»

«Ne tantillum quidem, Dionysi, ne tantillum quidem. Sed etiam si illos haud minus quam venenum odissem, amato meo non parerem? O Dionysi, quam dulce est parere; omnium autem dulcissimum ei parere qui procul, procul abest, neque potest mandata sua vi exigere, sed amori meo fidere debet ut sibi obtemperem. Ah, Gerarde mi carissime, si adesses, fortasse praecepta tua sprevissem, quoniam tuos, nec sine causa, odi; nunc vero, si me iubeas in mare saevum ingredi atque ibi dulcem epistulam tuam squalis praelegere, ibo.

Itaque, Dionysi, matri eius nuntia me epistulam accepisse; si illa cum suis eam audire cupiat, ancillam me eorum futuram. Horam ipsi constituant; ego sedes, quantum potero, parabo, et eos, quam benigne licebit, excipiam.»

Dionysius hoc laeto nuntio ad Catharinam properavit. Familiam prandium sumentem invenit nuntiavitque longam epistulam a Gerardo venisse. Cum omnes laetitia exsultarent, addidit: «Et animus illius iam mitigatus est; ipsa vobis epistulam recitabit; tempus ipsi eligite.»

«Quid? Num putat neminem praeter se litteras legere posse?» interrogavit Catharina. «Epistulam mittat; nos ipsi legemus.»

«At, mater,» obiecit Catharinula, «fortasse epistulam e manibus suis dimittere non sustinet; ipsum enim ardenter diligit.»

«Quid? Num eam furaturos nos esse arbitratur?»

Cornelius censuit eam per hanc epistulam se velut cuneum in familiam inserere velle.

Dionysius in illum contemptim aspexit. «Ista ex malo corde profecta sunt,» inquit. «Sodalis mea vos omnes velut venenum odit. Noli autem me perperam accipere, domina; eam non defendo: ita res se habet. Nihilo minus, quamvis ira in

vos ardeat, uno Gerardi verbo mota offert ut epistulam eius ore suo formoso vobis praelegat; vox autem illi melle dulcior est. Profecto honesta est oblatio.»

«Ita est, probe miles,» inquit paterfamilias, «neque minus urbane respondendum est. Quam ob rem vos mulieres tacete; ego illi responsum dabo.

Dic ei me, patrem eius, omnibus simultatibus pristinis omissis, pro hoc beneficio gratias agere; si autem duplices gratias mereri velit, epistulam filii mei per manus tuas fideles mittat. Hanc ego sanguine eius coniunctis praelegam, deinde ad eam tam certo fideliterque remittam, quam certum est me Eliam esse, Dierichi filium, Gulielmi nepotem, Lucae pronepotem, liberum Tergoviae civem, sicut maiores mei, hominemque, ut illi, qui promissa servet.»

«Immo qui plus praestat quam promittit!» exclamavit Catharina. «Unus saltem talis est ex omnibus quos umquam conveni.»

«Tace, uxor.»

«Sapis, Eli, a dirk, a chose, a chose!» clamavit Dionysius, nomina maiorum perperam imitans (Gallicum autem illud «a chose» Latine «nescioquid» significat). «Belli socia perlibenter Gerardo parebit, nec tamen vobis coram aderit, quos, salva reverentia, absinthio amarius odit.

Per Deum immortalem! Mutatus est mundus: hodie ipsa tota in obsequium conversa est. ‹Oboedientia mel est,› inquit; nec mirum si tam rarus ei cibus dulcissimus videtur, quoniam tam raro eo fruitur. Nam pulchritudine vultus ac suavi lingua, nunc repentinis convulsionibus ita correpta ut, si eius voluntati adversamur, nos ipsos milites metu mortis afficiat, nunc nos obiurgando, nunc tamquam agnos permulcendo, duos viros qui olim gladiis ferociter grassabantur ita sibi subiecit, ut servos humillimos videre videamini.

Ego ille miles ferox sum qui vestes ferro levigat; alter pannos lavat.»

«Quid deinde?»

«Quid deinde? Ubi infans in lucem venerit, ego cunas agitabo, alter ille nebulo linteola collum tegentia et pectoralia infantis lavabit. Sed nunc continuo epistulam petam. Me certe manere patiemini, dum epistula recitabitur, nonne?»

«Nisi corda nostra carbone nigriora essent, pateremur,» inquit Catharina.

Ita Dionysius ad epistulam petendam abiit. Sed demisso animo rediit. «Neque mihi neque vobis neque ulli mortalium, viro aut feminae, epistulam e manibus suis tradere vult.»

«Sciebam eam non permissuram,» inquit Cornelius.

«Tacete! tacete!» inquit Elias. «Sinite Dionysium rem exponere.»

«‹Age,› inquam, ‹mihi obtempera.› ‹Non parebo,› inquit illa. ‹Quid autem,› inquam, ‹de illo melle Oboedientiae, quod laudabas?› ‹Stultus es,› ait; ‹Gerardo parere dulce est; cuiquam autem alii parere dulce esse quis umquam dixit?›»

«Postremo tamen aliquantum placari visa est, mihi autem chartulam scriptam tibi dedit, domicella. Ecce eam.»

«Mihi?» inquit Catharinula, rubore perfusa.

«Da huc!» inquit Elias, chartulamque perlegit ac paene susurrans ait: «Haec ipsa verba ex epistula excerpta sunt. Audite:

‹Et, dulcissima mea, si hae litterae ad te incolumes pervenerint, experire etiam quales sint meorum animi. Fortasse, cum longe absim, paulum in me propensiores facti sunt. Si ita est, tibi significabunt, quandoquidem nunc mihi significare non possunt. Igitur epistulam hanc illis praelege. Sed severissime interdico ne umquam eam e manibus tuis dimittas; quod si adhuc a te alieni sint, nihil dicas, sed sinas eos me mortuum putare. Hac in re mihi pare; nam si consilium meum voluntatemque neglexeris, non me amas.›»

Omnes tacuerunt; deinde verba Gerardi, quae Margarita exscripserat, per manus circumlata sunt atque diligenter inspecta.

«Bene,» inquit Catharina, «haec sane alia res est. Sed mihi videtur illam ad nos venire debere, non nos ad illam.»

«Heu, mater! Quid tandem refert?»

«Multum,» inquit Elias. «Dic ei tam multos nos esse, ut in aedibus eius omnes commode convenire nequeamus; iube eam huc venire, quo citius eo melius.»

Postquam Dionysius discessit, Elias fassus est sibi id gravissimum esse. «Cum illa puella limen meum transierit, videbitur mihi universum malum miseriamque quam huic familiae attulit una simul domum ingredi. Sed quid facere poteram, uxor? Nuntios de Gerardo audire necesse est. Hoc in oculis tuis vidi, hoc ipse corde sensi. Atque illa a filio nostro, quamvis immorigero, tamen adhuc carissimo, adiuvatur; itaque nobis potentior est, et nos quasi nasis ad molam adpressis humiliat, callida illa ac crudelis mulier. Sed nihil moror.

Epistulam audiemus; deinde sine benedictione exeat, sicut sine grata salutatione intraverit.»

«Bonum animum habe,» inquit Catharina. «Nequaquam veniet.» Vox tamen eius quandam paenitentiam prodidit.

Paulo post Richardus, qui hora paene singula exspectabatur, Amstelodamo advenit, gravis ac dignus, toga civica indutus, torque aureo, collari complicato, pileoque pellibus ornato. Non tantum amore, sed etiam reverentia exceptus est;

nam gradum dignitatis altiorem quam parentes adeptus erat. Tales autem gradus in mediaevali societate paene tam manifeste conspiciebantur quam gradus scalarum aedium.

Ubi denique ad consilium domesticum admissus est, satis aperte, quamquam haud inurbane, ostendit quam graviter superbia sua laesa esset, quod parentes cum Margarita Brandt agere dignati essent. «Intellego quid vos moverit,» inquit; «sed quis nostrum non aliquando aliter optare, aliter agere debuit?»

Haec senum animos quasi frigore perstrinxerunt. Quare Catharinula intercessit: «Noli dolere, care Richarde. Mater dicit eam non venturam.»

«Tanto melius, carissima. Nam si venerit, vereor ne Amstelodamum statim revertar.»

Tum Dionysius caput ostio immisit et ait: «Hora tertia post meridiem, ut magnum horologium publicum indicabit, aderit.»

Omnes taciti inter se aspexerunt.

CAPUT LV

«Immo vero, Richarde,» tandem Catharina inquit, «per caelum obsecro, ne una misera puella totam familiam in discordiam trahat. Nonne iam satis inimicitiarum excitavit?»

«Satis profecto superque,» respondit Richardus. «Nihil tamen metuas, bona mater. Veniat, epistulam illius infelicis pueri recitet, quem magicis artibus suis fascinavit, tum discedat. Hoc mihi promittite, nihil vos ei praeter eam urbanitatem quam hospitibus domi nostrae praestare decet ostensuros esse; neque minus praestare possumus neque amplius debemus. His condicionibus nihil ultra dicam.» Ita constituto consilio hostem exspectabant. Illa autem non multo minus infesto animo ad congressum se parabat.

Cum Dionysius rettulisset eos ad eam venire recusare, sed eam apud se excepturos, labra contemptus causa contraxit; iussitque eum animadvertere in illis quamlibet animi cupiditatem, vel minimam, amore Gerardi potiorem haberi. «Ego vero,» inquit, «istam excusationem non habeo. Cur igitur imitari debeam superbiam civium istorum nitidorum, propriam hominum imperitorum omnium? Gerardi causa ad eos ibo. O quam eos detestor!»

Sic Dionysius, vir benignissimus, materias ingentis discordiae in unam domum congerebat.

Margarita ad hunc congressum se ornavit eodem animo quo eques illius aetatis ad pugnam armabatur: ille ictus, haec oculorum contumelias propulsatura, ne aut paupertatem suam despicerent aut ornatum nimis splendidum irriderent. Tunicam e panno Anglico caeruleo obscuro habebat; vestem inferiorem amplam et tibialia eiusdem generis erant, sed colore nitido subrufo, vino rubro simili.

Nulla pellis ambitiosa apparebat; tantum manicas ad carpos lino candido terminatas et plicas linteas artificiose dispositas a pectore tunicae ad imum collum surgentes gerebat, quae collum non circumdabant sed quadrato ambitu velut tabulae margines ornabant.

Capilli circa frontem in duos undarum sinus procedebant, more quem Maria Scotorum regina post saeculum renovatura erat; reliquum caput non reti argenteo, quod praesenti fortunae parum convenisset, sed exigua cuculla caerulea, capiti arcte aptata et argenteo filo praetexta tegebatur. Calcei rubri erant; at subrufa illa vestis inferior et tibialia ad colorem spectatorem iam assuefecerant, simulque pedis curvam elegantiam et formam venustam ostendebant.

Pulchritudo tum quoque, sicut nunc, artem suam bene noverat.

His tamen omnibus confectis inimicos morari passa est, quamquam horologium publicum iam tertiam horam ostenderet.

Tandem, comitante Dionysio, socio suo fortissimo, profecta est. Cum dimidiam viam confecissent, subito substitit et cogitabunda dixit: «Dionysi!»

«Quid est, imperatrix mea?»

«Domum mihi redeundum est,» miserrima voce ait.

«Num quid domi oblita es?»

«Ita.»

«Quidnam?»

«Animum meum! O me miseram, me miseram!»

«Age, age, fortis esto, imperatrix. Ego tecum ero.»

«At mihi promittis te ibi quoque prope me mansurum?»

Dionysius promisit; tum illa iter resumpsit, sed timide et pedetemptim.

Interea omnes domestici convenerant, miris atque inter se repugnantibus animi motibus eius adventum exspectantes.

Pudor, curiositas, ardens amor filii, odium illius quae nuntios afferebat, rursusque cupiditas cognoscendi qualis esset, quave vi Gerardum fascinasset tantamque perturbationem excitavisset, eorum animos varie distrahiebant.

Postremo Dionysius solus intravit atque submissa voce nuntiavit: «Sodalis mea foris est.»

«Introduc eam,» inquit Elias. «Vos autem omnes tacete; nemo praeter me illam alloquatur.»

Omnes taciti oculos ad ianuam converterunt.

Extra conclave mussitatio quaedam audiebatur: vox rauca Dionysii et mollis suavisque feminae vox.

Mox voces conticuerunt; ostium lente patefactum est, et Margarita Brandt, eo quem descripsimus cultu ornata, aliquantum pallida, sed tranquilla et pulcherrima, in limine stetit, recta ante se intuens.

Omnes praeter Catharinulam surrexerunt, muti in eam defixis oculis.

«Sede, domina,» graviter inquit Elias, sedemque ei seorsum praeparatam monstravit.

Illa capite inclinato per cubiculum transiit; eo itinere et corporis habitu et lassitudine graviditas eius manifeste apparebat.

Cornelius et Sybrandus ob id ipsum eam acrius oderunt; Richardus putavit graviditatem eius pulchritudinem minuere.

Feminarum animos autem aliquatenus mitigavit.

Epistulam e sinu protulit, osculataque est quasi sola adesset; deinde ita se composuit ut lecturam inciperet, plane ostendens se hoc uno consilio venisse.

Sed cum orationem esset ingressura, animadvertit se solam ac procul ab omnibus tamquam leprosam collocatam esse. Dionysium respexit, dextraque iuxta latus demissa furtim ac celeriter significavit ut ad se accederet.

Ille statim, quasi signum «Procede!» audivisset, obedienter ad eius umerum accessit ibique velut custos constitit; sed festinatio eius ceteris ostendit hunc motum iussum esse; quo illa pudore suffusa est. Tum epistulam sui Gerardi, eorum Gerardi, auribus avidissimis praelegere coepit, voce suavi, perspicua, leni simul et intenta, plena tantae commotionis ut animus ipse eius singulis vocibus inhaerere videretur. Quasi caelum ipsum pectori muliebri vocem dedisset.

«Haud dubito, Margarita mea, quin, multo antequam hae litterae ad oculos tuos carissimos pervenerint, Dionysius, amicorum mihi omnium dilectissimus, te quaesiverit atque docuerit quomodo subito et cum multis lacrimis a me distractus sit. Ab illo igitur die miserrimo narrationem incipiam. Quid postea illi, miserae fidelique animae, acciderit, quam libenter nossem! Sed scire non licet. Pro eo tamen post te, dulcissima, dies noctesque precor. Ne David quidem in Ionatha firmiorem amantioremque amicum habuit quam ego in Dionysio.

«Ei, obsecro, propter miserum Gerardum benignus animus sit tibi.»

His verbis, quae nullo modo exspectaverat, auditis, Dionysius caput ad excelsae sellae tergum apposuit et alte ingemuit.

Margarita sedens statim se convertit, manum eius quaesivit reperitque et compressit.

Ita amata et amicus manibus iunctis manserunt dum amata litteras recitabat.

«Ego autem pergebam velut mente turbatus, quasi qui in somnio gravi vagaretur; mox vir quidam nobilis cum servis equitantibus mihi occurrit, qui paene equis me obtriverunt. Ille in iugo collis equum repressit, armigerosque retro misit ut me spoliarent. Satis comiter me spoliaverunt: marsupium et ultimum etiam nummum abstulerunt, deinde laetantes abierunt. Ego inops et omni amico destitutus quasi stupens iter faciebam.»

Omnes ingemuerunt; Dionysius autem iusiurandum iratus emisit.

«Subito quaedam caligo oculos animumque invasit; in nive procubui ut dormirem. Stulte feci, cum lupi non procul abessent. Si te, ut digna es, amavissem, fortius me gessissem. Sed, o carissima, somnus ille, qui solum atque algore torpentem paulatim obruit, naturae modum superabat; dormivi igitur. Nisi Deus nobis benignior fuisset quam ego tibi aut mihi ipsi, ex illo somno, ut omnes affirmant, numquam evigilassem.

«Vix unam alteramve horam dormisse mihi videbar, cum manus me violenter concussit. Experrectus ad aerumnas meas redii. Ancilla ibi stabat veste festiva induta. ‹Insanisne?› inquit specie irata, ‹qui in nive dormias luporumque naribus te obicias? An vitae taedet, qui vix ab uberibus avulsus sis? Age,› iam mitius addidit, ‹surge, bone adulescens.› Surrexi igitur. ‹Divesne es an pauper?› Ego vero quasi attonitus eam intuebar. ‹Facile est respondere,› ait.

«‹Divesne es an pauper?› Tum ego ingenti clamore edito, ut illa retro exsultaret: ‹Divesne sim an pauper?› inquam. ‹Si ante horam interrogasses, divitem me dixissem. Nunc autem neminem in terris me pauperiorem esse existimo. Ante horam amico, pecunia, spe, viribus iuventutis dives eram; nunc Nothus Burgundiae amicum mihi eripuit, alius nobilis marsupium; neque Romam pergere neque ad eam quam in Hollandia reliqui redire possum.

«‹Omnium igitur pauperum pauperrimus sum.› ‹Heu!› inquit ancilla; ‹at si dives fuisses, quantum ad me attinet, in nive rursus iacere potuisses, unde mox, opinor, tam nudus quam natus es ex hac vita discessisses. Sed quoniam pauper es, is es quem quaerimus. Sequere igitur.› Secutus sum, partim quod ipsa iusserat, partim quod iam nihil curabam quo ducerer.

«Ad aedes magnificas prope positas me duxit atque in amplam cenationem atris velis ornatam introduxit. Mensa multis dapibus onusta erat, sed una tantum patina et una sella positae. ‹Accumbe,› susurravit illa. ‹Egone solus?› inquam. ‹Solusne? Quis nostrum, quaeso, ex eadem patina tecum edere velit? Num mortuorum spoliatores sumus?› Tum quaesivit ubi natus essem. ‹Tergoviae,› respondi.

«‹Num apud vos,› inquit, ‹cum vir nobilis moritur, non cotidie eius cena, donec sepeliatur, apponitur et pauper ad eam edendam accersitur?› Negavi. Tum quasi nostram regionem erubesceret dixit hic meliores Christianos esse. Consedere igitur coactus sum, sed vix cibum appetebam. Puella benigna ad latus meum sedit vinumque infudit; quod cum gustassem, memoria Dionysii, qui mecum non aderat, cor mihi transfixit. Bonum enim vinum ille mirifice amat, feminas autem sive bonas sive malas sive neutras.

«Vinum generosum et validum animum aegrum quasi circumfudit; primumque intellexisse mihi visus sum cur homines calamitatibus oppressi ad pocula confugiant. Ancilla ex singulis patinis gustare me iussit, quia unam praeterire mali ominis esset; nihil hic apponi nisi cenam domini sui solitam aiebat. ‹Bono igitur stomacho praeditus erat,› inquam. ‹Ita, puer, bono stomacho bonoque animo, ut omnes nunc mortuo praedicamus; viventi autem nemo

umquam ita dixit, quod ego audiverim.› Itaque more aviculae paulum de singulis libavi.

«Cum autem gemitus meos audiret ac videret vix cibum posse deglutire, misericordia mota animum meum erigere studuit, cenaturum me ibi et pernoctaturum affirmans. Tum ad vilicum abiit, qui mihi lectum optimum praebuit. Illi omnia exposui et quaesivi num lege marsupium recuperare possem. ‹Lege!› inquit; ‹pauperibus in Burgundia nulla lex est. Quippe qui te spoliavit cognatus est dominae huius praedii; virum petulantem bene novi.

«‹Lis apud ipsam dominam iudicanda erit; illa autem adulescentula est, faciliusque te propter infamiam consobrino suo, viro nobili atque etiam formoso, illatam suspendet quam rem tuam tibi restitui iubebit.

«‹Intra fines oppidi pauper nonnumquam iustitiam aspicere potest; apud magnos vero dominos dominasque ruri habitantes numquam.› Itaque ego: ‹Malo spoliatus quiescere quam ius petere et patibulum invenire.› Postero die omnes mihi benignissimi fuerunt; ancilla etiam ex stipendiolo suo nummos in iter ad Rhenum faciendum obtulit.»

«Ergo domum redit! Domum redit!» exclamavit Dionysius lectricem interrumpens. Illa capite leniter quassato eum tacite reprehendit.

«Veniam peto a tota societate,» dixit Dionysius rigide.

«Grave mihi erat istud beneficium recusare; sed cum ipsa ministra esset, indignabar eius pecuniam accipere. ‹Minime, minime,› dixi. Illa me perperam agere monuit: superbiam non suo loco poni, pauperes inter se opem ferre debere, alioquin quis terrarum id facturus sit? Dixi, si quid vicissim praestare possem, libenter accepturum; donum autem gratuitum recusare, cum iam tot beneficiis obligatus essem. Num litteras pro ea scriberem? ‹Non opus est, nam amatus meus nunc hic adest,› ait. Num igitur imaginem eius pingerem, ut pecuniam mererer? ‹Quid? Pingere potes?› rogavit.

«Tentaturum me respondi, vestemque eius picturae maxime convenire. Tum illa ardenter exoptavit ut effigiem suam delinearem quam amato donaret. Eam igitur bono in lumine stare iussi, atque duas brevi imagines adumbravi, quarum alteram, horis vacantibus coloribus pictam, ad te mitto. Alteram praepropere et parum religiose pinxi; quod mihi caelum ignoscat, nam tempus breve erat.

«Illi pauperculi nihil melius noverant, itaque magnopere laetabantur ac sibi placebant. Uterque me more gentis osculatus est—vilicus enim illius puellae sponsus erat—atque felicem viam precati sunt. Tum ad Rhenum iter institui.»

Hic Margarita lectionem intermisit et Dionysio picturam coloratam tradidit ut circumferret. Feminae studiose contemplabantur propter habitum, qui a veste

ancillarum Hollandicarum quibusdam rebus differebat: capilli in sacculo lineo arcte inclusi erant; semivitta lutea ab aure ad aurem trans caput trahebatur, angulo recto in mediam frontem descendente, aliis duobus angulis in pectus adductis.

Tunicam rubram manicas longas habentem gerebat, ante valde succinctam, unde interula viridis et ingens marsupium rubro corio factum, super eam pendens, apparebant. Tibialia rubra, calcei e corio luteo, suo saeculo quasi praecurrentes, quippe postico humili et digitis quadratis, corrigia super pedis dorsum fibula constricta muniebantur; genus fibulae tunc non ignotum, fortasse rudimentum illius gemmatae fibulae quam posteri habituri erant.

Margarita lectionem continuavit:

«Sed, o quam desiderabam Dionysium meum singulis itineris passibus! Saepe in via considebam et ingemiscebam. Accidit autem ut post meridiem ad bivium sederem, caput grave manu sustinens, graviore etiam pectore de te cogitarem, dulcissima mea, de amico amisso, deque parvis illis aedibus Tergoviensibus ubi olim omnes me amaverant, sed nunc amor in odium conversus est.»

Catharina: «Heu, quod ita sentiat!»

Elias: «Tace, uxor!»

«Vehementer ac saepissime suspirabam. Dum ita sedeo, alius e via altera cantitans velut avis accessit. ‹Cane sane, cane,› dixi acerbe; ‹tu neque amatum neque amicum neque paternum focum neque matris risum neque ultimum nummum perdidisti.› Cum autem ille sine fine caneret, iratus surrexi ut a laetitia eius mihi intolerabili discederem.

«Sed priusquam fugerem, viam respexi ut viderem unde cuiquam in hoc aerumnoso mundo tanta animi laetitia esset; ecce cantor gibber deformis, altero oculo cruento fascia tecto, ambobus cruribus ad genua velut amputatis.»

«He! he! he! he!» cachinnavit Sybrandus.

Oculi Margaritae iracundia micuerunt; iam epistulam complicare coeperat.

«Noli eum curare, puella,» inquit Elias. «Tu vero, canis inurbane, si id iterum feceris, extra ostium te eiciam.»

«Quid hic risu dignum erat, Sybrande?» Catharina leniore voce obiurgavit. «Nonne Catharinula nostra ipsa corporis vitio laborat, et tamen nobis omnibus laetior est, inter dolores interdum velut merula cantans? Sed ego quoque garrulitate peccavi; quaeso, puella, lege porro et nostras nugas re graviore opprime.»

«Tum mecum ipse: ‹Fierine potest? Gerarde, Eliae fili, qui iuvenis atque sanus sis, an aequum est fortunam tuam deplorare, cum hic homo corpore paene deletus baculis nitens Dei bonitatem cantando laudet?›»

Catharina: «Ecce auditis!»

Elias: «Tace, mulier, tace!»

«Ille autem cum me conspexisset, canere desiit et claudiendo propius accessit, miserabili voce, velut ventus per rimas ostii sibilans, cantillans: ‹Pro amore caeli, domine bone, eleemosynam, eleemosynam!›

«‹Heu, infelix,› inquam, ‹misericordia mihi in pectore est, non in marsupio; tam pauper sum quam tu.› Ille minime credidit; ut autem me commoveret, manicam solvit et grave vulnus in brachio ostendit. ‹Quamvis claudus sim,› inquit, ‹oculum quoque amissurus videor: vide.› Ea re conspecta pro illo gemui, meque excusaturus exposui quomodo ultimo aere spoliatus essem. Tum subito supplicantem vocem deposuit et virili plenoque sono ait: ‹Ergo paulisper requiescam.

«‹Age, adulescens, hanc corrigiam trahe; ne time!› Traxi, atque ecce duo crura valida e dorso eius deciderunt; dimidia pars gibbi evanuit, nec oculi vulnus quidquam altius fascia erat.»

«O!» uno ore audientes Margaritae exclamarunt.

«Videns me stupere in os meum risit, neque me dignum esse quem deciperet dixit, simulque tutelam suam obtulit. ‹Vultus tuus futura praenuntiat,› ait. ‹Quidnam?› inquam. ‹Profecto eum cuius est in ista terra latronum fame periturum esse.› Iter etiam iuvenes sapientiam docet. Olim impostorem illum velut pestem fugissem; nunc patienter auscultabam, ut ex consiliis eius nonnullas saltem prudentiae micas colligerem.

«Recte feci; nam natura et vita periculis plena nebulonem rerum humanarum usu atque calliditate ita instruxerant, ut ego iuxta illum puer viderer. Cum me penitus exploravisset, ait: ‹Bene fecisti quod e Gallia in Germaniam profectus es; de reditu in Hollandiam ne cogites. Perge ad Augustam Vindelicorum atque Norimbergam, opificum paradisum; inde Venetias, si libet. Sed ubi magnas Germaniae urbes gustaveris, nec in Italia nec alio usquam loco diu manere voles.

«‹Una enim tantum regio honesta in Europa est, Germania; ideo, cum tu honestus sis ego autem vagus, Germania nostri utriusque causa creata esse videtur.› Rogavi ut hoc probaret: quomodo eadem terra probis et improbis conveniret? ‹O tiro,› respondit, ‹quia in regione honesta pauciores sunt improbi qui probum mordeant, plures probi quos improbus mordeat. Tu honestus feliciter in furem benignum incidisti. Socius meus esto,› inquit.

«‹Norimbergam peto; eo plenos marsupios perferemus. Docebo te artem ligno claudicandi, artem crura sibi amputata esse simulandi, mendicandi, cantandi, nugas fundendi, tumores excitandi atque vulnera ulceraque ita pingendi ut ipsum diabolum fallas.› Ego horrore perculsus dixi malle mori quam me meosque tanta infamia polluere.»

Elias: «Bene, fili! Optime!»

«‹Quae autem contumelia,› inquit ille, ‹si tu mendicus fieres? Mendicitas vetus est ars honoratissima. Quid monachi sancti, episcopi, reges agunt, cum divinam gratiam sibi conciliare volunt? Pedes mendicorum lavant, quos sancti prae ceteris diligunt. Non stulti fuerunt sancti.› Tum pedem mihi porrexit: ‹Aspice: hunc ipse Ludovicus Galliae rex, maximus viventium, superiore Cena Domini lavit.

«‹Postridie autem, die Veneris, a praefecto vici cuiusdam in nervo ligneo conclusus sum.› Ego respondi pedem meum viam honestatis inter tantum honorem tantamque turpitudinem tutam secuturum, Deo volente. Ille autem, cum animum mendicandi non haberem, perversitati meae concessurum esse: me sub se operaturum, ipsum caput futurum, me manus. Tum supra aggerem pulveris iuxta viam tamquam iudex consedit et diligenter percontatus est quid facere scirem. Incipiebam me robustum esse atque ad laborem promptum dicere.

«‹Papae!› inquit, ‹idem bos potest. Dic quid tu possis quod dominus Bos nequeat.› Scribere poteram; in scribendo praemium adeptus eram. ‹Num aeque celeriter ac typographi scribis?› derisit. ‹Quid praeterea?› Pingere poteram. ‹Id melius est.› Capillos paene evellere mihi libebat, quod ad scribendum Romam proficiscerer et ille picturam laudaret. Psalterio paululum canere poteram. ‹Bene. Fabulasne narrare potes?› Complures sane. ‹Ergo,› inquit, ‹ab hoc momento te conduco.› ‹Ad quid faciendum?› inquam. ‹Nihil pravum, domine Candide,› ait.

«‹Per totam viam cibum tibi praebebo, operam inveniam, dimidiam partem lucri, nihil amplius, accipiam.› ‹Convenit,› dixi dextramque porrexi. ‹Nunc, serve, prandebimus. Ne tamen post sellam meam consistas: primum quia sellam non habeo, deinde quia familiaritas mihi quam pompa iucundior est.› Ex pera cibos eduxit, carnes, altilia, placentas, duodecim fere condimenta chartis lineis involuta, vinum regia mensa dignum. Nusquam lautiores epulas quam e pera huius mendici, iam domini mei, habui.

«Cum satis edissemus, iter repetere volebam; sed ille: ‹Servi dominos, praesertim post cibum, nimis urgere non debent; corpus enim tunc requiem, mens meditationem poscit.› Resupinus iacuit caelumque placide spectavit; mox mirari coepit num mendici etiam illic essent. Unum tantum me nosse dixi, nomine

Lazarum. ‹Num is melius quam ego cruribus carere simulabat?› inquit quasi invidia tactus.

«Negavi; Lazarum enim, quamvis mendicum, probum fuisse, qui cotidie micis de divitis mensa cadentibus vesceretur cuiusque ulcera canes lingebant. ‹Serve,› inquit, ‹grave vitium in te deprehendo. Imprudenter mentiris. Cum finis mendaciorum sit fallere, hoc nihil aliud est quam caudam diaboli incassum contrectare. Faxit caelum ut pingere melius quam fingere fabulas possis, alioquin prandio me fraudasti.

«‹Mendicus enim micis non vescitur, sed rebus optimis; neque canes ulcera mendici lingunt, cum herba acri vel arsenico vel acidis rodentibus fingantur, quae et canes et sues refugiunt. Mea secundum propriam rationem conficio; sed ne mea quidem canis bis lambere velit. Pessimam condicionem feci: fraudulenta bestia es, ut opinor, atque stultissimus.› Nihil respondi huic mendaciorum acervo, qui veritatem caelitus traditam falsitatis accusabat quod cum suis fabulis non conveniret.

«Surrexit et iter fecimus. Mox ad locum venimus ubi duo diversoria parva haud amplius uno stadio inter se distabant. ‹Subsiste,› inquit dominus. ‹Insignia eorum admodum decolorata sunt; tanto melius. Intra tu; dominum devita; uxorem adhibe; diversorium eius ad caelum usque lauda, praeter insignia tantum, et offer ut ea minimo pretio reficias.› Intravi igitur mulierique me pictorem esse dixi, parvo pretio insignia renovaturum; illa tamen aspernans me dimisit. Ad dominum redii; ille ingemuit.

«‹Manus habes, linguam non habes,› ait. ‹Pessime contraxi. Veni, audi quemadmodum blandiri atque assentari soleam.› Inter illa duo diversoria saepes alta erat. Post hanc paulisper se abdidit, indeque honesti negotiatoris habitu prodiit. Alterum deinde diversorium adivimus, ubi illum tam immoderate laudantem audivi ut ipsius hospitae pudor oreretur. ‹Unum tamen,› ait, ‹perexiguum vitium hic est: insignia vestra sordida ac decolorata sunt.

«‹Si modo annueris, pro uno franco argenteo hic discipulus meus, omnium quot umquam habui peritissimus, ea rursus splendida reddet.› Dum illa dubitaret, nebulo affirmavit se idem prope in parvo diversorio fecisse, cuius frons nunc tamquam caelum astris micaret.

«‹Audisne, vir mi?› clamavit mulier. ‹«Tres Ranae» insignia sua restituerunt: num «Quattuor Erinacei» ab illis superari debent?› Itaque pinxi; dominus meus velut nobilis assistens praecepta dabat atque occulte oculis significabat ne curarem. Francum argenteum merui.

«Tum me ad «Tres Ranas» reduxit, in itinere barbam mihi imposuit habituque mutato instruxit; illud diversorium ipse laudibus extulit, narrans quomodo «Quattuor Erinaceos» ornavisset. Tres simplices ranae in rete incidere; et alterum francum argenteum merui. Deinde iter repetivimus; dominus baculos suos repperit, me praemisit, dein apud «Quattuor Erinaceos» cicatrices mutuatas, ut dicebat, omniaque corporis vitia ostendit, unde et cibum et pecuniam tulit.

«‹Age, commune lucrum communicemus,› inquit; itaque unum francum ei dedi. ‹Optime contraxi,› ait. ‹Pingendi peritissimus es, sed nimium moraris.› Respondi honestam artem celeriter atque probe simul exerceri non posse. ‹Ergo celeriter fac,› inquit. Tum mihi nomen «Bon Bec» imposuit, se autem «Cul de Jatte» appellari permisit, quia hoc mendicandi genus cum primum congressi essemus exercuerat.

«In proximo oppido dominus meus Cul de Jatte mihi psalterium emit, deinde iuxta viam magnifice consedit, velut ille qui olim Apollinis et Marsyae certamen vana gloria initum iudicaverat. Modum igitur cecini. ‹Non pessime, consonans Bon Bec,› superbe inquit. ‹Nunc vocem adhibe.› Tum suavem cantum a bonis monachis mihi traditum cantavi; cantus autem me, infelicem Bon Bec, qui olim Gerardus fueram, iuventutis et patriae admonuit oculosque meos lacrimis implevit.

«Sed cum suspexi, facies domini mei vultui pueri severe vapulantis similis erat aut hominis medicamentum amarissimum sorbentis. ‹Per caelum,› inquit, ‹desine istam cantilenam ventris dolori similem fundere! Numquam hoc cantu obolum e rusticorum marsupiis elicueris; sed lac nutricum acescere facies et vaccas in flumen praecipites agi, ne te audiant.

«‹Quid, nebulo mendax, num novum psalterium emi ut extrema vitae mihi in memoriam revocares? Audi quos cantus homines laetificent et citharoedi marsupium impleant!› Tum cantilenam tam impiam tamque obscenam modulatus est, ut ab eo aliquantulum recesserim, ne fulmen simul novum psalterium corrumpere posset. Fulmen tamen nullo modo venit, quippe hiems erat. Tum dixi: ‹Magister, clemens est Dominus; si mihi fulmina moderanda essent, haec ultima tua flagitia fuissent, impudicissime.›

«‹Quid tandem, Bon Bec?› inquit. ‹Quam malam condicionem feci! O cor perversum, quod doctrinam contemnit!› Respondi ut spiritum ad iusculum refrigerandum servaret: me numquam turpibus carminibus familiam meam dedecoraturum. ‹Ergo,› inquit subtristis, ‹apud primum ignem quem iuxta viam accenderimus illud canendi instrumentum iniice; sic saltem ollam coquere adiuvabit. Nam tuis cantibus

«‹O bone populе, tabescamus,

«‹Tristes vultus induamus,

«‹Sancta per nares lamentemur,

«‹numquam, numquam, numquam, lucrum facies. Aeque bene per Lotharingiam ire posses clamans: «Mulleygrubs, Mulleygrubs! Quis meas miserias emet?»› Sic non iam amici ibamus. Tum mihi consilium venit eum rogandi ut unum ex nequissimis suis modis iterum submurmuraret. Statim exhilaratus est ac velut luscinia cantum impudicum fundere coepit. Aures digitis obturavi. ‹Non verba,› inquam, ‹sed sonum ipsum nudum da.› O Margarita, vide malignam diaboli calliditatem: foedissimis enim verbis dulcissimas saepe melodias adiungit.»

Catharina: «Tam verum est quam ipsa Scriptura sacra.»

Sybrandus: «Unde id nosti, mater?»

Cornelius: «He! he! he!»

Elias: «Tacete, inquieti, sinite me puerum audire. Sapientior vobis est, sapientior annis suis.»

«‹Quae ista stultitia?› inquit dominus; tamen cessit, et mox tres ex eius melodiis memoriae mandavi, sed quid animo agerem non patefeci. ‹Nec stultis nec pueris opus imperfectum ostendendum,› ut proverbium est. Interea nox aderat et oppidulum proximum, ubi uterque in diversorio suo mansit: neque enim dominus pannos et vulnera ficta ante lucem deponere volebat neque ego cum mendico laceris vestibus induto hospitium intrare. Prima luce in via conventuri eramus.

«Ita deinceps separatim pernoctabamus, mane extra oppida congredientes, vespere discedentes. Media autem nocte evigilans multum mecum cogitavi; bona consilia repente mentem illuminaverunt. Recordatus sum Margaritam meam contra marsupii praefecti urbani acceptionem stetisse. ‹Furtum est,› aiebas, ‹quamvis nomine alio tegas.› Ego tamen prudentior quam maiores esse volueram; quod igitur fere furtim ab urbis praefecto acceperam, alii mihi rapuerant: unde venerat, eo abierat.

«Ita dixi: ‹Caelum non crudele sed iustum est.› Votum feci me praefecto nostro omnes nummos, quantum possem, redditurum. Mane igitur tristi sed speranti animo profectus sum; amisso marsupio levior mihi videbar. Dominus meus ad portam baculis suis instructus aderat. Dixi me eum alio habitu maluisse videre. ‹Mendici eligere non possunt,› respondit. Mox tamen ut vincula sua solverem rogavit: male se habebat, caput vertigine laborabat. Eum admonui naturam tam violenter deformari non posse sine corporis damno.

«Nihil respondit, sed pavido vultu manum ad caput admovit. Paulo post ingemuit et velut pila humi volutatus est, atrociter contorquens membra. Ego territus nesciebam quid facerem; cum eum sublevare conarer, dolor augeri videbatur, dentes horrende stridebant, spuma ex ore volabat, corpus arcu incurvabatur et crebro in sublime subsiliebat. Adversus daemonem exorcismum dixi; sed magis exagitari visus est.

«Aqua in proxima fossa erat, non admodum pura. Cum miser inter vitam et mortem conflictari videretur, pileum aqua implevi ut eum perfunderem. Tum ille mihi in faciem risit: ‹Age, Bon Bec, facie tua pallida testante, artem meam non sum oblitus.› Ego pileum stillantem tenens obstupui. ‹Num omnia simulaveras?› ‹Quid aliud?› inquit. ‹Vera enim comitialis oppressio res vilis est, mea autem tam longe illam superat quam ictus gladii ictum plumae.

«‹Ars naturam superat.› ‹At ecce nunc quoque sanguis e naribus tibi fluit!› inquam. ‹Sane, stipula nares punxi.› ‹Spuma tamen in ore erat.› ‹Paululum saponis multam spumam creat.› Fragmentum fabae simile ex ore protulit. ‹Gratias age sideribus, Bon Bec, quod tanto magistro uteris. Singulis diebus singulae lectiones. Cras artem ligni et reliquos ramos discemus.

«‹Hodie me principem eorum qui daemonibus vexantur, immo omnium bonorum sociorum, confitere.› Tum superbia inflatus pristinae irae oblitus de mendicis libere disseruit, triginta fere genera callidorum potentiumque mendicorum in Gallia, Germania, Britannia nominibus moribusque describens; has enim tres regiones provincias suas appellabat pauper ille superbus, cuius solium, ut opinor, nervus ligneus erat.

«Extra proximum vicum aliquis ad prandium profectus erat relicto plaustello unius rotae. ‹Me in nodum complicabo,› ait, ‹tu autem per vicum me impelle; inter meam claudicationem et pietatem tuam erga patrem senem miseri rustici largiter pecunias dabunt.› Ego recusavi: operam sub eo facere volebam, sed mendicare numquam.

«‹Num hominem mendicum in plaustello vehere opus non est?› inquit. ‹Adde etiam lapidem illum ingentem: exiguo pulvere spargam, affirmaboque frustum esse sepulcri sancti; tum dices te nos ambos Hierosolymis adduxisse.› Respondi duo mendacia, unum lapideum alterum carneum, vehere laboriosum fortasse opus esse, minime tamen honestum; id enim ipsam diaboli caudam contrectare.

«‹Atque, magister,› addidi, ‹cum rursus me ad fraudem sollicitaveris, patrem meum miserum ne commemores. Tua vox veri patris mei vultum in memoriam revocavit, hominis in tota Hollandia veracissimi. Nunc, pro dolor, male inter nos convenit; eum tamen, etsi offenderim, dedecorare numquam patiar.› O Margarita,

haec eius verba ‹pauper senex pater tuus› velut culter cor meum vulneraverunt. ‹Bene,› ille tristis inquit, ‹male contraxi.› Mox substitit atque arborem iuxta viam contemplatus est.

«‹Vade et lege quid in illa arbore scriptum sit.› Accessi; nihil ibi erat praeter quadratum oblongum solo margine delineatum. Id rettuli. ‹Ecce quanti doctrina monachorum valeat,› dixit. Paulo longius ire coepimus; tum ad murum quendam me misit ut legerem. Nihil ibi praeter circulum acuto ferro incisum, intus duas maculas habentem, vidi. Haec ei renuntiavi. Tum: ‹Bon Bec, illud quadratum admonitio erat.

«‹Truandus quidam probus, qui per hunc vicum in occidentem ierat, signum reliquit, quod «periculosum» significat. Circulus autem duobus punctis notatus ab alio confratre nostro incisus est; significat scriptorem, sive Rollinus Trapu sive Triboulet sive Catin Cul de Bois aliusve, ob mendicandum hic captum duobus mensibus in carcere iacuisse.› Tum exclamavit: ‹Vos libros parvulos habetis, quos in pera geritis!

«‹Ego vero tres libros habeo: Galliam, Britanniam, Germaniam. Omnes ubique eadem lingua conscripti sunt, quam fratres nostri cuiusvis regionis intellegunt. Hoc demum doctrinam appello. Cum igitur hic ulcera flagellis, infirmitates carcere puniant, ad vestiarium meum redeo.› Post saepem se abdidit, mox venerandi habitus reversus est. Per vicum transivimus, et ego in nervo ligneo consedi, ac velut tonsoris discipulus novaculam in saxo exercet, ita psalterium meum in vicanis exercere coepi, maiores urbes adhuc veritus.

«Instrumentum temperavi, nervos duobus plectris ligneis expedite percussi, deinde more citharoedorum illius regionis clara voce cecini:

«‹QUI VEUT OUÏR, QUI VEUT SAVOIR,›

«nescio quas ineptias; mox vicani utriusque sexus me circumsteterunt. Cantare igitur destiti et, psalterio comitante, fabulam brevem sed festivissimam ex ‹Vitis Sanctorum› enarravi, quo libro ad fabulas iucundas referendas uti soleo. Ea finita extemplo unum e turpibus Cul de Jatte modis sibilo simul et psalterio reddidi. Scis enim, carissima, Deum mihi insigne sibilandi donum tam amplitudine sonorum quam modulatione tribuisse.

«Dum autem hilarem melodiam plena et clara voce sibilo cano, nervos interdum tarde movens ubi cantus festinabat, interdum festinanter ubi ille tarde procedebat, nunc unum sonum sustinens et velut alauda in aere tremule varians, auditores me paene devorare cupiebant. Sed circumspiciens dominum meum pristino studio obsequentem vidi, pileo humi posito in quem aera minuta pluebant.

«Crudelitatem esse putavi ex pauperum marsupiis victum sibilo elicere, itaque statim finivi et discessi. Nec tamen tam celeriter effugere potui quin viri feminaeque, allio graviter olentes, osculis me pene obruerent. ‹Ecce, magister,› inquam, ‹hoc voco diabolum medium scindere et partem candidam retinere.› ‹Bon Bec,› respondit, ‹egregie contraxi.› Tum me stare iussit dum ipse Terram Sanctam adiret.

«Ego manebam; ille vallum coemeterii transiliit, ubi fossor sepulcrum parabat. Cum eo aliquid mercatus, rediit os articuli manu tenens. Cur coemeterium Terram Sanctam appellasset, tum nondum intellexi, sed post prandium cognovi. Ego insignia parvi diversorii pingebam; ille iuxta me placidissime consedens ossa secabat, lima terens et expoliens. Rogavi an non dulcis esset labor honestus. ‹Velut aqua pluvia,› inquit irridens.

«‹Quid faceret?› ‹Duo ossa ad musicam tecum agendam,› respondit, ‹e reliquiis vero pollicem Sancti Antonii et minimum Sancti Martini digitum, religiosis emptoribus vendendos.› O nebulonem! Nunc, Margarita carissima, qua ratione Rhenum petentes viveremus intellegis. Duabus artibus, quas omnium minime ad victum utiles putaveram, ubique receptus eram; iam nimis pauper ut praedones timerem, sed satis peritus ut dominum et servum in itinere alerem.

«Saepe vesperi hospitis aut uxoris imaginem pinxi, atque ita e diversorio locupletior discessi; quod paucorum hospitum sortem esse scis. Sed dominus hanc stabilem vitae rationem despiciebat. ‹Vices fortunae amo,› inquit; nec sane ei deerant. Aliquo die plus quam ego tribus diebus conquisiverat; alio, ut narrabat, pro nummulis, quos ‹saltees› appellabat, calces toto die pluisse dicebat.

«Etiam tum me quasi mechanicum animo tenui parvi faciebat, artesque meas contemnens suam, id est simulandi artem, mirifice extollebat.

«Aliquando tamen animo non satis tranquillo erat. Cum per Aquisgranum transiremus, mendicum vidimus una manu extremo plaustri religatum ambulantem, cui carnifex dorsum nudum cruentumque flagello caedebat. Ille, homo durus, inter plagas nihil mutabat; ego autem ad singulos ictus horrescebam, dominusque meus caput demiserat.

«‹Citius aut serius, Bon Bec,› inquit, ‹citius aut serius.› Vultum eius territum conspiciens quid significaret intellexi. Ad oppidum quoddam, cuius nomen excidit, iuxta pulchrum flumen situm cum pervenissemus, ad pontem substitit et contremuit. ‹Quid accidit?› rogabam. ‹O caece,› inquit, ‹ibi supplicium de reis sumitur.› Adeo pontem transire noluit ut naviculam conduxerimus. Sed, ut aiunt, e patella in ignem incidimus.

«Vix nautae nobis exposuerant virum et mulierem ob fenestras vitreas ex aedibus sublatas damnatos esse, virum prima luce suspensum, feminam aqua necandam, cum ecce e ponte praecipitata est ac non procul a nobis in flumen cecidit. O Margarita, quam mortifer ille aquae fragor! Adhuc in auribus versatur.

«Sed gravior res secuta est: mulier, quamquam vincta, rursus emersit et ‹Auxilium! Auxilium!› clamavit. Ego, omnium oblitus, femineae voci supplicanti succurrere paratus iam in aquam prosiluissem, nisi nautae atque Cul de Jatte me retinuissent. Interea carnificis minister in altera scapha exspectans pertica uncata longis eius capillis innexa in profundum eam detrudit, sicque vitam eius finivit.

«Heu, si sancti nostris auxilii precibus sic responderent! Miser Cul de Jatte ingemuit; ego autem lacrimans pectus percussi atque clamavi: ‹Quo tandem ex genere materiae Deus corda hominum fabricatus est?›»

Lectrix hic cessavit; lacrimae per genas eius decurrebant. Gerardus in Lotharingia plorans Margaritam Rotterodami flere faciebat; tanta locorum intervalla animo eius non plus quam cubiculi latitudo valebant.

Elias, multis epistulae locis et ipsa lectricis feminea venustate commotus, satis benigne ait: «Quiesce paulum, puella. Aliquis vestrum scabellum ei afferat, cui pedem imponat. Iam enim partui propinqua est.»

«Etiam plura ei facerem, si auderem,» inquit Catharina. «Huc, Corneli!» Scabellum ligneum porrexit; ille autem honestus iuvenis, qui Margaritam nunc multo vehementius oderat, id accipere et pedibus eius diligenter apponere coactus est.

«Benignissima es, domina,» illa balbutivit. «Legam porro; hoc unum pro vestra humanitate reddere possum.»

«Dominum meum ita pallidum et graviter commotum intuens existimavi illud horrendum supplicium opportune accidisse ut eum moneret. Itaque omni studio a viis malis revocare tentavi, de peccatoribus et funesto eorum exitu disserens. ‹Serum est,› ait dentibus frendens, ‹serum est!› Cui respondi verba ‹serum est› gratissimam diabolo vocem esse, qua aures paenitentium impleat. Dixi ergo:

«‹Dominus est mitissimus,

«‹Nullus desperet peccator.›

«‹Serum est,› ille rursus ait, dentes frendens et vultum contorquens, quasi viperae viscera morderent. Sed, Margarita dulcissima, animus eius aquae cursum imitari solebat. Antequam oppido excessimus iam cantillare coeperat; extra portam alter reus ex tenui arboris ramo, vix tribus pedibus supra terram, pendebat. Quae res nebulonis cantum repressit. At vix alterum stadium

processeramus, cum se rosarium amisisse simulans retro cucurrit, haud bono consilio, ut mox audies.

«Ego lentissime progrediebar, saepe subsistens; mox ille uno crure fascia circumdato saliens, ad me claudicavit. Rogavi quo artificio tale vitium tam perfecte effingeret. ‹Secretum artis suae esse,› inquit; ‹si scire vellem, confraternitati me adscribendum.› Paulo post angiportum angustum praeterivimus, ad cuius aditum lapis nota parvae furcae simili signatus erat, quae mendicis illuc ire suadebat.

«‹Ad illum fundum rusticum pertinet,› inquit; ‹tu prope mane.› Ipse aedes adiit, inde cibum, vinum, nummos reportavit. ‹Hic puer rem confecit,› inquit cruri uni palmam admovens. Tum fascia soluta ostendit cavum tam magnum in sura ut pugnum ibi inserere posses. Si artium eius ignarus fuissem, hoc crus ultimam meam pecuniam eliquasset. Mox ad aliud praedium viae proximum festinavit.

«Ego dubitans mecum deliberabam an fugere atque eum relinquere deberem, ne invitus dedecore eius polluerer. Sed dum dubito, ingens clamor exortus est: rusticus cum servis dominum meum fustibus verberaverat, illeque claudicans ululansque ad me currebat, quia ictus haud parci fuerant. Gravius autem periculum a tergo erat. Quidam canem magnitudine pulli asinini solvit, qui rugiens illum persecutus est et statim prostravit.

«Ego miserum nebulonem iam moriturum existimans, eumque ad mortem minime paratum, gladium strinxi atque clamans accurri. Sed priusquam appropinquarem, canis ingens crus eius aegrum avulsit et cum eo fremens in cubile aufugit. Cul de Jatte vinculo soluto velut alauda currens aufugit, crinibus erectis, utroque baculo tam ante quam retro contra canes imaginarios percutiens, ut mola ventorum insanire videretur. Viae se mandavit; ego placide secutus eum prandentem repperi. ‹Maledicti quiens!› ait.

«Per totum prandium praeter ‹Maledicti quiens!› nihil dixit.

«Ego respondi me scire debere qui essent illi ‹quiens› priusquam maledictioni accederem.

«‹Quiens? Canes sunt! Nec hoc quidem scis? Pessime contraxi. Cras,› inquit, ‹Germaniam ingrediemur: illic homines musicam amant et mendicos non vexant, nisi etiam furentur; tum statim nos in aquam demergunt, maledicti sint!› Argentoratum pervenimus. Ego Rhenum intuens animo vehementer desiderabam: quam velociter currebat, quasi Sevenbergam amplexu placido suscepturus! Si lignum tantum et remum haberem, nihil laborans ad te delabi possem, simul dormiens simul progrediens. Magna tentatio erat; sed verebar ne parentes infeste me reciperent aut vicini riderent. Sperabam me ad te aliquando

non victum et ignominia oppressum, sed victorem rediturum, teque mecum habiturum. Ita crebro suspirans, Rhenum dulcissimum saepe respiciens, moestus Augustam Vindelicorum iter converti.»

«Heu, domina, heu! Bone Elia, ignosce mihi! Sed hanc partem una lectione perferre nequeo; animus deficit. Heu, cur ille cordi suo non paruit? Nonne satis periculorum satisque dolorum pertulerat? Heu me miseram, heu!»

Epistula e manibus eius decidit; ipsa velut lilium vulneratum inclinata est.

Tum per solum crepitus auditus est: Catharinula scilicet, innixa baculis, rubente vultu oculisque misericordia plenis, ad illam consolandam festinabat. «Aquam, mater!» clamavit. «Timeo ne animo linquatur.»

«Minime, minime, de me nolite timere,» Margarita invalida voce ait. «Non tantam vobis molestiam afferam. Tua benevolentia, dulcis Catharinula, animum mihi addit; si enim tu curas quomodo me habeam, neque caelum prorsus mihi adversum esse potest.»

Catharina: «Audisne, vir mi?»

Elias: «Audio, uxor, atque animadverto.»

Catharinula in sedem suam rediit; Margarita autem porro legit: «Germani insignia gentilicia magis quam Galli diligunt; itaque cotidie opus inveniebam.

«Dum ego pingo, dominus meus saepe discedebat, honestas vestes exuebat et pannos suos ulceraque alia ficta sumebat, homines decipiens; id ipsum ‹anserem vellere› appellabat. Reversus dimidium lucrum meum exigebat, oculisque inquietis atque acutis me interrogabat num ita improbus essem ut lucrum non in duas partes sed in tres dividerem atque magistrum miserum fraudarem. Tandem minatus sum me praeter debitam partem colaphum quoque daturum, si amplius suspicaretur. Exinde suam portionem accepit quasi bonae fidei meae confisus, quamquam oculi inquieti aliud indicabant.

«In Germania iam primo itinere rixati sumus. Videram eum cranium a carceris custodis uxore emere idque vehementer expolire. Mecum: ‹Quomodo hoc mortis monimentum secum portare potest nec paenitentia tangi, cum eum exitum viae suae esse videat?› Mox deprehendi eum feminae cranium pro capite Sancti Barnabae vendentem, narratione ficta quae etiam Hebraeum deciperet. Itaque cranium e manibus eorum abripui in fossamque provolvi. ‹Quid, impie,› inquam, ‹caput furis mortui, fratris tui, pro capite sancti vendere audes?› Ille se subduxit.

«Stulta tamen femina ad fossam reptavit, cranium sustulit, linteoque suo reverenter detersit quasi Barnabae, cum Barabbae esset, atque domum tulit. Tum inquam: ‹Non vult anser velli, sed populus vult decipi.›»

Catharina: «O quam egregium Latinum!»

Elias: «Quid significat?»

Catharina: «Nescio equidem; sed Latine dictum est: nonne hoc sufficit? Ille inter nostros flos erat.»

«Tum ego illi: ‹Cape psalterium tuum; hic a te discedam, nam ambulans carcer, ambulans infernus es.› At dominus meus in genua procidit meque oravit ut misericordiae causa ne se dimitterem. ‹Quid enim de se fieret? Honestatem tantopere amabat!› ‹Tu honestatem amas?› inquam. ‹Ita,› ait, ‹non exercere, quod sancti avertant, sed contemplari: tam pulchra est visu. O bone Bon Bec, sine me fortasse fame periisses.

«‹Noli scalam qua ascenderis calcibus subvertere. Hocne iustum vocas? Compesce iram; miserere mei! Socium habere debeo. Sed quomodo post te tam simplicem ferre possim alium mihi similem? Is mihi pecuniae causa, quam in cingulo abscondi, iugulum fortasse praecidet. Non multa pecunia est, non multa. Tecum securus ambulo; cum fure per viam angustam praecedere non audeo. Heu, ignosce! Nunc, cum sciam ubi apis intra pileum tuum delitescat, aculeum vitabo. Solum anserem profanum vellicabo.› ‹Esto,› inquam.

«‹Praeterea exemplum vim habet; tu quoque, antequam Norimbergam perveniamus, vir probus eris; procul autem Norimberga abest.› Cum tam supplicem viderem, dixi: ‹Age, pannos exue atque decenter te indue; sic facilius obliviscar quis sis.› Fecit; tum ad prandium consedimus. Mox peregrinus venerandus accessit, pileo conchis peregrinorum e Terra Sancta ornato, rosario ingenti cuius globuli ova anatum referebant, soleis pro calceis, longoque baculo fessus incumbens. Concham unicuique nostrum obtulit.

«Dominus recusavit; ego autem, ut melius exemplum praeberem, unam accepi, duobus nummis, qui batzen vocantur, datis, benedictionemque impetravi. Vix abiit cum ululatus feros audivimus et triste spectaculum apparuit: vir feminae furentis catenis vinctae praeibat; illa pannis obsita lupino more ululabat, et cum ad nos accessissent vestes suas in fila discindere coepit. Vir eleemosynam petivit, rem miseram exponens.

«Uxor sua erat, gravissima mentis insania laborans; eam domi relinquere non poterat dum in agris laboraret, ne domum incenderet; neque eam sine sanctorum ope curare valebat. Itaque sex libras cerae Sancto Antonio ad salutem eius recipiendam voverat, pecuniamque misericordibus hominibus supplicando quaerebat. Interea femina me conspexit, unguibus longissimis in me involavit. Gelidus timore factus sum, adeo diabolicus erat vultus, oculi rotantes, ungues velut avium rapacium.

«Vir catena eam repente coercuit, flagelloque crudeliter caedere coepit; ego ‹Desine, desine,› clamavi, ‹nescit enim quid faciat!› atque unum nummum illi dedi. Illis discedentibus dixi: ‹Magister, nescio uter horum duorum miserabilior sit.› Ille autem in os mihi risit. ‹Ecce iudicium tuum, Bon Bec,› inquit. ‹Magistrum tuum bonum, paene honestum, vituperas, eleemosynam vero ‹vopper› das.› ‹Quid est vopper?› interrogavi. ‹Mulier est quae insaniam fingit.›

«‹Falsa illa furiosa una e nostris est; atque, proh dolor, quam imperite rem agebat! Erubui et ipsam et te. Duos quoque nummos dedisti pro concha quam Hierosolymitanam putabas, cum nihil longius quam Normanniam pervenisset.

«‹Ipse in illo litore conchas plurimas legi easque peregrinis veris falsisque vendidi, ut stultos tui similes deciperem.› ‹Quid?› inquam, ‹ille venerabilis senex?› ‹Unus e nostris!› exclamavit Cul de Jatte. ‹Unus e nostris! In Gallia eos «Coquillarts», hic «Calmierers» appellant. Me reprehendis quod interdum falsam reliquiam vendo, dum tu quaestum tuum in eos erogas qui nullam rem praeter tales fraudes vendunt. Hoc tibi confirmo, Bon Bec: nullam in orbe terrarum veram reliquiam superesse.

«‹Sancti mille fere annos ante mortui sunt, ossa eorum pulveri mixta; at mercatura reliquiarum res recentissima est: quadraginta milia vagorum in Europa ex ea vivunt, reliquias quadraginta aut quinquaginta corporum vendentes. O quam vetus mendacium! De ligno autem Crucis tanta copia est ut templum maius Coloniense inde aedificari possit.

«‹Cur igitur Cul de Jatte pauper, sicut alii, lucrum suum non faciat? Servus acerbus et tyrannicus es, qui magistrum partem praedae cum peregrinis, palmariis, fratribus habitu nigro, cinereo vel baculis insignitis capere prohibeas: hi omnes nostri fratres sunt, eandem artem colunt, sed ipsi magistri, nos discipuli tantum fraudis.› Lingua vero eius sesquicubitalis erat.

«‹Modum fac istis irreverentibus cavillationibus,› inquam, ‹et dic quaenam turba accedat.› ‹Bohemi,› exclamavit. ‹Ita, haec reliqua societas erit.› Tum tam varia hominum multitudo praeteriit, qualem tu numquam, Margarita carissima, vidisti.

«Ante alios procedebat vir vexillum in hasta ferro cuspidata gerens, gladio praelongo cinctus, tunica holoserica et thorace corio facto indutus, duas materias quas antea in uno hominis corpore sociatas numquam videram. In pileo amplo pennam nitidam gerebat et a dorso duas aves mortuas suspensas, quas si honeste obtinuerat, multum fallor. Sequebantur uxores et infantes duobus equis macris impositi, quorum latera, ab ollis et lebetibus percussa, quasi tympana membranacea sonabant.

«Tum armatus equitabat super equo plaustrum feminarum et puerorum plenum trahente; in plaustro vir validus atque piger inversus sedebat hastam tenens, pedibus otiosis in vase aquae benedictae ad latus posito elevatis; in eo vase feles recens enixa catulis incumbebat, oculis velut scintillis ardentibus.

«Eques ille supra umeros fasciculum rotundum gestabat, in quo gallus consederat studiose cantans, splendore pennarum suarum non minus quam ceteri superbiebat, fortasse iure maiore, quippe propriae erant. Asina altera uxorem cum infante modo nato vehebat; misera quaedam femina pedibus vix se trahebat, tam prope partum erat, sed duos puerulos manibus tenebat et, ipsa prope viribus destituta, eos quoque per viam adiuvabat.

«Pueruli vero ridiculum spectaculum praebebant. Alii baculis capita equorum habentibus inter femora impositis vehebantur, circum cursantes ac saltantes, donec adeo fatigati consisterent atque flerent; tum equites hi parvi in plaustrum sublati colaphis accipiebantur.

«Alius gravior, pileo virili penna ornato penitus occultatus, quasi Aegyptiis tenebris involutus manu puellae ductus ambulabat; alius magnam sartaginem dorso ferebat et vas fictile ingens tripode praeditum capiti umerisque impositum, quo tam penitus tegebatur ut et ipse caecus a puella trium pedum altitudine, quam amicam habebat, duceretur.

«Illis praetereuntibus, cum uterque vehementer risissemus, dixi: ‹Nihilo minus, magister, una ex illa veste ridicula ornata turba mihi miseranda est, scilicet femina illa partui proxima, quae vix se trahit et tamen debiliores etiam in itinere adiuvat.›»

Catharina: «Noli, noli, Margarita; bono animo esto, puella. Certe tu Bohema non es.»

Catharinula: «Non id, mater, opinor, sed patris sui memoriam eam commovere. Et cur, carissima, hoc observas ut eam erubescere facias?»

Richardus: «Idem ego sentio.»

«At ille me derisit. ‹Illa est «biltreger»,› inquit, ‹et viscera tua pro pulvinari quodam frustra conturbas.› Eum mentiri respondi.

«‹Tempus ostendet,› ait; ‹exspecta dum castra collocent.› Cum prandium et meditationem finivissemus, perreximus; eos in communi agro inter duas arbores ingentes consedisse invenimus. Ignem magnum accenderant, supra quem lebes pendebat; altera arbor in ignem inclinabatur, et haedus ex furca arboris per catenam ad flammam pendebat; puer in furca consedens catenam continuo vertebat ne caro ureretur. Iuvenis lepide pennatus ovem in partes secabat, alter

crus eius ligno veruto transfixum ad ignem admoverat, femina galli superbiam collo contorto finiebat.

«Sub altera arbore quattuor nebulones chartis aleatoriis ludebant, rixantes neque verbum sine sacramento proferentes; inter improbos illos aleatores unus conchas in pileo gerebat: idem erat meus venerandus peregrinus. Adulescentula autem formosa, variis coloribus velut papilio induta, ingentem pannorum sordidorum acervum sarciebat.

«Cul de Jatte ait: ‹Ecce «vopper» tua!› Ego incredulus iterum atque iterum contemplatus sum: ita prorsus erat. Ad pedes eius vir consedebat qui eam modo flagellis caederat; opinor tamen illum caute verberavisse, alioquin male ei cessisset. Nunc illa ei vehementer imperitabat, usque adeo ut acum sibi filo instruere iuberet, quod ille summa cum humilitate praestabat. Sic comoedia eorum aversam faciem ostendit. Dominus autem dixit hoc semper apud ‹voppers› et earum viros in castris fieri: vel ad unam tantum horam nitidos habitus induerent atque regnarent; maritus ne minimum quidem contradicere auderet, ne uxor eum tunc dimitteret, ut ego dominum meum, atque alterum tyrannum magis oboedientem sibi eligeret.

«Dominus de me laetus cachinnabat. Sed mox feminam vidimus sub arbore tergo reclinato sedentem, capillis solutis, ore pallido; iuxta eam puella infantem modo natum ante oculos matris sustinebat, bona verba dicens. Maritus, homo asper, calicem vini calidi afferebat atque animum habere iubebat. Supra eum locum duae stolae et duo stragula inter ramos arborum religata erant, ut pluviam tenuem arcerent.

«Ita alius parvus vagus in mundum venerat. A familiaribus suis more gentis curabatur; ceteri autem carnes assantes, ollas coquentes, insaniam simulantes, chartis ludentes vix eam unius momenti attentione dignabantur, non magis quam viatores ovem in agro agnum parientem curant. Tum dixi: ‹Quid nunc de turpibus suspicionibus tuis, magister? Nimium callidus aeque ac nimium simplex oculos habet hebetes.› Ille ridens: ‹Triumpha, Bon Bec, triumpha!

«‹Novem tamen partes e decem contra te erant.› Ego feminae miseritus sum quod coram tam multis parere debuisset. Ille autem me obiurgavit: ‹Reginas potius ac ducissas regias miserari deberes, quae legibus coguntur coram nobilibus et aulicis gemere, pudore non minus quam dolore cruciatae, quamvis pudicis matribus natae sint; Bohemas autem pudoris tam expertes esse quam lupi misericordiae aut lepores fortitudinis. Et, Bon Bec, magnum vitium in te animadverto: nimis multa viscera misericordiae profundis.

«‹Ita nihil misericordiae domino tuo pauperi et benigno, qui tuis votis nocte dieque obsequitur, relinques.› Accessimus; ille cum viris peregrino quodam sermone Hebraeo mihi plane ignoto locutus est. Miseri illi hospites nos benigne receperunt nec quidquam denegarunt; apud eos omnia facile veniunt facileque abeunt. Cum discederemus, dominus ait: ‹Haec prima tibi disciplina fuit; sed hac nocte Hansburgi manebimus.

«‹Veni mecum ad «rotboss» et totam gentem nostram artesque eius ostendam, praesertim «lossners», «dutzers», «schleppers», «gickisses», «schwanfelders», quos Britanni «shivering Jemmies» vocant, «süntvegers», «schwiegers», «joners», «sessel-degers», «gensscherers», Gallis «marcandiers» vel «rifodés», tum «veranerins», «stabulers», et externos nostri similes, ‹pietres›, ‹francmitoux›, ‹polissons›, ‹malingreux›, ‹traters›, ‹rufflers›, ‹whipjalks›, ‹dommerars›, ‹glymmerars›, ‹jarkmen›, ‹patricos›, ‹swadders›, ‹autem morts›, ‹walking morts›.› ‹Satis!› clamavi, eum interpellans, ‹aeque laetaris ac diabolus suorum daemoniorum numerum recensens.

«‹Nomina omnium istorum infelicium in tabulis meis scribam; scientia enim, undecumque sumpta, scientia est. Sed cum illis, vivis aut mortuis, mea sponte versari nolo. Quid etiam opus est? Cum in te uno socium habeam qui omnes terrarum nebulones complectitur.› Putavi eum erubiturum; ille autem facie superba lucente manum ad pectus admovit ac mihi reverentissime inclinavit. ‹Si prudentia tibi deest, Bon Bec, mores certe amabilissimi sunt.

«‹Egregie contraxi.› Ita ille ad ‹rotboss›, ego ad diversorium honestum discessi. Filiam cauponis lucerna ardente effigiavi, maneque tribus batzen locupletior profectus sum. Dominum autem non inveniens tarde pergebam; mox eum occidentem versus mihi obviam venientem, canibus maledicentem, repperi. Cur? Quia homines fallere poterat, canes non poterat. Tandem eum a maledictis et latronico sermone avocavi ut rem suam narraret.

«‹Prope portam monasterii consederam, ulceribus plenus quae praetereuntibus ostendebam. O Bon Bec, numquam pulchriora ulcera vidisses! Nummi aerei in pileum meum pluebant. Mox monachi e processione redierunt, canesque coenobii eis obviam cucurrerunt; exsecrandi canes!› ‹Num te invaserunt ac momorderunt, infelix?› ‹Peius, peius, carissime Bon Bec! Si momordissent, argentum lucratus essem.

«‹Bestiae illae maximae, quas catulos fuisse opinor aut paulo maiores, dum sedeo in me proruerunt, prostraverunt, ulceraque inter se certantes lambere coeperunt, quemadmodum tu, mendax, de antiquo Lazaro mendico narravisti.› ‹Minime,› respondi, ‹non ego talia finxi. Sed quoniam non te momorderunt, sed

lusu lambebant, quale damnum tibi attulerunt?› ‹Quod damnum, stulte? Ulcera evanuerunt!› ‹Quomodo fieri potuit?› ‹Quid aliud fieri poterat, cum ea modo picta essent?

«‹Num putas me tam insanum ut arsenico veros morsus in carne mea efficerem? Immo pictor sum, ut et tu; ex sanguine porcino, farina siliginea, glutine ulcera mihi imposueram. Cum plebs videret ulcera mea in canum linguis auferri, risit; ego autem laqueum aut saccum iam videbam. Tum surrexi clamans: «Miraculum! Miraculum! Ipsi sancti huius coenobii canes sancti sunt, meque sanaverunt! Boni patres, cuius sancti dies hodie est?» «Sancti Isidori,» respondit quidam. «Sancti

«‹Isidori!» exclamavi quasi divino afflatu correptus. «Isidorus est patronus meus; nunc res intellegitur!» Populus simplex miraculum meum tam facile devoravit quam canes illi vulnera. Monachi autem me introduxerunt, portam clauserunt, deinde inter se consultabant; ego vero auribus acutis praeditus audivi quendam dicentem: «Caret miraculo monasterium.» Graecum id mihi videtur, saltem non est mendicorum sermo.

«‹Postremo fratres laicos iusserunt me fustibus verberare et per posticum in viam extrudere; addiderunt, si in oppidum redirem, me magistratui tradituros atque ob apertam fraudem in flumine necaturos. «Nunc Ecclesiae clementia utere,» inquiunt, «et mores emenda.» Ergo procedamus, Bon Bec; nam apud hoc oppidum vita mea non tuta est.› Inter eundum umeros tractabat: ‹Eheu, quam valide fratres caedebant!

«‹Quid vero ista monachorum verba significant?› Tum ego exposui ‹monasterium miraculo indiget› significare, sed quo consilio dicta essent me non intellegere. ‹Obscurum,› ait, ‹obscurum velut meridies! Significat illos hoc miraculum meum publicaturos fructumque operis mei omnes percepturos. Ideo beneficum suum ictibus donaverunt, ideo eiusdem miraculi auctorem minis et plagis expulerunt.

«‹O nebulones fraudulenti!› Ego: ‹Te de fraude queri decet!› ‹Heu, Bon Bec,› respondit, ‹ego tantum simplices fallo, isti autem ipsi Lucifero pennas alarum evellerent.› Per integram leucam se miserum esse querebatur quod monachus, sicut servus eius, non fuisset: tum se multo plures fraudes quaesiturum fuisse. Canibus quoque imprecabatur. ‹Sed monachis istis aliquis supra est.› ‹Sane,› respondi, ‹aliquis supra nos omnes est. Quid tum?› ‹Qui aliquando illos tonsos ad rationem reddendam vocabit,› ait.

«‹Et omnes qui alios fallunt,› addidi. Prima post meridiem hora insignia pingenda nactus sum; dominus autem morbum regium simulans per oppidum

mendicabat, ore blandissimo facieque croco tincta pileum implevit. In singulis urbibus mendici licentia muniti sunt; hic quidam senex civibus notissimus ad porticum Sancti Martini, templi maximi, locum habebat, caecus dictus, quem ‹Hansium Caecum› vocabant.

«Is dominum meum trans viam nummos colligentem conspexit; gestu eius deceptorem cognoscens ad apparitores misit. Ego dominum a magistratibus captum in curiam ad iudicium duci vidi. Secutus sum inter plurimos spectatores. Neque pompa iudicii neque memoria facinorum suorum eum perterruit; accusatorem suum strepitu tubae simili postulavit.

«Puer Hansii Caeci adstitit; sed dominus eum interrogationibus adeo vexavit ut balbutiens fateretur se nihil vidisse, sed tantum narrationem Hansii ad praefectum lictorum rettulisse. ‹Ista aliena vox est,› clamavit dominus. ‹Ecce Infelicitas, cui Invidia maledicat. Tu vero, o Invidia caeca, prodi et mendacium tuum ipsa profer!› Ita Hansius Caecus invitus in medium prodiit.

«Eum quaestionibus ita pressit atque vexavit, identidem rogitans quomodo caecus trans viam ea quae facta essent videre potuerit, atque etiam quae facta non essent; cur, si videre non posset, ad iudicium manu periura sublata miserum hominem criminaturus venisset; ut ille tandem gemeret et nihil amplius loqui vellet.

«Tum unus e decurionibus: ‹Sane, Hansi, culpam tuam habes; plus suspicionis in te quam in illum coniecisti.› Sed praefectus urbis, homo tam pinguis ut pars adipis in cerebro congesta videretur, intercessit: ‹Minime, Hansium multis annis novimus; sive caecus est sive non est, tamdiu caecus habitus est ut res non referat.

«‹Redi ad porticum tuam, bone Hansi; advena autem iste statim oppido excedat, alioquin flagellis caedatur.› Dominus tum mihi oculo annuit; sed magistratus quidam veste sollemni torque aureo ornatus surrexit, dignitate apud nos interdum despecta, in Germania vero et Gallia magnopere culta, nisi a damnatis: carnifex scilicet. ‹Si placet,› ait, ‹prius videamus cur iste crines tam demissos circa aures gerat.› Servus eius capillos Cul de Jatte sustulit: ecce superiores utriusque auris partes abscissae erant.

«‹Quid hoc, nebulo?› interrogavit praefectus. Dominus respondit se rem exacte non meminisse, vitam suam innumeris malis ac damnis refertam esse: ‹Cum infelix homo cruris usum amiserit, domini amplissimi, haec minora mala facile memoria excedunt.› Cum excusatio non valeret, duo clara proelia nominavit, in quorum singulis dimidiam aurem, pro patria contra perfidos rebellisque viriliter pugnans, amisisset.

«Carnifex autem monstravit utramque plagam eodem tempore, eadem mensura, factam esse. ‹Hoc non est imperiti militis opus, domini,› inquit; ‹nostrum est.› Tum praefectus sententiam dixit: ‹Praesens crimen adversum te probatum non est; sed etsi nunc innocens es, olim nocens fuisti, ut aures tuae demonstrant.

«‹Quam ob rem mensem unum in carcere te detinebo, florenum unum ad novam sodalitatum aulam aedificandam conferre iubebo, atque flagellis ex oppido expelli, carnificis quoque mercedem exsolvere.› Omnes decuriones assensi sunt; dominus meus ad carcerem trahebatur, tanta in facie eius tristitia ut pectus mihi commoveretur. Eum convenire conatus sum, sed carceris custos vetuit. Dum autem prope carcerem moror, sibilum audivi: ecce Cul de Jatte e fenestra angusta, viginti pedibus alta, prospiciebat.

«Sub fenestra constiti; ille quid ibi agerem interrogavit. Dixi me invitum discessurum nisi prius eum valere iussissem. Miratus est, sed mox suspicax animus superavit: non hanc solam causam esse. Fassus sum alteram mihi causam esse: psalterium. ‹Quid de eo?› ‹Non meum est, sed tuum; pretium tibi reddere volo.› ‹Ergo unum thalerum Rhenanum mihi mitte,› inquit. Nummos numeravi: unum thalerum et duos batzen confecerunt.

«Tribus iactibus pecuniam ad eum proieci; cum omnia collegisset, leniter: ‹Bon Bec,› inquit. ‹Magister,› respondi. Tum infelix nequam vehementer motus est.

«‹Putabam te me irridere,› ait. ‹O Bon Bec, Bon Bec, si mundum ab initio tui similem invenissem, ingenium ad meliores res contulissem neque hic iacerem.› Tum lacrimans confessus est se paulo minus quam unum thalerum psalterio impendisse, et eam partem quam fraudulenter accepturus fuerat retro mihi iecit. Semel tandem honestus, sed nimis sero, multis cum gemitibus prosperum iter precatus est.

«Sic dominus meus, qui toties hominum iustitiam calliditate superaverat, tandem hominum iniustitia cecidit. Aurium enim abscissio non culpam tantum, sed poenam iam pro culpa persolutam demonstrabat; ratio igitur ad aequilibrium venerat, sed iudices eum pro poena iam accepta iterum puniverunt. Improbus tamen periculosusque vir erat; me nihilominus adiuvit ut virili prudentia proficerem.

«Per eius prudentiam, psalterio penicilloque instructus, multo locupletior iter pergebam quam cum marsupio illo paene furto ablato. Marsupium enim tandem exhauriendum erat, sicut alveus maximus; artes autem velut fonticulus perennis manabant.»

Richardus: «Quam plena sapientiae sunt ista! Et tamen puer crispis capillis erat cum eum novissime vidi. Ignosce, domina; lege porro, quaeso.»

«Die quodam solus iter faciebam, animo, ut verum fatear, laeto, quod honestus Dionysius aerem ipso congressu exhilarare solebat, Cul de Jatte vero contaminare. Postridie, cum aedes magnificas praeterirem, vir nobilis egregie vestitus cum duobus famulis equis exiit, quos mox mihi advenientes vidi. Nobilis consistere iussit. Subrisi, quia paucos tantum batzen habebam. Tum tunicam ac thoracem exuere me iussit; tum desii ridere. ‹Considera, domine,› inquam, ‹hiems est.

«‹Quomodo pauper nudus vivere potest?› Ille dixit me voluntatem suam prorsus perperam coniectasse. Exuit igitur propriam tunicam pretiosis pellibus subsutam ac thoracem respondentem, mihi porrexit. Servus quidam explanavit eum paenitentiam agere: consobrinum enim ebrius infeliciter occiderat. Etiam calceos mecum commutavit; deinde in equum suum me velut psittacum splendidum imposuit, ipse meis vestibus tritis indutus, psalterium meum dorso portans.

«Tum ait: ‹Nunc tu comes Detstein es, bone adulescens, ego autem, quondam comes, Servus tuus. Partes tuas bene age, adiuvato me ut animam sanguine contaminatam servem. Esto superbus ac iracundus sicut quilibet nobilis; ego quam maxime humilis ero.› Respondi me pro viribus partes nobilis acturum esse; sed quo nomine illum vocarem? Solum ‹Serve› me appellare iussit; eo se maxime humiliari putabat.

«Diu taciti equitabamus. Ego admirabar quam mira vicissitudine fortunae ex servo mendici repente dominus comitis factus essem; simul cogitabam quomodo imperium gererem, ne eodem ictu ac consobrinus eius transfixus iacerem. Humilitati enim nobili illi parum confidebam; Germani vero nobiles, ut noveram, Lucifero superbiores sunt atque igne iracundiores. Famuli autem occulte inter se ridebant dominum suum ita deiectum spectantes.

«Quid est istud?»

Aliquid plumbeo pondere simile ianuam impulerat; pessulum frustra tentatum esse audierunt. Altero ictu ostium introrsum patuit, et Aegidius veste auro texta tamquam vespa ianuae adhaerens in cubiculum prolapsus est. Omnibus amplexibus exceptus, ubi rem comperit, tubaliter proclamavit se de Gerardo audire multo malle quam otiosas fabulas.

Sybrandus sellulam angustissimam monstravit.

Aegidius huius urbanitatis gratiam ita rettulit ut ipsum Sybrandum ex sella amplissima extraheret, ibique splendens atque fulgens consederet. Sybrandus autem in sellam illam angustam, quae ingenti animo Aegidii, quamvis ipse

pusillus esset, nimis angusta erat, sese comprimere coactus est. Margarita lectionem continuavit.

Haec autem epistulae pars locorum descriptionibus referta erat, quas lector noster verisimiliter novit aut, si minus, ex libris variis, a Munstero usque ad Murray, facile reperire potest; itaque locorum descriptionibus omissis ad eum locum progredior ubi Gerardus epistulam in commentarium dierum mutare coepit. Quae intercessit narratio de ipso sic contrahi potest.

Initio parum cum novis comitibus loquebatur; eos potius auscultabat ut mores perspiceret. Neque comes qui nunc Servus appellabatur neque eius famuli legere aut scribere sciebant; cum ergo Gerardus saepe aliquid in tabulis annotaret, magna eos admiratione affecit. Inter alia scripsit: «Le peu que sont les hommes»—quam parvi sint homines. Hospites enim asperi nunc humi paene prosternebantur ante eum; nemo mercatoris hosiarii filium sub insignibus comitis neque comitem ipsum sub vestibus citharoedi agnoscebat.

Quod ei mirum videbatur; rem iuvenili quadam simplicitate simul et vanitate latius explicabat. Quodam loco caupo humiliter rogavit ut insignia comitis diversorio donaret. Gerardus superbe consensit, sed ipse pinxit; hospes miratus est quod nobilis penicillum manu teneret. Verus comes subridens stabat vas colorum sustinens, dum falsus comes in scuto tres alleces rubras erectas sub cruce quadam Melitensi e duobus cubitis mensoriis facta pinxit.

Primum famuli plebeii procaces erant; sed verus dominus, cum hoc cognovisset, oblitus paenitentiae quam agebat gladium strinxit, aures eis una cum capitibus amputaturus. Gerardus autem intercessit, eos servavit comitemque severe reprehendit. Tandem omnes se mutuo intellexerunt, animusque superior auctoritatem suam naturaliter obtinuit. Gerardus nobilem barbarum illius temporis pessime simulavit; nam animus eius neque tyrannum neque frigidum se praestare sinebat. Tres homines apud se habebat.

Hos omnes laetiores quam ipse erat facere conatus est, fabulis cantibusque allexit, dominum paenitentem cum servis ad sibili ac psalterii sonum saltare iussit. Ut celerius progrederetur, eos alternatim equitare ac pedibus ire constituit; sic per terras plerumque quindecim leucas cotidie percurrebant.

DIARIUM

«Kalendis Ianuariis. Adulescentem huius regionis vidi puellae extraneae obviam ire: ille manum suam osculatus est eandemque illi porrexit. Puella arridens accepit; ecce uno momento noti facti sunt, et tamquam vetusti amici

colloquebantur. Nullam salutationem dulciorem aut elegantiorem usquam videram; utrumque tamen humili loco natum esse apparebat.

«Proxima igitur puella adveniente, servo meo nobili dixi: ‹Ad maiorem paenitentiam tuam superbiam deprime; ad istam puellam plebeiam accede, manum qua homicidium fecisti osculare et porrige, eamque quantum poteris sermone tene.› Servus meus nobilis humiliter respondit: ‹Domino meo parebo.› Tum equos tenuimus ac spectavimus dum procedit, manum osculatur porrigitque. Illa continuo subridens accepit, benignissime cum eo collocuta, ille cum ea. Paulo post plures eius comites advenerunt.

«Tum iussi eum pileum detrahere atque illis quasi augustissimis imperatricibus salutem dicere. Paruit: ecce puellae rigidae velut sudes saepium steterunt, nec se moverunt nec verbum dixerunt.»

Dionysius: «Heu! Heu! Veniam peto a vobis.»

«Non miratus sum; ita enim olim misero Dionysio vultum averterant. Totam igitur diem in explorandis moribus puellarum Germanicarum consumpsi; semper idem evenit. Si pileum detraxeris, statuae fiunt, distantiam pro distantia reddentes; sin aperta ac familiari salute, manu osculata et porrecta more rustico quidem sed benignissimo, adieris, nec suam vicissim manum nec honestam familiaritatem denegant.

«Quo cognito dolui quod Dionysius nobiscum non esset ut cum eis iucunde fabularetur: feminas enim tantopere amat.» «Num tu feminas amas, Dionysi?» lectrix interrogavit, duobus oculis violaceis magnis in eum leni admiratione defixis.

Dionysius: «Hem! Id ille scribit, sodalis mea. Per galeam Hannibalis, earum culpa est, non mea. Voces enim tam molles, pelles candidas, capillos solis instar fulgentes, oculos caeruleos obscuros habere volunt, et—»

Margarita, repente lectionem repetens: «Qua benignitate ita usus sum.

«Interrogavi qua ratione rosas media hieme florere facerent. Nam scito, Margarita carissima, in Germania puellas plebeias coronas rosarum, quas ‹crantz› appellant, in capillis nudis gerere, sicut Caesar lauro coronabatur; quas coronas, etiamsi nobiles contemnunt, oculis tuis meisque, qui pictores sumus, quamquam parum docti, multo pulchriores arbitror quam fastidiosa, incompta nimisque artificiosa huius aetatis capitis ornamenta. Nam rosae comas, quas divina ars capiti aptavit, ornant potius quam occultant.

«Puellae igitur benigne interrogatae docebant gemmas rosarum aestate decerpi et in ollis fictilibus amplis sic condi: primum sal marinum funditur, tum series gemmarum imponitur, deinde idem sal aspergitur; altera gemmarum series

transversa collocatur, quia gemmas inter se tangere mortiferum esse putant. Sic alternis gemmis salibusque olla completur, tum operculo obstruitur et stanno accurate signatur, in cella frigida servanda.

«Singulis Saturni noctibus dominus familiae, aut, si dominus non est, domina, ollam recludit, rosarum gemmas omnibus feminis domus, sive nobilibus sive ancillis, sine invidia distribuit, deinde rursus vasis labra obsignat. Quae ex gemmis rosas plane explicatas cupiunt, eas paulisper in aqua calida aut iuxta focum collocant, mox penicillo exiguo mollique, vino Rhenano madido, sensim vellicant donec folia patefiant. Aliae aqua rosarum odorem addunt.

«Odor enim, pro dolor, una cum aestate fugit; corpora sola formosa, animis orbata, in sepulcro fictili iacent resurrectionem opperientia.

«Aliquae cum rosis gemmisque nuces myristicas auro obductas miscent; sed mihi id minime placet: aurum enim per se splendidum iuxta rosas terra tantum flava videtur. O quantum delectat videre crines pulchros rosis coronatos per vias nive tectas et iuxta saepes gelu candentes, ita ut iuxta hiemis pulchritudinem aestatis gloria surgat! Quid enim pulchrius liliis hiemalibus, quae nives appellantur, quid laetius rosis? Hic quoque picturam accepisses, nisi superstitione earum impeditus essem.

«Puella veste festiva, cruribus decussatis, ad angulum casae humilis stabat, cuius tectum nive tegebatur; rosarum corona ornata flori aestivo e gremio hiemis surgenti similis erat. Equum pressi, penicillum et stilum eduxi, eius effigiem tibi picturus. Illa autem stulta, ne fascino aut malo oculo laederetur metuens, utraque manu faciem texit et territa effugit. Nec tamen multo magis superstitiosae sunt quam Sevenbergae incolae, qui patrem tuum magum esse arbitrantur.

«At leniter dicam, quandoquidem nunc ipse illorum animi obscuritate utor. Cum enim hunc commentarium scribere instituissem, neque cogitationes ordinare neque verba formare poteram, adeo strepitu opificum et rauco risu ad iocos ineptos cuiusdam scurrae varie vestiti fatigabar; tales scurrae in Germania creberrimi sunt. Heu, quam misera est facetia quae pileis auribus acutis et tunica viridi luteaque indiget! Vera enim facetia, ut mihi videtur, mentis est.

«In Burgundia honestam quandam ancillam, quamvis mihi nimis procacem, invenimus quae istos scurras, vi potius quam ingenio facetos, omnes confunderet. Sed ecce rursus digredior! Ut igitur a rusticorum clamoribus et iocis sine mente prolatis liberarer, digitum in calicem immersi et in mensa circulum magnum aqua delineavi; tum rustici velut cervi felem conspicantes oblique spectabant. Intra illum circulum minorem descripsi.

«Rustici conticuerunt; iuxta istos circulos velut magicos membranam illam quam e domo vestra tuleram sollemniter in mensa posui. Rustici anhelitum continuerunt.

«Tum quam tristissimum vultum indui et lente submurmuravi: ‹Videamus—quam diu tu fictus morio—vosque veri stulti—audebitis—in hac aula morari, strepitantes ita—et olentes—ut dulcissimae nequeam miser scribere.› Illi velut folia populi contremuerunt et pedetemptim singuli discesserunt, deinde omnes tumultu facto discesserunt, me solum relinquentes; scurra maxime omnium territus erat, qui numquam dignius auriculas asininas gessit.

«Sic superstitionem eorum pulsavi, qui antea quietem meam turbaverant; nam ex omnibus viatoris inimicis duos gigantes maxime reformido, dominum Strepitum et dominum Foetorem. Ignoscant sancti martyresque iracundiae meae. Nunc suavissima in pace tibi scribo, levia quaedam vix atramento digna referens, amorisque mei memoriam, quam dicere supervacuum est, cum iam optime scias.

«Atque, Margarita dulcissima, rosas illorum contemplans, quae aestate nascuntur hieme autem florent, effigiem nostri veri amoris intueor. Inter risum ac laetitiam natus est, mox asperrima adversa fortuna crebris procellis nos oppressit. Neque tamen amor noster unum folium amisit, Deo gratias, sed integer pulcherque adhuc floret, minas, ludibria, carcerem, exsilium vincens, sicut suavissimae illae Germaniae rosae in nive hiemali florent.

«IV Nonas Ianuarias. Servus meus, ille comes, cum me curiosum videret, in equorum stabula principis huius regionis duxit. In primo atrio balneum equis destinatum erat viginti duabus columnis ornatum, in quibus insignia principis incisa erant; et officina medici veterinarii tam opulenter instructa, ut dives pharmacopola invideret. Stabulum pulchrum quadrangulum erat, cuius tria latera equis omnium gentium plena.

«Ante uniuscuiusque equi nasum fenestra vitrea erat, vela viridia pro arbitrio dimittenda; post caudam columna lignea crassa, scuto aeneo instructa, unde tubo verso potum accipiebat, quae eadem columna loculorum vicem praestabat ad pectinem et lintea equorum recondenda.

«Praesepia ferrea, equorum alveoli aerei fulgentes erant; equi omnes pallis coccineis tegebantur, supra quemque frenum et sella pendebant, ut uno momento ad iter paratus esset. Plus ducenti equi aderant, ducenti quadraginta etiam peregrini generis, ut referebant. Ad diversorium admiratione pleni rediimus; duo famuli maesti dixerunt: ‹Cur cum duobus pedibus nati sumus?› Tum unus stabularius urbanus, cui gratificatus eram pecunia ad bibendum data, nos ad casam suam invitavit.

«Ibi uxorem eius et liberos ab annis quinque ad duodeviginti vidimus, qui omnes uno cubiculo habitabant ac dormiebant: res pestilens atque inculta.

«Tum a Servo quaesivi num principem illum nosset. Novit sane, saepeque cum eo potaverat in marmoreo supra stabula conclavi, ubi mensae loco saxum artificiose factum stabat, cuius cacuminibus pocula pendebant; atque in summo bibendi certamine statua equitis aenea exibat craterem vini tenens, quem is qui proxime sedebat exhaurire debebat.

«‹Bene,› inquam; ‹nunc ad paenitentiam tuam fac hoc: in aurem principis insusurra Deum ei populum gratuito dono dedisse, non pretio empto sicut equos. Roga ut tuguria apud palatium equorum sita introrsus aspiciat et secum reputet utrum deceat equos in palatiis, homines in stabulis collocari.› ‹Graviter offendetur,› respondit. ‹At prudenter rem age,› inquam, ‹tempus idoneum elige.› Promisit. Dum equitamus, questus miseros audivimus.

«‹Heu,› inquam, ‹alicui grande infortunium accidit: quidnam est?› Accessimus, et ecce epulae nuptiales erant. Convivae potando occupati maesti tacitique sedebant, interdum tamen ingenti lugubrique clamore: ‹Seyte frolich! Laetamini!› exclamabant.

«Tertio Nonas Ianuarias. Heri inter Norimbergam et Augustam Vindelicorum digressi sumus. Comiti meo, qui Servus fuerat, splendidas vestes reddidi et meas recepi; sed equum suum et quinque aureos mihi retinendos dedit, affirmans se adhuc mihi debitorem esse, paenitentiam suam per me levem quidem sed fructuosam fuisse. Verbum eius praestantissimum hoc erat: ‹Nobilius est amari quam timeri.› Tum me tantis laudibus extulit ut pudeat litteris mandare; quamquam, stultus ego, magnopere vellem te eas audire, sed ab alio scriptas.

«Famuli quoque manus mihi ex animo impresserunt et felicem fortunam precati sunt. Celeriter equitans tamen Augustam Vindelicorum ante portarum clausuram pervenire non potui. Sed id parvi referebat: Augusta enim urbs quasi magicis artibus fabricata est. Pro nummulo quidam me per longum ambitum ad posterulam celebrem ‹der Einlasse› vocatam duxit. Duo custodes ibi tamquam statuae immoti stabant, quibus nomen et negotium meum dixi.

«Illi nutu permiserunt ut pulsarem. Pulsavi; ostium ferreum magno stridore atque occultae catenae crepitu patefactum est, cum nec manum nec catenam moveri viderem; is enim qui catenam occulte trahebat magno intervallo ab ostio sedebat. Intus equitavi, ostium clangore post me clausum est. Me in aedificio ingenti, ponte sub pedibus iacente, inveniebam.

«Pontem transivi et ad ianitoris sedem accessi, ubi quidam nomen atque negotium iterum interrogavit, tum tintinnabulum pulsavit; mox cataracta ferrea

viam claudens supra sublata est, rota superposita tractante, nullo operante conspicuo. Post cataractam ianua quercina crassa ferreis clavis obducta stabat; etiam haec sine manu aperta est. In atrium tenebris densissimis involutum ingressus sum. Dum tremebundus ibi maneo, alia ianua aperta est, quae atriolum minus lumine repletum ostendit.

«Eo equitavi; de lacunari poculum stanneum catenula demissum est. Duos batzen inieci; sursum rursus levatum est. Cum abiisset, alia ianua crassa crepitans patefacta est; per eam transivi. Maximo clangore post me clausa est: ecce me intra Augustam Vindelicorum inveniebam.

«In hospitio ‹Tres Mauri› appellato, quod plus centum annos exstiterat, pernoctavi. Mane, ut urbes ambitu et forma cognoscere soleo, altissimam quam invenire potui turrim ascendi, horologium meum ad pedes posui, urbemque pulcherrimam contemplatus sum: integras plateas palatiis plenas, templa tegulis aeneis quasi auro politis, frontes aedium vario colore pictas, omnia vitro perlucida tam nitido ut incredibili splendore relucerent. Ego autem primum urbem tantam videns gaudio exsultavi et velut gallus in scala cantavi; sed sub turri pro speculatore hostili comprehensus sum: dum urbem spectabam, custos turris me spectaverat.

«Praefectus urbis me comiter excepit narrationemque meam audivit, tum apparitores reprehendit: ‹Nonne ipsi interrogare poteratis aut in vultu eius legere? Hoc est urbem nostram apud peregrinos infamare.› Curiositatem meam laudavit atque, cum opificem studiosumque hominem agnovisset, scribam iussit me per collegia artium ducere. Benedicat Deus urbi in qua ipse praefectus Salomonis ingenio praeditus est!

«Nonis Ianuariis. Margarita carissima, Augusta urbs nobilis est, artibus mater benignissima. Hic lignum et ebur ita caelant ut araneae opus imitentur, vitrum pingunt, modos angelicis consonantiis cantant. Librorum manu scribendorum usus fere periit: sex officinae typographicae hic sunt. Mihi tamen merces largissima oblata est ut rationes negotiatoris pulchre describerem, cui nomen Fugger, magni ditisque mercatoris qui naves complures habet, cum pater eius pauper textor fuisset. Hic enim in mercatura, quasi in horto suo proprio, homines velut fungi repente crescunt.

«Equum meum quoque pretio iusto emit, nihil detrahens; quod apud nos in Hollandia rarissimum est. Sed, Margarita, opifices omnium collegiorum quantam inter se humanitatem et fraternitatem praestant, quantam mihi quoque! Hic germanicum animum verum me invenisse arbitror, fidum, apertum, benignum,

paulo quidem iracundum, sed minime vindictae cupidum. Omnes opifices gladiis cinguntur.

«Ipsi textores ad telas sedentes arma in lateribus gerunt, et Germani omnes levi de causa gladios stringunt certantque, sed sine insidiis: prius provocant, tum acie gladii tantum feriunt, plerumque in faciem, non cuspide. Si quis in tali certamine adversarium cuspide vulnerat, id ‹ein schelemstucke›, facinus turpissimum, vocatur; et feminae et viri ei terga vertunt, iudices ipsi puncta severe puniunt, plagas acie factas plerumque neglegunt.

«Ita in Germania complures cicatricibus deformes sunt facies, saltem tres e quinque; in Gallia vix una e tribus.

«In artibus tamen mechanicis nulli cives cum his comparandi sunt. Fontes per singulas vias aquam in caelum iaciunt; in hortis arbores simulatae sunt, quarum virgulae omnes, alicuius e longinquo occultum clavum moventis nutu, aquam proiciunt hospitesque madefaciunt, ad magnam domini hilaritatem. Ingens tormentorum bellicorum aereorum genus non difficilius fundunt quam nostri cives equorum soleas, quod per octoginta annos iam faciunt. Omnia textilia conficiunt, lintea nostra fere aequantia, quae alibi in Europa frustra quaeras.

«Dominus Torcular Typographicum, infensus mihi pauperi Gerardo sed aliis mortalibus utilis, nocte dieque laborat verba optima quasi seminator per agrum spargens; ego autem misellus singula verba simili modo iacere possum, quo feminas Galliae segetem in sulcos granatim serere vidi. Duo etiam exempla mirae eorum industriae narrabo.

«Ad sceleratos supplicio tollendos effigiem mulieris pedum septem altam habent, quam ‹Jung Frau› appellant: haec, arcano instrumento tacto, misellum validis brachiis ferreis arripit et eo in apertum corpus suum recepto quadraginta fere mucronibus transfigit. Deinde in omnibus magnis aedibus veru non a puero luto obsito sed fumo ipso vertitur. Miraberis sane atque me mendacem putabis.

«Germani callidissimi in camino molendinum venti parvum constituunt; fumus conans per illud exire alas movet, quibus funiculus per parietem ductus veru rotis instruit et circumagit. Hoc intuens pileum Augustae artificibus detraxi: quis enim praeter hos dominum Fumum, nebulonem tam obscurum tamque subtilem, vinculis captum dominam Gallinam assare iussisset?

«VI Idus Ianuarias, cum tribus eius urbis artificibus chartas lusorias pinxi, senatori festinanti comparandas. Mihi chartae rhombis rubris insigniendae obtigerunt. Regina mea oculos violaceos veris instar, capillos aureos subfuscos, risum blandissimum habebat. Socii artifices eam videntes cervicem meam amplexi magistrum appellaverunt.

«O Germani nobiles animo! Nulla invidia adversus artis socium, nullus vultus tristis adversus externum; sed rogabant ut die dominico post matutinas preces una secum manerem. Mercator autem tam largam mercedem dedit ut accipere erubescerem. Ad hospitium redii et reginam illam chartarum ad me ipsum pingere temptavi, sed figura prior redire nolebat. Felicitas vocari non potest. O beatum locupletem qui picturam eam accepit! Immo, o felicem Gerardum qui mulierem ipsam aliquando habiturus sit atque cum ea Augustae domum habiturus!

«VI Idus Ianuarias. Cum sociis meis et Vito Stoss ligni caelatore, Hafnagelo aurificum collegii viro, eorumque coniugibus filiabusque, apud consobrinum Hafnageli senatorem urbis liberae stupendum dolium vini vidimus. Costis velut navis instructum erat; per duodeviginti menses fabricatum, nunc demum perfectum, centum quinquaginta dolia magna continebat. Non erectum sed transversum iacebat; tamen ne sic quidem sine duabus scalis tricenos gradus habentibus summum eius dorsum ascendas.

«Circum miram molem consedimus, vinum Rhenanum ex antlia artificiosa haustum bibimus; puellae coronas rosarum dolio alligaverunt, nosque circa illud saltavimus, senator ipse in dorso eius saltavit. Sed, multis salutis poculis exhaustis, pede lapsus, calice adhuc manu retento, delapsus est et brachium crusque coram nobis fregit. Sic miserrime convivium nostrum finitum est.

«IV Idus Ianuarias. Hodie cum mercatoribus compluribus, inter quos ille qui me scribam esse voluerat, Venetias profectus sum. Ita convenit ut ego noctu epistulas eius dictatas aliaque negotia describam, ille me in via cibo hospitioque alat. Multi sumus, armati, milites quoque nobiscum; ideo latrones quos apud Italiae fines habitare dicunt non timemus. Si autem Venetiis typographicas machinas invenero, Romam pergere fortasse nolam, nam homo cum ferro certare non potest.

«Imprimit una dies quantum non scribitur anno. Et, dulcissima, aliquid animo meo praenuntiat nos Augustae Vindelicorum vitam finituros esse. Inde discedens quicquid possum relinquam: benedictionem meam.

«Pridie Idus Ianuarias. Magister meus me valde diligit; nunc etiam in lectica sua equis tracta secum sedere iubet. Vir gravis et bonus est, ab omnibus honoratus, sed morte filiae carissimae maestus; psalterium meum amat, non cantus leves et celeres sed harmonias sacras, quas Cul de Jatte fastidiebat. Quot homines, tot animi. Sed cum lectica includar, noctuque epistulas scribam, diurnus commentarius tardius procedit.

«XIX Kalendas Februarias. Cum domino non operam praesto, Italicos ex comitatu nostro convenio; nam in Italiam pergo, eiusque linguae parum peritus sum. Gens comis ac callida, in mensa delicate et munde vescens, nec laevam manum in commune catinum mittere solet. Venetias hortum Longobardiae, Longobardiam Italiae, Italiam mundi appellant.

«XVII Kalendas Februarias. Viae arduae et montanae, puellae tam alte cinctae ut spatium ab axillis ad lumbos minimum videatur. Ex omnibus vestibus quas vidi hae deformissimae sunt.

«XV Kalendas Februarias. In media vita in morte sumus. O Margarita carissima, putavi me te iam amisisse. Hic dolore et maerore oppressus iaceo, rem tibi scripturus quam, si in fabula legeres, incredibilem vocares. Ipse mirans me adhuc superstitem esse Deo sanctisque gratias ago; ita res Gerardo tuo accidit.

«Heri vespere taedebat me lectica teneri ac lento muli incessu ferri; itaque ceteros praecessi. Nescio cur mirum in modum spe et viribus plenus eram, quemadmodum nonnullis hominibus ad periculi limen appropinquantibus evenire audivi. Vix terram pedibus tangere videbar, et mox omnes comites longe reliqui. Ad bivium veni, viam latiorem elegi, cum angustiorem capere debuissem.

«Per semihoram progressus errorem intellexi ac redii, putans comites iam multum ante me praeteriisse. Itaque fortiter iter feci, sed eos assequi non poteram, nec mirum, ut audies. Anxius cursitare coepi; via tamen quam quaerebam inanis erat. Nox descendit, ferae exierunt, ego stultitiam meam deplorabam, fame quoque laborans. Luna mira claritate exorta est; mox non procul a via molendinum ventarium excelsum conspexi.

«‹Forsitan molitor me misericordia excipiet,› inquam. Prope molendinum foeni acervus erat et plurima dolia parva per terram sparsa. Sed ecce non farinae dolia erant: unum alterumve pice repletum, pleraque liquore ardenti, «Brant vein» et «Schiedam» dicto; statim agnovi, similia enim in Hollandia videram. Ostium molendini pulsavi; nemo respondit. Pessulum levavi, et ianua introrsum patefacta est.

«Laetus intravi, nam quamvis serena nox esset, gelida erat, et pruina arbores excelsas, platanis similes, tegebat. Fornax ibi erat, sed exstincta; ex foeno et lignis accendi, cum ingens lignorum acervus foris esset. Nescio quo pacto obdormivi. Vix paulisper dormiveram, ut opinor, cum strepitu excitatus sum: duodecim circiter homines vultibus feris, capillis longis nigris oculisque nigris micantibus me circumstabant.»

Catharina: «O filium infelicem! Isti crinibus nigris etiam solo aspectu me terrent.»

«Quibus ego, quod Italice sciebam, verbis gestibusque adiunctis veniam petivi. Illi riserunt. ‹A comitibus aberraveram.› Riserunt. ‹Esuriebam.› Adhuc ridentes alieno quodam sermone inter se loquebantur. Postremo unus panis frustum et poculum stanneum praebuit, quod vino plenum putavi, sed merus erat liquor ardens. Vultu contracto aquam petivi; tunc feri illi risum terribilem ediderunt.

«Fugere cogitavi; sed ad ianuam oculos vertens duas ingentes ferreas obices illam obserare vidi; tum primum animadverti ostium ipsum ferro munitum ac laminis obductum esse. Sanguis mihi in venis conglaciari visus est, neque tamen causam explicare poteram; tantum vultus eorum feros, stolidos, sine ulla misericordia vidi. Panem lente manducabam, ne timorem meum animadverterent; o quanto labore eum deglutivi atque in stomacho retinui!

«Tum mente versabam num fugae via esset. ‹Non sinent per ostium egredi: latrones sunt aut merces clam inferentes.› Itaque somnum simulavi; duobus batzen prolatis dixi: ‹Boni viri, per gratiam Dominae nostrae, concedite ut in lecto iaceam et dormiam, itinere enim defessus sum.› Illi capitibus annuerunt, horrendo risu cachinnantes, uni iusserunt lucernam accendere meque ducere.

«Per scalas cochleatas in altum me duxit, altius semper; fenestras non videbam, sed parietes lignei foramina angusta habebant velut propugnaculum, eadem fortasse causa facta. Per foramina caelum aspiciens cogitabam: ‹Num te aliquando rursus videbo?› Ad summam molendini partem pervenimus, ubi cubiculum erat, in angulo stramentum congestum, complura dolia vacua, lectus humilis ad parietem.

«Lectum monstravit et graviter per scalas descendit, lucerna ablata; sed in cubiculo magnum erat ostium fenestrae, per quod luna clarissime lucebat. Prospexi: tanta erat altitudo, ut etiam summae molae alae aliquot pedibus infra fenestram tenderent; subter eam graviter ac lento motu vertebantur, cum vix aura spiraret. Arbores quasi argentea filigrana ab angelorum manibus facta videbantur. Spes fugiendi omnis evanuit.

«Sed feris illis vultibus iam ab oculis sublatis, timorem meum irrisi: etiamsi mali homines essent, quid sibi ex mea iniuria lucri fore? Nihilo minus, ne subito oppressus essem, lectum ad ianuam admovere statui. Conatus sum, sed non potui: ad caput liber erat, ad pedes ferro pavimento affixus. Itaque psalterium super lectum posui, ipse vero stramentum ad ianuam stravi, ne quis improvisus ingredi posset. Gladium quoque prope manum collocavi.

«Preces pro te et pro me dixi atque dormire conatus sum.

«Infra me potabant et laetabantur; quo audito animum recepi. ‹Quod oculis abest, animo abest,› dixi; ‹post unam horam liquor Schiedam eos mei oblivisci

faciet.› Itaque membra ad somnum composui. Diu propter tumultum inferius dormire nequivi; tandem obdormivi. Quamdiu nescio; sed repente experrectus sum, quia strepitus subter desierat: repentina quies me suscitaverat.

«Vix excitatus eram cum subito lectus humilis ingenti fragore evanuit, exceptis pedibus; pavimentum dehiscens abyssum aperuit. Psalterium audivi decidere et in minutissimas partes frangi, longe, longe infra ipsum molendini pavimentum: in puteum ceciderat. Quod et mihi accidisset, si ibi ubi psalterium positum erat iacuissem.»

Margarita vehementer contremuit, faciem manibus texit; mox tamen lectionem resumpsit.

«Primum stupore torpens iacebam; tum ingens horror invasit. Surrexi, sed quasi radicibus fixus steti, a capite ad pedes tremens. Demum, cum in illud os horrendum deorsum intuerer, capilli mihi horrore erecti sunt. Tum, ut memini, repente placidus factus constitui me gladio in manu moriturum. Sciebam neminem tantam eorum caedis machinationem cognovisse et vivere posse. ‹O misera Margarita,› dixi; ex sinu tabulas sponsalium nostrorum, quas semper mecum porto, eduxi, semel atque iterum osculatus sum.

«Tunicae meae acu rursus eas affixi, ut in eodem mecum sepulcro manerent, si moriendum esset. Cogitavi: ‹Sicine omnis amor noster, spes omnes, finientur?›»

Elias: «Tacete omnes! Tabulas sponsalium eorum! Date illi spatium. Sed ne verbum quidem: sermonem ferre nequeo. O puerum meum!»

Dum diuturna quies erat, Catharina se inclinavit aliquidque e gremio suo callide sub gremiale filiae iuxta sedentis transposuit.

«Subito, dum res omnes inter nos gestas animo percurrerem iisque felicibus horis vale dicerem, recordatus sum quo die Sevenbergae me docuisses quomodo e stramentis funis fieret. Meministine? Simul atque felicis diei memoria me tetigit, alte exclamavi: ‹Margarita etiam hic mihi spem vivendi praebet!› Ex stupore evigilavi, stramentum corripui, funem tam avide torquere coepi sicut ipsa docueras; sed digiti metu tremebant, opus lente procedebat.

«Dum laboro, ostium subter me aperiri audivi. Horrendum momentum fuit. Inter funem torquendum fenestram accessi, alas ingentes molendini lente sursum ascendentes, tum praetereuntes, mox paulo celerius, ut mihi videbatur, descendentes vidi. Cogitavi: ‹Non eodem motu quo ventis agitatae eunt; sed sive lente sive celeriter, quis umquam tale vehiculum ascendit atque vivus evasit?› Tum dixi: ‹Melius alis illis Deoque me committere quam hominibus sceleratis.› Oravi eum cui venti quoque parent.

«Margarita mea, funem firmiter alligavi, sensim me demisi, oculos in magnam molendini alam defigens quae tunc ad me surgebat; iam in eam saltaturus eram, sed ultimo momento animus me destituit. Putabam eam satis propinquam venisse; placide ac terribiliter praeteriit. Alteram exspectavi: tres enim alae erant. Post breve spatium una ceteris, ut mihi videbatur, tardior surgebat.

«Pedem parieti affigens me tempestive paulum propuli, atque magna voce ‹Margarita!› clamans tota animi vi lignum alae corripui; eodem momento in aere pendens circumferebar.»

Aegidius: «Optime! Optime!»

«Motum ipse vix sentiebam; at stellae circum caelum ferri videbantur. Herba deinde propius propiusque ad me ascendebat; cum iam cana herba proximissima esset, ab ala emissus super eam velut a tormento coniectus volutabar. Anhelans surrexi, omnibus vestimentorum vinculis ac corrigulis ruptis. Surrexi sed acerbo dolore iterum concidi: uno tantum crure stare poteram.»

Catharina: «Eheu, care! Crus fractum est! Filii mei crus fractum est!»

«Dum iaceo ingemiscens, fragorem tonitrui similem audivi: sicarii per scalas sursum currebant. Molendinum vetustum fragore eorum contremuit. Sine dubio cognoverant me in insidias suas cruentas non incidisse, iamque ad me interficiendum concurrebant. Margarita, non iam timebam, quia nulla mihi spes supererat. Neque fugere neque occultari poteram, tam solus locus erat, tam clara luna. Dolore ac vindictae cupiditate saevus surgere conatus sum, bestiae ferae vulneratae quam Gerardo tuo similior.

«Gladii capulo innixus circum claudicavi; velociter velut fulmen aut ipsa ultio foenum et ligna eorum in magnum acervum ante ostium congessi. Tum pugionem in dolium liquoris furtivi defixi, idque in acervum ieci; igniario extracto accendi. ‹Haec flamma bonos homines circa cadaver meum convocabit,› dixi. ‹Aha!› clamavi, ‹putatisne me solum moriturum, ignavi, sicarii, daemones effrenati?› Singulis vocibus dolium perfossum in ignem iniciebam.

«Sed, o Margarita, ignis liquoribus nutritus me ipsum obstupefecit: subito surrexit, capillos mihi adussit, per parietem molendini velut fulgur ascendit. Ego cruciatu et desperatione ululans ridebam, plura dolia, ipsa etiam picis dolia, perforans in ignem proiciebam.

«Ignis velut leo praedam quaerens rugiebat; voces ex summo molendino respondebant, pedes per scalas magna vi descendebant. Ego gladio sublato quam proxime flammae consistere poteram steti, caesurus aut caedendus. Sera sublata est; dolium picis ignem concepit. Ianua patefacta est. Quid secutum est? Non homines egressi sunt, sed ignis tamquam mors viva irruit in eos; primus quem

pugnaturus expectabam, atra massa velut folium contortum humi iacebat. Unum clamorem horrendum edidit, tum in perpetuum obmutuit.

«Gradus iterum, sed pauciores, sursum cucurrerunt. Eos paulo superius gladiis parietes ligneos percutientes audiebam, exitum sibi secturos; sed tempus non erat, flamma et fumus eos premebant. Per singula foramina fumus erupit; per rimas, sub luna, caeruleus sensim emanabat. Ego dolore simul et ira laniatus retro claudicavi. In fenestra mea facies pallidae apparebant. Me conspexerunt; maledixerunt. Ego vicissim exsecratus sum gladium nudum agitans. ‹Descendite qua ego descendi,› clamavi.

«‹Sed singuli venite; quotquot venietis, singuli hoc ferro cadetis.› Alii maledixerunt, alii lamentabantur; ego enim locum longe opportuniorem tenebam. Facie fuligine nigra et ira quasi diabolica deformatus daemonem certe referebam. Interea intra molendinum continuus rugitus erat; ignis per illud ascendebat velut per fornacis caminum. Molendinum totum ardebat, lumen per parietes micabat, linguae flammarum ex singulis rimis prosiliebant, favillas et fragmenta ignita in noctem iacientes.

«Unus sicariorum, sicut ego feceram, in alam desiluit; sed festinans manum loco non aptavit, ad pedes meos decidit, e solo duro velut pila resiluit, nec umquam iterum locutus aut motus est. Reliqui mulierum more clamabant; desperationem eorum audiens simul misericordiam eorum et spem meae salutis recipere coepi.

«Ignis per nonnullas molendini partes viam exedere coepit, magnas scintillas planas velut nivis floccos igneos in aerem proiciens; alae una post alteram ignem ceperunt. Ego denique iterum homo factus sum; aspectu ultionis meae perterritus, gladio nitens, titubans discessi, corporis dolore vehementissimo usque ad viam reptavi. Et, Margarita carissima, arbores pruina albae nunc omnes in rubra flammarum luce velut pyramides aurei operis subtilissimi, quasi telae araneae, fulgebant.

«O quam pulchrum et horrendum spectaculum! Miser quidam alis ardentibus implicatus circumactus est clamans; praepostero tempore manibus dimissis in altum velut lapis e tormento bellico iactatus est, tum sonus gravis et hebes: corpus in terram deciderat. Proximo momento fragor ingens auditus est: molendinum supra perditorem suum concidit, decies centena milia scintillarum eruperunt; alae supra ruinas ardentes deciderunt, alia innumerabilis scintillarum nubes in sublime erupit; terra lignis ignitis corporibusque hominum sparsa erat.

«Deum oravi ut mihi ignosceret; deinde genibus flexis terga illi stragi igneae verti. Lumina in via conspexi, spectaculum gratissimum: cohors hominum mihi

appropinquabat, vix duobus stadiis distans. Claudicans obviam processi; mox post me vestigia rapida audivi. Converti: unus evaserat; quomodo, quis divinet? Gladius eius luna relucebat. Hunc timui; quasi omnium mortuorum umbra super splendentem ensem sedere videbatur.

«Alterum pedem quamvis doleret humi posui, ad faces fugi, ingemiscens atque auxilium implorans; sed quid facerem? Ille me assequebatur; necesse erat consistere et pugnare. Dionysius olim gladiis ludens me exercuerat. Circumactus sum; gladii concrepuerunt. Vestes eius adustas odore sentiebam. Manus mea levi et celeri motu ab imo sursum secuit, eius manus e carpo cruento pendebat, gladius deciderat et in terra tinnivit. Ego gladium sustuli, eum percussurus si arma recuperare temptaret; ille stabat me exsecrans.

«Ille sinistra manu pugionem extraxit; ego cuspide gladii ei obviam factus oculis provocavi ut propius accederet. Post me clamorem virorum proborum audivi; hostis expavit, iratus in me exspuit, dentibus frendens impia verba proferens aufugit. Conversus faces iam propinquas vidi. Ecce sursum deorsumque saltare mihi videbantur, et deinde—subito—omnia—obscura facta sunt. Ego iam —ah!»

Catharina: «Heus! Auxilium! Aquam! Vos viri abite!»

Margarita enim animo defecerat.

CAPUT LVI

Cum Margarita ad se redisset, caput eius in brachio Catharinae requiescebat; honestior familiae pars, in quam tamquam hostis paulo ante irruerat, circa eam constiterat verbisque agrestibus sed benevolis animos faciebat. Praecipue Aegidius ingenti voce clamabat ne tantopere maereret: «Gerardus vivit ac valet; aliter has litteras scribere non potuisset, omnium quas homines umquam viderunt amplissimas atque, ut mihi quidem videtur, pulcherrimas, maxime commoventes, litteris vero omnium minutissimis exaratas.»

«Ita, bone domine Aegidi,» Margarita infirmo spiritu suspiravit, «vivebat quidem; sed unde sciam quid deinceps ei acciderit? Heu, cur ex Hollandia in regiones alienas profectus est, ad homines leonibus ferociores? Cur ego eum non prius a me expuli quam a parentibus fratribusque divelli passa sum? Tu, quae mater eius es, ignosce mihi!»

Tum brachium Catharinae leniter removit et e sella in genua delabi conata est. Sed brevi certamine contra vim maiorem luctata in eiusdem Catharinae pectus se receptam invenit. Epistulam deinde Eliae porrexit et voce languida simul dulcissima ait: «Nunc eam e manibus meis aliis committere sustinebo. Etenim iam vix legendo par sum; et—et—solacium hoc relinquere nolo.» Alterum inter haec brachium collo Catharinae circumdedit.

«Tu lege, Richarde,» inquit Elias; «oculi tui meis iuniores sunt.»

Richardus epistulam accepit. «Profecto,» inquit, «talem scripturam numquam vidi. Acus apice scribere videtur, et tamen quam perspicue! Cur non in tabulario meo Amstelodami sedet, potius quam illinc errabundus vagatur?»

«Cum sensus recepissem, in lectica sedebam, et mercator ille meus bonus manum mihi tenebat. Nescio quid incondite loquebar; postea tacitus aliquandiu horrebam. Ille cornu vino plenum labiis meis admovit.»

Catharina: «Benedicat illi Deus! benedicat!»

Elias: «Tace!»

«Narravi ei quid accidisset. Crus videre voluit: graviter distorsum erat, et talus tumebat; vincula quoque vestimentorum omnia rupta erant, ita ut vix femoralia sustinere possem. Itaque dixi: ‹Domine, metuo ne tibi solum oneri sim; nec iam harmonia te delectare possum: psalterium meum miserum fractum est.› De psalterio meo confracto vehementer dolebam, quod mihi tot leucas laboriose emenso fidele itineris solacium fuerat. At ille genam mihi permulsit, ne maererem monuit, crus pulvillo imposuit, meque tamquam pater benignus curavit.»

«Ante diem undevicesimum Kalendas Februarias. Totum diem in lectica sedeo; properamus enim. Nocte bonus ille mercator me cubitum mittit, laborare non sinit. Mirum! Quotiens in homines daemonibus similes incido, totiens paulo post Deus aliquem virum probum aut feminam bonam mihi mittit, ne ab universo genere humano avertar. O Margarita, quam mirum in modum boni malique permixti sunt! Quantum iam mutatus sum ab eo qui ante tres menses eram! Ecce autem dominus Fuggerus bonus novum mihi psalterium emit.»

Catharina: «Eli, mi vir, si umquam mercator ille per nostras partes venerit, centum ulnas panni ab eo emamus neque de pretio litigemus.»

Elias: «Faciam profecto; id tibi iureiurando confirmo!»

Dum Richardus ad legendum se parabat, Catharinula matrem aspexit atque leviter erubescens opus suum e gremio sub gremiali veste prompsit, demisso paulo plus quam necesse erat capite consuere pergens. Tum mater quoque e sinu opus suum extulit et, Richardo legente, acu laborare coepit. Utriusque autem dulcis atque furtivae artificis opera, tunc primum palam ostensa, galericuli infantium erant, plus quam dimidio iam confecti. Res ipsa multa significabat. Proh rem horrendam! Forma et tenuitate parvis monachorum cucullis similes erant.

«Pridie Idus Ianuarias. In lectica iaceo, vix oculis utens; sed dum ad pabula sumenda consistimus, subito campi Longobardiae mihi panduntur. O Margarita! terra lacte et melle manans: plana leniter declivia, flumina praeclara, prata laeta, pomaria amoena, horti florentes! Quamvis hiems sit, haec regio calidior videtur quam cara misera Hollandia media aestate; peregrino vultum exhilarat, animum exsultare cogit, adeo benigna atque arridens terra cernitur. Vites hic sunt, cedri, oleae, pecora multa; verum caprae tres singulis ovibus respondent.

«Boves iugo subiecti linteum album collo gerunt; cum ante oleas obscuro virore praeditas consistunt, singuli velut pictae imagines sunt. Homines autem, mulieres praecipue, galeros stramineos subtiliter factos gerunt, floribus foliisque e serico argentique filis mire expressis ornatos. Hodie flumen traiecimus rate catenis adstricta. In utraque ripa sucula erat, quam unus homo circumagens totam nostram turbam ad suam ripam traduxit; id miratus sum, cum mos mihi ignotus esset. Nobiscum transierunt quidam rustici.

«Anus quaedam puellam intuens vultum manu texit et crucifixum ante se protendit, velut eques in certamine gladium porrigens, ne oculorum maleficio laederetur.

«Ante diem duodevicesimum Kalendas Februarias. Venetias incolumes pervenimus. De singulari pulchritudine huius urbis ex nautis nostris multa antea

audivisti. Meministine etiam quoties Petrus sub mensa nobis manus iungentibus de hac urbe maris domina, forma arcus simili, dissereret? De magno canali, de aedificiis palis subnixis, de aquosis viis quas complura navigia inaurata frequentant, de foro omnium gentium, ‹orbis, non urbis, forum›, deque platea Sancti Marci?

«Quid autem de Sancti Marci statua, cuius oculi gemmis incomparabilibus micant, deque leone in porta? Ego vero, dolore oppressus, ad fenestram iaceo neque ex his mirabilibus quicquam adhuc cernere possum praeter viam recte stratam sed taediosam, domosque quarum fenestrae pro vitro chartam oleo illitam aut linteum habent; et transeuntes vestibus gestibusque plus quam satis ornatos.

«Quare ne diurnum solacium, quo tecum tacite colloquor, amittam, oculos ad animum meum convertam, et quasi manipulos sapientiae in peregrinatione messos colligam.

«Nam te sic amo ut nulla mihi bona iucunda sint nisi tecum communicentur; quis autem thesaurus scientia praestantior aut diuturnior? Hoc igitur ego, dominus Pedibus Lassatis, didici: suam cuique genti sapientiam, suam stultitiam esse. Si rex aliquis magnus aut dux velut ego pedibus terras obiret ac propriis oculis omnia cerneret, posset gentium flores decerpere, zizania vitare, domum redire ac suos in sapientiae culmen evehere.

«Germani septentrionales asperi sunt, sed aperti et fideles; meridionales benigni et item fideles. Communis eorum labes ebrietas est; eo usque procedunt ut sobrios oderint spernantque. Vulgo aiunt: ‹Kanstu niecht sauffen und fressen so kanstu kienem hern wol dienen›; id est, nisi bibere et vorare possis, domino ulli bene servire non posse. In Anglia plebs non minus largiter bibit, sed honestiores viri nimium potum dedecori ducunt; semel iterumve propinant humanitatis, non gulae causa; vinum tamen saccharo condire solent.

«Germani in potando parum aut rident aut confabulantur, sed velut negotium grave peragunt, clamantes: ‹Seyte frolich!› Ludus eorum inter compotationes iucundissimus ‹Kurlemurlehuff› nominatur, quo poculum ordine miro barbam, mensam et alia arte tangunt, interpositis sibilis digitorumque crepitibus; adeo difficilis ordo est ut Herculis labor paene videatur, spectatoribus tamen festivus. Ebriosi, medicorum Germanorum consilio, calculos in ore tenentes dormiunt.

«Ut enim operculum ollae bullientis paulum apertum relinqui debet, ita istis ollis vinariis carneis ad aestum intestinum exhalandum os patere oportere dicunt. Multi tamen vino subito exstinguuntur; cuius rei culpam dissimulare ac simulata alia valetudine tegere paene religiosum officium putant.

«Magis tamen consuetudinis quam naturae vitium est. Nam feminae inter bibones veniunt, paulisper adsistunt ac vix labris calicem contingunt; in cibo potuque temperatissimae sunt, pudicae, honestae, coniugibus fidae sociaeque verae; longe hac in re nostris puellis Hollandicis superiores, quae virgines ipsae viros rogant ut eas ducant, uxores autem maritis imperitant. Quin Tergoviae non procul ab aedibus nostris uxor quaedam habitat; virum eius aliquis domi quaesivit.

«Illa respondit: ‹Non invenies; mihi veniam rogavit ut hodie post meridiem exiret, quam ei concessi.›»

Catharina: «Verum est, verum! Beck Hulse fuit, Ionae uxor. Hoc fit ubi mulier puero nubit.»

«In meridie, ubi vinum abundat, nobiles potando ad inopiam rediguntur; non item in septentrione, ubi cervisia facilius corpus nobilis disrumpet quam fundos absumet. Ad rixas proni sunt, sed vina, non animi culpa; nam iniurias non diu persequuntur. Quod ebrii pacti sunt, sobrii servant. Fenestras splendidas servant; ex vestitu hominem aestimant. Fructus, frumentum, herbas iuxta viam crescentes licet decerpere atque edere.»

«Dominus te videns dicet: ‹Bene venisti, vir bone.› At si uvam ad viam decerpas, vita ipsa in discrimen veniet: fructum enim caelo datum ad ebrietatem comparandam attigisti. Galli verbis multo blandiores sunt, sed fide animoque haud aeque constantes; nihil illis blanda verba constant, quae ipsi ‹payer en blanche› appellant.»

Dionysius: «Les coquins! Ha, ha!»

«Attamen humanitas Gallis inest, immo sanguini quasi insita est. Solent dicere: ‹Da tibi laborem consedendi.› Tales sermonis stipulae indicant quo ventus ferat. In spectaculo publico, si sedem relinquere sed eam retinere velis, sudarium modo circum scamnum liga; nullus Gallus neque femina in ea sede considebit, sed eam tibi custodiet.»

Catharina: «Gratias ago! Hoc est urbanum. Galliam mihi date!»

Dionysius surrexit, manumque ad loricam decore admovit.

«E contrario per iocum dicunt quae minime urbana, immo horrenda sunt: ‹Le diable t'emporte!› ‹Allez au diable!› et similia. Verum haud credo eos tam dira serio precari; mos nimirum hoc fecit. Bibendi modum tenent, vinum aqua temperant, inter pocula canunt saltantque, convivae tum suavissimi. Ex alieno poculo bibere cavent.

«Bello Angli eos acie campestri superant; contra Galli urbibus oppugnandis defendendisque praestant, ut Aurelianum testatur, ubi ipsos obsidentes

obsederunt ac tormentis duplicibus triplicibusque male multaverunt; multae etiam aliae huius saeculi oppugnationes id docent. Feminas supra omnes gentes blanditiis cumulant, sed contemnunt; nulla femina summa rerum apud eos potiri potest. Feminas etiam scelere convictas saepe suspendunt, nec, ut apud ceteros mos est, demersas honeste necant.

«Supellex in hospitiis Gallicis e nuce conficitur, in Germania e pinu tantum. Fenestrae Gallorum pravae sunt: pars inferior lignea aperitur, superior vitrea immobilis manet, ita ut famulus eam purgare non possit. Germanorum fenestrae totae vitreae sunt, mobileque vitrum longe lateque adamantis instar fulget. In Gallia multae domus pauperes fenestris vitreis penitus carent. Semel Gallum vidi templum praetereuntem non deposito pileo; tale nihil in Hollandia, Germania, Italia umquam conspexi.

«In multis diversoriis hospiti linteamina ostendunt, ut munda esse sciat, eaque ante ipsum ad ignem calefaciunt; laudabilis consuetudo. Benigne eum tamquam hospitem excipiunt, plerumque circumveniunt, interdum iugulant. Excusationi leges duras tyrannicasque afferunt; et sane leges eorum nasum in singulas patinas, digitos in singulas placentas ingerunt. In Gallia honesti viri pileos et pellibus fimbriatas vestes intra domos gestant, foras autem leviores exeunt.

«Germani pileum et pallium pellitum foras induunt; intra autem apud furnum nudo capite tenuique veste considunt.

«Galli viros feminasque in conventibus non miscent, ut nos Hollandi solemus. Circa praedicatores feminae in calcaneis sedentes ordinibus disponuntur, viri post eas stant. Fruges eorum sunt siligo, linum, vinum; ternos mulos videas pro uno equo, gregesque ovium carbone nigriorum.

«In Germania cochleae rubrae sunt: non mentior. Galli cantus musicos emunt, iocos ipsi generant, sibique ipsis risus parant. Germani moriones aulicos fovent, auribus in pileis eminentibus ornatos, qui insaniam simulantes risum cient: calamitatis tamen eius misereri, non ridere convenit. Hac in re levior gens gravioribus Germanis sapientior mihi videtur. Tu quid censes? Heu, nunc respondere non potes.

«Leges minores Germanorum saepe mire prudentes iustaeque sunt; quae sceleratos puniunt, cruentae. In Gallia cruentiores etiam sunt et paululo crudelius exercentur. Hic rota suppliciis adhibetur et rogus ardens; sub hoc rege complures homines in Sequana flumine Lutetiae merguntur. Anglos quoque pro levibus delictis ad suspendendum mergendumque promptos esse viatores tradunt.

«Denique Gallus vere fidelis, si quando talem invenias, ad humanam perfectionem quam proximus accedit; talis est meus Dionysius, quamvis impuro ore utatur.»

Dionysius: «Impurumne os meum? Num vere ita scriptum est, domine Richarde?»

Richardus: «Ita profecto; ipse vide.»

Dionysius, litteras graviter explorans: «Ego vero id non ita lego.»

Richardus: «Quomodo igitur?»

Dionysius: «Hem! ehem! Prorsus contrarium.» Deinde addidit: «Difficilis sane ars est hos nigros tractus interpretari, quos homines pro verbis accipere convenerunt. Vos quoque scribae, vir honorande, coniectura potissimum uti videmini. Meum os impurum? Nunc primum tale quicquam audivi. Nonne ita est, dominae?»

Sed feminae occasionem ab illo oblatam non arripuerunt, nec omnes una voce magnopere negaverunt. Margarita erubuit atque tacuit; duae reliquae opus manibus tenentes capite demisso silebant, risu quodam vix dissimulato. Dionysius vultus earum diu diligenterque perscrutatus est. Cum autem ea inspectio, ut ipse existimabat, egregie sibi satisfecisset, voce innocentiam suam laesam sed patienter ferentem simulans Richardum legere pergere iussit.

«Itali sunt homines exculti et callidi. Non vestitum sed vocem gestumque intuentur quo virum aestiment. Hic graculus se pro falcone nobili venditare non potest, quemadmodum ego in Germania servi mei nobilis ornamentis instructus feceram. Omnium gentium sapientissimi sunt singulari cibi potusque temperantia; stultissimi vero quod externos fines intrantes perscrutantur ac vetant ne multam pecuniam secum inferant. Immo potius eos invitare deberent et, ut aliae gentes, vetare ne quis viator pecuniam efferat.

«Hic Venetiis mulieres capillos natura nigros sole artificioque flavos reddunt, quasi sapientiores Conditore suo fieri velint. Nullam urbem Italiae ingredieris nisi valetudinis testimonium feras, quamquam nulla iam pestis Europam vexat. Hoc molestum institutum pecuniae extorquendae causa est. Caupones adulantur, humiles blanditias faciunt, fallunt, in agris interdum occidunt. Attamen, pretio soluto, linteamina munda dabunt. In cibis sumendis delicati sunt et manum in patinam demittere abhorrent: crusta panis vel alio instrumento potius utuntur.

«Narrant etiam Romae cardinalem quendam sinistram convivae manum furcilla parva bifurca instruere, ut carnes teneat dum dextra cultro secat. Sed hoc quoque mihi videtur Conditore sapientius sapere velle, qui manum tam flexibilem et aptam ad prehendendum fecit.»

Elias: «Eadem ego sentio, mi fili.»

«Prurigine vehementer laborant. Unguentum eius mali adversus scabiem, quod ‹unguento per la rogna› appellant, passim in Venetiarum compitis venditores proclamant. Ex hac ipsa fenestra puerum vidi illud tribus feminis sericis vestibus usque ad talos indutis et duobus equitibus holosericis vendentem.»

Catharina: «Italas, mea puella, moneo ut singulis diebus dominicis corpus in balneo lavent; tum die Iovis manum in patinam sine turpitudine inferre poterunt.»

«Panem habent mirifice candidum; carnes vero caseo inspergendo corrumpunt. O perversitatem! Sal eorum nigrum est, neque mentior. Mercatura Veneti terrarum mariumque domini sunt, atque regiones sibi subiectas prudenter administrant.

«Unum tantum vitium invenio, idem quod frater eruditus olim Platonis civitati obiecit: hic feminas ad quaestum turpissimum impellunt, quae etiam vectigal rei publicae pendunt. Ita civitas, non contenta serico, aromatis, ceterisque pretiosis et honestis mercibus abunde allatis, ipsum peccatum venale habet. Viginti milia talium Iezabelarum Venetiis, Candiae atque in vicinia versantur, indulgentia atque honore cumulatae quod advenas in urbem alliciant; multae in palatiis propriis regum instar habitant.

«Hoc tamen facere mihi videntur prudentes illi Veneti obliti sententiae regis Davidis: ‹Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat qui custodit eam.› In rebus divinis pro vento vela mutant, nunc pontifici, nunc Turco faventes, semper autem deo mercatorum qui Mammon dicitur. Num flos ita vermibus corrosus ad finem mundi vigebit? Sed quoniam flores commemoravi, concedendum est eos miram artem tenere ut rosae et caryophylla extra tempus floreant.

«Aestate rosas quasdam in gemmis caedunt nec irrigant; hieme deinde circum eas humum effodiunt, caryophylla admiscent, atque ita arte singulari rosas fragrantissimas educunt et Ianuario mense in foro vendunt. Hanc artem a vacca primum didicerunt: gemmas quas aestate depaverat, circa brumam denuo germinantes viderant. Feminae in scholis eorum cathedras doctorum tenuerunt; at ea quae in sede Sancti Petri sedit Germana erat. Italia artificiosis quoque fontibus et figuris aquae vi motis viventium actus imitantibus excellit.

«Fontibus proxima est Augusta Vindelicorum, ubi spurcum servum Fumum domino Veru iungunt, qui fortem dominum Assatum versat. Sed ne aliqua urbs nimis glorietur, duae sunt in Europa quae fontes saltantes fastidientes aquam fistulis ad singulas civium ianuas adducunt; vas ille replet epistomio tantum converso. Una Londinium est, cui iam per multos annos aquae ab oppido vicino

Paddington, unius leucae intervallo distante, per fistulas mittuntur; altera pulchra Lubeca.

«Anglos quoque feroces eo prudentes esse audio quod agros gregesque cum lupis communicare noluerint, sed latrones illos in montes suos expulerint. At neque in Gallia neque in Germania neque in Italia viator post solis occasum ab illis vagis latronibus tutus est. Nulla in Venetiis domus vitreis fenestris instructa esse dicitur; ubique tantum lintea chartaque oleo imbuta, et post haec foramina barbara ligneae fenestrae cancellatae.

«Percussorem timidum ‹virum fortem› vocant; meretricem autem ‹feminam urbanam›, quasi pessima mulieris, pessima viri vitia in virtutes commutentur. Deum vero pro parva Hollandia precor, ut ibi interfector interfector, meretrix meretrix usque ad diem iudicii nominentur; tum qui poterit turpia vitia verbis sericis tegat!»

Elias suspirans: «Sacerdos fieri debuerat, pace tua dixerim, misera puella.»

«Age, scriptor morose! Crus te dolens lecto adstringit neque licet Venetiarum pulchritudines conspicere; itaque calamus tuus circumquaque calcitrat velut mulus improbus.

«Ante diem septimum decimum Kalendas Februarias. Anima mea, breviter tantum partem eorum quae vidi narrabo; hodie enim commentarius meus terminatur. Hac nocte ad te navigabit; ego vero, miser, non cum illo, sed cras alia nave Romam ibo.

«Margarita carissima, lectica manibus portata me ad templum Sancti Marci ferri iussi. Foris ad forum spectans pulchra porticus est; supra eam quattuor equi celeberrimi a veteribus Romanis ex aere facti adeo vivi videntur ut proximo gressu in spectatorem desilire possint. Circum templum sescentae columnae marmoreae, porphyriticae, ophiticae stant. Intus thesauri sunt maiores quam qui apud Sanctum Dionysium, Lauretanam aedem, Toletumve reperiuntur.

«Hic urceus gemmis ornatus a rege Persarum senatui donatus, pileus quoque ducalis gemmis micans, in cuius vertice adamas et chrysolithus, uterque amygdalae magnitudine; duae coronae aureae et duodecim pectoralia aurea gemmis distincta Constantinopoli allata; item sapphirus ingens, item adamas magnus a rege Gallorum datus, item carbunculus immanis, item tria cornua unicornuum. Sed quid haec prae sacris reliquiis?

«Margarita carissima, capsam aeneam vidi in qua corpus Sancti Marci Evangelistae conditum est. His ipsis oculis vidi atque manibus contrectavi anulum eius et Evangelium ipsius manu scriptum; omnia itinerum meorum incommoda levissima visa sunt. Quis enim ego sum ut talia videre meruerim? Sacrum corpus

ab Alexandria mercatoribus anno DCCCX primum advectum est; nec tum tanto honore quanto nunc habitum. Nam inter annum DCCCXXIX, cum hoc templum aedificatum est, et annum MXCIV etiam locus ubi conditum iacebat in oblivionem venit.

«Tum sacerdotes sancti complures dies ieiunantes oraverunt, divinum lumen quaerentes; et ecce media nocte corpus Evangelistae per marmor erupit atque ante eos stetit. Illi humi prociderunt; luce autem orta rimam qua corpus transierat repererunt, et intus despicientes ipsum iacentem viderunt. Tum corpore sublato in cista sub altari collocaverunt, marmor vero cum mira rima diligenter reposuerunt; eam ego rimam vidi, quae monumenti instar dum mundus permanet aperta erit.

«Postea sedem Virginis mihi ostenderunt, saxeam, eiusque imaginem a Sancto Luca pictam, valde nigram, cuius vultus iam vix agnosci potest. Imaginem tempore siccitatis pompa circumferunt, quo facto imber cadit. Utinam eam non vidissem!

«Item duo marmoris fragmenta sanguine Ioannis Baptistae aspersa; item fragmentum verae crucis et columnae cui Christus alligatus est; item rupes a Moyse percussa, adhuc madida; item saxum cui Christus, dum Tyri concionabatur, insedisse dicitur. Alii tamen illud esse censent cui Iacob patriarcha caput imposuerit; quibus ego assentior, quod Dominus noster Tyri numquam praedicavit. Inde nos ad locum duxerunt quo res publica infantes mulierum illarum Veneri servientium, quas tantopere fovet, alendos recipit.

«In muro exteriore recessus latus patebat; si infantes tam parvos afferunt ut vivo corpore per illud angustissimum foramen transmitti possint, in rete intus extensum cadunt et res publica curam eorum suscipit; sin maior est infans, matri domum reportandus est, apud quam mansurus ad illud proverbium pertinebit: ‹mali corvi mali ovum›. E templo egredientibus cadaver obviam ferebatur, pedibus vultuque nudis.

«Hunc primum tunc morem Venetorum esse didici; neque credo aliam ullam civitatem eum adoptaturam, aut hunc qui sequitur. In platea super tabulam porphyriticam tria capita horrenda putrescebant, aere odore suo infecto, aestate calida etiam pestilentiam paritura. Proditores rei publicae fuerant, et, cum binis milibus ducatorum uniuscuiusque capiti pretium statutum esset, amici proprii eos occiderant et tria capita ad tabulam attulerant, sic et alienum sanguinem et propriam fidem vendiderant.

«Nulla res publica tot hominum capita emit, nec pro tam tristi merce pretium tantum pendit. Sed maxime miratus sum prope palatium ducis patibulum

candidum ex alabastro positum, ad eum solum, neminem alium, ob levissimam proditionem publicam suspendendum: id ante oculos ducis perpetuo stat, tacite monens: ‹Memento mori.› Re reputata illos senatores magistros mihi esse confessus sum; neminem enim, ne principem quidem suum, communi saluti superiorem esse patiuntur.

«Prope in muro lapicidae iussu senatus imaginem saxeam facinoris immensi miserandique anno superiore perpetrati iam paene explebant; in imagine tamen innocens prorsus res apparet. Hic duo nobiles inter se susurrant, illic alii duo, gladiis ad latera pendentibus.

«Quattuor fratres erant, quorum utrique duo adversus alteros duos coniuraverant, ut partem praediorum suorum dimidiam, non quartam, acciperent, veneno illos necaturi. In convivio communi alteri duo vino medicamentum miscuerunt, alteri vero placentam amygdalinam veneno imbuerunt; adeo feliciter facinus cessit ut eodem postmeridiano tempore quattuor illi ‹fortes viri› circa unam mensam mortali cruciatu volutati sint, se invicem et semet ipsos exsecrantes. Ita miserabiliter perierunt, praediaque propter quae animas immortales perdiderant ad aliam familiam transierunt.

«Et cur non? Ad peiorem certe pervenire non poterant.

«O autem proverbiorum summam sapientiam! Quam argute gentium singulorumque vitia quasi digito demonstrant!

«Cum Italia veneno carebit,
Et Gallia fraude atque proditione,
Angliaque bello carebit,
Tum mundus ipse terra carebit.»

Richardus hoc Catharinae interpretatus legere perrexit: «Post haec ad portum me duxerunt, ubi inter malos navium unum floribus amaranthi coronatum conspexi. ‹Illuc ferte,› dixi; ducemque meum docui morem nautis nostris Hollandicis esse flores in summa mali parte suspendere cum navis magister virginem ambiat. Hunc morem ego olim deriseram dicens: ‹Nimirum de amoribus eius omnis terra certior fieri debet!› Nunc autem tam procul a Rotterodamo ille florum fasciculus animum mihi exsultare fecit, fiducia meum civem adesse.

«Illuc me portaverunt et, o Margarita, in puppi onerariae navis Hollandicae litteris maximis hoc scriptum erat:

RICHART ELIASSOEN, AMSTERDAM.

«‹Deponite me,› clamavi, ‹per Dominam nostram, deponite me!› In ripa consedi et aspexi, vix oculis credens; rursus atque rursus aspexi, mox flere coepi, donec ipsas litteras lacrimis obcaecatus videre non possem. Heu, quam alte animum meum penetraverunt illa simplicia verba in terra aliena! Richarde carissime, frater bone benignissime! Quotiens puer in genibus eius sedi, dorsoque eius vectus sum! Multa ab eo oscula accepi, nullum umquam acerbum verbum.

«Ecce nomen eius in propria navi inscriptum; facies eius, omnis gravitas et mansuetudo eius, ante oculos redierunt. Vehementer singultans clamavi: ‹Cur, cur non adest frater Richardus ipse, sed nomen tantum?› Batave loquebar; nam pectus adeo plenum erat ut alienis linguis loqui non possem, et—»

Elias: «Age, Richarde, perge, mi fili, quaeso perge! Num hic sistendum est?»

Richardus: «Pater, cum observantia tua dixerim, facile est ‹perge› iubere; putasne me carne sanguineque carere? Miseri pueri simplex luctus et fraterna caritas tam subito animum meum transfigunt ut—non possim ulterius; ne ipsas quidem litteras iam video: adeo tenuiter sunt exaratae.»

Dionysius: «Forti animo esto, domine Richarde! Tempus cape quod opus est. Hic plures oculi quam tui lacrimis madent. Heu, comescule, utinam hic adesses et ego pro te Venetiis essem!»

Richardus: «Miser parvulus, capillo crispo, quid fecit ut tam longe a nobis expelleremus?»

«Ego quoque id scire vehementer velim,» sicce Catharina respondit; tum, gremiali veste capiti imposita, flens corpus ultro citroque agitare coepit.

«Domina benigna, amici boni,» inquit Margarita tremens, «sinite me narrationis exitum exponere. Nauclerus, cum Gerardum Batave dolorem suum proferentem audivisset, eum allocutus verbis humanis consolatus est. Gerardus tandem respirare valens dixit se Richardi domini fratrem esse. Qua re cognita nauta bonus summo studio eum adiuvare cupivit.»

Richardus: «Euge, euge, nauta! Richardus ille ipse nuptiis tuis aderit, neque sine plena crumena.»

Margarita: «Domine, nauta ei nuntiavit aliam suam navem eadem nocte Rotterodamum profecturam; Gerardus igitur domum reverti debuit ut epistulam perficeret et ad navem afferret. Reliqua autem nihil sunt nisi verba amoris ipsius ad me, quae, pace vestra, me pudet audire palam recitata. Epistula denique iisdem versibus terminatur quos dominae Catharinulae misi; hi nunc duri et ingrati viderentur.»

Non minus precandi vox quam verba ipsa vicerunt. Richardus dixit se nihil amplius palam lecturum, sed oculis tantum reliqua, ut fratri liceret, perlecturum. Margarita rubore suffusa trepidavit, nihil tamen respondit.

«Eli,» inquit Catharina adhuc leniter singultans, «per Dominam nostram dic mihi, quo pacto miser filius noster Romae se sustentabit. Illuc profectus est ut scriberet; sed ipsius verba probant scripturam nihil prodesse; fame in itinere periisset nisi penicillo et psalterio usus esset. Heu me miseram!»

«Atqui,» respondit Elias, «adhuc habet penicillum et artem musicam. Praeterea tot homines, tot sententiae; ars scribendi, etiamsi alibi emptores non invenit, Romae fortasse venalis erit.»

«Pater,» inquit Catharinula, «mihi licetne unum verbum inter te et matrem interponere?»

«Libenter, corculum meum.»

«Mihi videtur picturam et musicam, cum prope adstant, scriptura potentiorem vim habere; ubi vero procul absunt, nihil cum ea comparari posse. Ecce enim quas vires charta scripta modo inter nos ostendit! Gerardus noster Venetiis scribens manum quasi in hoc Rotterodamensi conclave immisit et omnium animos commovit. O Gerarde dulcissime, videor mihi spiritum tuum his chartaceis alis huc advolasse! Pater carissime, cur non ita agimus ac si ipse corpore adesset?»

«Catharinula,» ait Elias, «nihil metuas: ego Richardusque scriptis scripturam vincemus. Litteras ad eum scribemus easque Romam per fidelem nuntium cum pecunia mittemus, iubentes ut statim domum redeat.»

Cornelius et Sybrandus mutuo vultum maestum significanter permutarunt.

«O pater bone, quid autem interea?»

«Quid interea?»

«Pater carissime, mater carissima, qua re absenti gratiores esse possumus quam si miseram puellam eius benigne tractemus, cui et ipsi aerumnae adhuc imminent?»

«Bene mones,» inquit Elias, «sed ego te maior natu sum.» Tum ad Margaritam graviter conversus: «Respondebisne, pulchra domina, ad unam quaestionem?»

«Si potero, domine,» timide Margarita susurravit.

«Quidnam sunt illae tabulae nuptiales quas Gerardus in epistula commemorat?»

«Tabulae sponsaliciae nostrae, domine, ipsius et meae. Nescisne nos inter nos desponsos esse?»

«Coram testibus?»

«Ita sane: patre meo misero et Martino Wittenhaagen.»

«Hoc primum audio. Quomodo in illius manus venerunt? Apud te esse debuerant.»

«Heu, domine, hoc est quod maxime doleo. Numquam tamen de fide eius dubitavi; dicebat sibi solacio esse eas in sinu gestare.»

«Stultissima puella es.»

«Fui profecto, domine; sed adversa etiam imperitos sapientiam docent.»

«Bene respondisti. Stulta an non stulta, honesta certe es. Maiore te ab initio honore habuissem, sed putabam te eius concubinam fuisse; haec est ipsa veritas.»

«Absit hoc, domine, Deus avertat! Dionysi, tempus est, ut opinor, nobis abeundi. Epistulam mihi redde, domine!»

«Mane, mane! Ne uno verbo tam vehementer exardescas. Sed, uxor, videtur mihi rubor iste genas puellae decere.»

«Melius quam te decuit eum ruborem ei inicere, mi vir.»

«Leniter, uxor, leniter! Etsi nonnumquam tardus sum, iniustus tamen non existimor.»

Hic Richardus interpellavit: «Dic, domina, num pro Gerardo nostro sanguinem tuum fudisti?»

«Minime, domine. Fortasse tamen fudissem.»

«Immo vero, immo; ipse enim te fecisse scribit. Verum dic, quaeso!»

«Heu, quid velis nescio. Oro ne omnia de me credas quae miser ille adolescens dicit; amor eum caecum reddit.»

«Proditrix!» clamavit Dionysius. «Noli sinere ut pulverem tibi in oculos coniciat, domine Richarde! Martinus senex mihi narrat—ne gestibus me compescas, sodalis mea; caecus sum sicut amor ipse—Martinus narrat eam brachium suum secuisse et sanguinem profluere sivisse, deinde calcibus suis illivisse, cum Gerardus a canibus sanguinem vestigiis sequi assuetis persequeretur, ut canes a pueri sui vestigiis averteret.»

«Etiamsi feci, meus sanguis erat, et pro salute mei dilecti effusus,» Margarita contumaciter respondit. Sed cum Catharina eam repente amplexa esset, flere coepit, quod tandem pectus invenisset cui dolorem suum committeret, eiusdem mulieris quae ipsa quoque pro Gerardo periclitante sanguinem suum fudisset.

Elias e sella surrexit. «Uxor,» inquit sollemniter, «ad omnem cenam prandiumque sellam alteram mensae appones, atque alteram patinam et cultrum. Margaritae et Petro erunt. Veniat ubi voluerit, absit cum ei placuerit. Nemo locum eius ad sinistram meam occupabit. Qui eam benigne accipere possunt mihi grati

sunt; qui non possunt, eos apud me manere non cogam. Latus liberque mundus est. Intra hos parietes ego dominus sum, et filii mei sponsa hic benigne accipitur.»

Catharina ad cenam parandam festinavit. Elias et Richardus consederunt et litteras quibus Gerardum domum revocarent componere coeperunt. Richardus promisit eadem illa hebdomade eas navigio Romam mittendas esse. Sybrandus Corneliusque maesto inter se oculo coniverunt et furtim discesserunt. Margarita, cum Aegidium altis cogitationibus immersum videret—ingenium enim pumilionis ingentibus passibus profecerat—eum rogavit ut sibi epistulam ferret. «Dimidiam tantum partem audisti, bone domine Aegidi,» inquit. «Visne reliquam tibi legam?»

«Maxime tibi devinctus ero,» voce ingenti aulicus conclamavit.

Margarita sellulam suam ei cessit; curiositas superbiam eius vicit, ut sederet. Tum priorem epistulae partem ad aurem eius demissa voce susurravit, ne Eliam Richardumque turbaret. Ut id faceret, pronixa genam suam pulcherrimam prope Aegidii vultum deformissimum admovit: tam mirum dissimilitudinis spectaculum ut dignum esset quod pictor arte sua exprimeret. Sic eam Catharina invenit; totus materni cordis affectus in puellam effusus est, et illa cum Catharinula tacitum, sed eloquentissimum obtutum commutavit.

Catharinula subrisit et demissis palpebris consuere perrexit.

«Statim domum illum revocate!» rugiit Aegidius. «Virum ex eo faciam. Apud ducem omnia possum!»

«Audite puerum!» ait Catharina, partim iocans, partim materno quodam fastu gestiens.

«Audimus sane,» inquit Richardus; «cum loquitur, plerumque se audiri efficit.»

Sybrandus: «Utrae litterae prius ad eum pervenient?»

Cornelius maeste: «Quis id sciat?»

CAPUT LVII

Duobus fere mensibus ante ea quae in Eliae domo narravimus, incolas exigui oppidi maritimi inter Neapolim Romamque siti ad litus undique confluere videres, oculis in navem conversis quae, vento vehementissimo recta in litus spirante, cum fluctibus aegre certabat.

Interdum videbatur periculum evasura, tum qui spectabant laeti atque palam eam faustis vocibus prosequebantur; interdum ventus et mare propius eam ad terram trudebant, neque spectatores occulta quadam voluptate carebant, quam ne apud se quidem confiteri voluissent.

Non quia vexari quemquam est iucunda voluptas,
sed quibus ipse malis careas quia cernere suave est.

Misera autem navis, quamquam ad navigandum arte nautica parum scienter fabricata erat, ad litus petendum egregie apta videbatur, tanta puppis altitudine quae ventum exciperet, tali corporis figura, quasi petasus tricornis inversus esset. Qui in litore stabant illud ligneum, fluctibus quassatum, aegre laborans corpus vivum esse credebant, atque anhelanti pectore cum morte luctari. Quod si repente in eius tabulatum transferri potuissent, vidissent non unum ibi cor pulsare, sed multa, neque unius hominis naturam, sed viginti diversorum ingenia illa hora formidabili aperte manifestari.

Nautae per tabulatum in omnes partes praecipites et titubantes discurrebant, funes prout cuique videbatur tractabant, modo maledictis vociferantes, modo preces fundentes.

Vectores circa malum conferti erant, alii sedentes, alii genibus nixis, alii humi prostrati, atque oras navis manibus apprehendentes, dum vastis fluctibus illa huc illuc iactabatur. Unus eorum, iuvenis forma conspicuus, paulum seorsum stabat, ad funem quo malus firmabatur fortiter haerens et ad singulos fluctus horrescens. Pallor eius cinericius et labra compressa significabant quantopere timor in eo cum suae dignitatis sensu certaret. Gerardus erat, cui tot mala imminebant.

Interea e media turba trementium preces votaque ad caelum ascendebant; quibus auditis tot paene deos illic esse credidisses quot homines feminasque. Nautae quidem unam tantummodo deam implorabant, varias ei appellationes tribuentes: «Regina caeli», «Stella maris», «Domina mundi», «Portus salutis». Apud terrestres autem homines multiplicium deorum cultus furere videbatur; quin etiam qui forte ad idem numen confugerant, non ad eiusdem numinis idem simulacrum aut idem sanctuarium confugiebant.

Mercator Anglus magnam auri vim Dominae Nostrae apud Valsinghamium vovit; Genuensis vero mercator torquem argenteam quattuor librarum Dominae Nostrae Lauretanae; nobilis Tuscus decem libras candelarum cerearum Dominae Nostrae Ravennati pollicitus est. Eadem varietatis cupiditate non simpliciter per veram Crucem iurabant, sed per veram Crucem quae in hac aut illa aut alia recentiore urbe servaretur.

Subito vehementior solito venti impetus velum iniquo loco apprehendit: funes iam putrescentes quibus sustinebatur abrupti sunt, velum ingenti fragore avulsum vento abreptum est, et paulatim minus ac minus, nigrius ac nigrius apparens, miliarii fere dimidium emensum, velut papyri folium in mare volitans decidit. Antequam gubernator proram in venti cursum convertere posset, fluctus navem ad latus puppis invasit, miseros omnes ad cutem usque perfudit, frigidaeque mortis sensum praegustandum dedit.

Tum alius magna voce vovit se monachum Carthusianum futurum, si sanctus Thomas eum servaret; alius se Compostellam peregrinaturum, nudo capite pedibusque nudis, nihil praeter loricam ferream corpori nudo induturum, si sanctus Iacobus sibi opem ferret. Alii Thomam, Dominicum, Dionysium, praecipue vero Catharinam Senensem invocabant.

Duo mercatores Neapolitani exiguae fortunae trementes stabant.

Eorum alter summa voce clamavit: «Sancto Christophoro Parisiensi simulacrum e cera ipsius ponderi aequale voveo, si incolumis terram attingam!»

Tum alter cubito eum tetigit: «Frater, frater, vide quid voveas! Omnibus enim rebus tuis in auctione publica venditis, non tantum cerae compares, quantum ille ponderat.»

«Tace, stulte!» ille vociferatus est; deinde voce submississima:

«An me serio loqui putas? Modo salvus in terram evadam, ne iuncum quidem sevo tinctum illi dabo.»

Alii humi proni ipsi mari supplicabant: «O mare clementissimum! O mare liberalissimum! O mare munificentissimum! O mare pulcherrimum! Mitis esto, propitium te praebe, hac nos periculi hora serva!»

Alii metu prorsus beluino singulis navis gravioribus iactationibus ululabant ac gemebant; navis enim iam non multo plus quam ludibrium erat in immensarum undarum complexu.

Matrona quaedam Romana, ex humiliore plebe, inter illam ululantium multitudinem tacita sedebat, infantem ad mamillam seminudatam admotum tenens; vultus pallore cineris infectus, oculi tranquilli; labra interdum oratione muta movebantur. Non flebat tamen neque querebatur neque deos promissis

sollicitabat. Quotiens navis sub pedibus iam demersa videbatur et viri barbati stridulas voces emittebant, ipsa filium osculabatur: nihil amplius.

Sic patienter sedens eum etiam in mortis faucibus lactabat: cur enim infanti moribundo ullum gaudium, quod mater ei praebere posset, adimeretur? Equidem ipsam Antiquitatem inter homines medii aevi sedere ibi crediderim. Mille sescenti anni sanguinem Romanum antiquum, qui per eius venas fluebat, non corruperant; gentis, cuius nomen fortasse vix audiverat, insita indoles eam docebat ut cum decore et dignitate moreretur.

Frater quidam religiosus statura gigantea in puppi disiunctis pedibus stabat, Rhodio illi Colosso similis, nec tam periculum undique imminens contemnere quam ne animadvertere quidem visus. Versiculos e Canticis voce magna et numquam tremente recitabat, vectoresque ad peccata confitenda invitabat. Nonnulli genibus flexis id fecerunt; ille confessionibus auditis manus eis imposuit, eosque absolvit, non secus ac si in sacristia tuta ac commoda, non in nave peritura, versaretur.

Ad hunc Gerardus sensim propius accedebat, eo naturae impulsu quo animus anceps ad hominem inexpugnabilem se recipit. Ac profecto eorum fortitudo qui armis contra mortales hostes pugnant exiguum quiddam prae hoc ingenti fratre eiusque maiore etiam animi tranquillitate videri poterat. Itaque duo etiam in hac nave inventi sunt qui generis humani dignitatem tuerentur: mulier tenera quidem sed heroi similis, et monachus cui religio animum contra terrores mortis firmaverat.

Amisso iam velo nautae malum inutile ad pedis unius altitudinem supra tabulatum succiderunt; is cum reliquis funibus ac sarcinis per latus navis in mare cecidit. Quo facto navis aliquantum levari videbatur.

Sed iam corpus navis, cuius cursum vela non amplius impellebant, fluctibus praeire non poterat. Hi identidem in puppim ingenti vi irruebant, atque ictus non aquae molli, sed monti saxoso tribuendos esse videres.

Magister navis gubernaculo relicto in medium tabulatum processit, morte pallidior. «Navem levate!» inclamavit. «Omnia in mare eicite; alioquin antequam terram feriamus mergemur, atque unicam exiguam vivendi spem perdemus.» Dum nautae iussa exsequuntur, magister ipse pallidus, inter pallidos viros circumstantes qui de sorte sua quaerebant, talia loquebatur, quae a verbis gubernatoris Angli in pari discrimine versantis quam longissime abhorrerent.

«Amici,» inquit, «heri nocte, cum omnia tranquilla essent, immo nimium tranquilla, heu! globus igneus ad navem nostram accessit. Si duo tales globi simul apparent, faustum omen est, nihil illa navigatione navem demergere potest. Nos nautae hos globos Castorem et Pollucem appellamus. Sin Castor sine Polluce aut

Pollux sine Castore adest, navis exitio destinata est. Quam ob rem, ut bonos Christianos decet, ad mortem vos parate.»

His dictis ululatus magnus exortus est.

Cum trepidi rogavissent quantum temporis ad sese parandos superesset, respondit magister: «Dimidiam horam fortasse durabit, fortasse minus; ultra eam nullo modo. Aquam enim tamquam cribrum recipit. Agite, viri, oneribus exonerate!»

Miseri vectores quidquid in tabulato reperire poterant corripiebant atque in mare coniciebant. Mox saccum gravem invenerunt, cui senex nausea maritima laborans incumbebat; sub eo saccum abstraxerunt. Res intus stridore concrepuerunt. Duo saccum ad marginem navis trahebant, cum dominus subito exsiluit ac clamore non humano in eum involavit. «O sancte Moyses! Quid agitis? Hic tota mea fortuna est, omnis totius itineris fructus: candelabra argentea, patinae argenteae, fibulae, scyphi—»

«Dimitte, senex sceleste!» ceteri clamabant. «An omnes perire debemus propter res tuas male partas?» «Cum sacco ipsum in mare conicite!» alius exclamavit. «Ob hunc Hebraeum nos Christiani demergimur!» Multis eum aggressis saccus de manibus ereptus per latus proiectus est; cum fragore in fluctus decidit. Tum dominus unum miserabilem doloris clamorem edidit, deinde oculis ardentibus constitit, capillis canis in vento volitantibus; iam in mare se praecipitaturus erat, neque dubium quin fecisset, si saccus in superficie mansisset.

Sed ille in profundum demersus in aeternum evanuit. Senex tum huc atque illuc titubabat, capillos sibi lacerabat, hominibus, navi, mari, omnibus denique caeli inferorumque potestatibus eodem furore maledicens.

Tum magister clamavit: «Ecce templum in conspectu! Ad illud, gubernator, navem dirige; vos autem, amici, sanctum illum, quisquis est, cui dedicatum est, precibus implorate!»

Ita navem ad templum gubernare conati sunt atque ignoto deo, cuius nomen templum ferebat, supplicare coeperunt. Sed unda immanis puppim invasit, gubernaculum fregit atque ita infixit ut moveri nequiret, totumque tabulatum aqua opplevit.

Tum nonnulli superstitione perterriti Gerardum circumsteterunt. «Ecce unde omnia mala!» clamaverunt. «Hic nullum omnino sanctum invocavit; ethnicus est, paganum in nave habemus!»

«Heu, amici boni, nolite ita dicere,» respondit Gerardus, cui dentes gelu metuque collidebantur. «Potius ethnicos illos appellate qui in mare ipsum preces fundunt. Sanctos ego quidem colo; nunc tamen eos rogare non audeo: tempus non suppetit. O! quid mihi Dominicus, Thomas, Catharina prodesse possunt? Petro

sancto propius est ad Dei solium quam illis; at si illum precibus rogem, facile fieri potest ut prius in fluctibus peream quam ille causam meam apud Deum perorare possit.»

«O! o! o! Ad ipsum igitur confugiendum mihi est qui et mare et sanctos et me creavit. Pater noster, qui es in caelis, hos miseros homines et me, qui nudam vitam petimus, serva! O dulcis Iesu, Iesu misericors, qui super mare Genesareth ambulasti cum Petrus mergeretur, qui Lazarum mortuum flevisti, cum apostolorum oculi sicci essent: miserum Gerardum serva, propter carissimam Margaritam!»

Eodem momento nautae navem iam mergentem in cymba exigua relinquere parare visi sunt, qua etiam illo saeculo singulae naves instructae erant. Mox alii sibi soli consulentes certatim cucurrerunt, trigintaque homines in eam sese ingesserunt. Relicti sunt quinque: tres metu ita perturbati ut quid agerent nescirent, duo ita consternati ut artus movere non possent. Hi velut fasciculi pannorum madefactorum sedebant; illi huc atque illuc discurrebant, triginta illos discedere videbant, nec tamen ut in cymbam conscenderent quidquam conabantur, sed currebant tantum et manus torquebant.

Praeterea unus erat qui genibus nixus apud statuam ligneam beatae Mariae Virginis, humanae staturae parem, orabat; eam nautae e malo reverenter solverant. Simulacrum, aqua e mari irrumpente atque per foramina lateralia effluente, per tabulatum huc atque illuc volvebatur; miser ille genibus semper consequebatur, manus ad eam suppliciter coniungens, dum fluctus ipsum atque statuam ludibrio habebant. Adfuit etiam Iudaeus, velut paralysi correptus, sed non timore: ne tam exiguum quidem animi motum iam sentire poterat.

Is cruribus decussatis sedebat, saccum suum lugens; quotiens spuma fluctuum in eum verberabatur, pugnum adversus partem unde venerat quassabat, et Nazarenis, eorum deis daemonibusque, navibus atque aquis in aeternum maledicebat.

Dominicanus vero ille ingens, postquam confessiones totius navis audierat, quietus stabat, secum ipse tacite colloquens. Romana autem matrona pallida et patiens sedebat, solum infantem propius pectori suo adstringens, prout mors appropinquabat.

Haec conspicatus Gerardus virilem animi vigorem recepit. «Videte! videte!» inquit. «Cymbam abstulerunt, mulierem autem miseram cum infantulo relinquunt, ut pereant!»

Misericordia in corde excitata protinus ingenium quoque eius ad consilia reperienda incitavit.

«Mulier, te tamen servabo, si Deus volet!» dixit; cucurritque ut dolium aut tabulam inveniret, cui innixa mulier super aquam fluitaret. Nihil tale reperit.

Tum oculos in ligneum Virginis simulacrum coniecit. Quod ulnis amplexus sustulit, neque ululatum cultoris eius curans, qui more pueri ludicro suo spoliati lamentabatur, ad puppim cucurrit. «Age, mulier!» inquit. «Te et filium huic alligabo. Vermibus quidem valde corrosum est, sed munus suum praestabit.»

Illa grandes oculos nigros ad eum convertit, unumque tantum verbum protulit:

«Tu vero?»

Id tamen tanta animi magnitudine et tanta lenitate dixit, ut mirari liceret.

«Vir sum, nec mihi infans est cuius salutem tuear.»

«Ah!» inquit illa; cuius vultus his verbis quasi nova vivendi cupiditate illustratus est. Gerardus simulacrum ad latus mulieris funibus firmavit. Tum spes servandae vitae aliquid ex heroica illa tranquillitate detraxit, sed parum: corpus paululum tremebat, oculi minime.

Iam navis adeo in aqua depressa erat ut, remo tamquam vecte adhibito, mulierem cum ligno in fluctus devolvere posset.

«Age,» inquit, «dum tempus adhuc datur.»

Illa grandes Romanos oculos, iam lacrimis madentes, in eum sustulit. «O iuvenis miserande! Deus mihi ignoscat! Filius meus!» Tum eam Gerardus fluctibus commisit, remo prohibens quominus ad latus navis vehementer illideretur.

Repente gravis manus umero eius imposita est, voxque profunda et sonora ad aurem insonuit: «Recte factum. Nunc mecum veni.»

Giganteus ille frater erat.

Gerardus conversus est; frater duobus passibus ad malum fractum pervenit eumque apprehendit. Gerardus, quasi naturali quodam imperio ductus, idem fecit. Uterque, ingenti nisu, reliquiam mali sustulit et asportavit. «In mare demitte,» iussit frater, «deinde ipsum sequere.» Demiserunt; sed unus ex tribus illis mente perturbatis eos consecutus ante ceteros insiluit, atque extremo ligno innixus est. Gerardus alterum extremum, frater mediam partem tenuit.

Horrendus erat illorum situs. Malus singulis fluctibus surgebat ac demergebatur, velut equus calcibus feriens; spuma vero ora eorum immitissime verberabat, oculosque occaecabat, ut facilius e ligno depellerentur.

Mox longus quidam stridor ante eos auditus est: navis scopulo aut vado illisa haerebat. Nec multo post, cum iam immobilis constitisset, fluctus eos maxima vi in illam impulerunt. Socii eorum caput superiorem partem gubernaculi fracti horribili crepitu percussit, ac velut nux coco malleo ingenti icta comminutum est. Ille continuo submersus est, nullum sui vestigium relinquens praeter rubrum in undis colorem et coagulum album in acuto gubernaculi fragmento; extremus eius

clamor etiam tum auribus eorum insonabat, dum sub tegmine nigri navis lateris a fluctibus abriperentur.

Frater brevem Latine precationem pro anima defuncti dixit, ac deinde tranquille in priorem locum sese composuit. Inter undas volvebantur, ὑπὲκ θανάτοιο; nunc nihil omnino videbant, ac quasi in convalle inter aquosos montes conclusi erant; nunc litus conspiciebant, multitudine hominum velut lucentibus punctis distinctum, qui brachia gestu Italico vehementer adhortantes in altum extollebant; conspiciebant etiam cymbam nigram fundo in caelum verso fluctibus raptam, atque inter illam et se mulierem una cum undis surgentem et descendentem.

Haec forte remum invenerat, sinistroque brachio puerum arcte tenens dextra fortiter remigabat.

CYMBA NIGRA FUNDO IN CAELUM VERSO FLUCTIBUS RAPTA

Postquam diutius sic undarum arbitrio voluti erant, frater subito placida voce dixit: «Terram pede tetigi.»

«Fieri non potest, pater,» respondit Gerardus. «Ultra centum virgas Anglicas a litore distamus. Quaeso, quaeso, noli fidissimum malum nostrum relinquere!»

«Mi fili,» ait frater, «prudenter loqueris. Sed scito mihi sanctae Ecclesiae negotia agenda esse, nec licere tempus in aqua natando consumere, ubi pedibus procedere in eius ministerio possim. Ecce, iterum digitis pedum fundum tetigi; quantum prodest soleas, non calceos, gestare! Rursus: et arena est. Tu me brevior es: malum tene! Ego pedibus pergo.» His dictis lignum dimisit, magnisque brachiis porrectis per aquam impetu magno incessit. Gerardus paulo post eum secutus est.

Quotiens unda superior vi ingenti ingrueret, frater velut turris constabat; ore clauso caput retro inclinabat ut ictum exciperet, atque ad tempus sub aquis totus latebat; mox emergens viribus ingentibus per fluctus viam sibi aperiebat. Tandem litori propius accesserunt, sed impetus aquae retro trahentis omnes eorum ad terram perveniendi conatus frustrabatur. Tum incolae piscatores robustos in mare miserunt, qui longis hastis inter se apprehensis triplicem velut catenam formabant; hac ratione naufragos in litus pertraxerunt.

Frater aquam ex veste excussit, incolis brevem paternam benedictionem impertivit, atque Romam sine mora perrexit, oculis, ut regula iubebat, humi demissis. Ne semel quidem respexit ad mare quod paulo ante eum paene absorbuerat, nec tamen laedere potuerat nisi Domino suo permittente.

Dum ille solus sine respectu Romam tendit, ego, qui sanctae Ecclesiae non inservio, paulisper morabor, ut profitear lectorem meum et me quondam intra sex uncias ab hoc gigante fuisse: tum tamen evadere nobis contigit. Nunc vero

vereor ne cum eo diutius agendum sit. Gerardus interea omnium qui in litore stabant manus singillatim prehendebat.

Eum ad ignem ingentem duxerunt, atque ea humanitate, quam in regionibus septentrionalibus vix expertus esset, solum reliquerunt ut vestes siccaret. Ex sinu tum membranam et chartam protulit, utramque diligenter siccavit. Ubi satis, sua quidem sententia, siccae erant, tum demum piscatoris vestes induere, suasque iuxta ignem relinquere consensit, ac rursus ad litus descendit. Quae ibi conspexit paucis narrari possunt.

Magister navis apud naufragium mansit, non tam fortitudine adductus quam firma persuasione inane esse Castori aut Polluci repugnare, utrumvis illum globi ignei specie ad se venisse crederet.

Mare tamen navem disiecit, puppimque cum ipso magistro a reliquo corpore avulsam ad litus incolumem egit. Gerardus inter eos princeps fuit qui hominem ex aqua extraxerunt. Hebraeus ille rebus suis orbatus alio fragmento enatavit et, simul ac terram attigit, ei qui saccum suum reportaret praemium proposuit; id vero paucis misericordiam, nonnullis risum movit. Duo alii naufragi fragmentis lignorum innixi servati sunt. Triginta autem qui sibi tantum consuluerant ad litus pervenerunt, singuli quidem, sed mortui; unus tantum adhuc spirabat.

Hunc loci incolae optima quidem voluntate ad ignem ferventissimum detulerunt; itaque et ille e mutabili hac vitae scena excessit.

Stabat Gerardus ad mare, pristinos itineris socios ad litus fluctu delatos horrore simul et curiositate intuens, cum manus leniter humero eius imposita est. Conversus matronam Romanam vidit, grato muliebri animo incensam. Illa manum eius suaviter cepit, paulatim ad os suum admovit osculataque est; tanta tamen dignitate, ut honorem ei potius tribuere quam suppliciter petere videretur, homini tanto honore digno. Tum, vultu laetitia radiante et oculis umentibus, infantem sustulit eumque servatorem suum osculari fecit.

Gerardus infantem osculatus est, nec semel tantum: pueros enim amabat. Nihil tamen locutus est. Animo vehementer commotus erat; neque illa ipsa ullum verbum protulerat, sed oculis solis, genis rubentibus, gestuque antiquo, nobili, amplo et maiestatis pleno gratias egerat. Fortasse recte fecit: gratus enim animus verbis non continetur. Matrona Romana antiqui moris homini nostri temporis toto pectore gratias agebat.

Postridie post meridiem Gerardus, aetate quasi duplo quam anno priore gravior, rerum humanarum usu triplo doctior, non iam puer sed vir, qui se defendendo sanguinem fuderat et terra marique mortem paene attigerat, ad urbem aeternam pervenit: post tot naufragia tutus.

CAPUT LVIII

Gerardus in occidentali Tiberis ripa modicum sibi hospitium conduxit; inde cotidie ad quaerendum opus egrediebatur, specimen litterarum suarum circumferens ad omnes quas comperire poterat tabernas, ubi eiusmodi opera suscipiebantur.

Frigide ab illis exceptus est. «Nos», inquit alter, «litteras paulo tenuioribus ductibus effingimus.» «Quam atrum tibi atramentum est!» alius. At illud ubique maxime audiebat: «Quorsum istud? Vix quisquam iam Romae Latine libros describendos curat. Num Graece scribere nescis?»

«Immo scio, sed multo minus bene quam Latine.»

«Ergo Romae victum numquam tibi comparabis.»

Gerardus pulcherrimum codicem Graecum, magna mercede data, mutuatus est; domumque rediit crumena quidem tristi vulnere saucia, animo minime fracto.

Quattuordecim diebus in pingendis litteris Graecis tantum profecerat, ut, ne ullam temporis partem perderet, ad meridiem usque eis operam daret, reliquum diem iis quaerendis impenderet qui eius operam conducere vellent.

Ubi specimen scripturae Graecae iis quae ipsi mercatores habebant praestantius circumtulit, responderunt negotiatores neque Graecos neque Latinos codices iam venire. Urbem libris ex omni Europa allatis redundare: eum priore anno venire debuisse.

Gerardus psalterium emit.

Hospita eius, cui et vultus iuvenis et mores placebant, saepe praeteriens aliquid benigne dicebat. Aliquando eum ad mensam suam invitavit, et, cum ille miraretur, quaesivit quid ita animum deiecisset. Rem ille aperuit; illa vero quid ipsa sentiret exposuit. «Istos bibliopolas callidos», inquit, «scriptores mercede conductos alere equidem pignore certare ausim, quorum opera magno pretio distrahant, ipsis exiguam mercedem solventes. Quid mirum, si te aversantur? Nimis bene scribere mihi videris. Unde id sciam, quaeris?

Scilicet quia ostium non obseras, ut facit ille agrestis Pietrus; mulieres autem, scis, curiosae sunt. Ita est, nimis eleganter illis scribis.»

Gerardus rogavit ut apertius explicaret.

«Nimirum», inquit, «tua scriptura tam bona est, ut ea quae illi vendunt prae tua quasi occaecentur.»

Gerardus suspiravit. «Heu, domina, quam in malam partem homines interpretaris, cum ipsa sis tam benigna tamque sincera!»

«Corculum meum, Romani homines versutissimi sunt. Ego? Ego Senensis sum, Virgini gratias!»

«Male mihi consuluisse videor, quod Augusta Vindelicorum discessi», inquit Gerardus.

«Augusta?» inquit illa fastidio quodam elata. «Estne vero locus qui cum Roma conferri possit? Ego quidem ne nomen eius umquam audivi.»

Tum affirmavit eum invitis bibliopolis rem suam praeclare gesturum. «Cum peregrinus sis, isti sine modo sineque verecundia tibi mentiuntur. Quis enim nescit principes nostros iam per tot annos quasi araneae scribendi morsu correptos esse? Pecuniam velut aquam profundunt, agros bonos domosque in pelles ovium litteris refertas convertunt, quas in arca vel armario recondant.

Deus eos adiuvet, atque ab hac quoque insania servet, ut iam ex innumeris aliis servavit. Quamquam, ut verum fatear, postquam hic scribendi furor incessit, minus aliquanto quam antea de factionibus sibi inimicis se mutuo feriunt ac trucidant, aut hostium iecinora ad ultionem concisa frixaque devorant. Duos tibi nominare possum: eminentissimum cardinalem Bassarionem, ipsumque summum pontificem. Hi duo viginti tui similes noctes diesque scribendo occupare possent. Sed Teresiam adibo; illa quid in aula dicatur resciscit.»

Postridie narravit se Teresiam convenisse atque quinque alios proceres cognovisse quos eadem scribendi aranea momordisset. Gerardus nomina eorum sibi descripsit, membranas emit, aliquotque dies in speciminibus apparandis consumpsit. Ad singulorum ianuas unum exemplar, suo nomine et habitatione inscriptum, reliquit, atque spe plenus responsum exspectavit.

Nullum tamen responsum venit.

Alius post alium dies transiit, maerore eius cotidie crescente.

Et mirum dictu: iis ipsis diebus Margarita Rotterodami cum summis angustiis certabat ut viros qui ab ea victum exspectabant aleret, comprehensa quod homines sine medendi licentia sanasset, non potius cum licentia occidisset.

Gerardus exitium sibi iam ante oculos stare videbat.

Horas pomeridianas in cantilenis Italicis colligendis ac discendis consumebat; schedas lusorias pingendas comparavit, unumque e cotidianis cibis sustulit.

Hoc novissimum consilium, sapienter ut sibi videbatur excogitatum, novas ei molestias peperit.

In his enim hospitiis, quae Itali *camere locande* vocant, hospita omnem cibum coquebat, quamquam ipsi hospites quae ad epulas necessaria essent emebant. Mulier igitur facile animadvertit Gerardum minus solito edere; eumque interrogavit num se non puderet. Cum hoc tam aspero sermonis initio iuvenem rubore atque metu correptum vidisset, ipsa statim animum placavit atque eius

prudentiam testem appellavit: num crederet adversam fortunam ieiuno ventre superari posse?

«*Patienza*, mi adulescens! Mutabuntur tempora; interim ego te propter caelestem caritatem alam»—quod Italice dictum idem fere valet ac «gratis».

«Minime vero, bona hospita», inquit Gerardus. «Nondum omnino inanis est crumena mea; ac si probi homines meo vitio mercede sibi debita fraudarentur, hoc mihi dolorem dolori adderet.»

«Quid? Aeque insanis atque ille vicinus tuus Pietrus cum una illa sua pictura mala!»

«Unde autem scis picturam malam esse?»

«Quia nemo emit. Hic profecto nulla pingendi facultate praeditus est. Galeam tandem gladiumque sumere debebit, tabula vero picta pro scuto uti.»

His auditis Gerardus aures erexit; illa plura narravit. Pietrus Florentia cum pecunia in crumena et pictura nondum perfecta advenerat; unicum eius cubiculum adhuc supellectile vacuum, e regione Gerardi situm, conduxerat, idque nitide instruxerat. Postquam picturam absolvit, ad eum visendum complures venerant atque pretia pro tabula obtulerant; quae, etsi mulieri satis magna viderentur, pictor tanto fastidio recusaverat ut emptores in inimicos converteret.

Ex eo tempore picturam identidem secum foras tulerat venum daturus, sed domum semper reportaverat. Superiore mense singula supellectilis instrumenta e conclavi eius exportari hospita viderat; iam uno tantum vestitu utebatur, noctu super ingenti arca dormiebat. Hoc ipsa nonnisi per foramen clavis furtim intuens cognoverat: nam ille, quotiens egrederetur, ianuam diligentissime obserabat. «Num timet ne arcam ei eripiamus, aut picturam quam tota Roma nemo tam demens est ut emat?»

«Immo, bona hospita, nonne intellegis eum paupertatem suam ab oculis alienis occultare velle?»

«Quo stultior est! Num omnium nostrum pectora tam mala sunt quam ipsius? Saltem experiri nos prius poterat.»

«Quam acerbe de illo loqueris! At eius fortuna mea fortuna est, idemque tuus civis est.»

«O nos Senenses peregrinos amamus. Eius fortuna tua? Immo prorsus diversa! Tu omnium iuvenum qui umquam hoc hospitio usi sunt formosissimus es, capillis velut auro fulgentibus; ille ater, torvo vultu morosus homo. Praeterea tu nosti quo pacto quod in mulieribus optimum est elicere possis; ille minime. Utinam tamen non in mea domo se fame conficiat, ut mihi mala inde fama concilietur! Unus certe in singulis domibus famelicus plus satis est.

Tu procul a patria abes; mihi igitur, quae hic domina sum, curandum est quoties in die cibum capias; mihi et matri tuae, uxori illi Batavae quae longe abest: nos duae mulieres hoc constituemus. Tu, quippe vir, tua negotia cura; cibum coquendum ceteraque talia nobis relinque, quae, quantum ego video, in hunc mundum paene ad nihil aliud natae sumus, nisi ut gallinas assemus, viros infantes lactemus, et adultis ex animis aranearum telas everramus.»

«O bona atque carissima domina, saepe profecto matris meae longe absentis memoriam mihi revocas.»

«Eo melius! Nec prius desinam quam multo saepius matrem tibi in memoriam revocaverim.» Haec dicens mulier sincera laetitia vultu resplenduit.

Gerardus, qui neque sui nimis amans erat neque muliebri studio occaecatus, in misero superbissimoque Pietro proprias aerumnas agnovit. Quanto diutius rem secum volutabat, tanto firmius decrevit quantulumcumque sibi superesset cum infelici pictore communicare; vicissitudinem enim benevolentiae satis magnam mercedem fore putabat. Eum obviam excipere conatus est, sed frustra.

Quodam die gemitum ex vicino conclavi audivit. Ianuam pulsavit; nemo respondit. Iterum pulsavit: vox aspera eum introire iussit.

Paruit, non sine aliqua trepidatione, et in cenaculum ingressus est, ubi sella erat, tabula picta ad parietem conversa, pelvis ferrea, machina ad picturas sustinendas, arcaque longa. Super hanc contractus iacebat adulescens macilentus, oculo tamen mira claritate micante. Vix cerneres quidquam magis simile cobrae venenosae in orbem convolutae, quae primo advenienti ictum pararet.

«Bone domine Pietre», inquit Gerardus, «ignosce quod meae ipsius solitudinis taedio victus tuam interrumpo. Omnium huius domus incolarum proximus tibi vicinus sum, et, ni fallor, fortunae quoque socius. Ego quoque artificis nomen mihi vindico.»

«Pictor es? Bene venisti, domine. In lecto meo conside.»

Confestim Pietrus de arca desiluit, atque insigni quadam comitatis ostentatione hospiti vacuum illud regale solium ostendit.

Gerardus capite inclinato subrisit, paulisper tamen dubitavit. «Pictorem me appellare vix audeo. Scriba sum, calligraphus; Graecos Latinosque codices describo, quotiens codices describendos invenio.»

«At id quoque artificis munus esse censes?»

«Salva, quaeso, maiore tuae artis dignitate, domine Pietre.»

«Nihil offensum est, peregrine, nihil. Tantum sic ego sentio: verus artifex rem animo concipit eamque pingendo exprimit. Calligraphus autem alienas cogitationes non nisi atris albisque ductibus delineat.»

«Praeclare rem distinxisti, domine. At scriba veterum magnorumque virorum cogitationes et ea quae sola mente intelleguntur, neque ab ullo pictore exprimi possunt, litteris mandare potest; immo ipsius Dei cogitata, quae ne angeli quidem pingere valeant. Sed haec missa faciamus. Ego quoque pingo, quamquam infelicissime.»

«Quo felicior eris! Opera tua Romae ement.»

«Verum cum me viro tantae artis commendare vellem, satius esse duxi me non inertem pictorem, sed scribam haud imperitum profiteri.»

Haec inter loquendum gradus cuiusdam in scalis auditi sunt.

«Ah, bona hospita adest!» exclamavit Gerardus. «Heus, domina, hic cum domino Pietro colloquor; credo eum passurum ut parvum prandium meum hic sumam.»

Italus graviter inclinato capite assensum significavit.

Hospita prandium Gerardi fumans, suavi odore fragrans, attulit; lancem in arca, quae pro lecto erat, deposuit, vultu immoto neque animi sensum ullum praeferente, atque discessit.

Gerardus cibum appetenter sumere coepit; sed paucis tantum bolis consumptis substitit. «Quam rustice me geram, domine Pietre! Cibus numquam mihi plane sapit, si solus edo. Per Dominam nostram, quaeso, una mecum cochleari hoc pulmentum gusta; non insuave est, fidem do.»

Pietrus unum illum oculum fulgentem in eum defixit.

«Quid ais, bone iuvenis? Peregrinus es, et mihi prandium tuum offers?»

«Quidni? Plus hic est quam unus homo consumere possit.»

«Accipio igitur», inquit Pietrus; patinamque satis tranquillo vultu sustulit, totumque eius cibum per fenestram effudit.

Tum ad hospitem conversus, pudore iraque tremebundus, inquit: «Hoc disce, domine scriba: ignoto artifici eleemosynam ne iterum offeras!»

Gerardi vultus ira ruboreque suffusus est, neque facile se continuit quin huius tam excelsi animi hominis auriculas pugnis pulsaret. Deinde bonum cibum sic perdere! Lac maternum, quo nutritus erat, in venis ipsius horrore coagulatum esse videbatur, tantum ei facinus videbatur. Postremo tamen misericordia ob Pietri iracundiam atque nimium sui amorem, una cum aliqua reverentia erga superbiam inopem, vicit.

Frigide tamen respondit: «Fortasse quod fecisti in aliqua fabula civis tui, domini Boccaccii, decorum videretur; honestum certe non fuit.»

«Proba quod dicis!» pictor morose respondit.

«Dimidium prandium meum tibi obtuli, non totum. Tu autem totum accepisti. Partem tuam proicere iure potuisti, meam nequaquam. Laudanda est superbia; iustitia melior est.»

Pietrus attonitus eum aspexit, deinde rem secum reputavit.

«Recte dicis. Stultum te existimaveram, adeo manifestum erat artificium quo benevolentiam tuam celabas. Ignosce mihi! Et te oro, me relinque. Ipse vides quo loco res meae sint. Mundus animum mihi amaritudine implevit; genus humanum odi. Olim non ita fui. Iterum veniam peto ob contumeliam meam; vale.»

Gerardus suspirans ad ostium se contulit.

Sed subito consilium quoddam cepit. «Domine Pietre», inquit, «nos Batavi, cum emimus vendimusve, pertinaciter de pretio paciscimur. Nostri sumus qui dicant *een eij scheeren*, id est ovum ipsum radere. Itaque pro prandio amisso postulo ut saltem oculos pascam tabula tua picta, quae facie ad parietem conversa est.»

«Noli, noli!» pictor festinanter respondit. «Ne id a me petas. Iam satis in te peccavi; nolim tibi sanguinem effundere.»

«Sancti Dei prohibeant! Sanguinem meum?»

«Peregrine», inquit Pietrus truci voce, «tot contumeliis in picturam meam congestis—quae mihi pro filia est atque pro ipso corde—exasperatus, subito irae impetu excaecatus, sollemniter iuravi me eum proximum pugione confossurum qui illam, laboremque et amorem quem illi impendi, ludibrio haberet.»

«Quid? Omnes qui hanc tabulam non laudabunt interficiendi sunt?» Et eius aversam partem curiosius spectavit.

«Minime, minime! Utinam spectare tantum vellent atque linguas suas psittacinas continere! Sed vos loquendo temperare nescitis. Quare picturam perpetuo ad parietem converti. Utinam mortuus essem, atque in ea quasi in loculo me sepelirent!»

Gerardus paulisper cogitavit.

«Condiciones accipio. Ostende tabulam. Tacere certe possum.»

Pietrus ad picturam accessit, faciem eius convertit et in loco quam maxime illustrato constituit; tum rursus super arcam convolutus consedit, oculo et pugione pari fulgore micantibus.

In pictura Virgo una cum Christo per aera volitare videbatur, quasi nube circumfusa ex obscuris cheruborum vultibus contexta; infra patebat terrarum prospectus in quadraginta aut quinquaginta miliarium spatium porrectus, supra caelum purpureum.

Gerardus ante picturam tacitus constitit eamque diu contemplatus est. Tum propius accessit et inspexit; deinde quantum loci spatium sinebat recessit et iterum contemplatus est, nullo tamen verbo emisso.

Cum hoc modo dimidiam fere horam egisset, Pietrus querula voce, parum constans ei quod ipse paulo ante praeceperat, exclamavit: «Age, nihilne omnino de ea dicendum habes?»

Gerardus exsiluit. «Da veniam! Oblitus eram tres nos hic adesse. Immo multa mihi dicenda sunt.» Eodemque momento gladium destrinxit.

«Heu, heu!» clamavit Pietrus, e cubili suo pavore exiliens. «Quid facturus es?»

«Nimirum me ab isto tuo pugionculo defensurus, domine, et quidem melioribus mihi condicionibus; Batavus enim sum, ut iam dixi. Procul igitur sta, dum iudicium fero, alioquin te velut scarabaeum parieti hoc gladio configam.»

«O, nihilne aliud?» inquit Pietrus animo mirifice levato. «Timebam ne tabulam meam miseram gladio transfigere velles, quam iam tot sordidae linguae confoderunt.»

Ita Gerardus, non sine certis periculis, artem criticam exercere pergebat. Ad ictum propulsandum paratus stabat, gladii mucrone in Pietrum intento, altero oculo in tabulam oblique coniecto. «Primum, domine, scias velim vos Italos in quibusdam coloribus permiscendis atque oleo picturae parando longe nobis Flandris inferiores esse. Sed pulicem istum, ubi haeret, relinquamus. Quamvis ego corpore parvus sim, arcana nonnulla a pictoribus Van Eyck accepta ostendere possum, quibus in proxima tua tabula miro cum fructu utaris.

Interim in hac pictura ingentes gentis vestrae virtutes agnosco. Vere estis *solis filii*. Si nos colore praestamus, vos fingendi atque imaginandi vi praestatis. O caeli Regina! Hic homo animam suam immortalem in hanc tabulam vere effudisse videtur. Uno praesertim argumento iudico: ceterae picturae, quas olim admirabar, huic comparatae quasi sordida quaedam humi nataque apparent. Vestium tamen sinus hic paulo breviores atque rigidiores sunt. Cur non libere fluctuare sinis, cum personae in aere moveantur atque volitent?»

«Faciam, faciam!» exclamavit Pietrus vehementer alacer. «Omnia faciam pro iis qui quod iam effecerim tantum cernere possint.»

«Hem! Hic camporum prospectus oculos mihi aperit. Posthac parvos illos ac confertos agellos, quibus antea contentus eram, contemnam. Hic ipsa Naturae facies est: campus latissimus, intervalla locorum distincta, arbores omnes et domus et figurae hominum et arva et flumina quanto longius recedunt tanto minora atque obscuriora, tam exquisite gradatim imminuta, donec ipse visus in longinquo paulatim evanescat. O pulchritudinem! At callidus hic artifex caelestes formas suas sublime in aere collocavit, ne terreni illius orbis inferiorem prospectum impediant. Hic sancti volitantes sub purpureo caeli velamento;

illic longe infra terra, in qua homines velut apes in alveariis suis negotio fervent. Hanc pictam poesin, hunc florentem hymnum, per vicos Romae

circumferre te patiuntur atque invenditum domum referre? At Gandavi aut Brugis, immo etiam Rotterodami, e manibus tuis diriperent. Verum vulgo dicitur peregrini oculum acutius videre. Bono animo es, Pietre Vanucci! Te veneror; ac quamquam ego ipse vilis pictor sum, tibi ignosco quod tantus artifex es.

Ignosco? Immo Deo gratias ago quod te talesque viros in terris esse voluerit; atque genu flexo te iusta veneratione prosequor. Immortalis est tabula tua, tuque, cui nihil est nisi arca cui insideas, arte ista vere regia rex es. *Viva, il maëstro! Viva!*»

Ad hanc tam inopinatam laudationem pictor, eo impetu animi quo homines gentis suae feruntur, in collum Gerardi se coniecit. «Insani hominis somnium esse dicebant!» inter singultus locutus est.

«Ipsi insani! Immo stultissimi!» conclamavit Gerardus.

«Generose peregrine! Numquam posthac homines odero, cum in mundo homines tui similes exsistant. Vipera fui, qui prandium tuum miserum per fenestram proicerem; sceleratus, monstrum!»

«Age igitur, monstrum, num iam mitescere ac mecum cenare vis?»

«Libentissime! Quo nunc abis?»

«Ut cenam confestim apparari iubeam. Tabula nobis tertius conviva erit.»

«Eam, dum abes, ego invitabo. O pictura misella, cordis mei filia!»

«Ah, magister! Haec multarum cenarum testis erit, cum vermes et te et me iam comederint.»

«Ita spero», inquit Pietrus.

CAPUT LIX

Post septem fere dies duo amici una ad opus sedebant, sed animis longe dissimilibus. Pietrus modo subito impetu opus adoriebatur et paucis momentis mirabilia efficiebat, deinde nihil agebat nisi ut quae fecerat vituperaret; mox velut furore correptus operi redibat, quod paulo post cum gemitu rursus deponebat. Inter has omnes animi tempestates callidus ille Batavus placide laborare, placide subridere pergebat.

Ut rem aperte dicam, Gerardus, cui nullus umquam amicus fuerat quem suo arbitrio non rexisset, Onagrum suum ad iugum redegerat. Ambo enim schedas lusorias pingebant, ut olla cotidiana ferveret.

Opere perfecto magister indignabundus tabulam suam sustulit et solitum circumitum emptorem quaesiturus iniit.

Gerardus eum rogavit ut schedas quoque secum ferret atque vendere conaretur. Primo Pietrus serpentis crepitantis speciem prae se tulit; tandem tamen Italico more Gerardum complexus schedas accepit, postquam eas quae postremo pictae erant ad solem exsiccaverat; nam sol iam in illa beata regione magnam vim habebat.

Gerardus solus relictus unam alteramve litteram Graecam exaravit; tum parvam fissuram in tibialibus resarcivit. Quod agentem hospita deprehendit, atque irridens rogavit num nulla in aedibus esset mulier.

«Cum hoc perfeceris», inquit, «descende ac loquere cum Teresia, amica mea, de qua tibi narravi: maritum habet ad pauca utilem, qui se cum potentibus familiariter versari iactitat.»

Descendit Gerardus: Teresia autem ipsa erat Romana illa matrona.

«O domina», inquit, «tune es? Hoc mihi bona ista mulier non dixerat. Quid de parvulo illo flavis capillis? Bene valet? Nihilne detrimenti ex itinere illo in tam insolita scapha cepit?»

«Bene valet», respondit matrona.

«Quidnam vos inter vos colloquimini?» inquit hospita, modo hunc modo illam stupens intuens. «Et cur ita tremis, Teresia mea?»

«Hic filii mei vitam servavit», respondit Teresia, animum componere conata.

«Quid? Hic hospes meus? At mihi ne verbum quidem de ea re dixit. Nonne te pudet me rectis oculis intueri?»

«Heu, ne tam aspere cum eo agas!» inquit matrona. Tum ad amicam conversa facta Gerardi ardentissimis laudibus persequi coepit. Ille interea velut puella rubore suffusus stabat, vix sua ipsius facta agnoscebat, adeo ea matris gratus animus exornabat.

«Et cogita te me rogavisse ut hospiti tuo opem ferrem, de quo nihil noveram nisi quod tu eum laudaveras, Fiammina; id autem mihi satis erat. Carissime iuvenis, dum tibi prosum, mihi ipsi prosum.»

Deinde mulieres ambae studiose et fuse exposuerunt quae iam temptata essent quaeque deinceps temptanda viderentur, ut per densissimum stipium, mercedum intercessoribus solvendarum fraudiumque murum penetrarent, quo Romae aeternae ignotus artifex a potentium patronorum aditu excludebatur.

Teresia tristi cum risu simplicitatem Gerardi consideravit, qui operum suorum specimina ad magnatum ianuas reliquisset.

«Quid?» inquit. «Neque ministris partem pretii promiseras, neque saltem mercedem dederas, ut opera tua dominis ostenderent? Perinde fecisses ac si ea in Tiberim proiecisses.»

«Heu miserum!» suspiravit Gerardus. «Quo igitur pacto artifex patronum inveniat? Artifices enim pauperes sunt, non divites.»

«Si ad urbem hac nobiliorem minusque avaram se contulerit», inquit Teresia. «*La corte Romana non vuol' pecora senza lana*.»

Tum cogitatione defixa paulisper tacuit, ac dixit se postridie redituram.

Hospita Gerardo gratulata est. «Aliquid Teresiae in animo versatur», inquit.

Vix Teresia discesserat, cum Pietrus tabulam suam referens rediit, vultu quasi atra tempestate obscurato. Gerardus cum hospita oculos commutavit atque eum in cenaculum secutus est, ut consolaretur.

«Quid? Etiam nunc picturam illam egregiam tibi domum referre permiserunt?»

«Sicut antea.»

«Quo stultiores illi!»

«Neque hoc pessimum est.»

«Quid igitur accidit?»

«Schedas emerunt!» ululavit Pietrus, utraque manu huc illuc aerem ferociter tundens.

«Tanto melius!» inquit Gerardus hilari vultu.

«Ad eas emendas certatim concurrerunt! Eas adeo admirati sunt ut cupiditatem suam celare conarentur, nec tamen possent. Ego cupiditatem vidi, dissimulavi, eos spoliavi: pereant isti stolidi!»

Haec locutus duodecim nummulos argenteos in pavimentum proiecit, iis insiluit, super eos saltavit, oculis basiliscum referentibus, tum pedibus identidem pulsavit, ut alii huc, alii illuc volventes, alii in aera resilientes, alii per totum cubiculum discurrentes spargerentur. At Gerardus continuo in genua procubuit, innocentes illos ita vexatos consectatus est, atque singulos tenera cura in crumenam suam transtulit.

«Eorum inscitiam deridere atque in quaestum vertere potius deberes», inquit.

«Et faciam quidem», respondit Pietrus ira compressa. «Belluae! Cotidie integrum schedarum fasciculum pingemus; urbem omnem aleae deditam reddemus, ut cives se ipsos perdant, nos autem quasi principes ex eorum vitiis et stultitia vivamus. Erat tamen inter reginas una quam libenter mihi servassem. Tu illam pinxisti, frater. Capillos habebat rufos subfuscosque, oculos sapphiri colore micantes, atque ante omnia animam.»

«Pietre», inquit Gerardus molli voce, «illam ex intimo corde meo pinxi.»

Italus ingenio promptus annuit, oculi autem eius laetitia micabant.

«Tanto igitur amore eam diligis, et tamen reliquisti?»

«Pietre, quia tam caram habeo, per totam hanc maestam atque asperam viam erravi.»

Hunc sermonem interpellavit hospita, quae ex inferioribus aedibus clamabat: «Descende! Te quaerunt!» Gerardus descendit: ecce rursus Teresia aderat.

«Veni mecum, *Ser* Gerarde.»

CAPUT LX

Gerardus tacitus iuxta Teresiam ibat; atque, ut artifices solent, quid illa sibi pararet apud se coniectabat potius quam ab ipsa quaerebat. Tandem illa sua sponte rem aperuit. Amica quaedam nuntiaverat uxorem aurificis, qui artem suam exercebat, librario indigere. «Officina eius prope est», inquit; «non multum ambulandum erit.»

Itaque brevi ad aurificis uxorem pervenerunt.

«Domina», inquit Teresia, «Leonora mihi dixit tibi librario opus esse. Ecce pulcherrimum tibi adduxi iuvenem; filium meum in mari servavit. Quaeso, benignis eum oculis aspice.»

Paruit aurificis uxor, uno saltem sensu. Oculos enim in pulchram Gerardi faciem ita defixit ut vix inde avertere posset. Responsum tamen parum iucundum reddidit: «Immo vero librario nihil mihi opus est. At nunc recordor: Claelia, familiaris mea, quae tomacula conficit, librarium quaerit. Illa mihi dixit, ego Leonorae.»

Teresia paucis verbis comiter respondit ac discessit.

Claelia longius habitabat; cum autem ad eius aedes venissent, aberat. «Redientem exspectabo», inquit Teresia placide; atque tam immobilis et gravi dignitate consedit, ut simulacrum videretur; Gerardus iam furtim eius effigiem delineare incipiebat, cum Claelia rediit.

«Domina», inquit, «ab optima Olympia, uxore aurificis, audivi te librario indigere.» Hic Gerardi manu prehensa iuvenem produxit. «Adduxi tibi pulcherrimum; ille filium meum e saevis fluctibus eripuit. Per beatam Virginem obsecro ut benigne eum excipias.»

«Optima domina, formose *Ser*», inquit Claelia, «mihi quidem librario non opus est. Sed nunc admonita memini Appiam Claudiam, amicam meam, nuperrime talem quaesivisse. Vestificina est; in Via Lepida habitat.»

Teresia aequo animo discessit.

«Domina», inquit Gerardus, «vereor ne haec res te diutius fatiget.»

Teresia oculos admirans aperuit.

«Quid umquam sine aliqua patientia perfectum est?» Deinde leniter addidit: «Omnium Romae ianuas pulsabimus, donec iustitia tibi fiat.»

«Sed, domina, suspicor aliquem nos subsequi. Virum animadverti qui modo procul, modo propius vestigia nostra sequitur.»

«Et ego vidi», inquit Teresia frigide, quamquam genae levi rubore perfusae sunt. «Est misellus meus Lodovicus.»

Constitit, se convertit, atque digito eum accersivit.

Ad eos figura quaedam, non sine cunctatione, accessit.

Ubi propius venit, Teresia eum recta in faciem aspexit; ille autem vultum hominis deprehensi induit.

«*Lodovico mio*», inquit, «hunc iuvenem, *Ser* Gerardum, agnosce, de quo tibi tam saepe locuta sum. Agnosce atque ama: hic enim coniugem tuam filiumque e periculo servavit.»

His ultimis verbis auditis, Lodovicus, qui antea artificiose se inclinaverat et arriserat, repente vultum verae gratitudinis induit et Gerardum ardenter complexus est.

Sed aliquid sive in priore viri habitu sive in eo quod uxorem clam secutus erat effecit ut Gerardus amplexum illum moleste sustineret. Nihilo minus dixit: «Tu quoque nobiscum venies, *Ser* Lodovice?»

«Minime, *signor*», respondit Lodovicus; «in illam Tiberis ripam non transeo.»

«*Addio* igitur», inquit Teresia, voce haud sine significatione.

«Quando domum redibis, *Teresa mia*?»

«Cum mandatum meum confecero, Lodovice.»

Iter silentio persecuti sunt. Teresia iam tristem ac paene maestum vultum gerebat.

Ut rem breviter expediam, Appia Claudia misericordior fuit: non enim eos rursus trans Tiberim misit, sed trecentos tantum pedes per eandem viam ad Lucretiam, quae tabernam chirothecariam tenebat. Haec, ut dicebatur, librarium quaerebat; cur autem librarium quaereret, Appia Claudia ne suspicari quidem poterat. Lucretia femina parva et hilaris eos satis benigne excepit, sed se librario non egere respondit, quippe quae omnes rationes memoria teneret. «Confessario meo, patri Columnae, opus erat», inquit; «ille insanit desiderio talium hominum.»

«De excellentia eius audivi», inquit Teresia.

«Quis vero non audivit?»

«At, domina bona, frater religiosus est; paupertatem vovit. Neque patiar hunc iuvenem operam suam gratis impendere. Filium meum in mari servavit.»

«Itane?» Lucretia Gerardum oculis approbantibus intuita est. «Nihil est cur sollicita sis: e gente Columnensi nemo pecunia caret. Bono patri verbum tantum dicendum est, ac principes eiusdem familiae mille coronas in sinum eius effundent. Qualem autem confessarium habemus, domina! Romae optimum. Animus eius interea per innumeras leucas vagatur; quae dicis ne attendit quidem. Neque maioris mihi est apud eum peccata confiteri quam huic ipsi parieti narrare.

Semel, ut eum experirer, inter cetera confessa sum me inquilini mei filiolam interfecisse atque in pastillo coxisse. Cum autem confiteri desiissem, ille e somnio

excitatus, vultu tristi aegre composito: ‹Soror errans, ter orationem *Pater noster* et ter *Ave Maria* genibus nixis recita, die Mercurii proximo neque butyrum neque ova comedas; *pax vobiscum*!› Tum manibus post tergum coniectis abiit, quasi nulla omnino Lucretia in hoc mundo esset.»

Teresia patienter finem sermonis exspectavit; deinde feminam a proposito tam longe aberrantem ad rem placide revocavit atque rogavit num cum hoc bono iuvene ad fratrem ire atque pro eo verba facere vellet.

«Heu, quomodo tabernam relinquam? Neque vero opus est. Ianuam eius semper patentem inveniunt librarii, pictores, docti, atque omne id genus pecudum. Quin aliquando ducem Urbinatem admittere noluit, quod Graecus quidam eruditus cum eo solus erat: capita amborum super membranam pulvere obsitam, quae modo e Graecia advecta erat, tam arcte inclinata erant ut uno cucullo utrumque tegeres. Hoc mihi Onesta, eius ancilla, narravit. Ea enim, cum mandatum aliquod agit, plerumque huc venit ut paululum colloquamur.»

«Hic est quem quaerimus, amice mi», inquit Teresia.

«Hoc solum tibi faciendum est», perrexit Lucretia: «ad aedes eius adeas; puer meus viam monstrabit. Onestae dicas te meo nomine venire et librarium esse; illa te ad ipsum perducet. Quod si argenteam aliquam monetam in ancillae manum imposueris, nihil tibi nocebit; id enim per se intellegitur.»

«Argentum habeo», inquit Teresia alacriter.

«Sed mane», inquit Lucretia; «unum cave. Quae hic iuvenis se posse dicit, ea revera praestare debet; alioqui fratrem bonum quasi pestem fugiat. Contra omnes imperitos ferocissima fera est. Nuper quidam ei crucifixum male caelatum obtulit. At ille: ‹Siccine *Salvatorem Mundi* exhibes, qui pro te acerbissimos dolores mortemque pertulit? Tu autem operae diligentiam ei denegas?

Hoc opus neglegenter factum, crucifixum vocas? Si hoc saltem aliquatenus crucifixum non esset neque ego religiosus essem, eodem hoc signo dorsum tibi probe caederem!› Ita inquit. Onesta per foramen serae omnia audivit. Vide igitur quid agas.»

«Nihil timeas, domina», inquit Teresia elato animo. «Eius peritiam ego praestabo: filium enim meum servavit.»

Gerardus non tam subtili ingenio erat ut vim huius conclusionis perspiceret; tantumque aberat ut Teresiae fiduciam participaret, ut inducias peteret. Se hodie ad fratrem adire nolle; annon cras aeque commode fieri posset?

«Ecce ignavum vobis!» inquit Lucretia.

«Non est ignavus», exarsit Teresia. «Verecundus est.»

«Timeo illum nobilem et operis elegantiam nimis diligenter exigentem fratrem», inquit Gerardus. «Cogita, optima Teresia: omnium Italiae librariorum

opera vidit. Si mihi concedas ut speciem quandam scriptionis accuratiorem quam ullam adhuc absolvi conficiam, tum cras audebo in eius conspectum venire.»

«Concedo», respondit Teresia.

Una domum redierunt.

Haud procul ab eius hospitio erat taberna in qua membrana vitulina vendebatur. In fenestra candidissima pellis conspiciebatur. Gerardus cupide eam aspexit; sed cum pretium solvere non posset, paulo celerius praeteriit. Mox tamen statuit unde sibi membranam pararet: a Teresia ante ianuam hospitii digressus, scalas festinanter ascendit, chirographum e Sevenberga toto itinere secum advectum protulit et suspirans in mensa deposuit.

Tum medicamenta quibus litterae antiquae delerentur paravit. Sed cum sciret, si eas deleret, postea legi non posse, odium quod adversus pravam scripturam tam pertinaciter gerebat vicit, atque instrumentum, quamquam foedissimis scribendi compendiis impeditum, legere atque explicare coepit. Ex eo apparebat Ghisbertum Van Swieten pecuniam quandam viro Floris Brandt nomine mutuo daturum esse, agro quodam in pignus dato, seque ex eiusdem agri reditibus suum creditum recepturum.

Quo comperto Gerardus existimavit non modo parum cautum sed etiam parum honestum fore si instrumentum deleretur. Quin potius sibi proposuit omnes eius voces, cum otium esset, explicare. Deinde descendit, statuerat enim ex dimidia parte pecuniae quam schedae lusoriae attulerant particulam membranae vitulinae emere.

In imo scalarum gradu hospitam cum Teresia colloquentem offendit. Quo viso hospita exclamavit: «Ecce adest! Deprehensa es, *donna mia*. Vide quid tibi emerit!» Haec dicens de sub gremiali eandem ipsam candidam pellem extraxit, quam Gerardus tam avide contemplatus erat.

«Quid? Domina! Quid? *Donna* Teresia!» Laetitia et stupore perculsus ultra fari non potuit.

«Carissima *donna* Teresia, nulla Romae pellis huic similis reperitur. Quomodo hanc ipsam elegisti? Per incantamentum hoc factum esse putes!»

«Heu, mi fili carissime, nonne animadverti oculos tuos in ea desiderio defixos esse? Nonne audivi te abeuntem suspirare? Num putabas Teresiam passuram esse ut re tam expetita careres?»

«Quanta sagacitas, quanta bonitas, domina! O hospita, numquam speraveram me hanc membranam possessurum. Quanti eam emisti?»

«Oblita sum. *Addio*, Fiammina. *Addio*, *Ser* Gerarde. Sis tam felix tamque prosper quam bonus es.» Ita Romana matrona leni gradu discessit, dum Gerardus

haesitaret secumque deliberaret quomodo tantae dignitatis feminae pretium doni offerre posset.

Postridie, iam inclinato die, ad Lucretiam venit, cuius puer eum ad fratris Columnae aedes duxit. Cuius rei causa venisset exposuit, Onestae mercedulam dedit, atque ab illa ad fratrem deductus est. Gerardus trepidante corde introiit. In amplo cubiculo res ad artes, antiquitatem, disciplinas pertinentes ubique profuse atque confuse congestae iacebant: libri manu scripti, tabulae pictae, imagines ligno atque ebore caelatae, instrumenta musica. Inter hanc opulentam rerum confusionem frater ipse sedebat, in codicem Arabicum intentissime incumbens.

Interpellatus caput paulum erexit ac subirascentem se ostendit; Onesta autem aliquid in aurem eius susurravit.

«Bene», inquit ille. «Sedeat. Mane vero; adulescens, ostende mihi quomodo scribas!» Atque Gerardo chartae fragmentum abiecit, atramentariumque digito monstravit.

«Si tibi placet, reverende pater», inquit Gerardus, «manus mihi hoc tempore nimium tremit. Sed heri nocte in membrana Graecum textum scripsi, versione Latina ex adverso posita, ut utriusque generis litterarum speciem demonstrarem.»

«Ostende mihi!»

Gerardus opus illi timore trepidans obtulit; deinde animo iam prope fracto stetit, sententiam exspectans.

Ea denique lata Gerardum vehementer obstupefecit: frater enim Dominicanus in eius collum se coniecit.

CAPUT LXI

Felix ille, cui duae quasi ferreae ancorarum catenae praesto sunt, Meritum et Feminae.

Utinam et mihi, sicut Gerardo, «chaîne des dames» esset, cuius ope ex humili loco me attollerem!

Brevi enim aut scriptor prosae laurea insignitus aut professor poesis spasmodicae aut nescio quid eiusmodi fierem. *En attendant*, fratrem Columnam paucis verbis depingam.

Qui veterem eruditionem philosophiamque vere ad vitam revocaverunt, duo fabularum scriptores fuerunt, Petrarcha et Boccaccius.

Eorum labores neque magnum neque publicum neque repentinum successum adepti sunt; bonum tamen semen iecerunt, quod numquam interiit, sed in terra vires collegit, dum solem exspectat.

Ab eo tempore Italia numquam uno aut altero indigena erudito caruit qui Graecas litteras calleret; quicumque autem doctus Graecus in Italiam appulit, velut frater exceptus est. Saeculum quartum decimum, priusquam finiretur, Poggium, Vallam, Guarinum seniorem nasci vidit; ineunte autem saeculo quinto decimo Florentia, Cosmo Medice duce, velut nidus Platonicorum erat. Hi, Gemisto Plethone, Graeco nato, praeeunte, circa annum Christi MCCCCXL Aristotelem detrectare coeperunt. Paucae enim mentes tantae sunt, ut viro A, quamvis magno, iustitiam tribuant neque viro B, aeque illustri, iniuriam faciant.

Theodorus Gaza tantum philosophum moderate defendit; Georgius Trapezuntius acerbius eum propugnavit, in Platonem vicissim invectus. Tum Bessarion cardinalis, ipse quoque Graecus genere, eidem Georgio eiusque numini restitit libello cui titulus *Adversus calumniatorem Platonis*.

Certandi cupiditas, sive sapienter sive stulte exerceatur, vitae quoddam indicium est. Franciscus Columna, nobilis Florentinus iuvenis, cum aevo tam contentioso natus tamen omnis controversiae felle careret, artibus se totum dedit. Vicesimum agens annum fratrum Dominicanorum ordinem ingressus est. Quietis studiorum causa id fecit: convivia otiosorum et certamina factionum, totius denique humani examinis strepitum aculeosque reliquit, ut ad sanctum Dominicum novemque Musas confugeret.

Linguarum, picturarum, statuarum, temporum computationis, nummorum veterum atque inscriptionum monumentis incisarum avidissimus investigator erat; quibus inspectis historiis vulgo receptis minus iam credere coepit.

Multos annos in Orientis terris peregrinatus, ingenti quasi praeda onustus domum rediit: complures codices manu scriptos eximiae raritatis possidebat,

linguasque Graecam, Latinam, Hebraicam, Syriacam callere didicerat. Patriam interea non cessavisse invenit: praeter Cosmum alii principes litterarum studiosi exstiterant, Alphonsus Neapolis rex, Nicolaus Estensis, Leonellus Estensis aliique. Ante omnia vetus amicus suus Thomas Sarzanensis ad summum pontificatum evectus erat, qui studiis litterarum vehementem impetum addiderat: quinque milia codicum in Vaticana bibliotheca congesserat.

Idem Poggium Diodorum Siculum atque Xenophontis *Cyropaediam* Latine vertere iusserat; Laurentium Vallam Herodotum et Thucydidem; Theodorum Gazam Theophrastum; Georgium Trapezuntium Eusebium et quaedam Platonis opuscula, ceteraque id genus.

Monachus invenit Platonem et Aristotelem, quasi indutiis inter se factis, quiescere, Poggium vero ac Vallam de verbis nominibusque in iurgium descendisse, flagrareque *odio philologico*. Haec omnia caelum ipsum esse videbantur. Itaque in patria sedem fixit, dies quasi per rosea somnia agens. Nemo felicior est eo qui multiplicibus studiis valet, dum modo ex iis victum quaerere non cogitur. At frater Columna ipsa erat studiorum varietas.

Septem aut octo linguas noverat, mathematicae aliquid; scribere nonnihil, pingere nonnihil, fingere nonnihil, cantare nonnihil, fidibus nonnihil pulsare poterat; in omnibus autem his artibus alienam praestantiam persentire et admirari sciebat. Quam ob rem hoc uno etiam dignus erat sua felicitate. Nam si notorum tuorum ingenia exploraveris, paucissimos invenies quibus animus non surdus aut caecus aut mortuus sit ad aliquam praeclaram artem disciplinamve,

«Atque uno aditu sapientia penitus exclusa.»

Qui vero inscitiam cum arrogantia coniunxerunt, hi lacunas ingenii sui, quarum eos pudere deberet, etiam ostentant.

In artibus ardens cultor erat frater, in religione dubitator.

Omni aetate pauci sunt qui sententias aetatis alterius, sive praeteritae sive futurae, animo teneant. Cum summa simplicitate praeditus esset, dubitatio eius non minus sincera atque ingenua erat quam studiorum ardor. Caerimonias religionis sui temporis eodem modo aestimare se simulabat quo philosophi pagani, quorum exempla sequebatur, cultum deorum heroumque mortuorum habuerant: ineptas scilicet pompas vulgo accommodatas. Hic tamen animus eius ridiculam quandam distinctionem, ipso nesciente, faciebat.

Quamcumque enim caerimoniam Christianam e gentilium ritibus plane ortam esse eruditio sua docebat, hanc venerabatur, non ob religionem, sed ob antiquitatis reverentiam; quamvis, si ipse gentilis eodem tempore vixisset, talis ingenii homo eam ex philosophica sua sublimitate contempsisset.

Novo suo artifice frater Columna vehementer delectatus, cum dimidia fere nobilium Romanorum palatia ei paterent, Gerardi laudes passim celebravit, donec ab aliis eius operam cedere rogatus est. Quanti principes eum sibi cuperent Gerardo indicavit. «At ego tecum, pater, tam felix sum», respondit Gerardus. «Apage istas nugas de felicitate apud me», inquit frater Columna; «felicem esse tibi non licet; hominem rerum humanarum usu peritum fieri debes. Hanc unam doctrinam iuvenibus potissimum inculco: rerum humanarum usu periti estote.

Nam isti Montesini ter tantam mercedem tibi dare possunt quantam ego, immo dabunt, per Iovem!»

Tum frater calamum Gerardi immani pretio aestimavit; quod pretium sine ulla querela concessum est. Multo enim maiorem tum mercedem librorum descriptio ferebat quam auctores, per multa post inventam artem typographicam saecula, scriptis suis consequi potuerunt.

Gerardus trecentas coronas accepit pro tractatu Aristotelis *De rhetorica* describendo.

Potentes, dum amor aut studium durat, blandissimi sunt iis quos in deliciis habent. Cum autem omnium animos cupiditas codicum Graecorum cepisset, pulcher librarius brevi in deliciis esse coepit, et utriusque sexus nobiles eum quasi catellum gremio fovendum blanditiis exceperunt. Homini vano tanta gratia mentem vertisset; sed prudens ille Batavus ferream sub holoserica chirotheca manum latere videbat, neque se efferebat. Illa tamen dies merito ei gloriosa fuit, qua apud Bessarionem cardinalem, tum dominum suum, in eadem mensa cum fratre Columna accumbere contigit.

Ab honoratissimo mensae capite quasi miliario uno aberant; sed quid tum? In eadem tamen mensa erant. Gerardus etiam phasianos assos vidit cum omnibus pennis suis appositos, quasi modo e dumetis evolassent, non e veru detracti essent; gallinas quoque in vitreis lagenis coctas, tam teneras quam persica. Sed mirabilissima omnium ei visa sunt mantilia, tenuissima illa quidem, neque plana posita, sed in galeros fastigiatos, avium alas, flabella aliasque figuras complicata.

Qua re Gerardus velut fulmine perculsus est; quamquam lectores mei hoc ipsum spectaculum fulgidissimum viderunt nec una cum sellis retro prolapsi sunt.

Cena peracta, mensae in partes disiunctae ablataeque sunt; et ecce sub singulis aliae mensae dulcibus bellariis oneratae apparuerunt. *Signorae* et *signorinae* in ipsa bellaria irruerunt iisque gulose se expleverunt; viri autem eas non sine iusta suspicione intuebantur.

«Sed, mi pater», inquit Gerardus, «non video illos bifidos pugiones quibus aiunt illustrissimum cardinalem sinistram cuiusque convivae manum armare.»

«Minime; cardinalis Orsini hoc molestum instrumentum excogitavit, quo convivae cibum inepte capere conentur. Unus, ut audio, cum nimis festinaret, eo linguam suam palato confixit. *O tempora, o mores!* Antiqui, in conviviis suis deorum more recumbentes, quantopere istas ineptias sprevissent!»

Simul ac feminae inter bellaria satis luserant, mensae subito sublatae sunt; convivae vero ordine ad parietem consederunt.

Tum duo ecclesiastici testudines ferentes ingressi sunt, crebro capite inclinato corporibusque summissis; ante pedes cardinalis genua flexerunt ibique diei officium cecinerunt. Deinde profunda facta reverentia recesserunt; cui cardinalis pileolum summis digitis leviter tangens respondit, quemadmodum dux noster nuper mortuus, Ferreus cognominatus, salutantibus manum ad pileum admovere solebat. Convivae discesserunt. Gerardus igitur apud cardinalem cenaverat, eumque qui ter paene pontifex maximus factus erat.

Sed maior etiam honor eum manebat.

Quodam die cardinalis eum accersivit atque, scripturae elegantia laudata, curru suo ad Vaticanum duxit; inde per scalas privatas in parvum sed luxuriosum cubiculum, fenestra amplissima foras prominente instructum. Ibi atramentaria, tabulae in obliquum positae quibus scribentes utebantur, ceteraque instrumenta artis erant. Cardinalis aulico cuidam aliquid susurravit; mox autem secretarius pontificis privatus vetustissimum codicem, pulchrum quidem sed sordibus obsitum, *Vitarum* Plutarchi attulit.

Nec mora Gerardus solus consedit eum describens, maiestate loci attonitus, nec tamen sine arcana laetitia, dum cogitat sanctissimum ipsum pontificem opus suum manibus tractaturum lecturumque esse.

Atramentaria pontificia extrinsecus mira erant; atramentum vero quod intus continebant pessimum. Gerardus tamen optimum semper atramentum, domi sua manu confectum, in exiguo sordidoque calamario circumferebat. Genibus nixus Deum oravit ut manum constantem sollertemque sibi daret; tum ad opus accessit.

Unum cubiculi parietem paene totum occupabat grave aulaeum medio divisum, cuius tamen latissimae plicae altera super alteram impendebant. Paulo post Gerardus se allici sensit ut per id aulaeum prospiceret. Cupiditati restitit; rediit illa; denique vicit. Plutarchum reliquit, tacitus per pavimentum storeis stratum transiit, plicas aulaei manibus cepit digitisque leniter contraxit; nasum autem per angustam rimam inserens, in frigidam ferreae halabartae laminam incidit.

Duo milites ab imis pedibus ad verticem armati tela fulgentia ita decussatim tenebant ut trianguli formam facerent. Gerardus se celeriter retraxit; sed eodem

momento vocum summissarum murmur audivit coetumque hominum conspexit coram occulto quodam suppliciter se demittentium.

Numquam postea aulaeum custoditum inspicere conatus est; saepe tamen eo oculos ferebat. Singulis fere horis ecclesiasticus quidam caput in cubiculum inserens eum intuebatur, horrore afficiebat, rursusque egrediebatur. Omnia tristia erant ac velut machina quadam agebantur. Postridie vero iuvenis quidam armis splendidissimis ornatus impetu introiit et Gerardum torvis oculis aspexit. «Quid hic agitur?» rogavit.

Gerardus respondit se, sanctis iuvantibus, Plutarchi libros describere. At iuvenis se illum *signorem* nescire dixit. Gerardus tum rationem temporum locorumque exposuit, quibus factum esset ut *signor* Plutarchus huius iuvenis suavissimo colloquio frui non potuisset.

«Ah, ex illis Graecis priscis mortuis, de quibus tantus strepitus excitatur!»

«Ita est, signor; ex illis qui, quamquam mortui sunt, tamen vivunt.»

«Non intellego quid dicas, adulescens», inquit nobilis, omni illa dignitate qua imperitia se ornat. «Quid scripsit iste vetulus? Fabulas amatorias?» Oculi eius micuerunt. «Narratiunculas iucundas, quales Boccaccius narravit?»

«Minime; virorum fortium et sapientum vitas.»

«Militum atque pontificum?»

«Militum atque principum.»

«Legesne mihi aliquando de his?»

«Libentissime, signor. Sed quid ii, qui operam meam conducunt, dicerent, si opus intermitterem?»

«Ista nihili facias! An nescis quis sim? Iacobus Bonaventura sum, sanctissimi pontificis nepos et praefectus custodum eius. Huc autem veni ut milites meos inspicerem; puto eos e cubiculo suo propter te eiectos esse.» Haec locutus *signor* Bonaventura festinanter discessit. Sed cum homo tam alacer illud cubiculum identidem frequentare coepisset, Gerardumque colloquio suavem reperisset, saepe deinceps eum conveniebat, de levibus rebus garrulus, dum Gerardus vitas immortales describeret.

Quodam die mutatus prorsus atque maestus advenit, et in sellam se abiciens exclamavit: «Heu perfida! perfida!» Gerardus quaesivit quid mali ei accidisset; «Perfida! perfida!» respondit ille. Quare Gerardus ad Plutarchum scribendum rediit. Tum Bonaventura: «Maestitia conficior; per nostram Dominam, lege mihi fabulam aliquam e *Ser Plutarcho*, quae mihi stomachum leniat. Num in omni illo Graeco libro nihil de amantibus proditis scriptum est?»

Gerardus vitam Alexandri ei recitavit. Quo audito iuvenis vehementer incitatus est, per cubiculum ultro citroque incessit, lectoremque amplexus iuravit se mollia

voluptatum blandimenta, lectum illum urticis plenum, fugiturum esse et gloriam secuturum.

Quis tum Gerardo beatior? Ars eius honorabatur, pretia incredibilia solvebantur; sperabat se intra annum alterumve cum magna pecuniae copia mari in Hollandiam reversurum esse, atque una cum carissima Margarita vel Brugiis vel Antverpiae vel in cara Augusta Vindelicorum sibi sedem parare, reliquosque vitae dies in pace, amore, salubri felicique labore exigere. Animus eius ne uno quidem momento ab illa aberrabat.

Neque prosperis rebus pauperis Pietri oblitus est. Fratrem Columnam ut eius picturam inspiceret secum duxit; qui ea severe ac diligenter inspecta pictorem amplexus est, tabulamque ad quendam e Columnarum gente detulit, qui pretio vere magnifico eam emit.

Pietrus in primam domus contignationem descendit atque hominis liberaliter viventis more vitam agebat.

Gerardus autem in suo sub tecto cubiculo mansit. Sumptus augere idem erat ac reditum ad Margaritam differre. Homini uno amore toto animo dedito deliciae nullam vim habebant, cum luxus amori repugnaret.

Iacobus Bonaventura eum aliis iuvenibus festivos mores et dissolutam vitam amantibus notum fecit. Illi Gerardum diligebant, eumque ad vitia atque ad sumptus alios sollicitabant. Ille tamen demisse rogavit ut sibi ignoscerent. Ita hanc temptationem effugit. Sed maior post eam latebat.

CAPUT LXII

Fratri Columnae liber erat aditus ad pontificiam bibliothecam; atque interdum, eadem qua Gerardus hora labore dimissus, cum eo per urbem ambulabat. Tum felix artifex omnia *en beau* spectabat, id est in pulchriorem partem accipiebat, atque magnificentia Romae, templorum, palatiorum, ruinarum ita capiebatur, ut nihil aliud cogitaret.

Ruinas frater concedebat; ceteram vero magnificentiam frigide excipiebat.

«Hancne Romam appellas? Sepulcrum est magnae Romae, nihil amplius.» Ostendebat ei veterum arcuum triumphalium viginti aut triginta pedes sub terra obrutos esse, vias hodiernas super palatia antiqua atque ipsas columnarum summitates duci. Haec cum angustioribus novae urbis finibus et ingentibus antiquitatis reliquiis, passim supra solum emergentibus, conferens, similitudinem quandam haud vulgarem protulit.

«Hoc, inquam, oppidulum, quod Romam vocant, non aliter est quam hirundinum nidus, qualem sub suggrundis monasterii vetustate collapsi exstructum videas.»

«Pulcherrima igitur Roma vetus fuisse debuit», inquit Gerardus.

«Ipse iudica, fili. Vides cloacam illam maximam, opus Romanorum paene infantium, quod Vesuvio ipsi diuturnius futurum est. Vides Pacis templi fragmenta.

Quid tandem sentires, si Capitolium quoque, viginti quinque templis ornatum, cernere posses? Adverte hunc Montem Savellum. Quid enim aliud est, amabo, quam reliquiae theatri Marcelli? Testacium autem, quod ex excelsissimis huius Romae collibus est, nihil nisi veterum quisquiliarum acervus est. Feminae Romanae vasa sua fracta et ollas illuc abiciebant; ecce mons exstitit.

Ex pede Herculem; ex ungue leonem.»

Gerardus reverenter auscultabat. Sed cum sanctus frater, eadem similitudine progressus, insinuaret antiquos Romanos paganos moribus quoque tanto praestitisse quanto operibus, graviter restitit. «Num igitur mundus Christi adventu detrimentum cepit?» inquit; simul tamen erubuit, quod benefactori suo exprobrare videbatur.

«Sancti avertant!» respondit frater. «Id dicere haeresis esset.» Quo aperte concesso, paulatim subtilibus ambagibus concessum effugere coepit et, quasi posticis tortuosisque gradibus, ad ianuam vetitam rediit. Dum haec inter se disserunt, ad ecclesiam pervenerunt, cuius in vestibulo homines nonnulli

constiterant. Intus daemon ex homine expellebatur. Frater autem Columna peculiarem gemitum brevem edere solebat, quotiens pro veris offerebantur quae neque Zeno neque Epicurus facile credidissent.

Qui gemitus iis qui saepe audierant non modo dissensum gravissimum significabat, sed etiam misericordiam erga humanam credulitatem, inscitiam et errorem, praesertim cum haec homines a paganorum meritis agnoscendis averterent.

Itaque frater ingemuit et «Age, abeamus», inquit.

«Minime vero, pater, obsecro, oro te! Numquam adhuc daemonem ex homine eici vidi.»

Frater, umeris tamen prius haud mediocriter contractis, Gerardum in aedem comitatus est. Ibi invenerunt obsessum ante altare in genua vi depressum, collo fascia circumdato, cuius alterum fasciae caput sacerdos manu tenebat, velut canem loro vinctum.

Non multi aderant, quoniam fama ferebat ultimum daemonem ex ea aede eiectum non longius quam in unum adstantium migrasse, «ut cuniculus e specu a fureto eiectus in proximum confugit».

Ubi Gerardus et frater accesserunt, sacerdos iam satis spectatorum convenisse existimavit atque rem aggressus est.

Contra obsessum, breviario in manu, stetit ac primum nomen eius, quocum sibi certandum erat, discere instituit.

«Exi, Ashtaroth! Hem, non tu es. Exi, Belial! Exi, Tatzi! Exi, Eza! Neque nunc tremit. Exi, Azymoth! Exi, Feriander! Exi, Foletho! Exi, Astyma! Exi, Nebul! Aha! Quid? Te tandem repperi, veterator? Tu es, serpens, qui ad veteres artes redisti. Oremus!»

«Domine, te supplices oramus, ut immundum daemonem Nebul ab hac tua creatura expellas: e capillis eius et oculis, e naribus et ore, ex auribus et gingivis et dentibus, ex umeris et brachiis et cruribus et lumbis, e stomacho et visceribus et femoribus et genibus et suris et pedibus et talis, ex unguibus manuum ac pedum atque ex ipsa anima. Amen.»

Tum sacerdos e genibus surrexit et ad circumstantes conversus placide humaniterque dixit: «Domini mei, pertinaciorem diabolum hoc aestivo die vix invenietis.» Rursus ad aegrum conversus severissime allocutus est, nunc hominem, nunc daemonem compellans. Ambo eodem ore vicissim respondebant: modo se sanctorum illorum nomina, quae sacerdos identidem proferebat, odisse dicebant, modo intestina sibi vehementer dolere querebantur.

Primus ipse sacerdos reum a misero homine, quem ille angebat, non distinxit; nam in miserum invectus eum pugnis graviter cecidit, pedibus pulsavit, saepius in faciem conspuit. Deinde candelam sumpsit, accendit eam, inversamque tam diu tenuit, donec flamma ad ipsos digitos perveniret atque eos ureret; tum eam celerrime abiecit. Post haec custodiam sacram protulit atque in ea reconditum Corpus Domini aegro monstravit.

Deinde alteram candelam similiter, sed cautius, ardere passus est; postremo hominem, quatenus homo erat, comiter allocutus dimisit, circumstantiumque gratulationes accepit.

«Bone pater», inquit Gerardus, «quam diligenter horum nomina memoria tenes! Sacerdotes nostri septentrionales non tam exquisitam infernarum cohortium scientiam habent.»

«Ita est, iuvenis. Hic et nomina eorum et mores novimus, serpentium istorum. Nebul iste difficillime exturbatur.»

Tum benignissime plurima ex suis experimentis circumstantibus narravit, tandem ad rem pridie gestam veniens, cum ingentem foedumque daemonem per os mulieris expulisset; qui tamen clavos, acus et crinium suorum fasciculum reliquerat atque dolore magno clamaverat: «Non tu me vincis. Vides lapidem illum in fenestrae limine? Scito angelum Gabrielem olim, cum in terram descenderet, super illo consedisse. Is me vicit!»

Frater ingemuit. «Et ei credidisti?»

«Profecto! Quis nisi infidelis revelationem tam accuratam in dubium vocaret?»

«Quid? Patri mendacii fidem habes? Hoc est credulitatem ultra ipsius saeculi modum provehere.»

«At mendax non semper mentitur.»

«Immo vero mentitur, quotiens fabulam a principio parum credibilem refert et simul reliquiam sacram tibi ostendit, qua te contra Satanae exercitus armet. Daemones, si omnino sunt, non tam stolidam habent naturam. Ex antiquis litteris respondere debueras:

Timeo Danaos et dona ferentes.

Sceleratus quispiam uxori caput super illo saxo amputavit, iuvenis; mihi crede.» His dictis frater Gerardum festinanter inde abduxit.

«Heu, pater, vereor ne bonum sacerdotem pudore affeceris.»

«Ita me Pollux iuvet!» inquit frater subridens. «Uno interrogationis Socraticae tactu cutem ei tamquam ferro candenti adussi. Quis hodiernorum tela antiquitatis propulsare potest?»

Quadam postmeridiana hora Gerardus, diei opere absoluto, a famulo splendide vestito ad palatium Caesarinii vocatus est. Venit atque in amplum conclave introductus est; puella ibi sedebat tapete acu texens. Illa surrexit, e cubiculo exiit, seque dominae eius adventum nuntiaturam esse dixit.

Integram fere horam in tanto cubiculo frustra exspectavit, donec stomachari inciperet. «Hi nobiles», secum dixit, «pauperis hominis tempus nihili aestimant.» Iam vero cogitabat furtim abire atque ad sua redire, cum ianua patefacta mulier eximiae pulchritudinis, duabus ancillis comitantibus, intravit. Erat iuvenis domus Caesarinii princeps.

Intrabat cum famulis altiore atque superbiore voce loquens; ubi autem Gerardum aspexit, vocem ad molliorem plane femineum sonum demisit et «Tu esne scriptor, messer?» rogavit.

«Ego sum, domina.»

«Bene est.» Tum sedit; Gerardus autem atque ancillae stabant.

«Quod tibi nomen est, bone iuvenis?»

«Gerardus, domina.»

«Gerardus? Per Bacchi corpus, num ita vocari potest homo?»

«Nomen Batavicum est, domina. Tergoviae in Hollandia natus sum.»

«Quam asperum, puellae, nomen tam formoso iuveni! Quid vos sentitis?»

Ancillae libentissime assensae sunt.

«Quam ob rem istum accersivi?» interrogavit domina, fastidio quodam superbo languens. «Ah, memini. Sede, domine Gerarde, et epistulam ad Ercolem Ursinum scribe, amatorem meum; ipse certe ita affirmat.»

Gerardus consedit, chartam atramentumque protulit et ad principem respexit, mandata eius exspectans.

Illa in solio multo sublimiore, throno paene regio, sedens, pari quaerendi voluntate eum despiciebat.

«Age igitur, Gerarde.»

«Paratus sum, excellentissima domina.»

«Scribe ergo.»

«Verba tantum exspecto.»

«Quis ea suppeditare debet, putas?»

«Quis nisi tua excellentia, cuius futura est epistula?»

«Papae! Itane vos, scriptores, verba non invenitis? Quid ars vestra valet sine verbis? Vereor ne fallax sis, Gerarde.»

«Minime, domina, fallax non sum. Possum quidem, si opus est, sermoni tuae celsitudinis formam grammaticam dare, non modo litteris mandare; silentium autem tuum interpretari nequeo. Quare dic quid in corde habeas, atque illud coram te in chartam transferam.»

«At in corde nihil habeo. Interdum etiam cor mihi omnino deesse existimo.»

«Quid igitur in animo?»

«Ne in animo quidem quicquam, neque in capite.»

«Quorsum ergo omnino scribendum est?»

«Cur vero? Hoc primum sensate dictum est, sive a te sive a me, Gerarde. Pestilentia illum corripiat! Cur prior ipse non scribit? Tum huic negarem, illi assentirer, nec caput mihi laboraret. Praeterea decetne feminam primam verba facere?»

«Minime, domina: postrema.»

«Egregie dixisti, Gerarde! Ha, ha! Nummum aureum pro ista facetia habebis. Date mihi crumenam!» Ita ilico, *à la moyen âge* — mediaevali scilicet more, mercedem illius sententiae solvit. Pecunia numquam studium refrigeravit. Gerardus, aureo tam facile accepto, sibi officium esse putavit ut dominam, si qua humana sollertia posset, e difficultate extraheret. «Princeps», inquit, «haec tantum ideo difficilia videntur, quod nimium molimur, artificiose loquimur, verbisque laboramus. Finge tantum tibi illum virum, quem amas—»

«Non amo.»

«Age, ergo illum quem non amas, hic ad mensam sedere; atque mihi dictato ipsa quid ei diceres.»

«Si hic sederet, dicerem: 'Abi.'»

Gerardus, qui calamum iam ad scribendum concusserat, gemitu edito eum deposuit.

«At postquam abiisset», inquit Floretta, «tua celsitudo diceret: 'Redi.'»

«Facile potest, ancilla. Nunc omnes silete et sinite me cogitare. Ille me rogando fatigavit ut litteras darem, ego pollicita sum; itaque fides mea obligata est. Quodnam mendacium Gerardo dicam, ut ille stulto illi renuntiet?» Tum caput ab eis avertit atque intenta cogitatione defixa mansit, mento nobili candidae manui semiclusae innixa.

Tanta erat eius pulchritudo et statuae similitudo, talique vultu caelestes cogitationes animo volvere videbatur, dum mendacia intra se conciperet, ut Gerardus omnium praeter artis suae oblivisceretur, atque egregiam oris eius ad latus versi formam studiose in chartam transferre coeperit.

Iam paene perfecerat, cum statua illa pulchra subito caput avertens ad eum respexit.

«Noli, quaeso, domina», inquit ille submoleste, «per caelum, statum corporis mutare. Perfectus erat. Vide, vix quicquam reliquum est.»

Omnes statim in picturam oculos coniecerunt, linguisque nemo pepercit. «Quam simile est! Et momento confectum! At mentum celsitudinis eius non omnino ita est—»

«Levissimo tactu emendabitur.»

«Quam miserum est quod colores desunt! Ego omnino coloribus faveo. Valeant alba nigraque! Tam pulchra enim est dominae cutis. Si pellem illi demas, dimidiam pulchritudinem abstuleris.»

«Tacete. Potesne coloribus pingere, domine Gerarde?»

«Possum, princeps. Coloribus oleo temperatis non multum polleo; in his Pietrus amicus meus praestat. Sed hanc picturam parvam coloribus tam vere distinguere possum ut ipsa videaris, si tibi tempus ad istam inanitatem consumendum est.»

«Hoc inanitatem vocas? At tempus mihi plumbum est, quo premor. Ite, colores eius accersite, statim, quam primum; per omnes sanctos!»

«Minime, princeps, eos parare prius oportet. Cras eadem hora redire possum.»

«Esto. Tu autem, Floretta, cura ut quavis hora recipiatur. Heu, relinque caput meum, relinque!»

«Ignosce, domina; putabam illud domi ad colores excipiendos praeparare. Relinquam tamen. Nunc epistulam conficiamus.»

«Quam epistulam?»

«Ad dominum Ursinum.»

«Egone tempus in tantam inanitatem impendam, epistulas scribendo, et quidem ad illud inane animal, quod nihilo magis curo quam ipsa luna curaret? Immo non indifferens: nunc demum quod sentiam intellexi. Odi eum ac despicio. Puellae, semel pro semper vobis interdico ne nomen eius coram me usquam proferatis; alioquin vos usque ad sanguinem verberabo. Nostis qua vi irata caedam.»

«Novimus, novimus.»

«Nolite ergo me provocare.» Oculi eius velut pugiones micaverunt, deinde ad Gerardum conversa repente dulcissima facta est. «Addio, il Gerar-do.» Gerardus autem e specu huius tigridis holoserico indutae salutans egressus est.

Postridie rediit eiusque effigiem coloribus distinxit; deinde iussus est imaginem eius maiore forma effingere, tum etiam totius corporis figuram. Ita duas cuiusque

diei horas pomeridianas ei depingendae destinare coactus est; tam insignis erat eius forma, tam immodica vanitas, tam multi eius imaginem petebant. Gerardus, iam rebus florens, novum ibi atque uberem quaestus fontem invenit.

Margarita propius propiusque accedere videbatur.

Feria quinta in Cena Domini erat, qua nemo operabatur. Columna et Gerardus ad fenestram sedentes religiosorum agmina spectabant. Eorum multitudo fervorque pietatis Gerardum perculerunt; videbatur enim populus universus, qui paulo ante voluptatibus terrestribus studuisset, nunc religione inflammatus.

Mox pontifex cardinalium suorum agmen praecedens, maiestatem prae se ferens processit. Pileo rubro, pallio albo, cucullo holoserico purpureo indutus, equo Neapolitano pulcherrimo candido insidebat, cuius phalerae holosericae rubrae aureis laciniis ac flocculis ornatae erant. Post eum equitabant centum armati omnibus partibus, hastis erectis quarum calces singulorum equitum femoribus innitebantur. Cardinales omnes aperto capite incedebant praeter unum e Medicis, qui prope pontificem equitabat cum eoque ut par cum pari colloquebatur.

Quindecim quibusque passibus pontifex tantisper consistebat, populo benedicebat ac rursus procedebat.

Gerardus et frater deinde descendentes per angustas quasdam vias ad porticum unius ex septem ecclesiis pervenerunt. Atra veste obtecta erat; nec multo post pontifex cardinalesque, alia ianua in ecclesiam ingressi, egressi sunt ac facibus accensis in gradibus constiterunt, cancellis a multitudine separati. Tum canonicus bullam Latine scriptam recitavit, qua complures homines nominatim excommunicabantur, praesertim principes qui bona quaedam temporalia Ecclesiae erepta retinebant.

Gerardus hac formidabili caerimonia contremuit, atque etiam plebs. Sed duo cardinales, qui totum tempus solutis risibus ridebant, gravitatem eius deleverunt.

Hoc facto pannus niger amotus est, splendidaque ornamenta apparuerunt. Pontifex populo benedixit, tum facem suam in turbam proiecit; idem duo cardinales fecerunt. Statim omnes ad faces diripiendas concurrerunt: eas avidissime rapientes frangebant inter se, adeo religiose ut minimas particulas non nisi oculis livore notatis, nasis sanguinolentis, digitisque adustis adipiscerentur. Inter hunc tumultum pontifex cum comitibus placide se recepit.

Tum clamor ortus est et multitudo ad aream cucurrit, ubi suggestus magnus sub divo erat. Complures sacerdotes ibi precabantur; surgentes magna cum sollemnitate chirothecas rubras induerunt. Unus deinde genibus flexis, summa

reverentiae signa edens, ex sacrario tabulam quadratam instar speculi protulit, in cuius medio vultus quasi impressa species apparebat.

Erat Verum icon, id est vera imago vultus Salvatoris nostri, eo ipso instante expressa quo extrema mortis tormenta pro nobis patiebatur. Cum omnes id sine ulla dubitatione acciperent, existimare licet quantopere singula Christianorum corda commota sint.

Sacerdote tabulam alte elevante populus humi procubuit; undique voces miserationis audiebantur, atque omnium fere oculi lacrimabantur. Paulo post surrexerunt; tum sacerdotes suggestum circumierunt et proximis imaginem singulis brevissimo tempore ostendebant, ad quam videndam singulis vicibus clamores misericordiae pietatisque exoriebantur.

Mox duo amici flagellantium agmini occurrerunt, qui nudos umeros verberibus usque ad fluentem sanguinem caedebant, nulla in vultu doloris nota; multi etiam inter verbera ridebant ac iocabantur. Adstantes misericordia moti vinum offerebant; flagellantes accipiebant, sed pauci bibebant. Plerique illo utebantur ut flagellorum caudas sanguine concreto obrigidas rursus solverent et ictum proximum acriorem redderent. Pueri plerique erant; femina autem iuvenis unum puerulum formosum miserata est.

«Heu, dulcis puer», inquit, «cur tam candidam cutem vulneras?» «Basta», respondit ille ridens, «pro tuis peccatis id facio, non pro meis.»

«Audis?» inquit frater. «Ostende mihi flagellum quod superbiam ex hominis corde exigere possit. Simia parva! Unde novit extraneam illam se maiorem peccatricem esse?»

«Pater», inquit Gerardus, «certe hoc a Domini nostri voluntate alienum est. Adeo enim misericors erat.»

«Domini nostri?» inquit frater, signo crucis se muniens. «Quid hic ille? Mos iste Romae sexcentis ante eius natalem annis exstitit. Pueri per vias in Lupercalibus se flagellis caedebant; matronae autem in medium sese ingerere solebant, ut ictum simiarum istarum flagellis exciperent: eo enim se fecundiores futuras credebant, illis temporibus. Stulta res est haec flagellatio, sed spectantibus iucunda, quod priscos magnosque paganos in memoriam revocat.

Tam facile quae illis debemus obliviscimur.»

Deinde in unam e septem basilicis ingressi sunt, ubi pontificem missam celebrantem viderunt. Magnifice sacrum celebrabatur; sed rursus cardinalium aliorumque praesulum mores discordes totum spectaculum corruperunt: circum

altare pileis indutis sedebant et per omnem missam more anserum gregis inter se garriebant.

Antequam pontifex eucharistiam sub utraque specie sumere auderet, minister quidam utramque gustavit; quo facto Gerardus supra modum obstupuit. «Quis ille homo vilissimus? Quid agit?»

«Is est praegustator, qui eucharistiam explorandi causa degustat. Haec regio venenorum plena est; neque ulli saepius quam infelices pontifices veneno tolluntur.»

«Heu, ita quidem audivi; sed ubi panis et vinum mirabiliter in Christi corpus atque sanguinem conversa sunt, venenum permanere non potest: panis cum omnibus suis proprietatibus accidentibusque abit, vinum quoque.»

«Ita fides docet, experientia aliter loquitur. Multae decenae in Italia hostia veneno infecta perierunt.»

«Ego vero, pater, si panis vinumque antequam sanctitas eius ea consecraret acerrimo veneno referta essent, utrumque tamen post consecrationem sine ullo metu sumerem.»

«Ego quoque, nisi artes illae obstarent.»

«Quid istud significat?»

«Nempe tam libenter quam tu ex hac vita discederem, nisi illae artes essent, quae mortalem vitam decorant atque prudentibus doctisque hominibus caram faciunt.

Immo, dum novem Musae mihi flores doctrinae artisque in via sternunt, Apollo sapientiam et prudentiam mihi inspiret, ut fraudibus civium meorum cognitis, neque ad Dei altare neque ad amici mensam venenum edam; quocumque enim loco illud sive comedero sive bibero, certo vitae meae filum abrumpet. Librum autem scribo, cui totum animum dedi, 'Somnium Poliphili', hominis artibus multis praediti. Quare veneni mihi ne mentionem quidem feceris, donec absolvero atque exscribi curavero.»

Iam campanae magnae basilicae Sancti Ioannis Lateranensis intervallis brevibus magno fragore pulsabantur; populus illuc festinabat, ut capita Sanctorum Petri et Pauli videret.

Gerardus fraterque locum commodum in ecclesia nacti sunt. Ibi cortina ingens pendebat; et, cum populus diu suspensus sine spiritu paene exspectavisset, cortina per intervalla tractu quodam reducta est. Ad altitudinem fere triginta pedum duo capita humana, vultibus barbatis adeo vivis ut vivere viderentur, apparuerunt. Tantum temporis ostensa sunt quantum satis esset ad unam Ave

Maria dicendam; tum cortina reducta est. Ter tamen eodem modo ostensa sunt. Sancti Petri caput pallidum erat, facie ovali, barba cana in duas partes divisa, mitra pontificali coronatum. Sanctus Paulus fusciore cute, densa quadrataque barba erat; facies ipsa caputque magis quadrata ac robusta, plena constantiae videbantur.

Gerardus admiratione religiosa obstupefactus est. Frater suo more rem laudavit.

«Venerabilis est haec consuetudo imagines maiorum, sive effigies cereas virorum illustrium semideorumque, ostendendi; vulgus enim magnis exemplis ante oculos positis ad virtutem incitatur.»

«Effigies cereae? Quid? Non ipsi apostoli sunt, medicamentis conditi atque incorrupti servati, aut quid eius generis?»

Frater ingemuit.

«Anno octingentesimo ista nondum exstiterant. Nobiles Romanae familiae olim in funeribus seriem talium imaginum proferre consueverant, sic ut historiam pristinam cum praesenti coniungerent et vulgo vultus illustrium maiorum ostenderent. Nihil mihi magis commovens, nihil utilius esse potest. At illae imagines vivis adhuc hominibus aut statim post mortem expressae erant. Hae Petri Paulique mera coniectura fictae sunt.»

«Ah, pater, noli ita dicere.»

«At peius est quod eas in pluteo quodam, semitenebris absconditas, per momenta tantum ostentant, misero isto circulatorum artificio cortinae diductae.

Quodcunque ostendis mihi sic incredulus odi.

Sat est. Homines huius saeculi priscis non sunt similes. Relinquamus igitur haec recentium ludibria atque ad libros pontificios redeamus; ibi sapientiam inveniemus, quam in viis Romae hodiernae frustra quaerimus.»

Qua cogitatione semel animo infixa, frater bonus per turbam se proripuit viamque sibi vi patefecit, nec dextra nec sinistra respexit, donec splendoribus hebdomadae sanctae, quae quinquaginta milia peregrinorum Romam attraxerat, relictis, in bibliotheca Vaticana inter mortuos quiescere potuit.

Mox cum in cubiculum Gerardi introisset, inter ipsum et Iacobum Bonaventuram controversiam vehementem invenit. Iuvenis ille, capite pedibusque ferro tectus, ingrediens galeam deposuerat et, anhelans, summa indignatione invectus erat in caerimoniam ridiculam, cui ipse militesque sui pontifici adesse coacti erant: benedictionem scilicet iumentorum.

Gerardus negabat rem esse ridiculam: nihil, quod pontifex faceret, ridiculum esse posse.

Controversia acrior fiebat; frater inter duos immotus neutri favebat, ciconiae similis, quae ranam muremque, postquam certamen absolverant, ambos devoravit. Exspectabat enim ut adversarios ambos antiquorum argumentis contereret. Ecce autem velum leniter diductum est: ibi stetit senex venerabilis, pileolo purpureo caput tectus, barba candida molli velut serici tenuissimi fibris, qui eos placido quamquam languido risu intuebatur.

«O felicem iuventutem», inquit, «quae talibus de rebus adeo excandescere potest!»

Omnes in genua prociderunt. Pontifex ipse erat.

«Surgite, filioli», inquit, paene fastidiose. «Non huc veni ut maiestatem meam ostentem. Quo usque in Plutarcho exscribendo processisti?»

Gerardus opus suum attulit atque uno genu nixus pontifici, qui sederat, obtulit; ceteri stabant.

Pontifex attente contemplatus est. «Egregie scriptum est», ait.

Gerardo cor laetitia exsultavit.

«Ah, Plutarchus iste, quam mirabile ingenium habuit, Francisce! Ut quisque vir suis in paginis quasi vivus eminet! Quam suapte natura plenus quisque, quam tamen dissimilis alteri!»

Iacobus Bonaventura: «Da mihi dominum Boccaccium.»

Pontifex: «Narrator egregius est, capitanee, ac sermone Italico exquisito utitur. Sed ingenii argumenta aliquanto nimis unius generis sunt. Non omnes monachi monialesque impudici umquam fuerunt. Una alterave eiusmodi fabella delectationem honestam movere poterat; centum autem eiusmodi fabulae totum illud saeculum perperam depingunt et eos contristant qui genus humanum diligunt. Praeterea in personis fingendis parum valet.

Hic autem Graecus ea arte summus est: calamum quasi scalprum adhibet. Verte paginam: quantus verusque nobis rerum orbis aperitur, bellorum, consiliorum, negotiorum, amoris etiam suo loco positi! Neque enim apud illum, sicut neque in mundo universo, omnes homines puellam unam consectantur. Ne mihi cum hoc amplo campo angustum Boccaccii hortum conferas neque molam illam exiguam inhonestarum voluptatum.»

«Dicunt sanctitatem tuam etiam fabulam commenticiam componere non dedignatam esse.»

«Sanctitas mea plura quam unum stultum facinus fecit, quorum nunc eam sero paenitet. Cum fabulas scriberem, minime sperabam me aliquando Ecclesiae caput futurum.»

«Exemplar eius, quod bibliotheculae meae adiciam, frustra quaero.»

«Bene ergo mandata mea severa, quibus quattuor abhinc annis exemplaria omnia per Italiam aboleri iussi, exsecuta sunt. Ut tamen te consolem, cum pontifex factus essem, stultus quidam illud in linguam Gallicam vertit; ita legere potes, dum in exilium proficisci paratus sis.»

«Cum in has angustias redacti simus, ad tuam sanctitatem benignissimam confugimus. Da nobis de illo opusculo iudicium tuum infallibile!»

«Paulum parce, parce, bone Francisce. Fabulae a pontifice scriptae non ad res fidei pertinent. Sententiam meam sinceram tantum proferre possum. Igitur, quantum memini, opus illud omnia Boccaccii vitia habebat, sine elegantia sermonis eius Italici.»

Frater Columna: «Sanctitas tua Aeneam Silvium ita despicere nota est ut nemo alius umquam despexerit. Iniuste igitur feci, cum te eius iudicem constituerim. Fortasse tamen inter hos duos iuvenes de benedicendis iumentis aequius iudicabis.»

Pontifex tergiversabatur. Cum de Plutarcho loqueretur, paulisper erectior factus erat, oculis etiam micantibus. Sed habitus eius in universum longe aberat a imagine pontificis, quam puellae iuvenes sibi fingunt. Uno tantum sermone Gallico eum describere queo: *le gentilhomme blasé*. Vir generosissimis moribus, exquisitissima disciplina, qui omnia fecerat, dixerat, viderat, cognoverat, cuius corpus iam laboribus et annis paene confectum erat. Ad fratris tamen rogatum duplex quasi lassitudo incessit.

«Mi Francisce infelix», inquit, «reputa vitam meam controversiis refertam fuisse; iam earum taedet, taedet velut mortis. Plutarchus, non theologia, me ad hoc quietis receptaculum traxit.»

«Immo, sanctitas tua, non de theologia controversiam flagitamus, sed ut duorum iuvenum ardentium dissensionem componas.

Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί.»

«Adeone naturam humanam ignoras ut credas quemquam ex his duobus animosis iuvenibus curaturum quid senex quidam infelix, etiam si pontifex est, dixerit?»

«O sanctissime pater», interpellavit Gerardus, rubore perfusus et anhelans, «certe hic adest qui omnia tua verba, quasi caelitus prolata, in perpetuum servaturus est.»

«Tum», ait pontifex, «vere captus sum. Ut Franciscus iste diceret:

οὐκ ἔστιν ὅστις ἔστ᾽ ἀνὴρ ἐλεύθερος.

Ad fruendum eloquentissimo illo pagano veneram, mihi non minus quam tibi caro, o frater paganorum studiosissime; nunc autem de divinis, aut certe de rebus divinis proximis, disserendum est. Sed iuvenis hic bonum ac blandum vultum habet, Graeceque scribit ut angelus. Age ergo, filioli, ut Ecclesiae consilia comprehendamus, paululum supra terram adsurgendum est; nam Ecclesia inter caelum et terram posita utrumque coniungit et interpretatur.

Quaerendum igitur non est quid vulgus hominum sentiat, sed quid communis hominum pecudumque Creator de animalibus inferioribus sentiat. Quod si nimis superbi sumus ut hoc ex Ecclesiae doctrina discamus, proximum atque optimum erit ad historiam hominum animaliumque vetustissimam confugere.»

Columna: «Herodotum.»

«Minime, minime. Ad hoc argumentum Herodotus in hac re fungus modo exortus est. Praeclare nobiscum ageretur, si vetustissimarum rerum notitiam ex Graecis vestris peteremus, qui in ultima tantum pagina magni illius antiquitatis libri scripserunt.»

Frater ingemuit: ecce pontifex in deos illos suos minores velut haereticus invehebatur.

«De Vulgata loquor: ea enim res tractat tria milia annorum ante illum quem grammatici 'Historiae patrem' nuncupant.»

Columna: «O Vulgata! Ignosce, sanctissime. Quantum me terruisti! Vulgatam prorsus oblitus eram.»

«Oblitus? Certusne es te umquam legisse, Francisce mi?»

«Non omnino, sanctissime. Iam dudum mihi hanc voluptatem pollicitus sum, ubi primum a negotiis vacavero. Hactenus antiqui isti pagani egregii vix ullum mihi otio spatium reliquerunt.»

Pontifex: «Primum in Genesi invenies Deum animalibus creatis sancta quadam voluptate, quam verbis exprimere non possumus, delectatum esse, dum eorum pulchritudinem contemplatur. Quid mirum? Intuere innumeras formas, pilos nitentes atque oculos, venustatem motuum, aliorum vim ac maiestatem, aliorum colores rosis aut gemmis rubris splendidiores. Cum vero propter peccatum hominis, non suum, delerentur, duo tamen ex singulis generibus servati sunt.

Cum autem arca cum incolis trepidis sola in immenso aquarum orbe fluctuaretur, tum ait Scriptura: 'Recordatus autem Deus Noe, cunctorumque animantium, et omnium iumentorum, quae erant cum eo in arca.'

Postea arcum suum Deus in caelo posuit in signum foederis ne terra rursus diluvio mergeretur; inter quos autem hoc foedus ictum est? Num inter Deum et hominem tantum? Minime: inter Deum, hominem atque omne animal cuiuslibet carnis, nisi memoria me senio destituit. In Exodo Deus iussit ut pecudes quoque dulci illius unius diei quiete fruerentur. Praeterea bovem frumentum triturantem obligari ore vetuit.

'Sinite miserum animantem laboribus confectum, dum opere suo lentissimo circuit, aliquot grana rapere; plurima tamen hominibus remanebunt.' Forsitan opponetis Paulum apostolum, qui hanc rem tractans asperius interrogat: 'Numquid de bobus cura est Deo?' Profecto si ego Petrus fuissem, non eius humillimus successor, sic ei respondissem: 'Paule, tragicos poetas depone, Scripturas lege; tunc intelliges utrum Deus hominibus tantum et passeribus, an omnibus suis creaturis curam adhibeat.

O Paule', ita, si auderem, dixissem, 'noli putare Deum ex intimo Pauli corde, neque ex ullius hominis corde, cognosci posse; sed ea perdisce quae de se ipse revelavit.'

Ter Iudaeis vetuit ut haedum in lacte matris suae coquerent; non quod hoc ipsum crudelitas sit, sed quod inconsiderantiam et mollium affectuum inopiam significet, unde ad saevitiam apertam facilis via est. Propheta quidam asino vectus angelo occurrit. Uter ex illis, Paulo iudice, caelestem spiritum vidisset? Nimirum propheta, ut ille existimasset. At res aliter evenit: homo, cuius visus peccatis obcaecatus erat, nihil vidit; animal vile ac despectum omnia conspexit. Neque hoc pro miraculo narratur. O quam superbe miseri de nobis ipsis sentimus!

Angelus prophetam occidisset, asino vero pepercisset, nisi asinus ipse clarius res divinas conspexisset atque prophetam servavisset. Ita, credo, angelus ipse dixit; sed multis iam annis abhinc haec legi. Cur Deus Ninivitas paenitentes servavit? Quoniam urbs illa sexaginta milia puerorum habebat, pecudes insuper multas.

Historia etiam profana atque communis experientia suum addunt testimonium. Qui in animalia saeviunt, postremo in homines saevire solent; mortibus autem insolitis ac violentis, quasi sanguineo ultionis digito notatis, homines omnibus aetatibus quasi caelesti poena oppressi sunt, qui innoxias bestias temere laeserunt. Ego ipse talia vidi.

His omnibus perpensis, Stoicorum opinionem, quibus hic Franciscus favet, inanem esse intellegimus: illi enim iactant omnia animalia hominis commodis tantum vivere; at sunt serpentes scorpionesque qui 'Dominum terrae' minimo ictu interficiunt, culices qui eum particulatim devorant, tigres squalique qui eum velut amygdalum confringunt. Quare aequum est nobis gratos esse erga fideles, pacientes verosque amicos quadrupedes, qui pro eo ut nos in pulverem redigant, vires suas in levandos labores nostros conferunt, nosque uberibus suis mitibus quasi matres alunt.

Mihi igitur Ecclesia numquam divinior videtur quam cum his amicis nostris quadrupedibus benedicit, quamquam hinc ille gravissimus theologus, praefectus custodum pontificiorum, ita indignatus est. Hoc enim facto humilitatem gratumque animum docet; ad mentem Dei ipsius propius ascendit Deumque homini interpretatur, Creatorem, Parentem atque Amicum hominum et bestiarum.

Sed omnia haec, iuvenes domini, non quasi ex cathedra a pontifice definita accipere velim, sed ab sene quodam sacerdote, hora libera, negligenter prolata. Qua causa non alienum erit ea aliquanto diligentius reputare. Senectus enim aliquid certe homini afferre debet, cum concoctionem illam ('dura puerorum ilia', eh, Francisce?) secum auferat.»

Haec summa fuit sermonis pontificii; modus autem dicendi nobilis, languidus, benignus, ab omni praecipiendi voluntate alienus. Videbatur rem una cum auditoribus leniter perscrutari, non oraculi partes sibi sumere. Suberat fortasse tenuis quaedam simulatio; sed eius generis quae vitae ornamentum addit. Atque omnis eius sensus in exquisita illa sermonis Italici venustate evanuit.

«Delphici mihi oraculi vocem audire videor», inquit frater Columna, prae gaudio incensus.

«Ego vero hoc sanam mentem appello», exclamavit Iacobus Bonaventura.

«O capitanee, sanam mentem, inquis!» inquit Gerardus, gravi ac tenero quodam obiurgationis sono.

Pontifex Gerardo arrisit. «Noli de verbis altercari; illa ab adversario theologo inaudita fere concessio erat.»

Tum omnia Gerardi opera poposcit atque sua manu abstulit. Sed priusquam abiret, aurem fratris Columnae leviter pervellit et interrogavit num meminisset, cum pueri condiscipuli in eadem schola essent, se pecuniam, quae in arculam Virginis iuxta viam collata erat, furatos esse. «Tu», inquit sanctitas eius vultu

severo, «bacillum latum sumpsisti, summaque eius parte visco avium illito, nummos per rimam extraxisti, sceleste.»

«Suum cuique decus, domine», respondit frater. «Calliditas enim sanctitatis tuae hoc consilium invenit; ego tantum humile instrumentum fui.»

«Bene. Scis profecto sacrilegium illud fuisse.»

«Gravissimum sane; sed cum tam egregio socio id egerim, minime me angit.»

«Hem! Mihi ne ista quidem misera consolatio contingit. In quid pecuniam illam consumpsimus, meministi?»

«Potestne sanctitas tua quaerere? In bellariis, nimirum.»

«Quid? Omnem?»

«Ad ultimum usque quadrantem.»

«Quam suaves sunt istae recordationes, mi Francisce! Heu, senesco, iam non diu hic ero. Doleo autem, tua causa. Nam ubi mortuus ero, te cremabunt: longe maior haereticus es quam Hussus, quem his oculis ardentem vidi. Et ille, heu, tamquam martyr mortem obiit.»

«Ita, sanctissime; sed ego in pontificem credo, Hussus autem non credebat.»

«Vulpes! Non te cremabunt; ligna enim nimis cara sunt. Vale, sodalis pueritiae; valete, iuvenes. Benedictio senis vos comitetur.»

Eadem postmeridiana hora pontificis secretarius sacculum Gerardo attulit; in eo complures aurei erant.

Ille pecuniae suae eos adiecit.

Margarita propius propiusque esse videbatur.

Iam aliquandiu etiam fortuna velut a fatis benignis ei custodiri videbatur. Corbes ciborum optimorum fructuumque ad ianuam eius a baiulis afferebantur, qui aut ignorabant quis eos misisset aut ignorantiam simulabant. Quodam die gemma pretiosa epistula inclusa ad eum allata est; nec unum quidem verbum adscriptum erat.

Tum hospita suspicionibus suis aperte vocem dedit. «Ista non ab ullo fautorum tuorum mittuntur, stulte puer. Mulier quaedam formae tuae dulci amore capta est. Nec ego sane illam reprehendo.»

CAPUT LXIII

Principissa Claelia effigiem totius corporis sui depingi iussit. Gerardus suadebat ut eo opere amico suo Pietro Vanucci uteretur.

Illa tamen recusavit: «Tum demum Gerardum contemnere tempus erit, cum opus eius mihi displicuerit.» Gerardus igitur, qui se lineamenta egregie ducere, colores autem minus feliciter tractare sciebat, rogavit ut in habitu antiqui simulacri Romani sibi staret. Ostendit quam perfecte in charta marmoris speciem imitari posset. Primo consensit; deinde haesitavit, cum artifex ille ardens explicaret tunicam, togam, soleasque veterum induendas esse.

«Perinde est ac si in sola tunicula coram omnibus ostenderer», inquit illa, mediaevali libertate loquendi.

«Heu, domina», inquit Gerardus, «numquam profecto vestitum veterum diligenter contemplata es: quam liber, quam amplus, quam simplex, idemque nobilis! Tuae autem celsitudini maxime congruit, cui caelum Romani oris lineamenta atque brachium venustum manumque venustam dedit, quae vestis recentior celat.»

«Quid? Etiamne tu, Gerarde, ut ceteri adulari potes? Age, spatium mihi ad deliberandum concede. Saturni die redi; tum tibi aut annuam aut negabo.»

Principissa tempus deliberandi sibi concessum omne tunicam togam ceteraque parando atque in cubiculo suo induendo consumpsit, explorans num illi habitus tantopere pulchritudini suae convenirent ut mille annorum antiquitatem compensarent.

Gerardus ad constitutum conventum festinans subito ante tabernae fenestram substitit, velut pedibus terrae affixis.

Oculus eius acerrimus exemplar Lactantii illic apertum expositum conspexerat. «Quam belle hoc exaratum est», secum cogitavit.

Deinde multo acrius oculos intendit.

At liber non manu scriptus erat: typis impressus erat.

Gerardus ingemuit: «Perii. Hostis iam ad ianuam adest. Prelum typographicum Romam penetravit.»

Tabernam ingressus, dissimulata sollicitudine, quaesivit quam pridem prelum typographicum Romae esset. Mercator negavit, quantum ipse sciret, ullum eiusmodi instrumentum in urbe esse. «Ah, Lactantium quaeris? Iste in summis Apenninis impressus est.»

«Quid? Num e luna in montes illos prelum decidit?»

«Minime, domine», ridens mercator respondit, «e Germania illuc subito exortum est. Titulum ipsum inspice.»

Gerardus avide volumen sumpsit et tituli verba ipsissima legit:

Operâ et impensis Sweynheim et Pannartz
Alumnorum Joannis Fust.
Impressum Subiacis. a.d. 1465.

«Visne emere, domine? Vide quam nitidae atque aequales litterae sint. Pauci iam ita scribere possunt; pretium autem vix quartam eius summam attingit quae pro codice manu scripto exigitur.»

«Ego quidem libenter emerem», maestus Gerardus inquit, «sed animum inducere nequeo. Ego enim librarius et librorum exscriptor sum, et isti Fustii discipuli per totum orbem me insequuntur atque panem ex ore mihi rapiunt. Neque tamen malum illis opto; Deus avertat!» His dictis e taberna properavit.

«Cara Margarita», secum dixit, «nihil nobis cunctandum est. Dum sol lucet, faenum colligendum. Intra mensem enim typographici typi, velut ingens nivis moles e montibus ruens, ab illis Apenninis Romam devolventur atque nos librarios oppriment.»

Ita paene cursu ad principissam Claeliam pervenit.

In conclave sibi antea ignotum introductus est. Non erat magnum, sed sumptuosissime ornatum: in medio fons salientibus aquis ludebat, pavimentum pellibus pantherarum, pilis adhuc integris, stratum erat, ut nullius pedis sonus audiretur. Erat velut vestibulum cubiculi intimioris principissae; ex una parte non ianua, sed amplissimum aulaeum textilibus imaginibus mirifice distinctum patebat.

Hic solus relictus est, donec anxietate inciperet affici atque ancillam in aliud quam destinatum conclave se duxisse suspicaretur.

Sed haec dubitatio mox iucundissime depulsa est.

Levis gradus citato cursu pone aulaeum auditus est; quod in medio diductum est, et ibi constitit figura quam ethnici pro dea coluissent. Neque prorsus Venus erat neque Minerva, sed utriusque media: Venere nobilior, Minerva autem, Iovis filia, muliebrior. Toga, tunica, soleae; nihil in ea recentis habitus. Pulchritudo autem nulli aetati propria est.

Gerardus exsiliit, et pictor, qui in eo vivebat, gaudio perfusus est.

«O!» simpliciter exclamavit atque obstupefactus intuebatur.

Hoc ipsi simulacro extremam gratiam adiecit: levis rubor genas tinxit, oculi clariore luce micuerunt, osque dulcissimo sibi placentis animi risu solutum est, cum tam sincerum pulchritudinis suae testimonium acciperet.

Postquam mutuo se aliquamdiu contemplati sunt, illa, ubi vidit eloquentiam Gerardi nihil nisi admirationis voces et obstupescentem obtutum posse proferre, prior locuta est: «En, Gerarde, vides me tui causa in portentum antiquum mutatam.»

«Portentum? Credo fratrem Columnam, si tuam celsitudinem hoc habitu videat, ad pedes procubiturum adoraturumque.»

«Nolo ego a sene adorari. Malo a iuvene amari, quem ipsa elegerim.»

Gerardus stilulos protulit, tabulam tela instructam, quam charta crassa obtexerat, composuit atque opus aggressus est; tantaque in eo animi intentione versabatur ut nullam personae effingendae misericordiam haberet. Denique, cum fere per horam eodem statu mansisset, «Gerarde», voce languida dixit, «diutius sic stare nequeo, ne tua quidem causa.»

«Sede et aliquantulum requiesce, domina.»

«Gratias ago», respondit; in sellamque delapsa palluit et suspiravit.

Gerardus timore permotus simul intellexit se parum considerate egisse. Aquam e fonte hauriebat iamque in faciem eius iacere parabat; sed illa candidam manum deprecantis more sustulit: «Ne facias! Manu tua fronti admove; ne, quaeso, in me aspergas!»

Ille trepidans atque cunctanter manum madidam fronti eius admovit.

«Ah!» suspiravit illa, «hoc me recreat. Iterum.»

Idem rursus fecit. Illa gratias egit eumque rogavit ut campanulam in mensa positam pulsaret. Quod ubi fecit, ancilla advenit atque ad Florettam missa est, quae flabellum magnum apportaret.

Floretta brevi cum flabello adfuit.

Vix ad principissam appropinquaverat, cum narium eius alae delicatae subito velut equi generosi, sanguine ferociente, dilatarentur. «Scelesta!» exclamavit; subito resumptis viribus exsurgens sinistra Florettam ancillam corripuit, crinibus manu contortis, dextra autem ter acriter ei alapas ad aures dedit.

Floretta clamabat et flebat; misericordiam tamen non impetravit.

Toga antiqua nudum brachium prorsus liberum reliquerat, quod nunc tam validum quam pulchrum videbatur: velut embolus machinae vaporariae nostrae aetatis sursum deorsumque movebatur; gravesque ictus alii post alios umeris Florettae sonabant. Ultimo ictu misera per aulaeum eiulans et singultans expulsa est; diu postea illic acerbe plorare audita est.

«Sancti caelestes!» clamavit Gerardus. «Quid accidit? Quid admisit?»

«Ipsa optime novit. Nec primum peccat, taetra bufo! Docebo illam ne ad me accedat odore animalis moschum fundentis foetens.»

«Heu, domina, parvum hoc delictum esse mihi videtur.»

«Parvum? Immo foedum!» Subito autem mira humilitatis dulcedinisque mutatione addidit: «Iratusne mihi es quod illam verberavi, Gerar-do?»

«Domina, me quidem non decet tibi praecepta dare; sed eos quibus caelum alios regendos commisit primum se ipsos regere oportet.»

«Recte dicis, Gerarde. Quam prudens es pro aetate!» Tum alteram ancillam vocavit ei crumenulam dedit. «Hoc Florettae affer atque dic Gerardum pro illa intercessisse; itaque me illi ignoscere necesse esse. Ecce, Gerarde.»

Gerardus hoc honore totus erubuit; sed cum verba rei digna reperire nesciret, quaesivit num effigiem pingere pergeret.

«Nondum. Istam nequam verberando paulum anhelitum perdidi. Paulisper sedebo; tu mecum colloquere. Scio te, cum libet, tam praeclare loqui quam pingere.»

«Facillimum id mihi esset.»

«Fac igitur, Gerar-do.»

Gerardus improviso postulato perturbatus est.

«At, domina, nescio quid dicam. Nimium subita haec res est.»

«Quid vere sentias dic. Dic te malle ubivis esse quam hic.»

«Minime vero, domina, id falsum esset. Unum tamen optarem.»

«Quidnam?» illa leniter quaesivit.

«Utinam te pingere potuissem cum miseram puellam caederes! Formidabilis eras, simul tamen pulcherrima. O quale argumentum Pythiae effingendae!»

«Heu, nihil nisi artem suam cogitat. Et quid tantopere de pulchritudine mea tumultuaris, Gerarde? Tu me longe formosior es: Apollini similior quam ego Veneri. Crines praeterea venustissimos habes et oculos pulcherrimos; sed quid cum illis facias ignoras.»

«Immo scio: te depingere, domina.»

«Sane, vultum meum oculis cernere potes; sed quod quilibet Romanus amator tuo loco iam pridem perspexisset, id non vides. At certe animadvertisti quam mihi carus et acceptus sis, Gerarde?»

«Video tuam celsitudinem mihi, ignoto atque inopi peregrino, semper benignissimam esse.»

«Minime vero, Gerarde. Saepe frigide te excepi; interdum etiam asperius quam par erat habui; et tu tanta simplicitate es ut causam non percipias. Heu, meum ipsius cor metuebam: timebam ne ancilla tua fierem, ego quae hactenus alios in servitutem redegi. Ah, Gerarde, infelix sum. Ex quo huc venisti, adventus tuos velut victum exspecto. Die quo venturus es hilarior sum; ceteros dies inertes

traho, optans ut abeant. Non es similis iuvenibus Romanis; per te illos odisse coepi.

Deciens illis fortior mihi videris; praeterea sapientia litterisque praeditus es, nec adularis umquam nec mentiris. Hominem mendacem despicio. Gerar-do, artem magicam tuam me doce; doce qua ratione te apud me tam felicem reddam quam ego apud te esse soleo.»

Haec dum mira quadam ardoris effusione loquebatur, vox principissae suavis paene ad susurrum descendit et cupiditate vix coercita tremuit; manus autem candida per brachium Gerardi furtim simul ac studiose delapsa est, donec velut mollis avicula in carpo eius requiesceret, parata quam primum verbo admoneretur avolare.

Quippe neque vanitate neque rerum usu praeditus, Margaritae suae et arti totus deditus, Gerardus hanc amoris confessionem, quamvis certis gradibus atque manifestis indiciis iam appropinquantem, minime providerat.

Undique erubuit. Admiratio innocens regiae formae, quae eum obsidere videbatur, ne punctum quidem temporis absentis Margaritae imaginem e pectore eius depulit. At regalis certe pulchritudo erat, quae tali gratia tantaque teneritudine eum amabat ut ne fingendo quidem tale aliquid antea concepisset. Quomodo illam cohiberet nec vulneraret?

Erubuit atque contremuit.

Sirena hoc animadvertens eum hortata est. «Miser Gerarde», submissa voce dixit, «noli timere; nemo te, dum ego tueor, laedet. Nonne mihi respondebis, Gerar-do mio?»

«Domina!» Gerardus deprecantis voce mussitavit.

Eodem momento, oculis prae perturbatione demissis, in venustum brachium candidamque manum aspexit, quae circa cubitum eius velut tenerrima vitis circumfusa erat; statimque recordatus est quo modo idem pulchrum membrum paulo ante in Florettam saevierat.

Tremuit iterum atque rubore perfusus est.

«Heu!» inquit principissa, «ego illum terreo. Itane tam formidolosa sum? An vestitus meus Romanus te offendit? Deponam et sic vestiar ut tum, cum primum ad me venisti. Meministine? Epistulam illi sterili equiti Ercoli Ursino scribendam curabam. Verum tibi dicam: te aspexisse, mores tuos venustos et verba prudentia audivisse me protinus illum odisse docuit. Ante id tempus satis eum diligebam, vel certe diligere me putabam. Dic mihi quoties postea huc veneris.

Ha, nescis: neque, ut suspicor, me perinde diligis ac ego te. Duodevicies, Gerarde; singulis vicibus carior mihi factus es. Dies quo non venis Claeliae non

dies sed nox est. Heu, sola pro utroque loquor. Crudelis puer, ne unum quidem verbum mihi tribuis? Num quotidie principissae ante pedes tuos iacent? Age, quaeso, quaeso, responde mihi, Gerar-do.»

«Domina», balbutivit Gerardus, «quid dicere possum quod non satius tacitum maneat? O infelicem diem quo huc primum veni!»

«Noli ita loqui. Is mihi dies omnium clarissimus fuit; immo tibi quoque. Id te brevi confiteri cogam, ingratus.»

«Celsitudo tua», humili precantis voce coepit Gerardus.

«Claeliam me voca, Gerar-do.»

PUELLA SPRETA SUBITO IN PEDES EXSILUIT

«Domina, nimis iuvenis sum et parum prudens, ut sciam quibus verbis te adeam nec caecus nec ingratus videar. Hoc tamen scio: et improbus et ingratus essem, atque omnium inimicorum tuorum pessimus, si huius amoris insani occasionem mihi arriperem. Profecto spiritui alicui maligno permissum est te vexare. Nam contra naturam est ut principissa omnibus virtutibus ornata animum suum in rusticum hominem abiciat.»

Principissa manum lente e carpo Gerardi retraxit.

Attamen cum manus per brachium leniter laberetur, discedens paulisper morari videbatur.

«Pugiones cognatorum meorum times», inquit illa voce partim maesta partim contemptuosa.

«Non magis quam aculeos ancillarum tuarum», Gerardus superbe respondit. «Sed Deum et sanctos atque conscientiam meam timeo.»

«Verum dic, Gerarde, verum! Simulatio te minime decet. Principissas, dum iuvenes sunt, non Dei amore contemnunt viri, sed alterius mulieris. Dic quam ames: si digna te est, ignoscam.»

«Nullam in Italia, per animam meam.»

«Ergo alicubi mulier est. Ubi? Ubi?»

«In Hollandia, patria mea.»

«Ah, Mariam Burgundicam formosam esse aiunt; sed adhuc puella est.»

«Domina, quam amo non generosa est. Eiusdem condicionis atque ego. Neque tam formosa est quam tu. Formosa tamen est; virtutibus suis perpetuo mihi devincta atque omnibus periculis doloribusque, quae simul ac pro alterutro perpessi sumus. Ignosce: Margaritam meam ne pro nobilissimis quidem totius Italiae mulieribus fallere vellem.»

Pulchritudo spreta repente exsiliit et contra eum constitit; non minus formosa quam antea, sed multo terribilior quam cum Florettam cecidisset. Nam tum genis rubuerat, nunc pallida erat, oculis ira densa repletis.

«Haecne in os meum dicis, rustice improbe?» clamavit. «Num eo nata sum ut a tali homine non modo contemnar sed etiam contumelia afficiar? Cave! Nobiles aemulas non ferimus. Cogita utrum satius sit a Caesarina amari an odio haberi. Post omnia quae tibi dixi fecique aut amor aut odium inter nos erit, et usque ad mortem. Nunc elige!»

Ille mirabundus et metu plenus suspexit, dum in toga Romana supra eum stans insolentissimam condicionem proponeret.

Videbatur antiquae deae iniuriam fecisse, ipse homo pauper et exiguis viribus praeditus.

Alte suspiravit, nihil tamen dixit.

Forsitan in eo suspirio gravissimo patientissimoque tenerum aliquid in animo huius indomitae feminae commotum est; vel fortasse tempus aderat quo una cupiditas recederet, altera succederet. Principissa languide in sellam delapsa est, lacrimaeque citatim per genas defluere coeperunt.

«Heu, heu!» inquit Gerardus. «Noli flere, dulcis domina; lacrimae tuae me accusant; ipse quoque iam prope fleo. Benignissima fautrix mea, tibi constes! Aliquando intelleges quanto melior tibi amicus fuerim quam videbar.»

«Iam intellego, Gerarde», ait principissa. «Amicus: hoc verbum est, solum quod inter nos usquam dici poterit. Insanivi. Quivis alius stultitia mea abusus esset. Me doce quo pacto tibi amica sim neque quicquam amplius.»

Gerardus hanc condicionem laetissimus accepit; ex Cicerone disseruit quam divina res amicitia esset, quanto amore praestantior, rarior, diuturnior; atque ut se talem amicitiam praestare posse ostenderet, etiam de Dionysio et se ipso narravit.

Illa oculis semiclusis auscultabat, eius verba attendens, ut mores hominis penitus perspiceret atque locum infirmum reperiret.

Denique placida voce dixit: «Nunc me relinque, Gerarde; cras autem ut soles redi. Doctrinam tuam bene adhibitam cognosces.» Manum ei porrexit; ille osculatus discessit, de tam mira congressione alte cogitans et dubitans utrum sapienter an imprudenter egisset.

Postero die insigni frigore exceptus est. Principissa, velut ipsa statua, coram eo stetit, pauloque post causam quandam praetendens eum dimisit. Gerardus dolorem huius mutationis sensit; secum tamen dixit: «Prudens est.» Erat quidem, suo modo.

Die insequenti principissam invenit iuvenibus nobilibus circumdatam, qui laudibus eam ad caelum extollebant. Illa ceterique eum non aliter habebant quam canem qui unam artem perdiscisset, ab illis ignoratam. Equites praesertim picturam eius tanta inscitia contumeliaque simul reprehendebant ut genae ei arderent.

Principissa, oculis demissis semiclusisque, faciem eius diligenter observabat, quotiens velut insecta illi eum morsu petebant; cum autem discessissent, iussit ut omnibus illis deinceps ianuae clauderentur, in poenam contumeliarum.

Postero die Gerardus principissam solam invenit, frigidam ac tacitam. Postquam illa aliquamdiu pro eo steterat, «Sodales meos», inquit, «minus reverenter quam te decebat habuisti.»

«Egone, domina?»

«Tu sane! Inflammatus es ob iudicia quibus illi opus tuum honorare dignati sunt.»

«At ne verbum quidem protuli», respondit Gerardus.

«Oculi superbi non minus aperte quam verba superba loquuntur; sanguinis colore rubebant genae tuae.»

«Paulisper commotus sum, cum tantam imperitiam cum tanta malignitate coniunctam cernerem.»

«Iam ergo me, quae hospita illorum sum, contumelia afficis.»

«Ignosce, domina, neque me consulto id fecisse putes. Minime deceat me benignissimam patronam atque amicam, quam Romae habeo, offendere, una excepta.»

«Quanta repente humilitas! Re vera, domine Gerarde, egregius es simulator: nunc contumeliosus, nunc serviliter te submittens, prout libet, esse potes.»

«Serviliter me submittere? Cui tandem?»

«Mihi certe; mihi, quam propter ignobilem puellam tui similem sprevisti, cuius tamen praesidio nihilominus uteris.»

Gerardus surrexit manumque pectori admovit. «Dura sunt ista verba, domina; num vere ea merui?»

«Quid verba sunt homini advenae fortunam quaerenti qualis tu es? Solum ferrum frigidum times.»

«Non sum ego iactator armorum, ferrum tamen ferro opposi; atque, ut puto, cognatorum tuorum gladios libentius exciperem quam tuam linguam crudelem. Cur me sic habes, domina?»

«Gerar-do, nulla iusta causa est, nisi quod inconstans, rixosa, iracunda sum, quod omnes me mirantur praeter te.»

«Et ego te miror, domina. Amici tui fortasse verbis plura tibi blandiuntur, sed mihi crede: ne dimidiam quidem partem venustatis tuae oculis percipiunt. Hoc mihi hesterna eorum garrulitas ostendit. Nemo te sincerius admiratur nec tibi melius optat quam ille artifex pauper, cui amator tuus esse non licebat, qui tamen amicus fieri speraverat. At video inter tantam tuam dignitatem tantamque meam humilitatem hoc fieri non posse.»

«Immo fiet, Gerarde», principissa ardenter respondit. «Non iam tam iracunda ero. Dic mihi ubi Margarita tua degat; munus ei dabo, atque eo dato tu et ego amici erimus.»

«Filia medici est, cui nomen Petrus; Sevenbergae habitant. Heu, umquamne illum locum rursus videbo?»

«Bene est. Nunc abi.» Ac paulo abruptius eum dimisit.

Miser Gerardus! In altum mare ingredi coeperat, cum hanc Italiae principissam convenit, callida et calida solis filia. Statuit, simul ac imaginem eius perfecisset, numquam eo redire. Iam etiam paenitebat se tam longum tamque laboriosum opus suscepisse.

Huius consilii constantiam paulum labefecit proximus eius adventus, omni mansuetudine atque benignitate insignis.

Cum aliquandiu toga induta coram illo stetisset, dixit se defatigatam esse, aliaque re auxilium eius desiderare: velletne eam paulum delineare docere? Ille iuxta eam consedit simplicissimasque lineas ducere docuit. Mire docilem reperit, quod aperte professus est.

«Iam ante te magistrum habui, Gerar-do; etiam tam formosum quam tu es.» Tum ad armarium progressa complura capita protulit plane artis ignara sed summo studio naturali ingenioque delineata. Omnia Gerardi capita erant, vive expressa, et revera ei satis similia; unum ipsum ad vivum reddebat.

«Ecce», inquit Claelia, «nunc vides quis magister meus fuerit.»

«Non video, domina.»

«Quid? Ignoras quis nos feminas omnia doceat? Amor est, Gerar-do. Amor me effingere docuit quia tu effingis; amor imaginem tuam in pectore meo imprimit. Digiti calamum contingunt; amor artis inopiam supplet; ecce venustus vultus tuus in charta apparet.»

Gerardus oculos stupore dilatavit, quod ad argumentum iam interdictum illa rediret. «Domina, amicos tantum nos futuros esse, nihil amplius, promisisti.»

Illa ei in os risit. «Quam simplex es! Quis mulieri fidem adhibet, quae inepta et impossibilia polliceatur? Amicitiam! Stulte puer, quis umquam hoc templum

super favillas adhuc rubentes aedificavit? Minime, Gerarde», addidit torvo vultu, «inter me et te aut amor aut odium esse debet.»

«Ut mavis, domina», constanter respondit Gerardus. «Ego vero neque te amabo neque odio habebo, sed, tua venia, hinc discedam.» Statimque surrexit.

Illa quoque surrexit, mortuo pallidior, atque dixit: «Priusquam ita me deseras, sortem tuam cognosce: extra illam ianuam armati exspectant, qui te uno meo verbo interficient.»

«At istud verbum non dices, domina.»

«Immo dicam. Quin etiam palam praedicabo te interfectum esse quod amore bruto me adire ausus sis; atque ad Sevenbergam nuntium singularem mittam, callidum et ad hanc fabulam probe institutum. Margarita tua mortuum te esse audiet et infidelem putabit. Abi igitur ad sepulcrum tuum, caninum sepulcrum. Nam vir non es.»

Gerardus exsangui vultu constitit, voce prae stupore destitutus. «Deus utriusque nostrum misereatur!»

«Quin tu potius illius misereare et tui ipsius. Numquam in Hollandia scient quid Romae egeris, nisi me ad narrandam fabulam compuleris. Age, cede, Gerardo mio: quid tibi constabit dicere te me amare? Non nisi pulchre simulare te rogo. Iuvenis es: noli mori propter vilem voluptatem mulieri negandi quod poscit—non verum amorem, sed umbram tantum amoris.

Quis tibi lacrimam dabit? Homines, hoc tibi dico, super sepulcrum tuum ridebunt, non flebunt—ah!» Subito tenui clamore verba abrupit; nam Gerardus repente ad pedes eius prostratus uno quasi flumine eloquentiae totam amoris sui Margaritaeque historiam effudit: se eius causa in vincula coniectum, a canibus venaticis vestigia persequentibus venatum, in exsilium actum esse; illam sanguinem pro se fudisse, nunc procul domi desiderio tabescere.

Se totam Europam pedibus peragrasse, undique periculis circumdatum, a feris immanibus laceratum, ab hominibus furiosis ferro, securi, insidiisque petitum, spoliatum, naufragio afflictum—omnia Margaritae causa.

Principissa tremuit atque ab eo recedere conata est; sed ille vestem eius tenuit, adhaesit, miserabilem suam Margaritaeque historiam audire coegit; manum eius comprehensam utraque manu pressit, lacrimisque crebris illam manum madefecit, dum obtestatur ut omnium aerumnarum meminisset duorum fidelium amantium, quos ipsa disiunctura esset; atque ut consideraret quid ex amore tam profundo prodito, ex amore simulato et mendaci, sub quo utriusque odium occultaretur, nisi paenitentia cita et perpetua nasceretur.

Talibus precibus nemo umquam Gerardo resistere poterat.

Principissa frustra ab eo se expedire conata, cum vim animi eius in se sentiret, tandem vacillare coepit et suspirare, pectore vehementer assurgente atque subsidente, oculisque ardentibus iam lacrimis madentibus.

«Me vicisti», singultu ait. «Tu vel melior meus genius. Roma discede!»

«Discedam, discedam.»

«Si unum de mea stultitia verbum emiseris, ultimum tibi erit.»

«Ne tam male de me existimes. Rursus mihi benefactrix es: ego te criminabor?»

«Abi! Pecuniam ad iter mittam. Me ipsam novi: si iterum in conspectum meum veneris, occidam te. Addio; cor meum fractum est.»

Campanulam tetigit. «Floretta», compressa voce dixit, «per conclave meum et posticam ianuam hunc incolumem educ.»

Gerardus in limine conversus est: illa una manu sellae innixa, vultu averso, flebat. Tum nihil praeter beneficia eius recordatus recurrit atque oram vestis osculatus est. Illa non se movit.

Domo semel egressus ad hospitium cucurrit, Deo gratias agens quod et corpore et anima periculo ereptus esset.

«Hospita», inquit, «quidam mihi rixam quaerit. Quid faciendum censes?»

«Prior ipsum feri, nec aequis condicionibus! A tergo adgredere, tum gladium stringe.»

«Heu, non sum ego tam animosus quam vos Itali. Sed serio: nobilis est.»

«O sancti caelestes! Alia iam res est. Habitationem ad tempus muta, latebras tene, vestitumque alio more compone.»

Tum eum ad neptem suam duxit, quae haud procul cubicula locabat, atque ibi collocavit.

Cum iam parum operis haberet nec principissam pingendam, animum firmiter ad instrumentum illud Floris Brandt legendum adiecit, cuius detestanda scriptura hactenus eum deterruerat. Totum tandem explicavit, statimque perspexit pecuniam in agrum mutuam datam ex fructibus locationis iam saepius quam semel redditam esse, Ghisbertum autem Petrum Brandt iure suo bonisque propriis fraudare.

«Stulte ego, qui antea non legerim!» exclamavit. Equum conduxit atque ad proximum portum vectus est; inde navis post quattuor dies Amstelodamum profectura erat.

Locum in ea sibi comparavit, data pecunia exigua qua pactum firmaret.

«Haec terra nimis multis sicariis abundat», inquit. «Caelum autem nunc ad navigandum praeclarum est. Gubernatores nostri Batavi non ita naufragia patiuntur ut isti Itali nihil scientes.»

Cum redisset, veterem hospitam oculis laetitia micantibus sedentem invenit.

«Bona tibi fortuna est, iuvenis domine», inquit illa. «Omnes hodie pisces in retia tua currere videntur. Vide quid famulus ad domum nostram attulerit: hanc epistulam et hunc sacculum.»

Gerardus signacula solvit, sacculumque coronatis argenteis nummis plenum repperit. Epistula autem nihil nisi frustum chartae continebat, ex quodam codice excisum, in quo haec verba legebantur: «La lingua non ha osso, ma fa rompere il dosso.»

«Noli me timere!» clara voce Gerardus dixit. «Linguam meam inter dentes continebo.»

«Quidnam istuc est?»

«Nihil. Nonne felix sum, bona femina? Ad amicam meam revertar, nummis in uno sinu, agro in altero.» Haec dicens circum illam saltare coepit.

«Equidem», illa inquit, «nihil iam te feliciorem reddere posse credo.»

«Nihil, nisi ut illic iam adsim.»

«Quod sane doleo: nam epistula e Hollandia adlata tibi maiorem adhuc laetitiam parare me posse speraveram.»

«Epistula? Ad me? Ubi est? Quomodo? Quis attulit? O hospita!»

«Homo ignotus, pictor quidam facie subrufa et nomine peregrino, Anselminus, ut mihi videtur.»

«Hans Memling? Amicus meus! Deus illi bene faciat!»

«Ita sane, Anselminus. Vix unum verbum lingua nostra dicere poterat; tantum tamen ingenii habuit ut nomen tuum pronuntiaret. Epistulam deponit, nutu subridens me salutat, ego quoque subridens capite annuo atque sextarium vini illi do: quem tam facile hausit ac si unum tantum cochleare vini esset.»

«Iste est Hans, fidelis Hans. O hospita, felicissimus hodie sum, et quidem merito: nam, ut tibi aperte dicam, nuper gravissimam temptationem propter caram Margaritam vicisse mihi contigit.»

«Quae tandem est ista?»

«Mallem linguam mihi praecidi quam illam prodere. O sed quanta temptatio! Beneficiorum memoria et gratus animus me in malam partem impellebant; forma paene divina trahebat; maledicta, convicia, ac difficillimum omnium toleratu, mites lacrimae oculorum imperare adsuetorum. Sanctus aliquis me adiuvit, sanctus Antonius fortasse. Sed iam mercedem habeo.»

«Habes profecto, puer, nec longius quam in mea pera absconditam. Exi nunc, merces Gerardi!» His dictis e sinu suo immenso epistulam protulit.

Gerardus brachiis collo eius circumdatis eam amplexus est. «Optima amica mea», inquit, «altera mater es mihi. Tibi epistulam legam.»

«Age, lege, lege.»

«Heu, non a Margarita est. Haec eius manus non est.» Epistulam huc illuc versavit.

«At fortasse litterae eius intus sunt. Puellae enim epistulas suas alieno nomine obtectas saepe clam inserunt.»

«Vera dicis. Cuius est manus ista? Certe iam vidi. Credo esse carissimae mihi amicae Margaritae Van Eyck. Ergo Margaritae epistula intus erit.» Signaculum rupit. «Minime; una eademque manu omnia scripta sunt. 'Gerarde, fili mihi carissime'—numquam antea, quantum memini, sic me appellavit—'haec epistula tristes tibi nuntios affert ab ea quae libentius laetos mitteret.

Scito Margaritam Brandt feria quinta abhinc hebdomade in his ipsis brachiis mortuam esse.'—Quid sibi vult anus delirans?—'Extremum in labiis eius verbum fuit "Gerarde". Dixit: "Nuntia illi me extrema hora pro eo orasse, ipsumque iube pro me orare." Placide decessit; vidi quoque eam terra conditam, nam pater eius ad omnia inutilis erat, quod suo tempore intelleges. His nunc finem facio, maesto corde tua amica ac famula devota,

Margarita Van Eyck.'»

«Ita, illa quidem eius subscriptio est. Quid de his sentis, hospita?» Gerardus risu stridenti exclamavit. «Quam pulchram epistulam misit homini tam procul a patria versanti! Sed Reichtam Heynes culpandam censeo, quae anui assensa est atque talia scribere permisit. Ipsam vero anum non accusandam censeo: desipit, mentem amisit, octoginta annos nata est. O cor meum, suffocor! Nihilominus eam includere aut manus ei vincire oportuit.

Fac tale scriptum ad stultum pervenisse; fac me tam dementem esse ut credam. Scisne quid facerem? In altissimam cuiusdam Romanae ecclesiae turrim currerem, me inde praecipitem darem atque caelum diris devoverem. Mulier! Mulier! Quid agis?» Eam per umerum violenter corripuit. «Cur fles?» voce suae prorsus dissimili, magna et rauca velut corvus, clamavit. «Visne me lacrimis tuis usque ad mortem exurere? Credit. Credit. Ah! ah! ah! ah! ah! ah! Ergo Deus non est.»

Misera femina suspiravit atque sese huc illuc maerens agitavit. «Egone istam epistulam afferre debui, laeta atque subridens? Me ipsam ob hoc necare possem. Mors nemini parcit», singultu dixit, «mors nemini parcit.»

Gerardus ad fenestrae limen vacillans innixus est. «At ille mortis dominus est», gemuit; «aut me mendacium docuerunt. Iam vereor ne Deus omnino non sit,

sancti nihil nisi mortuorum ossa sint, et infernus mundo dominetur. Formosa mea Margarita, dulcis, amantissima Margarita! Filia optima, amica fidelissima, decus Hollandiae, orbis terrarum deliciae! Mendacium est. Ubi est scelestus ille Hans? Per totam urbem venabor eum atque mendacium hoc mortiferum in guttur ipsius compellam.»

Tum petasum arripuit atque per aliquot horas per vias furens cucurrit.

Sub occasum solis tam pallidus quam umbra rediit. Memlingium non invenerat; sed animo eius misero satis temporis datum erat ut simplicia feminae verba tandem percipere inciperet: mortem nemini parcere.

In domum se subduxit incurvus atque infirmus velut senex, omnem cibum recusans. Neque verba facere voluit, sed pallidus sedebat oculis immensis et fixis, interdum mussitans: «Deus non est.»

Hospita, et propter illum et propter se ipsam perterrita, quippe qui homini plane mente alienato et periculoso similis videretur, ad amitam suam accurrit.

Bona anus advenit; mulieresque duae, altera alterius societate audaciores factae, hinc inde iuxta eum sederunt atque lenibus consolantibusque vocibus mitigare conatae sunt. Ille tamen non plus eas curabat quam sellas quibus insidebant. Tum iunior, ut ei opem ferret, crucifixum ante oculos eius sustulit. «Maria, caeli mater, hunc solare», gemuerunt. Ille vero truculentus sedebat, ad omnes externos sonos surdus.

Subito, nullo praemonente signo, exsiliit, crucifixum diris devovens violenter e via sua reppulit atque ad ianuam praeceps irrupit. Miserae feminae exclamaverunt. Sed antequam limen attingeret, ipsis visum est quasi quid eum crinibus sursum erectum retraheret atque instar turbinis verteret. Bis brachiis protensis circumvolutus est; deinde velut truncus exanimis in solum cecidit, sanguine e naribus auribusque tenuiter manante.

CAPUT LXIV

Gerardus ad se rediit; una cum sensibus rediit et desperatio.

Altero die, febri cerebrum occupante, mente captus delirabat. In mensa prope lectum iacebant crines eius opimi, castaneo colore rutilantes, tam longi quam mulieris capilli.

Indicia morbi perniciosiora celeriter alia aliis succedebant.

Quinto die medicus se subduxit, neque ullam iam salutis spem reliquit.

Eiusdem diei sub occasum solis in altissimum somnum incidit.

Nonnulli dicebant eum non prius experrecturum quam moriturus esset.

At anus quaedam, cuius sententia magni habebatur, quod olim aegrotis mercede curandis operam dederat, affirmavit iuventutem eius fortasse salutem allaturam esse, modo duodecim horas continuas dormire posset.

Quo audito hospita eius vetus omnes e cubiculo dimisit atque sola vigilavit. Pro singulis horis quibus dormiret singulos cereos beatae Virgini se oblaturam esse vovit.

Duodecim horas dormivit.

Bona mulier gaudio exsultavit, atque genibus nixa Virgini gratias egit.

Quattuor et viginti horas dormivit.

At pia nutrix dubitare coepit; hora tricesima feminam artis medicae peritam accersivit. «Triginta iam horas dormit! Num excitandus est?»

Altera eum aliquamdiu attentissime contemplata est.

«Spiritus aequaliter ducitur, manus humida. Scio doctos esse medicos qui, ut linguam illius inspiciant, eum expergefaciant neque tamen inde quicquam sapientiores discedant. Nos autem mulieres satis prudentiae habeamus ut naturam benignam suo arbitrio agere sinamus. Quando umquam somnus cerebro cruciato aut cordi dilacerato nocuit?»

Postquam duodequinquaginta horas dormierat, res in vulgus manavit; vix poterant curiosos a cubiculo arcere. Neque tamen quemquam admiserunt praeter fratrem Columnam et eius amicum, fratrem Hieronymum, statura ingenti.

Hi duo mulieres excipientes taciti consederunt: Columna iuvenem amicum lacrimantibus oculis intuebatur; Hieronymus autem, coronam precatoriam manu versans, tam placido vultu eum spectabat quam mare olim aspexerat, cum ipse et Gerardus velut comminus contra illud certassent.

Tandem, hora huius insoliti somni, ut puto, sexagesima, hospita fratrem Columnam cubito tetigit. Ille aspexit: Gerardus tam placide oculos aperuerat ac si leviter tantum obdormivisset.

Stupens oculos defixit.

Paulum in lecto se erexit.

Manum ad caput admovit atque comam suam ablatam esse sensit.

Columnam amicum conspexit et laetus subrisit. Sed in ipso risu vultus repente restitit; facies subito dolore ineffabili deformata est. Clamore magno edito, ad parietem os avertit.

Bona hospita eo spectaculo lacrimavit; ipsa enim noverat quid esset e somno excitari atque carissimo aliquo orbam esse.

Frater Hieronymus cantica precesque e breviario recitavit.

Gerardus stragulis se involvit.

Columna ad eum accessit ac singultim monuit nondum omnia periisse. Musas divinas immortales esse; oportere eum ad illas amorem suum transferre; illas enim, secus ac mortales e limo fictos, eum numquam produturas aut destituras. Tum pater ille bonus atque simplex festinanter discessit: animus enim eius dolore victus erat.

Hieronymus autem remansit. «Adulescens», inquit, «Musae nusquam exstant nisi in cerebris paganorum hominumque somniantium. Ecclesia sola cordi in terris requiem, animae post mortem felicitatem praestat. Num te terra fefellit? Num amor, postquam cor tuum laceravit, idem tandem fregit? Ecclesia brachia tibi pandit: dona tua illi consecra. Ecclesia est animi pax.»

Haec apud ianuam graviter locutus est, vixque verba finierat cum discessit.

«Ecclesia!» clamavit Gerardus, furibundus exsiliens atque post fratrem abeuntem pugnum concutiens. «Maledicta sit Ecclesia! Nisi illa fuisset, non ego hic confractus iacerem, non illa frigida, frigida, frigida in Hollandia iaceret. O Margarita mea! O dulcissima! Dulcissima mea! Et ego a te fugere coactus sum iis ipsis paucis mensibus qui tibi ad vitam reliqui erant. Crudeles! Crudeles! Monstra illa eam mori passa sunt. Mors non venit quin aliqua prius signa praebeat. Illi caeci atque sui tantum studiosi neque signa viderunt neque curaverunt; ego vero vidissem, ego, qui eam amo. O, si adfuissem, servassem illam, servassem. Stulte! Stulte! Quomodo potui vel momento ab illa discedere?»

Diu amarissime flevit.

Tum subito in iram iterum exarsit et vehementer clamavit: «Ecclesia! Cuius causa ab amica mea procul agi coactus sum! Ecclesiam diris devoveo, nec minus

hypocritas qui nomen eius cordi meo fracto ingerunt. Maledictus sit mundus! Ghisbertus vivit; Margarita moritur. Fures, sicarii, meretrices semper vivunt; soli angeli moriuntur. Exsecror vitam, exsecror mortem, et quemcumque eas tales fecit!»

Frater verba illa vesana et impia non audivit, sed clamorem tantum furiosum quo in abeuntem coniecta erant.

Nec male accidit: nam si audivisset, eum quem nuper in nave socium habuerat in foro cremari iussisset, haud maiore cunctatione quam si haedum assandum dedisset.

Hospita senex, quae Columnam per scalas deduxerat, vocem altius sublatam audivit et sollicita rediit.

Gerardum invenit vestes induentem et lacrimantem.

Ei dissuadere conata est.

«Quid mihi prodest hic iacere?» ille tristi vultu inquit. «Num hic quod quaero reperire possum?»

«Omnes sancti nos servent! Num rursus mente alienatus est? Quid quaeris?»

«Oblivionem.»

«Oblivionem, mi corculum? Eheu, nimis iuvenis es ut ista loquaris.»

«Sive iuvenis sive senex, quid aliud mihi restat cuius causa vivam?»

Vestes optimas induit.

Bona anus eum retinere conata est. «Mi formose Gerarde, scito hodie feriam tertiam esse, non diem dominicum.»

«Quid? Martis dies est? Ego Saturni diem esse putabam.»

«Immo diu dormivisti. Vestes istas nitidas diebus operis numquam induere soles. Cogita.»

«Quae feci dum illa viveret, feci. Nunc faciam quidquid antehac non feci. Praeterita praeterierunt. Ibi iacent crines mei, cum quibus pristina vitae ratio iacet. Uni Domino quantum potui fideliter servivi. Praemium meum vides. Nunc alteri serviam, quid valeat ipse aequo animo experiar.»

«Heu me miseram!» suspiravit femina pallescens. «Quid sibi volunt haec obscura verba? Quisnam est novus ille dominus cui servire nunc experiri velis?»

«SATANAS.»

Hoc horrendo verbo adhuc in ore haerente, infelix ille egressus est pileo plumato in latus proterve inclinato, membris languidis, vultu torvo et instar cineris pallido, atque quasi senio contracto.

CAPUT LXV

Nubes atra generosam illam mentem obtexit.

Amor in Margaritam castus et nulli secundus sidus ei septentrionale fuerat. Quo exstincto, per mare tenebrosum, nulla iam spe duce, incertus ferebatur.

Neque sola desperatione vexabatur, sed acerbo etiam dolore ob continentiam suam, ob constantiam, ob tot pericula virtutemque, omnia frustra, immo in suam perniciem, impensa; haec enim cogitatio eum assidue velut ignis urebat, velut aculeus pungebat: si otiosus ac sui tantum studiosus domi mansisset, Margaritam suam e morte eripuisset.

Duo haec venena in iuvenili sanguine una saevientia mentem eius turbaverunt moresque everterunt. In voluptates furibundus se praecipitavit. Illis autem temporibus, multo etiam magis quam nostris, voluptas vitium erat.

Vinum, feminae, alea, quidquid unius horae commotionem et unius momenti oblivionem polliceri poterat, omnia avidissime arripuit; in ea se coniecit, ut vitae pertaesi in tela hostium ruere solent.

Pecunia, quam magnis summis Margaritae causa seposuerat, ad luxuriam abundanter suppetebat; nec multo post princeps factus est illorum perditorum sodalium, quos antea prudenter procul a se arcebat.

Cum moribus ipsum quoque cor in deterius mutabatur.

Hospitae veteri, quod monita placida et consilia salubria ingereret, iratus obmurmurabat; tandem in aliam urbis regionem migravit, ut et obiurgationibus et recordationibus careret. Cum aliquandiu talem vitam egisset, manus minus certa facta est, nec iam scripturam talem efficere poterat, quae sibi ipsi placeret. Accedebat quod, quo magis voluptatibus assuescebat, eo minus patientiae habebat. Itaque artem scribendi deposuit et hominum imagines coloribus exprimere instituit.

Sed ne huic quidem arti operam dabat, quoties socii eius, iuvenes dissoluti atque otiosi, eum ad se vocabant.

Sic in sordidas aquas sese demergebat, miserrimum ostreae putamen quaerens, Oblivionem.

Non est huius operis omnes turpitudinis scaenas fuse pingere, in quibus infelix adulescens partes iam agebat. Hoc tamen ad me pertinet, veritatem apertam

inculcare: lascivum eum fuisse, luxuriosum, ebriosum, unum denique ex omnium Romae iuvenum effrenatissimis, dissolutissimis, nequissimis.

Neque veritatem diligunt neque genus humanum ii qui bonorum hominum vitia vel occultant vel extenuant, atque ita, dum candorem recusant, peccatoribus desperantibus spem eripiunt.

Satis est: homo ille nihil umquam dimidia voluntate agere natus erat. Neque in vitiis quidem ullum modum servavit.

Amicae eius humiles saepe de illo inter se colloquebantur. Hospita prior Teresae dixit in malam illum viam ruere, oravitque ut quaereret ubi nunc habitaret.

Teresa viro suo Lodovico miseram eius historiam exposuit eumque rogavit ut circumspiceret, si forte iuvenis domicilium reperire posset. «Num vultus eius meministi, Lodovice mi?»

«Teresa, quisquis meo vitae genere utitur vultum hominis semel visum numquam obliviscitur, minime omnium benefactoris. Sed scis me raro interdiu foras prodire.»

Teresa suspiravit. «Et quousque ita vivendum erit, Lodovice?»

«Donec aliquis eques gladio me confodiat. Homunculo quali ego sum nullam honestam artem exercere permittunt.»

Pietro Vanucci ex iis erat qui secundas res gravius quam adversas ferunt.

Cum ab hospita veteri, quod intempesta nocte redire soleret, cum dedecore eiectus esset, Gerardum forte in via convenit, eum benigne salutavit, neque ita multo post in eadem domo sedem sibi elegit.

Secum adduxit puerum nomine Andream, qui pigmenta ei terebat, discipulus simul ac exemplar pictoris; erat enim forma eximia et ingenio velut acus acuto.

Pietro pristinorum temporum non penitus oblitus magnopere se Gerardum diligere profitebatur.

Gerardus, ex cuius animo omnis fere affectuum calor exstinctus videbatur, frigidus amicitiam alterius patiebatur.

Praeclaram sane amicitiam! Hic enim Pietro non modo luxuriosus erat, sed paene hominum osor atque religionem palam negans.

Ita duo illi pariter vagabantur, cum paene nihil commune haberent. O rem sane raram!

Quadam die, cum Gerardus valetudinem iam fregisset, florentem corporis speciem perdidisset, maioremque pecuniae partem absumpsisset, Vanucci convivium laetum paravit, quo Tiberim adverso flumine navigarent in navi bubalis trahenda. Hos boves Laurentius Medices ante triennium fere Florentiam invexerat. Romae autem adhuc novi erant; nec huic mendico repente equum nacto, quicquam satis erat, nisi ipsis bubalis per Tiberim traheretur.

Singuli homines luxuriosi singulas mulieres secum ducere iubebantur: nisi formosa esset, poena exigebatur. Qui vero pulcherrimam omnium adduxisset, is lauro coronandus et publicus benefactor declarandus erat. Ita illi verba «Vir bonus est quis?» interpretabantur. Navem egregiam conduxerunt, bubalos duodecim paraverunt. Iam omnes iuvenes perditi eorumque amicae paulatim ad locum unde solverent convenerant. Gerardus solus aberat.

Aliquamdiu eum exspectaverunt, primum aequo animo, mox impatienter.

Vanucci absentem excusavit: «Audivi eum dicentem se vestem femineam circulis distentam comparare oblitum esse. Sodales, probus ille iuvenis pulchram aliquam quaerit, quae digna sit inter has feminas incomparabiles numerari. Considerate, dominae, quantus sit labor, atque patienter exspectate!»

Tandem eminus Gerardus conspectus est feminam manu tenens.

«Satis longa est», inquit una ex mulieribus, eam procul etiam vituperans.

«Di boni, qualibus gradibus incedit!» inquit altera. «Scilicet ad honestam societatem quam celerrime properare sapientis est», respondit Pietro pro illa.

Ubi vero duo adfuerunt, omnis acerbitas conticuit.

Quae Gerardum comitabatur puella incomparabili erat pulchritudine; ceteras navigii mulieres tam facile obscurabat quam stellae ortu solis evanescunt. Alta quidem, sed neque nimis alta; recta ut sagitta, et tamen pantherae tenerae instar flexilis. Facies ovalis perfectae formae, frons candida, genae colore olivae opimo nitentes, sub quibus sanguis vivus suum ruborem ostendebat; oculi mirabiles longis densisque ciliis sericeis fimbriati, quae tamquam sex simul amantium corda verrere possent. Labra rubra lascivientia, dentes ebori candidissimo similes.

Feminae ad tantam pulchritudinem palam maerebant; viri gaudio exsultabant. Magna voce salutantes pileos iactaverunt; unus etiam, nimio studio incitatus, super navis marginem genibus procubuit eamque e stirpe divina ortam appellavit. Sed cum amica sua crines ei traheret, eademque ipsa dea levi calce eum pulsaret, ambas iniurias simul passus supinus iacuit. Illa vero incomparabilis

nullo eum aspectu dignata, super corpus iacentis quasi saliens processit atque in prora consedit.

Pietro Vanucci velut collapsus sedebat, in illam defixis oculis hians, ore aperto instar aselli marini morientis.

Bubulcus animalibus imperavit, funes tensi sunt, navis adverso flumine procedere coepit.

«Quid de hoc novo genere boum iudicatis, dominae?»

«Monstra tam foede deformia numquam vidimus: cornua illa horrenda metum incutiunt, nares tam foedae sursum hiant! Non nares sunt, sed foramina.»

«Signorina, isti boves donum sunt a Florentia pulcherrima missum. Num bovem dono datum naso explorabis?»

«Segnes sunt», obiecit femina alacris. «Novissime Tiberim quinque mulis et uno asino trahentibus bis tanto celerius ascendimus.»

«Id facile corrigitur!» exclamavit eques quidam, atque in ripam desiliens gladium strinxit; deinde bubalos duodecim ordine pungendo stimulavit, bubulcis frustra reclamantibus.

Illi fremuerunt, caudas quassaverunt, sed nihilo ocius processerunt; quod navigantes diu magno risu prosecuti sunt. Tandem ille antiquissimum gregis taurum compunxit: bos statim contra ferrum conversus longis cornibus iuvenem transfixisse visus est, atque ingenti cervice violenter concussa supra caput suum in aerem proiecit. Ille lato arcu per aera volavit, atque in flavum Tiberim sedens decidit, gladium fulgentem nescius agitans. Mulieres, quae ante riserant, clamaverunt manusque torserunt, una excepta quae Gerardum comitabatur.

Haec verbum paene exsecrationi simile emisit, gubernaculum arripuit, navem a ripa avertit. Eques inter aquas sputans emersit, navis marginem comprehendit, atque umidus admodum in navem receptus est.

Ille circumspiciebat attonitus. «Hoc ego non intellego», dixit paulum stomachans: quippe rem non intellegens ideo, ut videbatur, indignabatur. Ubi vero comites eum casu quodam incolumem esse intellexerunt, quoniam tunica, non corpus eius, perforata erat, multo etiam clarius ridere rursus coeperunt.

«Quid sic cachinnatis?» iuvenis indignabatur. «Scire volo quo pacto fieri potuerit ut modo vir ingenuus illic boves Africanos gladio stimularet, mox autem —»

Comes Gerardi: «In patrio flumine delicias ageret.»

«Nemo illi dicat», clamavit Vanucci. «Ipse aenigma suum solvat.»

«Pereatis omnes! Etiamsi ad supremum diem cerebrum mihi fatigavero, rem numquam reperiam. Ubi praeterea gladius meus est?»

Comes Gerardi: «Tiberim interroga! Optime autem facies, domine, si idem denuo experiaris: perge videlicet Africos boves pungendo agitare, donec intellectus tibi illucescat. Ita paulatim res comprehendes, quemadmodum causidici caelum petunt, bubali autem Tiberim ascendunt.»

Tum eques quidam dixit eam quae modo locuta esset, quantum ingenio omnes Adami filios, tantum pulchritudine omnes Evae filias superare.

His dictis, immo omnibus omnino laudibus quibus puella cumulabatur, mirum in modum se gessit Pietro Vanucci. Non iam stupens eam intuens hiabat, sed in scamno tamquam serpens in orbem convolutus sedebat, ore obtecto, binis oculis micantibus in puellam intentis, qui tam ridicule fulgore et scintillis coruscabant.

At illa nullo modo eum magnopere curare aut eo delectari videbatur. Splendidi eius oculi longaque cilia aliquando quidem super eum tranquilla ferebantur, sed vix a scamnis ceterisque rebus eum discernebat.

Mox concordia totius comitatus ad breve tempus turbata est.

«EN, DOMINAE», INQUIT, «SI VULTIS, ECCE AEMULA.»

Feminae, quod equites tantum operae Gerardi comiti tribuebant, offensi animi, primo submissa voce, deinde aperte, eam reprehendere et carpere coeperunt.

Tum puella illa formosissima ostendit se, quamquam forma dives erat, consilio muliebri egere. Nam, cum mulier astuta virorum favore adversarias ulcisci potuisset, ipsa obtrectationes audire se passa est atque obtrectatricibus palam respondit.

«Nulla vestrum colores a natura datos gerit», inquit. «Aspicite hanc», et in faciem unius impudenter digitum intendit. «Ista pulchritudo in omnibus tabernis venalis est. Hic cerussa, illic stibium, istic purpurissum. Ego ista pigmenta probe novi; mihi credite, quotidie eis utor—sed non in mea facie, gratias ago.»

Hic Vanucci oculi tantopere micuerunt ut paene evanescerent.

«Labra vestra pinguntur, ipsae etiam frontis venae colorantur: nullum habetis decus quod linteo madido abstergi non possit. At capillos videte, nigros et crassos velut caudam equi, medicamentis tinctos atque infectos ut stupae similes appareant. Tum corpora vestra non minus falsa sunt quam capita genaeque, atque, ut opinor, corda. Spectate mammas fulcris impletas et calceos ligneis calcibus altissimos, quibus exigua membra tollitis, ut mundum fallatis. Pumilae

graciles estis, quas pulvini fulcraque lignea velut in gigantes magnos crassosque effingunt.

«Aha, dominae! Recte de vobis dicitur: “grande—di legni; grosse—di straci; rosse—di bettito; bianche—di calcina.”»

Haec dicenti altera respondit: «Abi hinc, rubeta impudens, quae omnia viris prodas! Genae tuae crassae et rubentes tuae quidem sunt, et pauci illi capilli Africani. Sed quae nostrum magis fulcris impletur? Tu ipsa palae focariae formam habes.»

«Mentiris, impudens!»

«O quam bene instituta est ista puella! Ubinam talem invenisti, Ser Gerarde?»

«Tace, Marcia», inquit Gerardus, qui acutis mulierum vocibus e tristi meditatione excitatus erat. «Noli tam procax esse! Sepulcrum aliquando tuam quoque pulchritudinem operiet, ut alias te formosiores iam operuit.»

«Illae priores coeperunt», petulanter respondit Marcia.

«Tu igitur prima desine.»

«Ut vis, mi amice.» Tum Gerardo ad aurem susurravit: «Te ridere volui tantum; perturbatus es, tristis es. Existima quanti faciam iocos harum stultularum aut admirationem horum stultorum. Care domine Gerarde, utinam essem id quod illae me esse putant! Non tam maereres.» Gerardus alte suspiravit caputque movit; sed tenera voce iuvenili commotus nigros illos crines manu permulsit, haud aliter quam quis canis amici fidelis caput permulceat.

Eodem tempore alia navis secundo flumine lente delabens funibus eorum paulisper implicata est: nam, ad subitam fluminis flexuram, eorum navis in medium alveum delata erat. Haec navis inter ipsos et ripam incidit. In ea femina forma praestantissima sub velario sedebat, equitibus ministrisque pone eam stantibus.

Gerardus perturbationis causa oculos sustulit. Principissa Claelia erat.

Erubuit manumque e capite Marciae subduxit.

Marcia admiratione tota rapta est. «En, dominae», inquit, «si vultis, ecce aemula. Genae illae a natura pictae sunt, sicut meae.»

«Tace, infans! tace!» inquit Gerardus. «Cum nobilibus ne nimium familiariter agas.»

«At illa me non audivit. O Ser Gerarde, quam pulchra est!»

Duae ex mulieribus iam aliquamdiu inter se capitibus admotis susurraverant atque ad Marciam identidem respexerant.

Una earum eam nunc compellavit.

«Signorina, amygdalas amas?»

Mulier loquens gremium amygdalis plenum habebat.

«Amo, si quidem mihi comparare possum», respondit Marcia paulum fastidiose, fructus tamen desiderio aegre celato intuens; «sed tu certe mihi nullas datura es.»

«Multum erras», inquit altera. «Accipe igitur!»

Atque subito amygdalarum duos pugillos in gremium Marciae coniecit.

Marcia naturae quodam insuperabili impetu genua artius coniunxit et fructus excepit.

«Aha! captus es, adulescens!» exclamavit quae nuces iecerat. «Mas est, aut puer. Femina genua diducit ut nuces melius gremio et veste excipiat; vir autem contrahit ne inter tibialia decidant. Dic verum: numquam ante hunc diem veste muliebri usus eras, nonne?»

«Da mihi alterum pugillum, mea cara, et dicam.»

«En! Ego dixi eum nimis formosum esse quam ut femina esset.»

«Ser Gerarde, me deprehenderunt», placide dixit ille qui utriusque sexus habitu ludebat, amygdalam interea frangens.

Iuvenes dissoluti fieri non posse asseverabant omnesque in deam oculos tamquam tormentorum bellicorum ora direxerunt. Tum Vanucci, sermonem interrumpens, stupentibus illis memoravit controversiam haud ita pridem ortam, in qua omnes uno ore, concordia inter stultos rara, eum et Gerardum deriserant, quod dixerant oculis veri artificis viros tam pulchros esse posse quam feminas.

«Ubi nunc estis? Hic est puer meus Andreas. Et omnes ante illum genua flexistis! Ha, ha! Sed, o dominae meae pusillae, cum vos obiurgaret et stibium, cerussam, purpurissum in vestras ipsarum facies coniceret, tum vero paene risu disrumpebar: is enim pigmenta mihi terit! Ha, ha, he, he, he, ho!»

«Fallax ille pusio! In aquam mergatur!»

«Quam ob rem, domini?» perterritus exclamavit Andreas, cui color ille roseus ex facie evanuit.

At feminae circum eum convenerunt et iuraverunt neminem ne unum quidem capillum eius laesurum esse.

«O carum puerum! Quam decenter ei conveniunt parvi isti mores petulantes!»

«O quales oculos! Quales dentes!»

«Quae supercilia et quos capillos!»

«Et qualia cilia!»

«Et quem nasum!»

«Auriculam totius orbis venustissimam!»

«Et quam valet! Acu genam leviter tange, sanguis prosiliet.»

«Quis tam crudelis esse possit?»

«Est velut rosae gemma rore perfusa.»

Ita se ultae sunt quod amasii earum puellam tam magnopere admirati erant, omnes in ipsum puerum blanditias effundentes.

Unus tamen inter hos papiliones adhuc versabatur, sed animo iam ab eis longissime aberat.

Visus principissae Claeliae vulnus eius denuo aperuerat.

Vix tres menses praeterierant ex quo amoris illius incomparabilis feminae copiam recusaverat: amoris quidem illiciti et vesani, at certe cultioris. Quantopere nunc in deterius prolapsus erat!

Quam felix olim fuerat, cum blanditiae Claeliae, quae vel eremitam permovere potuissent, eum a fide erga Margaritam servanda avertere non valuerant!

Quid autem nunc erat? Erubuerat quod illa eum in eiusmodi consortio conspexerat. At isti quotidiani eius sodales erant.

Super navis latus inclinatus tacitus et tristis stetit.

Ab illa hora novum miseriae eius genus initium cepit, atque in dies auctum est.

Sunt stulti miseri qui curas vino demergere conantur.

Vini vapor evanescit; cura inevitabilis manet, tandem ferenda capite dolente, stomacho turbato, animique viribus ipsa ebrietate fractis.

Gerardus non secus ac isti vesani egerat. Ut tam grave vulnus superaret, omnibus viribus suis opus habebat: virtute, valetudine, consuetudine laboris, somno tranquillo qui labori comes est; praecipue autem pietate.

Haec tamen omnia, velut remedia cordibus sauciis parata, abiecit, atque in ebrietate quadam animi spem posuit.

Breves illius vapores dilapsi sunt; cor orbati hominis adhuc tam grave quam plumbum pectore insidebat; nunc autem ater ille vultur, Conscientiae Morsus, ei insidens ipsum lacerabat.

Valetudo fracta, opes dissipatae, innocentia amissa, Margarita ab eo altero hiatu, ipso sepulcro latiore, seiuncta!

Desperationis aestus ardens recessit.

Desperationis frigus successit.

Tum infelix iuvenis et laetos socios et universum hominum genus fastidivit atque repulit.

Solus vagabatur. Solus vinum bibebat, ut sensus obtunderet atque atra illa hominum hostilia monstra, quae animam eius exedebant, ad breve tempus torpescerent. Solus per vetera Romae templa errabat; inter ruinas eorum immotis oculis, tristis atque omni spe destitutus iacebat, ipse ruinis illis miserabilius eversus.

Postremo ad summum malorum pervenit, quo solitudo, tristis illa sed mentibus aegris mirum in modum blandiens inimica, desperantes impellere solet.

Nocte solus ad flumina obscura pererrabat; aquas intuens atque iterum intuens paulatim minus ab eis abhorrebat. Illic pax labi videbatur; fortasse rerum omnium finis.

Quid enim aliud illi supererat?

Tales animi caligines verbis benignis, vocibus amantibus atque hilaribus interdum discussae sunt.

Vel humillimus amicus hominis afflicti verbo, aspectu, risu radium lucis intericere potest inter illum et extremam illam dementiam, de qua Gerardus iam diu secum cogitabat.

Ubi erat Teresa? Ubi vetus illa hospita, tam benigna, tam prompta ad subveniendum?

Hae mulieres simplici sed celeri prudentia rem perspicerent; perspicerent atque eum servarent.

At minime: ignorabant ubi esset, aut quo sensim laberetur.

Nullusne igitur mortalium oculus miserum hunc hominem cernit, nec tenebrosam viam qua incedit?

Immo unus oculus eum observat; omnes eius motus speculatur, foras euntem sequitur, domum redeuntem vestigiis persequitur.

At ille oculus hostis est.

Hostis illi ad mortem usque infensus.

CAPUT LXVI

In conclavi magnificentissime instructo, cuius pavimentum pellibus ferarum striatis maculatisque stratum erat, domina sedebat, brachiis ante se porrectis, manibus non plane in pugnos contractis. Eius vultus cum corporis habitu consentiebat: modo pallida fiebat, modo rubore suffundebatur; pes interea quiescere nesciebat.

Mox famula velum quod ostium tegebat retraxit.

Frons dominae rubore incaluit.

Famula voce submissa, metu reverentiaque trepida ait: «Celsitudo tua, vir adest.»

Illa virum admitti iussit; tum parvam personam nigram correptam vultui aptavit. Eodem momento color e genis effugit, adeo ut inter personam atram et marmoreas genas mirum ac formidolosum esset discrimen.

Vir ingressus est, crebro se submittens et genua inflectens. Eiusmodi erat qualibus plenae sunt turbae: capillo brevi, capite subrotundo, veste simplici at honesta, vultu nec pulchro nec deformi. Nihil in eo insigne erat praeter oculum mirum in modum inquietum.

Multis salutationibus peractis, ex adverso dominae constitit, mandata eius exspectans.

«Dictum est tibi cur arcessitus sis.»

«Ita, domina.»

«Qui tecum locuti sunt, de mercede tibi danda convenerunt?»

«Convenerunt, domina. Merces integra est, et maiorem ultionem emit; nisi benignitate tua minore contenta esse malis.»

«Quid dicas non intellego», inquit femina.

«Ah, prima haec est dominae ultio. Minor ultio, domina, corpus tantummodo occidit. Hominem e templo egredientem insidiis excipimus, aut hora qua nullo recenti peccato tenetur opprimimus atque ita rem conficimus. In maiore ultione eum speculamur, donec eum in ipso recentis peccati ardore, cuius eum nondum paenituit, deprehendamus; tum non corpus modo, sed animam etiam interficimus. Sed haec maior ultio non iam tam crebro petitur quam paucis ante annis.»

«Fac, homo, ut illa lingua sileat, ut cor illud perfidum pulsare desinat. Animae autem eius inimica non sum.»

«Fiat, domina. Qui mecum egit neque hominem ipsum neque nomen neque domicilium norat. A quo igitur ista cognoscam?»

«A me.»

Ad haec vir, tum primum sollicitudinis signa ostendens, enixe oravit ut illa in hac rei parte quam cautissime ageret omniaque singillatim indicaret.

«Nihil a me timeas», inquit. «Audi. Iuvenis est procera statura, capillis rutilis, oculis caeruleis obscurioribus, vultu tam sincero ut vel sanctum decipiat. Habitat in Via Claudia, in domo angulari, ubi chirothecarius tabernam habet. Tres illic tantum mares habitant: ipse, pictor brevior et vultu fusco, puerque adhuc adulescens et corpore gracili. Qui me prodidit peregrinus est, candido vultu, et te statura superat.»

Sicarius auribus intentis singula hausit. «Satis est», inquit. «At mane, domina: num locum aliquem abditum frequentat, ubi eum conficere possim?»

«Explorator meus nuntiat eum nuper post solis occasum ripas Tiberis frequentare; sine dubio ut scorto suo conveniat, quod me aemulam suam appellat. Ibi ipsum interfice; et illa aemula mea veniat ipsum iacentem inventura, istum blandiloquum, sine corde, insolentem proditorem.»

«Tranquilla sis, domina. Nullam deinceps feminam prodere poterit.»

«Non ita certo scio. Gladium gerit eoque uti novit. Iuvenis est ac propositi tenax.»

«Nihil horum ei proderit.»

«Adeo dextrae tuae confidis? Quibus armis uteris?»

Sicarius chirothecam ferream ei ostendit. «Tanta vi ferimus ut manui ipsi praesidium necessarium sit. Hic noster malleus est.» Tum vestem superiorem solvit, loricam hamatam interiorem paulisper ostendit, tandem pugionem nitidum iactanti gestu in mensam posuit.

Femina primum horruit; mox tamen pugionem nivea manu sustulit et cuspidem eius digito admovit.

«Cave, domina», ait sicarius.

«Quid? Veneno infectus est?»

«Sancti avertant! Nos vitas non furamur; ferro acuto, non venenis, auferimus. Sed nuper exacutus est; verebar ne cutem tam candidam laederet.»

«Eius cutis tam candida est quam mea», ait illa, subito misericordiae fulgore in oculis orto. Sed ille fulgor momento evanuit. «At cor eius fuligine nigrius est. Dic mihi: nonne recte facio si proditorem, qui mihi famam detrahit, de medio tollo?»

«Id cum confessario suo domina transigat. Ego instrumentum tantum sum nobilibus manibus subiectum, non secus ac hic meus pugio.»

Principissa verba hominis audire non videbatur. «O quam eum amare potuissem! Usque ad mortem, eo ipso ardore quo nunc odi. Stulte! Discet quid sit principes ludibrio habere, modo eos aspernari, modo iis adulari, infimam urbis faecem illis anteponere, eosque vulgi fabulae atque ludibrio exponere.» Tum oculos sustulit: «Quid hic cunctaris? Festina, ulciscere me!»

«Moribus receptum est, domina, dimidiam mercedem ante opus dari.»

«Ah, oblita sum: ultio tua empta est. Ecce plus quam dimidium.» Haec dicens sacculum per mensam ad illum propulit. «Ubi ictum intuleris, veni reliquam partem accepturus.»

«Brevi me rursus videbis, domina.»

Atque ille crebris inclinationibus factis discessit.

Principissa, aemulatione amoris inflammata, superbia contumelia sauciata, metu ne dedecus palam fieret oppressa (nam antequam Gerardum cognovisset, nulla publica macula nomen eius attigerat), eodem quo relicta erat loco sedebat, persona nigra velata, brachiis rectis ante se porrectis, unguibus manus artissime constrictae mensam prementibus.

Sic Sphinx illa fabularum sedebat; sic tigris sedet.

Attamen, postquam sicarius abiit, frigus quoddam animum eius pervasit; dubitationesque tacitae, serae atque irritae paenitentiae praenuntiae, intus fluctuarunt. Gerardus et Margarita aetatem suam antecesserant: haec vero germana erat mulier medii aevi; superba, libidinosa, ultionis cupida, liberalis, stolida, astuta, praeceps, nullis certis honesti legibus devincta, et luto ipso indoctior.

Talium animorum pestis potestas est.

Si sua manu scelera patranda fuissent, nervorum imbecillitas impetus cupiditatum repressisset; plus latrasset quam momordisset. Potestas autem feminae imbecillae et immodica ira flagranti viros scelerum ministros praebet; atque inde exitus tam terribilis oritur quam ipsa coniunctio naturae repugnans.

Haec potestas sicarii pugionem exacuit adversus miserum desperatumque iuvenem, qui tum ipsum de morte sibi consciscenda cogitabat.

CAPUT LXVII

Biduo post ea quae narrare conatus sum accidit ut Gerardus, per unam e vilissimis Romae viis errans, subita procella cum tonitribus deprehensus in humile deversorium se reciperet. Vinum poposcit; imbre autem perseverante tantum vini hausit ut iam paene stupore torperet, atque capite manibus innixo, manibus mensae innixis, dormitare coepit.

Interea caupona paulatim hospitibus compleri coepit; strepitusque eorum, hominum incultorum, eum e somno excitavit.

Tum duos prope se submissa voce colloquentes audivit.

Alter indulgentiarum venditor erat. Alter, veste munda sed modesta indutus, probus opifex videri poterat; sed pileum ita super supercilia demiserat ut nihil ex eius vultu praeter barbam appareret. Inde facile cognosci poterat eum ex illis esse qui et proborum hominum et legum custodum conspectum fugiunt. Ambo in scelerum mercatu de pretio agebant. Neque, more illis temporibus haud raro recepto, scelus quod condonandum erat iam patratum fuerat: sub illo enim pacto quasi caelesti adhuc patrandum erat.

Ille pileo demisso de indulgentiarum pretio tam alte sublato querebatur. «Si magis etiam crescant, nos pauperculi prorsus a caelo excludemur.»

Indulgentiarum venditor id omnino negavit. «Frugalibus hominibus numquam minore pretio veniae steterunt.»

Alter quaesivit: «Quinam isti sunt?»

«Qui, ut homines ratione utentes, ad mercatus pretium peccant. Sin tu tam perversa voluntate es ut scelus eligas quod Summus Pontifex maxime aversatur, te ipsum, non me, incusa.»

Tum, ut probaret omnibus praeter ultimam hominum faecem aliquam sceleris speciem pro copia cuiusque facultatum in promptu esse, pretiorum ordinem de membrana scripta recitavit.

Mira sane tabula erat, sed quam huic libro integram inserere non possim. Si vero detruncarem, perperam eam referrem. In quavis bibliotheca insigniore inveniri potest. Hoc unum dicere satis sit: venia caedis laici multo minoris constabat quam venia multorum scelerum quae lectores mei, ipsi laici, si cum homicidio conferrent, levia putarent.

Hoc profecit; et cum uterque aliquantulum concessisset, pactio confecta, pecunia tradita est, atque is qui caelestem gratiam ambiebat ante admissum scelus venia caedis unius laici donatus est. Pretium vero clerici e medio tollendi cum illa summa nullo modo comparandum erat.

Neuter horum mercatorum caedem ex insidiis suo nomine ne semel quidem appellavit.

Haec omnia velut confusus susurrus in aures Gerardi penetrabant. At ille caput e mensa non sustulit; hebeti animo modo audiebat.

Postquam tamen illi surrexerant atque discesserant, caput paulum erexit, abeuntemque emptorem torvis oculis prosecutus est.

«Si Margarita viveret», mussit, «te faucibus arreptum strangularem, ignave sicari. At illa mortua est; mortua; mortua. Pereat universus mundus; nihil ad me, modo ipse inter primos moriar.»

Ubi domum rediit, vir quidam pileo in frontem demisso in adversa viae parte citro atque ultro celeri gradu ambulabat.

«En canis ille rursus!» secum cogitavit Gerardus.

Sed ita tum animo affectus erat ut haec res nihil eum omnino moveret.

CAPUT LXVIII

Duabus post haec noctibus Pietro Vanucci et Andreas ad cenam consederant, Gerardum exspectantes.

Pietro iam stomachabatur. Nona iam hora vespertina praeterierat. Denique Andream ad Gerardi cubiculum misit, ultima spe ductus, si forte ille insciis ceteris domum redisset. Andreas umeris sublatis abiit.

Andreas sine Gerardo rediit, schedulam tamen afferens. Legere quidem nesciebat eo modo quo aetate sua homines docti, nostra autem pueri in scholis egenorum instituti, litteras legunt; sed oculorum acie valebat, didiceratque qualem in charta speciem verba Pietro Vanucci praeberent.

«Hoc tibi, ut opinor, scriptum est», inquit, sollertia sua gloriabundus.

Pietro schedulam rapuit atque Andreae recitavit, suis interponens cavillationibus.

«Pietro care, Andrea care, vita mihi onus nimis grave est.»

«Ita sane, mi puer; sed non idcirco cenae tempore foris vagari decet. Cena certe onus non est.»

«Vestibus meis utere!»

«Sic alta populus humili iunipero dixit.»

«Tu autem, Andrea, anulum meum amethystino lapide ornatum gere; me vero per mensem aut alterum in utriusque vestrum pectore servate.»

«Cur, Andrea?»

«Corpus enim meum, antequam haec legeritis, in Tiberi iacebit. Nolite illud quaerere; non est operae pretium. O infelicem diem quo id natum est; o felicem noctem quae me ab illo liberat!»

«Valete! Valete!»

«Gerardus corde fractus.»

«Misera sane iocatio nebulonis morosi!» inquit Pietro. Sed pallidae genae dentesque crepitantes aliud testabantur. Andreas clamoribus totam domum implevit.

«O diem miserandum! O calamitatem calamitatum! Gerarde, amice mi, dulcis patrone! Auxilium! Auxilium! Se ipse interficit! O vos, boni homines, iuvate me, ut eum servem!» Tota autem domo clamore concitata in viam capite nudo prosiluit, bonos quosque Christianos obtestans ut sibi ad amicum servandum succurrerent.

Mox homines complures convenerunt.

Sed miser Andreas segnitiem eorum excutere non potuit. Ad flumen descendere? Minime; non ad eos pertinebat. Ad quam fluminis partem? Frustra huc illuc incerti vagarentur.

Ad flumen post solis occasum descendere infaustum habebatur. Nimis multi manes totam noctem per eas ripas vagabantur.

Pedisequus tamen quidam, qui iam aliquamdiu ex adverso domus steterat, se cum Andrea iturum dixit; eo dicto tres aut quattuor e iunioribus adducti sunt ut sequerentur.

Parva illa manus ad flumen contendit.

Pedisequus Andream interrogavit.

Andreas inter singultus de epistula et de maesto ac mutabili Gerardi proximis diebus animo narravit.

Is autem pedisequus speculator principissae Claeliae erat.

Italice inter se properanter loquebantur, donec Tiberi appropinquare coeperunt.

At simul ac fluminis auram et aquae odorem in tranquilla verna nocte senserunt, omnes penitus conticuerunt.

Luna sereno caelo nulla nube interiecta placida claraque lucebat. Pedum strepitus magnus ac mali ominis audiebatur; linguae siluerant.

Paulo post, cum angulum festinantes circumissent, viro obviam venerunt. Is visis illis incertus haesit.

Capite nudo erat, comaeque umore stillantes sub luna nitebant; cum gradum propius accessissent, vestimenta eius aqua penitus madere conspexerunt.

«En eum!» clamavit quidam iuvenum, qui neque vultum neque corporis habitum Gerardi noverat.

Ignotus ilico se avertit atque in fugam se dedit.

Illi omnibus viribus sequi coeperunt; Andreas primus ibat, proxime pedisequus principissae.

Andreas eum assequebatur; sed subito fugitivus in angiportum angustum repente se coniecit. Andreas cursum inhibere nequiens praeteriit, persecutoresque mox in viarum perplexarum labyrintho versabantur; frustra velocem hominem insequi conabantur, cui omnia illius loci diverticula nota erant et quem iam non nisi auribus sequi poterant.

Ad comites reversi eos eodem in loco ubi paulo ante vir steterat attonitos invenerunt; Pietro enim confirmaverat illum fugientem nec vultu nec statura Gerardo similem esse.

«Num certus es?» inquiunt. «In flumine certe fuit. Cur, per omnes sanctos, ubi nos vidit aufugit?»

Tum Vanucci: «Amici, mihi videtur haec res nihil ad eum quem quaerimus pertinere. Quid agemus, Andrea?»

Tum pedisequus suam sententiam interposuit: «Ad aquae ripam vestigia eius persequamur, ut rem certo sciamus. Videtisne? Qua iter fecit, ubique aquae guttas reliquit.»

Placuit sententia; nec magno negotio stillarum vestigia persecuti sunt.

Sed brevi aliud aenigma oblatum est.

Vix centum quinquaginta pedes processerant, cum guttae a flumine declinantes ad portam ingentis aedificii tristi aspectu duxerunt. Coenobium erat.

Ibi cunctabundi constiterunt atque atram aedificii molem contemplati sunt; visum est quasi horrendum aliquod mysterium intra illos muros lateret.

Mox Andreas clamavit: «Ecce rursus guttae! Haec autem via ad flumen ducit.»

Ita rursus vestigia secuti sunt; brevi intellexerunt guttas eos ad ipsius itineris originem, flumen, reducere. Vestigia paulatim madidiora facta sunt, eosque ad ripam Tiberis perduxerunt; ibi tanta aquae copia apparebat, ac si quis situlam plenam e flumine haustam effudisset.

Primo clamaverunt, quasi aliquid repperissent; mox reputantibus vanum id indicium apparuit. Vir quidam in aqua fuerat et salvus inde evaserat; sed is Gerardus non erat. Quidam dixit se piscatorem haud procul nosse cui retia et instrumenta ad trahendum apta essent. Illum reperierunt atque larga mercede conduxerunt, ut retia infra eum locum in flumen deiceret et alveum supra infraque verreret; aurum quoque polliciti sunt, si corpus reperiret.

Deinde frustra citro atque ultro per ripam cucurrerunt. Tiberis tam placidus tamque tacitus fluebat, hoc atque mille alia secreta mira secum gerens. Subito Andreas spe recreatus exclamavit atque ad domum recurrit.

Antequam dimidia hora praeteriret, rediit.

«Minime», gemuit, manusque contorsit.

«Quota hora est?» rogavit pedisequus.

«Quarta hora post mediam noctem.»

«Mi formose puer», inquit graviter pedisequus, «pro amici tui anima missam celebrari cura; neque enim inter vivos est.»

Iam aurora illuxit. Andreas atque Pietro labore confecti, animis aegritudine oppressis, domum redierunt.

Dies praeteribant, de Gerardi sorte tam muti quam ipse Tiberis.

CAPUT LXIX

Mirum sane fuisset, si illi viri ex tam ieiunis indiciis, quae sola habebant, quasi litteras in ripa fluminis scriptas legere potuissent.

Ibi enim paulo ante res acciderat quae, si rem universam spectes, fortasse in tota hominum memoria parem numquam habuit neque ad extremum usque diem habitura sit.

Eam tamen paucissimis verbis exponam, partim ipse, partim ex ore eius qui rei interfuit.

Gerardus igitur, postquam Pietro atque Andreae breves valedictorias litteras scripserat, sub vesperum clam ad flumen descenderat.

Consilia sua ea pertinacia exsecutus erat quae iis minime insolita est qui sibi ipsi mortem consciscere statuunt. Loculos vestis argenteis aeneisque nummis, quotquot habebat, complevit, quo certius mergeretur; ita instructus ad eum fluminis locum properavit quem a paucis adiri viderat.

Sunt qui, feminae praesertim, circumspiciant, ut certo sciant aliquem prope adesse.

At miser ille obstinatus circumspiciebat, ut certo sciret neminem prope adesse.

Cum autem unum hominem angiportus angulo innixum conspexisset, id aegre tulit; itaque se velut otiose deambulantem simulavit, sed ad eundem locum rediit.

Ecce idem homo ex transverso vico prodiit atque ibi otiosus morari visus est.

«Num me observat? Num scire potest quam ob rem huc venerim?» secum cogitavit Gerardus. «Fieri non potest.»

Celeri gradu abiit, vicum unum alterumve peragravit, ambitu facto rediit.

Vir evanuerat. Sed ecce, cum Gerardus undique oculos circumtulisset, ut certior fieret, eum paucorum passuum spatio post tergum stantem conspexit, quasi calceum alligaret.

Iam Gerardus se observari intellexit; simulque luna lucente chirothecam ferream in manu speculatoris conspexit.

Tum sicarium esse intellexit.

Quod mirum dictu est, ne in mentem quidem ei venit suae vitae insidias parari; quippe nullum sibi usquam inimicum esse putabat.

Conversus ad sicarium accessit. «Mi amice», inquit vehementer, «brachii tui operam mihi vende! Uno tantum ictu opus est! En quidquid habeo!» Haec dicens

pecuniam vi in manus sicarii ingessit. «Obsecro te, obsecro, unum hoc beneficium praesta atque hac vita, quam exsecror, me libera!» Dum haec loquitur, vestis superioris fibulis solutis, pectus nudavit.

Ille vultum eius defixis oculis intuebatur.

«Quid cunctaris?» acuta voce conclamavit Gerardus. «Nullane tibi misericordia est? Tantumne laboris est brachium tollere ac deicere? An quia pauper sum nec aurum tibi dare possum? Homo nihili, non nisi a tergo hominem ferire audes; in faciem autem quemquam intueri non sustines. Age igitur, vultum modo averte et linguam contine!»

Contemptim fremens, eo relicto, ad flumen cucurrit atque in aquam se praecipitem dedit.

«Margarita!»

Cum corpus eius magno strepitu in flumen decidisset, sicarius velut e stupore excitatus est. Ad ripam accurrit; tum clamore insolito edito, ille ipse post eum qui sibi ipse mortem inferre conabatur in aquam desiluit.

Quae deinde secuta sint, ipse sicarius narrabit.

CAPUT LXX

Femina suas habet aerumnas, non minus quam vir suas.

Nos tamen scriptores, quoniam viri sumus, dolores alterius sexus plerumque adumbrare tantum solemus. Ingenio lectricum opus est, quod nobis auxilio veniat ac frigida nostra lineamenta suppleat. Ita ego quae Margarita Brandt perpessa sit usque ad memorabilem illum diem, quo in Eliae domum infesta ingressa est, litteras amati viri legit, amicaque mansit, significavi potius quam descripsi.

Iam vero gravissimum quod femina subire potest certamen appropinquabat, Gerardus procul aberat.

Ex repentina Eliae benevolentia parum fructus capiebat; cur sese contineret, causam semper probabilem paratam habebat, veram tamen causam ne innuebat quidem. Duo enim in ea domo viri erant quorum aspectu insita quadam aversione ac formidine horrebat. Scelus et odium in vultibus eorum legerat, praeterea signa etiam arcanis nutibus data, quibus inter se occulte consentire videbantur, deprehenderat. Malebat Catharinam eiusque filiam apud se domi accipere. Catharina cotidie eam visebat, totaque mente ad partum exspectatum intenta erat.

Catharina erat ex iis mulieribus quarum quasi proprium munus est liberos gignere genitosque educare; quae, ubi tandem desinere consentiunt quemque per singula cubicula infantibus velut missilibus incessere, circa alias formosas mulieres, quae eodem gignendi opere etiamtum occupantur, versantur, atque ita gallinarum more glocitant, ut per alienos partus tamquam vicaria opera ipsae quoque procreare videantur. Hoc animo ab Elia petiit ut sibi Rotterodami manere liceret, dum ille Tergoviam reverteretur.

«Misera puella neminem secum habet qui quicquam sciat. Quid illi duo milites proderunt? Immo tale pecudum genus hoc tempore primum ex aedibus eiciendum est.»

Quanta haec Margaritae consolatio fuerit, dicere vix opus est.

Infelix, quo propior dies accedebat, eo maiore sollicitudine angebatur.

Se morituram esse arbitrabatur; Gerardus autem procul aberat.

Sed humanae vitae incommoda sua saepe commoda secum ferunt. Paupertas eius et patris imbecillitas, quae tantum laboris et certaminis ei attulerant, nunc ad salutem eius vertebantur.

Ferrea adversitatis manus eam coegerat torporem illum, quo ditiores eiusdem sexus solent opprimi, vincere, ac semper in pedibus versari atque operari. In ea vitae consuetudine Catharina suadente usque ad extremum tempus perseveravit.

Ita accidit ut quodam pulchro vesperi, sole iam occidente, viribus prope exhausta, sed incolumis iaceret, parvulo vultu iuxta se posito, dum maternitatis caelum ante oculos eius aperiebatur.

«Quid est quod subito lacrimas fundis, mea carissima?»

«Ille non adest, qui haec videat.»

«Age, filia, aderit antequam infans a lacte depellatur. Interim Deus tibi aeque ac ulli mulieri umquam natae benignus fuit. Cogita autem: potuit et puella nasci; nonne ipsa Catharinula mea mihi puellam minabatur? At ecce pulcherrimum totius Bataviae puerum habemus, et tam gravem ut mireris: sanctis ob id gratiae agantur!»

«Ita est, mater; misera ingrataque sum quae lacrimas fundam. Utinam Gerardus adesset ut haec videret! Mirum vero: in meis aerumnis satis patienter tuli eum a me abesse; nunc autem aegerrime fero quod gaudii mei particeps non est. Obsecro, obsecro, ad me veni, Gerarde! Mi Gerarde, mi carissime!» Et debiles manus protendit.

Catharina huc illuc festinabat, oculos tamen Margaritae vitabat: nam filium suum absentem tam vehementer invocari audiens ipsa lacrimas continere non poterat.

Paulo post, cum conversa esset, Margaritam insolito quodam vultus habitu se intuentem deprehendit. «Nihilne audivisti?»

«Nihil, agnella mea. Quid?»

«Gerardum modo nomine invocavi.»

«Audivi, audivi sane.»

«At ille mihi respondit.»

«Age, puella, noli talia dicere.»

«Mater, tam certo quam hic cum filio eius ad latus iaceo, vocem ipsius ad me redeuntem audivi: ‘Margarita!’ Ita plane. Neque tamen laetam eius vocem audire mihi videbar. Fortasse longinquitas id effecit; procul enim auditae voces omnes tristiorem sonum habent. Cur non laetaris, carissima, cum ego hac nocte tam laeta sim? Mater, nec dolorem umquam sensisse nec ullam curam novisse mihi videor.» Tum dulces oculos ad parvulum vultum convertit, quem tacita voluptate contemplabatur.

Eadem illa nocte Gerardus se in Tiberim praecipitavit. Ipsa autem hora qua Margarita audivit eum nomen suum proferre, ille in ipsis mortis desperationisque faucibus magna voce exclamavit:

«Margarita!»

Explicent qui possunt. Ego non possum.

CAPUT LXXI

In hospitum cubiculo coenobii Dominicani unus peregrinus iacebat, crebris gravibusque nauseae accessionibus exhaustus; quae tandem remiserant, ita ut paene tam viribus destitutus esset quam illa nocte in Hollandia Margarita.

In foco ingens lignorum ignis ardebat; iuxta eum aegroti vestimenta suspensa erant.

Frater quidam corporis mole immanis ad lectum eius sedebat, pias e breviario orationes clara voce recitans.

Aegrotus interdum eum aspiciebat et auscultare videbatur; interdum oculos claudebat atque gemebat.

Monachus genibus nixus, vultu terram contingente, pro eo precatus est; deinde surrexit ac vale dixit. «Dies illucescit», inquit; «ad preces matutinas mihi praeparandum est.»

«Bone pater Hieronyme, priusquam abeas, qua ratione huc pervenerim dic mihi.»

«Caeli manu. Dei donum abiecisti; ille tibi reddidit. Hoc tecum reputa. Mundum expertus es eiusque fel gustasti; nunc Ecclesiam experire. Ecclesia ipsa pax est. Pax vobiscum.»

Ille abiit. Gerardus reclinatus iacebat, multa secum reputans ac mirans, donec viribus deficiens ac fessus in levem somnum delapsus est.

Iterum experrectus novum sibi ministrum ad lectum sedentem invenit. Laicus erat, oculo parvo inquietoque; fratris autem Hieronymi obtutus placidus erat ac maiestate plenus.

Vir sollicite quaesivit quomodo se haberet.

«Valde, valde infirmus sum. Ubinam te antehac vidi, domine?»

«Num chirotheca mea ferrea te laesit?» anxie alter quaesivit. «Ea te ferire necesse habui; alioquin ambo in Tiberis fundo iaceremus.»

Gerardus eum defixis oculis intuitus est. «Tune me servavisti? Quomodo?»

«Ego vero, domine, ad ripam Tiberis eram ob rem quandam ... ob rem, cuius nihil refert meminisse. Tu ad me accessisti atque ut pugione te ferirem vehementer oravisti. Sed priusquam tibi morem gerere possem, immo dum adhuc mecum loquebaris, te agnovi: ipsum illum virum, qui uxorem meam puerumque in mari servaverat.»

«Maritus Teresiae est! Et idem sicarius?»

«Tibi operam meam praesto. Quid plura, domine Gerarde? Tum te in Tiberim praecipitem dedisti, mihi imperans ne propius accederem.»

«Id memini.»

«Si quis alius fuisses, mihi crede, tibi paruissem, neque digitum movissem. Homines omnes inimicos habeo. Quantum ad me pertinet, omnes uno fune suspendantur aut uno flumine submergantur. Sed cum tu, in Tiberi subsidens, 'Margarita!' conclamavisti ...»

«Heu!»

«Cor autem meum 'Teresia!' clamavit. Quomodo domum redire atque illam in faciem intueri possem, si te mori passus essem, ea ipsa morte e qua tu eam eripueras? Itaque in aquam desilui; et fortuna nobis utrisque adfuit, nam ut anas natare possum. Tu me appropinquantem conspicatus, quoniam perire omnino constitueras, manibus me apprehendere conatus es, ut ambo interiremus. Ego vero circum te natavi et — veniam peto — ferrea chirotheca in occipitium ita te percussi ut sensus amitteres; tum haud exiguo labore, flumine vehementer decurrente, corpus tuum, sensu carens et aqua oppletum, in ripam extraxi. Inde te in humeros sustuli domumque meam petii. 'Teresia illum curabit mihique ob id favebit', mecum cogitabam. Sed iuxta hoc ipsum monasterium monachus sanctus, omnium quos umquam vidi maximus, nobis obviam venit quaesivitque quid accidisset. Ei rem narravi. Ille in te oculos acrius defixit. 'Hanc faciem novi', inquit; 'Gerardus est, pulcher quidam adulescens ex Hollandia.' 'Is ipse', respondi. Tum vir venerandus ait: 'Amicos inter fratres nostros habet. Nobis eum relinque: caritatis munera nostra sunt.' Adiecit etiam fratres huius monasterii melius quam me tibi succurrere posse. Quod sane verum erat. Tantum pepigi ut mihi semel cotidie te invisere liceret; atque ecce hic es.»

Tum improbus ille singulari quodam amoris sollicitudinisque vultu Gerardum intuitus est.

Gerardus illi affectum parem non reddidit; tamquam serpentem in eodem cubiculo adesse sentiebat. Oculos clausit.

«Ah, dormire cupis», alacriter inquit facinorosus. «Abeo.»

Ac summis pedum digitis incedens abscessit, pollicitus se quotidie rediturum.

Gerardus clausis oculis iacebat; non dormiebat, sed penitus secum cogitabat.

A sicario e morte ereptus!

Nonne hic erat digitus Caeli?

Eiusdem Caeli, cui contumelias intulerat, quod exsecratus erat, cui aperte repugnaverat.

Ad suarum blasphemiarum memoriam horruit. Orare conatus est.

Verba precum dicere poterat; orare vero non poterat.

«In aeternum damnatus sum!» clamavit. «Damnatus, damnatus!»

Subito organi sonus e templo conventus, gravi plenoque concentu, in aures eius erupit.

Tum chori voces auditae sunt, totum sacrum officium cantu celebrantes.

Inter quas una super ceteras quasi volitare atque ad caelum attolli videbatur: vox pueri suavis, plena, pura, angelica.

Clausis oculis auscultavit. Inter dulces piosque concentus dies pueritiae suae in memoriam redibant. Nihil ibi terrenarum sordium, nullae foedae atque efferatae cupiditates quae animam discerperent corrumperentque.

Pax, pax, dulcis, blanda, salutaris pax.

«Ita vero», suspiravit, «Ecclesia mentis tranquillitas est. Quoad in eius gremio manebam, neque dolorem neque peccatum noveram.»

At miser ille, animo laceratus viribusque attritus, lacrimavit.

Dum autem fleret, benignus venerandusque vultus hominis quem iterum visurum se numquam putaverat ei affulsit. Patris Anselmi vultus erat.

Bonus pater ante duas tantum noctes ad monasterium advenerat. Gerardus eum statim agnovit atque exclamavit: «O pater Anselme, Iuliaci corpus meum vulneratum sanavisti; nunc Romae animam sauciam sana! Sed heu, non potes.»

Anselmus iuxta lectum consedit ac manu blande capiti eius imposita paucis primum verbis lenibus eum tranquillavit.

Tum, cum iam cognovisset quo modo Gerardus eo pervenisset, benigne quidem sed graviter eum allocutus est; fecit ut sceleris sui gravitatem penitus sentiret, atque ad paenitentiam hortatus est, simulque ut caelesti Numini gratias ageret, quod, ut animam eius servaret, consilium mortem sibi inferendi irritum fecisset.

«Age, fili mi», inquit, «primum onere pectus tuum exonera.»

«Heu, pater», respondit Gerardus, «Iuliaci id facere poteram: tum innocens eram; nunc autem, impium monstrum factus, peccata tibi confiteri non audeo.»

«Cur non, fili mi? Num me putas numquam adversus Caelum peccavisse, atque graviter? O quam graviter! Age, misera anima tanto onere oppressa, effunde dolorem, effunde delicta; nihil retine! Noli occultis peccatis pressus atque oppressus iacere.»

Nec multo post Gerardus ad genua patris Anselmi provolutus omnia sua peccata cum suspiriis gemitibusque paenitentiae confitebatur.

«Gravia sunt peccata tua», inquit Anselmus. «Magna etiam tentatio fuit, horrenda profecto. Bonum priorem nostrum consulere oportet.»

Bonus Anselmus frontem eius osculatus abscessit, ut de paenitentia imponenda cum superiore deliberaret.

Et ecce, Gerardus iam orare poterat.

Totoque pectore oravit.

Hunc animi statum, per quem vir ille singulari ingenio praeditus nunc transibat, uno verbo appellare licet: paenitentia.

Ab mundo cum horrore atque aversione se avertit, vehementer orans ut in coenobio manere liceret. Ei, qui in monasterio educatus erat, id perinde fuit ac si avis saucia atque fessa ad mollem nidum suum rediret.

Tirocinium monasticum precibus, corporis castigatione, piorum librorum lectione meditationeque egit.

Explorator principissae Claeliae domum regressus nuntiavit Gerardum pro certo mortuum esse, qua autem ratione periisset nondum constare.

Ea nuntio velut icta obstupuit.

Cum post longum spatium tandem loqui potuisset, fortunam suam miserari coepit, quod tam prompta scelerum instrumenta sibi obtigissent. «Tam cito», ingemuit; «quam prompta sunt haec monstra ad facinora perpetranda! Nobis, dum ira flagramus, accedunt, primum venales suos pugiones offerentes, tum caedes perpetrant, quas, nisi illi suasissent, ne mente quidem concepissemus.»

Paucis horis commiseratio Gerardi et odium in eius interfectorem ad febris ardorem exarserant; qui in hac stulta muliere in sanguinis sitim vertebatur.

«Infelix anima! Te ad vitam revocare nequeo; at qui te per insidias interfecit vivus non manebit.»

Itaque armatos in insidiis collocavit eosque toto die vigilare iussit, paratos, cum Ludovicus mercedem petitum advenisset, in quodam antecubiculo eum adoriri et membratim concidere.

«Caput ferite», inquit, «nam sub veste loricam occultam gerit; quod si hinc vivus abierit, vestris capitibus luetis.»

Ita sedebat, victimam suam deflens, simul machinarum funiculos ducens ut alterius sanguinem effunderet, quod ille olim instrumentum ipsius fuerat ad primum hominem necandum.

CAPUT LXXII

Inter poenas quas Gerardus tiro sibi ipse imposuerat, ea quoque fuit, ut Ludovicum benigne exciperet, quamquam clam ab eo velut a serpente viscido abhorrebat.

Numquam maior fructus ex voluntaria sui coercitione perceptus est; et, quod plerumque paenitentiis prudenter susceptis accidit, ea brevi ne paenitentia quidem visa est. Primum superbia illa et sibi placendi sensus, quibus sicarius unicum quem servaverat hominem contemplabatur, fortasse non minus risum quam misericordiam movebant; sed magni refert in animo ianuam bono patefacere. Patefacto enim aditu, alterum bonum ex altero sequitur. Cum tam dulce expertus esset vitam servare, facinorosus paulatim ab aliena vita tollenda abhorrere coepit; inde ad conscientiae morsus, ex his ad aliquid paenitentiae simillimum processit.

Ad hoc Teresia operam suam contulit: iterum enim minitabatur se maritum deserturam, nisi honestam vitam ducere vellet. Boni monasterii patres auxilium dederunt, atque Ludovicus et Teresia mari Liburnum missi sunt, ubi Teresiae amici habitabant; ibique ille, qui nuper sicarius fuerat, sedem fixit et baiulus factus est.

Hoc vitae genus primo ei miserum in modum taediosum videbatur; nec id tacuit.

Sed mea quidem sententia lentum illud assidui laboris taedium salubrius erat quam brevis ille tumultus animi, dum a principissae Claeliae satellitibus membratim concideretur. Exsilium paenitentem, qui nondum se paenitere intellegebat, ab hoc exitio servavit; principissa vero, vindictae spe frustrata, tacitis cogitationibus se excruciare coepit atque in gravem maerorem incidit. Confessarium suum dimisit, novumque, fama sanctitatis insignem, ascivit, cui quae ipsa aerumnas suas vocabat exposuit. Novus autem ille confessarius non alius erat quam frater Hieronymus.

In manus meliores cadere non potuit.

Ille truci vultu eam ad ultimum usque audivit. Tum errores omnes ex animo eius tam aspere excussit quam si ancilla in culina ministrans fuisset. Nec tamen huic duro monacho sua laus detrahenda est: ubi officium imperabat, nec principum iram nec maris saevitiam metuebat. Paucis verbis, quasi totidem

tonitribus ac fulminibus, eam docuit se omnium sceleratorum sceleratissimam esse.

«Tu es diabolus, quae pecunia tua hominem ad alterum occidendum pellexisti; deinde tui ipsius amore excaecata, cum te potius accusare ac punire deberes, insuper sanguinem hominum sceleratorum sitis, qui tamen minus quam tu nocentes sunt.»

Primo repugnabat neque se a confessoribus suis reprehendi solitam esse asseverabat. At ille animum eius fregit, tantumque anathemate Ecclesiae et in hac vita et post mortem eam exterruit, tantum oculis eius velamenta detraxit, tantum increpuit ac prostravit, ut paenitentia pavoreque perculsa ad immanis Boanergis pedes procumberet atque humi iaceret.

«O sancte pater, miserae infirmaeque mulieris miserere, opemque fer ut sceleratam animam meam servare possim. Tenebris obruta fui, quia tui simili animi rectore carebam, bone pater. Nunc velut e somno expergiscor.»

«Ornamenta gemmata detrahe», severe dixit frater Hieronymus.

«Faciam, faciam.»

«Vestes sericas ac velutinas exue; induta habitu etiam abiectiore quam is est quo ultima ancillarum tuarum utitur, statim Lauretum proficiscere.»

«Faciam», voce vix audibili respondit principissa.

«Calceos ne geras; nudo pede sola sandalia indue.»

«Non geram, pater.»

«Peregrinorum tam euntium quam redeuntium pedes lavato; sanctis vero fratribus, si qui inter eos fuerint, scelus tuum confitere atque eorum monitis pare.»

«O sancte pater, personam meam gestare mihi liceat.»

«Hem!»

«O miserere! Considera, obsecro: per totam Italiam vultus meus notus est.»

«Ita. Plerisque vestrum pulchritudo in perniciem cedit. Age, oculos tantum persona tegere tibi licebit; nihil amplius.»

Hoc permisso manum eius corripuit osculari gestiens; ille vero aspere eam subduxit.

«Quid moliris? Haec manus ante horam Eucharistiam attrectavit: num te, qualis es, eam contingere decet?»

«Minime. At obsecro, ne abeas nisi filiae tuae paenitenti benedixeris.»

«Cum e Laureto redieris, tum satis erit benedictionem petere.»

Ita res illa mirabilis ad Tiberis ripam gesta omnibus, qui ei interfuerant, sui vestigium impressit, quemadmodum prodigia facere dicuntur. Sicarius, quod vitam eius servaverat quem mercede conductus interimere debebat, mollior factus, a sica ad pulvinum baiuli transiit. Principissa nudis pedibus Lauretum petiit, scelus deflens pedesque hominum humili genere natorum lavans.

Gerardus vero, qui se interficere conatus e Tiberi in illud monasterium relatus erat, iam intra muros eius sanctus adulescens habebatur.

Oculi eum observabant, amore quidem pleni, sed longa rerum experientia edocti.

Solito breviore probatione peracta, sacerdotio initiatus est.

Nec multo post vota monastica nuncupavit atque frater Ordinis Sancti Dominici factus est.

Mundo moriens, monachus ipsum quoque nomen deposuit quo in saeculo vixerat, ut ultimum vinculum, quo ad terrenos affectus revocabatur, rumperet.

Hic Gerardus desiit; frater Clemens coepit.

CAPUT LXXIII

«Qualis foliorum generatio, talis est et hominum.» Atque hoc anno in domo sartoris Rotterodami vir vere magnus nemine animadvertente quasi germinavit, dum vir corpore tantum magnus ingenti cum strepitu ad terram corruit.

Philippus Burgundiae dux, Hollandiae comes, ceterisque titulis insignis, Brugis aegrotabat. Pauperes tum aegrotabant et convalescebant ut naturae libitum erat; divitibus autem vae, ea aetate qua pro uno quem dominus Morbus interemerat tres medicus Remedium interficiebat.

Morbus ducis, cui tum nomen deerat, hodie diphtheria appellatur. Is morbus et nunc et tum vires vehementer frangit; dux autem senex erat; itaque medicus Remedium sanguinem ei detraxit.

Corpus ducis vehementer refrixit: mirum sane!

Tum medicus Remedium ad arcana scientiae confugit.

«Heus! Gravis res est. Simiam mihi confestim deglubite atque pectori ducis admovete!»

Administri rei publicae in septem diversas vias simul discurrerunt simiam quaerentes qua cruentae hominum stultitiae mederentur.

Mala res! In tota ducis aula ne una quidem simia inveniebatur. Aderant bubali, lacertae, Turcae, pardi, omnia denique genera beluarum ratione carentium, praeter id ipsum quod quaerebatur.

«Immo simia quaedam hic esse solebat», inquit unus. «Hoc ipso loco, ubi nunc sto, eam vidi.»

Erat sane; sed canis Molossus animal alacre, quod cenam suam surripuisset, morsibus dilaniaverat: quo praecepto humano paruerat, «Saeculi tui mores sequere!»

In hac necessitate aulae praefectus oculos desperatos circumtulit; neque frustra. Subito in oculis eius spei lumen emicuit.

«Ecce hunc», submissa voce dixit. «Hic profecto sufficiet; per omnia simiam refert, si tunicam et feminalia demas.»

«Minime», respondit cancellarius morose; «Maria principissa nos suspendi iuberet; hunc enim mirifice diligit.»

Hic autem erat Aegidius noster, qui nihil suspicans veste ex auro texta superbe incedebat.

Tum medicus Remedium impatientia victus canem deglubi iussit.

«Canis ad hoc opus, simia excepta, aptissimus est; sed uno tantum colore esse debet.»

Ita canem colore iecoris similem degluberunt et, adhuc palpitantem, pectori principis admoverunt; atque dux mortuus est.

Philippus Bonus, sic ope scientiae e medio sublatus, unum et triginta liberos reliquit, quorum unus nescio quo casu legitimus erat, atque patri in principatum successit.

Bonus dux undeviginti ex reliquis triginta liberis de suis facultatibus sustentaverat; ceteri sibi ipsi prospiciebant.

Secundum chronicon Flandricum princeps defunctus genus a Troianorum regibus ducebat, per Theodoricum Aquitanum, Chilpericum, Faramundum ceterosque veteres Franconiae reges.

Sed nulla hinc oriebatur peculiaris nobilitas. Nullum eius aetatis principem reperire potui qui a Troia non oriundus esset. «Priamus» illa aetate tantundem valebat ac «Adamus».

Boni ducis corpus in Burgundiam translatum est et Divione in magnifico sepulcro nigro marmore exstructo conditum.

Tota Hollandia morte eius personuit; nec suspicabatur eodem anno intra suos fines alterum aliquem, non minus olim celebrem futurum, natum esse. Iudicium illud iam pridem conversum est. Domum sartoris contemplantur, ubi vir saeculi quinti decimi illustrissimus natus est. In qua vero domo bonus dux mortuus sit, «nemo novit nec quisquam curat», ut carmen habet.

Cur vero?

Duces, qualis Philippus Bonus fuit, veniunt abeuntque; genus autem humanum ne semisse quidem sapientius aut melius aut ullo modo mutatum relinquunt quam invenerunt. At ubi, semel fere per trecentos annos, talis in lucem editur infans qualis Margaritae filius, ecce fax humana igne caelesti accensa; et «FIAT LUX» ab uno mundi polo ad alterum intonat.

CAPUT LXXIV

CLAUSTRUM

Dominicani, sive fratres Praedicatores, qui quondam inter omnes Europae ordines plurimum valuerant, iam vi et auctoritate paulatim decrescebant. Franciscani enim, aemuli eorum atque acerrimi inimici, passim in Europa superiores evaserant, etiam in Anglia, terra opulenta et religionis studiosa, ubi ipsi Dominicani, Fratres Nigri appellati, olim principem locum tenuerant.

Quam ob rem viri prudentes, quibus administratio ordinis commissa erat, numquam ardentius studuerant viros et doctrina et studio praestantes sibi adiungere atque in provincias emittere, ut orbem amissum recuperarent.

Clementis studium atque artes, praesertim singularis linguarum peritia (nam Latine, Italice, Gallice, Germanica lingua superiore pariter atque inferiore loquebatur), brevi innotuerunt; destinatusque est qui in Angliam proficisceretur ac praedicaret, cum Romano ordinis capite litteris communicaturus.

Sed Hieronymus, cuius apud priorem plurimum valebat auctoritas, id consilium impedivit.

«Clemens», inquit, «adhuc lacte saeculi venas habet imbutas, affectibus eius et infirmitatibus obnoxius. Neque recens eius ardor neque humilitas nos inducant ut veterem prudentiam abiciamus. Prius eum experiamur et exerceamus, ne postea baculum nobis arundinem fragilem fuisse sentiamus.»

«Recte mones», respondit prior. «Tu ipse illum in disciplinam accipe.»

Ita Hieronymus, veterum disciplinam secutus, Clementem suscepit atque probare coepit.

Aliquando eum in campum duxit, ubi iuvenes ludis illius aetatis se oblectabant; sciebat enim eo loco amicos quos Clemens nuper reliquerat convenire solitos.

Nec multo post Petrus Vanuccius et Andreas praeterierunt, duobus fratribus neglegenter inspectis. Amicum suum, quem mortuum credebant, in tonsura monachali non agnoverunt.

Clemens vix leviter commotus oculos demisit ac precationem dominicam submissa voce recitavit.

«Nonne eos alloqui cupis, frater?» quaesivit Hieronymus, animum eius explorans.

«Minime, frater; attamen eos videre mihi profuit. Peccata enim illa in memoriam revocant, quorum numquam satis me paenitere potest.»

«Bene», inquit Hieronymus; deinde de Clemente frigidum quidem sed in favorem eius testimonium ad priorem rettulit.

Postea Clementem ad multorum morientium lectos deduxit; tum in carceres foetidos, ubi tenebrae animum terrebant, foetor pestilens spiritum suffocabat, et homines ferarum similes pannis et sordibus, immo ipsa desperatione involuti iacebant. Corpus eius labor graviter affecit; animus tamen omnes vires collegit ut miseros, quibus aliqua adhuc consolatio supererat, recrearet. Hac probatione Clemens egregie enituit. Hieronymus nuntiavit animum eius promptum, carnem autem infirmam esse.

«Optime!» inquit Anselmus. «Caro quidem infirma est, sed animus promptus.»

Sed longe gravior probatio eum manebat.

Rem ita exponam ut ab aliis conspecta est.

Quodam mane celeberrima Romae via hominibus referta erat; ipsi quoque aditus capitibus hominum undique stipabantur. Supplicium spectaturi convenerant: neque vulgare scelus admissum neque obscuri generis homo interfectus erat.

Urbis Romanae praefectus prima luce in lecto suo trucidatus repertus erat. Manus, quam ad ictum repellendum fortasse sustulerat, ad ipsum latus a carpo abscissa iacebat; guttur incisum, tempora obtuso quodam instrumento contusa erant. Caedes ad famulum eius relata erat, qui eadem illa luce pari poena scelus luiturus erat.

In Italia supplicia plerumque non nimis saeva fiebant; hanc tamen caedem pari et cruentissima ultione expiandam censebant.

Reus ad domum occisi perductus et per dimidiam horam parieti alligatus est. Hoc poenae publicae praeludio exacto, manus ei sinistra, sicut domino suo, praecisa est.

Avis gallinacea recens mactata discissa est, cuius corpus circa bracchii truncum sanguine manantem alligaverunt. Quo consilio id fecerint, profecto nescio; ipsa autem rei species novum quoddam illorum carissimorum medicorum ineptum commentum indicabat. Sic mutilatus et quasi obligatus ad locum supplicii raptus est; ibi iuvenis quidam frater ardentissime simul ac peramanter et cum eo et pro eo orabat, crucifixum oculis eius proxime admovens.

Mox carnifex fratrem violenter summovit, reumque ictu gravis mallei protinus prostravit; tum in eum procumbens iugulum ab aure ad aurem ferro secuit.

Clamor horroris ex omni multitudine sublatus est.

Iuvenis frater animis repente deficiens concidit.

Monachus ingenti corpore progressus eum velut puerum sustulit atque asportavit.

Clemens frater in coenobium rediit, animi defectione maestus. Lacrimans priori animi sui infirmitatem confessus est.

«Animum recipe, fili Clemens», inquit prior. «Non uno die Dominicanus perficitur. Alia tibi dabitur probatio; illuc autem ieiunus proficisci veto.» Clemens caput demisit, oboedientiae signum. Nec diu exspectandum fuit. Latro quidam ad supplicium ductus est, immanis scelerum et crudelitatis homo, qui homines spoliatos etiam nulla necessitate, sed mera libidine occiderat.

Clemens totam ultimam noctem cum eo in carcere transegit; ad supplicium comitatus est, deinde tam vehementer cum eo proque eo precatus est ut ferox ille lacrimas effunderet fratremque complexus sit. Clemens quoque eum complexus est, quamvis caro fastidio tremeret, atque crucifixum intentissime oculis eius proposuit. Reus laqueo suffocatus est; Clemens autem multitudinis omnino oblitus magna voce summoque studio orabat, dum illa obscura anima e terra migraret.

Vix mortuus erat, cum lictor securim arripuit corpusque in ipso loco in quattuor partes dissecuit. O arcanum hominis pectus! Ii, qui viventi cum indifferenti animo, paene cum voluptate, vitam eripi viderant, ad singulos ictus in cadaver, cui iam nullus dolor sentiri poterat, miserabiliter ingemuerunt. Clemens quoque horruit, sed constitit immobilis, saxo similis quod quati quidem potest, deici non potest. Subito vox Hieronymi auribus eius insonuit.

«Frater Clemens, in currum illum ascende atque populum alloquere. Age, cito! Dum ferrum calet, totis viribus percute: nunc enim animas lucrari licet.»

Clemens modo palluit modo rubuit, anhelitu crebro. Paruit tamen; gradu parum firmo currum conscendit atque primo in vita sermone primam tantam hominum multitudinem adorsus est. O vastum illud capitum mare! Fauces aridae videbantur, cor fortiter palpitabat, vox tremebat.

Paulatim vero temporis gravitas, vultus audientium ardentes atque intimus eius religionis ardor pallidum monachum accenderunt. Latronis historiam, quam adhuc calentem ex ipsius ore in carcere acceperat, exposuit; per exemplum eius

gradus stultitiae et scelerum demonstravit, gravissime admonens ne quis primum illius exitialis scalae gradum ascenderet.

Cum modo contra sanguinis effusores intonaret, modo turbam ad misericordiam commoveret, omnis tremor recessit; omnes animi nervos velut citharae chordas intentos sensit, vi sibi antea ignota praeditus. Audientem multitudinem suam iam tenere coepit, ipsos paene pulsus animorum sentiens, ac velut in psalterio sacras in illis melodias eliciebat. Singultus gemitusque vim eius in plebem, spectaculo iam perculsam, testabantur. Hieronymus autem obstupuit, similis homini qui stipulam accendere conatus subito flammivomum globum in caelum emiserit.

Paulo post Clemens admirantem illum intuitus, neque approbationis indicium in vultu conspicatus, repente orationem abscidit atque ad eum accessit.

«Hoc primum orationis meae experimentum fuit», excusans inquit. «Imperium tuum quasi fulmen in me cecidit. Num ego...? Num recte...? Quaeso, frater Hieronyme, corrige me atque experientia tua adiuva.»

«Hem!» dixit Hieronymus dubitanter. Post longam cogitationem paulo morosius addidit: «Deo gloriam tribue, frater Clemens; mea quidem sententia orator natus es.»

Id ipsum, quamvis non sine aliqua animi reluctantia, superioribus nuntiavit. Nam Hieronymus frater probus erat, etsi minime suavis.

Iulius quidam Antonellus sacrilegii accusabatur. Tres testes iure iurando affirmabant se eum ex aede sacra, unde candelabra ablata essent, ipso furti tempore exeuntem vidisse; alii testes pari fide probabant eum tum alibi fuisse. Neutrorum testimonium labefactari poterat. Qua re dubia, Antonello iudicium aquae, aut ferventis aut frigidae, permissum est. Si ferventem eligeret, brachium nudum quattuordecim uncias alte in aquam bullientem immittere debebat atque lapillum inde extrahere; si frigidam, corpus octo pedes sub aquam deponendum erat.

Sacerdotes, qui eum innocentem esse arbitrabantur, probationem aquae ferventis suadebant; iis enim quibus favebant ea probatio non tam horribilis erat quam sonabat. Sed misero animi robur defuit, itaque frigidae aquae periculum elegit. Hinc Hieronymo nova occasio Clementis animum firmandi nata est. Antonellus sacramentum accepit; deinde in Tiberis ripa nudatus, manibus pedibusque alligatus est, ne manibus extra aquam iactatis corpus demergeret.

Tum leniter in flumen demissus est, paulisper in summa aqua sustentatus est, sola fere coma eminente. Continuo utrimque ripam tenentium clamor illum nocentem pronuntiavit. Sed mox funes, qui novi forte erant, aqua madefacti sunt, atque homo ad fundum descendit. Tum alius clamor innocentem esse proclamavit.

In imo flumine per tempus lege statutum, paulo amplius quam dimidium minutum, relictus est; deinde extraxerunt eum, aquam ore effundentem, anhelantem, misericordiam ululantem. Precationibus rite habitis dimiserunt, crimine absolutum.

Per totam probationem Clemens in ripa studiose oraverat; ea finita magna, sed leviter tremente voce, Deo gratias egit.

Postea Hieronymum rogavit num viro damni aliquid sarciendum esset.

«Quo nomine?»

«Ob dolorem, metum, spiritus interclusionem. Miser vivit quidem, sed omnem mortis amaritudinem gustavit; nihil tamen mali commiserat.»

«Satis mercedis accepit, quod crimine liberatus est.»

«At cum eius culpa nulla esset, mortis tamen poculum, quamvis non ad faeces usque, ebibit; accusatores autem eius, minus innocentes quam ipse, nihil patiuntur.»

Hieronymus paulo severius respondit:

«Non in hoc mundo homines poenas vere luunt, frater Clemens. Miseri sunt qui peccant nec patiuntur; beati vero qui mala ferunt quaecumque terra inferre potest: haec enim illis in caelo centuplicata reputantur.»

Clemens humiliter caput inclinavit.

«Fac, quaeso, ut bona verba tua non in terram cadant, sed in corde meo radices agant, frater Hieronyme.»

At gravissima omnium probationum quas ab Hieronymo subiit Clementi improviso contigit. Sic res evenit. Hieronymus indulgentiore quodam animi motu cum eo fratrem Columnam adiit. In mensa iacebat liber cui titulus Somnium Poliphili, tum demum nitide exscriptus. Miser auctor, ingenii sui laetitia tumidus, locum quem eximium putabat ostendit.

«Per tot saecula», inquit, «stulti homines mulieres mortales, terrestres creaturas suum originis odorem prae se ferentes, laudibus poeticis et blanditiis amatoriis oneraverunt. In fenestris Sirenae sunt: Romanae praesertim nostrae matronae, diuturna exercitatione callidae, in transenna unam partem formosam,

vel aurem vel palpebram, ostentant, ceteras occultant; in ianua picae, in hortis caprae, in viis angeli, in templis sanctae, domi diaboli.»

«Ego vero carmina cantorum excussisse mihi videor, ut omnes amoris figuras colligerem, iis etiam non omissis quas Petrarca in Lauram, fallacem illam Gallam, omnium astutissimam, frustra profundit; tum totum aromatum fasciculum ad pedes solorum femineorum numinum dignorum tali ture depono: novem scilicet Musarum.»

«Quo praeclaro artificio», inquit Hieronymus, qui interea paginas volverat, «tu, frater ordinis sancti Dominici, librum obscenum confecisti.» His dictis Poliphilum in mensam impulit.

«Obscenum? O monache incivilis!» Auctor mensam circumcurrit, librum arripuit, sub clave condidit atque iniuria vehementer commotus dixit: «Gerardus meus—immo, frater ille, nescio quo nomine—Poliphilum obscenum non putaverat. Puris omnia pura.»

«Qui Poliphilum tuum legerint—quos ut pauci sint caelum oro—idem de eo ac ego iudicabunt.»

Miser Columna hoc tam amarum medicamentum ut potuit devoravit. Nisi suae domi esset, et nobilis genere idemque litteris eruditus, ad rixam plebeiam ventum fortasse esset. Nunc sese continuit atque sermonem ad chrysolithum pulcherrimum, quem Cardinalis Columna mutuum dederat, convertit. Dum Clemens lapidem tractabat, ille de virtutibus eius moralibus multa disseruit: in gemmarum enim cultu totius aetatis suae opinionibus plane consentiebat.

Hieronymus autem non consentiebat; eumque obiurgavit, quod crederet lapidem inertem alii fortitudinem, alii castitatem, alii tutelam adversus venena, alii temperantiam dare posse.

«Saeculorum experientia id probat», respondit Columna. «Nam quod ad ultimam virtutem attinet, ecce vivum testimonium. Gerardus iste—ignosce, frater, quidquid nunc vocaris—e septentrione venit, ubi homines ut pisces bibunt; at cibi potusque semper parcissimus fuit. Cur? Quoniam amethystum gerebat, nitidissimum atque splendidissimum, qualem nisi in nobilis hominis digito numquam vidi. Ubi, per caelum, amethystus tuus est? Huic incredulo ostende!»

«Ergo amethystus puerum temperantem fecit?» Hieronymus per ironiam rogavit.

«Profecto. Quid enim nomen amethysti origine et significatione declarat? Graecorum alpha privativum et verbum μεθύω, id est ebriari. Age, nomina rerum

signa sunt. Neque lapis per annos bis mille ἀμέθυστος dictus est mera ioci causa aut sermonis contumelia.»

Tum praecipuarum gemmarum seriem exposuit, praesertim rubini, sapphiri, smaragdi, opali virtutes in animis hominum explicans exemplis e gravissimis historicis petitis.

«Aniles hae fabulae sunt», inquit Hieronymus cum contemptu. «Ecquem umquam tam credulum vidi quam te?»

Credulitas vitium est quod iis ipsis qui dubitare solent saepe, velut fato quodam, exprobratur; nec tamen eo minus eis molestum est.

Qui lapidibus credebat hoc dicto cruciatus conticuit. Tum Hieronymus, silentium eius perperam interpretatus, suasit ut etiam longius progrederetur et ex illo die vanam ethnicorum doctrinam deponeret, sanctorum autem vitas legeret. «Has impias superstitiones ex animo tuo dele, frater, sicut Christiana religio eas ex orbe delevit.»

Hoc modo pergebat, non sine imprudentia aliquot sententias theologicas vulgo receptas sed parum accuratas repetens. Tum Poliphilus, cuius animus iam acerbo dolore urgebatur, vindictam sumpsit. Subito exarsit et in Hieronymum tantam promiscuae eruditionis molem coniecit ut ex ea, partim quia spatium deest, partim quia mihi tanta doctrina non suppetit, perpauca tantum referre possim.

«Ethnicos ex orbe delevimus? At quattuor partes ex quinque orbis adhuc tenent. Quid nos Christiani eorum sine auxilio invenimus? Picturam? sculpturam? Artes illae ethnicorum sunt, quibus nos vix ad genua pervenimus.

Quod ingenium hodiernum formas tam divinas mente concipere atque scalpere potest quales summi Atheniensium artifices creaverunt, Licas Libys, Dinocrates Macedo, Scopas, Timotheus, Leochares, Bryaxis, Chares, Lysippus, tres illi immortales Rhodii, qui Laocoonta ex uno marmoris saxo exsculpserunt? Quis princeps tanto ingenio praeditus est ut montes in statuas vertat, sicut Bagistani factum, apud Athonem propositum est? Quae civitas tantum spiritum habet ut ingentem aeneum colossum in mari statuat, inter cuius crura altissimae naves ultro citroque navigent? An nos architecturam invenimus? Hic quoque infantes sumus.

Possumusne Parthenonis structuram puritate formae aequare, columnis Doricis modo binis modo singulis distinctam? (Equidem Doricum genus, ubi magnitudo sufficit, mirifice adoro.) Aut magnitudine et absoluta opera Graecorum Romanorumque theatra, aut portentosa Aegyptiorum templa, ad quorum aditus

homines per mille passuum ordines sphingum, singulas Venetorum palatiis magnitudine pares, obstupefacti ambulabant? Omnia illa porphyritae miracula tam diligenter incisa et polita ut crystallum referrent, non ruditer dolata sicut nostra exigua aedificia.

Etiam nunc columnae eorum et pilastra polita iacent eversa confractaque, acantho myrtoque obtecta, sed adhuc fulgent et negligentiam nostri temporis artificum irrident. An cloacas, aquaeductus, vias sublimibus arcubus sustentatas invenimus?

Immo ipsam viam faciendi artem amisimus, cum maxima totius orbis exempla sub oculis habeamus. An sepulcra mortuorum? Nulla gens Christiana monumentum exstruxit quod, cum doctus vir aspexerit, risum non moveat. Cogitate Mausoleum et Pyramidas atque illa ingentia apud Indum Gangenque sepulcra, foris montibus, intus metallis pretiosorum lapidum similia. Ah, Orientem non vidisti, Hieronyme, alioqui ethnicos non contemneres.»

Hieronymus haec omnia materiae tantum opera esse animadvertit; veram magnitudinem in animo positam esse.

«Age ergo», respondit Columna, «quid in rebus animi invenimus? Geometriam? dialecticam? Omnes Euclidis et Aristotelis discipuli sumus. An litterarum notas, inventionem paene divinam? Non magis nos illas invenimus quam Cadmus. An poesin? Homerum nondum adsecuti sumus, neque Vergilium, neque Horatium. Tragoediamne aut comoediam? Poetae, actores, theatra nostro tactu omnia in pulverem redierunt.

An instaurare eas potuimus? Num nostra parva miserabilia mysteria et fabulas morales, gelidis personificationibus et barbara Latinitate refertas, cum splendore tragoediae Graecae compares, cuius scaena decoranda centum milia aureorum constiterat, quae in marmoreo miraculo agebatur, tota civitate in gradibus considente, poeta autem Sophocle?

Quid tandem invenimus? Unius Dei religionem? At docti philosophi Graeci Romanique iam eam tenuerunt; ipsi etiam poetae prudentiores clam unum numen agnoscebant.

> «Ζεὺς ἐστὶν οὐρανός, Ζεὺς τε γῆ, Ζεὺς τοι πάντα», inquit Graecus, hoc est Iuppiter caelum est, Iuppiter terra, Iuppiter omnia.

Eique Lucanus respondet:

«Iupiter est quodcumque vides, quocumque moveris.»

Vulgus illorum multos deos coluit; quid vero nostrum? Non nos invocationem sanctorum invenimus. Sancti nostri daemonibus atque divis illorum respondent. Pagani etiam mortales in deos relatos orabant, ut pro se apud summum numen intercederent; sed rudiora inter eos ingenia, subtilis distinctionis incapacia, minores illos deos quos invocare tantum oportebat coluerunt. Idem nunc nostrae plebes faciunt, antiquorum vulgi perpetua traditione secutae.

In sacris enim litteris nulla omnino multorum deorum religio continetur.

Ne speciem quidem aliquam novi polytheismi invenimus. Vulgus paganorum mortales cuiusvis generis in numina relatos adorabat; singuli suum quisque deum praedilectum habebant, quem decies, summum Deum semel orabant. Nostrum vulgus homines in sanctorum numerum receptos colit; singuli suum quisque patronum habent, quem decies, Deum semel invocant. Hoc inventum dicitis? Inventionis laus in Oriente solo remansisse videtur.

Apud antiquos nautae soli vulgares unius deae cultores erant: Venerem colebant, quam Stellam Maris et Reginam Caelorum nominabant. Apud nostros nautae soli vulgares unius numinis cultores sunt: Virginem Mariam adorant, quam Stellam Maris Reginamque Caeli vocant. An hanc religionem novam dicitis? Vetus tunica est, cui unus novus globulus adsutus est.

Vulgus nostrum imagines facit et eas adorat, quod absurdum est. Adoratio enim honos est a creatura Creatori debitus. In hac autem re homo ipse creator est; itaque imagines hominem adorare deberent, id quod facerent, si saltem tantum cerebri haberent quantum mus ad eas adorandas requireret. Sed hic quoque abusus, quamvis admodum puerilis videatur atque aetati nostrae conveniens, antiquus est.

Pagani his regionibus imagines suas fabricabant, deinde coram eis genua flectebant, floribus ornabant, ture venerabantur, cereos ante eas accendebant, pompa circumferebant, peregrinationes ad eas suscipiebant; omnia ad unguem ita faciebant, ut nos, eorum imitatores, facimus.»

Hic Hieronymus impatienter interpellavit et admonuit imagines in Christianis terris maxime veneratas nulla mortali manu factas, sed e caelo delapsas esse.

«Scilicet», inquit Columna, «talibus imaginibus pleraeque magnae Italiae civitates se tutari gloriantur. Undeviginti inspexi atque earum formas delineavi. Si de caelo ceciderunt, nostri pessimi sculptores sunt angeli. Sed nihil me ea res sollicitat. Nulla adhuc statua deformis nec pictura foeda e caelo decidit, ut

peritissimis artificibus victum eriperet. Haec omnia ex paganorum instituto nata sunt, hoc modo.

Troiani, quibus Orientalis imaginatio erat, finxerunt Palladium suum, signum ligneum trium cubitorum, e caelo decidisse. Graeci hanc fabulam una cum Troianis spoliis domum rettulerunt, ac mox in omnes Graeciae urbes et Latinorum imitatores statuae depluere coeperunt. Unum horum Palladiorum beato Paulo Ephesi negotium facessivit: effigies Dianae erat quam e Iove delapsam dicebant. Credat qui credere possit.»

«Num dubitationes tuas impias etiam in imaginem Beatissimae Dominae nostrae conferes, quae ante vix unum saeculum supra hanc ipsam urbem in aere fulgens pependit, donec Pontifex eam detraxit ac templo sancti Petri donavit?»

«Nequaquam impie dubito, Hieronyme. Haec fabula de ancili Numae iterata est a theologis quos fingendi pruritus tenet, ingenium tamen deest, cum Orientales non sint. Ancile enim, sacrum Numae scutum, supra hanc ipsam urbem in aere splendescebat, donec pius rex id detraxit atque in templo Iovis suspendit. Aequus esto: aut utramque fabulam absorbe aut neutram.

Bocca della Verita pro statua Virginis habetur et nuper mulierem periurii convicisse dicitur; re vera imago est deae Rheae, atque fabula hodierna e veteribus illius monumenti traditionibus orta est. Aut utramque accipe aut neutram.

«Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mavi.»

Omnes etiam nostrae parvae imagines tutelares, statuae loquentes, caput nutantes, oculis nictantes, sudantes, sanguinem vel lacrimas fundentes, ab illis miseris ethnicis, quos tam iniuste insectamur, acceptae sunt. Omnes statuae Athenienses ante pugnam Chaeroneae sudasse ferebantur; Romae quoque Cicerone consule simulacra sudaverunt, Victoriae Capuae, Martis Romae, Apollinis extra portas.

Palladium ipsum Aeneas in Italiam detulit; postquam tria saecula tacuerat, in Vestae templo aliquid locutum est, levem, credo, sententiam, cum ad nos non pervenerit. Iunonis Veientis effigies capite annuens se Romam transferre passa est. Antonii simulacrum in Albano monte ante Actiacum proelium omnibus marmoris venis sanguinem profudit. Aliae imagines morbos sanabant, ut Pelichi illa a Luciano irrisa: prudentiores enim gentiles marmora sudantia, ligna flentia, aera sanguinem manantia credebant—sicut ego.

Quod ad impressa in lapidibus mollium rerum vestigia attinet, sive genu huius sancti sive digito illius sive capite alterius impressa, omnia primum apud paganos invenies. Herculis vestigia in Scythica rupe monstrabantur. Castor et Pollux equis albis pro Romanis adversus Latinos ad Regillum pugnantes vestigia ungularum in saxo reliquerunt; eo loco templum eis positum est, atque vestigia adhuc Ciceronis aetate cernebantur. Prope Venetias saxum ingens videre licet, quod sancti Georgii gladius paene medium dissecuisse dicitur.

Hoc numquam factum esset nisi vetus ille Romanus coticulae lapidem novacula in duas partes scidisset.

«Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mavi.»

Imaginum osculatio et pedis pontificii ex Oriente gentili venerunt. Aegyptii ab Assyriis, Graeci ab Aegyptiis, Romani a Graecis, nos a Romanis acceperunt. Romanorum pontificis maximi digitum pedis sub Imperatoribus osculabantur. Druidae mille annis ante Christum natum summi sacerdotis pedem osculabantur. Mahometani, qui sicut tu gentilium sacra detestari se profitentur, lapidem Caabae osculantur: ritum plane paganum.

Sacerdotes Baal sua simulacra ita osculabantur.

Cicero narrat pulchrum Agrigenti Herculis signum, cui crebris osculis mentum attritum esset. Partes inferiores illius simulacri quod Petrum vocamus Iovis sunt; digitus pedis valde detritus est, neque omnia oscula Christianorum fuerunt. Priora labia plebs pagana per multos annos illuc admovit, nostra autem plebs eorum vestigia secuta est, ut simiae magistros. Ideo scilicet, pereant miseri gentiles! Pereant qui ante nos nostra fecerint.

Baptismus noster infantium, cum baptisterio et signo in fronte facto, Persicus est; tres terrae pugillos super loculum iacere et pulverem ad pulverem rediturum dicere ex Aegypto accepimus.

Incensum nostrum Orientale est, Romanum, paganum; primi Ecclesiae Patres tanto horrore superstitionis id respiciebant ut quidam, ne tura manibus tenerent, mortem oppeterent. Aqua nostra benedicta atque usus eius omnes ex paganis veniunt. Ecce aspersorium gentile! Num a nostro discernere potes? In eodem templorum loco stabat; eodem modo ad communem cultum atque extraordinarias purificationes adhibebatur. Aquam lustralem vocabant.

Plebs eorum, sicut nostra, guttas aquae in corpus cadentes peccata abluere putabat; prudentes eorum, sicut nostri, eiusmodi credulitatem ridebant aut dolebant. Quid de hac stultitia ait Ovidius, quae ipsi poetae superstes fuit?

«Ah, nimium faciles, qui tristia crimina caedis
Fluminea tolli posse putetis aqua.»

Vides igitur non omnes gentiles stultos fuisse, nec nos omnes. Non omnes.»

Haec omnia frater Columna tanta verborum celeritate effudit ut auditores ne unum quidem reclamandi verbum interponere possent; atque dum suos dilectos nullo interpellante laudabat, bono animo restitutus est, loquendi tamen impetu minime remisso.

«Nos conceptionem mirabilem Virginis die secundo Februarii celebramus. Romani antiqui eodem die mirabilem Iunonis conceptionem celebrabant. Festa nostra Omnium Sanctorum die secundo Novembris aguntur; antiquorum Festum Dei Mortis eodem die agebatur. Ipsa Candelarum sollemnitas vetus Romanorum festum est: nec dies nec ritus una quidem particula mutati. Matronae patriciae illa nocte cereos per urbem ferebant, sicut nostrae nunc dominae.

Ad portam Sanctae Crucis meretrices nostrae die vicesimo Augusti festum agunt. Interroga cur: ineptulae respondere nesciunt. Eodem loco templum Veneris stetit. Aedes eius periit, ritus mansit. Num nos purgatorium invenimus? Quin immo quae revera de eo novimus ex duobus Platonis libris, Gorgia et Phaedone, atque sexto Vergilii Aeneidos libro accepimus.»

«Ego ex sanctiore fonte haec haurio, ex sancto Gregorio», dixit Hieronymus severe.

«Fieri potest», sicce respondit Columna. «At Gregorius non tam scrupulosus erat: a Vergilio hausit. Aliae animae, inquit Gregorius, igne, aliae aqua, aliae aere purgantur.

Vergilius autem sic canit:

«Aliae panduntur inanes,
Suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.»

Nisi forte putas Gregorium pontificem eius nominis primum ante Vergilium vixisse, atque Vergilium versus ex eo composuisse.

Sed haec doctrina Orientalis est, tanto Platone antiquior quanto Plato Gregorio. Preces nostrae pro mortuis una cum Aenea ex Asia venerunt. Ovidius narrat cum Aeneas pro Anchisae anima supplicaret hunc morem Italicis terris ignotum fuisse.

«Hunc morem Aeneas, pietatis idoneus auctor,
Attulit in terras, iuste Latine, tuas.»

Sortes Biblicae, quas ipse in altari consultatas vidi, nihil nisi imitationes Sortium Vergilianarum sunt. Plura altaria in uno templo ex gentilibus accepimus; Iudaei, qui unum Deum colunt, unum in templo altare habent. Pagani autem, quia multos deos colebant, multa habebant; in templo Veneris Paphiae centum erant: «Centumque Sabaeo thure calent arae.» Nostra multa altaria et centum lumina circum tumulum Petri pagana sunt: «Centum aras posuit vigilemque sacraverat ignem.» Nihil invenimus, ne numeros quidem.

Ipse noster Diabolus deus Pan est, cornibus ungulisque servatis, sed nigro colore tinctus. Pingendi enim artem nescimus; antiquorum figuras sordido pigmento aut fuligine tantum oblinere possumus. Noster Moyses cornua Ammonis subripuit; Wolfgangus falcem Saturni; Ianus claves caeli ante Petrum gerebat. Omnia vetustissima nostra aenea simulacra Italica, Virginis et Pueri nomine insignita, Veneres sunt et Cupidines.

Idem valet de lignea statua haud procul ab hac domo posita, quae Papissam Ioannam cum infante repraesentare dicitur, quem in media pompa genuisse perhibent. O stultos! Num modo nati pueri tredecim annos habent? Ille vero puer ne die quidem minor est. Cupido! Cupido! Cupido! Quoniam vero mihi credulitatem exprobras, scito illam Papissam mihi prorsus mythologicam videri, e spuma ortam neque umquam vere vixisse, non minus quam deam quae pro ea in proxima via habetur, aut sanctos quos sanctum Bacchum et sanctam Quirinam appellatis; aut sanctum Oracten, nomen stolide ex Soracte monte corruptum; aut sanctum Amphibolum Anglum, qui ex pallio sancti Albani, quod amphibalus dicebatur, per ineptam interpretationem ortus est; aut Hispanum sanctum Viarium. Litterae enim «S. Viar» in eius sepulcro scriptae ostendunt non sanctum aliquem, sed veterem ethnicum, nomine ignotum, praefectum viarum fuisse—utinam revivisceret et vias nostras Christianas rursus paganorum more muniret!—aut sanctam Veronicam Benasci; hoc quoque nomen ex Vera Icone, quam illa in ecclesiam intulisse dicitur, a stultis formatum est. Utinam imago ipsa non tam vana sit quam donatrix, aut undecim milia virginum Coloniensium, cum revera duae tantum fuerint.»

Clemens eum interpellavit, quaerens quid hoc sibi vellet. «Ego cum hominibus locutus sum qui ossa earum viderunt.»

«Undecim milia virginum uno loco unoque tempore congregatarum? Cogita tandem, Clemens. Nulla magna urbs Orientis antiquissimi undecim milia

virginum paganarum simul conferre potuisset; quanto minus exigua Occidentis urbs! Undecim milia virginum Christianarum in parvula gentilium civitate!

«Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.»

Veritas simplex haec est: duae martyres fuerunt, ipsa princeps Armoricana, falso Britannica dicta, atque ancilla Onesimilla, cui nomen Graecum Onesima diminutum erat. Ineptus aliquis id undecim mille perperam pronuntiavit; lingua incauta credulas aures invenit, atque unus stultus multos stultos fecit, undecim milia si mavis. Et tu me credulum vocas, Hieronyme? atque sanctorum vitas legere iubes? Legi profecto, multosque veteres amicos paganos ibi recognovi.

Quae in libro fabulae optimae sunt ex Oriente manarunt, notae iam in Perside et Arabia octingentis amplius annis ante tempora quibus Ecclesia eas tamquam res gestas adscribit. Ficta vero quae proprie Occidentis sunt Orientalium probabilitatem non habent. Num adeo credulus sum ut sanctam Idam caput praecisum corpori rursus adiunxisse credam? aut mortuum Cuthberti corpus portitores suos monuisse quo procederent et ubi consisterent? aut urbem a muribus comestam esse, ut Hatto quidam, qui pauperes muribus comparaverat, puniretur? aut angelis parvum cornu in fronte esse, idque sanctam Veronicam Benasci, quae numquam vixit, vidisse et memoriae mandasse, una cum sudario miraculoso posteris tradidisse? Ego quidem puto feminam, etiam sanctissimam omnium quae unquam vixerint, prius exsistere debere quam sudarium possidere, atque oculos habere quibus unicornes pro angelis habere possit.

Num putes me duos leones sacristarum partes egisse et Antonio ad Paulum Thebaeum sepeliendum opitulatos esse credere? aut Patricium, sanctum Scotum, caprinam barbam omnibus posteris eius qui eum offenderat affixisse? aut fures quosdam arietem monasterii furatos esse atque crimen negasse, donec sanctus Paulus Leonensis arietem testari iussit, quo statim caro ovina in ventre furis balavit? Visne me docte compositas antiquitatis fabulas deserere ut tales aniles nugas amplectar? Antiqui quoque de animalibus mentiebantur; sed illi ratione congruenter, nos absurditate. Confer Ephim cum leone suo, immo potius Androclum cum leone suo, Antonio cum duobus leonibus. Utrique leones gentilium quae leones numquam fecerunt agunt; saltem tamen suam naturam servant.

Leo cui osse fauces obstructae sint vel in pede spina haereat nihil prudentius faciat quam homini benigne se praebere; at Antonii leones asini sunt leonina pelle contecti. Quid leones movit ut sepultores fierent? Leonis est cadavera facere, non condere.» Tum suspirans addidit: «Nostra mendacia tam longe a veterum

mendaciis distant quam statuae nostrae ab illorum; eademque causa est: naturam non ut illi observamus. Imitatores sumus, servum pecus.

Credisne Vitis Sanctorum, Paulum Thebaeum primum eremitam, Antonium primum coenobitam fuisse? Pythagoras iam eremita fuit, septem annos sub terra occultus; filia eius abbatissa. In Oriente monachi eremitaeque multo ante Moysen fuerunt, nec Graecia vetus nec Roma umquam his caruit. Quod ad Franciscum et nives eius attinet, Diogenem tantum imitatus est; ille enim nudus simulacra nive cooperta amplexabatur. Stultitia mansit, poesis periit.

Simia alterius simiae: nam Diogenes ipse Brachmanas Indosque gymnosophistas imitatus erat. Nihilominus huius Francisci filii suis nivis globis nos ex ecclesia pellere videntur. Dic mihi, Clemens: quae vestis pulchrior est vestibus sacerdotum nostrorum? Eas tamen omnes Numae Pompilio debemus, praeter cingulum et stolam, quae ex Iudaeorum ritu veniunt. Amictus autem et alba ipsa nomina servant quibus Numae tempore vocabantur. Pellis qua canonici utuntur ex antiquissimo gentilium more oritur. Ea est reliquia aetatis rudis, cum sacerdos sacrificans pelles hostiarum villis foras versis induebat. Exue, Hieronyme, vestem tuam nigram, cingulum et cucullum: omnia tria a mulieribus ethnicis accepimus. Dimitte comam sicut Absalon, Hieronyme; nam tonsura non minus pagana quam Musae est!»

«Vide quid loquaris», dixit Hieronymus severe. «Novimus annum ipsum quo Ecclesia eam primum lege sancivit.»

«Sancivit, non invenit, Hieronyme. Brachmanae ante multa annorum milia ea utebantur. Ab illis per Assyrios ad Aegyptios Isidis sacerdotes, deinde ad Serapidis sacerdotes Athenis pervenit. Pontifex proximus, cui sancti propitii sint, aliquando mihi dixit in Pentateucho a Deo Levitis tonsuram interdictam esse. Si ita est, propter sacerdotes Aegyptios vetita erat. Pontificis testimonio fido; ipse rerum biblicarum peritus non sum. Latinitas tui nominis patroni Hieronymi murus est quem transcendere nequeo.

«Dixit ad me Dominus Deus. Dixi ad Dominum Deum.» Grates tibi, sancte Hieronyme, habeo; multa pati possum, sed tuam Latinitatem pati nequeo. At da mihi Novum Testamentum: non est quidem sermo Xenophontis, sed Graecus tamen est. In eo quoque ethnicorum dicta reperiuntur. Paulus enim apostolus in eos tam infensus non erat quam tu. Ubi gentilis bene quidpiam dixisset quod ad rem suam pertineret, per Iovem, dictum arripiebat atque textui divino in perpetuum inserere non dubitabat.»

«Egredere, Clemens, egredere!» surrexit Hieronymus. «Tu vero, impie monache, scito: nisi potentissima domus te defenderet, exsecranda ista haeresis tua ultra non progrederetur; ipse enim te igni comburi iuberem.» Ita indignatione pallidus exiit.

Columna minam tam alacriter accepit ut veri studiosi laudem mereretur. Hieronymum persecutus hilariter clamavit: «Et hoc quoque paganum est. Corpora hominum ob animi opiniones comburere ritus penitus gentilis est, non minus quam incensum, aqua benedicta, centum altaria in uno templo, tonsura, pileus cardinalis seu flaminis, ipsum vocabulum Papa, et cetera—»

Hic Hieronymus ostium magno strepitu clausit.

Sed priusquam domo omnino excederent, transenna repente aperta est; monachus ille ethnicorum defensor capite umerisque foras prolatis super viam prominuit atque exclamavit:

«Affecti suppliciis Christiani, genus hominum
Novae superstitionis ac maleficae.»

Hoc ultimo velut telo emisso, Columna insolita victoriae laetitia perfusus huc illuc exsultans incedebat. Neque, ut solebat, semitarum angustias diligenter observavit, quibus tantum inter antiquitates conclave eius percurri poterat; itaque in rostrum Aegyptiae ciconiae offendit atque in totam aciem Armeniorum deorum prolapsus est. Ii, quamvis corpore exigui, tactu tam duri erant quam disputatione.

«Ad istum monachum haereticum posthac non ibis», dixit Hieronymus Clementi.

Clemens suspiravit. «Ita illum relinquimus, nec ad saniorem mentem revocare conabimur? Sermonis aestui aliquid tribue: exasperatus erat. Verba eius moribus peiora sunt. O quam purus quamque caritate plenus est animus illius!»

«Sic fere omnes haeresiarchae sunt. Satanas aliter eos quam ceteros tentat: potius moribus illos probiores reddit, ut doctrinae auctoritatem conciliet. Frater Columna corrigi non potest: tota eius familia Romae potentissima est. Oremus sanctos quos blasphemat ut eum illuminent; non primum erit illis pro malis bona reddere. Interim tibi interdicitur cum eo consuetudo.

Ex hoc die solus per urbem incede. Paenitentium confessiones audi eosque absolve, daemones eice, aegros consolare, impaenitentes terrore compelle; ubi homines congregati sunt atque occasio datur, praedica; cum fratre autem Columna nullum sermonem habe!»

Clemens caput inclinavit.

Deinde prior rogatu Hieronymi iuvenem monachum observandum curavit. Aliquando speculator rediit renuntiavitque fratrem Clementem praeter fratris Columnae aedes transiisse, in ipsa via paulisper constitisse, deinde digressum esse, manum tamen ad oculos admoventem et lento gradu procedentem.

Hieronymus hoc indicium priori rettulit; ille quid Hieronymus, quid etiam Anselmus sentiret rogavit, qui tum reditum ad Iuliacum parans ei valedicebat.

Hieronymus: «Hem! Paruit quidem, sed aegre; immo puerili fere querela.»

Anselmus: «Lacrimas naturae concessit, dum amico et benefactori tergum vertebat; tamen paruit.»

Anselmus autem ex illis mitibus viris erat quibus tamen resisti vix potest. Interdum etiam apud Hieronymum modestam auctoritatem obtinebat.

«Digne frater Anselme», inquit Hieronymus, «Clemens ad ipsa ossa infirmus est. Spem tuam fallit. Nihil magni efficiet neque pro Ecclesia neque pro sacro ordine nostro. Orator tamen est et spiritum sancti Dominici hausit. Sine igitur eum volitare, modo filo retineas.»

Eodem die Clementi nuntiatum est statim cum fratre Hieronymo in Angliam profecturum esse.

Clemens manus pectori composuit, demissoque capite tranquille imperio obtemperavit.

CAPUT LXXV

FOCUS

Catharina in alienam domum recepta non semper merum bonum affert. Imperandi vis in ea summa viget. Vix limen transiit, et iam utensilia nitent, focus sua sponte verritur, fenestrae plus lucis admittunt, tota denique domus quasi ingentis grilli spiritu movetur. Sed grillus iste alienis negotiis curiosus est; quod sane genus mulierum terribile est. Nihil discernit: omnia et omnes in ordinem redigere conatur. Multae quidem res, si corrigantur, meliores fiunt.

At non omnia. Quod enim «omnia» vocatur, id unum est quod in ordinem cogi non potest, nisi in illo tranquillo frigidoque recessu, sepulcro.

Catharina in aedibus Margaritae omnium sellarum mensarumque sedes mutavit; et fortasse commodius.

Sed ultra progrediendum sibi putavit: supellectilem quoque viventem perturbavit.

Cum Margaritae partus instaret, Catharina Dionysii Martinique auxilium per dolum requisivit. Illi autem, viri simplices et benevoli, serio rogaverunt qua opera possent prodesse; respondit, si ad brevem deambulationem exirent, se tum saltem aliquatenus profuturos. Hactenus satis belle. Adiecit vero eo melius fore, quo longius ambulatio, vel usque ad mediam proximam hebdomadam, produceretur. Quae verba gratiam non conciliabant.

Eorum deinde fortium virorum sub infirmioris imperio patientia etiam ursam tribus catulis comitatam, quorum unus aegrotaret, placare potuisset. Plerumque prima luce domo clam exibant, nocte tamquam fures furtim redibant; quod si quando intra parietes manebant, tam caute incedebant quam feles super murum vitreis fragmentis coronatum, vultu attonito, animo abiecto atque oppresso.

Frustra tamen omnia: ipsa eorum praesentia importuna erat nervosque Catharinae irritabat.

An tacitus naturae sensus admonebat duos homines multitudinem minuentes nihil sibi esse negotii in domo duarum feminarum quae genus humanum augerent?

Lorica contra muliebris linguae tela nihil valet: Catharina innumeris verborum aculeis ambos terebrabat. Denique, cum Margarita e superiore parte aedium descendit, culinam heroibus vacuam repperit.

Martinus, iam senex membrisque rigidis, non longius quam in viam se receperat, nec sine bellicis honoribus: impedimenta enim, scamnum unum, secum abstulerat, in quo sub caelo sedebat.

Margarita eum in sole conspicata est, sed nesciebat illum ibi quasi perpetuam sedem constituisse. Dionysium quaesivit. «Bonus ille Dionysius, tam benignus! Quam laetabitur me iam rursus convaluisse cernere!»

Catharina, pateram iam nimio studio tergens, respondit Dionysium ad amicos in Burgundiam abiisse. «Et sane tempus erat: ut audio, tres iam annos eos non inviserat.»

«Quid? Discessit neque mihi valedixit?» inquit Margarita, oculos teneros tamquam duas violas plane efflorescentes aperiens.

Catharina erubuit: nova enim rerum species conscientiam eius pungebat.

Tamen leviter caput iactavit atque ait: «Tum dormiebas; nolui te excitari.»

«Pauper Dionysius!» inquit Margarita; atque in apertis illis violis lacrimarum ros conspicuus apparuit.

Catharina id extremo oculo conspexit; nulla tamen palam significatione facta, clam se subduxit et superstitem illum populi vastatorem omni hospitalitate ac teneritudine circumdedit.

Subita erat ista mutatio; Martinus autem senex et corpore et moribus rigidus.

«Nolo, domina, gratias ago. Sub divo vivere consuevi, neque mihi placet identidem locum mutare. Hic ego neminem molestia afficio, neque me quisquam molestia afficit.»

«O foede, morose, intractabilis senex!» exclamavit Catharina, quae eodem momento ex mellis dulcedine in acerrimum acetum mutata est; deinde indignabunda in aedes recessit.

Cum tranquillius rem reputaret, aliquantulum flevit. Deinde sibi ex parte ignovit, pollicita se Margaritae tantam benignitatem praestituram ut pestilentes illos milites numquam desideraret. Verum, cum conscientia nondum prorsus conquiesceret, omnes paenitentiae reliquias ratione una simplicissima simul et efficacissima discussit.

Infantem sustulit et ipsa lavit.

Totum a capite ad pedes aqua tepida abluebat; heroes autem cum iniuriis suis velut pulvis in vastum mare dispersi sunt, mare scilicet saponis atque aquae.

Dum sacrum hoc paene ministerium agitur, Margarita quiescere non poterat. Circum felicem ministram volitabat; saltem specie operi interesse volebat, si re non liceret. Digitum in aquam immisit, quasi filio viam praepararet, ut equidem

arbitror; neque enim tam longe a vero abesse poterat ut crederet Catharinam sibi aquae calorem arbitratu suo temperandum permissuram.

Dum puer lavatur, Margarita ante parvum Gerardum genibus nixis mirabili linguae celeritate cum eo gariebatur; cavebat tamen ne more adultorum verba distincte pronuntiaret: quomodo enim cherubus hominum maiorum ridiculam pronuntiationem intellegere posset?

«Utinam illud eluere posses», inquit, oculos in manum pueri defigens.

«Quidnam?»

«Quid? Nonne vidisti? In minimo eius digito.»

Avia inspexit: in digito parvus naevus fuscus apparebat.

«Hem, quam mirabile!» exclamavit. «Natura, filia mea, potens es, nec minus curiosa! Num in alio quopiam talem notam conspexisti? Vera dic, puella!»

«Quid, in illo? Minime, mater, ego certe non.»

«At ille talem habet, eodem prorsus loco! Et tu rem tam conspicuam numquam animadvertisti. Sed, mi cor, oblita sum te non, ut ego, illum ab infantia ad virilem aetatem novisse. Centies atque centies illum, sicut hunc nunc, in gremio meo tenui, et aqua tepida a capite ad pedes lavi.» Haec loquens conscientia propriae dignitatis tumebat, Margarita autem ad eam demisse suspiciebat tamquam ad feminam cui nulla comparari posset.

Catharina ex vertice suae excellentiae despexit atque philosophari coepit. Hoc ab aliis alienorum negotiorum scrutatoribus differebat, quod interdum secum reputabat; non tamen nimis alte; alioqui ego quidem eas cogitationes litteris mandare caverem.

«Mira res est», inquit, «quam circumagantur humana. Vita nihil aliud est nisi rota assidue circumacta. Nos certe miserae feminae omnes ad eandem formam fingimur. Nonne ego, cum Gerardus meus parvus esset, naevum eius abstergere conata sum? 'Heu, quam foeda macula!' dixi, atque tam vehementer fricavi ut miser puer fleret; tum demum desinendum censui. Et nunc tu mihi: 'Mater', inquis, 'quaeso illam maculam e digito Gerardi mei elue.' Cogita quam mira haec sint!»

«Eluere?» clamavit Margarita. «Ne pro universo quidem mundo id velim! Nihil in toto eius corpusculo dulcius est. Mane noctuque osculabor, donec is qui primus hoc signum gessit ad nos tres revertatur. O gemma mea auro argentoque pretiosior, Deus tibi benedicat, quod eadem ac pater tuus nota insignitus es, ut mihi solacio sis!»

Osculata est igitur Margarita naevum Gerardi parvuli; sed ibi consistere non potuit. Mox puerum in gremio suo distentum habuit, totumque eius tergum

iterum atque iterum osculabatur, adeo ut eum quasi lupa agnum infestare videretur; Catharina spectans subridebat. Multas iam tales feroces incursiones suo tempore viderat.

Haec exigua pictura qualis per multos menses Margaritae vita fuerit indicat. Unum alterumve parvum ei interim accidit, quod suo loco narrandum erit; nunc differo, quoniam unum filum multis globulis vitreis satis est. Sed, dum pater pueri illas formidabiles animi tempestates subiret, quarum finis fuit gelida claustri quies, eius vita uno magno laetoque verbo recte comprehendi poterat:

Maternitas.

Vos, qui quid sub hoc verbo lateat nostis, hanc brevem picturam animo augete: videte matrem iuvenem primogenitum suum lactantem, lavantem, vestientem, exuentem, cum eo infantili voce garrientem et ludendo exsultantem; tum oculos fulmine celerius in Italiam vertite, frigidum claustrum aspicite monachosque velut umbras praetereuntes, demissis oculis, manibus placide supra pectora ad terrenos affectus iam mortua complicatis.

Una ex his cucullatis umbris ille est quem mater illa laeta, amore iuventute gaudio plenum, rediturum opperitur.

In valle Grindelwaldensi viator ex una parte Alpes praeruptas habet, rupes, glaciem, nives perpetuas, supra nubes eminentes ac caelum ipsis cacuminibus penetrantes; ex altera colles humiles atque in consuetudine oculorum positos, sed smaragdis viridiores, vaccis, parvis amoenis tuguriis, vita denique refertos; illi vero excelsi vicini sine fronde, sine vita, ab humano cultu alieni, sublimiter terribiles stant.

Alibi iucunda ista naturae humilia ornamenta facile negleguntur; sed adversus truces Alpes opposita animos leniunt atque ipsa comparatione suaviter commovent. Tales suo modo sunt huius fabulae duae partes, si recte spectentur: ab Italica parte aspera pericula, graves cupiditates, blasphemia, vitium, paenitentia, glacies pura, sanctae nives, omnia recta in caelum assurgentia; a Batava parte omnia parva, domestica, muliebria, sed perpetuo virentia.

Atque ut semita inter glacialia Grindelwaldi iuga, caelum petentia, et parvos eius colles sole perfusos interiacet, ita hic una sola pagina «Claustrum» a «Foco» distinguit.

CAPUT LXXVI

CLAUSTRUM

Novus pontifex ordini Praedicatorum favebat. Ad conventum litterae ex Vaticano venerunt, quibus iubebatur frater doctrina praestans ad universitatem Basiliensem docendi causa mitti. Clemens huic muneri maxime idoneus erat: linguarum peritus, et olim, dum in saeculo vivebat, Guarini iunioris scholas frequentaverat. Itaque iter in Angliam dilatum est, non tamen abrogatum; interea Basileam proficisci iussus est. Quoniam autem ibi ante tres menses opera eius non desiderabatur, per viam concionari debebat.

Porta septentrionali egressus est, oculis demissis, toto animo in pia meditatione defixo.

O si mentem eius resque per eam gestas pingere possemus, qualis hic nudipes frater velut pictura parieti expressa quae incederet esset!

Amor spe plenus et felix; orbitas; desperatio; impietas; vitia; voluntariae mortis conatus; conscientiae morsus; religiosa de salute diffidentia; paenitentia; saeculo mors; resignatio animi.

Atque haec omnia intra duodecim breves menses.

Iam rursus viator pedibus iter faciebat. Sed omnia mutata erant: nihil iam periculorum atque casuum formidolosorum. Fures ipsi latronesque ad terram usque se coram eo inclinabant; nec eum spoliabant, sed pecuniam furtis quaesitam ei obtrudebant precesque eius implorabant.

Itaque iter hoc paucas res pictura dignas praebuit. At mihi nonnulli quoque lectores respiciendi sunt, qui fabulis tumultuosis parum delectentur et in hominis interiora tranquille introspicere cupiant. Talibus rerum animi studiosis etiam quae in scaenam non veniunt saepe multum significant: mentis enim progressionem indicant.

Prima itineris Clementis dies dominica tali indicio insignis fuit. Pro anima Margaritae oravit. Numquam antea id fecerat; non quod aeterna eius salus sibi non esset omnibus rebus terrenis carior, sed quod humilitate impediebatur. Horrendae blasphemiae quas, audita eius morte, effuderat lectores meos bene moratos perterruerant; at multo magis, postquam secum reputavit, ipsum qui eas protulerat perculerunt. Multo tempore dum novicius erat desperatione de salute animae opprimebatur.

Credebat se peccatum in Spiritum Sanctum admisisse, quo anima in perpetuum damnaretur. Paulatim nubes illa atra, Anselmo adiuvante, dissipata est; mansit tamen profunda sui abiectio. Salutem suam incertam esse sentiebat; insuper arbitrabatur se caelum quasi irridere, si ipse tantis maculis inquinatus pro anima comparatione sua tam innocente quam Margaritae oraret. Itaque Anselmum bonum aliumque monachum benignum blanditiis rogare solebat ut pro ea preces funderent. Illi neque recusabant neque perfunctorie faciebant.

In universum seniores monachi probiores (nam in omni conventu boni, mali mediocresque erant) fratres iuniores puro quodam ac tenero amore complectebantur, qui re vera minime ex huius mundi affectibus natus videbatur.

Clemens igitur, cum die dominica mane in parvo Italiae oppido concionatus esset atque vehementer ad opus suum concionandi incitatus, multum confirmatus est; eo die mollis quidam divinae indulgentiae caritatisque sensus in pectus eius descendit. Tum pro anima Margaritae incolumitate oravit. Ex illo momento id cotidie facere consuevit; id unum purificatum vinculum fuit, quo memoria cor eius cum terris coniungebat.

Nam familia sua ei erat quasi numquam exstitisset.

Ecclesia cum saeculo dividere cor eius nolebat. Neque ipsa Ecclesia magnum amorem sanare poterat nisi minores omnes exstingueret.

Per maximam huius itineris partem Clemens vix ullam vitae alacritatem intra se sentiebat, nisi cum in suggestu sacro loqueretur. Aliquando tamen reviviscebat, si forte alteri mortali subvenire contigisset.

Adulescens quidam a tarantula, ut dicebatur, ictus erat, aut fortasse, ut multis accidit, ictum sibi finxerat. Sive animi opinio sive verus morsus id effecerat, iam biduum sine somno in incredibiles corporis motus agebatur, saliens, se contorquens, parietes pulsans. Musici pagi suis cantibus eum acrius commoverant. Ubi morbus ita invalescebat, lassitudo ac mors sequebantur. Clemens forte praeteriens quid ageretur didicit.

Psalterium afferri iussit atque blandis modis aegrum temptavit. At si cantus priores in furorem egerant, Clementis concentus animum eius premere videbantur. Sub his gemebat atque ululabat, humi se prosternebat. Tandem frater animadvertit labra eius subinde moveri. Aurem admovit et intellexit aegrum modulum quendam susurrare, singularem admodum et nusquam ante auditum. Eum didicit atque psalterio modulatus est; aegri vultus mirifice serenatus est.

Ille per cubiculum levibus pedibus ad numeros saltavit, iucundissime fruens; atque ubi Clementi digiti psallendo prope defecerunt, iuvenem tandem ad hunc concentum soporiferum placide obdormiscentem vidit. Modus ille ipsius aegri mentis mira inventio erat: nam, ut videbatur, neque musicus erat neque umquam antea aut postea cantum composuit. Somnus ille vitam ei servavit. Clemens igitur, alio quoque homine modulum edocto, si quando iterum eius ope opus esset, paulo calidiore corde iter prosecutus est.

Alio tempore turbam repperit virum decenter vestitum raptantem, qui repugnabat magnisque clamoribus in lingua ignota vociferabatur. Hic rectus atque alacer in oppidum intraverat, ramo mori supra caput agitato. Quod ubi cives viderunt, primum hebetes constiterunt quasi oculis suis non crederent, deinde in eum impetum fecerunt atque ad potestatem municipii pertraxerunt.

Clemens una processit; in itinere autem captivo tacite appropinquans eum Italice allocutus est: nulla responsio. Gallice deinde, Germanice, Batavice: nihil profuit. Tum ille Clementem Latine satis commode, quamquam accentu aliquanto acutiore, temptavit. Anglum se esse dixit, qui, Italiae aestu gravatus, ramum ex arbore proxima decerpsisset ut caput suum tegeret. «In patria mea cuique licet eorum quae iuxta viam crescunt capere. Malum istis stultis eveniat! Libenter pretium solvam. At hic tota Italia ob surculum et paucas frondes ad arma concurrit!»

Praefectus ille pertinax Anglum non minus pertinacem in carcerem coniecisset; sed Clemens intercessit, atque aegre captivum docuit bombyces, ideoque mori folia, sacra quodammodo haberi, quippe quae principis tutela continerentur eique quaestum praeberent. Praefecto autem ostendit ignorantiam legum de moris in longinquo illo regno naturalem esse, ubi ipsa arbor fortasse ignota esset.

Anglus opinioni suae pertinaciter adhaerens rem paene compositam eo perfecit, quod longam crumenam protulit atque suam pristinam sententiam iteravit, totum negotium pecunia componendum esse. «Quid damni?» inquit. «Dic; et cito solvam.» Praefectus aurum quodammodo odoratus ducis nomine multam unius ducati exegit, ferme tanti quanti arbor tota erat, nummumque in suum marsupium condidit.

Anglus simul ac liberatus est iram excussit atque toto animo rem risit; Clementi tamen plurimas gratias egit.

«Pater», inquit, «melior es quam ut in hoc infelici terrarum angulo degas. Veni in Angliam: ea sola regio toto orbe digna est. Ego stultus inquietus patriam reliqui, ut inter moros et earum stultos homines vagarer. E Cantio oriundus equestris ordinis sum, Cantabrigiae litteris eruditus. Nomen mihi Rolfe, praedium Betshanger. Et homo et domus mea tibi patent. Veni et usque ad diem iudicii nobiscum mane. In Betshanger quadraginta homines cotidie ad cenam discumbimus; unus plus minusve mensam non mutabit. Licet in me heredibusque meis extremam aetatem exigere, si volueris. Veni nunc! Anglus quod dicit ex animo dicit.» Haec ut confirmaret manum fratris magna vi amice complexus est.

«Aliquando te visam, fili mi», respondit Clemens, «sed non eo usque ut hospitio tuo gravis sim.»

Tum Anglus Clementem rogavit ut confessionem suam exciperet. «Nescio quid animae meae futurum sit», inquit. «Ex quo Angliam reliqui, gentilis more vivo.»

Clemens lubentissime consensit; mox Anglus iuxta viam ante eum in genua procumbens peccata mensis proximi confessus est.

Cum tam pium Ecclesiae filium reperisset, Clemens ei aperuit se revera in Angliam profecturum esse. Tum rogavit num verum esset eam regionem Lollardis atque Vicleffianis undique repletam esse.

Anglus aliquantulum rubuit. «In omni terra», inquit, «oves nigrae inveniuntur.» Deinde post brevem cogitationem graviter addidit: «Pater sancte, de istis haereticis verum accipe. Nullus populus quam Angli erga sanctam Ecclesiam propensiorem animum habet. Sed nos nostro ingenio atque nostris moribus vivimus; maxime linguam patriam diligimus. Normanni falces nostras bellicas domuerunt, linguas autem nostras vincere nequiverunt, quamquam multos annos legibus edictisque id vehementer temptaverunt. Sacerdotes peregrini, quamvis boni, Deum simplicibus Anglis Latine aut quodam Gallico Italicove sermone proferunt, quasi oves balantes. Tum Vicleffus ille vulpes cum grege suo venit, atque e libro ipsius Dei lingua Anglica aperte legit, qua omnium pectora calescunt. Quis resistat? Ignoscat mihi Deus: credo Anglos etiam sancto Petro surdas aures daturos esse, nisi lingua eis loqueretur quam matres osculis una cum amore in auribus cordibusque infuderunt.» Festinanter addidit: «Non haec pro me dico; Cantabrigiae eruditus sum, et verba Latina mihi minime displicent; sed de vulgo loquor. Clavis ad corda Anglorum est lingua materna.»

«Fili», inquit Clemens, «benedicta sit hora qua te conveni: nam gravia et sapientia dixisti. Sed, heu, quo modo linguam vestram Anglicam discam? Librum nullum habeo.»

«Librum horarum mearum tibi darem, pater. Anglice Latineque iuxta scriptus est; sed quid misera anima mea sine horis suis in terra aliena faceret? Mane: tu vir sanctus es, ego honestus; pactum ineamus. Tu pro me singulis diebus per duos menses preces facies, ego tibi librum horarum dabo. Ecce eum. Quid ais?» Oculi eius micabant, ipse vero mercandi studio ardebat.

Clemens, hoc hominis ingenium leniter arridens, codicem manu scriptum e zona sua tacite solvit, eique ostendit Latine atque Italice conscriptum esse.

«Videsne, fili», inquit, «caelum utriusque nostrum necessitatibus ante prospexisse, atque instrumenta quibus subveniamus dedisse? Libros mutemus; ego autem, fili carissime, precationes meas tibi libenter dono, non vendo. Foedera in rebus sacris mercatoria mihi non placent.»

Anglus exsultavit. «Ita linguam Italicam discam nullo salutis aeternae meae periculo. Proxima est crumena mea, sed propior anima.»

Pecuniam Clementi per vim paene obtrusit. Frustra frater dixit voto suo repugnare secum plus aeris ferre quam ad necessaria satis esset.

«In bonum Ecclesiae atque animae meae impende», inquit Anglus. «Non ut apud te serves rogo, sed accipias oportet atque accipies.» Rursusque manum Clementis ardenter compressit. Clemens frontem eius osculatus benedixit; deinde uterque suam viam ingressus est.

Uno fere miliario ab eo loco quo discesserant, Clemens duos viatores fessos sub alta umbra ingentis castaneae iacentes invenit, unius e denso nemore quod via praeteribat. Prope eos plaustrulum erat, in eo prelum typographicum, rude atque impeditum, torculari vinario simile; mulus labore confectus plaustro iungebatur.

Ita Clemens antiquum suum hostem coram aspexit.

Dum machinam intuetur atque honestos operariorum oculos caeruleos vultusque labore fessos, memoriam irae quam olim in hanc artem conceperat velut somnium retractat. Benigne despexit, lenique voce dixit:

«Sweynheim!»

Viri e vestigio in pedes exsiluerunt.

«Pannartz!»

In silvam sese praecipites abdiderunt, nec iam conspiciebantur.

Clemens stupefactus substitit, quid rei esset secum reputans.

Paulo post facies quaedam ex post arborem prospicere visa est.

Clemens eam allocutus est: «Quid timetis?»

Vox tremula respondit: «Immo dic qua arte magica tu, homo nobis ignotus, nomina nostra scire possis! Numquam ante hoc tempus te vidi.»

«O superstitio! Novi vos, quemadmodum omnes boni artifices noscuntur, ex operibus vestris. Accedite, et rationem reddam.»

Illi cunctanter e diversis partibus accesserunt, alterius progressum altero moderante.

«Filioli», inquit Clemens, «Romae Lactantium vidi typis expressum a Sweynheim et Pannartz, discipulis Fusti.»

«Audisne, Pannartz? Opus nostrum iam Romam pervenit!»

«Oculis vestris caeruleis et crinibus flavis Germanos vos esse intellexi; prelum ipsum rem aperiebat. Qui igitur esse possetis nisi discipuli Fusti, Pannartz et Sweynheim?»

Iam Germani illi probi mirabantur cur rem tam simplicem ad magiam rettulissent.

«Pater ille», inquit Pannartz, «ingenio tantum utitur, nihil amplius.»

«Ita vero», inquit Sweynheim; «utinam eodem ingenio nos docere posset quomodo animal hoc lassum ad proximum oppidum perducamus!»

«Atque», addidit Sweynheim, «unde pecuniam petamus qua illic et ipsius pabulum et nostrum cibum emamus!»

«Conabor», respondit Clemens. «Mulam plaustro exsolvite, omniaque instrumenta iugalia detrahite, solo capistro relicto.»

Quod ubi factum est, animal confestim humi procubuit, in pulvere supinum se volvens ut catulus. Dum id facit, Clemens illis affirmavit mulam mox quasi renovatam surrecturam. «Creator eius artem hanc se reficiendi ei docuit, quam equus nobilior ignorat. Ad pecuniam autem quod pertinet, scitote Anglum quendam dignum summam mihi commendavisse quam in eleemosynas erogarem. Quibus aptius pecuniam peregrini quam peregrinis erogem? Accipite igitur; atque aliquando inopi Anglo aliive hospiti benefacite. Utinam gentes omnes aliquando mutuo amore coniungantur!»

Lacrimae probis artificibus in oculis obortae sunt. Pecuniam summis animi gratiis acceperunt.

«Tuae genti gratias agere eamque benedicere debemus, pater bone, si modo sciremus quae sit.»

«Gens mea Ecclesia est.»

Clemens iam valedicere parabat; sed viri honesti obsecraverunt ut tantisper exspectaret. Argentum aurumque non habebant; aliquid tamen erat quod benefactori donarent. Prelum e plaustro detulerunt; dum Clemens mulum pascit, modo in candente via, modo in profunda frigidaque umbra, modo inter utrumque assidue occupati sunt; mox unam chartam formae quartae, octo paginarum, iam typis compositam, impresserunt. Typorum non satis erat ut duas chartas simul excuderent.

Cum demum post apparatus tardiores tota charta uno momento prelo expressa esset, Clemens sua vice obstupuit.

«Quid? Omnia haec verba vere chartae haerent?» inquit. «Satisne certum est ea non aeque cito effugitura quam accesserunt? At vos me magum existimastis! Augustini De civitate Dei liber est! Filii mei, ipsas scientiae alas vobiscum fertis. O nolite umquam artem tam insignem pervertere! Nullos libros malos imprimite! Innumerabiles locustarum instar evolabunt animasque hominum devastabunt.»

Artifices responderunt malle se manus sub cochleam preli inicere quam splendidam artem tali usu foedare.

Ita discesserunt.

Nihil in hoc mundo praeter congressus discessusque est.

In quodam Etruriae oppido frater sanctus cum praeterita sua vita subito atque insolite congressus est. Incidit enim in unum ex illis mixtis agminibus, nobilibus et plebeiis, pietate et luxu confusis, quod «peregrinorum coetum» appellant: de quo argumento alii tam bene pinxerunt ut mihi turpe foret eas picturas infeliciter oblinere.

In amplissimo stabulo deversorii constiterant. Clemens pulvere conspersus ac fatigatus, nugis minime delectatus, in angulo sedebat, horas Angli legens atque quantum poterat partim Batava sua lingua, partim versione Latina earum sensum indagans.

Subito minister situlam aqua dimidia plenam attulit ante eius pedes deposuitque. Ancilla duo lintea secuta est. Deinde mulier quaedam progressa signo crucis se munivit et sine verbo iuxta situlam genuflexit, manicas penitus detraxit, manuque innuit ut pedes in aquam demitteret. Nobilis quaedam femina erat paenitentiam agens. Larvam gestabat vix unius pollicis latam, sed ad faciem occultandam satis efficacem. Praeterea pedes fratris multo delicatius tractabat quam solent illae quae ad eiusmodi officia natae sunt.

Tales paenitentiae species haud rarae erant. Clemens, etsi huic contritionis generi parum fidei tribuebat, ministerium ignotae feminae ut consuetum recepit. Mox autem illa graviter suspiravit; tanto ex imo pectore suspirio, capite ad humile officium demisso, tam depressa paenitentia videbatur ut eius misereretur. Itaque placida quidem sed miti voce dixit: «Possumne quidquam, filia mea, animae tuae saluti conferre?»

Caput illa parvo singultu movit. «Nihil, pater sancte, nihil; nisi ut peccatum eius audias quae indignissima sit quae sanctos pedes tuos contingat. Pars paenitentiae meae est viris sine peccato confiteri quam abiecta sim.»

«Dic, filia mea.»

«Pater», inquit mulier, sese magis magisque inclinans, «manus istae meae albae apparent, sed sanguine pollutae sunt, sanguine viri quem amavi. Heu! Pedem retrahis. Vae mihi! Quid faciam? Omnia sancta me fugiunt.»

«Culpa mea! culpa mea!» Clemens festinanter exclamavit. «Filia, motus ille terrenae imbecillitatis indignus fuit, quem ego paenitentia luendum habeo. Noli Ecclesiam ex infirmioribus eius ministris iudicare. Non pedem tibi, verum sinum ipsa Ecclesia aperit, si vere paenites. Audaciam sume igitur et conscientiam hoc pondere exsolve.»

Tum illa, voce tremula, festinanter atque paulum se contrahens, quasi vereretur ne Ecclesia propter scelus suum corpore quoque se feriret, hanc confessionem edidit.

«Peregrinus ille erat, humili genere natus, sed vere pulcher tamquam ver, prudens supra aetatem. Amavi eum. Prudentia carui qua amorem meum occultarem. Nobiles me ambiebant; numquam credidi hominem obscuro loco natum me repudiare posse. Cor meum ei aperui: o nostri sexus dedecus! Ille retro cessit, mirabatur tamen me, sed innocenter. Aliam diligebat atque in ea fide constans erat. Tum artes muliebres adhibui; nihil profuerunt. Virilem nequitiam mutuata vitam ei minata sum, atque minata sum amicae verae me nuntiaturam esse eum sibi infidelem mortuum. Ah! Rehorrescis; pes tuus tremit. Nonne monstrum sum? Ille tunc flebat ac misericordiam meam implorabat. Tum bonus angelus meus me adiuvit; iussi ut Roma discederet. Gerarde, Gerarde, cur mihi non paruisti? Abisse eum arbitrabar. At post duos menses iterum occurrit. Numquam illud obliviscar. Ego Tiberim nave remigibus acta descendebam; ille cum turba laeta adverso flumine ascendebat, feminaque iuxta eum stabat angeli pulchritudine sed procax atque improba. Ea mulier palam se mihi aemulam esse

proclamavit. Proditor atque hypocrita ille me ei atque omnibus maledicis linguis Romae prodiderat! Metu simul et ultionis cupiditate sicarium conduxi. Postquam ille ad caedem missus abiit, nimis sero animum mutavi. Pugio quem mercata eram percussit. Ille ad hospitium suum numquam rediit; mortuus est. Heu, fortasse non tantopere nocens erat: nemo umquam nomen eius mihi probro obiecit. Corpus miserum nusquam inventum est; alioqui vulnera eius osculare atque super eo me ipsam occiderem. Circum me ipsum nomen eius tam tacitum est quam sepulcrum, quo has manus sceleratas eum misisse credo.» (Clementis oculos motus manuum eius traxit; agnovit brachium decora forma et candidam mollemque manum.) «O quam iuvenis fuit, ut moreretur! Puer imprudens, cuius mentem mala illa femina artibus suis ceperat eumque ad omnia enuntianda adegerat. Ego, crudelitatis monstrum, qua tandem paenitentia scelus expiabo? O pater sancte, quid agam?»

Clementis labra orando movebantur; ipse tamen tacebat. Nondum clare intellegebat quid officii sui esset.

Tum pedes eius sumpsit atque exsiccare coepit; unum pedem super brachio molli sustinens linteo tam leniter pressit ut ne muscam quidem laedere posse videretur. At ore suo paulo ante longe aliam veramque fabulam narraverat.

Dum Clemens adhuc sapientiam a Deo poscit, lacrima in pedem eius decidit. Ea dubitationem solvit. «Filia mea», inquit, «ego quoque gravis peccator fui.»

«Tu, pater?»

«Ego, tam gravis peccator quam tu, etsi non eodem modo. Diabolus laqueos, retia et decipulas habet. Sed paenitentia cor meum impium mollivit, deinde gratus animus denuo illud conformavit. Quare cum te paenitentem videam, spero te gratam ei futuram esse qui erga te multo clementior fuit quam tu erga proximum tuum. Filia, Ecclesia tibi solacium affert.»

«Mihi solacium? Ah, numquam! Nisi occisum a me ad vitam revocare possit.»

«Accipe crucifixum istud in manum; in eo oculos defige et me audi», nihil amplius respondit.

«Ita, pater; sed sine me prius pedes tuos penitus exsiccare. Male est madentibus pedibus sedere; tu vero omnium quorum pedes lavi longe sanctissimus es. Ex voce tua scio.»

«Mulier, non sum. Pedes autem mei vicem suam exspectare possunt. Mihi pare!»

«Ita, pater», humili voce dixit domina; sed pertinacia muliebri obliquum iter inveniens linteum celeriter circum pedem quem exsiccabat involvit alterumque super siccum pannum posuit; tum demum imperio paruit.

Dum super crucifixum se inclinabat, gravis et submissa fratris vox ad aurem eius pervenit; verba vero paulo post toto corpore eam variis affectibus celeriter se consequentibus contremiscere fecerunt.

«Filia, ille, quem animo tantum occidisti, Gerardus quidam Batavus erat. Creaturam amavit eo amore quo homini neminem amare licet nisi Redemptorem et Ecclesiam eius. Caelum eum castigavit. Litterae Romam allatae sunt. Illa mortua erat.»

«O miser Gerarde! O misera Margarita!» gemuit paenitens.

Ad haec vox Clementis ad momentum haesit; mox magno animi conatu pristinam tranquillitatem recuperavit.

«Imbecilla eius natura, et corpore et animo, ictui cessit. Febri correptus est; postquam convaluit, adversus caelum rebellavit. Dixit: 'Deus non est.'»

«O miser, miser Gerarde!»

«Miser Gerardus? O mulier imbecilla atque insipiens! Immo sceleratus et impius Gerardus. In vitia se demersit aeternumque animae suae thesaurum foedavit; quos cum eo vidisti cotidiani eius comites erant. Sed scito, temeraria, eam quam eius scortum esse putaveras non mulierem, sed puerum formosum, Andrea nomine, fuisse, qui muliebri veste indutus ceteros irrideret. Quid ille Andrea tibi dixerit nescio; sed neque illum neque quemquam laicum vecordiam tuam novisse certum habeas. Hic Gerardus, adversus caelum rebellis, numquam te prodidit, indignissima!»

Femina gemuit quasi ingenti corporis dolore excruciaretur, crucifixumque manibus tremulis tenens tremefecit.

«Confide!» inquit Clemens. «Solacium adest.»

«Ex scelere in desperationem prolapsus, animam suam perditurus, quadam nocte ad Tiberim stetit, sibi mortem consciscere statuit. Quemdam se observantem vidit. Sicarius erat.»

«O sancti caelites!»

«Sicarium oravit ut se conficeret; omnes nummos suos obtulit ut corpus simul animamque perimeret. Ille noluit. Tum desperatus peccator, ne hoc quidem recusationis beneficio emollitus, se in Tiberim praecipitavit.»

«Ah!»

«At sicarius vitam eius servavit. Ludovicum elegeras ad hoc facinus, maritum Teresiae, quam ipse Gerardus in mari servaverat cum infante suo.»

«Vivit! Vivit! Vivit! Deficio.»

Frater crucifixum manibus eius exemit, ne laberetur. Lacrimarum imber eam recreavit. Clemens tempus dedit; tum placide perrexit: «Ita, vivit; idque ob te atque scelus tuum, manu omnipotenti misericordissimaque ad aeternum eius bonum directum. Tu inter mortales maxima eius benefactrix es.»

«Ubi est? Ubi? Ubi?»

«Quid id ad te?»

«Ut eum tantum vivum videam, ut genibus nixis veniam ab eo petam. Iuro me numquam rursus ausuram esse... Quo modo ausim? Omnia novit. O pudor! Pater, scitne?»

«Omnia.»

«Tum numquam oculos eius sustinebo; in terram delaberer. At crimen emendare cupio. Abscondita vitae eius prospiciam. In mundo ad honores ascendat, unde paene eum detraxi miserum; gens Caesarina, ex qua orta sum, Romae summam potentiam obtinet, et ego eius principi propinqua sum.»

«Filia mea», Clemens frigide dixit, «ille quem Gerardum vocas nihil eget quod homines ei praestare possunt. Duplici morte per miraculum servatus saeculum reliquit, atque in sinu Ecclesiae a peccatis et stultitia perfugium cepit.»

«Sacerdos?»

«Sacerdos atque frater ordinis.»

«Frater? Tum tu non es eius confessor? At omnia novisti. Vox illa tam mitis!»

Caput lente sustulit et per larvam eum intentis oculis perscrutata est.

Proximo momento gemitum exiguum edidit, et fronte super nudos eius pedes cecidit.

CAPUT LXXVII

Clemens suspiravit. Dubitare coepit num prudentissimum consilium cepisset cum femina tam vehementis animi.

Quamquam iuvenis erat, multa iam de prudentia ecclesiastica didicerat. Inter alia didicerat moram interponere: hoc est, rebus quibusdam perplexis neque agere neque loqui, donec res aliquatenus clarior fieret.

Quare tacuit et sapientiam a Deo precatus est.

Id tantum fecit, ut pedem leniter retraheret.

At paenitens illa clamore miserabili edito brachiis pedem complexa est, eumque nervis omnibus constrictum tenens lacrimis rigavit.

Tum dolor pudoris non minus quam paenitentiae rubore ardentissimo sese prodidit, qui usque ad ipsam eius cervicem suffusus est, dum ad pedes eius tremens iacebat.

«Filia mea», inquit Clemens leniter, «animum collige. Noli amplius te torquere ob Gerardum illum, qui iam non est. Ego autem frater Clemens sum, quem hodie caelum ad te misit, ut te consolarer atque animam tuam servare adiuvarem. Me tibi confessarium elegisti; oboedientiam igitur tuam iure meo posco.»

«Ita, ita», inter singultus paenitens respondit.

«Hanc peregrinationem omitte, et Romam sine mora redi. Paenitentia longe a domo suscepta parvi est. Ibi, ubi vitam degimus, temptationes nobis insidiantur, quas aut vincere debemus aut perire; neque alias, specie quidem insigniores sed re minus perniciosas, fugae causa longe quaerere oportet. Facile est ignotorum pedes lavare, cum ipsi larvis tegamur; difficile est erga eos qui nobiscum cotidie versantur mansuetudinem tantum atque caritatem praestare.»

«Numquam, numquam rursus illi manum inferam.»

«Non de famulis tantum loquor, sed etiam de clientibus, propinquis, amicis. Haec sit paenitentia tua: nocte, ultimum ante somnum, et mane, primum post officium matutinum, peccatum tuum ac Dei bonitatem in memoriam revoca; ita humilis sis et adversus proximorum vitia mitis. Mundus divites colit; tu vero pauperes quaere: non mendicos, quorum plerique neque probi sunt neque vere egent; sed eos potius indaga qui te adire erubescunt et tamen ope tua vehementer indigent. His largiendo quasi ipsi caelo mutuam pecuniam dabis. Nube viro bono atque Ecclesiae filio.»

«Egone? Numquam nubam.»

«Intra annum nubes. Et hortor et iubeo ut viro Deum timenti nubere velis. Tamquam argilla enim fragilis es: pravo coniugio prorsus peribis; at si marito digno iungaris, Dei gratia pia princeps vivere, immo sancta mori poteris.»

«Ego?»

«Tu.»

Deinde iussit eam surgere et bono operi quod ei mandaverat incumbere.

Illa in genua surrexit, et larva deposita eum aspectu mirum in modum eloquenti intuita est; tum oculos demisse deiecit.

«Tibi parebo quasi angelo. Quam beata sum, et tamen quam misera! Cor enim mihi praedicit me numquam te rursus visuram. Non abibo priusquam pedes tuos exsiccavero.»

«Non opus est. Te ab hac paenitentia supervacua liberavi.»

«Mihi nulla paenitentia est. Ah, non mihi ignoscis, si mihi non permittis miseros pedes tuos extergere.»

«Fiat igitur», Clemens quasi victus respondit; secum autem cogitavit: «Levius quid fœminâ.»

At hae infirmae creaturae, quae ad res exiguas trahuntur, ut corpora caelestia ad ingentes moles, proprios tamen subinde angelicae mentis fulgores emittunt.

Ubi principissa fratris pedes extersit, oculis pulchris lacrimis plenis illum respexit, atque mira pietate ac teneritudine susurravit:

«Pro anima eius missas celebrari curabo. Licetne?» timide addidit.

His auditis tenuis rubor genas monachi suffudit, et caerulei eius oculi, antea frigidi, lacrimis maduerunt. Id eo magis eum movit quod ab ea, quam modo tam parvi aestimaverat, tam subito profectum erat.

«Pia cogitatio est», inquit. «Fac ut vis: talia facta nonnumquam in ipsum auctorem velut ros benedictus recidunt. Ego tuus confessor sum, non illius; tuam nunc animam omnibus viribus servare debeo, alioquin vae animae meae. Filia mea, filia carissima, hodie, immo hoc ipso momento, angelos bonos malosque pro anima tua dimicare video. O pro tua parte ipsa dimica! Omnia quae tibi praecepi meministine?»

«Memini!» inquit principissa. «O sancte dulcissime, singulas tuas syllabas cordi meo inscripsi.»

«Unum tamen verbum addam. Christum saepe precare, sanctos eius raro.»

«Faciam.»

«Haec est optima sententia quam, quantum mihi luminis datum est, tibi proferre possum. In hoc igitur verbo discedamus: tu domum paternam pete, locum tibi maxime convenientem; ego ad opus sanctae matris meae redeam.»

«Vale», principissa voce fracta dixit. «Vale, quem nimium amavi, nimis acerbe oderam, sero cognovi atque venerata sum; angele ignoscens, vale — in perpetuum.»

Monachus verba eius excepit, quamquam tam leviter quam suspirium prolata erant.

«IN PERPETUUM?» magna repente animi contentione exclamavit. «Christiani IN AETERNUM vivunt, IN AETERNUM amant; sed numquam IN AETERNUM separantur. Discedunt, sicut terra a sole discedit, ut paulo post clariore lumine conveniant. Ego et tu in hac vita disiungimur. Quid autem vita nostra est? Una linea in magna historia Ecclesiae, cuius ego filius sum, tu filia; unus pugillus harenae in temporis immensitate, una gutta in oceano AETERNITATIS. Vale igitur ad exiguum illud temporis punctum quod 'vita' vocatur! In maerore discedimus, in pace conveniemus; nunc e luto ficti discedimus, postea immortales spiritus conveniemus; e mundo peccati dolorisque discedimus, conveniemus ubi omnia pura sunt et divino amore plena, ubi nullae pravae cupiditates, sed Christus et sancti eius albis vestibus induti versantur. Ibi, dum horologium harenosum invertitur, dum bulla rumpitur, dum nubes praeterit, illa et tu et ego rursus conveniemus; ad pedes angelorum archangelorumque, apostolorum sanctorumque considebimus, et ineffabili gaudio, sicut illi, fulgebimus sub lumine umbrae Dei in solio sedentis, IN AETERNUM — ET IN AETERNUM — ET IN AETERNUM!»

Sic discesserunt: monachus erectus, ad caelum oculis conversis sacro pietatis ardore fulgentibus; principissa lente recedebat, non semel conversa ut illam quasi numine afflatam figuram metu venerabundo atque tenero maerore diutius aspiceret.

Domum rediit domita atque purificata. Clemens suo tempore Basileam pervenit et munera suscepit, in universitate docens, in urbe vicinisque pagis praedicans. Vitam agebat quam duobus verbis complecti possumus: alta studia, corporis maceratio. Iam lectori meo in animam eius introspicere licuit. Basileae studio pietatis atque scientia profecit.

Fratres eiusdem ordinis iam illum tamquam sanctorum martyrumque stirpe ortum spectare coeperunt.

CAPUT LXXVIII

FOCUS

Cum Gerardulus tertium fere aetatis mensem ageret, nuntius e Tergovia magna cum festinatione Catharinam petiit.

«Tu modo redi», inquit illa, «et nuntia me neque venire posse neque velle: habent enim Catharinulam.» Ita dimisso nuntio sententiam continuavit: «Age, filia, abire me oportet. Omnia domi susque deque sunt; tertio iam accersor, cras autem maritus ipse adveniet, meque auricula prehensam domum abducet, pulice in ea relicto.» Tum omnia quae de infantibus usu didicerat denuo enumeravit, Margaritam monuit quid in singulis casibus futuris faciendum esset, atque pecuniam ei obtrusit. Margarita gratias agens recusavit.

Catharina instabat, deinde irasci coepit. Margarita rationes afferebat adeo probabiles, ut eas Catharina tranquillo contemptu aspernaretur: muliebres enim minime iudicabat. «Age, quod in corde latet profer», inquit; «iam enim discedimus, atque fortasse alterius vultum numquam rursus videbimus.»

«O mater, ne talia dicas!»

«Heu, filia, nimis saepe ita accidere vidi; inde fit ut mihi nunc, quotiescumque discedimus, idem in mentem veniat. Aetate tua talia numquam cogitabam. Tum enim omnes nobis in perpetuum victuri videbamur. Sed dic tandem quid tibi est.»

«Ergo, mater—quamquam hoc tibi celare malueram—Cornelius ille tuus mihi dixit: ‘Venisti igitur ut nobiscum bona partiaris, domina?’ Haec ipsa eius verba fuerunt. Ego respondi me id valde aegre laturam.»

«Vah, malam illius linguam! Quid ea verba valent? Numquam resciscet.»

«Verisimile est eum aliquando resciturum esse. Sed sive resciverit sive non, nullum munus ab ulla familia invito animo datum accipiam; nisi forte filium fame morientem conspicerem: quid tum facerem, soli Deo notum est. Ne, mater, nihil nisi amorem tuum da; eum argento longe antepono, nec illum, quantum intellego, mihi negant. At ne unum quidem nummulum ex domo vestra auferam.»

«Stulta es, puella. Ego vero, si tuo loco essem, vel ut illum de industria irritarem pecuniam acciperem.»

«Minime acciperes. Tu et ego eiusdem arboris poma sumus.»

Catharina bono animo cessit; ubi vero discedendi hora advenit, utrimque amplexus lacrimaeque proruperunt.

Post eius discessum infans multum ploravit; cum eum nullo modo placare possent, Margarita aciculam vestibus occultam suspicata inter tunicam et cutem scrutata est, atque aureum nummum, angelum appellatum, invenit, qui pueri spinam dorsi premebat.

«En tibi, mi Gerarde», infanti ait; «non frustra mihi visa est avia tam repente cessisse.»

Nummum linteolo involvit et in ima arca deposuit, infantem docens se quoque, si quando res posceret, non minus firmi animi quam aviam esse posse.

Catharina Eliae narravit quam stolida esset Margaritae superbia et qua arte eius repugnantiam elusisset. Elias Margaritam recte, Catharinam perperam fecisse dixit. Catharina caput iactavit; Elias secum reputabat.

Neque domesticae curae Margaritam fugiebant. Duos adhuc viros alere debebat, neque tam assidue quam antea laborare poterat. Satis operis erat in domo et infante curandis cibisque omnibus parandis. Sed aliquantum pecuniae seposuerat, et filio saepe dicebat patrem antequam illa absumeretur domum rediturum atque sibi opem laturum. Hac spe tam clara et thesauro illo felicitatis, filio suo, per aliquot menses laeta vixit.

Tempus interea procedebat: Gerardus non redibat; quod mirabilius erat, nullus de eo nuntius adveniebat.

Tum mens eius turbari coepit; et, contra indolem suam rebus agendis potius intentam, tristibus saepe cogitationibus immersa tacite suspirabat. Dum animus anxius torqueretur, pecunia paulatim tabescebat. Accidit igitur ut quodam die armarium vacuum reperiret atque vultus eorum, quos alebat, contemplaretur; quorum conspectu tanta miseratione commota est, ut parvulum rogaret num avum et senem miserum Martinum sine cibo relinquere posset; tum angelum Catharinae e latebris protulit.

Dum linteolum explicat, lacrima taciti pudoris super eum cecidit. Martinum misit ut nummum commutaret. Eo absente, Gallus quidam cum uno ex mercatoribus codicum picturis insignium advenit, qui olim opus eius vilissimo pretio aestimaverat. Gallus dixit se a principissa sua missum esse ad opera artificum praestantissima colligenda, quibus liber horarum eius ornaretur. Margarita duas optimas picturas suas ostendit; ille una mirifice delectatus est, floribus videlicet, rubis idaeis, et animalculis repentibus quae Margarita Van Eyck colorum umbris expresserat.

Pretium obtulit antehac inauditum. «Noli, bone hospes, egestatem meam irridere», ait illa; «tria sunt in hac domo ora, quae pascere nemo praeter me potest.»

Mira ratio numerandi! Ipsam primam praetermisit.

«Non te irrideo, formosa domina. Principissa mea mihi severe mandavit: ‘Artifices optimos quaere; sed pretium invitis minuere nolo. Fac ut illi mea mercede et ego eorum opere contenti simus.’»

Proximo momento Margarita ad cunas genu flexo Gerardulum osculabatur, quattuor aureos identidem super puerum effundebat, totumque factum ei sermone Batavo prae gaudio identidem interrupto narrabat.

«Et quam bona est principissa! Nonne, mi agnelle? Pro ea precabimur, cum tandem satis magni erimus, nonne ita?»

Martinus iratus rediit. «Nummum commutare nolunt. Credo eos me eum furatum esse suspicari.»

«Gratias tibi ago», inquit Margarita festinanter; nummum paene e manu Martini rapuit, linteolo rursus involvit, in pristinas latebras reposuit.

Priusquam pecunia inopinate accepta consumpta esset, ad lintea ferro levigandi atque amylo rigandi laborem rediit. Inter haec Martinus aegrotare coepit, et morbo novem dierum confectus obiit.

Fere omnem pecuniam, quam habebat, in funus eius honeste celebrandum impendit.

Abierat; sella apud focum eius vacua manebat. Nam postquam Curiosa illa omnium negotiorum curatrix discesserat, focum solis ardori praetulerat.

Neminem deinceps Margarita in ea sella sedere sinebat. Quoties tamen oculos diutius in vacantem sedem defigebat, lacrimam continere non poterat.

Iam autem neminem habebat qui lintea lota ad dominos referret. Si ipsa ferre vellet, Gerardulum vicinae curandum committere oportebat. Sed tantum thesaurum nulli mortali credere audebat, neque per multas horas e conspectu suo dimittere sustinebat. Itaque puerum quaerere coepit qui sabbatis et feriis secundis corbem eius ferret.

Advenit adulescens pingui vultu rubicundoque, Lucas Peterson nomine, qui quindecim annos natus videretur, cum duodeviginti haberet. Rubens et pileum manibus versans quaesivit num vir, non puer, eius negotio aeque bene servire posset.

Antequam ille loqueretur, Margarita secum dixerat: «Hic puer mihi peropportunus erit.»

Sed ex verbis eius occasionem arripuit et ait: «At vir fortasse mercedem maiorem postulabit quam praestare possim.»

«Ego vero minime», Lucas ardenter inquit. «Quid enim, domina Margarita? Vicinus tuus sum, et arte dolia faciendi satis bene victum quaero. Corbem tuam

ante opus cotidianum aut post illud libenter feram; nec ullam mercedem mihi dare debes. Non enim inter nos ignoti sumus.»

«Vultum tuum, magister Luca, profecto novi; sed me umquam tecum verbum commutasse non memini.»

«At commutasti, domina Margarita. Oblita es? Quodam die infantem simul et hydriam aqua plenam portare conabaris. Ego dixi: 'Da mihi infantem portandum.' Tu respondisti: 'Tibi hydriam dabo; infantem ipsa tenebo.' Ego hydriam domum deportavi; tu hic ante ianuam e manibus meis recepisti et tam dulci voce dixisti: 'Multum tibi debeo, iuvenis bone'; non ita enim homines huius vici quemquam alloqui solent.»

«Iam memini, magister Luca; nec minus certe dicere potui.»

«Ergo, domina Margarita, si totidem verbis mihi gratias egeris quotiescumque corbem feram, nihil curabo quoties aut quam longe eam portem.»

«Minime, minime», inquit Margarita levi rubore suffusa. «Nolim benignitate tua abuti. Iuvenis es, magister Luca, et comis. Quid si sabbati vespere, cum lintea reportaveris, cenam tibi dem, atque die Lunae prima luce ientaculum? Num ita aliquatenus pares erimus?»

«Ut tibi placet; tantum ne dicas me ob tantillum officium duas dapes captasse.»

Opportuno Lucae, iuvenis buccis plenis, auxilio et valetudine viribusque, quibus caelum miseram illam puellam adversus tot aerumnas instruxerat, res domesticae aliquamdiu satis commode procedebant. Sed cor Margaritae diuturno, iamque maxime inexplicabili Gerardi silentio gravius in dies angebatur.

Tum cruciatus ille animi, cui nomen est Incerta Exspectatio, velut forcipibus candentibus cor eius iam onustum lacerare coepit; donec saepe vehementer clamaret: «O utinam vel pessima tandem resciscere possem!»

Cum ita affecta esset, aliquando gravem pedum strepitum per scalas ascendentem audivit. Exsiluit et tremuit. «Non sunt gressus mihi noti. Tristem nuntium afferunt!»

Ianua aperta est; hospes inopinatus intravit, Elias, vultu gravi sed benigno.

Margarita tacens illum intuita est, trepidatione identidem crescente.

«Filia», inquit, «navis magister rediit.»

«Unum tantum responde», Margarita anhelans dixit, «vivitne?»

«Vivere sane spero. Nemo illum mortuum vidit.»

«Ergo vivum viderunt.»

«Non, filia; multis iam mensibus Romae nec vivus nec mortuus visus est. Filia mea Catharinula putat eum in aliam urbem profectum esse. Iussit me hanc opinionem tibi referre.»

«Ita fortasse», Margarita tristi voce respondit; «ita fortasse. O miserum infantem meum!»

Senex voce tenuissima petiit ut sibi aliquid cibi daret: ieiunus enim venerat.

Misella, quamquam animus eius sollicitudine paene totus occupatus erat, ea tamen exigua animi parte qua res praesentes adhuc sentiebat senem miserata cibum ei paravit, tremens ac vix sciens quid ageret.

Priusquam exiret, manum capiti eius imposuit et ait: «Sive ille vivit sive mortuus est, ego te filiae loco habeo. Num quid hoc die pro te facere possum? Cogita, quaeso.»

«Potes, senex bone. Ora pro eo, et pro me!»

Elias suspirans tristi gravique gradu scalas descendit.

Margarita quasi hebetata abeuntium pedum sonitum auscultavit donec conticuit. Tum gemens iuxta cunas procubuit Gerardulumque arcte pectori suo admovit. «O mi fili miserrime, patre orbate! O fili patre orbate!»

CAPUT LXXIX

Haud multo post haec, cum familia Tergoviana ad prandium consedisset, Lucas Peterson, pulvere conspersus, repente irrupit.

«Boni homines, Catharinam dominam confestim Roterodamum venire necesse est.»

«Catharina ego vocor, iuvenis. Catharinula, de Margarita agitur.»

«Ita, domina; haec ipsa mihi dixit: 'Mi Luca, propera Tergoviam, Eliam tibialium mercatorem quaere, eiusque uxorem Catharinam per amorem Dei roga ut ad me veniat.' Ne lucem quidem exspectavi.»

«Sancti caelites! Gerardus domum rediit, Catharinula. Immo si redisset, id certe dixisset. Quid tandem acciderit?» Atque ex una coniectura in aliam continuo incidebat.

«Forsitan iuvenis ipse causam nobis dicere potest», timide Catharinula suggessit.

«Equidem possum», respondit Lucas. «Infans eius in extremo vitae discrimine versatur. At quantum in illo totam spem collocaverat!»

Catharina exsiluit. «Quo morbo laborat?»

«Nescio; sed iam aliquamdiu languet atque tabescit, cotidie gravius.»

Cornelius et Sybrandus furtivo inter se gaudio oculos commutarunt. Feliciter Catharina non animadvertit; ad maritum enim conversa erat. «Age, Elia», furenter exclamavit, «si vel unum verbum contra dixeris, post tot annos inter nos lis orietur.»

«Quis te prohibet, stulta mulier? Cum umbra tua rixare; ego interim Petri mulam tibi mutuam petam.»

«Benedicat tibi Deus, vir optime! Bene tibi sit! Numquam mihi in angustiis defuisti. Vos autem quibus licet prandete; ego omnia ad profectionem expediam.»

Lucam secum plaustro reduxit atque in itinere nunc severis nunc blandis quaestionibus omne quodcumque in iuvenis animo latebat, si quid omnino latebat, elicuit.

Margarita pallida et trepida ad limen occurrit, collo Catharinae brachia circumdedit, vultum eius supplicibus oculis intuens.

«Age, vivit, Deo gratias», inquit Catharina, postquam vultum eius diligenter perscrutata est.

Alternatim infantem tabescentem et matrem miseram, cui oculi maerore concavi erant, contemplata est. «Bene fecisti quod me accersisti», ait. «Puer veneno infectus est.»

«Veneno? A quo?»

«A te ipsa. Animo enim continuo maeres.»

«At, mater, quomodo maerorem evitare possum?»

«Noli ista mihi dicere, Margarita. Mulier infantem lactans maerere non debet. Animum a suis doloribus ad solacium quod in gremio tenet avertat. Nescisne infantem languescere, si mater anxietate conficitur? Haec tua legendi scribendique studia efficiunt. Viris, ut sunt otiosa, ista studia conveniunt; e mulierum autem mente omnem rerum utilium notitiam expellunt. Infans ablactandus est.»

«O mulier crudelis!» Margarita vehementer exclamavit. «Piget me te accersisse. Visne me unico, quod in hoc mundo habeo, solacio privare? Dum Gerardulum meum uberibus alo, obliviscor me omnium sub sole miserrimam esse.»

«Nequaquam oblivisceris», illa rettulit; «alioquin non ita afficeretur.»

«Mater!» suppliciter Margarita dixit.

«Durum est», Catharina iam mollior respondit. «Sed cogita an non durius sit parvulum illum pulcherrimum in parvo loculo iacentem aspicere, cuius facies sursum ad te conversa sit.»

«O Iesu!»

«Quomodo reliquas calamitates ferres, pectore semper dolore pleno, gremio autem vacuo?»

«O mater, quidquid iusseris faciam: tantum puerum meum salva.»

«Ita te volo, filia. Mihi confide! Ego a latere rem spectans clarius quam tu, cui dolor oculos obstruit, perspicere possum.»

Infeliciter alterius quoque consensus impetrandus erat, ipsius infantis; qui matre multo obstinatior erat.

«Ecce», inquit Margarita, quae se de contumacia infantis dolere simulare conabatur, «nimium me amat.»

Catharina tamen utrique par erat. Iter faciens viderat mulierem iuvenem ac robustam ante suam ianuam sedentem, infante prope posito. Adiit et causam exposuit, rogans num puerum tabescentem ad tempus lactare vellet, dum ad ablactandum omnia pararet.

Illa subridens consensit, infantem suum in cunis posuit, domumque Margaritae intravit. Genibus leviter flexis salutavit; Catharina puerum in manus ei tradidit.

Illa inspectum miserata est et blande adlocuta, deinde eum tamquam suum ipsum lactare coepit.

Margarita, tam tranquilla eius confidentia quasi obstupefacta, tristi vultu Catharinam respexit atque in lacrimas erupit.

Hospita oculos sustulit. «Quid accidit? Mulier, non mihi dixisti matrem invitam esse.»

«Invita non est; stulta tantum est. Ne respicias; at tu, Margarita, pudet me tui.»

«Crudelis es atque duro corde, mulier», singultibus Margarita dixit.

«Qui infirmos regendos suscipiunt, nonnihil duri esse debent. Et parce mihi: tu non es e meo sanguine; tuus autem filius est.»

Postquam haec aspera verba animo Margaritae penitus insidere passa est, addidit: «Age vero, haec mulier de suo infante detrahit ut tuum servet; tu autem nihil melius invenis quam coram ipsa flere et eiulare. Vah, pudere te debet!»

«Noli ita, bona mulier», inquit nutrix. «Deo gratias, mihi lactis satis est et meo infanti et huic insuper. Neque illi culpam tribuas, quaeso: fieri potest ut vitae aerumnae ipsius lac infecerint.»

«Et cor quoque simul», addidit inexorabilis Catharina.

Margarita illam rectis oculis intuens effecit ut Catharina oculos deiceret.

«Scio me tibi gratias ingentes debere», Margarita nutrici inter singultus dixit; tum caput avertit atque supra sellam procumbens intolerabile spectaculum fugiebat, alteram mulierem Gerardulum suum alere, puerumque nullum discrimen facere inter novam hanc nutricem et ipsam Margaritam, quae e matris munere quasi expulsa erat.

Nutrix respondit: «Libenter facio, misera mulier. Tibi quoque, domina Catharina, cuius ego concivis sum, quamvis id nescias.»

«Quid? Tergoviensis es? Tanto melius. At vultus tui mihi memoria non occurrit.»

«Neque mirum; ego et maritus meus multo humiliore loco sumus quam vos. Sed Elias ille probus atque uxor eius toti oppido noti sunt ac venerandi. Itaque, domina, tibi praesto sum; tibi quoque, mulier, et tibi, mi pulcherrime puerule, sive noctu sive interdiu.»

«Ecce mulierem prisci moris», Catharina dixit, cum fores post hospitam clauderentur.

«ODI illam. ODI illam. ODI illam», incredibili animi impetu Margarita exclamavit.

Catharina ad hanc eruptionem tantum risit.

«Recte», inquit. «Melius est aperte id exclamare quam intus tacita ira fervere. Nec sane mirum est. Age, ecce dulcis ille tuus solacii fasciculus. Accipe, et hunc quoque oderis, si potes.» Haec dicens puerum in eius gremio collocavit.

«Non, non», inquit Margarita, caput dimidia tantum parte a puero avertens; reliquam partem nullo pacto avertere potuit. «Iam meus filius non est, sed illius. Nescio cur hic reliquerit; mirum quam benigna fuerit, quod non etiam cunas cum puero domum suam abstulerit. Eheu! Eheu! Eheu! Eheu! Eheu! Eheu! Eheu!»

«Quamquam hoc unum restat solacium, quod non mortuus est. Nunc intellego: alia mulier eum mihi eripuit; qualis pater, talis filius! Eheu! Eheu! Eheu! Eheu! Eheu!»

Catharina eius miserita est, atque illam libere flere passa. Postea, quotiens Ioannae auxilio opus erat, Gerardulum secum quasi ad aerem paulisper respirandum foras ferebat. Margarita numquam reclamabat neque quicquam suspicari videbatur; cum autem redirent, semper lacrimans reperiebatur.

Haec pia simulatio brevi exstincta est. Iam ipsa quoque Margarita cupiebat ut Gerardulus ab uberibus removeretur. Ita factum est; sanitatem viresque recuperavit, mox autem novum malum passus est: dentes ei nasci coeperunt. Hic Catharinae peritia maximi momenti erat; et Margarita inter dolorem ac sollicitudinem de patre interdum summa felicitate fruebatur, dum denticulos filii exire spectaret.

«Dentesne dicis, mater? Ego non dentes, sed margaritas margaritarum appello.» Quotiens singula candida gemma e rubris gingivis emicabat, hoc illi maximum quod umquam natura fecisset miraculum videbatur.

Catharina quoque eadem opinione capta erat. Si quis diceret segetem maturam pari admiratione dignam esse, Margarita velut dorcas querulo vultu illum aspiceret, Catharina vero e domo expelleret; quare, ut quaeque margarita primum apparuit, illa quae prior conspexerat magnum victoriae clamorem edebat.

Catharina cum Ioanna confabulans didicit hanc Ioriani Ketel Tergoviensis uxorem esse, qui olim Ghisberto Van Swieten servierat, deinde gratia exciderat atque Roterodamum, patriam suam, redierat. Amici eius effecerant ut aeditui munus in ecclesia parochiali obtineret; et hoc munere cum opere lignario coniuncto satis commode vivebat.

Catharina vicissim narravit cuius puerum Ioanna lactavisset, omniaque de Margarita et Gerardo, de metu denique gravissimo quem diuturnum eius silentium incusserat. «Ita», inquit Ioanna, «plenus est aerumnarum mundus.» Aliquando Catharinae dixit: «Credo maritum meum plura de Gerardo tuo scire

quam alium quemquam in his regionibus; at nuper cautior solito factus est. Visita eum aliquando paulo ante solis occasum et in sermonem trahe. Sed, per sanctam Virginem, ne dixeris me te huc misisse. Semel tantum me verberavit, quod eius arcana garriveram: iterum vero verberari nolo. Ita me Deus iuvet! Viro nupsi ut solacium mihi esset, non ut verbera paterer.»

Catharina eum adiit. Iorianus satis libenter enarravit quomodo filio eius auxilium tulisset atque fortasse vitam servasset. Sed Catharina haec iam sciebat; simul ac illum quaerere coepit num conicere posset cur filius amissus nec rediret nec litteras mitteret, torvo vultu uxorem respexit. Illa vultu immoto et mira innocentiae specie nihil omnino intellegere videbatur; responsa autem mariti brevia atque tristia facta sunt. «Quid enim ego plus quam ceteri sciam?» ceteraque huiusmodi.

Post paulum addidit: «Putasne oppidi praefectum homini qualis ego sum arcana sua committere?»

«Ergo oppidi praefectus aliquid scit?» Catharina acriter interrogavit.

«Fortasse. Quis alius sciret?»

«Ipsum interrogabo.»

«Per me licet.»

«Dicam quoque te dicere illum scire.»

«Optime, domina. Abi et mihi illum inimicum fac. Haec pauperi semper contingunt, quotiens vobis mulieribus unum verbum dixerit.» Ex illo tempore Iorianus in sese se contraxit atque, tamquam erinaceus, omni sermoni clausus erat, et paene tam aculeatus quam ille.

Haec eius agendi ratio duas miseras mulieres anxietate et curiositate exasperata excruciavit. Ghisbertus nescio qua causa Gerardum odio capitali persequebatur: nuptias eius prohibuerat, in vincula coniecerat, fugientem venatus erat. Nunc autem quondam minister eius, dum incautus esset, significaverat hunc hostem causam silentii Gerardi nosse. Quamvis singula Ioriani verba vultusque perpendissent, omnia obscura atque incerta manserunt. Tum Catharina Margaritam iussit ipsa ad illum ire. «Iuvenis es et formosa; fortasse plura ex eo quam ego elicere poteris.»

Nec sine ratione hoc suspicata erat.

Margarita, filio in ulnis gesto, ante solis occasum timide fores Ioriani pulsavit. «Intra», vox valida respondit. Ingressa est: Iorianus ad focum sedebat. Ea visa surrexit, nasum indignanter trahens, et subito e domo prorupit. «Num mei causa hoc fecit, mulier?» Margarita rubore perfusa quaesivit.

«Ignoscas illi», respondit Ioanna frigidius. «Te accusat quod pauper manet, cum dives esse potuerit. Nescio quid de membrana quadam agitur; una deerat, et ob eam solam nihil omnino ab oppidi praefecto accepit.»

«Heu! Gerardus eam abstulit!»

«Veri simile est. Sed maritus meus dicit te id prohibere debuisse; ei enim pollicita eras te omnes illas membranas in tuto servaturam esse. Ac, ut vere loquar, non culpo Iorianum quod irascitur. Durum est pauperi divitias paene attigisse, deinde ob eos quos adiuverat amisisse. Ego tamen aliter ei respondeo. 'Nos', inquam, 'qui difficultatibus vacamus, non debemus nimis duri esse adversus miseros; huic feminae satis aerumnarum est.' Iam abis? Quid ita festinas, domina?»

«Non decet me virum bonum e propria domo expellere.»

«Sine ergo me puerum osculari priusquam abis. Nihil ille commisit, innocens misellus.»

Tam acerbe repulsa Margarita tacitum consilium iniit, quod ne Catharinae quidem aperuit.

Post sex hebdomadas Catharina illa bona domum rediit.

Paulo post, die natali pueri, Margarita ab omni labore abstinuit; vestes festivas induit, filium complexa in ecclesiam venit ibique diu atque ex imo corde oravit ut Gerardus sospes rediret.

Eodem ipso die eademque hora pater Clemens in basilica Basiliensi missam celebrans pro anima Margaritae, quam vita functam esse credebat, orabat.

CAPUT LXXX

Nescio quis improbus, Sybrandum fuisse opinor, dixit: «Mendacium non est idem atque ictus securis brevis.»

Recte quidem: nam ictus cuiuslibet teli quod manu tractatur exitum aliqua ex parte praecipere possumus; mendacium vero nullis finibus coercetur. Eius natura est tam longe ramos spargere, ut humana ratio quo perventurum sit computare nequeat.

Quam saepe in communi vita mendacium uni mortem attulit aut duorum triumve hominum vitas penitus evertit!

Quam igitur immanes in hac fabula calamitates unum illud crudele mendacium peperit!

At ii qui id seminaverant fructum inde exiguum messuerunt.

Fratres, qui fallaciam excogitaverant tantum ut unum minus paternae hereditatis petitorem haberent, viderunt Gerardulum in matris suae amore ipsius Gerardi locum occupare. Quin etiam Elias aliquando palam professus est se, quoniam Gerardus nusquam reperiebatur ac fortasse mortuus erat, testamento et Gerardulo et Margaritae, miserae filii sui viduae, prospexisse.

Tum inter duas illas malas familiae oves eiusmodi oculorum occursus fuit, qui perfidos monere potuisset. Cornelio in lingua iam erat Gerardum verisimillime vivere; sed matrem se intuentem animadvertit atque tempestive linguam continuit.

Ghisbertus Van Swieten, alter illius mendacii socius, iam senectute languescebat. Instare tempus videbat, quo universae opes corpus eius relicturae essent, scelera autem animae eius adhaererent.

Ingenio nimis acuto erat quam ut se penitus falleret; itaque interdum conscientiae stimulis exagitari solebat. Cum Gerardi epistulam Margaritae reddidisset, quasi pactum cum semet ipso fecerat. «Agros pecuniamque dimittere non possum», dicebat ingens eius Avaritia. «Dolorem illi supervacuum non afferam», dicebat exigua eius Conscientia.

Itaque, signo prius epistulae violato atque comperto ne verbum quidem ibi de chirographo contineri, litteras sua manu Margaritae detulit; idque sibi in meritorum numero posuit, velut compensatio quaedam esset, tali sane lance qualem saepe adhibet qui idem et suus accusator et iudex est.

Nativitas autem filii Margaritae eum attonitum terruit, atque perfidiam suam novo lumine ostendit. Si enim litterae ab ipso missae quod spectabant efficerent,

feminam dedecore afficeret, cuius pater amicus suus fuisset, avus item amicus, cuius etiam agros ipse iniuste retineret.

Haec illum cogitata, ea praesertim aetate qua corporis vires minuuntur et veterum amicorum memoria redit, diris animi terroribus implebant. Confiteri tamen metuebat: parochus enim vir integer erat, qui eum ablata restituere coegisset. Nam in eo avaritia perpetua consuetudo erat, paenitentia autem nihil amplius quam animi motus.

Haec cum ita essent, quodam die a curia in domum suam rediens mulierem in vestibulo exspectantem invenit, puerum ulnis gestantem. Velata erat; ille igitur, ratus aliquid eam pudendum celare, more magistratus quasi ream increpuit. Tum illa velum deposuit et recta in eius faciem aspexit.

Margarita Brandt erat.

Tam improvisus eius adventus tamque audax vultus senem perturbaverunt; perturbationem autem celare non potuit.

«Ubi est Gerardus meus?» exclamavit illa, pectore vehementer anhelans. «Vivitne?»

«Nihil equidem novi cur non vivat», balbutiit Ghisbertus. «Spero eum vivere, tui causa. Quaeso, in hoc cubiculum ingredere. Famuli!»

«Ne passum quidem unum», inquit Margarita; umerum eius prehendit, eo impetu retinens quo mulier perturbata valere potest. «Tu secretum nosti quo cor mihi frangitur. Cur Gerardus meus tot mensibus neque venit neque unam litteram misit? Responde, alioquin non modo famuli tui, sed tota civitas clamorem meum audiet. Misera nimium sum quam ut mecum ludere liceat.»

Frustra ille negabat se de Gerardo quicquam scire. Illa respondit ab iis qui se ad eum miserant aliter rem tradi. «Tu probe nosti», inquit constanter, «cur neque redeat neque scribat.»

His verbis Ghisbertus magis magisque expalluit; dignitatem tamen omnem quam poterat sibi vindicavit atque ait: «Duobusne nebulonibus potius quam viro honorato atque insigni credes?»

«Quibus duobus nebulonibus?» quaesivit illa acrius.

Ille haesitans: «Nonne dixisti...? Enimvero senex sum miser atque fractus, cui memoria labat. Tu vero veniens me sic conturbas, ut quid loquar ipse nesciam.»

«Ita vero, domine, labat profecto memoria tua: alioqui mihi inimicus non esses. Pater meus, cum pestilentia laborabas et nemo alius ad te accedere auderet, te servavit, semperque tibi amicus fuit. Avus meus Floris, cum adhuc pauper esses, opem tibi tulit et te, puerum primum, deinde virum, dilexit. Tres nostrorum aetates vidisti; en quarta adest. Hic Petri veteris amici tui nepos est, Floris autem

veteris amici pronepos. In innocuum eius vultum demitte oculos atque illorum facies recordare!»

«Mulier, crucias me», gemuit Ghisbertus atque in subsellium delapsus est. Sed Margarita utilitatem huius motus intellexit; ante eum genu nixit, puerumque in senis genibus collocavit. «Hic infans patre orbatus filius est pauperculae Margaritae Brandt, quae tibi numquam nocuit et ex ea familia orta est quae te amabat. Age, vultum eius aspice: hic magis quam ullae meae voces te commovebit. Sancti caelites, quid tandem infelix puella cum infante suo commisit, ut totius illius temporis obliviscaris, quo ipse iuvenis tam innocens eras quam hic puer, qui nunc in faciem tuam suspiciens te obsecrat, ut patrem sibi reddas?»

Atque sub puero manibus subiectis eum altius semper attollebat, ut sub senis oculis rideret.

Ille in infantem torvo angoris obtutu respexit, deinde matrem ad genua sua provolutam; subito exsiluit clamitans: «Abite hinc, duae viperae!»

Anima tam acriter percussa senilibus membris momentaneam quandam vim reddidit; ille celeri gradu obambulabat, manus torquens, capillos candidos digitis rapiens. «Illorum dierum obliviscar? Omnium potius aliorum obliviscor. O mulier, mulier! Vigilans dormiensve nihil nisi mortuorum vultus video, nihil nisi mortuorum voces audio; mox ipse inter mortuos ero. Quod factum est, factum est. In inferno sum! In inferno sum!»

Sed illa praeter naturam excitata vis repente defecit, atque senex viribus destitutus est.

Vacillavit; nisi Margarita adstitisset, cecidisset. Illa altero bracchio, quo puerum non tenebat, eum pro viribus sustentabat simulque auxilium clamabat.

Duo famuli accurrerunt atque paene exanimem sustulerunt et abduxerunt. Postremum quod Margarita conspexit, vultus eius fuit senilis et sulcis exaratus, pallidus atque iners; capilli vero albi super cubitum famuli pendebant.

«Ignoscat mihi caelum», inquit illa. «Vereor ne senem infelicem interfecerim.»

Sic conatus ille crudele mysterium investigandi tantisdem, immo densioribus, tenebris id reliquit. Omnia enim verba Ghisberti secum reputanti suspicio magis confirmabatur eum aliquid de Gerardo scire. «Qui vero erant duo illi nebulones quos ille rem bene fecisse atque mihi narrasse putavit? O mi Gerarde, o infans infelix et relictus, per aquas altas vix ambo vadimus!»

Iter Tergoviam plus pecuniae absumpserat quam commode ferre poterat; emptor insuper pecuniam sibi debitam non solvens aufugerat. Iterum igitur angelum aureum Catharinae ex involucro promere coacta est. Sed mirum dictu, cum eo in manu scalas descenderet, nummos aliquot argenteos in mensa invenit, una cum chartula in qua haec scripta erant:

Visa scriptura stupore exclamavit, atque chartulam avidissime arripuit, mox autem clamor admirationis in laetitiam conversus est.

«Vivit! Hoc per amici cuiusdam manus ad me mittit.»

Scripturam iterum atque iterum osculata est atque sinu condidit.

Tempus interea labebatur, nulla de Gerardo fama allata.

Singulis fere bimestribus parva argenti summa quodam modo in domum perveniebat. Alias in mensa iacebat; semel per cubiculi fenestram in marsupio coniecta est; semel in fundo corbis Lucae reperta, cum ille in caupona ad amicum colloquendum substiterat. Nec donator nec minister eius deprehendebatur. Catharina negabat se misisse; Margarita Van Eyck iurabat nihil sibi cum re esse; idem Elias affirmabat.

Margarita autem, quotiens pecunia veniebat, Gerardulum alloqui solebat: «O miselle fili, ab omnibus relicte, ego et tu per aquas altas vix ingredimur!»

Huius modici, sed opportuni, subsidii saltem dimidiam partem in Gerarduli vestes, supra eius condicionem ornatas, impendebat. «Si pecunia a Gerardo venit, filium eius nitide vestitum inveniat.» Vicinae omnes matres irridere coeperunt, praesertim quarum ipsarum liberi laceras tunicas gerebant.

Menses labebantur, et animi languor quasi mortifer acriores illas sollicitudines excepit. Ad veterem sententiam rediit: Gerardum sine dubio mortuum esse; se numquam amplius neque filii patrem neque tabulas nuptiales visuram. Hoc alterum vulnus, quod Elias et Catharina sponsalia eorum agnoscendo aliquatenus leniverant, rursus penitus recruduit; alii enim narrationi eius non tam facile fidem habituri erant. Saepe igitur de infamia quam filii sui natalibus imminere verebatur ingemiscebat.

«Nonne satis est nobis carorum absentia cruciari? Etiamne ignominia premendi sumus? Utinam numquam nati essemus!»

Interim mutatio quaedam in Petro Brandt facta est. Mens eius per biennium paene caligine obducta clarescere videbatur; interdum intellegentiam recipiebat, tumque ipse et Margarita de Gerardo loquebantur, donec rursus deliraret. Quadam tamen die, cum illa aliquot horas afuisset, patrem cum Catharina colloquentem invenit, qualis ex quo paralysi correptus erat numquam antea fuerat. «Heus, puella, cur abes?» inquit Catharina. «Sed profecto omnia ei narravi, et una de malis tuis flevimus.»

Margarita tacita constitit, nunc hunc nunc illam laeto vultu intuens.

Petrus ei adridens: «Veni», inquit, «ut tibi benedicam.»

Illa ad pedes eius genua flexit; ille vero copiosissimis verbis benedixit, eamque per omnem vitam filiam amantissimam, fidelissimam, obsequentissimam fuisse dixit, quam caelum pauperi viduo seni dare potuisset. «Sit tibi filius tuus talis, qualis tu mihi fuisti!»

Post haec obdormitavit. Tum mulieres inter se submissa voce locutae sunt; Catharina ait: «Omnis sermo noster modo de Gerardo fuit. Id eum vehementer sollicitat. Miserum caput eius saepe fortasse nos audiebat, cum plane tenebris immersum videretur. Margarita, vir summae intellegentiae est, multaque secum coniecit. 'Fortasse in custodia tenetur,' inquit, 'aut alicui regi stipendia militans invitus bellum gerit, aut Constantinopolim ad libros describendos missus est, aut denique sacris se addixit.' Illuc enim ingenio ferebatur.»

«Ah, mater», submissa voce respondit Margarita, «sibi ipsi illudit, sicut et nos nobis.»

Priusquam verba absolvere posset, res inexspectata sermonem interpellavit.

Vox magna subito insonuit: «VIDEO EUM! VIDEO EUM!»

Senex autem, oculis dilatatis, per ipsum domus parietem videre videbatur.

«IN NAVICULA EST, IN MAGNO FLUMINE, HAC VENIT! Vultu vehementer immutatus; tamen eum agnovi. Abiit, abiit! Omnia obscura sunt.»

Deinde in tergum recidit et languida voce quaesivit ubi esset Margarita.

«Pater carissime, ad latus tuum sum. O mater, mater, quid hoc est?»

«Te videre nequeo; at modo totum terrarum orbem circumquaque videbam. Ita, ita; iam paratus sum. Haecine manus tua est? Benedico tibi, filia, benedico! Noli flere: arbor matura est.»

Vetus ille medicus signa recte intellexerat. Haec placida verba ultima eius fuerunt. Statim caput inclinavit et placide, leniter e vita excessit, velut infans placide in somnum labens. Fax, priusquam exstingueretur, ultimo fulgore emicuerat.

CAPUT LXXXI

Quae miserum senem Martinum tam acerbe fleverat, haud facile hunc ictum tam aequo animo ferebat, quo senum obitus ferri solent. Frustra Catharina communibus solaciis eam lenire conabatur; frustra dicebat Petro mortem felicem requiem fuisse, arboremque, ut ipse dixerat, iam maturam. Sed maxime erravit cum monuit nunc duo tantum ora alenda superesse, unamque curam imminutam esse.

«Hae curae», inquit Margarita, «solae mihi voluptates sunt. His cor meum desertum impletur, quod nunc non modo vastum, sed vacuum esse sentio. O sella vacua, te conspiciens quam acerbe angor! O senem miserum! Quomodo eum non toto corde amarem? Solebam enim sedere eumque contemplari mecum cogitans: ‘Nisi ego essem, fame periret.’ Qui olim tantam sapientiam tantamque doctrinam habuerat, iam tam imbecillus factus erat quam meus dulcissimus infans; atque ego eum amavi tamquam filium meum, non patrem, diligerem. O sella vacua! O cor inane! Heu me miseram! Heu me miseram!»

Neque piae illae lacrimae reprimi poterant.

Tum Catharina tacuit demissoque capite constitit. Quodam vero die ita confessa est: «Ex mente, non ex corde tibi loquor; recte facis, si aures mihi claudis. Si ego in tuo loco essem, senem haud secus atque tu lugerem.»

Margarita tum eam amplexa est; haec sincerae misericordiae particula nonnihil ei profuit, cum illa communia solacia nihil omnino profuissent.

Tum Catharina misericordia commota ait: «Misera filia, non nata es ut sola vivas. Iam te pro filia mea habeo. Noli totam iuventutem propter Gerardum filium meum perdere. Aut mortuus est aut perfidus. Acerbum mihi est id dicere, sed quis hoc non videt? Pater tuus periit; nec ego semper tecum esse potero. At hic est iuvenis probus, qui te iam diu diligit. Ego illum una cum solacio quod affert acciperem. Tales enim viros caelum nobis dedit ut nos et vexarent et consolarentur; sine illis nihil in hoc mundo sumus.»

Margaritam autem prorsus confusam conspicata perrexit: «Num vero usque adeo caeca es, ut id non animadvertas?»

«Quid? Quem dicis?»

«Quem nisi Lucam illum Peterson?»

«Quid? Lucam nostrum, puerum qui corbem mihi fert?»

«Minime puer est; undeviginti annos excessit, iuvenis pulcher ac validus. De eo quoque tua causa quaesivi; omnes dicunt eum fabrum industrium esse neque umquam temetum attigisse. Quod in Roterodamensi iuvene magnum est; nam

adulescentes illius urbis plerumque dimidia parte homines, dimidia spongiae sunt.»

Margarita tum primum post tot dies subrisit. «Lucas placentas siccatas mirifice amat», inquit, «quas ego ad eius palatum parare soleo. Illas petit, cum huc amatoris more venit.» Subito autem erubuit. «Quod si putarem eum filii tui uxorem—quae certe sum aut esse debeo—petere, continuo foras eicerem.»

«Minime, minime; obsecro ne quid mali effecerim. Miserum iuvenem! Amor frenis non tenetur. Id ex ipso clam sensimque elicui, iam fere ante annum.»

«O mater, et id fieri passa es?»

«Equidem de te cogitavi. Mecum dicebam: 'Si tam stultus est ut gratis ei serviat, tanto melius ei erit. Mulier sola, nisi vir adsit qui huc illuc pro ea currat atque res eius ferat, perdita est.' Nunc vero aliter sentio: existimo te optime eum adhibituram esse, si eum maritum duxeris.»

«Ergo etiam Gerardi mater contra filium suum stat, et me primo cuique advenae nubere vult. Ah, Gerarde, tu me solam habes. Nec te mortuum esse credam donec sepulcrum tuum videro, nec perfidum, donec te alterius mulieris manum tenentem videro. O puerum ineptum! Numquam posthac ei benigne loquar.»

Lucae Peterson male cessit curiosa mulieris tutela: in ea domo, ubi antea benigne placideque excipiebatur, nunc frigide acceptus est. Paulatim, cum vix quisquam eum alloqueretur, nec nisi aspere et stomachose, grandis ille mollisque iuvenis flebiliter queri coepit; Margaritamque aperte interrogavit num quid fecisset quo eam offenderet.

«Nihil fecisti. Ego in culpa sum; acerba sum. Si consilium meum sequaris, aliquantisper me vitabis.»

«Ego totius rei causa sum, Luca», inquit illa rerum alienarum curatrix.

«Tu, domina Catharina? Quid tibi feci ut eam mihi inimicam redderes?»

«Nihil nisi bene facere volui. Dixi me intellegere te eam tamquam per nuptialem anulum intueri. Sed ipsa ne audire quidem vult.»

«Non opus erat hoc ei dicere, domina: iam fere annum novit me eam in matrimonium petere.»

«Ego vero nesciebam», inquit Margarita; «alioquin numquam tibi fores patefecissem.»

«Quid? Singulis sabbati vesperis huc venio. Sic enim apud Roterodamenses adulescentes puellas ambiunt: cum puella sabbatis cenare idem est atque eius amorem petere.»

«Ah, haec est igitur Roterodami consuetudo? Tum posthac die Iovis aut die Veneris adesto. Ego vero te, puer, propter placentas meas venire putabam.»

«Placentas quidem tuas amo; melius eas quam mater mea conficis. Sed te etiam magis quam placentas amo», Lucas blande respondit.

«Ergo nullas amplius gustabis. Quo tandem iure uxorem alienam, cuius maritus longe abest, ita alloqueris?» Tum miti quidem sed firmissima voce addidit: «Non est cur amplius huc venire labores, Luca; corbem meam ipsa ferre possum.»

«Bene igitur», ait Lucas. Paulisper tacitus obtusaque mente sedens tandem surrexit et Catharinae maeste dixit: «Domina, opinor me hinc dimissum esse»; atque abiit.

Proximo tamen die sabbati Catharina eum ante limen sedentem ac plorantem invenit. Dicebat se eo venire consuevisse, cetera vero omnia loca sibi peregrina videri. Illa ingressa Margaritae rettulit; Margarita suspirans respondit: «Miser Lucas: per me intrare liceret, modo locum suum teneret meque ut uxorem alterius viri tractaret.» Lucae his nuntiatis dubitanti, «Vah!» inquit Catharina, «promissa instar crustarum placentarum facile franguntur. Omnia ei pollicere, potius quam stulte foris sedere, cum uno verbo introire possis. Nunc in omnibus eius voluntati obsequere; tum, si miser Gerardus non redierit neque eam sibi vindicaverit, tandem certo tuam habebis. Mulier sola assiduitate aliquando vincitur, stulte iuvenis.»

CAPUT LXXXII

CLAUSTRUM

Frater Clemens Basileae iam amplius annum docuerat praedicaveratque, cum die quodam Hieronymus, itineris pulvere aspersus, oculis quasi triumphum prae se ferentibus, ante eum constitit.

«Gloriam Deo tribue, frater Clemens; iam enim mecum in Angliam proficisci potes.»

«Paratus sum, frater Hieronyme. Te per tot menses exspectans, inter docendi precandique munera linguae Anglicae discendae haud mediocrem operam dedi.»

«Prudenter id cogitasti», respondit Hieronymus. Tum narravit se nihil aliud exspectavisse nisi ut a Romano pontifice privilegia singularia impetraret pecunias in Anglia ad Ecclesiae usus colligendi, confessionesque in omnibus monasteriis saecularibus excipiendi. «Nunc igitur lumbos accingamus, atque exeamus ut pro Ecclesia adversus Franciscanos gravem ictum inferamus.»

Duo fratres, Angliam petentes, Rheni cursum secuti praedicando descendebant. In maioribus oppidis uterque populo concionabatur; in minoribus saepe discedebant, alter hanc fluminis ripam, alter illam perlustrans, deinde in loco ante constituto conveniebant. Uterque dicendi peritus erat, sed dicendi genere inter se multum differebant.

Hieronymi oratio gravis erat ac maiestate plena; rerum tamen religiosarum ambitu aliquanto angustiore continebatur, et, si cum Clementis sermonibus conferres, paene uno tenore procedebat, quamquam, si cum plerorumque aliorum praedicatorum orationibus conferres, minime uno tenore procedere videretur.

Clementis vero sermo rerum varietate abundabat et saepe mirum in modum familiari sermone utebatur. Plerumque mitis et blande suadens velut lenis amnis et mentem et pectus circumfluebat. Sed, quotiens sententia altius surgebat, oratio una assurgere solebat: atque tum Clemens Hieronymum tanto intervallo superabat quanto in humiliore sermone Hieronymo inferior videretur.

Quin etiam, cum illo generoso ardore excitaretur, quidquid de vate numine afflato aut gentilium oratore legimus in eo ipso cerneres: Vehemens ut procella, excitatus ut torrens, incensus ut fulmen, tonabat, fulgurabat, et rapidis eloquentiæ fluctibus cuncta proruebat et porturbabat.

Exempla eius orationum multa libenter proferrem, nisi quinque me impedirent causae: difficile est; tempus angustum; alibi iam hoc feci; quidam

egregius imitator postea melius effecit; denique similitudo, quae in pisis virtus est, in libris vitium esse solet.

Ne tamen rem prorsus praeterire videar, Clemens clam cognoscere studebat quae nuper in quoque oppido accidissent, quo potissimum vitio cuiusque loci cives tenerentur.

Hieronymus autem, vir inflexibilis, indignum arbitrabatur ob vitia cuiusquam populi a consueta via declinare. In urbe quadam magna, compluribus leucis a Rheno distante, ambo e suggestu eodem vicissim concionati sunt. Hieronymus de vestium luxu atque vanitate dixit, quod illi gratissimum argumentum erat. Facundus fuit et acerbe irridens; cives tamen aequo ac placido animo audiverunt, quippe qui huic vitio parum dediti essent.

Clemens contra ebrietatem invectus est: vitium illis in regionibus penitus insitum, a contionibus tamen quasi sacrum ac intactum, quoniam ipsi sacerdotes eo laborabant, vulgi autem praeiudicium illud tegebat. Scripturarum testimoniis atque usu rerum humanarum hoc malum sine misericordia verberavit: ipsum scelus esse, et plurimorum scelerum, praesertim furti caedisque, quasi nutricem.

Commemoravit hominem antea probum, qui nuper temulento furore patrem in ipsa urbe necaverat, item ebriosorum catervam, qui in proximo pago socium suum vivum ad ignem assaverant. «Princeps vester nuper defunctus», inquit, «apoplexia periisse dicitur; vos tamen scitis eum vino extinctum esse. Ex ipsis etiam decurionibus vestris unus superiore mense turpissime periit: ebrius in lacuna suffocatus est.»

«Liberorum vestrorum terga nuda relinquitis, dum ventres eo liquore impleatis qui vos in pessimas beluas mutat, vitulis stultiores, apris ferociores; familias in egestatem, animas in gehennam pellitis. Dico vobis urbem vestram, immo totam gentem ad infimum humani generis locum delapsuram, si feminae vestrae aeque ac vos biberent. Quamdiu autem illae sobriae permanebunt, et contra ipsam naturam virorum patrumque exemplis resistere poterunt? Vitium numquam eodem loco consistit.»

«Aut vos ipsi mores corrigite, aut mulieres ad eandem turpitudinem descensuras videte. Iam in Bohemia feminae una cum viris potant. Qualis vobis mulier temulenta videtur? Vultisne uxores vestras ebrias aspicere, matres ebrias?» Tum clamor horroris exortus est: auditores enim illius aevi nondum didicerant immoti tacere, cum concionator animos commoveret. «Hoc tandem ad vos pervenit!» exclamavit frater.

«Quid? Insani! Num putatis Deum, omni puritate praeditum, hominem, nobilissimum opus suum, in ebriam bestiam conversum non magis horrere quam vos, peccatis sordidos atque rationis paene expertes, mulierem in rem nec meliorem nec peiorem vobis ipsis conversam?»

Finem orationi imposuit duabus imaginibus: unius hominis temulenti domum familiamque, alterius sobrii, tanta singularum rerum veritate atque quasi scaenica vi depinxit, ut uxores audientes identidem «Heu!» et «Ah!» atque «Vere ita res se habet!» clamarent.

Hic sermo magnum tumultum excitavit. Auditores in circulos se congregabant: viri indignabantur; itaque mulieres blanditiis illos demulcebant, palamque contra praedicatorem partes eorum suscipiebant. Marito, aiebant, aliquid potus iure concedendum esse, quippe qui pro tota familia laboraret; nec se velle viris suis relictis molles quosdam lactis potatores accipere.

O duplices illarum vultus! Ipsa illa vespera viri quidam centum fere mulieres circa fratrem Clementem stipatas deprehenderunt: illae optimis quibusque rebus eius peram implebant, rosas etiam ipsis capitibus detractas offerebant, vestem osculabantur, eique benedicebant «quod ebriosos suos ad bonos mores revocare aggressus esset».

Hieronymus hanc concionem nimis terrenis rebus deditam esse iudicavit.

«Ebrietas haeresis non est, Clemens, ut tota concio adversus eam habeatur.»

Progredientibus illis Hieronymus miratus animadvertit Clementis orationes altius quam suas in auditorum animos penetrare: efficere ut homines auscultarent, cogitarent, flerent, interdum etiam mores emendarent. «Habet ille artem ad eorum modum descendendi», secum reputavit; «at interdum satis alte assurgere potest.»

Haec res Hieronymum, qui se teneriore fratre clam superiorem esse sentiebat, magnopere turbabat. Cum autem per ducenta fere milia passuum ita iter fecissent, idem non modo mirari sed etiam aegre ferre coepit. Conabatur tamen hunc affectum quasi pusillum et indignum cohibere. «Animae sicut serae inter se differunt», inquit; «praedicatores igitur sicut claves diversi esse debent; alioquin Ecclesia pauciores fores aperiet, per quas Deus ingredi possit. At certe huic tironi clavis est qua septentrionalium hominum animos reseret, quippe qui ipse e septentrione ortus sit.»

Ita lente Rhenum descendebant, interdum paucas leucas secundo flumine vecti, plerumque vero per ripas pedibus iter agentes, in oppidis pagisque praedicantes, docentes, peccantium confessiones excipientes; tandem Dusseldorpium pervenerunt.

Ecce parva illa crepido ad flumen, ubi Gerardus et Dionysius olim navem conscenderant ut Rheno adverso veherentur. Eodem nunc fratres e navi descenderunt. Eaedem viae, idem deversorium quod Leo Argenteus vocabatur. Nihil ibi mutatum erat praeter ipsum Clementem, qui nudis pedibus per urbem incedebat, animo tranquillo ac frigido, manibus ante pectus complicatis, oculis modeste in terram deiectis, verus Dominici sanctaeque Ecclesiae filius.

CAPUT LXXXIII

FOCUS

«Elia», inquit Catharina, «uni tantum quaestioni ut vir responde, neque hodie te amplius interrogabo. Quid est absinthium?»

Elias, subita hac ingenii sui probatione paulisper haesit; mox tamen animum collegit responditque rem quandam esse gustatu peracerbam.

«Recte quidem respondes, mi vir; sed non id quaero.»

«Tu igitur ipsa responde.»

«Respondebo. Absinthium est duos domi habere otiosos, qui nihil nisi calceos tuos meosque exspectent.» Gemuit Elias; telum ad vivum pervenit.

«Mihi videntur feretrum amici sui optimi exspectare, nihil interim quod agant habentes; haec duo satis sunt ut deteriores fiant quam natura voluit. Cur non alicubi rem mercatoriam illis instituimus, ut fortunam experiri possint?»

Elias se consentire dixit, sed timere ne tabulata ipsa tabernae compotationibus et alea absumerent.

«Minime vero», inquit Catharina. «Num me stultam putas? Scilicet initio illis invigilabo, deinde, ut aiunt, habenis laxioribus eos regam.»

«Quem locum cogitasti? Non hic, opinor, ubi nobiscum emptores partirentur.»

«Nequaquam. Roterodamum dico, etiamsi totus orbis reclamet; ibi enim ipsos in negotium inducere possem.»

O quam facile animus sese fallit! Vera huius consilii causa erat ut Gerardulo propius adesset.

Post multas consultationes atque Cornelii Sybrandique pollicitationes ardentes se his condicionibus emendaturos esse, Catharina Roterodamum tabernam quaesitum profecta est, Catharinulam quoque, ut loci mutatione delectaretur, comitem duxit. Tabernam mox invenerunt in via frequenti, sed turpiter neglectam. Quo tamen vitio pretium deminutum erat; statim igitur purgare et ornare coeperunt, tabulatis mercibus exponendis accommodatis instructis, atque domicilium habitationi idoneum reddere.

Lucas Peterson identidem Margaritam rogabat quid pro ea facere posset; illa tristi voce respondere solebat: «Nihil, Luca, nihil.»

«Tu quae tam ingeniosa es, nihilne reperire potes quod tibi praestem?»

«Nihil, Luca, nihil.»

Aliquando tamen aliter respondit: «Si aliquid facere posses quo dulcis soror mea Catharinula facilius circumveheretur.»

Ille amoris servus laetus consensit; mox Catharinulae plaustrulum fabricatus pulvinis instruxit, ipseque velut iumentum iugo se subdidit. Ad vesperum eam extra urbem per amoenam viam arboribus consitam trahebat, Margarita Catharinaque iuxta ambulantibus. Comitatus tamen laetior videbatur quam revera erat.

Catharinula certe incredibili voluptate fruebatur: Gerardulus enim in eius gremio collocabatur, quem puella summo amore prosequebatur; sic cherubinus ab angelo parvulo gestari videbatur, aut rosae gemma in lilii calice quiescere.

Itaque plebs illos deridebat, Lucam rogitans quem saporem carduus haberet, num domina eius quadrupedem sibi parare non posset, et cetera huiusmodi.

Lucas haec ludibria nihili faciebat; Catharinula autem eius causa angebatur.

«Plaustrulum mihi fecisti, bone Luca», inquit illa, «quod iam multum est. Male autem feci quod te quoque id trahere passa sum; possumus enim pauperi cuidam mercedem dare ut hoc opus faciat. Me delectat ita vehi atque Gerardulum portare; sed malim istis voluptatibus carere quam te propter me ludibrio haberi.»

«Parum me movent illorum linguae», respondit Lucas; «si me moverent, capita eorum inter se illiderem. Ego te traham donec domina mea desistere iusserit.»

«Luca, si Catharinulae parebis, mihi gratum facies.»

«Ergo Catharinulae parebo.»

At Ioanna, Ioriani Ketel uxor, ab hac vulgi irrisione honeste dissentiebat. «Recte vires impenduntur, cum infirmi earum ope vehuntur. Preces illius mercedis loco tibi erunt; non enim diu victura est; inter dolores subridet.» Haec Ioanna dixit.

Lucas simplici animo respondit se miserae puellae preces non quaerere: omnia se Margaritae dominae suae gratificandi causa facere.

Postea Lucas identidem Margaritam orabat ut aliquid sibi faciendum imperaret, sed frustra.

Quodam tamen die, quasi assiduis precibus eius fatigata, repente ad eum conversa est, vultu vocisque sono quos verbis reddere frustra conarer, atque dixit:

«Patrem filii mei mihi reperi!»

CAPUT LXXXIV

«Domina, omnes illum mortuum esse dicunt.»

«Minime vero. Adhuc mihi spem faciunt.»

«Ita, coram te; at post tergum omnes eum mortuum esse praedicant.»

His auditis Margarita lacrimas fundere coepit.

Lucas pariter singultire instituit. Corpus ei viri erat, animus puellae.

«Obsecro, dulcis domina, ne sic fleas», inquit. «Equidem illum ex mortuis excitarem, si possem, potius quam te tam acerbe flere conspicerem.»

Margarita respondit se, ut putaret, flere quod homines tam duplici lingua secum agerent.

Mox se collegit, manumque umero eius imposuit ac graviter dixit: «Luca, mortuus non est. Moriens homo mirum interdum visum habere dicitur. Audi igitur, Luca. Pater meus miser, cum iam moreretur, ego autem, stolida, gauderem quod eum prorsus convaliturum sperabam, mihi matrique haec dixit: in ipsa illa sella sedebat qua nunc sedes, mater fere hoc loco stabat, ego illic manicam consuebam; tum ait: “Video eum! Video eum!” His ipsis verbis; non quasi viribus destitutus, sed velut totus igne succensus.

“Foede deformatus—in magno flumine—huc versus veniens.”

Ah, Luca, si femina esses, et tantum mei causa doleres quantum te dolere putas, me miserata illum mihi reperires. Cogita, quaeso: filii mei patrem!»

«Heu, reperirem libenter, si modum nossem», inquit Lucas. «Sed quomodo possum?»

«Non potes, scilicet; insanio ego talia cogitans. Sed, o, si quis vere me amaret, id faceret: hoc tantum scio.»

Lucas aliquantum temporis tacitus reputavit.

«Omnes seniores affirmant eos qui moriuntur plus cernere quam qui vivunt. Sine me cogitare: mens enim mea non tam concitate quam tua fertur. In magno flumine? At Mosa magnum est flumen.» Rursus secum cogitabat.

«Huc veniens? Si igitur Mosa veheretur, iam pridem huc pervenisset. Ergo Mosa non est. Rhenus autem magnus est, maior quam Mosa, atque longissime patet. Rhenum esse arbitror.»

«Ego quoque, Luca; nam Dionysius monuit ut Rhenum descenderet. Sed etiamsi is sit, potest antequam patriam adeat alio deflectere. Neque me desiderat ut ego illum: id manifestum est. Luca, nonne putas eum me deseruisse?» Cupiebat illa ut negaret; at Lucas respondit: «Sane ita res similis est; quam stultus esset!»

«Quid vero nos scimus?» obiecit Margarita supplici voce.

«Rursus cogitem», inquit Lucas. «Cogitatio mea non equi instar incitatur.»

Haec post diuturnam meditationem excogitavit. Norat stationem sexaginta fere milia passuum Rheno adverso distantem, ad quam omnes naves publicae appellere solerent; eo iturus erat, ut absentem illum, si forte ibi transiret, intercipere posset. Ne vultu quidem Gerardum agnoscebat; sed quoties navis accederet, inter viatores se immisceret, sciscitaturus num quis Gerardus adesset. «Et, domina, si breves aliquas ad illum litteras mihi dares! Nam cum inter nos ignoti simus, fortasse nihil eorum quae dicam credet.»

«O bone, benigne, providens Luca, dabo sane—quam parum te antehac aestimavi! Sed ad cenam usque tempus mihi concede, ut eas conscribam.» Ad cenam rubens epistulam ei tradidit: longa erat, serico filo, ut tum mos erat, circumligata, nodoque superposito sigillo munita.

Lucas epistulam manu pensitavit, nonnihil maestitiae prae se ferens, ac gravissime interrogavit: «Fac patrem tuum non somniasse; fac me huic homini occurrere; fac eum aliquanto meliorem esse quam opinor ac statim ad te domum redire: quid tum de me fiet?»

Margarita usque ad supercilia erubuit. «O Luca, caelum tibi mercedem dabit. Ego autem genibus nixa tibi benedicam, teque, dulcis Luca, dum vivam diligam, ut mater filium. Ego tibi aetate antecessi: dolores enim cor senescere faciunt. Non ibis! Iniquum est hoc a me poscere; amor nos omnes sui amantes efficit.»

«Hem», ait Lucas; deinde eadem gravitate: «Quid si ille nebulo litteras tuas legerit, meque audierit commemorantem quanto illum desiderio requiras, atque tamen, sive perfidus sive prorsus fatuus, ad te redire noluerit? Quid tum mihi fiet? Num me caelibem mori oportebit, teque solam ad sepulcrum pervenire, neque virginem neque uxorem neque viduam?»

Margarita hac tam formidabili rationis perspicuitate, tam aperta interrogatione perculsa metu et affectu anhelabat. Tandem trepida balbutiit: «Si—quod beata Virgo mihi propitia avertat—o!»

«Quid igitur, domina?»

«Si litteras meas legerit et verba tua audierit—at tu, dulcis Luca, aequus esto, illique narra quam pulchrum filiolum habeat, patre carentem, patre carentem! O Luca, potestne tam crudelis esse?»

«Non credo; sed si tamen?»

«Tum documentum matrimonii nostri tibi reddet, et ego femina honesta ero, misera tamen; neque filius meus spurius erit. Tum certe ambo tecto cuiuslibet viri honesti recipi poterimus, cui non grave sit nobis hospitium dare. Et ob hanc tuam hodie benignitatem numquam—numquam—tam ingrata ero, ut ianuam tuam praeteriens ad alterius viri domum me conferam.»

«At intrabisne meam? Id mihi responde!»

«O ne me interroges! Aliquando fortasse, cum vulnera mea sanguinem fundere desierint. Heu, conabor; nisi me filiumque in Mosam praecipitavero. Noli ire, Luca! Ne cogites quidem proficisci. Tota haec res ab initio ad finem insania est.»

At Lucas tam difficulter consilium susceptum deponebat quam concipiebat.

Eius responsum ostendit quam celeriter amor ex adolescente virum faceret. «Age», inquit, «insania tamen aliquid est; me vero taedet nihil pro te agere, nec multa loqui soleo. Cras primo diluculo proficiscar. Sed mane: pecunia mihi deest. Mater enim omnem meam pecuniam servat, neque ego eam umquam rursus aspicio.»

Tum Margarita aureum illum angelum, qui totiens iam ab amissione effugerat, protulit Lucaeque dedit; ille autem ad insani negotii cursum profectus est.

Ipsi tamen minus insanum quam nobis hoc videbatur. Aetas superstitionibus dedita erat; Lucas enim somnium patris morientis, sive visum sive errorem sive quodcumque fuit, non minore fide secutus est quam nos nuntium a teste digno acceptum sequi solemus.

Catharina vero, ubi rem audivit, vehementer indignata est. Misellum illum iuvenem ad vanas inquisitiones dimittere! «Sed tu», inquit, «multis puellis similis es. Memento verborum meorum: cum Lucam usque eo exhauseris ut eum tui, tamquam canem aegrotum, taedeat, tum demum ipsum tam ardenter amabis quam vacca vitulum; et omnes sero factum esse clamabunt.»

CLAUSTRUM

Duo fratres ex meridie Hollandiam attigerunt horis tantum duodecim postquam Lucas Rhenum adverso flumine profectus erat.

Ita, sive vana erat inquisitio sive non, inter se propius accedebant, idque celeriter. Hieronymus enim, cum sermone Batavorum inferiorum praedicare non posset, ad litus properare coepit, cupiens quam primum in Angliam transire.

Quippe, secundo flumine vecti, fratres Lucam re vera praeteriissent, infra stationem eius medio flumine decurrentes, nisi res quam nunc narraturus sum intervenisset.

Viginti fere milia passuum supra stationem ad quam Lucas contendebat Clemens in magno pago e navi descendit ut concionaretur; sub finem autem orationis monialem cinerea veste indutam lacrimantem animadvertit.

Blando sermone eam allocutus quaesivit quid doleret. «Non mea causa», inquit, «hae lacrimae manant, sed ob amicam amissam. Verba tua in memoriam mihi revocaverunt qualis olim esset et qualis nunc misera sit. At tu Dominicanus es, ego monialis Franciscana.»

«Parum refert, soror mea, si ambo Christiani sumus, praesertim si tibi aliquid auxilii ferre possum.»

Monialis vultum eius contemplata dixit: «Inusitata sunt verba, sed bona videntur, et quam diserte, o, loqueris! Dicam tibi quae nos maerore afficiant.»

Tum exposuit monialem quandam iuvenem, monasterii delicias et amicam sibi carissimam, a votis per blanditias abductam, deinde per varios vitiorum gradus dilapsam, nunc in parvo deversorio pro ancilla cubiculi versari, re autem vera ad clientes alliciendos adhiberi, et divitioribus hospitibus corpus vendere. Adiecit: «Alibi eam etiam vi benigna ex pernicie eripere possemus.

Sed caupo ille ministrum olim egit baronis trucis, qui in illo colle habitat, atque adhuc eius gratia valet; ille autem conventum nostrum igni absumeret, si puellam vi abriperemus.»

«Praeterea animae vi bruta servari non possunt», inquit Clemens.

Dum colloquuntur Hieronymus advenit, cui persuasit Clemens ut noctem in conventu ageret. Postridie vero Clemens narravit se diu cum abbatissa locutum esse, illam magna tristitia teneri, seque promisisse monialem suam recuperare conaturum; Hieronymus contradixit, affirmans rem ad eos non pertinere atque tempus frustra consumi. Clemens autem iam non erat discipulus omnia ex magistro pendens.

Constanter sententiam tenuit; tandem convenit ut Hieronymus iter pergeret, proximi navigii in Angliam locum ambobus pararet, Clemens vero tempus haberet experimento suo, ut Hieronymo videbatur inutili, quamquam bono animo instituto.

Eius diei mane, hora circiter decima, homo pallio equestri involutus, caligis equitum amplis, pileoque ingenti e filtro lato ac pendulo tectus, instar statuae prope deversorium stabat ubi Maria, monialis a votis aversa, versabatur. Frater sic habitu mutato eo ipso tempore penitus miser erat. Hominibus enim fervidi animi mira suscipere facile est; sed cum ipsis operis difficultatibus nauseam moventibus obviam veniunt, animi franguntur.

Attamen, cum corda eorum chalybe sint, nervi vero minime ferrei, non recedunt; sed anhelantes et maesti ad extremum usque contendunt.

Clemens diu ante ostium haesit; opem prudentiamque a Deo precatus tandem tabernam intravit atque animo deficiens consedit, toto corpore frigido sudore perfusus.

Foris tamen alium se praebebat. Magno clamore poculum vini postulavit; caupo detulit. Nummis a conventu sibi suppeditatis solvit, simulans se vinum bibere.

«Caupo», inquit, «audio tibi ancillam cubiculi formosam in domo esse.»

«Ita, hospes, nullam in tota Hollandia tam florentem corpore tamque speciosam invenies. Sed non omnibus se praebet, iis tantum qui bene solvunt.»

Clemens frater grandem auream catenam ante cauponis oculos ostentavit. Ille risit magnaque voce conclamavit: «Heus, Ianeta! Hic amator est qui te catenis aureis alligare velit; et adulescens procera statura, id tibi confirmo.»

«Tum bis beata sum», feminea vox respondit; «huc eum mitte.»

Clemens surrexit, horruit, et cubiculum intravit, ubi Ianeta opus manu versabat, singulis tamen momentis deponens ut fragmentum cuiusdam cantilenae semel atque iterum incompletum caneret. Quippe in illo vitae genere nullius rei perficiendae patientiam habebat.

Post pauca salutandi verba hospes habitu mutato rogavit num alicubi soli magisque occulte colloqui possent.

«Quidni?» respondit illa; surrexit subridens, praecedensque levi gressu abiit. Ille secutus est, intus gemens animoque valde perturbatus.

«Hic», inquit, «nihil timeas. Nemo huc venit nisi qui pretium huius loci solvit.»

Clemens cubiculum circumspexit tacitusque sapientiam a Deo petiit. Tum molliter accessit, fenestrae valvas diligenter clausit.

«Quorsum hoc?» rogavit Ianeta paulum sollicita.

«Dulcissima», susurravit hospes arcana quadam voce, «ne nos Deus aspicere possit.»

«Insane, putasne tabulas ligneas oculum eius arcere posse?»

«Nescio equidem. Forsitan nimis multis negotiis occupatur, ut nos animadvertat. Sed nolim sanctos angelosque nos aspicere. Tune velles?»

«Mi homuncule, ne speres te eorum aspectum effugere. Una via est ne de iis cogites; nam si cogitaveris, omnis voluptas corrumpitur. Parum abest quin te relinquam atque fugiam. Lepidus sane mihi es!»

«Age tamen, puella, modo homines nos non videant, quid refert an Deus sanctique videant? Tange hanc catenam: aurum virgineum purissimum est. Duos ex his gravibus anulis tibi praecidam.»

«Ah, tandem ad rem loqueris!» Avaris manibus catenam palpavit. «Tam gravis est quam illa quae circa Virginis collum in conve—» Verbum non perfecit.

«Tace! Tace! Tace! Ipsa est. Partem eius habebis, modo ne me prodas.»

«Monstrum!» exclamavit Ianeta, ab eo fastidio retrocedens. «Quid? Beatam Virginem catena sua spoliare, deinde eam meretrici—»

«Tu meretrix non es!» Clemens laetus exclamavit. «Alioqui de tali scelere non curasses. Maria!»

«Ah! Ah! Ah!»

«Sancta tua patrona, cuius haec catena est, me misit ut te salutarem.»

Illa clamans ad fenestram cucurrit, valvasque reserare coepit.

Cum manus eius tremerent, Clemens prius caligas equestres pileumque deposuit quam lux in cubiculum effunderetur. Deinde pallium placide dimisit, et ante ipsam stetit frater Dominicanus, tranquillus et gravis instar simulacri; crucifixum supra caput eius sustulit, vultu amanti, tristi, religioso, qui eam quidem metu corporis aliquatenus liberabat, sed religioso horrore ac paenitentia paene conterebat. Illa se ad parietem contraxit et pavida procubuit.

«Maria», inquit ille leniter, «unum te rogo: beata esne?»

«Tam beata quam in inferis futura sum.»

«Neque illae in monasterio beatae sunt; tui causa flent.»

«Mea causa?»

«Noctes diesque, praecipue soror Ursula.»

«Misera Ursula!» Tum monialis errans ipsa quoque amicae recordatione lacrimari coepit.

«Angeli multo amplius flent. Nonne vis et terrarum et caeli lacrimas exsiccare, teque ipsam servare?»

«Utinam possem! Sed iam serum est.»

«Abi, Satana!» severe exclamavit monachus. «Haec dilectissima tua tentatio est. Tu vero, Maria, noli hostem generis humani audire, qui Deum mendacio infamat et desperationem insusurrat. Ego, qui ad te liberandam venio, multo graviora peccata quam tu admisi. Veni, Maria; vides ipsa ne in hac quidem vita peccatum tam dulce esse quam sanctitatem; et aeternitas iam ad fores adstat.»

«Quomodo me rursus suscipere umquam poterunt?»

«Iam earum dignitatem dubitas! Sed profecto tui desiderio tabescunt. Earum lacrimis motus ego, Dominicanus, id negotium suscepi: regulam ordinis mei violavi in cauponam ingressus, iterumque laicalibus his vestibus sumptis. Haec tamen recte facta sunt, levi paenitentia compensanda, si modo animam tuam ex hoc luporum antro eripi, teque ad vota tua reducere nobis permiseris.»

Monialis lacrimantibus oculis eum aspexit. «Tu vero Dominicanus haec pro sancti Francisci filia fecisti! At Franciscani et Dominicani inter se odio laborant.»

«Ita, filia; sed Franciscus et Dominicus se mutuo diligunt.»

Hoc responso monialis a votis aberrans percita ac permota visa est.

Clemens ei tum in memoriam revocavit quanto horrore commota esset, cum Virginem catena sua spoliandam audisset.

«At nunc considera», inquit, «conventum ipsamque Virginem decem partibus pluris aestimare monialem suam miseram quam catenas aureas. Nam hanc catenam mihi ignoto libenter crediderunt, ut eius aspectu Mariam suam perditam forsitan commoverent atque pristini amoris admonerent.» Postremo tam terribili

simplicitate ostendit quo tandem via qua nunc incederet duceret, simulque veteres recordationes melioresque animi motus ita excitavit, ut illa ad pedes eius genibus nixa singultiret, fatereturque se ex quo vota deseruisset nec felicitatem nec quietem umquam cognovisse. Redire se dixit, si ipse comitaretur; sola autem nec auderet nec posset: etiamsi ad portam pervenisset, ingredi nequiret.

Quomodo abbatissam sororesque coram intueretur? Respondit ille se tam laeto animo cum ea rediturum esse, quam pastor ovem aberrantem ad ovile reportaret.

Cum vero eam hortaretur ut statim discederet, subito minutae illae innumerabiles difficultates exortae sunt, quibus, quasi retibus sericis aut araneorum filis ferreis, feminarum animi implicari solent.

Ille eas placide discussit.

«At quomodo hoc habitu tecum incedam?»

«Vestem cucullumque sancti ordinis tui attuli; his splendida ornamenta tua occulta. Calceos quoque hic relinque, sicut ego hos»—caligas equestris monstravit—«relinquo.»

Illa gemmas et monilia sua collegit.

«Quorsum ista?» rogavit Clemens.

«Ut conventui dona offeram, pater.»

«Origo earum nimis impura est.»

«At», respondit paenitens, «peccatum esset ea hic relinquere: vendi possunt, ut pauperes alantur.»

«Maria, in hoc crucifixo oculos defige, et vana illa diaboli ornamenta pedibus conculca.»

Paulisper dubitavit; mox tamen ea in terram abiecit pedibusque contrivit.

«Nunc aperi fenestram et in illum sterquilinium omnia proice. Bene fecisti. Ita merces peccati a manibus tuis, iugum eius fulgens a collo, labes ab animo discedat. Age, filia sancti Francisci, nimis diu in hoc foedo loco commorati sumus.» Illa secuta est.

Sed nondum in tuto erant.

Primum caupo ita obstupuit, cum ex interioribus aedium per culinam suam nigrum fratrem cum cinerea moniali prodeuntes vidisset, ut ore hians mussitaret: «Quae haec ludibria sunt?» Mox tamen rem intellexit, seque inter fugientes et ostium interposuit. «Heus, Ruben! Carole! Gavine! Falsus hic monachus Ianetam nostram clam abducit!»

Viri minacibus vultibus accurrerunt. Frater crucifixum tenens in eos impetum fecit. «Abstinete!» voce tonanti exclamavit. «Haec monialis sancta est, ad vota sua rediens. Quicumque ut eam retineat vel cucullum vel vestem eius attigerit, ei manus arescet, corpus insepultum iacebit, a Roma exsecratus, anima vero igni

aeterno urebitur.» Illi quasi flamma opposita retro cesserunt. «Tu vero, infelix leno—»

Quae reliqua dicturus erat verbis non absolvit; sed cauponem faucibus arripuit, et, ut leo in ferventibus animi motibus validus, eum ab ostio violenter contorsit, per totum cubiculum proiecit, ita ut capite praeceps in pavimentum lapideum caderet. Tum ostium patefecit, monialem clamantem in publicam viam eduxit. «Tace, misera trepidans», anhelans dixit; «in via publica tibi vim inferre non audebunt. Abeamus!»

Caupo in terra iacebat, perterritus, paene exanimis, sanguine manans; Maria autem, quamquam saepe timida retro respiciebat, eum amplius non vidit.

In via eam rogavit ut animi sui impetum consideraret.

«Hactenus», inquit, «de tuis vitiis locuti sumus; nunc de meis. Ira mihi effrenis est, furiosa; sola Dei gratia fit ut homicida non sim. Proximo momento me paenitet; sed momentum serius iam nimis serum est. Maria, si isti nebulones vel digito te attigissent, cerebris eorum hoc crucifixo elisis pavimentum respersissem. O quam bene me novi; mihi crede, atque ipse me exhorresco. Fera quaedam indomita sub hac mea nigra veste latet.»

«Heu, pater», respondit Maria, «nisi talis esses qualis es, ego periissem. Ut me ex illo loco eriperes, opus erat viro vulpis cautelam, leonis tamen audaciam habenti.»

Clemens secum reputavit. «Hoc saltem certum est: Deus instrumenta sua, etsi mortali carne induta, sapienter eligit; atque per corda imperfecta opus suum perfectum efficit. Deo gloria!»

Ubi conventui appropinquabant, Maria subito substitit, brachium fratris arripuit et flere coepit. Ille benigne eam intuitus monuit ne quid timeret: felicissimus omnium quos umquam vidisset hic dies futurus erat. Iussit igitur eam sedere animosque componere, dum ipse rediret. Conventum intravit abbatissamque sibi convenire postulavit.

«Soror mea, gloriam Deo tribue: Maria ante portam stat.»

Ingens abbatissae et stupor et laetitia fuit. Clementi enixe roganti statim concessit ut ei quae tam incerto animo erravisset initia paenitentiae leviora redderentur; post nonnullam autem repugnantiam toto pectore consilium eius de excipienda redeunte amplexa est. Dum illae se parabant, Clemens lente ad Mariam rediit, iuxta eam consedit, eam consolatus confessionem eius excepit.

«Abbatissa concessit ut paenitentiam tibi ipsi proponere liceat.»

«Non ideo levior erit», respondit illa.

«Non dubito», inquit ille. «Sed de futuro ista sunt; hodiernus dies soli laetitiae datus est.»

Tum eam circa aedificium ad posticum abbatissae duxit. Progredientes instrumentorum musicorum sonum cantusque audiverunt.

«Festus dies est», ait Maria, «quem ego adventu meo turbabo.»

«Vix credo», subridens Clemens respondit, «cum tu ipsa huius festi regina sis.»

«Ego, pater? Quid ais?»

«Quid? Maria, numquamne audisti maius in caelo gaudium esse super uno peccatore paenitentiam agente quam super nonaginta novem iustis quibus paenitentia non opus sit? At hic conventus caelum non est, nec moniales angeli; sunt tamen inter eas animae angelicae, quae tuo reditu gaudent et exsultant. Ecce unam ex iis venire suspicor; nam manum ad serae foramen trementem video.»

Repente posticum patefactum est; statim soror Ursula amicae collo suspensa illud lacrimis osculisque oneravit. Abbatissa paulo compositius, non tamen multo minus commota, secuta est.

Clemens valere eas iussit. Illae eum orabant ut maneret; ille autem magno cum dolore negavit se posse: iam nimium diu patientia boni fratris Hieronymi usus erat; festinandum sibi ad flumen erat, ut fortasse cras in Angliam navigaret.

Sic Maria ad ovile rediit, Clemens autem alacri gradu Rhenum atque Angliam petiit.

Hunc ipsum virum Lucas, Margaritae amator, epistulam eius ferens, in itinere deprehendere conabatur.

FOCUS

Illae quidem litterae ex eo genere erant precum simplicium ac miserationem moventium, quales feminae solae ad viros quos, quamvis crudeliter ab iis laesae sint, tamen diligunt scribere sciunt. Primum partum filii narravit, quantumque solacii ille sibi in omni anxietate attulisset, quam diuturnum singulareque silentium Gerardi moverat. Gerardulum accurate descripsit, ne naevum quidem in minimo eius digito praetermittens.

«Nostine quemquam qui similem in digito gerat? Si eum semel videres, fieri non posset quin eo superbires. Omnes in via matres mihi invident; ego autem uxoribus invideo, quod tu ad nos non venis. Mi Gerarde, alii te mortuum esse dicunt; sed si mortuus esses, quomodo ego vivere possem? Alii affirmant te, quem tanta fide amo, infidelem esse; id vero nullis labris credam nisi tuis.

Pater meus te valde diligebat; cum moreretur, visus sibi est te magno flumine vehi cernere, vultu ad Margaritam tuam converso, sed foede deformatum.

Num ita res est? Num crudeles homines dulcem faciem tuam vulneraverunt, aut pretiosum aliquod membrum perdidisti? Tum me multo magis requiris, nec te minus diligam—immo, heu, putasne amorem feminae tam levem esse quam viri?

—sed magis quam illo die cum paucas sanguinis guttas ex brachio profudi, quas lacrimis tuis effusis ne comparare quidem fas est. Meministine? Non ita pridem fuit, mi Gerarde.»

In eandem sententiam epistula pergebat, neque exprobratio ulla neque de eius fide amoreque suspicio in ea apparebat. Non quod ipsa gravissimis dubitationibus careret; sed quia nondum certae erant, et si eas significasset, potuit eo inclinare rem ut ille, obiurgationem metuens, ne redire quidem vellet. Hanc epistulam mitissimo Lucae perferendam tradidit.

Ita nec illa prorsus angelus erat.

Lucas duorum navigiorum vectoribus se immiscuit, sed de Gerardo Eliassoen nihil cognoscere potuit; quod ipsum non mirabatur. Magis miratus est, cum tertia vice id temptanti frater nigra veste indutus paulo severius diceret: «Quid tibi cum eo est quem Gerardum Eliassoen appellas?»

«Pater, si vivit, litteras ad eum habeo.»

«Hem!» inquit Hieronymus. «Id sane doleo. Sed caro infirma est. Age, fili: quem quaeris proximo aut altero navigio huc venturus est. Si modo illo nomine appellari velit—ego certe conscientiae eius custos non sum.»

«Bone pater, per caelum, unum aperte responde: Gerardus ille Eliassoen, qui Tergoviae fuit, vivitne?»

«Hem! Sane vivit qui olim eo nomine vocabatur.»

«Ergo hoc compertum est», Lucas sicce respondit. Sed mox sibi necesse esse sensit ut in locum abditum curreret ibique ubertim fleret.

«O cur Deus ullas feminas creavit?» secum ait. «Mihi mundus satis placebat priusquam amarem. Ecce digitulus illius plus apud eam valet quam totum corpus meum; et ille non est mortuus. Et ego nunc haec illi tradere debeo!» Epistulam contemplatus in terram iratus abiecit. Sed rursus, impetu quodam indignationis, sustulit, oculis lacrimosis ad cauponem accessit et opus petiit. Caupo recusavit, se suos iam operarios habere dicens.

«Non pecuniam tuam peto», ait Lucas; «opus tantum volo, ne mihi cor ob puellam alieni viri amatam frangatur.»

«Bone iuvenis, bone iuvenis!» caupo exclamavit; atque his condicionibus plurima ei dolia reficienda dedit. Itaque Lucas, dum navigia Rheno descendebant, dolia paene furibundus sarciebat.

CAPUT LXXXV

FOCUS

Qui litteras ex animo graviter scripsit, raro eodem quo antea animi statu manet. Margarita in epistula sua et animi ardorem et fidem quam visioni patris morientis, sive verae sive falsae, habebat effuderat; quo facto, cum Lucas abiisset, mirari coepit se tam facile credidisse, atque ob Lucam conscientia angebatur. Accessit Catharina, quae eam obiurgavit; itaque, spe fallaci elata et paulisper recreata, in tristitiam etiam graviorem relapsa est. In hoc maerore eam invenit amica nuper comparata, sed fidelissima, Ioanna Ketel.

Haec bona femina nova cogitatione velut illustrata advenit.

«Margarita, novi quid morbo tuo mederi possit: eremita Goudensis, vir mirae sanctitatis. Nam futura etiam praedicere potest, quando ei animus est.»

«Audivi de illo», Margarita spe omni destituta respondit. Vix tandem Ioanna persuasit ut ad Goudam usque ambularet eremitamque consuleret. Butyrum et ova in sportula tulerunt atque ad speluncam eius pervenerunt.

Unde tanta inter eas amicitia orta erat? Ante sex fere hebdomadas Iorianus morbo intestinorum correptus erat: primo cruciatus intolerabiles sensit; deinde, doloribus remissis sed viribus exhaustis, aliud incommodum successit: nihil, sive liquidum sive solidum, vel momento in stomacho retinere poterat. Medicus pronuntiavit: «Nisi hoc intra paucas horas desierit, morietur. Itaque gallinam nunc coque, aureo nummo, qui angelus vocabatur, in eandem aquam coniecto, eiusque ius aegro propina!» Heu! Ius gallinaceum, cum nummo aureo decoctum, eundem exitum ac viliores cibi antea passum est.

Tum sacerdos paroeciae pollicem sancti Sergii in iure bubulo maceravit. Idem eventus. Ioanna denique lacrimans ad Margaritam cucurrit, linteum ad viri sudarium conficiendum petitura. «Sine me eum videre», inquit Margarita. Ingressa pulsum eius exploravit. «Ah», ait, «vereor ne causam mali ipsam non attigerint. Aperi fenestram! Aerem ei intercludis; nunc omnia lintea quibus aegrotus utitur muta.»

«Heu, mulier, quorsum? Cur plura lintea viro morituro inquinanda sunt?» uxor illius aevi more rationem subducens reclamavit.

«Fac quod tibi imperatum est», Margarita languide dixit atque exiit.

Nescio quo pacto Ioanna sibi iam parendum esse sensit. Margarita rediit, praecinctu herba florente referto. Ex ea decoctum paravit atque ad lectum attulit; priusquam aegro daret, ipsa cochleare unum sumpsit, labra simulata voluptate crepitans. «Aequum est», ille iocandi conatu infirmo dixit. «Primum dulce sapit,

tum amarum.» Cum primum potaverat, eum colloquio tenuit. Potio illa dulcis simul et amara in ventriculo mansit.

Hoc animadverso, quasi chartas lusorias cautissime alteram super alteram componeret, alia superstruxit: tertio cochleari paulum liquoris Schiedamensis, septimo paulum vitelli ovi subacti admiscuit. Sic patientia, qua mulieres praestare solent, aegrotum e manibus Mortis blanditiis sensim eripuit; tandem Natura, quam nunc quasi tergo permulcebant potius quam calcibus sub lectum pellebant, Iorianum Ketel in pedes erexit. Sed medica improvisa ab utroque ius iurandum exegit ut facinus suum nemini aperirent. «In carcerem me conicerent atque a filio meo separarent.»

Herba simplex quae Iorianum servaverat parthenium suave appellabatur. Ex horto ipsius decerpserat: oculis aquilinis e fenestra eam ibi crescentem conspexerat.

Margarita igitur et Ioanna ad speluncam eremitae pervenerunt, munusculaque in suggestu parvo posuerunt. Tum Margarita os ad foramen huic rei factum admovit et dixit: «Sancte eremita, butyrum tibi ovaque optima afferimus. Ego autem, misella relicta, uxor et tamen non uxor, mater infantis dulcissimi, te oro ut mihi dicas utrum Gerardus meus vivat an mortuus sit, votis suis fidelis an perfidus.»

Vox ex antro tenuis audita est: «Ne me rebus terrenis vexetis; sed sanctum aliquem fratrem mittite. Morior.»

«Heu!» exclamavit Margarita. «Itane res se habet, misera anima? Sine nos ingredi et tibi opem ferre.»

«Sancti prohibeant! Vox feminae est. Fratrem sanctum mihi mittite!»

Ita redierunt unde venerant. Ioanna tamen continere se non potuit quin diceret: «Num igitur feminae daemonum tenebrarum soboles sunt, quibus ad lectum morientis accedere non liceat?»

Margarita autem maerore tanto oppressa erat ut nihil responderet. Ioanna eam verbis rudibus consolari conata est; sed illa non audivit, donec haec dixit: «At Iorianus brevi profecto loquetur; iam paene effervescit. Gratissimus tibi est, mihi crede.»

«Nisi ipsa videro, non credam», Margarita tranquilla amaritudine respondit.

«Non nego quin putet te alia re insolentiore ipsum servare debuisse. 'Ego, homo tantae staturae', inquit, 'tam vili herba parthenio sanatus! Si quae herba miserrima est, haec est', inquit. 'Iam omnes meas evellere cogitabam.' Ego ei respondi remedia non eo meliora esse quod e longinquo petantur; te atque parthenium eum sanavisse, cum medicamenta illa splendida celerius ex ore redirent quam devorarentur. Tum ego: 'Manibus genibusque procumbas atque

parthenio gratias agas.' Re vera tamen intimo corde tibi gratus est; de te semper cogitat et loquitur. Sed videt familiares Gerardi et amicos bonos circa te convenire; ac heri nocte dixit—»

«Quid dixit?»

«Me iurare coegit ne tibi narrarem.»

«Quaeso, narra.»

«Ait enim: 'Si quod exiguum scio aperuero, eum non reducam, omnes autem inter se committam. Utinam plus capitis mihi esset! Magnis curis distrahor. Sed quo minus dixeris, eo facilius rem compones.' Hoc illi semper in ore est; etiam post longas ambages ad id redit.»

Margarita caput movit. «Ita est: per aquas profundas vadimus, ego et parvulus meus miser.»

Sabbati vespera erat; Lucas nondum redierat.

«Pauper Lucas!» inquit Margarita. «Quanta illius benignitas, qui tale iter mea causa susceperit!»

«Vix unus e centum tam bonus reperitur», Catharina ardenter respondit.

«Mater, putasne eum Gerardo parvulo bene facturum esse?»

«Certissima sum. Tu ergo illi benignior esto, cum redierit. Promittisne?»

«Ita.»

CLAUSTRUM

Frater Clemens, monialium monitu, flexum fluminis praeteriit; atque magnis passibus iter faciens ad stationem aliquot milibus passuum mari propiorem pervenit quam ea erat ubi Lucas Gerardum Eliassoen exspectabat. Postridie prima luce profectus meridie Rotterodamum attigit. Statim ad portum contendit ne Hieronymum moraretur.

Complures sui ordinis fratres in crepidine portus vidit, eosque adiit; sed Hieronymus nusquam apparebat. Rogavit unum num Hieronymus venisset. «Venerat sane, frater», respondit ille.

«Quaeso, ubi est?»

«Ubi? Ecce illic!» inquit monachus, navem plenis velis properantem monstrans. Tunc demum Clemens animadvertit fratres omnes in mare oculos intendere.

«Quid? Sine me discessit! O Hieronyme, Hieronyme!» voce dolore plena exclamavit. Complures fratres conversi eum mirabantur.

«Tu profecto frater Clemens es», tandem unus dixit. Tum eum osculati fraterno studio salutaverunt; epistulam ei porrexerunt, quam Hieronymus iis tradendam mandaverat. Epistula erat raptim exarata. Auctor frigide narrabat navem in Angliam mox soluturam fuisse, seque occasionem proficiscendi amittere noluisse.

Clementem, si vellet, post se navigare posse; multo tamen melius facturum si domi maneret gentique suae praedicaret.

«Deo gloriam tribue, frater; miram enim potestatem in animos Batavorum habes. Sed illis insulanis superbis impar es; nimis mollis es.

«Scito me in itinere quendam convenisse qui te nomine saeculari quaerebat. Cave tibi! Ne te mundus iterum sericis suis retibus implicet. Memento autem solitudinem, ieiunium, orationem gladium, hastam, clipeum animae esse. Vale.»

Clemens hac contumeliosa desertione tamque immiti epistula graviter percussus et pudore affectus est.

Fratribus bonis pollicitus est se in conventu noctem acturum et ubicumque prior iuberet praedicaturum—Hieronymus enim eius eloquentiam miris laudibus extulerat—deinde subito discessit, quippe cui ad intima penetrasset iniuria et qui solus esse vellet. Secum quaesivit num insitum sibi aliquod vitium insanabile esset, quo tam verus Dominici filius ab eo abhorruisset; an potius Hieronymo ipsi deesset caritas illa Christiana quam Paulus fidei ipsi anteposuisset. Naufragium una passi, eidem naufragii tabulae salutem debentes; ille Hieronymi discipulus, paenitens, filius in Ecclesia fuerat, iamque quadringenta milia passuum eius in Christi itinere comes; et tamen primo oblato tempore quasi sordes cum asperitate frigidoque fastidio abiectus erat. «Quid? Ne saeculares quidem homines tam frigido animo tamque infida voluntate sunt», secum ait. «Una quae me umquam vere amavit prope hic in sepulcro iacet. Fuge, fuge in Angliam, o homo sine corde nate; ego Sevenbergam ad sepulcrum oraturus ibo.»

Tribus post horis domunculam Petri praeteriit. Turba puerorum strepentium ante ianuam ludebat; domus refecta erat et novum aedificiolum adiectum. Caput festinanter avertit ne imaginem quam memoria cara servabat violaret; ad coemeterium perrexit.

Inter sepulcra lapidem Margaritae quaesivit, nec invenit. Credere non poterat tantam inopiam fuisse ut ei lapis sepulcralis negaretur; itaque totum coemeterium iterum perlustravit.

«O egestas, dura egestas! Misera anima, similis mihi fuisti; cum Gerardus abiisset, nemo tibi supererat qui te amaret.»

In ecclesiam ingressus gradus osculatus est; tum pro anima eius cuius requiem reperire non poterat diu ardenterque oravit.

Ex ecclesia exiens senem admodum longaevum ad cancellos coemeterii prospicientem vidit. Accessit quaesivitque an in illo pago habitaret.

«Nonaginta duos iam annos, ab ipso pueritiae initio. Atque his diebus cotidie huc venio, pater sancte, ut paululum aspiciam; hic enim me brevi quiescere spero.»

«Fili, potesne mihi dicere ubi Margarita iaceat?»

«Margarita? Multae hic Margaritae sunt.»

«Margarita Brandt; filia medici doctissimi erat.»

«Quasi vero id ignorarem», senex paulo stomachosius respondit. «Sed non hic iacet. Deus tibi benedicat! Olim hinc migraverunt, subito omnes profecti, domo vacua relicta. Quid? Mortua est? Margarita Petri filia mortua? Vah, mirum! Fieri potest; fit sane. Urbes magnae rusticis nostris saepe perniciosae sunt.»

«Quae urbes magnae, fili?»

«Rotterodamum, ut mihi nuntiatum est, hinc petiverunt; an Amstelodamum fuit? Non, credo Rotterodamum. Illuc igitur ad moriendum ierunt!»

Clemens suspiravit.

«At non id ex vultu eius coniecissem. Saepe enim talia praevideo. Heu! Flos tam iuvenis tamque florens tam cito succisus est, ego vero senex quasi herba inutilis adhuc sto! Illa certe velut rosa Maii erat; quam dulcem risum, quam amabilem habebat, et—»

«Deus tibi benedicat, fili», Clemens ait; «vale!» et festinanter discessit.

Ad conventum solis occasu rediit, ibique in sacello pro Hieronymo atque Margarita vigilavit et oravit ultra mediam noctem, donec animus eius pristinam illam frigidam tranquillitatem recepisset.

CAPUT LXXXVI

FOCUS

Postridie, die dominico, post sacra peracta, in domo Catharinae, quae in vico Alto sita erat, omnia trepidabant. Taberna iam perfecta erat; postero die Cornelius et Sybrandus eam aperturi erant. Supra ianuam nomina utriusque scripta erant, simulque insigne pictum conspiciebatur: agnus candidus ex uberibus ovis inauratae lac hauriebat. Elias venerat, et novas ex sua mercium copia res attulerat, ut novo negotio bonum initium darent.

Parentum pectora gaudio ardebant ob ea quae filiis paraverant. Ipsi autem iuvenes per hortum una ambulabant, asserebantque se pristinae vitae pertaesos esse, atque multo iucundius esse pecuniam quaerere quam profundere; negotiis tamquam cera adhaesuros esse iurabant. Haec mater per fenestram apertam auribus acrissimis et semper vigilantibus excepit, statimque Eliae rettulit.

Ad cenam familiarem Margarita cum filio invitata erat. Cena quasi initium novi negotii celebratura erat: maiores natu mercaturae praecepta affatim daturi, vinum bonum ad felicem novi negotii exitum hausturi qui ab agricultura illa nihil fructus ferente, avena scilicet silvestri, ad Mercurii studia conversi erant. Margarita igitur socrui adiutrix advenerat, simul ut gravem animi torporem excuteret; utriusque genas ardor ignis rubefecerat. Subito Ioanna ingressa est, acetaria ex horto Ioriani afferens.

«Ipse haec tibi decerpsit, Margarita; nihil de quo loquatur nisi de te habet; iam tibi paene invideo. Dixi ei hodie apud vos convivium futurum. Sed, o puella, qualem in nova ecclesia concionem audivi! Concionari quid esset numquam ante hunc diem intellexeram.»

«Utinam adfuissem!» Margarita respondit. «Nam caelesti rore destituta penitus exarui.»

«Quidni? Idem hodie pomeridiano tempore iterum concionabitur. Sed fortasse hic opera tua indigent.»

«Minime vero», Catharina ait. «Ite igitur, si ita vobis placet.»

«Certe», Margarita inquit, «puto me ad mensam non tantum maestitiae allaturam, si bona concione accensa atque recreata venirem.»

«Ergo properandum», Ioanna admonuit. «Aspice, quam multi illuc eant; atque, nisi oculi fallunt, ecce ipse sanctus frater transit. Deus nos servet, Margarita! Eremitae oblitae sumus!» Haec femina alacerrima foras prosiluit, viam transcurrit, fratremque interpellavit. Mox regressa est. «En tibi! Cupiebam illum comminus intueri.»

«Quid tibi respondit?»

«Inquit: “Filia mea, ante solis occasum ad eum veniam, Deo volente.” Quam dulcis illi vox est! Sed o dominae meae, quam exiles sunt iuveni illi genae! Quam magni oculi, nec colore multum a tuis, Margarita, diversi!»

«Valde cupio illum audire», ait Margarita. «Sed pileolus meus haud satis mundus est, ceterae autem omnes candidissimis capitum tegminibus aderunt.»

«Cape igitur sudarium meum e sportula», Catharina dixit; «puerum vero tecum ducere non licet: Catharinulae meae eum relinquam, cui hodie unus ex gravioribus doloris diebus est.»

Margarita, nihil dicens, puerum in cenaculum sustulit. Catharinulam in lecto iacentem invenit.

«Quid agis, carissima? Immo ne rogaverim quidem: maximis doloribus urgeris, nam ita dulciter subrides. En, unum tibi adduxi quem diligis.»

«Duos, si ego numerem», Catharinula angelico risu respondit. Eo ipso momento tanta eam convulsio invasit ut nonnulli nostrum taurorum more mugivissent.

«Quid? In gremio tuo eum vis?» Margarita rogavit, gestui puellae aegrotae respondens. «Noli; nimis gravis est, cum tanto dolore crucieris.»

«Tanto eum amore prosequor ut pondus eius non sentiam», illa respondit.

Margarita hoc temporis intervallo usa se composuit. «Eo in ecclesiam», ait, «ut insignem concionatorem audiam.» Catharinula suspiravit. «Et tamen, Catharinula, modo tota cupiditate illuc ferebar; ita me per totum mensem animus nunc attollit, nunc deicit, quasi fluctus sinus quem Zuyder Zee vocant. Non minus libenter hic tecum manerem. Dic unum verbum!»

«Nequaquam», Catharinula inquit, «quaeso te, abi, atque singula eius verba ad me refer. Heu, quod ego ipsa ire non possum!» Lacrimae oculos aegrotae impleverunt. Hoc unicum Margaritam ad eundum impulit; Catharinulam osculata est, infantem demissis palpebris aspexit, leniterque suspiravit.

«Credo mihi eum osculari non licere», inquit. «Numquam enim levi osculo contenta fui; pater quoque meus pueros dormientes nec die nec nocte excitandos esse contendebat. Cum tibi evigilare placuerit, amitae Catharinulae duo illa nova verba quae didicisti dicito.» Exiit, saepe amanter retro respiciens, ianuamque sine ullo strepitu clausit.

«Ioanna, visne me adiuvare atque haec decorticare?» Catharina rogavit.

«Libenter, domina.» Ciborum apparatus tum tacito studio alacriter processit.

«Scito, Ioanna, apud me eos qui cibum parare ministrareque adiuvant, eundem cibum etiam mecum sumere; haec lex nostra est.»

«Sunt in Hollandia leges longe peiores. Tibi obsequi mihi voluptas est, domina; Lucas enim meus hodie cenam in aperto habebit. Fodit, feliciter sane.» (Margarita descendit.)

«Eheu, mulier, foedum illud opus est! Ecce illa modo faciem lavit, crines composuit, et quis nunc eius formae par est? Rotterodamum istud? Nihil prorsus ad illam!» Catharina contra urbem digitis crepuit. «Da mihi osculum, procax mea! Sed memento Eliam ne ducem quidem ad cenam exspectaturum esse. Itaque, concione finita, ne cuncteris.»

Catharina et Ioanna Margaritam ad ostium comitatae sunt, et longe in via abeuntem oculis persecutae. Nam matronis domesticis exitus e domo res paene memorabilis est. Catharina ita de profectione eius disseruit: «Ecce, Ioanna, mihi paene videor filiam ipsam ad ecclesiam misisse, nuncque eam discedentem spectare: quod quidem innumeris vicibus feci. Sed, Ioanna cara, haec ne unum quidem verbum adversus Gerardum nostrum audire vult; et tamen, si vivit, crudeliter eam tractavit. Idcirco viscera mea illius misellae misericordia commoventur. Ego aetate provectior prudentiorque sum; itaque eam simplici illi Lucae uxorem dabo, atque ita finem faciam. Quid tandem refert unum nepotem habere?»

CAPUT LXXXVII

CLAUSTRUM ET FOCUS

Iam coeperat concio, cum Margarita magnam sancti Laurentii aedem ingressa est. Immensum erat opus, cuius magna pars adhuc perficienda erat: neque enim uno anno templa exstruuntur. Laterales quidem naves tectis iam erant munitae; media autem navis et chorus adhuc sub divo patebant. Columnae arcusque paene ad perfectionem perducti, nonnulli etiam calce dealbati erant. Sed in toto templo unica tantum fenestra vitro clausa erat; reliquae in parietibus exterioribus hiatus adhuc ingentes, asperis marginibus, praebebant.

Eo tamen die ipsae imperfecti operis asperitates pulchritudini loci inserviebant. Aestas erat, postmeridies splendidissimus; solis radii per illa inaequalia foramina miras formas induentes irruebant, et per abruptas totius aedificii superficies quasi ludentes vagabantur.

Per hiantes parietes diffundebantur, et obscuras frigidasque porticus laterales velut fulgoris fluminibus secabant, ultraque in candidis columnis micabant atque oculos praestringebant.

Mediae vero navis pavimentum paene totum interruptis lucis umbraeque figuris distinctum erat: umbrae frigidiores atque blandiores omni umbra videbantur, lumina autem interiecta velut adamantes succino colore fulgentes, caelesti igne animati. Supra haec ab occasu ad orientem caelum ipsum caeruleum sublimem navem instar testudinis contegebat, tam propinquum ut manu paene contingendum videretur.

Mulierum candida capitum tegmina sole collucentia velut album mare efficiebant, mirifice cum vivaci illo caeli caeruleo colore discrepans.

Nam media navis, quamvis amplissima, hominibus stipata erat; nec tamen ullus sonus ex tanta multitudine audiebatur. Verba concionatoris voxque eius suavis, placida, gravis omnes velut tacito imperio continebant.

Margarita pulchritudine loci, pietate adstantium, «magna illa tranquillitate» quasi fascinata constitit. Post columnam navis septentrionalis se recepit; ibi, etsi verba vix percipere poterat, dulcis quaedam pietatis languor ob amoenitatem templi et vocis modulatae suavitatem sensim eam pervasit: quasi lene oleum in fluctuans eius pectus destillaret et undas componeret. Columnae igitur innixa, oculis semiclusis, omnia mollia ac somnio similia sentiebat; illic esse sibi dulce ac bonum videbatur.

Mox mulierem in parte opposita ex loco egregio decedere vidit, ut solem vitaret, qui per fenestram in caput eius vehementer incidebat. Margarita tacite

sed celeriter circuitu facto eum locum feliciter occupavit. Iam iuxta columnam navis australis stabat, neque amplius quinquaginta pedibus a concionatore aberat. Ad latus concionatoris, paulo tamen post eum, singula audire poterat.

Mox tamen animum eius avertit umbra capitis umerorumque viri, quae tam ridicule sursum deorsumque agitari videbatur, ut risum aegre contineret.

Quamquam re vera nihil per se ridiculum ibi erat.

Aedituus enim sepulcrum fodiebat.

Id statim intellexit, cum retro per fenestram aspexit unde umbra illa in pavimentum proiceretur.

Dum autem Iorianum Ketel fodientem intuetur, repente concionatoris vox quodam singulari flexu tam distincte auribus simul et animo eius incidit, ut eam quasi revera percussisse, intus forisque per totum corpus concussisse videretur.

Manum ad pectus admovit, tam nova tamque subita commotione correpta. Tum conversa concionatorem aspexit. Ille aversus stabat, nihilque praeter verticis tonsuram cerni poterat. Suspiravit; nam tonsura, quam solam cernebat, illud ipsum quod vox modo animo eius suggesserat prorsus negare videbatur.

Nihilo minus paulum deinceps procumbebat, oculis demissis, ut eundem sonum iterum exspectaret. Frustra. At tota vox mirum in modum magis magisque eam occupabat: dum fervore concionis modo attollebatur modo remittebatur, mille felicium dierum memorias velut e longinquo languide resonantes, excitare videbatur. Respiciendo dulcem illam maestitiam dissipare nolebat.

Ecce in media eloquentissimae orationis periodo concionator repente conticuit.

Paene suspiravit Margarita: blanda illa musica desierat. Num iam concio finita erat? Minime: circumspiciens multitudinem immotam consistere vidit.

Multos iam vultus in partem suam converti animadvertit. Repente post tergum respexit: nihil erat.

Proximi vero paventibus oculis concionatorem intuebantur. Illorum obtutus secuta, in pulpito vultum aspexit quasi cadaveris immotis oculis in eam intenti. Oculi fratris natura magni, macilentia genarum etiam amplificati, supra humanum modum dilatati ex vultu omni sanguine vacuo in illam defixi ardebant.

Margarita pavore contracta rursus retro se convertit: putabat enim aliquid horrendum prope adesse. At nihil erat; ipsa in extrema audientium corona stabat.

Eodem momento tota ecclesia tumultu commota est. Hic illic homines consurgebant et cervicibus protentis spectabant; centeni vultus perturbati a fratre ad Margaritam, a Margarita ad fratrem oculos ultro citroque ferebant. Tot capitum velaminibus ultro citroque versatis ingens susurrus oriebatur. Mox mulieres prae trepidatione acutissime exclamabant, viri inter se fremere coeperunt. Margarita, cum tot oculos in se conversos videret, territa post

columnam se contraxit, unum tantum furtivum, trepidum obtutum in concionatorem iaciens.

Quamvis illa oculorum conversio vix momentum durasset, in vultu perculso aliquid deprehendit cuius horrore tota contremuit.

Deficiens animo in acervum assularum, quas operarii reliquerant, consedit, faciemque manibus abscondit. Concio rursus continuabatur. Vocem audiebat, verborum sententiam non percipiebat. Cogitare conabatur; mens autem turbata volvebatur, nec ullam cogitationem certam pati poterat praeter hanc unam: in illo vultu, prodigio attonito, quendam habitum velut sigillo impressum se vidisse. Huius aspectus memoria eam a capite ad pedes concutiebat.

Vultus enim ille unum clamabat: «AGNITIO!»

Concio, postquam paulisper incerta fluctuavit, ad extremum in tantam orationis sublimitatem, immo in tam fervidam paene febricitantem eloquentiam evecta est, ut magna ex parte auditores insolitae morae et horrendi aspectus obliviscerentur.

Margarita se turbae exeunti festinanter immiscuit, atque una cum ceteris e templo egressa est.

Ceteri domum quisque suam petierunt; illa autem a foribus regressa in coemeterium concessit, ad sepulcrum Petri patris. Quamvis pauper esset, tabulam lapideam et cippum sepulcralem supra eum ponendos curaverat. In lapide consedit, eumque osculata est; deinde gremiale supra caput traxit, ne quis eam ex capillorum colore cognosceret.

«Pater», inquit, «saepe me audivisti dicentem per aquas profundas me vadere; at nunc suspicari incipio solum Deum fundum earum nosse. Illum fratrem per totum terrarum orbem sequar, eumque cominus intuebor. Is mihi explicabit cur tamquam mortuus ad vitam revocatus in me aspexerit, cum nemo omnino post me staret. O pater, hic me saepe laudavisti; ibi nunc unum pro me verbum dic. Nam per aquas profundas vado.»

E sepulcro patris ecclesiae ianua ex obliquo conspici poterat.

Ibi igitur Margarita facie velata in patris tumulo sedebat, adventum sacri concionatoris observans, ut eum interpellaret.

CAPUT LXXXVIII

CLAUSTRUM ET FOCUS

Templum refrigerio iucundum, solis radiis variegatum atque caelesti quadam purpura coronatum, patrem Clementem non minus quam Margaritam placide mulcebat ac delectabat; eius vero animum ad ipsum omnium bonorum castarumque voluptatum auctorem referebat. Deinde oculi ei in magnam navem inciderunt, popularibus suis confertam, ubi mille mulierum tegmina nivis candore, auro tenui quasi filis distincta, fulgebant. Multas iam centenas leucarum peragraverat, nec usquam simile quicquam, praeter nivem ipsam, viderat. Mane quidem tonuerat; at huic tam blandae postmeridianae horae minae atque terrores haud consentire videbantur.

Intima eius viscera miseratione tantae multitudinis commovebantur; de Dei enim caritate se illis dicere oportere sentiebat. Miseri homines! De ea e suggestu vix plura tum audiebant quam olim gentiles. Itaque laeta salutis nuntia eis aperuit. Populus autem in voce eius miti simul et gravi atque sincera totus pendebat.

Non erat ex iis concionatoribus qui in pulpito tamquam gallus ventorum in fastigio templi perpetuo circumaguntur. Corda auditorum longe magis quam corpus suum commovebat. Neque tamen eos omnino neglegebat quibus locus minus commodus obtigerat. Iam, rei quam praedicabat amore incensus, ne quis ex tanta frequentia faustissima de Christi caritate nuntia praeteriret, se ad navem meridianam convertit.

At ibi, in flumine lucis per fenestram incidentis, vultus Margaritae Brandt splendidus ei obversatus est. Primo sine ullo animi motu eum conspexit. Subitus enim torpor et animam et membra eius occupavit.

Mox vero verba in faucibus exstincta sunt; in illum vultum oculos defixit atque tremere coepit.

Ibi stabat amica quam mortuam esse credebat. Crines eius subrufi, sole perfusi, circum caput tamquam sancti cuiusdam aureola scintillabant; vultus gemino fulgore, et sua pulchritudine et radiis quibus cingebatur, nitebat.

Columnae dealbatae levissime innitebatur; demissis palpebris molliter atque attento animo auscultabat.

Sic eam olim, centies, sua verba audientem viderat.

Nihil in ea mutatum erat. Eadem Margarita flore aetatis praedita quam reliquerat, paulo tantum maturior iam et pulchrior.

Oculis in immensum dilatatis, genis omni sanguine carentibus, in eam haerebat. Reliquos homines iam videre desiit. Per somnium quasi percipiebat undique in templo sonum vestium commotarum et multitudinis adsurgentis; sed oculos, prodigio perculsos, ab illa facie plena vitae, iuventae, decoris, a miris illis capillis subrufis sole illustribus, avellere non poterat.

Intuebatur, ratus eam momento aliquo evanituram.

At illa manebat.

Subito eum recta fronte atque pleno obtutu aspexit.

Ipsi illi eius oculi violacei! Tum ille sui impotens labra iam diduxerat ut nomen eius magna voce exclamaret, cum illa caput celeriter avertit ac paulo post ab eius conspectu disparuit. Prius tamen iterum respexit: obtutus ille, fulguris instar citissimus, cum eius obtutu concurrit; atque illam metu attonitam, corpore trementem, animo perturbato in se contractam reliquit, ipsum vero anhelantem, pulpitum manibus vi quadam convulsiva constringentem. Nam in ultimo eius aspectu non agnitio quidem fuerat, sed ille trepidus quaerentis oculorum motus, nomine carens nec verbis explicabilis, qui agnitionem antecedere solet.

Summa vi animum collegit, et pauca quaedam obscura, quae nemo intellegere poterat, mussitavit; deinde orationem languide repetivit, balbutiens atque incerta verba fundens. Postquam autem illa ex oculis discessit, paulatim sibi persuadere conatus est illam imaginem ex altero mundo sibi oblatam esse; atque ita in insolentem quandam animi incitationem elatus, sermonem tanta vi dicendi clausit, ut simpliciores velut fulmine percuteret: adeo ut prope ad effusam quandam orationis ecstasin perveniret.

Concionem tandem absolvit; ipse autem in scamno pulpiti resedit, vehementer concussus. Mox tamen cogitatio quaedam, illius saeculi ingenio maxime propria, mentem eius occupavit. Sepulcrum Margaritae apud Sevenbergam frustra quaesiverat. Nunc Margaritae permissum esse putabat ut illi appareret atque ostenderet se hic sepultam esse, fortasse iuxta ipsam columnam ad quam spiritus eius apparuerat.

Haec opinio semel suscepta tam certa ei paulo post visa est quam res oculis perspecta. Nihil iam opus esse putabat nisi aedituum interrogare, quem, dum concionaretur, opus suum agentem magno cum fastidio conspexerat, ut ipsum locum sepulturae cognosceret.

Iam templum penitus vacuum erat. De pulpito descendit et per aperturam parietis meridiani in gramen egressus ad aedituum accessit. Eum statim agnovit. Iorianus autem in hoc religioso fratre iuvenem illum miserum, cuius olim vitam servaverat, ne suspicari quidem potuit. Barba enim olim decora amissa, totius vultus lineamenta mirum in modum mutata erant. Maiorem id mutationem

attulerat quam tonsura, quam capilli breves immatura canitie conspersi, quam genae ieiuniis vigiliisque attenuatae atque pallidae.[3]

«Fili mi», inquit frater Clemens leniter, «si eorum quos terrae mandas aliquam memoriam servas, dic mihi, quaeso: num quis Christianus intra ipsam aedem prope unam columnarum sepultus est?»

«Minime, pater», respondit Iorianus. «Hic in coemeterio omnes qui sepeliuntur iacent. Quid causae est?»

«Nihil refert. Dic mihi potius, obsecro, ubi Margarita Brandt iaceat.»

«Margarita Brandt?» Iorianus autem eum hebeti stupore intuitus est.

«Ante annos circiter tres mortua est et hic sepulta.»

«O, id iam alia res est», inquit Iorianus. «Antequam ego hoc munere fungerer, id accidit. Vicarius fortasse dicere poterit, si modo illa nobilis fuit, aut certe tantae pecuniae ut stipendium ei solveret.»

«Heu, fili, pauper erat, et graves quidem paupertatis poenas dedit; honestis tamen parentibus nata. Petrus pater eius medicus eruditus fuit; illa huc e Sevenberga venit—ut moreretur.»

His dictis caput Clementis in pectus delapsum est; nec iam vires nec voluntas ei superesse videbatur ut Iorianum amplius interrogaret. Dubito an sciret ipse quo in loco staret. Totus in praeteritum mersus erat.

Iorianus ligonem deposuit et in ipso sepulcri scrobe erectus, manibus in ilia impositis, submissa atque aspera voce ait: «Dic mihi, sancte pater, utrum tu me ludibrio habes, an te quispiam facetus homo elusit?»

Haec locutus, quasi onere exoneratus, rursus effodere coepit maiore quam antea contentione, quae iratum eius animum satis proderet.

Clemens eum perplexo atque leniter exprobrante obtutu contemplabatur: verba enim inurbana erant, nec tamen intellegi ab eo poterant.

Iorianus, natura benevolus quamvis asper, ne ter quidem pala terram eiecit cum ipsum iam pudere coepit. «Quam agrestis ego et turpis homo sum», inquit, «qui te, sancte pater, ita allocutus sim, cum tu velut agnus me intuearis! Euge, iam intellego: sepulcrum Petri Brandt vis videre, non Margaritae. Ille sane hic iacet, prope occidentalem portam. Age, locum tibi monstrabo.» Tum ligonem deposuit, tunicam vestemque superiorem induit, atque cum fratre proficisci paravit.

Nesciebat vero quemquam in Petri tumulo sedere; multo minus illam ipsam ibi sedere atque sacrum concionatorem exspectare.

---

[3] Petrus Vanucci et Andreas eum, postquam barba caruit, agnoscere non potuerunt. Re quidem vera barba, quam novacula numquam tetigit, figuram sibi propriam ac valde insignem nanciscitur atque in ipsa vultus lineamenta transit; qua sublata, interdum hominis species adeo mutatur ut eum agnosci non liceat.

CAPUT LXXXIX

Dum Iorianus tunicam atque thoracem induit, ut ad Petri sepulcrum duceret, lingua tamen ei numquam conquievit. «Illum», inquit, «apud Sevenbergenses magum appellare solebant. Ferunt etiam abeuntem artis suae specimen eis dedisse: praedixisse enim se vidisse iuvenem Margaritae Rheno secundo descendentem, veste splendida et pecunia multa instructum, vultu tamen gladio peregrino cicatrice notato, nec totidem brachiis cruribusque quot discedens habuerat. Sed, bone Deus, nihil tale accidit. Margarita adhuc suum iuvenem exspectando tabescit; Petrus autem aeque ac vicini mortui quietus iacet, quamquam filia lapidem sepulcralem tumulo superposuit, ne quo discederet, ut ipse videbis.»

Utraque manu labrum fossae comprehenderat atque iam sese sublaturus erat, cum frater manu tremente humerum eius tetigit ac susurru insolito interrogavit:

«Quamdiu est, ex quo Petrus Brandt obiit?»

«Duo fere menses. Quid ita?»

«Eum igitur filia, ut ais, sepeliendum curavit?»

«Minime; ego eum sepelivi; at illa pretium persolvit et lapidem erexit. Quid ita?»

«Ergo... at unam tantum filiam habuit, Margaritam?»

«Nec plures, saltem quas suas esse professus sit.»

«Ergo existimas Margaritam... Margaritam adhuc vivere?»

«Existimem? Nisi viveret, ego ipse mortuus essem. Id mihi explica, si potes.»

«Heu, quomodo possim? Tu igitur eam amas!»

«Non ultra quam fas est, qui uxorem habeam quattuorque filios robustos mihi similes. Immo, res ita se habet: vix sex hebdomades sunt, cum illa vitam mihi servavit. Quod nisi viveret, me vivum servare non potuisset. Crede mihi, nihil cibi stomachus retinebat, nec medici me sanare poterant. Ioanna mea, “Tempus est”, ait, “ut tibi linteum funebre emamus.” “Fortasse”, inquam, “sed prius mutuum petere conare.” Ecce autem intrat domina illa Margarita, quae, si tibi credamus, ante triennium mortua est: fenestras patefacit, lectum meum loco movet, et in ipso, ut ita dicam, fulcri lecti ictu me sanum reddit. Quo medicamento? Hic nodus est: herba omnium vilissima, et quidem ex horto meo, matricaria suavi. Herba, inquis? Immo herba inutilis; certe ita existimabam, donec me sanavit. Nunc,

quotiens fasciculum illius praetereo, pileum detraho et “Salve, domina”, dico. Quid tibi est, pater? Modo pallescis, modo rubescis, modo rursus albes. Quid accidit? Quidnam, obsecro per caelum, tibi accidit?»

«Stupor... gaudium... admiratio... metus», anhelans Clemens vix effatus est.

«Quid id ad te? Num Margaritae Brandt cognatus es?»

«Minime. Novi tamen hominem qui eam carissimam habuit, adeo ut eius mors paene et corpus et animam illius exstingueret. At tu eam vivere affirmas; atque ego tibi credo.»

Iorianus attonitus eum aspexit; deinde, diuturno silentio interposito, gravissima voce dixit: «Pater, multa a me quaesivisti, ego autem vera omnia respondi. Nunc per sanctam Dominam nostram duabus tantum quaestionibus mihi responde. Num vere novisti aliquem qui hanc miseram puellam amaverit? Et ubi eum novisti?»

Iam erat Clemens in eo ut quis esset aperiret; verum epistula Hieronymi in mentem rediit, et horruit ne nomine quo in saeculo usus erat denuo appellaretur.

«In Italia eum novi», respondit.

«Si eum nosti, nomen quoque scies», caute Iorianus.

«Gerardus Eliassoen vocabatur.»

«O rem miram! Mane: cur Margaritam Brandt mortuam esse dixisti?»

«Gerardo aderam, cum epistula a Margarita Van Eyck missa pervenit. Ea nuntiabat mulierem quam ille diligebat mortuam esse atque sepultam. Sine me considere; vires enim me deficiunt. Scelus! Scelus atque fraus!»

«Pater», inquit Iorianus, «caelo gratias ago quod te ad me misit. Sede sane: umbrae similis es, nimiumque ieiunas ut robore valeas. Nescio quid animus mihi praesagit. Videor nodum huius rei solvere posse; quod si verum est, duo hic scelesti versantur quorum capita libenter sic contundam sicut hanc glebae massam.» Tum dentibus infrendens longum ligonem supra caput sustulit et in acervum terrae iterum atque iterum furiose demisit.

«Fraudem dicis? Nihil umquam verius locutus es. Quod si scis ubi nunc Gerardus versetur, ne moreris, sed insidias ipsi stratas patefac. Ego quidem hebetior sum; verumtamen etiam canis tardus interdum vestigia reperit. Age vero, puto te et me utrumque extremum eiusdem baculi prehendisse, et baculum perquam sceleratum esse.»

Tum Iorianus, quibusdam inanibus praeludiis quibus eius generis homines delectari solent expletis, ad ipsam rei summam tandem pervenit.

Praefectus Tergoviae eum mercede conduxerat, ut superioris cubiculi pavimentum in aedibus suis reficeret. Opere iam prope confecto, cum subito redisset instrumenta ablaturus, voces infra auditas curiositatem eius excitaverant. Pronus humi procumbens praefectum audiverat de quadam epistula disserentem, quam Cornelius et Sybrandus substituere cupiebant ei epistulae quam quidam Hansius Memlingus ad Gerardum ferebat. «Voluntas quidem illis prompta erat», ait Iorianus, «sed animus deerat. Itaque senex, ut audaciam eis adderet, loculum argento plenum ostendit, pollicitus, si facinus perficerent, utrique licere manum inicere et quantum una manu capere posset auferre.»

«Bene, pater», perrexit Iorianus, «tum non magnopere rem curavi, nisi quod merces ipsa paene totam noctem me insomnem tenuit. Cogita! Postridie prima luce quos cerno nisi dominos meos Cornelium et Sybrandum, domo exeuntes, utrumque altero oculo livido? “Aha”, mecum aio, “Hansius vobis signum suum impressit; spero nunc hoc unum lucrum mali consilii vobis fore.” Quo illi contenderunt? Ad aedes praefecti; ego vero ad latebras meas.»

His auditis fratri narium alae dilatatae sunt; oculi inquieti quantum animus penderet ostendebant.

«Itaque, pater», prosecutus est Iorianus, «praefectus eos in idem cubiculum introduxit. Epistulam manu tenebat; ego autem litteras nescio. At totidem oculi mihi in capite sunt quot Romano pontifici; vidi igitur loculum aperiri et illos duos improbos manus singulas ingerere et plenas extrahere.»

«At, sancti caelites, quam cupide plus, et plus, et plus argenti comprehendere conabantur! Sybrandus manum nescio qua re tenaci, credo glutino, illiverat; ita unum aut alterum nummum, qui tergo manus adhaereret, clam exportare potuit. He, he, he! Peccatum est ridere. Vides igitur fortunam, ut solet, improbis favisse: facinus perfecerant. Quomodo tamen id fecerint, me iudice, nemo ante extremum iudicii diem cognoscet. Quin animas suas immortales, gemmas illas, in eo loculo reliquerunt.»

«Bene, illi pro gemmis argenti manipulum retulerunt; diabolus autem peiorem partem pactionis accepit. En, pater, exoneravi animum. Saepe rem alicui enarrare cupiebam, sed mulieribus dicere non audebam, ne Margarita ne unum quidem amicum in terris haberet; duo enim illi nigro animo scelerati omnium gratissimi sunt. Ita semper accidit.»

«Nonne parentes illis pulcherrimam tabernam nuper in hac ipsa urbe, in Alto Vico, conduxerunt? Ibi signum spectabis, ovem auro pictam cum agnello; rectius

duos lupos matris ubera sugentes pinxissent. Atque tota familia hodie ibi epulatur. O mundum praeclarum! Quid est, pater sancte, cur nihil dicas? Tamquam saxum sedes, neque unum quidem maledictum in illos ferreos animi scelestos profers.»

«Parumne erat miserum adulescentem solum apud exteras gentes versari? An etiam sanguini suo et carni suae hoc placuit, ut unico solacio quod inimici ei reliquerant etiam suorum mendacio spoliaretur? Considera puellam per tot annos desiderio deficientem, ad fenestram sedentem atque in viam oculos intentos, Gerardum exspectantem! Tam constans est, tam tenera, tam fidelis, ut uxor mea affirmet numquam ullam feminam virum amavisse fidelius quam illa amat hunc iuvenem a sceleratis sibi ereptum. Nullus est dies quo non salsas pro eo lacrimas profundat.»

«Quotiens autem cogito, nisi duo illi avari mendacesque nequam fuissent, adulescentem illum formosum cui olim vitam servavi hac ipsa die iuxta eam fortunatissimum omnium Hollandorum futurum fuisse, et dulcem illam quae mihi vitam servavit caput in umero amati reclinantem, felicissimam in Hollandia potius quam miserissimam futuram fuisse, sanguinem eorum sitire incipio: foedos, subdolos, mendaces, fraudulentos, ignavos, corde et visceribus vacuos... Quid tibi est?»

Repente frater quasi lymphatus erupit, ira atque desperatione lividus, atque utraque manu in pugnos coacta et alte sublata praeceps e loco aufugit. Tam terribilis fuit illa taciti furoris eruptio ut Ioriani ira tenuis hoc conspectu continuo exstingueretur; trepidus autem humanam illam tempestatem quam ipse excitaverat prosequebatur oculis.

Dum sic attonitus staret, parva quaedam manus tremens brachium eius corripuit.

Margarita Brandt erat.

Exsiluit: eam hoc ipso temporis momento ibi adesse mirum prorsus videbatur.

Diu in tumulo Petri exspectaverat, neque frater venerat. Itaque in templum redierat exploratura num adhuc intus esset. Sed eum reperire non potuit.

Mox, dum per australe templi ambulacrum procedit, ingens fratris umbra per pavimentum ac partem columnae celeriter lapsa est et per ipsam quasi transire visa. Prope erat ut clamaret, sed recordata Ioriani umbram ex coemeterio similiter intravisse, per proximam aperturam foras eniti conata est. Id aegre perfecit; eo autem tempore Clemens iam in vico e conspectu evanescebat.

Verumtamen adeo interdum corpus non minus quam vultus animi motus ostendit ut illa eum vehementer perturbatum esse facile animadverteret.

Iorianus et illa mutuo se aspexerunt, tum furentem procul fratris figuram.

«Quid igitur?» tremens Margarita Iorianum interrogavit.

«Quid?», inquit ille. «Subito me perterruisti! Cur hic omnium locorum advenisti?»

«Num nunc tempus est nugandi? Quid tibi dixit? Tecum locutus est; ne negaveris.»

«Puella, ita me hic stantem videas, interrogavit in qua parte huius coemeterii sepulta iaceres.»

«Ah!»

«Respondi te nusquam sepultam esse, Deo gratias; vivere enim atque alios e coemeterio eripere.»

«Deinde?»

«Summa rei haec est: Gerardum tuum in Italia noverat; epistula autem allata erat, qua tu mortua esse nuntiabaris; eaque misero iuveni cor fregit. Exspecta; quis scripsisse dicebatur? Ah, puella Van Eyck. Ita ille narrabat. At ego statim dixi neque puellam neque dominam illam mendacium scripsisse, sed Ghisbertum Van Swieten cum duobus illis sceleratis, Cornelio atque Sybrando. Hi veram epistulam falsa a se confecta mutaverant. Retuli ei omne scelus, quemadmodum per rimam conspicatus essem; nunc autem, ecce, idem tibi imprudens aperui!»

«O crudeles! O crudeles! Sed ille vivit! Metus ille omnium maxime formidandus evanuit. Deo gratias!»

«Vivit sane, puella. Hostes autem tuos pungere curavi. Frater enim ille Gerardo favet et, opinor, ad domum Eliae iam contendit. Ubi utriusque vestrum inimicos reperiat ei indicavi, et, profecto gravem illis disciplinam imponet. Si umquam quemquam ira insanientem vidi, hic est. Modo nigrescebat, modo albescabat, tum eiecit se quasi lapidem funda emissum. Puella, fulgur in oculis eius, silentium in labiis erat. Ipse quidem horrore perfrigor.»

«O Ioriane, quid fecisti?» clamavit Margarita. «Cito! Cito! Illuc me adiuva, nam omnis vis corpore excessit. Tu eum non ita nosti ut ego. O si vidisses quem ictum Ghisberto inflixit atque horrendum fragorem audisses! Age, ab ulteriore scelere illum prohibeamus. Aquae iam satis altae sunt, nondum tamen sanguine rubent: age!»

Tanto dolore verba eius plena erant ut Iorianus ex sepulcri fossa prosiliret atque una cum ea properaret, thoracem inter eundum festinanter induens.

Sed, dum currunt, quidnam sibi vellet quaesivit. «Ego de fratre illo loquor, tu vero de Gerardo mihi respondes.»

«Homo, nonne intellegis? Hic ipse Gerardus est!»

«Hic Gerardus? Quid dicis?»

«Illum fratrem filii mei patrem esse dico. Diu eum exspectavi, Ioriane. En tandem ad me rediit; Deo gratias ago. O miserum filium meum! Citius, Ioriane, citius!»

«Tu non minus insanis quam ille. Mane! Per sanctum Bavonem, vultus illius Gerardum referebat; nequaquam ei similis videbatur, et tamen nescio quo pacto... ipse erat. Age! Age! Videamus quorsum haec res evadat.»

«Quorsum evadat? Quot nostrum ad illum exitum videndum vivi erunt?»

Celeriter sine spiritu atque sine verbis properaverunt, donec ad Altum Vicum pervenerunt.

Tum Iorianus eam confirmare conatus est. «Ipsa tibi timores comminiscis», inquit; «quis eum illuc abiisse affirmat? Verisimilius ad monasterium rediit, ut flere atque orare posset, miser homo. O exsecrabiles, exsecrabiles scelerati!»

«Indicavistine ei ubi scelesti illi habitent?»

«Sane indicavi.»

«Ergo citius, o Ioriane, citius! Domum iam video. Deo gratias omnibusque sanctis: tempestive adero ut eum placem. Scio quae dictura sim; ignoscat mihi caelum! Misera Catharina: illius nunc cura me urget; mihi enim matris loco fuit.»

Taberna in aedibus angularibus ad compitum sita erat, duabus ianuis instructa: altera in ipso vico magno mercatoribus et emptoribus patebat, altera, circa angulum sita, ad ipsas aedes patebat.

Iam Margarita et Iorianus non amplius viginti fere virgis a taberna aberant, cum ex interiore domo fremitus velut ferae cuiusdam auditus est, et frater foras erumpens, vultu exsangui furoreque ardens, per vicum impetu rapido aufugit.

Margarita clamorem edidit ac deficientibus sensibus in Ioriani brachium delapsa est.

Iorianus post eum conclamavit: «Subsiste, demens! Amicos tuos agnosce!»

Ille autem surdus ad omnia praeceps currebat, pugnos contractos alte atque altius in auras iactans.

«Intro me adiuva, bone Ioriane», gemuit Margarita, repente mirabili tranquillitate composita. «Sinito me quod pessimum est cognoscere atque mori.»

Ille membra eius tremula sustinens in aedes duxit.

Silentium ibi erat praeter naturam grave; nullus prorsus sonus audiebatur.

Ipsius quoque Ioriani cor vehementer pulsabat.

Ante eos ianua erat, pessulo non obdita. Sinistra eam leviter impulit, et Margarita cum Ioriano in limine steterunt.

Quid ibi conspexerint, mox cognoscetis.

CAPUT XC

Cenandi iam tempus aderat. Familia Eliae universa circum mensam convenerat; sola Margarita aberat. Miranti Catharinae Elias dixit se paulisper illam exspectaturum.

«Quid ais? Ego illi dixeram te ne ipsum quidem ducem exspectaturum.»

«At illa dux non est: misera puella est et bona, quae non pauca temporis momenta, sed annos totos filium meum improbum exspectavit. Nihilo minus carnes in mensam ponere potes; tum, ubi advenerit, sine ulla temporis iactura cenam incipiemus.»

Ex ferculis fumantibus tam suavis odor effundebatur ut Elias ab instituto suo discederet. «Si coeperimus, veniet», inquit; «ita semper faciunt. Age, domina Ioanna, accumbe; non enim servae munere, ut opinor, sed hospitis hic ades. Ecce, festinantium pedum strepitum audio: opercula tollite, et cenemus.»

Opercula sublata sunt, cultri avidis manibus vibrati. Tum subito in conclave irrupit, non Margarita quam exspectabant, sed frater ex ordine Praedicatorum, cui os ira luridum erat.

Uno momento ante Cornelium et Sybrandum ad mensam adstitit; corpus procerum trans angustam mensam porrexit, ambasque manus super capita eorum sese contrahentium, tamquam aquilae praedae suae imminentes, suspendens, utrumque nominatim, anima simul atque corpore, in hoc saeculo et in futuro diris devovit. Aetas illa ad exsecrationes fundendas facunda erat: haec vero tam cumulata, tam singillatim enumerata, tam perniciosa, tam urens ac exurens, tam horribilis erat, ut verear ne omnia eius verba litteris mandem.

«Exsecranda sint labia», vociferatus est, «quae Margaritam mortuam esse mentita sunt; ante sepulcrum putrescant, deinde apud inferos ferrum candens osculentur! Bis exsecrandae sint manus quae litteras illas inter se permutaverunt; carnificis ferro abscidantur, et ignem infernum in aeternum contrectent! Ter exsecranda sint crudelia corda quae tam nefarium mendacium conceperunt, quo verus amor in perpetuum divideretur; aegrotent in terris atque arescant, sine gaudio, sine amore, sine spe; ante diem in pulverem marcescant, et aeterno igne ardeant!» Quin et cibum ipsis ori admotum devovit, omniaque corporis eorum membra atque particulas, a capillis usque ad imas pedum plantas.

Deinde a duobus paventibus ac trementibus, qui paene sub mensa se abdiderant, aversus epistulam e sinu violenter extraxit atque ante patrem proiecit.

«Lege hanc, dure senex, qui filium tuum custodiae tradidisti; lege, et vide quae monstra in lucem genueris! Meorum atque illius iniuriarum memoria apud vos omnes in aeternum maneat! Die iudicii iterum vos conveniam; in terris me numquam amplius videbitis.»

Et eodem fere temporis momento quo ingressus erat egressus est, eosque circa fumantem mensam rigidos, frigidos, marmorearum statuarum instar pallentes reliquit.

Haec erat species quam Margarita et Iorianus ingredientes viderunt: viri feminaeque pallentes, velut in saxa conversi ad cibos intactos considebant, quales poetae Orientis fingere solent.

Margarita circumspiciens anhelans dixit: «O gaudium! Omnes hic sunt; nullus sanguis effusus est. O crudeles, crudeles homines! Deo gratias ago quod vos non interfecit.»

Qua visa Catharina clamorem edidit qui omnia animi eius eloquebatur; tum vultum avertit. Elias autem, qui fictam epistulam modo oculis percurrerat iamque rem totam paulatim intellegere coeperat, alteram iniuriae victimam eodem ipso tempore ingredientem conspicatus, cuius vultus dulcis et pallidus iniurias acceptas tamquam in speculo ostendebat, ira effrenata e sella exsiluit atque inclamavit: «Cedite; sinite me proditores illos adoriri! Etiam si suspendar, eos ulciscar.» Statim gladium brevem destrinxit et in illos irruit.

«Fugite!» clamavit Margarita. «Fugite!»

Illi ululantes sub mensam delapsi per alteram partem reptando evaserunt.

Sed antequam ad ianuam pervenire possent, senex ira furens circumcucurrit eosque intercepit. Catharina nihil nisi clamare manusque torquere poterat; nam qui inter suos eminent talibus in rebus plerumque nihil prosunt. Sanguis profecto fluxisset, nisi Margarita et Iorianus senis ardentis brachia corripuissent omnibusque viribus tenuissent, dum duo illi domum effugerent. Tum eum dimiserunt, et ille in vicum eos frustra furens secutus est.

Iam prope unius stadii intervallo aberant, leporum more currentes.

Tabulam cui eorum nomina inscripta erant caedendo detraxit, in aedes reportavit atque in focum abiecit.

Catharina sedens se huc illuc iactabat, praecinctorio capiti superiecto. Ioanna ad maritum cucurrerat. Margarita Catharinae cervicem brachiis amplexa, quamquam pallida atque anhela, illam consolari adhuc conabatur.

Sed consolatio nulla valebat. «O miseri filii mei!» exclamavit. «O infelicem matrem! Misericordia Dei est quod Catharinula aegra in superiore cenaculo iacet. En, eo perveni ut Deo propter hoc gratias agam!» Haec dicens novos fletus effudit. «Illa hoc videre si debuisset, interiisset. Melius fuisset Gerardum in Italia mansisse quam domum rediisse, ut suam ipsius carnem sanguinemque diris devoveret nosque omnes inter nos dissociaret.»

«Tace iam, mulier», ira commotus Elias exclamat; «semper etiam nunc partibus malefactorum studes. Quod mereris id accipis: tua mollities improbos illos tales fecit. Ego eos pueros coercendos esse censebam; gravibus enim malis acerba remedia conveniunt. Tu vero vitiis eorum perpetuo favebas meque subvertebas, et severitatem sapienter adhibitam frustrabaris. At tu, Margarita, desine eam consolari, cui potius te consolari officium esset. Nam quid eius dolor ad tuum? Numquam illa granum iustitiae sub cute habuit, nec umquam habebit. Ad me igitur veni; ego tibi ab hac hora patris loco ero.»

Iussum hoc erat. Itaque Catharinam osculata ad illum titubans accessit; ille eam in sella iuxta se collocavit, et ipsa caput infirmum honesto eius pectori reclinavit. Nullam tamen lacrimam effudit: dolor altior erat quam ut lacrimis exprimeretur.

«Misera agnella», inquit ille. Post paulum, voce fracta, ad Iorianum atque Ioannam conversus: «Age, boni amici», ait probus Elias, «nonnihil nobis, ut videtis, molestiae incidit; sed non est causa cur vos fame conficiamini. Per beatam Virginem obsecro, cenate, neve dolori meo etiam inhospitalitatis famam addatis.»

«Quid tandem!» adiecit, truci quodam conatu constantiam prae se ferre temptans. «Quo plures improbos mihi feliciter amovere contigit, eo magis viris feminisque probis indigeo, qui fercula mecum absumant et vultibus honestis oculos meos exhilarent, ubi alioqui vacua loca conspicerem. Cenate, oro vos.»

Catharina inter singultus eandem precem iteravit. O simplices, prisci, hospitales animi! Iorianus, cui, praesertim post morbum, appetitus cibi admodum vehemens erat, huic invitationi libenter parere parabat; sed Ioanna aliquid in aurem insusurravit, atque ille statim se retraxit. «Minime vero; nullum cibum attingam quem sancta Ecclesia diris devovit.»

«Profecto id oblitus eram», Elias veniam petens respondit. «Filius meus, qui ad hanc mensam nutritus est, cibos meos exsecratus est. Mirum hoc sane videtur. Sed voluntati Dei hominem parere oportet.»

Tota cena in aream post aedes proiecta est.

Iorianus uxorem domum reduxit; gravis autem tristitia illa nocte in domo Eliae regnavit.

Interea ubi erat Clemens?

In pavimento ecclesiae conventualis toto corpore prostratus iacebat, labiis ad infimum altaris gradum admotis, tanto timore, dolore, paenitentia atque sui abiectione oppressus ut verbis describi vix posset; per haec tamen omnia subinde gaudii fulgores elucebant, quod Margaritam vivam esse didicerat.

Nox descendit eumque ibi adhuc lacrimantem atque orantem invenit; et aurora quoque ibi eum repperisset, nisi subito recordatus esset se, dum suis Margaritaeque iniuriis totus absorbetur, praeter immoderatam iram alterum etiam peccatum admisisse: hominem morientem neglexerat.

Confestim surrexit, congestis sceleribus suis gemens, atque profectus est ut omissum officium expleret. Tempestas mutata erat; pluvia graviter cadebat, et ubi urbem reliquerat luporum ululatus audivit: iam foris vagabantur. Clemens tamen rursus sui compos, aut paene compos, erat; periculum atque incommoda parvi faciebat, quippe qui dedecorosum sacri officii neglectum emendare deberet; per imbrem et tenebras impavide processit.

Et dum ibat saepe pectus suum percutiebat clamans: «Mea culpa! Mea culpa!»

CAPUT XCI

Quid intra paucas etiam horas mens illa ad omnia sentienda prompta, conscientia tenera, cor amans, animus religiosus, in tam subita tamque formidabili rerum conversione pertulerint, verbis fortasse exprimere nemo potest.

Finge te ipsum esse illum; in eius deinde condicionem te animo transfer!

Etiamsi volumen integrum de hac re conscriberem, ad hoc ipsum postremo confugiendum nobis esset.

Duo igitur eius facta aperta deinceps narrabo. Ex his qualis animi habitus ei fuerit, postquam primus ille violentissimus animi fluctus consedit, cognosci potest.

Cum noctem apud eremitam morientem transegisset, consolationes sanctas et praebens et accipiens, non Roterodamum sed Tergoviam profectus est. Eo ibat ut praefectum urbis, capitalem inimicum suum, coram conveniret eumque ope illius membranae, cuius ipsius historia per se fabula quaedam erat, cogeret praedam evomere atque Margaritae sua restituere.

Calore ac pulvere oppressus ad fontem constitit, ubi panem atrum edere aquamque haurire coepit. Sed dum frugali illo cibo vescebatur, ancilla accurrit eumque obsecravit ut confessionem domini sui iam morientis exciperet. Clemens panem in peram reposuit eamque nullo verbo dicto secutus est.

Illa eum ad ipsas aedes curiales duxit.

Cum ancillam illuc intrare vidisset, levi horrore correptus paulum retrocessit.

Sed statim fere se collegit eamque per aedes et scalas secutus est. Ibi in lecto, cervicalibus suffultus, capitalis eius inimicus iacebat, iam cadaveri quam vivo homini similior.

Clemens eum ex limine paulisper intuitus est, omnia simul animo repetens: turrim, silvam, epistulam. Tum submissa voce dixit: «Pax vobiscum!» Haec verba proferens leviter contremuit.

Aeger, quantum vires infirmissimae sinebant, adventum eius studiosissime excepit. «Gratias caelo», inquit, «quod tempestive advenisti, pater, ut me peccatis absolvas pro animaque mea tu et fratres tui preces fundatis.»

«Fili mi», respondit Clemens, «ante absolutionem confessio facienda est. In ea nihil omnino reticendum, si salutem animae tuae caram habes. Cogita igitur

quibus rebus Deum atque Ecclesiam maxime offenderis, dum ego precibus sapientiam imploro qua te recte dirigam.»

Tum Clemens genibus nixus oravit; precibus absolutis surrexit et ad Ghisbertum, specie quidem tranquillus, conversus est: «Fili mi, confitere peccata tua.»

«Heu pater», inquit aeger, «multa sunt mea peccata et gravia.»

«Gravis igitur sit paenitentia tua, fili mi; ita magnam Dei misericordiam reperies.»

Ghisbertus manibus iunctis peccata confiteri coepit, omnem contritionis speciem prae se ferens.

Fassus est se media Quadragesima carnes comedisse; saepe die dominico aliisque festis sanctorum a missa abfuisse; alia quoque religionis instituta leviter habuisse, quae omnia mirabili diligentia atque religione singillatim enumeravit.

His dictis frater quiete respondit: «Bene est, fili mi. Haec quidem sunt delicta. Nunc ad scelera tua veniamus; satius fuerat ab illis exordiri.»

«Quid ais, pater? Quaenam igitur scelera mihi imputantur, si haec non sunt?»

«Num ego tibi confiteor, an tu mihi?» Clemens aliquanto severius quaesivit.

«Ignosce, pater! Ego nimirum tibi. Sed quae tu scelera appelles nescio.»

«A septem peccatis capitalibus immunisne es?»

«Deus avertat ne eorum reus sim! Ne nomina quidem illa novi.»

«Multi omnia illa peccata perpetrant, quamquam ea nominare nequeunt. Incipiamus ab eo quod mendacium, furtum atque caedem parit.»

«Ab illo certe immunis sum. Quo nomine vocatur?»

«AVARITIA, fili mi.»

«Avaritia? Quod ad eam attinet, per omnem vitam parcus fui; mensam tamen liberaliter instruxi neque pauperum prorsus oblitus sum. Sed, heu, peccator magnus sum; fortasse proximo crimine teneor. Quod deinde est?»

«Nondum huius peccati rationem perfecimus. Memento tibi cum Ecclesia ludere non licere.»

«Heu! Num in eo statu sum ut cum illa ludam? Avaritia? Avaritia?»

In vultu eius stupor quidam et innocentiae species apparuit.

«Num umquam pupillos bonis suis spoliasti?» frater interrogavit.

«Ego? Pupillos spoliavi?» anhelans Ghisbertus respondit. «Non quod meminerim.»

«Iterum, fili mi, cogor tibi dicere te cum Ecclesia ludere. Miser homo! Si iterum subterfugeris, te deseram; atque continuo daemones lectum tuum circumstabunt teque in barathrum sine fundo detrahent.»

«Ne deseras me! Ne deseras!» exclamavit senex pavore exanimatus. «Omnia novit Ecclesia. Videlicet pupillos spoliavi. Fatebor. A quo incipiam? Memoria nominum mihi iam deficit.»

Callida erat haec defensio; sed tum nihil profecit.

«Num Floris Brandt tibi e memoria excidit?» Clemens rigida voce quaesivit.

Aeger in lecto se erexit, tanto pavore miserando perculsus.

«Unde id scivisti?» interrogavit.

«Multa novit Ecclesia», frigide respondit Clemens, «multisque modis quos tu intellegere non potes. Miser impaenitens, eam ad lectum tuum vocasti spe eam decipiendi. Tecum dixisti: 'Non sacerdoti paroeciali confitebor, sed alicui fratri cui scelera mea incognita sunt. Ita etiam in ipso mortis articulo Ecclesiam fallam atque ut vixi moriar.' At Deus, tibi quam tu ipse tibi benignior, eum ad te misit quem fallere non posses. Ille te exploravit; patienter te tulit monuitque ne sacram Ecclesiam ludibrio haberes. Sed frustra omnia: confiteri non potes, quoniam cor tuum lapide durius est. Morere ergo qualis vixisti. Iam mihi videor daemonas circum lectum praedam exspectantes cernere. Solum me exire exspectant. Et ego discedo.»

Terga vertit; sed Ghisbertus extremo terrore perculsus habitum eius apprehendit. «O vir sancte, misericordiam! Mane! Omnia, omnia confitebor. Amicum meum, cui Floris Brandt nomen erat, spoliavi. Utinam eo scelus stetisset! Nam ille parum mea fraude amisit; sed agrum Petro eius filio ac Margaritae, Petri filiae, iniuste retinui. Semper tamen eum reddere in animo habebam; sed non poteram, non poteram!»

«Avaritia, fili mi, avaritia. Felix tu, cui nondum sera est paenitentia.»

«Non: ea bona testamento illi legabo. Non diu exspectabit: mense uno aut duobus ad summum.»

«Pro unius mensis possessione animam tuam aeternis poenis damnari patereris. O stulte!»

Aeger gemens fratrem rogavit ut aequum se praestaret. Frater autem, quamquam firmus, leniter tamen et suadendo institit, infinitaque patientia tenacem morientis manum ab alienis bonis paulatim solvit.

Interdum patientia eius graviter temptabatur, adeo ut paene manum in sinum demitteret atque instrumentum iuris proferret, quod huius rei causa secum attulerat. Sed post hesternum irae impetum diligenter cavebat ne rursus excandesceret. Denique impatientiam vicit, vicit etiam singularem erga illum hominem aversionem, qua ipsa eius caro horrore concuteretur dum cum avaro de salute animae eius certabat. Tandem, sine ullo de tabulis verbo facto, effecit ut ille bona omnia statim atque integre restitueret.

Quo modo restitutio facta sit, alibi breviter narrabitur; item quid insolitum ea res in Ghisberto effecerit, atque quando quibusque condicionibus Ghisbertus et Clemens discesserint.

Duo facta Clementis narrare polliceor, ex quibus animi eius habitus appareat.

Hoc primum fuit. Alterum uno verbo dicitur.

Ubi primum certo cognovit Margaritam sua bona recepisse eamque feminam locupletem factam esse—

EVANUIT.

CAPUT XCII

Postridie tam horrendi spectaculi domuncula in via quae Hoog Straet appellatur sepulcro similis erat; nemo autem magis animo fractus ac torpens quam Catharina, natura tam alacris tamque operosa. Prandio confecto, oculis lacrimis rubentibus, ad coenobium profecta est, ut Gerardum placare atque aliquam saltem reconciliationis viam aperire conaretur. Diu ianitori explicare non potuit quem quaereret; tandem comperit eum superiore nocte sero discessisse neque eum rediturum esse exspectari.

Hunc nuntium suspirans Margaritae attulit. Illam otiosam sedentem invenit, quasi vita omnem suum saporem amisisset; puerum suum tam arcte amplexabatur ut hic solus sibi relictus videretur, ac timeret ne quis etiam eum auferret. Catharina rogavit ut secum ad vicum Hoog Straet veniret.

"Quorsum?" suspiravit Margarita. "Non fieri potest quin inter vos dicatis: Illa omnium calamitatum causa fuit."

"Minime vero, minime", respondit Catharina; "non adeo crudeles sumus; Elias praeterea te tantopere diligit ut fortasse eum mitigare possis."

"Si me quidquam prodesse posse putas, veniam", inquit Margarita longo cum suspirio.

Ibi Eliam fabrumque lignarium invenerunt, qui pro nominibus Cornelii et Sybrandi novam tabulam nomine alio insignitam suspendebant. Quod autem nomen erat? Margaritae Brandt.

Haec res Catharinam, quamvis Margaritam carissimam haberet, quasi mucrone transfixit. "Quod alteri venenum est, alteri cibus", inquit.

"Num is me cogere potest ut pecuniam iniuste consumam?" frigide respondit Margarita.

"Bona quidem anima es", ait Catharina. "Ita vero, hoc optimum est, quandoquidem ille valentior est."

Postero die Aegidius ad eos venit. Catharina totam rem ita exposuit ut filios improbos excusaret, miserationemque eis conciliare studuit, quos frater diris devoverat et pater domo expulerat atque in latum orbem eiecerat. Sed Aegidius contraria sentiebat: narratione audita aperte dixit nebulones levi poena evasisse, dignos etiam qui ante fores Margaritae suspenderentur. His contemptim dimissis, laetitia exsultavit quod frater sibi carissimus rediisset.

"Ostendam ei", inquit, "quid valeat frater in aula principis versans, cui et animus adsit amico serviendi et ingenium viam reperiendi."

"Benedicat tibi Deus, Aegidi", susurravit Margarita.

"Tu semper ei amicus fidelissimus fuisti, care Aegidi", dixit Catharinula; "sed heu nescio quid nunc pro illo efficere possis."

Aegidio abeunte, tristitia silentiumque rursus cuncta occupaverant, cum vir eleganter vestitus ianuam placide aperuit quaesivitque num Margarita Brandt adesset.

"Audisne, puella? Te aliquis convenire vult", alacriter ait Catharina. In illa enim garrulitas nulla calamitate restingui poterat.

"Ecce adsum, mater", respondit Margarita sine animi vigore.

Mox ad ostium pedum strepitus auditus est, et senex pallidus, debilis, alienis manibus sustentatus in conclave introductus est. Ghisbertus Van Swieten erat. Eo conspecto Catharina exclamavit et praecinctorium capiti imposuit; Margarita graviter contremuit vultumque repente avertit, ne eum aspiceret.

Ex ore insoliti hospitis tenuis vox prodiit: "Homines boni, moriturus ad vos veni ut veniam a vobis implorem."

"Immo ut mala quae patrasti ipse aspicias", respondit Catharina, praecinctorio demisso, lacrimis prorumpens. "Ecce, ecce, illa animo deficit! Eia, Eli, opem illi fer!"

"Nequaquam", inquit Margarita voce languida; "aspectus eius me tantum perturbavit. Sine eum quae velit dicere ac deinde abire; nam mei meorumque interfector est."

"Heu", inquit Ghisbertus, "tam imbecillus sum ut haec stans dicere nequeam; nec quisquam me sedere iubet."

Elias, qui senem in domum secutus erat, intercessit ac voce partim morosa, partim excusanti dixit: "Praefecte, non est mos noster hospitem stare, nobis sedentibus, sinere. Sed, homo, homo, quam multa in nos scelera commisisti!" Tum vox probi viri ira, quam in domo sua vix continebat, tremere coepit.

Tum Ghisbertus patronam invenit cuius verba in illa familia raro frustra audiebantur.

Catharinula erat. "Pater, mater", inquit, "vobis quidem obsequium debeo; sed hoc rectum non est. Mors omnes rationes exaequat. Nonne in vultu eius mortem conspicitis? Nec ego diu victura sum, amici; huic autem minus etiam vitae restat quam mihi."

Elias ipse festinans sellam hosti morituro attulit. Ministri Ghisbertum in ea collocaverunt. "Capsas afferte", inquit ille. Duas capsas intulerunt ac deinde se receperunt, dominum suum solum relinquentes apud familiam quam tam crudeliter laeserat.

Omnium iam oculi in eum conversi erant, praeterquam Margaritae. Tremulis digitis capsas aperuit atque ex altera tabulas quibus ius praedii Tergoviae siti constabat protulit. "Hi agri et hae aedes Floris Brandt fuerunt, nunc autem tuo iure sunt, eius neptis. Ego ea mihi iniuste vindicavi ob debitum quod iam pridem cum usuris solutum erat. Haec nunc cum lacrimis paenitentiae legitimae dominae restituo.

In altera arcula sunt trecenti quadraginta nummi aurei, qui Angeli vocantur: mercedes scilicet atque multae ex illo praedio perceptae, ultra id quod mihi Floris Brandt debuerat. Rationes diligenter scripto mandavi, sperans aliquando me iuste acturum; sed avaritia me retinuit. Orate, boni homines, ne in tentationem incidatis! Non improbus natus sum; qualis autem factus sim, videtis."

"O mirabilem rem!" exclamavit Catharina. "Tu vero praefectus urbis! Quam multos fures ipse verberibus punivisti! Attamen", inquit, re secum reputata, "satius est tarde quam numquam. Quid est, Margarita? surda es? Vir iste bona tua tibi reddidit. Dives iam es! Heu quantus auri cumulus!"

"Dicite ei ut agrum aurumque sibi retineat, et mihi Gerardum meum reddat, quem perfidia sua mihi eripuit", inquit Margarita, facie etiam tum aversa.

"Heu!" inquit Ghisbertus; "utinam possem. Quod potui, feci. Nihilne hoc est? Gravi certamine animo reluctante perfeci, et e lecto quo iam moriturus decumbebam surrexi, ut meis manibus redderem, ne quid casus inter illam et iura sua intercederet."

"Senex", ait Margarita, "quoniam tu, cui divitiae pro deo fuerunt, hoc fecisti, spero Deum sanctosque eius tibi ignoscere. Ego vero neque sancta sum neque angelus, sed infelix mulier cui cor tu confregisti. Tu cum eo loquere, Catharinula; ego mortuae similis sum."

Catharinula paulisper cogitavit; tum vox eius argentea lenisque velut concentus suavissimus per conclave sonuit: "Soror mea misera dolore laborat quem nullae opes sanare possunt. Tempus illi concede, Ghisberte; naturae repugnat ut tibi omnia statim condonet. Filius eius patre caret; ipsa nec virgo nec uxor nec vidua est; ac vulnus quod cor eius cruentavit ante biduum modo inflictum est."

Ad haec verba Margarita uno gravi singultu respondit.

"Itaque tempus illi concede! Priusquam moriaris tibi omnia ignoscet, etiam ut mihi gratificetur, quae fortasse non multo post te moritura sum, Ghisberte. Interea nos, quorum vulnera acerba sunt sed non tam alta quam illius, tibi paenitenti iamque morituro ignoscimus. Ego certe ab hac ipsa hora pro te orabo. Abi in pace!"

Parva illa familiae vates dixerat; id satis erat. Elias etiam senem invitavit ut panis albi frustum frangeret et vini poculum biberet, quo vires itineri reficeret.

Sed Ghisbertus recusavit, dicens ipsum factum sibi remedium et solacium fuisse. "Parum, vicine, homo de futuris prospicit. Ager ille, cui tam pertinaciter inhaerebam, totum hoc tempus mihi velut lectus urticis plenus fuit. Nunc eo careo, et ea iactura me feliciorem vegetioremque sentio."

Ministros suos vocavit, qui eum in lecticam sustulerunt.

Post eius discessum Catharina pecuniam avidis oculis contemplabatur. Tantam vim auri simul numquam viderat; Margaritae paene succensebat quod "ibi tamquam simulacrum sederet". Tum multa de divitiarum commodis disseruit.

Margaritam identidem sollicitavit, donec tandem persuasit ut accedens aurum inspiceret.

"Sine eam, mater", inquit Catharinula. "Quomodo auro delectari potest, cui cor in pectore plumbo similius est?" Sed Catharina instare perrexit.

Margarita igitur divitias suas oculis stupentibus despexit; deinde subito manus torsit et clamore acerbissimo exclamavit: "SERO! SERO!"

Atque ex torpore illo plumbeo excitata non tranquillitatem recepit, sed immodicis singultibus totiusque corporis tremore correpta est, opibus iam nimis tarde allatis, quas cum dilecto suo communicare non poterat.

Si paululum huius auri, si pars aliqua illius agri uno aut altero anno prius, cum non minus sua essent quam nunc, ad eam pervenissent, Gerardus neque in Italiam neque alio usquam profectus esset, sed semper iuxta eam mansisset.

Sero! Sero!

CAPUT XCIII

Paucis post haec diebus nuntiatum est Margaritam Van Eyck vita functam sepultamque esse. Testamento ante annum condito, deductis funeris impensis et quibusdam donis Reichtae Heynes destinatis, universas opes Margaritae Brandt, filiae suae carissimae, reliquerat, hoc addito rogatu, ut Reichtam, quamdiu innupta esset, secum retineret. Ita Margarita domum supellectile instructam, tabulas pictas, imagines adumbratasque hereditate accepit; quarum pretium nostra aetate magnam fortunam aequaret. Inter picturas unam habebat, quae ei plus quam tota ceterarum pinacotheca valebat.

Ea sponsalium sollemnitatem exhibebat. Caerimoniae gravitas in vultu viri severo et in verecunda mulieris animi satisfactione apparebat. Ipsam mulieris effigiem Margarita Van Eyck paene totam pinxerat, reliquam vero tabulam Ioannes. Cetera ornamenta tam exquisita manu absoluta erant, ut etiam hodie artis miraculum haberentur.

Margarita Brandt Reichtae mandavit, ut in domo maneret, donec ipsa animum induxisset illuc ingredi, ubi faciem vocemque quondam sibi obviam solitas desideratura esset; imprimis autem diligenter custodiret imaginem quae «in armariolo» erat, id est duplicem tabellam pictam.

Deinde Lucas Peterson domum rediit, atque Gerardum monachum factum esse audivit.

Gaudio prope insanivit; ad Margaritam accurrit et sic exorsus est:

«Nihil de hoc cures, domina: si ille te in matrimonium ducere non potest, ego certe possum.»

«Tu?» inquit Margarita. «Quin ego eum iam vidi.»

«Sed frater religiosus est.»

«Ille mihi maritus erat et filio meo pater multo antequam religiosam vestem indueret. Et vidi eum, vidi his ipsis oculis.»

Lucas prorsus perturbatus est. «Faciam quod occurrit,» inquit; «consobrinum habeo iuris peritum. Eum adibo quaesiturus utrum nupta sis an innupta.»

«Minime vero: cor meum, non iuris consultum, interrogabo. Hocine est tuum in me studium, ut fabulam toti oppido de me praebeas? Pro pudor!»

«Id iam fit, etiamsi ego nihil dixerim.»

«Sed non ab iis qui observantiam meam sibi conciliare cupiunt. Quod si tu hoc egeris, ne umquam posthac ad me accesseris.»

«Sane,» suspirans respondit Lucas, «ceteris omnibus tamquam columba mansueta es; mihi soli tyranna ferreo corde.»

«Tua culpa est, care Luca, qui me uxorem petis. Id ipsum impedit quominus tam benigna erga te sim quam velim. Audi me, bone iuvenis. Nunc locuples sum; amicos beare possum, etsi me ipsam non possum. Circumspice vicum, circumspice parochiam: multae hic sunt puellae me bis tanto pulchriores, quarum pulchritudinem lacrimae non corruperunt. Ex superioribus etiam familiis quamlibet elige. Tu virginem alloquere, ego matrem adibo; nec tibi negabunt, fide mea spondeo.»

«Intellego quo spectes,» Lucas vehementer erubescens respondit. «Sed si amorem tuum consequi nequeo, pecuniam tuam accipere nolo. Servus tuus fui, cum aeque pauper ac ego esses, immo pauperior. Minime: si mavis fratris religiosi concubina esse quam probi viri uxor, non ea es quam esse credebam. Sine odio igitur discedamus; solacium tuum hac via quaere, in qua nulla umquam femina invenit; ego autem caelibem vitam ad mortem usque agam. Vale, domina.»

«Vale, care Luca; ignoscat tibi Deus quod talia mihi dixisti.»

Per aliquot dies adventantem cum Gerardo congressum Margarita tantum paene metuebat quantum desiderabat. «Non miror,» secum dicebat, «si paulisper abest; idem enim ego fecissem.» Verumtamen eum tandem comperturum se patrem factum esse; desiderium filii videndi omnia alia superaturum. «Atque,» inquit misera puella, «si congressus ille me non interfecerit, postea melius mihi fore sentio quam nunc.»

Sed cum dies alius post alium elaberetur, nullo de eo nuntio allato, suspicio gelida paulatim menti eius obrepere coepit. Quid si sponte abesset? Quid si ad quosdam monachos eiusdem ordinis, frigido animo praeditos, se contulisset, qui ei imperassent ne ipsam umquam rursus videret? Iam antea conventus religiosus erga vere amantes non minus immitis quam ipsa mors apparuerat.

Hac cogitatione ipsa in ea vita exstingui videbatur.

Tum primum indignatio gravis dolorem sollicitudinemque interdum comitata est. «Numquamne me amavit? Me puerumque suum nullo verbo dicto deserere! Ecce miser Lucas plus de me curat quam ille.»

Cum hoc animo esset, Aegidius clamitans irrupit: «Rem acu tetigi! GERARDUS NOSTER VICARIUS GAVDENSIS FACTUS EST!»

Paucis de vita nani in aula gestis praemittendum est, ut lector rem ab ipso narrandam intellegat. Aliquot mensibus antequam in aulam veniret, ingenium eius velut germinare coeperat. Ipse mutationem ad diem octavum Iunii referebat, quo, cum in area linteis siccandis destinata una manu e fune suspensus inter hebdomadaria vestimenta huc illuc se iactaret, aliquid sibi intra caput crepuisse sensit; statimque facultates ingenii antea quasi vinclis constrictae liberae factae sunt.

In aula perspicacia eius et dicendi libertas, vocis ingenti sono et corporis exiguitate adiunctis, tantam ei auctoritatem conciliaverunt, quantam vix quisquam exspectasset; nisi autem tam pusillus fuisset, vereor ne ad illud gymnasium vulgo invisum, patibulum scilicet, deductus esset. Iuvenis Burgundiae ducissa et Maria principatus heres eum ambae fovebant, ut feminae magnae nanos omni aetate fovere solent; poeta vero aulicus tam largiter adulationum butyrum sex pedum mensura liquefactum in tergum eius infundebat, ut inde Goliathus coqui potuisset.

Quin etiam aliquas sententias rudes, quas Aegidius dictaverat, amplificavit, versibus inclusit, atque earum vim debilitavit.

Ex hac centipedali verborum prolixitate epistula ad Eliam missa est, hoc titulo exornata:

«Mariae, potentissimae Burgundiae principis,
parvi viri aulici querela de vita curiali
et rusticae vitae laudatio, carminibus descripta,
per me ipsius homunculi observantissimum,
amantissimum atque obsequentissimum famulum, etc.»

Nani autem maxima gloria ex felici quadam ingenii et virium coniunctione orta est, hoc modo:

Pridie magni certaminis equestris in aula celebrandi gigantem ducis ad certamen virium provocavit. Provocatio etiam viros gravissimos risu commovit, expectationemque excitavit.

Aegidius perticam altissimam constitui iusserat; hora constituta tamquam sciurus sursum cucurrit, ac solis brachiorum viribus corpus recto angulo a pertica protendit, eademque positione permansit. Tum tanta celeritate delapsus est, ut illustris principissa exclamaret ac faciem manibus occultaret, ne Herculem suum exiguum intereuntem videret.

Gigas ad decem tantum fere pedum altitudinem ascendit; tum maestus modo sursum, modo deorsum respexit, sudore perfusus descendit, et rem disputatione defendere coepit.

«Non quod nanus viribus superior esset, sed quod corpus minus haberet.»

Spectatores hanc excusationem magno cachinno exceperunt. Res ipsa manifesta erat: nanus perticam scandendo excelluit, gigas excusationibus tantum. Breviter, Aegidius eorum mentis modum mensus erat, corpore suo haud dubie adhibito.

«Age,» inquit, «si eo devenimus, tecum etiam luctabor, mi bone, modo sinas oculos tuos vinculo velare.»

Gigas, accepta clade adhuc dolens sed sperans se hac condicione gloriam recuperaturum, facile consensit.

«Domina,» inquit Aegidius, «videsne Samsonem illum oculis velatis? Me signo dato humiliter salutabit ac pileum coram me deponet.»

«Quomodo id facere poterit, cum nihil videat?» rogavit una e virginibus principissae ministrantibus.

«Id mihi curae erit.»

«Ego quidem pro Aegidio sponsionem facio,» inquit principissa.

Postquam hinc inde plurimi de victoria pignora posuerunt, Aegidius gigantem in ventrem feriit. Ille statim se duplicavit, quasi salutans, simulque pileus de capite decidit.

Universa turba hoc tam lepido consilio gestum magnis clamoribus celebravit; Aegidius autem pedibus salutem quaesivit. Gigas, ubi respirare tandem et oculorum vinculum detrahere potuit, eum persecutus est. Frustra: nanus parvam in muro ianuam paraverat, qua ipse transire, gigas transire non poterat; eam tanto artificio pinxerat ut pars muri videretur. Aperta igitur ianua per eam se praecipitem misit, nullo sui vestigio relicto praeter hos versiculos, qui magnis litteris in aversa ianuae parte inscripti erant:

«Membra longa, corpus ingens, mens iners;
Parvus prudens magnum vincit atque mordet.»

Post hoc Aegidius in aula potentia quadam propria floruit.

Iam ipsum deinde audiamus.

Cum Margarita bonum nuntium vix credere posset, neque facile sibi persuaderet res ecclesiasticas per nanos administrari, Aegidius ita narravit:

«Cum principissa me, ut solebat, in cubiculum suum vocavisset, ut taedium eius sermonibus levarem, non hilaris nec rusticis iocis plenus, ut mos meus est, sed animo plumbo gravior accessi.

«‘Quid tibi est?’ inquit illa. ‘Aegrotasne?’ ‘Animo,’ respondi. ‘Heu, amat,’ inquit. Tum quinque illae impudentissimae mulierculae, quas virgines honorarias vocant, magna voce cachinnaverunt. ‘Non usque eo insanio,’ inquam, ‘quae in aula feminarum exempla conspiciam.’

«‘Audistisne, dominae?’ ait principissa. ‘Sinite homunculum. Liberalis est linguae suae, et plus contumeliarum dat quam accipit.’

«Tum serio quaesivit quid mihi esset.

«Respondi me meditari, hoc autem perplexum esse, quod ceteri homines fidem aliquando servare possent, principes vero numquam.

«‘Papae!’ inquit illa, ‘sagittas hodie alte iacis.’ ‘Etiam,’ inquam, ‘quoniam in veritatem feriunt.’

«Illa respondit me acutissimum quidem esse, sed non decere me aenigmata sibi proponere, nec ipsam ad ea respondere. ‘Paulum recedite, dominae,’ dixit, ‘tu autem sine timore loquere,’ nam intellexerat me serio agere.

«Tum leviter contremui; scitote enim illam libertatem citius deponere dignitatemque induere posse quam e veste cubiculari ad amictum principis mutari.

«Vocem tamen tam dulcem quam mel feci — quid arrides? — et sic dixi: ‘Domina, meministine cum ante quinque fere annos una cum matre tua, comitissa Charolensi, quae nunc in caelis est, heu misera sors, sederes, tu lyram tangens, illa acu telam pingens aut tale quid faciens, ad vos pulcherrimum iuvenem venisse epistulam a pictrice quadam, Margarita Van Eyck nomine, scriptam ferentem?’

«Illa se aliquid huiusmodi meminisse dixit. ‘Nonne iuvenis erat procerus, forma eximia?’

«‘Ita, domina,’ respondi; ‘frater meus erat.’

«‘Frater tuus?’ inquit, ac me a capite ad pedes totum perlustrare visa est. Quid rides?

«Tum omnia ei exposui, quae inter eam et Gerardum acta erant, et quomodo eum episcopum facere voluerit; sed comitissa bona dixisse: ‘Lente, Maria; adhuc nimis iuvenis est,’ atque ambas ei beneficium ecclesiasticum promisisse. ‘Atqui,’ inquam, ‘iam diu sacerdos est, beneficium tamen nullum habet. Hinc indignatio mea.’

«‘Heu!’ respondit, ‘non mea voluntate res ita se habet. Omnia quae narrasti vera sunt; insuper memini matrem carissimam mihi dixisse: “Tu vide ut hoc fiat, si ego non adero.”’ Tum exclamavit: ‘O mater carissima, nullum verbum tuum unquam irritum cadet!’

«Cum iam animum eius ad rem paratum viderem, continuo dixi: ‘Domina, vicarius Gaudensis superiore hebdomade mortuus est.’ — Nam cui principi gratiam petiturus accedit, ipsum quod cupit antea probe nosse oportet.

«‘Igitur frater tuus vicarius Gaudensis erit,’ inquit, ‘tam certo quam ego Burgundiae atque Nederlandiae heres sum. At noli mihi gratias agere, bone Aegidi; matri meae potius age. Equidem tibi gratias ago, quod occasionem praebuisti aliquid in memoriam eius faciendi.’ Tum illa de matre flevit, et ego de fratre meo carissimo lacrimare coepi, quod tam parvus homuncio tamen in auribus principum loqui, fratremque meum pulcherrimum vicarium Gaudensem efficere potuissem. O puella, amoenus locus est, et domus vicarii pulchra, spinis albis vere ubique florentibus, rosis silvestribus ac fragrantibus inter aestivas saepes. Novi quid insipiens ille amat: hoc mihi relinque.»

Nanus narrationem huc usque coram Margarita incessu erecto et magnifico peragens finivit in eius complexu. Illa enim se continere non potuit: eum apprehendit et amanter complexa, erubescens osculata est. «O Aegidi,» inquit, «manus a te continere nequeo; corpus tam exiguum habes, cor tam magnum. Verus eius amicus es. Benedictus sis! Benedictus sis! Benedictus sis! Nunc denuo eum videbimus. Post illam terribilem diem non conspeximus.»

«Gratias equidem tibi ago; sed mirum profecto est,» inquit Aegidius. «Fortasse pudore tenetur quod duobus illis nebulonibus, qui tamen nostrae carnis et sanguinis participes sunt, mala precatus sit.»

«Putasne ea causa se abdere?» Margarita studiose rogavit.

«Ita fortasse, si quidem latet. Ceterum per praeconem publicum eum requiri faciam.»

«Ne feceris; vehementer fortasse offendetur.»

«Quid mea refert? Num Gauda sine vicario remanebit, eiusque domus urticis obruetur?»

Itaque Aegidius, Margarita tacite gaudente, nomen novi vicarii Roterodami in vicinisque oppidis per praeconem proclamari iussit. Facile ei persuasit, intra diem alterumve Gerardum certe nuntium accepturum atque ad beneficium venturum

esse. Illa domum vicarii invisit, secum reputans quam commode ei instrui posset, quamque libenter id ipsa curaret.

Sed dies continuo transibant, Gerardus neque Roterodamum neque Gaudam adibat. Aegidius frustratus, Margarita irata atque miserrima erat. «Me mortuam putans,» apud se dicebat, «domum venit; nunc, quia vivo, in Italiam redit: illuc enim profectus est.»

Ioanna monuit ut eremitam Gaudensem consuleret.

«At ille iam nunc mortuus sit necesse est.»

«Ille forsitan; sed spelunca diu vacare non solet, nec Gauda umquam sine eremita est.»

Sed Margarita rursus Gaudam tali de causa proficisci recusavit. «Quid ille, in spelunca clausus, scire potest? Fortasse minus quam ego. Gerardus in Italiam rediit; me odit quod non mortua sum.»

Haud multo post Tergovianus quidam nuntium a Catharina attulit, Ghisbertum Van Swieten post ceteros omnes Gerardum vidisse. Hoc audito Margarita statuit domum et supellectilem sibi testamento relictam videre, Reichtam Heynes secum Roterodamum reducere. Primum, ut credibile est, ad Ghisberti aedes se contulit. Eum in horto sedentem invenit, sella rotis instructa.

Senex voce debili sed amica eam salutavit; cum autem quaesivisset num vere Gerardum post quintum diem Augusti vidisset, respondit: «Non iam Gerardum, sed fratrem Clementem. Eum vidi; benedictusque sit dies quo domum meam intravit.»

Tum propriis verbis congressum cum Clemente narravit. Adiecit fratrem postea confessum esse se Tergoviam venisse, tabulam iuris diu desideratam in sinu gerentem, eo consilio ut illum possessionem agrorum Margaritae restituere cogeret; sed eum ad paenitentiam inclinatum conspicatum aliam viam ingressum esse.

«Nonne hic sanctus vir fuit, qui te iustitiae causa vindicaturus venerit, sed ante omnia animam inimici sui servare debuerit?»

Quaerenti Margaritae num fratrem agnovisset senex respondit: «Ne suspicatus quidem sum. Postquam autem tres dies apud me commoratus erat, se ipse aperuit. Audi et dedecus meum et eius laudem.

«‘Ager,’ inquam, ‘domum ad suos rediit, et levius mihi stomachus videtur; sed aliud scelus adhuc mihi haeret.’ Tum narravi epistulam, quam rogantibus fratribus eius scripseram, cum me potius eos coercere deceret. ‘Litterae illae

scriptae sunt ut duos amantes fideles separarent, atque diabolo adiuvante nefarium opus effecerunt. Agros aedesque restituere possum; sed hoc malum in perpetuum factum est.' 'Immo,' respondit, 'non in perpetuum, sed in hanc vitam tantum. Ergo dum vivis paenitentiam age.' 'Agam,' inquam, 'sed quomodo Deus hoc mihi ignoscere potest? Ego, si Deus essem, non ignoscerem.' 'At ille certe ignoscet,' inquit, 'decies enim clementior est quam ego, et ego tibi ignosco.' Obstupui; tum submissa voce, sed tremula, dixit: 'Ghisberte, propius me intuere. Ego Gerardus sum, Eliae filius.' Intuitus sum iterum atque iterum, et tandem Gerardum agnovi. Ad pedes eius pudore ac paenitentia procidissem, sed non permisit. 'Nec meae nec tuae aetati convenit ut ob unam iniuriam ad pedes meos procumbas. Non dico me sine certamine tibi ignoscere,' inquit, 'cum sanctus non sim. Sed hos tres dies, quos tu paenitentiae dedisti, ego sub tuo tecto orationibus consumpsi; et ignosco tibi.' Haec ipsa verba dixit.»

Margarita lacrimare coepit, quod senex voce fracta ac vere paenitente tam insperatam Gerardi animi magnitudinem enarrabat. Pergebat: «Atque ita me statim valere iussit. 'Hic opera mea absoluta est,' inquit. Non habui animum eum retinendi; quantumvis mihi ignosceret, ipsa mei species ei absinthium esse debuit. In pace me reliquit; benedictio morituri hominis eum comitetur quocumque ierit. O puella, quotiens iniurias eius tuasque considero, atque ut ipse se vindicaverit animam meam maculatam servando, cor mihi paenitentia frangitur, veteresque oculi nocte dieque lacrimas fundunt.»

«Ghisberte,» inquit Margarita flens, «quandoquidem ille tibi ignovit, ego quoque ignosco. Quae facta sunt, facta sunt; hodie autem id me docuisti, quod per totum orbem quaesitura eram. Sed, o praefecte, prudens vir es: nunc mulieri miserae, quae tibi totam suam calamitatem ignovit, opem fer.»

Tum omnia quae sibi accidissent ei exposuit. «Nec beneficium ecclesiasticum illud,» inquit, «ei in perpetuum servabunt. Illud quoque amissurus videtur, dum omnium nostrum corda franguntur.»

«Servum meum voca!» subito vigore excitatus clamavit praefectus.

Servum misit qui mensam et atramentum chartasque afferret; tum epistulas dictavit ad magistratus principalium Hollandiae urbium, unam quoque ad amicum suum apud Prussos magistratum gerentem. Scriba eius et Margarita litteras conscripserunt, senex subscripsit. «En,» inquit, «per fideles cursores res tota per Hollandiam nuntiabitur, etiam Basileam in Helvetia. Nolite timere: mox Gaudensis vicarius ad suam parochiam reducetur.»

Margarita domum spe renovata rediit, seque in Gerardum ingrati animi accusavit. «Iam divitias meas magni aestimo,» inquit.

Statuit praeterea numquam de eius consiliis male iudicare antequam ex eius ipsius ore rationes audisset.

Paulo postquam Tergovia rediit, nova calamitas accidit. Hic praemittendum est Catharinam postridie quam improbi duo filii e domo expulsi sunt clam cum illis occulte convenisse; Cornelius eam Tergoviam secutus est, ibique subsidiis clam suppeditatis vivebat; Sybrandus vero Roterodami remanere maluit.

Priusquam Catharina discederet, Margaritam rogavit ut duos aureos angelos sibi mutuos daret: «Mea enim omnis pecunia consumpta est.» Margarita libentissime datura aut donatura erat; sed vix ea verba audierat cum in Catharinulae vultu dolorem et aegritudinem animadvertit, statimque intellexit quo pecunia proficisceretur. Nummos Catharinae dedit; ipsa autem cum puero in cubiculum se recepit.

Pecunia haec Sybrando suppetere debebat, donec mater honestam aliquam causam iterum Roterodamum veniendi finxisset, ut de parcis suis lucris aliquid ignavo illi cani afferret.

Sed Sybrandus, cum aurum in crumena haberet, inexhaustas sibi divitias videbatur possidere. Nullo iam freno coercitus vitam ebriosissimi cuiusque agere coepit; donec quadam postmeridiana hora, per vinum lasciviens, in tectum stabuli cuiusdam cauponae ascendit, per summum fastigium incedere temptans, quod sanus et sobrius saepe fecerat.

Nunc autem cerebro titubante crura quoque titubaverunt: e tecto delapsus magno fragore in asserem saepis transversum incidit, ubi paulisper in semicirculum curvatus pependit; deinde in terram revolutus immobilis iacuit, sodalibus potationis magno risu cachinnantibus.

Cum eum tollere temptarent, stare non poterat; singulis conatibus in terram recidebat, insipienter cachinnans.

Quare sodales ebrii per vias vacillantes et ululantes eum gestaverunt, magno alterius casus periculo, usque ad tabernam in via Hoog Straet sitam. Ipse enim suum dedecus per totum oppidum garriendo divulgaverat.

Margaritam conspicatus inter singultus vini clamavit: «Ecce medicam quae omnes plagas sanat, pulcherrimam virginem!» Quin etiam se nullum in eam odium gerere asseveravit, quippe qui eam invisere venisset, quamvis gravissime

invitus. «Quare, obsecro, hos ebriosos dimitte; tu autem et ego aliud poculum hauriamus, ut omnes offensas obliviscamur.»

Dum haec iactat, Margarita modo palluit, modo erubuit, inimicum ac petulantiam eius aspiciens. Sed unus e sociis submissa voce casum exposuit; simul striae quaedam insolitae in Sybrandi vultu eius oculos percusserunt.

«Dicitisne eum stare non posse?»

«Modo certe non poterat. Age, sodalis, experire; vir esto!»

«Melior vir quam tu sum,» mugivit Sybrandus. «Surgam et contra vos omnes pro corona pugnabo.»

In pedes exsiluit; statim cum miserando gemitu in brachia eum sustinentis corruit. Tum sodalibus convicia facere coepit, quod sibi crura furati essent. Infra lumbos nihil sentire se dicebat.

«Heu miserum hominem!» inquit Margarita. Tum gravissime ad viros conversa: «Hic eum relinquite. Quod si vos eum in hanc calamitatem induxistis, genua flectite; nam in omnem reliquam vitam eum perdidistis. Numquam rursus ambulabit: spinae eius vertebrae fractae sunt.»

Haec ebrius audiens, vultum stultum ebrietatis subito deposuit, pro eoque terribilem doloris aspectum induit. «Maledictio!» gemuit; «maledictio!»

Margarita et Reichta Heynes eum cautissime portaverunt atque in lecto quam mollissimo collocaverunt.

«Quod Gerardus fecisset, mihi quoque faciendum est,» susurravit Margarita. «Ille Ghisberto benigne consuluit.»

Iudicium eius verum fuit: spina Sybrandi gravissimo et insanabili vulnere laesa erat; iacebat gemens et membris impeditus, alendus curandusque ab ea quam tam graviter iniuriis affecerat.

Nuntius Tergoviam missus est, et Catharina advenit.

Ictus ille animum eius vehementer perculit. Insuper culpam in se ipsam referebat. «O infida coniunx, o imbecilla mater!» clamavit. «Merito poenam do pro fraude erga miserum Eliam meum commissa.»

Multas horas iuxta lectum filii sedens tacita se huc illuc movit; neque umquam postea sui plane compos fuit; ex illo ipso die primae canae comae in misero eius capite apparuerunt.

Sybrandus autem nihil nisi Gerardum continuo reclamabat. Margaritae tamquam canis cruciatu confectus supplicabat: «O dulcis Margarita, o pulchra Margarita, per Beatam Virginem Gerardum invenias, rogesque eum ut

maledictionem suam a me auferat! Tu mitis es, tu bona; pro me intercedes, neque ille quicquam tibi negabit.» Catharina eadem de potestate Gerardi credebat, precesque suas filii precibus adiunxit. Margarita parum tali exhortatione indigebat.

Cum praefectus urbanus eiusque nuntii nihil invenissent, suos ipsa homines conduxit pecuniamque velut aquam effudit. In eorum numero miser Lucas quoque sponte se obtulit. Quadam die eum admodum macilentum obvium habuit et misericorditer allocuta est; ille continuo flere coepit, miseriorem se quam umquam esse dicens, atque se sub quibuslibet fere condicionibus rursus amicum eius fieri velle.

«Mi care,» maesta respondit Margarita, «cur tibi non persuades te nunc mihi fratrem minorem esse, me tibi sororem natu maiorem, nuptam et curis consumptam? Sic existima, et te indulgentia ac blanditiis fovebo, tam felicem reddam quam ipsum principem.»

«Faciam,» Lucas acerbe respondit, «potius quam omnino a te abstineam. Sed imprimis aliquid agendum mihi da; fortasse hoc tempore feliciore fortuna utar.»

«Mihi tabulas sponsalium meorum reperi,» respondit Margarita, simul tristi ac torvo vultu facta.

«Id idem est ac si dicas: ipsum reperi; ubi enim illae tabulae sunt, ibi ille est.»

«Minime vero. Fortasse ad me accedere recusabit; at certe mulieri miserae, quae eum olim amavit, instrumentum sponsalium non negabit. Quomodo illa sine eo instrumento in domum cuiusvis probi viri ingredi potest?»

«Eas tibi reperiam, si in Hollandia sunt,» inquit Lucas.

«Forsitan Romae sint,» respondit Margarita.

«Ab Hollandia initium faciamus,» prudenter observavit Lucas.

Amoris servus a blanda tyranna pecunia instructus huc illuc erravit, modo dolia reficiens, modo opus lignarium faciens, simul Gerardum quaerens. «Si nebulonem illum inveniam,» secum dixit, «deterior certe non fiam; fortasse paulo melior.»

Menses elapsi sunt. Sybrandus animo aliquantum recreatus est, corpore autem minime; Margaritae sumptibus usque ad mortem alendus erat. Catharinam alia calamitas diu exspectata percussit, quae eam magis etiam incurvavit; pristinam alacritatem atque impigram occupationem amisit, numquam iam per domum cantillans ibat, nervis turbatis assidue metuebat ne Cornelio aliqua calamitas gravis accideret. Eadem enim maledictio in eum quoque lata erat.

Eliam obsecravit ut, si se per tot annos fideliter coniugem gessisset, Cornelium in domum reciperet; sibi autem concederet ut aliquamdiu Roterodami degeret.

«Hic filias bonas habeo,» inquit; «sed Margarita tam tenera est ac sollicita, Gerardulus mihi gaudium est; cotidie patri similior fit, eiusque balbuties animum meum aerumnis oppressum consolatur. Libenter enim cum infantibus vivo.»

Elias, vir constantis animi sed benignus, maerens tamen consensit.

Gaudenses interea ducem supplici libello oraverunt ut eis vicarium daret, verum quidem et praesentem. «Noster,» dicebant, «iam sex mensibus ne ad nos quidem appropinquat; infantes sine baptismo moriuntur, mortui sine sepultura relinquuntur, nisi forte alius sacerdos fortuito advenerit.» Aegidii auctoritas iustam hanc querelam semel repressit; sed cum alter libellus pararetur, Margaritae paene nullam spem reliquit fore ut res, ut nunc erant, vel unum diem diutius manerent.

Ita Margarita ad pulchram vicarii domum tristis adiit, ut eam novissima vice videret antequam in alienas manus in perpetuum transiret.

«Credo eum hic felicem futurum fuisse,» inquit, atque aegro corde discessit.

Dum redibant, Reichta Heynes suasit ut eremitam consulerent.

«Quid?» inquit Margarita, «Ioanna te quoque de eo admonuit? Illa sane eremitarum amantissima est. Ibimus, etiamsi tantum ut tibi ostendam eos non plus quam nos scire.» Ita ad speluncam ierunt.

Spelunca partim naturā, partim hominum manibus excisa erat in saxeo iugo sentibus obsito. Ianua rudis lapidea cardinibus affixa aderat, fenestella alte posita, duaeque aperturae: per alteram homines dona eremitae nuntiabant et quaestiones omne genus proponebant; si respondere vellet, vox eius per alteram parvam aperturam dissona atque velut monstri sonus audiebatur.

In ipsius rupis fronte hic versus incisis litteris apparebat:

Felix qui in Domino nixus ab orbe fugit.

Margarita comiti observavit hanc inscriptionem novam esse, neque priore visitatione apparuisse.

«Sane,» inquit Reichta, «fortasse ita est,» et magna veneratione sursum respexit. Iam in charta scribere magnum opus esse putabat: quanto magis in saxo! Submissa deinde voce adiecit: «Hic eremita multo sanctior est quam prior; ille interdum oppidum petebat, hic autem vultum suum nulli mortalium ostendit.»

«Hocine sanctitas est?»

«Certe est.»

«Tum glis omnium animalium sanctissimus erit!»

«Aufer ista, domina. Num bestiam cum homine conferre audes?»

«Veni, Reichta,» inquit Margarita, «nimis multa me miser pater docuit. Ego igitur hic sedebo, domum vicarii semel iterumque contemplatura; tu propius accede, solitarium tuum interroga, tum mihi renuntia utrum nihil an ineptias ab eo acceperis. Eodem enim redit.»

Cum Reichta ad speluncam accederet, complures aviculae ex ea evolaverunt. Illa leviter exclamavit, et manu speluncam significavit, ut Margarita intellegeret aves inde prodisse. Margarita statim persuasum habuit neminem in spelunca versari, neque rem amplius curavit; domunculam vicarii intuens in profundam meditationem delapsa est.

Ex illa repente excitata est, cum Reichtae manum humero suo impositam sensisset atque vocem languidam audisset: «Domum redeamus.»

«Nullum omnino responsum accepisti, Reichta,» tranquille inquit Margarita.

«Nihil, Margarita,» maesta respondit Reichta; et ambae domum redierunt.

Fortasse tamen Margarita spem quandam exiguam et arcanam animo aluerat, quamvis ratio eam reppulisset; certe rediens tristiore animo erat quam cum proficisceretur.

Cum iam Roterodamum ingrederentur, Reichta subito substitit: «Exspecta! O Margarita, mentiendi imperita sum; sed tibi mala nuntiare mihi mors est, adeo te amo.»

«Dic libere, carissima,» inquit Margarita. «Tot aerumnas passa sum, ut vix ullum novum dolorem sentire posse videar.»

«Margarita, eremita mihi locutus est.»

«Quid? In illa spelunca eremita erat, inter tot aves?»

«Erat; et nonne hoc ostendit eum virum sanctum esse?»

«Per Deum, quid tibi dixit, Reichta?»

«Heu, Margarita! Totam ei historiam tuam exposui, eumque per Beatam Virginem oravi ut diceret ubi Gerardus tuus esset. Diu responsum exspectavi; tandem vox velut tubae sonus insonuit: “Ora pro anima Gerardi, Eliae filii!”»

«Ah!»

«O me miseram, cui tam tristia tibi nuntianda sunt, dulcis Margarita! Memento filium tuum adhuc habere, cui vivas.»

«Sine me domum redire,» voce exili dixit Margarita.

Dum per vicum Brede Kirk Straet transibant, Ioannam ante ianuam stantem viderunt.

Reichta ad eam inquit: «Mulier, ad eremitam tuum venit, nec bona ab eo audivit.»

«Ingredimini,» respondit Ioanna, garrulitatis avidissima.

Margarita introire recusavit; in paenultimo ab imo gradu exiguae scalae exterioris, qua ad Ioannae domum ascendebatur, animo fracta consedit, easque duas superiori in gradu sermocinari quam diu vellent passa est.

«Quidquid eremita ille dicit,» inquit Ioanna, «omnino verum est. Tam sanctus esse narratur, ut aves ipsae familiariter cum eo vivant.»

«Quid hoc probat?» Margarita leniter reclamans rogavit. «Gerardum meum vidi hieme aves tam mansuetas reddentem, ut e manu eius cibum sumerent.»

Reliquae duae, hoc audito, misericorditer se mutuo intuitae sunt; sed eam magis amabant quam ut sententiam suam palam dicerent. Ioanna mirabiles de huius eremitae sanctitate fabulas quas audierat referre perrexit: quomodo noctu tantum e spelunca prodiret, inter lupos oraret, qui eum numquam laederent; quomodo populum monuisset ne tot cibos ad corpus eius molliter alendum afferrent, sed potius cereos mitterent.

«Cerei ante imaginem sancti eius accendendi sunt,» submissa voce sollemniter Reichta dixit.

«Ita, puella; et ad libros sacros legendos quoque. Vicina quaedam mea manum eius e spelunca porrectam conspexit, cum aves in ea consedissent ac micas ederent. Illa manum osculari voluit, sed sanctus eam ilico retraxit. Sancti ferre non possunt ut femina eos tangat, immo ne aspiciat quidem.»

«Qualis erat manus eius, bona mulier? Quaesivistine?»

«Quid aliud lingua mea prodest? Quin, anima mea, nostrae simillima; pollice enim uno et quattuor digitis instructa erat.»

«Videsne?»

«Sed multo candidior quam tua aut mea.»

«Ita, ita.»

«Atque tenuissima et paene ossea.»

«Heu!»

«Quid enim exspectares? Aere et precibus et cereis alitur.» Tum Ioanna perrexit: «Misera femina, saepe cogito melius ei esse pessima cognoscere. Nunc quasi e caelo vocem accepit, aut vix minorem, quae pro anima eius orare iubet.

Unum tamen bonum est, non tam pauper est quam antea; nec umquam divitiae in manus digniores inciderunt, et quidem nihil nisi suum accepit. Potest igitur sacerdoti dare mercedem ut pro eo missas celebret: id non leve solacium est.»

Dum ceterae garriebant, Margarita, cui voces omnes velut bombus in auribus resonabant, etsi cogitationibus defixa videbatur, tacite surrexit et demissis oculis contractisque superciliis sensim discessit.

«Oblita est me secum venisse,» Reichta Heynes dolenter inquit.

Cum Ioanna fabulas ad libitum contulisset, Reichta domum rediit.

Margaritam repperit sedentem, paenulam ex panno cinereo secantem et palliolum quod ei congrueret. Gerardulus iuxta eam stabat, intra sinistrum brachium quasi receptus, opus contemplans; crebro autem se movendo et brachium quo pannum tenebat manibus tractando rem difficiliorem faciebat. Haec omnia mater invicta patientia et hilaritate ferebat. Fingite fabrum opificem virum ita implicatum, impeditum, vexatum!

«Quid est illud, mamma?»

«Paenula, deliciae meae.»

«Quid est paenula?»

«Vestis magna. Hoc autem palliolum super umeros eius imponendum est.»

«Cuius causa?»

«Ut corpus eius a frigore defendatur; palliolum autem umeros tegit aut caput, ut rusticorum mos est. Eremitae paratur.»

«Quid est eremita?»

«Vir sanctus, qui solus in spelunca vivit.»

«In tenebris?»

«Interdum etiam.»

«O!»

Postridie mane Reichta ad eremitam missa est, paenulam et libram cereorum crassorum ferens.

Cum ianuam exiret, Margarita eam rogavit: «Dixistine cuius filius Gerardus esset?»

«Minime ego.»

«Cogita, puella. Quomodo eum Gerardum Eliae filium appellare potuit, nisi tu dixisses?»

Reichta constanter affirmabat se de eo numquam locutam esse nisi Gerardum simpliciter nominando. Margarita autem palam dixit se hoc non credere. Qua re Reichta offensa caput paulisper superbiter movens discessit. Nihilo minus constituit eremitam iterum interrogare, neque dubitabat quin post acceptam novam paenulam et cereos largius de rebus loqueretur.

Vix discesserat cum Aegidius tristem nuntium attulit: beneficium Gaudense amplius vacuum servari non posse.

Margarita vehementer angore affecta est. «O Aegidi,» ait, «alium mensem pete. Fortasse adhuc mensem unum concedent.»

Post horam rediit, nuntians se mensem impetrare non potuisse. «Septem dies tantum dederunt,» inquit. «Quid autem septem dies?»

«Etiam qui mergitur stipulam apprehendit,» respondit illa. «Septem dies? Heu, septem tantum dies?»

Reichta ex itinere tristis rediit: oraculum eius alias consultationes respuere videbatur, si quidem pertinax illud silentium sic recte interpretabantur.

Postridie Margarita Reichtam tabernae praefecit, ipsa autem per totum diem nusquam comparuit; eodem modo postero die atque tertio. Neque cuiquam dixit quo isset; fortasse pudebat. Revera totos illos dies in angusto quodam agelli spatio consumebat. Dum ceteri eam somniare putabant, illa ad singula Ioannae ac Reichtae dicta ingenium longe acutius quam utrique erat summa vi applicabat.

Consilium iniit quale neutra umquam excogitasset. Eremitam ipsis oculis videre atque coram, non per saxum interrogare decrevit. Animadvertit se, si circuitu ascenderet, supra speluncam perventuram, unde deorsum aspicere posset, ipsa a solitario non conspecta. Sed cum id agere conaretur, densissimam sentium molem impenetrabilem offendit.

Vestibus manibusque pedibusque laceratis, ita ut mox sanguine aspersa esset, puella pertinax et patiens forficem protulit, atque paulatim scindendo et amputando angustum iter per adversarios spinosos patefecit. Tam lente autem opus procedebat, ut dimidium perfectum relinquere cogeretur. Postero die forficem denuo acutam, insuper cultrum bene acutum attulit, tacite leniterque per spinas usque ad speluncae tectum viam sibi fecit.

Ibi ex ramis sentium recisis latibulum sibi struxit, ne forte transeuntes eam viderent; tum intenta ac vigili oculo procubuit, donec eremita prodiret. Subter se eum moveri audivit, sed ille numquam cella exivit. Iam verum esse suspicari coepit quod noctu tantum prodire diceretur. Sequenti die maturius venit,

thoracem parvum pro Gerardulo suo consuendum attulit, ibique tota die sedens pariter suere et observare perseveravit.

Hora quarta post meridiem aves cibum quaerere coeperunt; permultae minores circum speluncam volitabant, una aut altera introibat. Plurimae autem, postquam primo in fruticibus consederant, Margaritam repente deprehenderunt, atque alarum trepido motu aufugerunt. Quamvis in aere circumvolarent, in speluncam ingredi nolebant. Tandem eremita, causam earum trepidationis ignorans, ut animos avium confirmaret, manum tenuem et albam cum paucis micis porrexit.

Margarita opus suum leniter deposuit et corpore tamquam serpens prolapsa desuper manum aspexit; non plus quam paucos pedes aberat. Erat, ut femina narraverat, tenuis manus et candida.

Mox altera manus cum frusto panis prodiit, atque utraque simul panem fregit micasque sparsit.

Sed altera illa manus vix duobus temporis punctis apparuerat, cum violacei oculi desuper vigilantes subito dilatati sunt; pectus mite alte assurgere coepit, totumque corpus tamquam folium vento commotum contremuit.

Quid oculus eius velocissimus perspexisset lectori coniciendum relinquo. Clamorem qui ad labra iam pervenerat repressit, sed tantus conatus graviter eam affecit. Mox sinistra eremitae manus ante oculos eius avide contemplantes confundi atque fluctare visa est; longo suspirio emisso caput deflexit, ipsa vero tamquam lilium fractum procubuit.

In altam animi defectionem ceciderat, cui fortasse ieiunium illius diei longum, multorumque dierum superiorum animi perturbatio ac vigiliae causam adiunxerant.

Ibi iacebant pulchritudo, ingenium, fides inconcussa, pallida et tacita. Quam propinquus sibi esset tantus amor eremita ille ne suspicabatur quidem. Aviculae iam super eam saltabant; una fere pedibus suis in comis eius fulvis ac densis implicata est.

Reversa est ad curas suas. Sol occiderat; frigore valde afficiebatur. Paulum flevit, partim, ut opinor, ob corporis debilitatem nondum depulsam. Inde domum rediit, Deum sanctosque orans, ut mentem eius illustrarent ostenderentque quid optimum factu esset.

Domum reversa pallida erat ac nervis turbata; quaerentibus omnibus nihil respondere voluit nisi dilectum suum dictum: «Per aquas profundas vadimus.»

Nox illa miraculum quoddam in ea fecisse videbatur.

Ad Catharinam accessit, quae iuxta focum suspirans sedebat; eam osculata dixit: «Mater, quid in toto orbe tibi maxime gratum foret?»

«Heu, filia,» Catharina maesta respondit, «nihil scio quod me iam ridere faciat. Nimis multos mihi caros amisi: Gerardus vix inventus iterum perditus est; Catharinula iam in caelis est; Sybrandus autem in omnem vitam deiectus.»

«O mater misera, mater carissima! Domus vicarii Gaudensis statim supellectile ornanda, expurganda, praeparanda est. En decem aureos angelos: fac ut quam diutissime sufficiant, mater bona; nimiam enim pecuniam, quae puerulo meo debebatur, iam in homines inutiles absumpsi, qui Gerardum mihi semper inventuri erant.»

Catharina et Reichta aliquamdiu tacitae eam intuebantur; deinde innumerae interrogationes proruperunt, quarum nulli Margarita respondere voluit. «Minime,» inquit, «in lecto meo iacens cogitavi, cogitavi, cogitavi, dum vos omnes dormiebatis; mihi iam videtur clavis omnium rerum inventa esse. Te amo, carissima mater; sed nullius feminae linguae posthac fidem habitura sum. Si hac vice fallar, nemini nisi Margaritae Brandt culpam imputabo.»

Femina semel consilium pertinaciter capiens rem vere pertinacissimam efficit. In vultu atque voce Margaritae tanta erat obstinata animi firmitas, ut Catharina statim perspiceret supervacaneum fore illo tempore plura interrogare. Illa cum Reichta coniecturis se dedit; Catharina autem Reichtae susurravit: «Tace modo; res ipsa foras emanabit»; consilium scitum usu rerum subnixum.

Intra horam Catharina plaustro cum duabus puellis robustis ad auxilium adhibitis Gaudam profecta est, magnam velut oppugnationis supellectilem ferens, scopas, situlas, pannos et alia purgandi instrumenta. Reversa rubicundior ac pristino quodam oculorum splendore recreata Margaritam tacita dulcedine osculata est; postridie autem hora quinta matutina denuo Gaudam properavit.

Eadem nocte, cum Reichta primo somno quiesceret, manus humerum eius leniter compressit. Experrecta iam clamatura erat,

cum Margarita digito labris admoto susurravit: «Sile!»

Tum submissa voce: «Surge tacite, vestes indue atque mecum veni!»

Cum descendisset Reichta, Margarita eam oravit ut Draconem solutum secum duceret. Draco enim ingens canis Molossus erat, qui Margaritam Van Eyck et Reichtam, duas solas feminas, per multos annos custodierat, huic autem singulari amore adhaerebat.

Margarita et Reichta nocte exierunt, Dracone post eas graviter incedente. Multo post mediam noctem redierunt et cubitum ierunt.

Catharina nihil umquam comperit.

Margarita indoles amicorum probe noverat: fidelem et robustam Frisiam tacere posse sciebat, Catharinam vero minime. Fortasse ne Reichtae quidem confisa fuisset, si animi robur aequasset audaciam. Nam, quamvis fortis et consilii tenax esset, tenera tamen ac timida femina erat: tenebras aliquantulum timebat, solitudinem nocturnam multo magis, lupos autem immodice. Draco quidem lupum momento discerpturus erat; sed Draco non cum ea sola, verum cum Reichta tantum proficiscebatur.

Ita unam denique consilii consciam habuit.

Sequenti nocte alteram explorationem sub luna fecerunt, aliquidque, ut opinor, profecerunt. Non quidem proxima nocte, cum pluvia animos earum exstingueret, sed altera post eam, socium secum adduxerunt; quem Reichta Heynes omnium mortalium minime credidisset profecturum, sed, ubi scivit eum iturum, toto animo probavit.

Fingite quanto tremore, quanto anhelitu furtivi illi oppugnatores concussi sint, cum agendi tempus instaret; fingite, si potestis, quantus tumultus in pectore Margaritae excitatus sit, spes ardentissimae quae metus aegerrimos persequebantur et quas iidem metus persequebantur; quam insolita, forsitan inaudita, mixtura familiaritatis tenerae et venerationis remotae animum pulchrae feminae, excelsi spiritus sed tenerae et adorantis, pervaserit. Uxor illa secundum ius civile, sed secundum ius ecclesiasticum non uxor, tremens, erubescens, pallens, flagrans, trepidans, nocte tacitior rore ad eremitam Gaudensem furtim accessit.

Ac sidera superne numquam clariora neque quietiora visa sunt.

CAPUT XCIV

Ita vero: eremita Gaudensis idem erat atque vicarius Gaudensis, neque id ipse sciebat, tam penitus ab hominum consortio secesserat.

Lector meminit eum, simul atque furor animi cupiditate concitati deferbuerat, paenitentia correptum esse, quod se eo impetu abripi passus esset. At quantus in ipsum sui terror incesserit fortasse soli intellegere possunt, qui ad tantam religionis altitudinem ascenderint quantam ille attigerat, atque inde repente deciderint. Videbatur sibi homo, quem nimia sui fiducia ad ipsam praecipitii oram perduxerat. «O bone Hieronyme», exclamavit, «quanto melius tu me noveras quam ego me ipsum! Quam acerba, sed quam salutaris fuit admonitio tua!»

Quippe qui proprium animum scrutari consuevisset, statim intellexit veram illius irae causam Margaritam fuisse. «Hanc magis quam Deum diligo», desperans inquit, «magis quam Ecclesiam. Ex tali amore quid mihi aut illi nasci potest?» Quod cogitans horruit. «Fortes cum temptatione congrediantur; infirmorum est fugere.

Quis autem me infirmiorem se ostendit? Quid mea paenitentia, quid religio mea? Velut aedificium e chartis lusoriis paulatim exstructum, pulchrum quidem aspectu: ecce unus terreni amoris flatus, et totum in pulverem corruit. Omnia denuo exstruenda sunt, ac fundamento firmiore.» Statuit confestim Hollandiam relinquere atque aliquot vitae annos in remoto monasterio degere, priusquam illuc rediret.

Interea duplici obice terrenae cupiditatis temptationes arcerentur; ipse, aetate provectior ac melior monachus factus, terrenis affectibus firmius imperaret; Margarita vero, ubi se relictam cerneret, alii viro nuberet eumque amaret.

Ipsum dolorem, quem haec ultima cogitatio acerrimum attulit, ille, sui ipsius scrutator et abnegator, indicio habuit se religiosi officii viam ingressum esse.

Quamquam tamen eam in perpetuam utriusque salutem relinquere parabat, eius temporalis fortunae curam non deponendam putabat. Immo dulcissima spes fore ut illi ad reliquam vitam commode vivendi copiam, quin etiam divitias huius mundi, quas illa contemnere non teneretur, parare posset, animum eius sustentabat in acerba illa pugna, qua se ab ea avertere cogebatur, nullo benigno verbo, nullo aspectu dato. «O quid de me iudicabit?» gemuit. «Nonne omnium mortalium crudelissimus atque inhumanissimus illi videbor? Sed ita melius est: immo malim me oderit, infelix ego!

Misericors caelum fracto mihi cordi hoc saltem solacium largitur: scelestum illum cogere possum ut sua ei restituat, neque umquam rursus propter paupertatem fidelem amantem amittet. Alterum? Eheu, eheu! Deus sanctique mihi adsint!»

Quid in eo negotio ei acciderit supra narratum est. Sed antea, ut fortasse meministis, nocte ad confessionem eremitae Gaudensis excipiendam accesserat. Morientem invenit neque discessit, donec oculos eius clausisset eumque sub pavimento oratorii parvi, quod cellae adiunctum erat, sepelivisset. Ita post vitam tempestatibus iactatam placidissimus finis venit. Eremita olim miles fuerat et tum quoque loricam ferream cuti proximam gerebat; aiebat enim se, qui antea Satanae miles fuisset, nunc Christi militem esse.

Cum Clemens ei absolutionem impertivisset atque ad eius latus preces fudisset, vicissim consilium a morituro tam pie composito petiit. Ille suasit ut sibi in hoc tranquillo recessu succederet. «Acre sibi adversus mundum, carnem, diabolum proelium fuisse, neque eos umquam penitus superasse, donec in arcem Solitudinis se recepisset.»

Haec verba et mors eremitae pia atque tranquilla, quae mox secuta quasi sigillum aeternae veritatis dictis eius impressit, Clementem vehementer moverunt. Nec erant in eo opiniones praeiudicatae, quas superare oporteret: vita enim solitaria tum etiam in Ecclesia summa veneratione habebatur, sive anachoreta sive anachoretissa in specu aut cella monasterio adhaerente includebatur, sive in remoto atque asperiore, sed minus adstricta disciplina, eremitorio se occultabat.

At Clemens plura de Ecclesiae eremitis noverat quam plerique eius aetatis theologi: multa enim in monasterio prope Tergoum legerat, eorum vitas in codicibus Vaticanis tanta admiratione tantaque voluptate perlegerat ut vix satiari posset, de iisdemque cum mendicantibus diversarum gentium fratribus serio disputaverat. Antequam ars typographica exstaret, hi fratres potissimum per terras disseminabant annales locales vitasque hominum, quae in conventibus omnium gentium cumulabantur.

Deinde Hieronymus, eius praeceptor, per triennium in Camaldulensium montibus anachoreta vixerat, ubi iam amplius quattuor saecula Thebaidis institutum renovatum erat. Ille, qui de plerisque religionis rebus frigidus breviloquusque erat, hac una de re ardenti studio loquebatur. Annales abbatiae sancti Ioannis Baptistae, circa quam eremitarum speluncae dispersae erant, sedulo perscrutatus erat; Clementi nomina complurium nobilium atque illustrium

bellatorum narraverat, qui ibi eremiticam vitam clausissent, nec non multorum episcoporum atque archiepiscoporum, qui a sede ad eremum aut ab eremo ad sedem transissent. Priorum in numero erat archiepiscopus Ravennas, posteriorum Victor papa IX.

De variis quoque eorum asperitatibus cum truci quodam gaudio referebat; quomodo quisque eremita exploraret qua parte animi esset infirmissimus, atque in eam ipsam sine ulla misericordia aut intermissione impetum faceret, donec, ubi debilissimus fuerat, ibi fortissimus evaderet.

Narrabat etiam quomodo septies intra unumquemque diem ac noctem, inter tonitrua, imbres nivesque, luce, crepusculo, luna aut facibus praelucentibus, solitarii ex longinquis locis per vias asperas et praeruptas ad ecclesiam monasterii convenirent, ut Deo cultum redderent: ad matutinas, primam, tertiam, sextam, nonam, vesperas et completorium. Rogatus etiam studiose vultum habitumque clarorum anachoretarum describebat, quibuscum ibi psalmos cecinerat atque oraverat; solum enim hoc, nisi speciali venia impetrata, commercium vota eorum permittebant.

Moncatam, ducem Moncatae et Cordubae, nobilem Hispanum, qui in ipso flore iuventutis pompis vanitatibusque et voluptatibus saeculi relictis eo secesserat; patrem Ioannem Baptistam Novariensem, qui olim exercitus in aciem duxerat, nunc autem gregarius Christi miles erat; Cornelium, Samuelem, Silvanum.

Hic postremus, cum magna Medicorum ducissa impetrasset a pontifice licentiam Camaldulenses invisendi, antea aliis negatam, ad primam ligneam crucem descendit eique obviam venit; ibi, quamvis aulicis atque assentatoribus stipata esset, eam reprehendit, hortatus est et monuit ne sanctum illum montem profanaret, in quo tot iam saeculis nulla femina vestigium posuisset. Illa vero loci atque viri reverentia perculsa, una cum ducibus, militibus, aulicis et pueris ministris a solo illo cano eremita retrocessit.

Basileae Clemens nova huius rei documenta nactus erat, praesertim de anachoretis Germanis atque Anglis; iam etiam composuerat «Catenam Eremitarum» ab anno Domini ducentesimo quinquagesimo, quo Paulus Thebaeus nonaginta annos solitudinis agere coepit, usque ad annum millesimum quadringentesimum septuagesimum. Eis nomen imposuerat «Angelorum amici et animalium», hoc est,

AMICI ANGELORUM ET ANIMALIUM.

Ita, quamvis tum numquam ipse solitarius fieri cogitasset, iter tamen, ut ita dicam, iam sibi stratum erat. Cum ergo moriens Gaudensis eremita arcem Solitudinis, in qua bonum certamen certaverat et victor exstiterat, laudavisset eumque invitavisset ut loricam fidei indueret, quae de ipsius corpore macie consumpto iam delabebatur, Clemens secum dixit: «Caelum ipsum huc pedes meos hoc consilio direxit.» Non parvi quoque momenti ei visa est illa convenientia, quod sanctus Bavo, patronus eius, ipse eremita fuerat, acerrimus quidem, velut loricatus[4] in cella solitaria.

Simul ac cum Ghisberto Van Swieten in gratiam redierat, ad novum domicilium alacriter contendit, orans ne alius his tribus diebus illud occupavisset. Metus non inanis erat: talia enim receptacula illustria numquam diu sine homine habitante manebant. Ianua e lapide aspero facta paulum hiabat; quo viso sero se venisse pro certo habuit, tamen ianuam aperuit placideque intravit.

At cella vacua erat; ibi iacebant magnum eremitae crucifixum ex ebore, calami, atramentum, semina, et mortis admonitio, calvaria; cilicium e pilis, alterum e setis, pelliceum ovinum diu tritum cum cucullo, malleus, scalprum, psalterium, ceteraque eius instrumenta. Viri mulieresque praeterierant; nemo tamen intrare, nedum furari, ausus erat.

Fides atque simplicitas ianuam illam sine clave firmius custodierant quam laicorum domus portis carceris nostri temporis similibus et crassis ferreis ad singulas fenestras clatris, aut nobilium aedes fossis, propugnaculis, praeacutis sudibus cataractis ferreis muniebantur.

Vix Clemens intus constiterat, cum sonus alarum ingens ac strepitus ex angulo exorti sunt, et noctua magna fusca delapsa per fenestram evolavit, aere refrigerante Clementis faciem verberans. Ille exsiluit et horruit.

Num haec, specie noctuae visa, aliquid diabolicum erat, quod eum a salute animae suae absterrebat? Deinde reputavit an potius bonus aliquis spiritus esset, quo eremita ad cellam sibi servandam usus fuisset, fortasse ipse eremita. Tandem simplicem noctuam esse iudicavit, atque amicitiam cum ea facere conandum sibi proposuit.

In genua procubuit, novamque vitam precibus auspicatus est.

Clementi non solum terrenus amor erat exstinguendus, cuius vis eum pro sempiterna salute sua trepidare faciebat: paenitentiam quoque agere debebat quod irae, vitio sibi maxime insito, succubuisset fratresque suos exsecratus esset.

[4]«Loricatus», vide Ducange, in voce.

Circumspexit spatiosam cellam tot commodis instructam et cum imaginibus memoriae suae impressis comparavit: cum horrendo illo loco, «eremo in eremo», ubi sanctus Hieronymus eremita et quasi Plutarchus eremitarum per quattuor annos mortales cum morbo, temptatione, desperatione luctatus erat; cum angusto illo recessu inaccesso ac spinis obsito, foramine quodam in praerupta rupe, ubi Benedictus puer eremita se abdiderat trienniumque ea exigua alimentorum portione vivebat, quam bonus monachus Romanus e tenui suo victu subtrahere poterat, atque eandem particulam cum amico suo corvo dividebat; cum arbore intus cava sancti Bavonis patroni; cum terrestri illo purgatorio Friburgensi, ubi sanctus quidam ignoti nominis in spelunca horribili habitabat, oculis perpetuis tenebris frigentibus, auribus assiduo cataractae fragore attonitis; cum columna, in qua sanctus Simeon Stylita quadraginta quinque annos exegerat; cum arca lapidea, quam «destinam» vocabant, sancti Dunstani, in qua, sicut Hilarion in suo e scirpis alveari, «sepulchro potius quam domu» inclusus vix sedere, stare aut iacere poterat; cum vivis sepulcris plumbo obsignatis Thaidos, Christinae aliarumque reclusarum; denique cum humido sancti Aelredi carcere.

Haec et complura alia tetra receptacula, in quibus veri eremitae corpora macie consumpta in saxo confecerant, saxumque sub iacentibus corporibus ac genibus precantibus detriverant, omnia eius mentem subierunt. «Hic dulcis recessus», secum dixit, «ad animae securitatem satis est: at ubi paenitentiae locus? Iesu, adiuva me adversus futura peccata; pro peccato autem quod nunc deploro per annum integrum et diem unum nullius hominis faciem videbo.» Etiam huic postremae et insolitae severitati praeclara exempla ante oculos habebat.

Nam primus huius ipsius cellae eremita eodem, ut apparet, voto tenebatur; hinc duo foramina, per quae cum eo loquebantur et per quae respondebat.

Ceteris in rebus communem eremitarum anachoretarumque regulam secutus, diem septem officiis divinis distribuit, lucis tenebrarumque vicissitudines nihili ducens, cum utraque ab eo creata esset cui tam assidue supplicabat. Psalterium totum memoriae mandavit; omnibus autem precationum intervallis, quae somnus interruptus non occupabat, manibus strenue laborabat. Nulla fere pars eremiticae regulae antiquior aut severior erat quam haec.

Hic tamen proprium sibi impositum votum eum impediebat: quod enim opus sine visu hominum facere posset, quo proximis prodesset? Eremita enim suo tantum commodo laborare debebat, cum aliter victum habere non posset; Clementis autem exiguis necessitatibus vicani abunde suppeditabant.

Noctibus luna lucente tamquam fur clam prodibat, hortumque alicuius pauperis in extrema vici parte fodiebat. Corbes contexebat easque ad humilium hominum fores furtim deponebat.

Cum autem iis, qui interdiu cellam praeteribant, corporis commodis subvenire nequiret, media nocte malleo ac scalpro sumptis foras ibat et per totam viam in saxis arenariis sententias de moribus ac religione incidebat. «Quis scit?» inquit; «saepe telum temere emissum in ipsum cor incidit.

O cor vulneratum, verbis sanctis in patrio sermone prolatis pauperibus atque orbitate afflictis solacium affer; recte enim dictum est: “Clavis ad corda plebis.”» Meminerat etiam doctum Columnam de montibus inscriptis Orientis ei narravisse, in quibus reges victorias suas insculpsissent.

«Quid igitur?» ait Clemens. «Adeone sapientes sunt orientales illi reges, qui bellicam gloriam in saxis incidunt, ut sanguinis bullam tam diu quam terram ipsam duraturam faciant? Egone vero patiar ut saxa quae me circumstant de Rege gloriae sileant, cuius verbo condita sunt et cuius flatu in pulverem redigentur? Minime: haec saxa viatoribus fessis aeternam pacem praedicabunt et Agnum illum, cuius servus infirmus, afflictus, sed beatus in medio eorum operatur.»

Eo tempore verba illa divinitus inspirata, quae pauperes ac maestos per tot saecula consolata erant, nondum lingua Batava typis excusa erant. Itaque aureae illae sententiae e sanctis Evangelistis sumptae velut nova de caelo oracula, velut ros floribus siti languentibus illapsus, ad eos veniebant; saxa ab humili eremita inscripta unum alterumve cor emollierunt atque nonnullos oneribus oppressos cantantes in viam dimiserunt.[5]

Haec sancta oracula, quae circa eum velut arte magica oriri videbantur, prudentes eius monitiones per fenestram iis datae qui consilium animae petebant, ante omnia autem quod numquam conspiciebatur, incredibilem ei brevi famam conciliaverunt. Nec imminuta est illa, si interdum lacrimis precibusque coactus, invitus prorsus, consilia medica dabat: nam si aegri convalescebant, sancto eremitae acceptum referebant; sin minus, diabolum omnium malorum causam dicebant.

Neminem, ut arbitror, medicamentis occidit; erant enim remedia eius «mulieribus apta et infirma»: salvia, absinthium, sion, hyssopus, borago, nardus,

[5]Nostris diebus magno imaginationis conatu opus est, ut intellegamus quam vehementer tales sententiae, velut «Beati pauperes», animos egentium tum moverent, cum eas numquam antea audivissent.

cynoglossum, alchemilla, parthenium, et Fides; omnia exiguis portionibus adhibebat, praeter ultimum.

Tum abstinentia eius: certissimum, ut putabant, sanctitatis indicium. Ova et lac, quae initio ei offerebant, cum horrore repellebat. «An nescitis eremitarum regulam panem tantum aut herbas et aquam permittere? Ova aves sunt dissimulatae: nam cum avis moritur, tum ovum putrescit. Lac vero vix quicquam melius est quam sanguis albus.» Cum nimium panis ei afferrent, etiam id recusabat. Tum illi instabant: «Noli, sancte pater; quod superest pauperibus distribue.»

«Vos, qui inter pauperes versamini, id melius facere potestis. Num panis res est, quam ex eremitae fenestra temere proici oporteat?» Ad eos autem qui nihilominus urgebant haec dicebat: «Ex aliena misericordia vivere et simul munificum agere, id est ipsa dextera manu mentiri. Si aliena pauperibus largiar, veris benefactoribus gratias debitas surripiam et te, qui dedisti, tuo honore fraudabo. Ita faciunt latrones, qui gloriantur se divites exhaurire ut pauperum sinus expleant. “Occasio avaritiae nomen pauperum.”»

Cum ceteris rationibus bonis illis hominibus persuadere non posset, haec Latina verba semper eos ad sanam mentem revocabant. Idem poterat versus aliquis ex Vergilii Aeneide.

Tanta sanctitatis fama tota in rebus externis consistebat. Intra cellam autem homo erat qui eremitam Gaudensem nihili, immo luto aequiparabat.

«Ah!» inquit, «me ipsum fallere non possum, nec Dei animalia decipere possum. Videte aviculas istas quam cautae sint! Pascere eas non desino earumque amicitiam vehementer desidero; numquam tamen intro veniunt neque in manum meam insidentes eam accipiunt. Quid ita? Quia nullus Paulus, nullus Benedictus, nullus Hugo Lincolniensis, nulla Columba, nullus Guthlacus in hac cella habitat.

Cerva a venatoribus fugata huc non confugit, quia hic nullus Fructuosus, nullus Aventinus, nullus Albertus Suevus est; ne sciurus quidem venustus e silva proxima ad glandes quas reposui accedit, quoniam nullus hic Columbanus habitat. Ipsa noctua, quae aderat, aufugit. Falli illa non possunt: pontificem ipsum huius rei testem habeo. Requiem animae eius caelum concedat!»

Clementi unum erat commodum, quod illa, cuius imaginem in corde delere totis viribus conabatur, non habebat.

Ille enim orbitatis dolorem olim perpessus superaverat; neque mens eandem doloris acerbitatem integram repetere potest. Deinde consuetudinem sibi fecerat

Margaritam pro mortua habendi. Post miram illam rem in ecclesia et coemeterio sancti Laurentii gestam, ea consuetudo aedificio fulmine percusso comparari poterat: dirutum quidem erat, sed satis lapidum stabant quibus simile aedificium reficeret, ut illam saltem sibi mortuam existimaret.

Ita, partibus temporis cogitationumque severissime distributis, precibus numquam intermissis, atque assiduo manuum labore, intra tres fere menses dimidiam illam cordis partem, quae rebus terrenis haerebat, torpescere tandem effecit.

At ecce, uno aut altero die postquam primum tenuem paulatim redeuntis animi quietis indicium acceperat, horrenda quaedam animi deiectio super eum incubuit.

Nulla verba vim illius declarare possunt; numquam enim ulla verba veram desperationis imaginem ad vivum expresserunt. Voces in aurem susurrare videbantur: «Te ipsum interfice, interfice! Interfice! Interfice!»

Ipsis vocibus obtemperare cupiebat: tam intolerabilis erat vita. Cum tenebroso hoste precibus lacrimisque luctabatur; Deum orabat ut speciem tantum temptationis mutaret.

«O utinam hosti meo potestas fiat flagellis candentibus me caedendi, capillis arreptum per multas leucas per aspera trahendi, quemadmodum multos sanctos eremitas vexavit, qui tamen postremo eum vicerunt; utinam in me velut leo furens irruat, dentibus serpentis me dilaniet! Quemlibet dolorem, quemlibet terrorem feram, modo non hanc horrificam animae caliginem, quae me ab omni Tui sanctorumque lumine excludit.»

Tum subita cogitatio gelu similis eum perstrinxit. Quid si de victoriis, quas tenebrarum potestates in animas Christianorum per solitudines agentes reportaverant, tacitum esset, solae vero eorum clades, aut certe hae copiose, memoriae traditae essent? Sparsa enim apud veteres erant quaedam obscura indicia, quae tum primum horrendo sensu ei quasi rictum aperire coeperunt.

«IN SOLITUDINEM ABIERUNT ET SERPENTIBUS PERIERUNT», inquit antiquus quidam pater de eremitis, qui in desertum secesserant, «NEC POSTEA CONSPECTI SUNT.» Alius aetate recentiore scripserat: «Vertunter ad melancoliam»; id est, «in atram animi perturbationem vertuntur.» Num haec duo testimonia idem significabant? Veteres enim patres de corporum morte numquam tamquam calamitate loquebantur. Minime: qui inter eremitas sic perierant, animae erant

perditae; serpentes autem cogitationes erant diabolicae[6], quas ipsa solitudo naturaliter gignit.

Sanctus Hieronymus cum tribus comitibus in desertum secesserat: unus primo anno aufugerat; duo mortui erant. Quomodo? Unus ille qui perseveraverat anima ingenti corporeque ferreo praeditus erat.

Scriptor illius temporis, qui rem narraverat, nec commentarium nec admirationem adiecerat. Quid igitur, si hic vera omnium aetatum ratio velut per rimam conspiceretur, multaeque semper animae in solitudine perissent, cum unus tantum homo mente gigantea et corpore ferreo illud terribile experimentum superavisset?

Nunc caligine oppressus solitarius per omnem antiquitatem oculos desperantes circumferebat, ut quae arma ex armamentario Christianorum sibi opem ferrent exploraret. Omnium potentissima erant preces. Heu! pars ipsa aegritudinis eius erat quod ex vero cordis ardore orare non poterat. Immo illa precum ratio, qua per menses singulae supplicationes ad horas certa disciplina tamquam machinae opere exigebantur facultatem sua sponte veras preces fundendi potius imminuerat quam auxerat.

Voce quidem maiore quam umquam orabat; sed cor frigidum tristeque a tergo haerebat, verbaque sola ad caelum ascendere sinebat.

«O miserae preces, quibus alae desunt!» exclamavit. «Ne dimidiam quidem caeli viam conficietis.»

Talis olim daemon e Saule rege vi musicae expulsus erat.

Clemens psalterium eremitae sumpsit, et non sine magno labore chordas refecit, instrumentumque temperavit.

Sed non poterat id pulsare: adeo omnis interior animi concentus perierat. Sonitus eum offendebant atque fere ad insaniam agebant.

«Ah me miserum!» exclamavit. «Sauli vir sanctus musicam faciebat; non solus cum tenebrarum spiritibus manebat. Hic autem nullus suavis Israelis cantor est qui mihi canat. Ego solus, corde oppresso, cui daemon ater instar montis insidet, meam ipse musicam componere debeo, qua cor ad caelum sublevetur. Id fieri non potest.» Itaque humi iacebat, flens capillosque sibi vellens.

VERTEBATUR AD MELANCHOLIAM.

---

[6]Veteris scriptoris verba non solus Clemens hoc modo interpretatus est, sed alii quoque; imprimis Petrus Blesensis, theologus saeculi duodecimi, cuius sententia eo magis memoratu digna est quod ipse quadraginta annos vitam eremiticam egit.

CAPUT XCV

Quadam die, cum humi iacens suspiraret gemeretque, nec orare nec psallere posset neque ullam spem haberet, repentina cogitatio menti eius illuxit. Quod pauperibus viatoribusque praestiterat, idem sibi ipse praestaret. Speluncam illam desperationis nomine Dei, divinis sacrarum Scripturarum verbis, piis denique precibus atque solaciis Ecclesiae compleret.

Tum, velut Christianus ille ad pedes Apollyonis prostratus, manum repente porrexit arripuitque, non gladium, quem non habebat, sed humilius pacifici laboris telum, scalprum; eoque tam vehementer operabatur, quasi salus animae a vi brachii penderet.

Ferunt Michaelem Angelum, qui postero saeculo floruit, non more timidorum nostrorum statuariorum simulacra sculpsisse, qui prius opus ex argilla fingunt, deinde artifici mercennario marmor sculpendum mandant; sed ipsum saxum corripuisse, effigiem mente concepisse, statimque malleo ferroque fragmenta marmorea tanta vi excussisse, ut circumvolare quasi insanientia viderentur et rudis moles formam induere. Ita Clemens nullas lineas ducebat quibus manum regeret.

Verba gratiae plena memoria repetebat, deinde ardenti impetu operi incumbebat eaque in molli lapide avide incidebat, dum inter laborem et certamen versabatur.

Ab iis qui cellam invisebant cereorum reliquias oleumque rancidum petebat.

«Mihi quodlibet satis bonum est», aiebat, «modo ardeat.» Noctu igitur spelunca e longinquo velut officina fabri ferrarii per fenestram et per latas rimas rudis ianuae lapideae fulgebat. Rustici id conspicati signo crucis se muniebant artesque diabolicas suspicabantur. Intus autem sacrae illae sententiae, velut amuleta, aliae post alias in parietibus apparebant; scintillae et saxi fragmenta volabant diu noctuque, noctu diuque, dum Solitudinis Ecclesiaeque miles inter suspiria gemitusque incruentum telum suum tractabat, simul laborans et pugnans.

Kyrie eleison.

Christe eleison.

Τὸν Σατανᾶν σύντριψον ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν.[7]

[7] Contere Satanam sub pedibus nostris.

Sursum corda.[8]

Deus refugium nostrum et virtus.[9]

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere mihi.[10]

Sancta Trinitas unus Deus, miserere nobis.[11]

Ab infestationibus Daemonum, a ventura ira, a damnatione perpetua.[12]

Libera nos Domine.

Deus, qui miro ordine Angelorum ministeria, etc. (Collecta tota.)[13]

Quem quaerimus adjutorem nisi te Domine, qui pro peccatis nostris juste irascaris?[14]

Sancte Deus, Sancte fortis, Sancte et misericors Salvator, amarae morti ne tradas nos.

Sub magno autem crucifixo, parieti affixo, haec ex Augustino sumpta insculpsit:

O anima Christiana, respice vulnera patientis, sanguinem morientis, pretium redemptionis.—Haec quanta sint cogitate, et in statera mentis vestrae appendite, ut totus vobis figatur in corde, qui pro vobis totus fixus est in cruce. Nam, si passio Christi ad memoriam revocetur, nihil est tam durum quod non aequo animo toleretur.

Quae sententia hoc fere modo explicari potest:

«O anima Christiana, contempla vulnera eius qui patitur, sanguinem eius qui moritur, pretium pro nostra redemptione solutum! Haec quam magna sint cogita et in animi tui lance perpende, ut penitus in corde tuo affixus sit ille, qui totus pro te cruci affixus est. Nam si Christi passio in memoriam revocetur, nihil in terris tam difficile erit quod aequo animo ferri non possit.»

His dulcibus piisque verbis, quae undique circa se exsculpebat, leviter, perquam leviter recreatus, simulque continuis diurnis nocturnisque vigiliis laboribusque oppressus, Clemens quodam mane lassitudine victus pronus concidit, somnoque profundo per multas horas absorptus est.

---

[8] Sursum corda!

[9] Deus refugium nostrum et virtus.

[10] Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, miserere mihi.

[11] Sancta Trinitas, unus Deus, miserere nobis.

[12] Ab infestationibus daemonum, ab ira ventura, a damnatione perpetua, libera nos, Domine!

[13] Confer collectam Anglicam festi sancti Michaelis et omnium Angelorum.

[14] A quo auxilium petamus nisi a te, Domine, qui pro peccatis nostris iuste irascaris? (Sequitur versus ille, quasi torrens precum.)

Placide expergefactus tenuem quendam aviculae pipitum audivit. Oculos aperuit; ecce in breviario suo, quod in solo scamello iuxta pedes positum erat, rubecula pectore rufulo insidebat. Haec uno motu omnes plumas erigebat, mox subito rursus componebat, rostroque huc illuc converso calliditatem mirificam, sed omnino imaginariam, ostentabat.

Clemens spiritum continuit.

Oculos paene clausit, ne volatilem hospitem aspectu suo terreret.

Rubecula in pavimentum desiluit.

Ibi sollertiam suam gestibus quasi mimice repraesentavit; tum triplici saltu parvo ac rigido, «pim, pim, pim», instar glomeris lanei super filis erectis subsilientis, in nudum eremitae pedem pervenit. In hac quasi celsiore sede plumas modo inflavit, modo contraxit; quod tamen Clemens non vidit, quippe qui oculos penitus clauserat vixque respirabat, veritus ne hospes territus avolaret. Satis ei erat perexiguos ungues in pede sentire.

Eos vix sentire poterat, nisi quod adesse sciebat.

Paulo post alulis breviter commotis, curiosula illa volucris in breviarium rursus insiluit.

Tum Clemens statuit lepidulam illam aviculam cibare, ita tamen ne fugaret. Difficillimum autem erat. Frustum panis ad manum habebat; sed quomodo ad illud perveniret? Per quinque fortasse minuta, ut opinor, manum lentissime ad panem admovebat; cum attigisset, brachium ne minimum quidem movere licebat.

Callide miculam panis pollice indiceque prehendit et, more puerorum qui globulos iaciunt, digitis propulit, manu prorsus immota.

Rubecula miculam prope se cadentem vidit et sagacitatem quandam simulavit, neque tamen loco se movit.

Cum altera micula sequeretur, deinde tertia, desiluit unamque corripuit; sed rei arcanae nondum satis fidens, praeda capta in altiorem locum, tutiorem ut putabat, fugit, hoc est in ipsius eremitae genu.

Ita ludus processit, donec multo maior solito panis particula provoluta est.

Haec demum egregia praeda erat. Rubecula in eam impetum fecit, rostro sustulit, adeoque celeriter secum foras evolavit, ut pulsato aere spelunca tota resonaret.

«Benedicat tibi Deus, dulcis avicula», suspiravit solitarius acerbis curis oppressus; «alarum tuarum sonus mihi musica est; tu velut radius lucis pennis vestitus venisti, ut caligantem meam animam illuminares.»

Inde ad preces rediit; deinde aliquanto animo recreato ad instrumenta, atque hoc eius diei opus fuit:

Veni Creator Spiritus,
Mentes tuorum visita,
Imple superna gratia,
Quae tu creasti pectora;
Accende lumen sensibus,
Mentes tuorum visita,
Infirma nostri corporis
Virtute firmans perpetim.

Sic dies alii alios sequebantur; aer frigidior fiebat, Clementis autem cor calidius. Tristitia paulatim recedebat; tandem, nescio quo pacto, omnis evanuit. Ille superstes ei fuit.

Sicut nubes advenerat, ita velut nubes discessit.

Mox omnia conversa sunt: cella eius gaudio quasi collustrata videbatur. Opere suo delectabatur; preces plenae erant devotionis, psalmi laudis. Greges avicularum ducem suum pectore rubro sequebantur; nive et paroecia quasi Cainis plena relicta, singulae singulatim cum Abel amicitiam iungebant, eamque firmissimam.

Nocte quadam acerrimo gelu serena, cum ipse psalterio iam concinno Dei laudes caneret speluncaque cava sacros cantus per noctem resonaret, quasi ipsa spelunca Tubalis concha canora aut Davidis cithara esset, ululatum quendam audivit, primum tenuem et non iniucundum, deinde clariorem minusque concentu suavem. Per rimas rudis ianuae prospexit, ecce magnus lupus rufus ante ostium sedebat, rostro in altum erecto modulate eiulans.

Clemens laetitia exsultavit. «Peccata mea recedunt», exclamavit, «creaturaeque Dei me deinceps alia post aliam agnoscunt.» Tum fervore repente correptus laudes intonuit:

«Laudate eum, omnes creaturae eius! Omne quod spirat laudet Dominum!»

Dum ille canebat, lupus per intervalla ululabat.

Maxime autem sibi videbatur propius accedere ad caelestem illam familiaritatem, quae veri eremitae insigne atque beatitudo erat. Somnia enim de sanctis angelisque videbat tam viva ut visionibus potius similia essent. Formas splendidas nivis quasi textae vestibus indutas conspiciebat; oculos in eum

convertebant pulchriores etiam oculis dorcadum quas Romae viderat, latisque alis arcus caelestis coloribus distinctis eum ventilabant; vocibus mitibus hortabantur ut viam suam alacriter pergeret.

Nec diu hac felicitate fruitus erat, cum somnia aliam atque insolitam faciem induere coeperunt. Cum fratre Columna per veterum gentium reliquias vagabatur; frater autem claudus erat baculumque gestabat. Hoc supra ingentes ruinas agitato, sive Aegyptiorum sive Graecorum sive Romanorum monumenta erant, templa palatiaque quorum illae reliquiae fuerant statim velut vapor e terra exsurgebant, clarissimisque mortuis iterum frequentabantur.

Cantores, qui ipsum Apollinem aemulumque eius vincere possent, carmina fundebant; feminae formis deabus similes, vestibus Minervae instar indutae, per marmoreas aulas choreas agebant voluptuosas quidem, sed faciles et venustas. Hic statuarii inter discipulos admirantes scalpris operabantur; formae plus quam humanae pulchritudinis e marmore Pario intra quadrantem horae nascebantur. Illinc philosophi graves de rebus sublimibus subtilibusque disserebant, iuvenibus reverenter audientibus; iam pridem haec omnia evenerant.

Sub hac tamen mirabili rerum serie quaedam suspicio sive exspectatio in somniantis animo latebat. «Haec praefatio est, haec tantum pompa», secum aiebat; «aliquid post haec latet, aliquid mihi minime prosperum, arcanum atque horrendum.»

Nocte quadam, cum magus ille Columna se ipsum vicisset, baculo indicavit locum; ilico magnae complures antiquae urbes quasi hiatu terrae absorptae sunt, amboque in vasta planitie arenosa stabant, sole ingenti sanguineo ad occasum vergente. Palmae ingentes illic stabant; passim usque ad arenosi campi terminum sub sole rubente tuguria e iuncis velut alvearia contexta, vix hominis altitudinem aequantia, conspiciebantur.

«Hi sunt anachoretae deserti Thebaici», placide inquit Columna; «non Christi apostolorumque eius aut magnorum Patrum sectatores, sed Graecorum, qui Aegyptiorum discipuli fuerant, sicut Aegyptii Brachmanum Gymnosophistarumque discipuli fuerant.»

Clemens somnians ardenti cupiditate incitabatur sanctos illos viros amplectendi, dolores suos illis exponendi, consiliumque petendi. Sed pedibus nescio quo vinculo retinebatur neque se movere poterat; sol interim sanguineus occidit, tenebrae ingruerunt, tuguria vix iam cernebantur.

Figura autem Columnae obscura informeque simulacrum facta est; oculi vero eius decuplo acrius micabant. Illud monstrum totum oculis constans ita loqui videbatur: «Immo vero, sine illos, stultorum gregem! Vide quam lugubre sit omne hoc!» Subito deinde alacrius: «Audio tamen unum ex illis codicem Petronii in charta papyracea habere. Eum empturus abeo. Vale in perpetuum, in perpetuum, in perpetuum!»

Tum piceae tenebrae erant; sed a tergo Clementis lux quaedam blandissimo quasi tactu eum percussit, lux rosea et mirifice splendida. Non modo illuminabat, sed etiam calefaciebat; pedes eius quasi terrae affixos solvebat. Conversus Margaritam Brandt conspexit, cuius vultus sole perfundebatur, comaeque instar aureolae sancti circum caput fulgebant.

Illa erubuit, subrisit, oculisque ineffabili cum amore in eum respexit. «Gerarde», susurravit, «cuiuscumque interdiu esse volueris, noctu meus esto!»

Dum haec loquitur, tanta vis animi ex improviso eam aspicienti incussa eum excitavit; seque invenit toto corpore a capite ad pedes trementem.

Splendida illa imago voxque dulcis quasi tonum certum somniis eius nocturnis praescripserant.

Vigilans poterat precari, laudare, Deum adorare; cogitationibus suis imperabat. Sed simul ac dormiendo oculos clausisset, Margarita, aut Satanas illius speciem indutus, eum adoriebatur velut angelus lucis. Mille res quam maxime inter se diversas somniare poterat; ante tamen quam expergisceretur, figura illa augustissima ceteras omnes uno momento extinguebat, stellas exortus uti aetherius sol. Nam duplici pulchritudine, antea numquam coniuncta, fulgebat: angelico splendore et muliebri rubore.

Angeli erubescere non possunt. Itaque daemonem eam esse pro certo habebat.

Expavit quidem, sed nova illa diaboli arte minus miratus est quam priori. Ab Antonio usque ad Nicolaum de Rupe vix ullus eremita fuerat qui eiusmodi temptationibus vexatus non esset: interdum lascivis iucundisque imaginibus, interdum formosis simulacris, quae exterius viva, calida, tangenda, feminea videbantur, intus autem daemones erant; nec sancti quidem semper ea vicerant. Testis sit illa «forma angelica corde diabolico», quae, capite pulchro demisso velut flore contuso, sancto Macario fabulam fictam narrans accessit;

flevit, flevit, iterumque flevit, eumque primo ad lacrimas, deinde ad dimidiam fere virtutem amittendam induxit.

Sed una cum exemplis potentiae ac fraudis Satanae copiosae quoque memoriae traditae erant eremitarum victoriae armaque quibus hostem superaverant.

«Domandum est corpus»: his verbis velut tessera militari duodecim per saecula utebantur. Terribilis profecto erat ille belli clamor; quippe qui non solas libidines cupiditatesque, sed etiam terrenas animi affectiones «corpus» appellarent, atque ipsum totum cor per carnis cruciatum mortificationemque opprimerent.

Clemens igitur secum reputavit magnum hominum hostem ad tempus tantum recessisse, ut maiore vi rursus irrueret; paucosque illos dies verae puritatis atque laetitiae sibi concessisse, ut incautus fieret adversus molles illecebras quibus animum perfunderet, qui nigrarum alarum verbera iam pertulisset. Itaque ad corpus domandum se contulit: somnum minuit, preces auxit, severamque victus moderationem in abstinentiam convertit. Hactenus communem regulam sequens nonnisi solis occasu cibum sumpserat.

Iam vero alternis tantum diebus semel edebat, aquae paululum singulis diebus bibens.

Quo facto visiones multo clariores factae sunt.

Tum ad celeberrimum remedium confugit, quod anachoretae «magnum febrifugum» vocabant: ad aquam frigidissimam.

Profundissimam partem rivuli qui praeter cellam fluebat quaesivit; rivus autem non procul inde e fonte sacro oriebatur. Magnis e fundo lapidibus remotis locum effodit, in quo stare posset aqua usque ad mentum porrecta; deinde tantorum exemplorum memoria confirmatus, ubi primum daemon eum rursus adoriri visus est, e lecto agresti prosiluit et in aquam gelidissimam descendit.

Frigus tantum erat, ut spiritum aegre traheret paeneque clamorem emitteret; ad medullas usque rigebat. «Moriturus sum», exclamavit, «moriturus sum; sed hoc satius est quam ignis aeternus.»

Postero die artubus omnibus adeo rigentibus torpebat ut se movere non posset, nec quicquam nisi dolorem unum continuum sentire videretur. Etiam dormiens ipsa ossa sua totidem dentibus vehementer saevientibus similia esse sentiebat; donec formosa illa imago quam metuebat advenit et miserata subrisit: quo facto omnis dolor evanuit.

Tum arbitratus iterum in gelidam aquam descendere, cum ieiuniis tantopere debilitatus esset, fortasse mortis sibi consciscendae crimen contrahere posse, flagellis sese verberavit usque ad sanguinem, ita saucius in lectum recubuit.

Cum vero summa lassitudo dolorem acrem in obtusos pulsus paulatim mutavisset, eodem momento praesentia fugiebant, praeterita subridentia redibant. Cum Margarita in convivio ducis sedebat; tibicines citharoedique divinitus canebant; fontes purpurei saliebant. Iuventus et amor in utroque corde regnabant, ipsumque aerem odore suo perfundebant.

Mox scaena mutata est: ad aram una stabant, maritus et uxor. Nullus iam intercessit; manibus iunctis errabant, invicemque dirissima somnia narrabant. Ille quidem «somniaverat eam mortuam esse, se autem monachum; somnium vero tam vividum, tam multis rebus distinctum fuerat, ut ne nunc quidem nisi oculis suis fidem habens persuaderi posset illud merum somnium fuisse, eosque revera unum esse.»

Hoc somniorum quasi tono semel posito, omnia deinceps eodem concentu respondebant. Vigilans Clemens eremita erat, e miris visionibus nocturnis experrectus, tam dulcibus quam periculosis; dormiens Gerardus Eliassonis erat, felicissimus maritus formosissimae, optimae, fidelissimae puellae totius Hollandiae; eo etiam felicior quod aliquandiu atrocibus somniis vexatus fuerat, in quibus eam perdiderat.

Continua ieiunia, aliae austeritates, summaque animi sollicitudo hominis contra hostem supra humanam naturam potentem pugnantis eum paene ad sceleti maciem redegerant; nihilominus illis ossibus dolentibus adhuc adhaerebat caro indomita, terreno amore tremens: ita saltem ipse existimabat; «alioquin cur mali spiritus tantum in me possent?» Hoc iudicium confirmatum est cum aliquando se deprehendit somno iam cedentem cum quadam animi voluptate: nunc enim Margarita ventura esset, dolor cessaret, imaginaria per unam horam vera, vera autem imaginaria fierent.

Tum pavore exclamans subito surrexit, vestibus se penitus exuit, in dumeta supra speluncam enixus est, et in sentes sese proiecit; per eas dolore contortus volutabatur. Deinde in antrum rediit cruore undique madens atque per multas horas gemens iacuit; donec mera lassitudine victus in profundum somnum, sine ullis imaginibus, delapsus est.

Experrectus dolorem corporis sentiebat, animo tamen victoriae gaudio exsultabat: fatale incantamentum fregerat. Immo fractum erat; alter dies, deinde alius transiit, neque iam imago eius eum vexavit. Ipse tamen se de victoria sua suspirantem deprehendit.

Aviculae magis magisque mansuefiebant, in manum eius insidentes. Duae etiam ungues suos parvos auro oblinere eum passae sunt. Cum singulis tantum biduis cibum sumeret, plus panis illis largiendum habebat.

Sed tranquillitas ista non diu duratura erat.

Vox feminea extrinsecus per fenestram audita paucissimis verbis ipsius vitam ei rettulit, quaesivitque ubi Gerardus inveniri posset.

Tam vehementer obstupuit ut nihil aliud dicere potuerit, naturali quodam sui defendendi instinctu impulsus, quam: «Orate pro anima Gerardi, filii Eliae!» Volebat enim significare Gerardum huic mundo mortuum esse. Deinde sedebat mirabundus.

Postquam femina discessit, secum diu luctatus tandem statuit periculum suscipere ne forte conspiceretur, et ex occulto post eam prospexit ut cognosceret quaenam esset. Sed tam multas cautiones adhibuit, illaque tam celeriter ad amicam suam recurrit, ut via iam vacua esset.

«Satanas!» continuo inquit.

Eadem nocte visiones amoris terrenaeque felicitatis tam vivae redierunt, ut omnes singulos rufos Margaritae capillos numerare posset atque ipsas oculorum pupillas discernere.

Tum desperationi cedere coepit. «Hanc regionem relinquere me oportet», inquit; «hic vinculis memoriae devinctus teneor.» Iam cellam suam reformidabat. «Afflatus infernalis», dicebat, «eam infecit, hisque ipsis sacris verbis vim omnem eripuit.» Itaque sanctum Hieronymum nesciens imitabatur, qui simillimis quidem, sed etiam crassioribus terrenae cupiditatis imaginibus vexatus fuerat:

calidissimum tegumentum suum in proximam silvam tulit, ibique sub arbore corpus suum, ossium quasi saccum lacero rugosoque corio involutum, abiecit, quod paulo ante Apollinis exemplum statuariis praebere potuisset.

Utrum fervor imaginationis eius ad tempus remiserit, quemadmodum quidam nostrae aetatis ingenio praeclarus docuit res omnes per intervalla remittere, an vero hoc consilio arcanum aliquod vinculum revera ruptum sit, nescio; sed ea nocte nihil somniavit.[15]

Prope gelu exstinctus experrectus est, intus autem gaudio calebat.

«Verus tamen aliquando eremita ero, Dei gratia», dixit.

[15] Doctor Dickson, auctor libri cui titulus «Fallacies of the Faculty», aliorumque operum.

Postridie aliquis homo benignus in parvo ante cellam suggestu vestem pelliciam novam e lana agnina, cum palliolo umeros tegente, reliquit, calidam, mollem, amplam.

Subito dubitavit num tanta mollities atque calor sibi licerent; sed dubitatio evanuit. Pellis enim agnina, ut sibi videbatur, eo usui conveniebat; signumque id esse putavit caelum iter suum probare.[16]

Hoc vestimentum frigore rigentibus ossibus calorem restituit, cum post brevem quietem in cellam rediit.

Nunc in uno momento victoriam sibi promissam prospiciebat, modo vitam ad eam usque servare posset; nunc contra secum aiebat: «Hae alterae tantum induciae sunt; cave tibi, Clemens.»

Quae cogitatio nervos eius exagitabat eumque perpetuo metu tenebat.

Similis erat militi intra hostium munimenta clauso.

Nocte quadam, clara pulchraque et gelu rigente, post brevem quietem in cellam redibat. Stellae mirabili splendore lucebant. Caelum terra non modo millies amplius, sed etiam clarius videbatur; quasi non uno, sed mille oculis terras intueretur.

«O rem miram!» exclamat; «homines esse qui noctu scelera committant, alios vero vix minus insanos qui huic exiguo mundo tantum vivant, non illi magno atque glorioso, qui noctibus universis, quicumque assuetudine non excaecati sunt, fulgorem suum ostendit! Deo gratias quod eremita sum!»

Hoc animo ad cellae ostium pervenit.

Ibi substitit: clausum erat.

«Atqui mihi videbar apertum reliquisse», dixit. «Fortasse ventus. Sed ne aura quidem spirat. Quid hoc sibi vult?»

Manu asperam ianuam continebat. Per unam ex magnis rimis, quarum nonnullis ipsa ianua angustior erat quam foramen quod claudere simulabat, introspexit; parvumque olei ellychnium eodem loco quo reliquerat ardere conspexit.

«Quid mihi accidit», suspiravit, «ut ob nihilum paveam et contremiscam? Aut ipse ianuam clausi, aut daemon post me clausit ut laetum animum perturbaret. Retro, Sathanas!»

[16] Narratur eremitae cuidam medii aevi vestem e pellibus felium oblatam esse; quam recusavit dicens: «De Agno Dei audivi; de Fele Dei numquam audivi.»

Tum in speluncam celeriter ingressus est atque, nervis aliquantulum trepidantibus, unum e maximis cereis suis festinanter accendere coepit. Dum hoc facit, lene suspirium intra speluncam auditum est.

Exsiluit atque cereum, vix accensum, e manibus dimisit; qui statim exstinctus est.

Propere se inclinavit, cereum sustulit atque rursus accendit, intentissime auscultans. Flamma recreata, manu a tergo eam texit tenuique luce cellam undique perlustravit.

In angulo remotissimo lineamenta parietis quasi interrupta videbantur.

Gradum eo versus fecit, corde vehementer palpante.

Eodem tempore cereus clarius ardebat, atque figuram mulieris esse vidit.

Alterum gradum fecit, genibus inter se collidentibus.

MARGARITA BRANDT ERAT.

CAPUT XCVI

Habitus eius talis erat, ut misericordiam potius quam terrorem moveret oculis qui non iam praeconcepta opinione obcaecati essent. Pectus ei velut aviculae palpitabat, nunc rubor nunc pallor genas occupabat; manum autem parieti admoverat, quod timidissima quaeque facere solent, adeo tremebat. Mirabile autem naturae spectaculum praebebat ille purpureorum oculorum obtutus, quem in eremitam ieiuniis macilentum trucique vultu fulgentem intendebat: amor, pia reverentia, misericordia atque tenera praeteritorum memoria uno in illo aspectu miscebantur.

«Aha!» exclamavit ille. «Tandem ipsa carne atque sanguine advenisti; ad me venisti, sicut ad sanctum Antonium venisti. Sed dolos tuos novi; nondum, ut putabam, insidias omnes consumpsisti. Armatus sum.» His dictis crucifixulum abripuit atque in illam obstupefactam protendit, altera manu cereum tenens; crucifixum et cereus in manibus eius vehementer tremuerunt. «Exorcizo te.»

«Ah, nequaquam!» misere exclamavit illa, ambas manus pulchras deprecantis in modum obiciens. «Heu, ne quid mali mihi facias! Margarita sum.»

«Mentiris!» vociferatus est eremita. «Pulchra quidem Margarita erat, sed non tam praeter naturam pulchra quam tu. Sacrum illud nomen horruisti, fallacissima hypocrita. In nomine Dei exorcizo vos.»

«Ah, Iesu!» exspiravit Margarita summo terrore correpta; «ne mihi maledicas! Domum redibo. Putabam mihi licere huc venire. Per ipsam humanitatem tuam, ne me Latinis verbis maledictis urgeas! O Gerarde, siccine tandem post omnia, post omnia, convenimus?»

Itaque paene in genua procubuit, metu superstitioso simul et amore laeso singultibus concussa.

Quamvis enim metu Satanae tam alte imbutus esset ut etiam tum dubitaturus fortasse fuerit num mulier illa, quae ipsam muliebris naturae veritatem in dolore prae se ferret, non tota simul ars et daemonium foret, tamen cum ipsa sponte nomen illud sanctum invocavisset, falsa opinio eius dissoluta est; coepit denique suis oculis videre suisque auribus audire.

Clamorem edidit quo se ipsum accusabat atque illam attollere conatus est; sed partim ieiuniis debilis, partim animi commotione, cum diuturna eius solitudo tam subito interrupta esset, oppressus id efficere non potuit. «Quid?» inquit supra eam

tremens, «tune ipsa es? Et tam duris verbis te excepi? Heu!» Ambo tanto affectu faucibus quasi obstructis aliquandiu loqui nequiverunt.

«Non magni facio,» fortiter respondit Margarita, lacrimis tamen reluctans; «aliam me esse putasti, daemonium! Ah, ah, ah, ah, ah!»

«Ignosce mihi, anima dulcissima!» Ac simulac plus uno verbo continuo uti potuit, «Multum,» inquit, «ab illo malo spiritu ex quo huc veni vexatus sum.»

Circumspexit Margarita perhorrescens. «Facile credo. Quare, quaeso, manum mihi da, ut te ex hoc taetro loco educam.»

Ille eam stupens intuens mansit.

«Quid? Cellamne deseram et in saeculum rursus revertar? Ideone ad me venisti?» tristis simul et obiurgans interrogavit.

«Ita vero, Gerarde. Venio ut te ad amoenum illud vicarii domicilium ducam. Vicarius enim Gaudensis es, Deo gratias et fratri tuo Aegidio, qui tantum pro te laboravit. Ego autem et mater tua domum tam lepide tibi instruximus, Gerarde! Etiam hieme satis commoda est, tibi polliceor; sed paululum exspecta dum spina alba florebit: tum parietes tui quasi vestem induent pulcherrimis rosis et caprifolio odorato.

Num tui et earum rerum parvarum quas amare soles oblitae sumus? Et, care Gerarde, mater tua te exspectat; sero iam est ut extra lectum suum moretur. Oro te, oro, veni! Simul ac ex hoc foedo antro egressi erimus, thesaurum quendam tibi ostendam, quem iam possides nec tamen nosti; certe enim si eum nosses, numquam nos ita fugisses. Heu! Quid agendum est? Quid insciens dixi, ut tali me vultu respicias?»

Nam totus in se contractus eam oculis intuebatur, in quibus timor cum suspicione miro modo miscebatur.

«Infelix puella,» graviter, sed vehementer commotus inquit, «visne ut propter miserabile vicariatum floresque ibi nascentes et meam et tuam animam in discrimen inducam? Neque hoc tamen a te proficiscitur: daemon ille misericordiae expers te, insciam miseramque puellam, hoc illecebrae genere ad me mittit. Sed ego te, astutissime daemon, coram hoc ipso instrumento tuo detegam, ut te ipsa cognoscat ac mecum detestetur. Margarita, amor olim meus, cur hic degam quaeris? Quia te amo.»

«Non, Gerarde, non me amas; aliter enim a me non te occultasses. Nulla fuit causa.»

«Nulla inter nos fraus sit, qui tam sincere nos amavimus; post hanc autem noctem numquam in terris conveniemus.»

«Quod Deus avertat!» exclamavit illa.

«Amo te, neque tu me oblita es: alioquin iam pridem nupsisses neque tu ipsa me, ab hominum conspectu hic absconditum, invenisses. Sacerdos sum, monachus sum. Quid autem nisi stultitia aut peccatum nasci potest, si vicini habitemus alamusque amorem qui olim innocens erat, nunc vero, ita caelo iubente, impius atque nefarius est? Non: etiamsi cor mihi frangatur, constare oportet. Ego vir sum; ego sacerdos sum. Neque tu neque ego iterum convenire debemus, donec solitudine castigatus fuerim et tu alii nupseris.»

«Quod mihi fatum imponis accipio; quod tibi, non accipio. Decies mori malim; nubam tamen, immo ipsi miseriae nubam potius quam ut te in hoc taetro ac squalido loco iacere patiar, dum tam dulcis domus sacerdotalis te ibi exspectat.» Ingemuit Clemens: quo plura illa dicebat, eo clarius ei duo apparebant, officium suum et quantum doloris id sibi esset allaturum.

«Dilectissima,» inquit ille mira quadam teneritudinis et obstinatae voluntatis commixtione, «benedico tibi quod dulcem faciem tuam semel adhuc videre mihi dedisti; Deus autem tibi ignoscat ac benedicat, quod uno momento sanctam illam animi quietem perturbasti quam sex mensibus solitudinis tandem aedificaveram. Nihil refert. Anno integro paenitentiae exacto, Dei gratia, ad pristinam tranquillitatem redibo. Miseram meam Margaritam crudelem me putare video; tamen benignus sum: optimum est nos discedere, immo hoc ipso momento.»

«Discedere, Gerarde? Numquam! Quo divisio nos perduxerit satis vidimus. Discedere? Sed nondum dimidiam, ne decimam quidem partem eorum quae mihi acciderunt audisti. Non solum ut commodius vivas ad Gaudensem domum te duco. Audi me!»

«Non licet. Ipsa vox tua suavi sono memoriam oblectans illecebra est.»

«At ego dico te me auditurum esse, Gerarde; nec hinc abibo quin audiveris.»

«Tum alio modo nobis discedendum erit,» tristis respondit Clemens.

«Heu! Quonam modo? Num tu, utpote validior, me tua ipsius ianua extrudes?»

«Non, Margarita. Bene nosti me mille mortes malle subire quam vim tibi afferre: corpus tuum dulcius mihi est quam meum; sed millies millies cariores sunt mihi animae immortales nostrae, tua et mea. Hanc omnium acerrimam temptationem satis diu sustinui. Nunc fugere necesse est. Vale, vale!»

Ad ianuam contendit eamque iam aperuerat et iam dimidio corpore foras processerat, cum Margarita post eum exsiliens bracchium eius arripuit.

«Non ita! Alius igitur pro me loqui debet. Putabam me tibi praemium daturam esse si meis precibus cessisses; sed quia tam inhumanus es, eius, ut video, auxilio mihi opus est. Verte te igitur vel unum momentum huc.»

«Non, non!»

«At ego volo! Tum, si potes, nobis tergum verte.» Manus aliquantulum remisit, rata tam parvum beneficium eum sibi non denegaturum. Sed eo ipso tempore opportunitatem ille sensit statimque arripuit.

«Fuge, Clemens, fuge!» paene eiulavit; et ardore religioso ad pristinas vires ad momentum revocatus, ab ea violenter se evellit, deinde paucis passibus decursis saltum per rivulum fecit atque iuxta ripam cucurrit. Cum autem se non sequi sensisset, constitit et respexit.

Illa humi prona iacebat, manibus utrinque expansis.

Sic enim invitus eam deiecerat atque laeserat.

Quod ubi vidit, gemitu edito gradum retro fecit; sed subito alia voluntate impulsus sese in aquam gelidissimam proiecit.

«En, corpus meum occidite,» clamavit; «animam autem servate!»

Dum ibi stabat, usque ad fauces quasi in liquida glacie demersus, Margarita diuturnum miserumque gemitum edidit, ac deinde in genua surrexit.

Ille tam clare eam videbat quasi media luce diei. Pallorem vultus, oculorum umorem vidit, tum in noctis silentio has voces audivit:

«O Deus, qui omnia nosti, vides quemadmodum mecum agatur. Igitur mihi ignosce: neque enim ultra unum diem vivam.» His dictis repente surrexit atque, velut fera letali vulnere percussa, iuxta miserum eius latibulum praetercurrit, iterum atque iterum exclamans: «CRUDELIS! CRUDELIS! CRUDELIS! CRUDELIS!»

Quantum multiplicis doloris uno tantum sono ex humano pectore erumpere potest! Amor laesus, superbia vulnerata, desperatio ac propinquus furor in una illa flebili voce continebantur. Audivit Clemens, atque horror et paenitentia animum illius maiore frigore quam aqua gelida medullas ossium perstrinxerunt.

Sentiebat se illam in perpetuum a se abegisse; ac media in illa tristi victoria, omnium maxima quas adeptus erat, paene inexsuperabilis libido eum invasit Ecclesiae, immo ipsi religioni maledicendi, quod talem immanitatem a mortali homine exigerent. Tandem semianimis ex aqua erepsit et titubans in speluncam reversus est.

«Hic tutus sum,» ingemuit; «iam numquam ad me redibit. O me ignavum atque ingratum hominem!» Corpus ieiuniis confectum et frigore rigidum humi proiecit; intus autem occulte sperabat ne umquam ex illo solo vivus surgeret.

Mox autem horologium harenosum intuens animadvertit mediam noctem iam praeteriisse. Tum lente consurgens vestes madidas deposuit; ac dum de dolore quem amatae mulieri attulerat perpetuo gemebat, cilicium setis asperum veteris eremitae induit, super illud loricam. Neutro enim antea usus erat, cum se armis tam exercitati militis dignum esse dubitaret.

Nunc vero omnibus subsidiis se firmare oportebat: setae cruciatibus corporis dolorem animi forsan averterent, in lorica autem sancta quaedam vis fortasse inesset.

Tum flexis genibus suppliciter Deum oravit ut se ipsa nocte onere carnis solveret. Omnibus deinde cereis accensis psalterium pertinaci animo recitare coepit: singula verba, quasi massae plumbeae, ex plumbeo corde elapsa graviter in terram cadebant; in ipso officio tamquam machina acto crebro ex intimo pectore gemebat.

Inter quae subito in angulo quendam parvum fasciculum animadvertit, quem prius luce languidiore non viderat; ex uno autem eius extremo aliquid velut aurum in fila serica ductum micabat.

Accessit ut quid esset cognosceret; sed simulac propius aspexerat, manus laetitia in caelum sustulit. «Seraph est,» susurravit, «seraph pulcherrimus. Caelum acrem tentationem meam vidit et crudelitatem meam probavit; hunc igitur caeli florem ad animum meum, onere paene oppressum, recreandum misit.»

In genua procidit, capillos aureos, tenerrimam cutem et genas persici similes incredibili voluptate contemplatus.

«Permitte ut oculi mei maesti te contemplando pascantur priusquam in beatissimam sedem tuam redieris et cella mea discessu tuo rursus tenebris obruatur, sicut illius discessu.»

Haec dicens eremita pulcherrimum hospitem excitavit. Is duos oculos, ipsius caeli colore praeditos, late aperuit; figuramque insolentem supra se genu flexo conspicatus flebiliter exclamavit: «MAM-MA! MAM-MA!» Tum lacrimae per parvas eius genas decurrere coeperunt.

Fortasse Clemens, qui plus quam sex menses faciem humanam non aspexerat, pulchritudinem puerilem verius quam nos aestimabat; certe hic pulcher puer

septentrionalis, capillis longis aureisque, multo magis angelicus erat quam quivis angelorum quos mente fingimus. Iam tamen incantatio soluta erat.

Neque id infeliciter contigit. Meminisse licet Clementem pueros amare solitum fuisse; vera autem vita monastica hunc animi affectum alit. Innocens ille dolor faciei quasi cherubicae, lacrimae ex oculis velut violis perlucidis sine intermissione labentes, flebilisque vox qua matrem, unicam sibi amicam, quaerebat, ad intima eremitae praecordia pervenerunt.

Omnem mansuetudinem omnemque artem ad eum consolandum adhibuit; cum autem puer pro aetate mirifice intellegens esset, paulatim tantum profecit ut flere desisteret, admiratioque metum excepisset. Tum inter singultus iam rariores silentio, ingentibus lacrimosisque oculis miram illam figuram scrutatus est, quae ferox quidem videbatur sed tam benigne loquebatur; lorica quidem muniebatur, neque tamen pueros interficiebat, immo blanditiis alliciebat.

Ipse quoque Clemens mirabatur quomodo hic parvus humani generis flos in spelunca sua tenebrosa tam nitidus tamque recens iaceret.

Meminerat tamen se ianuam apertam reliquisse; itaque coactus est existimare aliquam miseram mulierem, seu nobili seu humili loco natam, per eius neglegentiam occasionem nactam esse filium suum in perpetuum abiciendi. Hoc cogitans tanta misericordia erga miserum illum angelum destitutum commotus est, ut purae pietatis lacrimae oculos impleverint; atque etiam sub scelere matris bonitatem divinam cernebat, quae illius animi duritiam ita gubernasset, ut cor servi sui frangi incipiens solaretur.[17]

«Benedicat tibi Deus, benedicat, benedicat, dulcissime innocens; ne pro ipso quidem caeli cherubo te commutarem.»

«Id pulchrum est,» respondit infans, more infantium omnes sermones qui ipsum non delectabant more suo superbe praeteriens.

«Quid hic, mi amice, praeter te pulchrum est?»

«Spe-cu-lum,» puer respondit, loricam eremitae digito demonstrans.[18]

«Quot liberi, tot sententiunculae!» Filius Hectoris ad fulgentem patris galeam cristamque nutantem magno clamore reclamaverat; hic vero puer mediaevalis splendore loricae politae captus curis iam levabatur.

«Multa hic sunt pulchriora quam haec,» ait Clemens; «sunt aviculae. Amasne aves?»

[17]Plures quam unus eremita eiusmodi munus acceperat.

[18]Quaerit auctor utrum puer dicere voluerit: «speculum».

«Non. Ita. Suntne parvae, valde parvae? Non tales ut ciconiae. Ciconias odi; maiores sunt quam puer.»

Tum verbis interruptis et pueriliter confusis exposuit ciconias alis magnis quassantibus sibi terrorem inicere, molestiamque gravem afferre, adeo ut ipsam vitam aliquantum obscurarent.

«At meae aves perparvae sunt, et bonae, et quam pulchrae!»

«Tum eas amo,» puer imperiose pronuntiavit. «Mammam meam volo.»

«Heu, columbula dulcissima! Vereor ne mihi eius vicem quantum potero gerere necesse sit. Num pater tibi est, mi amice, sicut mater?»

Iam non modo hoc colloquium, si aetates, condiciones, omniaque utriusque personae adiuncta reputes, omnium fere mirabilissimum erat quae inter duos mortales habita sunt; sed paulo post ultimam eremitae interrogationem, vel paene eodem momento, testis quidam invisus advenit, cui singula verba decies plus momenti habebant quam alterutri loquenti.

Quoniam igitur deinceps illius oculis spectare et auribus audire oportet, paululum in narratione regrediar.

Margarita, cum praeter Gerardum cucurrisset, prope furorem agebatur. In eam animi perturbationem inciderat qua matres amantes interdum liberos suos interfecisse notae sunt, nunc una cum semet ipsis, nunc pueros solos, quod alterum certe insaniae signum est. Ad Reichtam Heynes pallida tremensque cucurrit eamque collo amplexa est. «O Reichta! O Reichta!» nec plura dicere potuit.

Reichta osculata eam est atque ipsa flere coepit; quod vero vix credas, ingens canis Molossus unum longum gemitum edidit: scintilla illa intellectus quae in eo erat satis docebat aliquid triste accidisse.

«O Reichta!» ingemuit puella spreta, ubi tandem voces singultibus impeditas emittere potuit, «vide quomodo mecum egerit!» Ostendit manus, quas in saxeum solum lapsa cruentas fecerat. «Me prostravit, tantopere cupiebat me fugere. Pro daemonio me habuit; me ad eum tentandum venisse dixit. Egone sum femina quae virum sollicitare soleat? Tu me nosti, Reichta.»

«Minime vero, dulcissima domina Margarita; omnium in orbe feminarum minime tu.»

«Ne filium quidem meum aspicere voluit. Hac nocte me cum illo in flumen Rotter coniciam.»

«Ah, nefas istud loqui! O bona mea, talia ne dicas. Estne ullus vivus vir cuius causa vita filii tui proicienda sit?»

«Filius meus! Ubi est? At, Reichta, eum ibi reliqui. O dedecus! Potestne fieri ut virum illum tam vehementer amem ut etiam filii obliviscar? Recte sane poenas do.»

Consedit, et fidelis Reichta iuxta eam; in mutuo complexu ambae fleverunt.

Aliquanto post Margarita lacrimas continuit atque obstinata voce «Domum eamus,» inquit.

«At quid de puero?»

«Bene est, ubi nunc est. Cor meum etiam contra filium proprium conversum est. Illi nihil curae est de puero; nec eum videre nec de eo audire voluit. Ego vero cum tanta laetitia adduxeram, capillos eius tam lepide composueram, nova tunica et cucullo indueram. Sed non: retrorsum verte. Filius eius aeque atque meus est; apud illum aliquamdiu maneat. Fortasse ita discet de matre pueri suaque aliquando cogitare.»

«Inedia istas minaces voces peperit,» respondit Reichta.

«Tempus docebit. Veni domum.»

Abierunt, ac Tempus multo citius quam monasteria prosternere solet rem demonstravit: nam altero tantum gradu facto Margarita constitit nec porro nec retro ire potuit, sed velut statua immota stabat.

«Reichta,» miserabiliter inquit, «quid mihi praeterea in terris restat? Non possum.»

«Quis umquam te posse dixit? Putasne me verbis tuis fidem habuisse? Feminarum verba ventus sunt. Redi sine mora ad filium; tempus est ut nos iam in lectulis simus, quanto magis ille.»

Reichta praecessit, Margaritaque satis libenter eo secuta est; cum autem speluncae appropinquarent, iterum substitit.

«Reichta, tu adeas eum quaeso et roges num puerum mihi redditurus sit; nam eius conspectum ferre non possum.»

«Heu, domina, quam miserum finem habere videtur haec res post omnia quae inter vos duo acciderunt! Considera, obsecro: num cor tuum nihil invenit quo eum excuset? Vere eum odisti quem tamdiu exspectasti? O mundum aerumnosum!»

«Eum odisse, Reichta? Ne pilum quidem capitis eius laederem pro omnibus bonis quae in natura sunt; sed eum intueri non possum, tantus me horror eius

invasit. Cum reputo omnia quae propter eum pertuli, cur hac nocte huc venerim quidque illi paraverim, filium meum carissimum adduxerim ut eum oscularetur patremque vocaret! Ah, Luca, miser iuvenis, meum vulnus nunc tuum mihi aperit. Parum antehac dolores tuos reputavi, quae sincerum amorem tuum spreverim; nunc idem meus contemnitur.

Reichta, si ille miser adolescens hic nunc adesset, non malam occasionem haberet.»

«At non procul abest,» inquit Reichta Heynes; nec tamen alacritate solita hoc dixit.

«Ne mihi de ullo viro loquaris,» acerbe ait Margarita; «omnes odio habeo.»

«Propter unum hominem?»

«Noli me irridere, sed obsecro te antecede atque id quod meum est mihi refer, unicam in hoc mundo laetitiam. Nosti me tamquam in spinis sedere donec iterum eum ad pectus meum admoveam.»

Reichta progressa est; Margarita iuxta viam consedit, vultum praecinctorio suo operuit atque more gentis suae huc illuc se agitavit, amaritudine enim et dolore mens plena erat. Tam acerbum intus certamen gerebatur ut Reichtam recurrentem non audiret, atque vehementer exsiliret cum puella humero manum imposuit.

«Domina Margarita,» placide inquit Reichta, «a stulta quae te amat consilium accipe: ad illam speluncam quam tacitissime accede, omnibusque oculis et auribus quibus mater te peperit utere.»

«Cur? Quid? Reichta?» balbutiit Margarita.

«Speluncam incendio captam putavi, tanta intus erat lux; et voces audiebantur.»

«Voces?»

«Ita, non unius sed duorum, inter se dissimiles: viri scilicet et parvi pueri, tam lepide inter se colloquentium quam nos duae. Ego quidem ad alienas ianuas rimandas minime apta sum; turpe est. Sed si in illa spelunca tales voces audirem, si loquentes mihi tam propinqui essent quam tibi sunt isti, quattuor pedibus sicut vulpes progrederer, ventre humum radens sicut serpens repens, potius quam unum ullum verbum e colloquio eorum perderem.»

«Tace, Reichta! Benedicat tibi Deus! Hic mane. Osculare me. Ora pro me!»

Vix haec verba commoto animo protulerat, cum Margarita ad eremitorium tam tacite quam vanellus evolavit. Ubi propius accessit, sese inclinavit; serpentina

profecto quaedam erat in illis flexilibus, lentis, tacitis motibus, quibus usque ad ipsam ianuam repsit. Ibi rimam invenit et auscultavit. Saepe aegre se retinuit quin irrumperet; sed priore clade edocta cauta erat et constanter statuit prosperam rem suo cursu procedere sinere.

Paululum post sensim ac sine strepitu caput erexit, ut serpens cristam attollit, ad latissimam omnium rimam, atque omnibus oculis totaque anima spectabat simul et audiebat.

Puer autem, cum interrogaretur num patrem non haberet, primum caput movit, neque quidquam respondere voluit; sed urgenti interrogatori subito aliquid recordari visus ait: «Pa-ter malus vir; fugit et miseram mam-mam solam reliquit.»

Quae haec ex occulto audiebat vehementer commota est; ea verba non minus nova ipsi erant quam Clementi. Stulta quaedam mulier alienis rebus se immiscens hoc puero dixerat; nunc vero coram Gerardo ipso patefactum est. Responsum eius ipsam admiratam reliquit; subito enim exclamavit: «Scelestus ille! Monstrum! Sine omni misericordia natus esse debet, qui te, dulcissime, deseruerit. Heu, quam ignorat gaudium cui ipse renuntiavit! Age igitur, columbula mea, et pater tibi et mater ero, quandoquidem alter fugit, altera te curae meae reliquit.

Cras igitur bonos illos homines, qui mihi cibum afferunt, rogabo ut ova et lac tibi quoque emant; mihi seni misero et inutili panis sat est, tibi vero non sat est. Te etiam legere docebo.»

«Le-go, le-go!»

«Itane, tam puerulus? Tanto melius. Libros bonos simul legemus, viamque tibi ad caelum monstrabo. Caelum pulcherrimus est locus, terris mille partibus pulchrior atque melior; ibi parvi cherubi tui similes, albis vestibus induti, te laeti exspectabunt, ut te excipiant et ament. Visne aliquando ad caelum pervenire?»

«Ita, cum mam-ma mea.»

«Quid? Sine illa non vis?»

«Non. Mam-mam volo. Ubi est mamma mea?»

(O quam acerbum erat miserae Margaritae se continere, ne ad eos irrumperet filiumque in amplexum reciperet!)

«Age, ne sollicitus sis, corculum; fortasse mater tua veniet cum dormiveris. Visne nunc bonus esse et dormire?»

«Som-nus abest; loqui amo.»

«Loquamur igitur. Dic mihi, pulchre puer, quid tibi nomen est?»

«Pupus.» Oculos autem late aperuit, tanta tamque ingenti hominis ignorantia obstupefactus.

«Nullum aliud nomen habes?»

«Non.»

«Quid tibi faciam ut te delectem, mi puerule? Visne fabulam narrem?»

«Fab-las amo,» inquit puer manibus plaudens.

«An canticum canam?»

«Can-tica amo,» atque laetitia concitatus est.

«Elige igitur: canticum an fabulam.»

«Ca-na mihi canticum. Non, narra mihi fab-lam. Non, cana mihi canticum. Non...» Et parvi oris anguli deorsum flectebantur; paene flebat quod utrumque accipere non posset, neque sciret utrum omittere mallet. Subito vultus ei serenus factus est. «Ca-na mihi fab-lam,» inquit.

«Fabulamne tibi cantem, puerule? Cur vero non? Visne in genu meo sedere dum audis?»

«Ita.»

«Tum hanc loricam deponere mihi necesse est. Genis tuis mollibus nimis dura est. Ita. Nunc hoc cilicium setosum exuam; setae enim cutem teneram tuam pungent, fortasse etiam cruentabunt, quemadmodum me iam cruentaverunt, ut video. Ita. Nunc optimam meam pelliciam induam, ut tam honorifico hospiti honorem habeam. Vide quam mollis et calida sit; benedicat Deus animae bonae quae eam mihi misit. Iam consido. Sic. Te in sinistro genu colloco, bracchium meum sub caput tuum subicio. Sic. Iam psalterium sumo et leviter modulabor, non nimis alte. Sic.»

«Id amo.»

«Gaudeo sane. Nunc fabulam audi.»

Fabulam quandam puerilem quasi cantillando recitavit, addens interdum versiculum moralem modis musicis accommodatum. Puer summa cum voluptate audiebat.

«Te amo,» inquit. «Quid es tu? Homo es?»

«Sum, corculum meum, et quidem peccator maximus.»

«Magnos can-tores amo. Can-ta alteram fab-lam.»

Secunda fabula canendo narrata est.

«Te a-mo!» impetuose exclamavit puer. «Quod op-ficium facis?»[19]

[19]«Craft» significat artem vel professionem qua quis victum quaerit.

«Eremita sum, amor meus.»

«Vermes amo. Can-ta aliam.» Sed dum postremam hanc fabulam cantabat, Natura sceptrum suum plumbeum super pueriles palpebras extendit. «Non mi-hi somnus est,» tenuissima iam voce murmuravit puer et somno victus succubuit.

Clemens psalterium placide deposuit novumque thesaurum in bracchiis sensim agitare coepit, cantilenam quandam ad infantem sopiendum submissa voce canens, quae apud Tergovenses notissima erat et qua mater eius saepe ipsum olim sopiverat.

Ita puer in brachio eius profundo somno consopitus est. Ille cantilenam intermisit puerumque infinita teneritudine, non tamen sine maestitia, contemplatus est; nam ipso illo momento non potuit quin reputaret quid olim fieri potuisset, nisi schedula una mendacium continens obstitisset.

Alte suspiravit.

Subito radii lunae per cellam effusi sunt; cum eis, inter eos et paene eadem celeritate, Margarita Brandt ad genu eius advolavit, manum trepidam super humerum eius ponens.

«GERARDE, NOS NON REPUDIAS. REPUDIARE NON POTES!»

CAPUT XCVII

Eremita improviso adventu perculsus nunc infantem quem in sinu fovebat, nunc Margaritam, nunc rursus infantem obstupefactis oculis intuebatur; neque admiratio animi perturbatione minor erat, quod illa tam inopinato redisset.

Puer in sinistro eius bracchio dormiebat, illa ad dextrum genu adstabat; nec iam erat puella pallida, territa, anhelans, quam ante unam alteramve horam tam facile vi superaverat, sed forma paene regia, genis rubentibus, oculis nitentibus, labris suavi victoriae laetitia paululum diductis, toto denique vultu insolita quadam luce fulgens, cuius vim ille intellegere non poterat: nam numquam antea in ea viderat matris gloriam.

Nunc in puerum, nunc in eam iterum atque iterum, pectore vehementer palpante, defixis oculis spectabat.

«Nos?» tandem anhelans quaesivit; nec tamen oculos admiratione attonitos ab altero ad alteram transferre desiit.

Margarita vicissim obstupuit. Ea aetate homines imaginibus rerum magis quam rebus ipsis movebantur. «Quid?» exclamavit; «paterne filium suum non agnoscit? atque idem homo Dei? Pudet, Gerarde, simulare! Immo prudentior es atque melior quam ut non iam cognoveris. Ego certe te observavi; et nunc vos ambos aspice! Propriam carnem propriumque sanguinem ad pectus amplecteris.»

Contremuit Clemens. «Quae verba ista sunt?» balbutiens inquit; «hic angelus meus est?»

«Cuius tandem alterius? Meus enim est.»

Clemens se ad dormientem puerum convertit vultu quem nulla scriptoris ars satis exprimere possit, totoque corpore tremuit, quasi oculis ipsum parvulum amorem hauriret.

Illius oculos Margarita suis secuta est. «Nihil prorsus mei similis est,» superbe inquit; «sed interdum, o, te ipsum minutum imitatur. Aspice hos capillos aureos: tui eodem plane colore erant cum eius esses aetatis; matrem tuam roga, si minus credis.

At hanc in minimo digito notam vide: nunc tuum digitum considera. Ecce! Mater tua me docuit eodem signo te ante ipsum insignitum fuisse. O Gerarde, hic noster filius te mihi invenit. Etenim cum supra fenestram tuam vigilarem videremque te aves pascentem, illo digiti signo te eius patrem esse cognovi.» Tum

manum pueri rapuit avidissimeque osculata est, atque dimidiam paene in os suum recepit, quo pacto nemo satis explicare posset.

«Ah, te benedicat Deus! Tu miserum patrem tuum matri invenisti, tu nos post levem illam discordiam, primam simul atque ultimam, reconciliasti. Valde modo in me saevus fuisti, miser mi Gerarde; ignosco tamen tibi, quod filium tuum amas.»

«Ah! ah! ah! ah! ah!» faucibus singultu obstructis Clemens ingemuit.

Ieiuniis debilitatus et diuturna solitudine nervis exhaustus, vir olim robustus tam immodico animi motu concutiebatur, ut paene sensibus excideret.

Exterrita quidem Margarita, sed misericordia metu maior erat, quippe quae talia iam passa esset. «Ne te ita crucies,» blande susurravit et lenem manum fronti eius imposuit. «Animo bono esto. Ita, ita. Cor meum, non primus es qui procul peregre profectus domum redierit ditior quam discesserat: altero enim te ipso, parvo quidem sed pulcherrimo, auctus es.

Cum Dei minister sis, hunc tibi ab illo datum puta, qui te consoletur pro eo quod in me amisisti; nec id quidem tantum est, agnelle: pars certe melior amoris mei erga te hic numquam refrigescet, quamquam in tuo pectore frigescere potest ac debet, cum sacerdos sis et Gaudensis parochus.»

«Ego? Gaudensis parochus? Numquam!» submissa voce Clemens murmuravit. «Frater ordinis sancti Dominici sum. Sed perge, dulcissima vox: narra mihi quidquid tibi acciderit, priusquam iterum discedamus.»

Aliae forte mulieres statim negavissent eos omnino discessuros esse, atque ipsum de quo certabatur quaesivissent. Verum mulieres Margaritae similes non bis eundem errorem faciunt: difficiles sunt quae denuo vincantur, ubi res cordi est.

Assensa est, ac domum parochialem Gaudensem tamquam rem iam praetermissam reliquit. Deinde res suas enarravit, praesertim quantam eius parentes erga se humanitatem praestitissent. Dum autem aerumnas suas referebat, manus Gerardi paulatim manum eius petivit; saepiusque sensit eum ira commotum tremere, saepius manum suam premere, omni sensu cum ea dolentem.

«O miseranda narratio fidelissimi cordis, quod solum tot ac tantis malis restiterit!» inquit ille.

«Haec omnia levia videntur, cum te hic rursus videam et meum puerum in sinu tuo. Moniti sumus, Gerarde. Rari sunt amici veri quales nos duo; dementesque sunt, si ante mortem discedunt, quae demum eos dirimet.»

«Vere dicis,» Clemens incautus respondit.

Tum illa voluit ut quae propter se passus esset enarraret. Rogavit ille ut sibi parceret; concessit illa, sed interrogando tacite concessum revocavit atque omnia tandem elicuit. Multum pro eo suspiravit; nec semel tantum, quamvis pericula iam praeterissent, metu eorum faciem manibus obtexit.

Ut eum tot aerumnarum solacio afficeret, genua flexit manusque sub puerum immisit eumque leniter sustulit. «Osculare eum,» susurravit; «leniter. Iterum atque iterum. Osculare quantum potes; alte dormit. Hac sola re te consolari possum, donec ex hoc foedo antro in illam amoenam domum tuam exeas.»

Clemens caput negando movit.

«Age,» inquit illa, «hoc omittamus. Scito me graviter contumeliis affectam esse quod tabulas matrimonium nostrum testantes non habebam.»

«Quis ausus est te contumelia afficere?»

«Nihil refert: iidem rursus facient, si eas perdidisti; quod sancti avertant.»

«Ego perdidi? Immo ibi iacent, iuxta manum tuam.»

«Ubi? ubi? o ubi?»

Clemens caput demisit. «In Vulgata quaere. Ignoscat mihi caelum; mortuam te esse putabam et apud sanctos in caelo versari.»

Quaerenti ei in vacuis illius infelicis Vulgatae foliis tabulae matrimoniales apparuerunt.

«Deo gratias!» clamavit; «Deo gratias! O benedicat tibi Deus, Gerarde! Sed quid hic est, Gerarde?»

Aliis enim foliis affixa erant omnia schedarum fragmenta quae illa umquam miserat, duo eorum nomina olim per iocum una manu illius scripta, crinis ab ea donatus, dimidium nummi argentei quem simul fregerant, etiam stipula qua illa sorbitionem hausisset eo ipso die quo primum eam conspexerat.

Haec ubi Margarita vidit, amoris indicia et mansueti animi orbati monumenta, etiam laetitiam recuperatarum tabularum coniugalium tenerior misericordia superavit. Paene titubavit, manum ad pectus admovit, frontem saxosae cellae parieti innixa sine voce flevit, ita ut ille lacrimas eius non animadverteret. Nec pati volebat ut videret; sentiebat enim se, si eum adiuvare vellet, fortiorem esse debere, animi autem commotionem vires minuere.

«Gerarde,» ait, «scio te sapientem esse atque bonum. Causam igitur habes cur ista facias, etiamsi nihil potest videri rationi magis adversum. Ut veteres amici colloquamur. Cur te vivum sepelisti?»

«Margarita, ut temptationem fugiam. Impia mea in illos duos ira altas in corde radices egerat; cor ipsum igitur exstinguendum est, et, Dei gratia, exstinguam. Ego, Christi Ecclesiaeque minister, ultro temptationi occurram? Quotidie precabor ne in temptationem inducamur, et ipse tamen apertis oculis in eam incidam?»

«Hoc certe aliquid rationis habet,» Margarita summa cum simulatione candoris respondit.

«Neque refelli potest,» suspirans Clemens inquit.

«Videbimus. Dic mihi: hicne a temptatione liber es? Ideo quaero, quod mihi solae cogitationes longe insaniores et stultiores quam inter homines versanti occurrunt. Quin, vere responde!»

«Fateri necesse est me hic turpibus animi imaginibus acrius quam in saeculo temptatum esse.»

«En tibi!»

«At sic temptati sunt Antonius, Hieronymus, Macarius, Hilarion, Benedictus, Bernardus omnesque sancti. Tempore evanescent.»

«Unde id nosti?»

«Certo mihi persuadeo futurum.»

«Coniecturam contra experientiam opponis. Ecce viri, qui feminas viris stultiores esse putant, ipsi longe stultiores sunt! Sapientes sibi videntur, neque id quod oculis subest videre sustinent: ita sibi placent, ut ab ipsis oculis doceri recusent. Mulier certe, si in ripae antro se occultasset quo temptationem vitaret, ibique eandem offendisset, veste modo collecta inde protinus exiret, nec suam prudentiam intellegeret priusquam virum in simili rerum condicione haerentem videret.»

«Equidem humilitatem animumque docilem vias esse ad sapientiam concedo. Sed tamen hic sola cogitationis simulacra mecum pugnant; Gaudae autem ea, quam eo amore amo quo sacerdoti monachove neminem praeter angelos diligere licet, animam fragilem invitam quidem, nec tamen omnino repugnantem, temptabit.»

«At hoc aliud est; ego igitur te temptabo? Ad quid tandem, per Deum?»

«Quis sciat? Infirma est caro.»

«De te ipso loquere, mi iuvenis. Aliam quandam Margaritam cogitas, non Margaritam Petri filiam. Num umquam animus meus ad turpitudinem aut levitatem conversus est? Mane: an quod tu olim maritus meus fuisti, ut hae tabulae testantur, putas tibi viam ad flagitium expeditiorem quam alteri esse? O quam caeci saepe sapientes! Quam parum me perspicis, cum ego te a capite ad calcem noverim! Accede; primas litteras discas.

Si peregrinus quispiam impudicum amorem mihi offerret, profecto resisterem et dolore afficerer, sed nullo tumultu me defenderem; novi enim viros, etiam optimos, interdum talia facere. Sin tu, qui maritus meus fuisti et pater filii mei es, me ita coram me, te, ipsoque filio nostro humiliare conareris, aut in faciem tuam conspuerem, Gerarde, aut, quoniam non adeo rudis et vulgaris sum, primum telum quod nanciscerer arriperem teque interficerem.»

Haec loquente Margarita oculi ignibus coruscabant, nares dilatabantur, adeo ut eam conspicere magnificum esset; nec quisquam qui videret poterat de eius sinceritate dubitare.

«Hactenus non satis sapiebam ut hoc viderem,» placide respondit Gerardus; atque secum rem reputavit.

Margarita silentio eum contemplata paulatim animum composuit.

«Ne nos inter nos altercemur,» leniter inquit. «De aliis rebus colloquamur. Quaere de tuis.»

«Quid pater meus?»

«Bene valet et ad nos ambos animum flectit. Infelix vir illo die gladium in duos illos strinxit; sed ego et Iorianus Ketel eum continuimus; deinde illos e domo in perpetuum expulit.»

«Id fieri non debet; recipere eos oportet.»

«Propter nos numquam recipiet. Nostine hominem? Ferro durior est. Sed uno verbo alicuius qui verbum dicere recusat id faceret.»

«Cuius?»

«Vicarii Gaudensis. Senex, ut audio, cras domum parochialem adibit.»

«Quomodo ad illud argumentum semper redis!»

«Ignosce mihi: femina tantum sum. Nostrum est importune iterare; interrogationibus tuis me ab hac consuetudine defendere debes.»

«Soror mea Catharinula?»

«Heu!»

«Quid mali etiam dulcissimo illi lilio accidit? Heu me miserum!»

«Aequo animo esto, amice; nihil iam mali ei accidere potest. Minime, minime, longe abest.» Tum Margarita animum coegit, et humili, dulci, tranquilla voce ita locuta est: «Miser mi Gerarde, Catharinula aerumnas huius vitae reliquit. Ut vixit, ita decessit. Ah, puellae illi similes tricesimum aetatis annum numquam attigerunt neque, dum terra stabit, umquam attingent! Etiam in dolore ridebat. Sic autem res gesta est: languor eam cepit, et omnes dolores subito cessaverunt.»

«Dolores cessaverunt? Non intellego.»

«Non enim talium rerum peritus es; ipsa etiam mater tua paene sibi oculos obstruxit et dixit: “Fortasse in melius mutatur.” Sed Ioanna Ketel, mulier rerum prudentissima, eam intuita dixit: “Sol occidit, ventus quiescit.” Vicinae quoque adsentientes matri dixerunt: “Fortem animum habe; dimidium iam iter ad sanctos emensa est.” Mater graviter flevit, sed Catharinula eam prohibebat. Tum anus quaedam grandaeva dixit: “Tam facile morietur quam graviter vixit.” Atque illa sine dolore fere triduum iacuit, quasi caelestis felicitatis gustum praeciperet.

Cum vero ad extremum vitae pervenisset, dulcissime, “puerum Gerardi” petivit. Eum attuli atque in lecto posui; parvulus tam tranquille se gessit quam nunc. Illa tum iam loqui non poterat; sed manu arculam indicavit, statimque mater intellexit quid quaerendum esset: duo erant aurei nummi angelorum imagine signati, quos tu ei ante multos annos dedisti. Miseram! Eos usque ad reditum tuum servaverat.

Tum ad puerum annuit vultu sollicito; nos autem intelleximus et singulos nummos in singulas eius manus posuimus. Cum parvi digiti nummos complexi essent, illa contenta subrisit. Sic parvos terrestres thesauros filio fratris sibi carissimi — tu enim carissimus illi fueras — reliquit, immortalem autem animi sui gemmam Deo tradidit, et tam placide migravit ut nemo nostrum certo animadverteret quo momento nos reliquisset. Heu diem, heu diem!»

Flevit Gerardus.

«Nullam sibi parem in terris reliquit,» inter lacrimas inquit. «O quam leniter terreni affectus cor meum circumplectuntur! Non possum impedire; Deus ipse eos fecit. Perge, dulcissima Margarita: voce tua praeterita quasi aestu quodam ad me revolvuntur; iuventutis amores et spes, fluctibus memoriae musicaeque vectae, in hanc obscuram cellam et obscurius pectus placide illabuntur.»

«Gerarde, nolo te maerore onerare; sed Catharinula initio morbi paululum flevit, quod tu non adesses qui morienti oculos clauderes.»

Suspiravit Gerardus.

«Non amplius unam leucam aberas, sed vultum ab illa abscondebas.»

Ingemuit ille.

«Ecce, ignosce quod assidue insto; femina tantum sum. Nonne carnem sanguinemque tuum insciens potius quam consulto tanta crudelitate tractavisti?»

«Certe inscius.»

«Scito igitur Sybrandum fratrem tuum, fracta spina dorsi, sub mea cura iacere, maledictionis tuae fructum.»

«Mea culpa! mea culpa!»

«Vehementer paenitet eum; te ipsum praesta et hac ipsa nocte illi ignosce!»

«Iam diu ignovi.»

«Putasne hoc credere eum posse nisi ex tuo ore audierit? Age! Non amplius duos sagittae iactus hinc distat.»

«Tam prope? Ubi igitur?»

«In domo parochiali Gaudensi. Illuc heri vesperi eum transtuli. Te enim novi; vix ex ore tuo maledictio emissa erat cum iam te eius paenituit» — cui Gerardus annuit — «tum mecum cogitavi: Gerardus mihi gratias aget si Sybrandum sub suo tecto moriturum collocavero; non pectus tundet proclamans “mea culpa”, simul autem tres gradus facere recusabit quo fratrem debilitatum in extremo lecto consoletur. Licet aliquando mente aberraverit, hypocrita tamen non est, qui verbis pie loquitur, re autem caritate caret.»

Gerardus vi huius acutissimi argumenti percussus in ipso sedili paene titubavit.

«Ignosce quod insto,» addidit illa. «Mater quoque te exspectat. Rectene facis si tam diu sollicitam suspendis? Hac nocte non dormiet. Cogita, Gerarde: quod ego huic dulcissimo filio, id illa tibi est. Quanto magis matres colo postquam parvulum meum Gerardum peperi! Propter te dolores pertulit, te aluit, te a puero ad virum perduxit. Sacerdotem, monachum, eremitam te voca quantum voles: ei unum tantum es, filius.»

«Ubi est?» voce tremente Gerardus submurmuravit.

«In domo parochiali Gaudensi, totam noctem precibus curisque consumens.»

Tum Margarita vidit tempus advenisse quo ad rationem eius provocaret, quam orationis partem consulto in ultimum reservaverat donec persuasio mentem ad firmam sententiam praeparasset. Sic faber ferrum prius igni mollit, deinde malleo gravissimo ferit.

Ostendit igitur, simplici illa et aperta Batavorum lingua, praesentem eius vitam nihil aliud esse quam sublimiorem quandam sui ipsius cupiditatem, animae propriae immodicum studium. Sacerdoti enim non magis licebat solius animae quam solius corporis sui rationem habere; neque haec ad caelum via esset.

«Quis autem,» inquit, «umquam animam suam perdidit dum alienas animas servat? Omnipotens eos amat qui aliorum curam gerunt; cumque viderit te animas eorum hominum curare quos dux tibi credidit, animae tuae decies plus quam nunc prospiciet.»

Hoc dicto vehementer commotus Gerardus respondit: «Sollers es in disputando.»

«Minime,» illa inquit, «tantum oculi mei superbiae velamine non obteguntur. Quamdiu Satanas per totam terram grassatur hominesque temptat, et quamdiu filii Belial non in specubus se concludunt, sed formicarum instar ultro citroque discurrunt alios corrumpentes, tamdiu vir bonus qui seorsum delitescit partes diaboli agit, aut certe ei in certamine plus aequo commodi concedit. Tune miles Christi? Denysem sodalem tuum interroga, qui ducis tantum miles est: num umquam in antro occultatus pugnam evitavit, quod in proelio periculum haud minus quam gloria et officium versatur?[20]

Una tibi causa est metus; nec id dissimulas. Age vero, nullus dux nullus rex tam ignavos milites habet quam Christus. Quid illud in templo Roterodamensi de servo parabolae dicebas, qui talentum terrae infodit et sic domino suo displicuit? Insignis illa tua facultas praedicandi, nonne talentum est, nonne a Creatore tuo datum munus?»

«Est sane, quantumcumque valet.»

«Et num ea usus es, an terra eam operuisti? Quibus per septem hos menses praedicavisti? Vespertilionibusne et noctuis? Te ipsum cum talento ac pristina prudentia in eodem foramine defodisti.

Fratres Dominicani Praedicatores vocantur, ad praedicandum enim conditi sunt; sic non solum magistro eius, sed etiam ipsi Dominico infidelis es.

Meministine, Gerarde, cum ambo iuvenes essemus, qui nunc ante tempus senes facti sumus, et manibus iunctis per agros ambularemus, si ovem forte iacentem, etiam tribus agris distantem, animadvertisses, dilectam tuam, si licuisset, relinquere et ad ovem pietate motus adiuvandam currere? Gaudae vero non una ovis aegrotat, sed totus grex: aliae iacent, aliae aberrant, aliae aegrotant,

[20]Hoc loco auctor addit: «Existimo eam praeiudicium significare.»

aliae contagione infectae sunt, aliae lupi ore devorantur, omnes propter pastoris absentiam.

Ubi pastor earum? In antro luporum more latet, atque id quidem intra parochiam suam. Pro pudor! Pro pudor!

Partim ex benignitate tua in aviculas me tua vestigia secutam esse scito. Animadverte, Gerarde Eliae fili, te aliquid amare necesse habere; sanguis tuus id flagitat, ea natura natus es. Homines vitando amorem terrestrem non excussisti, sed ad animalia hominibus inferiora detulisti.»

Gerardus interpellavit. «Aves Dei creaturae sunt, innocentes eius creaturae; recte igitur facio cum eas amo, quia Deus eas creavit.»

«Quid? Num eiusdem Dei creaturae sunt cuius nos, cuius hic puer quem in genu tenes?»

«Scis sane eas esse.»

«Quae igitur causa est cur nos fugias, illis autem benigne facias? Cum homo quoque sit animal, cur ipsum unum ex omnibus vitandum eligis? An quia inter animalia praestantissimus est? Quid? Pullos avium allicis, proprium autem filium deseris? Avibus alimentum tantum corporis opus est; cum pennas habeant, parum misericordiae merentur, si volare cibumque quaerere non possunt. At dulcissima illa columba quae in genibus tuis requiescit non carne tantum sed etiam animo alenda est. Tam tuus est quam meus; meam partem iam explevi.

Mox ego sola non sufficiam; a parocho autem Gaudensi exspecto ut veram pietatem artesque utiles eum doceat. Nonne multis passeribus pretiosior est?»

Exsiluit Gerardus et vix balbutiens assensus est: illa enim responsum eius exspectabat.

«Miraris,» pergebat Margarita, «me tam prompte sacras litteras proferre. Quattuor annos in eis versata sum. Cur autem? Non quod eas Deus scripsit, sed quod antequam discederes eas saepe in manibus tuis videram. Ignoscat mihi caelum; femina tantum sum. Quid de hac sententia censes: “Sic luceant opera vestra coram hominibus, ut videant bona opera vestra et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est”? Quo melior est sanctus in sordido cloacae recessu latens quam “lucerna sub modio”?

Quoniam igitur oves curae tuae commissae te desiderant et clamant: “Ne nos diutius desere, sed ad domum Gaudensem veni”; quoniam ego, quae te decies melius quam tu ipse te novi, anima mea spondeo tibi salutare futurum esse si Gaudam redeas; quoniam officium erga filium tuum, nimis diu derelictum, te

Gaudam vocat; quoniam princeps tuus, quem honorare sacrae litterae iubent, te Gaudam mittit; quoniam pontifex Romanus, quem Ecclesia venerari docet, te a votis monasticis absolvit et Gaudam ire imperat —»

«Quid ais?»

«Quoniam mater tua canis iam capillis maerens atque anxia te exspectat, saepe horologium harenarium invertens et dolens quod tam sero ad domum Gaudensem venis; quoniam frater tuus tua maledictione contractus veniam tuam et preces pro anima sua adhuc intra corpus morante in eadem domo opperitur; sume igitur in bracchia dulcissimam hanc aviculam aureo capite, quae in pectore tuo nidulatur, et mihi manum porrige — olim amicae tuae atque uxori, nunc amicae, quam fidelissimam hac nocte ullus vir umquam habuit — mecumque ad domum parochialem Gaudensem veni!»

«VOX ANGELI EST!» magna voce Clemens exclamavit.

«Ergo obsequere et ex hoc antro ad domum Gaudensem veni!»

Vicerat.

Margarita paulisper remansit, oculis supellectilem velociter perlustravit, ac Vulgatam psalteriumque elegit. Cetera maesta adspexit et reliquit. Loricam vero et cilicium setosum arripuit, ac debili quadam indignatione in pavimentum coniecit. Tum cum videret Gerardum foris mirantem, erubuit et dixit: «Femina tantum sum; parvulae quoque interdum vindictae cupidae sumus.»

«Quid ista tecum fers? Tuta hic remanent.»

At illa rationem suam habebat.

His dictis ad domum sacerdotalem Gaudensem profecti sunt. Luna stellaeque adeo clare lucebant ut dies prope videretur.

Subito Gerardus constitit. «Miserae aviculae meae!»

«Quid de illis?»

«Cibo carebunt. Quotidie eas pasco.»

«Puer frustum panis in cucullo habet. Illud sume et nunc, in crastinum mane, avibus da.»

«Dabo. Immo vero non dabo. Puer nihilo minus innocens est, nobisque propior.»

Margarita alte spiritum duxit. «Recte. Si accepisses, fortasse te odissem; femina enim tantum sum.»

Cum quartam fere miliarii partem processissent, Gerardus suspirans: «Margarita,» inquit, «paulisper quiescere debeo; puer me nimis gravat.»

«Ergo mihi eum trade, tu vero has res fer. Heu, heu! Memini te olim currere potuisse, puerum uno umero, matrem altero ferentem.»

Itaque Margarita puerum tulit.

«Nimium ieiunium,» Gerardus in terram despiciens inquit, «corpori humano, opinor, non prodest.»

«Multos singulis annis, praesertim hieme, conficit,» Margarita respondit.

Gerardus haec simplicia dicta consideravit, illamque oblique aspexit, quae puerum nullo negotio ferebat. Cum fere miliarium unum confecissent, non sine magna admiratione ait: «Tu autem duos tantum sagittae iactus intercedere putaveras.»

«Ego vero nihil tale putavi.»

«At ita dixeras.»

«Aliud est dicere, aliud existimare.» Tum vultu velut Virginis Matris ad eum conversa: «Mentita sum,» dulcissime inquit; «et ut animam corpusque tuum servarem fortasse etiam gravius mendacium, si necessitas posceret, dicerem. Femina tantum sum. Sed iam domus hinc duos tantum sagittae iactus distat.»

«Sine mendacio?»

«Hem? Tres, si verum quaeris.»

Re vera paucis post minutis ad domum parochialem pervenerunt.

In conclavi vicarii candela ardebat. «Adhuc vigilat,» Margarita susurravit.

«Quam pulchrum! Quam pulchrum!» Clemens inquit et substitit ut contemplaretur.

«Quidnam, per caelum?»

«Cereolum illud nocte per fenestram visum. Nonne videtur praeclara stella mirae magnitudinis? Eos qui foris consistunt aspectu delectat animoque recreat.»

«Veni; tibi aliquid pulchrius ostendam,» respondit Margarita, eumque tacitis pedibus ad fenestram duxit.

Intus conspexerunt Catharinam ad scabellum genua flexisse, libro precationum horariarum ante se aperto.

«Etiam extra speluncam orare homines possunt,» susurravit Margarita. «Immo precibus caelum attingere. Ipsa enim te videre orat, et tu adstas. Nunc, Gerarde, paratus esto. Non iam ea est quam olim noveras; filiorum calamitates animam

illam promptam ac laetam graviter fregerunt. Video eam etiam nunc lacrimavisse; cum tam sero sit, spem reditus tui iam deposuerit.»

«Sine me ad illam ire,» Clemens, toto corpore tremens, properanter dixit.

«Illa ianua est; ego hic manebo.»

Cum Gerardus ad ianuam abisset, Margarita, ne subitus adventus matrem nimis percuteret, semel fenestram fortiter pulsavit atque clara voce plena significationis «Mater!» exclamavit. Catharina statim rem intellexit. Manibus iunctis e genibus iam surgere conabatur, cum ianua repente aperta Clemens ad eius genua se proiecit, bracchiis ad eam amplectendam porrectis. Illa clamorem edidit qualem sola mater edere possit. «Ah, dulcissime fili, dulcissime!» Ac collum eius inter lacrimas complexa est.

Re vera neque eremitam neque sacerdotem neque monachum cernebat, sed filium suum, diu amissum, de cuius reditu desperaverat, nunc in bracchiis suis receptum. Paulo post Margarita ingressa est, oculis genisque madentibus, atque sancta quaedam amoris tranquillitas paulatim in eos, tot curis exagitatos, descendit.

Sederunt igitur tres simul, manibus iunctis, verba dulcia et amantia submissa voce inter se commutantes. Is qui medius sedebat ab utraque parte sincerum illarum amorem atque humilem sed veram sapientiam quasi potu salutari hauriebat; postea cibum satis copiosum et ad reficiendas vires idoneum sumere coactus est. Prima luce in lectum nivea munditia splendidum abductus est; atque postea e somno velut ex immani quodam somnio experrectus, iam non frater, non eremita, non Clemens, sed Gerardus Eliae filius, parochus Gaudensis erat.

CAPUT XCVIII

Margarita multo antequam Gerardus expergisceretur Roterodamum rediit; mirum dictu, filium suum apud patrem reliquit. Reichtam, fidelissimam atque robustam ministram, protinus Gaudam misit, quae tunicam sacerdotalem canam et amplum e filtro petasum ferret, diligenterque edocuit quemadmodum novo domino imperaret.

Tum Iorianum Ketel adiit; apud se enim reputabat: «Nemo mihi umquam tam taciturnus visus est; hic igitur meis consiliis idoneus erit.» Cuius opera adiuta duas res callidissime egit, quas ipsa scelestas putabat, ego vero nequaquam pestiferas iudico. Quid autem fuerint illa facinora sine nomine, si quis roget, respondebo: quoniam illa, quae «mulier tantum» erat, ea usque ad supremum diem celavit, ego, qui vir sum, verbum non amplius addam.

A domo parochiali Gaudensi abstinebat.

Quae inter acriorem disceptationem parvi penduntur, interdum postea alte in animo haerent. Cum igitur quidquid inter eos actum erat secum revolveret, indigne ferebat Gerardum suspicatum esse se sacerdotem in eo, quem quondam amaverat, aliquando oblivisci posse. «Qualem me esse putavit?» aiebat. Inde exorta est insolita verecundia, quam purae conscientiae mulier alioquin non sensisset. Verecundiae superbia se adiunxit, quae submonebat: «Noli amplius domum parochialem Gaudensem adire.»

Gerardulum Gaudae reliquit, ut victoriam absolveret, quam materno animo puero potius quam suae eloquentiae prudentiaeque attribuebat, et patrem ad humanum convictum in perpetuum alligaret.

Sed hoc consilium, quamvis generosum, magno illi cordis dolore constitit. Numquam antea vel una hora a filio separata fuerat; nunc sine eo sibi ipsi peregrina ac deserta videbatur. Primo iam die intolerabilis solitudo facta est. Quid igitur misera? Noctu Gaudensem domum furtim adrepit atque instar furis circa aedes oberrat, donec Reichtam Heynes solam in culina conspexit.

Deinde fenestram leniter pulsans ait: «Reichta, per misericordiam obsecro, clam ad me illum educ.» Nam Margarita, ubi de aliquo vehementissime cogitabat, nomen eius proferre desinebat; satis illi erat pronomen.

Reichta causam mox repperit cur Gerardulum foras duceret; secuta est matris filiique ingens laetitia, mox in discessu utriusque lacrimis commutata.

Constitutum est ut Reichta singulis diebus certa hora puerum ad mediam Roterodamensis itineris partem duceret, ibique Margarita occurreret. In his congressibus, post primos laetitiae amplexus, cum mater et puer quasi felis recens enixa cum catulo suo ludendo lascivissent, interdum parvulus ad pedes earum solus se oblectabat; tum duae mulieres de Luca Peterson gravissime colloqui solebant. Sic initium res cepit.

«Reichta,» ait Margarita, «paene iam Gerardo pollicita sum me Lucae Peterson nupturam. “Dic modo verbum,” inquam, “et illi nubam.”»

«Pauper Lucas!»

«Quid, quaeso, cur pauper Lucas?»

«Quia inter spem et repulsam sic iactatur.»

«Age, Reichta, num adeo imprudens fuisti ut ipsum iuvenem amare inciperes, cuius partes tam diligenter sustines?»

«Egone?» inquit Reichta capite iactato.

«Ignosce igitur mihi. Verum magnam mihi operam praestare potes.»

«Tace, submissa voce loquere! Parvulus iste carissimus omnia auscultat, oculis quasi patinis apertis.»

His auditis ambae capita paene sub uno caputio abdiderunt.

Duae feminae in unum puerum coniurant? O vos timidae serpentes!

Cum autem hae furtivae congressiones quinque fere dies continuatae essent, Margarita iniustitiam rei sentire coepit, adeo ut non minus irasceretur quam maereret.

Dum ob eam causam flebat, plaustrum ante ostium constitit. In eo sedebat Gaudensis parochus, mundus velut recens signata moneta, barba diligenter rasa, fasciis ad collum niveis, genis pallidis paulum recoloratis; tunicam canam petasumque latum gerebat quae ipsa miserat.

Protinus in cenaculum ascendit, lacrimarum vestigia aqua delevit, novumque capitium e scrinio depromptum induit, quod, saltem ratione quadam, illo quod antea gerebat mundius erat; tum ad eum descendit.

Ille utramque manum eius corripuit atque osculatus est; lacrima in manus cecidit. Illa vultum avertit ne suas quoque lacrimas videret.

«Margarita dulcissima,» exclamavit, «quidnam hoc est? Cur ab opere tuo tam praeclaro te ipsa subtrahis? Quotidie te exspectavimus atque exspectavimus, nec tamen Margarita venit.»

«Quaedam dixisti.»

«Quid? Cum eremita eram, idemque asinus?»

«Ita; nihil refert: tamen dixisti, et nulla tibi causa erat.»

«Obliviscere quaeso omnia quae tum locutus sum. Quis insanientis deliramenta curat? Nunc enim intellego me, nisi te audivissem, intra paucos menses in stultitiam insanam casurum fuisse. Nemo tamen praeter te me ab illa vita revocare potuisset.

Quanta ingenii copia, quanta bonitas in te fuit! Neque vero hic tibi gratias ut decet agere teque benedicere possum; sed in domo quam mihi dedisti, inter oves quarum pastorem me constituisti, quas iam vehementer diligo. Ibi demum amicae fidelissimae, quam ullus vir habuerit, dignas gratias referam. Quare nunc ego tibi quod tu mihi olim dixisti repeto: veni ad domum parochialem Gaudensem.»

«Hem! De ea re videbimus.»

«Quid vero, Margarita? Num me filium tam diu retinuisse putas, nisi quia te cotidie ad eum redituram esse pro certo habebam? Ita praecordia mea complectitur! Sed quid est meum in eum ius, si cum tuo conferatur? Fateare nunc, ob hoc me iniquo animo iudicasti.»

«Minime, minime vero. Ah, iam idem es qui ante fuisti, aliorum semper memor. Propter hoc dictum iam dimidia mei pars ad Gaudensem domum redire vult.»

«Veni igitur dimidia mente; ea enim plus valet quam tota aliorum mens.»

«Fortasse veniam; sed non est cur tantopere festinemus,» frigide respondit, cum revera desiderio eundi arderet. «Dic potius quomodo cum parochianis tuis convenias.»

«Iam pauperes mei in ipso corde radices egerunt.»

«Sic fore putaveram.»

«Sunt inter eos optimi homines, simplices sane, rudes, superstitionibus dediti, sed mirifice boni.»

«Tibi quidem soli contingit ut inter modium malorum unum bonitatis granum invenias.»

«Tace, tace! Duo, Margarita, inter eos quattuor annos capitaliter inimici fuerant; ad domum meam alter alterum insimulaturus venit, uterque ratus me facile circumvenire posse. Sed Deo sit laus, partes eorum meliores tetigi; sic reconciliati sunt ut etiam stultitiam suam ridere inciperent.»

«Sed num revera eorum parochus es? Hoc mihi responde.»

«Certe. Nonne episcopum adii, iusiurandum dedi, campanam ecclesiae pulsavi, altare, missale, sacrumque caputium coram aedituis attigi? Sigillum quoque paroeciae mihi tradiderunt: en, aspice. Verus igitur parochus veram amicam ad domum Gaudensem invitat.»

«Iam animo conquiesco. Narra mihi infinita alia.»

«Ex omnibus paroeciae meae hominibus proximus mihi est infelix quidam vir membris debilitatus, quem angelus custos meus atque illius sub meum tectum collocavit. Nomen angeli ex eo ipso cognoscis quod vultum avertis. Sybrandus et ego nunc demum fratres sumus, quales numquam ante fueramus. Te simul exhilararet atque contristaret audire quomodo osculis mutuam veniam dedimus. Laudibus tuis abundat et totus ad pietatem conversus est; se post calamitatem multo feliciorem esse dicit quam olim, cum omnibus membris valeret.

Ex aedibus meis nusquam egredietur nisi in caelum.»

«Narra mihi etiam quid tibi ipsi acciderit, miselle! Quae dixisti bona sunt, sed nihil mihi novi: nonne te iam pridem novi?»

«Videamus. Initio solis splendorem ferre vix poteram nec foras egredi poteram, instar noctuae! At iam id praeteriit; Reichta autem bona Heynes ... hem!»

«Quid de illa?»

«Haec tibi soli dicam: gemma est mulier; sed vox eius quasi gladius per me transit, omnesque voces praeter tuam nimis magnae mihi videntur. Tua autem tam suavis et lenis est. At ecce aliquid novi: heri senem conveni qui sibi morosissimus esse videtur, idque omnibus persuadere sudat; sed adeo male fingit, ut optimum pectus sub asperitate tenui luceat.»

«Profecto angelis plena est haec paroecia,» ironice ait Margarita.

«Cur ergo ab ea abstines?» rettulit Gerardus. «Senex ille affirmabat nullibi in Hollandia diabolum tantam potestatem habere quantam Gaudae. Inter exempla haec narravit: “Habebamus eremitam, in tota Hollandia sanctissimum; sed cum Gauda esset, diabolus hac ipsa hebdomade venit eumque cum omnibus rebus abstulit: nihil omnino superfuit nisi magna quaedam pars pellis eius, echini simillima, et vetus ferrum diligenter politum.”»

Margarita subrisit.

«At mirabilius,» perrexit Gerardus, «spelunca ipsa re vera corruit; quae si tibi tam perverse repugnavissem, me ibi certo mortuum obruisset, ubi vivum me ipsum sepelieram. Itaque Providentiae digitum agnosco, qui priorem vitam condemnat, praesentem comprobat. Tu quid sentis?»

«Quis ego talia arcana perscruter? Mulier tantum sum.»

«Immo plus quam mulierem te esse puto. Haec res te angelum meum custodem fuisse demonstrat, cetera omnia idem testantur. Veni igitur ad domum Gaudensem.»

«I tu prior; ego sequar.»

«Non ita, sed mecum plaustro veheris.»

«Minime.»

«Cur?»

«Num femina causam reddere potest cur aliquid velit? Hoc unum sentio: me solam venire velle.»

«Ita fiat. Tibi plaustrum relinquo, quoniam, ut ais, femina es; ego autem, cum rursus vir factus sim, pedibus incedam, ut gaudium adventus tui nuntiem.»

Cum Margarita domum parochialem advenisset, primum conspexit duos Gerardos, filium in viridario variis saltibus lascivientem, patrem in sella procumbentem, lato petaso tectum, stilo papyroque instructum, qui puerum magna cum patientia delineare conabatur.

Postquam eam amanter salutavit, conatus suos ostendit. «Frustra tamen,» inquit, «imaginem eius exprimere laboro: vivum argentum est.»

«Aspice tamen quot formas mutet, innumerabiles quidem, nulla tamen inelegans. Omnis eius motus mollis atque facilis est, dum ex alia in aliam figuram velut liquitur.» Mox addidit: «Heu pictoribus librorum! Nunc te spectans, o puer, sentio quas deformes, obliquas, inconditas bestiolas ego collegaeque mei in missalibus pinximus, cherubinos seraphinosque appellantes.» Tandem desperans chartam abiecit; quam Margarita clam in sinum condidit.

Vespere cum circa focum cespitis ardentis sederent, eos monuit quam pulchra sub igneis luminibus aenea candelabra aliaque ornamenta metallica fulgentia viderentur. Ad hanc observationem Catharinae oculi micuerunt. «Quid vero de linteis quibus hic dormio?» subiecit. «Saepe conscientia me pungit dicens: “Quis tu es, qui in linteis nivea tela subtilioribus decumbas?” Ne dives quidem olim tantum linum habuit. At sunt qui his omnibus ornamentis abundant et tamen non contenti sunt.»

«Fac eos sex menses in spelunca eremitica degere, nullo hominis vultu conspecto; tum intellegent quam pulcher quamque iucundus hic mundus, quem improbum dicimus, sit, hominesque mares ac feminas pulcherrima Dei opera esse. Margarita semper formosa fuit; numquam tamen mihi clarior quam nunc

apparuit.» Margarita incredula caput quassavit. Gerardus perrexit: «Mater mea semper bona atque benigna fuit; sed eximiam eius pulchritudinem antea non animadvertebam.»

«Neque ego,» respondit Catharina, «ante viginti annos fortasse in turba aspectabilis eram; nunc certe non sum.»

Gerardus cuique aetati propriam esse pulchritudinem affirmavit. «Aspice hos mites oculos canos,» inquit, «qui tot liberis maternum amorem praebuerunt; totus ille amor quasi umbram reliquit, eamque pulchritudinem quam tempus vincere non potest. Aspice labra haec tenuia, dentes candidissimos, frontem tam egregie formatam, in qua decor in venerationem transit. Mihi formosa es, mater carissima.»

«Id mihi satis est, mi dulcissime. Tempus est ut dormitum eas; cras enim concionem habiturus es.»

Reichta Heynes et Catharina inter se vultu significaverunt: «Nobis curandus est amabilis quidam insanus, cui omnia pulchra videntur.»

Postridie dominica erat. Eum in ecclesia sua concionantem audiverunt. Aedes multitudine complebantur, quae curiositate venerat, pietate retinebatur. Numquam tam praeclare orandi facultas eius enituit; ipse enim primum gregem suum universum conspiciens vehementer commotus est, misericordiaque erga oves tam diu neglectas ardebat.

Una concione, quae duas horas tenuit, audientibus tamen vix viginti minuta visa est, totam Scripturam explicavit: impaenitentes et incautos terruit, dubios confirmavit, luctu fractos afflictosque consolatus est, pauperum animos erexit; denique ita peroravit ut multitudo stupefacta staret, nec crederet vocis et animi eius caelestem concentum iam cessavisse.

Num dicendum est duas pauperculas feminas in angulo sedentes, lacrimis fluentibus, velut mente captas audiisse?

«Unde haec omnia hausit?» susurravit Catharina, praecinctorium ad oculos admovens. «Per sanctam Virginem, non a me certe.»

Simul ac solae relictae sunt, Margarita Catharinam complexa osculata est.

«Mater, mater, non omnino felix sum, sed quantam tamen gloriam sentio!»

Genibus deinde flexis votum nuncupavit se numquam aut verbis aut factis permissuram ut amor suus inter hunc iuvenem sanctum et caelum intercederet.

Lector, num aliquando post tempestatem in litore maris stetisti, vento subito concidente? Fluctus non simul cum causa sua conquiescunt; immo primum acrius

quam vento adhuc spirante in litus fragorosum ruere videntur. Tamen iam sentimus pacem necessario futuram esse; fluctus enim tantum adhuc iactantur, dum paulatim in somnum componuntur.

Sic factum est illis duobus veris amantibus, tot procellis iactatis, ex illa memorabili nocte qua manibus inter se iunctis sub stellis ab eremitorio Gaudensi ad parochi domum ierant.

Interdum fluctus magnus adhuc fragore exsurgere videbatur; sed nihil erat nisi memoriae sonus procellae quae vitam eorum quassaverat. Ipsa tempestas iam desierat; aquaeque tumidae ex eo tempore sensim, placide, inevitabili motu subsidere coeperunt.

Hanc imaginem pro interminabili rerum narratione dedi, quae legenti taedio ac frigori esset. Nunc potissimum consideranda est communis eorum vitae condicio, mirusque affectuum nexus ex ea ortus. Ipsa historia, quae fabulis audacior rerum narratrix est, pauca tam insolita ostendit quam genus vitae quod Gerardus et Margarita per multos annos tenuerunt.[21]

Praesenti amore, vetere familiaritate, et matrimonio minus sollemni sed legitimo coniuncti erant, a sancta tamen Ecclesia separati, atque etiam sua ipsorum conscientia, quae Ecclesiae plane favebat. Ecclesia quidem dividebat, sed communis filius eos denuo iungebat, amoris pignus quod, cum nasceretur, omni iure legitimum fuerat.

Paucis tantum passuum milibus ab invicem habitabant, illa matrem eius «matrem» appellante. Aliquot annos filium singulis dominicis diebus Gaudam ducebat, vesperi reditura. Quandocumque veniebat, festus erat dies in domo sacerdotali, ubi velut regina parva accipiebatur. Catharina eo tempore saepissime cum ea manebat, Elias quoque haud raro; Terga enim pauca eis offerebat, Roterodamum autem multa, atque tandem oppidum reliquerunt et in urbe maiore domicilium posuerunt.

Sic anni labebantur, nunc rebus insignibus fere vacui, magnis spebus timoribusque expertes, sibi tam similes ut sine temporum notatione vix cursum annorum significare possem.

---

[21]Ne quis haec ad solam necessitudinis speciem referat. Multi episcopi et sacerdotes, nec pauci quidem Romani pontifices, ante sacros ordines uxores liberosque habuerunt; ordinati ab uxoribus, non autem a liberis, disiuncti sunt. At in hac historia accedunt ardens amor ab utraque parte perseverans, domiciliorum propinquitas, atque hoc praesertim, quod vir falso de morte mulieris nuntio ad sacros ordines perductus erat. His omnibus simul consideratis, haec condicio, quantum mihi scire licet, singularis fuit.

Ineunte autem anno insequenti, millesimo quadringentesimo septuagesimo primo, ducissa Burgundiae, fratre suo Eduardo quarto rege Anglorum regno pulso, duce palam dissentiente sed clam favente, copias contraxit quibus ille regnum recuperaret. Denys, vetus ille amicus noster, in exercitum nomen dedit atque per Roterodamum ad naves iter faciens audivit Gerardum sacerdotem factum Margaritamque solam relictam esse.

Quo audito Margaritae dixit se numquam fere de coniugio cogitasse; sed cum commilito eius fidem Margaritae datam servare iam non posset, se in eius locum succedere debere: «Nam commilitonis honor nobis non minus quam noster carus est.»

Illa primo mirata est, deinde subridens: «Malo quidem tua commilito femina permanere,» inquit; «si arctiore usu coniungeremur, fortasse haud tam bene conveniret inter nos.» Itaque tamquam commilitonem illum novo gladio Antverpiensi et duabus manibus argento plenis instruxit. «Aurum tibi non do,» ait, «nam aeque celeriter atque argentum consumitur, difficilius recuperatur. Deus te ab omnibus periculis incolumem servet; illuc enim pulcherrimae feminae facie sua te seducturae sunt, nec deerunt viri qui securibus concidant.»

Apud oppidum La Vere properanter in navem impositus est, nec tum Gerardum vidit.

Anno MCDLXXIII Sybrandus viribus deficere coepit. Miseram eius vitam mirifica fratris pietas atque animi proprii tranquillitas, si priora facinora spectes, sane admirabilis, lenierant. Gerardus autem nullum diem sine duabus horis fratri impensis transigebat: nunc ei legebat aut canebat, nunc una precabatur, nunc in vehiculo molliter strato, quod ipse cum Margarita fabricaverat, eum circumducebat.

Ubi infelix vir finem proximum esse sensit, Margaritam accersiri rogavit; quae continuo advenit. Ultimo paene spiritu iterum veniam ab ea petiit, quam illa iam pridem concesserat. Adfuit usque ad ultimum, atque is amans et amatus, benedicens et benedictus, inter brachia duorum fidelium amantium, quos in perpetuum separaverat, animam efflavit. Tantum religio scit suadere boni.

Anno MCDLXXIV nuptiae in Margaritae aedibus celebratae sunt: Lucas Peterson Reichtam Heynes uxorem duxit.

Id minus mirabitur lector, si colloquium quod antea intermissum est summatim referam.

Margarita sic perrexit: «Si ita est, facile efficies ut Lucas te amet, et mea causa id facias oportet. Conscientia enim me stimulat, ut ei uxorem, quam optimam noverim, inveniam.» Tum Reichtam instituit ut Lucae semper benigna esset atque hilaris; ipsa contra perpetua morositate eum fatigaret. «Sed cave,» inquit, «ne me vituperare incipias. Id mihi relinque: tu me excusato; ego satis faciam ut pessima videar.»

Reichta mandata non aliter accepit quam si conclave everrendum esset; summaque diligentia exsecuta est.

Postquam per biennium haec bina tormenta contra miserum Lucam conversa sunt, Margaritam quasi nebulam ventumque, Reichtam autem tamquam solem spectare coepit; sic affectus eius paulatim, ipso nesciente quando aut quomodo, ad alteram transierunt.

Die nuptiali Reichta Margaritam complexa paene lacrimans gratias egit. «Semper ille mihi placuit,» ait, «ex ipsa hora qua primum conspexi.»

«Papae! Hoc mihi numquam dixisti. Quid, Reichta, etiam tu ceteris calliditate par es?»

«Nequaquam,» festinanter respondit Reichta; «sed numquam putavi te revera eum mihi concessuram. In mea patria domina sibi ante ancillam serviri postulat.»

Margarita tabernam suam eis tradidit ad negotium gerendum dimidiamque lucri partem concessit.

Anni MCDLXXVI et MCDLXXVII Gerardo graves curas attulerunt, quippe qui conscientia motus Romano pontifici resistere cogeretur. Pontifex, Fratribus Minoribus favens, qui omne discrimen inter Virginem Mariam eiusque Filium obscurare contendebant, christianis peccatorum omnium veniam pollicitus est, si ad salutationem angelicam haec adiungerent: «Et benedicta sit mater tua Anna, ex qua sine ulla originalis culpae labe caro tua virginalis processit.» Ita universum orbem Christianum indulgentiae pollicitatione ad commentum suum alliciebat.

Gerardus cum multis septentrionalibus sacerdotibus verba illa apertam haeresim esse iudicabat. Non solum in sua ecclesia pronuntiare noluit, sed etiam parochianos monuit ne privatim uterentur; festum quoque novum, eodem tempore a pontifice institutum, quod «mirabilis conceptionis Virginis» vocabatur, celebrare recusavit.

Inde acre Franciscanorum odium in se concitavit; hi satis potentes erant ut non semel in magnas angustias eum conicerent atque innumeras fere molestias parvas inferrent.

In rebus dubiis Margaritam consulebat; quae aut fatebatur «Non video qua via eundum sit», nec temere aliquid coniciebat; aut consilium egregia prudentia probatum praebebat. Illi ingenium excellens, huic usus rerum et summa sollertia erat.

Ubi vero amor mulieris iudicium debilitaverat, Gerardus ei vicissim subveniebat. Nam quamquam sciebat illa se Gerardulum nimia indulgentia corrumpere, Catharinam vero eundem ad omnem vitam depravare, ab eo tamen discedere nolebat; domi retinebat, ne ingenium pueri doctrina excoleretur.

Ita puer novem annorum acri ingenio praeditus, cum laborare et parere discere deberet, otiosus ludebat atque nimiam sui curam ex illarum infinita liberalitate hauriebat; duabusque mulieribus, sapientibus alioquin et fortibus, propter nimium eius amorem paene stultis factis, velut tyrannus virga ferrea imperabat.

Gerardus aegre id ferebat; leniter quidem sed constanter admonuit, tandemque non sine diuturna contentione effecit ut Gerardulus in optimam Europae scholam mitteretur, quam apud Daventriam Alexander Haaghe regebat. Hoc anno MCDLXXVII factum est. Multae lacrimae fluxerunt; sed pueri celer progressus in celeberrima schola Margaritam aliquatenus consolatus est. Fidelitas Reichtae Heynes, iam in negotiis sociae, fecit ut ipsa per complures hebdomades Daventriae prope filium morari posset.

Sic anni transibant; duo illi, quamvis assiduis maximisque illecebris obnoxii, alter alterius non tentatores sed angeli custodes erant.

Nondum enim ulli mortalium in mentem venerat illa posterioris saeculi lubrica doctrina, quae vota Deo sollemniter nuncupata tantum sacra esse doceret quantum rationi convenirent. Itaque illis duobus nihil intererat nisi se abnegare aut sacrilegium committere.

Mira res erat audire quam libere quamque teneris verbis de filio suo inter se loquerentur, cum glacialis tamen inter ipsos paries perpetuo staret.

Iam octo anni eo modo fluxerant, et Gerardus, si cum ceteris hominibus aeque conferres, felix erat.

Margarita vero non erat.

Vultus eius plerumque dulci quadam tristitia notabatur; interdum tamen iracundior atque morosior erat, ne Gerardo quidem ipsi semper verbis asperis parcebat. Si ad eum visendum venisset monachumque apud eum invenisset, terga vertebat domumque redibat.

Monachos oderat, quod sibi Gerardum abstulissent; eundem contemptum filio instillavit, quem is usque ad supremum diem servavit.

Gerardus omnia eius aequissimo animo ferebat. Aureum enim illius pectus noverat sperabatque hanc mentis perturbationem aliquando cessaturam.

Ipse, vir ad munus suum tandem aptissimus factus, parochianos amans atque ab iis amatus, a mane ad noctem bonis operibus occupatus, pristinam animi hilaritatem recepit. Re vera pars eius iocorum consilio adhibebatur; nam, si hominem quemdam in fabula Concordiam nomine excipias, nemo illo inimicitiis sedandis peritior umquam natus est.

Plures inter inimicos decem annis reconciliavit quam antecessores eius trecentis. Una ex artibus eius erat ut dissentientes ipsi causam discordiae deriderent; sic daemonem simultatis subvertebat. Sed etiam per se iocos innoxios amabat, neque quisquam feras bestias facilius mansuefaciebat: sciuri, lepores, hinnuli ceteraque animantia ei parebant.

Ita parochianus quidam iocans mulum sibi infestum, quem a daemone possessum esse credebant, ei donavit: «Hunc perditum, sacerdos, mansuefac si potes.» Intra sex fere menses nescio quo modo non solum animal edomuit, sed ita sibi devinxit ut Iacobus, hoc enim nomen mulo erat, ad sibilum quasi canis accurreret. Aliquando, imbre urgente, Gerardus in sedili lapideo ante tabernam vinariam confugerat, cum ebrium quendam peregrinum intus audivit gloriantem se uno haustu plus quam ullum Gaudensem potare posse.

Continuo introgressus ait: «Quid, viri, nemone vestrum pro honore Gaudensi adversus istum certabit? Num feremus dici huc advenisse extraneum omnibus nostrae paroeciae hominibus ebriosiorem? Ego igitur, parochus vester, eius provocationem suscipiam. Habebo parochianum qui uno potu plus hauriat quam iste.»

Sponsione facta, Gerardus sibilavit; Iacobus, quem tranquille conclave intrare docuerat, strepitu ungularum advenit atque nasum in manum sponsoris sui imposuit.

«Duas situlas!» exclamat Gerardus. «Videamus uter ex his duobus asinorum filiis uno haustu plus hauriat.»

Alio die duo agricolae de feno contenderunt, utrius melius esset. Cum neuter alteri persuadere posset, «Parochum rogitemus,» inquiunt; iam enim ille in omnibus rebus arbiter habebatur.

«Quam feliciter de me cogitastis!» inquit Gerardus. «Hospitem habeo qui omnium Hollandorum optime fenum diiudicat. Uterque manipulum duplicem afferat.»

Quibus advenientibus, eos in conclave duxit fasciculosque singulos in sellis posuit. Tum sibilavit et Iacobus ingressus est.

«Deus misereatur!» exclamavit agricolarum alter.

«Iacobe,» placida colloquendi voce ait parochus, «dic nobis utrum ex his duobus fenum sit optimum.»

Iacobus utrumque odoratus alterum protinus elegit, atque electionis sinceritatem comprobavit omni feno comesto. Agricolae femora percusserunt capitaque scalpebant. «Quomodo id nobis non in mentem venit?» Uterque igitur fascem feni Iacobo misit.

Hinc Gerardus hilaris Gaudensis parochus appellari coepit. Margarita vero, cui, ut plerisque mulieribus amantibus, non plus sensus iocandi erat quam turturi, id aegerrime tulit. «Quid?» secum quaerebat, «num nulla in imo pectore eius aegritudo superest, ut sic scurra vagetur?» Pietatem ac tranquillitatem duorum amantium disiunctorum intellegere poterat; laetitiam non poterat.

Dum tali animi commotione laborat (mulieres enim eiusmodi motibus facilius quam viri abripi videntur), venit animal pessimum, alienarum rerum curiosa, quae perturbationem augeret. Catharina eam minus felicem esse animadvertens ait: «Filius tuus a te abest. Ego, si te essem, non solitaria totam vitam degerem.»

«Ille me magis solus est,» suspiravit Margarita.

«At vir vir est, mulier autem mulier. Noli totam curam in illum conferre, tui nullam habere. Propior quidem est tunica, subucula tamen multo propior est. Praeterea sacerdos est nec aliter vivere potest; tu vero sacerdos non es. Paroeciam habet cui totum pectus dedit. Memento, tempus fugit: ne exspectes dum nuptiarum aetas praetereat.

Nonne libenter tres aut quattuor alios parvulos circa genua tua haberes, cum tibi misellum Gerardulum eripuerint et in scholam illam odiosam miserint?» His dictis animum iam commotum ulterius sollicitavit.

Multi Margaritam uxorem petebant, parati unico verbo, immo solo nutu, in matrimonium ducere; inter eos duo mercatorum honestiorum erant, Van Schelt atque Oostwagen. «Alterum ex his elige,» ait Catharina.

«Gerardum rogabo num mihi liceat,» aliquando Margarita magno lacrimarum imbre ait; «sic enim vivere diutius non possum.»

«Num adeo stulta eris ut ipsum roges?»

«Num putas me tam sceleratam esse ut illo invito nubere ausim?»

Ita revera Gaudam venit; capite demisso, rubente vultu, lacrimans, se miseram esse dicens, narravit matrem eius velle ut ex duobus illis alteri nuberet. Si ille omnino coniugium probaret, rogavit ut sapientia sua iudicaret uter Gerardulo benignior futurus esset; ipsam enim quidquid de se fieret parvi pendere.

Gerardo visum est quasi manus mollis in corpus eius demissa cor ipsum evulsisset. Sed sacerdos summa animi contentione virum oppressit. Vix audibili voce onus eligendi recusavit: «Nec sanctus nec vates sum,» inquit; «fortasse male tibi suaderem. Ego ipse nuptias tuas ritu sacro celebrabo,» balbutivit; «meum hoc ius est; nemo devotius pro te orabit. Tu autem tibi eligas oportet: et, quaeso, te aliquando felicem videam. Quattuor iam menses infelix fuisti.»

«Mens sua sorte non contenta numquam felix est,» respondit Margarita.

Cum ab eo discessisset, ille in genua procidit auxiliumque caeleste imploravit.

Margarita domum pallida trepidansque rediit. «Mater,» inquit, «numquam mihi de hac re denuo loquere, ne inter nos rixemur.»

«Vetuitne te? Quanto magis illum pudeat!»

«Me vetuit? Non tam humiliter se gessit. Quantum ille nobilior, ego levior fui! Noluit pro me eligere, ne malo viro me iungeret; sed ritum nuptialem meo sponso mihique se acturum promisit, quod ipsius ius esset. O mater, quam sine corde fui!»

«Equidem non putaveram eum tantum sapere.»

«Ah, tu miseri verba tantum audis; ego verba pro nihilo habeo, cum vultus animo meo loquatur. In illo dulci vultu sacerdotem verumque amantem inter se dimicantes vidi; genae certamine palluerunt, labia misella tremuerunt, dum verba tam fortiter proferebat. Heu! heu! heu! heu! heu! heu! heu!» Tum Margarita vehementissime flere coepit.

Catharina ingemuit. «Relinque igitur hoc consilium,» ait, «nec amplius morare. Vos duo vinculis in omnem vitam coniuncti estis; quae, si Deus misericors sit, non diu durabit. Quid enim es? Neque virgo neque uxor neque vidua.»

«Relinquere?» ait Margarita; «iam pridem reliqui. Hoc unum cogito, quomodo eum consolem; nam ego ipsa, miserrima et immanis, eum quoque infelicem feci.»

Postridie ambae Gaudam ierunt. Gerardus, qui toto illo tempore patientiam a Deo precatus erat, Margaritam singulari teneritudine excepit, tamquam thesaurum mox amissurus. Illa autem perturbata cupiebat sine verbis ei

demonstrare se numquam nupturam esse; quasi canicula veniam petens blandiebatur. Discedens tandem susurravit: «Ignosce et obliviscere; mulier tantum sum.»

Ille verba aliter accepit. «Hoc unum abs te peto,» respondit, «ut contentam te videam; per misericordiam, ne patiaris ut rursus tam miseram te videam quam nuper fuisti.»

«Mi dulcissime, numquam posthac ita videbis,» ait Margarita lacrimans, manumque eius osculata est.

Initio etiam haec non intellexit; sed cum menses sine ulla nuptiarum mentione fluxissent, et illa Gaudam iam fere laeta veniret, atque etiam Ambrosium patrem, mitem benevolumque monachum e proximo Dominicanorum coenobio, comiter salutaret, tum demum cognovit quid significasset. Quodam die eam in saeptum sanctum ad solum colloquium invitavit. Prius autem quam quid inter eos actum sit referam, rei originem exponam.

Cum Gerardus quartum aut quintum diem in domo parochiali egisset, forte fenestram spectans subito laetitia exclamavit: «Mater, Margarita, una ex avibus meis hic est! Ecce altera, altera, quattuor, sex, novem! Miraculum, miraculum!»

«Unde,» ait Catharina, «aves tuas ab aliis discernere potes?»

«Singulas pennas alarum earum novi. Ecce illam aviculam, cui rostrum olim auro illinivi; Deus eam servet!»

Mox laetitia eius in gravitatem conversa est: sicut ruinam speluncae, ita adventum avium divinum approbationis signum putabat. Inde mira quaedam erga bestias amicitia mansit. Saeptum viride inclusit, omnesque filios Cain minis excommunicationis inde expulit. «In hoc agelli spatio,» inquit, «nulla caedes fiet.» Leporiculos, perdices, aviculas, lepores capreasque cicuravit.

Sciurum crure fracto invenit, cui os mira patientia et labore composuit; interim ei loca monstravit ubi glandes, nuces, castaneae ceteraque alimenta reponebantur. Sciurus convalescens abiit, sed hieme aspera rediit atque sociam secum adduxit; anno proximo sciuruli quoque parentum benevolentiam didicisse videbantur, et in omnibus his animalibus singula generatio priore mansuetior erat.

Hinc bonus parochus secum reputavit et veram causam intellexit cur eremitae medii aevi feras bestias tanta felicitate mansuefecissent.

Clavem saepti ipse tenebat, nec ullum virum praeter se introire sinebat; ne Gerardulum quidem nisi se aut Margarita comitante ibi admittebat. «Omnes pueri parvi Cain sunt,» dicebat.

In hac igitur velut oasi Margaritae dixit: «Margarita carissima, his temporibus saepius quam antea de te cogitavi et mecum quaesivi cur ego contentus sim, tu autem infelix.»

«Quia tu melior, prudentior, sanctior me es; nihil aliud,» protinus respondit Margarita.

«Ipsa vita nostra aliter testatur,» cogitabundus respondit Gerardus. «Tuam bonitatem prudentiamque melius novi quam ut perversam hanc rationem probem. Scio etiam me te tantum diligere quantum tu me, ut spero. Ego tamen felicior sum. Qua de causa?»

«Mi Gerarde, tam felix sum quam mulieri ante mortem sperare licet.»

«Non tamen tam felix quam ego. Causam nunc audias. Primum sacerdos sum; et unicum illud magnum vitae malum quod Deus inter tot beneficia mihi dedit cum multis milibus hominum commune habeo. Non solus enim sum ex sacerdotibus innumeris quibus summa terrestris felicitas negata est. Hac in parte tua sors sorte mea gravior est.»

«At ego puerum meum habeo quem diligam. Num tuum cor filio adeo impletur quantum matris? Hoc igitur in alteram lancem ponas.»

«Ego vero filium tibi eripui; crudele quidem factum, sed nisi fecissem ille aliquando cor tuum confregisset. Nunc vero, dulcissima, ad id venio quod maxime te premit. Paroeciam habeo, cuius curis a mane usque ad vesperum pectus meum ardet. Vix ullus animi affectus est quem parochiani mei non saepe uno die excitent.

Saepe eorum aerumnae mihi lacrimas cient, interdum pertinacia eorum iram quandam movet, stultitia risum, eximia autem inopinata bonitas tanta laetitia me perfundit ut eos amplecti cupiam. Tu interim, misella, otiosa sedes corde ...»

«Plumbeo, Gerarde, plane plumbeo.»

«Ecce quantopere tua condicio mea durior est. Quid si tibi persuadere possem ut eodem igne, quo ego foveor, tu quoque te calefaceres?»

«O si fieri posset!»

«Sola voluntate opus est. Veni inter meos. Accipe eleemosynam quam sepono, et benignis verbis distribue; audi aerumnas eorum: intelleges vitam humanam calamitatibus plenam esse, nec virum nec feminam sine sua spina ante mortem

vivere, ut tu vere dicis. Intus tabula paroeciae Gaudensis est. Ne initio nimium oneris imponam, viginti domus cum incolis earum curae tuae committam. Quid ais? Nisi prudentia tua me servasset, sordidus insanus mortuus essem, neque domum parochialem neque piam animi pacem vidissem.

Num tu vicissim quantulacumque prudentia mea uti recusabis, ut sortem illius lenias cui omnia debeo?»

Margarita laetissime assensa est; felixque erat vicus ille qui ei commissus est, quasi angelus e caelo descendisset. Manus eius texendis vestibus atque secandis numquam defatigabantur, neque cor dolentibus condolendo. Ipsum cor dilatari et alas languidas rursus agitare coepit; bonorum operum et mansuetudinis calor paulatim per illud diffundebatur. Praemium aliud recepit, quod crebrius non solum cum Gerardo sed cum animo eius conveniebat.

Interea maledicentium linguae minime quieverant. «Si nihil inter eos agitur quod oculis lateat, cur illa non nubit?» et similia dictitabant. Dolendum est Ioannam Ketel, veterem nostram amicam, inter hos suspiciosos homines fuisse. Quodam hiemali vespere novam sibi suspicionem repperit: Margaritam Gerardumque in publico ambulationis loco graviter colloquentes vidit, seque post arborem occultavit. «Nunc aliquid audiam,» inquit; neque decepta est.

Hiems erat; magnam inundationem subitum acre frigus consecutum erat. Gerardus desperabat ubi quadraginta aut quinquaginta homines tecto carentes ab intolerabili frigore tueretur. «Heu me,» aiebat Margaritae, «quid faciam? Domus parochialis plena est, ac noctu gelu asperrimum futurum est.»

Margarita cogitabat; Ioanna auscultabat.

«In ecclesia eos collocare debes,» tranquille respondit Margarita.

«In ecclesia? Sacrilegium est!»

«Minime; caritas nihil profanat, ne ecclesiam quidem; nihil polluit, ne illam quidem. Hodie Martis dies est. Eorum vitas serva, nam nox amarissima instat. Focum in ecclesiam transfer, ibi eos colloca. Ante diem Domini per varias domos distribuemus.»

«Ego vero hoc numquam cogitavissem. Deus tibi benedicat, Margarita dulcis: animus tuus meo et firmior et promptior est.»

«Minime; mulier rem proxime sibi positam tantum intuetur, ideoque clare videt. Cras ipsa huc veniam.»

Ita mutuis benedictionibus datis acceptisque discesserunt.

Ioanna paenitentia tacta domum tacite rediit.

Exinde omnes invidiosas suspiciones coercere solebat. «Cavete,» inquiebat, «ne angelus aliquis linguas vestras urat. Gerardum Margaritamque adulteros appellatis? Ego vobis dico duos sanctos esse, qui clam conveniant ut de sublevanda pauperum miseria consilia capiant.»

Aestate anni MCDLXXXI Gerardus constituit cavere ne similes calamitates in pauperes suos reciderent. Magnam igitur partem annui reditus impendit et ab amicis pecunias graviter extorsit (sic facere solent sacerdotes ardentissimo studio praediti) ut amplum xenodochium exstrueret, quod inundatione aut incendio expulsos exciperet. Aegidius et amici liberaliter contulerunt, sed non satis; tum Dominicanorum Gaudensium monachi, quibus Gerardi animus domiciliumque multis annis benignissime patuerant, praeclaram summam contulerunt ad pium parochum adiuvandum.

«O quam bonae animae!» ait Margarita. «Quis id putasset?»

«Quicumque eos novit,» respondit Gerardus. «Quis monachis liberalior?»

«Age vero! Laicis porcellum ex ipsa illorum scrofa natum reddunt.»

«Quid ego aliud facio? Quid ipse dux?»

Tum parochus studiosus domunculas egenis probisque senibus iuxta domum sacerdotalem aedificare voluit, ut non solum tectum sed cibum curamque iis praeberet. Pecunia autem consumpta, a Margarita aliquot milia laterum petiit; deinde tunica deposita ipse operi se dedit. Bono ingenio, viribus Herculeis, artificis studio instructus, duas egregias domunculas propriis manibus exstruxit.

Dum aedificabat, Margarita interdum prandium attulit una cum optima lagoena vini Rhenani. Aliquando, cum eum per tabulam sursum currentem vidisset, vehiculum unius rotae lateribus refertum impellentem, sub cuius pondere plerique ipsi laterarii titubavissent, dixit: «Tempora mutata sunt ex quo ego tibi Gerardulum portare debebam.»

«Vere, carissima, tuis beneficiis.»

Prima domuncula absoluta, quaerebatur quis in eam reciperetur; tanta erat novi operis cura ut cunctarentur. Sed vetus amicus opportune advenit, qui litem facile dirimeret.

Cum Gerardus aliquando praeter cauponam Roterodami transiret, notissimam vocem audivit. Suspiciens vidit Dionysium Burgundum, miserabiliter mutatum: barbam canitie mixtam, vestes tritas atque laceratas; loricam adhuc et manicas ferreas gerebat, sed loco balistae baculum tenebat.

Audientibus quidem gloriari atque iactare videbatur; re vera autem veram expeditionis Eduardi quarti historiam referebat: quomodo duobus milibus militum regnum armis munitum invasisset, quomodo inter magnos exercitus ipsum facile oppressuros iter fecisset, quomodo apud Tewkesbury et Barnet vicisset, et quomodo intra tres menses, postquam apud aestuarium Humbri cum paucis Hollandis, Anglis Burgundisque e navibus descenderat, caput regni ipsumque regnum recepisset.

In hoc, quod illius saeculi maximum bellicum facinus fuerat, Dionysius fortiter se gesserat. Cum autem Caroli Audacis, ducis pugnae cupidi sed militari ingenio carentis, bellicam gloriam rideret, regem Anglorum summum aevi imperatorem laudaret, haud oblitus est proprias quoque res gestas extollere.

Gerardus eum audiebat, oculis amore et ioco fulgentibus. «Nunc autem,» inquit Dionysius, «post haec omnia, laudatus a forti iuvene Glocestriae principe, ab ipso magno imperatore benigne conspectus, in omnem vitam claudus sum. Unde? Ex equi calce! Neque scio ubi hac nocte artus fessos reclinem. Habebam olim in his regionibus commilitonem, qui me numquam longe ab se iacere passus esset. Sed ille sacerdos factus amicam deseruit; vix igitur pristini commilitonis meminerit.

Decem anni cordibus, membris, rebus omnibus gravissima damna inferunt.» Miser Dionysius suspiravit; Gerardi autem praecordia misericordia commota sunt.

«Quae sunt ista verba?» inquit, singultum aegre continens. «Quis forti militi cenam lectumque invideat? Mecum domum veni!»

«Gratias ago; sed sacerdotes non amo.»

«Neque ego milites; sed quid cena lectusque inter duos viros bonos discriminis faciunt?»

«Tibi parum, mihi nonnihil valent. Veniam.»

«Una hora post,» inquit Gerardus, ingenti gaudio affectus. Protinus ad Margaritam adiit, laetum convivium praeparatum esse nuntiavit, iussitque ut ipsa interesset; mater eius curriculo citissime ad domum parochialem deducenda, cena quam optima instruenda erat.

Ipse deinde plaustrum mutuatus Dionysium tardius adduxit, ut mulieribus tempus daret.

In itinere Dionysius sacerdotem benignum esse cognovit; miserias suas narravit atque confessus est cor sibi paene fractum esse. «Principes animos fortes, lacertos, vitas nostras ad suas res adhibent, donec consumimur; tum velut

instrumenta confracta abiciunt.» Graviter suspiravit. Gerardus vix se continuit quin eum statim complecteretur seseque agnoscendum daret; sed rem dramatice, quasi fabula composita, efficere volebat. Cui hominum aliquando talis voluntas non fuit? Iosephus certe ita egit, magno nobis bono.

Ad domunculam pervenerunt; omnia nitida velut recens signata moneta erant, focus ardens, cena parata.

Dionysius hilaritatem recepit. «Estne haec tua domus, reverende domine?»

«Quidem meis manibus exstructa est; sed tua domus est.»

«Haud tanta mihi fortuna,» gemens ait Dionysius.

«Immo ego affirmo,» exclamavit Gerardus. «Et amplius: ego ...» (singultum devoravit) «dico ...» (iterum vix vocem protulit) «Courage, camarade, le diable est mort!»

Dionysius repente exsiluit ac prope corruit. «Quid? Quisnam ... qu ... quis es,» balbutivit, «qui verba iuventutis meae laeta laetosque illos dies mihi reddis?» Atque animo vehementer commotus est.

«Mi Dionysi, ego sum cui vultus mutatus est, nihil autem aliud. Ad pectus meum, fidelissime commilito, ad pectus!» Et lacrimis oculos implens brachia porrexit.

Sed Dionysius propius accessit, in vultum eius intuens singulos lineamentorum ductus quasi hauriebat; cum tandem Gerardum vere adesse cognovisset, tam magnum clamorem edidit ut mulieres e domo accurrerent. In collum Gerardi procidit, identidem osculatus est, genibus flexis nunc risit nunc singultibus horrendis prae gaudio concussus est; Gerardus autem paenitere coepit se tam scenicam recognitionem paravisse.

Mulieres tamen lenibus blanditiis virum fortem brevi compescuerunt; ille laetus sedens manus Margaritae et Gerardi tenebat. Omnes simul cenaverunt, deinde pectoribus calidis cubitum ierunt; miles fractus tandem securus erat, sub proprio tecto et commilitonis tutela.

Pristinam hilaritatem recepit, ac post octo annos consigne militare, quod omiserat, rursus usurpare coepit; claudicans huc illuc domum exhilarabat. Parochianos tamen graviter offendebat, quod venerandum eorum parochum «commilitonem» tantummodo vocabat, numquam alio nomine.

Cum de hoc ad Gerardum questi essent, ille vultus eorum intuens respondit: «Quid interest? Facite ut iurare desinat, et vobis gratias referam.»

Eodem anno Margarita iuris consultum adiit ut testamentum conderet; nam praedictum erat filium, quia matrimonium sollemne inter parentes non fuerat, aliquando in hereditate accipienda difficultates passurum esse. Iuris consultus autem colloquens aliam sententiam professus est.

«Haec,» inquit, «clericorum est garrulitas. Tuum matrimonium, quamvis minus rite initum, tamen perfectum est.»

Deinde docuit per universam Europam, parte meridiana Britanniae sola excepta, tria esse genera matrimoniorum minus sollemnium, quorum nobilissimum suum esset, sponsalia testibus praesentibus facta.

«Hoc,» ait, «si congressus coniugalis non sequatur, matrimonium est forma perfectum, re imperfectum. Qui ita desponsus est cetera omnia matrimonia in perpetuum impedire potest. Aliquando tamen haec obligatio soluta est ubi alter ita desponsatus sollemnes nuptias cum alio contraxit, ex quibus liberi nati sunt. Sed ea sententia liberorum gratia lata est, iustitia autem non omnino certa.

In tuo autem casu filii nativitas hanc viam claudit: matrimonium vestrum et forma et re perfectum est. Ergo iura coniugalia apud iudicem petere debes. Erit causa huius saeculi pulcherrima! Lex nobis favet, Ecclesia omnino adversatur. Adde quod vetus Batavorum lex, qua clerici nubere iubebantur, desuetudine quidem obsolevit, sed numquam sollemniter abrogata est.»

Margarita prorsus haesitabat. «Quorsum haec omnia, domine? Quem ego in iudicium vocem?»

«Quis reus erit? Parochus Gaudensis, scilicet.»

«Heu miserrimum! Quid contra illum petam?»

«Ut te in aedes recipiat, lectum mensamque tecum communem habeat, scilicet.»

Margarita velut ignis rubuit. «Gratias tibi ago pro tali consilio,» inquit. «Num hoc mulieris munus est, virum cogere ut sibi invitus nubat? Ita quidem viri amorem petunt, non mulieres. Etiamsi tam mala essem quam me iudicas, potius illecebris quam litibus eum mihi coniungere conarer.» Tum pudore et indignatione inflammata abiit.

«Ecce mulierem stultam ac nullo modo tractabilem,» secum dixit vir iuris peritus.

Margarita alium iuris consultum ad testamentum conficiendum adhibuit, filioque, sive matrimonium iure ratum haberetur sive non, contra paupertatem prospiciendum curavit.

Haec praecipua sunt quae decem totis annis in duabus placidis vitis acciderunt, quarum singulae antea brevissimo tempore maximis casibus et motibus abundaverant.

Iam summa vitae eorum pax erat, pietas, lenis illa atque stabilis animi aequitas, non violenta felicitas semper abitura, atque ante omnia caritas Christiana.

In hoc sacro opere duo veri amantes tam concordibus tamque benignis animis coniungebantur, ut dolor cordium eorum magna ex parte leniretur. Eosdem lugentes miserari, mala omnia quae Gaudenses affligerent velut par venatorum persequi, remedia quibus mederi possent communi consilio quaerere, singularem denique cognitionem cordium, quam propriae aerumnae eis dederant, ad alios feliciores quam ipsi erant faciendos conferre: haec erat cotidiana eorum consuetudo.

In tali opere sanctissimo amor ardentior mutuus aliquantum remittebatur, caritas autem crescebat. Ex quo Margarita totam se Gerardi misericordiae operibus tradidit, affectus eorum ab omni cupiditate humana purgari coepit.

Cum autem iam diu calumniis falsisque suspicionibus superstes fuisset, credideris tam praeclarum pudici atque sui negantis amoris exemplum multos annos in conspectu hominum mansurum, ut monstraret quousque fides religiosa, etiamsi non semper plane rationi consentiat, caritas vero religiosa, quae rationi semper consentit, duo fidelia corda ad angelorum caelestium benevolentiam evehere possint. Sed rerum omnium arbiter aliter statuit.

Gerardulus utrumque parentem incredibili doctrinae progressu, quem in celebri Alexandri Haaghe Daventriensi schola fecerat, exhilarabat.

Postquam Margarita novissime a filio visendo rediit, ad Gerardum maximo gaudio superba venit. «O Gerarde, aliquando magnus vir fiet, tua prudentia effectum est quod eum a nobis feminis imperitis abstulisti. Vir quidam doctissimus Zinthius nomine scholam visitavit ut discipulos examinaret. Nostrum Gerardum exsurgere iussit; nullum Horatii aut Terentii versum citare potuit, quin puer reliquos continuo recitaret. “Prope miraculum est,” ait magnus ille doctor; et ego, misera mater, adstabam haec audiens.

Tum nostrum Gerardum complexus osculatus est. Quid putas eum dixisse?»

«Nescio profecto.»

«“Aliquando de te audiet Hollandia; neque Hollandia sola, sed totus orbis terrarum.” Quid? Cur tam tristis subito factus es?»

«Dulcissima, gaudeo non minus quam tu; sed doleo puerum ante aetatem nimis sapientem esse. Carissimus mihi est; sed tu eum velut idolum coluisti, et caelum interdum idola nostra confringit.»

«Depone istum timorem,» ait Margarita. «Deus numquam filium mihi eripiet. Quidquid passura eram in hac vita iam passa sum. Si puero meo vel tibi mali quid acciderit, intra septem dies moriar. Hoc Dominus novit, et filium meum mihi servabit.»

Mensis post illa verba exactus erat, sed verba Margaritae adhuc in auribus Gerardi sonabant, cum quotidie pauperes suos invisens velut leve quoddam rumusculum audivit pestilentiam Daventriam invasisse, a duobus nautis Hamburgensibus advectam.

Cor ei frigidum factum est. Illis temporibus nuntii non equis volucribus ferebantur: diu iam ibi saevisse pestem oportebat, priusquam fama Gaudam perveniret. Per nuntium epistulam brevem Margaritae misit, qua significavit se Gerardulum ad domum parochialem paulisper adducere profectum esse; lectum ei parari iubebat, postridie se rediturum. Sperabat enim nullum periculi nuntium ad eam perventurum, donec omnia feliciter confecta essent.

Equum bonum mutuatus vix habenas remisit, priusquam Daventriam sero postmeridiano tempore pervenit. Continuo ad scholam ivit. Puer inde iam abductus erat.

Cum a schola discederet, vultum Margaritae ad fenestram vicinae domus aspexit, ubi illa, quotiens Daventriam veniret, hospitari solebat.

Celeriter intro cucurrit, ut illam obiurgaret atque cum puero ex urbe festinanter educeret.

Admiratus est ministram non sine haesitatione affirmantem Margaritam ibi quidem fuisse, sed discessisse.

«Discessit, mulier?» indignatus Gerardus ait. «Nonne pudet te id dicere? Ego enim ipsam modo in fenestra vidi.»

«O, si vidisti ...»

Desuper vox dulcissima audita est: «Noli eum impedire; intret.» Margarita erat.

Gerardus per scalas ad illam accurrit manumque porrexit ut apprehenderet.

Illa subito retrocessit.

Ille obstupefactus intuebatur.

«Mihi displicet quod facis,» frigide ait. «Cur huc venisti? Nescis pestilentiam in urbe grassari?»

«Scio, Margarita carissima; eo ipso statim veni ut filium nostrum eriperem.»

«Quid? Matremne non habuit?»

«Quam dure mecum loqueris! Speraveram te nihil audivisse.»

«Quid, putasne me filium sine cura reliquisse? Mulieri fideli pecuniam do, ut, cum ego absum, omnes vultus eius mutationes observet atque mihi nuntiet. Mater eius sum.»

«Ubi est?»

«Iam Roterodami, ut spero.»

«Deo gratias! Cur igitur tu non illic es?»

«Iter facere non valeo; me neglege, tu protinus domum redi. Mox subsequar. Te pudeat huc advenisse, vitam tuam pretiosissimam periculo offerentem.»

«Non tam pretiosa est quam tua,» respondit Gerardus. «Sed omittamus ista; una domum revertemur, et quidem continuo.»

«Minime; quaedam mihi in urbe agenda sunt. Tu statim abi, ego mox sequar.»

«Te solam in pestilentia vexata urbe relinquere? Cui loqueris, Margarita carissima?»

«Tum sane rixabimur, Gerarde.»

«Gerardum et Margaritam inter se rixari videre mihi videor! Sed duo ad rixam requiruntur, nos autem unum sumus.»

His dictis dulcissime subrisit; sed nulla in illa similis benevolentiae significatio apparuit. Frigida, tristis, anxia intuebatur. Ille suspiravit et contra eam patienter consedit, vultu simul perplexo et tristi. Nihil dixit: confidebat enim aut ipsam mores suos tam mutatos explicaturam aut rem per se patefactum iri.

Mox illa celeriter surrexit cubiculumque suum petere conata est; sed in itinere titubavit manumque porrexit. Gerardus pavens ad eam accurrit. Inter eius brachia sensibus excidit. Ille molliter in solo collocavit, manus frigidas fricuit, ad cubiculum properavit, aquam attulit vultumque pallidum aspersit. Ipse vix minus pallidus erat; viderat enim in pelvi aquam sanguine tinctam, idque eum, quamvis causam nesciret, perterruerat.

Diu priusquam revivisceret exspectandum fuit. Postquam ad se rediit, Gerardum manum suam tenentem vidit, supra se inclinatum, incredibili sollicitudine et amore intuentem. Initio eundem animum reddere visa est; sed repente oculi dilatati sunt et clamavit: «O miser, manum meam dimitte! Quo iure me tangis?»

«Deus illi subveniat!» ait Gerardus. «Non compos mentis est.»

«Nonne igitur me relinques, Gerarde?» languide ait. «Heu, cur quaero? Num ego te relinquerem, si tu ... At saltem noli me tangere; tum licebit manere et extremum miserae Margaritae diem videre. Numquam antea asperius tecum locuta sum, dulcissime; nec posthac iterum loquar.»

«Heu quid significant verba haec obscura, vultus tam ferox et perturbatus?» inquit Gerardus, manibus inter se iunctis.

«Miser Gerarde,» ait Margarita, «ignosce mihi quod sic tibi locuta sum. Mulier tantum sum, teque a spectaculo, quod lacrimas tibi esset laturum, tueri volueram.» Tum in lacrimas erupit. «Heu me!» flebat; «non possum dolorem a te arcere. Magna calamitas te manet, dulcissime, neque hoc tempore adero ut lacrimas tuas abstergam.»

«Veniat quidquid volet, modo te non attingat,» tremens respondit Gerardus.

«Carissime,» graviter ait Margarita, «religionem nunc in auxilium tuum meumque voca. Aut ego ante te aliquando moritura eram, aut post te superstes maerore ipsa periissem.»

«Mori? Tu mori? Numquam patiar te mori! Ubi doles? Quid te affligit?»

«Pestis,» placide respondit. Gerardus horrendum clamorem edidit et in pedes exsiluit; illa quid mente agitaret intellexit. «Frustra,» tranquille inquit. «Sanguis e naribus fluxit; nemo umquam eo morbi signo ad pestem addito superstes evasit. Noli stultos accersere, qui corpus servare non possint atque inaniter circa illud garriant. Mulier tantum sum, non libenter omnium oculis exponor; nemo praeter te morientem me videat.»

Vix haec dixerat, cum corporis convulsio eam corripuit; sensu tamen retento diu loqui non potuit.

Tum demum Gerardus horribilem veritatem animo comprehendit; huc illuc furens discurrebat atque caeli auxilium implorabat, quemadmodum naufragus ad homines proximos clamat. Illa cubito sublevata eum placare conata est.

Dixit se ipsam cruciatus spei metusque expertam esse, atque illum tantis angustiis parcere statuisse. «Nimium mentem in periculo defixi,» ait, «itaque veneno aditum in cerebrum aperui; quod ubi per hanc portam intrat, rem celeriter perficit. Non maculis foeda nec visu horrenda ero, mi dulcissime; Deo gratias quod tibi hoc parcit. Sed intra duodecim horas mortua ero.

Noli sic me intueri: vir esto, sacerdos esto! Ne unum quidem pretiosum momentum in corpore meo consumas: illud iam morti destinatum est. Animam vero discedentem consolare.»

Gerardus corde frigido atque aegro in genua procidit auxilium caeleste petens ut officio suo satisfacere posset.

Cum e precibus surrexisset, vultus pallidus senilisque erat, sed singulari gravitate ac patientia compositus. Placide lectum eius in conclave transtulit, ibi suaviter eam collocavit caputque eius cervicalibus sustinuit. Tum ad latus moriturae preces recitavit, singulis illa «Amen» respondente. Per aliquot horas mente erravit; sed ubi morbus saevus praedam suam penitus occupavit, mens rursus clara facta est. Gerardum petivit ut confessionem eius audiret. «Conscientia enim mea graviter onerata est,» maesta inquit.

«Peccata tua mihi confitere, filia; nihil reticeas.»

«Pater,» tristis ait, «unum magnum peccatum per multos annos in pectore gesto. Etiam nunc, cum mors cor meum tenet, id profiteri vix possum. Sed Dominus benignus est; si pro me oraveris, fortasse veniam dabit.»

«Primum illud confitere, filia.»

«Ego ... heu!»

«Confitere!»

«Te decepisse me fateor. Per tot annos te decepisse.»

Hic lacrimae vocem interruperunt.

«Forti animo esto, filia, forti animo,» benigne ait Gerardus, sacerdotali affectu amorem humanum superans.

Vultu manibus abscondito, inter multa suspiria confessa est se cum Ioriano Ketel speluncam eremitae diruisse. «Ego stulta,» ait, «nihil aliud spectabam quam ne illuc redires; sed ubi tu Dei digitum ibi agnovisti, perfida ego mecum dixi: “Dum ita credit, numquam domum Gaudensem relinquet”; tum tacui. O cor falsum!»

«Forti animo esto, filia; levem culpam nimium exaggeras.»

«At non haec sola est. Aves quoque ...»

«Quid de avibus?»

«Non miraculo te Gaudam secutae sunt, sed dolo meo. Cogitavi: “Numquam plane felix erit sine avibus quae in spelunca eum visitabant.” Illis invidebam et flebam, dicens: “Parvae istae bestiae sordidae filio meo aemulae sunt.” Panes igitur emi; ego cum Ioriano micas ante speluncae ostium sparsimus, inde per totum iter usque ad domum parochialem, ibique magnum acervum reliquimus.

Insidiae nostrae successerunt: aviculae venerunt, tu laetatus es, ego te laetantem gaudens spectavi; cum vero in dolo meo Dei providentiam agnovisti,

ego scelesta et fallax tacui. Sed num mori potui te decipiens? Minime vero. Ignosce, si potes: mulier tantum sum, nec tum melius sapiebam. In corde meo quasi solis radio inscriptum erat: “Bonum est ei Gaudae in domo parochiali manere.”»

«Ignoscamne tibi, innocentissima?» singultibus ait Gerardus. «Quid ego ignoscendum habeo? Puerum stultum atque contumacem in bonam viam revocare conata es, cuncta optimo consilio fecisti. Gratias tibi ago teque benedico. Sed ut confessor tuus dicere debeo omne mendacium in Dei purissimis oculis reprehendendum esse. Bene igitur fecisti quod haec confessa es et ex animo paenituisti: Ecclesia per me te absolvit. Nunc ad graviora peccata veni.»

«Graviora? Heu, heu! Quid unquam feci quod cum his conferatur? Non mala mulier sum, non certe valde mala. Si ille mihi ignoscere potest quod te deceperim, cetera omnia facilius mihi ignoscet.»

Cum blande urgeretur, confessa est se culpam habere quod non plura in mundo beneficia praestitisset. «Vix pauca agere coeperam,» ait, «et nunc abire debeo. Non queror tamen, quoniam Dei voluntas est. Hoc unum metuo, ne me nimium desideres.» His dictis frustra lacrimas reprimere conata est.

Gerardus quoque lacrimas quantum poterat continebat. Cum vero eius totam vitam pietate, castitate et caritate praeditam sciret, videretque eam in hoc statu nullum aliud peccatum intellegere posse quam quod eum deceperat, plenam absolutionem impertivit. Tum crucifixum in manus posuit, et dum oleum adhibendum rite pararet, monuit ut neque sua merita neque peccata cogitaret, sed illum qui pro ea in ligno mortuus esset.

Illi paruit, oculis pleno amore fideque oboedienti fulgentibus.

Oculum eius oleo consecrato tetigit, magnaque voce iuxta eam oravit.

Mox somno levi oppressa est.

Ille iuxta eam vigilabat, ipse vivus vix magis quam mortuus.

Prima luce experrecta paulo firmior videbatur. Rogavit ut ex arcula tabulas sponsalicias atque imaginem suam quaereret ambasque ad se ferret; quod fecit. Deinde per omnia quae uterque alterius causa perpessus erat eum obsecravit ut animum eius levaret atque sollemniter iuraret se extrema eius mandata exsecuturum esse.

Iuravit se singula ad verbum facturum.

«Ergo, Gerarde, cave ne quis huc veniat ut corpus meum funeri paret. Non ferre possum me omnibus ostendi; etiam cadaver meum erubesceret. Nec volo ut

monstrum faciant, quod vermes non modo edant sed etiam irrideant. Vestes quoque meae contagione infectae sunt; una mecum sepeliantur.

Medici filia sum; indecorum est ut mortua homines occidam, cum vivens tam paucos iuverim. Itaque qualis nunc sum plumbo me involve et alte sepeli; non tamen tam alte quin aliquando locum invenire possis ubi tua ossa meis adiungas.

Dum vivebam, Gaudam semel aut bis hebdomade veniebam; dolori mihi erat non cotidie adesse. Hac una re moriendo gaudere liceat, ut Gaudae semper maneam, in viridi coemeterio.

Dicunt praeterea animam circa locum ubi corpus iacet volitare. Ego autem spiritum meum prope te volitare velim: coemeterium a domo parochiali non longe abest. Quam vereor ne tibi aliquid mali contingat, cum Margarita non amplius aderit!

Ecce, meis manibus tabulas nuptiales in sinum pono. Nullius viventis manus eas moveat, sub tua meaque maledictione! Cum igitur extremo die angelus pro me venerit, dicet: “Haec mulier honesta est; tabulas nuptiales habet” (nosti enim me legitimam uxorem tuam esse, licet sancta Ecclesia nos separaverit), atque me collocabit ubi feminae honestae manent. Non inter malas feminas sedere volo, ne in caelo quidem; earum enim mens mente mea, anima earum anima mea diversa est.

Clam aliquando ad fenestram steti earum sermones auscultans.»

Diu plura loqui non poterat; signis tamen significabat se nondum omnia dixisse.

Denique spiritu paulatim recepto iussit ut imaginem intueretur.

Effigies erat quam Gerardus, cum ambo iuvenes essent neque tam propinquam separationem suspicarentur, olim pinxerat. Ille manibus tenens aspexit, sed vix videre poterat. Ipse antehac in fragmentis eam reliquerat; nunc integra erat.

«Illi in frusta eam consciderunt, Gerarde. Sed vide: amor cultros eorum elusit.

Extremo spiritu te obsecro ut haec imago in oculis tuis semper versetur.

Audivi eos qui pestilentia moriuntur, quamvis viventes nullis maculis infecti sint, interdum post mortem maculis apparere; neque ego ferre possem si ultima mei memoria tali vultu tibi haereret. Quare simul ac e corpore spiritus exierit, vultum meum hoc sudario tege, nec amplius vultum meum aspice donec iterum conveniamus; neque diu exspectandum erit. Hoc mihi pollicere.»

«Polliceor,» singultans ait Gerardus.

«Hanc autem imaginem aspice. Ignosce: mulier tantum sum. Non possum pati ut vultus meus turpis foedusque in memoria tua maneat. Volo enim ut me non minus formosam quam fidelem memineris.

Aliquando me angelum vocasti; sed iustus esto: nonne semper respondebam non angelum me esse, sed mulierculam simplicem, quae interdum clarius quam tu videret, quia non longe prospiceret? Quae te carissime diligit, neque alium umquam amavit, nunc extremo spiritu rogat ut hoc sibi concedas, tu qui vir es.»

«Faciam, faciam. Omnia verba tua omniaque vota mihi sacra erunt.»

«Deus tibi benedicat! Sic igitur oculi mei, qui nunc vix te aspicere possunt, tanta pestilentia turbati, et labia, quae te tangere non audent ne contagione polluant, in memoria tua eadem manebunt quae erant cum iuvenes essemus et tu me amabas.»

«Cum te amabam, Margarita? Numquam te tantum amavi quantum hoc ipso tempore.»

«Nuper autem id mihi non dixisti.»

«Heu, num amor alia voce caret quam verbis? Sacerdos eram; animae tuae curam gerebam; sancti amoris suavia officia licita erant, verba autem amatoria, ut minimum dicam, imprudentia erant. Nunc vero certamen bonum peractum est, heu mihi! O mea dulcissima, si umquam de amore Gerardi tui dubitavisti, noli in tali dubitatione mori: nullam enim feminam ullus vir per hos decem annos tam tenero amore prosecutus est quam ego te.»

«Compesce te, carissime,» moritura caelesti quodam risu ait. «Scio haec vera esse: sed mulier tantum sum, neque feliciter mori possem nisi id te ipsum dicentem audivissem. Decem annos haec dulcissima verba desideravi. Nunc dixisti, et haec hora vitae meae felicissima est. Mori quidem debui ut ea audirem; sed pretium non invideo.»

Ex eo tempore lenis quaedam animi acquiescentia in vultu eius, qui paulatim pallescens deficiebat, consedit. Nihil tamen locuta est.

Tum Gerardus, qui tot annos animam eius amaverat, timuit ne mente in terrenis affectibus nimium defixa exspiraret. «Filia mea,» exclamavit, «filia carissima, si vere me diligis quantum ego te, ne mihi dolorem afferas te piam animam mortalibus rebus affixam morientem videndi.

Ovicula carissima omnium gregis mei, cuius de anima Deo rationem reddere debeo, noli nunc mortalem amorem cogitare, sed eum qui pro te in ligno mortuus

est. Extremus oculorum tuorum intuitus in caelum dirigatur, ultimum verbum precatio sit.»

Illa eum gratitudine et oboedientia plena respexit. «Quem sanctum?» susurravit: scilicet quaerens quem sanctum intercessorem invocare deberet.

«Illum ad quem ipsi sancti precantur.»

Illa semel adhuc eum suavissimo amore et obsequio aspexit, manusque formosas more pueri orantis coniunxit.

«Iesu!»

Hoc benedictum verbum ultimum fuit. Oculis in caelum conversis, manibus inter se coniunctis quiescebat.

Gerardus pro discedente eius anima ardentissime oravit. Cum diu precatus esset, vultu averso ne supremum spiritum videret, omnia subito in solitudinem atque silentium praeter naturam ceciderunt. Timide caput convertit. Ita erat.

Margarita abierat.

Nihil ei nunc superfuit nisi terrestre tegumentum animae, qua constantior, purior, amantior nulla umquam terram ornavit.

CAPUT XCIX

Sacerdos nusquam sacerdotis munus plenius explet quam in cubiculo mortui. Gerardus extrema Ecclesiae officia pro defuncta persolvit, quemadmodum pro humillimo quolibet paroeciae suae homine facturus erat. Haec velut inscius, mente paene absente, peregit; deinde consedit, repentino tamque ingenti ictu attonitus, nondum plane intellegens quantum doloris amissa illa sibi afferret. Tum religiosi ardoris impetu abreptus genibus procubuit, Deo gratias egit quod illa pie atque Christiane decessisset.

Deinceps hoc unum animum eius occupabat, ut illam ab alienis asportaret et in coemeterio suae ecclesiae humaret. Ipso illo vespere plaustrum uno equo tractum tectumque Gaudam versus profectum est; inerat arca funebris, cui vir maerore confractus ulnis mentoque innixus procubuerat.

Vis illa brevis, qua ad necessaria comparanda usus erat, iam tota defecerat; nunc vi luctus oppressus iacebat, frigido plumbo, quo corpus Margaritae inclusum erat, haerens.

Is a quo plaustrum conduxerat iuxta caput equi pedibus ibat; ne verbum quidem ad Gerardum faciebat, cum autem equum pabulo reficeret, non nisi summissa voce loquebatur, mutum illum dolorem reveritus. Sed cum noctu plaustrum sisteret, ipse et caupo benevolentia moti lugentem de plaustro deducere conati sunt, ut aliquantum cibi caperet atque quiesceret. Ille vero eos reppulit; cum instarent, ut canis fidelis paene in eos ringebatur, plumbo frigido tota nocte adhaerens. Itaque pallio eum operuerunt et quietum reliquerunt.

Meridie demum plaustrum luctuosum ad domum parochialem pervenit; ibi circiter viginti parochiani convenerant, quisque levi aliqua querela aut molestia. Iam enim desideraverant pastorem. Cum autem feretrum conspicerent atque eum, qui ipsorum vulnera sanare solebat, tanta calamitate prostratum, magnum ac miserabilem planctum sustulerunt. Quo clamore Gerardus e maeroris stupore excitatus locum agnovit, vultusque eorum aspexit, et aliquid dicere conatus est. «O filii mei! filii mei!» exclamavit; sed fauces ei dolore obstructae sunt, nec plura proferre potuit.

Postridie tamen, omnibus reclamantibus, ipse eam sepelivit ac funebres preces recitavit voce non nisi interdum tremente. Multae lacrimae super sepulcrum eius ceciderunt. Peracto autem ritu stetit ibi velut e marmore fictus, ceterique reverentia moti coemeterium reliquerunt.

Sic veluti per somnium stabat, donec aedituus, sicut plerique homines, stultus, terram in sepulcrum inicere coepit, ne Gerardum quidem praemonuerat.

At simul atque terram super eam cadere audivit, Gerardus clamorem acutum et horrendum edidit.

Aedituus destitit.

Gerardus titubavit manumque pectori admovit. Aedituus eum sustinuit et auxilium conclamavit.

Iorianus Ketel, qui haud procul benefactricem suam lugens restiterat, in coemeterium accurrit; ambo Gerardum sustentantes ad domum parochialem reduxerunt.

«Heu, Ioriane! bone Ioriane!» inquit. «Aliquid intus mihi repente diruptum est; id et sensi et audivi: hic, Ioriane, hic!» Haec dicens manum pectori imposuit.

CAPUT C

Quattuordecim diebus post haec vir pallidus atque incurvatus coenobium fratrum Praedicatorum in suburbiis Gaudae situm ingressus est, fratremque Ambrosium convenire petiit. Is, priore paulo ante mortuo, coenobio vice illius praeerat, cum successor iam designatus nondum advenisset.

Gerardus erat, morbo confectus; eo venerat ut vitam eodem modo clauderet quo eam coeperat. In tironum numerum probationis causa receptus erat; re vera autem viribus sensim deficiebat, idque ipse sciebat, atque illuc venerat ut placide moreretur iuxta Ambrosium, amicum benignum et mitem, ceterosque monachos quibus domus et animus eius semper patuerant.

Domum parochialem diutius ferre non poterat: tot enim ibi res illius memoriam revocabant.

Ambrosius, qui viri meritum doloremque noverat, spem quandam benignam fovebat fore ut eum ad sanitatem revocaret paroeciaeque suae restitueret. Itaque in cella satis commoda supra portam eum collocavit, vetuitque eum ieiunare aut corpus ulla austeritate fatigare.

Sed paucis post diebus prior novus advenit, et plane Tartarum se praebuit. Primum abusibus corrigendis et disciplinae communi severius adstringendae totus incumbebat; quodam vero die, cum audivisset vicarium Gaudensem tamquam tironem in coenobium receptum esse, «Bene est», inquit; «prius igitur muneri vicarii renuntiet aut hinc abeat; nullos hic parochos saginatos patiar.» Tum Gerardum accersiri iussit; qui cum ad eum venisset, simul ac sese mutuo conspexerunt, ambo subito commoti sunt.

«Clemens!»

«Hieronyme!»

CAPUT CI

Hieronymus, quamquam natura adhuc tristis difficilisque manebat, erga Gerardum tamen aliquanto mitior factus erat. Quamdiu in Anglia commoratus est, eum multo magis desideraverat quam umquam fieri posse putasset; postea quoque saepe secum quaesiverat quid de illo factum esset. Quae de Gerardo Gaudae audiebat, fratrem, quem infirmi animi esse putaverat, apud eum in maiore existimatione ponebant; maxime quod Romano pontifici fratribusque Minoribus in ea re restitisset quam ipse «infernalem immaculatae conceptionis haeresim» appellabat.

Ubi vero e iuvenibus monachis unus, lacrimans, quae causa morbi Gerardi esset ei rettulit, vetus omnis contemptus recruduit. «Propter mulierem moritur?»

Hoc scandalum avertere constituit. Bis cotidie Clementem in cella invisebat, omnemque veterem suam auctoritatem et dicendi vim adhibebat, ut eum adhortaretur ab hac tristitia religioni aliena se erigere, neque Ecclesiam pietate et eloquentia sua in tam gravi temporum discrimine privare.

Gerardus illum audiebat, rationes probabat, animi robur admirabatur, suam infirmitatem confitebatur, neque tamen minus perspicue cotidie tabescebat ad piorum sedes iam properans. Quodam die Hieronymus se totam illius historiam audivisse atque etiam gloriatum esse dixit. «Nunc autem,» inquit, «omnia perdis, Clemens: haec enim cupiditatis terrenae victoria est. Satius fuisset, ea viva, cupiditati cedere et postea paenitere, quam tum resistere, nunc autem et corpore et animo ab eadem opprimi.»

«Mi Hieronyme,» respondit Clemens tam blande, ut ipsi eius obiectioni nulla obiurgationis asperitas inesset, «hic mihi aliquantum iniuriae facere videris. Nulla me tenet libido; altus vero amor est, quem neque hic erubescam neque in caelo erubescam. Cogita, Hieronyme: canis ille miser qui in domini sepulcro maerore conficitur, num libidinis est reus? Non magis ego. Libido mihi vitam servavisset, animam perdidisset.

Illa mihi bonus quasi angelus fuit. Illa me in officio atque in caritate sustinebat; cum e suggestu loquerer, eius vultus animos mihi addebat; labra eius, ubi pro beneficiis ingratiam acceperam, me consolabantur. Cum omnibus rebus quae in vita mea bonae erant sese ita coniunxerat, ut postquam tamdiu ei innixus eram, solus ultra procedere non possem. Et, care Hieronyme, crede mihi: contra caelum non rebello. Dei voluntas est me dimitti. Cum terra super miserum eius loculum

iniciebatur, aliquid hic intra pectus meum ruptum est, quod instaurari non potest. Audivi id atque sensi.

Ex illa hora, Hieronyme, quicquid cibi ori admoveo nullo mihi sapore est. Si nunc oculis obligatis ederem, utrum panem an carnem manducarem gustu discernere non possem.»

«O sancti Dei!»

«Praeterea ab ea ipsa hora profunda illa animi mei maestitia discessit, et iterum subridere coepi. Saepe subrideo: cur? Ita mihi rem interpretor: ille, in cuius manu sunt vitae mortisque exitus, eodem momento summam ad me vocationem misit; quasi vitae meae vinculum aliquod intus abruptum est. Is sane misericors est. Vixissem infelix; at ille dixit: 'Non; satis iam actum est, satis perpessum; pauper serve, infirmus sed amans, tibi errata remittuntur, finem iam habent dolores tui; veni ad requiem tuam!' Venio, Domine, venio.»

Hieronymus ingemuit. «Habuit semper Ecclesia sanctos quidem ministros, sed infirmos,» inquit. «Nunc decem annos de vita mea libenter darem, si sic tuam servare possem. Sed fieri non posse video. In pace morere.»

Ita factum est ut paucis post diebus Gerardus moriens tam sancta tamque laeta animi tranquillitate frueretur, ut complures monachi aetate provecti, sanctitate insignes, extrema eius verba colligere adessent. Vespere Aegidium viderat, rogaveratque ne miserum Iacobum fame perire sineret; curaret etiam ut tutores Gerardi pueri munere suo fungerentur, parentes ipsius pro eo oscularetur, Dionysium autem ad amicos suos in Burgundiam mitteret: «Miser ille,» inquit, «hic sine comite suo quam alienus sibi videbitur.» Post haec solus cum Hieronymo collocutus est.

Quid inter eos actum sit numquam certo compertum est; aliquid tamen insigne ibi dictum esse conici licet: Hieronymus enim a cellae ostio discessit manibus super pectus decussatis, capite illo alto demisso, identidem suspirans.

Duo monachi qui cum eo usque ad matutinas vigilaverant narrabant eum per totam noctem interdum pias voces, laudes gratiasque Deo agentes edidisse; semel tantum, ut dicebant, mente aberraverat, visusque sibi erat illam in virentibus pratis cum aliis spiritibus candidis vestibus indutis ambulantem cernere; quae ei manu innueret, ceteris quoque ridentibus atque invitantibus.

Uterque praeterea monachus affirmabat (quamquam fortasse imaginatio eos fefellerat) paulo ante diluculum parietem ter leviter pulsatum esse, ictibus singulis lente et intervallis distinctis; quos moriens audisset atque dixisset: «Venio, mea cara, venio.»

Hoc certe constat: Gerardum ea verba protulisse, atque iis dictis ad discessum se composuisse. Omnes monachos qui ea hora vigilias agebant accersiri iussit. Convenerunt et quasi benigni spiritus sacris verbis circum eum adstiterunt. Alii pro eo tacite precabantur vultibus terrae admotis; alii caput eius leniter sustinebant.

Cum vero unus eorum aliquid de vita eius abstinentiae atque caritatis dixisset, eum interpellavit atque ad omnes conversus ait: «Fratres carissimi, hoc animadvertite: is qui hic tam laetus moritur novas istas doctrinas de meritis hominis non sequitur.

O quam misera haec mihi hora esset, si eas sequerer! Immo cum apostolis eorumque in Ecclesia discipulis, patribus antiquis, sentio: “non nostra sapientia aut pietate aut operibus quae sancto corde perfecimus iustificamur, sed fide.”»[22]

Tum silentium factum est, monachique significanter inter se conspexerunt.

«Quaeso pavimentum verrite,» dixit Christianus moriens voce cuius pristina claritas ac vis quasi divinitus restitutae videbantur.

Statim paruerunt, non sine metu quodam religioso et curiositate.

«E cineribus lignorum magnam mihi crucem facite.»

Cineres in pavimento in formam crucis magnae sparserunt.

«Nunc me super eam deponite; sic enim mori volo.»

Tum eum leniter e lecto sustulerunt superque crucem e cineribus lignorum compositam deposuerunt.

«Visne, frater carissime, ut bracchia tua extendamus?»

«Avertat Deus! Num ego eo dignus sum?»

Iacebat tacitus, sed oculis in caelum miro mentis ardore sublatis.

Paulo post, partim illos partim se ipsum alloquens, dixit cum gaudio tacito sed vehementi: «O, quam leviter sublevari me sentio! Crux me quasi per caelum fluitantem attollit, unde mea merita me velut plumbum deorsum demersissent.»

Lux orta est et vultum eius sursum versum tacita voluptate mentis fulgentem manusque iunctas ostendit, sicut Margarita moriens eas iunxerat.

Atque ipsa fere hora qua illa mortua erat ultimum huius vitae verbum protulit.

«Iesu!»

Eodemque ipso verbo prolato obdormivit.

---

[22] Hunc locum Clemens Romanus in epistula priore ad Corinthios (cap. XXXII) praebet. Graeca verba in editione Anglica auctoris sic translitterantur: «Ou di' heautôn dikaioumetha oude dia tês hêmeteras sophias, ê eusebeias, ê ergôn hôn kateirgasametha en hosiotêti kardias, alla dia tês pisteôs.» — Epist. ad Corinth., i. 32.

Corpus eius ad ultimam requiem apparaverunt.

Sub linteaminibus cilicium e pilis equinis confectum invenerunt. «En sanctum!» exclamaverunt monachi iuniores.

Sub cilicio autem longum spissumque capillorum rutilorum cincinnum invenerunt.

Obstupuerunt et horrore perculsi sunt; deinde voces undique confusae ortae sunt, aliis rem damnantibus, aliis excusantibus.

Inter haec Hieronymus ingressus, cum litem audivisset, ad monachum iuvenem fervidum nomine Basilium, qui omnium maxime scandalum vociferabatur, conversus est. «Basili,» inquit, «illa cuius hi capilli erant, vivitne an mortua est?»

«Qui hoc scire possim, pater?»

«Ergo, quantum tu scis, reliquiae sanctae mulieris esse possunt?»

«Fieri quidem potest,» respondit Basilius haud credulus.

«Ergo regulam nostram violasti, quae praecipit: 'Nulli fratris facto malam interpretationem adhibeas, quod innocenter intellegi potest.' Tu quis es, qui de tali viro iudices? Ad cellam tuam abi, neque inde per septem dies egredere, poenae causa.»

Tum cincinnum capillorum secum abstulit.

Cum deinde loculus claudendus esset, omnes e cella dimisit cincinnumque in pectore mortui reposuit. «Ecce, Clemens,» dixit ad faciem mortuam conversus. Deinde sibi ipsi ob id quod fecerat poenam imposuit, atque loculum ipse clavis confixit.

Postridie Gerardus in coemeterio Gaudensi sepultus est. Monachi ex coenobio funus prosequebantur. Hieronymus, qui manifesto defuncti voluntatem exsequebatur, preces funebres recitavit. Fossa alta erat, atque in imo iacebat loculus plumbeus. Pauperis Gerardi, quem macies adeo confecerat, loculus tam levis erat ut vix pluma gravior videretur; demissus autem iuxta alterum positus est.

Post ritum Hieronymus pauca ad turbam parochianorum locutus est, qui convenerant ut amicum suum omnium optimum extremo aspectu prosequerentur. Ubi de virtutibus mortui dixit, ingens ululatus fletusque exortus est; lacrimae tamquam imber super loculum cadebant.

Monachi domum redierunt. Hieronymus eos in refectorio convocavit hisque verbis allocutus est: «Hodie sanctum virum terrae mandavimus. Coenobium nostrum pro eo tricenaria sacra celebrabit, epulabitur tamen, non ieiunabit: nam

bonus frater noster onere corporis liberatus est, labores eius finiti sunt, atque in laetam requiem ingressus est. Ego solus ieiunabo atque paenitentiam agam: nam pudore confiteri cogor me iniustum erga eum fuisse, neque virtutem eius agnovisse, nisi cum iam nimis sero esset.

Vos autem, iuvenes fratres, ne curiose quaeratis utrum cincinnus quem in pectore gestabat sincerae dilectionis signum fuerit an sancti alicuius reliquiae; sed recordemini cor quod sub eo gestabat. Maxime vero vitam eius moresque intuemini et, si poteritis, imitamini: sanctus enim vir erat.»

Ita post inquietam vitae febrem hi veri amantes tandem pacem invenerunt. Sepulcrum, ipsis benignius quam Ecclesia, eos in perpetuum coniunxit; nunc vero homo alterius aetatis alteriusque gentis, eorum sorte commotus, operam dedit ut eis monumentum exstrueret eosque ex longa immeritaque oblivione eriperet.

Vestrum in eos amicum animum poscit, non misericordiam.

Immo ex hac narratione salutare documentum capite.

Fabulosa narratio saepe falsas imagines vitae mortisque praebet. Hic autem, ab historia coercita, veras vobis exhibet. Ex impedimento quod hos amatores fideles separavit hoc discite: dum in terris vivitis, fere semper aliquid obstabit quominus felicitate perfecta fruamini; morti autem eorum immaturae rationem et fidem vestram ad exercitationem praeparationemque adhibete.

Nam si ferre non potestis hos iuvenes mortuos esse, qui etiam si centum annos vixissent, tamen iam mortui essent, quo pacto feretis cum benignos, amantes, sinceros ex ipso sinu vestro ad sepulcrum transire, e domibus vestris in caelum avolare videbitis?

Hoc tamen vobis paratum est. Omnibus aetatibus vitae mortisque Dominus, qui nobis et sapientior et benignior est, suavissimos terrae flores adhuc iuvenes in caelum transtulit.

Peto igitur ut eorum constantiae rarae atque casto amori, nec non crudeli separationi quam prava quaedam haeresis in ipso Ecclesiae sinu fecit, animo faveatis; ne autem eorum finem immaturum sed felicem misereamini.[23]

Beati sunt qui in Domino moriuntur.

[23] Caelibatus clericorum, inventum vere diabolicum.

CAPUT CII

Consuetudinem, quam contemno, cui tamen resistere non satis animi habeo, secutus paulisper adhuc in scaena moror, ut minora quaedam humani generis fragmenta passim a me dispersa colligam: aliqua, inquam, eorum dumtaxat; nam personae in itinere obiter obviae nihil a me iure exigunt. Munere suo satis functae sunt, si lectori persuaserunt Gerardum ex Hollandia Romam inter homines vivos, non inter populum e pupis fictum, iter fecisse.

Elias et Catharina ad provectissimam usque senectutem pervenerunt: tam diu vixerunt, ut Gerardi Margaritaeque memoria apud eos paulatim obscuraretur. Aegidius quoque diutissime vixit; ad aulam Bavariae profectus etiam nonagenarius ibi supererat, sed, quo pacto nescio, in ossa et corium exaruerat, voce tamen tubarum instar sonora.

Cornelius, cum neminem iam haberet aemulum et a matre iam pridem in gratiam receptus esset, quae, ceteris liberis dispersis, ei in dies arctius adhaerebat, mortem parentum exspectabat, exspectabat, exspectabat. Sed id accidit quod Catharina sagaciter praedixerat: priusquam ipsa maritusque senio consumerentur, hic vir egregius longo otio velut rubigine confectus est. Annos sexaginta quinque natus, senectute moribundus in ulnis matris iacebat, quae octoginta sex annos nata firma adhuc valetudine fruebatur.

Aliquantisper sine sensu iacuerat; sed in ipso mortis articulo ad se rediit et, matre iuxta se conspecta, exposuit quemadmodum tabernam atque aedes, simul ac suae factae essent, immutaturus esset. «Ita vero, mi carissime,» respondit misera anus eum leniter consolans; minuto vix interiecto Cornelius iam argilla erat: hanc autem argillam ad sepulcrum prosecuta sunt vestigia eorum omnium, quorum calceos sibi aliquando cessuros exspectaverat.

Dionysius, socii morte animo fractus, libenter in Burgundiam rediit. Ibi exiguo stipendio annuo, quod ei aula constituerat, vitam sustentavit, donec magnam pecuniae summam inopinato ex cognati hereditate accepit. Multos post annos in patria miles senex atque morosus habebatur, qui, cum vellet, bellorum historias lepide narrare sciebat, mulierum autem acerrimus obtrectator erat.

Hieronymus, remissa septentrionalium disciplina offensus, in Italiam se recepit, ubi, potentium virorum gratia subnixus, septuagenarius abbas infulatus factus est. Disciplinam durissime adstrinxit: monachi eum simul venerabantur et oderant. Decem annos ferrea virga rexit. Nocte quadam solus mortuus est;

neminis enim ad animum sibi aditum paraverat. In pulvino eius sacra Vulgatae Scripturae editio iacebat, in manu Christi crucifixi imago, in labiis autem aliquid arrisui simile, quale nemo illo vivo umquam conspexerat; quare mihi quidem visus est in illa hora terribili non plane solus fuisse.

Requiescat in pace. Dominus, cui serviebat, multos habet famulos, quibus diversa sunt ingenia; interdum autem servus fidelis etiam morosus est, ut in his mortalibus sedibus nostris fieri solet.

Puer ille flavis capillis, Gerardus Gerardi filius, non ad Fabulam sed ad Historiam pertinet. Haec enim ortum eius aliis quam meis verbis memoriae mandavit. Supra sartoris domum, in via quae Brede Kirk Straet vocatur, haec inscripsit:

«Hœc est parva domus natus quâ magnus Erasmus»;

atque sex fere libros de vita eius conscripsit. Sed restat etiam nunc quod Historia praestet. Non enim magnum Erasmum melius intellexit quam nanus gigantem aut partium studiosus iudicem intellegere potest.

Doctrina et divinarum rerum scientia aetatis suae princeps fuit, idemque saeculi sui scriptor scaenicus ingenio velut divinitus orto.

Nonnullae ex optimis scaenis quae in hoc novo libro leguntur ex eius, qui medio aevo scripsit, calamo fluxerunt, atque paginas in quibus occurrunt lumine quodam illustrant. Nam verba tanti ingenii ad interitum nata non sunt: cum prima munera sua apud homines expleverint, quasi sopita iacere videantur; sed, quotiens Tempus novos intellegentiae imbres in eos qui ea legunt demittit, immortalem suam stirpem declarant: reviviscunt, e pulvere magnarum bibliothecarum exsurgunt, gemmas agunt, flores pariunt, fructus ferunt, semina spargunt, ex generatione in generationem, ex aetate in aetatem.